

αἱ προσπάθειαι ὅσας ἐποιοῦν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ξένων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ γεινόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν οὔτινες ὄκουν μονίμως ἐν μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ τοῦ κράτους, ὑπερέβαινε τὰς 60,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἑνετοὶ, ἅπαντες δὲ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνικοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχῆς ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατὰ Τούρκων ἀγών, 1174—1176, διὰ τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ τὴν προβεβηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε μία τῶν αἰτιῶν δι' ἃς ὁ Μανουήλ εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐνδύσῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον παραβιάσει ἐπανειλημμένως τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευρον αὐτὸν ἀπασχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν· ὥστε ἅμα ἀπαλλαγεῖς τῶν περισπασμῶν τούτων ἐδέησε νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτησε τὸ Δορύλαιον καὶ τὸ Σούθλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβιβασθῇ, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς· ἀλλ' ὁ Μανουήλ ἀπῆντησεν ὅτι δὲν θέλει συνομολογήσει εἰρήνην εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου. Εἶχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ ἀοικήτου, κειμένου παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Μαιάνδρου, καὶ εἶχε πράξει τὸ ἄθλος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἁμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς, εἰς τὰς δυσχωρίας αἵτινες ὠνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀνδρόνικον Ἀγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυσχωριῶν, καὶ καταβῇ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἵφνης ἐχώρισθῃ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὔτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα. Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουῖνος, ὅστις ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας, ἡγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἵπποτων. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ Βαλδουῖνος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχωρήσαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀγόμενα τάγματα, περιήγαγον αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἵππων καὶ τῶν φορτηγῶν ζώων αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἁμάξαι διεκώλυσαν πᾶσαν ἐπιστροφήν, καὶ ἔπειτα οἱ

Τούρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμήν ταύτην ἔρχεται ἕτερον πολεμίων στίφος, συνεπυγόμενον ἐπὶ αἰχμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Ἀμασεῖα Τούρκων. Ἡ θεὰ τοῦ οἴκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τροπαίου ἤρξατο τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυμίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιοτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλὰ, κατάρθρωσεν οὐδὲν ἦττον νὰ διαπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προσῆλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἐπελθοῦσαν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσχοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν, δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πρωὶ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφαίνετο ὑπολειπομένη ἐλπίς σωτηρίας, ὅτε αἰφνὴς ὁ σουλτάνος ὑπέβαλε λόγους εἰρήνης. Οἱ προταθέντες ὅροι δὲν ἦσαν ὅσον ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἡττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὴν ἀπήτησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουήλ ἀποδεξάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν. Μόλις ὅμως εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενὸν καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παραβάσιν τῶν συντεθειμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουήλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπ' ἀνόδον του εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ σουλτάνος ἐπεχείρησε διὰ στρατοῦ 24,000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θαλάσσης, δηλώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουήλ τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 1180. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν συνήθως αἱ τῶν Τούρκων ἐπιδρομαί, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξώσεως αὐτῶν. Ἡ δεινὴ αὕτη ἡττα ἐπαγίωσε τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ κρά-

τος τῶν πολεμίων ὥστε δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν κρίσιμων γεγόνωτων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ καὶ πολυπράγμων βασιλεία τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ῥίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὸ κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα, ἤτοι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν. Ὀλίγας τινὰς τῶν εἰδήσεων τούτων θέλομεν ἀρυσθῇ ἐκ τῶν ἡμετέρων χρονολογῶν. τὰς δὲ πλειοτέρας ἐξ ἁλλοδαπῶν τινων συγγραφῶν καὶ γεωγραφικῶν ἔργων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῆς γεωγραφίας ἣτις συνετάχθη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, τῷ 1153, ὑπὸ τοῦ Ἄραβος Ἐδριση κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Ῥογέρου Β', ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ὁποίου ἤκμασεν ἡ Ἀραβὶ ἐκείνης. Ἐν τῇ αὐτῇ ἑκατονταετηρίδι περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Βενιαμὴν Τουδέλας. Ἀλλ' οὗτος ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἐβραϊκὰς ἀποικίας, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ κατοικοῦντες τότε εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας Ἰουδαῖοι δὲν ἦσαν μόνον πλούσιοι ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἀναφέρονται μεταξὺ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες. Ἐρχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν ἄραβιν γεωγράφον, παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι ὁ Ἐδριση ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον *Μπελοπονρέ*· καὶ ἐπειδὴ βεβαίως δὲν ἐλλήνιζεν, ἀλλ' ἠκολούθει τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον ὄνομα τῆς χερσονήσου μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἔτι ἐν χρήσει τὸ τοῦ Μωρέως ὄνομα· τοῦτου δὲ ἀπαξ τεθέντος, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὅπως ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐρρέθησαν περὶ τῆς σλαυικῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Μωρέας, διότι οἱ Σλαῦοι κατεστάθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ὁγδόην ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἂν αὐτοὶ τῷντι μετωνόμαζον τὴν χερσόνησον Μωρέαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀπέβαινεν ἐπικρατέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ 400 ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸν αὐτὸν γεωγράφον τὰ μὲν μεγαλύτερα τῶν πλοίων περιέπλεον τὴν χερσόνησον, τὰ δὲ μικρότερα εἰσέρχοντο εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ μετεβιάζοντο διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τὸν Σαρωνικόν· ὅπως εἶδομεν τῷντι πράξαντα τὸν ναύαρχον Νικήταν Ὡρούφαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (σελ. 74 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶχε δὲ ἡ Πελοπόννησος τριεκαίδεκα πόλεις καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια, ἀκμάζουσα λόγῳ πληθυσμοῦ

καὶ λόγῳ εὐπορίας. Ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἑδρισῆ μνημονευομένων μεγάλων πόλεων θέλομεν ἀναφέρει ἐκείνας μόνον ὅσων τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτὰ. Κόρινθον, Πάτρας (Μπάτρα) ἐπὶ ἀκρωτηρίου μετὰ περιφήμου ναοῦ (τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου). Ἀρκαδίαν, πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἔχουσιν πολυφοιτητὸν λιμένα. Μεθώνην μετὰ φρουρίου Κορώνην, μικράν μὲν ἀλλ' ὄχυράν. Μαλίαν (ἥτις κατὰ τὸν Χόψ κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Ταινάρου, διότι αἱ δύο ἄκραι πολλάκις τότε ἐσυγχέοντο), ἐπὶ ὁμωνύμου ἄκρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας, αἰθρίας οὐσῆς, διακρίνεται καὶ αὐτὴ ἡ Κρήτη. Λακεδαίμονα (Ἑλ Κεδαίμονα) πόλιν ἀξιόλογον· τὸ ὑψηλὸν φρούριον Μονεμβασίας (Μαλιάσα), Ἄργος ἐν ὠραίᾳ χώρᾳ, Ναύπλιον (Ἀνάμπολι). Ἐκ δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρονται Βέλινα (Μπαρεμπαλά, ἔρημος), Μῆλος, Πολύαιγος (Μπολινού, ὅπως καὶ σήμερον λέγεται), Πολύκανδρος (Μπελίκεντρα), Ἴος (Νίο, καλῶς οἰκουμένη, εὐφορος, καὶ ἔχουσα δύο λιμένας), Ἀστυπάλαια (Σταμπαλέα, καλῶς οἰκουμένη καὶ πλουσία εἰς βόας καὶ πρόβατα), Σαντορίνη, τὰ ἔρημα Ψαρὰ, Σάμος, ἔχουσα πολλοὺς κατοίκους καὶ πλουσία προϊόντα, ἣ οὐχ ἥττον πλουσία Χίος, τῆς ὁποίας ὁμως τὰ μαστιχόδενδρα ἀποδίδει ὁ ἄραψ γεωγράφος ἐκ παραδρομῆς εἰς τὴν Σάμον. Ἄνδρος (πολυάνθρωπος καὶ ἀκμάζουσα), Τήνος, Μύκονος (Μίκουλη), ἡ στρογγύλη Δῆλος, ἔχουσα καλὸν λιμένα, ἀλλ' ἀκατοίκητος. Νάξος, νῆσος ἀξιόλογος τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν. Ἀμοργὸς (Ναμοργκὸ) πυκνῶς οἰκουμένη. Λέρος, Κάλαμος, Κῶς (Κουὶ) καὶ Νίσυρος. Ρόδος καὶ Κύπρος. Εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια ὁ Ἑδρισῆς ἀναφέρει τὴν ἀκμάζουσαν ἐμπορικὴν πόλιν Δυρράχιον (Ἀδραστώ), τὴν Αὐλῶνα (Λαμπλουά), τὴν Χίμαιραν (Δζούμαρα, οἰκουμένην), καὶ τὸ Βουθρωτὸν, πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον. Ἐπειτα τὰς νήσους Ἰθάκην (Θακοῦ), χარიέσαν καὶ πολύδενδρον· Κέρκυραν (Κορφὸς), μεγάλην καὶ ἀκμάζουσαν πόλιν, ἔχουσαν φρούριον ἐπὶ βράχου δυσβάτου καὶ γενναίους Ἕλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατοικημένην, καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα. Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος. Ἐπειτα ἀναφέρονται αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέρραι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι, ἐτι δὲ καὶ λεωφόροι, εἰον ἡ ἀπὸ Δυρραχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βελιγράδιον ἄγουςα. Μετ' ἔπειτα ὁ Ἑδρισῆς ὀνομάζει τὴν Δρυνόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει Ἰάλνα, καὶ λέγει ὕψη-

λῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικοῦμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιεστοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κειμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθουςαν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κωμῶν ἐστεφανωμένην· τὰ Τρίκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς σιτοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίας, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἀλμυροῦ. Περὶ Ἀθηνῶν παρκτηρεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιεστοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ σιτοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Εὐβοίας διαφόρους πόλεις· προσέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατωκημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὐφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὠραίας οἰκίας, τὴν Κύτρον, ὀχυρὸν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἣτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ, κατὰ μῆνα ὁκτώβριον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου, συνέρρεον, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνες, ἰδίως Θηβαῖοι μεταξουργοὶ, καὶ προσέτι Σλαῦοι, Ἰταλοὶ, Γάλλοι, Ἰσπανοὶ καὶ Ἀσιανοί. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὁδόν. Περὶ μικρᾶς Ἀσίας ὁμιλῶν λέγει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν κτήσεων, καὶ περίφημον διὰ τὰ πρωτεῖα ἅτινα οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὅ ἐστιν οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον ἀείποτε ὥς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλαίῳ τὰ παρὰ τοῦ Ἐδριση ἀπομνημονευόμενα. Αἱ δὲ πληροφορίες τὰς ὁποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐπορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων, δέον νὰ συμπληρωθῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ λέγει, καθάπερ ἠξεύρομεν ἤδη, ὅτι «εὐάνδρουσα ἦν ἡ Ῥωμαίων πᾶσα τὸ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἡρωϊκὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκὴν.» Πλὴν τούτου εἰς τὸν Ἐδρισην δὲν εὐρίσκομεν τί ἀπέγινεν ἡ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δῆωσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥογέρου Β', παρὰ τοῦ Νικήτα δὲ μανθάνομεν ὅτι τῷ 1195, μετὰ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα οἱ ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος, ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θηβῶν ἐπταπύλων βασιλεῖ κεχορήγηται,» ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὖθις τὰ περιώνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινὸς ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ

κράτους ἦτο ἱκανή, καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὅσων διὰ μακρῶν εἶπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὅπως οὖν πυκνὸς οὗτος πληθυσμὸς πολὺ ἀπείχε τοῦ νὰ ᾔηται γνήσιος ἐλληνικὸς, μάλιστα εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας. Ἐκεῖ κατῴκουν πρὸ καιροῦ μετὰ Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισθέντων φύλων καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τοῦλάχιστον γλῶσσαν *Ῥωμαίων*, πρῶτον μὲν οἱ πρὸ αἰώνων ἀποκατασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἀλβανοί· προσέτι οὐκ ὀλίγοι ἀπανταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, ἄποικοι Ἰταλοὶ, ἕτεροι Φράγκοι καὶ Νορμαννοί, οἵτινες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντες, πολλάκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει, οἱοὶ ἦσαν λ. χ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες *Ῥαοὺλ* καὶ *Πετραλεῖφαι*· τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἰσπανίας, Ῥωσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμιγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβῆσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σικελῶν, καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας, θέλομεν ἶδει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμένιους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀναφανδὸν συντασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθαρώτερος. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺ τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθαρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτῆσεως, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, διότι οἱ Ἀραβες καίτοι ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ ἐνόσφ' ἐκυριάρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμῶς αὐτῶν μονίμως κατασταθέντες.

Πολλὰ δὲ εἶναι οὐδ' αἱ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σωζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετήρουν ἑκπαλαι ἢ ἐκτήσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκομεν ἀκριβῶς ὅπως οὖν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν Γ', τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαὴλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἶπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰσπράξῃ φόρους, ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δι-

καστικὴν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὀριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν, τὸ ἐπιβάλλον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἄν τὰ δικαιώματα ταῦτα κατεπατοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμιλήσει περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν ὅπωςδὴποτε ὅμως ἀξιωμαθμόνευτος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη περιποίησις ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένευε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθηναὶ συνετήρουν ἐτι τότε δημόσια παιδευτήρια, ὀνομαστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβίδ Β', ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάζει ὥστε κατ' ἔτος εἴκοσι Γεωργιανοὶ νέοι, διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυΐᾳ, νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδασκῶσιν αὐτόθι τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ἑλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μεταξὺ τῶν νέων τούτων φημίζεται εἰς μάλιστα μέγα κτησάμενος ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικός ποιητὴς καὶ βασιλικὸς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ δυσμῶν ἀναφέρονται ἰδίως Ἕλληες τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παιδείαν. Ὁ μάλιστα Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρόνων ἐκείνων ἱατρικὸς συγγραφεὺς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Παρισίοις περὶ τὸ 1198 ἔτος. Ἄλλος Ἕλληες, ὁ μάλιστα Ἰωάννης Βαζιγγελστόκης, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1252 ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσσετερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγήθη εἰς τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον Ῥοβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάσει εἰς Ἀθήνας, καὶ ἔμαθεν ἐνταῦθα παρὰ ἐγκρίτων Ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβαίω μάλιστα ὁ μάλιστα Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βαρύτερα μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρὰ τινος νεάνιδος Κωνσταντίνου, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἧτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπὶ τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικὴν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικὴν, διότι κατὰ τὸν μάλιστα προσηφένε μετὰ πλείστης ἀσφαλείας λιμούς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χόφφ εἰκάζει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὁρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἦν ὁ μάλιστα Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις εἰμφορεῖ νὰ ἦτο ἀξιόλογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχώλαινεν ὁ ἀνὴρ.

διότι παρῆγε τὸ ὄνομα Ἀθῆναι ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τῆς λέξεως θάνατος, ἀξιῶν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθῆναι ἦτο ταυτόσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν τὰ ὁποῖα τοσοῦτω μᾶλλον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσῳ συνήθως ἄλλοιαν ἔχομεν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις, οἱ τότε Ἀθηναῖοι, δὲν ὠφελοῦντο ὡς φαίνεται πολὺ ἐκ τῆς σωζομένης ἐκείνης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαήλ, φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι πικραὶ εἰδήσεις. «Τῶν ἀχρωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν, οὐδὲ προσεκκαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται.»

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμετο ὡς αὐτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἶδομεν τοσοῦτον γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ῥογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαμωνᾶς, ὁ Εὐδαιμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Δαιμονογιάννης ἢ καὶ Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφιανὸς (τοῦ ὁποῖου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρώτεον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνων τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ γένη ταῦτα, μέχρις οὐ βραδύτερον οἱ Μαμωνάδες κατίσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριβεῖς ὁπωςοῦν εἰδήσεις περὶ ἐτέρας τινὸς πόλεως δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκομεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπὸ τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἀξιοῦσιν ὅτι εἰδός τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς ἀνατολῆς πρὶν ἔτι οἱ δυτικοὶ, οἱ μετὰ εἰκοσιπενταετίαν κατακτῆσαντες αὐτὸ, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγῃσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα

τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς δύσεως καὶ ὅτι παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀδιακόκωπων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας βοπὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἶδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνάτων, καὶ ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εὐλογον συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολλάκις ἀτελέσφοροι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τί συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κερνηνῶν, οἵτινες ἠνέρθωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, ἀλλὰ ὑπὸ τοσούτων περισπωμένων ἐξωτερικῶν πολεμίων, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνέχωνται πολλὰ τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὅποια οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἀπλοῖ ἰδιοκτῆται ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ κράτους, ἀλλὰ ὡς δυνάσται σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων, συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ τούτου φοβεροὶ εἰς τε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἡπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίας Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας, τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλεύσαντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ, περιελάμβανον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσεναν, Φάρσαλον, Θυμακὸν, Ραβένικαν, Ἀλμυρὸν καὶ Δημητριάδα· καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἀλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἰσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ῥαοῦλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισσηνοὶ καὶ πλείστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κα-

τήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ναυπλιεὺς Σγυρὸς. Ὁ Σγυρὸς γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου, κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱόν του Λέοντα, ὅστις ἐπεχείρησεν, ὡς θέλομεν ἶδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἐκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζούμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἶπει βραδύτερον πλείοτερά τινά. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἐκατονταετηρίδι (σελ. 227—228 τοῦ παρόντος τόμου) τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαιμόνος προύχοντα Ἰωαννην Μαλακηνόν.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν ἦτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ', οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ δικτελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἐνθην μὲν μετὰ τῶν Σελτζούκων, ἐνθην δὲ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παυόμενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α', γενναῖος ἐγγῶριος ἀνὴρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α' ὡς πρὸς ἴσον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζευχθεὶς τὴν βασιλοπούδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπὸ αὐτῆς, ἀπέβη ἥττον εὐτυχής, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106, καὶ ἤχμαλωτεύθη. Μετὰ ἐνὸς ὁμῶς ἔτους φυλάκισιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκάτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος ὁμολογουμένως συγγενὴς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος, πολλάκις διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν. Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡς αὐτῶς αὐτυχής τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Μελιτινῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ἤχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταβαλῇ λύτρα ὑπέρογκα, τριάκοντα χιλιάδας

χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφρίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδελφείας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπεστάλῃ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύεται ὁ Μιχαὴλ, ὅστις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ οὐγγαρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλῃ κατὰ τῶν Σελτζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγματῶν τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παρακειμένου Οἰναίου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαὴλ, περιπεσὼν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἔστερήθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέχθη νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τοῦλάχιστον μνημονεύεται Γαβρᾶς τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Μανουὴλ πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δοῦξ Τραπεζοῦντος ὑπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἐδρεύων τελευταῖός τις τῶν Γαβράδων ἀπογόνας, ὁ Θεόδωρος Β', ὅστις ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατῴρωθεε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμόμεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὖσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ Κεφαλ. Ζ' τοῦ προηγούμενου βιβλίου ἀνεφέρομεν τὰ ὀνόματα τῶν οἰκῶν τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Λυγίνους, τοὺς Βλαπτοὺς, τοὺς Κλάδους, τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἴπομεν ὅτι κατὰ τινὰς οἱ οἴκοι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μαρναθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἑλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἢ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως· διότι ἐπὶ τῆς κατακτήσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἐν μέρει ἀπὸ τῶν νικήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἐνετῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανειλημμένως ἀγωνισαμένους κατὰ

τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλέργας καὶ ἄλλους.

Ἀλλὰ σώζονται τεκμήρια τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ παρεκτός τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαρίθμων ἐπιφανῶν οἰκῶν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολλάκις τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῷ προοιρίῳ τοῦ παρόντος τόμου (σελ. 59) εἶδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδάτοι, σπαθάριοι καὶ στρατορες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὡσάκις δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συναγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἀπλοὶ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιοματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα λόγου ἄξια. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιοματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθάριοι, δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνέμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὧσων συνέβησαν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (σελ. 99 τοῦ παρόντος τόμου). Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδαν Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινόν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα, καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνώσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἄρχοντες καὶ προεστώτες, ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ πρόμαχοι τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπέβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐπιφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τῶν χρόνων καθ' οὓς, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός. Εἰμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶχε πρόσχημά τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οὐδό-

λως ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν δωδεκάτην. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι τοῦ-
 τῳ οὐδεμία ἀνεκτήθη τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῇ,
 οὐδὲ ἀπωλέσθη ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐτροπολο-
 γοῦντο μὲν συχνότατα τὰ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὅρια, ἀλλὰ
 καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἥτταν, ἐν γένει εἰπεῖν,
 οἱ Τούρκοι, ἐδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ, ἤρχον ὅλων τῶν περίξ μεσογείων χω-
 ρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολοῦθον ἔρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παρα-
 λίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τοῦ θέματος
 Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἐτι τοῦτου τμή-
 ματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν
 ἀπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου
 μέχρι τοῦ Ταϊνάρου, τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ ὅλων τῶν μεταξὺ Ἀσίας καὶ
 Εὐρώπης νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ρόδου, Σά-
 μου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος
 ἀπετέλει ἐτι ὄγκον συμπαγῆ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς
 ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῇ αἰγλὴν
 τινὰ ἣτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνά-
 μεως πάντα ὅστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγ-
 μάτων ἐπιφάνειαν. Διότι εἶδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων
 τῆς Εὐρώπης κύψαντας τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α'
 Κομνηνοῦ, καὶ ὁμόσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας.
 Εἶδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγε-
 μόνων πολλάκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν στρατῶν. Εἶ-
 δομεν τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων παρακολουθήσαντα ὡς ἰδιώτην
 τὴν πομπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἰσόδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ
 ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρετὴν τινὰ παρεπόμενον τῷ ἔππῳ
 τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέ-
 ξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιώσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν
 αὐτοκρατορίαν τῆς δύσεως. Ὡστε ἐκ πρώτης ὀψεως ἠδύνατό τις νὰ νο-
 μίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἐσωζε δυνάμεις ἀκμαίας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπεί-
 χε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρῆλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου
 τοῦ Μανουὴλ ἐνιαυτοὶ καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπι-
 φάνειαν λαμπρὸς, κατέπιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξεληθὼν μετ' ἐπιστασίας τὰ τέσσαρα τελευ-
 ταῖα βιβλία τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεβιαῖως πρὸ καιροῦ
 παρσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδόκητον ταύτην

καταστροφὴν. Ἡξεύρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἄχανές ἐκεῖνο κράτος οὐδέποτε ἐκτῆσατο μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως παντὸς κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία ἀπῆρτίσθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁποίων ἐπρώτευσε μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνικὴ, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὕτη οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἀλλοφύλων ἐπολλαπλασίαζον τὰ πλήθη αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἥμισυ καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατήντησε λόγῳ ἀριθμητικῶ νὰ μειονοψηφῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἐξησθένησε καὶ ἠθικῶς πολὺ διὰ τε τὰς ἡμαρτημένας θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν δεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν· πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι κατὰ τὴν ὁγδόην καὶ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως, ἐμταϊώθησαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδείου διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀνέκαθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατάρθωσε κατὰ τὰς δύο ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποβῇ. Ἐν ἐλλείψει ὅμως ἀποχρῶντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅπως τεχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δὲ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων δὲν ἐστράτευε, μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἵτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους πολλακίς ἐπρόδωκαν πολύτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἦν ἀπῆντων οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενούς στρατοῦ ἐγένετο πρόξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσκετο ἡδὴ τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενοואίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα συνεπήγαγον πολυειδῆ τοῦ κράτους ἐξασθένησιν. Ναὶ μὲν ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικέωσις. Ἀλλὰ ἡ

νέα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις βραδύτερον ἐμελλε νὰ συντελέσῃ, εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἔτι τότε συμπληρωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἤδη παρακμάσαντα μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἥτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα μεσαιωνικόν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένους ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι, ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προσέτι τὴν ὥς ἐκ τῶν περισπασμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθεῖσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρχίαν, θέλομεν κατανοήσῃ πῶς ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος κολοσσὸς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμοντο ἢ μεγιστᾶνες αὐτοκέφαλοι, ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπηπεῖλουν ἀδιακόπως 60,000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φρούρια καὶ ἰδίους πτόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἐξαιρέτου προσωπικῆς ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον πάντων τῶν προεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἐμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παιδὸς, καὶ παιδὸς εὐρίσκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν θέλει ἐκτιμήσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγούμενοις διεξέλθῃ καὶ τὰ ἐπόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους ἐξ ὧν πρώτη μὲν ἦν ἀῆ ἐξ Ἀλαμανῶν Εἰρήνη, τὸ ἄγιον ἐκείνη γέννημα,» λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλίς Μαρία ἡ Ξένη,

θυγάτηρ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλλονῇ μᾶλλον, ἢ ἐπ' ἀρετῇ φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἐγέννησεν εἰμὴ μίαν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178 τριακονταετῇ τότε οὖσιν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκιωνος τοῦ Μωμφερατικοῦ, ὅστις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φρειδερίκον ἐριδας. Ἐκκαλεῖτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ραινέριος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἐκτήσατο ὁ Μανουὴλ εἰμὴ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου· καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον ὀνόματι Ἀλέξιον Β', ὄντα δὲ δωδεκαετῇ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἀγνῆς, τῆς ἑλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἄννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἧτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἧτις ἥκιστα συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἑξεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασίλεια ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀνεψιοῦ ὄντος τοῦ πρώην αὐτοκράτορος. Τοιαύτη κυβερνήτης δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστᾶνες δυσαρεστηθέντες ἤρχισαν ἀμέσως ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνομνύοντες. Πολλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυστυχίαν τὰ ὅπλα τὰ ὅποια ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς, ἧτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱόν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυσαρεστείας παρὰ τῷ λαῷ. Ὅλη σχεδὸν ἡ κυβερνήτης συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουὴλ γαμβρὸς, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῇ ὑπ' αὐτοῦ καῖσαρ, ἦτο Ἰταλὸς τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀνταγωνιζόμενος εἶχε περιστοιχισθῇ ὑπὸ πολυχρίμων ἵπποτων τοῦ γένους τούτου, οἵτινες νεμόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγγχωρίων. Εἰδόμεν δὲ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ προνόμια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοτήτων, ὅπερ οὐ μικρὸν

ὥσαύτως συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων. Ὡστε ἡ ἄρξαμένη ἡδὴ ἀντιπολίτευσις προσέλαβε τὸν χαρακτήρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερά καὶ ὀλεθρία. «Διεκπεσόντες γάρ, λέγει ὁ Εὐσταθίος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλεψανεῖς τοὺς Λατίνους,» καὶ προσφκειώθησαν αὐτοὺς «δῶροις καὶ μάλιστα ὑποσχέσει τοῦ τὴν πόλιν τε προνομεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ῥωμαίους θέσθαι.» Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διηρέθησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καίσαρ, συνετάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἡ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρόνικου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοστράτορος Ἀλεξίου, πρῶτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουὴλ, τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1182, καὶ οὕτως ἐξερράγη δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ. Αἱ δύο μερίδες συνῆψαν μάχην αἱματηράν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχυρωθέντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτικὴν. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατάρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγὴν τινα μεταξὺ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα, ὅτε αἰφνης παρέστη ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅστις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς εἶχε δύο υἱούς, τὸν διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱούς, τὸν Ἰωάννην, ἐκείνον ὃν εἶδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξαδέλφος τοῦ Μανουὴλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰς τῶν παραδοξότερων χαρακτήρων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτήρ οὗτος ἐξωγραφήθη ὑπὸ δύο ἐξ ἑσσεῦ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἐπισκόπου, ὅστις ἐγράψε τὰς εἰς Ὅμηρον παρεμβολὰς, καὶ τὰς εἰς Διονύσιον τὸν Περιγηγῆτην σχόλια· καὶ τοῦ δαιμονίου Ἀγγίλου Γιββωνος, ὅστις

ἔγραψε τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθέσει ἐνταῦθα ἀμποτέρας ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκειωθῇ ἐκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ καὶ λάβῃ, προσέτι ἐννοιᾶν τινα τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ζωγράφων. Ὁ μὲν εἶναι ἐπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος ὁ μὲν παρίσθησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὁ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἀφ' ἐαυτῶν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἰς τῶν ὡραιότερων χαρακτήρων τοῦ αἵωνος ἐκείνου, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθιστόρημα. Ἠγαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέχνης ὅστις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ῥώμην καὶ τὴν καλλονήν, αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμόν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμνου καὶ ἀπράχμονος βίου, ἀλλὰ διέπρεπε διὰ τὸ ἀρρενωπὸν αὐτοῦ ὕφος, τὸ πελώριον ἰνᾶστημα καὶ τοὺς ἀθλητικοὺς μυῶνας. Διετήρησε δὲ μέχρι γήρως τὴν ῥώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμαστικῆς πολλᾶκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο συάγρου ἢ δορκάδος, αὐτὸς ἐφόνευσε τὴν ἄγραν ταύτην, καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὴν ἔψησε. Καὶ ἤξευρε μὲν θαυμασιῶς νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄπλα, ὅπως δὲ ἠγνόει τί ἐστὶ φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος· ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁσάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ, συνελάμβανε τὰ βουλευμάτα του καὶ ἐξετέλει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναιότητος, ἣν ἐδείκνυνεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστατα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ παμποίκιλον, καὶ τοῦτο τοῦ χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολὺποδος, Πρωτέως δὲ μᾶλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἐμπουσάν, ἣ φρικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρίπους πολύτροφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνείδεον ὕλην ἅπασιν ὑποτίθειτο εἶδеси πολυειδῶς· ὦν τὰ μὲν ἐπαينوῖτο, τὰ δ' οὐκ ἄν. Ἔστι δ' ἐπ' αὐτοῦ προσαρμόσαι καὶ τὸ εἶναι μὲν τινα παρ' αὐτῷ οἶκτον, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἔτι δὲ συμβιβάζσαι καὶ

τὸ αὐτῷ ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα,» καὶ ὡς πολυμιγέων ἔνωσις ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ δι'χα φρονούντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὕθεν συγκροτεῖται ἀρμονίας ἀρετῇ, ἀλλὰ κακία συγχύσεως. Πολύτροπον γάρ τι χρῆμα ὁ ἀνὴρ καὶ πολυπόριστον τοῖς ἐφ' ἑκάτερα γράφειν δεινοῖς Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ ὄνο πίθους ἐστάναι τις φαίη, τὸν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρυσόμενος καὶ καταμιγνύων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτὸν, τὰ πλείω δὲ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίζαίτο ἂν προσφύεσθαι· ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραίῃ χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὐκρατος.»

Ὁ Ἀνδρόνικος, νεώτατος ὧν ἔτι, παρηκολούθησε τὸν θεῖόν του βασιλέα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ὑπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τύχην ἢ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἐκὼν ἢ ἄκων ἐπὶ τινα χρόνον αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἠγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, διότι συνανετράφη καὶ συνεπαίδεύθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτὸν δὲ πρὸς τοὺς ἵπποτικούς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγιῶν· καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διῆγε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψιάς του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κατάρβωσε νὰ δελεασῇ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμόνος Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Γαβρᾶ, καὶ ἦτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὥστε ἐκαυχᾶτο φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς παλλακῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153 ὁ Μανουὴλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίους, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξαδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία ἦτις δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνόδευσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχῇ αὐτῆς ἐκβασιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου τὴν πολιορκίαν τῆς Μοφουεστίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν τολμηρότατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ διῆγε τὰς νύκτας περὶ μουσικᾶς, χορευτικᾶς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐρωμένης, χορὸς κωμῳδῶν ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδείας του εἰς ὁ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδον ἀξίαν.

Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν Ἀρμενίων ἡγεμὼν Τερόζης, φυλάττει νύκτα ἀσέληνον καθ' ἣν κατέπιπτε ῥαγδαία καὶ συνεχὴς βροχὴ, ἐπιτίθεται ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ο Ἀνδρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἔδωκε θαυμαστὰ δειγμάτων γενναιότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν Ἀρμενίων φάλαγγας, οὐδὲν ἥττον ὅμως μόλις διεσώθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐπανελθόντος δὲ αὐτοῦ ἐκείθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ δὲ πικρότατα ἤλεγξε διὰ τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγωρίαν καὶ τὰς παρακαίρους διασκεδάσεις καὶ, διὰ τὰ παραμυθήσῃ ἐν τούτοις τὸν ἀτυχῆ στρατηγὸν, προεχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναῖσου καὶ Βρανιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. Ἡ ἐρωμένη του τὸν συνώδευεν ἀπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῆς ἀγανακτήσαντες μέχρι μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες τὰ τιμωρήσασιν αὐτὸν διὰ τὸ προσγινόμενον αὐτοῖς αἰσχος, ἐφώρμησαν αἰφνιδίως εἰς τὴν σκηνὴν του. Ἡ Εὐδοκία τὸν συμβουλεῖ νὰ μεταμφιεσθῇ εἰς γυναῖκα διὰ τὰ σωθῆ. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς ν' ἀκούσῃ τοιαύτην συμβουλήν, περιβάλλεται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιβουλήν. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει, ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, διότι ἐν τινι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱπποτικῶν τοῦ Μανουὴλ ἀγώνων, βλαφθέντος τοῦ ἐνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεὺς, θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὸν περικαλλῆ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ ἔπαθε, διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιάριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἄξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπέραξε τὴν φιλοτιμίαν Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ Μανουὴλ, ὅχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὐλογόν τινα ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας, ἀλλὰ πολλάκις πέρα τοῦ μετρίου ἐμακροθύμησε πρὸς αὐτόν, καὶ ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσωσε δι' ἰδίου κινδύνου. Διότι διατρίβοντος τότε τοῦ βασιλέως εἰς ἐξοχὴν τινα, συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γέυματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθαύμαζον ταῦτα, εἰς δὲ τῶν αὐλικῶν δι' ὧς χυρίζετο ὅτι ἀνώτερος ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καλοῖωάννου ἔργα. Ἐξαφθείσης δὲ τῆς ἔριδος, ὁ Ἀνδρόνικος τοσοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἓνα τῶν παρισταμένων, ὥστε οὗτος ἐ-

πέπεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἤθελε βεβαίως ἀφαιρέσει τὴν κεφαλὴν του, ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον ὄπλον, λαθὼν αὐτὸς πληγὴν, τῆς ὁποίας τὴν οὐλὴν δι' ὅλου τοῦ βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρός. Ἄλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν ἀκοίμητον φιλοδοξίαν οὐδεμία εὐεργεσία δύναται νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἐζήτει δὲ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Κιλικίαν στρατείας, περιποιεῖτο τὴν εὐνοίαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Πικλαιοστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων· ἥδη δὲ ἄρχων τῆς Ναϊσοῦ καὶ Βρανιτζόβης ἐγράψε πρὸς τὸν γείτονα βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζαν, ὑποσχόμενος νὰ τὸν παραχωρήσῃ τὰς πόλεις ταύτας, ἐὰν οὗτος τὸν συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φωραθῇ ἡ προδοσία, ἐγράψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουὴλ, ὅτι ἔχων φίλους τινας τῶν οὐγγρων μεγιστάνων, ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτοὺς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων. Ὁ βασιλεὺς ἤξευρεν ἤδη τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν δόλον τὸν ὁποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεῖζαν γράμματα τούτου, συλληφθέντα εἶχον σταλῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ νὰ ἐξελέγξῃ ὅμως αὐτὸν καταφνέστερον, ἐπροσποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους του καὶ τὸν ἔδωκε τὴν ἄδειαν τὴν ὁποίαν ἐζήτηι. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ, ἀδεῶς ἤδη διεπρεσβεύετο πρὸς τε τὸν Γεῖζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Ἐπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῶν Οὐγγρων σπονδὰς.

Ὁ Μανουὴλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβούλευσε καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Διότι δις διὰ νυκτὸς μετρημεισμένος καὶ ἑνοπλος, ἐπλησίισεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακαλυφθεὶς δὲ ἐβεβαίωσε, ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκείνον ἐχθρόν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὤμιλησάμεν. Ἄλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἓνα τῶν ἵππων του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐγύμναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἵππου ἐκείνου φροντίς, «ὥς ἂν», ἔλαθε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀποκριθῇ, «τὸν πάντων ἐμοὶ δυσ-

μενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχίσομαι ἀπιών.» Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φυλακισθῇ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀπραξίαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησιν, ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς νὰ εὑρῇ τρόπον νὰ διαφύγῃ. Παρετήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ὀωματίου του αἱ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθώνει λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὁπήν, εὐρίσκει ὀπισθεν σκοτεινὸν καὶ παρεωραμένον κρησφύγετον, καὶ μεταβαίνει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ὀλίγας τροφὰς τὰς ὑποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας, καὶ ἐξῆλειψε πᾶν ἔχνος δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ποῦ κατέφυγεν. Οἱ φύλακες ἐλθόντες νὰ ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτὸν, ἡπόρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἣτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἄδηλον πῶς. Ἀμέσως αἱ πύλαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διαταγαὶ αὐστηραὶ διὰ νὰ συλλάβωσι τὸν δραπέτην, ἡ δὲ σύζυγός του, τὴν ὁποίαν ὑπώπτουν ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπέτευσιν, ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει αἴφνης μορφήν ἀνθρωπίνην προκύπτουσαν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυστυχὴς ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρὸς τῆς· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἐκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὴν τροφή ἐπῆρκει εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἡ δὲ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων παραμυθιῶν ὅσας παρεῖχεν αὐτοῖς, ἀπέληξεν εἰς γέννησιν υἱοῦ. Πρὸς τοῦτοις οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φρούρησιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀλιγώτερον ἄγρυπνοι, ὥστε ὁ Ἀνδρόνικος κατῴρθη νὰ διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ διπλῆς δεδεμένος ἀλύτῃ. Ἡ φυλακὴ του ἀπέβη τότε αὐστηροτάτη. Εὗρεν ὅμως τὸν τρόπον νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος τις ὑπὲρ τῆς του, μεθύσας τοὺς φύλακας, ἔλαβε διὰ κηροῦ τὸν τύπον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱὸς του τὸν ἔστειλαν ἐντὸς πίθου ἀντίκλειδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἤνοιξε τὰς θύρας, κατέβη ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς πηδήσας ἀπὸ τὸν τοῖχον εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὅποιον τὸν περιέμενεν, ἐπεσκέφθη τὸν οἶκόν του, ἡσπᾶσθη τὰ τέκνα, ἀπέβαλε τὰς ἀλύσεις, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τὸν ἔδωκεν ἵππους καὶ χρήματα· ὁ δὲ δραπέτης διαβάς οὕτω τὸν ποταμὸν, διήλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδαυίας, καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ μοίρας Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματός του, ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην κατέβη τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὑπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ῥόπαλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπροςποιεῖτο ὅτι στηρίζεται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πῖλόν του καὶ τινα τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὰ περὶξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακράν, ἐνῶ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἔτι αὐτὸν, ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρικήλου. Φθάσας εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὠδηγήθη εἰς Κιέβ ὅπου ἔδρευεν ὁ μέγας τῶν Ῥώσων δουξ Γιαροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδεις Ἀνδρόνικος περιεποιήθη τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γιαροσλάβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἥθη πάσης χώρας, οἱ δὲ βαρβαροὶ ἐκεῖνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἄγρην τῆς ἄλκης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγμάτευσιν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθομολογήσαντα ἀμνηστίαν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένου εἰς τὰς τοῦ Δουνάβεως ὄχθας μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ῥώσων, καὶ, λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἐφοδὸν τῆς Ζεύγμης, συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, ὅστις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἀφορμὰς θλίψεως, ἡγάπα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρειμάνιον ἐκεῖνον χαρακτῆρα.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε τότε γεννήσει ἔτι υἱόν· τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἐσκόπει, καθ' οὓς εὐρισκόμεθα χρόνους, νὰ ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ Οὐγγαρικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὁποῖον ἐλαβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον, δυσηρέσκει ἀπαντας τοὺς μεγιστᾶνας καὶ μάλιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς

ἐσκέπτοντο, ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον νὰ ἀναπληρωθῇ ἡ ἑλλειψὶς τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἄλλοφύλου τινός. Οὐδὲν ἤττον ὅταν προσεκλήθησαν νὰ ὁμώσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν· μόνος δ' Ἀνδρόνικος, ὅστις τοσαῦτα ὤφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ βασιλέως, ἀπεποιήθη τὸν ἀπαιτηθέντα δρῶν καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ τοιοῦτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ δυσηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμως γινώσκων ὅτι ὁ λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπιεικῇ καὶ ἐντιμῶν τιμωρίαν, ἀναθεὶς αὐτῷ τὸ δεῦτερον τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προσθεὶς τὴν ἀπόλυτον διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰσοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεπεν ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμένιους πολέμους. Ἡδουκίμησε δὲ καὶ εἰς ἄλλους χαριεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ῥαιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ νὰ περιποιηθῇ αὐτὴν ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του, καὶ διήγαγεν ὅλον τὸ ἔερος παρ' αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἵπποτικὰς πανηγύρεις· ἡ δὲ Φιλίππα τυφλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἀνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ ταλαίπωρος, δὲν ἤξευρεν εἰς ποῖον ἔδιδε τοιαῦτα ἀφοσιώσεις δειγμάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος μαλὼν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν γενομένην εἰς τὸν πενθερόν του ὕβριν, προετίμησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν μᾶλλον, ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρωμένην, καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαρίθμων τυχοδιωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἐκεῖ Φράγκοι δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος, καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυνεν, ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγώνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τοῦ Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς πόλεως ταύτης, διέτριβε νέα καὶ ὠραιότατη βασιλὶς, ἑλληνὶς τὸ γένος, συγγενῆς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο διεγγόνη τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ βασιλὶς αὕτη ἦτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου Γ' καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενὴ της ἡράσθη αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε

τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θῦμα, τὸ δὲ αἷσχος αὐτῆς ἀπέβη δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρώτων.

Ὁ Μανουὴλ, πνέων πάντοτε ἐκδίκησιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν, νὰ συλλάβωσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μαθὼν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον, φεύγει ἐκ Παλαιστίνης, καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ὅλην τὴν ἀνατολὴν ὡς παλλακίς τοῦ Ἀνδρονίκου, δύο δὲ νόθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον ἔρωτα. Ὁ ἐραστὴς αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Δαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὶν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδὶν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὶν ἐπεσκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλὰς, ἐπὶ μακρὸν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὅρη τῆς Γεωργίας ἔδρευσε τελευταῖον μετὰ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὐρὼν ἄσυλον φιλόξενον παρὰ τῷ τῆς Κολωνείας σουλτάνῳ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἔτοπα· ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἐθνικὴν συνείδησιν, διότι ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἐκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἔπειτα διηγεῖτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαβὶδ, ὅστις δι' ἐξορίας μακρὰς διέφυγε τῶν πονηρῶν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφῆτης βασιλεὺς, προσέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῇ πρὸς τῆς Ἰουδαίας, νὰ φανεύσῃ ἕνα Ἀμαλικίτην, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβάλ· ἐνῷ αἱ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιδρομαὶ ὑπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρύλησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἠδυνήθη ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ. Ἀλλὰ ἡμέραν τινα ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατάρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐπεμφεν εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδαν ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ὀχληρὸς· ὅθεν ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνος του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερῶχου ἀνδρός. Πρηνὴς δὲ γενόμενος, μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν ἀπεφώνησε ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῇ εἰμὴ ὅταν πιστὸς τις ὑπῆκοος, ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ

κλοιοῦ τὸν ὅποιον ἔφερε περὶ τὸν λαιμόν, τὸν σύρει μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου· καὶ τὸ ἐξαίσιον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ ὥρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνὴν, τὴν ὑπὸ εὐφόρων ἀμπελώνων περιεστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινος χρόνου τῷ 1180 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προεκλήθη ἡ γνωστὴ ἥδη εἰς ἡμᾶς δυσαρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυσαρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνῇ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαιῶν ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ὀφείλει νὰ τηρήσῃ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ὥμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσῃ, θέλει προθύμως προμαχῆσαι ὑπὲρ αὐτοῦ, παρὲς πλήρου δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν του διὰ ῥητῶν τοῦ Δαβὶδ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥστε νὰ ὠριμάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ προσκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδιαιτητὴς αὐτῶν. Ἀπεναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηνύσθη, ὅτι ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισσα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστὸν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ παντοδύναμος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνῆς. Οἱ ὀπαδοὶ του εὐάριθμοι ὄντες κατ' ἀρχάς, ἠῤῥξησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπλησίαζον εἰς τὸ Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὠμίλει εἰμὴ περὶ θρησκείας καὶ πίστεως καὶ δὲν ἐφόρει εἰμὴ ἀπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὅποιον ἀνεδείκνυε μεγαλοπρεπέστερον τὸ ἀνάστημά του, καὶ ἐν ταύτῳ ὑπερίμνησκε τὴν πενίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀγγελοῦ· ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ἡττομόλησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅστις ἔφθασεν ἥδη εἰς Χαλκηδόναν. Τότε ἐστάλη πρὸς αὐτὸν πρέσβυς ὁ Γεώργιος Ξιφιλῖνος, εἰς τῶν φω-

στήρων τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελλόμενος πολλὰ παρὰ βασιλέως, εἰάν πεισθῇ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Ξιφιλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὄπλα, εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεὺς, ἀποβαλὼν καὶ τιμωρήσας τὸν πρωτοσεβαστὸν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀναλάβῃ αὐτὸς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἤτομόλῃσε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περιφανὴς Ἀνδρόνικος Κομποστέφανος, μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἣ δὲ πόλις ἅπαντα ἐστάσισε καὶ ἀναφανδὸν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες, Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ, ἀπελύθησαν· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλῃ πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν ἔτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἁπάντων τῶν μεγιστάνων, οἵτινες περιεστοίχιζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσέτι μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἔτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἶδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευσούσῃ στρατόν· καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἡ δύνατο βεβαίως δι' αὐτῶν νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὄπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργὴ τῶν Βυζαντινῶν, διότι, καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὁπαδοὺς νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἑλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἡδύνατο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν· διότι οἱ Φράγκαί ἀναγκαιῶς περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀναδειχθέντα προστάτην αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγάγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προσβάλλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ὅστις ἐπερείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦντος μέχρι θανάτου αὐτοῦ· καὶ ἐνῶ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας,

προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ τοῦ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν παθῶν. Ἐντεῦθεν φοβερά ἐξερράγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγὴ ὄλων τῶν δυτικῶν. Γυναῖκες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τοὺς μωαμεθανούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι ἐληλατήθησαν· αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς· οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινοτάτης λεηλασίας ὄλων τῶν παραλίων τῆς Προποντιδος, διὰ τῆς καταστροφῆς πολλῶν μοναστηρίων, διὰ τῆς δηλώσεως πολλῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὄλων τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ὅσα ἀπῆντησαν καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον παρακωλύσεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐλληνικοῦ ἐμπορίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περιορίσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῶν Λατίνων γενομένης τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς. Τὰ μετὰ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ τοσούτου χρόνου κυοφορούμενα καὶ παροξυνόμενα, ἐκορυφώθησαν διὰ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν ἐκ τούτου καταστροφῇ δεινῇ καὶ ἀνεπανόρθωτῇ.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπροοιμίασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Ἐπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, κατέλαβε τὰ βασιλεία, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἀποκατέστησεν ὁπωςοῦν τὴν κοινὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσευχήθη μετὰ παρατάξεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μανουήλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς· ὁ ἄπιστος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφάνετο, ὅτι θέλει ζῆσει, καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὀρφανοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπαδοὶ παρηγγέλλοντο νὰ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ ἐτοιμόροπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῇ πικρῶς κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμὼν πολὺπειρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην, καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδασκθεὶς τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἡδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἄπαντες ὀφείλουν νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν ἀφιλόδοξον Ἀνδρόνικον

νὰ ἀναλάβῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς ὁ νέος βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐνώσῃ τὰς παρακλήσεις του μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάροντα. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δεῖγμα αἰσχροῦς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Μανουὴλ ἐνοθεύθη πρὶν ἢ περάσῃ εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἀγενοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδαν Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη εἶναι ἀμείλικτα. Ὅθεν ἀφοῦ ἐδυσφήμησε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ παρώξυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουὴλ, νέος χρηστός καὶ εὐθύς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυρὰν ταύτην πράξιν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προετίμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ λοιποὶ, τυφλῶς ὑπέκριντες εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀποδείξιν, μηδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογίαν τῆς κατηγορουμένης, κατεδίκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουὴλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ δεκαπενταέτης ἤδη υἱὸς αὐτῆς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγχονίσθη, τὸ πτώμα της ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεζωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελαιωδέστερον, ἵνα περιύδρισθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φιλαυτίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου συνάρχοντος, ὁ ἄθλιος Ἀλέξιος ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀγενοῦς αὐτοῦ φύσεως. Ἡ σύγκλητος ἀπεφάνετο ὅτι ἡ διπλὴ ἐκείνη βασιλεία εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἀρκουμένη δὲ εἰς τοῦτο, προσεψήφισεν, ἄνευ δίκης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία πρὸ καιροῦ εἶχε παύσει τοῦ νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶν οἶκτος καὶ τύψις συνειδότος, ἀφοῦ παρετήρησε τὸ πτώμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ ποδὸς ἀνακραζὼς «ὁ μὲν πατήρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἐταιρικὸν γύναιον.» Ὅπως οὖν ὁμολῶς ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλικιότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῶ νῦν τοσοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνου.

Πρὸ πάντων ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαρὰν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλιίας Ἀγνὴν. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζετο τὸν παρήλικα ἐκείνον ἐραστὴν, «ἦδη γὰρ φρενῶν ὑπεπίμπλατο, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλως λειότητος ἐραστοῦ, τὸν τραχὺν ἀπέστεργεν» ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ· «καὶ ποτε, φασὶ, καθ' ὕπνου φαντασασμένη τὸν νεανίαν, καὶ ὦ Ἀλέξιε ἀνακράξασα, οἷα ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή.» Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινότερων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγεν ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνεργῶν ἐπιβουλάς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλητέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἔπραξε καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξορίας. Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυειδῆς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ προετίμησε νὰ παραιτηθῇ· καὶ μὴδὲν ἕτερον παθὼν, ἀνεπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ, ὅστις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου, ἔλυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὄρκου ὃν εἶχεν ὁμώσει πρὸς τε τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυστυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτόν, ἢ ἀπλῶς ὑποπτοὶ ἐγένοντο ἀποδοκιμασίας τινός, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισσα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου Δομεστίκου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δούξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοί, ὁ Θεόδωρος Καντακουζηνός, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδάς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μιχαὴλ ἐν μυριάκις μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἢ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξωρύχθησαν τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς, ὥστε μία ἐβδομάς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ἐλογίσθη ὡς εὐτυχές τῶν χρόνων τούτων συμβεβηκός. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μανουὴλ ἀνέκαθεν ἀποδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττῃ ἐπὶ τοῖς γινομένοις. Ἀλλ' ὁ πατὴρ ὠνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναικας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν πραττομένων. Ὁ

σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὥς ἐθεβαίου, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προσθέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτὸν μόνον μακελ-
λαρίους καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἐψητάς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθαιρε-
σιν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο, ὥς πολλάκις εἴπομεν, ἀλλόκοτον κράμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν ἐνῶ ἐκακούργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνῆς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἐτιμῶρει ἀνη-
λεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρό-
τερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούν-
των, μὴ προσέξας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυσἀρέσκειαν τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχεί-
ρησε πρὸς τούτοις μέγιστα οἰκοδομήματα ἵνα παράσχῃ ἐπωφελῆ εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρή-
ματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσεν τοὺς πένητας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν αὐλικῶν, καὶ ἔτυπεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ Μέγας, ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγα-
πητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνάγκαζον τοὺς ἀπλοῦς πολίτας εἰς ἄμισθόν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς ὢν λόγιος ἀνὴρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐκατονταετηρίδος ὁσημέραι προα-
γομένου ἐλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐκακούργησεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὅμως πάλιν ἐθεράπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς κατα-
πιέσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσεν τὸν λαὸν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὅμως εἰπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἀπάσας τὰς προϋ-
παρχούσας τοῦ κράτους συμφοράς, δὲν ἡδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειό-
τερον πρὸς τοῦτο ἡγεμόνα. Ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀφ' ἐνὸς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἀφ' ἑτέρου καθ' ὅλων τῶν μεγιστάνων καταδρομὴ, ἦτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπᾷσει κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὧν ὁ

Ἀνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους ὅπως ἀντιπαρατάξῃ ἀπεχρώ-
 σας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθή-
 ματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἰ-
 μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο εὐκολώτατον νὰ εὑρῶσι
 πρὸς τοῦτο συνεργούς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ Βυζάντιοι μεγιστάνες τὸ
 μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἰκοθεν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν
 εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στῆσεων, εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλα-
 γῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέ-
 φυγον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, ἢ τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀν-
 τιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδίν,
 καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἰς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι
 Ἀλέξιος, ὅστις εἶχεν ἐξορισθῇ εἰς Ῥωσίαν, δραπετεύσας ἐκεῖθεν καὶ
 διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς
 Σικελίας Γουλιέλμον Β'. Ὁ Γουλιέλμος Β' ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων
 οὔτινες πλέον ἢ ἀπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ
 κράτους, καὶ ἐβουλεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κατάλυσιν.
 Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προ-
 τάσεις τοῦ πρόσφυγος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ
 Ἀνδρόνικου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολ-
 λῶν φυγάδων, οὔτινες ζητήσαντες καὶ εὐρόντες παρ' αὐτῷ ἄσυλον,
 δὲν ἔπαιον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἤλπιζεν
 εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ
 τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ
 οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτήσει τῆς χώρας, ἀλλὰ ὡς σύμμαχος ἰθαγενοῦς
 μνηστῆρος τῆς βασιλείας. Ἐνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων τῶν περιστά-
 σεων ἠδύναντο εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα ἔχει πολὺ
 πλεόνους πιθανότητας ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ
 παῖς τις προσήχθη ὡς ὢν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεκρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος·
 ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτώμα
 τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινουπόλιν θαλάσ-
 σης, ἀνεκάγχασεν εἰπὼν «ἡ δὴ ἄριστος κολυμβητής, εἴπερ ἐν Κων-
 σταντινουπόλει κατακυβιστήσας εἰς βαθεῖαν θάλασσαν, ἀπνευστὶ
 διεξέδυ περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμόν.» Ἀλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν
 ὑπῆρχε τῷ ὄντι ἐν τοῖς οὗτιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδι-

κηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρεσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολὺς· 80,000 πεζοὶ, ἐν οἷς ὅμως μόνον 5,000 ἵπποταί, καὶ διακόσιαι νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἦς τὸ μὲν πεζικὸν ἤγετο ὑπὸ τῶν κομητῶν Ρικάρδου καὶ Ἀλδουίνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐπιδόξου αὐτοῦ διαδόχου, καὶ προσέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνου, ἀπεβιβάσθη τῷ 1185 κατὰ τὸ σὺνθηες εἰς Δυρράχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτο φρούριον, τὸ ὅποῖον ἄλλοτε τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντίστη εἰς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημούνδον. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ῥωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήσεως. Ὅ,τι δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Βρανᾶς, ἀνὴρ δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτώσιν αὐτῆς, προετίμησε νὰ ἀπαχθῇ ἐκουσίως αἰχμάλωτος εἰς Σικελίαν, παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῇ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῇ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυρραχίου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἔφθασε τῇ 6 αὐγούστου, μηδεμίαν ἀπαντήσας καθ' ἡδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, παρέστη τῇ 15 αὐγούστου ὡσαύτως ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐσταθίου, ὅστις τοσοῦτον μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐστάθιος εἶναι εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσεως, ἥτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τοῦ κατὰ τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἑλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμὸς διέφερε τοῦ μεσαιωνικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρύετο τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἰδίως ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἤδη ὡσημέραι ἀποκαλυπτόμενος ἐζήτει

παρεκτὸς τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία δὲν ἔπαυσεν ἐνεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα, ὧν ἐν εἶναι καὶ ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφὴ. Σώζει μὲν ἔτι ὁ Εὐστάθιος τὸ ὁγκῶδες ὕφος, καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν, καὶ εὐφυΐαν, καὶ ζωηρότητα, ἧς ἔχνη δυστυχῶς σπανιώτατα ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις· διαμαρτύρεται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου, ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὅπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γινῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διὰ πολλῆς λεπτότητος ἐκδήλουμένην. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικὸς συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἐνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἧς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαβὶδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμόν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐστάθιος, νὰ δώσωσι δεῖγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν «ὁ γάρ τοι στρατηγὸς δεινῶς ἦν κοιμᾶσθαι,» ὥρμησαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ συνέλαβον ἕνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρὰ στρατιωτικὰ φορέματα «οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου (ψιλὸς γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμπεινόν τε διὰ μέσης τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἐλόντες ἐκύδαινον· καὶ γραφὴ εὐθὺς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἦμιν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρα μετὰ ταύτην δευτέρα, καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἰρούσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἱππάρια δυστυχῇ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς· ὁ γὰρ τοῦτο ἔχων διεκπέφευγε, προηκόμενος οἷον εἰς λῦτρον αὐτὸ τοῖς ἐπιδιώ-

κουσιν. Καὶ αὐτίκα θύραμβοι πάλιν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ αἰχμαλωτὰ ἱππαρίδια περιεβλέποντο, οἷα μέγα ὄν ὅτι περ αὐτὰ εἶλον, καὶ τὸ σκιαδίων ἐπὶ σημαίας ἤρετο, καθά τι κορυφαῖον σκύλευμα. Καὶ γράμμα πάλιν τοῦ διακριστέως παρὰ τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχοῦμεν τὰ κατὰ πόλεμον. Ὡς δὲ ἐκεῖθεν ἐρεθισθέντες οἱ κατὰ γῆν πολέμιοι, καθὰ καὶ τινες σφῆκες, ταχὺ καθ' ἡμῶν ἐπτερούξαντο (τὰ γὰρ πρὸ τούτων ἀνεβάλλοντο, κκραδοκοῦντες τὸ ναυτικόν κατὰ τι σύνθημα) καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῶν δυσμῶθεν πυλῶν ἕως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκρόπολιν ἀκηρυκταί ἐπιδραμόντες ἐκυκλώσαντο, γίνεται τις ἐκεῖ ἐκδρομὴ δύο μὲν λατίνων ἱππέων ἐκ τοῦ τῶν Πρεβενζούων ἔθνους, ὃ δὴ πολὺ καὶ τεθαρρημένον παρείπετο τῷ Σικελικῷ στρατῷ, πλείονων δὲ ἐκ τῶν ἡμεδαπῶν ὑπὲρ τοὺς δέκα γάρ· καὶ πίπτει μὲν οὐδεὶς, ἐναγώνιοι δὲ οἱ Λατῖνοι διεκφεύγουσι τὸ πεσεῖν. Καὶ πάλιν ἀναφορὰ εἰς τὸν βασιλέα τρίτη, ὡς τῇ βασιλικῇ εὐχῇ τε καὶ εὐτυχίᾳ νενικήκαμεν καὶ τὸν τρίτον πόλεμον, οὐκ οἶδα τίνων περιγεγόμενοι.» Ἐδίδε δὲ ὁ στρατηγὸς ὅλας ταύτας τὰς γελοίας εἰδήσεις εἰς τὸν βασιλέα διὰ τὰ καθησυχᾶσαι αὐτόν, καὶ τὸν ἀποτρέψαι ἀπὸ τοῦ νὰ στείλῃ στρατηγὸν ἕτερον μετὰ δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν· διότι, τούτου γενομένου, ἤθελεν ἐκπέσει αὐτὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἡδύνατο νὰ πάθῃ ἄλλο χειρότερον, νὰ περιπέσῃ δηλαδὴ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτε ἤθελε κινδυνεύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἡ ζωὴ.

Καὶ οἱ μὲν εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ὀπλοφορίαν ἐπιτήθειοι, προλαβόντες ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως, συνευδοκοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ. Ἄλλ' οἱ παραμεινάντες ἐν αὐτῇ κάτοικοι πολλὴν ἔδειξαν προθυμίαν ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες συνέπραττον εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα· καὶ ἡ φρουρὰ ὡσαύτως ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτῆς. Πλὴν τούτου τὰ τεῖχη ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπὸ τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς παρκαλίας, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ ἐπὶ τοῦ λιμένος μέρους, ὅπερ ἡδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀποβῇ ἀπρόσβλητον, ἀλλὰ παρημελήθη ὑπὸ τοῦ καλοῦ στρατηγοῦ. Δὲν ἐγκατελείφθη δὲ οὐδ' ἑξώθεν ἀνεπικούρητος ἡ πόλις. Ὁ Πελοποννήσιος Ἰωάννης Μαυροζώμης ἀναβαίνων μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκεῖνης, παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ πολλὰς καὶ καλὰς ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν συμβουλὰς. Τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ἡθικὴ παραλυσία ἣν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου κακοβουλία ἐκορύφωσεν, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ ἄριστα τῶν προκίρσεων ἢ ἐμπατιοῦντο, ἢ εἰς

κακὸν ἐπὶ τέλους ἐτρέποντο. Ὁ Ἰωάννης Μαυροζώμης δὲν εἶχε διαταγὴν νὰ μείνῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἄλλαχού ἐπορεύετο, ὥςως εἰς Κωνσταντινούπολιν· φοβηθεὶς δὲ μὴ πάθῃ παρ' Ἀνδρονίκου δεινόν τι, προετίμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν, καὶ ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχε, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πολεμίων· τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου φιλικῶς ὡπρωῶν πρὸς ἓνα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν διακείμενος

Ἀλλὰ λόγου συμπεσόντος περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου Μαυροζώμου, πρόσφορον νομίζομεν νὰ εἰπώμεν πλείοτέρᾳ τινα περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ τούτου οἴκου, ὅστις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς χερσονήσου ταύτης, καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πράγμασιν ἄνδρας. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἤχημασεν ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ἡ, καθὼς τὸν λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, Μαυροζούμεης, ὡς στρατηγὸς ὡπρωῶν λόγου ἄξιος κατὰ τε τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, καὶ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ ὀλεθρίαν μάχην. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῦ ἀνδρὸς χαρακτήρ, ὑποφαίνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου τοῦ Εὐσταθίου ἱστορήματος. Ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ὁ ἐκ Πελοποννήσου, λέγει ὁ Εὐστάθιος, « ἄνθρωπος πολυμεμφῆς ἐφ' οἷς ὑπὲρ τὸ δέον ἔδρα, » εἶχεν ἰσχύσει τὰ μέγιστα παρὰ τῷ βασιλεῖ Μανουήλ· καὶ οἱ μὲν σωφρονέστεροι τῶν ἀντιζήλων αὐτοῦ ὥκονόν μιν τὸν ἐκείνου φθόνον, ὁ δὲ Στέφανος Ἀγιοχριστοφορίτης, ὅστις δικαιοτέρον ἦτο νὰ παρωνυμῆται Ἀντιχριστοφορίτης, προσελθὼν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτριοι ὡπρωῶν ὄντες τὴν κακίαν, ὑψοῦνται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλεπίφαυλος ὢν, καὶ ἄβυσσος πονηρίας, παραμελεῖται καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἄνθος κηκίας, ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολὺ τούτου καλῆτερος· καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαίτατος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγανακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμάτο. Χαρακτῆρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατάστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἡθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία, ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμῆσαι ὁ ἀναγνώστης μανθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἀγιοχριστοφορίτης προήχθη τρώντι· ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ εἰς

ὑπατόν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρονίκου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστής τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται Μαυροζώμης ὀνόματι Μανουήλ, ὅστις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπεδιώξε, καὶ τὸ παράδοξον γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καϊχοσρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν· διότι πλησίον τοῦ Μελιγαλά ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλύρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμενας. Ἀλλ' ἐπανάλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτὸς τῆς ἐπικουρίας ἣν ἔλαβεν ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμης μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυσπιστήσας μετ' ὀλίγον εἰς τὰ νικηφόρα ἀγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαβὶδ Κομνηνοῦ, ἐπεμψεν ἄλλεπαλλήλως εἰς βοήθειαν αὐτῆς τὸν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδον, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, καὶ τὸν Μανουήλ Καμύτζην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους· ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅστις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαβὶδ ὅτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται μήπως οἱ Λατῖνοι, μαθόντες τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, φύγωσι καὶ μείνῃ αὐτὸς κενὸς τοιαύτης ἄγρας. Εἰς δὲ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἤγαγεν αὐτοὺς ἀμνηχανίαν, ὥστε αὐτοὶ βραδύτερον ὡμολόγουν, ὅτι ἂν τὴν ὥραν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προσέβαλεν αὐτοὺς, ἐξώρμων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβαίως ἤθελον κυριεύσει ἀπάσας αὐτῶν τὰς μηχανάς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμενοι νὰ ἐπαγάγωσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ὁ Δαβὶδ ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀνέβη εἰς ὑψωμά τι τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐθεώρει τὴν συγκροτουμένην μάχην, γινόμενος παίγιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμνηκυρίζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι, καθελὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου χώρου, αὐτὸς προσκνέβῃ αὐτόθι· ἀλλ' οὐδ' ἕνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἐπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἑλαεινὸς ὁ Δαβὶδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὅποσον εἶχεν ἐξαχρειωθῇ τὸ γένος τοῦτο μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτοῦ ἡγεμόνας. Ἐμέμφοντο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετροβόλα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων· ὁ δὲ

ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος, «καὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μὴδὲν ἕτερον πράττων. Ἦκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμένα τεῖχος ἀσθενὲς ὃν κινδυνεύει νὰ καταληφθῇ, καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας ἣν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ὁ δὲ, καὶ ποῦ νὰ τὰ εὔρω, ὑπετονθόρυζε, καὶ ἔδιδε μὴδὲν, καὶ ἐντούτοις ἡ πόλις κατεβάλλετο. Ἐθραύετο μηχανῇ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευασθῇ, αὐτὸς δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἤξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὀφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθείας σίτου εἰς τὴν πόλιν, παντάπασι παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομισάμενος τοῦ τοιοῦτου καλοῦ πλοῦτον παχύν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῷ ὁ λαὸς ἔπαθε λιμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ καταφάγωσιν ἀλλήλους, ἐὰν μὴ ἐπήρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινὴ. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ, ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ, ἔδειτο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰσχωθῇ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτήν, ἵνα στεγανωθεῖσα φυλάττῃ ἐπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαβιδ ὅμως διέταξε νὰ εἰσρεύσῃ κῦθημερὸν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μανθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαίᾳ ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευή, διότι, ἀναλυομένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου, ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθεῖσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε, καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμενεν ἄνευ ὕδατος, καὶ ἐξέλιπεν οὕτω ἡ τελευταία ἐλπίς ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλισκομένης τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἠτύχησεν ὅτι οὐδὲν ἔπαθε κακὸν ἕνεκα τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδωκε, διότι ὅσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμφθῶσι τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα, ἤπειλουντο, ὅτι θέλουσι δαρῇ, ἢ τυφλωθῇ, ἢ ἀνασκολοπισθῇ, ἐνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθραύσθη ἡ κεφαλὴ ἕνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῷ οὐδεμίαν ἐδέχετο ὁ Δαβιδ παραινέσιν, αὐτὸς οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἀξιόματι αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε, καὶ ἀντὶ νὰ περιβάλληται τὰ συνήθη τοῦ στρατηγοῦ ὅπλα, καὶ νὰ ἐπιβαίνει ἐπὶ ἵππου εὐγενοῦς, περιεφέρετο ἐπὶ ἡμιόνου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπῆ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτηδεῖον νὰ περιφύλαξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὅποια

ὅμως, ἤξεύρομεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῇ ποτέ. Ὅταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔρριπτε μυκωμένη πέτρας ὀγκώδεις, αἵτινες τὰς μὲν ἐπάλλξεις κατήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγύμουν τῶν φυλάκων, ὁ πόρρω ἰστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως «ἄκουε τὴν γραῖαν.» Ὅταν ἦλθον νὰ τῷ ἀναγγείλωσιν ὅτι τρυπᾶται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμώμενος, καὶ ὑμᾶς ἐσωθεν.» «᾿Ω παίγνια, ἀνακράζει ὁ Εὐστάθιος, δι' ὧν ἐσφαττόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτὸς δὲ τὸν δύνουν βασιλέα ἐξέφειγε.» Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιφέρει ὅτι ἂν καὶ ῥηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συνθῆκαι περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὅμως ἡ τοσαύτη περὶ τὴν ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἣν ἐξήνεγκεν ἐκ διαλειμάτων τοῦ νὰ ἐπιμηθῇ ὁ τῆς ἀλώσεως χρόνος, ἵνα διαφύγῃ τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως οἰανδῆποτε ἄλλην λαμβάνων τύχην, εἶναι τοσοῦτον τῆς προδοσίας συγγενεῖς, ὥστε δυσκόλως δύνανται δι' ἄλλου νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

Τοιοῦτου λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ, εὐκόλως θέλομεν ἐννοῆσαι πῶς ἡ πόλις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθῇ πλειότερον τῶν ἐννέα ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μάλιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλάς, ὁ Ἀβουδῖμος Μανουήλ, ὁ Λέων Ἀγιοευφημίτης, ὁ Βασίλειος Τζύσκος, καὶ ἄλλοι τῶν ὑποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἔν τε τῇ πόλει καὶ περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ῥέποντες εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαβίδ· οἱ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς παρακειμένης Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης Προβατᾶς, ὅστις ἐκ Δυρραχίου ἔτι μετὰ τῶν Λατίνων φιλίως συνέπραττε, καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ἀδελφοὶ Χονναβῖται, ὥστε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν ἀγῶνες· τῇ δὲ 25 αὐγούστου οἱ πολέμιοι ῥήξαντες τελευταῖον τὸ πρὸς τὸν λιμένα τεῖχος, εἰσώρμησαν ἀπανταχόθεν ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβεράν ταύτην στιγμὴν περιγράφει λαμπρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν ἐρωνεύομενος τὸν στρατηγὸν Δαβίδ.

«Τοῦ τοίνυν τεύχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπεὶ περ ἡμέρα διέφαισε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρώνειον χάσμα οἷ τε ἐχθροὶ οἷ τε ἡμεδαποὶ, ἐκεῖνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν, ἡμῖν δὲ συμμύσασσι ξυμπασα ἐκλείσθη ἐλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ τούτου»

θρασὺς ὁ στρατηγός, κομπάζων πρὸς τοὺς εὖ εἰδότες τὸ τεῖχος οὐκ εὖ
 πείσεσθαι, ὥς εἰ καὶ καταπεσεῖται, ὅμως αὐτὸς ἐπιλέγδην κρίνας τοὺς
 ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τεῖχος σιδήρεον ἀντιστήσῃ, τὸ ἐκ τῶν ὀπλῶν,
 καὶ ἕως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας φύλαξ ἔσται τῆς πόλεως. Τότε
 δὲ ὁ μέχρι λόγου θρασὺς ῥήξήνῃ, τῇ τοῦ τεῖχους ῥήξει διεκόπη τῶν
 κύχημάτων καὶ μὴ μένων ὁ αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἄμα γὰρ δόρυ
 ἐσκέψατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος ἀναρριχασμένου τῶν τινὸς
 πλωϊμῶν, οὓς ἀνδρικοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιούς ἢ τοῦ Σιφάντου ναῦς
 ἐπλώϊζε (πειρατῆς δὲ ὁ Σιφάντος, ἐκὼν προσχωρήσας τοῖς Σικελοῖς
 κατὰ τινα ῥήττην τὴν συνδόξασαν, ὃς καὶ ἡμᾶς ἐλὼν ἐξένισε, — ῥητέον
 γὰρ οὕτως — ἐπὶ νεῶς τῆς κατ' αὐτόν, ὥς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ
 βραχὺ παραστησόμεθα) ἄμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαβίδ, καὶ ἄμα
 κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέ-
 ρας εἰς οὐδὲ λεπτόν συστειλας ὥρας, ἔδειξε μετὰφρενα τοῖς ἐχθροῖς,
 καὶ τῶν στρατιωτικῶν φωνούντων λεωφορουμένη βοῇ τὸ «Κομνηνέ,
 στάμα καὶ πίζευμα,» ὁ δ' ἐπιτελεύτιον οἶον ἀντιμύξας τὸ «καθ' ἀλλί-
 κευμα» καὶ τὸ «καθὰ μὲ βλέπετε,» ἐπόθει μὲν ἴσως παρατυχεῖν που
 τὸ τηνικαῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὗ πετερυέσθαι εἰς ὄρος εἴθε ἢ εἰς
 κύμα πολυφλοίσβιο θαλάσσης, ἠρκέσθη δὲ ὅμως τῇ φίλῃ ἡμίονῳ, ἣ
 καὶ τότε φέρειν αὐτόν ἔλαχε. Καὶ παραδειγματικῶς προφεύγων, τρυ-
 φερὸς ἰδεῖν, εὖφρος τὴν ἀναβολὴν. ἄτριπτος ὀπλοῖς τὰς χεῖρας, γυμνα-
 σίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι, εἶχεν ὥς εἰ καὶ κτίλος ἐφεπομένους
 τοὺς ἅπαντας παρὰ τι ὀλίγον ἦσαν γὰρ ἐν τοσοῦτῳ πλήθει καὶ μεγά-
 θυμοι ἄνδρες, οἳ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἄνετα διώκειν
 ἐκυτὸν εἰς φυγὴν, οἳ μὲν ἔπεσον μακαρίως καὶ εὐγενῶς, οἳ δὲ γενναῖα
 δράσαντες ἐνδεδώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκείνο δόρυ, καὶ οἱ
 συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βάρβαροι κατεσεύσθησαν ὑπὸ τινῶν ἡμετέρων
 πολιτῶν, οὐκ οὐν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὲ πολῖται καὶ κατὰ κράτος
 ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, οὐ πτυρέντες δείγματι
 πανικῇ τῇ τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔσω μάλιστα πόλεως
 οὓς καὶ ἐκτὸς ὤρμαινον σίνεσθαι, εἶπερ ἀφίεντο. Ὁ δὲ ἐτροχαλώθησαν
 οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰσδραμόντων βαρ-
 βάρων ἐκ τῶν ἐφ' ὧν πυλῶν, ὥς ὁ στρατηγὸς ἀνεφωγμένος ἔωθεν τοῖς
 ἐχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρείσδυσιν ἄπονον, ἐπειδὴν ἐγχειρήσας φυγεῖν
 ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεύοντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν,
 εἰσάσαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὲ τὸν ἐκείνου φάναι λόγον, πυρέσειν, ὥς

οἱ ἀκηκοότες διδάσκουσιν.» Οὕτω δὲ γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινοτάτην, μὴ φρεσθέντες μήτε γυναικῶν, μήτε παιδῶν, μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τόπων, καὶ πᾶσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅ,τι τίμιον ἢ δύνάτο νὰ κρυβῇ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἐπέκεινα, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακισχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροὶ, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρίθμησαν εἰμὴ τὰ εὐρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῶ πολλοὶ συγκατεκάζησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν ὅσαι ἐπυρπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφανῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ. κατέπαυσε τοῦτο τοῦλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγωδίας προκύπτει παρήγορος ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ καὶ ἱεροῦ ἀνδρός, ὅστις προΐστατο τότε τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης τὸ μὲν διότι ὅλος ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήσῃ οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνει, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου φόβον, μήπως δηλαδὴ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐξαπέστειλεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονικίᾳ μηδὲν δυναμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνεύουσῃ πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ αὐξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, προέτρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὐελπὶς ὅτι ἴσως ἀποβῇ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπίς αὕτη. Δι' ὅλης τῆς πολιορκίας δὲν ἔπαυσεν ἐλέγχων καὶ ἐξονειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλλων τὰ ἐκάστοτε γινόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ καὶ ἐπὶ ματαίῳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰσώρμησαν οἱ πολέμιοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουϊνον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου περιεποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περισωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπὶ τινὰς ὥρας καὶ ἔπαθε μυρία κακὰ μέχρις οὗ ἐνέβαλε καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον

σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες, κρατοῦντες ἀνατεταμένα τὰ ξίφη, ἤρπασαν ἀπὸ τοῦ πώγωνος τὸν πρεσβύτερον καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάψει τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγχνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἵπποδρόμου. Ἐκεῖ εὗρον οἱ δῆμιοι αὐτοῦ ἓνα τῶν πειρατῶν, οἵτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντον, ὅστις ἔφιππος ἱστάμενος, παρεμόνευεν ἄξιαν λόγου τινὰ λείαν. Καὶ ἅμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον, ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον κοπιᾷ ὁ ἱερὸς ἀνὴρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χεῖρονα κακὰ. Τρόντι ἄφου ἐπὶ μικρὸν ἀφέθη νὰ καθήσῃ ἐν τινι μικροκαλύβῃ, καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρὸν, καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὐ πλείστην εἶχε χρεῖαν ἢ ζέουσα αὐτοῦ καρδιά, προσεκλήθη νὰ ἐπιβῇ εἰς ἵππαριδίον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἵμασιν, ὧν ἡ θεὰ ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβίβασθεις δὲ εἰς τὴν ναῦν τοῦ Σιφάντου, ἥτις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔγεμεν αἰχμαλώτων, ἐζητήθη λύτρα τέσσαρας χιλιάδας χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μὴδὲ ἅμμου ἢ χώματος δράκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτον χρημάτων πλῆθος, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου ὅστις προϊστάτο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφоруύσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἥτοι ἐπακοσίας εἴκοσι χιλιάδας χρυσῶν, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθὲς ὡς πρὸς ἄρπαγὰς τινὰς καὶ καταχραστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν κελὸν κάγαθόν τοῦτον ἄνδρα ἦτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῇ λαβὼν παρά τινος ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἄφου δὲ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ πορισθῇ 50 χρυσᾶ. Ἐν τῇ νηὶ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε κατ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καρδοκίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἃς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Τῇ δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπηλπίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὀβολὸν παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκεῖνον ὅστις ἐγένετο πρωτοῦργος τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὗρεν ἄγριόν τινα Γουλιέλμον, ὅστις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἷά τις ἐρυννίς τραγωδικῇ ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δάδας, διότι ἦτο ἥδη νύξ, ἤρ-

χισε νὰ ἀναθεματίζῃ ἐπανειλημμένως τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐστάθιος τί τὸ αἴτιον τοῦ φονευτέου αὐτόν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκεῖνος βεβαιῶν ὅτι, ἂν πρῶτος τὸν συνελάμβανε, δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον κεφαλὴν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὦν τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἦτο ἄπιστος τῷ Θεῷ· «πρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εἰλικρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μαινόμενον (ἡγαπῶμεν γὰρ ἔχειν κεφαλὴν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασσον, ὡς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα οἶχσθαι.» Διατρίψας δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ μετὰ πολλῶν ἄλλων συναιχμαλώτων, ἐκομίσθη ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς κόντους, ἢ μᾶλλον, λέγει, τοὺς κόμητας «μισῶ γὰρ τὸ ἀκράτως βάρβαρον.» Ἐκεῖ παρέμεινεν ὡς αὐτῶς ἡμέρας τινὰς, μέχρις οὗ ἀποκατέστη τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Εὗρε δὲ τὸν ἱερὸν οἶκον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, καὶ ἄνω κάτω γυνόμενον ὑπὸ τῶν κατασχόντων αὐτὸν πολεμίων, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐν αὐτῷ διατρίβοντες μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα, τὸ δὲ χεῖριστον ἀσχημονοῦντες. Διότι καταφυγόντος τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ κατὰ τὸν οἶκον κηπίδιον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μικρότατον λουτρόν, ὡς εἰς ἄσυλόν τι, οὐδ' ἐκεῖ δὲν ἄφινον αὐτὸν ἤσυχον οἱ ἀλιτῆριοι. Ἐνῷ παρεκάθητο μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν πτωχικὴν αὐτοῦ τράπεζαν, ἐκεῖνοι, «ἐγγίσαντες, εἴτα στραφέντες καὶ τὰ περὶ τὴν ἑδραν γυμνώσαντες καὶ εἰς ἔκκρισιν ὑφίζήσαντες, κατεστοχάζοντο ἐξ ἐναντίας ἡμῶν ἀποκοντοῦν τὰ περιττὰ τῆς γαστροῦς, ῥυθκόμενα καθ' ὕδωρ διὰ τὰς ὀχετηγοὺς σταφυλὰς (διότι φθινοπώρου ὄντος, εἶχον τραπῇ εἰς πολλὴν σταφυλοφαγίαν). Καὶ ἐποιοῦν οὕτω.»

Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ μεγάλη καὶ πλουσία τῆς Θεσσαλονίκης πόλις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἐβδομάδας πάσχουσα τὰ πάνδευνα. Οἱ μὲν πολλοὶ φόνοι καὶ αἱ σφοδραὶ ἀρπαγαὶ καὶ τὰ χεῖριστα κακὰ ἐκόπασαν μέχρι τινὸς μετὰ μεσημβρίαν τῆς 24 αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἄλωσις, ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κομήτων. Πᾶσαι ὁμῶς σχεδὸν αἱ οἰκίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ πᾶσαι αἱ τροφαὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀνηλίσκοντο, οἱ δὲ πολῖται περιεφέροντο ἄστεγοι, πεινῶντες, διψῶντες, ῥιγοῦντες, διότι ἐστερήθησαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπλουστέρων ἱματίων καὶ κατήντησαν γυμνοί. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος, περιγράφει τὰ ποικίλα μηχανήματα, ἅπερ ἐσοφίζοντο οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, ἵνα

καλύψωσι τὴν γύμνωσιν, εἰς τρόπον καταδεικνύοντα ὅποσον ἡ ποικίλη αὕτη φύσις ἤξευρε νὰ συγκιρνᾷ πάντοτε τὸ ἀστεῖον μετὰ τοῦ τραγικοῦ. Ἀφοῦ εἶπεν ὅτι οἱ πλείστοι τῶν πολιτῶν κατήντησαν γυμνοὶ, ἐπιφέρει· «Καὶ εἴθε μὲν γυμνοὶ, ὡς ἂν που ἐλεοῖντο ἐκ τῶν γυμνωσάντων· νῦν δὲ σοφίζόμενοι τὴν ἔνδυσιν διὰ τὸ ἄλλως κατ' ὄψιν αἰσχρὸν, οὐκ εἶχον ἔλεον, οἷς τῆς ἀνάγκης ἐκάστω, εἰ καὶ ἄναλλον, ἀλλ' οὖν τινὰ στολὴν ἀφοσιούσης, ὁποῖαν ἰδὼν ὁ μὲν ἔξω πένθους γελᾶσαι ἂν διὰ τὸ σκηνικώτερον, ὁ δὲ συγγεγευμένος τοῦ πάθους οὐκ ἂν ὀκνήσοι μὴ ἐκθανεῖν λυπούμενος. Ἐτρύπησέ τις ψάκθον καὶ περιβαλόμενος ἔκρυπτε μόλις τὴν προσθίαν αἰσχύνην, καὶ ἡγάπα οὕτω καλυψάμενος, εὐδαίμων αὐτὸς τῇ πρὸς ἐτέρους παραβολῇ, ὅσοι τὸ κατὰ χεῖρα θέναρ καὶ τὰ δάκτυλα καθά τι παραπέτασμα προθέμενοι, καὶ κρύπτοντες ἅπερ ἐχρῆν, ἤρκοῦντο, μὴ ἔχοντες ὅτι πλέον δράσουσι. Καὶ ἦν μὲν καὶ αὐτὸ οὐ θέας ἄξιον· εἰ δὲ καὶ γυναῖκες τοῦ πάθους ἐκοινωνοῦν τοῦδε, τί δὴ ἔλαμπεν ἡλιος ὡς καὶ τοιαῦτα καθορᾶν;» «Αἱ δὲ κεφαλαὶ τοῖς μὲν πλείοσιν ἦσαν ἀκατακάλυπτοι, τῶν Λατίνων οὕτω σκευωρησάντων, ὡς ἂν ἔχοιμεν τὸ ὁμόστολον. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ δυνάμενοι ἔπασχον· ὅσοις δὲ τὰ τῆς κεφαλῆς οὐκ εἶχεν ἀπαθῶς, ἀλλ' ἔδει κατακεκαλύφθαι αὐτάς διὰ τὸ ἄρρωστον, ἀλλ' αὐτοὺς βλέπων τις παντοῖος ἂν τὴν λύπην γένοιτο, τῇ ποικιλίᾳ τῶν βλεπομένων συμπεριγαγόμενος. Πῖλον μὲν γὰρ ἀσκητὸν περιτεθεῖσθαι οἱ εὐτυχέστατοι κατεπλούτουν· τῶν δ' ἄλλων οἱ πλείους ψάκθων πλέγματα ἢ σχοίνων ἢ καλάμης ἐσχεδιάζον εἰς τοιαύτην σκέπην, τὰ πολλὰ καὶ διατετρημένα τὴν κορυφὴν κατὰ καπνοδόκην, τὰ μὲν εὐρῶτος καταβοσκησαμένου, τὰ δὲ καὶ κατὰ βαρβαρικὸν ἄθυρμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ πρὸς τέχνην, ἵνα διὰ τοῦ τρήματος ὁ πῖλος, οἷα καὶ τις χώνη τοῖς διψῶσιν, ἐνερεύγηται συμβολήν. Καὶ ἦσαν οἱ πάντες ἐκ τῶν τοιούτων στολισμάτων, ὧν πολλοῖς ἐνέλαμπον, ὡς οἷά τινες πορφύρεοι λίθοι, πληγαὶ πορφύρουσαι τῷ ἐξ αἵματος λύθρῳ, θέαμα καὶ δυσπρόσοπτον καὶ δυσείκαστον, τὸ μὲν οἷς ἐκ νερτέρων ἦκειν ἐδόκουν, σκιαὶ τινες αἰσσοῦσαι, τὸ δ' ὅτι τοὺς κατὰ φύσιν χαρακτῆρας οὐκ ἔτ' εἶχον διὰ τὸ ἔνδον που ἀναχωρῆσαι ἢ καὶ τέλειον ἐκλιπεῖν τὸν φίλιον χυμὸν, δι' οὐπερ ἐξανθεῖ τὸ ἐρύθημα. Ἦν οὖν ἔργον γνωρίσαι καὶ τὸν πάνυ ἐν τούτοις φίλτατον καὶ ἑκαστος ἀνθρώπου ἑκαστον, ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴη, διὰ τὸ κατὰ χροάν πάντων ὁμοειδὲς καὶ διάφορον κατ' οὐδέν.»

Ἄλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι. Ὅσakis ἀπήντων αὐτοὺς οἱ κατακτηταὶ κατέπτυν, ὤθουν, ἐσκέλιζον, κατέβρεχον ὕβρεις καὶ ἐμυκτήριζον αὐτοὺς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχεν ἐκστρατεύσει ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς Ἰωάννης, οἱ δὲ ταλαίπωροι τῆς Θεσσαλονίκης κάτοικοι πολλὰκις ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔλεγον ὅτι θέλει ἐπέλθῃ ὁ καλὸς Ἰωάννης ἢ ὁ Καλοῖωάννης, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς, ἐνῶ ἐκεῖνος διέτριβε περὶ κυνηγέσια ἐν Φιλιππουπόλει, ἥδη οἱ νικηταὶ ἐπεσφράγιζον πάντοτε τοὺς ποικίλους αὐτῶν κατὰ τῶν νικηθέντων μυκτηρισμούς καὶ κολαφισμούς, λέγοντες ἐν εἰδῇ ἐπωδῆς· «ἐλθέ Καλοῖωάννη· ἐλθέ Καλοῖωάννη.» Καὶ οὐδὲ νὰ λυπηθῶσιν οὐδὲ νὰ μειδιάσωσιν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἀτιμωρητεῖ· ἀλλ' εἰ μὲν ἀπήντων τινὰ σκυθρωπάζοντα, «διάβολε, τί στενάζεις;» τὸν ἔλεγον, ὡς ἂν ἀπαιτοῦντες νὰ χαίρωσιν ἐφ' οἷς κακῶς ἔπασχον· ἐὰν δὲ πάλιν συνέπιπτε νὰ μειδιάσῃ τις, «τί γελᾷς, ὦ διάβολε;» ἐκράυγαζον σχηματίζοντες τὴν χεῖρα εἰς γρόνθον κατὰ τοῦ θύματος αὐτῶν, διότι ἐνόμιζον ἢ ὅτι καταγελάξ τῶν λατινικῶν πράξεων, ἢ ὅτι ἀγαθὸν τι προσδοκᾷ. Καὶ ἂν τινες τῶν οἰκοδεσποτῶν τῇδε κἀκείσε φερόμενοι ἀνεπόλουν τὴν οἰκίαν εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπλησίαζον εἰς αὐτήν, καὶ ἐπεχειροῦν νὰ εἰσέλθωσι, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδεξιοῦντο φιλικῶς καὶ ἐκαλοῦντο νὰ φάγωσι καὶ νὰ πῖωσι. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ σκηνὴ μετέβαλλεν ὅφιν καὶ διὰ ποικίλων βασάνων κατηναγάζοντο νὰ ὁμολογήσωσι ποῦ ἔχουσι κεκρυμμένα τὰ πολύτιμα πράγματα. Ἦσαν δὲ αἱ βάσανοι ἀκρεμάθραι καὶ αἰκισμοὶ καὶ ἐξ ἀχύρων καπνοὶ καὶ ἕτερα καινότροπα κακὰ ἐπὶ χρημάτων ἐκφάνσει καὶ δόσει· ὧν διδομένων πάλιν κύκλος ἐν τοῖς αὐτοῖς. Ἀναρτήσεις γὰρ τοῦ ἀθλίου καὶ καταφοραὶ βαρεῖαι πληγῶν, ἕως ἂν ἡ ἐμπλησθῶσι τῶν ποθουμένων οἱ δήμιοι, ἢ ἐλεήσωσι. » Τινὲς δὲ καὶ ἐθανατώθησαν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπετείαις, ὅπως συνέβη εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ πλούσιον ἄνδρα Κωνσταντῖνον Κεκαλεσμένον, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως βασανισθεὶς, πολλὰ μετὰ ἐκάστην βάσανον ἔδωκε χρήματα, ἔπειτα ταραχθεὶς τὴν κεφαλὴν ἠπειλήσεν ὅτι θέλει καταμηνύσει τὰ γινόμενα εἰς τοὺς κόμητας· τότε ὅμως «οὐκ ἔσχεν ἔτι κεφαλὴν, ἀλλ' αὐτὴ μὲν κατεχώσθη πῦρ ἐκκοπεῖσα, ὁ δὲ λοιπὸς Κωνσταντῖνος ἐξερρίφη νεκρὸς ἀβούθητος. » Καὶ οὐδὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐσεβάσθησαν οἱ πολέμιοι συλήσαντες αὐτοὺς ἀνηλεῶς, εἰσερχόμενοι ξιφῆρεις, ἐνῶ ἐτελοῦντο αἱ ἱεροτελεστίαι, καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἐμπαίζοντες καὶ ἄλλως ἀσχημονοῦντες.

Ἰὲ παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἐὰν τὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων καὶ ἐκκλησιῶν μίση ἐκορυφώθησαν; Ὁ ἀγαθὸς Εὐστάθιος ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ ἐπιβάλλῃ χαλινὸν εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς πραττομένοις καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τινὰ δείγματα μετριοπαθείας τῶν νικητῶν, τὰ ὅποια ἐνίοτε ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀμφίβολα. «Ἐχω καλὸν τι ἐνταῦθα τῶν βαρβάρων εἰπεῖν, λέγει που λ. χ., ὅτι φονεῦειν τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιβαλλόμενοι τινες ἀπέσυρον αὐτοὺς ἔξω γοῦν, καὶ οὕτω καθήρουν.» Ὁμολογεῖ ὅτι ὅσα ἔπαθον ἤδη οἱ Θεσσαλονικεῖς ἦσαν δικαία ἀνταπόδοσις τῶν πρὸ τριετίας γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν. Ἀποδίδει καὶ χάριτάς τινας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας, τὸν κόμητα Ἀλδουῖνον. «Τοῦ δὲ κόμητος τούτου ἐκεῖνο μάλιστα τὸ καλόν, εἰ καὶ ἄλλως εἶχε τι καὶ κακὸν συμμιγές, παρὰ καὶ καλῷ κακὸν θεμένης τῆς φύσεως, κρατῆρος τοιοῦτον κερασσάμενης αὐτῷ. Εἶχε μὲν γὰρ τὸ Λατινικὸν ὑπούλως περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς, καὶ συχνὸν αὐτοῖς ὑπ' ὀδόντας ὡς ἀνάθεμα τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἅπαν τὸ πολιτικὸν κατασφάξας, καὶ τὸ : διὰ τί κεφαλὰὶ ἐπικάθηνται τοιοῦτοις σώμασι; καὶ ὅτι τὸ τούτων αἷμα οὐ ποιεῖ σύγκρασιν πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ὅτι παρακλητεύσομεν τὸν βῆγα (τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δηλαδὴ) καὶ πεσοῦνται μὲν πάντες οὗτοι, ἀντειροικισθήσονται δὲ κατὰ μόνας Λατῖνοι, καὶ οὕτως ἅπαντα καλὰ ἔσονται. Οὐκοῦν ἀκόλουθοι τούτοις ἀπειλαὶ καθ' ἡμῶν, καὶ ῥίπισμα ὅσαι ὄραι τοῦ κατὰ τὸν κόμητα θυμοῦ ἐκ διαβολῶν, καὶ ἀναφώνησις τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸ αὔριον, αὔριον, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἅπας εὐθύς περὶ ἡμᾶς. Καὶ ἦν ἀνάγκη κοπιᾶν καὶ λαλεῖν, καὶ ἐποιοῦμεν οὕτω συχνὰ, πολυτρόπως πονοῦμενοι. Καὶ Θεοῦ χαριτοῦντος ἐπέειθον, καὶ τοῦτο πλειστάκις, διὰ τὸ τὸν ἄρχοντα ῥέπειν ἐκείσε· καὶ οὐ πρόφην ἀνήκαμεν, ἕως τὸ τελευταῖον παντοῖοι (οὐ λέγω τὰ εἰς ὁμιλίαν, ἀλλὰ δημιουργοῖαν) γενομένοι καὶ δικαιολογησάμενοι καὶ οὐδὲ κολακείας ἀπεσχημένοι καὶ χαριεντισάμενοι, καὶ ἐμβριθῶς δέ τι λαλήσαντες καὶ μεμψάμενοι μὲν τὴν τῶν συγκλύδων Λατίνων δεινότητα, ἔπαινον δὲ τῶν Θεσσαλονικέων προενεγκόντες καίριον, καὶ ὅλους τοὺς λόγους πολυειδῶς ἄρμολύμενοι, καὶ οἰκονομήσαντες πρὸς ἀνθρώπους ἀγρίους κατὰ τι ἀμυδρὸν ἀπήχημα γραφικῆς ἐλέγξεως καὶ ἐπιτιμήσεως καὶ παρακλησεως, οἱ καὶ κατὰ καιρὸν εἰρήνης ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἄτολμοι ὄντες ποιεῖν τὰ εὐαγγελικὰ εἰς ἄκρατον, ἵνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα, ἐβεβαιώσαμεν τὸν ἄνδρα, καὶ εἰς ἔμπεδον καταστήσαντες περιηγάγο-

μεν διομόσασθαι ἢ μὴν μηκέτι φόβον ἐπαρτηθήσεσθαι φόνου ἢ τινος ἑτέρου κακοῦ τοῖς ἐαλωκόσι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνεπαυόμεθα, εἰς ὅσον ἦν ἐγχωροῦν. Ἐνεχώρει δὲ μὴ εἰς τὸ πᾶν παρὰ γε τοῖς οὕτω μισορωμαίοις Λατίνοις.»

Ἄλλ' ὅσην δὴ ποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιείκεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ ἀγαθοῦ ποιμενάρχου τῆς Θεσσαλονίκης, αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας ἔπασχον οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόδοξοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπέκρατει τῆς μετριοπαθείας. Ὅθεν ὀνομάζει τοὺς κατακτητὰς ἀγριο-λατίνους. Ὀνομάζει αὐτοὺς Ὀζόλας. (Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον μετὰ τὰς ἐν τῷ κηπιδίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς σκηνάς;) Ὅμιλῶν δὲ περὶ τῶν καταπιέσεων ἃς ἔπασχον οἱ κάτοικοι καὶ ἀπὸ ἄλλων πολεμίων, βεβαίῳ ὅτι «*λατινικῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀπέπνιγον*.» Διότι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολέμιοι, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ἐξ ὧν κατὰ τῶν Ἀρμενίων μάλιστα πολλὴν αἰσθάνεται ἀποστροφὴν ὁ ἀρχιερεὺς. Ἄλλ' ἔπανερχόμεθα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ ὕψια μάλιστα κρέατα κατάχρησις καὶ ἡ περὶ τὸν νεογνὸν καὶ βρασματίαν οἶνον πολυποσία, οὐκ ὀλίγον ἐπροξένει εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὁ Εὐστάθιος ἀνομολογεῖ τούτου ἕνεκα ἐπανειλημμένως χάριτας ἰδίως εἰς τὸν βρασματίαν ἐκείνον οἶνον. «Τὸν δὲ συχνὸν τοῦτον λατινικὸν θάνατον αὐτὸς ὁ Ἀλδουῖνος ἐτράνωσε, περίλυπος φάμενος ὑπὲρ χιλιάδας τρεῖς μεγάλων αὐτοῖς ἀνθρώπων ἐκ νόσου πεσεῖν. Σωρὸς οὗτος ἡδὺς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀντεσθῇ πρὸς τὴν ἐξ ἡμῶν στοιθῆν. Συναριθμουμένων δέ γε καὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεπτωκότων εἶχομεν παραμυθίαν πλείονα. Ὁ αὐτὸς γὰρ αἰτιώμενος ἄλογον ἀντιστάσιαν ἡμῶν καὶ ζημίαν ἐντεῦθεν τοῦ ῥηγὸς, ἐξετραγώδησεν ὑπὲρ τρις χιλίους πεσεῖν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἔξω καταπιπτομένων βελῶν, δίχα γε τῶν ἐν προνομαῖς πιπτόντων ἢ καὶ ἄλλως, ὡς ὁ τοῦ πολέμου κύβος ἔρριπτε καὶ ὁ τῆς δίκης τροχὸς κατεκύλιεν, εὐστροφα περιφερόμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ λιμὸς ἀπῆγεν· ἐστενοχωρεῖτο γὰρ καὶ σφίσι τὰ ἀναγκαῖα.»

«Καὶ οὕτως ἡμῖν ἐπεσταλάττετο νέκταρ παραμυθίας τῇ ὑποκαταβάσει τῆς πολεμίου στρατιᾶς, ἣν οἱ δεξιῶς φιλιωθέντες ἡμῖν Λατίνοι (πολλοὺς γὰρ ὑπηγόμεθα, πραγματευόμενοι τὰ ἐκ Θεοῦ) ἐξεκάλυπτον, ὑπὲρ ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζῇ ἐπέλθειν· ὧν χίλιοι μὲν πεντάκις φερέγγυοι ἐμαρτυροῦντο ἰππόται εἶναι, πεντήκοντα χιλιάσι ῥωμαϊκαῖς ἐναντία κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν ἀντιδραμεῖν, τῶν δὲ λοιπῶν, οἱ μὲν

ἱπποτοξόται ἦσαν, οἱ δὲ ψιλῆται, καὶ ἄλλως δὲ μεθ' ὀπλων χρήσιμοι. Καὶ τοσοῦτοι μὲν τὸ πεζόν, τὸ δὲ ναυτικόν—ἄλλ' αὐτοὶ δῆλοι κατ' ἀριθμὸν τὸν ὑπὲρ διακοσίας νεῶν, σὺν γε τοῖς πειραταῖς ὕφ' ὧν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν πιεσάντων ἡμᾶς ἐξεθλίβημεν τῆς ζωῆς, καὶ οἱ μὲν θανάτῳ κατεσπᾶσθημεν, οἱ δὲ, τοῦ Ἄδου τὸ στόμαχ συγκλείσαντος οἷς οἶμαι κεκόρεστο, ἡμιθνήτες ἐμείναμεν.»

Ὁ ἀναχνώστης ἐννοεῖ ἤδη διατί τοσοῦτον ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὴν προκειμένην τῆς Θεσσαλονίκης ἄλωσιν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὅτι σώζεται περὶ αὐτοῦ συγγραφὴ ἔχουσα, καθ' ἣ καὶ προοιμιάζοντες εἵπομεν, χαρακτῆρα ὅλως ἰδιάζοντα. Ὁ λόγος τοῦ Εὐσταθίου δὲν εἶναι πλέον ὁ συνήθως ψυχρὸς καὶ νεκρὸς λόγος τῶν μεσαιωνικῶν χρονογράφων, ἀλλὰ λόγος ζῶν, αἰσθανόμενος, πείθων καὶ συγκινῶν· λόγος μαρτυρῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐπεφύσησεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα, πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἔκτοτε σφοδρότερον ὅσημέραι γινόμενον, ἔμελλε νὰ παραγάγῃ νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν. Δυστυχῶς ἐκ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς δηλοῦται ὅτι τὰ μετὰ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ἐκορυφούντο ὅσημέραι. Αὕτῃ αὕτῃ τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ἄλωσις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ ἀνταπόδοσις μὲν τῶν συμφορῶν ἃς ὑπέστησαν οἱ Δυτικοὶ πρὸ τριετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, προανάκρουσμα δὲ τῆς βραδυτέρου ἐπελθούσης ἀλώσεως καὶ αὐτῆς τῆς βασιλευούσης. Παρετείναμεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον ἵνα καταστήσωμεν ἐμφανεστέρους τοὺς δύο τούτους χαρακτῆρας τῶν χρόνων ἐκείνων· τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, καὶ τὴν αὐξοῦσαν μετὰ τῶν δύο φυλῶν ἀντιπάθειαν. Νῦν δὲ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν.

Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ παρέμειναν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου, καταλιπόντες ἔπειτα ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν, ἐπεχείρησαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν, τοσοῦτῳ μᾶλλον πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ βουλευμᾶτός των, ὅσῳ ἐν τῷ μετὰ εἶχε πέσει αὐτόθι πτῶσιν οἰκτρὰν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Πρὶν ὅμως ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πτῶσιν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἐκθίσωμεν καὶ ἑτερά τινα γεγονότα οὐκ ὀλίγον συντελέσαντα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Σικελῶν ἐπέφερε κατ' αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν,

ἀλλ' ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἦτο ἡ μόνη. Πολλαχοῦ ἄλλοῦ τοῦ κράτους ἡ ἀφροσύνη τοῦ Ἀνδρονίκου προεκάλεσεν ἡ ἐσωτερικὰς στάσεις ἡ ἐξωτερικὰς ἐπιδρομας ὀλεθρίας. Καὶ πρῶτον ἐν Κύπρῳ. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε προχειρισθῇ στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσοῦ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Ὁ Ἰσαάκιος οὗτος ἦτο υἱὸς μιᾶς ἐγγόνης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ ἦτο Δούκας· ἀλλὰ προσεπωνυμεῖτο Κομνηνός διὰ τὸ ἐνδοξότερον τοῦ ἐκ μητρὸς γένους. Εἶχε δὲ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ φυλακισθῇ μέχρις οὐ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐλυτρώθη ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τῆς Δύσεως τῶν καλουμένων Ἰωαννιτῶν. Τότε διὰ μεσιτείας τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου Μακροδούκα καὶ Ἀνδρονίκου Δούκα, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Φοβηθεὶς ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν κοινὸν ἀπὸ τοῦ βασιλέως φόβον, συνέλεξε στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον, κατέλαβε τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον, ἀπατήσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς διὰ πλαστῶν ἐγγράφων ὅτι εἶχε διορισθῇ Κατεπάνω τοῦ θέματος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀνεκλήρυχθη ἀνεξάρτητος, ἡσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ καταπίσεων καὶ δημεύσεων, ἠῤῥξῃσε τὸν στρατὸν· συνεμάχησε μετὰ τῶν Μουσουλμάνων καὶ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Σικελίας καὶ ἐπὶ τέλους τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Αὕτη δὲ ἡ στάσις, οὐ μόνον ἠκρωτηρίασεν οὐσιωδῶς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου δύναμιν, ἀλλὰ ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ φθοροποιὸς εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἰσαάκιος Κομνηνός κατέστη τῷ 1191 ἐκποδὼν ὑπὸ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σταυροφορήσαντος Ριχάρδου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ νῆσος ἐπωλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἵπποτάς τῆς δύσεως τοὺς λεγομένους Ναΐτας, καὶ ὑπὸ αὐτῶν μετεδόθη τῷ 1192 εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Γίδον Λουζινιάν, τοῦ ὁποῖου οἱ διάδοχοι ἐκυριάρχησαν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1489, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡστε οἱ Κύπριοι, ἕνεκα τῆς ἐπὶ Ἀνδρονίκου γενομένης ἐκείνης στάσεως, ἔπαυσαν κυβερνῶμενοι ὑπὸ Ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ διατελοῦσιν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον δεσποζόμενοι ὑπὸ διαφόρων ἄλλοφύλων δυναστῶν.

Καὶ ἐνῷ τὸ κράτος ἠκρωτηριάζετο οὕτω ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ἔπασχεν ὁμοίον τι καὶ ἀπὸ βορρᾶ. Εἶδμεν ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνός εἶχε περιποιήσαι τῷ 1172 τὸν θρόνον τῆς Οὐγγαρίας

εἰς τὸν Βέλαν Γ', τὸν νέον ἐκεῖνον τὸν ὅποιον κατ' ἀρχάς, πρὶν ἢ γεννήσῃ υἱόν, εἶχε σκοπὸν νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν κόρην τοῦ Μαρῖαν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἴδιον διάδοχον. Ὁ Βέλας λοιπὸν οὗτος, ὅστις ἔκτοτε διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μανουήλ, εἶχε δράμει εἰς βοήθειαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἅμα ἔμαθεν αὐτὸν κινδυνεύοντα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν προέφθασε νὰ τὸν σώσῃ, κατέλαβεν ἅπασαν τὴν μέχρι Ναῖσου (Νίσης) χώραν, καὶ παρέμεινε κατέχων αὐτὴν δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἶχον περιέλθει εἰς ὀλεθρίαν κατάστασιν. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου ἐκυρίευσε τὴν Σωζόπολιν καὶ τὰς πέριξ κωμοπόλεις, ἐξεπόρθησε τὸ Κοτυαεῖον, καθυπέταξε πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἐκάκωσε τὴν τοῦ Ἀττάλου ἐπώνυμον λαμπροτάτην πόλιν. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεόδωρος Καντακουζηνὸς ἐστασίσαεν ἐν Νικαίᾳ, ὁ δὲ Ἰσαάκιος Ἀγγελὸς ἐν Προύσῃ. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῶν δύο τούτων πόλεων, ἐτιμώρησε τὴν ἡρωϊκὴν ἀμφοτέρων ἀντίστασιν διὰ λεηλασίας, καὶ ποικίλων ποινῶν ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν κατοίκους· στασιάσαντος δὲ ὡς αὐτὸς καὶ τοῦ δομεστίκου Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐπωνυμουμένου Βατάτζη, ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἔπαυσε καὶ αὕτη ἡ στάσις, ἀποθανόντος μὲν τοῦ Βατάτζη, ὑποταχθέντων δὲ τῶν Φιλαδελφέων. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον αἰμυφύλων πολέμων αἱ Ἀσιατιδὲς ἔγεμον πόλεις, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἦν τὰ ἐντεῦθεν δρώμενα πολλῶ δυσαχθέστερα τῶν ἐξ ὁμόρων συμβαινόντων ἐθνῶν, ἢ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ᾧ χεῖρ οὐκ ἐπέξῃλθεν ἀλλόγλωττος, τοῦτο ἡ ἐγχώριος ἐθέριζε δεξιὰ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐκπεπολέμωτο τὸ ὁμόφυλον, βαρβαρωθὲν ἅπαν καὶ τοὺς τῆς συγγενείας νόμους ἡγνοηκός.»

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἀρχῇ τοῦ σепτεμβρίου 1185, ὅτε ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ μέγας σικελικὸς στρατὸς ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀνδρόνικος φύσει προληπτικὸς δὲν ἦτο βεβαίως· ἀλλ' ἡ ἀμνηχανία εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἤδη ἐκ Θεσσαλονίκης κινδύνου, κατέπληξεν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἠθέλησε νὰ συμβουλευθῇ τὴν μανητικὴν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης. Καὶ ἤκουσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν

μάντιν ὅτι ὁ μέλλων νὰ παύσῃ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς ὀνομάζεται Ἰσαάκιος· ἔπειτα ἠρώτησε, πότε θέλει συμβῇ ἡ πτώσις αὕτη, καὶ ἔμαθεν ὅτι θέλει συμβῇ τὴν ἡμέραν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπερώτησις αὕτη τὴν 11 τοῦ Σεπτεμβρίου. Ὄθεν ὁ Ἀνδρόνικος νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ καταλαβόντος τὴν Κύπρον, ἀνέκραξε γελάσας ὅτι ὁ μάντις ἀνοηταίνει, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ Κύπρου καὶ νὰ καταβάλῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ Ἀγγελοὶ ἦσαν πολλοὶ, καὶ ὅτι ὁ κυριαρχήσας τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος Ἀγγελος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔφερε τὸ κύριον ἐκεῖνο ὄνομα. Ἐλησμόνησεν ἰδίως ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ στασιάσας ἐν Προύσῃ. Ναὶ μὲν τοσαύτην ἔδειξεν ἀνανδρίαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὥστε ἔζη ἤδη ἀπαρατήρητος ἐν τῇ βασιλευούσῃ, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι εἴμπορεῖ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος νὰ τολμήσῃ τι κατὰ τοῦ βασιλέως. Τῷ οὖν δὲ οὐδ' ἔφαντάσθη τοιοῦτό τι, ὅτε ὁ κακῶς νενοημένος ζῆλος τοῦ Στεφάνου Ἀγιοχριστοφορίτου ἠνάγκασε τὸν ἀκίνδυνον ἐκεῖνον ἄνθρωπον νὰ γίνῃ θηρίον.

Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει ἤδη ὁποῖός τις ἦτο ὁ Στέφανος οὗτος, ἐκ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἣν ἔγραψεν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Στέφανος ἀπέβη παντοδύναμος ἐπὶ Ἀνδρόνικου καὶ κατέστη ὁ κύριος ἐκτελεστής τῶν φόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν. Ἀφωσιωμένος δὲ ὢν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν βασιλέα, δὲν ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀδιαφορήσῃ ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Ἰσαάκιον Ἀγγελον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συλλάβῃ τὸν ἄνθρωπον ἵνα κατ' ἀρχὰς μὲν φυλακίσῃ, ἔπειτα δὲ θανατώσῃ αὐτόν, ὃν τρόπον ἤθελεν ἀποφασίσῃ ὁ Ἀνδρόνικος. Ἀλλ' ὅταν τὴν ἐσπέραν τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰσαακίου μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἐνοικούντα νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, οὗτος νοήσας περὶ τίνας ἐπρόκειτο, ἐγένετο ἐκ φόβου ἥρως ἄπαξ τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ πηδήσας ἐπὶ ἵππου ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Στεφάνου, διέσχισε τοὺς ἀκολουθοῦς του, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν μέγαν ναόν. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἅμα φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ πολὺ λαοῦ πλῆθος, διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐμενὴς διατελέσας πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, εἶχεν ἀπὸ τινος καιροῦ ἀποστραφῇ αὐτὸν διὰ τὰς ἀπανταχόθεν συμβαινούσας συμφοράς. Ὁ

Ἀνδρόνικος διέτριβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰς θελκτικὰς τῆς Προποντίδος νήσους μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ συζύγου καὶ μιᾶς τῶν παλλακῶν, διότι ὅσον νεαρὰ καὶ ἀνῆτο ἡ Ἄννα, δὲν ἤρκεϊτο εἰς μόνην αὐτήν. Ἀμα μαθὼν τὰ συμβαίνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' εἶδεν ἀπροσδοκῆτως τὰ μὲν βασιλεία ἔρημα, τὴν δὲ πόλιν στασιάζουσαν, καὶ πάντας ἐγκαταλείποντας αὐτόν. Ἡθέλησε νὰ κηρύξῃ ἀμνηστίαν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐνέπαιξε τὴν ἀμνηστίαν ταύτην, ἀνακράξαν ὅτι αὐτὸς ἔχει χρεῖαν συγγνώμης, ἣν ὅμως δὲν θέλει λάβει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡθέλησε νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουὴλ, ἀλλ' αἰ ἄρεται τοῦ υἱοῦ δὲν ἐφάνησαν ἱκαναὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἁμαρτήματα. Τότε ἐζήτησε νὰ σωθῇ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ περιβληθεὶς ἀλύσεις καὶ κλοιὸν μέγαν, ἐσύρθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἡ εὐγλωττία του καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν αἵτινες τὸν συνώδευον, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ τιμωρίαν, καὶ, ἀντὶ τοῦ συνήθους τῆς θανατώσεως τρόπου, παρεδόθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν δημίων, τὸν ὄχλον τῆς πρωτεύουσας. Ὁ δὲ ὄχλος ἐξεριζύσκει μὲν πρῶτον τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς τρίχας αὐτοῦ, ἐξώρυξε δὲ τὸν ἓνα τῶν ὀφθαλμῶν, ἔκοψε δὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας· καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Ἐπειτα ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ καμῆλου, καὶ περιήγαγον εἰς ἀπάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐπάγοντες ἀδιακόπως ὕβρεις καὶ πληγὰς. Τελευταῖον ἐκρέμασαν τὸν δυστυχῆ ἐκ τῶν ποδῶν μεταξύ δύο κιόνων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πεποιημέναι ἐκ χαλκοῦ, λύκαινα, καὶ ὕαινα, ἀντιβλέπουσαι ἀγρίως πρὸς ἀλλήλας· πάντες δὲ ὅσοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τὸ σῶμά του, ἐζηκούλουν πλῆττοντες μέχρις οὗ δύο Ἱταλοὶ ἐλεήσαντες τὸν ἄνθρωπον, ἀπήλλαξαν αὐτὸν διὰ τῆς σπάθης ὄλων τῶν βασάνων τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅποσον οἰκτρὰ τοῦ βίου καταστροφὴ ἀντιπαραβαλλομένη μάλιστα πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ προοίμιον! Γεννηθεὶς περὶ τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ὁ Ἀνδρόνικος ἐτελεύτησεν ὡς ὁ ἐσχάτος τῶν κακούργων. Καὶ ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται εἰς ἀπάσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Ἠγαπήθη ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Μανουὴλ, ἀνταπεκρίθη δὲ εἰς τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἶσθημα δι' ἀδιακόπου ἐπιβουλῆς. Ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ τολμηρὸς, ἠτύχησε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήμασιν. Ἐλατρεύθη ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ ὠραιοτέρων κατ' ἐκεῖνο

τοῦ χρόνου γυναικῶν, ἐγκατέλιπε δὲ αὐτὰς ἄσυνειδήτως τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ πρεσβύτης ἤδη γενόμενος, προσέλαβε διὰ τῆς βίας σύζυγον νεαράν, ἣτις ἀπετροπιάζετο αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δυνάμενος νὰ ἀναφανῇ ἄξιος διάδοχος τῶν τριῶν μεγάλων Κομνηνῶν, νὰ ἐπιτροπεύσῃ τὸν ἀνήλικον Ἀλέξιον καὶ νὰ σώσῃ τῇ ἀληθείᾳ τὸ κράτος, ἐδολοφόνησε τὴν τε χήραν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, καὶ προεκάλεσε δι' ἀπιστίας καὶ ἀγριότητος φοβεράς δυστυχήματα ὀλέθρια, τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ πρῶτον θῦμα. Πῶς τὰ καλλίστα τῶν προτερημάτων ἐπὶ τοσοῦτον παρεμορφώθησαν καὶ διεστράφησαν; Ἐρωτᾷτε ἀκόμη πῶς; Διότι ἂν ὑπάρχῃ τι τὸ ὁποῖον διδάσκει ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία εἶναι, ὅτι ἡ χάρις, ἡ εὐφυΐα, ἡ ἀνδρεία, ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ περίνοια δὲν εἶναι ἀγαθὰ ἀληθῆ εἰμὴ καθ' ὅσον ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου. Τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον εἶναι ἐν τῷ βίῳ, ὅ,τι τὸ αἰσθητήριον τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ. Καὶ καθὼς ἐκ καλλίστης ὕλης δύναται νὰ σχηματισθῇ σφόδρα ἀπειρόκαλον ἔργον, οὕτω ἐκ καλλίστων προτερημάτων δύναται νὰ προκύψῃ κακοηθέστατος ἄνθρωπος. Ὁ Σλόσσερ ἀντιπαρβάλλει τὸν Ἀνδρόνικον ἐπιτηδείως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ τοιοῦτοι μὲν δαιμόνιοι ὀλετῆρες διὰ μιᾶς ἀνατρέποντες τὰς πατρίδας, δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ κατ' εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· πολλοὶ ὅμως εἶναι οἱ διὰ μετριοτέρων κακιῶν φθείροντες τὰ μέτρια αὐτῶν προτερήματα, διότι ταῦτα στεροῦνται ἀποχρώσεως ἠθικῆς βάσεως, οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι ὑπονομεύουσι κατὰ μικρὸν τὴν ζωτικὴν τῶν ἐθνῶν δύναμιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Οἱ Ἀγγελοι. Τρίτη Σταυροφορία.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος, ὁ καταλαβὼν τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκείνου Ἀγγέλου, ὃν εἶδομεν στρατεύσαντα κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ὅτε οὗτος τῷ 1182 ἐπλησίαζεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐν γένει οἱ Ἀγγελοι ἦσαν ἐπιφανεῖς τὸ γένος. Ἐπιφανεῖς ὅμως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κομνηνῶν συγγένειαν, καὶ διὰ τὰ μέγала ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα πολλὰκις περιεβλήθησαν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἢ τὴν ἄλλην ἀρετὴν. Ἰδίως δὲ μετριοτάτος ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὁ νῦν κατὰ παράδοξον συγκυρίαν περιστάσεων βα-

σιλεύσας Ἰσαάκιος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου διέταξε τὴν τύφλωσιν τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου. Καὶ οὐδὲ τοῦ πρεσβυτέρου Μανουὴλ ἐφείσθη, ὅστις καίτοι μηδὲως συμμετασχὼν τῶν τοῦ πατρὸς ἀνομιμμάτων, ἐστερήθη οὐδὲν ἦττον τῆς ὁράσεως. Ἄλλ' ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ ἀποζημιώσῃ τὸν Μανουὴλ διὰ τὸ ἄδικον τοῦτο πάθημα, καθότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί, Ἀλέξιος καὶ Δαβὶδ, ἔδρυσαν μετὰ τινα ἔτη ἰδίαν ἐν Τραπεζοῦντι βασιλείαν, ἣν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διετήρησαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου χήρα Ἄννα ἔπαθεν οὐδὲν ἄλλ' ἢ θυγάτηρ αὕτη τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ σύζυγος διατελέσασα ἀλληλοδιαδόχως δύο αὐτοκρατόρων, ἔζησεν ἤδη ἐν παλλακίᾳ μεθ' ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, υἱοῦ τοῦ μετ' ὀλίγον ἀριστεύσαντος κατὰ τῶν Νορμαννῶν Ἀλεξίου Βρανᾶ, καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν κηλογήθη διὰ νομίμου γάμου ἢ συμβίωσις αὐτῆς αὕτη. Τὸ πάντων ὅμως παραδόξοτερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἔνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίασις ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ κοινὴ, ὥστε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέρρευσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅστις κητύχησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιστήσῃ τῆς προχείρως συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἐνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἐτι σωζομένων οἰκῶν τῆς ἄλλοτε πολυαριθμοῦ καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ πεζικὸς στρατὸς ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδένα ἀπῆντησεν ἀντίπαλον, διηρέθη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέρρας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμονωμένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέψας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ, ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χώρον τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμόν. Ἡ ἡττα τῶν πολεμίων ἀπέβη ὀλοσχερῆς, καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ρικάρδος καὶ Ἀλδουϊ-

νος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Δυρράχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπλευσαν ἀμέσως ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτόθι εὐρεθεισῶν μακρῶν νηῶν· πολλοὶ ὅμως μὴ εὐρόντες πλοῖα ἀνηλεῶς κατέσφάγησαν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἣτις ἀμέσως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Ἀλλ' οὐδ' ὁ στόλος τῶν πολεμίων ἔπραξε γενναῖόν τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον προσεδόλθη διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνδεινα ἐκ καταγιγδῶν καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Δυρράχιον καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέμειναν μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὸ τε Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυνάμενου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπήτηι ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναί αἱ νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκυψαν ἔκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γενόμεναι κτῆμα τοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνῃ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἐμαρτύρησεν αὖθις δύο τινὰ· πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμενον ἀρπάζοντες πᾶσαν εὐκαιρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος· καὶ δεῦτερον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῇ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκείνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· ναὶ μὲν ἐπὶ τέλους ἔπαθε μικράν τινα χώρας στέρξαι, ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θαλάσσαν. Εἶδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας· κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10,000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γενόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅστις ἐστερήθη τῆς ὁράσεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουῖνος καὶ Ρικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσει εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεβίβασε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἅμα βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνου πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ

μὲν ἄλλοι αἰχμαλῶται ἢ ἀπέθανον ἐκ τῆς κακουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπηρετήσαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακόν, διότι ἔκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην, ὅπερ ἐξετέλεσε μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὤφειλετο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες ἔδειξαν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχῇ τοῦ στρατηγοῦ ἐκλογὴν ἣ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνη ἐμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκεῖνον νὰ μαράνη, καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφορὰς, ὥστε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίσταιται σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀτυχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἀρπάσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι ἡδίκηθη παρὰ τοῦ Ἰσαακίου, εἴτε διότι περιεφρόνει αὐτὸν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν καὶ τὸ παράδοξον ἔτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τε τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνη. Τὸ δὲ χερίστον ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ' νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἶμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανέστησαν. Τρεῖς ἀδελφοὶ Πέτρος, Ἀσᾶν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικοῦ βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφοτέρα ἐκεῖνα τὰ φύλα εἰς τὰ ὄπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν πρόσφατον σικελικὴν ἐκστρατείαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους, ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδαίμονος τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θράκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἑτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187, ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάν-

νου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα, ἀφῆρεσεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις φυσικῶ τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγὸς, τυφλὸς ὢν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πλείστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα τοῦ κρατοῦς γέννη ἀνηκόντων εἶχον στερηθῆ τῆς ὁράσεως ὑπὸ τοῦ μανιώδους Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἐσώζοντο ἔτι καὶ ἄλλοι μὴ ὄντες ἀόμματοι· ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ νὰ διορίζη τυφλοὺς στρατηγοὺς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὅχι ὅτι οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν γενναῖοι· ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀνδρεῖος ὑπὸ τοῦ Νικητὰ τοῦ Χωνιάτου, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐφημιζετο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δείγμα τρανὸν τῆς ἀρετῆς ταύτης· διότι μαθὼν τὴν ἥτταν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβρισε τοὺς τραπέντας εἰς φυγὴν, ὥρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φωνάζων «ἀκολουθεῖτέ μοι.» Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ πορεύεται, οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅστις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τότε, ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν νίκην, ἀπεφάσισεν αὐθις νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πρωτευούσης δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μεταβολήν· ἀλλ' ὁ Βρανᾶς, συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτικῆς δυνάμει ἐν τῇ Προποντίδι, κατετρόπωσε δι' αὐτῆς τὸν βασιλικὸν στόλον, καὶ περιέζωσεν οὕτω ἀπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν δὲ τούτου, ἦτο κύριος ἤδη ὅλων τῶν παρακειμένων ἐσπερίων καὶ ἐψῶν χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξοδόν· ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κατισχύσει, ἐὰν αἶφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπρὸςδόκητός τις τῶν καθεστώτων σωτὴρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκιωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Εἶδομεν ἓνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ῥαινέριον, συζευχθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος ἄξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου. Τούτου τοῦ Ῥαινερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱερουσόλυμα, διῆλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε προσέτι αὐτὸν καίσαρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· καὶ βλέπων τὸν βασιλέα μὴδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα, ἀλλὰ μόνον τὰς προσευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον. ἂντι ὀπλιτῶν δὲ ἀναβιβάζοντα εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν καλουμένην Ὀδηγήτριαν, ἡγανάκτησεν, ἐνέπαιξεν αὐτόν, καὶ τὸν παρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἂντι τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, νὰ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδειοτέρους εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατατρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαρρυνθεὶς ὁπωςοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς τινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τε χρυσὰ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βαθυπλοῦτος πρωτοστράτορος Μανουὴλ Καμύτση, ὅστις, ὢν προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προσφέρῃ ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἐμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι προέκειτο νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδεινα καὶ φυγαδευθῇ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανῆλθον ἀλληλοδιδόχως αὐτοῖσι Ἑνετοὶ, Πισᾶται καὶ Γενουαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαίας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅ,τι συνήθως συνέβαινεν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ἡῤῃσαν, ἵνα οὕτως ἀναπληρωθῇ ἡ ἀποζημίωσις ἣν ἀπῆτουν δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοσοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο, ὥστε καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκεῖναι συνθήκαι, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἕνεκα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατε-

στάθησαν αὖθις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐστρατολόγησεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἱππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζοὺς. Πρὸς τοῦτοις ἐστρατολογήθησαν καὶ ἐκ τῶν Τούρκων καὶ Γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ στρατεύσῃσι προσέτι ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλείον αὐτὴν ἐπισήμων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλίους. Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν, ἵνα ἀντιπαρταχθῇ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλείότεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μείζονα νορμαννικὸν στρατὸν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγὴν. Εἰς μάτην ὁ Βρανᾶς ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς ἐλάσσονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμβάλει κατὰ τῶν πολεμιῶν. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐτὸς δὲ ὁρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου, ἐπλήγωσε μὲν αὐτὸν ἄλλ' ἐλαφρῶς, καὶ ἀντιπληγὴς παρ' ἐκείνου καιρίως καὶ κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἵππου, ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν. Ἡ στάσις τότε διελύθη· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπαυλῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κατορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν, ἐτράπη εἰς ἐστίαν, καὶ διετάξε νὰ ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ πύλαι, ὥστε οἱ βουλόμενοι νὰ δύνανται νὰ εἰσέλθωσι καὶ νὰ ἴδωσιν αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκτρότερον ἦτο ὅτι παρεισχύθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἄθυρμα ἐπιδείπνιον ἢ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ, ἣτις «ὥδέ τε κακεῖσε δίκην σφαίρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη διηκοντιζέτο.» Μεθ' ὃ ἄθλιος βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἣτις ὅμως, ἀνεψιὰ οὖσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ σώζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετάς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῷ θεάματι· καὶ ἐπειδὴ ἠρωτήθη ἂν σύνοιδε τίνας εἶσιν ἡ κεφαλὴ, «οἶδα, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμυτὴν.»

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατόν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπесον ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐφυγον προτροπαδῆν. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια, ἔμειναν, ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταζήτητοι. Οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλαβον αὐτὴν, διότι ἠπέλιχσαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπανάρχοντο οὕτω ἀνενόχλητοι εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ὅπου καὶ ἐχλεύαζον καὶ ἐμυκτήριζον ἀναφανδὸν τὸν βασιλέα,

ἄφ' ἐτέρου οὗτος διεκήρυξεν ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἡμεδαποὶ τε καὶ ἀλλοδαποὶ θέλουσιν, εἰμποροῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῆωσιν τῶν περὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συνταχθῇ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἱ τε Λατῖνοι καὶ πολὺς ἄλλος συρφετός, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς τοὺς περιοίκους συμφορὰν, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τέλους, ἐξαπέστειλὲ τινὰς τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀναστείλωσι τὸ κακόν, ὅπερ καὶ κατωρθώθη ἐπὶ τέλους. Τότε ὅμως συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλεῖστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀποδοκιμάζοντες τὰ γενόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀδικίας τῶν Λατίνων, ὥρμησαν δίκην χειμάρρου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραί. Εὐτυχῶς οἱ Λατῖνοι προλαβόντες περιέφραξαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σχολόπων, ὥστε οἱ προσβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαραταχθέντας ὅπισθεν τῶν περισταυρωμάτων τούτων, οὐ μόνον δὲν ἡδυνήθησαν νὰ τὰ ὑπερβῶσιν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δὲ, ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανὰς ὥρας διήρκεσε τὸ δεινὸν τοῦτο, ἡδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸ οἱ συνετώτεροι ἐκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατῖνοι εἴτε σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ὑπεκκαίόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κορράδος τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Θεοδώρα ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβίωσεν, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκείους, ὥστε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐρρίπισθη αὖθις ὑπὸ τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχობούλγαροι ἐκυριάρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἰμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλαγεὶς ὅπωςδὴποτε τοῦ Βρανᾶ, ἐστράτευσε δις κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὅμως λόγου ἄξιον κατώρθωσε, διότι οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρόνως ἀνηγορεύθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὅστις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασε ν' ἀποθέσῃ διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχήν, καὶ νὰ ὑποταχθῇ. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Μαγκαφᾶς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἡτοιμάζετο νὰ τὸν συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελτζούκων νέας ἐπιδρομὰς μέχρις οὗ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμ-

φωνίας μεταξύ Ἰσαακίου καὶ τοῦ Σουλτάνου, ὁ Μαγκκαφᾶς, ὁ ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθεὶς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλει φυλακισθῇ μηδὲν ἕτερον πάσχων κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέον πάλιν ἀπὸ δυσμῶν κακόν, ἡ λεγομένη *τρίτη σταυροφορία*. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβᾶσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατὰλυσις τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἰδομεν ἄνωτέρω τὰ κατορθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδίν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Σαλαδδίν. Ὁ Νουρεδδίν ἀπέθανεν εἰς Δαμασκὸν τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἓνα ἀνήλικον υἱόν, τὸν Μαλέκ Σαλέχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Μοσούλ, ἐξ ἧς ὠφελούμενος ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυὴς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σαλαδδίν, κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καΐρου. Καὶ ἐνῷ ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερά ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουίνου Δ' τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμαλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὅλως ἀνικάνου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, Γουίθωνος Λουζινιάνου. ὥστε ὁ Σαλαδδίν ἐγένετο ἀλληλοδιαδόχως κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων· τὴν δὲ 3 ὁκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ φιλάνθρωπία ἦν ἐπεδείξατο ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης ὁ Σαλαδδίν, κατήσχυνε τοὺς κατακτητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανούς, οἵτινες ἤξεύρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβεράς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ μουσουλμάνος νικητὴς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ζῆν, καὶ προσέτι ὥρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσά, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμενον δούλοι. Ὁ Σαλαδδίν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συντεθειμένα, μηδὲν φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐπέδειξατο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐπιείκειαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοὶ, προέκειτο νὰ ἐγκταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα,

ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαβίδ. Ὁ Σαλαδδὶν κατῆμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἐβόλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν, Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ ἱερὰ σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου τάφου καὶ θησαυρούς, ὧν ὁ Θεὸς μόνος, λέγει ὁ ἄραφ ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἄξιαν. Ἦρχετο κατόπιν ἡ βασίλισσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρύνων καὶ ἵπποτων. Ὁ Σαλαδδὶν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαρκαμύθησε τὴν θλιψὶν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθρήνουν διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, ὅσοι εὗρισκοντο μεταξύ τῶν αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδὶν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν, ἐγκαταλιπόντας τὰ πολυτιμώτατα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θεάματος τούτου, καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκείνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτυχίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερωμένους ἱππότητας, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βαρέως νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σαλαδδὶν ἐπολιτεύθη τοιοῦτοτρόπως, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλέκ-Ἀδὲλ ἐπλήρωσεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα διςχιλίων αἰχμαλώτων καὶ ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ Βαλεᾶν Ἰβελὶν μετεχειρίσθη οὐκ ὀλίγα χρήματα τοῦ ταμείου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκανοὺς κατοίκους. Ὡς τε ἐνῶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερὰ πόλις περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν παρέμεναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἐξ χιλιάδες. Ὅποια ἀντίθεσις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν διαπραχθείσας σφαγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ μωαμεθανῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ χριστιανῶν πολλάκις. Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήντησαν νὰ προτιμῶσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἄλλ' ὅσον ἐπιεικῶς καὶ ἂν ἐπολιτεύετο ὁ Σαλαδδὶν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἥτις περιεστάλη εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς παραλίας πόλεις. Ὅθεν ἡ περὶ τούτου

ἀγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς Δύσεως ἐκστρατείαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Α' Βαρβαρόσσαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγουστον, καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Β' Ῥιχάρδον τὸν Λεοντόθυμον. Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φρειδερίκος ἐστράτευσε διὰ ξηρᾶς, καὶ περιῆλθεν εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετός, ἐμπειρος καὶ ὁ ἄριστος βεβαίως τῶν στρατηγῶν οὓς ἀνέδειξεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις ὄχλους τῶν προηγούμενων σταυροφοριῶν περιελάμβανεν, οὔτε γυναῖκας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα· ὥστε ἦτο εὐάριθμος, ἀλλὰ κάλλιστα συγκεκροτημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30,000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15,000 ἦσαν ἰππεῖς. Συνεννόηθη δὲ ὁ Φρειδερίκος ἐκ προοιμίου μεθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὅσων ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ τὰς χώρας καθ' ὁδὸν, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἐπεμψεν ἔτι ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρκαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκαν συνομολογήσαντα σύμβασιν, δι' ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεὶ διὰ τοῦ κράτους, μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φρούριον ἢ πολίχνιον, ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῷντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν νὰ μεταφέρωσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὧνια εἰς τοὺς τόπους δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατὰ αὐγουστον τοῦ 1189, ἔφθασεν ὁ Φρειδερίκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τοῦτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοὺς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀνταπέστειλε πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προσέτι τὸν Ἀνδρόνικον Καντακουζηνόν, ἵνα διαθέσωσι τὰ κατὰ τὴν διόδον τοῦ Γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξερράγησαν δειναὶ διενέξεις καὶ ῥήξεις.

Ὁ Νικίτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραβίαν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἰσαακίου, καὶ εἰς τὴν δυσπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτόν,

τινὲς τῶν συμβούλων τοῦ πρὸς τὸν Φρειδερίκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προηρεῖτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων. Καὶ προστίθῃσι μὲν ὅτι ἤκουσε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαβε νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φρειδερίκου· αὐτὸς ὅμως ὁ Νικήτας δὲν φαίνεται πιστεύων τοιοῦτό τι ἢ τοῦλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ῥητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήδην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, καὶ πλήν τούτου ἀποθαυμάζει μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φρειδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπιστῶν μαρτυριῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβήτητως, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνῶ συνωμολόγει τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, συνεννοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν. Ὁ Ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὶν παρατίθῃσιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσαν, ὅτι ἔκοψε τὰ πτερὰ τῆς νίκης τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων, καὶ ὅτι ἂν φθάσωσι ποτε εἰς τὴν Συρίαν, δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆναι οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρόσωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἄρά γε πρέπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιρριφθῶσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς; Παραλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλὰς τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παρχαγάωσι δυσπιστίας καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν· μήπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσεν τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον, τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπὶ τῷ κεκρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ δὲν ἔπραξε σφαγὰς καὶ δηώσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει; Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ χρηστός· καὶ ὁ Γοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ', καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φρειδερίκου ἦσαν οὐδὲν ἥττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκώλυσεν οὔτε τὸν Βοημουνδὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους, οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγρης νὰ ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φρειδερίκος ἦτο

σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων, οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπολιτεύοντο οἱ δυτικοί, ὁ Σαλαδδὴν οὐ μόνον φιλανθρώπως προσεφέρετο πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ προσέτι ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Φράγκων, εἰς τὸν κλῆρον τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε; Ὅπως εἶχον περιπλακῇ τὰ πράγματα, δυσκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ ἦναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς δύσεως, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Εἶδομεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχῃ πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Εὐστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ζήλου τοῦ Φρειδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἐθνῶν πάθος. «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρῳσάμενος, κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προσφέρεται, καὶ ὅσα ἢ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροψία ὑποτίθῃσι διαπράττεται. Λατῖνος δὲ πορθήσας τὸ ἀντιπῖπτον, καὶ ὑποχείριον ἐργασάμενος, ἀνύποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπερίγητον. Εἰ δὲ καὶ Ῥωμαῖος εἴη ὁ συλληφθεὶς, καὶ οὗτος καθαρεύων γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσοῦτον τοῦ ἑτεροφύλου ἐθνους ἀποξενούμενος ὡς μηδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχύ τι γοῦν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος Θεῷ καὶ τῆς ὀργῆς κυρίου ἀμιγῇ κατακριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ ποτήριον ἀκέραστον προσενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα ἢ περνοφύλαξ ὄφις ὀλέθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρωμάτων ἔωλα παρορῶν, θερμῆς δ' ἐτι τῆς θήρας ἐμπορούμενος, οὕτως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία Λατίνῃ ζωγρήσασα; Οὐκ ἐπικλᾶται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ αἰμύλοις ἱλαρύνεται φθέγμασι. Κἂν ἄσῃ τις χάριεν, κλαγγὴ τούτῳ ἱκτίνων, ἢ κρωγμὸς κορώνης λογιζεται. Εἰδ' οὕτως εἴη θελκτικόν, ὡς καὶ πέτρας αἰρεῖν, ὅποια τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ φορμίζων ἐψάλαξε καὶ μάτην ἀεΐδεν ἀνεβάλετο λιγυρόν. Εἰδὲ που καὶ ἄλοιη τῇ αἰοιδῇ ὁ βάρβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ἄσμα τελευταῖόν τε καὶ φιλότιμον ἢ ἀμείλικτος τοῦτο ψυχὴ συλλογίζεται αὐτὸ πάλιν κατεργαζομένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὡς πρότερον ἄθελκτος, ἢ ὥσπερ ἄκμων ἀνήλατος, πρὸς πᾶσαν ἱκετείαν ἀνένδοτος. Μόνῳ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι, καὶ οἷς οὗτος ἐπιτάσσει ὀργίλως ὑπενδιδόναι πεφύκασι. Τί δ' ἂν κακὸν εἴη παρει-

κὼς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμαιος, καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν ἑαυτῷ καθ' Ἑλληνας ἀνδρὸς ἀπέχθειαν, ὁποῖαν οὐδ' ὄφρις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπεύου γένους ἐπίβουλος συνειληφώς πάλαι ἀπέτεκεν ; Ἐπεὶ καὶ παραδείσω μὲν ἀντικρὺς παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἢν ἡμεῖς ἐλάχομεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυσέρωτες ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, κακογνωμονοῦσιν αἰεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Καν φιλεῖν πλάττωνται, τὸν καιρὸν ὑποδυόμενοι, μισοῦσιν ὡς ἔχθιστοι· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλαιον ῥέων ἀφορητὴ ἀπαλύνεται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοὶ, καὶ μαχαίρας ἀμφοστόμου τομώτεροι. Οὕτω μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐσθιριεται μέγιστον, καὶ ταῖς γνώμας ἀσυναφεῖς ἐσμέν, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφεστήκαμεν. εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολυλάκις εἰλήχειμεν οἰκησιν.» Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα παθὴ δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἔμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φρειδερίκον Α', ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβειων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἑλληνα ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους πρόσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεςιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἑλλήνας. Ὁ δὲ παρατιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ, προστίθησιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογμάτων διαθέσεως, εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἀρκα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνθῆκαι ἀνετράπησαν· τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν παρεσκευασμέναι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπεχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου Α', διέταξε ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων, καὶ προσέτι παρήγγειλε τὸν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γιδον, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσῃ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος, κατὰ κλιπὸν τῆς περιφραχθείσας περόδους, ἐπορεύθη δι' ἄλλης

ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὗρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανοὺς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τούτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἀγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἕζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεσίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔννομα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἕνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλιππούπολιν ὁ Φρειδερίκος ἐγγράψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ, μὴδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τοῦ κράτους. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν βασιλεῆα ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμενεν ὅτι πρέπει νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι, ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαὶ, καθ' ἃς ἠττήθη ὁ ἀνατολικὸς στρατὸς, περὶ οὗ ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως. Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαιώσιν τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν νοέμβριος, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναβάλλῃ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μεταβάσιν. Ἐντεῦθεν παλινώδῃσεν αὐτίς ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ τὸν Φρειδερίκον, ὅστις ἤδη ἐγγράψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱὸν τοῦ Ἐρρίκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑνετίαν, τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φρειδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δικαιολογεῖται ὁμοίως, ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμητῶν ἀδικιῶν ἃς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλείστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπέισθη νὰ ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὅμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῇ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθήσωσιν, ἀλλ' ἡ-

ναγκάζοντο νὰ ἴστανται ἐνώπιον τοῦ βασιλέως δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπῆκοι αὐτοῦ, ἐνῶ ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπρόσωποι μονάρχου ἰσχυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα καὶ προσελθόντων πρέσβειων τοῦ Ἰσαακίου, ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς νὰ παρακαθήσῃ παρ' αὐτῷ, μετέδωκεν ὅμως τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὀψοποιῶν καὶ ἱπποκόμων ἐξαιρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἄκοντας τοὺς τελευταίους τούτους νὰ γίνωσι συμπάρεδροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ τοῖς ἡμετέροις οὐδεμία γίνεται διαστολὴ ἀρετῆς καὶ γένους, «ἀλλ' ὡς εἰς συμφερόν οἱ συμφορβοὶ τὰς σὺς ἀπαξαπάσας εἰσελῶσιν εἰς ἓνα σταθμὸν, μὴ διίστῶντες τὰς πίονας καὶ πλειόνως διαχέειν ἐχούσας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὕτω δὴ καὶ Ῥωμαῖοι παραστατοῦντας ἔχουσιν ἅπαντας.» Καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐπέμεινεν ὁ Φρειδερίκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του προσβολήν· διότι ὅταν μετὰ τινα καιρὸν ἐδέησε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων νὰ μερίσῃ τὸν στρατὸν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὀρεστιάδα, εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσαντα δεύτερον υἱόν του Φρειδερίκον, τὸν δοῦκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἶπεν εἰς τούτους ὅτι «ἀναπαύσασθαι χρεὼν ὑμᾶς ἐνταυθοῖ, ἄχρι δὴ τὰς παρειμένας κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραικῶν ἀναρρωσθεῖητε.»

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διήλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 1189 καὶ τοῦ 1190. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβιβάσθη ἤδη ὁ Φρειδερίκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας, ὅτι θέλουσι χορηγηθῇ αὐτῷ ὁδηγοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμήρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ, ἐνόσφ μὲν διήρχετο χώρας ὑπὸ τὸν βασιλέα τεταγμένης, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν ἀπήντησε διαθέσεις δυσμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικεῖαν ἐφιλοφρονήθη ἐξ ἐναντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξαναγωγήθη, ὥστε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύχοντο τοῖς Λαοδικεῦσι πάντα τὰ θεόθεν ἀγαθὰ, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανόν, καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνυ κάμψας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προσέθηκεν, ὅτι ἂν ἡ Ἀνατολὴ εἶχε πολλοὺς τοιοῦτους ἀγαθοὺς χριστιανούς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον

ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ πόσοι ἄρά γε ἀφ' ἐτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ δύσει οἱ καλοὶ κάγαθοι ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἐφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὔρει αὐτὸν φιλίως διακείμενον, διότι συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς, εἶχε λάβει χρηστάς ἐπαγγελίας καὶ πρεσβεῖαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἠπατήθη, διότι ἀπήντησε πανταχοῦ τοὺς Τοῦρκους ἐτοιμούς ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἠπατήθησαν ὅμως καὶ οἱ Τοῦρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβάλλει αὐτὸν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κορράδον. Ὁ Φρειδερίκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰκονίου κύριος. Κεῖ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιώσεως, ἐφαίνετο τῇ ἀληθείᾳ προωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Αὐτὸς ὢν ἀνὴρ κατὰ πάντα ἔγκριτος, ἠγεῖτο στρατοῦ ἀρίστου. «Οἱ Γερμανοὶ, λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμάσιοι· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναται τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ οὐδὲν ἀμάρτημα μένει παρ' αὐταῖς ἀτιμώρητον. Πρᾶγμα παράδοξον ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐαὶ εἰς ἐκεῖνον ἐξ αὐτῶν ὅστις ἤθελεν ἐκτραπῆ εἰς ἀκολασίαν. Διχκνέονται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συναισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀποβάλλουσι πᾶν πολῦτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμὴ σιδήρον· οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὑποίαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν.» Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου, συμβεβηκὸς ἀπροσδόκητον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φρειδερίκος ἐνῶ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδνου (τοῦ σήμερον καλουμένου Σαλέφ ἢ Γαιούκ Σου) τῇ 10 ἰουνίου 1190, εἴτε διότι, ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, ἠθέλησεν ἀπερискέπτως νὰ λουσθῇ, εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἑφιππος τὸ ῥαγδαῖον ἐκεῖνο ῥεῦμα. Ἀμα δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσέλασαν μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδόν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν κείμενα συνη-

γωνίσθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων. Ὁ Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπορεύθησαν εἰς Παλαιστίνην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἔφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1191, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παραλίας τινὰς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Φίλιππος Αὐγούστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὑπὲρ τὸ ἔτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ ὁκτωβρίου 1192, μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δείγματα πολυρυλήτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἥττον καταστάσεως ἀγριότητος. Τοιοῦτοτρόπως ἡ δύσις ἡγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὐθις νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολῆς. Ἄν ὁ Φρειδερίκος ἐπέξῃ, ἴσως ἐπετύγχανε ταύτην τοῦλάχιστον τὴν φορὰν τὸ τοσάκις ἐπαναληφθὲν ἐπιχείρημα. «ἀλλὰ, λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδίν, ὁ Φρειδερίκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ.»

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, πολλὰ ἄλλα πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπείλουν ἔτι σπουδαιότερον τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Καθὼς συνέβη πολλάκις περὶ τὰ τέλη δυναστείας τινὸς καὶ τὰς ἀρχάς τῆς νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπεξέκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκαφᾶν, ἐστάσισε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μαϊάνδρον πόλεις Ἀλέξιός τις ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδεϊότητος ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχῆ υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς Σελδζούκους κατέστρεψε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσιν, ἔκκιεν ἰδίως τὰ ἀλώνια, ὅθεν καὶ Καυσαλῶνης ἐπεκλήθη, καὶ τὸ χεῖριστον ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τούρκους νὰ βεβηλώσιν καὶ νὰ φθείρωσι τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Οἱ ἐπανειλημμένως σταλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοί, οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπὸ τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας

παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέξιος εἰς Παφλαγονίαν, τὸν ὅποιον ὁμῶς ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦρμος· καὶ κατόπιν ἐπανάστη ὁ Χοτζᾶς Βασιλείος περὶ Νικομήδειαν, ὅστις συλληφθεὶς ὡσαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἀρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Ταττίκιος, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνός, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασιανισθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἀπλαῖς ὑπονοίαις, οἷον ὁ ἐγγονος τῆς Ἀννης Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος, καὶ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφθέντος Ἀνδρονίκου υἱός, ἀγανακτήσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τῶντι νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ αἱ συνωμοσίαι ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῇται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοούμενους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν, καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον «νεκνισκάριον τι γραμματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον.» Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν «πακιδίον μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν ἀναζώννυται, οὐπω πέρυσιν ἀφαιμένον δονακίσκου καὶ μέλανος, ὃς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεύς μετήγεν ὡς ἤρειτο καὶ περιέφερεν, ἀλλὰ μετῆει καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσι καταλόγων, ὡς εἶπερ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδालιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τὰς κοσμικὰς φροντίδας ἠπίστατο πρὸ γενέσεως.» Καὶ ἐνῶ τοιούτους ἐξέλεγε πρωθυπουργούς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτροὺς καὶ κομψὰ ἱμάτια καὶ πολυτελεῖς ἐστιάσεις καὶ μίμους καὶ χοιδοὺς καὶ πλείστην ἄλλην ἀσωτείαν, ἧς ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς διηγηματίου καὶ λογοπαίγνιου, τὸ ὅποιον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἰδίως διότι, ὡς γνωστὸν, αἱ τοιαῦται λόγου παιδικί, εἶναι σπαγιώταται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ βασιλεὺς, λέγει, δειπνῶν ποτε περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν «ἐνέγκάτέ μοι ἄλας.» εἰς δὲ τῶν παρισταμένων, ἀφοῦ ἀπέβλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκεῖνας, «γνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρῶτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἴθ' οὕτως ἄλλας εἰσενεχθῆναι κέλευσον.» Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεθαφίσαις ἀσκόπους,

ἐνθεν μὲν πλείστην ἐπιδεικνύων εὐλάβειαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἐνθεν δὲ ὑπεξαίρων τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκεύη καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολύτιμα ἀναθήματα, καὶ μεταχειριζόμενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίᾳς χρείας καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. Ἐκοψε προσέτι κίβδηλον νόμισμα, καὶ εἰς δεινὴν καταπίεσιν ἐξετράπη περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καὶ ἐπώλει τὰς ἀρχὰς «ὥς τὰς ὁπώρας οἱ ἀγοραῖοι.»

Ἐννοεῖται ὅτι οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀτοπία συνέβη περὶ τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθάρισιν τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ 1186 ἐξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος Β' ὁ Καματηρὸς, ὅστις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρονίκου, εἶχεν ὅμως βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν· καθηρέθη δὲ ἤδη διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκειρεν ὁ Ἀνδρόνικος, νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἡ τοῦ Καματηροῦ καθάρσεις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημία μεγάλη, ἐὰν προεχειρίζετο ἀντ' αὐτοῦ ἀνὴρ μᾶλλον λόγου ἄξιος. Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος προεχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β' Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχάτογερων ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθήρσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο ἐσχάτογερως καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμένα Λεόντιόν τινα μοναχόν, τὸν ὁποῖον ὠμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ θεομήτωρ καθ' ὕπνους. Οὐδὲν ἦττον ἀποπέμπει καὶ τοῦτον μετὰ τινὰς μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον, τὸν ὁποῖον ἡνῴει ἰδιαζόντως διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεῖ αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν τοιαύτην μετάθεσιν, ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἧς κατάρθρωσεν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Ῥωμανὸν Διογένην. Ἦκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σοφοὺς ἄνδρας, ἦτο ὁ Βαλσαμών φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ τὸν παρετήρησεν, ὅτι ἄτοπον ἦτο αὐτὸς, ὁ φωστὴρ τῆς ἐκκλησίας, νὰ κατέχῃ τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῷ ἄνθρωποι ἀμαθεῖς προχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον, καὶ

ὅτι εὐκταῖον ἤθελεν εἶναι νὰ εὐρεθῇ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ μετὰθεσις αὐτῆ. Τότε ὁ Βαλσαμὼν ἀναδιψήσας τὰ ἱερὰ ἀρχεῖα, καὶ ἀνακαλύψας προηγούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων, καὶ εὐγλώττως ὑπὲρ τοῦ πράγματος, συνηγορήσας, κατορθοῖ νὰ ψηφισθῇ τόμος ἐπιτρέπων τὴν μετὰθεσιν, ὅστις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθῃ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὅμως ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὡς ἐν θριάμβῳ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταπατήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὖρον ὅμως οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπον, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἤξεύρομεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιβάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατώρθωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιγεγόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φοβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὅμως τῷ 1193 καθηρέθῃ ὀριστικῶς οὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἦν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἑτέρως ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μείζονος θρόνου. Προεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β' Εὐφιλῖνος.

Καὶ ἐντούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περισπασμούς καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικανότητα, οἱ Βλαχο-Βούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου ἀνθίσταντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς, μάλιστα ἀφ' ἧς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων καὶ προσβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τινος παρόδου, ὁλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπου ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Διάφοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ δὲν ἡγωνίζοντο ἢ ἐτρέποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομέστικοι, ὁ τῆς ἀνατολῆς καὶ ὁ τῆς δύσεως, ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης, ἔπαθον ἥτταν ὀλεθρίαν, καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφθάρη μετὰ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἔφυγεν ἀκόσμως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπε-

φάσισεν αὐθις νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαν ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ πᾶσχα εἰς Ῥαιδεστὸν καὶ προήλασεν ἐκεῖθεν εἰς Κύψελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἰψαλα ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας ταύτης βασιλείας, ἃν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐδεμίαν συνεπήγαγε πραγμάτων βελτιώσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτέ· βασιλεύσας δὲ ὅπωςδῆποτε, κατέστη μυριάκις ἄξιος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὅμως οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὧφειλον νὰ προνοήσωσι περὶ ἐπιτηδείας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῷ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐμαρτύρησεν ἤδη ὅποσον ἀληθὲς εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅτι ἐπέζητησαν νέον ἄρχοντα, οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπὶ σκοπῷ χρηματισμοῦ. Ἐὰν προηρῶντο τῶντι νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἡδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετερίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅστις ἦτο ὁμολογουμένως στρατηγὸς ἐξαιρέτος. Ἡδύναντο βραδύτερον νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅστις μόνος ἐξ ὅλων τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστείλει τοὺς Βλάχους, καὶ ἔπειτα περιβλήθεις τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι ηὔφρανθησαν καὶ ἡγαλλιάσαντο, οἱ δ' ἡγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσάν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλητέρα εὐεργεσία ἦν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἥτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρχας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου στρατηγοί, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶ ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ Ἰσαακίου, τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Ἀλέξιον. οὐδὲν ἦττον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συνομόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὁ τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Ἰωάννης Πετραλῆφας, ὁ Κωνσταντῖνος Ῥαοῦλ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἀμοιβῆς κατάρθρωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἰσαάκιος πολλοὶ τὸν εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ

τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα, ἀποδεικνύων οὕτω ὅτι ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, ἔσωζεν ὁμως ἔχνη τινὰ ἠθικῆς, ἧς παντάπασιν ἐστερεῖτο ὁ Ἀλέξιος. Καὶ ἐξεληθόντος λοιπὸν εἰς κυνηγέσιον περὶ Κύπελα τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου, οἱ συνωμόται εἰσάγουσιν εἰς τὴν βασιλείον σκηνὴν τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰσαάκιος ἅμα ἀκούσας τὰ γενόμενα ἐτρέπη ἀνάνδρως εἰς φυγὴν· ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ καλούμενον Διπλοκιδόνιον (εἰς Μπεσίκ-τασί), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξίου.

Ὁ διὰ τοιαύτης κακουργίας καταλαβὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωνομίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ' Κομνηνός. Ἀρά γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίᾳ ἐκείνης ἐπιβουλῆς, ἥ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντες οἱ ἄρπαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικοὺς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι θέλομεν ἶδει τὸν βασιλέα Ἰωάννην Καντακουζηνὸν προσεπωνυμούμενον παρὰ δόξως Ἀγγελὸν Κομνηνὸν Παλαιολόγον Καντακουζηνόν, ὃ ἐστὶ συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προσωνομίας ὅλων τῶν βασιλικῶν οἴκων, ὅσοι ἐκυριάρχησαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀλέξιος Γ' προχείρως ἐπωνομάσθη Κομνηνός, οὐδεμίαν προσωκειώθη διὰ τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτη αὐτοῦ πράξις ὑπῆρξε νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς συνωμότας καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου τὸ ὅποιον συνεπῆγάγεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κορέσωσιν αὐτοὺς, παρέσχεν εἰς τοὺς αἰτουμένους, γαίης καρποφόρους καὶ δημοσίας εἰσφοράς. Ἀφοῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχὶ ἱεραρχικῶς, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἐκάστου ἀπαίτησιν. Ἐπειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου

ἡ πολυπράγμων καὶ πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἡ Δούκαινα παρεσκεύασεν αὐτῷ εὐπρεπῇ τὴν δεξιῶσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μάλλον ἢ ὑπὸ τοῦτου ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργούς τὸν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάτσην καὶ τοὺς δύο ἀγερώχους γαμβροὺς, Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ Ἰσαάκιον Κομνηνόν. Ἄλλ' ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνηα τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιήλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δούξ, δηλαδὴ ἀρχιναύαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνός, σύγγαμβρος ὦν τοῦ βασιλέως, ἐκένωσε πικρὸς μακροῦ πλοίου τὰ νεώρια, πωλήσας τὰς ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότονα, τὰ ἱστία καὶ σφετερισθεὶς καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα χρήματα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετήρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἐξ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν ἵνα ἐξετάσῃσι τὸ φορτίον πλοίου τινὸς περὶ Κερασσύντα νευαγήσαντος, πράγματι δὲ ἵνα σκυλεύσῃσι πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας δὲ τοιαῦτα ἀσυστόλας ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπόρων φονεύσας, ἄλλους δὲ ἀποπέμψας ὑπέρου γυμνοτέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, αὐτὸς μὲν μηδὲν παθὼν, πρόξενος ὅμως γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξὺ τῶν οὕτω ληστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι ἐξ Ἰκονίου ἔμποροι καὶ Πισᾶται. Ὅθεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἐφ' ὧν πόλεων ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Πισᾶται οἵτινες, ὡς προείπομεν, καὶ ἀφοῦ κατεστάθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὐλογὸν ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐκείνου ἀφορμὴν, ἐνέβαλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας τῷ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑνετῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίας μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικίων, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος παρέστη εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωστὴς δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ῥιχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐζήτησε νὰ ἀνκητῇ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιομα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελτζούκοι οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ψευδαλέξιου ἐξημενίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δω-

ρεῶν. Ὅτι ὁμῶς ἔσωσε τότε τὰς περιλιπομένας ἔτι ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι, ὅτι ἀποθανόντος τῷ 1193 τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλάν Β', οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκαγιασεδδὴν Καίχοσροῦ Α' ἤρξεν ἐν Ἰκονίῳ, 1193—1200 καὶ 1205—1211, ὁ δὲ Ῥοκνεδδὴν εἰς Τοκάτιον, 1193—1203, ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέρας κτήσεις. Οὐδὲν ἦττον πᾶσαι τοῦ κράτους αἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησε νὰ δικτελέσῃ ἀπλῶς ἀμυνόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ τοὺς Βουλγαροβλάχους, οὕτω καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχεν ἀντιπάλους προσέτι τοὺς πολυαριθμούς Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ παρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἕτερος δεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φρειδερίκου Βαρθαρόσσα υἱὸς καὶ διάδοχος Ἑρρίκος ΣΤ', ὅστις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπήτησεν, ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτεθεμένων δικαιωμάτων τοῦ πρῶτον τῆς νήσου ἐκείνης βασιλέως, πᾶσαν τὴν μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἢ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσοῦ, ἥτοι 5,400,000 δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηνάρια, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ ποσὸν εὐρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατάλην τῆς αὐλῆς. Ὡστε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἑκτακτος, τὸ καλούμενον *Α.Ι.Ι.αμνικὸν*, καὶ μηδὲ τούτου μὴ ἀρκούντος, πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὐρεσιν χρημάτων καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλείων ἐτυμβωρυχήθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἑρρίκου τῷ 1197, ἐπῆλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀνωμαλίαι, ἡ δ' ἀνατολὴ ἀπηλλάγη τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Βουλγαρο-Βλάχων, τῶν ὑποίων ἢ ἐπανάστασις κραταιουμένη ὁσημέραι ἐμελλε νὰ παραγάγῃ ἤδη ὀριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσάν ἐφρονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ βογιάρου Ἰβάρκο, ὅστις ἤλπισε καὶ τὴν βασιλείαν αὐτὴν νὰ κατὰλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσάν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος, ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχων ὁπαδοὺς εἰς Τέρνοβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβάρκο, καίτοι συμμαχήσας μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην· ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεὺς. Ἐδο-

τρίτος τοῦ Ἀσάν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωαννίσσης ἡ Καλοῖωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν αὐτὸς ἑαυτὸν, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῇ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὁμηρος, ἥδη δὲ δραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, καὶ ἤρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μὴ δυνάμενοι οἰκοθεν νὰ τὸν καταβάλωσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τὸν τε προειρημένον Ἰθάγκο καὶ ἄλλον τινα ἄρχοντα βλάχον τὸ γένος, ὀνόματι δὲ Στραζομὴρ ἡ Χρυσόν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφότεροι καίτοι ἔλαβον συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκνήρυχθησαν ἀνεξάρτητοι ὑμὲν Ἰθάγκο ἐν Φιλιππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομὴρ ἐν Προσάκω καὶ Στρουμνίτζῃ· ὥστε τρεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἐνὸς, δεινοτάτας δὲ συμφορὰς ἔπαθον οὐ μόνον ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἡπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλάς, διότι ἕνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμυτζής, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμιῶν ἐκείνων, ἠναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ιδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῆς ἐπικρατούσης δυσαρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐπὶ τέλους ἅπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιασταί, Ἰθάγκο, Στραζομὴρ, Καμυτζής, ἀπέτυχον, ὑποκύψαντες μᾶλλον εἰς τὰς ῥαδιουργίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαρο-Βλάχων Ἰωαννίσην συνωμολογήθησαν συνθήκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ κατακτήσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν κολλυβιστὴν Καλομόδιον, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν φρούραρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον *Λαγών*, ἐπυρπόλησε τὰ τζαμιά τὰ ὅποια εἶχον ἄλλοτε κτισθῇ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδῆσε νὰ ἀναγορεύσῃ ἕτερον βασιλεῖα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς *Παχὺς* ἐπιλεγόμενος, κατέλαθεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλεξίου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίασεν ἐν Καρίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαὴλ Ἀγγελὸς ὁ τοῦ θεοῦ τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, νόθος υἱός, ὃν θέλομεν ἶδει βραδύτερον ἰδρυτὴν γε-

νόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος. Ἦδη δὲ ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος ἠττήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὅμως πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίῳ Τούρκους καὶ λαθὼν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδῆωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαίανδρον χώραν, ὃ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ, νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν καταβάλλῃ ἱριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλους μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιάσθη πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορειοδυτικωτέρως μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπεσπάσθη ἔκτοτε ἱριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουήλ εἶχε δύο υἱούς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαβίδ. Ὁ Μανουήλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα τῷ 1186· ὁ δὲ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἅμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρὸς του, τετραέτης μόλις ὢν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμαρ, τὴν μεγάλην βασιλίδαν τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἣτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεψιὸν της, ἅμα ἡλικιωθέντα ὡπλισοῦν, περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασσοῦντα, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἀμαστριν, ἅπασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμισῷ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος Γαβρᾶς ὡς βασιλικὸς τοπάρχης, καὶ κατόπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἦτοι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ κατάστασις ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος. Προκειμένου δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῶν τινα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐνὸς τῶν εὐφρεστέρων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῶν χρόνων τούτων. Ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεράτευσε τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαήλ Ἀκομινάτος ὁ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρίς αὐτῶν, αἱ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας αἵτινες διασωθεῖσαι ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως διετήρουν ἔτι ἀκέραιον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Χῶναι δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, βραδύτερον ὅμως ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν ἡ Ἱερὰπολις καὶ ἡ Λαοδίχεια, παρήκμασαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ Στράβωνος καὶ Πλινίου ἀπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσάς ἐν τούτοις συνε-

κροτήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαὶ μετονομασθεῖσαι Χῳναι, εἶχον ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικήτας λέγει αὐτάς «πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην,» ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναὸν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον.» Ἄλλ' ὅσον λαμπραὶ καὶ ἂν ἦσαν τότε αἱ Χῳναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὁ πατήρ τοῦ Μιχαήλ ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμμικὰ καὶ τὰ ποιητικὰ προκαταρκτικὴν μάθησιν τοῦ νέου τούτου, ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προὔπεδείξαμεν, ἀξιωμαχόμενός τις διχνοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνθ' ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἐμαραίνετο καὶ ἠτοιμάζετο νὰ παραδῶσῃ τὰ ὅπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη ἑλληνισμοῦ φάσις, ἣτις ἔμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ζωὴν, καὶ νὰ προπαρσκευάσῃ πόρρωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς εἶχε διαπλασθῇ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, οἷος οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς· καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα, ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε, καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμὸς, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης, καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Καὶ μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν αἰετοτε εὐάριθμός τις λογίων τάξις ἣτις διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διετήρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διετέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανὴς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιόσπους πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὡς ἡξήσαμεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὗται ἀπέβησαν ὀλέθριαι εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκειώσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλὰ παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἢ τὴν οἴησιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπε-

ροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνης τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συρράπτῃ ἀναπαίστους καὶ ἰάμβους· ἢ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσιν, ἣτις ἔγραψε τὴν Ἰωνιάν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἑλληνοκοποῦσαν μᾶλλον ἢ ἑλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἑλληνισμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἔφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαήλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι, καθὼς καὶ βραδύτερον πολλοὶ ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος δὲν παρῆγεν εἰμὴ ψυχράς τινας μιμήσεις ἐμφαινούσας θλιβεράν ἑλλειψιν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πρὸ πάντων τότε οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Ἰσαάκ Τζιτζής, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἑξαμέτρους στίχους «Ἰλιακὰ ἢ τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὀμηρον.» Πολλοὶ ὅμως ἄλλοι βλαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωοποιῶν ρεύμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως ἀνακκινισθέντες, καὶ προσελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χάριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναζωπυρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναζωπυρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Καὶ τῶντι βλέπομεν παρ' αὐτοῖς τὰς δύο ταύτας κυρίως ὑποστάσεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἐνοούμενας ὅπως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσίων. Ἀλλὰ ἐκείνη μὲν ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ἀρξάμενη, ἀφοῦ διὰ πολλῶν ἔτι ἐπίπτωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτατος δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς κρίσιμου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ τροπῆς περὶ τὰ μίσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης πραγματείαν, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ

θεωρητικὸν ἄμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χριστιανικὴ ἄμα καὶ ἐλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὁ τύπος τῆς τότε κυοφορουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἢ ὁ Εὐστάθιος προχειρισθῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος· καὶ διετέλεσεν οὐ μόνον μαθητὴς ἀλλὰ καὶ σύνδικος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός, ὥστε ἐποτίσθη δαφιλῶς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χαριεστάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταυτῷ τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν σωτηρίων ἡθικῶν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου παραγγελιῶν, ἐκ τοῦ συναπαρτισμοῦ τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλασθῇ ἡ νέα ἐλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Δὲν ἔπαυσεν ὁμως οὐδὲ τότε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολούθησε δι' ἀλληλογραφίας, τῆς ὁποίας περιεσώθησάν τινες ἐπιστολαί. Ἐν αὐταῖς ζωγραφίζεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλίψις τοῦ Μιχαήλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἀπλαστος εὐγνωμοσύνη ὅσakis ὁ Εὐστάθιος εὐκαιρήσας ἀπέστελλεν αὐτῷ ἀπάντησιν τινά. Συχναὶ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας· καθὼς λόγου χάριν ὅτε ὁ Μιχαήλ περιεπλάνη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυσχέρειαν τινά ἣτις δὲν ἐξηγεῖται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν. «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰουῆς οὐκ οἶδα, ὅ,τι ποτε τῷ τλήμονι Ὀδυσσεῖ συναιεήνεγκεν, ὅτε θαλαττομοχοῦντι τοῖς στέρνοις αὐτοῦ ὑπετείνετο. Τὸ γε μὴν σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἰργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπίς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἄσυχολον εἰδῶσι τῆς σῆς ἀγιότητος.» Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκαθίστην ὀλίγον τὰς ὁρῶς τοῦ Μιχαήλ, ὅστις φαιδρότερος γενόμενος, ἀστείζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέντος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ ἦναι ἄραψ, προσελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὁ δὲ Μιχαήλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιωθῇ τῆς προστασίας τοῦ Εὐσταθίου εἰδῶς, τὸ πολυάσυχολον αὐτοῦ, προστίθῃσιν· «Ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπίσμην τὸν Αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶτα μεταβαλεῖν ἢ γράμμα τῆς ἱερωτάτης σου ψυχῆς μετὰ χεῖρας ἄρτι λαβεῖν· ὃν πάνυ

καταλλήλως εἰς Μωσῆν ἐξεδέξω διὰ τὸ εἶναι ἐκ γνόφου κατέρχεσθαι ὅλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δὲ, ὡς δέσποτα, καὶ βάτω καιομένην που ὀρειθατῶν ἐντετύχηκεν, εἰπ' οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέφαι τὰς ὀφείας, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησθόλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἕως ἡμῖν γραμματοφορεῖ καὶ μηνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἱὸν τετάσσεται, καὶ ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελκίνης σκιάζεται.» Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἤδη ἀρχιερεά, μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὡς οὖν τὴν παλαιὰν γράφην. Ἐνίοτε ὅμως εἶναι, ὅπως προσήκει, ἐμβριθέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐσταθιον, ἀπὸ τῆς μετεώρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκαταβαίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινότερους τῶν θνητῶν, καὶ ἐπειτα αὐθις ἀναβαίνοντα εἰς τὴν μετάρσιον αὐτοῦ διατριβήν, φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου, αἰνιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως ἐκεῖνο· «Καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς.» Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαήλ ἀναφωνεῖ· «ὦ γραμμάτων, ἃ διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἀρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμιδας οὐκ ἀκόμψως θείη τις ἂν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προνοητικῶς οὐκ ὀκνεῖς ὁ τὰς ἀναγωγούς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν ἢ βραχὺ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σέ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα.»

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαήλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας, πρὸς ὃν ἐκεῖνος προσηνέχθη ὡς πατήρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη παρὰ τούτου δι' ἅπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσεν μεθ' ἐνὸς τῶν περιφανεστέρων οἰκῶν τῆς πρωτεύουσας, λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συκλητικῶν Μιχαήλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικὰ πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτώσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτώσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρεων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος

τὸν ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαήλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀνκφέρῃ τὸν ἀρχιερέα Ἀθηνῶν, ἐγκουσιώμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ Μιχαήλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον, καὶ ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη ταλαίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέα, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἰδησιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Νικήτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονωδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε, φωνὴν γοερὰν, οἷα δὲν ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατρικῶν. Ἐν τῇ μονωδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαήλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχὴν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησε θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιοτητα, ἐνῷ ὁ Νικήτας ἀνεζήτησεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς αἰτίους ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ἃς ἐρρύθμισε τὸν ἅπαντα βίον. Ἀλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτηρῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε πρὸς τοὺς αἰτιωμένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαήλ ἔχειται ἴσως ἀκριβείας τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικήτας διαγαγὼν τὸν βίον ἐν μέσῳ δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωματίων (διατελέσας ὑπογραμματοεὺς βασιλικὸς, ἀρχὼν τοῦ θέματος Φιλίππουπόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ τὰ τοιαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τύρβης ταύτης ἐλησμονήσας τὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων αἰδίας διδάσκαλος εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιότης οὐδέποτε ἀπέβλεπε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποιθήσιν, τῆς ὁποίας κρουνὸς ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγώγησε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἀθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Μιχαήλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἀθεοῦρου καὶ ὁμαλῆς.

Τρόντι οἱ δύο ἄδελφοί ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ἀσπασθῇ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἱερατικὸν στάδιον προσχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν προβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ ἀπλῆς ἐπισκο-

πῆς ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου, περιελάμβανεν ἥδη δέκα ἐπισκοπὰς· Αὐλῶνος ἐν Φωκίδι (τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Δαυλίας καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, Ὠρεοῦ, Εὐρίπου, Πορθμοῦ καὶ Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ· τελευταῖον τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν νήσων Σκύρου, Ἀνδρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωπιτέρων, οὔτε ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων τοῦ κράτους· ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαιμῶν ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι κατὰ τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὡς ἡξεύρομεν ἥδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἤξιοῦτο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς τιμῆς παρὰ τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σώζουσα ἔτι ἀμυδρά τινα ἔχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἦττον ἡ θέα τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προσενήσῃ εἰμὴ θλιβεράν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἀρχαῖος βίος τοῦ ὁποίου αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἐστία, εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς εἶχεν ἐκλέξει ἑαυτῷ καθέδραν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορθμῶν, καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδαν τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι καθ' οὗς χρόνους ὁ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐβασίλευεν ἔτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνός, καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἔτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προῖστορήσαμεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινουπόλις διετῆρει ἀκόμῃ ἅπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἔδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὑπάτος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκεῖ μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάθμευον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ Μωαμεθανῶν, κατὰ Βουλγάρων, κατὰ Νορμαννῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέρρεον οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῆς ἄρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωὴ, ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος· ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὅποια ἐσώζοντο τότε ἀκεραϊότερα ὅπως οὖν ἡ σήμερον, ἠϋξάνον ἔτι μᾶλλον τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἀγωνιῶντα θεατὴν. Ἡ καρδία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ

πρότερον ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχήτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἔτι ἐνεστῶτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης ἣτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον, μηδὲν τοῦ παρόντος προσεκτέησας· καὶ ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ ποιήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προοίμιον, ἐξεκόνισε τὸ Ἰνδαλμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποίας τὰς ὠνειρεύθη καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

« Ἐρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
Ἐγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων,
Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἐτ' οὐκ ἔν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
Αὐτὴν ἐκείνην τὴν αἰοδιμον πόλιν,
Τοῦ δυσκρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
Λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
Οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποιομένων θέας
Ἀμυχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καὶνὸς Ἰξίων,
Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
Εἶτα λαβὼν εἰδῶλον ἠγλαίσμένης,
Φεῦ! οἶα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ τλημονεστάτη πόλις;
Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
Δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ρητόρων,
Βουλὴ, πανηγύρεις τε, καὶ στρατηγίαι
Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
Ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
Τῶν Ἀθηναίων τὴν αἰοδιμον πόλιν,
Ἰνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστῆσάμην. »

Ἐν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἀλλότριος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις αὕτη εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβαίως δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορεῦσαν

αὐτὴν αἴσθημα, εἶναι ζωηρὸν ἅμα καὶ φυσικόν. Ὁ Μιχαήλ ὁμιλεῖ περὶ Ἀθηνῶν μετὰ πόνου ψυχῆς, ὅπως ὠμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σατωβριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς καρδίαι ὅσαι ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἔχνος δὲν εὐρίσκομεν εἰς οὐδένα τῶν προτέρων στιχουργῶν καὶ χρονογράφων. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Μιχαήλ, ὅπως ὁ Εὐστάθιος, ἀνεζωογονήθησαν ὑπὸ τῆς αὔρας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐν πολλοῖς διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἵνα πεισθῶμεν δὲ ὑποία μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνείδησις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἀναφαίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ παρὰ παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μὲν τινος βλέπετε τὴν συνείδησιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἰπεῖν ὑπάρχουσιν. Ὁ Νικήτας ἱμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς Ἕλλην κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς Ῥωμαίους, ὅπως ὀνομάζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὐρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης καὶ φοβερωτέρας ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, ἥς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἰφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει τὸ ἐπίσημον μεσαιωνικὸν προσωπεῖον, ἀποκρούει τὸ ἄλλότριον τῶν Ῥωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἑλληνικὴν πανοπλίαν, καὶ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

« Ἀλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιτέλειπεν, ἀνακράζει, ὅσα καὶ σῶμα συμφυὲς ψυχῇ καὶ ὁμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῇ πόλει συναπιόν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοίνυν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφοσιωτέον, καὶ τοῦ περαιτέρω ἀφεκτέον τῆς ἱστορίας εἰρμοῦ. Τίς γὰρ ἀνάσχοιτ' ἂν ἐπὶ γῆς ἀλλοτριωθείσης ἤδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλεον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούματα; Οὐκ ἂν ἁσαίμην τὰ βαρβάρων αὐτός, οὐδ' ἐσοίμην παρὰ πέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες. Εἰ γὰρ ὁ Κῆρος Ἰπποκράτης πολλοῖς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περσῶν βασιλευόντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκείνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς πασχούσας νοσηλεῖα σώματος, οὐδ' ἄκροισ ὡς τὰς ὑπερόγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔρρειν καὶ οἰμῶζειν

τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἰστορίαν, καὶ καλλίστον εὖρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικάς πράξεις καθ' Ἑλλήνων χριζόμενος; Ἀλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐρέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος οἰχέσθωσαν ἄϊστοί τε καὶ ἄπυστοι, μηδὲ προσήματος γοῦν τινος ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως οὐ παρέλθοι ἡ ἀνομία καὶ πὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ θεῖον παρακληθήσεται. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιληθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμούς αὐτοῦ, μηδὲ προστιθείς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πατάσων ἰσχύει καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ.»

Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χαριεστέρα εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολούθῳ χωρίῳ ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν ῥαχδαίαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν κατάρκτησιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

«Πρόεισι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἴσθμῳ κειμένην καὶ πάλαι ἀφνειὴν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἄργος, περιπαπταίνει τοὺς Λάκωνας, εἰς Ἀχαΐαν ἔνθεν προσβάλλει, ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὁρμᾷ πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος, οἶμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστάν, ἀρύσσεται τοῦ ρείθρου καὶ λούσεται, καὶ μνήμην λήψεται παλαιοῦ χαρίεντος διηγήματος, καὶ μαθὼν τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθούσης ὑγραίνόμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παιδάς Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδρα μὴ καὶ αὐτὸ τυραννῆσαν τὸ ὕδωρ γράψει καθ' ὑγρῶν καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκείσε διασαφήσει τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἀλλ' ὦ Ἑλλήν ποταμὲ Ἀλφειέ, ρεῦμα ρέον δι' ἄλμης πότιμον, ξενίζον ἄκουσμα, ἐμπύρευμα ἔρωτος, μὴ δὴ τὰ ἐλλήνια δυσπραγήματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βαρβάροις διατρανώσεις, μηδ' ἐκπυστα θείης ὅσα οἱ ἐκ σφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἑλλῆσι, καθ' Ἑλλήνων ἐμεγαλουργήσαν, ἵνα μὴ χοροὶ στῶσι καὶ παιᾶνες ἄσθῳσι, καὶ πλείους κατάρωσιν οἱ διάφοροι. Βραχὺ τι ἐπιμεινον. Ἀλλοπρόσκαλλος ἡ μάχη, πεττευτὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμείβεται ἄνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη παράπαν τοῦ Καίσαρος.»

Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαήλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζωηραὶ καὶ ἂν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὑποίας παρῆγεν εἰς τὴν

ψυχὴν αὐτοῦ ἡ θεὰ τῆς πόλεως τῆς ὁποίας ἤδη προΐστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμόνει τὰ ἱερὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἦτο ἰδίως ἐπιτετραμμένον νὰ ἐκπληρώσῃ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδικλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδικαφορίας, τῆς ἀμαθείας, τῆς κακίας, παραμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νοουθετῶν τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυάριθμον κληρὸν. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ὁμιλιῶν, διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἡθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἀρμοδιότητα. Ἡ ὁσημέραι αὖξουσα ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τοῦτοίς νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προστάτης καὶ κηδεμὼν, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγός, καθάπερ πάλαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιφερείας αὐτῆς, τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ποικίλα προνόμια. Δὲν ἀπελάμβανε μὲν πλήρη φόρων ἀτέλειαν, ὡς ἐρρέθη ὑπὸ νεωτέρων τινῶν, ἀλλ' ἦτο ἀπηλλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἡδύνατο νὰ ἐνασχέσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἥτις ὑπὸ μόνων τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγατο, ἀλλὰ ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὄριον. Ὁ ἑγγεῖος φόρος (ἡ τοῦ κήνσου ἀπαίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ εἰσφορὰί, αἱ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὀριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρότεραι τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὄρια Θηβῶν καὶ Εὐρείπου. Δυστυχῶς τὰ προνόμια ταῦτα πολλάκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἐδρευνόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὕρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἡδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Προςφατως ἔτι τὸ ὄριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη τὰ πληρώσῃ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτίσεως πλοίων, εἰσφορὰς πολὺ βαρυτέρας τοῦ ὁρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὁρίου Εὐρείπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, προφρασιζόμενος τὴν προσκύννησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀχρο-

πόλεως θεομήτορος, εἰσήρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὁλοκλήρου ἀκολουθῶν, οὔτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπῆτουν παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ στρατηγὸς ἔχων συνεργούς τοὺς κακοηθεστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφῆνων, ἐφυλάκιζε καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προὔπνηντησαν αὐτόν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτερον γενικὸν φόρον, ἀπῆρχετο καταπιέζων πάλιν κατ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους, καὶ διαρπάζων πᾶν τὸ πρὸς τυχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων, πολλὰκις ἐπαναληφθέντων, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἴμπορεῖ νὰ σιωπήσῃ. Καὶ ἄφου εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θεραπείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτόν τὸν βασιλέα τῷ 1198, ἣ ὑπομνηστικόν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὅποιον αὐτὸς συνέταξε καὶ δι' οὗ ἐπεκαλέσατο τὴν μεσολάθεσιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικόν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν εὐλαθείας, μετὰ πολλοῦ δὲ ἅμα θάρρους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ καγαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, Δέσποτα ἡμῶν ἄγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῃ τὸ ὑπομνηστικόν, τοῦ δημοσίου μὴδὲν ἐντεύθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον: Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες, δεόμεθα τῆς φιλάνθρωποτάτης ἀγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος, καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρεϊῶν.....(ἐνταῦθα ὀρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρεκαλεῖτο νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἥτοι νὰ ἀπαγορευθῇ ἢ τε εἰς τὴν πόλιν εἰσόδος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ εἰσπραξίς φόρων καὶ εἰσφορῶν πλείωτων τῶν κεκκονισμένων ἔπειτα δ' ἐπέρχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ τούτων γενομένων σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα καὶ σωζόμενοι οὐ παυσαίμεθα τοῦ ὑπερεῦχεσθαι τῆς ἀγίας βασιλείας σου, ἥς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.»

Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπίεσεως, ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολὰς τινάς. Διότι ὅταν λέγῃ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπο-

μνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἐπηρεϊῶν τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει νὰ ἀποβῇ *Σκυθικὴ ἐρημία* καὶ ἐν ἐτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιαστικῶς εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἀγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ μὴ εἴμπορῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν νενομισμένον χρυσοῦν στέφανον· ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρά, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισιν τινα διὰ τῆς μεγαλοεργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβαζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τριςκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἀπ' ἐαυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ισχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὅλων ὅσαι προσέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἔθλεν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμψιμοιρίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἐκείνο τὸ ἔτος 1198 καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαήλ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ἠσθάνθη θλίψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνήσιου ἐλληνισμοῦ. Ἡ μονωδία ἦν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἀγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον, εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρχαιμένου συνδασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περὶ τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφελεῖτο μέχρι λόγων μόνον ψιλῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προπατόρων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμεῖτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία ἦν εἶδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' εἰς τε τὰς Ἀσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρους εὐρωπαϊκάς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς κυρίως ἐλληνικὰς χώρας. Ἡξέυρομεν ἥδη ὅτι ἐπὶ τοῦ Βλαχοδουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ

Μανουὴλ Καμυτζῆς ἐπεχείρησε νὰ ἰδρῦσῃ ἀνεξάρτητον ἐαυτῷ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν. Ἄλλοι ὅμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἐκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρισκαίδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὅρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἦρχεν Ἀγραφιῶτης τις πολέμαρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλειότερα δὲν γνωρίζομεν. Ἄλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαιμόνος Λέων Χαμάρετος. Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδωρος Μελισσηνός, συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου Σγυρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν, ἔτι ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, καταστῆ κύριος τῆς πόλεως ἐκεῖνης. Ἀντὶ νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετέλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος εἰσέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητά τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλωϊμῶν. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς του Λέων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν, μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπύσῃ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον. Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε φαίνεται κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἐπειτα ὅμως ὑπέκυψεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξiléωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἀλλ' ὁ Λέων Σγυρὸς ἦτο φιλόδοξος ἄμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροςποιήθη ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῦμα, αἶφνης ἐτύφλωσεν αὐτόν καὶ κατὰ τῶν σκοπέλων κατεκρήμνισεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς χερσονήσου, ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡσαύτως στόλον ὑφ' ἐαυτόν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν στερεάν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὅπόσον εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μεθ' ἧς εἶχε γίνεи κύριος τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆλασε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἄμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος

Μιχαήλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὄπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκείνου χώρου ἠγωνίσθη δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγουρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὅποσον ἀσεβῆς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὅποσον ἄδικος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηναίων προσβολή. Κατὰ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν δυσαρесκείας. Ἐπὶ τέλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγουρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκαυχᾶτο ὀνομαζῶν αὐτὸν ἐν πνεύματι υἱόν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυσώπητος· καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπῆλθε τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ θανατώσῃ, δὲν ἤξευρομεν τίνος ἕνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἦτο αἰσχιστον ἄγγειον, καὶ ὅτι ὄχι μόνον πολλοὺς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδικήσει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελε προθύμως παραδώσει αὐτόν. Ἄλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεποιήθη τὴν παράδοσίν του, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἄκριτος νὰ θανατωθῇ, καὶ διότι ἤξευρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπαίτησις εἶναι πρόφασις ἀπλῆ, ἣν ἤθελε παρακολουθήσει ἐτέρα ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγουρὸς προσέβαλε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιρρίπτων κατ' αὐτῆς βέλη παντοειδῆ· τότε ὁμῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὴν θεῖαν δίκην κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κακῶν, ἀντέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυντηρίων τε καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγουρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ τοιοῦτου ἀντιπάλου, ἐπεχείρησε παντοίαν δῆωσιν τῆς κάτω πόλεως, ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητὰ. Ἐπειτα δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, διῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβάς τὴν Οἶτην εἰσῆλασεν εἰς Λάρισαν, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τριςκαιδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ μηδεμίαν ἔχων πολεμικὴν ἀρετήν. Ἡ κυβέρνησις, ἐὰν δύναται ποτὲ νὰ ὀνομασθῇ κυβέρνησις ἢ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτεία, ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγοῦς καὶ ἀσυνέ-

τοῦ βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Στρυφνοῦ, ὅστις ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῇ ὅσον ἐνδέχεται πλειότερα χρήματα. Ὁ στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῇ τὸ βαλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπόμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως λείψανα ἐξεπέμποντο ἐπισήμως ἵνα διαπράξωσι πειρατείας, ἅτινες προεκάλουν πειρατείας ἄλλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενοαίων, καὶ ληστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομὰς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου περιέστελλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκειμένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτοὶ Ἐνετοὶ διετέλουν ἥσυχοι κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περιστείλῃ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονῶντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα προνόμια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενοαίους καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ σκανδαλίζωνται διαλογιζόμενοι ὅποσον εὐχερὴς ἦτο ἡ καταλυσίς τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὀλοσχερὴς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν τεταγμένων πλουσιῶν καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθεκάστην τί συνέβαινεν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλη νῆσος Κύπρος, εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα, καὶ ὁ Πόντος καὶ ἡ Παφλαγονία, εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Καρίᾳ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελὸς Κομνηνός. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Εὐρώπῃ ἡ Βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐθριαμβεύσει, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶδομεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγουροὶ καὶ ἄλλοι ἔδρυσαν ἰδίαις δυναστείας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἔπνεε προδήλως τὰ λοιθία. Ναὶ μὲν ἐσώζοντο εἰσέτι λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεῖς, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρεῖος Θεόδωρος εἶχε προσφάτως συζευχθῇ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ', χηρεύσασαν ἄλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμάσαντος μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡμοίαζον ὡσεὶ κεφαλαὶ ἄνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν Εὐρώπῃ κυφορούμενος νέος ἑλληνισμὸς τοῦ ὁποίου πρόδρομοι δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ

μόνον ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιάται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς δυνασται, εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὁμως ἄνευ ἐνότητος καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐμπειρίας, συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀνόρθωσιν. ὥστε κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου πνοή ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους.

Ἐπνευσε δὲ ἀπὸ δυσμῶν καταιγὶς σφοδροτάτη, ἥτις εἶναι εὐεξήγητος. Ἐῖναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυσώπητον τῆς δύσεως πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς ἐχθροπάθειαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀποβῇ τολμηροτέρα ὡς ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπῆλθε καὶ τότε παράδοξός τις συνδρομὴ περιστάσεων ἐπιτηδείων νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφήν. Τῷ 1198 προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς Ῥώμης εἰς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων νὰ προαγάγωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλευμάτος, τοῦ αἰέποτε μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας βυσσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νωθρότερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγαλουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'. Συγχρόνως σχεδὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου ΣΤ', υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου Α' Βαρβαρόσσα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, ὁ ἕτερος τούτου υἱὸς Φίλιππος, ὅστις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρχὰς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Σικελίας. ὥστε ὁ ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἓνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς ὡσαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἀξίωμα ὁ δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος, ὅστις ἦτο μὲν ἥδη ἀνὴρ ἐνενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἐνταῦτ' φιλόδοξος, πανοῦργος, ἐπιτηδειότατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασιν, ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ καιροῦ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Παρεκτός δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε καὶ προσωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς· διότι ἀποσταλεῖς πρό τινων ἐνῆαιυτῶν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἐτοποθετήθη ἐξ ἐπιτηδῆς, ὡς λέγεται, τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν

ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκεντροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥστε οἱ προσβληθέντες ὀφθαλμοὶ τοῦ ἔπαθον ἐκ τούτου δεινῶς. Ἰδωμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πάθη καὶ συμφέροντα συνεδυάσθησαν καὶ συνέπραξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἄμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ὁ Ἀλέξιος Γ' ὅστις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερέα παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πλούσια δῶρα, καὶ τὸν προσεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιάρχους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβεων, ἀπαιτῶν ὅμως ὥστε ἡ ἐκκλησία ἡ ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα, καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῇ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Γ' τὸν Καματηρὸν, ὅστις εἶχε τότε διαδεχθῇ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β' Ξιφιλῖνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ' δὲν ἤθελε διστάσει νὰ προσοικειωθῇ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ', ἀλλὰ ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης ἣθελεν ἐγκαταλειφθῇ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενός δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριοπαθείας καὶ ἐπιτηδείότητος, ἀπέκρουσεν ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων, ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἓνα μόνον ἀναγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἤλεγξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγίου τάφου ἔμνουαν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπεναντίας εἶναι ἄξιοι τῆς μορφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μάχονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλληλογραφία λοιπὸν αὕτη ἣτις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ' περιῆλθεν ἐνταύτῳ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ Βλαχο-βουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας

ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννῆς νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχαίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὅλην διότι μόλις κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1203 εἰσῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅστις, ἀφοῦ τὴν 7 νοεμβρίου προεχειρίσατο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιούσαν ἔσπεψε βασιλεῖα τὸν Ἰωαννῆσιν. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξύ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μεταξύ Βουλγαρίας καὶ Ῥώμης συνεννοήσεις, δὲν συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὸ νὰ κατευνάσωσι τὴν προαιώνιον ἔριν, ἥτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῷ ὄντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐνῆργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἐτέρου ἐνόμισε πρόσφορον νὰ προκηρύξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλως σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἀγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἡξέυρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὼς περιβεβλημένη χαρακτηῖρα ἱερὸν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ συνετέλει οὕτω εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἀλλὰ παρ' ἐκτὸς τούτου, αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἦσαν ἐπιτηδειόταται νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατείαν. Ὁ μέγας Σαλαδδῖν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διαίρέσαντες τὸ κράτος μεταξύ των περιῆλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβίβασθη εἰς Συρίαν στρατὸς γερμανικὸς, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διὰ τε τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρῶνων, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου ΣΤ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἵτινες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατῴρθησε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατιάν, ἥτις ἐμέλλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην *τετάρτην σταυροφορίαν*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Οἱ Ἄγγελοι. Τετάρτη Σταυροφορία. Κατάλυσις τοῦ

Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἱππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφόρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γενομένοι ὑπῆρξαν· ὁ κόμης Φλανδρίας Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως· ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς Ῥεναίριου καὶ Κορράδου, ὅστις προχειρίσθη ὑπατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας· ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας κόμης Λουδοβίκος Βλεσσῶν, καὶ ὁ γενναῖος Οὐγὼν κόμης τοῦ Ἀγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουίνου ἀπετέλουν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βονιφατίου· ὁ στρατάρχης Καμπανίας Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγου ἕξιν· ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίττης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενομένος· ὁ Ὅθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέπρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αἴγυπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχείρημα) διὰ θαλάσσης καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἑνετίαν πρεσβεία τῶν σταυροφόρων, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος, καὶ ἥτις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἑρρίκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4500 ἱππέων, 9,000 ἀκολούθων, καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὡσαύτως ἔτος, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ 50 γαλερῶν ἢτοι πολεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85,000 μάρκας ἀργύρου (ἦτοι περὶ τὰ 4,250,000 δραχμῶν) εἰς τέσσαρας δόσεις μέχρι τέλους ἀπριλίου 1202, ὅτε ἡλπίζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῇ εἰς Ἑνετίαν ἅπαντες οἱ μαχηταί, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκπλεύσωσι περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λεῖραι ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Διαιτηταὶ ἔμελλον νὰ συμβιβάζωσι τὰς ἐνδεχο-

μένας διενέξεις· ὥρισθη δὲ νὰ διακοινωθῇ ἡ σύμβασις εἰς τὸν πάπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ εἰλικρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὅποιον παρ' αὐτῶν ἀπῆρτησε. Τὴν σήμερον τὸ ποσὸν τοῦτο ἦθελεν εἶναι ἐλάχιστον· καὶ τότε δὲ δὲν ἦτο μέγα ἐὰν προέκειτο νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀφοῦ εἶδομεν οἷα καὶ ὅσα ἀποταμιεύματα ἐπλήρουν τὰ θησαυροφυλάκιά τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δωδεκάτῃ, ὅτε ἐπεσκέφθη, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, περὶ οὗ πολλὰκις ἤδη ὠμιλήσαμεν, τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς-ἐπραττεν ἐκ μόνης τῆς βασιλευούσης ὑπὲρ τὰ 109 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος (τόμου 3, σελ. 74 καὶ 360, τόμου 4, σ. 47). Ἐν τῇ Δύσει ὅμως τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον οὐδεμίαν εἶχε τότε ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυκλοφοροῦν· ὥς πρὸς τὴν Δύσιν λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Δανδόλου ἀπαιτηθὲν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας χρηματικὸν ποσὸν ἦτο τῶντι ὑπέρογκον. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δούξ τῆς Νορμανδίας Ῥοβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ὀλόκληρον τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διὰ μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκάτον Βουίλλωνος καὶ ἡ κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4,000 μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6,000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια, ὥστε ὁ Δάνδολος ἐδύνατο νὰ ᾔναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῇ νὰ πληρώσωσι τὰς 85,000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, ὀλίγον ἀφοῦ διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μαλέκ-Ἀδὲλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδίν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἑνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὀλόκληρον τῆς πόλεως ταύτης τμήμα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντας τοὺς προσκυνητὰς ὅσοι ἤθελον ἐπέλθαι μετὰ Ἑνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ

τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετακομίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὡς πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος κατηγοροῦντο ὅτι ἔπραξαν ὡς πρὸς τὸν Κορράδον καὶ τὸν Φρειδερίκον Α'. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τοῦλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνῶ ἡ ἐνετικὴ πολιτεία προέδιδεν ἀνθρώπους οἵτινες, οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτὴν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ νὰ τὴν πληρώσωσιν ὑπέρογκον ἀποζημίωσιν. Ἰδῶμεν ἥδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ Ἰννοκέντιος Γ'.

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἑνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν, παρεκτὸς ἐὰν χριστιανοὶ διακωλύσωσι τὸ ἐπιχείρημα κακοβούλως, καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμηθῶσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφαίνετο ἐκ προοιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὅμως ὁρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κυρώσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὅρον; Ἀκόμη οὐδεὶς εἶχε γίνεи λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῇ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἀκόμη ὅλος ὁ κόσμος ἐπίστευεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, καὶ ὅτι ἐμελλε νὰ διαβῇ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας κατ'εὐθείαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν προέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τινος χώρας καὶ νὰ προκύψωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτον προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ' εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ· καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα τὰ ὁποία ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐνῶ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατάρθωσε νὰ διαφύγῃ κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πάπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τοῦ κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τὴν βασιλείαν θεοῦ αὐτοῦ. Ἄν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἤθελε τῷντι τοσοῦτον εἰλικρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει, νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ῥῆξιν, εἶχε μυρίους

τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ἀντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν; Ἐπειδὴ διεπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὅπως οὖν, ἐπέτρεψεν ὅμως αὐτῷ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἰκοθελὲς νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικᾶδελφον αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενός τοῦ Βονιφατίου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκέντιου Γ'. Ὁρχίσαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις καθ' ἃς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τὴν τε ἐνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὅρου τινός, καὶ προσέτι συνδρομὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις, παρακολουθῶν ἀπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἤξευρεν ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δάνδολος θέλουσι προθύμως ὠφεληθῇ ἀπὸ πάσης προφάσεως ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἔφησε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὅπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευσε αὐτὸ, ἐφρόντισεν ὅμως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ὀρίσῃ ὅτι ἂν συμβῇ, ἐπιφυλάττεται ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐν τούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολανθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἐνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἡριθμήθησαν, εὑρέθη ὅτι ἀντὶ 4500 ἰππέων δὲν προσῆλθον εἰμὴ 1000· ἀντὶ δὲ τῶν 20,000 πεζῶν μόλις περὶ τοὺς 10,000· οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Παλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὁκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενεύης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δάνδολος ἠδιαφόρησε περὶ τούτου καὶ ἀπῆλθε τὴν πληρωμὴν ὅλου τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡτοίμασε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὡς αὐτῶς ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς Ἐνετίαν δυσκόλως ἤθελον δυνήθῃ νὰ καταβάλλωσι τὰς 85,000 μάρκας, περιῆλθον ἤδη εἰς παν-

τελῇ ἀμνηχανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαὶ προέκυψαν δυσαρέσκειαί, καὶ ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι, καὶ στερήσεις, καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστᾶνες τῶν σταυροφόρων, βλέποντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πανούργου ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰσέπραζαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνιστῶν αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνεισφέρει, ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις δάνεια τοκογλυφικά· ἀλλὰ πάλιν ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας, δὲν εἰμπόρεσαν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῷ οἱ Ἐνετοὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέησε κατόπιν νὰ πληρωθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἔτι πρὸς ἐξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34,000 μαρκαί. Τότε ὁ Δάνδολος ὅστις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ διαπραγματεύσεις του, ἐφάνη ὅτι ἤρχισε νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἰμπορεῖ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ τὸ ἐλλεῖπον καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἡμίσεως τῆς λείας, ἅμα κατορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατάκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν ἁσμένως τὴν πρότασιν· ὁ δὲ Δάνδολος παρατήρησε τότε ὅτι ἐπειδὴ εὐρίσκοντο περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦς ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέσωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν ἀπραξίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι προχειροτέραν τινὰ στρατείαν καὶ κατάκτησιν. Ἡ ἐν Δαλματία πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίως πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας, ἐκτήσαντο πλοῦτον πολὺν, ἡ δὲ καταστροφή τοῦ ληστρικοῦ τούτου ὁρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱερόν. Ἴδου λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸν χειμῶνα, καὶ ἔπειτα τὴν ἀνοιξὶν ἀπέρχονται εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων, ἐνθυμούμενοι τὸν ὅρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύσωσι κατὰ μωαμεθανῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ ὅρκος οὗτος συνεβιβάζετο μετὰ τῆς προτεινομένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις ἐβλεπε τὴν μετὰ τοσούτου κόπου παρασχευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσαν νὰ ἀποβῇ ἀπλοῦν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχειρῆμα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. Ὁ Δάνδολος ὅμως ἐλάχιστα φροντίζων

περὶ ἀφορισμῶν, ἐπέμεινε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος, ὀλίγον ὥσαύτως προσέχων εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα, ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἡ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπὴ ἠδύνατο νὰ εὐκολύνῃ καὶ δευτέραν, ἥτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

"Οθεν τῇ 1 ὁκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἑνετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκείμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορτηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους, ἀξιόλογον Ἑνετῶν μοῖραν, ὑπὲρ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Αὐτὸς ὁ Δάνδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμασίον τῇ ἀληθείᾳ ἀδαμάστου θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν, καὶ ἐνῶ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως ὅμως ἐμπαίζων μέχρι τέλους πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, δὲν ἐδίστασε νὰ προσράψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουρικὴν αὐτοῦ καλύπτραν, ὡς ἂν προηρεῖτο τῷ ὄντι νὰ στρατεύσῃ κατὰ μωαμεθανῶν. Καὶ τὴν μὲν 10 νοεμβρίου ἡγκυροβόλησαν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπόρθησαν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ αὐτῶν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτη λεία ἀπεδόθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρῶνων, καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὁμίλου. Πολλοὶ τούτου ἐνεκὰ ἀντήχησαν πάλιν γογγυσμοὶ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἤδη τὸν ἀφορισμὸν του. Ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος καθυσύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσας ἐπιτηδεύας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅστις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιβόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμάζων τὰ γενόμενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προσβολήν, ἀλλ' ἐν ταύτῃ παρετήρει ὅτι οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐγένοντο τῷ ὄντι ἐνοχοὶ βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιοῦντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' διέπραξε τὰς δεινότερας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. «Ἀλλὰ, προσέθετεν, ἔργον ὡμῶν δὲν εἶναι

νὰ τιμωρήσετε τὰς ἀμαρτίας ταύτας.» Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησαν κάλλιστα τί ἐσήμαινον ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὐταὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ 'Αλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ Βυζάντιοι ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λογισθῇ ὡς ἀμάρτημα. Ἐπειδὴ οἱ ἐκτελέσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτὲ θαρραλεώτερον, διότι οἱ τάναντία φρονούντες σταυροφόροι ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχίμαζον, ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προσκαλοῦντες τὸν 'Αλέξιον νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς, ἵνα διὰ συνθήκης ὀριστικῆς ἀποφασισθῇ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προσεχῇ τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην, ὁ 'Αλέξιος ὑπέσχετο νὰ συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἓν, νὰ πληρώσῃ ἑκάτὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν, δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντακοσίους πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης, καὶ τελευταῖον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ 'Αλέξιος, εἶχεν ἐκπλῆσει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων, κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυρράχιον, ἀνεκέρυζεν αὐτόθι τὸν 'Αλέξιον Δ', καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐμέλλε νὰ συνέλθῃ ὁ στόλος, ὅστις ἀφίκετο τῷ ὄντι ἐκεῖ περὶ τὴν ἑορτὴν -τῆς Πεντηκοστῆς- μετὰ τοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐν Κερκύρᾳ, ἐνώπιον ὁλοκληροῦ τοῦ στρατοῦ, ἐπανελάβεν ὁ 'Αλέξιος ἐνόρκως τὰς προτέρας ἐπαγγελίας. Ἄλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ Γενουαίων πειρατῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλέα, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν, ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καί, λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόνους, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ τὴν 25 μαΐου. Περιπλεύσαντες δ' αἰσίως τὴν Πελοπόννησον, ἀπεβιάσθησαν εἰς Εὐβοίαν· συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μίαν μὲν μοῖραν τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντιδα, ὅπου

ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτῶν ὁ στόλος τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον, ἀπῆλθεν εἰς Ἀνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεὺς· ὁ δὲ Δάνδολος, μηδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν, ἀπεβιβάσθη προσωρινῶς εἰς Ἀβυδον, περιμένων τὸν Ἀλέξιον· καὶ ἅμα φθάσαντος αὐτοῦ προήλασε, καὶ τὸ ἐσπέρας τῆς 23 ἰουνίου ἠγκυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἣς προέκειτο ἡ κατάκτησις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσούτο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουῖνον εἰς 20,000 μόλις ἀνδρῶν· πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς ὁ κυριεύσας τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσούμενος εἰς 80,000, εἶχε κατὰ κράτος νικηθῆ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου ἤδη προσῆλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις πολλάκις πολιορκηθεῖσα, οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῆ, καὶ ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὅποια εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιν ταύτην στιγμὴν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινὴν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον βαρύνουσα ὕλη καὶ ἡθικὴν καταστροφὴν ὑπῆσθη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς συναγωνιστάς· ἔπειτα δὲ προέτεινε νὰ μὴ ἀποβιβάσθωσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδὲ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς βασιλευούσης, ἀλλὰ, προμηθευθέντες ὅσον ἡδύναντο περισσοτέρας τροφάς, νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρακειμένας νήσους τῆς Προποντίδος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνεμος μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος τούτου, παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόναν, ἀνεπαύθησαν αὐτόθι δύο ἡμέρας, καὶ τῇ 27 ἰουνίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἐλέγετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ' ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεργούμενα, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅστις ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβόλως, καὶ ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἐκώλυσε σπουδαίως τὸ ἐπιχειρήμα. Ἐπειτα ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ' τὴν ἄλωσιν τοῦ Δυρραχίου, ἤρχισεν ἐτοιμασίας τινάς, ἐπισκευάσας περὶ τὰ εἴκοσιν ὑπόσασθρα σκαφίδια, κατερειπώσας τὰς ἐξωθεν τῶν τειχῶν οἰκήσεις, καὶ συναγαγὼν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἑπαρ-

χιῶν στρατόν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαήλ Στρυφνόν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους, καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρυφνός, ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὤρμησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ βασιλικοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον, πρώτου τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ καλὸν τοῦτο παραδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράσιν ὑπῆνεγκον, οὓς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὤκνουσιν ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θέαν ἐξέθνησκον;» ἀνακραζει ὁ Χωνιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβερὰν κατὰπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατορθώματα, προσφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοςάκις ἐνίκηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμαννῶν, περὶ Ζεῦγμινον δὲ κατὰ Οὐγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τότε ὁ Ἀλέξιος Γ' ἔπεμψε τῇ 2 ἰουλίου τὸν Λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολὸν Ῥόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἄλλ' οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν, καὶ ἀπήτησαν ἀπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακηρυχθῇ ἐνθουσιωδῶς, ἐπεχείρησαν τὴν 3 ἰουλίου λαμπρὰν ἐπὶ τούτῳ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παράταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βαρύνους καὶ τοὺς ἵππεῖς, ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τεῖχῃ. Ἐπὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἴστατο καταφανὴς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἐνθεν καὶ ἐνθεν ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Κήρυξ δὲ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· αἰδοῦ ὁ νόμιμος ὕμῶν βασιλεὺς ἀναγνώρισατε αὐτόν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνάμει.» Οὐδεμίᾳ φωνῇ ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην· καὶ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκριθῇ, ἀφοῦ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ' ἦτο συγχρόνως ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης· καὶ τῇ 5 ἰουλίου ὁ στόλος ὁλόκληρος ἐκπλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ Σκούταρι προσεπέλασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', παρατηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλάβει μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀπάσας τὰς πρὸς τὸν Βόσπορον νεούσας κλιτύας τοῦ Σταυροδρομίου ἀπὸ τῆς σκαλας τοῦ Τοπχανέ μέχρι τοῦ παλατιοῦ τοῦ Μπесικτασί (τοῦ τότε καλουμένου Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου βεβαίως πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον.) Ἀλλ' ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ στόλου καὶ ἀρξαμένης τῆς ἀποβιβάσεως, ὁ Ἀλέξιος ἐτράπη ἀμαχητὶ εἰς φυγὴν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβάσθέντες ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιούσαν τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἐθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρὰν ἄλυσον ἣτις ἔφρασσε τὴν εἰσόδον τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ εἰσελθόντες ἐν αὐτῷ, καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἐλεεινὰ σκάφη τὰ ὁποῖα ἀπεπέλουν τὸν λεγόμενον βασιλικὸν στόλον, ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων, ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὅθεν τῇ 11 καὶ 12 ἰουλίου ὁ μὲν πεζικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς προήλασεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανέ, καὶ περάσας τὸν Κῦδαριν, ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ λεγόμενον Κοσμιδίον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἐγριούπ· ὁ δὲ στόλος ἐναυλόγησε περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥστε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις, καὶ εὐχερῶς εἰμύθουσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προσεβλήθησαν σπουδαίως ὡπωςοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τοῦλάχιστον, ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε, καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐπανειλημμένας ἐξόδους, καὶ οὐ μικρὰς ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυστυχῶς οὐτε στόλον εἶχεν οὔτε τάγματα ἐπιτηδείως προπαρασκευασμένα, ὥστε δὲν κατῴρθωσεν νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῇ 17 ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀναλάβωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἐφοδος γενομένη κατὰ τῆς πύλης Ἐγρί-καπού, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μετ' ὧν συνηγωνίσθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισᾶται. Ἀλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἐνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ κλίμακας ὑψηλὰς, ἀφ' ὧν ἡδύνατο νὰ προσβάλλῃ ἐξ

ὑπερδεξίου τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετρίων (τοῦ Πετρί-Καπού) καὶ ἐπετέθη ἀκάθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος Δάνδολος, ὅστις διέταξε νὰ τὸν ἀποβιβάσῃσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἀγίου Μάρκου ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνε- νήκοντα τριῶν ἐτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος ὢν! Ὅποία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἡμihnῆτος τούτου ἥρωος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ Ἀλεξίου Γ', ὅστις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἠλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται εἰς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ κατα- στήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλῃσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τεῖχη οἰκίας· καὶ ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέ- ρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἡσφαλίσθη οὕτως ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἀλλ' ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Ἀλέξιος Γ' μα- θὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἐφοδος ἀπεκρούσθη, ἐνεθαρρύνθη ἐπὶ μίαν στιγ- μὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἡττηθέντος πεζικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσῃσι τῶν οἱ περὶ τὸ Ἐγρί-καπού ἐστρατοπεδευμένοι συνα- γωνισταὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις, καὶ ἀποβιβάσθῃς ἔδραμεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμαχῶν. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐκαυχᾶτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γενόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πᾶσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξελθὼν, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἐστράφη δεξιὰ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἀμα ὅμως ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν προσβάλλῃ. Εἰς μάτην ὁ Λάσκαρις προέτρεπεν αὐτὸν ν' ἀγωνισθῇ ἅπαξ τοῦλάχιστον, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία, διότι ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμιοι κατεπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπὶ τινα ὥραν, ἐπα- νῆλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Φράγ- κων, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, παραλαβὼν τὰ τιμαλφέστερα κειμή- λια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσοῦ κεντηνάρια καὶ τινας τῶν πιστο- τέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Εἰρήνην, ἔδραπέ-

τευσε διὰ θαλάσσης εἰς Δεβελτὸν, καταλιπὼν ὁ αἰσχιστος γυναῖκα, βασιλείαν, κράτος καὶ λαὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφυλάξ Κωνσταντῖνος, προσικειωθεὶς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασιλισσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ τὴν πρωίαν τῆς 18 ἰουλίου ἀνηγόρευσε αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὡς ἂν εἶχε παρέλθει πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἐπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἄρπαγος τῆς βασιλείας, καὶ νὰ προσκαλέσῃ εἰς Βλαχέρνας τοὺς τε ἄρχηγούς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν υἱὸν του, ὡς συμβασιλέα. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην, ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τοῦτου γενομένου, εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βρῶνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἵνα ἀποφύγῃ δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ῥήξεων μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Φράγκων, ὁ σταυροφορικὸς στρατός, τοῦ ὁποίου μέρος εἶχε κατ' ἀρχὰς καταλάβει τὴν βασιλεύουσαν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐστρατοπέδευσε εἰς τὴν περὶ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ εὐρεῖαν πεδιάδα, καὶ ὁ στόλος ὡς αὐτως ἀπεσύρθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέρα. Μικρὸν τι μόνον ἀπόσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Δ' ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ· ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατηδάφισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ἢ ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματα τῶν πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἄνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρῶτον βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ' ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β'. Ἀλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἥτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανά, εἶχε τοσοῦτον ἐξελληνισθῇ, ὥστε κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δεχθῇ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπείσθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν· καὶ τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐγένετο εἰμῇ διὰ διερμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομαθεῖ τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πάπαν, ὅστις, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτον πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὄρκον, ἀπήτησε πρὸ πάντων παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνόμιζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλεῖστοι ὅμως, καὶ μάλιστα οἱ Ἑνετοὶ, ἤθελον ἰδίως νὰ λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὐρέσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὐκόλος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῇ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπήκουον εἰσέτι εἰς τὸν νέον βασιλέα. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ', ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὕρισκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδήμευσαν δὲ καὶ τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς κατ'ὀρθωσαν οὕτω νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100,000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διανεμήθη ἐξ ἴσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὅμως τῶν πρώτων ἀφηρέθησαν 34,000 μάρκαι, καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὼ ὀφειλόμεναι ἔτι εἰς αὐτοὺς, ὀυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης. Ὅπωςδὴποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγου ἄξιον, ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλαι 100,000 μάρκαι καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἐξοδα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ' διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ' παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοιξέως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκαία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ὁ Ἀλέξιος Γ', μεταβὰς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἤρχεν ἀπάσης τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ εἰμὴ τῇ συμπράξει τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ' δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσφαλὴς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαθεν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τὸν καθαιρέσωσιν· ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπείσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέλαβε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ῥῆξιν. Ὁ λαὸς ἡρεθισμένος ὦν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἐταύτισεν ἐν τῇ μίσει αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους, οἵτινες μετῆρχοντο πρὸ καιροῦ

ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, μετὰ τῶν ἐπελθόντων ὁμογενῶν πολεμίων, καὶ, ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους ὡς κατασκόπους τῶν δευτέρων, προσέβαλε τὴν 19 αὐγούστου καὶ κατηδάφισε τὰς ἀποθήκας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Οἱ παθόντες κατέφυγον παρὰ τοῖς σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἑνετοῖς, οἵτινες ἵνα ἀποζημιώσωσι τοὺς ὁμοθησικούς, χωρὶς νὰ προσβάλωσιν ἀμέσως τοὺς ὑπηκόους τοῦ συμμάχου των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι τῇ 22 αὐγούστου κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλατᾶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθύμως συνεμάχησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Φράγκοι κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐζημιώσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα νεῦον τμήμα τῆς βασιλευούσης, καὶ, ἐξακολουθήσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπήγαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῃ μᾶλλον ὅσῃ ἐν τῷ μεταξὺ στίφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ πρὸςτυχόν.

Ἐνῷ δὲ ταιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέμενεν ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίεσις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσόν, ὑπερέβαλε πᾶν ὄριον καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐσυλήθησαν, καὶ ὅμως ἡ ὀφειλὴ ἀπέτρεχε πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐν ταύτῃ τῇ 25 αὐγούστου ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέστελλεν εἰς Ῥώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρὸς, κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀνεκέρυξεν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὰ δίπτυχα. Ἀλλ' ὅμως ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἀπετροπιάζοντο τὴν ἔνωσιν, ἡ δὲ φιλή ἐκείνη περὶ τῶν πρωτείων διακήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ῥώμης, ὅστις ἤξισεν νὰ λάβῃ πλήρως τὸ δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὡστε ὁ Ἀλέξιος Δ' παρώργιζε μὲν τὸ ὑπήκοον, δὲν κατάρθωνε δὲ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα αὐγούστον ἐπὶ Θράκην μετὰ τινος μοίρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ,

δι' ἧς καθυπέταξεν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κώμας, ἀλλὰ τῇ 11 νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον ὅπου ἡ δυσἀρεσκεία εἶχε κορυφωθῇ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρηστοὶ ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσακίον ὅτι ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικούς πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρτίσει νὰ ἀνορθώσωσι μὲν τὰ τεῖχη, νὰ πληρώσι δὲ τὰ βήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ξένους συντεθειμένων, καὶ ἠγωνίσθη νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλὰ ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις ὅτι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἡ σύνεσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέησε νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἄρχων μόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν πλησιοχώρων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα· ὅθεν μετὰ τινὰς ὑπεκφυγὰς εἶπε βῆτῳ εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πληρωμὰς του. Τότε πρεσβεία τῶν σταυροφόρων προσελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προῖσταμένου τοῦ Canon de Béthune, ἀνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἤλεγξεν αὐθαδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ' ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων καὶ ἠπειλῆσεν ὅτι ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παράβασιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῇ. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐξεργάχη ἀγανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσι τι κακόν. Ἐπειτα ἠθέλησε νὰ τὸν ἴδῃ καὶ ὁ Δάνδολος, καὶ ἦλθον εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λιμένι. Ὁ Δάνδολος ἐλέγξας πάλιν αὐτόν, τὸν προέτρεψε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφώνησε ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ πλείοντα, ὁ γηραιὸς τῆς Ἑνετίας δόγης, ὅστις δὲν εἶχε συνειθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκείνον εἰμὴ ὡς ἱκέτην πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ὕψους του μεταβολήν, αἰσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σὲ ἀνεστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομεν σὲ βίψαι εἰς τὴν κοπρίαν.» Μεθ' οὗ ἐγένετο ἐπίσημος τοῦ πολέμου διακήρυξις περὶ τὰ τέλη νοεμβρίου 1203.

Συμβάντος δὲ χειμῶνος βαρυτάτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι καὶ νὰ πυρπολῶσιν ἀπάσας τὰς

περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρεπον τὸν βασιλέα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος νέος θεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπικειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἰς τῶν ἀπωτέρων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπονομασθεῖς ἐκ τοῦ αὐνεσπᾶσθαι τὰς ὀφρῦς καὶ οἷον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι), ὅστις ἀνέκαθεν μὲν ἐπρέσβευε τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, πονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν ληστρικῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα. Καὶ τῇ μὲν 1 δεκεμβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς νῆδοκίμησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδὸν, μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανδόλου προνοίας ἐματαιώθη τὸ τόλμημα. Ἐπειτα τῇ 9 ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέα ἐξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιφάτιος. Ὡστε πόλεμοι, φάνοι, δηώσεις, ληστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν ἰανουάριον καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡττῶντο, τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ πάσχῃ τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τῇ 25 ἰανουαρίου ἡ πρὸ καιροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόσκουσα ἀγανακτήσις ἐξερράγη εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συρρέυσαντες εἰς τὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν καθαιρέσιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἐλογίζετο ὀπκδὸς τῆς καθαιρεθείσης δυναστείας, οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἀπέβη δυσχερής, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιῶντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμὴν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοφησῆας Κωνσταντῖνος ὁ Ῥαδεῖνός κατέφυγεν εἰς μονὴν τινα καὶ ἐγένετο μοναχός, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀνδρεῖός τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναβός, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 ἰανουαρίου ἐχρίσθη βασιλεὺς ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ. Ὁ Καναβὸς ἐστρατοπέδευσε ὡς ἐν φρουρίῳ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνῷ ὁ Ἀλέξιος Δ' καὶ ὁ ἐτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὄταν ὁ πρῶτος ἐμαθε

τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ, ἐζήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἐπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάτιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἐπῆλθον, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ βασιλεία ἐκεῖνα, εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνεχώρησαν κατάρωμοι τὸν ἐπίσκοπον νεανίαν ἀδίκως ὁμως ταύτην τὴν φορὰν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῇ ὑπὸ τοῦ Μουρτζουφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὅθεν συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ θησαυροφύλακος Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ', προσφκειώθη τοὺς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15,000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι, ὥρμησαν ἐπὶ τὰ βασιλεία. Ὁ Ἀλέξιος Δ' καταπτοηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορύβου, καθικετεύει τὸν νομιζόμενον φίλον του νὰ σώσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἰς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακὴν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθομένων ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιουχῇ τὸ κράτος ἐν τῇ τρικυμίᾳ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ φονεύει τὸν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῇ καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ' ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἠθέλε βεδοκίως φαντασθῇ ἀντίστασιν τινα, ἡδύνατο ὁμως νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε' (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἶλκε τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἰκων, καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη ἑλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μὲν, ἀσθενὲς δὲ ἔχων τὸ ἡθικὸν αἰσθητήριον. Ἀποῦ ἡγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολέμων, ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ', καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δῆθεν, πράττων, ἵνα μὴ διακωλυθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπα-

ρασκευάς. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Δάνδολος ὑπώπτευσε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσεκλήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἀπῆλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὁποῖον ἤλθον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάθει ἤδη ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοὺς ἀποζημιώσεως· ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ καταλίπη ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κύρος ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε', πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ' ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι, μετὰ τὴν γενομένην, ἐκ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πληρωθείσης ἀποζημιώσεως, ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὅσα ἀνέκαθεν ὤφειλον εἰς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῇ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δουτικὸς κληρὸς ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν, ἔβλεπεν ὅτι, τούτου ἀναχωρήσαντος, ἔμταϊοτο ἀμέσως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμείνωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἑδιδον λογαριασμὸν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἐναρξίς τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἐπίσθησαν, φαίνεται, ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι, καὶ ἡσχολήθησαν καθ' ὅλον τὸν μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδαιοτέρων. Καὶ ἐκ τούτου ὀφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε' ὠχύρωσεν ἀφ' ἑτέρου ἔτι μᾶλλον τὰ τείχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἡσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ πολλαὶ συνέβησαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐστεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσεν τὴν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὗρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσασαν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέρα, ὁ δὲ φραγκικὸς στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε' γενναίως. Ἀντέστη ὁμως ἔτι γενναίωτερον καὶ ἐπὶ τέλους κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς, ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληγωθεὶς, ἀπῆχθη ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης

ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀφοῦ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικά παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἧτις, λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλαδίον. Ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἄθυμία, πλεῖστον δὲ ἐθάρρησαν οἱ Φράγκοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα, παρ' αὐτοῖς τότε διαμένουσαν. Ὁ Ἀλέξιος Ε' ἐπεχείρησεν αὐθις νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, καὶ αὐθις ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἅπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δανδόλον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρὰ τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτὴν, τοῦ μὲν δόγου διὰ θαλάσσης, τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὅμως αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ, ἐνῶ «τὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλεξιν προῦκειντο, ἱππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων αἵφνης φανεῖσαι ἡνίαϊς ὅλαις τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὡς μόλις ἐκείνον παρερύσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναι τινάς.» Ὅπερ ἔστω νέα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ δυτικὸι δὲν ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζονται ἀπιστίας καὶ δολιότητος, καίτοι ἤξιουν ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοιαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποιθήσις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνεαι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους, ὥστε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 μαρτίου συνωμολογήθη ἐν Πέρᾳ συνθήκη δι' ἧς ὠρίσθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἐνὸς τοῦ Ἑρρίκου Δανδόλου, ἐλέφ Θεοῦ δόγου Ἑνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἐτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (les très-illustres Seigneurs) Βονιφατίου, μαρκίωνος Μομφερρατικοῦ, Βαλδουίνου, κόμητος Φλάνδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσῶν, καὶ Οὐγῶνος, κόμητος τοῦ Ἀγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὁρισθέντα, πᾶσα ἡ λιεία ὥση ἐμέλλε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως, συγκομιζομένη εἰς ὠρισμένον τόπον, διηρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, τὸ δὲ ἐν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγκους. Οἱ Ἑνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνέκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἑνετοὶ καὶ Φράγκοι ἐμέλλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἑξ ἐκλογεῖς. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων ὁλοκλήρου τοῦ κράτους, ἀλλὰ ἡμέσως δὲν ἤθελε ἄρχει

εἰμὴ τοῦ ἐνὸς τετάρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασιλεία τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα τοῦ κράτους διενέμοντο εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξύ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑνετῶν, διατελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κληρὸς τῶν Ἑνετῶν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθισόμενος αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἦ ὁ κληρὸς τῶν Φράγκων, ἐὰν ὁ ἐκλεχθισόμενος ἦτο Ἑνετὸς, ἐλάμβανε τὸν τῆς Σοφίας ναόν, καὶ προεχίριζε τὸν πατριαρχὴν. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐπροικίζοντο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κράτους κτημάτων εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς, τὸ δὲ πλεονάζον τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξύ τῶν κατακτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρον ἔνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιόχρεοι ἄνδρες ἐμελλον νὰ διανείμωσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὀρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἕκαστος ὑποτελὴς ὀφείλει τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πολέμιος τῆς Ἑνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἐνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὅποια ἐλάμβανεν ὁ Δόγης, ἐμελλε νὰ τελῇ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι ὑπηρεσίαν οὐχὶ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπου. Τελευταῖον ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὤφειλον νὰ ζητήσωσι τὴν παπικὴν κύρωσιν, ἵνα ὁ Ἰννοκέντιος ἐπιβάλλῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας παραβάτην. Συγχρόνως ἐσχιδιάσθη προσωρινὴ πρᾶξις διανομῆς ὀρίζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἐμελλον νὰ λάβωσιν οἱ τρεῖς τοῦ ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἦτοι ἡ Ἑνετία, οἱ Φράγκοι καὶ ὁ δυτικὸς κληρὸς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία, καθὼ γινώσκουσα κάλλιστα τὰ κατὰ τὴν ἀνατολὴν, ἔλαβε τὰ ἐπιτηδαιότερα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα. Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου θεθεῖσα ἀρχή, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα δὲν θέλουσι περιέλθῃ εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ μόνον εὐλογόν τι μέρος αὐτῶν, δυσηρέστησε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, οἱ πολέμιοι εἰργάζοντο ἐν ταῦτῳ ἀνενδότως περὶ πάντα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα κυριευθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ οὐχὶ ὡς πρότερον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ ἀπὸ θαλάσσης μόνον, καὶ ἰδίως κατὰ

τῆς παραλίας καθ' ἣς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῇ, ἀπὸ τοῦ Φαναρίου μέχρι τοῦ Ἐγριούπ-ένσαρί. Ὅθεν τὴν μὲν 8 Ἀπριλίου ἐπεβίβασθη ὁ ἐν Πέρα στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐπιούσαν πολὺ πρῶτ' ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τείχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ ταῦτα μὲν διὰ μηχανῶν, τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων. Ἀλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ Ἀλέξιος Ε' διευθύνων καὶ ἐφορεύων τὰ πάντα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν Ἐνετῶν, ὥστε μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν κοινὸν τῶν πολεμίων ὄμιλον. Ἀλλ' ὁ κλῆρος, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπτόητος Δάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτοὺς, καὶ τῇ 12 Ἀπριλίου ἐγένετο νέα ἐφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ προτέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετάχθησαν πάλιν καρτερικῶς, καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε' ἐνόμιζε βεβαίαν τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν πνεύσας βόρειος ἄνεμος ὥθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τείχη. Δύο τῶν πλοίων τούτων, ἡ *Προσκυρήτρια* καὶ ἡ *Παράδεισος*, συνδεδεμένα δι' ἄλυσων, προσήγγισαν εἰς ἓνα τῶν περὶ τὸ Πετρίον πύργον καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὤρμησεν ἐπὶ τῆς γεφύρας ταύτης Ἐνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἐπαθλον τῶν χιλίων χρυσῶν, ὅπερ εἶχε τάξει ὁ Δάνδολος εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅστις πατήσῃ τὰ τείχη Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ γενναῖος Ἐνετὸς κατεκρουρήθη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. Ἀμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἦλθον δύο Γάλλοι, ὁ Ἀνδρέας Durboise καὶ ὁ Ἰωάννης Choisy, ἀμφότεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελών, ὅστις ἐκυβέρνην τὴν *Προσκυρήτριαν*. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τῶνόντι τὸ βραβεῖον εἰσβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπωθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν εἰσῆλθεν ὁ Choisy καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὄμιλος, ὥστε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Διὰ δὲ τῆς ἐναερίου γεφύρας ἥτις συνῆπτεν αὐτὸν μὲ τὰς δύο γαλέρας, νέα τῶν πολεμίων ἐπερχόμενα στίφη ἐκυρίευσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους, καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τείχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχισαν ἤδη νὰ εἰσελαύνωσιν ἑπιπποὶ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρά ἐντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε' ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἐκτοτε διαδραματιζομένη ἡ θεινὴ ἐκείνη διαρπαγὴ, ἥτις ἐμελλε νὰ καταστήσῃ τὰς ἐπο-

μένας ἡμέρας ἀπαισιωτάτας ἐξ ὧων ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἰσοδὸν συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλατιῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ὅπου εἶχον καταφύγει, ὅθεν παρέμειναν συντεταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἀγῶνα. Δυστυχῶς ὁ Ἀλέξιος Ε' εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας· οὔτε παρακλήσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνδρὺς ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιταχθῶσι. Τότε ὁ Ἀλέξιος Ε' βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ, καὶ φοβηθεὶς ἀμὴ συλληφθεὶ καὶ ὡς ὄψον ἡ ἐπιτράχημα ταῖς γνάθοις τῶν Λατίνων προκίεσται, » ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ, καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ' Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθῶς ἠγάπα, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς χρυστεῆς πύλης μετὰ τινῶν ὁπαδῶν, καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατάφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τῷνόντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταιροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιούσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παραλαμβάνοντες σύμμαχον τὸ πῦρ. Ἀλλὰ τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπομένην ἡμέραν, κατέφυγον εἰς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο ὄπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13, καὶ νέον φλογὼν ρεῦμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων, διαρκέσαν δὲ 24 ὥρας, συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξαμένην. Ὁ Βελλεαρδουῖνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν πλείότεραι οἰκίαι ἀφ' ὧσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλῆτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῶ δὲ ὁ μὲν Ἀλέξιος Ε' ἔφευγεν, ἡ δὲ πόλις ἐκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλλει ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλήθους εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἐξ ἰσοῦ γενναίους καὶ δεξιούς τὰ πολέμια· ὥστε ἐδέχθη ὁ κληρὸς νὰ ἀποφασίσῃ μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κληρὸς ἀπένειμε τὴν ψυχorraγοῦσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις τοῦ ὁποίου γινώσκομεν τὴν ἀρετὴν, ἐμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμὴν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστησεν εἰς τὸν λαὸν ὁποία οἰκτρὰ περιμένει αὐτὸν τύχη ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ καρτερικῶς εἰς τοὺς πολεμίους· μάτην ὑπέ-

μνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβέβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· οἱ μὲν ξένοι ἐζήτησαν αὖξιν μισθοῦ, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 Ἀπριλίου. Οἱ ἵππεις καὶ οἱ πεζοὶ οὔτινες, ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς ἐμβαλόντες εἰς τὴν πόλιν, κατέλαβον τὸ μεταξὺ Πετρίων καὶ Βλαχερνῶν τμήμα, δὲν εἶχον μάθει ἐτι τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀφηνιάσαντα ὥρμησαν δρῶντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἣτις περιετοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπέιχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου αὐλὴ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλην Μπάμπυ-Χουμαγιοῦν μέρη. Ἐκεῖ ἴστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οὔτινες ὅμως ἄμα ἰδόντες τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους, διελύθησαν· ὥστε ὁ νέος βασιλεὺς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἄμυναν ἐκείνην, ἣτις ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἰδρυσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἐξ οὗ ὁρμώμενος μετὰ πεντήκοντα καὶ ἐπτὰ ἔτη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ Λασκάρως, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διακρίσιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς χρυσῆς πύλης, ἥτοι ὡς ἡθέλομεν εἶπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιοῦπ-ένσαρὶ μέχρι τοῦ Κάτεργα λιμανὶ καὶ τοῦ Γεντι-Κουλέ, τῶν ἐπτὰ πύργων· καὶ προελθόντες λοιπὸν οἱ κατακτηταὶ ἐπέισθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδαμοῦ εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολὺς λαὸς, οὔτινες εἶχον ζητήσῃ ἄσυλον ἐν αὐτῷ, καὶ προσπετόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφατίου ἐκραύγαζον ἐλεεινῶς· *ἄγιε βασιλεῦ μαρκίωρ, ἐλέησον ἡμᾶς*· ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δῆωσις καὶ αὕτῃ ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκκατάχτετοι. Βεβαίως ἡ ἄτακτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἔμελλον νὰ ὑπεξαيرهθῶσι, πολλοὶ ὅλως νὰ καταστραφῶσιν· οὐδεμία δὲ εὐλογος καὶ δικαία διανομὴ ἡδύνατο νὰ γίνῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ δια-

λυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὅθεν ἐπανελήφθη ἡ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα διαταγὴ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν βιασπραγίαν καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμεῖνῃ μέχρις οὗ οἱ ἡγεμόνες διατάξωσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λείας. Ἀλλὰ τίς ἤκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἑνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος δόγου, ἦσαν κατ' ἀρχάς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοί, φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων, ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυμνώσωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες ἐνῶ ἀπῆλθον παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ διαρπαγῆς ἀποχὴν, αὐτοὶ πρῶτοι ἐσφειτερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἑρρίκος τὰς Βλαχέρνας, ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέοντα, ὅπου εἶχον ζητήσαι ἄσυλον ἢ τε Γαλλίς Ἀγνή ἢ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη, καὶ ἡ ὡραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα, Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρικὴ. Ἐλθσμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι διαταγαί, καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ ἐπὶ ἐννεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἀλώσεως διατελέσασα, καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἑαυτῇ τοὺς θησαυροὺς ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου, διασώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ὀλοκλήρους θῦμα τῆς φοβερωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἤρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γουναικῶς βαρύτιμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιλανθρωπίαν τῶν κομητῶν καὶ τῶν βασιλέων· οὐδεμία εἰσῆκουετο ἐπιεικειᾶς φωνή. Ἡ θέα τῆς λείας ὑπεξέκαie τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νίκης εἰς οὐδένα ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκαταστημένοι ἄποικοι· Πισᾶται, Γενουαῖοι, Σικελοί, Ἀπουλοὶ, Οὐγγροὶ, Ἰσπανοί, Γερμανοί. Θρησκευτικὰ, ἐθνικὰ, πολιτικὰ, ἐμπορικὰ, κοινωνικὰ πάθη, ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδύαθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων καὶ περιεποίησαν εἰς αὐτὰς χα-

ρακτῆρα ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις δις χίλιοι πολῖται κατεκρουργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν, Κύριος δὲ οἶδε πόσοι ἐθανατώθησαν κατὰ τὰς ἐπομένας. Ἄλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων· διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν οἵτινες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναῖκας, οὔτε ἱερὰ, οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὗ ἐφείσθησαν οἱ αἰῶνες, καὶ ὅστις παρέστη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματα τῶν, δὲν ἀνεχάτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χεῖρας. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχουν κατὰ γῆς καὶ ἔρριπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπάζοντες τὰ τιμαλφῇ τούτων δοχεῖα, ὧν τὰ μὲν ἔθραυον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους, τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν τραπεζῶν εἰς οἶνων κεράσματα καὶ ὡς φαγητῶν σκεύη. Δεινότατα δὲ ἡσχημόνησαν καὶ ἡσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ. Ἡ θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τῶν τιμίων ὑλῶν κάλλιστον ἐκεῖνο καὶ ἐξαίσιον καὶ ἀξιάγαστον σύνθεμα, κατεκερματίσθη καὶ διμερίσθη μεταξύ τῶν σκυλευτῶν· ὡσαύτως καὶ ἅπας ὁ ἀπερραντος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμηε τὰ ἱερὰ καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἐπιπλα, καὶ προσέτι τὸ βῆμα, τὸν θριγκόν, τὸν ἄμβωνα, τὰς πύλας, ἀφῆρέθη καὶ διηρπάγη. Ἴνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα εἰσῆγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίσθουν καὶ ἐπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα, οἱ στρατιῶται ἐξεκέντουν αὐτὰ, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἐκ τε τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Γυναικάριον δὲ πορνικὸν ἀνελθὼν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσεμνον ἀπὸ αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευεν ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν τοῖς ναοῖς γινομένων, συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τριόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὄδυρμοί, καὶ ἀνδρῶν οἰμωγαί, καὶ γυναικῶν ὀλολυγαί, ἑλκυσμοί, ἀνδραποδισμοί, διασπασμοί καὶ βιασμοί. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοφίζοντες οὕτω ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραχυδοῦσιν οἱ ἡμέτεροι· διότι, ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Χόμφ, οἱ μὲν Φράγκοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικώτατος Βιλλεαρδουῖνος, ἀπεσιώπησαν πολλὰ, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανοτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγωδίας ἐκείνης μάρτυς ἀνακράζει. «Τοιαῦθ', ὡς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ ἐσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηνομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὅλων τὸ φιλάνθρωπον ἐνδειξάμενοι, ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ ἐσθημάτων, καὶ μηδενὸς τῶν πάντων μεταδόντες τοῖς ἔχουσι. Ταῦτα ὁ χαλκοῦς αὐχὴν, ἡ ἀλαζὼν φρὴν, ἡ ὀρθὴ ὄφρυς, ἡ αἰεζυριῶσα καὶ νεανισκευομένη παρεῖα, ἡ φιλαίματος δεξιὰ, ἡ ἀκρόχολος ῥιν, ὁ μετέωρος ὀφθαλμὸς, ἡ ἄπληστος γνάθος, ἡ ἄστοργος γνώμη, ἡ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιὰ, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχουμένη τοῖς χεῖλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἑαυτοῖς ἐπιστήμονες καὶ σοφοί, οἱ εὖορκοι καὶ φιλαλήθεις καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροί τε καὶ δικαιοτέροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριβέστεροι, τὸ δὲ πλεόν, οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὧμων ἀράμενοι, καὶ πολλάκις κατὰ τοῦτου καὶ τῶν θείων λογίων ἐπομοσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστιανύμων χώρας παρελθεῖν ἀναιμωτί, μὴ προσνεύσαντες ἀριστερὰ μηδ' ἐκκλινάντες δεξιὰ, κατὰ δὲ Σαρακηνῶν ὀπλίσαι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐξεπόρθησαν, μηδ' ἀνδρίσασθαι γυναιξὶν ἢ καθ' ὁμιλίαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐφ' ὅσον ἂν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὡς ἡγνισμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὅντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν, καὶ τοῦ θεοῦ τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν, κατὰ Χριστοῦ προδήλως ἐλύττησαν, καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατάλυσιν ἡνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φρίττοντες διὰ χρυσίον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσραὴλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλανθρώπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιῶν κατισχύσαντες. Οὔτε γὰρ γυναῖξί Λατινίσιν ἐπεχρεμέτισαν οὔτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὔδὲ κάθοδον ἐς ἄδου τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον εἰσόδον, οὔδὲ θάνατον τὴν ζωὴν, οὔδὲ πτώσιν τὴν ἀνάστασιν, ἀπαξάπασι δ' ἀνέντες τὴν ἐξόδον χρυσίοις ἀριθμῶ κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζῶαγρια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, κἂν ψάμμῳ ἦσαν παρόμοια. Καὶ τοιῶςδε μὲν τὸ Χριστομάχον τοῖς ἀλλοπίστοις Λατίνοις ἐχρήσατο, μὴ ξίφος, μὴ πῦρ, μὴ λιμὸν, μὴ διωγμὸν, μὴ γυμνότητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πιέσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν· ἡμῖν δ' ἐκείνως τὸ φιλόχριστον καὶ

ὁμόδοξον προσενήνεκται, ὡς ἐπιτρέχοντες εἵπομεν, μηδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες.»

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίστανον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν σκηνῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διεδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδοὺς, ἀπέλπιδες, γυμνοὶ, καὶ οὐδὲν ἤττον μακαρίζοντες ἑαυτοὺς ὁσάκις ἔδλεπον ὅτι ἡδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοῦλάχιστον τὴν ζωὴν τῶν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοί, πατριῖκοι, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δώματα πολυτελῆ καὶ βριθόντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειοτάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῇδε κάκεισε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον. Ἐνῶ ἐλεηλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἔφευγεν ἐπικαλούμενος τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαβατῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνθ' ἐκεῖνα αἱ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυτῶν ἠῤῥξῃσε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορᾶς, ληστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔκλινεν ἄλλοτε περίφοβος τὴν κεφαλὴν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταιτίους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀλήθες· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεάν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὴν καθαιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἱκανώτερον νὰ σώσῃ ἔτι τὸ κράτος. Μήπως ὅμως ὁ λαὸς ἀφ' ἐτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσεν εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκαρέως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀνανδρείας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλόκοτον ἐκείνην καταστροφὴν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅταν τὰ ἔθνη ἢ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι πταίουσιν εἰς τοῦτο, καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κάτω ἰστάμενοι, αἱ δὲ ἀμοιβαῖαι μεμψιμοιρίαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τῶντι μείζων εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μείζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοῦλάχιστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένῃ ἀλώσει ὑπῆρξαν οἰκτρότατα, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ διηγεῖται ὁ Νικητὰς ὁ Χωνιάτης.

Ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν εἶχεν οἶκον ἄμαχον τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἣτις ἐκαλεῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβληθέντος νῦν εἰς τὸ Βεφὰ Τσαμισί. Ἀλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεπυρπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὄσων προανεφέραμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥστε ὁ Νικήτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῇ ἔκτοτε εἰς οἰκημᾶ ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ εἰσοδὸς ἦτο δυσπροσπέλαστος καὶ ζοφώδης. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερευνήτων ὑπὸ τῶν φραγκικῶν στρατευμάτων, ὁ Νικήτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν Ἐνετοῦ ἐμπόρου, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς. Καὶ ὁ καλὸς κάγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὁπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς κῆδοκίμησε τὸ στρατήγημα· μετ' οὐ πολὺ ὅμως βλέπων ὁ Ἐνετὸς πολλὰ πλῆλασιζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς Φράγκους τοὺς «κομπάζοντας μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσιν ἐπιπεσῶν,» συνεβούλευσε τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῇ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἄσεμνον βίαν· ὅθεν ἀπῆλθον παραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορίκτητος δῆθεν ἐκείνου κλήρος. Μετὰ τοῦ Νικήτα συνηνώθησαν καὶ τινες φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ ἐπορεύοντο, πάντες ἔντρομοι, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας, ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόσωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἑαυτάς. Ἀλλ' αἱ ὁδοὶ ἔβριθον στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ φέροντες πλέον πανοπλίαν, ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἵππου καὶ παραξιφίδια εἰς τὰς ζώνας, ἄλλοι μὲν ἦσαν φορτωμένοι λάφυρα, ἄλλοι δὲ ἐζήτουν νὰ ἀρπάσωσι πᾶν ὅ,τι ἀπῆντων πολύτιμον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν· εἰς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀρπάζει ἐκ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα οὖσαν ἐνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικήτα, γέροντος ἀσθενοῦς, δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρέξῃ, καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς, ἐπικαλεῖται ὀλοφυρόμενος τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Νικήτα, ὁ δὲ ὁρμᾷ εἰς τὰ ἔχνη τοῦ ἀρπαγος, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητάς ὅσους ἀπῆντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστάτου τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι

τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσωσι τὴν κόρην, νὰ παραμυθήσωσι τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκείνοι μαλ' ἀσσοῦνται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐλπίς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαίπωροι φυγάδες ἕως οὗ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἡδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι πατρίδα ἣν πρὸ μικροῦ ἔτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμιώτατον ἀγαθόν. Ὁ γενναῖος Ἐνετὸς ἀπεχαιρέτισεν αὐτοὺς παρακαλῶν τὸν ὕψιστον νὰ τοὺς προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτας ἀσπασάμενος τὸν σωτήρα ἐκείνον μετὰ δακρύων, ἔριψεν ἔπειτα ἐν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενάζων ἀνέκραξεν· «ὦ πόλις, βασιλὶς τῶν πόλεων, τίς ὁ διασπάσας ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς τέκνα φιλούμενα; τίνας γενοίμεθα, ποῖ τραποίμεθα; ποῖαν παραψυχὴν εὐροιμεν, γυμνοὶ ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς τῶν σῶν ἐκσπασθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι κιθάρᾳ καὶ θρύλημα, ἐταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας, ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἐφθασε δὲ σῶος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς νέας βασιλείας, καὶ συνεπλήρωσε τὴν Χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἄλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βιασμοὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι, δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτηταὶ ἐκακούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης διεκωμῶδουν τοὺς ἡττηθέντας, οἱ μὲν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια, οἱ δὲ περιτιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων αὐτῶν τὰς ὀθονοσκεπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντινῶν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας, ἀντὶ σπάθης, χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτω εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπκίζοντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Τὸ δὲ χεῖριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνμάτων ὅσα ἐκόσμουσαν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἐφέισθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Φειδίου, καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῇ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινείου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ Ταοὺκ παζάρ, ἔστατο πολὺχάλκος Ἦρα καὶ Πάρις χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χρύσειον μῆλον τῆς Ἑριδος. Τὸ τῆς Ἦρας ἄγαλμα τὸ ὁποῖον πάλαι ποτὲ ἐκόσμηι τὸ ἐν Σάμῳ ἱερὸν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτον κολοσσιαῖον, ὥστε ὅτε ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωνευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνέβαινε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχανήμα θαυμαστὸν διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ. «Ἄπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἑαρινὰ μελωδῶν ἐκεῖ ἐντετύπωτο· γαιηπόνων ἔργα καὶ αὐλοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βληχήματα καὶ ἄρνων σκιρτήματα ἐξεικόνιστο· ὑφήπλωτο καὶ θαλάττιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγέλαι καθωρῶντο, οἱ μὲν ζωγρούμενοι, οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέτως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδυο καὶ σύντρεις ἀλλήλοις ἀνθοπλιζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μήλοις καὶ ἔβαλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι.» Τοῦ δὲ τοιοῦτου τετραπλεύρου εἰς ὃξὺ σχῆμα «κατὰ πυραμίδα τελευτῶντος ἀπὸ ῥήτο ἀνωθεν γυναικίμορφον εἰκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσει περισοβούμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο.» Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περικαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χωνευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης ὁ Ταῦρος, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Γενί-παζάρ, ἔστατο ἐπὶ τραπεζώδους βάσεως ἀνὴρ ἔφιππος, αὐτὸς μὲν ἡρωϊκὸς τὸ εἶδος, ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἄνετα κροαίνων κατὰ πεδίον καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὡς πτηνὸς ἄμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἥδη τῆς πρὸς δύσιν πορείας ἐχόμενον, τινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυὶ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῷ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὀρθότερον ὅτι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Βελληεροφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερματίσθησαν δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ πάλιν ὑπῆρχεν ἐνδρυμένος Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς, ἔργον τοῦ Λυσίππου· ὁ δὲ ἥρως οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ῥόπαλον· ἐκάθητο δὲ ἔχων μὲν ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βάσειν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐώνυμον πόδα κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυμίας πλήρης καθυποκλίνων ἡρέμα τὴν κεφα-

λὴν, καὶ τὰς ἰδίαις οὕτω τύχαις ἀποκλαιόμενος, καὶ δυσχεραίνων τοῖς
 ἄλλοις ὅσους αὐτῷ Εὐρυσθεὺς οὐ κατὰ χρεῖαν, κατὰ φθόνον δὲ μάλ-
 λον ἡγωνοθέτει. Ἦτο δὲ τὸ μὲν στέρνον εὐρύς, τοὺς ὤμους πλατύς,
 τὴν τρίχα οὖλος καὶ εἰς τόσον προέχων μέγεθος, ὥστε μόνῃ ἡ κνήμη
 αὐτοῦ ὑπερέβαινε κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ
 οὕτω καθήμενος οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν,
 καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ θηρίου δεινὸν ὀρώσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεῖ-
 σα ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας, οἵτινες ἴσταντο ἵνα θεωρήσωσι
 τὸ ἀριστούργημα τοῦ Σικυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸ ἐσεβάσθη-
 σαν, ἀλλ' ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνθρωποι βάνανσοι τὸ ἐξηφάνισαν μὴ εὐλα-
 βούμενοι τοῦλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἥτις ἦτο
 τὸ μόνον αὐτῶν προτέρημα. «Τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει
 ὁ Νικήτας, οὐ παρῆλθον ἀκαθαίρετον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συννόμων
 διίστωντες καὶ ταύτην ἑαυτοῖς οἰκιοῦντες καὶ περὶ πλείστου τιθέ-
 μενοι.» Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τούτου ὑπῆρχεν ὄνος καὶ ὀνηγός,
 τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐν Ἀκτίφ ὁ Αὐγουστός εἰς μνήμην τοῦ ὅτι,
 ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτός ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀν-
 τωνίου στρατεῦμα, ἀπήντησεν ἄνδρα ὄνον ἐλαύνοντα καὶ ἐρωτήσας
 αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται, ἤκουσεν ὅτι ἐκαλεῖτο Νίκων, καὶ
 ὅτι ἀπήρχετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ, ὀνομαζομένου Νικάνδρου, εἰς
 τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὑπῆρχεν ὕαινα καὶ λυ-
 καινα, ἄς Ῥώμος καὶ Ῥωμύλος ἐθήλασαν ἄνῃρ παλαιῶν λέοντι·
 ἵππος Νειλῶς, ἔχων τὰ ὀπισθεν τοῦ σώματος ἡκανθωμένα λεπίσι·
 ἐλέφας σείων τὴν προβοσκίδα· Σφίγγες εὐειδεῖς ὡς γυναῖκες τὰ ἐμ-
 προσθεν καὶ φρικταὶ ὡς θηρία τὰ ὀπισθεν, αἵτινες, εἰ καὶ πεζῇ βαί-
 νουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ τοῦ πτεροῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ
 μεγαλόπτερα πτηνά· ἵππος ἀχάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φριμάσων,
 γαῦρος δὲ καὶ εὐήνιος προποδίζων· καὶ τὸ ἀρχαῖον κακὸν, ἡ Σκύλλα,
 μέχρι μὲν ἱξύος γυναικεῖον εἶδος παριστῶσα μεστὸν ἀγριότητος, κατὰ
 δὲ τὰ λοιπὰ θῆρας ἐμπηδῶντας εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ
 καταβροχθίζοντας πολλοὺς τῶν ἐταίρων· καὶ προσέτι χάλκεος ἀετὸς
 σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἀέρος φερόμενος. Ἐν-
 ταῦθα ἡ τέχνη θαυμασίως εἰκόνισε τὴν τε ἀγωνίαν τοῦ ἔρπετοῦ καὶ
 τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερηφάνως ὀρώντα καὶ μονονουχὶ τὰ ἐπι-
 νίκεια κλάζοντα. Ὅταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, αἱ
 ἠπλωμένα τοῦ ἀετοῦ πτέρυγες ὑπεδήλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδείως

κεχαρχγμένων τὰς δώδεκας ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνή νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ' ἀμφοτέρα τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτο πλάσμα ἐκράτει ὡς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἐφιππον ἄφ' ἐνὸς ἱππείου ποδὸς ἐπ' αὐτῆς ἐλαφρότατα ἐρειθόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀναβάτης σφριγῶν τὸ σῶμα, περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημίδας, καὶ πνέων ἐν πᾶσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὄρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα, καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν αὐχένα, τὰς ὄψεις δριμύς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυμοῦ τρόμον προφαίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ καμπτήρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἀρμακτηλάται ἄνδρες, ὄρθοι ἐπὶ τῶν δίφρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφίνοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύωπι καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχοῦντες. Οὐ μακρὰν δ' ἐκεῖ ἐπὶ λιθίνῃ βάσει πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῶα, ἄσπιδες, βασιλίσκος, κροκόδειλος, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχρη θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἀμιλλαν. Αἱ εἰδεχθεῖς τῶν ζώων τούτων μορφαί, τὰ πελιδνὰ δηλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν δηγμάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καὶ ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκδηλούμεναι, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φόβον εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡς αὐτως τότε ἡρανίσθησαν. Ἀλλὰ μήπως ἐμᾶλαξε τοῦλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίσφυρος Ἑλένη, ἔργον κάλλιστον; Τὰ χεῖλη αὐτῆς παρηνοίγοντο ἡρέμα, ὡς ἂν ἦσαν ἑτοιμα ν' ἀφήσωσι φωνήν. Τὸ χάριεν μειδιάμα καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαρωπὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος εὐφυΐα, ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῶσι. Κατεσπάρθη ὅμως καὶ αὐτὴ καὶ ἐψήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιαιοπραγαίαι τερατώδεις ἐνώπιον τῶν ὁποίων δὲν ἤξεύρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θρηγήσῃ, ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφήν, ἢ τὸν ὄλεθρον τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς τύχης των. Ἄν οἱ κατακτητῆται ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης· καὶ ἐπιμωρήθησαν τόσῳ δικαιοτέρων ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἡδύναντο νὰ σωθῶσι. Τρόντι μετ' οὐ πολὺ οἱ Λασκάρεις, οἱ Μιχαὴλ Κομνηνοὶ, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντέστησαν μυριάκις εἰς

τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν, διατὶ νὰ τὴν ἀπολέσωσιν; Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνα διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες καλλιστοὶ χαλκοὶ τοῦ ἵπποδρόμου Ἴπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κατορθώσας νὰ ἀποσπᾷσῃ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντρόφων του χεῖρας, προσήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καὶ τινα ἱερὰ σκευὴ τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφείρωσεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λεῖψανα ὅμως ἅγια, καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπὸ τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἔκτοτε ἀπανταχού τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ συνέβη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορὰ, ἡ δεινότερα ἴσως ὅλων ὅσας προεξέθεσαμεν. Ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς· οὗτοι ὅμως ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικὰς. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφάνισεως πολλῶν τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυρκαϊῶν τὰς ὁποίας ἐβάλαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν; Ὅποσα καὶ ὁποῖα ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολεσθέντα, μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σωζόμενα διανοητικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα, δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου, ἣτις περιέχει ἀπογραφὴν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσπάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωσμένων ῥητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἱατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλαὶ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητὴν· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου προέόντι, οὕτω καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα τῆς κωμικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μουσικῆς, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξαφανίσθησαν τότε διὰ παντός. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ διανοη-

τική τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκαλῶν αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμειυμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας. Οὔτε μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἀλώσεως, οὔτε μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογος τις καταστροφή. Ὡστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὁποίας ἀνῆψαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἐλγαστεύετο, ἠκρωτηριάζετο, ἐβιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῇ 16 ἀπριλίου ἐκλειψις σελήνης, ἐμπνεύσασα τρόμον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχὰς, ἐπήγαγε τὴν παῦσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγωδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπερτάτων τοῦ νέου κράτους ἀρχόντων. Εἶπομεν πρῶτον ὀλίγον τινα περὶ τῶν λαφύρων. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀξίαν αὐτῶν· ἀλλ' οἱ ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες τὸ ζήτημα, καὶ μάλιστα ὁ πάντων εἰλικρινέστερος Riant, ὡμολόγησαν εἴτε ῥητῶς ὅπως ὁ Riant, εἴτε διὰ τῆς σιωπῆς αὐτῶν ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀξία τῶν γενομένων λαφύρων εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἔστω καὶ κατὰ προσεγγισμὸν. Καὶ πῶς νὰ προσδιορισθῇ, ἀφοῦ τὰ μὲν πλεῖστα διηρπάγησαν, τὰ δὲ πρὸς τακτικὴν διανομὴν ἀποταμειυθέντα ἄγνωστον κατὰ τίνα ἀναλογίαν διανεμήθησαν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἐνῷ τὰνάπαλιν γνωστότατον εἶναι ὅτι ἡ λαθραία σύλλησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἔτη πολλά. Τὸ μόνον ἀσφαλὲς ἐξαγόμενον ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἀναμφισβητήτων γεγονότων εἶναι, ὅτι οἱ σταυροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυειδῆ δειγμάτων τοῦ πόσον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐκτήσαντο, καὶ ὅπερ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων διοίκησιν.

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδειότητα ἐδειξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ δρέψωσιν ἐκ τῆς νέας κατακτήσεως, καὶ προσέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασίλευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόμευσιν ὁμογενοῦς αὐτοκράτορος εἰς χώρας αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κρά-

τους. Διὰ τοὺς λόγους τούτους παρητήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ἐπικινδύνου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἄξιώματος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μετὰ τῶν σταυροφόρων. Τούτου δὲ δοθέντος, τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἄν ἦτο δυνατόν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγκικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Παρεκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἐτεροθρήσκων καὶ ἐτεροφύλων· σύνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρακτῆρος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνῆκεν εἰς οἶκον πρὸ καιροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ῥαϊνερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου· συζευχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν χήραν τοῦ Ἰσαακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ δοὺς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξίτητα πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ἡγάπατο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἤθελε λογισθῇ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν γενεᾶς, ἢ ὡς ἡγεμὼν ὑπὸ κατακτῆσεως ἐπιβληθεὶς. Ἀλλ' ἕνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ, δὲν τὸν ἤθελεν ὁ Δανδολος. Ὁ πολypeiros οὗτος ἀνὴρ ἐφοβεῖτο, μήπως παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διακινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικά προνόμια καὶ ὠφελήματα, καὶ προετίμα νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιάθετον νὰ γίνῃ ἀπλοῦν τῆς Ἑνετίας ὄργανον. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουῖνον, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν λαμπροτέρων κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου μαχητῶν, ἀλλὰ ἐνταύτῳ παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων, καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ὁποῖον αἰέποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρὰς ῥαδιουργίας καὶ ἀναβολὰς καὶ ποικίλα ἄλλα μηχανήματα, κατώρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ ὑποψήφιός του, τῇ 9 μαΐου ὑπὸ τῶν 12 ἐκλογέων, ἐδρευσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων. Οἱ δὲ σταυροφόροι πεσόντες εἰς τὴν παγίδα ταύτην παρεσκεύασαν οὕτω ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου των. Ὁ Βαλδουῖνος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῇ 16 μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας τυπικόν· καὶ τότε οἱ κατακτεταί

προέβησαν εἰς τὴν προχείρισιν τοῦ ἐτέρου ὑπερτάτου ἄρχοντος, ἦτοι τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ ᾔηται Ἐνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βαλδουίνου, οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προεχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ Θωμᾶν Μοροζίνην. Ὁ πάπας δὲν εἶχεν ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης, δι' ἧς οὗτοι ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον πατριάρχην· καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὁποίας πολλὰ τῶν προτέρων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαίκευθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς κατακτήσεως ἀσφαλισθεῖσαν ἑνώσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῇ περισσότερη. Καὶ τῷντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' τοσαύτης ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γινόμενον κατόρθωμα, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν, ἐπιφυλαξάμενος νὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἀπλῶς δὲ ἵνα συμβιβάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ μὲ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπροοιρίασεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς Λατίνους, διὰ τοὺς βιασμούς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἱεροσυλίας ὅσας διέπραξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὁμως προσέθετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν, καὶ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεσταὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπήλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς δυτικούς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα λάβωσιν αὐτόθι γαίας καὶ πλοῦτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς καθ' ὅλα μὲ τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 μαΐου 1205 ἐχειροτόνησεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην ἐπίσκοπον Κ[α]π[ο]λ[ε]ως, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τῷ δώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τηρήσῃ ἀναλλοίωτα τὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα, καὶ νὰ ἀντιταχθῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλαίκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιοῦτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ζωηρὰ προέκυψεν εἰς μέσον ἀμφισβήτησις μεταξὺ τοῦ κόμητος Riant καὶ τοῦ Γερμανοῦ Λουδοβίκου Streit περὶ τοῦ ἂν τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους παρήγαγεν ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλείως τῆς Γερμανίας Φιλίππου ἢ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἑνετίας δόγου Δαυδόλου. Ὁ Riant ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς πρώτης γνώμης, ὁ Streit ὑπὲρ τῆς δευτέρας. Ἡ συζήτησις αὕτη οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ εἰμὴ ὅτι οἱ Ἑσπέριοι δὲν ἐμελέτησαν τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἀλλὰ μόνον εἰδικὰ αὐτῆς μέρος. Ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάγεται προδήλως ὅτι ἡ κατάλυσις αὐτοῦ προπαρεσκευάσθη ἀπ' αἰῶνος ὑπὸ τῆς Δύσεως. Εἶδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπέδιωξαν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ Συμπλικίου καὶ Φήλικος Β', ἥτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἐκωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Καὶ εἶδομεν ὡσαύτως, ἀφ' ἧς οἱ πάπαι κατῴρθωσαν νὰ προσλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μετὰ προαγομένης ὁσμῆρας ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ὁλοσχερῇ ἀνατροπὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν παρεσκευάσεν, ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν διεξήγαγεν αὐτήν, ὑπῆρξε τὸ ἀναπόδραστον συμπλήρωμα τῆς προαιωνίου ἐκείνης πολιτικῆς. Ζήτημα πολὺ σπουδαιότερον καὶ πολὺ μᾶλλον προσῆκον τῇ σεμνῇ ἱστορίᾳ, εἶναι ἔάν τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπράξαμέν τι τὸ ὁποῖον ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοσαῦτα πάθη καὶ τοσαύτην καταδρομὴν. Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν αἰετοτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐσεβασθήμεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲν ἐδέχθημεν ποτὲ ἦτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀξιώσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπίτροπος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι δικαιούται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἀπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις, καθ' ἃς, ἐνεκα τῆς ἐσχάτης παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, ἡδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δὲν τὸ ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠελήσαμεν ποτὲ νὰ γίνωμεν

ἡμεῖς παρτίτοι σκανδάλου καὶ διαιρέσεως. Δις μόνον καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐνῷ ἀκαταπαύστως προεβαλλόμεθα, ὑβρίζομεθα καὶ ἀφωρίζομεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, δις μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεύτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονήν, ἀνταπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα· ἀλλ' ἄμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δεδικαιολογημένης ἐκείνης ἀγανακτήσεως, ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικάς, εἰς ἀδελφικάς, εἰς εὐλαβεῖς πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ διασώσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβαδίσαμεν ὁδόν.

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιρρήτως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, σώζοντες μὲν τὸν ἰδιόζοντα ἡμῶν πολιτισμόν, κατοχυροῦντες δὲ αὐτὸν διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμός. Πλὴν τούτου ἐπεμείναμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χερσονήσου ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἐλληνικῶν χαρακτήρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἡ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστατος προμαχὼν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας, καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατακριθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς ἑαυτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμιοι πρὸς τὴν δευτέραν καὶ πρὸς τὴν τρίτην σταυροφορίαν· ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐδικαιούμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως, ἐὰν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἴχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατὰ δίκαια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδώκαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρα-

τηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπείσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθεῖους τοὺς νέους τῆς δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς ἀείποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικᾶς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν· ὅτι ἂν μέχρι τέλους ἐπέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κατὰ Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὁρμητήριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εὐλικρινείᾳ μετὰ τῶν σταυροφορῶν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων, καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανθὸν ἐπρέσβευον τὴν καταλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ὅτι ἐνὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν, καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὠριάς, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδεύας ἡμῶν χώρας, καὶ ἐπιλαβόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων, ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω. Μήπως ὅμως κατώρθωσαν νὰ ὠφεληθῶσι τοῦλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας, ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἐξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειότερων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειοτέραν δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἰκῶν, τῶν Βιλλεαρδουίνων ὅτινες ἤρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, ὅτινες ἤρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν διαρκές καταλιπόντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱδρυμα. Οὔτε τὸν νεώ-

τερον δυτικὸν βίον ἡδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς αὐτὴν, οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. Ἀπεναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἰκῶν ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν, ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταύτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερῆς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἡθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἑποψιν, διότι οὕτω πράττοντες ἡθέλομεν προκαλέσει τὸ μεῖδιμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνὰ τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὐρίσκομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ δύσις νὰ χύσῃ ποταμούς αἱμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων, αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτον συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἡδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἐτι ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἣτις διεζήγητο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε αὗται ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἰδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐὰν κατέστρεψαν τὸ ἐλληνικὸν κράτος, δὲν ἔσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὅμως ἐπέτειλεν ὁ νεώτερος ἐλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἡὺ ἐχαιρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνεπληρώσαμεν ἡδὴ τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἐτι καὶ ἐνίστε ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος ἐλληνισμὸς ὕψωσεν

ιδίαν σημαίαν ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγέλως Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἶδει καταπολεμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κρατοῦς χώραις, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, οὐχὶ πλέον ὥς οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Βατάτσαι καὶ οἱ Παλαιολόγοι βασιλεὺς Ῥωμαίων, ἀλλὰ αὐθέντης ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐκραταιώθη ἡ συνείδησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, οὐχὶ πλέον Ῥωμαίους ἀλλὰ Ἑλληνας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσιν ὡς Ἑλλήνων ἀπόγονοι ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπεκαλεῖ. Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ μεσαιωνικός, Ἑλληνισμός, ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ σταθιδιον διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι ἂν ἐξακολουθῇ ὑπάρχων ἔτι ἐπὶ τινὰ χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμός ὁ νεώτερος.

Τοῦτου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὀφείλομεν τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν, εἰς τοῦτον τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν· διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιάται, ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πρὶν γίνωσι πατέρες ἡμῶν ὑπῆρξαν τέκνα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου τὰ ἁμαρτήματα. Φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως ὀλίγα ἀνεύρομεν ἐν αὐτῷ ἔχνη· αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὀκτῶ ἑκατονταετηρίδας· καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοι αὐτοῦ πολέμιοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἥρωας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλητέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9

ἐκατοντχेत्रίδι, μκρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σπέρματα ἡθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα παρ' ἡμῖν μὲν δὲν ἡδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι, μεταφυτευθέντα ὅμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, θαυμασίως αὐτόθι ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Πολλὰκις, λέγει ὁ καλὸς κάγαθος Rambaud, εἰς τῶν ὀλίγων Ἑσπερίων ὅσοι ἔκρινον τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλὰκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἀμανοῦ, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόσπορον, ἡ δὲ Σελδζουικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρῇ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην καὶ χάρις εἰς αὐτό, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὁρμῆς των ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τείχη, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἀλβίου, ἐνῷ βραδύτερον δὲν ἐφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος· τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ῥωσίαν. Ἐὰν ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἡὔξησε τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσεν ὅμως ὁ ἔνοπλος αὐτοῦ βιβλιοφύλαξ. Ὅποιον χάσμα, ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον. Τέσσαρες μεγάλοι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, οἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὀφείλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατίου, τοῦ Σαλέρνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τοῦρκοι οἱ καταστρέψαντες αὐτὸ, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ· ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Α. Τοποθέτησις μεσαιωνικῶν τινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκλιπόντων νῦν ἢ μετονομασθέντων.

Πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐσημειώθη ἡ σημερινή θέσις ἐν τῷ κειμένῳ, ἐπειδὴ ὁμῶς ὡς πρὸς τινα τοῦτο δὲν ἐγένετο, ἀναπληροῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἐλλείψιν ταύτην.

Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Μάμαντος (σελ. 94) ἔκειτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πλησιέστερα τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας, περὶ τὸ Ἐγιοῦπ-ἐνσαρί.

Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἱερείας, τὸ καὶ Ἡραῖον καλούμενον (σ. 126) ἠγείρετο εἰς Φενέρ-μπαγτσέ· μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν (σ. 127) εἶναι πιθανῶς τὸ σήμερον καλούμενον Κιουτσούκ-μπαλουκλί, ἡ δὲ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα (αὐτ.), τὸ νῦν καλούμενον Ταούκ-παζάρ.

Εἰπὼν (σ. 258) ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον, ἐνόουν τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἧς ἵχνος δὲν σῶζεται πλέον.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (σ. 275 καὶ ἄλλαχού) ἦτο ὁ ὀνομαστότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσώθη, ὁ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατεστράφη οὐ πολὺ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρείπιων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτὰν Μεχμέτ τσαμίσί.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων (σελ. 283) ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

Τὰ παλάτια τοῦ Δαματρός (σ. 299) ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτζα.

Β. Περὶ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τῆς παρούσης ἱστορίας, ἐμνημόνευσα μὲν πολλάκις τοῦ Σκυλίτση, οὐδὲως δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κ. Σάθας ἀπορεῖ (ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. ιη') πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν μου ὁ Ἀτταλειάτης καὶ πῶς ἐθεώρησα ὡς μόνον πηγὰς τῆς περιόδου ταύτης τὴν χρονογραφίαν τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Σκυλίτση, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶναι, λέγει, ἀπλῆ ἐπιτομὴ τῆς σπουδαίας τοῦ Ἀτταλειάτου συγγραφῆς, τῆς ἐξιστορούσης λεπτομερῶς καὶ ὁπωσοῦν ἀμερολήπτως τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος μέχρι Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου συμβάντα. Ἐὰν τοιαύτη

ἦτο ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν δύο τούτων πηγῶν, ἤθελεν εἶναι τῶντι πλείον ἢ ἄπορον διατῆ προετίμησα τοῦ Ἀτταλειάτου τὸν Σκυλίτην· ἀλλὰ βραχεῖαι τινες ἐξηγήσεις θέλουσι, νομίζω, δικαιώσει τὴν προτίμησιν ταύτην.

Τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Σκυλίτη ἀρχόμενον ἀπὸ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, 802, ἀπολήγει εἰς τὸ τέλος περίπου τῆς τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου βασιλείας. Τὸ δὲ ὅλον ἔργον τοῦ Ἀτταλειάτου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παφλαγόνο, 1034, ἀπολήγει ὅπου καὶ τὸ τοῦ Σκυλίτη. Ἡ μεταξύ τῶν δύο ἱστορικῶν τούτων ἔργων σύγκρισις δὲν εἴμπορεῖ, λοιπὸν νὰ γίνῃ εἰμὴ ὡς πρὸς τὸ μέρος τὸ ὑπὸ ἀμφοτέρων πραγματευθέν. Τοῦτου τεθέντος, τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ Παφλαγόνο μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ἱστοροῦνται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀτταλειάτου εἰς σελίδας 52, ὑπὸ δὲ τοῦ Σκυλίτη εἰς σελίδας 133, ὥστε ὡς πρὸς τὴν περίοδον ταύτην ἐπιτομὴ πρόδηλος εἶναι ἡ τοῦ Ἀτταλειάτου ἱστορία καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ Σκυλίτη. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατόπιν τὰ ἀπὸ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ ἐφεξῆς περιλαμβάνουσι παρὰ μὲν τῷ Ἀτταλειάτῃ σελίδας 261, παρὰ δὲ τῷ Σκυλίτῃ μόνον 102· ἀλλὰ αἱ 102 αὗται σελίδες περιέχουσι βεβαίως πολὺ πλείονα σπουδαίαν ἱστορικὴν ὕλην ἢ αἱ 261 τοῦ Ἀτταλειάτου. Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ σελίδων ὅλων εἴκοσιν (217—237) γενεαλογεῖ τὸν Βοτανειάτην αὐτογνημόνως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Φαβίων καὶ Σκηπιῶνων, καὶ τῶν μεσαιωνικῶν Φωκάδων. Ἐπειτα διὰ σελίδων ἐτέρων εἴκοσι 303—322, πλέκει ἀμερολήπτως ὁπωσοῦν ἐγκώμια τοῦ ἥρωος αὐτοῦ παράλογα καὶ ἀηδῆ· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν διὰ σελίδων ὅλων ἡ περιαυτολογεῖ ἢ εἰς μεираκιώδεις ἐκτρέπεται σκέψεις.

Ἄλλ' ἔλθωμεν καὶ εἰς ἄλλην τῶν δύο ἔργων ἀντιπαράθεσιν. Πρὸ καιροῦ παρατηρήθη ὅτι πολλαχοῦ τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀντιγράφει τὸ ἕτερον κατὰ λέξιν. Τοῦτο συμβαίνει πολλάκις εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡμῶν χρονογράφους. Τίς ὁμῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντέγραψε τὸν ἕτερον; Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Σκυλίτης δὲν περιέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του οὔτε τὰ μυθολογήματα οὔτε τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἀφ' ἐτέρου ὁμῶς ἡ ἱστορία αὐτοῦ περιέχει πολλὰ χαρακτηριστικώτατα, τὰ ὅποια ἢ ὅλως παρέλιπεν ἢ ἀνεπιτηδείως ἐκολόβωσεν ὁ Ἀτταλειάτης. Τὴν δημῶδη λ. χ. παροιμίαν δι' ἧς ὁ πατριάρχης Κηρουλάριος ἠπέλκει τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν· «ἐγὼ σὲ ἔκτισα φῶρνε, ἐγὼ ἵνα σὲ χαλάσω» (ἴδε σελ. 382 τῆς παρούσης ἱστορίας) ἀναφέρει μόνος ὁ Σκυλίτης. Ὡσαύτως ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει τοῦ Ἀλφ' Ἀρσλάν πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ Ῥωμανόν Διογένη, ὁ μὲν Ἀτταλειάτης λέγει ὅτι ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων, ἅμα ἰδὼν τὸν αἰχμάλωτον, εὐθὺς ἐξάνεστη καὶ περιεπτύξατο αὐτόν, κατὰ δὲ τὸν Σκυλίτην, ὁ Ἀλφ' Ἀρσλάν, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ ἀδελφικῶς τὸν βασιλέα, δὲν ἐλησμόνησε νὰ ὑπομνήσῃ αὐτῷ ὅτι εἶναι νενικημένος· ἀπεσόντα γοῦν ὁμῶς πρὸ τῶν

ποδῶν αὐτοῦ πατήσας ὥς περ ἔθος καὶ ἀναστήσας καὶ περιπτυσζάμενος, «μὴ δέδιθι,» ἔφηνεν, ὦ βασιλεῦ,» κλπ. Ἀλλὰ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἄλλην ἐκείνην συνέντευξιν καθ' ἣν ὁ Ἄλπ Ἀρσλάν ἠρώτησε τὸν Ῥωμανόν· «τί ἂν ἔδρασας, εἰ ἔσχες ἐμὲ ὑποχείριον,» καὶ ὁ Ῥωμανὸς ἀπεκρίθη ἀνυποκρίτως ὅτι πολλὰς ἤθελε κατενέγκει κατ' αὐτοῦ πληγὰς, ὁ δὲ σουλτάνος, ἀλλ' ἐγὼ, εἶπεν, οὐ μιμησομαί σου τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀπότομον,» προσβείς (διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν) «πλὴν ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.» Οὕτως ἐκθέτει τὸν διάλογον τοῦτον ὁ Σκυλίτης, ὁ δὲ Ἀτταλειάτης ὅλως ἀποσιωπᾷ τὸ τελευταῖον μέρος «πλὴν ἀκούω κλπ.», μὴ νοήσας ὅτι ἀφαιρεῖ οὕτως ἀπασαν τὴν χάριν τῆς τοῦ σουλτάνου ἀποκρίσεως. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ τοῦ Σκυλίτη ἀφήγησις εἶναι τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ εἰκονικὴ, ἡ δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου τοσοῦτον νωχελὴς καὶ φορτικὴ ὥστε ἡ πρώτη μονονουχί φωνὴν ἀφίησιν ὅτι αὕτη εἶναι τὸ ζωντανὸν πρωτότυπον, ἡ δὲ ἄλλη ἀτυχὴς αὐτοῦ ἀποτύπωσις. Καὶ ἔπειτα ὁ Σκυλίτης δὲν ἐσυνήθιζε νὰ ἀντιγράφη ἄλλους. Ὁλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι τὸ μέγιστον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου μέρος, τὸ ἀπὸ Νικηφόρου μέχρι Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, περιελήφθη αὐτολεξεῖ ἐν τῇ Συνόψει Ἱστοριῶν τοῦ Κεδρηνοῦ.

Γ. Πλείοτερά τινα περὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (σελ.

51 καὶ ἐπ.) καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν φρουρὰν ταύτην.

Ὁ ὕπατος ἀρχηγὸς τοῦ πρώτου τῆς φρουρᾶς τμήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *ἐταιρεία*, ἐπεκαλεῖτο *ἐταιρειάρχης* ἢ *μέγας ἐταιρειάρχης*. Τοιοῦτους ἐταιρειάρχας ἀναφέρουσιν οὐκ ὀλίγους οἱ χρονογράφοι· ἔλαβον δὲ καὶ ἐγὼ ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσω τριῶν ἐξ αὐτῶν, τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Χριστοφόρου (σελ. 90) καὶ τοῦ Εὐσταθίου (σελ. 256). Περιεσώθησαν μάλιστα καὶ δύο ἀντίτυπα τῆς σφραγίδος τοῦ περὶ τὸ 1078 μεγάλου ἐταιρειάρχου Δαβὶδ, μνημονευομένου ὑπὸ τε τοῦ Σκυλίτη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρεται· *Θεοδόκε, βοήθει Δαβὶδ, μεγάλῳ ἐταιρειάρχῃ*. Ἀλλ' ἡ ἐταιρεία ὑποδιηρεῖτο, ὥς ἡξεύρομεν, εἰς μεγάλην, μέσην καὶ μικράν (σελ. 52). Ἐκάστη δὲ τῶν μοιρῶν τούτων εἶχεν, ὥς φαίνεται, ἴδιον ἀρχηγόν. Σώζονται τοὐλάχιστον 3 σφραγίδες ὑποδηλοῦσαι τοιοῦτό τι. Ἡ μία φέρει *Νικηφόρῳ, ἐπὶ τῆς μεγάλῃς ἐταιρείας*· ἡ ἄλλη, *Μιχαήλ Σταυροκαρδιδάτῳ καὶ ἐπὶ τῆς ἐταιρείας τῆς μεγάλῃς*· ἡ δὲ τρίτη, *Σταυράκιος, σπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλῃς ἐταιρείας*. Περὶ ἀρχηγῶν ὁμῶς τῆς μέσης καὶ τῆς μικρᾶς ἐταιρείας οὔτε οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι τι, ἂν μὴ ἀπατώμαι, οὔτε σφραγίδες ἄχρι τοῦδε ἀνευρέθησαν.

Ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς

φρουρᾶς ἦτοι τῶν *Ἐξκουβιτων*, ἀνευρέθη ἡ σφραγίς, ἐφ' ἧς ὅμως ἀναγινώσκεται μὲν εὐκρινῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὄνομα. Ἡ σφραγίς αὕτη φέρει: *ρω πατρικίῳ, βασιλικῷ πρωτο-σπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν βασιλικῶν Ἐξκουβιτόρων*. Ἐνὸς δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ *Ἀριθμοῦ* (ἢ τῶν *Ἀριθμῶν*, ἢ τοῦ *Νουμέρου*, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ἐλέγετο τὸ τρίτον τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήμα) μνηθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα ἐκ σφραγίδος ἧτις φέρει: *Νικηφό-ρφ, βασιλικῷ Καρδιδάτῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ Νουμέρου*. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφερόμενος ἀρχηγὸς τῶν *Ἀριθμῶν* (Λέων ὁ Ἀχλάκων, σελ. 52) προσαγορεύεται *δομεστικός*, ἀλλὰ ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐκαλεῖτο καὶ *δρουγγάριος*, διότι ἡ πρόσηγορία αὕτη ἀπεδίδετο πολλάκις καὶ εἰς ἕτερον ἀνώτερον στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, τὸν ναύαρχον, ὅστις ἐκαλεῖτο *δρουγγάριος τῶν πλωίμων*, *δρουγγάριος τοῦ στόλου*. Τοῦ δὲ τετάρτου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦτοι τοῦ *Ἰκαράτου* ἢ τῶν *Ἰκαράτων* ἄλλον ἀρχηγόν δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ τὸν ἐγγονον τοῦ βασιλέως *Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν*, τὸν *Νικήταν*, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ κειμένῳ, σελ. 52.

Ἀλλὰ εὐρέθησαν τέσσαρες σφραγίδες ἐτέρων τινῶν δημοσίων λειτουργῶν οἵτινες, καίτοι δὲ ἦσαν στρατιωτικοί, πιθανώτατα ὅμως εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἐπὶ μιᾷς τῶν σφραγίδων τούτων ἀναγινώσκεται: *σφραγίς τοῦ παρσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου διερμηνευτοῦ τῶν Βαράγγων Μιχαήλ*. Αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι ἀπομνημονεύουσι τὸν βασιλικὸν πρωτοσπαθάριον *Σταυράκιον*, ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ ἐπὶ τῶν βαρβάρων. Ἰνα ἐννοήσωμεν περὶ τίνων ἐνταῦθα ὁ λόγος, ὑπομιμνήσκομεν πρὸ πάντων τὸ ἐν σελ. 52 ῥηθὲν ἤδη παρ' ἡμῶν, ὅτι τὴν *Ἐταιρείαν* ἀπήρτιζον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι μισθοφόροι καὶ ἰδίως *Βαριάροι*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι οὗτοι ἡγνούν ἢ ἀτελέστατα ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν, φυσικώτατον ἦτο νὰ μεσολαβῶσιν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν διερμηνευταί, ὧν ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο *μέγας διερμηνευτής*, ὅπως ἐν τῇ πρώτῃ σφραγίδι. Ἀλλὰ πλὴν τῶν διερμηνευτῶν, ἀναγκαιῶς ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ διεξάγοντες τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ πράγματα τῶν ξένων τούτων, οἵτινες ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ ἐκαλοῦντο ἔτι, ὡς πάλαι ποτὲ, *βάρβαροι*. Τοιοῦτος ἦτο ὁ *Σταυράκιος* τῶν 3 ἄλλων σφραγίδων, ὧν ἐνταῦθα καὶ *λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν*, ἦτοι ἐπιμελητὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας (σελ. 31). ὃν ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προσφύεστερον ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου Ὑπουργόν. Μία δὲ τῶν σφραγίδων τοῦ *Σταυρακίου* φέρει ῥητῶς: *Δός, Κύρις, ἀνάστηρ*, ὅ ἐστι τὸν μισθόν. (*Archives de l'Orient Latin*, Tome 1, 1881, σελ. 679—703).

Α. Ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἱστορίας τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου (*Geschlich des Levantehandels im Mittelalter*) ὑπὸ Βελιέλμου Heyd, 1879, τόμοι 2.

Ἡ ἱστορία αὕτη δὲν εἶναι ἔργον προχείρων τινῶν μελετῶν εἶναι ἀληθές μνημεῖον ἐσαεὶ ἐν τῷ ὑποίῳ περιελήφθησαν, κατετάχθησαν καὶ διευκρινήθησαν πᾶσαι αἱ ἄχρι τοῦδε γινόμεναι μερικαὶ ἐρευναι περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν μεταναστεύσεως μέχρι τῆς εὐρέσεως νέας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολὴν ὁδοῦ, διὰ τοῦ περιπλου τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὁ Heyd ἰδίως ἐνδιατρίβει περὶ τὰς τέσσαρας τελευταίας τοῦ μέσου αἰῶνος ἑκατονταετηρίδας, ἥτοι περὶ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν. Προτάσσει μὲν ὡς *Πρώτην περίοδον* τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξ προηγουμένων, ἥτοι τῆς 6, 7, 8, 9, 10 καὶ 11, διὰ τὴν ἑλλειψιν ὅμως εἰδήσεων δαφιλεστέρων, ἡ πρώτη αὕτη περίοδος ἐκτίθεται ἐπιτομώτατα. Ἐκ τῶν 1300 περίπου σελίδων τῶν δύο τόμων, 1180 πραγματεύονται περὶ τῶν τεσσάρων ὑστέρων ἑκατονταετηρίδων, μόνον δὲ 145 περὶ τῶν ἐξ προτέρων. Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐκ τῶν 145 τούτων σελίδων, τὸ τρίτον μόλις διεξέρχεται τὰ κατὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Βυζαντίου, τὰ δὲ λοιπὰ δύο τρίτα ποιοῦσι λόγον περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἀράβων, τῶν Ἰουδαίων, τῆς Ῥωσίας, Σκανδιναβίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ οὐδὲν ἔλαβον ἀφορμὴν, ὡς ἐκ τῆς νέας ταύτης συγγραφῆς, νὰ προσθέσω εἰς ὅσα διέλαβον, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, περὶ τῆς ἐμπορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν.

Περὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ὁ Heyd ἔγραψε πλείοτερα (Περίοδος δευτέρα, τόμος 1^{ος}, σελ. 208—291), ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἱστορεῖ μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς Ἰταλικὰς ἀποικίας αἵτινες τότε ἰδρύθησαν ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐκ τῶν σχέσεων τῶν ἀποικιῶν τούτων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν ἐμνημόνευσα ἤδη, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ὅσα ἦτο ἀπαραίτητον καὶ δυνατόν νὰ περιληφθῶσιν ἐν Ἱστορίᾳ ἣτις κύριον σκοπὸν προέθετο τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ξένων ἰδρυμάτων. Ὅθεν οὐδὲ εἰς τὰ περὶ τῶν Ἰταλικῶν ἀποικιῶν ἐπεχείρησα ἀνάπτυξιν τινα ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει.

Περὶ μιᾶς μόνον γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐμπορίας θέλω εἶπει ἐνταῦθα τινα. Ὁ Heyd φέγει τοὺς Ἑλληνας ἐμπόρους ἐπὶ ὀλίγῳ ἐπιχειρηματικῷ πνεύματι, βεβαιῶν ὅτι εὐκολώτατα ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν ἄθροα τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἥς ἐκυριάρχει τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, εἰς Βῆριν, εἰς Νεάπολιν, εἰς Ἀμαλφιν καὶ ἐκεῖθεν νὰ συνάψωσιν ἐπικερδεστάτας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς πρὸς ἀπα-

σαν τὴν Ἰταλίαν· ἀντὶ δὲ νὰ πράξωσι τοῦτο, περιέμενον τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων ἐκείνων νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἐμπορεῖα τοῦ κράτους, ἵνα προμηθευθῶσι τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας· σελ. 64—65 τοῦ πρώτου τόμου.

Ὁ Heyd ἐκφέρει τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὡς αὐταπόδεικτον· ἀλλ' εἶναι ἄρα γε τοσοῦτον βεβαίον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, σταυρώσαντες τὰς χεῖρας, περιέμενον τοὺς Ἑσπερίους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν ἀνατολήν; Ἡ κάτω Ἰταλία, κατακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὀργανωθείσα ἐπὶ Ἰουστίνου Β' ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, διετέλεσε βεβαίως ἐν τῇ 7 καὶ ἐν τῇ 8 εἰρηνέουσα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ εὐημεροῦσα. Συγχρόνως ὅμως ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀδρίου μητρόπολις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ διήρχετο διὰ κρίσεως δεινοτάτης, καταπολεμουμένη μὲν, ἐπὶ ἔτη τριακόσια, ὑπὸ Περσῶν, Ἀράβων, Ἀβάρων, Βουλγάρων, καὶ Σλαβῶν, στερηθεῖσα δὲ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν μετὰ ξὺ Αἴμου καὶ Ἰστρου χώραν καὶ πολλὰ διαμερίσματα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Αὕτῃ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκινδύνευσε τρίς νὰ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, οἵτινες ἢ ἐκυρίευσαν ἢ ἐδήλωσαν ἐπανειλημμένως πολλὰς νήσους καὶ παραλίας, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Θεσσαλονίκην. Καὶ ὅμως, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, Ἕλληνες ἔμποροι μετεκόμιζον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰσπανίας, καθ' ἃ ὀρθῶς λέγει ὁ Heyd, ἐν σελ. 26 τοῦ πρώτου τόμου. Ἀξίον λοιπὸν ἀκριβεστερας μελέτης ἦθελεν εἶναι, νομίζω, τὸ ζήτημα· διατὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, ἐνῷ ἐπορεύοντο μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑσπερίας, δὲν ἰδρυσαν ἴδια μόνιμα καταστήματα εἰς τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας.

Κατὰ δὲ τὰς ἀκολούθους τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, 9, 10 καὶ 11, ἀντιθέτως μετεβλήθη ἡ τύχη τῶν δύο ἐκείνων τοῦ Κράτους τμημάτων. Ἡ μὲν μητρόπολις κατισχύσασα τῶν ἀντιπάλων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, αἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις ὑπέστησαν συνεχεῖς σχεδὸν καὶ φοβερὰς καταστροφὰς κατὰ μὲν τὴν 9 καὶ τὴν 10 ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, κατὰ δὲ τὴν 11 ἀπὸ τῶν Νορμαννῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ ὀριστικῶς ἐκυριάρχησαν τῶν χωρῶν τούτων. Τοιαύτης δὲ οὕσης ἐν αὐταῖς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἔχομεν ἴσως χρεῖαν ἄλλων λόγων ἵνα ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἤθελον κάκιστα ὑπολογίσει τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ ἰδρύσωσι μεγάλας βιομηχανημάτων ἀποθήκας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ.

Εἰς τὸν ἑλληνισμόν ἀπεδόθησαν πολλάκις οὐκ ὀλίγα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κατεκρίθη οὗτος ἐπὶ ἑλλείψει ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ οὔτε ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἦτο κατὰ τοῦτο πέρα τοῦ δέοντος περιεσκεμμένος μαρτυροῦσι γεγονότα πολλά. Αὐτὸς

ὁ Heyd ἠμολογεῖ (σελ. 61 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι οἱ τότε ἔμποροι ἡμῶν δὲν περιώριζον τὰς κερδοσκοπικὰς αὐτῶν ἐργασίας εἰς μόνον τὰ προϊόντα τῆς ἰθαγενοῦς βιομηχανίας. Καὶ ἄφου οἱ Ἀράβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, οἱ ἡμέτεροι, ἀπερχόμενοι εἰς τὰς πόλεις ταύτας, παρελάβανον ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὰ βιομηχανήματα τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν καὶ μετεκόμιζον αὐτὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Χερσῶνα. Ὅτι ἡ τελευταία αὕτη πόλις ἦτο τὸ κυριώτατον εἰσγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπορεῖον τοῦ κράτους ὡς πρὸς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου χώρος ἔλαβον ἀφορμὴν καὶ ἐγὼ νῦν τὸ εἶπω ἐν σελ. 333 τοῦ τρίτου τόμου τῆς Ἱστορίας μου. Ἀλλὰ τὴν τρανοτάτην ἴσως ἀπόδειξιν τοῦ τολμηροῦ πνεύματος οὐ ἐνεφερεῖτο τὸ ἐμπόριον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ παρέχουσιν ἡμῖν οἱ Παυλιανῖται, περὶ ὧν ἐπανειλημμένως ἐλάλησα ἐν σελ. 440 καὶ ἐπ. καὶ 698—699 τοῦ τρίτου ὡς αὐτῶς τόμου.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Δ' ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Μακεδονική δυναστεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Πολίτευμα. Διοίκησις. Χρηματικοί πόροι. Στρατός.

	σελ.
Εἰσαγωγή	3
Βασιλεία	4
Πατριάρχης καὶ Ἐκκλησία ..	9
Προσηγορίαι τῶν βασιλέων ..	12
Προσαγόρευσις τῶν ξένων ἡγε- μόνων	14
Ἀναπλήρωσις διαδόχων ὡς ἂν κίς ἦσαν ἀνήλικοι ἢ γυναῖ- κες	15
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων	16
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ...	24
Κουροπαλάται. Παρακοιμώμε- νοι. Βασιλεοπάτορες	25
Δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐνεργεῖαι καὶ ἄλλοι, ψιλῶ ὀνόματι ..	26
Μάγιστροι	29
Λογοθέται. Ἐπαρχοὶ τῆς πό- λεως. Κοιτίστωρ	30
Θέματα καὶ πόλεις	34
Διοίκησις τῶν θεμάτων	39
Δημοτικὴ διοίκησις	42
Εἰσοδήματα τοῦ Κράτους	44
Στρατός	50
Ἐπίλογος	62

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Οἱ πρῶτοι τρεῖς βασιλεῖς τῆς μακεδο-
νικῆς δυναστείας. Βασίλειος Α'.—
Λέων ΣΤ'.—Κωνσταντῖνος Ζ'.

	σελ.
Χαρακτήρ τοῦ Βασιλείου. Νέα ὄργανοις τοῦ Κράτους. Ἐκ- κλησία	64
Διοικήσις	66
Νομοθετικὰ ἔργα	67
Στρατός καὶ στόλος	69
Αἱ ἐν Δαλματίᾳ πόλεις καὶ αἱ σλαυνικαὶ φυλαὶ	70
Παυλιανῖται. Ἀραβες. Νευ- τικὰ κατορθώματα	73
Θάνατος τοῦ Βασιλείου. Γενι- κὴ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐ- τοῦ	75
Λέων ΣΤ'. Πῶς εἶχον τότε οἱ Βούλγαροι	78
Ὁ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πό- λεμος. Συμειών	81
Σαρακηνῶν ἐπιδρομαί. Ἀλω- σις καὶ δῆλωσις Θεσσαλονίκης ..	83
Ῥώσων ἐπιδρομαί. Ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ συνθήκη	85
Κωνσταντῖνος Ζ' ἀνήλικος ...	88

	σελ.
Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς, συμβα- σιλεύς	89
Βούλγαροι. Σλαῦοι. Ῥῶσοι .	91
Λαμπρά κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια. Ἰωάννης Κουρκούας	97
Σλαῦοι τῆς Πελοποννήσου. Ἐ- ξωτερικαὶ σχέσεις. Διοικήσεις	98
Καθαίρεσις τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ	100
Μοναρχία Κωνσταντίνου. Οἱ Φωκάδες	102
Βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώτων Ὀλγας	105
Διοικήσις. Συγγραφαὶ τοῦ Κων- σταντίνου	110

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.
Ῥωμανὸς Β'. Νικηφόρος Φωκάς.
Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Ῥωμανὸς Β'. Χαρακτὴρ αὐτοῦ. Οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς ἄν- δρες	113
Ἀνάκτισις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκά	115
Τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ	121
Ἀναγόμεναι τοῦ Νικηφόρου Φωκά ὡς συμβασιλεύς τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ	123
Νέα ἐν Ἀσίᾳ τρόπαια τοῦ Νι- κηφόρου Φωκά. Τρίτος αὐ- τοῦ θρίαμβος	129
Βούλγαροι. Ῥῶσοι. Προδοσία τοῦ Καλοκύρη	131
Διατάξεις τοῦ Νικηφόρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστ. πραγμάτων	133
Πολλὴ πρὸς τὸν στρατὸν εὐ- νοία. Ἐτερεὶ ἀφορμαὶ δυ- σαρεσκείας	139
Ἀτυχὴς ἐπὶ Σικελίαν στρατεία. Λαμπρά ἐν Ἀνατολῇ κα- τορθώματα	144
Δι' οὗ διακρίνεται πρᾶγμα τοῦ	

	σελ.
Λουὶτπράνδου	146
Μεγαλεῖον τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Ἐσωτερικοὶ αὐτοῦ πολέμοι	165
Ὁ διάλογος Φιλόπατρις ἡ Δι- δασκόμενος	166
Προμηνύματα θανάτου	173
Ἐπιβουλὴ τῆς Θεοφανοῦς...	175
Δολοφονία τοῦ Νικηφόρου ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ. ...	177
Τελευταία περὶ Νικηφόρου κρίσις	179
Ἀναγόμεναι τοῦ Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις...	180
Καταγωγὴ καὶ χαρακτὴρ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου	182
Στέψις Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις. Ἐξορία Θεο- φανοῦς	185
Ἀρχὴ τοῦ Ῥωσικοῦ πολέμου Λαμπρά νίκη τοῦ Βάρδα Σκληροῦ	187
Στάσις τοῦ Βάρδα Φωκά...	188
Γάμος τοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς θείας τῶν βασιλοπαίδων Θεο- δώρας	190
Ὀλοσχερὴς ἦττα τῶν Ῥώτων. Ἡ Βουλγαρία ἐπαρχία τοῦ κράτους	191
Ἐσωτερικὴ διοίκησις. Νέα Παυ- λιανιτῶν μετοικεσία εἰς Θρά- κην	202
Γάμος τῆς νέας Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὀθωνος Β'....	204
Λαμπραὶ ἀλλ' ἀτελέσφοροι κατὰ μωαμεθανῶν στρα- τεῖαι	205
Θάνατος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου	209

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἀκμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.	
Παντοδυναμία τοῦ παρακλιμω- μένου Βασιλείου. Στάσις Σκληροῦ	210

σελ.

Ἐπανάστασις Βουλγαρίας. Ὁ Βασίλειος Β' προκύπτει εἰς μέσον	215
Πρώτη κατὰ Βουλγάρων στρατεία τοῦ Βασιλείου Β'. Ἰταλία. Ῥωσία	218
Καθαίρεσις τοῦ προέδρου Βασιλείου. Ἡ ἐν Ἀσίᾳ στάσις	221
Ῥύθμισις τῶν πραγμάτων Μακεδονίας, Ἰβηρίας καὶ Ἀρμενίας	223
Μέγας κατὰ Βουλγάρων πόλεμος. Ἡττα αὐτῶν περὶ Σπερχιόν	225
Ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος ἀπὸ τοῦ 997 μέχρι τοῦ 1002.	227
Ἀνανέωσις τῆς ἐπιβολῆς μετονομαθείσης ἀλληλέγγυον	231
Συνέχεια τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου. Κατορθώματα τοῦ 1014	233
Βουλγαρικὸς πόλεμος 1015. Πολλὰ κατορθώματα, ἐν ἀτύχημα	236
Βουλγαρικὸς πόλεμος, 1016 καὶ 1017. Νέα κατορθώματα	238
Οἱ Βούλγαροι δαμάζονται, 1018. Θριαμβικὴ πορεία Βασιλείου	239
Τελευταῖαι περιπέτειαι τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου	241
Οἱ δύο θρίαμβοι τοῦ Βασιλείου. Ἐν Ἀθήναις. Ἐν Κωνσταντινουπόλει	244
Ὑποταγὴ Σιρμιού καὶ Ἀρμενίας	248
Μέγα ἀξίωμα τοῦ κράτους ἐν τῷ κόσμῳ	249
Πρώτη τῶν Νορμαννῶν ἐπιτολή. Θάνατος τοῦ Βασιλείου Β'	253
Ὁ περὶ Βασιλείου ἐπίλογος	254

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Παρακμὴ καὶ κατάλυσις τῆς
μακεδονικῆς δυναστείας.

σελ.

Κωνσταντίνου Η' βασιλεία καὶ θάνατος	255
Ζωὴ καὶ Ῥωμανὸς Γ'. Οἰκτρὸς θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ	257
Ζωὴ καὶ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ ὀρφανότροφος Ἰωάννης. Ἀθλίαι κατὰστάσεις	262
Οἱ σωζόμενοι ἔγκριτοι στρατηγοί. Ἔργα αὐτῶν	264
Καθαίρεσις Μανιάκη. Ἀπώλεια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας	265
Στάσεις Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Αὕτη δαμάζεται, ἡ Σερβία οὐχί	268
Στάσεις τῶν Ἀθηνῶν	272
Θάνατος Μιχαὴλ Δ'. Μιχαὴλ Ε' θετοῦ τῆς Ζωῆς υἱοῦ καθαίρεσις	275
Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖνος Θ'. Ὀλεθρία κυβέρνησις	278
Τελευταῖαι τῶν Ῥώσων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπιδρομαί	281
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν ἰδίως καλουμένων Τούρκων	283
Πρῶτοί μεταξὺ τούρκων καὶ χριστιανῶν ἀγῶνες	287
Πετσενέγοι περὶ Σαρδικίην. Θάνατος Ζωῆς καὶ Κωνσταντίνου	290
Θεοδώρα, ἡ τελευταία ἀπόγονος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας	293
Μιχαὴλ Στρατιωτικὸς. Ἰσαάκιος Κομνηνός	294

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς
μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀνάρρησις Ἰγνατίου. Ἐξορία Φωτίου	300
---	-----

	σελ.
Ἐπιστολαὶ Ἰγνατίου καὶ Βασιλείου πρὸς τὸν Πάπαν..	303
Ἡ σύνοδος τοῦ 869, ἡ καθιερώσασα τὴν πενταρχίαν τῆς ἐκκλησίας.....	304
Καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν	307
Κρίσεις περὶ τῆς συνόδου τοῦ 869	308
Ἡ ἰδία περὶ Βουλγαρίας Σύνοδος τῶν πέντε πατριαρχῶν.	310
Ἀξιοπρεπὴς πολιτεία τοῦ Φωτίου μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ..	312
Θάνατος Ἰγνατίου. Νέα ἀνάρρῃσις Φωτίου. Σύνοδος 879 —880	315
Θρίαμβος τοῦ Φωτίου	316
Ἱστορικὴ ἐξήγησις τῆς διαστάσεως τῶν ἐκκλησιῶν ..	320
Δευτέρα πτώσις τοῦ Φωτίου. Τελευταία περὶ αὐτοῦ κρίσις.	325
Χρηστότης τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Ῥώμῃ πορνοκρατία	327
Τὸ περὶ τετραγαμίας ζήτημα. Ὁ ἐξαίρετος πατριάρχης Νικόλαος.....	330
Νέα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλα	337
Προκνηκρούσματα τῆς μεγάλης	

	σελ.
ῥήξεως τῶν ἐκκλησιῶν...	339
Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος	341
Ἡ μετὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ πάπα ἀλληλογραφία	343
Σκανδαλώδης διαγωγή τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα..	345
Ἡ δογματικὴ ἑνώσις εἶναι ἀδύνατος	348

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ὑλική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας

Γενικὴ ἐποψὶς τοῦ κράτους ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι...	351
Βαθμικαὶ ἐλάττωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ.....	354
Εὐρώπη. Ἀγαλογία τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ	357
Βλάχοι.....	359
Ἀλβανοὶ	361
Ἕτεροι ξῆνοι	362
Μικρὰ Ἀσία. Ὁ ἐν αὐτῇ ἐλληνισμός.....	364
Ἑθνικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν κατοικῶν ἀλλοίωσις	366
Στρατός	371
Φρολογία. Ἐπίλογος.....	373

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

Κομνηνοί. Σταυροφορίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τὰ μετὰ τοῦ Ἰσακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Καταγωγή τῶν Κομνηνῶν. Ἡ πολιτικὴ μερὶς τῶν λογίων.	376
Βασιλεία καὶ παραίτησις Ἰσα-	

ακίου Κομνηνοῦ.....	380
Κωνσταντῖνος Δούκας. Ὁλεθρία ἐπιδράσεις τῶν λογίων.	384

	σελ.
Ῥωμανὸς Διογένης	386
Σελδζουκιδῶν οὐ μόνον ὕλική, ἀλλὰ καὶ ἡθικὴ ὑπεροχή . . .	387
Ὁ Ῥωμανὸς ἀναχατίζει ἐπὶ μικρὸν τοὺς Τούρκους	389
Ἡρωϊσμὸς Ῥωμανοῦ, αἰχμα- λωσία, λύτρωσις	390
Ῥωμανοῦ καὶ Ἀλπ-Ἀρσλάν θάνατος. Ἀντίθετος αὐτῶν τύχη	396
Μιχαὴλ Ζ'. Δούκας. Τὰ ἐν Ἀ- σία παθήματα	398
Ὁλεθρία κυβέρνησις	401
Πτώσις Μιχαὴλ Ζ'. Νικηφό- ρος Βοτανειάτης. Ἐσχάτη ἀθλιότης	402
Τὸ κράτος σώζεται ὑπὸ Ἀλε- ξίου Κομνηνοῦ	404

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηνύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.	
Ὁ Ἀλέξιος ρυθμίζει συνετῶς τὰ κατὰ τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ	410
Αἱ πολιτικαὶ δυσχερεῖαι ἦσαν πολὺ δεινότεραι	413
Εἰρηνικαὶ σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Αἰφνίδιος μεταβολή.	414
Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Τουρκομάνοι. Ὁ μεγάλσφυς πάπας Γρηγό- ριος Ζ'	417
Ὁ Νορμαννὸς Ῥοβέρτος Γυ- σκάρδος. Συμμαχία μετὰ Γρηγορίου Ζ'	420
Πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Γυ- σκάρδου καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι	428
Πολιτικαὶ ἐνέργειαι Ἀλεξίου κατὰ Γυσκάρδου καὶ Γρη- γορίου	430
Ἐπιζήμιοι πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς παραχωρήσεις	432
Οἰκονομικὴ κατάστασις. Πολε- μικαὶ παρασκευαί. Τούρκοι.	435
Πολιορκία Δυρράχίου ὑπὸ Γυ-	

	σελ.
σκάρδου. Γεώργιος Παλαι- λόγος	436
Ἀριξίς τοῦ Ἀλεξίου. Ἡττα αὐτοῦ περὶ Δυρράχιον	439
Ἡττα τῶν Νορμαννῶν περ Λάρισαν. Ὀριστικὴ αὐτῶν ὑποχώρησις	444
Τὰ μέχρι τῆς πρώτης σταυρο- φορίας δέκα ἔτη	448

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη
σταυροφορία.

Ὁ μῦθος τῶν ἱκετηρίων ἐπι- στολῶν τοῦ Ἀλεξίου	451
Ἐρημίτης Πέτρος. Οὐρβανὸς Β'. Ἡ ἐν Πλακεντία σύνο- δος	456
Ἐπιφανεῖς Σταυροφόροι. Ἀσύν- τακτοι αὐτῶν πρόδρομοι . .	458
Ἀριξίς Γοδοφρέδου Βουίλλω- νος εἰς Κωνσταντινούπολιν.	462
Ἐπίσημος δεξιῶσις Γοδοφρέδου. Σύμβασις πρὸς αὐτόν	465
Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί. Βοημοῦν- δος. Ταγκρέδος, Ῥαιμουῦνδος	469
Ἀλωσις Νικαίας	472
Παραβιάσεις συνθηκῶν ὑπὸ Σταυροφόρων. Ἀλωσις Ἀν- τιοχείας	475
Οἱ σταυροφόροι ἀθετοῦσιν ἐπι- σήμεως τὰς συνθήκας	477
Ἀλωσις Ἱεροσολύμων. Σφαγαὶ φοβεραὶ	479
Λατινικὸν βασιλεῖον καὶ πα- τριαρχεῖον ἐν Ἱεροσολύμοις	480
Ἀριξίς νέων σταυροφόρων. Δεινὰ τούτων παθήματα . .	482
Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ Βοημοῦνδου ἐν Ἀσίᾳ	484
Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ Βοημοῦνδου ἐν Εὐρώπῃ . .	488
Ὁ Βοημοῦνδος συνθηκολογεῖ περὶ Δυρράχιον	492

	σελ.
Ἵποχρεώσεις ἃς ἀνέλαβε διὰ τῶν συνθηκῶν ὁ Βοημοῦνδος	494
Θάνατος Βοημοῦνδου	496
Ἡ πρώτη σταυροφορία, γεγονὸς ὁλεθριώτατον τῆς ὅλης ἱστορίας	498
Τὰ τελευταῖα ἐπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη	504
Τελευταῖα περὶ Ἀλεξίου κρίσεις	509

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα Σταυροφορία.

Ἰωάννης Κομνηνός. Τὰ πρῶτα ἐννέα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ	513
Τὰ τελευταῖα ἕξ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη	515
Προΐουσα ὕλική καὶ ἡθικὴ παρακμή	519
Ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ· ἡρωϊκός, ἀρειμάνιος, ἀθλητικὸς	522
Πρῶται πράξεις τοῦ Μανουὴλ	524
Δευτέρα σταυροφορία, ὅλως ἀτελέσφορος	526
Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἑλλάδα	531
Ἀνάκτησις Κερκύρας ὑπὸ Μανουὴλ	533
Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Εἰρήνη. Προνόμια Γενουαίων	536
Ὁ Μανουὴλ ταπεινοὶ δεινῶς ἐν Ἀσίᾳ Φράγκους καὶ Τούρκους	539
Σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Γερμανίας	542
Σέρβοι. Οὐγγροὶ. Νίκη περὶ Ζεϋγμινόν. Θρίαμβος ἐπὶ ταύτῃ	544
Ἀσύνετος καὶ αὐτοῦ ἐπὶ Αἰγυπτίῳ στρατεία	547
Ἀσύνετος καὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς	

	σελ.
Ἐνετοὺς ῥήξας	548
Ἀτυχὴς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών. Θάνατος τοῦ Μανουὴλ	551
Ἐσωτερικὴ τοῦ κράτους κατὰστασις ἐπὶ Μανουὴλ	553
Μεγάλοι δυνάσται ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οὐχὶ τιμαριῶται	558
Γενικὴ ἐποψὶς τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν	562

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.

Ὁ παῖς Ἀλέξιος Β'. Δεινὴ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀνωμαλία	565
Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Χαρακτὴρ αὐτοῦ	567
Προηγούμενος τοῦ Ἀνδρόνικου βίος	569
Ὁ Ἀνδρόνικος ἀρπάζει τὴν ἀρχὴν. Φοβερὰ σφαγὴ τῶν δυτικῶν	576
Ὁ Ἀνδρόνικος θανατῶναι τὸν Ἀλέξιον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ	578
Ὁ Ἀνδρόνικος παρασκευάζει διὰ πολλῶν ἄλλων φόνων δεινὰ μεγάλα	580
Σικελῶν ἐκστρατεία κατὰ Μακεδονίας	582
Πολιορκία καὶ ἄλλωσις Θεσσαλονίκης. Εὐστάθιος	583
Ἐσωτερικαὶ στάσεις καὶ ἕτεραι ἐξωτερικαὶ ἐπιδρομαί	598
Πτώσις τοῦ Ἀνδρόνικου. Τελευταῖα περὶ αὐτοῦ κρίσις	600

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Οἱ Ἀγγελοι. Τρίτη Σταυροφορία.

Ἰσαάκιος Ἀγγελος. Κατατρόπως τῶν Σικελῶν	603
Ἐπανάστασις τῶν Βουλγαροβλάχων. Στάσις τοῦ Βρανᾶ	606

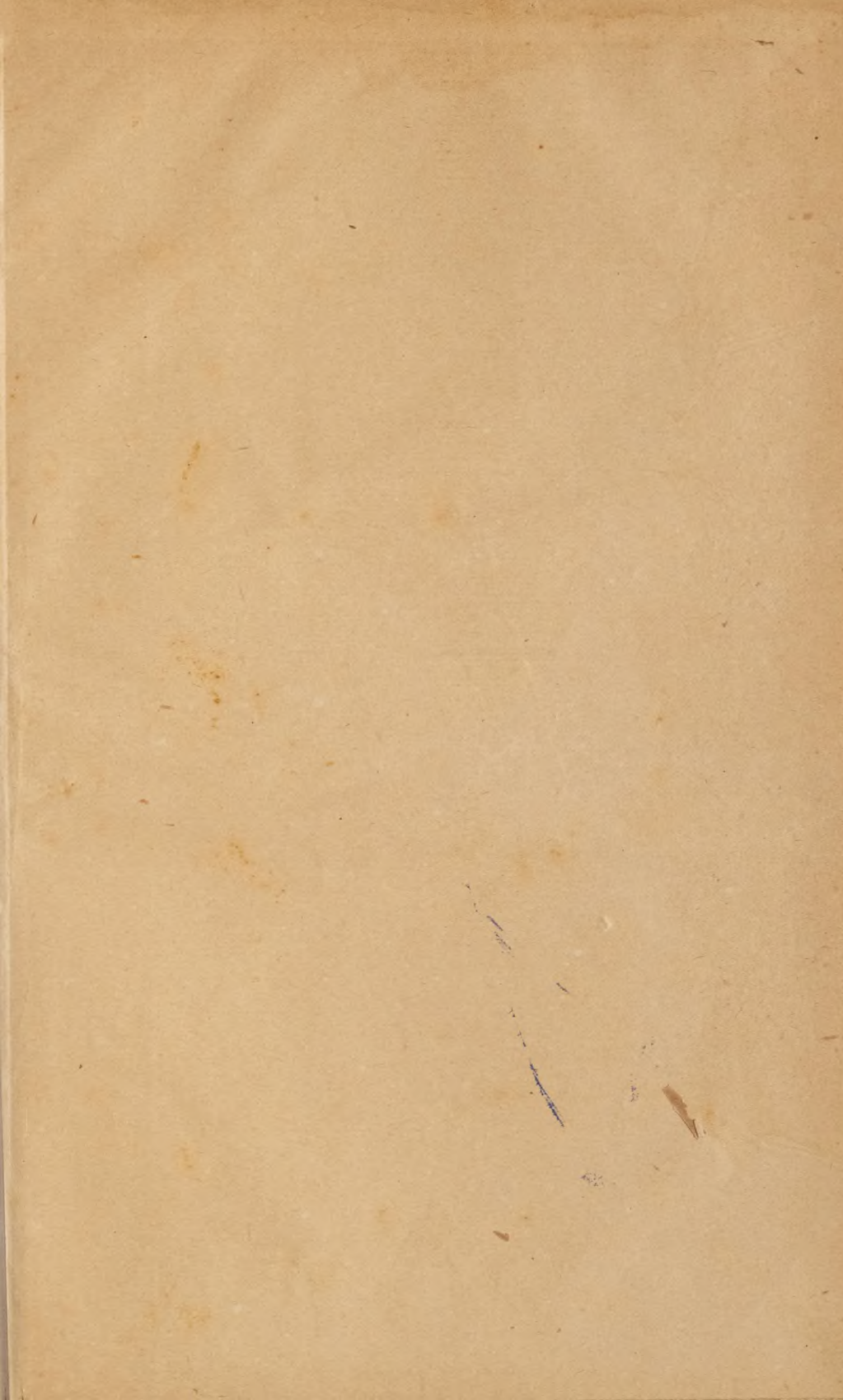
	σελ.
Αἰτία τῆς τρίτης σταυροφορίας.	
Σαλαδδίν. Ἀρεταὶ αὐτοῦ. . .	611
Περιπέτεια καὶ ἀποτυχία τῆς	
τρίτης σταυροφορίας	612
Ἑσωτερικαὶ στάσεις. Ὁλεθρία	
διοικήσεις τοῦ Ἰσακίου. . .	620
Καθαίρεσις Ἰσακίου. Ἀνάρ-	
ρησις τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀ-	
λεξίου	623
Ἐτι μεῖζων εἰ δυνατόν δεινω-	
σις τῶν πραγμάτων	625
Συνθῆκαι πρὸς τοὺς Βουλγα-	
ροβλάχους. Χωρισμὸς Πόν-	
του, Παφλαγονίας.	627
Οἱ δύο ἀδελφοί, Μιχαὴλ καὶ	
Νικήτας οἱ Χωνιάται . . .	629
Τὸ ὅριον Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς	
χρόνους τούτους.	639
Πολιορκία Ἀθηνῶν ὑπὸ Σγου-	
ροῦ. Γενναία τοῦ Μιχαὴλ	
ἄμυνα.	641
Κατάστασις τοῦ Κράτους πρὸ	
τῆς τετάρτης σταυροφορίας	
643	
Οἱ κυριώτατοι μοχλοὶ τῆς τε-	
τάρτης σταυροφορίας	645

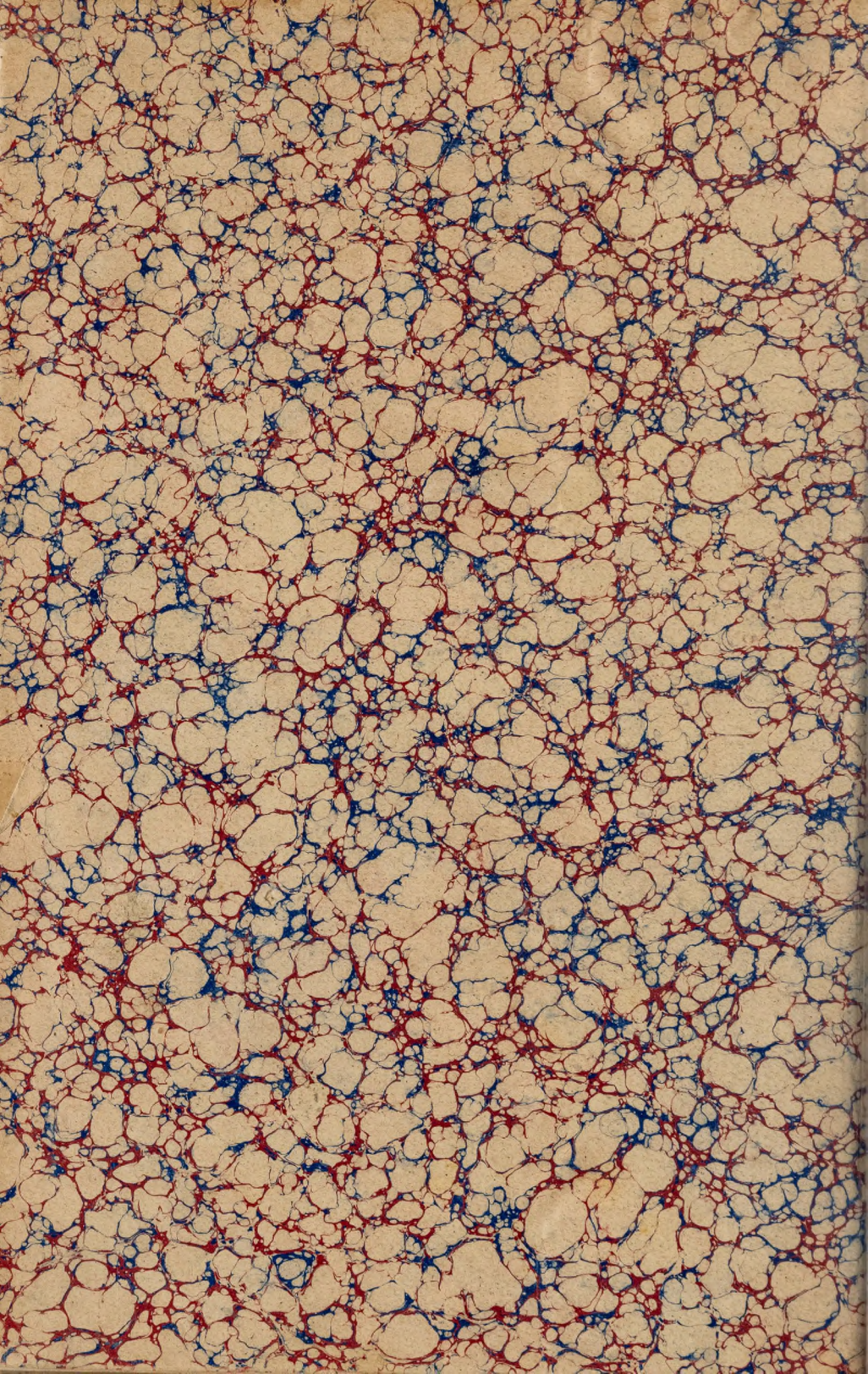
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

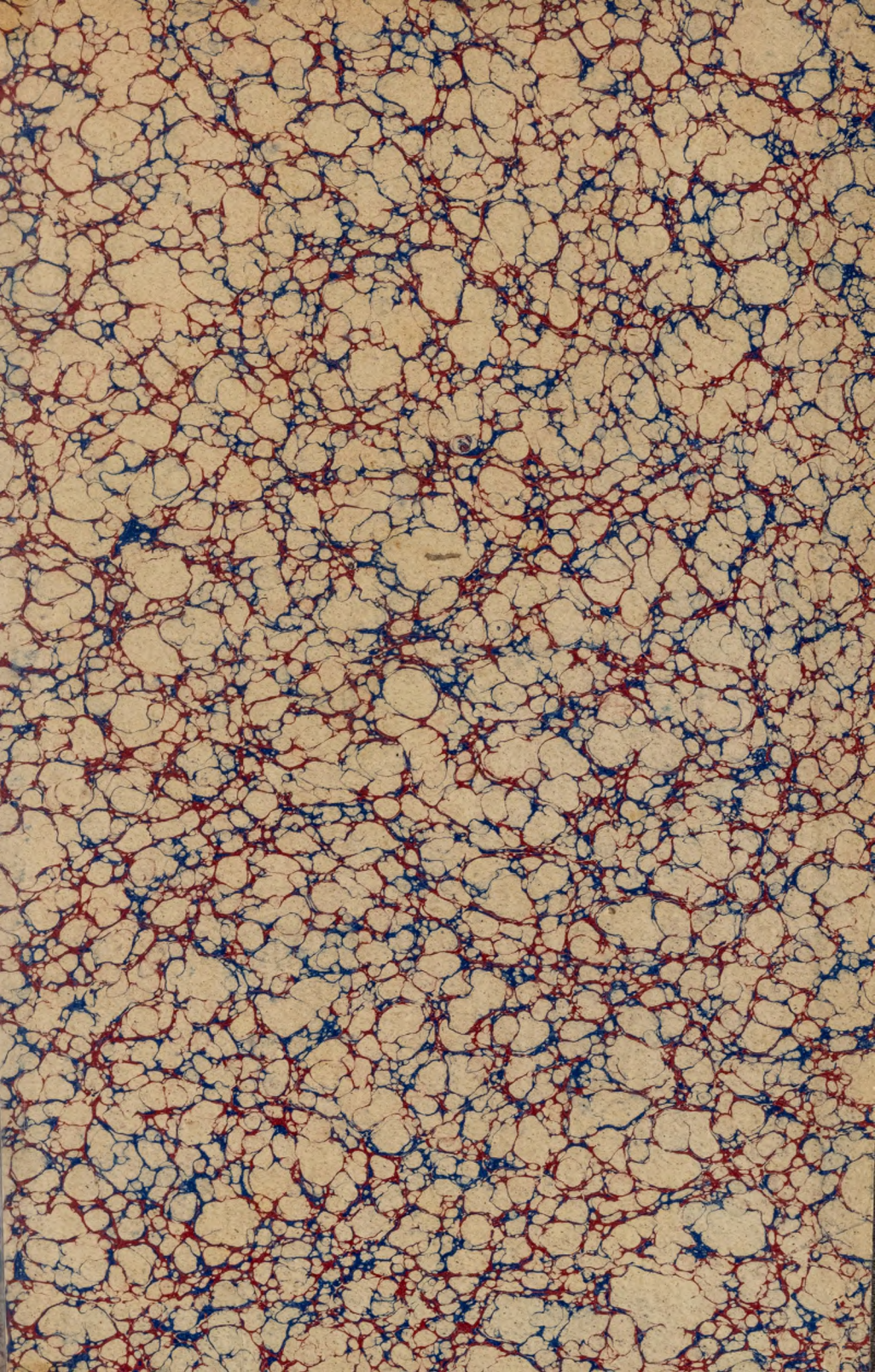
Οἱ Ἄγγελοι. Τετάρτη Σταυροφο-	
ρία. Κατάλυσις τοῦ Μεσαιω-	
νικοῦ Ἑλληνισμοῦ.	
Σταυροφορικὸς στρατός. Συν-	
θῆκαι πρὸς τὴν Ἑνέτιαν . .	648
Πολιτεία τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. .	650

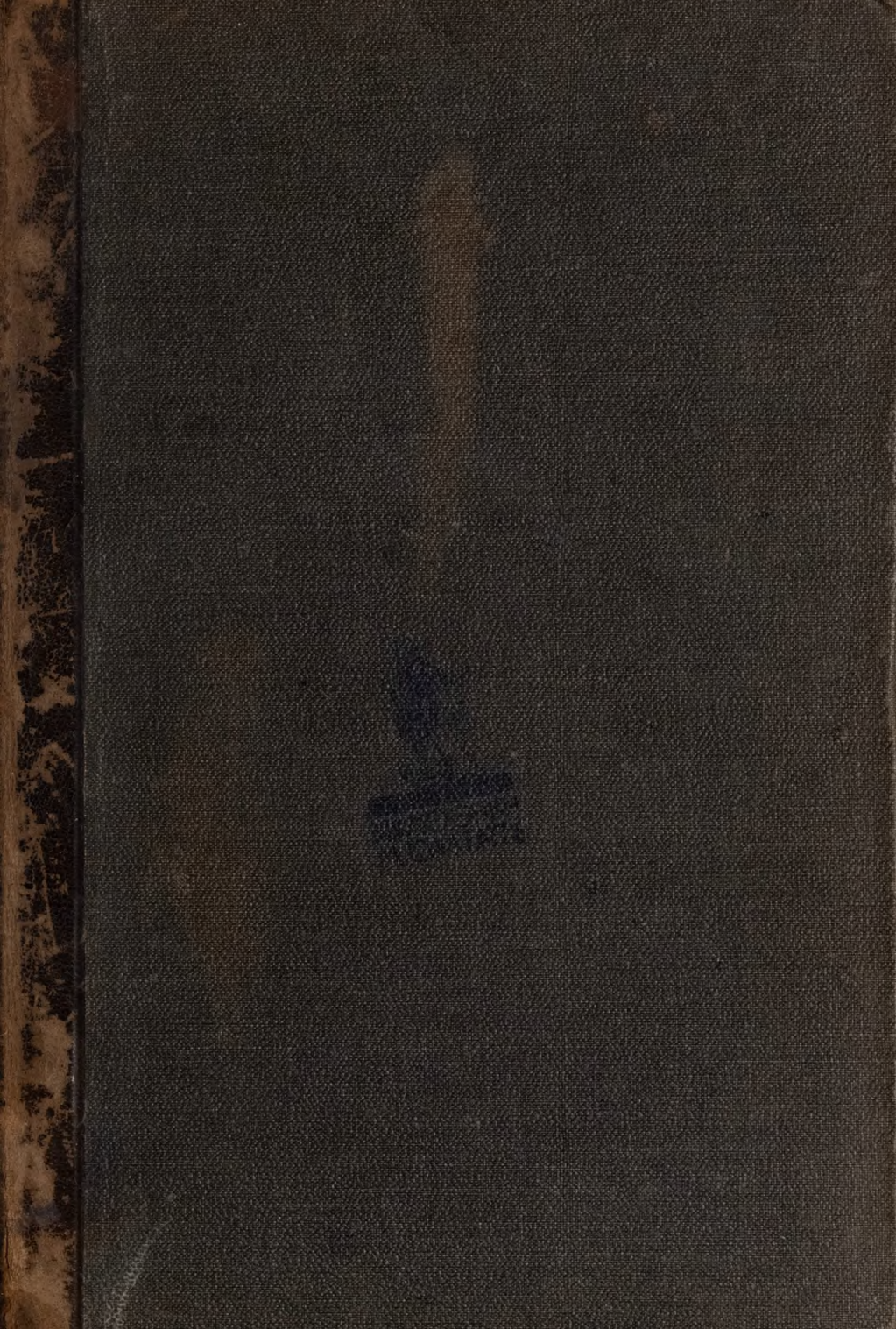
	σελ.
Στρατεία ἐπὶ τὴν ἐν Δαλμα-	
τία Ζάραν. Ἄλωσις τῆς	
Ζάρας.	651
Συνθῆκαι πρὸς τὸν ὁμόνομον	
τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἀνεψιόν . .	654
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν σταυρο-	
φόρων εἰς Κωνσταντινούπο-	
λιν σὺν τῷ νέῳ Ἀλεξίῳ . .	655
Πρώτη ἄλωσις τῆς Κωνσταν-	
τινουπόλεως. Θεόδωρος Ἀά-	
σκαρις	657
Ἀναγόμενσις τοῦ Ἰσακίου καὶ	
τοῦ Ἀλεξίου Δ'	659
Δυσχέρεια προκαλέσασαι νέον	
πρὸς τοὺς Φράγκους ῥῆξιν .	660
Ἐχθροπραξίαι. Θάνατος Ἰσα-	
κίου καὶ Ἀλεξίου Δ'. Ἀλέ-	
ξιος Ε'	662
Προσίμια τῆς δευτέρας πολιορ-	
κίας τῆς Κων]πόλεως . . .	664
Συνθήκη διανομῆς τοῦ Κρά-	
τους	666
Δευτέρα πολιορκία καὶ ἄλωσις	
τῆς Κωνσταντινουπόλεως. .	667
Παντοσεδεῖς ἀνοσιουργίαι τῶν	
σταυροφόρων μετὰ τὴν ἄλω-	
σιν.	671
Τριεθάρβαρος καταστροφή καλ-	
λιτεγνημάτων καὶ συγγρα-	
φῶν	676
Διανομὴ τῶν λαφύρων. Ἐκλογή	
αὐτοκράτορος καὶ πατριάρ-	
χου	681
Καθολικὸν συμπέρασμα τοῦ ὁ-	
λου μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου	
684	
Παράρτημα τοῦ Δ'. τόμου . .	690

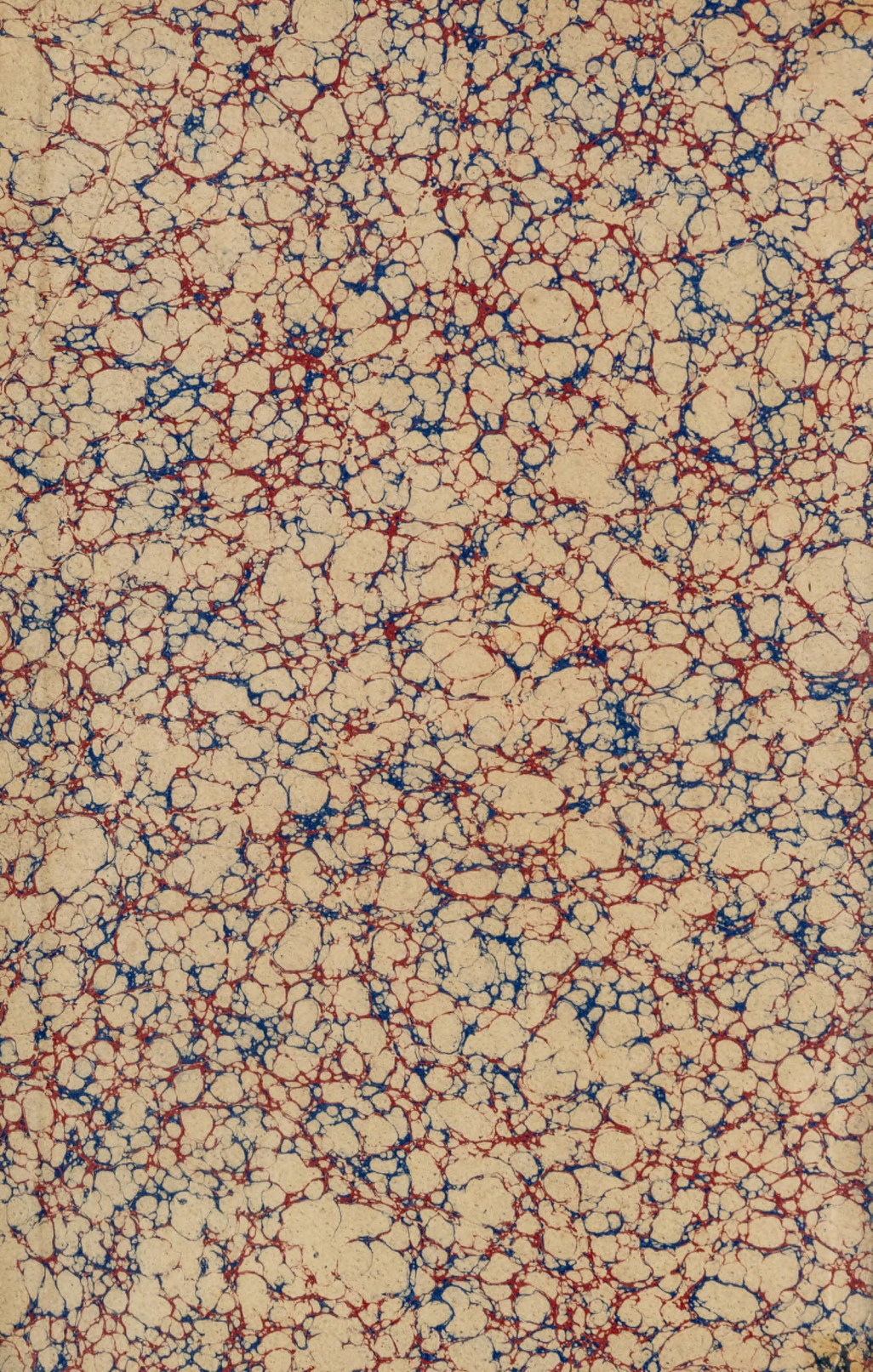

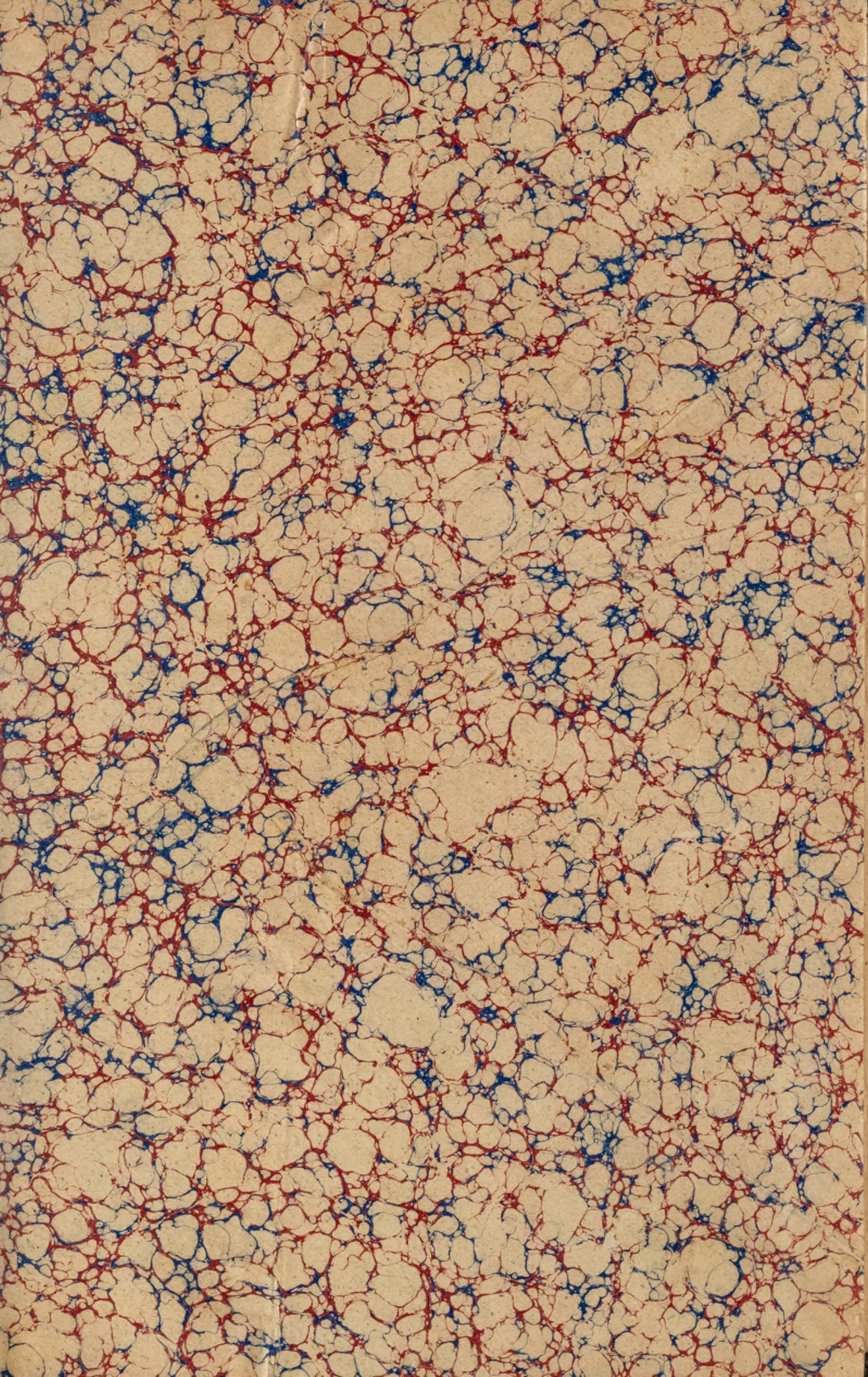

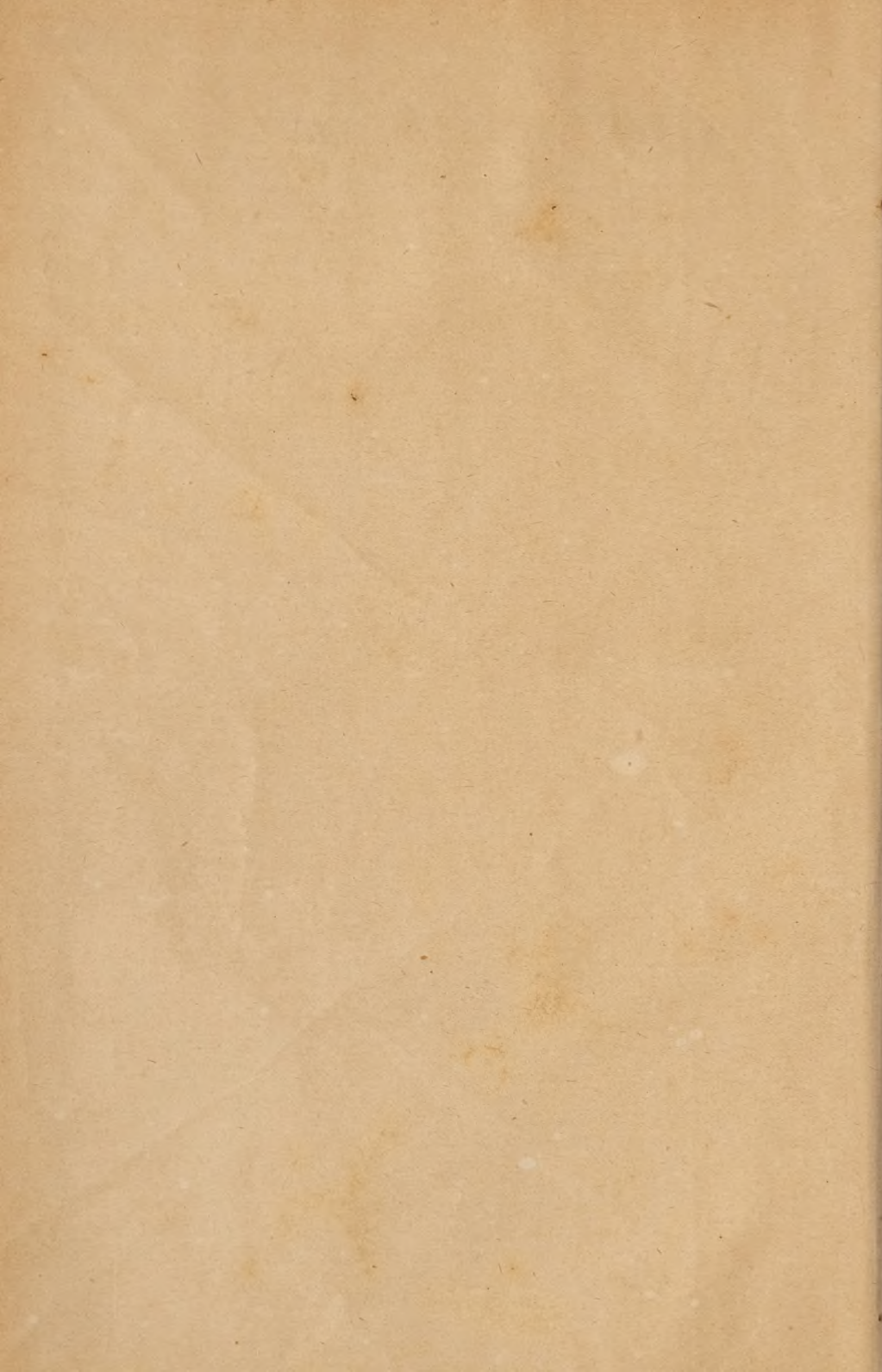

EN 230

926
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ

ΥΠΟ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΘΕΙΣΑ

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐ-
τοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλίστερον καὶ ἐρπότερον
περὶ τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ περὶ τῶν
ἔργων τῆς προέδου, καὶ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1887

Κ. Α.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Πολίτευμα. Διοικήσεις. Χρηματικοί πόροι. Στρατός.

Ἡ ἀποτυχία τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, δὲν ἀπέβη, ὡς προῦπεδείξαμεν, ὀλοσχερής. Πολλαὶ τῶν διατάξεων τῆς καινοτόμου ἐκείνης περιόδου, ἐπανελήφθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς καὶ τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ πνεῦμα δὲν ἐπανῆλθεν εἰς ἣν ἦτο πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως κατὰπτωσιν. Ἀμφότεραι αἱ νέαι δυναστεῖαι ἀνέδειξαν ἄνδρας ἐπιφανεῖς. Ἐπὶ τῆς πρώτης μάλιστα ἀνεκτῆθησαν πολλαὶ τῶν προηγουμένως ἀπολεσθεισῶν χωρῶν. Οἱ δημόσιοι πόροι ἠὔξησαν. Ἡ διοργάνωσις τοῦ Κράτους ἐγένετο πολὺ τεχνικωτέρα ἢ πρότερον. Αἱ πρῶται τῆς διοργανώσεως ταύτης ἀφορμαὶ ἀνέτρεχον πάντοτε μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ πολλάκις τροπολογηθεῖσαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν ἔλαβον τὸν ὀριστικὸν αὐτῶν τύπον εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρούσης δυναστείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξεδόθησαν καὶ ὅλαι αἱ συγγραφαί, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους· ἡ Βασίλειος Τάξις, περὶ θεμάτων πραγματεία, ἡ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ὅθεν ἐνταῦθα νομίζομεν πρὸςφο-

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΑΤΤΕ

ρον νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν ἣν πρὸ καιροῦ ἔδομεν, νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ πολιτεύματος τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς βασιλείας, περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν, περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως, περὶ τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον, μοναρχία ἀπόλυτος· ἀπόλυτος ὁμως ὅχι ὅπως ἡ ἀρχαία ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καθ' ἣν οἱ αὐτοκράτορες, καταπατοῦντες ἀσυστόλως θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, ἀπεθεοῦντο ζῶντες, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον ἔλεγεν ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι, «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Οἱ ὅρισμοι οὗτοι εἰσεχώρησαν μὲν εἰς τε τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐκδοθέντα *Βασιλικά*· ἀλλ' ὅτι περιελήφθησαν εἰς τοὺς νόμους τούτους ὡς ἱστορικαὶ ἀπλῶς παραδόσεις καὶ οὐχὶ ὡς θετικοὶ ὅρισμοι, συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν *Βασιλικῶν* ἐξεδόθησαν καὶ ἕτεροι ὅλως διόλου περὶ βασιλείας νόμοι. Τῷ ὄντι ὁ τίτλος δευτέρου τῆς *Ἐπαγωγῆς* τοῦ νόμου πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως εἰς ἄρθρα 12. Ἐκ τούτων τὸ ἄρθρον πρῶτον λέγει ὅτι, «Βασιλεὺς ἐστὶν ἔννομος ἐπιστασία, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μήτε κατὰ ἀντιπάθειαν τιμωρῶν, μήτε κατὰ προσπάθειαν ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος.» Τὸ δὲ ἄρθρον δεύτερον διαλαμβάνει ὅτι σκοπὸς τῆς βασιλείας εἶναι «τῶν τε ὄντων καὶ ὑπαρχόντων δυνάμεων δι' ἀγαθότητος ἢ φυλακῆ καὶ ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἀπολωλότην δι' ἀγρύπνου ἐπιμελείας ἢ ἀνάληψις, καὶ τῶν ἀπόντων διὰ σοφίας καὶ δικαίων τροπαίων καὶ ἐπιτηδευμάτων ἢ ἐπίκτησις.» Τὸ δὲ ἄρθρον τέταρτον ὀρίζει ὅτι «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα τὰ παρὰ τῶν ἁγίων ἐπτὰ Συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους.» Ναὶ μὲν τὸ ἄρθρον ἕκτον ἀπονέμει τῷ βασιλεῖ πληρεστάτην τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐξ οὗ δικαιοῦται πᾶς τις νὰ ἐρωτήσῃ, κατὰ τί ἄρα οἱ ὅρισμοι τῆς *Ἐπαγωγῆς* ἐτροπολόγησαν σπουδαίως τὸ ἀρχαῖον τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας δίκαιον; Τί σημαίνει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ βασιλέως τοῦ νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους ὅταν δύναται κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ τροπολογήσῃ αὐτούς; ἢ τίνα πρακτικὴν ἀξίαν εἶχον τὰ ὑπὸ

τῶν ἄρθρων 2 καὶ 4 ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα, ὅταν οὐδεὶς ὑπῆρχε κεκανονισμένος θεσμὸς δικαιούμενος νὰ ἐξετάσῃ ἂν τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐξετελέσθησαν ἢ οὐ; Τῇ ἀληθείᾳ, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἡ Ἐπαγαγωγὴ ὠρίζε κανόνες ἠθικῆς μᾶλλον ἢ φραγμούς κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας, ὁ δὲ μονάρχης ἐξηκολούθει ὦν ἐπίσης ἀπόλυτος, ὅσον καὶ ὁ ἀρχαῖος Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, μὴ ὑποκείμενος τοῖς νόμοις, καθόσον ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ αὐτούς, καὶ μὴ περιοριζόμενος εἰς τὸ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλῃ, καθόσον οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀρχὴ δικαιουμένη νὰ ζητήσῃ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως λόγον περὶ τούτου.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τῶν διατάξεων τῆς Ἐπαγαγωγῆς εἶναι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον ὀρθή. Καὶ αὐτὰ τὰ νεώτερα συντάγματα δὲν ὀρίζουσιν ἀνυπερβλήτους φραγμούς εἰς τὴν αὐτογνώμονα ἐνάσκησιν τῶν πολλῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἐπιτρέπουσιν εἰς τὴν βασιλείαν. Κατὰ τὰ συντάγματα ταῦτα ἡ βασιλεία ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ὑπουργούς. :Τίς θέλει ἐμποδίσῃ αὐτὴν τοῦ νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀνεπιτήδειοτέρους; Ἐχει τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλὴν. :Τίς θέλει κωλύσει αὐτὴν τοῦ νὰ διαλύῃ τὴν βουλὴν ἀδιακόπως; Ἐχει τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον. :Τίς θέλει ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύττῃ πολέμους ἐν οὐ δέοντι; Ἐχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν εἰρήνην. :Τίς θέλει ἀπαγορεύσει εἰς αὐτὴν τὸ νὰ συνομολογῇ τοιαύτας ἀτίμους καὶ ἐπιβλαβεῖς; Ἀμα ἔχῃ τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλὴν, οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ συντάγματι διαγεγραμμένος τρόπος ἐπιτήδειος νὰ προλάβῃ ἢ τὸν θρίαμβον τῆς αὐθαιρεσίας, ἢ τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους ῥῆξιν. Οἱ δύο οὗτοι κίνδυνοι δὲν ἀποσοβοῦνται, εἰμὴ ὅταν ἡ βασιλεία ἔχῃ τὴν σύνεσιν τοῦ νὰ καθοδηγῇται εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς πράξεις ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης· ἀλλ' ἡ σύνεσις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ὀρίζονται ὑπὸ οὐδενὸς συντάγματος. Ὑπάρχουσιν, ὅταν ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς αὐτοῦ· καὶ ὅταν δυστυχῶς δὲν ὑπάρχωσι, τὸ συνταγματικώτατον τῶν πολιτευμάτων ἢ ἀνατρέπεται, ἢ ἀποβαίνει κωμωδία οἰκτρά. Τὸ συνταγματικὸν πολιτεῦμα κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὅτι μετριάζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὀρεξιν τῆς αὐθαιρεσίας, δὲν ἐξαφανίζει ὅμως αὐτὴν ἐντελῶς. Τὰ μόνα παντοδύναμα κατ' αὐτῆς φάρμακα εἶναι ἡ σύνεσις τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος καὶ ἡ τοῦ ἔθνους κοινὴ γνώμη.

Τοιαύτη δὲ τις κοινὴ γνώμη περιστέλλε ἕμέχρι τινὸς καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν βασιλείαν περὶ τὴν ἀπεριόριστον χρῆσιν τῶν ἄλλως ἄ-

χαλινώτων αὐτῆς δικαιωμάτων. Ἄλλ' ὑπῆρχε κοινὴ γνώμη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι; Διατί ὅχι; Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἐξεδηλοῦτο τότε ὅπως σήμερον διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, διὰ τῆς δημοσιογραφίας, καὶ διὰ τῆς ἐν δημοσίαις συναθροίσεσι συζητήσεως τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οὐδὲ εἶχε τὴν ἐμπειρίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι ὅμως ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ἐξεδηλοῦτο, ἀτελῶς μὲν καὶ ἐνίοτε ἀτόπως, ἐξεδηλοῦτο ὅμως πάντοτε διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δῆμων ἐν τοῖς ἵπποδρομίαις, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν θεμάτων καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ συγκλήτῃ συζητήσεων· καὶ ὅτι ὅχι μόνον ἐξεδηλοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰσκηούετο πολλάκις, ἐξάγεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς τὴν περιῆλθεν ἡ βασιλεία νὰ τροπολογήσῃ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀρχαίου δικαίου, δι' ὧν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως ἀνεγράφετο ἡ παντοδύναμος αὐτῆς ἐξουσία, καὶ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν τῷ νέῳ δικαίῳ πολὺ εὐσχημότερον καὶ εὐπρεπέστερον καὶ καθίσταται οὐδὲν ἦττον πρόδηλον ἐκ πλείστων περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καθ' ἃς οἱ βασιλεῖς ἠναγκάσθησαν ἢ φιλτάτους αὐτῶν ὑπουργοὺς νὰ ἀποπέμψωσιν, ἢ πολιτικὰ συστήματα νὰ μεταβάλωσιν, ἢ ἄλλας πράξεις ἀποδοκιμασθείσας νὰ ἐπανορθώσωσιν.

Ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ δὲ ῥηθέντων ἐξάγεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τότε δὲν ἐξεφράζετο διὰ βιαιῶν καὶ στασιαστικῶν ἐκρήξεων, ὅπως συμβαίνει ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς τυραννικωτέρας ἀνατολικὰς βασιλείας. Βεβαίως ἐνίοτε οἱ δῆμοι ἐξετραχηλίζοντο ἐν τοῖς ἵπποδρομίαις εἰς κραυγὰς ἀπειλητικὰς καὶ πράξεις ἀνατρεπτικὰς, ὅπως συνέβη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλὰ συνήθως καὶ αὐτοὶ οἱ δῆμοι, πολὺ δὲ μᾶλλον ἡ ἐκκλησία, ἡ σύγκλητος καὶ τὰ θέματα ἐξεδήλουν τὸ φρόνημα αὐτῶν κοσμίως, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συστηματικῶς, ὥστε καὶ ἡρμῆνευον πολλάκις πῶς ἐνόουν τὴν ἀπόλυτον τῆς βασιλείας ἐξουσίαν. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικὸς, ἀφ' οὗ εἰς μάτην ἐπρόσπαθῃσε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Λέοντα ΣΤ', τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, ἀπὸ τοῦ νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ τοὺς ἀστικούς ὁρισμοὺς, ἔπειτα ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ συγχρόνως ἐνόμισε χρέος του νὰ εἴπῃ, ὅτι ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, τοῦτο ὅμως αὐχ' ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἐγγραφος. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἤρ-

κέσθη· πρόβη ἔτι μᾶλλον, καὶ εἰς τοὺς λέγοντας ὅτι «βασιλεὺς ὁ τὴν τετάρτην γυναικα ζητῶν, καὶ δεῖ παραχωρεῖν βασιλικὴ ἐπιθυμία,» δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκριθῇ, ὅτι «μέγα μὲν τὸ τῆς βασιλείας πρᾶγμα, καὶ δέον πείθεσθαι βασιλεῦσι, μὴδὲ τοῖς προστάγμασιν αὐτῶν ἀντιτείνειν· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις τοῖς προστάγμασιν, ἐν οἷς διαφαίνεται τὸ τῆς βασιλείας ἄξιωμα. Προστάσσει δικαιοπραγεῖν; Τοῦτο βασιλικὸν ἀληθῶς πρὸςταγμα. Κελεύει πάλιν, οἷα τὰ τοῦ διαδόλου πονηρὰ ὑποβλήματα, εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν; Τοῦτο οὐ βασιλικόν· οὐκοῦν οὐδὲ πειστέον αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἀσεβοῦς ἀνδρὸς ἀσεβὲς πρὸςταγμα παρὰ φαῦλον ποιητέον.» Μετὰ τοιούτου θάρρους ὑπερεμάχουν ὑπὲρ τοῦ νόμου οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅσοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὅσον ἀπόλυτοι καὶ ἂν ἦσαν, τοσοῦτον συνησθάνοντο τὴν δυνάμιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνόμισαν πρέπον νὰ δικαιολογῶσι τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν τῷ προσιμῇ τῆς λα' αὐτοῦ νεαράς, λέγει· «εἰ μὴδὲν ἄλλο ἢ βασιλεία, ἢ ἐννομος ἐπιστασία ἐστὶ, νόμοι δὲ οἱ τὴν πολιτείαν τηροῦντες ἀδιαλώβητον, πόρρω που ἀπωθοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα, ἀνεῖται δὲ καὶ τὸ νομοθετεῖν βασιλεῦσιν· ἔργον ἄρα βασιλικὸν πρὸς τὸ κοινῇ τῇ πολιτείᾳ συμφέρον τὴν τῶν νόμων ἔκθεσιν παρὰ τῶν κρατούντων ἀποτελεῖσθαι.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο μὲν ἀπόλυτος, ἀλλὰ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἀπεριορίστου αὐτῆς ἐξουσίας ἠναγκάζετο πολλὰκις νὰ σέβεται τὴν κοινὴν γνώμην κοινωνίας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὀργανωμένης.

Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε· ἐνίοτε βασιλεῖς βίαιοι τὸν χαρακτῆρα, ἰδιοποιούμενοι τὴν ἄμεσον ἐνάσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀπεφάσιζον ἄνευ διατυπώσεων, καὶ ἐξετέλουν ἄνευ ἀναβολῆς τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τρόπον, ὅστις ἤθελε σκανδαλίσει ἡμᾶς τὴν σήμερον. Ὁ Θεόφιλος βεβαιώσας ἐκ τοῦ προχείρου ὅτι εἰς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς φρουράς, καὶ πλὴν τούτου συγγενῆς ἐκ κηδεστίας, ἠδίκησε, κτίζων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, γείτονά τινα χήραν, διέταξεν ἐκ τοῦ παραχορῆμα νὰ μαστιγωθῇ μὲν δημοσίᾳ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, νὰ κατεδαφισθῇ δὲ ἡ οἰκία αὐτοῦ, καὶ νὰ δοθῇ εἰς τὴν χήραν τό τε οἰκόπεδον καὶ τὸ ὑλικόν. Ὁ δὲ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, ἐπειδὴ ἐπείσθη ἐν τινι ἐκστρατείᾳ ὅτι ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως

ἡπάτησεν αὐτὸν περὶ τινὰς πληροφορίας, ἀρπάσας ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος ἔρριπεν αὐτὸν διὰ μιᾶς κατὰ γῆς. Τὰ τοιαῦτα δὲν ἐγίνοντο πολλάκις, ἐγίνοντο ὅμως. Καὶ τὸ περιέργον εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὅσῳ μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθ' οὓς ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο ὅλως ἀχαλίνωτος, τόσῳ μᾶλλον ἀπαιτητικώτεροι ἀπέβησαν περὶ τὰ δείγματα τῆς ἀποδοτέας πρὸς αὐτοὺς εὐλαβείας. Δὲν ἀπεθεώθησαν μὲν ποτὲ οὔτε ζῶντες οὔτε μετὰ θάνατον, χάρις εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι μέχρι τοῦ 'Ιουστινιανοῦ οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτοὺς πολὺ εὐπρεπέστερον, ἢ ἀπὸ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ καὶ ἐφεξῆς. Τῷ ὄντι μέχρι τοῦ 'Ιουστινιανοῦ οἱ προσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, εἰ μὲν ἦσαν πατρίκιοι, κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἡσπάζοντο τὸν βασιλέα εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν κατεφίλει τὴν κεφαλὴν αὐτῶν. Εἰ δὲ ἦσαν ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ, ἐκλινον τὸ δεξιὸν γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ 'Ιουστινιανὸς εἰσέγαγεν ἄλλην πολὺ ἐξευτελιστικωτέραν ἐθιμοταξίαν. Ἐκτοτε ἅπαντες οἱ δημόσιοι τοῦ κράτους λειτουργοὶ, πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοὶ, πατρίκιοι, στρατηγοὶ, καὶ ἄλλοι, ὅσοι ἡξιοῦντο τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα, ἅμα πατήσαντες τὸν οὐδὸν τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ἵστατο ὁ βασιλικὸς θρόνος, ἐπιπτον εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, ὃ ἐστὶ πρηνεῖς, ὅπως σήμερον ποιοῦμεν τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἔπειτα ἀναστάντες, ἐβάδιζον μέχρι τῶν μέσων τῆς αἰθούσης· ἐκεῖ ἐπιπτον τὸ δεύτερον, καὶ ἀναστάντες πάλιν ἐπλησίαζον πρὸς τὸν βασιλέα εἰς τινὰ ἀπόστασιν· τότε ἐπιπτον τὸ τρίτον, μεθ' ὃ ἡσπάζοντο τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατόπιν τὰς χεῖρας καὶ τελευταῖον τὸ στόμα. Ἐν τινι ψαλτηρίῳ, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, σώζεται ἐζωγραφημένη εἰκὼν παριστώσα πρὸς τὰ ἄνω μὲν τὸν Σωτῆρα, κατωτέρω δὲ δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ καὶ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ὑποκάτω τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰκόνης, τὸν Βασίλειον Β' τὸν Βουλγαροκτόνον· πρὸ τῶν ποδῶν δὲ τοῦ βασιλέως ἔξ ἐπισήμους Βουλγάρους προσκυνοῦντας αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρηνεῖς πεπτωκότας· θέαμα σήμερον οἰκτρὸν, ἀλλὰ τότε συνηθέστατον.

Σημειωτέον ὅτι ἐὰν ἡ παρουσίασις ἐγίνετο καθ' ἡμέραν κυριακὴν αὐοὺ ἐπιπτον κάτω προσκυνοῦντες, ἀλλὰ μέχρι τῶν γονάτων ἐποιοῦν

τὸ σέβας τῆς προσκυνήσεως.» Πλὴν τούτου ὁ μὲν Προκόπιος βεβαιοῖ εἰς τὰ Ἀνέκδοτα αὐτοῦ, ὅτι εἰσαχθείσης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τῆς νέας ταύτης ἐθιμοταξίας, ἡ βασίλισσα Θεοδώρα ἀπήτησε νὰ προσκυνῇται ὅπως καὶ ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ βραδύτερον τοῦλάχιστον δὲν ἐσυνηθίζετο νὰ προσκυνῇται οὕτω ἡ τοῦ βασιλέως σύζυγος, παρεκτὸς μόνον ἴσως εἰς τὰς σπανίας περιστάσεις καθ' ἃς ἡ βασίλισσα ἐνήσκει τὴν πραγματικὴν ἀρχήν. Τελευταῖον παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως πιθανώτατα κατηργήθησαν ἢ ἔπесον εἰς ἀχρηστίαν τὰ τοιαῦτα παρατράγωφα τῆς εὐλαβείας δείγματα. Ἀφοῦ οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν νὰ προσκυνῶσι τὰς ἀγίας εἰκόνας, πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀπαιτῶσι συγχρόνως νὰ προσκυνῶνται αὐτοί; Καὶ ἔπειτα ἡ εἰσαγωγή τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς μικρὸν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μεταρρυθμίσεως συνταχθείσης Βασιλείου τάξεως τοιοῦτό τι ἴσως ὑποδεικνύει λέγουσα, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι μετέπιπτον πάντως καὶ μετεβάλλοντο «ταῖς κατὰ καιροὺς τῶν πραγμάτων μεταποιήσεσι.» Καὶ πάλιν ἐν τῇ τέλει ἀξιοῦσα ὅτι ἡ νέα αὕτη διάταξις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀνადείξῃ τὴν βασιλείαν «βασιλικωτέραν καὶ φοβερωτέραν.»

Ὅπως δὴ ποτε βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας πάντες οἱ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐπισήμως ἐμφανιζόμενοι ὤφειλον νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τύπον· ἅπαντες μὴ ἐξαίρουμένων μηδὲ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱερωμένοι ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀπαράλλாகτως ὅπως οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοί. Μόνος ὁ πατριάρχης ἐπέχων ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν ἴσην σχεδὸν τῆς τοῦ βασιλέως, διετήρει τὴν ἰσότητά ταύτην καὶ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν σχέσεσι. Τὸ ἄρθρον 8 τοῦ τρίτου τίτλου τῆς Ἐπαγωγῆς τοῦ νόμου διελάμβανε· «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεὺς ἐστὶ καὶ πατριάρχης.» Ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ἰσότητος ταύτης, ὅσκις οἱ δύο οὗτοι ἄρχοντες ἀπηντῶντο εἴτε ἐν τοῖς βασιλείοις, εἴτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐχαιρετίζοντο ἀμοιβαίως λέγοντος ἰδίως τοῦ βασιλέως· «Χαῖρε κύριε Πατριάρχα.» καὶ ἡσπάζοντο ἀλλήλους. Ἐὰν συνέπιπτε νὰ κάθεται ὁ βασιλεὺς καθ' ἣν στιγμὴν ἐπλητίζεν ὁ πατριάρχης, ὁ βασιλεὺς ἀνίστατο, ἵνα τὸν χαιρετίσῃ καὶ

τὸν ἀσπασθῇ. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν, τὴν ἀποκοπτὴν λεγομένην βασιλικὴν τράπεζαν, δὲν ἐκάθηντο μετὰ τοῦ βασιλέως συνεστιῶμενοι, εἰμὴ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τινες τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ πρῶτοι ἐκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ προέπινον ἀμφότεροι, ἐκαλοῦντο νὰ καθήσωσιν οἱ λοιποί· ὡσαύτως μετὰ τὸ τέλος τῆς τραπεζῆς, ἀνίσταντο καὶ ἐξήρχοντο οἱ τελευταῖοι οὔτοι, παρέμενον δὲ καθήμενοι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ πάλιν προέπινον ἀμφότεροι κατ' ἰδίαν, ἀπήρχοντο ἀποχαιρετίζαντες ἀλλήλους. Ὑπεφαίνετο δὲ ἐνταῦθα κατὰ τι ἢ τοῦ βασιλέως ὑπεροχὴ, διότι ὁ μὲν πατριάρχης ἐκάθηντο ἐξ ἀριστερᾶς τοῦ βασιλέως, τὸ δ' ἐπίπεδον ἐφ' οὗ ἴστατο ἡ καθέδρα τοῦ βασιλέως ἦτο μικρόν τι ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας.

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου σχέσεις δὲν διετηρήθησαν εἰμὴ μέχρι τῆς ὑπὸ Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βραδύτερον, καὶ τοι οἱ ἡμέτεροι ἀνέκτησαν τὴν βασιλεύουσαν ταύτην, τὰ πράγματα μετέβαλον ἐν μέρει ὅσιν κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα πολλά. Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν ἀσπαζόμενοι τὸν πόδα τοῦ βασιλέως· ὁ κληρὸς ὅμως οὐδέποτε ὑπεβλήθη ἔκτοτε εἰς τὸ ἐξευτελιστικὸν τοῦτο τῆς εὐλαθείας δειγμα. Ἐν μὲν τοῖς βασιλείοις οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἀρχιμανδρίται καὶ οἱ ἡγούμενοι ἤρχοντο νὰ ἀσπάζονται πρῶτον μὲν τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως, εἴτα δὲ τὴν παρειάν· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ βασιλεὺς ἡσπάζετο ἐνίοτε τὰς χεῖρας τῶν ἀρχιερέων. Ἐννοεῖται ὅτι τότε ἔπραττε τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐνῷ εἰς ἄλλας περιπτώσεις βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἡσπάζοντο ἀμοιβαίως ἐν τῇ στόματι. Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου λοιπόν, ὁ μὲν βασιλεὺς ἡσπάζετο ἐνίοτε τὴν χεῖρα τοῦ πατριάρχου, ὁ δὲ πατριάρχης, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἡσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως· ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους ὅμως ἀρχιερεῖς καὶ ἱερωμένους εἰσῆχθη τὸ ἔθος, ἐπ' ἐκκλησίας μὲν νὰ ἀσπάζεται ὁ βασιλεὺς ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις δὲ νὰ ἀσπάζονται αὐτοὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως. Τὸ ἔθος τοῦτο ἦτο λογικόν, καθὼ καθιεροῦν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲν ὑπεροχὴν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, τὴν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας δὲ ὑπεροχὴν τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος· ἐνῷ οἱ παραλαβόντες τὸ ἔθος ἐκεῖνο Ῥῶσοι ἐσύγχυσαν τὰ πράγματα, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῖς γίνεται ἀμοιβαῖος ἀσπασμὸς τῶν χειρῶν μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου

εἶτε ἐπ' ἐκκλησίας, εἶτε ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐὰν δὲ προέκειτο νὰ ρυθμισθῇ σήμερον τὸ ζήτημα τοῦτο παρ' ἡμῖν, νομίζομεν, ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὰ παρόντα ἔθνη οἱ πολῖται ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως χαιρετίζουσι μόνον αὐτὸν εὐλαβῶς, οὐδ' ὁ κλῆρος δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς μεγαλύτερον τι δεῖγμα εὐλαβείας. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵνα τηρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσότητος, ἡ ἀπὸ τῆς ἱγ' ἐκατονταετηρίδος παρ' ἡμῖν καθιερωθεῖσα, νομίζομεν ὅτι οὐδ' ἐπ' ἐκκλησίας δέον ὁ βασιλεὺς ν' ἀσπάζεται τὴν χειρα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ χαιρετίζῃ τὸν ἀρχιερέα ἢ ἱερέα ἀσπαζόμενος μόνον τὸ ὑπὸ τούτου προσαγόμενον ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Αἱ δὲ ἄλλαι μεταξύ βασιλέως καὶ ἐκκλησίας σχέσεις ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὅσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰσχυρὸς, ἐξέλεγε τὸν πατριάρχην, καὶ τοι κατὰ τύπους τελουμένης τῆς συνήθους ψηφιοφορίας τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός. Ὡσαύτως δὲ ὁ βασιλεὺς διώκει τότε κατ' οὐσίαν τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Καὶ πάλιν ὅσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀσθενής, ὁ πατριάρχης ἀπέβαινε παντοδύναμος, ἄγων καὶ φέρων τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν τὰ δύο ἀξιώματα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὸ μὲν προεξάρχον τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, τὸ δὲ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὥστε εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἡ δοξασία πολλῶν δυτικῶν, ὅτι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀρχηγὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς. Ἐξηγήσαμεν ἤδη πολλάκις διατὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ σωτηρία τοῦ κράτους ἀπῆτει ἐνίοτε, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐπισφαλεστάτου περὶ αἱρέσεως ζητήματος, νὰ μὴ πράττῃ ἡ ἐκκλησία ὅλως ἰδιογνομόνως. Ἐὰν δὲ πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἐκτὸς τῶν ἐκτάκτων τούτων περιστάσεων ἐπενέβησαν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐπραξάν τοῦτο καταχρηστικῶς καὶ οὐχὶ δυνάμει δικαιώματος ἀναγνωρισθέντος ποτὲ παρ' ἡμῖν οὐδὲ δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ βασιλεὺς ἄρχει τῆς ἐκκλησίας, καθὼς οὐδὲ τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἄρχει τῆς πολιτείας ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ πατριάρχαι ἐπενέβησαν καταχρηστικῶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν εἶχον εἰσέτι ὀριμάσει ἀρκούντως, ὅπως σήμερον, περὶ τῶν ὀρίων τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν δύο δυνάμεων· τούτου δ' ἐνεκεν ἡ μεταξύ αὐτῶν πάλιν ὑπῆρξε σχεδὸν διηνεκής. Ἐξ αὐτῆς ὅμως ταύτης τῆς διηνεκοῦς πάλλης καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδεμία παρ' ἡμῖν ὠ-

ρίσθη ἢ ἐπεκράτησε νενομισμένη ὑπεροχή, ἢ τῆς βασιλείας ἢ τῆς ἐκκλησίας. "Ἰνα συμπληρώσωμεν δὲ ὅσα ἡδυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρομεν ὅτι κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, ὁ βασιλεὺς προσέφερεν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας 100 χρυσίου λίτρας, ἥτοι δραχμὰς 108,000 περίπου, ἡ δὲ ἐπιχορήγησις αὕτη ἠὔξησε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ, εἰς 180 λίτρας.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προσηγορεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διέφερε κατὰ τὰς λέξεις, ἂν ὅχι κατὰ τὴν ἐννοίαν, τοῦ σήμερον καθιερωμένου τρόπου. Οἱ τίτλοι τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αυτοκρατορικῆς μεγαλειότητος, τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αυτοκρατορικῆς ὑψηλότητος δὲν ἦσαν τότε ἐν χρήσει. Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρὸς τὸν βασιλέα ἢ περὶ βασιλέως ὁμιλοῦντες ἐκάλουν αὐτὸν *αὐτοκράτορα*, *καίσαρα*, *αὐγουστον* (σεβαστὸν) ἢ καὶ ἀπλῶς *βασιλέα*, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ *αὐγούστην* ἢ καὶ ἀπλῶς *βασιλίδα*. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁμως κα ἐφεξῆς εἰσῆχθη, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος προσαγόρευσιν, ἡ τοῦ *δεσπότου* καὶ τῆς *δεσποίνης*. Καὶ ὁ μὲν Προκόπιος δεινῶς κατακραυγάζει κατὰ τοῦ νέου τούτου τίτλου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὡς σφοδρὰ ἐξευτελιστικοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἐλογίζετο κατώτερος τοῦ βασιλικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς καὶ βασιλὶς δὲν ὠνομάζοντο εἰμὴ μόνος ὁ ὑπέρτατος τοῦ κράτους ἄρχων καὶ μόνῃ ἡ σύζυγος αὐτοῦ· ἐνῶ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότου καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθησαν, παρεκτὸς τῶν βασιλέων, καὶ εἰς ἄλλους, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, τοὺς πατριάρχας καὶ ἐν γένει τοὺς ἀρχιερεῖς. Μὴ παραλίπωμεν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἰδιαίτον τι περιστατικὸν ἀναγόμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως *δεσπότης* καὶ *δέσποινα* ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Δεσπότης ἐλέγετο ὁ βασιλεὺς, καὶ δέσποινα ἡ βασιλὶς, ὅταν ὁμως ἔλεγον πληθυντικῶς οἱ *δεσπότες*, ἐνόουν πολλὰς μόνον τὸν βασιλέα, (οὐχὶ δὲ καὶ τὴν βασιλίδα, τὴν δέσποιναν), ἐνῶ λέγοντες οἱ *βασιλεῖς*, περιελάμβανον πάντοτε ἐν τῇ προσαγορεύσει ταύτῃ συνήθως μὲν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλίδα, ἐνίοτε δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύοντας, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προωνυμίαν ἔχοντας υἱοὺς, ἀδελφοὺς καὶ ἄλλους. Ἄλλοι τρόποι προσαγορεύσεως ἦσαν· ἡ *βασιλεία σου*, ἡ *ἐνθεος βασιλεία*, ὁ *ἅγιος αὐτο-*

κράτωρ, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς, ἡ σὴ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη βασιλεία, ἡ αὐτοκρατορία ὑμῶν, εἰρηνοποιεὶ καὶ ἀγαθὴ βασιλεῦ, εἰρηνικώτατε καὶ φιλόανθρωπε βασιλεῦ. Ἡ βασίλισσα προσηγορεύετο· ἡ εὐσεβεστάτη αὐτοῦστα, ἡ γαληνοτάτη αὐτοῦστα. Περὶ ἐαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν· ἡ βασιλεία μου.

Τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἐν γένει μὲν προσηγορεύοντο· τὰ πορφυρογέννητα τῶν βασιλέων τέκνα, ἰδίως δὲ οἱ υἱοὶ, οἱ γαμβροὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον, ὡς προεῖρηται, ἀνέκαθεν τὴν προσωνυμίαν τοῦ δεσπότου. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ κζ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐν ᾧ περιγράφεται πῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος τὸν δεύτερον αὐτοῦ υἱόν, τὸν δεσπότην Δαβίδ, ἀνήγαγεν εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, τὸν δὲ πρῶτον, Ἡράκλειον ὅπως καὶ ὁ πατὴρ ὀνομαζόμενον, ἀνεθίβασεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καίσαρος εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἔτι λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ τοῦ δεσπότου. Καὶ ὅτι τοῦτο συνέβαινε μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, μαρτυρεῖ ὁ Κουροπολάτης Κωδῖνος, ὁ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμάσας, λέγων· «σημειῶσαι ὅτι οἱ τοῦ βασιλέως υἱοὶ, οἱ δεσπῶται, προϊστάντο τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, δεσποτῶν καὶ αὐτῶν ὄντων.» Ἄλλ' ἐκ τούτων τὸν μὲν πρεσβύτερον πολλάκις οἱ βασιλεῖς προσελάμβανον συνάροντα, ἀπονέμοντες αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐνίοτε δὲ ἔπραττον τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τοὺς δευτεροτόκους. Ἄλλοτε δὲ πάλιν τούτους τε ἢ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἢ τοὺς γαμβροὺς ἀνηγόρευον καίσαρας καὶ νωβελησίμους. Τούτου γενομένου, οἱ μὲν βασιλεῖς ἀναγορευθέντες, ὡς τοιοῦτοι προσηγορεύοντο, ὁ δὲ καῖσαρ, εὐτυχέστατος· (ὁ δεῖνα, εὐτυχέστατου καίσαρος πολλὰ τὰ ἔτη), ὁ δὲ νωβελήσιμος, ἐπιφανέστατος, (ὁ δεῖνα, ἐπιφανεστάτου νωβελησίμου κλπ). Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ καίσαρος, κατ' ἀρχὰς προσῆκον μόνον τῷ βασιλεῖ, ἀπεδόθη ἔπειτα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ νωβελησίμου, εἰς τινὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου, τὸ τοῦ νωβελησίμου ἔπεσεν εἰς ἀχρησίαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ὅστις, πρὶν ἢ βασιλεύσειν, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος νωβελήσιμος) ἐπενόησε περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος, ἐτέρας προσηγορεύσεις, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, τοῦ πανυπερσεβάστου, τοῦ πρωτοσεβάστου καὶ τοῦ σεβαστοῦ· ὥστε ἡ τελευταία αὕτη, ἡ ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς βασιλεῖς ἀπονεμομένη, ἔκτοτε ἀπεδόθη εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ

ρίσθη ἢ ἐπεκράτησε νενομισμένη ὑπεροχή, ἢ τῆς βασιλείας ἢ τῆς ἐκκλησίας. "Ἴνα συμπληρώσωμεν δὲ ὅσα ἡδυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρομεν ὅτι κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, ὁ βασιλεὺς προσέφερεν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας 100 χρυσίου λίτρας, ἥτοι δραχμὰς 108,000 περίπου, ἡ δὲ ἐπιχορήγησις αὕτη ἡῤῃξε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ, εἰς 180 λίτρας.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προσηγορεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διέφερε κατὰ τὰς λέξεις, ἂν ὅχι κατὰ τὴν ἔννοιαν, τοῦ σήμερον καθιερωμένου τρόπου. Οἱ τίτλοι τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος, τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αὐτοκρατορικῆς ὑψηλότητος δὲν ἦσαν τότε ἐν χρῇσει. Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρὸς τὸν βασιλέα ἢ περὶ βασιλέως ὁμιλοῦντες ἐκάλουν αὐτὸν αὐτοκράτορα, *καίσαρα*, *αὐγουστον* (σεβαστὸν) ἢ καὶ ἀπλῶς βασιλέα, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ αὐγούσταν ἢ καὶ ἀπλῶς βασιλίδα. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅμως καὶ ἐφεξῆς εἰσῆχθη, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος προσαγόρευσιν, ἡ τοῦ δεσπότου καὶ τῆς δεσποίνης. Καὶ ὁ μὲν Προκόπιος δεινῶς κατακραυγάζει κατὰ τοῦ νέου τούτου τίτλου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὡς σφόδρα ἐξευτελιστικοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἐλογίζετο κατώτερος τοῦ βασιλικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς καὶ βασιλεὺς δὲν ὠνομάζοντο εἰμὴ μόνος ὁ ὑπέρτατος τοῦ κράτους ἄρχων καὶ μόνῃ ἡ σύζυγος αὐτοῦ· ἐνῷ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότου καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθησαν, παρεκτός τῶν βασιλέων, καὶ εἰς ἄλλους, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, τοὺς πατριάρχας καὶ ἐν γένει τοὺς ἄρχιερεῖς. Μὴ παραλίπωμεν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἰδιάζον τι περιστατικὸν ἀναγόμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως δεσπότης καὶ δέσποινα ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Δεσπότης ἐλέγετο ὁ βασιλεὺς, καὶ δέσποινα ἡ βασιλὶς, ὅταν ὁμοῦ ἐλεγον πληθυντικῶς οἱ δεσπότες, ἐνόουν πολλάκις μόνον τὸν βασιλέα, (οὐχὶ δὲ καὶ τὴν βασιλίδα, τὴν δέσποιναν), ἐνῷ λέγοντες οἱ βασιλεῖς, περιελάμβανον πάντοτε ἐν τῇ προσαγορεύσει ταύτῃ συνήθως μὲν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλίδα, ἐνίοτε δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύοντας, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προσωνυμίαν ἔχοντας υἱοὺς, ἀδελφοὺς καὶ ἄλλους. Ἄλλοι τρόποι προσαγορεύσεως ἦσαν· ἡ βασιλεία σου, ἡ ἔνθεος βασιλεία, ὁ ἅγιος αὐτο-

κράτωρ, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς, ἡ σὴ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη βασιλεία, ἡ αὐτοκρατορία ὑμῶν, εἰρηνοποιεῖ καὶ ἀγαθὴ βασιλεῦ, εἰρηνικώτατε καὶ φιλόφρονε βασιλεῦ. Ἡ βασιλισσα προσηγορεύετο· ἡ εὐσεβεστάτη αὐγούστα, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα. Περὶ ἐαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν· ἡ βασιλεία μου.

Τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἐν γένει μὲν προσηγορεύοντο· τὰ πορφυρογέννητα τῶν βασιλέων τέκνα, ἰδίως δὲ οἱ υἱοὶ, οἱ γαμβροὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον, ὡς προεῖρηται, ἀνέκαθεν τὴν προσωνομίαν τοῦ δεσπότου. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ κζ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐν ᾧ περιγράφεται πῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος τὸν δεύτερον αὐτοῦ υἱόν, τὸν δεσπότην Δαβὶδ, ἀνήγαγεν εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, τὸν δὲ πρῶτον, Ἡράκλειον ὅπως καὶ ὁ πατὴρ ὀνομαζόμενον, ἀνεβίβασεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καίσαρος εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἔτι λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ τοῦ δεσπότου. Καὶ ὅτι τοῦτο συνέβαινε μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, μαρτυρεῖ ὁ Κουροπολάτης Κωδῖνος, ὁ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμάσας, λέγων· «σημείωσαι ὅτι οἱ τοῦ βασιλέως υἱοὶ, οἱ δεσπότες, προΐσταντο τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, δεσποτῶν καὶ αὐτῶν ὄντων.» Ἄλλ' ἐκ τούτων τὸν μὲν πρεσβύτερον πολλάκις οἱ βασιλεῖς προσελάμβανον συνάροντα, ἀπονέμοντες αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐνίοτε δὲ ἔπραττον τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τοὺς δευτεροτόκους. Ἄλλοτε δὲ πάλιν τούτους τε ἢ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἢ τοὺς γαμβροὺς ἀνηγόρευον καίσαρας καὶ νωβελήσιμους. Τούτου γενομένου, οἱ μὲν βασιλεῖς ἀναγορευθέντες, ὡς τοιοῦτοι προσηγορεύοντο, ὁ δὲ καῖσαρ, εὐτυχέστατος· (ὁ δεῖνα, εὐτυχέστατου καίσαρος πολλὰ τὰ ἔτη), ὁ δὲ νωβελήσιμος, ἐπιφανέστατος, (ὁ δεῖνα, ἐπιφανέστατου νωβελήσιμου κλπ). Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ καίσαρος, κατ' ἀρχὰς προσῆκον μόνον τῷ βασιλεῖ, ἀπεδόθη ἔπειτα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ νωβελήσιμου, εἰς τινὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου, τὸ τοῦ νωβελήσιμου ἔπεσεν εἰς ἀχρησίαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ὅστις, πρὶν ἢ βασιλεύσειν, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος νωβελήσιμος) ἐπενόησε περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος, ἐτέρας προσαγορεύσεις, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, τοῦ πανυπερσεβάστου, τοῦ πρωτοσεβάστου καὶ τοῦ σεβαστοῦ· ὥστε ἡ τελευταία αὕτη, ἡ ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς βασιλεῖς ἀπονεμομένη, ἔκτοτε ἀπεδόθη εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ

ἐλογίσθη μάλιστα κατωτέρα τῶν τριῶν ἄλλων ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἀναφερθεισῶν. Οἱ δὲ τίτλοι οὗτοι καὶ ὁ τοῦ *καίσαρος* παρέμειναν ἐν χρήσει μέχρι τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως.

Πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας γράφοντες οἱ μονάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀπεκάλουν βασιλεῖς εἰμὴ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας. Τοὺς διαδεξαμένους τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν Ἀφρικῇ ἡγεμόνας τῶν Μωαμεθανῶν, ὠνόμαζον ἐξουσιαστὰς ἢ ἀπλῶς *φίλους*. Οὕτω πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀφρικῆς γράφοντες ἔλεγον· «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ αὐτοκράτορες αὐγούστοι, μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἐνδοξότατον καὶ εὐγενέστατον ἐξουσιαστὴν τῶν Μουσουλμητῶν.» Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Αἰγύπτου· «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, ἐν Χριστῷ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες, μεγάλοι ὑψηλοὶ Αὐγούστοι, βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον, τὸν εὐγενέστατον Ἀμηρᾶν Αἰγύπτου.» Τοὺς ἄλλους ὑποδεδεστέρους ἡγεμόνας τῶν πέριξ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐθνῶν ἀπεκάλουν *ἀρχοντας*, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς Ρωσίας ἡγεμόνα. Τοὺς δὲ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὠνόμαζον *ῥήγας*. Καὶ τοῦτο διότι τότε ἡ λέξις βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἦσαν παρ' ἡμῖν ἰσοδύναμοι, ὥστε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχαι ἀπέφευγον ὅσον ἐνεστι νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας, ὅχι μόνον τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ διὰ τούτου ἐπιτρέψωσιν εἰς ἄλλον ἀξίωμα ἶσον τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀξιώματος. Ἐν τούτοις ὠνόμαζον ἀδελφοὺς οὐ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ῥήγας τῆς Δύσεως. Ὅτε πάλαι ποτὲ ἐπαρουσίαζετο εἰς τὸν βασιλέα ὁ πρέσβυς τῆς Περσίας, (ὅστις ὤφειλε, πρὶν ἢ πλησιάσῃ, νὰ πῆσῃ τρίς κατὰ γῆς, καὶ ἔπειτα νὰ φιλήσῃ τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως οἱ ἰθαγενεῖς), ὁ βασιλεὺς ἡρώτα αὐτὸν «πῶς ὁ ἀδελφός ἡμῶν σὺν Θεῷ ὑγιαίνει; χαίρομεν ἐπὶ τῇ ὑγείᾳ αὐτοῦ.» Γράφοντες δὲ πρὸς τοὺς ῥήγας Σαζωνίας, Γαλλίας, Γερμανίας, ἔλεγον· «ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς ὁ δεῖνα τὸν πεποθημένον πνευματικὸν ἀδελφόν, τὸν περίβλεπτον ῥήγα.» Ἐνίοτε ὅμως ἡ βία τῶν πραγμάτων ἡνάγκαζε τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν νὰ προσαγορεύωσιν ἀπὸ τοῦ ἴσου τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ὅτε ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλ-

γάρων Συμεὼν, μέγας καὶ πολὺς γενόμενος διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, ἀπέβαλε τὴν μετρίφρονα ἐπωνυμίαν *Κριαῖζ*, εἰς ἣν ἤρχοντο οἱ προκατόχοι του, καὶ ἐπωνομάσθη *Τσαρ*, ἥτοι βασιλεὺς. ἐδέησε καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ἀξίωσιν ταύτην· καὶ ἐνῷ πρότερον ἐγράφον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον καὶ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα τοῦ χριστιανικωτάτου ἔθνους τῶν Βουλγάρων» ἤδη ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸν ἔλεγον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον, τὸν Κύριον ὁ δεῖνα, βασιλέα Βουλγαρίας» ἀλλ' ἐζήτησαν καὶ ἐνταῦθα νὰ διασώσωσι λεπτήν τινα χροιάν ὑπεροχῆς, μὴ ἀποκαλοῦντες τὸν βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ῥητῶς ἀδελφὸν ἀλλὰ μόνον τέκνον. Ἴνα δὲ καταδείξωμεν ἐνταῦθα ὅποσον εὐρεῖται ἦσαν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπιφέροντες, ὅτι ἡ Βασίλειος τάξις μνημονεύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπιστολῆς αὐτοῦ «πρὸς ὁ δεῖνα τὸν ὑπερέχοντα Κύριον τῆς Ἰνδίας, τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον.»

Εἵπομεν ὅτι πολλάκις οἱ υἱοὶ πρὸ πάντων τοῦ βασιλείως προσελαμβάνοντο ὡς συνάρχοντες, καλούμενοι βασιλεῖς καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνευφημούμενοι. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας συνέβη καὶ ἕτερόν τι. Ὅσακις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι, ἢ γυναῖκες ἀσθενεῖς, ἄνδρες ἐπιφανεῖς τῆς πολιτείας, ἰδίως ἐπὶ στρατιωτικοῖς κατορθώμασι, κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, καὶ διεξήγον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς, ὀνόματι μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι δὲ αὐτοὶ μόνοι. Οὕτως ὁ δρουγγάριος τοῦ στόλου, ἥτοι ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς συνεβασίλευσε μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ ἔλαβον τότε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὡσαύτως οἱ στρατηγοὶ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς συνεβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως μετὰ τῶν ἀνηλικῶν ἐγγόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου. Παρομοίως καὶ ἄλλοι ἦττον ὀνομαστοὶ ἄνδρες κατέλαβον τὴν βασιλείαν περὶ τὰ τέλη τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν δέκα ἀνδρῶν, ὅσοι καίτοι μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν μακεδονικὸν οἶκον συνεβασίλευσαν μετὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τοῦ οἴκου τούτου, διενεόθη ἢ τοῦλάχιστον κατώρθωσε νὰ καθαιρέσῃ τὸν οἶκον ἐκεῖνον. Φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τοσοῦτον συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς διαδοχικῆς μοναρχίας, ὥστε ἐπέτρεπε μὲν νὰ ἐνισχύεται

αὕτη δι' ἀνδρῶν δεξιωτέρων, ὅσakis περιέπιπτεν εἰς χεῖρας κληρονόμων ἀσθενῶν, καὶ εὐχαρίστως μάλιστα ἔβλεπε τοῦτο, δὲν ἀνείχετο ὅμως ποτὲ τὴν ἀνατροπὴν τῆς διαδοχῆς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Ὁ δὲ τοιοῦτος συνδυασμὸς τῆς κληρονομικῆς βασιλείας μετὰ τῆς αἵρε-
τῆς, δι' οὗ κατωρθώθη ἡ ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας διατή-
ρησις τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ οἴκου, εἶναι ἴσως ἐνιαῖος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ
δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νέα ἀπόδειξις ὅτι ἐν μέσῳ τῆς τοσαύτης
ἐκείνης ἀνωμαλίας τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὑπῆρχεν
οὐδὲν ἦττον ἐν αὐτῷ, μάλιστα κατὰ τὴν προκειμένην περιόδον, κοινόν
τι πνεῦμα, καθ' ὃ ἐρρυθμίζοντο τὰ ὑπέρτατα αὐτοῦ συμφέροντα.

Διὰ δὲ τὴν τοιαύτην παγίωσιν τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος ἐξέλι-
πον καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν αἱ ταραχώδεις σκηναί, αἵτινες ἄλλοτε
συνέβαινον ἐπὶ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων χειροτονίας. Ἐπειδὴ διαρ-
κούσης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ διάδοχος ἦτο ὠρισμένος, ὁ δια-
δοχος οὗτος κατελάμβανε τὴν ἀρχὴν ἀπλῶς διὰ τῆς κατὰ τοὺς νενο-
μιμένους τύπους στέψεως· ἐνῶ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους, ἐ-
πειδὴ τῆς στέψεως προηγεῖτο πολλάκις ἐκλογὴ, εἰς ἣν ἐπενήργει ὁ
στρατὸς καὶ ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως, ἡ τελετὴ αὕτη ἀπέβαινε
πολλάκις δραματικωτάτη.

Ἐν ἔτει 491 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Ζήνωνος, ἐδέησε νὰ προχειρι-
σθῇ νέος βασιλεὺς, οἱ ἄρχοντες, οἱ συγκλητικοὶ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος
Κωνσταντινουπόλεως συνήχθησαν κατ' αὐτὴν τὴν νύκτα τὴν παρακο-
λουθήσασαν τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος, ἐν τῇ στοᾷ ἧτις προηγεῖτο τῆς
μεγάλης τῶν ἀνακτόρων αἰθούσης, ἵνα σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ
τοῦ διαδόχου. Συγχρόνως ὅμως συνέρρευεν ὁ δῆμος εἰς τὸν ἱππόδρο-
μον καὶ κατέλαβε τὰ ὠρισμένα δι' αὐτὸν βᾶθρα, ὁ δὲ στρατὸς συνε-
πυκνώθη εἰς τὸ ἐπίμηκες τετράγωνον ἐν τῷ ὁποίῳ ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες.
Οἱ συνελθόντες εἰς τὰ βασιλεία ἄρχοντες, ἐπειδὴ ἔμαθον ὅτι πολὺς ἐν
τῷ ἱπποδρόμῳ συνέβαινε θόρυβος, συνεβούλευσαν τὴν αὐγούσταν Ἀ-
ριάδνην νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ ἱππικὸν ἐκεῖνο ἀμφιθέατρον ἵνα προσφωνήσῃ
τὸν δῆμον, διότι ὡς χήρα τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως καὶ θυγάτηρ τοῦ
προκατόχου αὐτοῦ Λέοντος, ἐλογίζετο ἔχουσα τὸ κράτος εἰς χεῖρας
αὐτῆς. Καὶ τῷ ὄντι ἡ Ἀριάδνη, φορέσασα τὴν χλαμύδα, ἀπῆλθεν
αὐτόθι ἐν συνοδίᾳ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν
ἀρχόντων, ὅσοι κατὰ τὰ εἰθισμένα περιστοιχίζον τοὺς βασιλεῖς ἐν τῷ

θεωρεῖω τοῦ ἀμφιθεάτρου. Παρηκολούθησε δὲ αὐτὴν ἐκτάκτως εἰς τὴν περίστασιν ταύτην καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Εὐφύμιος. Ἄμα ἡ αὐγούστα ἀνῆλθεν εἰς τὸ Κάθισμα, δηλαδὴ τὸ βασιλικὸν θεωρεῖον, καὶ ἐπεφάνη εἰς τοὺς αὐτόθι ἡθροισμένους, δῆμος καὶ στρατὸς ἀνέκραξαν μᾶ φωνῇ· «Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Εὐσεβὴ Κύριε, ζώην αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Ὁρθόδοξον βασιλείᾳ τῇ οἰκουμένῃ.» Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν τούτων ἀντήχησαν αἱ εὐσεβεῖς ἐπιφωνήσεις· «Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.» Ἡ δὲ αὐγούστα προσεφώνησεν αὐτοὺς διὰ λιβελλησίου, ἥτοι διὰ γραμματέως, ὅστις ἰστάμενος ἐπὶ τῶν προκειμένων τοῦ θρόνου βάθρων, ἀνέγνωσε τὴν ἀκόλουθον διακήρυξιν· «Ἡ ὑμετέρα γενναιότης τὰ πρέποντα καὶ νῦν τῇ καθοσιώσει συνήθως ἐπεδείξατο καὶ τὴν εὐταξίαν ἐβεβαίωσε, τὰ ὀφειλόμενα τῇ βασιλείᾳ φυλάσσασα.» Ἐνταῦθα στρατὸς καὶ δῆμος ἀνεβόησαν· «Ἡμεῖς δοῦλοι τῆς αὐγούστης, εὐσεβὴ Κύριε, ζώην αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Ῥωμαίων βασιλείᾳ τῇ οἰκουμένῃ.» Μετὰ τὰς κραυγὰς ταύτας ἐξηκολούθησεν ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκων τὴν διακήρυξιν. «Ὅτι καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων ἐκελεύσαμεν τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ, μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας, ἄνδρα ἐπιλέξασθαι χριστιανὸν Ῥωμαῖον καὶ πάσης γέμοντα βασιλικῆς ἀρετῆς, ὥστε μῆτε χρημάτων, μῆτε ἄλλῳ τινὶ, ὅσον τό γε ἐν ἀνθρώποις, ἀνθρωπίνῳ πάθει ὑποκεῖσθαι.» Καὶ ἐνταῦθα πάλιν κραυγὴ γενικὴ ἀντήχησε· «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Τῆς φιλοχρίστου βασιλίδος πολλὰ τὰ ἔτη. Κύριε ἐλέησον. Βασιλεῦ οὐράνιε, δὸς ἡμῖν ἐπίγειον ἀφιλάργυρον βασιλείᾳ τῇ οἰκουμένῃ.» Ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν ἀναγινώσκων· «Ὡς τε δὲ καθαρὰν καὶ τῷ δεσπότῃ Θεῷ ἀρέσκουσιν τὴν κρίσιν γενέσθαι, ἐκελεύσαμεν τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων (στρατευμάτων) ψήφου, προκειμένων καὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, παρόντος τοῦ ὑσιωτάτου καὶ ἁγιωτάτου τῆς βασιλίδος ταύτης πατριάρχου, καὶ προκειμένων, ὡς εἴρηται, τῶν ἁγίων λογίων, γενέσθαι τὴν ἐπιλογὴν, ἐφ' ᾧτε μὴδένα μὴδὲ φιλίας, μὴδὲ ἔχθρας, μὴδὲ σκοποῦ, μὴδὲ συγγενείας, μὴδὲ ἄλλου τινὸς ἰδίου μεμνημένον, ἀλλ' ἔχοντα καθαρὸν τὸ συνειδὸς, καὶ ὅλον πρὸς τὸν δεσπότην Θεὸν νενευκὸς, οὕτω ποιήσασθαι τὴν ἐπιλογὴν. Ἐπειδὴ οὖν, ὡς καὶ ἡ ὑμετέρα καθορὰ καθοσιώσις, τὸ πρᾶγμα μέγα, καὶ περὶ κοσμικῆς πρόκειται σω-

τηρίας, προσήκει τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν μικρὸν ἐνδῶναι, ὥστε καὶ τὴν κηδεῖαν τοῦ τῆς θείας λήξεως Ζήνωνος προβῆναι δεόντως, καὶ μὴ ἐκ προπετοῦς ἐπιλογῆς γενέσθαι τι μεταμελείας ἄξιον.»

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς παραινέσεις ταύτας, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ βασιλίσσα ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς εὐλαβῶς τὴν τῆς καθοσιώσεως προσαγόρευσιν, ταῦτόν εἰπεῖν ἀνεγνώρισεν εἰσέτι τὴν μεγαλειότητα αὐτῶν. Ἀλλὰ καίτοι συναινέσαντες εἰς τὴν περὶ ἀναβολῆς τῆς ἐκλογῆς πρότασιν, μέχρις οὗ κηδευθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ Ζήνωνος, ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἠθέλησαν συγχρόνως νὰ ἐκδηλώσωσιν εὐχὰς τινὰς καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νὰ παύσῃ ἀμέσως ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως, ὅθεν ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «καλὰ πάσχα τῇ οἰκουμένη (διότι ταῦτα συνέβαινον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀπριλίου), εὐταξίαν καὶ εὐθηνίαν τῇ πόλει. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· ἔξω βάλε τὸν κλέπτην ἔπαρχον τῆς πόλεως. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας· Κύριε, ζωὴν αὐτῇ· ὅλα τὰ καλὰ ἐπὶ σοῦ γίνονται, Ῥωμαῖα, εἰ οὐδὲν ξένον αὖξει τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων· τὸ βασιλείον σὸν ἐστίν, Ἀριάδνη αὐγούστα· Σὺ νικάς.» Ἡ βασιλίσσα, ὡς φαίνεται, ἦτο παρεσκευασμένη εἰς ταύτην τοῦ πλήθους τὴν ἀπαίτησιν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτῆς λέγουσα· «εὐχαριστοῦμεν τῷ δεσπότη Θεῷ ὅτι πάντα ὅσα ὑμῖν ἐστὶ καὶ συμφέροντα καὶ καταθύμια, ταῦτα καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων εἰς τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ἔρχεται καὶ πληροῦται. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἀνόδου συνιδόντες χρῆζειν τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν ἀνδρὸς ἔμφορος καὶ τῆς ὑμετέρας εὐζωίας προνοοῦντος, φθάσαντες καὶ προλαβόντες τὰς ὑμετέρας αἰτήσεις, τὸν ἐνδοξότατον Ἰουλιανὸν εἰς τὴν ἔπαρχον ἀρχήν, τοῦ δεσπότη Θεοῦ ἐπινεύσαντος, προβαλλόμεθα.» Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πλῆθος εὐχαριστήθη διὰ τὴν εὐχερῇ ταύτην ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης καὶ κυριωτάτης αὐτοῦ ἀπαιτήσεως· διὸ ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «ταύτη καλὴ ἀρχή· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης, πολλὰ τὰ ἔτη τῶν ἀρχόντων.» Μεθ' ὃ ὁ γραμματεὺς ἀνέγνω τὸ τελευταῖον μέρος τῆς προσφωνήσεως· «τῆς οὖν ὑμετέρας ἐστὶ καθοσιώσεως ὥσπερ αἰεὶ ἐφυλάξατε, οὕτω καὶ νῦν φυλάξαι τὴν εὐταξίαν. Τῆς γὰρ ὑμετέρας εὐζωίας καὶ πάντων τῶν συμφερόντων ὑμῖν πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης Θεὸς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἱκανῶς προενοήσαμεν, καὶ εὐθέως βουλευόμενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων συναινέσεως, προβαλούμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδο-

ξον καὶ ἄγνόν. Ἀπέστω δὲ φθόνος τῆς καλλίστης ταύτης συμβουλίας καὶ πολιτείας.»

Μετὰ τὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως ταύτης κατῆλθεν ἡ αὐγούστα ἀπὸ τοῦ καθίσματος ἐν συνοδίᾳ τῶν περὶ αὐτὴν ἀρχόντων· καὶ ἀφοῦ εἰσῆλθον πάντες εἰς τὰ βασιλεία, ἡ μὲν δέσποινα ὑπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια δώματα, οἱ δὲ ἄρχοντες ἐκάθησαν ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκινήθη φιλονεικία, ὃ πραιπόσιτος (εἰς τῶν αὐλαρχῶν) Οὐρβίκιος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι καλῶς ἤθελον πράξει ἂν ἀνέθετον τὴν ἐκλογὴν εἰς τὴν αὐγούσταν. Τότε ἡ σύγκλητος παρεκάλεσε τφόντι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰσέλθῃ καὶ παρακαλέσῃ τὴν βασίλισσαν, ἵνα αὐτὴ ἐκλέξῃ ὃν βούλεται. Ἡ δὲ ἐξελέξατο Ἀναστάσιον τὸν Σιλεντιάριον, ὅπερ μαθόντες οἱ ἄρχοντες πάντες εὐχαριστήθησαν. Καὶ παραχρῆμα ὁ μάλιστα εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀναστασίου διαφόρους ἀξιωματικούς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ἵνα ἀναγγείλωσιν αὐτῇ τὴν γενομένην ἐκλογὴν καὶ συνοδεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ βασιλεία. Καὶ προσελθόντος αὐτοῦ ἐγένετο ἤδη ἡ κηδεία τοῦ Ζήνωνος. Τὴν δὲ ἐπιούσαν ὁ νέος βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐδέχθη τὰς προσρήσεις ὅλων τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπῆλθεν εἰς τὴν στοάν, ἣτις προηγίτο τῆς μεγάλης τῶν βασιλείων αἰθούσης, καὶ ἐκεῖ προσελθόντων κατόπιν πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν, ἀπήτησαν οὗτοι παρ' αὐτοῦ νὰ ὁμώσῃ «Ὡς οὐδενὶ, πρὸς ὃν εἶχε πρᾶγμα, φυλάττει λύπην, καὶ ὅτι μετὰ ὀρθοῦ συνειδότος τῇ βασιλείᾳ χρήσεται.»

Τελεσθέντος δὲ τοῦ ὅρκου τούτου, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἵπποδρομον καὶ ἐκεῖ φορέσας εἰς παρακειμένην τινὰ ἐπίσημον αἰθούσαν στιχάριον, διβητήσιον ἐπίχρυσον, ὃ ἐστὶ τὸ ἐπὶ τοῦ στιχαρίου φορούμενον μακρὸν καὶ πλατὺ ἐνδυμα, καὶ ζωνάριον, καὶ τὰς βασιλικὰς περισκελίδας, τὰς καλουμένας τουβία καὶ καμπάγια, εἰσῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα. Τότε τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἕσταντο ἐντὸς τοῦ ἵπποδρόμου ἔκλιναν τὰ ὅπλα καὶ τὰς σημαίας, ὃ δὲ δῆμος ὁ παριστάμενος εἰς τὰ βάθρα εὐφήμησεν αὐτόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καθήσας ἐπὶ ἀσπίδος ὁ νέος βασιλεὺς μετεωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν καὶ ἐπεδείχθη εἰς τὰ περιεστώμενα πλήθη. Εἰς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸ κάθισμα ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸ ἴδιον μανιάκιον, ὃ ἐστὶ τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ τοῦ χρυσοῦν ψέλλιον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὠρθώθησαν αἱ σημαῖαι καὶ τὰ ὅπλα, καὶ

εὐφημήθη ὁ βασιλεὺς παρὰ τε τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο κατήλθεν ἐκ τῆς ἀσπίδος, καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἐποίησεν εὐχὴν καὶ ἐλέχθη τὸ «Κύριε ἐλέησον,» περιέθηκεν αὐτῷ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν, καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον. Ταῦτα περιβαλὼν τὰ βασιλικά παράσημα ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κάθισμα καὶ ἡσπάσατο τὸν δῆμον καὶ ἔκραξαν πάντες, ὁ μὲν δῆμος ἑλληνιστὶ «Σεβαστέ» οἱ δὲ στρατιῶται ῥωμαϊστὶ «Αὐγουστε.» Σιωπῆς δὲ γενομένης ἐπεδόθη πρὸς τὸν βασιλέα ἔγγραφος προσφώνησις πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον, ὁ δὲ πάλιν παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν γραμματέα, ὅστις ἰστάμενος ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ καθίσματος, ἀνέγνωσε τάδε· «Δηλὸν ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον κράτος τῆς ἀνωτάτω δόξης τῷ νεύματι ἀπαρτίζειν.» Ἐνταῦθα ἀμέσως διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν τὸ πλῆθος βοῶσαν· «ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ· ὡς ἔζησας οὕτω βασίλευσον· ἀγνοῦς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μεθ' ὃ ἐπελθούσης σιγῆς, ὁ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν· «Ἐπειδὴ τοίνυν ἐμέ, εἰ καὶ ἄκοντα καὶ ἀναβαλλόμενον, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα Ἀριάδνη τῇ διακρίσει τῶν ὑπερφυεστάτων πρωτευόντων καὶ τῆς ἐνδοξοτάτης συγκλήτου ἡ ἐκλογὴ καὶ τῶν δυνατῶν στρατοπέδων, τοῦ τε καθωσιωμένου λαοῦ ἡ συναίνεσις πρὸς τὸ ἀναδέξασθαι τῆς βασιλείας τῶν ῥωμαίων τὴν φροντίδα, προηγουμένως τῆς ἐπιεικειᾶς τῆς θείας Τριάδος, προεχώρησεν . . . » Τὸ πλῆθος πάλιν διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν ἀνακράζον· «Κύριε ἐλέησον. Ὡς Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον. Ἀναστάσις αὐγουστε τουμδῆκας· εὐσεβὴ βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μόλις δὲ δυνηθέντος τοῦ γραμματέως ν' ἀκουσθῇ, ἐπανελήφθη ἡ ἀνάγνωσις . . . «ὁπόσον μοι βᾶρος ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας ἐπετέθη, οὐκ ἄγνωῶ.» Πάλιν δὲ παρὰ πάντων ἐβοήθη· «ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως, τοὺς δηλάτορας (συκοφάντας) ἐξω βάλε» καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθει· «Ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν Παντοκράτορα δυνάμει ὅπως, οἶόν με ἐν ταύτῃ τῇ κοινῇ ἐκλογῇ γενέσθαι ἡλπίσατε, τοιοῦτον τῇ τῶν πραγμάτων ἐργασίᾳ κατανοήσητε.» Καὶ αὖθις παρὰ πάντων ἐκράγη· «Εἰς ὃν πιστεύεις, αὐτὸς σέ σώσει. Ὅπως ἔζησας, οὕτω βασίλευσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασίλευσον. Ἀριάδνη, σὺ νικᾷς· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Τὸ ἐξέρκινόν σου ἔγειρον, τὰς στρατείας σου ἔγειρον, τοὺς δούλους ἐλέησον· ὡς ὁ Μαρκιανὸς οὕτως βασίλευσον» καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Μεθ' ὃ ἐπῆλθε τὸ τέλος

τῆς προσφωνήσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο τὴν εἰθισμένην κατὰ πᾶσαν ἀναγόρευσιν χρηματικὴν δωρεάν, ἣτις ἀπετέλει ποσὸν μέγα, διότι ὥρίσθη εἰς 150 δραχμὰς κατ' ἄνδρα, ἥτοι εἰς 10 νομίσματα, ὧν τὰ πέντε ἐδόθησαν εἰς χρυσὸν καὶ τὰ πέντε εἰς ἄργυρον, εἶχε δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς προσφωνήσεως ἐπὶ λέξεως ὡς ἐξῆς· « Ὑπὲρ τῆς ἐορτῆς τῆς εὐτυχοῦς ἡμῶν βασιλείας ἅνα πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου καταδούκολον (κατὰ βοῦκαν, κατ' ἄνδρα) δώσω. » Τότε παρὰ πάντων ἐβόηθη· « Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς διαφυλάξει· αὐταὶ κοιναὶ εὐχαί· αὐταὶ αἱ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης· τὸν εὐσεβῆ, Κύριε, φύλαξον· ἅγιε Κύριε, ἔγειρον τὸν κόσμον σου· νικᾷ ἡ τύχη τῶν Ῥωμαίων· Ἀναστάσιε αὐγουστε, σὺ νικᾷς· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς δέδωκε, ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει. » Καὶ ἥδη ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιφωνήσας πρὸς πάντας· « Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν » κατήλθεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος, καὶ ἀπῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἡ νεομισμένη δοξολογία, ἐκοινώνησεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἡγιασθὴ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὁ στέφανος, ὃν φορέσας αὐθις ὁ Ἀναστάσιος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἐνταῦθα δὲ ἐτέλεσε τὴν πανηγυρικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τῆς προτεραίας διορισθέντος νέου ἐπάρχου τῆς πόλεως, καὶ ἔδωκε μέγα γεῦμα εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τοῦ Ἀναστασίου ἀναγόρευσις, ἐπωσοῦν εὐπρεπῆς καὶ κοσμίᾳ, διότι διεξήχθη προεδρευούσης τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγορεύσει τοῦ Ἰουστίνου, διαδόχου τοῦ Ἀναστασίου, συνέβη ἀταξία τις, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, « οἷα μὴδὲ αὐγούττης οὔσης μὴδὲ βασιλέως τοῦ χειροτονοῦντος, ἀλλὰ ἀπρονοήτων σχεδὸν ὄντων τῶν πραγμάτων. » Τῷ ὄντι ἀποθανόντος τοῦ Ἀναστασίου ἐν νυκτὶ, ἀνηγγέλθη τὸ γεγονός ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀξιωματικῶν τῶν λεγομένων Σιλεντιαρίων, εἰς τὸν μάγιστρον καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν μιᾶς μοίρας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τῶν καλουμένων τότε ἐξκουσιτόρων, ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὸ πλάτειον. Οὗτοι δὲ συνελθόντες ἀμέσως αὐτόθι προσεκάλεσαν τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς ὅλων τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι « ὁ δεσπότης ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος ἐτελεύτησε· δεῖ οὖν ἡμᾶς πάντας κοινῇ βουλευσασθαι καὶ τὸν τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα καὶ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα ἐπιλέξασθαι. » Ταῦτα ἐγένοντο ἔτι νυκτὸς οὔσης. Τὴν δὲ πρωΐαν οἱ μὲν ἄρχοντες προσῆλθον εἰς τὰ βασίλεια, φοροῦντες τινὲς μὲν μύνα (κυανᾶ) ἥτοι πένθιμα ἐνδύματα, τινὲς δὲ καὶ διάφορα· ὁ δὲ δῆμος συνήχθη εἰς τὸν

ἰππόδρομον καὶ εὐφήμησε τὴν σύγκλητον κράζοντες· «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. Σύγκλητε Ῥωμαίων, σὺ νικᾷς. Τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἐξεκρίτῳ, τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οἱ συνελθόντες ἐντούτοις εἰς τὰ βασίλεια ἄρχοντες καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, τεθέντων καθισμάτων ἐν τῇ πρὸ τῆς μεγάλης αἰθούσης στοᾶ, ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως, ἄλλοι ἄλλους προτείνοντες καὶ ὑποστηρίζοντες. Τότε, ἐπειδὴ ὁ χρόνος κατετρίβετο εἰς μάτην, ὁ μάγιστρος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ παράτασις αὕτη τῶν συζητήσεων εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐὰν, προσέθηκε, ταχέως ὀνομάσωμεν τὸν ὀφείλοντα γενέσθαι, πάντες θέλουσιν ἀποδεχθῇ τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν καὶ ἡσυχάσει· ἐνῷ μετ' ὀλίγον «οὐ γινόμεθα κύριοι τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἡμεῖς ἐτέροις ἔχομεν ἀκολοθεῖν.» Δυστυχῶς ἡ φιλονεικία ἐξηκολούθησε, καὶ συνέβη ὅ,τι εἶχε προῖδε ὁ συνετὸς μάγιστρος. Οἱ ἐξκουβίτορες συνηγμένοι ὄντες μετὰ τοῦ δήμου ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἀνηγόρευσαν βασιλέα καὶ ἀνήγαγον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος χιλιάρχον τινα Ἰωάννην, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Ἰουστίνου, καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Ἡρακλείας. Οἱ δὲ Βένετοι ἀποδοκιμάσαντες τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἤρχισαν νὰ λιθοβολῶσι τοὺς ἐξκουβίτορας, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἐτόξευσάν τινας τῶν ἀντιπάλων· ἄλλοι πάλιν ἐκ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ὀρμήσαντες ἤρπασαν πατρίκιόν τινα στρατηλάτην ὄντα, καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὸν εἰς τράπεζαν, ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν στέψωσιν· ἀλλ' οἱ ἐξκουβίτορες δυσαρεστηθέντες κατεβίβασαν αὐτὸν διὰ τῆς βίας καὶ ἤθελον τὸν φονεύσει, ἐὰν ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅστις ἦτο τότε ἀξιοματικὸς τῶν ἐξκουβιτόρων, δὲν ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον παρалаβὼν αὐτὸν καὶ παραπέμψας φρουρούμενον εἰς τὸν στρατῶνα. Ἦδη δὲ πάντες οἱ ἐξκουβίτορες προέτρεπον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ δεχθῇ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη. Καὶ καθ' ὅσον ἀνηγορεύετο τοιοῦτοτρόπως ὑποψήφιός τις, οἱ ἐκλέγοντες ἔκρουον τὰς θύρας τὰς ἐλεφαντίνας τῶν ἀνακτόρων ζητοῦντες παρὰ τῶν κουβικουλαρίων, ἥτοι τῶν μετέπειτα ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ὀνομασθέντων *κοιτωριτῶν*, τὰ βασιλικά παράσημα· οἱ δὲ, ἀκούοντες τὰ ὀνόματα τῶν προβαλλομένων, δὲν ἔδιδον τὰ ζητούμενα. Τελευταῖον οἱ συγκλητικοὶ πεισθέντες ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ μέγας οὗτος θόρυβος, συνεφώνησαν νὰ προχειρίσωσι τὸν Ἰουστίνον. Καὶ τινες μὲν τῶν σχολαρίων δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς ἐξ αὐτῶν ὀρμήσας κατὰ τοῦ ἐκλεχθέντος ἔδωκεν αὐτῷ γρόνθον, καὶ ἔσχισε τὸ χεῖλος αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν συγκλητικῶν, μεθ' ἧς συνετάχθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ δημόται. Ὅθεν ἀπῆλθεν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸν ἵπποδρόμον, ὅπου ἐπεμψαν ἀμέσως οἱ κουβικουλάριοι τὰ παράσημα, ἧτοι τὸ ὀνομαζόμενον σχῆμα τοῦ βασιλέως. Εἰςῆλθε λοιπὸν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸ κατάστημα ἐν συνοδίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, μετεωρίσθη ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ περιεβλήθη τὸ χρυσοῦν ψέλλιον. Δὲν ἀπῆλθεν ὅμως εἰς τὴν παρακειμένην αἴθουσαν, ἵνα κοσμηθῇ διὰ τῶν βασιλικῶν παρασῆμων· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἐσχημάτισαν διὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν πρόχειρον στέγασμα, ἐποίησαν χελώνην, ὡς ἔλεγον τότε, καὶ ἐκεῖ ἔλαθεν ὁ βασιλεὺς τὴν λόγχην καὶ τὴν ἀσπίδα, μεθ' ἧς ἀνῆλθεν αὐθις εἰς τὸ κάθισμα. Τότε ἔκραξαν πάντες· «Ἰουστίνε αὐγουστε, σὺ νικᾷς.» Ὁ δὲ προσεφώνησε διὰ τοῦ γραμματέως τάδε· «Αὐτοκράτωρ καίσαρ Ἰουστίνος, νικητῆς, αἰεὶ σεβαστός. Τῇ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ κρίσει, τῇ τε ὑμετέρᾳ κοινῇ ἐκλογῇ πρὸς τὴν βασιλείαν χωρήσαντες, τὴν οὐράνιον πρόνοιαν ἐπικαλούμεθα...» Ἐνταῦθα παρὰ πάντων ἐβοήθη· «ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ ὡς ἔζησας, οὕτω βασιλεύσον· ἄφθονα τῇ πολιτείᾳ· Βασιλεῦ οὐράνιε, σῶσον τὸν ἐπίγειον· Ἰουστίνε αὐγουστε, σὺ νικᾷς· τοῦ νέου Κωνσταντίνου πολλὰ τὰ ἔτη· ἡμεῖς δοῦλοι τοῦ βασιλέως» ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν... «Ὡς ἂν διὰ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν ἐνισχύσῃ ἡμᾶς ἅπαντα τὰ ὑμῖν τε καὶ τῷ δημοσίῳ ἐπωφελῇ ὄντα τελέσαι.» Πάλιν παρὰ πάντων ἐκράγη· «Υἱὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· σὺ αὐτὸν ἐπιλέξω, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· Ἰουστίνε αὐγουστε, σὺ νικᾷς,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἀναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν· «ἡμετέρα καὶ γὰρ φροντίς ἐστὶν ἐν πάσῃ εὐδοῶσαι ὑμᾶς θείᾳ προνοίᾳ καθιστᾶν, καὶ μετὰ πάσης εὐφροσύνης καὶ περιθάλψεως καὶ ἀμεριμνίας ἕνα ἕκαστον ὑμῶν διαφυλάττειν.» Παρὰ πάντων δὲ ἐβοήθη· «ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως· πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως. Ἀγνοὺς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ ἄλλαι ὁμοίαι εὐχαί· ὁ δὲ γραμματεὺς προσέειπεν· «ὕπερ τῆς ἑορτῆς τῆς ἡμετέρας εὐτυχοῦς βασιλείας ἂν ἅ πάντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου ὑμῖν κατὰ χάσμα (ἀντὶ τοῦ ἀνωτέρω κατὰ βούκαν) δωρήσομαι.» Τότε παρὰ πάντων ἐκράγη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει· αὐταὶ κοιναὶ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης,» καὶ τὰ τούτοις παρόμοια· ἐπειπόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος «ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν,» τὰ λοιπὰ ἐγένοντο ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀναστασίου ἀναγορεύσεως.

Ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπειδὴ ἐκλογὴ δὲν ἐγίνετο, οὐδεμία ὑπῆρχε χρεία νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου· ὥστε ἡ ἀναγόρευσις ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν δραματικῶν τούτων περιπετειῶν, καὶ ἔτελειτο ὁμαλώτερον καὶ τυπικώτερον, ἂν καὶ οὐχ ἦττον μεγαλοπρεπῶς. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς κατελάμβανον ἐν στολῇ διάφορα ὠρισμένα μέρη τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ὑποδεχῶσι καὶ συνοδεύσωσι τὸν νέον βασιλέα. Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἡτοιμάζοντο, ἐξήρχετο οὗτος ἀπὸ τοῦ τμήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὀνομαζομένου Αὐγουστέως, φορῶν σκαραμαγγιον (στρατιωτικὸν μανδύαν) καὶ σαγίον πορφυροῦν (στρατιωτικὸν ὡσαύτως ἱμάτιον), ἐν συνοδίᾳ τῶν κοιτωνιτῶν, καὶ προέβαινε μέχρι τοῦ Ὀνόποδος, ἄλλου τῶν ἀνακτόρων τμήματος· ἐκεῖ περιέμενον οἱ πατρίκιοι καὶ ἐγίνετο ἡ πρώτη ἐπίσημος ὑποδοχὴ, ἥ, καθὼς ἔλεγον τότε, δοχὴ. Ὁ τῆς καταστάσεως (ὁ τελετάρχης) ἔκραζε «κελεύσατε» οἱ δὲ πατρίκιοι ἐπηύχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς συνοδεύόμενος ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πατρικίων προέβαινε μέχρι τοῦ μεγάλου κονιστωρίου, ἥτοι τῆς μεγάλης αἰθούσης, ὅπου συνεκροτοῦντο αἱ συνεδριάσεις τῆς συγκλήτου, καὶ ὅπου περιέμενον οἱ ὕπατοι καὶ οἱ συγκλητικοί. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος ὁ βασιλεὺς ἵστατο ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ θρόνου, πατρίκιοι δὲ καὶ συγκλητικοὶ πίπτοντες προσεκύνουν αὐτόν· καὶ ἀφοῦ ἀνίσταντο, ἔνευεν ὁ δεσπότης εἰς τὸν πραιπόσιτον, ὁ δὲ πραιπόσιτος εἰς τὸν σιλεντιάριον, καὶ ὁ σιλεντιάριος ἔλεγε, «κελεύσατε.» πάντες δὲ ἐπηύχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναμέσον τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου, ὅστις, διερχομένου τοῦ βασιλέως, ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ βασιλεὺς εἰσῆρχετο πρὸ πάντων εἰς τὸ μητατώριον, ἥτοι εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκεχωρισμένον τμήμα, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἰδιαζόντως εἰς τὸ νὰ ἀκροᾶται τῶν ἀκολουθιῶν, νὰ ἀναπαύεται ἐν ἀνάγκῃ, καὶ νὰ περιβάλλεται τὰ ὠρισμένα εἰς διαφόρους τελετὰς ἱμάτια. Ἐπὶ τῆς στέψεως ὁ βασιλεὺς περιεβάλλετο ἐνταῦθα τὰ βασιλικά ἱμάτια τὰ καλούμενα διθητήσιον καὶ τζιτσάχιον, μεθ' ὃ εἰσώδευε μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἄψας κηρὸς εἰς τὰς ἀργυρᾶς πύλας, καὶ προσευχηθεὶς εἰς τὰ ἅγια θυρία, καὶ ἄψας πάλιν κηρὸς, ἀνῆρχετο εἰς τὸν ἄμβωνα μετὰ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἐποίει πρῶτον εὐχὴν ἐπὶ τῆς χλαμύδος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς αὐτὸς ὁ πατριάρχης ἐπέθετε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφα-

λῆς τοῦ δεσπότου. Ἄμα τούτου γενομένου, ὁ λαὸς ἀνέκραζε τρίς· «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη.» καὶ ἔπειτα· «ὁ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη.» καὶ ἄλλας τοιαύτας εὐχάς. Ὁ δὲ βασιλεὺς φορῶν τὸ στέμμα κατήρχετο τοῦ ἁμβωνος, καὶ ἀπήρχετο εἰς τὸ μητατώριον, ὅπου καθήσας ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐδέχετο τὴν προσκύνησιν ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἰσερχόμενοι ἀλληλοδιαδόχως ἐπιπτον κατὰ γῆς, καὶ ἐφίλουν τὰ δύο γόνατα αὐτοῦ. Καὶ τελεσθείσης τῆς προσκυνήσεως ἔλεγεν ὁ πραιπόσιτος «κελεύσατε» καὶ ἐπηύχοντο πάντες τὸ «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Τότε ἐξεληθόντων αὐτῶν ἐτελεῖτο ἡ συνήθης δοξολογία καὶ ἐκοινώνει ὁ βασιλεὺς.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου βασιλέως ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ ἤδη ὅσα ἡδυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἦτο ἀπεριόριστος ἅμα καὶ περιωρισμένη, Ἀσιανὴ ἅμα καὶ Εὐρωπαϊκὴ, κληρονομικὴ ἅμα καὶ αἰρετὴ. Καὶ ὥς διὰ τῶν τοιούτων μάλιστα ποικίλων αὐτῆς χαρὰς κτήρων ἡδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ποικίλας δυσχερείας, ὑφ' ὧν δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῇται ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐπτακοσίων καὶ ἐπέκεινα, ἰσταμένη εἰς τὰ μεθόρια τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Συνήθως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διεξῆγε τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους κυβέρνησιν· ἀλλὰ, καθὼς εἶπομεν ἤδη, ὡσάκις ἦτο ἀνήλικος, ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδειος πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρεκάθητο παρ' αὐτῷ ἀνὴρ, ὅστις, καὶ τοι μὴ ἀνήκων εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἐλάμβανε τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ μετῆρχετο αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, μάλιστα δὲ πρὸ αὐτῆς, ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήρχετο ἐνίοτε εἰς χεῖρας ἐνὸς τῶν δύο ὑπερτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἵτινες ἦσαν ὁ *κουροπαλάτης* καὶ ὁ *παρακοιμώμενος*. Καὶ ὁ μὲν *κουροπαλάτης*, ὃν ὁ Νικηφόρος λέγει κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, ἦτο «ἐμπειστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς» ὁ δὲ *παρακοιμώμενος* ἦτο «φύλαξ τῆς βασιλείου κλίνης.» Ἐπὶ Λέοντος, υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερον μέγα αὐλικόν

ἄξιωμα, τὸ τοῦ βασιλεοπάτορος, ἀποδοθὲν τότε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Στυλιανὸν Ζαούτσαν, πατέρα τῆς δευτέρας τοῦ Λέοντος συζύγου Ζωῆς, ὅστις ἀπέβη καὶ παντοδύναμος ἐπὶ τινα χρόνον. Ὡσαύτως ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὠνόμασε κατ' ἀρχὰς βασιλεοπάτορα τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ῥωμανὸν Δεκαπηνὸν, ὅστις ὅμως μετ' ὀλίγον ἔλαβεν αὐτὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἄλλος δὲ βασιλεοπάτωρ δὲν ἀναφέρεται, ἐνῶ κουροπαλάται καὶ παρακοιμώμενοι παντοδύναμοι μνημονεύονται πολλοί. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι κουροπαλάται μὲν προεχειρίζοντο ἐνίοτε καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, παρακοιμώμενος δὲ ποτέ. Ὀνομαστοὶ κουροπαλάται ὑπῆρξαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος, ὁ Βάρδας ὁ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ' θείος, ὁ Λέων ὁ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Φωκᾶ ἀδελφός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ συναγωνιστής. Περιώνυμοι δὲ διὰ τὴν ἰσχὺν ἦν ἐκτῆσαντο εἰς τὰ πράγματα παρακοιμώμενοι διετέλεσαν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν πρὶν ἢ βασιλεύσει, ὁ πρὸ τούτου Δαμιανός, ὁ ἐπὶ τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς Ἰωσήφ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου Βασίλειος καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ἐνίοτε ἄνδρες πανοῦργοι, ἀποβλέποντες μᾶλλον εἰς τὸ πρᾶγμα τῆς ἀρχῆς ἢ εἰς τὸ ὄνομα, διεξῆγον τὴν ὅλην κυβέρνησιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐχὶ ὡς βασιλεῖς ἢ κουροπαλάται, ἢ παρακοιμώμενοι, ἀλλὰ περιβεβλημένοι μετρίαν τινα καὶ δευτερεύουσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργίαν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος Ζωῆς.

Καὶ ἥδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν τοῦ κράτους ἔχθесιν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ κυριαρχία τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους διηρεῖτο εἰς δύο τάξεις, τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ ἄρχοντας, υπάλληλους καὶ ἀξιωματικούς, καὶ τοὺς ἐπὶ φιλῶ ὀνόματι. Τὰ ἐνεργεῖα ἀξιώματα ὠρίζοντο «διὰ λόγου προσγινόμεναι καὶ εἰς τὸ ἄρχειν τῶν ὑποτεταγμένων ἀφωρισμέναι ἀξίαι.» διότι διὰ βασιλικοῦ λόγου, ἤτοι διὰ βασιλικῆς ἀποφάσεως μετεβιβάζοντο ἐκ προσώπων εἰς πρόσωπα, καὶ εἶχον πραγματικὴν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἦσαν ἀπλῶς τιμητικαί, ἐκαλοῦντο διὰ βραβείων διδόμεναι, δοθεῖσαι δὲ ἄπαξ δὲν ἀφηροῦντο. Ἐν τούτοις πάντες μὲν οἱ ἐνεργεῖα ἄρχοντες, υπάλληλοι καὶ ἀξιωματικοί, εἶχον συγχρόνως καὶ ἐν τιμητικὸν ἀξίωμα. Πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἐχόντων τιμητικὰ ἀξιώματα, οὐδεμίαν ἐνήργουν

πραγματικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ παραδείγματος ὑπῆρχον ἄπειροι πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδάτοι καὶ σπαθάριοι, ἀπλῶς ἐπὶ φιλῶ ὀνόματι οὕτω τιμώμενοι. Ἀλλὰ πάντες οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν συγχρόνως πρωτοσπαθάριοι· ἄλλοι δευτερεύοντες δημόσιοι λειτουργοὶ ἦσαν σπαθαροκανδιδάτοι, ἄλλοι τριτεύοντες, σπαθάριοι, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνθρωποι λογιζόμενοι δημόσιοι λειτουργοὶ, τιμώμενοι ὡς τοιοῦτοι καὶ ἐνίοτε μισθοδοτούμενοι, μὴδὲν δὲ πράγματι ἐνεργοῦντες. Τὸ δὲ ἄτοπον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ἐπεκράτησεν ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ὑφίσταται δὲ μέχρι σήμερον ἐνιαχοῦ αὐτῆς, περιεπλέκετο τότε παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ἐτέρου ἀτοπήματος, ὅτι πλεῖστα τῶν τιμητικῶν καὶ τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωματῶν ἡγοράζοντο δυνάμει τιμολογίου ἐπισήμως ὠρισμένου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ μὲν κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. "Ὅτι ὅμως ἐμετρίαζεν ὅπως οὖν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ συστήματος τούτου εἶναι, ὅτι τὰ ἐπισημότερα ἐνεργητικὰ τῆς πολιτείας ἀξιώματα, οἱ ὑπουργοί, οἱ ἀνώτεροι δικασταί, οἱ στρατηγοί, οἱ ναύαρχοι καὶ αὐτοὶ οἱ κλεισσυράρχαι καὶ οἱ τουρμαρχαί, δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὃ ἐστὶ διωρίζοντο κατ' ἐκλογὴν, καὶ οὐχὶ δι' ἀγορᾶς τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, εἴτε βασιλεύονται, εἴτε δημοκρατοῦνται, ὅσας περιστάσεις εἰς ἡμαρτημένους τινὰς θεσμοὺς, προσπαθοῦσιν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐλαττώσωσιν, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ἐλαττώματα τῶν θεσμῶν τούτων. "Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι εἰσέγαγον τὴν διὰ κληρώσεως ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, ἔλαβον τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαιρέσωσι τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς τοὺς στρατηγοὺς, οἵτινες καὶ ἐφεξῆς διὰ χειροτονίας πάντοτε προεχειρίζοντο ἀνάλογόν τι ἐγένετο ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ὅπου μόνοι οἱ κατώτεροι ἐνεργεῖα ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ ἐνεργεῖα κατώτεροι ὑπάλληλοι προεχειρίζοντο δι' ἀγορᾶς. Ἄλλο ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀγοραζόμενα καὶ μισθοδοτούμενα ἀξιώματα τὸ τίμημα τὸ ὁποῖον κατεβάλλετο εἰς τὸν δημόσιον ταμεῖον εἶχε πολλὰκις ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ταμεῖου τούτου ἀποδιδομένην μισθοδοσίαν. Δ. χ. αὐθελων γενέσθαι εἰς τὴν μεγάλην ἐταιρείαν (τίμημα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) εἰ μὲν ἐστὶν ἡ ῥόγα αὐτοῦ (ὁ ἐτήσιος μισθός) μέχρι νομισμάτων 40 (δρ. 600), παρέχει λίτρας 16 (δρ. 17,280), εἰ δὲ πλείονα ῥόγαν ἐπιζητῇ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναβιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα, ἥγουν τὰ 7 νομί-

σματα (δρ. 105) λίτραν μίαν (δρ. 1,080). Ὁ εἰς τὴν μέσσην ἐταιρείαν θέλων γενέσθαι, ἐὰν λαμβάνῃ ῥόγαν νομίσματα 20 (δρ. 300), ὀφείλει δοῦναι λίτρας 10 (δρ. 10,800). Εἰ δὲ πλείω τῶν εἴκοσι νομισμάτων ἐπιζητεῖ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναβιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα.» Ὡσαύτως ὁ γέρων κληρικὸς Κτενᾶς, θελήσας ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, νὰ λάβῃ ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ καταβαλὼν λίτρας 60 (δρ. 64,800), λαμβάνων δὲ ἐτήσιον μισθὸν λίτραν μίαν (δρ. 1,080). Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο παράδειγμα μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν γελοίαν τοῦ ἀνδρὸς κενοδοξίαν· τὰ πρηγουμένως ὁμως ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν ἀξιωμάτων ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγχρόνως τραπεζητικὴ τις ἐργασία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔχων κεφάλαια κατέθετεν αὐτὰ εἰς τὸ δημόσιον, ἵνα ἀπολαμβάνῃ τόκον ἐτήσιον ἀπὸ 3 μέχρι 10 % . Ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγένετο προδήλως ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπὶ τῶν τιμητικῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὅποια δοθέντα ἅπαξ, δὲν ἀφηροῦντο· ἀλλὰ τί ἐγένετο ἄρα γε ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ ἀξιώματα, ὡσάκις ἐπαύετο ὁ υπάλληλος, ἢ ὁ ἀξιωματικὸς; Περὶ τούτου οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν εἰς τὰς πηγάς. Ἀναμφιβόλως οἱ κατώτεροι οὗτοι δημόσιοι λειτουργοὶ ἐπαύοντο τότε σπανιώτερον ἢ σήμερον· ἐξ ἀνάγκης ὁμως ἐπαύοντο ἐνίοτε, καὶ τούτου γενομένου συναπέβαλλον πιθανῶς τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα δὲν θέλομεν πραγματευθῇ εἰμὴ περὶ τῶν ἐνεργειᾶ ἀξιωμάτων, δι' ὧν διεξήγετο κυρίως ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους· καὶ ἐκ τούτων πάλιν μόνον περὶ τῶν σπουδαιοτέρων κατὰ τὴν παρούσαν ιδίως περίοδον. Τὰ ἐνεργεῖα ἀξιώματα δὲν εἶχον πάντοτε τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν πλειοτέραν, ἄλλοτε δὲ ὀλιγωτέραν, καὶ τὰ πλεῖστα ἐπὶ τέλους ἀπέβησαν ψιλὰ ὀνόματα. Ὅστις λοιπὸν ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ συντάξῃ πραγματείαν πλήρη ὅλων τῶν ἀξιωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους ἐν τῷ διαστήματι τῆς χιλιετοῦς αὐτοῦ διαρκείας, ἤθελεν ἀναλάβει ἔργον ἡράκλειον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀπλοῦν τμῆμα τῆς ἄλλης τοῦ κράτους ιστορίας. Πλὴν τούτου, ἰδίᾳ περὶ τοῦ τότε δημοσίου βίου πραγματεία ἀπὸ τῆς 5 μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποβῇ ὅπως οὐν ἀκριβῆς, πρὸ πάντων διὰ τὸν λόγον, ὅτι πλείστων μὲν ἀξιωμάτων καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν ἀγνοοῦμεν, ὀλιγίστων δὲ γινώσκομεν τὴν δικαιοδοσίαν. Ὅθεν θέλομεν περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ παραστήσωμεν

ἐνταῦθα ὁποῖα τινα ἦσαν τὰ κυβερνητικὰ καὶ στρατιωτικὰ ὄργανα τῆς πολιτείας περὶ τοὺς χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Περὶ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν τοῦλάχιστον εἰδικὰς τινὰς πραγματείας, καὶ τοὶ μὴ οὖσας οὐδὲ ταύτας εὐκρινεῖς καθ' ἑαυτὰς καὶ συμφώνους πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης ἔλαβεν ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς τὴν ὀλοσχερεστέραν αὐτοῦ μόρφωσιν. Ὅσαιδ' ἡποτε δὲ καὶ ἂν ἦναι αἱ προϋπάρξασαι διαφοραὶ καὶ αἱ ἐπελθοῦσαι κατόπιν ἀλλοιώσεις, εἰμπορούμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν, γινώσκει μέχρι τινὸς τὸν γενικὸν χαρακτήρα τῆς διοικητικῆς καὶ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα ἦτο ὁ μάγιστρος. Κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κράτους ἑκατονταετηρίδας ὁ μάγιστρος ἦτο «ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐτῇ τάξεων, καὶ ἡγούμενος τῶν φρουρούντων τὸν βασιλέα στρατοπέδων» ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἦτο ὁ ὑπατος τῶν αὐλικῶν ἀρχόντων, καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου, ἀπέβαλεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ιδιότητας· διότι προϊστάμενος μὲν τῆς αὐτῆς ἐγένετο ὁ κουροπαλάτης, τὰ δὲ διάφορα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήματα εἶχον ἰδίους ἀνωτέρους στρατηγούς, τασσομένους ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, ἢ τῶν δύο μετὰ τὸν βασιλέα ὑπερτάτων τοῦ κράτους στρατηγῶν, τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Ἰς τίς λοιπὸν ἦτο ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ἀρμοδιότης τοῦ μαγίστρου ἐν τῇ 9 καὶ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι; Τῇ ἀληθείᾳ οὐδεμία ὡς φαίνεται, ἰδοὺ δὲ τί περὶ αὐτοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὰς πηγάς. Ἡ Βασίλειος τάξις ὀρίζουσα τὰ κατὰ τὴν προαγωγὴν ὅλων τῶν ἀξιωματῶν τῆς αὐτῆς καὶ τῆς πολιτείας, τάττει τὸν μάγιστρον ἐν κεφαλῇ μς' ἡμέσῳ μετὰ τὸν καίσαρα, τὸν νωβελήσιμον καὶ τὸν κουροπαλάτην, καὶ ἡμέσῳ πρὸ τῶν πατρικίων, οἵτινες παλιν προηγούντο ὅλων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου οἱ ξένοι πρέσβεις ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἀπηύθυνον αὐτῷ τὰς ἀκολουθούσας ἐρωτήσεις· «Πῶς ἔχει ὁ θεοστεφὴς βασιλεὺς; πῶς ἔχει ἡ αὐγούστα καὶ δέσποινα; πῶς ἔχουσιν οἱ υἱοὶ καὶ βασιλεῖς τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ βασιλέως, καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ τέκνα; πῶς ἔχει ὁ ἀγιώτατος καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης; πῶς ἔχουσιν οἱ δύο μάγιστροι; πῶς

ἔχει ἡ σύγκλητος πᾶσα ; πῶς ἔχουσιν οἱ τέσσαρες λογοθέται ; » Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐρωτήσεων τούτων τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα προηγείται ὅλων τῶν λοιπῶν, ἐρχόμενον ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην. Τελευταῖον τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα οὐδέποτε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρεται μόνον, ἀλλὰ συναρμολογεῖται πάντοτε μετ' ἄλλου τινὸς τῶν ὑπερτάτων ἀξιωματῶν τοῦ κράτους. Ὁ ἐπὶ Θεοφίλου Μανουὴλ ὑπῆρξε *μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν*. Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' ὁ θεῖος αὐτοῦ διετέλεσεν ὡσαύτως *μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν*. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου, ὁ Στυλιανὸς Ζαούτσας, πρὶν ἢ ἀναγορευθῆ βασιλεοπάτωρ, ἦτο *μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου*. Μετ' ὀλίγον ὁ Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς προεχειρίσθη κατ' ἀρχὰς *μάγιστρος καὶ μέγας ἐταιρειάρχης* (ἦτοι ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ καλουμένου ἐταιρεία). Ἐπὶ Ῥωμανοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οἱ δύο ἀδελφοὶ Νικηφόρος καὶ Λέων Φωκᾶς, ὄντες ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως, ἐτιμήθησαν ἀμφοτέροι διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μαγίστρου. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Νικηφόρου, οὗτος προεχειρίσατο τὸν μὲν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον, τὸν δὲ ἐξαδελφον αὐτοῦ Ἰωάννην Τσιμισκὴν δομέστικον τῆς ἀνατολῆς καὶ μάγιστρον. Ὅθεν ἐκ τούτων πάντων συμπεραίνομεν ὅτι ἂν καὶ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα ἰδιάζουσιν ἀρμοδιότητες καὶ δικαιοδοσίαν οὐδεμίαν ἤδη εἶχεν, ἐλογίζετο ὅμως πάντοτε ὡς τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, καὶ ἀπεδίδετο εἰς τὸν ἐκάστοτε ἐπιφανέστατον αὐτῆς ἄνδρα, ἢ καὶ εἰς δύο ἐν ἀνάγκῃ· ἐντεῦθεν δὲ τὸ προπαρατεθὲν χωρίον τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναφέρει δύο μαγίστρους, ἐνῶ ἀλλαχοῦ αὐτῆς μνημονεύεται εἰς μόνος. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι *μάγιστροι*, προϊστάμενοι ὡσαύτως τῶν πατρικίων, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ὑποδέεστοροι ὁμολογουμένως τοῦ ἐνὸς ἢ τῶν δύο ἐκείνων, οἵτινες πάντοτε διακρίνονται τῶν δευτερευόντων αὐτῶν ὁμωνύμων.

Οἱ δημόσιοι λειτουργοί, οἵτινες δύνανται μέχρι τινὸς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς σήμερον παρ' ἡμῖν καλουμένους ὑπουργοὺς, εἶναι οἱ τέσσαρες *λογοθέται*, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀνωτέρω ἀναφερομένους ὑπὸ τῶν πρέσβων ἀμέσως μετὰ τοὺς δύο μαγίστρους, καὶ τὴν σύγκλητον Ὁ κατ' ἐξοχὴν *λογοθέτης*, ὅστις καὶ *μέγας λογοθέτης καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου* ἐλέγετο, ἦτο ὁ γενικὸς οὕτως εἰπεῖν γραμματεὺς τῆς ἐπι-

κρατείας «ὁ τῶν δημοσίων πραγμάτων τὰς ὑπομνήσεις τῷ βασιλεῖ διακομίζων.» Αὐτὸς εἰσῆγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, διότι εἰς τὰς ἐπισήμους παραστάσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπηύθυνεν ἀμέσως τὸν λόγον πρὸς αὐτοὺς. Ὅσακις δὲ οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἀπλῶς λογοθέτην, ἄνευ ἐτέρας τινὸς διακρίσεως, τοῦτον ἐννοοῦσι τὸν λογοθέτην. Κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων· ἀλλ' ἐκτοτε κατέστη ἀληθὴς πρωθυπουργός, καὶ εἶδομεν τοιοῦτους τὸν Σταυράκιον ἐπὶ Εἰρήνης, τὸν Θεόκτιστον ἐπὶ Θεοφίλου, τὸν Συμβάτιον ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ ἄλλους. Ἐπὶ δὲ Κωδίνου ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὅστις «εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν ἡμῖν ἀνεπίγνωστον», οὐδεμίαν ἤδη εἶχε τοιαύτην. Ὁ δεῦτερος λογοθέτης ἦτο ὁ ἐπικαλούμενος *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ* ἢ *γενικὸς λογοθέτης*, ὅστις ἦτο ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός, καὶ ἐκαλεῖτο *γενικὸς* πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ *εἰδικοῦ* ἢ *τῶν οἰκειακῶν*, ἥτοι τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας. Τελευταῖον τέταρτος λογοθέτης ἦτο ὁ *λογοθέτης τοῦ στρατοῦ*, ἥτοι ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν οἰκονομικὴν τοῦ στρατοῦ διαχείρισιν, διότι τὸ προσωπικὸν τοῦ στρατοῦ διευθύνετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων στρατηγῶν ἐκάστου σώματος, ἐργαζομένων ἀμέσως ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως. Παρεκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων λογοθετῶν ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ λογοθέτης τῶν σεκρέτων ἦτοι τῶν διαφόρων δικαστηρίων, ὁ λογοθέτης τῶν ἀγγελῶν, ἥτοι τοῦ ἐπὶ τῶν ζώων φόρου· ἀλλ' οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἦσαν οἱ πάντων ἐπιφανέστεροι.

Ἡ βασιλεύουσα τοῦ κράτους εἶχε δύο ἰδίους ἄρχοντας, οἵτινες συγκατελέγοντο μετὰ τῶν ὑπερτάτων αὐτῆς ὑπουργῶν, τὸν *ἐπαρχον* τῆς πόλεως καὶ τὸν *κοιαιστορα*, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀκριβέστερον ὅπως οὖν τὴν δικαιοδοσίαν ἐκ τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου. Κατὰ τὴν Ἐπαναγωγὴν ὁ ἐπαρχος τῆς πόλεως ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχων ἐν τῇ βασιλευσύνῃ, ὁ πάντων μείζων. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ ὑπερτάτη ἀνάκρισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, ὅσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν διαστήματι 50 μιλίων περὶ αὐτήν. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ τῆς πόλεως ἀστυνομία καὶ ἀγορανομία. Καθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἦτο ἀπεριόριστος, εἶχε δὲ καὶ ἀστικήν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ σχετικῶς μικράν. Παρ' αὐτῷ ἐνήγον καὶ ἐ-

νήγοντο οἱ ἀργυροπράται, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἔφορος καὶ δικαστῆς τῶν κηδεμόνων καὶ τῶν ἐπιτρόπων. Ἵνα δύναται δὲ νὰ ἐπαρξῇ εἰς τὰς ποικίλας ταύτας ἐργασίας, εἶχε δύο συμπόνους ἦτοι παρέδρους. Ἐν τούτοις ὁ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι γράψας Κωδῖνος ἀναφέρει μὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀξιωμάτων αὐτοῦ καὶ τὸν ἑπαρχον, ἀλλ' ἐπιφέρει ὅτι ὁ ἑπαρχος εἶχε πάλαι ὑπηρεσίαν ἀνεπίγνωστον, νῦν δὲ οὐδεμίαν. Ὅποια δὲ παράδοξος ἀλλοιώσις ὀνομάτων συνέβη μεταξὺ τῆς 9 καὶ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος προσεπιμαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὁποῖον ἔφερον ὁ Γεώργιος Κωδῖνος· διότι ἐνῷ εἶδομεν τὸν Νικηφόρον λέγοντα τὸν κουροπαλάτην κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, καὶ εἶδομεν καὶ θέλομεν ἶδει κουροπαλάτας τὸν Βάρδαν, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον καὶ ἄλλους τοιοῦτους παντοδυνάμους ἄνδρας, ἐπὶ Κωδίνου, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν, «ὁ κουροπαλάτης εἶχε μὲν εἰς τὸ παλαιὸν ὑπηρεσίαν, ἣτις ἐστὶν ἀνεπίγνωστος, νῦν δὲ οὐδεμίαν.» Καὶ παρατηρήσατε ὅποσον ὀλίγην φροντίδα ἐλάμβανεν ὁ Κωδῖνος ἵνα γνωρίσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ ἐπραγματεύετο· διότι τελευταῖον ἀφοῦ ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν ἐξουσίαν, ἣν εἶχον ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως καὶ ὁ κουροπαλάτης, ἡδύνατο καὶ ὁ Κωδῖνος νὰ τὴν γνωρίσῃ, ἐὰν ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὰς αὐτὰς πηγάς. Καθὼς δὲ ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀστυνομίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν, οὕτως ὁ κοιαίστωρ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν, καὶ ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν βασιλίδαν πόλιν ἀνθρώπων ἐξ οἷαςδήποτε αἰτίας, ἐκδικάζων τὰς υποθέσεις ἐκείνων, ὅσοι ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, παρέχων ἐργασίαν εἰς τοὺς πρὸς ἀναζήτησιν τοιαύτης προσελθόντας, καὶ ἀποπέμπων εἰς τὰ ἴδια τοὺς ἄνευ σπουδαίου λόγου καὶ συμφέροντος καταλιπόντας τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν. Πλὴν τούτου δὲ εἰς τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαιστορος ὑπήγετο καὶ τὸ ἐγκλημα τῆς πλαστογραφίας. Ἡ δὲ εἰδικὴ αὕτη δικαιοδοσία ἐνὸς τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀνθρώπων μαρτυρεῖ ὅποσον μέγα καὶ ποικίλον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ὅποσον σπουδαῖον ἦτο τὸ καθήκον, τὸ ὁποῖον ᾔσθάνετο ἡ πολιτεία τοῦ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς παρεπιδήμους αὐτούς. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαιστορος ἦτο ἀνέκαθεν μέγα, καὶ ἴσως ἄλλοτε σπουδαιότερον ἢ ἐν τῇ 9 ἑκατονταε-

τηρίδι, διότι εἶδομεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν κοιαιστόρα ὀνομαζόμενον παρέδρον τοῦ βασιλέως καὶ στόμα τοῦ βασιλέως, τὸν δὲ παντοδύναμον Τριβωνιανὸν κατέχοντα τὸ ἀξίωμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον τότε δικαίως παρεβάλομεν πρὸς τὸν σημερινὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἦτο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ ῥηθέντων, ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ κράτους· οὐχ ἦττον ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ Κωθῖνος λέγει περὶ αὐτοῦ· «ὁ κοιαιστωρ εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν, νῦν δὲ οὐδαμῶς.»

Παραεκτὸς τῶν ἀνωτέρων τούτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, παρεκάθητο παρὰ τῷ βασιλεῖ συνέδριον συμβουλευτικὸν κυρίως, ἡ καλουμένη *σύγκλητος*. Ἡ σύγκλητος ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος τούτου, περιελάμβανε μόνον τοὺς ἀνωτέρους πολιτικούς ἄρχοντας, καὶ τότε ἀνεφέρετο ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἀπὸ σπαθίου, ἦτοι τοὺς στρατιωτικούς ἀξιωματικούς. Πολλάκις ὅμως ἡ σύγκλητος μνημονεύεται ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ, περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικούς. Τοῦτο ἀπέδειξε κάλλιστα ὁ Ρεῖσκιος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς Βασιλείου τάξεως. Καθὼς δὲ συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ τοιαῦτα συμβουλευτικὰ σώματα, τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ὅτε μὲν μείζον, ὅτε δὲ ἔλαττον κατὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς περιστάσεις ἐν γένει. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ἐν τῷ 25 κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ, ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Γεπιδῶν ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνομολογήσωσι συμμαχίαν, δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παραδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ ἐπιρρωσθῶσιν αἱ συνθήκαι διὰ τοῦ ὅρκου τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ ὁποῖαν ὑπόληψιν εἶχον ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι οἱ ξένοι λαοὶ περὶ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου. Καὶ ὁ αὐτὸς Προκόπιος βεβαιοῖ ἐν τῷ 9 κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὅτι ἀνέκαθεν οἱ τῶν Λαζῶν βασιλεῖς πέμποντες πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλάμβανον, τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως, συζύγους ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἴκων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὀλίγον πρότερον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου καὶ πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου, οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχαίρετιζον τὴν σύγκλητον εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅτι ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς ἐκπροσωποῦσαν ἐπὶ τῆς βραχείας ἐκείνης μεσοβασιλείας πᾶσαν τοῦ κράτους τὴν μεγαλειότητα. «Σύγκλητε Ῥωμαίων,

σὺ νικᾷς.» Ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς Προκόπιος ἀξιοῖ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, « ἡ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὔτε τῆς ψήφου, οὔτε τοῦ καλοῦ κυρία οὔσα, σχήματος δὲ μόνου καὶ νόμου ζυνειλεγμένη παλαιοῦ ἔνεκα, ἐπεὶ οὐδὲ φωνὴν ἀφεῖναι τίνα, ὁτῶν τῶν ἐνταῦθα ζυνειλεγμένων τὸ παράπαν ἐξῆν.» Καθ' οὗς δὲ εὐρισκόμεθα χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ὅστις ἐπετηδεύετο διὰ ῥητῶν διατάξεων νὰ καταργῇ πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε, ἔστω καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, προσέκρουεν εἰς τὴν βασιλικὴν παντοδυναμίαν, ἀπεφίνατο διὰ τῆς οἱ αὐτοῦ νεαρᾶς ἐπιστήμης ὡς εἰς ἀχρηστίαν πεσόντα τὸν νόμον, δυνάμει τοῦ ὁποῦ πᾶσα νέα νομοθετικὴ διάταξις καθυπεβάλλετο εἰς τὴν γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ, καθὼς προὔπεδείξαμεν ἤδη καὶ κατωτέρω θέλει γίνεαι ἔτι καταφανέστερον, πράγματι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου μᾶλλον ἀπεριόριστος, ἀπέβη ἀπεναντίας μετριωτέρα. Καὶ πλὴν τούτου, συνέβαινεν ἐν γένει εἰς τὴν σύγκλητον ὅ,τι εἰς πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα τοῦ κράτους, εἰς τὸν πατριάρχην, τὸν κουροπαλάτην, τὸν παρακοιμώμενον. Ὅσακις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰκανὸς καὶ βέκτης, πᾶσα ἡ ἐξουσία συνεκεντροῦτο εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα εἰσηκούετο. Ὅσακις ὅμως ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀδυνάτου χαρακτῆρος, ἢ ἀνήλικος, ἢ σύγκλητος ἀνελάμβανεν ἅπαν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων διεγεγόνων αὐτοῦ τοῦ Λέοντος τοῦ μετὰ τοσαύτης ὀλιγωρίας περὶ συγκλήτου λαλήσαντος, τὸ συνέδριον τοῦτο ἐρρύθμισε τὰ τῆς ὑπερτάτης τοῦ κράτους κυβερνήσεως, καὶ ἐνταυτῷ ἐξησφάλισε τὰ δικαία τῶν νεαρῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ἴσως προτέρημα τῆς συγκλήτου ἦτο, ὅτι, συγκατεμένη ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἄνδρες ἐγκρατεῖς τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διέσωζε τὰς παραδόσεις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας, ἢ ἐτροπολόγει αὐτάς ἐπιτηδεύων κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ συνετέλεσεν οὕτω ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὁργανισμοῦ ἐκείνου, δι' οὗ τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατῴρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐπορήσῃ.

Τὸ κράτος ἦτο διηρημένον ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰς 29 θέματα, ἐξ ὧν τὰ μὲν 17 ἀνήκον εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ δὲ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ εἰς τὴν Ἀσίαν καταλεγόμενα θέματα

ἦσαν τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀρμενικόν, τὸ τῶν Θρακησίων, τὸ Ὀφίκιον, τὸ Ὀπτίματον, τὸ Βουκελλαρίων, τὸ Παφλαγόνων, ἡ Χαλδία, ἡ Μεσοποταμία, ἡ Κολώνεια, ἡ Σεβάστεια, ἡ Λυκανδός, ἡ Σελεύκεια, τὸ Κιβυρραιωτῶν, ἡ Κύπρος, ἡ Σάμος, καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ δὲ θέματα τῆς δύσεως ἤγουν τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ὁ Στρυμὼν, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Νικόπολις, τὸ Δυρράχιον, ἡ Λογγιβαρδία, ἡ Σικελία, καὶ ἡ Χερσών. Ἀλλ' ὁ καταλογος οὗτος ὁ ἀναγραφείς κατὰ τὴν *Περὶ θεμάτων πραγματείαν* τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, διαφέρει ἐν πολλοῖς ἐτέρων τινῶν καταλόγων. Ἐν τῷ ν' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως εὐρίσκομεν ἕτερον πίνακα, ὅπου ἐλλείπουν μὲν τινὰ τῶν προσημειωθέντων θεμάτων, οἷον τὸ Ὀπτίματον, καὶ ἡ Κύπρος, καταλέγονται δὲ ἕτερα μὴ ἀναφερόμενα εἰς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, οἷον τὰ Χαρσιανοῦ, Λεοντοκόμews καὶ Δαλματίας. Πάλιν δὲ ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς Βασιλείου τάξεως ὑπάρχει ἕτερος κατάλογος διάφορος ἀμφοτέρων τῶν προμνημονευθέντων· διότι ἐν αὐτῷ ἐλλείπουν μὲν τὰ θέματα Σεβαστείας, Λυκανδοῦ, Μεσοποταμίας, Σελεύκεις, Λογγιβαρδίας, Κύπρου καὶ Ὀπτιμάτου, καταλέγονται δὲ τὰ θέματα Δαλματίας, Καππαδοκίας καὶ Χαρσιανοῦ. Πλὴν τούτου ἐνῶ ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματεία ἀπαντῶμεν ὡς τρίτον τῆς δύσεως τὸν Στρυμῶνα, καὶ ὡς ἑβδόμον, τὴν Κεφαλληνίαν, ἡ πραγματεία ἀμέσως ἐπιφέρει περὶ ἐκατέρου ἐξ αὐτῶν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ ὑπάγεται ὁ μὲν Στρυμὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ δὲ Κεφαλληνία εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τούτου ὁμως τεθέντος (διὰ τὴν ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν θεμάτων ἀναφέρονται ὡς ἴδια θέματα ; καὶ : διὰ τὴν ἐν τοῖς κεφαλαίοις ν' καὶ νβ' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως οἱ στρατηγοὶ Στρυμῶνος καὶ Κεφαλληνίας μνημονεύονται ὡς ὅλως διακεκριμένοι τῶν στρατηγῶν Μακεδονίας καὶ Πελοποννήσου ; Ἀλλὰ, καθὼς ἡξυρόμεν ἤδη, ἡ ἀκρίβεια δὲν ἦτο τὸ κυριώτερον προτέρημα τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν συγγραφέων. Καὶ ἔπειτα οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι κατάλογοι συνετάχθησαν πιθανώτατα κατὰ διαφόρους χρόνους· ἡ δ' ἔκτασις τοῦ κράτους ἐτροπολογεῖτο συνεχῶς δι' αὐξήσεων ἢ μειώσεων. Μικρὸν μάλιστα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Νικηφόρου Φωκά, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, καὶ τοῦ Βασίλειου Βουλγαροκτόνου, τὸ κράτος ἀνεκτήσατο τὴν Κρήτην, τὸ βασίλειον τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλας χώρας, αἵτινες δὲν ἀναφέρονται εἰς

τοὺς προπαρατεθέντας καταλόγους. Τελευταῖον τὰ ὅρια τῶν θεμάτων ἦσαν ἄλλοτε ἄλλως κεκανονισμένα. Α. χ. ἐν τῷ ν' κεφαλαίῳ τῆς *Πρὸς τὸν ἰδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκομεν ὅτι τὰ θέματα Καππαδοκίας, Κεφαλληνίας, Καλαβρίας καὶ Χαρσιανοῦ ἀπετέλουν ἄλλοτε μέρη τῶν θεμάτων Ἀνατολικοῦ, Λογγιβαρδίας, Σικελίας καὶ Ἀρμενιακοῦ. Πολλὰ δὲ ἀναφέρονται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θέματα, ἄλλοτε ὑφιστάμενα, ἔπειτα δὲ κατακτηθέντα ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἀνεγράψαμεν τὸν ἀνωτέρω κατάλογον μᾶλλον ἵνα δώσωμεν γενικὴν τινα ἔννοιαν τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ ἥτοι ἐν ἀρχῇ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἣ ἔχοντες τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

Τὰ ὅρια τῶν θεμάτων τῆς Ἀσίας εἶναι ἀκριβῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τὸ Ἀνατολικὸν θέμα ἦτο ὅλως μεσόγειον, καὶ κατεῖχε τὸ κέντρον οὕτως εἰπεῖν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Περιελάμβανε δὲ μέγα μέρος τῆς Φρυγίας, τὴν Πισιδικὴν, τὴν Λυκαονίαν, καὶ κλάσματα τινα τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας. Ὀνομαστὰ ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πόλεις ἦσαν πρὸς βορρᾶν τὸ Ἀμόριον, πρὸς ἀνατολὰς τὸ Ἰκόνιον, καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Ἀκροϊνόν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειτο τὸ Θρακησίον θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν μικρὰν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν, καὶ τμήμα τῆς Καρίας, ἥπτετο τῆς θαλάσσης, διὰ μικρᾶς τινας περὶ Μίλητον παραλίας, καὶ πόλεις εἶχεν ἀξιολόγους τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Λαοδικεῖαν, καὶ τὰς Κολοσσᾶς ἢ Χώνας. Δυτικῶς πάλιν τοῦ Θρακησίου ἔκειτο τὸ τῆς Σάμου θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε, πλὴν τῆς νήσου ἅψ' ἧς ὠνομάζετο, πᾶσαν τὴν ἀπέναντι αὐτῆς παραλίαν ἀπὸ Ἐφέσου πρὸς μεσημβρίαν μέχρι Ἀτραμυττίου πρὸς βορρᾶν. Τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου ὠρίζετο ἀπὸ δυσμῶν διὰ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου, καὶ μεσογείως συνώρευε πρὸς νότον μετὰ τῶν θεμάτων Σάμου καὶ Θρακησίων, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἄρκτον δὲ μετὰ τοῦ Ὀπτιμάτου. Πόλεις δὲ κυρίας εἶχε τὴν Νίκαιαν, τὸ Δορύλαιον, τὸ Κοτυάειον, τὴν Κύζικον. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀψικίου Ὀπτίματον κατεῖχε τὴν πρὸς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον παραλίαν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν δυτικωτέραν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, συνορεύον πρὸς ἀνα-

τολὰς μετὰ τοῦ Βουκελλαρίων θέματος, καὶ πόλεις κυριωτέρας εἶχε τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Τὸ Βουκελλαρίων θέμα συνέκειτο ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Γαλατίας, μετὰ κυριωτάτης πόλεως, τῆς Ἀγκύρας· συνώρειε δὲ πρὸς δυσμὰς μετὰ τοῦ Ὀψικίου καὶ τοῦ Ὀπιματου, πρὸς νότον μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Ἀρμενικοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας, καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὰ τρία ταῦτα θέματα, Ὀπίματον, Ὀψίκιον καὶ Βουκελλαρίων, ὠνομάσθησαν οὕτω ἐκ τοῦ ὅτι πάλαι ποτὲ ἐστάθμευον ἐν αὐτοῖς τρία τινὰ ῥωμαϊκὰ στρατιωτικὰ τάγματα, οἱ καλούμενοι Bucelarii Cataphracti, οἱ Optimates, ἥτοι λογάδες γότθοι πολεμισταὶ, καὶ οἱ Obsequentes ἥτοι σῶμα ἐκ μονομάχων συγκροτηθὲν, τὰ ὅποια ὅμως ἅπαντα πρὸ καιροῦ δὲν ἐσώζοντο. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων ἔκειντο ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τὸν Εὐξείνου πόντον τὰ τρία θέματα· Παφλαγονία, Ἀρμενικὸν, καὶ Χαλδία. Πρὸς νότον τοῦ Ἀρμενικοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειντο τὰ πέντε μεσόγεια θέματα· Κολώνεια, Σεβάστεια, Χαρσιανὸν, Καππαδοκία, Λυκανδός. Ἡ Λυκανδός, ἡ Καππαδοκία καὶ ἐν μέρει ἡ Κολώνεια ὠρίζοντο πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ Εὐφράτου, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ θέμα Μεσοποταμίας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Καππαδοκίας, παρὰ τὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπέναντι τῆς βορείου παραλίας τῆς Κύπρου, ἠπλοῦτο τὸ θέμα Σελευκείας (ἢ Κιλικίας), καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν αὐτοῦ, πρὸς νότον δὲ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Θρακησίου, παρὰ τὴν αὐτὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, παρετείνετο τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν, περιλαμβάνον καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τὸ μέχρι Μιλήτου μέρος. Ἡ Ῥόδος ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν· ἡ δὲ Κύπρος ἀπετέλει, ὡς εἶδομεν, ἴδιον θέμα, ἕτερον δὲ πάλιν αἱ Κυκλάδες νῆσοι.

Τῶν δὲ εὐρωπαϊκῶν θεμάτων τὰ ὅρια ὀλιγώτερον ἀκριβῶς διαγράφονται ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου· ἀλλ' ὅμως οἱ νεώτεροι ἐρευνῆται ἐπεχείρησαν νὰ ὀρίσωσι καὶ ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλῶς. Ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σωζομένων θεμάτων ἡ μὲν Λογγιβαρδία περιελάμβανε τὴν περὶ Βᾶριν χώραν καὶ τὴν Καπιτανάταν, φρούρια ἔχουσα Ὑδροῦντα, Καλλιπόλιν, Ῥωσσάνον, Σορρέντον· τὸ δὲ τῆς Σικελίας, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀράβων κατὰκτησιν τῆς νήσου ταύτης, περιωρίσθη εἰς τὰς ἐπὶ τῆς χερσονήσου χώρας, Καλαβρίαν, Βρεττίαν, Ἀπουλίαν, καὶ τὴν Λευκανίαν ἢ Βασιλικάταν,

φρούρια δὲ εἶχε τὸ Ῥήγιον, τὴν ἁγίαν Κυριακὴν, τὴν ἁγίαν Σεβηρίναν, καὶ τὴν Κρότωνα. Ἐπειτα ἀπὸ δυσμῶν ἐρχόμενοι πρὸς ἀνατολὰς εὐρίσκομεν τὸ Κεφαλληνίας θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς Ἰονίους νήσους· τὴν Πελοπόννησον· τὸ τῆς Ἑλλάδος θέμα, ὅπερ ὁμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, ἡ δ' Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία ἀπετέλουν τὸ θέμα Νικοπόλεως. Πρὸς βορρᾶν τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Νικοπόλεως ἦσαν τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ἐκτεινόμενον μὲν ἀπὸ Πηνειοῦ μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Στρυμόνος ὀρέων, περιλαμβάνον δὲ τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὸ θέμα Δυρραχίου, τὸ ὁποῖον, ὀριζόμενον πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς περὶ Ἀχρίδα Βουλγαρίας, ἐξετείνεται ἀπὸ Αὐλῶνος μέχρις Ἀντιθάρεως, καὶ πόλεις εἶχε λόγου ἁξίας τὸ Δυρράχιον, τὸ Δούλκινον καὶ τὴν Ἀντιθαριν. Τὸ θέμα τοῦ Στρυμόνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἐξετείνεται μέχρι Μαρίτσης, κατ' ἄλλους δὲ περὶ ὁρίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος καὶ τῶν πέριξ ὀρέων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θεματος Στρυμόνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπέτρεχε τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους· ὡς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμὰς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις. Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα, τὸ ὁποῖον μετετοπίσθη καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς τὴν Θράκην, διότι περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν χώραν ταύτην, πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Βασίλειος Α', καίτοι ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπελέγετο Μακεδῶν, πᾶσα δὲ ἡ δυναστεία αὐτοῦ Μακεδονικὴ ἐπεκλήθη. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν μάλιστα τῆς Βουλγαρίας, ὑπήχθη καὶ αὕτη εἰς τὸ τῆς Μακεδονίας ἐκείνης θέμα. Τελευταῖον πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ, ἔκειτο τὸ θέμα Χερσῶνος, τὸ ὁποῖον ὁμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ ταύτην τὴν πόλιν καὶ μικράν τινα περὶ αὐτὴν περιοχὴν.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἰδίως τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὀλίγας εὐρίσκομεν ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀσφαλεῖς εἰδήσεις· διότι ὁ θεοστεφὴς οὗτος συγγραφεὺς ἀντὶ νὰ εἴπῃ πῶς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, καὶ ὁποῖαί τινες ἦσαν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, εὐλογον νὰ παραθέτῃ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, ἐμπίπτων εἰς δεινὴν χρόνων καὶ

πραγμάτων σύγχυσιν, τῆς ὁποίας ἀρκούμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ἀκόλουθον ἀπόδειξιν. Ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἐχει δὲ τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος πόλεις τὸν ἀριθμὸν 79· καὶ τοσαῦτα μὲν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἱεροκλέα.» Ἀλλ' ὁ Ἱεροκλῆς ἔγραψε τὸν Συνέκδημον αὐτοῦ καθ' οὓς χρόνους τὸ κράτος διηρεῖτο εἰς ἐπαρχίας, οὐχὶ εἰς θέματα, ἡ δὲ ἐπαρχία Ἑλλάδος ἦγουν Ἀχαΐας, διατελοῦσα τότε ὑπὸ ἀνθύπατον, περιελάμβανε καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε αἱ 79 πόλεις τοῦ Ἱεροκλέους ἀνῆκον οὐ μόνον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Πορφυρογέννητος ἀντιγράφων ἀκρίτως τὸν Ἱεροκλέα ἀποδίδει τὰς πόλεις ταύτας εἰς μόνον τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα ὁμιλῶν περὶ τοῦ θέματος Πελοποννήσου λέγει ὅτι τὸ θέμα τοῦτο εἶχε πόλεις 40. Πλὴν τούτου οὐδὲ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῶν θεμάτων δυνάμεθα πάντοτε νὰ μάθωμεν ἐκ τοῦ Πορφυρογεννήτου. Τοῦ θέματος Σάμου ἀναφέρεται πρωτεύουσα ἡ Σμύρνη· τοῦ θέματος Πελοποννήσου ἡ Κόρινθος· τῶν θεμάτων Σεβαστείας, Λυκανδῶ, Σελευκείας, Θεσσαλονίκης, Κεφαλληνίας, Δυρραχίου, Χερσῶνος, πρωτεύουσαι ὑπῆρχον ἀναγκαιῶς αὐταὶ αἱ πόλεις ἐξ ὧν ἐκαλοῦντο τὰ θέματα ταῦτα. Εἰς τина θέματα ὑπῆρχε μία πόλις τοσοῦτον τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα, ὥστε πιθανώτατα αὕτη ἦτο ἡ πρωτεύουσα· οἷον ἐν Ὀφικίῳ, ἡ Νίκαια· ἐν Ὀπτιμάτῳ, ἡ Νικομήδεια· ἐν Χαλδίᾳ, ἡ Τραπεζοῦς· ἐν Λογγιβαρδίᾳ, ἡ Βᾶρις· καὶ πιθανῶς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἐφεσος, διότι οἱ ἄραβες ἐκάλουν τὸ θέμα τοῦτο Ἑλ-Ἐφεσίς ἢ Ἑλ-Ἀφασίν. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων Βουκελλαρίων, Παφλαγονίας, Σικελίας ἢ μᾶλλον Καλαβρίας, Ἀνατολικοῦ, Ἀρμενικοῦ, Μεσοποταμίας, Κιθυρραιωτῶν, Αἰγαίου πελάγους, Μακεδονίας, Στρυμόνος, καὶ ἐπὶ πᾶσι περὶ τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος Ἑλλάδος, οὐδεμίαν ἔχομεν ἐνδείξιν.

Ἐκάστου θέματος προΐστατο ἀνώτατος ἄρχων ὀνομαζόμενος συνήθως στρατηγός, ἐξ οὗ καὶ τὰ θέματα ἐκαλοῦντο ἐνίοτε στρατηγίδες, οἷον ἡ τῆς Καππαδοκίας στρατηγίς, ἡ Καλαβρίας στρατηγίς καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὁ στρατηγός εἶχεν ἅμα μὲν τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ θεματι αὐτοῦ στρατευμάτων, ἅμα δὲ τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν τοῦ θέματος διοίκησιν· διότι ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτων ἐξωτερικῶν κινήσεων, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ κράτος, κατέστη ἀπαραίτητος ἡ συμπύκνωσις τῆς ὅλης κυβερνητικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐνὸς

καθ' ἕκαστον θέμα. Τινῶν δὲ θεμάτων οἱ προϊστάμενοι ὠνομάζοντο *κατεπάνω*· οἷον ὁ κατεπάνω Παφλαγονίας, ὁ κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὁ κατεπάνω Ἰταλίας, ὁ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως. Ὁ κατεπάνω ἐσήμαινε τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ὑπῆρχον δὲ πλὴν τῶν κατεπάνω τῶν θεμάτων καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ κατεπάνω τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ὁ κατεπάνω τῶν Μαρδαϊτῶν τῆς Ἀτταλείας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οἱ δὲ κατεπάνω θεμάτων τινῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ στρατηγοὶ τῶν μεθορίων, ὡς φαίνεται, θεμάτων, οἵτινες ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἦσαν περιβεβλημένοι καὶ πλείονα τῶν στρατηγῶν ἐξουσίαν. Ἐκ τοῦ κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἠξίωσάν τινες ὅτι παρήχθη κατ' ἀναγραμματισμὸν ἡ καπιτανάτα, ἡ ἄχρι τῆς σήμερον οὕτως ὀνομαζομένη ἐπαρχία τῆς κάτω Ἰταλίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲν ἦσαν ὅλοι ἴσοι, εἶχον διαφόρους βαθμοὺς κατὰ τὴν ἑκτασιν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄλλην σπουδαιότητα τοῦ θέματος τοῦ ὁποίου προϊστήσαντο. Ἐν γένει τὰ ἀνατολικά θέματα ἐλογίζοντο ὡς ἀνώτερα τῶν δυτικῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη δηλοῦται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἱεραρχικῆς κατατάξεως ὅλων τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἣτις ἀναφέρεται ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ὅπου οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς προηγούνται ἅπαντες πολὺ τῶν στρατηγῶν τῆς δύσεως. Πλὴν τούτου οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰς λεγομένας *ρόγας*· ἐνῷ οἱ τῆς δύσεως μισθὸν τοιοῦτον δὲν ἐλάμβανον, ἀλλὰ μόνον τὰς λεγομένας *συνηθείας*, ἧτοι δικαιώματα κατ' ἔτος πληρωνόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διοικουμένων. Τοσοῦτον δὲ ἐπεκράτησε νὰ λογίζεται ὡς πρὸς τὰ θέματα ἡ ἀνατολὴ ἀνωτέρα τῆς δύσεως, ὥστε ἐνίοτε θέματα ἐν Εὐρώπῃ κείμενα, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἑκτασιν σπουδαιότατα ὄντα, κατελέγοντο μετὰ τῶν ἀνατολικῶν, οἷον ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Καὶ τ' ἀναπαλιν θέματα ἐν Ἀσίᾳ κείμενα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια λογιζόμενα, κατελέγοντο μετὰ τῶν δυτικῶν. οἷον τὸ Κιβυρραιωτῶν καὶ τῆς Σάμου. Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἀνατολικά θέματα δὲν ἦσαν ὅλα ἰσότιμα, καὶ ἡ μετὰ αὐτῶν διαφορὰ ἀναφαίνεται πρὸ πάντων ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ μισθοῦ τὸν ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν, διότι περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ μισθολόγιον τῶν στρατηγῶν τούτων ὅπως εἶχεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ

Μακεδόνας ἐν τῷ προμνημονευθέντι κεφαλαίῳ ν' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Αἱ δ' ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι πληροφορίες εἰσὶ βεβαίως περιεργόταται. Κατὰ τὸ μισθολόγιον τοῦτο, τρεῖς στρατηγοί, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν, ὁ τῶν Ἀρμενικῶν, καὶ ὁ τῶν Θρακησίων, ἐλάμβανον κατ' ἔτος ἀνὰ λίτρας χρυσοῦ 40 ἑκάστος, ἥτοι δρ. 43,200 κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ τότε νομίσματος. Τρεῖς ἄλλοι στρατηγοί, ὁ τοῦ Ὀψικίου, ὁ τῶν Βουκελλαρίων καὶ ὁ Μακεδονίας, ἀνὰ λίτρας 30 ἥτοι δρ. 32,400. Πέντε στρατηγοί· ὁ Καππαδοκίας, ὁ Χαρσιανοῦ, ὁ Παπλαγονίας, ὁ Θράκης καὶ ὁ Κολωνείας ἀνὰ λίτρας 20, ἥτοι 21,600 δρ. Μεταξὺ δὲ τῶν στρατηγῶν ὅσοι εἶχον λίτρας 20 κατ' ἔτος, κατατακτέον καὶ τὸν Χαλδίας, ἥτοι Τραπεζοῦντος, διότι οὗτος ἐλάμβανε μὲν λίτρας 10 τακτικὸν μισθόν, ἐλάμβανε δὲ καὶ ἐτέρας λίτρας 10 ἐκ τοῦ αὐτόθι τελωνείου. Μόνον δὲ λίτρας 10 ἥτοι δρ. 11,800 ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ Κιθυρραιωτῶν, Σάμου καὶ Αἰγαίου πελάγους. Ὁ δὲ στρατηγὸς Μεσοποταμίας οὐδὲν ἐλάμβανεν, ὡς ἔχων ὅλον τὸ τελωνεῖον. Τελευταῖον 4 στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λυκανδοῦ, ὁ Σεβαστείας, ὁ Σελευκείας, καὶ ὁ Λεοντοκόμεως δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ 5 λίτρας, ὡς ὄντες ὅτε συνετάχθη τὸ προκείμενον μισθολόγιον ἀπλοῖ κλεισουργαί.

Ἐκάστος στρατηγὸς θέματος εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν πολλοὺς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἄρχοντας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τοὺς ἐπισημοτέρους. Οἱ μετὰ τὸν στρατηγὸν ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν οἱ κλεισουργαὶ καὶ οἱ τουρμάρχαι. Κλεισουργαὶ ἰδίως ἐλέγοντο οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φυλακὴν τῶν κλεισουργῶν ἢ στενωπῶν ἐκάστου θέματος, ὅποιοι ἦσαν βραδύτερον ἐπὶ τῶν ὁθωμανῶν οἱ δερβὲν-ἀγάδες· τουρμάρχαι δὲ οἱ ἄρχηγοὶ τοῦ λοιποῦ τῶν θεμάτων στρατοῦ. Τουρμάρχης λ. χ. ἦτο ὁ Ἀγαλλιανὸς, ὁ στασιάζας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Λέοντος Γ'. Ἐνίοτε ὅμως ἀναφέρονται πολλοὶ τουρμάρχαι ἐν τῷ αὐτῷ θέματι, καὶ ἰδίως εἰς παράλια θέματα, εἰς ἣ πολλοὶ εἰδικοί τουρμάρχαι τῆς παραλίου· οἷον ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου καὶ ἐν τῷ θέματι τῶν Θρακησίων. Πολλὰ δὲ τῶν νεωτέρων θεμάτων ἦσαν πρότερον κλεισοῦραι ἢ τοῦρμαι ἄλλων θεμάτων· κλεισοῦραι μὲν τὰ προαναφερθέντα θέματα Λυκανδοῦ, Σεβαστείας, Σελευκείας καὶ Λεοντοκόμεως· τοῦρμαι δὲ ἡ Καππαδοκία (τῆς τοῦ ἀνατολικοῦ στρατηγίδος), ἡ Κεφαλληνία (τῆς Λογγιβαρδίας), ἡ Χαρσιανοῦ (τῆς τῶν Ἀρμενικῶν στρατηγίδος).

Ἀνώτατος δὲ μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικός τοῦ θέματος ἄρχων ἦτο ὁ πρωτονοτάριος τοῦ θέματος, ὁ καὶ κριτὴς καὶ δικαστὴς καλούμενος. Ἐκ τῶν δύο τούτων τελευταίων αὐτοῦ προσηγοριῶν καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἦτο ὁ ἀνώτατος τοῦ θέματος δικαστὴς ἢ κριτὴς· ἀλλὰ συγχρόνως διεξῆγε καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομικὴν τοῦ θέματος διαχείρισιν. Ἐνίοτε δύο θέματα εἶχον ἓνα κριτὴν, διότι μνημονεύονται κριτὴς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, κριτὴς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Μέχρι τίνος δὲ ὁ κριτὴς ἢ πρωτονοτάριος ὑπῆγετο εἰς τὸν στρατηγὸν κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ καθηκόντων, δὲν γνωρίζομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἐλάμβανε πολλάκις ἀμέσους παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὰς, καὶ ἐξηρτᾶτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν χαρτουλάριον τοῦ Σακέλλου, ἦτοι ἀπὸ τὸν γενικὸν ταμίαν τοῦ κράτους· ἡ δὲ κατὰ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ ἔφεσις δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὸν στρατηγόν. Ἡ Πείρα, ἥτις ἀποτελεῖ εἶδος νομολογίας, συνταχθείσης ἐν ἀρχῇ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, μνημονεύει ἀποφάσεώς τιτος τοῦ κριτοῦ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, προσβληθείσης ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κριτοῦ, τῆς λέξεως Ἑλλάδος τὸ ε ἦτο διὰ τοῦ ψιλοῦ πνεύματος γεγραμμένον. Ἡ ἔνστασις αὕτη, ἥτις ῥητέον ἐν παρόδῳ ἀπερρίφθη, καθυπεβλήθη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μάγιστρον, ὅστις ἄδηλον ἂν ἦτο ὁ ὕπατος τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους, περὶ οὗ ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ὁμιλήσαμεν, ἢ ἄλλος τις. Πλὴν τούτου ὁ κριτὴς ἀνεπλήρου, φαίνεται, ἐνίοτε τὸν στρατηγόν, διότι ἐν τῷ μδ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀπαραλλάκτως ὅπως οἱ στρατηγοὶ Θεσσαλονίκης, Νικοπόλεως, Πελοποννήσου καὶ ἄλλοι, ἀνέλαβε καὶ ὁ κριτὴς Ἑλλάδος νὰ παράσχη ὠρισμένον ποσὸν πολεμεφοδίων εἰς τινα κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν, κατεχομένης ἔτι τότε ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Μικρόν δὲ κατωτέρω εὐρίσκομεν ἐν τῷ αὐτῷ κειμένῳ ὅτι ὁμοίαν ὑποχρέωσιν ἀνέλαθεν «ὁ ἄρχων Χρήπου ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος.» :Ἐπεταὶ ἄρᾳ γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ νῆσος Εὐβοία, ἡ ὑπαγομένη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἴδιον διοικητικὸν προϊστάμενον καλούμενον ἄρχοντα; Σημειωτέον ὅπως δὴποτε ὅτι ἡ ἁλλοίωσις τοῦ ὀνόματος Εὐριπος ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ρεῖσκιου εἰς τοὺς ἄραβας.

Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν χρόνων τούτων διοικήσεως, ἦτοι τῆς τοπικῆς διοικήσεως τῶν πόλεων, χωμῶν καὶ χωρίων, ἀντιφάσκουσιν οἱ

νόμοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Λέοντα τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ἡ μὲν αὐτεξούσιος τῶν πόλεων διοίκησις εἶχε παύσει πρὸ καιροῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰ πάντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ, ἀνηρτήθησαν εἰς τὴν βασιλείον πρόνοιαν καὶ ἀπόφασιν. Τοῦτο διαλαμβάνουσι ῥητῶς αἱ διατάξεις αὐτοῦ μς' καὶ μζ'. Ἀλλὰ, καθὼς πολλάκις παρετηρήθη, αἱ διατάξεις αὗται μαρτυροῦσι τὴν προαίρεσιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τοῦ νὰ οἰκειωθῇ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτους μᾶλλον, ἢ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Λέων ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῶν πόλεων, ὡς πάλαι μὲν ποτε ὑπαρξάντων, πρὸ καιροῦ δὲ ἐκλιπόντων. Καὶ ὅμως ἐν αὐτῇ τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἐν ἣ αὐτὸς ἔγραφε, γινώσκομεν δύο πόλεις τοῦ κράτους ἐχούσας ἀρχὰς ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐκλεγομένας. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως, περὶ τὰ μέσα τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς, ἀποσταλὴς εἰς Χερσῶνα δι' ἑκτακτόν τινα ὑπηρεσίαν, καὶ ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι «οὐκ ἄλλως ἄρξεις τῆς χώρας καὶ τῶν τόπων ὁλοσχερῶς, ἢ στρατηγὸν προχειρίζομενος ἴδιον, ἀλλ' οὐ τοῖς ἐκείνων ἄρχουσὶ τε καὶ πρωτεύουσιν καταπιστεύων σαυτόν.» Μεθ' οὗ ὁ ἱστορῶν ταῦτα χρονογράφος ἐπιφέρει· «οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμέτερός πω τῆς ἐκείνων προνοούμενος ἐξαπεστέλλετο στρατηγός, ἀλλ' ὁ λεγόμενος *πρωτεύων* μετὰ καὶ τῶν *πατέρων* τῆς πόλεως τὰ πάντα ἦν διοικῶν.» Ὡς αὐτῶς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ ἱστορήσας τὰ περὶ κατατροπώσεως τῶν Σλαύων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες ἐπολιόρχησαν τὰς Πάτρας ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρει ἄρχοντας τῆς πόλεως ἀνταποκρινομένους μετὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατηγοῦ καὶ οἰκήτορας αὐτῆς βουλευομένους περὶ τοῦ πρακτέου. Ὡς τε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἡ Χερσὼν τοῦλάχιστον καὶ αἱ Πάτραι διφυκοῦντο ὑπὸ ἰδίων δημοτικῶν θεσμῶν καὶ ἀρχόντων. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἀπὸ τῶν ὁποίων σώζονται χρυσόβουλλα ῥητῶς μαρτυροῦντα ὅτι ἡ Μονεμβασία εἶχεν ἰδιάζοντα κοινοτικά προνόμια, οὐδὲ θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ Χρονικά τῶν κατὰ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα ἐν Μωρέᾳ πολέμων τῶν φράγκων, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ πελοποννησιακαὶ πόλεις παριστῶνται διοικούμεναι ὑπὸ ἀρχόντων καὶ προεστών, ἀπαρραλλάκτως σχεδὸν ὅπως ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν μετὰ τὸν Λέοντα ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 947 νεαρὰν τοῦ

Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, περὶ τῶν εἰσερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακοινώσεις πενήτων, τὸν ὅρον ὁμᾶς τοῦ χωρίου, ἀναφερόμενον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καθ' ἕκαστον κάτοικον αὐτοῦ, καὶ δηλοῦντα προδήλως οὐχὶ ἄλλο, ἢ τὸ ἠθικὸν τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου πρόσωπον. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν ἔτει 922 νεαράν τοῦ Ῥωμανοῦ, Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου, τὸν ὅρον *μητροκομία*, δηλοῦντα κώμην ἔχουσαν περὶ ἑαυτὴν ἄθροισμα κατοίκων νεμομένων κοινὰ προνόμια, ἢ καθυποβεβλημένων εἰς κοινὰ καθήκοντα, ἐν ἄλλαις λέξεσι πρωτεύουσιν κοινότητος. Ἐκ τούτων δὲ πάντων καταφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὑπῆρχον κοινοτικοὶ τινες θεσμοί, ὅσονδ' ἂν ἦτο καὶ ἂν αὕτη ἡγωνίσθη νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας ἑαυτῆς πᾶσαν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης. Διότι τοῦτο τῷ ὄντι ὑπῆρξε τὸ θεμελιῶδες σύστημα τῆς δυναστείας ταύτης, ἥτις διὰ στόματος τοῦ Λέοντος μάλιστα δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως ἀποφαινομένη ὅτι «νῦν πρὸς ἑτέραν κατάστασιν τὰ πολιτικὰ μεταπεποιήται πράγματα καὶ πρὸς μόνην τὴν βασιλείαν πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηται πάντα.» ὅτι «νῦν τῆς βασιλικῆς φροντίδος πάντων ἐξηρημένων, καὶ σὺν Θεῷ τῇ ταύτης προνοίᾳ καὶ σκοποῦμένων καὶ διαιτωμένων, τὸ μόναρχον κράτος ἀνέλαβε τὴν πάντων τῶν πραγμάτων διοίκησιν.»

Πᾶσα δὲ ἡ δύναμις αὕτη ἡ διὰ τοῦ προεκτεθέντος μηχανισμοῦ συμπυκνωθεῖσα εἰς χεῖρας τῆς βασιλείας, σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν κατασκευὴν τῶν δύο ὀργάνων, δι' ὧν καὶ μόνων ἡ δύνατο ἡδὴ νὰ συντηρηθῇ τὸ κράτος, ἥτοι τὴν ὅσον ἐνδέχεται θαυλεστέραν πλήρωσιν τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τὴν ὅσον ἐνδέχεται μείζονος στρατοῦ καὶ στόλου συγκρότησιν.

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσερχομένων φόρων εἰμποροῦμεν θαρρύντως νὰ εἰπώμεν ὅτι ὀλίγα ἐπὶ γῆς κράτη ἐπέτυχον τοσοῦτον θαυμάσια ἀποτελέσματα ὅσον τὸ ἡμέτερον μεσαιωνικόν. Ἀχρι τοῦδε δὲν ἐκρίναμεν περὶ τούτου εἰμὴ ἔκ τινων μερικῶν πληροφοριῶν, οἷον τῶν εἰσπράξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀποταμιευμάτων διαφόρων βασιλέων καὶ ἄλλων τοιούτων εἰδήσεων· ἀλλ' ἡδὴ θέλομεν φέρει τεκμήριόν τι περὶ τῆς ὅλης ἐτησίας τοῦ κράτους εἰσπράξεως. Ὅτε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος οἱ δυτικοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐρρέθη ὑπ' αὐτῶν ὅτι ὁ Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς ἀνατολῆς, εἶχεν ἡμερησίαν

πρόσδοκον 30,000 χρυσῶν. Ὁ Χόπφ, ὑπολαμβάνων τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀνακτομισθίαν, νομίζει τὸ πρᾶγμα ὅπως ἀπίθανον· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἀνακτομισθίας, διότι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 περίπου ἑκατομύρια δρ. κατ' ἔτος. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ ἀνακτομισθίας, τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν ἐτησίων προσόδων τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου· πάλιν δὲ ὅχι βεβαίως περὶ τῶν προσόδων ὅσας πραγματικῶς εἰσέπραττον ὅ,τε Βαλδουῖνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, διότι διὰ τὴν ἀλλόκοτον ἀνεπιτηδεύτητα ἦν ἐδείξαν πάντες οὗτοι, αἱ δημόσιαι αὐτῶν εἰσπράξεις περιορίσθησαν ἀμέσως εἰς ἐλάχιστα ποσά, καὶ μετ' οὗ πολὺ ἡλαττώθησαν τοσοῦτον, ὥστε οἱ διάδοχοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Κομνηνῶν κατήντησαν νὰ στερηθῶσι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἡ εἰδήσις λοιπὸν ἐκείνη δὲν ἦνίττετο βεβαίως εἰμὴ τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἄλλοτε εἰσπραττόμενα ἀπὸ τῶν χωρῶν ὅσαι ἤδη καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τοῦ Βαλδουίνου κυριαρχίαν, ταύτας δὲ τὰς εἰσπράξεις ἡδύνατο οἱ δυτικοὶ κάλλιστα νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, τὰ ὅποια εὗρον, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ φυσικῶ τῇ λόγῳ συνεβουλεύθησαν πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἅμα παραδεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, καὶ ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης νύξεως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν, δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὅλον ποσὸν τῆς εἰσπράξεως τοῦ κράτους. Εἵπομεν ὅτι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 ἑκατομύρια περίπου δραχμῶν κατ' ἔτος· ἀλλ' εἰς τὸν Βαλδουῖνον δὲν ἀπεδόθη εἰμὴ τὸ τέταρτον τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους· ἄρα τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους τούτου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ προσεγγισμὸν εἰς 640,000,000 περίπου δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πρώτης ὀψεως, ὑπέρογκον, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν πολὺ μείζονα σχετικὴν τοῦ νομίσματος ἀξίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὰ 640 ἐκεῖνα ἐκεῖνα ἑκατομύρια ἤθελον ἔχει σήμερον ἀξίαν ἴσην πρὸς 3,000. Τοιοῦτους ἐτησίους πόρους δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε τοσοῦτον ἐπολλαπλασιασθῇ ἡ κοινὴ εὐπορία, καὶ τοσοῦτον ἐτελειώθῃ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις. Πλὴν τούτου ἡ πληροφορία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ὠρίσαμεν τὸ ποσὸν ἐκεῖνο ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 13

ἐκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ κράτος δὲν εἶχε, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἔκτασιν τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἐκατονταετηρίδος. Τὸ πλεῖστον τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν· ἡ κατωῖτα Ἰταλία εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν· αἱ σταυροφορίαι εἶχον ἐπαγάγει μεγάλας συμφοράς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴν νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων προσόδων· καὶ, τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν, ἔλαβον τοσαῦτα προνόμια ἀσυδοσίας ἢ ἐλαττώσεως φόρων, ὥστε καὶ ὡς ἐκ τούτου περιορίσθησαν ἀναγκαιῶς αἱ δημόσιαι τοῦ κράτους εἰσπράξεις καὶ μάλιστα αἱ τελωνιακαί. Ἐάν λοιπὸν ἠθέλωμεν παραδεχθῇ ὅτι ἐν τῇ 12 ἐκατονταετηρίδι, ὅτε τοσαῦται ἐπῆλθον ἀφορμαὶ μειώσεως τῶν δημοσίων εἰσπράξεων, αὗται συνεποσοῦντο εἰς 600 καὶ ἐπέκεινα ἐκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ 9 καὶ τῇ 10 εἰσοδήματα ἦσαν ἀσυγκρίτῳ πλείοτερα, ἐξ οὗ ὁμως καθίσταται ὅλως ἀκατάληπτον τὸ οἰκονομικὸν τοῦτο φαινόμενον. Τὸ μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ φράγκοι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰσοδημάτων συνεβουλεύθησαν τὰ λογιστικὰ βιβλία οὐχὶ τῶν τελευταίων χρόνων, ἀλλὰ τῶν ἀρχαιότερων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανόν, ὅσῳ οἱ κατακτιηταὶ ἐκεῖνοι ἠξίουσαν νὰ ἀνακτήσωσιν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ποσὸν τῶν 640 ἐκατομμυρίων ἦτο τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἐκατονταετηρίδος, πάλιν μένει δυσκατανόητον ἐκ πρώτης ὄψεως πῶς τὸ κράτος τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὅποτεδῆποτε πόρους πλείονας τῶν πόρων ὅσους ἔχουσιν οἱ ἡγέται τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις πᾶσαι αἱ μερικαὶ πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐπιτρέπουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὴν παραδοχὴν τοῦ ὀλικοῦ ἐκείνου ποσοῦ, ὅσον ὑπέρογκον καὶ ἂν φαίνεται. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰουδαίου Βενιαμὴν Τουδέλα περὶ τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὁποῖα παρεῖχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μόνῃ ἡ Κωνσταντινουπόλις ἐν τῇ 12 ἐκατονταετηρίδι. Ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, ὅστις ἐπεστέφθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀποθαυμάσας ἰδίως τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλευσούσης, βεβαίωσι, ὅτι, καθ' ὅς ἔλαβε πληροφορίας, ἡ πόλις αὕτη ἐπλήρωνε καθ' ἐκάστην εἰς τὸν

βασιλέα 20,000 χρυσῶν, εἰσπραττομένων ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν
 καπηλείων, τῶν ἀγορῶν, καὶ τῶν πολυαρίθμων ἐμπορῶν, ὅσοι συνέρ-
 ρεον εἰς αὐτὴν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἐκ Βαγδατίου, Μεσοπο-
 ταμίας, Μηδίας, Περσίας, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ῥωσίας, Οὐγγα-
 ρίας, τῆς χώρας τῶν Πετσενέγων, Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας· 20,000
 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 106 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν κατ'
 ἔτος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἀφοῦ μόνῃ ἡ πρωτεύουσα ἐδίδε
 τόσα, νὰ διδῇ τὸ λοιπὸν ὅλον κράτος ἄλλα 500,000,000, μάλιστα
 ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο μὲν ἡ πλου-
 σιωτέρα καὶ ἐμπορικωτέρα τοῦ κράτους πόλις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνῃ
 πλουσία καὶ ἐμπορικὴ. Ἐκ τοῦ ἐπιστήμου καταλόγου τῶν πόλεων εἰς
 τὰς ὁποίας οἱ Κομνηνοὶ ἐπέτρεψαν βραδύτερον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς νὰ
 ἰδρῶσιν ἀποικίας ἐμπορικὰς, συνάγεται ὅτι παρεκτὸς τῆς Κωνσταν-
 τिनουπόλεως ὑπῆρχον τότε ἐν τῇ κρᾷ αἱ ἀκόλουθοι ἀξιόλογοι ἐμπο-
 ρικαὶ πόλεις. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν Λαοδικεῖα, Ἀντιόχεια. Μάμιστρα, Ἀ-
 δανα, Ταρσός, Ἀττάλεια, Στροβίλος, Χίος, Θεολόγος, Φώκαια. Ἐν
 Εὐρώπῃ δὲ Δυρράχιον, Αὐλὼν, Κέρκυρα, Βόνιτσα, Μεθώνη, Κορώνη,
 Ναύπλιον, Κόρινθος, Θῆβαι, Ἀθῆναι, Εὐβοία, Δημητριάς, Θεσσαλο-
 νίκη, Χρυσόπολις, Περιθεώριον, Ἀβυδος, Παιδεστός, Ἀδριανούπολις,
 Ἄπρος, Ἡράκλεια, καὶ Σηλυβρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν
 ἀναφέρονται εἰμὴ τὰ ἐμπορεῖα εἰς τὰ ὅποια οἱ Ἑνετοὶ ἵδρυσαν ἀποι-
 κίας ἐμπορικὰς. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῇ κρᾷ καὶ
 ἄλλαι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἰδίως εἰς τὰ παράλια
 τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων
 καὶ νήσων ἡ μὲν Κέρκυρα κατέβαλλεν ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι κατ'
 ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1,650,000 περίπου δραχμῶν, ἦτοι περὶ
 τὰ 9 περίπου ἑκατομμύρια τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· πλείωτερα δὲ
 λαδὴ τῶν ὅσα εἰσπράττει τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀπὸ ὅλης
 τῆς Ἑπτανήσου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις τοσοῦτον
 πλούσιαι, ὥστε μετ' ὀλίγον οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων τὸ
 κρατίδιον δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ μόνον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιω-
 τίαν, ἡδυνήθησαν νὰ συντηρῶσι μίαν τῶν πολυτελεστέρων καὶ μεγα-
 λοπρεπεστέρων αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Οὐδὲν ἦττον δὲ λαμπροὶ
 ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρίγκηπες τοῦ Μωρέως, χάρις εἰς τὴν εὐπορίαν καὶ
 ἐμπορίαν τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Κορώνης,
 τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαιμόνος καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς χερσονήσου

πόλεων. Ἐλάχιστον περὶ τὴν Νίκαιαν τμήμα τῆς μικρᾶς Ἀσίας οὐ μόνον ἀπετέλεσεν ἐν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς Ἀνατολῆς κρατῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Βατάτσην, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ῥόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος ἀπετέλεσαν ἡγεμονίας φραγκικᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον αὐτοτελεῖς, ἀπάσας δὲ φημιζομένας ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ τῇ δυνάμει. Ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός, ὁ δεσπότης Ἑλλάδος καλούμενος, ἱδρύσε κράτος, τὸ ὁποῖον κατώρθωσε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον πᾶσαν τὴν δυνάμιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ φραγκοκρατίας. Τί λοιπὸν παράδοξον ἂν πᾶσαι αὗται αἱ χῶραι ἡνωμένοι ὁμοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου κατώρθουν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ λογοθέτην τὸ προσημειωθὲν μέγα ἐτήσιον εἰσόδημα; Καὶ ἔπειτα πῶς ἄλλως θέλουσιν ἐξηγηθῇ τὰ ὑπέρογκα περισσεύματα, τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἠδυνήθησαν νὰ ἀποταμιεύσωσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφοῦ ἐπήρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἐξόδα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ πολλῶν καὶ πολυτελεστάτων οἰκοδομῶν; Ὁ Θεόφιλος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ἀπεθασάρισαν 1090 κεντηνάρια χρυσίου καὶ 3000 ἀργύρου ἥτοι περὶ τὰ 140 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, αἵτινες ἰσοδυναμοῦσι σήμερον πρὸς 700,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος 250,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 1,250,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Περὶ τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις, διότι μαρτυροῦνται ὑπὸ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων τούτου δὲ τεθέντος, δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐγίνοντο τοιαῦτα οἰκονομίαι, ἐὰν συγχρόνως δὲν παρεδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐτήσiai εἰσπράξεις ἦσαν τοσαῦται ὁποίας ἀνωτέρω ὑπελογίσσαμεν αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο ποσὸν τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος, μάλιστα μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, εἶχε λόγῳ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐχὶ ὅπως ἔχουσι σήμερον πρὸς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον ἡ Ἀγγλία, ἡ ἢ Γαλλία, ἡ ἢ Γερμανία, ἡ ἢ βόρειος Ἀμερική, κατ' ἰδίαν ἐκάστη λαμβανομένη, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι σύναμα λαμβανόμεναι πᾶσαι ὁμοῦ αἱ βιομηχανικώταται αὗται καὶ ἐμπορικώταται τῶν

θῶν καὶ σύνεσιν κυβερνητικὴν, καὶ διοικητικὴν ἐμπειρίαν καὶ χρηστότητα ἀτομικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ αὐστηρότεροι κριταὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας. Ἵνα ἐκτιμήσωμεν δικαίως τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι μακρὰ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ἰπὸς ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγούμενῳ βιβλίῳ. Αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν δοξασιῶν τῆς μείζονος μερίδος τῶν τοῦ κράτους κατοίκων, ὥστε ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσιν, ἀπεναντίας ἐζηθένισαν αὐτὸ. καὶ ἐπὶ τέλους παρήγαγον μίαν τῶν φοβερωτέρων ἀκολασιῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἦτο λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐκ μέσου, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον, τὸ δὲ κράτος νὰ ἀναδιοργανωθῇ κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων. Τοῦτο ἐνόησε κάλλιστα ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ πεπρωμένου τούτου κύκλου ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν πρὸς συντήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς ἀπ' αἰῶνος τότε μορφωθείσης ἐν ταῖς ἐσχαιαῖς ταύταις τῆς Εὐρώπης. Τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἅμα μοναρχήσας, ὑπῆρξεν ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ῥύθμισις. Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐκάθητο ὁ Φώτιος, ὅστις ἐξεπροσώπει τὴν μερίδα ἐκείνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν λαϊκῶν, οἵτινες ἀπεδέχθησαν μὲν τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, ἀλλὰ διέσωζον ἐλευθερίαν δοξασιῶν καὶ τρόπων ἀναμιμνήσκουσιν μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τῶν ὁπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Κατέναντι δὲ αὐτοῦ ἴστατο ὁ Ἰγνάτιος ἔχων μεθ' αὐτοῦ ἅπαντας τοὺς ἀπολύτους θιασώτας τῶν ἀρχαίων καθεστώτων. Οἱ πρῶτοι ἦσαν εὐάριθμοι, οἱ δὲ τελευταῖοι ἀσυγκρίτως πλείότεροι, καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι, ὅσῳ ἐπειδὴ ὁ Φώτιος εἶχε περιέλθει ἀναφανδὸν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ ἰγνατιανοὶ ἦσαν φυσικοὶ τοῦ ἀρχιερέως τούτου σύμμαχοι, οὗτος εἶχεν ἐν αὐτῷ τῷ κράτει μερίδα ἰσχυρὰν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ ταράττῃ ἀδιακόπως τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα. Ἡ περιπλοκὴ αὕτη δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὸν Βασίλειον, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, ἵνα διεξαγάγῃ ἀπερισπάστως τὴν πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν αὐτοῦ ἀναδιοργάνωσιν. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀμέσως τῆς δυσχερείας ἐκείνης, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐπιούσης τῆς ἀνα-

γορεύσεως αὐτοῦ ἡμέρας κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνάτιον. Τὰ καθέκαστα τῆς μεταβολῆς ταύτης καὶ αἱ νέαι σχέσεις, εἰς ἃς ὡς ἐξ αὐτῆς περιῆλθεν ἡ ἐκκλησίαι ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐκτεθῆ ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου σκοποῦμεν νὰ ἱστορήσωμεν ἐν ἐκτάσει ὅπως οὖν καὶ ἄνευ διακοπῆς τὰ μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου διατρέξαντα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἥτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς πολιτευθεὶς ἐπιτηδεϊότατα πρὸς τοὺς ἰγνατιανούς καὶ τοὺς φωτιανούς ἀφ' ἑνός, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης ἀφ' ἑτέρου, οὐ μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἐπὶ τέλους ἀποκατέστησεν, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐδὲν ἐθυσίασε τὰς προνομίας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Συγχρόνως δὲ ἐνησχολήθη ἀνεκδότως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καθ' ὅλους τοὺς κλάδους δεινῶς παραλελυμένης διοικήσεως. Τὸ ταμεῖον ἦτο κενὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ δαπανήσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὰ ἐξόδα τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας ἀποταμιευθέντος θησαυροῦ, ὅστις συνεποσοῦτο εἰς 140 περίπου ἑκατομύρια δραχμῶν, καὶ ἐξ ὅλων τῶν ἔκτοτε ἐν διαστήματι 11 ἐτῶν εἰσπραχθέντων τακτικῶν εἰσοδημάτων, δὲν ὑπελείποντο καθ' ἣν ἡμέραν ἐκυριάρχησεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ εἰμὴ τρία καὶ μόνον κεντηνάρια ἥτοι 324,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ οὐ μικρὸν μέρος τῶν χρημάτων τούτων ἐσπαταλήθη εἰς δωρεὰς τοῦ Μιχαὴλ Γ', ὁ βασιλεὺς εὐρὼν τὴν σημείωσιν τῶν οὕτως ἀτόπως δαπανηθέντων, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν σύγκλητον καὶ καθυπέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ δὲ ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς «τὸ ἄγαν ὑποθαράων δίκαιον τὰς ἡμισείας ὧν περ ἔλαβον ἕκαστος ἀντιστρέψαι πρὸς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐκέλευσεν.» Ἐντεῦθεν δὲ εἰσεπράχθησαν ἀμέσως 300 κεντηνάρια, ἥτοι 32,400,000 δραχμῶν, δι' ὧν ἡδυνήθη ὁ νέος ἡγεμὼν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρώτας καὶ μᾶλλον κατεπειγούσας τῆς ὑπηρεσίας ἀνάγκας. Ἀλλ' εὗρε καὶ ἄλλην πρόχειρον χρηματικὴν συνδρομήν. Ὁ Μιχαὴλ Γ', ἀφοῦ κατησώτευσεν ὅλον τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, εἶχε χωνεύσει καὶ τὰ πολυτιμώτατα τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις πολυτίμων κοσμημάτων, τὰ ὅποια εἶχον κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου

μίαν χρυσὴν πλάτανον, δύο δλοχρύσους γρύπας, δύο χρυσηλάτους λέοντας, ἐν δλόχρυσον ὄργανον, πολλὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης χρυσωμάτων καὶ πολλὰς βασιλικὰς στολὰς τὰς μὲν δλοχρύσους, τὰς δὲ χρυσοῦφάντους, ὅλην ἔχοντα ἅπαντα οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν 200 κεντηναρίων, ἥτοι 21,600,000 περίπου δραχμῶν, μεταβαλὼν δὲ τὸν χρυσὸν τοῦτον εἰς νόμισμα, ἡτοιμάζετο νὰ καταδαπανήσῃ καὶ τοῦτο. Εὐτυχῶς ἀπέθανε πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμά του, ὥστε ὁ Βασίλειος ἡδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ χρήματα ἐκεῖνα εἰς κοινωφελεστέρους δαπάνας. Τοιουτοτρόπως δὲ πορισθεὶς 54,000,000 κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς βασιλείας του, ἐφρόντισε συγχρόνως περὶ τοῦ μέλλοντος δι' αὐστηρὰς ἀλλὰ δικαίας τῶν νενομισμένων φόρων εἰσπράξεως· καὶ τοσαύτην εἰσῆγαγεν ἐν τῇ διοικήσει τῶν οἰκονομικῶν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥστε λέγεται ὅτι οἱ φορολογούμενοι κατήντησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ μὴ ἔχωσιν ἀπαίτησιν τινα νὰ ὑποβάλωσι κατὰ τοῦ δημοσίου. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὑπερβολή· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης τοῦ ἐγκωμίου συνάγεται τοῦλάχιστον εὐλόγως ὅτι περιεστάλησαν πολλαὶ καταχρήσεις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται εἰς τὸ τότε ἐπικρατοῦν φορολογικὸν σύστημα.

Ὁ Βασίλειος ἐβελτίωσεν ὡσαύτως τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, διορίσας εἰς τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀνθρώπους πεπαιδευμένους ἅμα καὶ χρηστοὺς, ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ ἀπαιτῶν ἰδίως νὰ προστατεύωνται οἱ πένητες κατὰ τῆς πίσεως τῶν ἰσχυρῶν· ὥστε, «ἰσονομία πᾶσα καὶ δικαιοσύνη ὥσπερ ἀπὸ τινος ὑπερορίου φυγῆς ἐδόκει κατιέναι πρὸς τὸν βίον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμπολιτεύεσθαι.» Δὲν ἀξιούμεν τῇ ἀληθείᾳ ὅτι ἐπανῆλθε τότε ὁ χρυσοῦς αἰὼν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀκολασίαν καὶ ἀναρχίαν τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' ἐκ συστήματος ἐπικρατήσασαν, ἥτο φυσικώτατον οἱ ἄνθρωποι νὰ μακαρίζωσιν ἑαυτοὺς βλέποντες τὴν νέαν κυβέρνησιν ἀγωνιζομένην τοῦλάχιστον, ἂν ὅχι κατορθοῦσαν πάντοτε, νὰ ἐφαρμόσῃ ἐξ ἴσου τὸν νόμον εἰς πᾶν τὸ ὑπῆκοον. Καὶ ἔπειτα τὰ ἄχρι τοῦδε σωζόμενα καὶ ἐν μέρει ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν ἔτι νομοθετικὰ τοῦ Βασιλείου ἔργα μαρτυροῦσιν ὅπόσον ἐνδελεχῶς ἐπεμελήθη τὴν ῥύθμισιν τοῦ κλάδου τούτου τῆς κυβερνήσεως. Naὶ μὲν ἐν τῇ ἀντιδράσει ἥτις ἐπῆλθε τότε κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως κατηργήθησαν πολλοὶ αὐτῆς ἄστικοί, γεωργικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, οἵτινες ἡδύναντο ἴσως νὰ διατηρηθῶσιν, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ

νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας δὲν προεκάλεσε μόνη ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξαλειφθῶσιν οἱ νεωτερισμοὶ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας εἶχον καταστήσει ἀπαραίτητον σπουδαιότατοι λόγοι. Ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅσῳδῆποτε σωτηρίους καινοτομίας καὶ ἂν εἰσῆγαγεν ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἦτο ἔργον ἐπίτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὅλα τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτῶν ὅσα δὲν ἐτροπολογήθησαν. Ὁθεν δικασταὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἠναγκάζοντο πάλιν νὰ ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς συλλογὰς ἐκείνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων. Πλὴν τούτου ἡ Ἐκλογὴ διὰ τὸ ἐπίτομον δὲν ἠδυνήθη οὔτε ῥητῶς νὰ καταργήσῃ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς ἀχρησίαν περιπεσόντας ὁρισμοὺς τοῦ δικαίου, οὔτε νὰ διαλύσῃ τὰς ἀντιφάσεις ὅσαι προέκυψαν μεταξὺ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν κατόπιν ἐπιγενομένων τροποποιήσεων. Τελευταῖον καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει τοῦ δικαίου προήχθη ὅπως οὖν διὰ τῶν ἐρμηνειῶν ὅσας ἐγράψαν ἔκτοτε πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν, ἡ δὲ νομικὴ αὕτη φιλολογία κατήντησε νὰ ἐξωθήσῃ πολλαχοῦ τὸν νόμον καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ κείμενα τῶν ἰουστινιανέων συλλογῶν, ὄντα λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀπέβησαν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτα. Ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε μεγάλη τις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σύγχυσις, ἀνάλογος τῆς ἀνωμαλίας ἣν ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῶν συλλογῶν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Τούτου λοιπὸν τὸ παράδειγμα μιμούμενος ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν ἰουστινιανέιον νομοθεσίαν, τὰς χρησίμους εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἔνεστι πλήρη ἐλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, διαλύων τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκείναις ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπηρχαιωμένα αὐτῶν μέρη, καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαρίθμους νόμους. Δύο δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο ἔργα· τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ἐν τῇ μεταξὺ τοῦ ἔτους 870 καὶ τοῦ ἔτους 878, ὠνομάσθη *Πρόχειρος νόμος*, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, ἐπιτομὴ τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περι-

λάβανε δὲ καὶ τινα ἐκ τῆς Ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἣτις ῥητῶς κατηργήθη διὰ τοῦ προχείρου τούτου νόμου. Τὸ δὲ ἕτερον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 884, ἦτο ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατὰταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, συνέκειτο ἐκ βιβλίων 40, καὶ ὠνομάσθη *Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων*. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀνακαθάρσεως ἐγένετο ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἐκδοσις τοῦ *Προχείρου*, ἐπιδιορθωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγαλητέρας ἐκείνης συλλογῆς καὶ μετονομασθέντος *Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων*. Βραδύτερον πάλιν ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς καὶ διάδοχος Λέων ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ τὸ δεύτερον ὡς αὐτῶς καὶ αὐτὴν τὴν Ἀνακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων. Ἐπραξε δὲ τοῦτο 4 ἢ 5 ἔτη πρὸ τοῦ 917, ὅτε ἀπέθανε, διαιρέσας τὴν δευτέραν ταύτην ἐκδοσιν εἰς 60 βιβλία, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν *Βασιλικά*.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο διὰ χρόνου μακροῦ· τὴν δὲ τοῦ στρατοῦ ἀναδιοργάνωσιν ἐδέησε νὰ διαπράξῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ κράτος ἐπιέζετο πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ποικίλων, ἡ δὲ πεζικὴ καὶ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις εἶχε καταντῆσαι εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο γεγονότα. Τῷ 867 ὁ ἡγεμὼν τῶν παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, ὁ τοῦ Καρβέα διάδοχος, εἶχε προέλθει μέχρι Νικομηδείας καὶ Ἐφέσου, καὶ λαβὼν παρὰ Βασιλείου προτάσεις περὶ εἰρήνης ἐτόλμησε νὰ ἀπαντήσῃ· αἶπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσαι, ἀπόστηθι τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύομεν μετὰ σοῦ. Εἰδὲ μὴ, σκοπεύομεν ὅλως ἵνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν.» Δύο δὲ ἔτη πρότερον οἱ Ῥῶσοι, ἐπὶ 200 μόνον ἐπιβαίνοντες τρεχαντηρίων, ἠπειλῆσαν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν. Οἱ στρατιωτικοὶ κατὰλογοὶ εἶχον ἐλαττωθῇ, διότι τὰ δημόσια χρήματα ἀντὶ νὰ δαπανῶνται εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, εἶδομεν ποῦ καὶ πῶς κατησυνεύοντο ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. Ὅσακις δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ μὴ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν πολεμίων στρατόν τινα, ἐνόμιζεν ὅτι θεραπεύει τὴν χρεῖαν ταύτην διὰ συρφετοῦ ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ προχείρου ἀθροισθέντων καὶ ὅλως ἀνασκήτων, οἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ διελύοντο ἅμα ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρὸν, ἢ καὶ πρὶν τὸν ἰδῶσι. Δὲν ἤξευρομεν ἂν ὁ Βασίλειος διέταξέ τι περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν στρατιω-

τοτοπίων. Αἱ περὶ τούτου σωζόμεναι νεαραὶ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε μεγάλην νεοσυλλεξίαν καὶ ὅτι οἱ νέοι οὗτοι στρατιῶται ἐγυμνάσθησαν διὰ μελέτης τακτικῆς καὶ πόνων ἐνδεδεχόντων περὶ πάσας τὰς ἀσκήσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἐθίσθησαν εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν εὐπείθειαν. Ταῦτα λέγει ὁ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γράψας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, προσθέτων ἀφελῶς ἀλλὰ ὀρθῶς ὅτι ἐὰν «οὐδὲ τῶν βαναύσων καὶ χυδαίων τεχνῶν οὐδεμίαν ἐστὶν εἰδέναι πρὸ τοῦ μαθεῖν,» βεβαίως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ βουλομένῳ νὰ φαντάζεται ὅτι γνωρίζει τὴν πολεμικὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην διχα μαθήσεως καὶ ἰκανῆς ἐμπειρίας. Οὐδὲ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ νεοσυλλέκτου στρατοῦ ἠρκέσθη ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνέμιξε τὰ νέα ταῦτα τάγματα μετὰ τῶν ὀλίγων σωζομένων παλαιμάχων, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐπέστησεν ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ ἐπιτηδεύουσας, ἐπῆρκει δαψιλῶς εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐβράβευε τοὺς ἀριστεύοντας, ἐτιμῶρει τοὺς ῥαθυμοῦντας, καὶ ἐν γένει παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην ἀναδιοργάνωσιν, ἣτις ἔμελλεν ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας νὰ σώσῃ καὶ νὰ κλείσῃ τὸ κράτος. Τὴν δὲ βελτίωσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐπέτρεψεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν πλωίμων Νικήταν Ὁδρύφαν, περιφανῇ θαλάσσιον ἥρωα τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Ὁδρύφας ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ πρὸ καιροῦ καὶ μηδὲν μὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ γενναῖον ἐπὶ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ Γ', ἀλλ' οὐδὲν ἦττον διετέλει πιστὸς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον ὁμῶς συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀφορμὰς ποικίλας νὰ καταδείξῃ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ προτερήματα.

Τῷ ὄντι εὐθύς ὡς ἐμονάρχησεν ὁ Βασίλειος ἀπεδείχθη ὁποῖον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους ὑσάκης ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀνδρὸς ἡξεύροντος νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ τῶν δυνάμεων. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαήλ Τραυλοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπέβαλον τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέων οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας Ζουπάνοι καὶ αὐταὶ αἱ παράλιαί τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις (σελ. 660 τοῦ τρίτου τόμου)· ἀλλὰ ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ Βασιλείου μοναρχίας 867—870, αἵ τε πόλεις αὗται καὶ αἱ περὶ αὐτάς

σλαυικαὶ φυλαί, πιεσθεῖσαι ὑπὸ μωαμεθανικοῦ στόλου ἐζήτησαν παρὰ Βασιλείου ἐπικουρίαν καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῷ εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ ἤρπασε τὴν εὐκαιρίαν καὶ παρασκευάσας ἀμέσως στόλον 100 πλοίων ἐπεμφεν αὐτὸν ὑπὸ τὸν Νικήταν Ὠορύφαν. Ἄμα δὲ ἐπλησίασεν ἡ δύναμις αὕτη, οἱ σαρακηνοὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν τοῦ Ῥαουσίου ἀπέπλευσαν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένει εἰς τοὺς συγχρόνους ἡ δραστηριότης τοῦ ναυάρχου τούτου εἰκονίζεται καλῶς ὑπὸ τοῦ χρονογράφου λέγοντος «ὥσπερ τινὰ πρηστήριον κεραυνὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει» ὁ Βασίλειος τὸν Ὠορύφαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ σαρακηνοὶ ἀποπλεύσαντες ἐκ Ῥαουσίου ἐπέπεσον κατὰ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Βἄριν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὁρμώμενοι ἐληλάτουν τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Βασίλειος διέταξε τὸν Ὠορύφαν νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ τὴν χερσόνησον ἐκείνην ἀπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς, ἅμα ἤθελε ῥυθμίσει τὰ κατὰ τὴν Δαλματίαν πράγματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τοῦ τε πάπα τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως Λουδοβίκου Β'. Τὸν πάπαν εἶχεν ἐξευμένισαι διὰ τῆς τοῦ Φωτίου ἐξορίας· πρὸς δὲ τὸν Λουδοβίκον Β', εἰ καὶ τροπολογήσας τὰς ἐπ' ἐσχάτων συνομολογηθείσας σχέσεις (σελ. 744 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) διετέλει πάντοτε φιλικῶς διακείμενος. Ἐπειτα εἰς οὐδέτερον τῶν δυναστῶν τούτων τῆς δύσεως συνέφερον ἡ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παγίωσις τῆς τῶν σαρακηνῶν ἀρχῆς. Ὅθεν τῇ συμπράξει αὐτῶν ὁ ναύαρχος Ὠορύφας ἀνέκτισε τὴν Βἄριν καὶ καθυπέταξεν αὐτῇ τὸ πλεῖστον τῆς κάτω Ἰταλίας, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς μέρους καταληφθέντος ὑπὸ Λουδοβίκου Β'. «Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν ἐσπέραν στρατεία τῷ βασιλεῖ τοιοῦτον πέρας ἐδέξατο, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν λαφύροις καὶ τῇ δόξῃ κατεκοσμήθη ἡ βασιλεύουσα,» λέγει ὁ χρονογράφος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, θέλομεν διαλάβει ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθον ἔκτοτε πρὸς τὸ κράτος αἱ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν καὶ αἱ ἄλλαι σλαυικαὶ φυλαί.

Πρὸ πάντων ἐστάλησαν εἰς Δαλματίαν ἱερεῖς ἐπιτετραμμένοι νὰ μεταδώσωσι τὸ ἅγιον βάπτισμα εἰς τὰς σλαυικὰς τῆς χώρας ἐκείνης φυλάς, ὧν αἱ πλείεσται εἶχον ἀποβάλει πρὸ 50 ἐνιαυτῶν μετὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους καὶ τὸ χριστιανικὸν θρήσκειμα. Ἀφοῦ δὲ αὐτῇς ἐβάπτισθησαν, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ κράτος ἐρρυθμίσθησαν ὡς ἐξῆς. Αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ὑπερτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἣν ἐξεπροσώπει ὁ παρ' αὐταῖς ἐδρεύων στρατηγός

Δαλματίας, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος διώριζε τοὺς κατ' ἰδίαν ἄρχοντας ἐκάστης φυλῆς ἐκ τῶν ὁμογενῶν αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γενεᾶς ἐκείνης ἣτις εἶχεν ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ κυβερνᾶν τὴν φυλὴν ταύτην. Πλὴν τούτου αἱ σλαυϊκαὶ φυλαί ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ τελῶσι φόρον τινὰ, καὶ νὰ στρατεύωσι προσκαλούμεναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τὴν μὲν ὑποχρέωσιν τῆς στρατεύσεως ἐξεπλήρουν, τὸν δὲ φόρον ἐλάχιστον ὄντα, εἶναι ἄδηλον ἂν κατέβαλλον τακτικῶς. Καὶ ἂν τὸν κατέβαλλον δέ, ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια τοῦ κράτους δὲν ἦτο σπουδαία, διότι ἀντὶ τοῦ φόρου ἐκείνου κατέστησαν ὑποτελεῖς εἰς τὰς σλαυϊκὰς φυλάς αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Δαλματίας πόλεις. Τὸ Ἀσπάλαθον ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς σλαύους τούτους 200 χρυσᾶ κατ' ἔτος, τὸ Τραγύριον, ἡ ὅπως ἐλέγετο τότε Τετραγκούριον, 100, ἡ Διόδωρα 110, ἡ Ὀψαρα καὶ Ἀρβη καὶ Βέκλα, ἀνὰ 100 ἐκτὸς αὐτουσίων τινῶν προϊόντων. Αὐτὸ τὸ Ῥαούσιον ἐτέλει εἰς μὲν τὸν ἄρχοντα Ζαχλουμίας 36 χρυσᾶ, εἰς δὲ τὸν ἄρχοντα Τερβουνίας ἄλλα 36. Ὡστε ἡ τῆς Δαλματίας ἀνάκτῃς δι' ἄλλου σπουδαίου καὶ πραγματικοῦ δεσμοῦ δὲν συνῆψεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου, εἰμὴ διὰ τῆς ὀριστικῆς ὑπὸ τῶν αὐτόθι σλαυϊκῶν φυλῶν παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διὰ τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν ἀνέλαβον αὐταὶ νὰ στρατεύωσιν ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὑποχρεώσεως ἣν τῶντι ἐξεπλήρωσαν ἡμέσως, βοηθήσασαι τὸν ναύαρχον Ὠρούφαν εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σαρακηνῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τὴν ὑπὸ τῶν σλαύων τῆς Δαλματίας παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ παρηκολούθησε μετ' ὀλίγον ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς ὅλας τὰς γείτονας σλαυϊκὰς χώρας, τὴν ἄνω Μοισίαν ἢ Σερβίαν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Δακίαν. Τὸ δὲ κίνημα τοῦτο συνδέεται προδήλως μετὰ τῆς πρό τινων τότε ἐνιαυτῶν διενεργηθείσης παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν βουλγάρων. Διότι ἐν γένει τὸ σύστημα τῆς βασιλείας ἐκείνης ἦτο νὰ ἐκχριστιανίσῃ ὅσον ἔνεστιν ἀπάσας τὰς γείτονας φυλάς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡσχολεῖτο ἔτι ἐπιμελέστερον εἰς τὸ νὰ διαπράξῃ τὸ θεάρεστον ἅμα καὶ πολιτικώτατον τοῦτο ἔργον ὡς πρὸς τὰς φυλάς ἐκεῖνας, ὅσαι ἐντὸς τοῦ κράτους δὲν εἶχον εἰσέτι ἀσπασθῇ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα ἀξιομνημόνευτον δι' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Βασιλείου ἐδέχθησαν κατὰ πρῶτον τὸ ἅγιον βάπτισμα οἱ τῆς Λακωνικῆς κάτοικοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν.

α'Ιστέον, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅτι οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν σλαύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων ῥωμαίων, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων ἑλληνες προσᾶγορεύονται, διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλόλατρως εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς ἑλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰοιδίμου Βασιλείου βαπτισθέντες χριστιανοὶ γεγόνασιν. Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ οἰκοῦσιν ἐστὶν ἄνδρος καὶ ἀπρόσοδος, ἐλαιοφόρος δὲ, ὅθεν καὶ τὴν παραμυθίαν ἔχουσι.» Τὸ χωρίον τοῦτο μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς, ἃν καὶ ὁ Χόμφυποδεικνύει ὅτι ἀνέμιχθη μετὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν, σλαυικὸν αἷμα· διότι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Μάνην πολλὰ σλαυικά τόπων ὀνόματα.

Ἐνῷ δὲ ὁ Βασίλειος διέδιδεν οὕτω τὸν χριστιανισμόν ἐν τῇ δύσει, συγχρόνως κατέλυε τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος τῶν παυλιανιτῶν, περὶ ὧν ὠμολήσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ τρίτου τόμου, καὶ ἐταπείνωνε τοὺς συμμάχους τούτων ἄραβας, ἀπὸ τοῦ 871—873, ὅτε ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος, κατατροπώσας τοὺς παυλιανίτας καὶ φονεύσας τὸν διάδοχον τοῦ Καρβεία ἀρχηγὸν αὐτῶν Χρυσόχειρα, ἐγένετο κύριος τῆς Τεφρικῆς. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν πολλοὶ παυλιανῖται ὑπερασπίζοντες τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τῇ συνδρομῇ τῶν ἀράβων, ὅτε μὲν περὶ τὰ ὄρη, ὅτε δὲ κατὰ τὰ ἀνατολικά σύνορα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Χρυσόχειρος ἀπέβαλον τὴν προτέραν πολιτικὴν σπουδαιότητα. Κατὰ δὲ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀράβων ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος τῷ 880 καὶ ἄλλην ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς βαρεῖας πληγὰς, ἃν καὶ δὲν ἡδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀπὸ Ταρσοῦ, ἀπὸ Κρήτης, καὶ ἀπὸ Ἀφρικῆς ἐγίνοντο ἀδιάκοποι ἀντιπερισπασμοί, ἐπιμόνως ἐπιτιθεμένων τῶν μωαμεθανικῶν στόλων κατὰ τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας.

Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 880, ἐνῷ ὁ Βασίλειος διέτριβε περὶ Ἀδανα τῆς Κιλικίας τὰ ὁποῖα δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκπολιορκήσῃ, ὁ ἐμίρης τῆς Ταρσοῦ Ἐσμὰν ἐπῆλθε μετὰ 30 μεγίστων πλοίων ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο τότε κομβάρια, κατὰ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος. Ἀλλ' ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος Οἰνιάτης, εἰσγαγὼν εἰς τὸ φρούριον ἐκεῖνο ἱκανὴν ἐκ τοῦ θέματος φυλακὴν, καὶ ὀπλίσας τὰ τεῖχη διὰ τῶν προσηκόντων ἀμυντηρίων, ἀπέκρουσε τὴν ἐφοδόν, καὶ ἐμπρήσας μὲν τινα

τῶν πλοίων, πολλοὺς δὲ φονεύσας τῶν πολεμίων, ἠνάγκασε τοὺς ἐπιλοίπους νὰ φύγωσι κακῶς ἔχοντες. Ἐπειτα τῷ 881 ὁ τῆς Κρήτης ἐμίρης Σαῖτ ὀπλίσας εἴκοσι καὶ ἑπτὰ κομβάρια καὶ ἔχων ἔτι πλεῖστα ἄλλα μικρότερα πλοῖα καλούμενα τότε *σακτούρας* καὶ *γαλέας*, ἐξώρμησε κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους τολμήσας νὰ προσελάσῃ καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος. Τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης μετέσχε καὶ τις ἑλλην ὀνόματι Φώτιος, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ ἔμπειρος. Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐκπλεύσας κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ὁ ναύαρχος Νικήτας Ὁδούρας τὰ μὲν εἴκοσι τῶν κρητικῶν σκαφῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός· φονεύσας ἢ καταποντώσας τοὺς ἐπιβάτας αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' οἱ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανοὶ δὲν κατεβλήθησαν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ταύτης, καὶ, ὡς φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν ἥτταν ὁ ναύαρχος αὐτῶν Φώτιος ἐτρέπη κατὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων. Ὁ Νικήτας Ὁδούρας, σταλεῖς αὐθις κατ' αὐτῶν, φθάνει εἰς Κεγχρεάς. Ἐκεῖ μανθάνει ὅτι οἱ ἐχθροὶ διατρίβουσιν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς Πελοποννήσου μέρη λεηλατοῦντες τὰ περὶ Μεθώνην, καὶ Πάτρας καὶ Κόρινθον χωρίᾳ· ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἀπολέσῃ τὸν χρόνον περιπλέων τὴν χερσόνησον, μεταβιβάζει ἐν μιᾷ νυκτὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης εἰς τὴν ἐτέραν καὶ ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὁλοσχερῶς αὐτοὺς συνέτριψε, φονεύσας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Συγχρόνως ὁμως ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἐξορμήσει μετὰ 60 παρμεγέθων πλοίων, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε 200 ἄνδρας, κατὰ τῆς Κεφαλληνίας, τῆς Ζακύνθου καὶ τῶν παρακειμένων παραλίων. Κατὰ τούτων ἐξαπεστάλη ὁ ναύαρχος Νάσαρ, ὅστις συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς Μεθώνην. Καὶ ἐλειποτακτήσαν μὲν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ πολλοὶ τῶν ἐρετῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ναύαρχος δι' αὐστηρᾶς καὶ ἐπιτηδείας διαγωγῆς περιστείλας τὸ κακὸν τοῦτο, ἀναπληρώσας δὲ, διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννου Κρητικοῦ, τοὺς λειποτακτήσαντας διὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ θέματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ Μαρδαϊτῶν, ἐπέπεσεν ἀπροςδοκῆτως κατὰ τῶν πολεμίων καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς περιφανῶς, καταπυρπολήσας πολλὰ τῶν μωαμεθανικῶν πλοίων.

Ἐκτοτε ἐθαλασσοκράτησαν οἱ ἡμέτεροι. Οἱ στόλοι αὐτῶν ἐπιπλέοντες κατὰ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς ἰσουλίας ἐν τῷ μεταξὺ οἱ σαρακηνοὶ εἶχον καταλάβει διάφορα μέρη

ἐκυρίευσαν πολλὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλείστα ἐξ αὐτῶν ἔφερον φορτίον ἐλαίου, τὸ εἶδος τοῦτο κατήντησε νὰ πωλῇται ἐν τῷ κράτει εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν, ἀντὶ ὀβολοῦ δηλαδὴ ἡ λίτρα. Ὁ Νάσαρ ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον καὶ εἰς Πάνορμον προσεκλήσατο πολλὴν λείαν, καὶ τῇ συνδρομῇ πεζικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἦρχον τότε ὁ πρωτοβεστιάριος Προκόπιος καὶ ὁ Λέων Ἀποστόππης, ἀνέκτισε τὸ πλείστον τῆς Καλαβρίας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολλῶν λαφύρων, τυχῶν αὐτόθι· εὐφροσύνου δεξιώσεως. Συνέπραξαν δὲ εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα παρεκτὸς τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Λέοντος, ὅτε Εὐπράξιος ὁ τῆς Σικελίας στρατηλάτης, καὶ ὁ Κεφαλληνίας Μουσουλίκης, καὶ ὁ Δυρραχίου Ῥαβδοῦχος, καὶ ὁ Πελοποννήσου Οἰνιάτης. Ἐν Σικελίᾳ ἐκτίσθη εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος νέα πόλις, ἣτις ὠνομάσθη Βασιλεόπολις, καὶ εἶναι ἴσως ἡ σημερινὴ Πολίτση. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Νάσαρ διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Λέων καὶ ὁ Προκόπιος· ὁ δεύτερος ἐφρονεῖθη, ὁ δὲ πρῶτος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως· οἱ διάδοχοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνάξιοι, ὥστε ἐπὶ τινα ἔτη ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ σαρακηνοὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τελευταῖον ὅμως τῷ 885 ἀπεστάλη αὐτόθι στρατηγὸς ὁ περιφανὴς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου τῶν Φωκάδων, Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, ὅστις πολλαχῶς περιέστειλε καὶ ἐταπείνωσε τοὺς πολεμίους. Εἰς δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα τοῦ Φωκᾶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον τὰ τῶν παυλιανιτῶν τάγματα, τὰ ὁποῖα, ἀγόμενα ὑπὸ τοῦ Διακονίτση, πρῶην ὑποστρατήγου τοῦ Χρυσόχειρος, ἔδωκαν ἐνταῦθα νέα δείγματα τῆς τόλμης αὐτῶν καὶ τῆς δεξιότητος. Ἀφ' ἐτέρου ἀναφέρεται ἐπὶ Βασιλείου στρατηγὸς Κύπρου Σταυράκιος· ἀλλὰ συγχρόνως λέγεται, ὅτι οἱ Κύπριοι διετέλουν κατὰ τὰς συνθήκας ὑπὸ τε τὴν χριστιανικὴν καὶ τὴν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν, ἴσως ἐξ ἡμισείας, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου (σελ. 323 τοῦ τρίτου τόμου). Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα τῶν καταλόγων ὅσοι περὶ τῶν θεμάτων καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους συνετάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Βασιλείου, μνημονεύεται ἡ Κύπρος ὡς θέμα ἔχον ἴδιον στρατηγόν.

Ὅτε λοιπὸν ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος τῇ 29 αὐγούστου 886, τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἂν δὲν εἶχεν ἀνακτήσει, παρεκτὸς ὀλίγων, τὰς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀφαιρεθείσας ἀπὸ αὐτοῦ χώρας, οὐ

μόνον ἄλλην τινὰ δὲν ἀπώλεσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως κατετρόπωσε τοὺς κυριωτάτους αὐτοῦ ἀντιπάλους, τοὺς μωαμεθανούς· ὡς προείπομεν, δὲν ἐγκατελείφθη ὅλως πᾶσα ἡθικὴ τοῦ κράτους μεταρρυθμισίς, ἡ δὲ ἀναδιοργάνωσις τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ πόρων καὶ δυνάμεων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε συντηρουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἐφεξῆς, πολλὴν ἐπηγγέλλετο ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐπίδοσιν. Ὁ σάλος ὁ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παραχθείς ἐκ τοῦ ἀποτόμου ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον εἶχον ὠφεληθῇ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ, κατηνύσθη ἤδη κατ' ὀλίγον. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ θριάμβου τῶν περὶ τὸν Ἰγνάτιον δυσηρεστήθησαν οἱ περὶ τὸν Φώτιον· ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειονοψηφίαν, ὁ Φώτιος, ὡς θέλομεν ἶδει ὅταν ἐκτενέστερον ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος, ἐνόησε τὴν ἀνάγκην οὐχὶ νὰ ἀντιπολιτευθῇ εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, ὥστε, ἀποθανόντος τοῦ Ἰγνατίου περὶ τὰ τέλη τοῦ 877, ἀνεκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Φώτιος καὶ συνέπραξεν ἕκτοτε μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς τὴν τῶν πνευμάτων εἰρηνopoίησιν. Οἰκονομία καὶ τάξις εἰσῆχθησαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὁ στρατὸς ἠϋξήσεν, ἡσκήθη καὶ ἐτάχθη ὑπὸ ἐπιτηδεῖους ἡγεμόνας. Ἡ περιστολὴ τῶν καταχρήσεων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀφ' ἐνὸς ἐπολλαπλασίασαν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ ἀφ' ἐτέρου περιεποίησαν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τὸ κυριώτατον ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον δικαιοῦται πᾶν ἔθνος νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τῆς κυβερνήσεώς του, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ἡ νομοθεσία, ἂν κατήργησε τὰς εὐγενεῖς ἀρχὰς τῆς Ἐκλογῆς καὶ τῶν ἄλλων νόμων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐξετέθη ὁμως ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον καὶ εἰς γλῶσσαν προσιτὴν εἰς τὸ ὑπῆκοον. Ὅταν δὲ παραβάλωμεν τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν πρὸς τὴν δεινὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων μάλιστα βασιλείων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ πρὸς τὴν φοβερὰν ἀκολασίαν ἣτις ἐμίανε τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ Μιχαὴλ Γ', θέλομεν ἐννοήσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐντύπωσιν ἣν κατέλειπεν ἡ μνήμη τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅτι εἶπομεν πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰς πράξεις αὐτοῦ, τοῦτο λέγομεν καὶ ἀφοῦ τὰς ἐξεθέσαμεν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὴν μεγαλοφυῖαν δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη, ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτι-

κὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ σώζονται καὶ συντηροῦνται. Ἦξευρε πιθανώτατα ὅτι οἱ νόμοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἀγαθώτεροι τῶν καθεστῶτων νόμων, ἀλλὰ πεισθεὶς ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τοὺς ἀποδέχεται καθήργησε μὲν αὐτοὺς ἐπισήμως, ἐπολιτεύθη δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ἂν ὅχι κατὰ τὸ γράμμα. Ἦξευρε βεβαίως ὅτι ὁ Φώτιος ἦτο ἀνώτερος τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ, διότι ἐπείσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τὸν ᾔθελεν. Ἐστρατήγησε σπανίως καὶ ἔτι σπανιώτερον ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ἀνέτιθετο ἡ ἡγεμονία τῆς τε πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Δὲν ἐκτέησατο ποτὲ πολλὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐξετίμα τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς. Ἀμα ἐνόησεν ὅτι εἰμπορεῖ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Φώτιον ἀκινδύνως, τὸν ἀνεκάλεσε, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ν' ἀνοίξῃ μὲν ἐν τῇ Μαγναύρᾳ σχολὴν ἐν ᾗ συνέρρεον πλείστοι ἀκροαταί, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν υἱῶν, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου καὶ Στέφανου. Ἀλλὰ προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσεν ὡσαύτως ὁ Βασίλειος τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ γερμανὸς Οὐγγερ, ὁ γράφας σπουδαιστάτην περὶ τῆς ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἡμῶν κράτει ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς συγγραφὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἡ τέχνη οὐ μόνον δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἔλαβεν ἀξιόλογον ἐπίδοσιν. Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἔργα τινὰ αὐτοῦ κοινωφελῆ, οἷον νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, γέφυραι· ὡς μᾶλλον ὁμως ὀνομαστά ἐπὶ λαμπρότητι καὶ κομψότητι λογιζονται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἡ μεγάλη προσθήκη ἣν κατεσκεύασεν εἰς τὰ βασίλεια, ἥτοι τὸ λεγόμενον καινούργιον, καὶ οἱ πολυάριθμοι ναοὶ οὓς ᾔγειρεν ἢ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνεκαίνισεν ἢ ἄλλως ἐπεσκεύασεν ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ εἰς τὰ πέριξ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον ὑπῆρξε χρηστὸς καὶ εὐπρεπὴς ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν. Ὅπως δὴποτε καὶ ἂν συνεζεύχθη τὴν Εὐδοκίαν Ἰγгерίνην, καὶ ὅ,τι δὴποτε ἐφημίζετο περὶ τῶν δύο πρώτων αὐτῆς υἱῶν, διετέλεσε προσηλωμένος πρὸς αὐτὴν, καὶ οὐδεμίαν ποτὲ ἀπεκάλυψεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος τῶν παίδων ἐκείνων. Διετέλεσε δὲ καὶ εὐλαβὴς καὶ ἔδωκε δείγματα ἀναμφισβητήτου εὐγνωμοσύνης πρὸς πάντας ὅσοι εὐηργέτησαν αὐτὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυστυχίας του. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀναμάρτητος. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του ἀναγκαιῶς ἔχει ἢ προσλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Ὁ Βασίλειος, ἐκδηλῶν τὴν εὐλάβειαν

αὐτοῦ ἰδίως διὰ τῆς κατασκευῆς τοσούτων ναῶν, συνεμερίζετο τὰς περὶ τούτου δοξασίας τῶν συγχρόνων του, οὐδὲ ἐνόει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἤδη ἱκανὰ τοιαῦτα τῆς κοινῆς λατρείας ἰδρύματα, καὶ ὅτι τὰ περισσεύματα τῆς ἔμφορος αὐτοῦ οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἠδύναντο νὰ δαπανηθῶσιν εἰς ἀνάγκας τοῦ κράτους μᾶλλον κατεπειγούσας. Μετεῖχε δὲ καὶ τῆς τότε κοινῆς δεισιδαιμονίας, πιστεύων εἰς τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν μαγείαν καὶ προσηλωθεὶς τούτου ἔνεκεν εἰς τὸν γόητα Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, ὅστις παρέσυρεν αὐτὸν εἰς πολλὰς ἀδικίας καὶ πολλὰ ἀτοπήματα, ὡς θέλομεν ἶδει ὅταν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς βασιλείας ταύτης μέρους. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Βασίλειος διέπρεπε μὲν ἐπὶ πολλοῖς προτερήμασιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς του, ὅπως πολλοὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀπ' ἐναντίας ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἠὺδοκίμησεν ὅτι ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους ἐντὸς τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀγωνισθεὶς νὰ πράξῃ τὸ ἐφικτὸν καὶ ὄχι τὸ ἀνέφικτον.

Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος εἶχε προαποθάνει, ὥστε ἡ βασιλεία περιῆλθε τῷ 886 εἰς τὸν δευτερότοκον Λέοντα. Ὁ νέος οὗτος, μαθητὴς γενόμενος τοῦ Φωτίου, ἔλαβε μὲν πᾶσαν τὴν παιδείαν τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι τότε οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ οὐδὲν ἐκληρονόμησε τῶν πρακτικῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ προτερημάτων. Ὅθεν ἐπωνομάσθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλὰ ἀπέδειξε δι' ἁπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ φιλή παιδεία, ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιωρισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανεστέραν καὶ μᾶλλον ἀδικαιολόγητον τὴν κακίαν. Ἐξέδωκεν, ὡς εἶδομεν καὶ θέλομεν βραδύτερον ἶδει, νόμους σοφοὺς, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος παρεβίαζε τοὺς νόμους τούτους ζήσας ἐπανειλημμένως μὲν ἐν μοιχείᾳ, τελέσας δὲ τέταρτον καὶ πολλῶν σκανδάλων πρόξενον γενόμενον γάμον μετὰ τῆς Ζωῆς Καρβουνοψίνης, τῆς μητρὸς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἐνῷ ἐποίει ἐπιγράμματα δι' ὧν ἐξύμνει τὸν διδάσκαλόν του Φώτιον, καθήρσεν αὐτὸν ἅμα βασιλεύσας, ἵνα ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον, ἐκκαιδεκαέτη ὄντα. Ἐνῷ αἱ πόλεις

τοῦ κράτους κατεστρέφοντο ὑπὸ ποικίλων πολέμων, αὐτὸς ἔγραφε λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ποιήματα· ἐνῶ τὰ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ἦσαν ἄθλια, αὐτὸς συνέτασσε χρησμούς περὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ ἐνῶ οἱ στρατοὶ αὐτοῦ κατετροποῦντο, αὐτὸς ἀντέγραφε τὰς περὶ τακτικῆς καὶ στρατηγίας συγγραφὰς τῶν ἀρχαίων. Καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρός του. Ὁ μὲν ἦτο ἀμαθής, ἀλλὰ πρακτικὸς ἄνθρωπος, ὁ δὲ λογιώτατος, ἀλλὰ παντελῶς ἄπρακτος. Ὅθεν, οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης τὸ κράτος ὑπέστη συμφορὰς δεινὰς· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ παρεκτὸς τῶν Ἀράβων προσεδλήθη αὐθις τότε ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ βουλγαρικὸν κράτος συνέκειτο ἐκ δύο τμημάτων ἴσων σχεδὸν τὴν ἑκτασιν. Τὸ πρῶτον τῶν τμημάτων τούτων ἦτο ἡ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις, συγκεκλιμένη ἐξ ἡγεμονιῶν ὑποτελῶν τοῦ ἄρχοντος τῶν Βουλγάρων, περιελάμβανεν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ Βανάτου, τὴν Βοϊβοδιαν, τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὴν Ῥουμανίαν. Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς Βουλγαρίας, κατοικοῦμενον ὑπὸ φυλῶν μαχίμων ἐν αἷς ἐπρώτευσον οἱ Ἀβδαροι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐξησφάλιζε τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρίαν ἀπὸ νέων ἐκ τῆς ἄρκτου ἐπιδρομῶν, καὶ παρεῖχε συγχρόνως αὐτῇ ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων πολλοὺς καὶ γενναίους πολεμιστάς. Τὸ δὲ δεῦτερον τμῆμα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ὅπερ ἀπετέλει καὶ τὸ κύριον τοῦ κράτους τούτου μέρος, ἦτο ἡ πρὸ μικροῦ ἀναφερθεῖσα ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις περιελάμβανε τὰ μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἰμοῦ καὶ τὴν περὶ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος χώραν.

Οἱ Βούλγαροι ἦσαν μὲν φυλὴ φιννο-ουραλικὴ ἢ τουρανικὴ, ἀλλ' ἅμα ἐκυριαρχήσαν μετὰξὺ Ἰστρου καὶ Αἰμοῦ, ἤρχισαν, ὡς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν πρὸ καιροῦ αὐτόθι ἰδρυμένων σλαυϊκῶν φυλῶν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐντελῶς ἐξεσλαυίσθησαν. Ἡ ἀπορρόφησις αὕτη τῶν νικητῶν ὑπὸ τῶν νικηθέντων συνέβη διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις οἱ Βούλγαροι ἦσαν εὐάριθμοι, καὶ τούτου ἕνεκεν ἠναγκάσθησαν νὰ προσλάβωσι τοὺς Σλαβούς συνεργούς τῶν ἀδιχαλείπτων ἀγώνων οὓς διεξήγαγον κατὰ τε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἄλλων πολεμίων. Τούτου δὲ γενομένου, ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀσυγκρίτως βαρβαρώτεροι τῶν Σλαβῶν, φυσικῶ τῷ λόγῳ οἱ νικηθέντες μετέδωκαν εἰς τοὺς νικητὰς τὴν τε γλῶσσαν αὐ-

τῶν καὶ τοὺς ἄλλους θεσμούς. Ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν συνέβη εἰμὴ διὰ μακροῦ χρόνου καὶ μετὰ πολλοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Ἄλλ' ἤδη τῷ 811, ἤτοι 130 ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης κατακτητικῆς, βλέπομεν τοὺς τῶν Σκλαβίνων ἄρχοντας παρακαθημένους εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Κρούμμου καὶ συμπίνοντας μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ κρανίου τοῦ βασιλέως Νικηφόρου (σελ. 582 τοῦ τρίτου τόμου). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁ πρέσβυς ὃν ὁ Κρούμμος ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα φέρει τὸ προδήλως σλαυικὸν ὄνομα τοῦ Δαργαμηροῦ ἢ Δραγομήρ (σελ. 593 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ λαὸς ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν κύριον Βουλγαρίας ἐκαλεῖτο λαὸς τῶν Βουλγάρων καὶ Σκλάβων. Ἐπὶ πολὺν χρόνον διεκρίνετο ἡ γλῶσσα τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς τῶν Σλαύων, ὁ δὲ ἡγεμὼν προσηγορεύετο βουλγαριστὶ Χαγᾶνος· ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατίσχυσεν ὁ σλαυϊσμός. Ὁ ἡγεμὼν προσηγορεύθη σλαυιστὶ *Κριάζ*· τὰ δὲ ὀνόματά τῶν ἡγεμόνων ἀπὸ τουρκικῶν (Ἀσπαρούχ, Κρούμμ, κτλ.) ἀπέβησαν ἢ σλαυικὰ (Βορίς, Βλαδιμίρ, κλπ.) ἢ χριστιανικὰ (Σαμουήλ, Συμεὼν, Πέτρος, κτλ.) Ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μὲν κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῖς Βουλγάροις ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποστόλων, ἀλλὰ δὲν ἤκμασεν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Σλαύων ἀποστόλων τῶν ἐκ Μοραυίας διωχθέντων μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου. Καὶ τότε κατηργήθησαν πολλὰ τῶν πρότερον ὑφισταμένων τουρκικῶν ἐθίμων οἷον ἡ πολυγαμία, ἡ ἔμπροσθεν τῶν στρατευμάτων ἀνάρτησις τῆς ἵππουριδος, τὸ ἄσιανόν σαρίκιον, ἡ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ τῶν προπατόρων ξίφους ὀρκωμοσία κ. τ. λ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι καὶ αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς συνετέλεσεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκσλαυϊσμὸν αὐτῶν. Καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως. Οἱ Βούλγαροι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν σχετικῶς τόσον ὀλίγοι, ὥστε δὲν κατέλαβον εἰμὴ τὸ ἀνατολικὸν τῆς Μοισίας μέρος καταλιπόντες πάσας τὰς δυτικωτέρας χώρας εἰς τοὺς Σλαύους. Ἰδίως δὲ δὲν φαίνονται ποτὲ κατασταθέντες ὡπωσοῦν πολυάριθμοι εἰς τὰς περὶ Ἀχρίδα χώρας. Καὶ ἐν τούτοις αἱ τελευταῖαι αὐταὶ χῶραι ἀπέβησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος τὸ κυριώτατον ὁρμητήριον τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἂν οἱ πολλοὶ Βούλγαροι ἐξεσλαυίζοντο, αἱ ἀνώτεραι αὐτῶν τάξεις δὲν διέφυγον ὅλως τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν. Οἱ εὐπατρίδαι ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ βασίλεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἰδίως δὲ ὁ Συμεὼν, ὁ δευτερότοκος υἱὸς

σημερινῶν τῆς γῆς χωρῶν. Τῷ ὄντι τότε ἐν μόνῳ τῷ ἀνατολικῷ κράτει κατεσκευάζοντο τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τοῦ πολυτελοῦς, ἢ καὶ ἀπλῶς ἀνέτου βίου, ὅσων εἶχεν ὁ κόσμος χρεῖαν, καὶ πολλαὶ ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων ἐνταῦθα μόνον ἐκαλλιεργοῦντο, ἢ παρήγοντο. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτᾶ, τὰ λινᾶ, τὰ βαμβακερᾶ, τὰ μάλλινα παντὸς εἶδους ὑφάσματα, τῶν ὁπείων τοσοῦτον λαμπρὰ δειγμάτων εἶδομεν ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι στελλόμενα ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῆς ἐκ Πατρῶν πλουσίας χήρας Δανηλίδος, καὶ τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν κατεσκευάζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ἐν αὐτῷ ἐτεχνουργοῦντο τὰ χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ, τὰ χάλκινα, τὰ πῆλινα, τὰ ξύλινα, τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων οἷον ἐξ ὄνυχος, ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου, ἔτι δὲ ἐξ ὕλου καὶ πάσης ἄλλης ὕλης παντοειδῆ σκευή, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουσαν τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἢ ἐχρησίμευον εἰς τὰς κοινοτέρας χρεῖας τῶν εὐπορούντων ὡςοῦν ἀνθρώπων πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ μάλιστα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ταῦτα δὲ πάντα, ἢ τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα τούτων πολλαχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης ἐντεῦθεν ἀποστελλόμενα, προεκάλουν φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἐν τῷ κράτει συρροὴν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀνυπολογίστων, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ αὐτοῦ πρόσοδοι ἀνεβιβάζοντο εἰς ποσὰ δυνάμενα μὲν σήμερον νὰ φαίνωνται μυθώδη, ἀλλὰ μὴ ὄντα ἀνεξήγητα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὅλως ἐξαιρετικὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου. Συγχρόνως δὲ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ φορολογία, ἢ τε ἄμεσος καὶ ἔμμεσος, ἢ τε τακτικὴ καὶ ἐκτακτος, ἦτο τότε πολὺ καταθλιπτικωτέρα ἢ σήμερον. Οἱ συνήθως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἀπαντῶμενοι φόροι εἶναι ὁ ἐγγειος, τακτικός τε καὶ ἐκτακτος, τὸ καπνικόν, τὸ ἀερικόν, τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ δικαιώματα, ὁ ἐπὶ τῶν ζώων φόρος, τὸ χαρτιατικόν, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν φόρος, ὁ ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων ἰθυσαυρῶν, ὁ φόρος ὁ ἀντικαθιστῶν τὴν προεωπικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἄλλὰ τί ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι ἀντιπαράβαλλόμενοι πρὸς τὰς ἀναριθμήτους ἐκτάκτους ὑποχρεώσεις εἰς τὰς ὁποίας κλυπεβάλλοντο οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸν ἀτελεύτητον καὶ σφόδρα δυσκατάληπτον

κατάλογον ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ λ' αὐτοῦ νεαρχῆς. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐφορολογοῦντο οὐχὶ ὅπως οἱ κάτοικοι τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν κατ' ἐπιεικῇ τινα ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐτήσιαν αὐτῶν πρόσδοον, ἀλλὰ πολὺ ἐπαχθέστερον κατὰ τὴν αὐτογνώμωνα τοῦ κυριάρχου κρίσιν καὶ τὰς ἐκάστοτε ἀνωμάλους περιστάσεις καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνάγκας, ἃν καὶ δεόν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν, ὅτι ἡ κατάθλιψις αὕτη, ὅσον δεινὴ καὶ ἂν ἦτο, εἶχε πάντοτε τὰ ὅρια αὐτῆς, δὲν ἀπέβαινε δηλαδὴ τοιαύτη, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὸν ἐμπορικὸν, τὸν βιομηχανικὸν καὶ ἐν γένει τὸν ἐργατικὸν βίον. Ἐὰν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἦτο ἀδύνατον τὸ κράτος νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ 700 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, καὶ νὰ ἐξακολουθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ποριζόμενον ἀδιαλείπτως τὰς ὑπερόγκους ἐκείνας προσόδους. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν ἐπλήρωνον τότε πολὺ πλείονας ἢ σήμερον φόρους, καὶ τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ μέχρι τινὸς πῶς τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε προσόδους μείζονας τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἄριστα διοικουμένων νεωτέρων ἐθνῶν. ἸΜήπως ἀνάλογόν τι δὲν συνέβαινε εἰς τὸ ἀρχαῖον περσικὸν κράτος; Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους τοῦτου ἀφοῦ ἐπῆρκον εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς αὐλῆς, κατέβαλλον τακτικῶς εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐτήσιαν πρόσδοον 120 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, ὅπερ προϋποτίθησι βεβαίως ὅτι αἱ ὅλαι τοῦ κράτους πρόσοδοι δὲν ἦσαν κατώτεραι τῶν 600,000,000. Ἀφοῦ δὲ τὸ περσικὸν κράτος τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἐμπορικὴν οὔτε τὴν βιομηχανικὴν σπουδαιότητα τοῦ ἡμετέρου μεσαιωνικοῦ, κατέβαλλε τοσοῦτους φόρους, δὲν βλέπομεν διατὶ ἤθελεν εἶναι ἀπίθανον νὰ παρέχῃ αὐτοὺς τὸ κράτος οὐ προϊστάντο οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὕρισκόμενον μάλιστα εἰς τοσοῦτον ἰδιαζόντως εὐτυχεῖς περιστάσεις.

Μετὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων, ὁ στρατὸς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς κυβερνήσεως. Οἱ βασιλεῖς ὠνόμαζον αὐτὸν ὅτε μὲν *κεφαλὴν τῆς πολιτείας*, ὅτε δὲ *χειρὰς αὐτῆς*, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἡ' νεαρχῆς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Καὶ ἄλλοτε μὲν ὁ βασιλεὺς ἀποτεινόμενος εἰς τὸν στρατὸν ἔλεγεν «ἀδελφοί, ἄνδρες ἀδελφοί μου» (σελ. 231 καὶ 232 τοῦ τρίτου τόμου), ἄλλοτε δὲ, ὡς ἐν τῇ πα-

ραρτήματι τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταφαίνεται, ἐκάλει τοὺς στρατιώτους «παιδιά ἐμὰ» καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν «νύμφας του.» «Καὶ ὅτε ἔλθῃ (ὁ βασιλεὺς) ἔγγιστα πρὸς τὸ ἅπληκτον (τὸ στρατόπεδον) ἀπὸ τριῶν μιλίων, προὔπαντῶσι τὰ τε τάγματα καὶ τὰ θέματα, ἐπευχόμενοι τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἓν ἕκαστον τάγμα καὶ θέμα λέγει ὁ βασιλεὺς, ἐκνεύων πρὸς αὐτὸ, οὕτως. Καλῶς ὑμᾶς εὖρομεν. Ἰπῶς ἔχετε; Ἰπῶς ἔχουσιν αἱ νύμφαι μου, αἱ γυναῖκες ὑμῶν, καὶ τὰ παιδιά; Ἰπῶς ὑμῖν τὰ ἐν τῇ ὁδῷ διηνήσθη; Ἀγωνίσασθε τοῦ χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδὶ' ἐμὰ, ἵνα ἐν καιρῷ δέοντι ἐπιδείξεσθε τὴν γενναϊότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν καὶ βασιλείαν ἡμῶν πίστιν ὀρθὴν καὶ ἀγάπην, κλπ.» Τοῦ παραρτήματος τούτου συνιστῶμεν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην ἰδίως εἰς τοὺς φιλολόγους ἡμῶν, διότι περιέχει πολλὰς λέξεις τῆς καθομιλουμένης ἔκτοτε ἐν χρήσει οὖσας, οἷον σφακτὰ, κριάρια, ἀγελάδια, πτωχὰ ἄλογα (ισχνὰ) καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηροῦντο εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη· πρῶτον τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις συνέκειτο ἐκ τῶν λεγομένων *ταγμάτων* καὶ *βασιλικῶν πλωϊμῶν*, καὶ δευτέρον τὰ θέματα καὶ τὰ θεματικὰ πλωῖμα. Καὶ τὰ μὲν τάγματα καὶ βασιλικά πλωῖμα συνεκροτοῦντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ θέματα καὶ θεματικὰ πλωῖμα ὑπὸ τῶν κατὰ θέματα στρατηγῶν. Πλὴν τούτου ἡ μὲν βασιλικὴ δύναμις ἦτο μόνιμος, ἡ δὲ θεματικὴ, περιοριζομένη ἐν καιρῷ εἰρήνης εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δὲν ἠῤῥαεν εἰμὴ ἐν καιρῷ πολέμου. Τότε ὅμως ἐλάμβανε διαστάσεις μεγάλας· διότι εἶδομεν καὶ θέλομεν ἶδει ἐκ διαλειμμάτων στρατοὺς 100 καὶ 200,000 κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπεμπομένους, καὶ στόλους 1000 μὲν πολεμικῶν πλοίων, διεχιλίῳ δὲ φορτηγῶν.

Τὰ τάγματα περιελάμβανον 1) τὰς *σχολὰς*· ἄλλοτε σχολαὶ ὠνομάζοντο τὰ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τάγματα, ἀλλ' ἤδη ὠνομάσθησαν οὕτω τὰ κοινὰ τοῦ ἰδίως βασιλικοῦ στρατοῦ σώματα. 2) τὴν βασιλικὴν φρουράν. Τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἀναφέρονται πολλὰ τμήματα· ἡ *ἐταιρεία*, τὰ *ἐξκούβιτα*, ὁ *ἀριθμός*, ὁ *ικαράτος*. Ἡ ἐταιρεία συνέκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως ἐκ βαριάγων, ἥτοι σκανδιναυῶν, ὧν τὸ πρῶτον ὄνομα, τὸ τῶν *βαριάγων*, ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησεν ὡς ἰδιόζουσα ἐπωνυμία τῆς ἐκ ξένων μισθοφόρων βασιλικῆς φρουρᾶς· καθ' οὗς ὅμως εὐρισκόμεθα χρόνους, τὸ τμήμα τοῦτο

ἐκαλεῖτο, ὡς προείπομεν, ἑταιρεία, καὶ ὑποδιηρεῖτο πάλιν εἰς *μεγάλην, μέσην καὶ μικράν*, ὅπερ ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ἐπὶ Ναπολέοντος Α' διαίρεσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νεωτέραν. Εἶχε δὲ ἡ ἑταιρεία τὸ ἔργον τοῦ «φυλάττειν τὸν ἄνακτα ἀπὸ τῶν ὑπόπτων προσώπων» καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ *μέγας ἑταιρειάρχης*, ἦτο εἷς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν. Τὰ ἐξουσίτια συνέκειντο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης λέξεως, ἀπὸ τῶν ἐπὶ φυλακῇ τοῦ βασιλέως παρακοιμωμένων· ἴσως ἄλλοτε τὰ ἐξουσίτια ἢ οἱ ἐξουσίτορες εἶχον τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπετρέπη ἤδη εἰς τὴν ἑταιρείαν, παρέμεινε δὲ ἅπλουν τὸ ὄνομα εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ γινώσκομεν τὰ ἰδιάζοντα καθήκοντα, οὐδὲ τοῦ ἱκανάτου· ἀμφοτέρω τὰ τμήματα ταῦτα σπανίως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν χρονολογῶν· ἐν ἔτει 858 ἀναφέρεται ὁ Λέων Παλάκων ὡς δομέστικος τῶν ἀριθμῶν· εἶδομεν ὡσαύτως τὸν ἐγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Νικήταν προχειρισθέντα ἡγεμόνα τῶν ἱκανάτων. Ὁ δὲ λοιπὸς βασιλικὸς στρατὸς διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλας μοῖρας, τὴν ἀνατολικὴν ἥτοι τὴν ἄσιανήν, καὶ τὴν δυτικὴν ἥτοι τὴν εὐρωπαϊκὴν, ὧν προΐσταντο οἱ δύο ἀνώτατοι τοῦ κράτους στρατηγοί, ὁ *δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς* καὶ ὁ *δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως*. Ἄλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων στρατηγῶν ὁ πρῶτος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνώτερος τοῦ δευτέρου, καὶ ἐλογίζετο ὡς τὸ ὕπατον στρατιωτικὸν ἀξίωμα τοῦ κράτους. Τοῦ στόλου πάλιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο *δρουγγάριος τῶν πλωϊμων*. Μέρω τοῦ βασιλικοῦ στόλου ἐστρατολογεῖτο ὡσαύτως ἐκ ξένων, ἰδίως ἐκ ῥώσων· ἀξιόλογος δὲ αὐτοῦ μοῖρα ἦτο ἡ τῶν πυρφόρων πλοίων, ἥτοι τῶν πλοίων τῶν ὀπλισμένων διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, τοῦ ὁποῖου τὸ μυστήριον ἐξηκολούθουν κατέχοντες μόνοι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι.

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ στρατολογία καὶ ἡ ναυτολογία, δὲν ἔχομεν πλήρεις καὶ σαφεῖς εἰδήσεις. Ὅτι πλὴν τῆς ἑταιρείας καὶ τῶν βασιλικῶν πλωϊμων, οἱ ξένοι μισθοφόροι, τὸ ἐπισήμως λεγόμενον *μισθοφορικόν*, ἀπετέλουν καὶ τοῦ ἐπιλοιποῦ στρατοῦ ἀξιόλογον μέρος, εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἦσαν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι παρεκτός τῶν προμνημονευθέντων βαριάων καὶ ῥώσων, ἄγγλοι, φράγκοι, γερμανοὶ, βούλγαροι, ἀλανοὶ, ἄβασγοὶ καὶ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος τοῦρκοι. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τὸ ὅλον τῶν θεμάτων συνέκειτο ἐξ ἰθαγενῶν. Ἄλλὰ

πάντες οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἦσαν στρατεύσιμοι. Οἱ ἰθαγενεῖς διεκρίνοντο εἰς πολίτας καὶ στρατιώτας, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι, οὐδέποτε στρατεύοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τῶν φόρων οὓς κατέβαλλον· οἱ δὲ δεύτεροι οὐδένα φόρον καταβάλλοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐν ταῖς δημοσίαις διατάξεσι βλέπομεν ἀναφερομένους κατ' ἀντιδικαστολὴν πολιτικούς οἴκους καὶ στρατιωτικούς οἴκους· εἶχε δὲ ἀρχαίως ἀφορμὰς ἡ διάκρισις αὕτη.

Ἐτι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς περὶ τὰ μεθόρια ὑπηρετοῦντας στρατιώτας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἀντὶ μισθοδοσίας, γαῖαι ἀπηλλαγμέναι μὲν παντὸς φόρου καὶ βάρους, ἀκατάσχετοι καὶ ἀναπαλλοτρίωτοι, ἀλλὰ συνεπαγόμεναι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κατόχου νὰ ὑπηρετῇ στρατιωτικῶς καὶ ἰδίως πρὸς ἄμυναν τῶν συνόρων. Ὡς αὐτῶς καὶ οἱ ἀποστρατοὶ ἐλάμβανον πολλάκις τοιαύτας γαίας ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ ὑπηρετῶσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ θεσμοθεσία αὕτη ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατὰσκευάσας πολυάριθμα μικρὰ καὶ μεγάλα ὀχυρώματα καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου χώραν, καὶ καθ' ὅλας τὰς Ἀσιανὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν περσικῶν συνόρων, ἀνέθηκε πιθανώτατα τὴν φρούρησιν αὐτῶν εἰς στρατιώτας λαβόντας τοιαῦτα στρατιωτικὰ κτήματα περὶ τὰ ὀχυρώματα ἐκεῖνα. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶδομεν τὸν βασιλέα Νικηφόρον ἰδρύσαντα τοιαύτας στρατιωτικὰς ἀποικίας περίξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσα εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ Σλαύων. Ὡς τε καθ' ὅλον τὸ κράτος ὑπῆρχε τάξις πολυάριθμος ἀνθρώπων λαβόντων εἰς ἰδιοκτησίαν γαίας τοῦ δημοσίου, γῆν βασιλικήν· πολλάκις καλουμένην, ἐπὶ τῷ ὄρει τοῦ νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς αὐτοὶ τε καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς τάξεως ταύτης συνεκροτεῖτο ὁ ἰθαγενὴς στρατός. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ὅλως ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς στρατιώτας καὶ πολίτας, εἰς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς οἴκους. Ἰδίως δὲ ἐκ τῶν στρατευσίμων ἐκείνων συνεκροτοῦντο τὰ λεγόμενα θέματα, ἥτοι τὰ θεματικὰ τάγματα καὶ πλώϊμα. Ἐπὶ τούτῳ καθ' ἕκαστον θέμα ἄνδρες ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐνέμοντο ὡς ἰδιοκτῆται μερίδας δημοσίων κτημάτων, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπο-

σκευὴν πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ ξηρὰν ἢ θάλασσαν· διότι ἅπαξ στρατεύσαντες ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργητικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Καὶ οἱ μὲν σωζόμενοι νόμοι δὲν ὁμιλοῦσιν εἰμὴ περὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν ἢ ναυτῶν, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων κειμένων συνάγεται ὅτι καθ' ἕκαστον θέμα ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ μεγαλύτεροι ἰδιοκτῆται, οἵτινες φέροντες τὴν τιμητικὴν ἐπωνυμίαν τῶν πρωτοσπαθαρίων, τῶν σπαθαροκανθιδάτων, τῶν σπαθαρίων, τῶν στρατόρων, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπῆρέτουν ὡς ἀξιωματικοί· εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰ πλοῖα, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀπετέλουν τοπικὴν τινα ἀριστοκρατίαν, σπουδαίως πολλάκις ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν τύχην τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ θέματος ἦσαν ὁ στρατηγός, οἱ *τουρμάρχαι*, οἱ *δρουγγάριοι*, οἱ *κόμητες*, οἱ *κένταρχοι*, οἱ *ἐκατόνταρχοι*, οἱ *δρουγγαροκόμητες* ἢ *δέκαρχοι*, καὶ, ἐπὶ ναυτικῶν θεμάτων, οἱ *πρωτοκάραβοι* καὶ οἱ *ναύκληροι*. Τὸ δ' ἐπιτελεῖον συνέκειτο ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, *κόμητος τῆς Κούρτης*, τοῦ *Χαρτουλαρίου τοῦ θέματος*, ἥτοι τοῦ γενικοῦ ἐπιμελητοῦ, καὶ τοῦ *Δομεστικοῦ τοῦ θέματος*, ὅστις ἐβοήθει τὸν στρατηγὸν παρόντα, ἢ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπόντα. Αἱ περὶ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως ἐκάστου θέματος εἰδήσεις εἶναι ποικίλαι· ὁ ἀνώτατος ὅρος ἦτο, ὡς φαίνεται, 10,000 ἄνδρες, καὶ ἴσως οἱ κατάλογοι τοῦ θέματος περιεῖχον τοσούτους. Ἐκτὸς ὁμῶς τοῦ θέματος, ἐξεπέμποντο πολὺ ὀλιγώτεροι. Εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείαν, τὴν γενομένην ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ, ἀπεστάλησαν, κατὰ τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐκ τοῦ θέματος *Χαρπεζικίου* (ὅπερ πρῶτον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπαντῶμεν) ἀξιωματικοὶ μὲν 276, στρατιῶται δὲ 428. Εἰς δὲ τὴν ἐπὶ Λογγιβαρδίαν ἐκστρατείαν θρακησιανοὶ μὲν καὶ μακεδόνες 202 ἀξιωματικοὶ καὶ 700 μόνον στρατιῶται. Ἐξ ἄλλου δὲ τινος θέματος μόνον ἀξιωματικοὶ καὶ προαγέται, στρατιώτης δὲ οὐδεὶς. Ἄν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαίτερός τις πρὸς τοῦτο λόγος, ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κακὸν τῶν πολλῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων στρατιωτῶν εἶναι ἀρχαῖον ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὁ τοιοῦτος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ ὀργανισμὸς ἔχει ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ δύσει φεουδαλικὴν θεσμοθεσίαν, καὶ καταδεικνύει ἰδίως ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ δύσει, ἡ ἔργειος κτῆσις ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τῆς στρατιωτι-

κῆς ὑπηρεσίας· ἀλλὰ διέφερον αἱ δύο θεσμοθεσίαι κατὰ τοῦτο πάλιν, ὅτι τὸ μὲν φεουδαλικὸν πολίτευμα ἀπετέλει ἱεραρχικὴν τινὰ ἄλυσιν κυριάρχων καὶ ὑποτελῶν, ἐν δὲ τῷ ἀνατολικῷ κράτει πάντες οἱ κάτοχοι στρατιωτοτοπίων ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἀπὸ ἐνὸς καὶ μόνου κυριάρχου, τοῦ βασιλέως. Μεγαλητέρα δὲ μοιότης ὑπάρχει ἴσως μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ συστήματος καὶ τοῦ σουηδικοῦ, περὶ οὗ, καὶ ὡς ὀλιγώτατα γνωστοῦ, καὶ ὡς ἄχρι τοῦδε ὑφισταμένου, θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλείονερα τινά.

Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ βασιλείου τῆς Σουηδίας εἶναι διηρημέναι εἰς μικρὰς περιφερείας, ὧν ἑκάστη ὀφείλει νὰ δίδῃ ἓνα στρατιώτην εἰς τὸ κράτος, ἐπαρκοῦσα διὰ κτηματίου εἰς συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του, προσέτι παρέχουσα αὐτῷ ἄλλας τινὰς συνδρομὰς, ἰδίως τὴν μικρὰν στολὴν, ἣτις ἀνανεοῦται κατὰ διετίαν· ἡ δὲ μεγάλη στολὴ καὶ ὁ ὅπλισμός μένουσιν εἰς βάρος τοῦ κράτους. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ στρατιώτης καλλιεργεῖ τὸ κτηματίον του, δυνάμενος νὰ μετέλθῃ καὶ ἄλλας ἐπωφελεῖς ἐργασίας, ἐξαιρέτως δὲ ἐργαζόμενος εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ὀριζομένῳ κατὰ τὴν τρέχουσαν ἐν τῇ τόπῳ τιμήν. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἐκστρατεύσας μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τότε τὸ κτηματίον του καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν λοιπῶν γεωργῶν τῆς περιφερείας εἰς ἣν ἀνήκει, οἵτινες φροντίζουσι συγχρόνως καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ στρατιώτης συντηρεῖται ὡς αὐτὸς ὑπὸ τῆς περιφερείας ἐνὸς τε διαρκοῦσιν αἱ μεγάλα ἐτήσια ἀσκήσεις. Ὑπηρετεῖ δὲ ἐφ' ὅσον εἶναι ἱκανὸς πρὸς τοῦτο· καὶ ὅταν γίνῃ ἀπόμαχος ἡ περιφέρεια ἀναλαμβάνει συνήθως τὴν συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς γυναικὸς του καὶ τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ τέκνων. Οἱ στρατηγοί, οἱ ἀξιωματικοί, καὶ οἱ ὑπαξιωματικοί τοῦ στρατοῦ τούτου νέμονται ἕκαστος κτῆμα τοῦ δημοσίου ἔχον ἐτήσιαν πρόσδον ἀνάλογον τοῦ βαθμοῦ ἑκάστου νομέως. Τὸ κτῆμα τοῦ στρατηγοῦ δίδει πρόσδον 8—10,000 φράγκων κατ' ἔτος, τὸ τοῦ συνταγματάρχου 5—6,000, τὸ τοῦ ταγματάρχου 3,000 καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀξιωματικὸς εἰσπράττει ἀπὸ τοῦ κτήματός του ὑπὲρ τὰ 500 φράγκα. Τὸ κτῆμα τοῦτο εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ νεμομένου αὐτοῦ ἀξιωματικοῦ, ὥστε ὁ μεταβάλλων βαθμὸν, μεταβάλλει καὶ κτῆμα. Ἔτερα δὲ ὑπάρχουσιν ὠρισμένα κτήματα ὧν ὁ ἰδιοκτήτης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ ἓνα ἵππεά, τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, τὸν ὅπλισμόν καὶ τὸν ἵππον. Οὕτω συγροτεῖται τὸ πλεῖστον τοῦ σουηδικοῦ στρατοῦ· τὸ μέρος τοῦτο τοῦ

στρατοῦ, καλούμενον *indelta*, σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν 34,000, συνέρχεται κατ' ἔτος ἐν μηνὶ ἰουνίῳ εἰς στρατόπεδα καὶ ἀσκεῖται ἐν αὐτοῖς ἐπὶ 21 ἡμέρας. Ἐνθ' ὁ ἀδιαλείπτως ἐν ἐνεργείᾳ στρατός, συγκείμενος ἐκ τῶν συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, δὲν ἀναβαίνει εἰς 8,000 ἀνδρῶν.

Ἄλλ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν θεσμοθεσίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶχε πολλὰ τὰ καίρια ἐλαττώματα. Ἐν πρώτοις δι' αὐτῆς πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἀπηλλάττοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡλαττοῦτο ὁμολογουμένως ἡ δύναμις τοῦ κράτους. Καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ τοσοῦτον στενωθέντος ἐκείνου κύκλου τῶν στρατευσίμων παραιοσέφρησαν πλεῖστοι ὅσαι καταχρήσεις. Πολλάκις οἱ στρατηγοὶ, σφετεριζόμενοι τὰ κτήματα τῶν στρατιωτῶν, ἀπῆλλαττον αὐτοὺς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, παραλαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν ἀνθρώπους «ὠνίους, ἀμελεῖς, ἀπολέμους, μυρμηκῶν ἀγενεστέρους καὶ λύκων ἀρπακτικωτέρους, ἀνέκραζεν ἐν τῇ ἡ' αὐτοῦ νεαρχῷ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, δι' ὧν τοὺς ἐχθροὺς ὀχσολογεῖν οὐκ ἔχοντες, ἡργυρολόγουν τοὺς ὑπηκόους.» Πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοι ἰσχυροὶ κατ' ἐπαρχίας ἄνθρωποι ἐγίνοντο διὰ διαφορῶν τρόπων κύριοι τῶν στρατιωτικῶν κτηματίων, ἀποστεροῦντες οὕτω τὸ κράτος τῶν στρατευσίμων αὐτοῦ, οἵτινες ἀκτῆμονες γενόμενοι ἀπῆρχοντο ἀλλαχοῦ, ἢ καὶ ἂν ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ἠδύναντο πλέον ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπεχείρησαν ἐν τῇ 10 ἐκατονταετηρίδι διὰ διαφορῶν διατάξεων νὰ ἀποδώσωσιν ὅσον ἔνεστιν εἰς τοὺς ἀρχαίους κτήτορας τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ἢ, καθὼς ἐλέγοντο τότε, *στρατιωτοτόπια* καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαλλοτρίωσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἐν ἔτει 922 διὰ τῆς ε' αὐτοῦ νεαρχῆς διέταξε πρὸς τοὺς ἄλλοις «ὥστε πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ὅσα ἐντὸς τριακονταετίας καθ' οἷονδ' ἡποτε τρόπον ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσι ἐκποιεῖσθαι, ἀνεργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακλήψαι, εἰ μὴ ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησιν τοιοῦτου τῷ στρατιώτῃ περιλιμπάνεται ὅσον τῷ στρατευομένῳ πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ. Καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἡ ἐκποίησης ἀναιρεῖται.» Ἐκτενέστερον δὲ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ προμνημονευθεῖσα ἡ' νεαρχὰ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (944—959),

καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης τῆς νεαρᾶς ἐξεδόθησαν ἕτεραι πάλιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὀρίζουσαι ἅπασαι ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Τὰ κτήματα ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται δεόν νὰ ἔχωσιν ἄξιαν τεσσάρων λιτρῶν χρυσίου ὡς πρὸς τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόλου πλωίμους τοῦ τε Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ πλωῖμοι ἀρκεῖ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν ἄξιας δύο λιτρῶν. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπῆτησεν ἐν γένει ἄξιαν τεσσάρων λιτρῶν ἀπὸ δὲ τοὺς κλιβαροφόρους καὶ ἐπιλωρικιφόρους ἦτο καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τοὺς θωρακοφόρους ἵππεῖς, ἰδίως ἄξιαν 12 λιτρῶν χρυσίου. Ἀπαντα τὰ κτήματα ταῦτα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις νὰ ἐκποιηθῶσι, καὶ ἐν ὅσῳ δὲν ἐπῆρχετο παραγραφῇ, ὁ ἰδιοκτῆτης ἐδικαιοῦτο νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἐκποιηθὲν κατὰ τὰς περιστάσεις ἀναργύρως ἢ μὴ.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις οὔτε νὰ ἀποκαταστήσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ἀρχαῖα στρατιωτοτόπια, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατηρήσωσιν αὐτὰ ἀκέραια ἠδυνήθησαν. Ἐν πρώτοις ἀποθανόντος τοῦ στρατιώτου τὸ κτῆμα αὐτοῦ μετέβαιεν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἢ ἐκ διαθήκης κληρονόμους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρονόμοι ἠδύναντο νὰ ἦναι πολλοὶ, εἰς ἕκαστος αὐτῶν δὲν εἶχε πλέον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἵνα ἐπαρκέσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ τὴν συντήρησιν. Πλὴν τούτου ἡ παντάπασιν δὲν κατωρθώθη πολλάκις νὰ ἀποδοθῶσι τὰ στρατιωτικὰ κτήματα εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἰδιοκτήτας, ἢ δὲν κατωρθώθη τοῦτο εἰμὴ ἐν μέρει μόνον. Ἐνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν αἰτιῶν ἔμεινε πάντοτε ἡλαττωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν, προέκυψαν δὲ διάφορα εἶδη στρατευσίμων. Πρῶτον, οἱ συγκληρονόμοι, ὧν ἕκαστος δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν στρατείαν, οἵτινες ὁμῶς ὅλοι ὁμοῦ ὤφειλον νὰ παράσχωσιν ἓνα στρατιώτην, ἀπὸ κοινοῦ δίδοντες τὰ πρὸς ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συνδῶται*. Δεύτερον οἱ στρατιῶται οἱ μὴ ἔχοντες ὁλόκληρον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἀλλὰ πολλοὶ συντελοῦντες σὺν αμα εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συντελεσταί*. Τελευταῖον οἱ στρατιῶται οἱ μηδεμίαν ἔχοντες περιουσίαν, οἱ παντελῶς ἀποροὶ, καὶ οἱ ὅποιοι ἐστρατολογοῦντο ἢ ὡς ψιλῶς ὠπλισμένοι ἢ ὡς ὑπηρέται τοῦ στρατοῦ. Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι οὐδαμοῦ ὀρίζε-

ται ἡ περιουσία τοῦ πεζοῦ στρατιώτου, ἀλλὰ μόνον ἡ τοῦ ἱππέως καὶ τοῦ πλωῖμου. Εἶναι πρόδηλον ὅτι κατὰ τοῦτο αἱ πηγαὶ εἶναι ἐλλειπεῖς, διότι ἐν τῷ τοιοῦτῳ ὀργανισμῷ τοῦ στρατοῦ, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ἔχη καὶ ὁ πεζὸς στρατιώτης ὀρισμένην τινὰ ἀκίνητον κτῆσιν. Πλὴν τούτου εἴπομεν ἄνωτέρω ὅτι τῶν ἱππέων καὶ τῶν πλωῖμων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν ἡ ἀκίνητος κτῆσις ὀρίζετο εἰς τέσσαρς λίτρας, τῶν δὲ λοιπῶν πλωῖμων εἰς δύο. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς πρὸς τοὺς πλωῖμους ἐπιλέγων ὅτι οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν «αὐτόστολοι ὄντες καὶ αὐτερέται (ἡ αὐταιρέται) βαρέας μετιᾶσι τὰς ὑπηρεσίας· τοῖς δὲ τὰ βασιλικά πλωῖμα ἐπὶ βόγαις (μισθοδοσίᾳ) ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλωῖμοις, ἡδὴ νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύο λιτρῶν εἰς ἐκάστην στρατείαν ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρκούντως ἔχειν δοκεῖ.» Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν μέχρι τινὸς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀπὸ τῶν λοιπῶν πλωῖμων ἀπητεῖτο ὀλιγωτέρα περιουσία· διότι οἱ πρῶτοι ὁμολογουμένως ἐμισθοδοτοῦντο, οἱ δὲ δεῦτεροι ἢ ἐμισθοδοτοῦντο ὡσαύτως, ἢ ὑπεβάλλοντο εἰς ἐλαφροτέρας ὑπηρεσίας, ἐνῷ οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν ἐπήρουν ἐξ ἰδίων καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαχθεῖς αὐτῶν ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὅμως μετ' ὀλίγον θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οἱ τῶν τριῶν τούτων θεμάτων πλωῖμοι ἐμισθοδοτοῦντο ἐν ταῖς ἐκστρατείαις, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ τοῦ θέματος τοῦλάχιστον τῆς Ἑλλάδος οὐδόλως ἀναφέρονται μισθοδοτούμενοι. Τελευταῖον τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀξιοῖ ὅτι ὁ μὲν ἱππεὺς ὀφείλει ἔχειν περιουσίαν ἀκίνητον λιτρῶν πέντε, ἢ τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων· ὁ δὲ βασιλικὸς πλωῖμος λιτρῶν τριῶν· ὥστε διαφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἡ' νεαρχῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ὀριζόμενα.

Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τούτου, ἕτερον μέγα ἐλάττωμα τῆς στρατιωτικῆς ταύτης θεσμοθεσίας ἦτο ὅτι οἱ στρατεύσιμοι ἀπηλλάττοντο τῆς προσωπικῆς ὑπηρεσίας διὰ καταβολῆς χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Οὕτω π. χ. ἐν τοῖς κεφαλαίοις να' καὶ νβ' τῆς *Πρὸς τὸν ἰδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκομεν ὅτι ἐν ἔτει 935, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, οἱ Πελοποννήσιοι, προκειμένου νὰ στρατεύωσιν ἐπὶ

τὴν Ἰταλίαν, προετίμησαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος τούτου διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἐφοδίων. Στρατηγὸς τοῦ θέματος ἦτο τότε ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων· ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως συνεφωνήθη νὰ δώσωσιν οἱ Πελοποννήσιοι 100 μὲν λίτρας χρυσοῦ, ἧτοι 108,400 δραχ. τοῦ τότε νομίσματος, 1000 δὲ ἵππους ἐστρωμένους καὶ ἐπιχαλινωμένους. Καὶ τὰ μὲν χρήματα ἐπληρώθησαν ὑπὸ παντὸς τοῦ στρατοῦ Πελοποννήσου, δηλαδή ὑπὸ πάντων τῶν στρατευσίμων τῆς χερσονήσου, καταβαλόντος ἐκάστου ἐξ αὐτῶν νομίσματα πέντε, παρεκτὸς τῶν ἀπόρων, οἵτινες ἔδωκαν σύνδυο νομίσματα πέντε. Οἱ δὲ ἵπποι ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐξῆς. Οἱ μητροπολίται Κορίνθου καὶ Πατρῶν ἔδωκαν ἀνὰ 4, οἱ ἐπίσκοποι τοῦ θέματος ἀνὰ 2, οἱ πρωτοσπαθάριοι ἀνὰ 3, οἱ σπαθαροκανδιδάτοι ἀνὰ 2, οἱ σπαθάριοι καὶ οἱ στράτορες ἀνὰ 1, τὰ βασιλικά καὶ πατριαρχικά μοναστήρια ἀνὰ 2, τὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων, μητροπόλεων καὶ ἐπισκόπων μοναστήρια ἀνὰ 2, καὶ τὰ ἄπορα μοναστήρια σύνδυο 1. «Οἱ δὲ ἔχοντες βασιλικά ἀξιώματα πλώϊμοι, κογχυλευταί, χαρτοποιοί, ἱππάρια οὐδὲ δώκασιν.» Προσέτι ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος «εἰγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις (ἧτοι χρηματικῆς δόσεως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας) διὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Λέοντος ἐκ τῶν αἱρουμένων μὴ ταξιδεῦειν» ὃ ἐστὶν ἐκ τῶν προτιμώντων νὰ μὴ ἐκστρατεύσωσι. Καὶ πάλιν εἰς ἑτέραν περίστασιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ὅτι «εἰγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις διὰ τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου τοῦ Ἑλαδᾶ.»

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐξάγεται πρὸ πάντων τὸ καὶ ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι καθέκαστον θέμα ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι, παρεκτὸς τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀξιωματικοὶ ἔχοντες κτήματα, ὁδηγοῦντες τὸν θεματικὸν στρατὸν ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὑποχρεούμενοι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐξηγοράζετο ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία, νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην. Παρεκτὸς τούτων εἶχον ἐν τοιαύταις τοῦλάχιστον περιστάσεσι στρατιωτικὰς τινὰς ὑποχρεώσεις καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος καὶ τὰ μοναστήρια. Ἀφ' ἑτέρου ἐξηρέθησαν πάσης ὑποχρεώσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκ τῶν στρατευσίμων οἱ ἔχοντες βασιλικὰς ὑπηρεσίας, διότι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἤθελον φυσικῷ τῷ λόγῳ οὐδὲ προσωπικῶς στρατεύσει, ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπιτραπέϊσαν αὐτοῖς λειτουργίαν· προσέτι οἱ πλώϊμοι καθὼς στρατεύσαντες ἴσως, καὶ

οἱ μετερχόμενοι τὴν ἀλιεῖαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τὴν χαρτοποιίαν, οἵτινες δὲν ἤθελον ὡσαύτως στρατεύσει προσωπικῶς, ἵνα μὴ παραβλαφθῇ ἡ τοσοῦτον ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος βιομηχανία ἐκείνη. Μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔδωκε τότε 1000 πολεμιστηρίους ἵππους. Ὅπόσον λοιπὸν ἦτο κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη ἡ κτηνοτροφία ἐν αὐτῇ, ἐνῶ σήμερον ὁλόκληρον τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος ἀναγκάζεται νὰ ἀγοράζῃ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ὅλους τοὺς ἵππους τοῦ οὐχὶ πολυαρίθμου αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἐτέρου νὰ μὴ ἐπιστήσωμεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβερὸν γεγονὸς τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκείνης ὁλοκληρῶν θεμάτων ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις ἐμαρτύρει ὅτι ἐξέλειπεν ὁσημέραι παρὰ τοῖς κατοίκοις τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα. Ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο ἐντεῦθεν νὰ καταφεύγῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ξένους μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι αὐξάνοντες οὕτω ἐπήγαγον τοῦ καιροῦ προϊόντος πάντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντος τακτικοῦ στρατοῦ ἀναφέρονται καὶ τινὰ ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα, περὶ ὧν δέον νὰ ἐπιφέρωμεν τινά. Εἵπομεν ὅτι οἱ παντελῶς ἄποροι στρατεύσιμοι κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρετάς τοῦ στρατοῦ, ἢ τοὺς ψιλῶς ὠπλισμένους. Ἐκ τούτων, λέγει τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐλαμβάνοντο καὶ οἱ λεγόμενοι τζέκωνες, ὡς φύλακες τῶν φρουρίων. Τοὺς τζέκωνας αὐτοὺς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος, ὡς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Τζακῶνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ὑπολαμβάνουσιν ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἐλευθερολακῶνων. Ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Χόπφ, ἀξιοῦσιν ὅτι οἱ Τζάκωνες εἶναι ἀναμφισβητήτως σλαῦοι. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ στρατῷ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἕτερόν τι σῶμα, οἱ καλούμενοι μαρδαῖται, οἵτινες λέγονται ἀπόγονοι τῶν ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι τοσοῦτον γενναίως ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν περὶ τὸ Λίβανον ὄρος μαρδαῖτῶν, ὑπὸ δὲ τοῦ Φαλλμεράϋερ ἀνεκηρύχθησαν πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν (σελ. 307 καὶ ἐπ καὶ σελ. 321 τοῦ τρίτου τόμου), διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐν τῇ 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται μαρδαῖται ἐν Πελοποννησῷ· τὸ δὲ ὄνομα μανιάτης οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατ' αὐτὸν, ἢ μετὰφρασις τοῦ μαρδαίτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἱρανικὴ ρίζα *mārd* σημαίνει τὸν μανιώδη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε εἵπομεν ὅτι οὐδεὶς σπου-

δαῖος ἄνθρωπος ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τῶν μανιατῶν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρονται συγχρόνως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μαρδαῖται καὶ οἰκήτορες τῆς Μαΐνης· ὥστε ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι ἐξελληνισμένοι τῶν πρώτων, δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς τὰ δύο ὀνόματα συνυπῆρχον ἐκ παραλλήλου ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Προσέτι μαρδαῖται ἀναφέρονται ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τὰ θέματα Νικοπόλεως καὶ Κεφαλληνίας. Πλὴν τοῦτου τὸ σημερινὸν ὄνομα Μάνη ἐλέγετο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὡς πρὸ μικροῦ εἵπομεν, Μαΐνα, καὶ οὐδὲ ἦτο ἰδιάζον τῇ Πελοποννήσῳ, διότι ἀπαντᾶται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πλησίον τῶν Μετεώρων, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καττάρου, ἥτοι εἰς χώρας ὅπου παντάπασι δὲν ἀναφέρονται κατασταθέντες μαρδαῖται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν μαρδαῖτῶν τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀμφιβέλλομεν ἂν κατήγοντο ἅπαντα ἐκ τῶν δωδεκακισχιλίων μαρδαῖτῶν, οἵτινες πρὸ 400 ἐνιαυτῶν εἶχον ἀνακληθῇ ἐκ Συρίας ἐντὸς τοῦ κράτους. Πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι διετήρησαν τὸ ὄνομα τοῦτο στρατιωτικά τινα σώματα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διετήρουν τὸν ὄπλισμὸν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀρχαίων μαρδαῖτῶν. Ἡ περὶ τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς αἰφνιδίους ἐφόδους δεξιότης τῶν ταγματῶν τούτων ἀπέβη παροιμιώδης· ὥστε καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ὅταν ἔπραττε τοιοῦτό τι, ἐλέγετο ὅτι ἡγωνίσθη *δίκην μαρδαῖτῶν*.

Τίς ἦτο ἡ τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Σώζονται μὲν ἐν τοῖς κεφ. μδ' καὶ με' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταστάσεις τινὲς μισθοδοτικαὶ διαφορῶν σωμάτων ἐν στρατείᾳ διατελούντων· ἀλλὰ αἱ καταστάσεις αὗται ἀναφέρουσαι τὴν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας μισθοδοσίαν ἐκάστου σώματος, οὔτε ἀξιωματικούς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν διακρίνουσιν, οὔτε ὀρίζουσι τοῦλάχιστον πόσον διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία, ὥστε δὲν εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κατ' ἄνδρα μισθοδοσίαν. Οὐχ ἦττον ἔχουσί τι διδασκτικὸν αἱ εἰδήσεις αὗται ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ᾧσι, διότι ἐξ αὐτῶν πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ κυρίως λεγομένου βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς τῶν θεμάτων, καὶ προσέτι ὅτι εἰς τινα θέματα ἡ μισθοδοσία ἦτο μεγαλητέρα ἢ εἰς ἄλλα. Πλὴν τοῦ μισθοῦ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀπερχόμενοι εἰς ἐκστρατείαν ἐ-

οί μετερχόμενοι τὴν ἀλκίαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τὴν χαρτοποιῶν, οἵτινες δὲν ἤθελον ὡσαύτως στρατεῦσαι προσωπικῶς, ἵνα μὴ παραβλαφθῇ ἡ τοσοῦτον ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος βιομηχανία ἐκείνη. Μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔδωκε τότε 1000 πολεμιστηρίους ἵππους. Ὅπόσον λοιπὸν ἦτο κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη ἡ κτηνοτροφία ἐν αὐτῇ, ἐνῷ σήμερον ὁλόκληρον τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος ἀναγκάζεται νὰ ἀγοράζῃ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ὅλους τοὺς ἵππους τοῦ οὐχὶ πολυαρίθμου αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἐτέρου νὰ μὴ ἐπιστήσωμεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβερόν γεγονός τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκείνης ὁλοκληρῶν θεμάτων ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις ἐμαρτύρει ὅτι ἐξέλειπεν ὁσημέραι παρὰ τοῖς κατοίκοις τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα. Ἡ κυβερνήσις ἠναγκάζετο ἐντεῦθεν νὰ καταφεύγῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ξένους μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι αὐξάνοντες οὕτω ἐπήγαγον τοῦ καιροῦ προϊόντος πάντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντος τακτικοῦ στρατοῦ ἀναφέρονται καὶ τινὰ ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα, περὶ ὧν δέον νὰ ἐπιφέρωμεν τινά. Εἵπομεν ὅτι οἱ παντελῶς ἄποροι στρατεύσιμοι κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρετάς τοῦ στρατοῦ, ἢ τοὺς ψιλῶς ὥπλισμένους. Ἐκ τούτων, λέγει τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐλαμβάνοντο καὶ οἱ λεγόμενοι τζέκωνες, ὡς φύλακες τῶν φρουρίων. Τοὺς τζέκωνας αὐτοὺς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος, ὡς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Τζακῶνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ὑπολαμβάνουσιν ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἐλευθερολακῶνων. Ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Χόμφ, ἀξιοῦσιν ὅτι οἱ Τζακῶνες εἶναι ἀναμφισβητήτως σλαῦοι. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ στρατῷ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἕτερόν τι σῶμα, οἱ καλούμενοι μαρδαῖται, οἵτινες λέγονται ἀπόγονοι τῶν ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι τοσοῦτον γενναίως ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν περὶ τὸ Λίβανον ὄρος μαρδαῖτων, ὑπὸ δὲ τοῦ Φαλλμεράϋερ ἀνεκηρύχθησαν πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν (σελ. 307 καὶ ἐπ καὶ σελ. 321 τοῦ τρίτου τόμου), διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐν τῇ 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται μαρδαῖται ἐν Πελοποννησῷ· τὸ δὲ ὄνομα μανιάτης οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατ' αὐτὸν, ἢ μετὰφρασις τοῦ μαρδαίτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἱρανικὴ ρίζα *mārd* σημαίνει τὸν μανιώδη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε εἵπομεν ὅτι οὐδεὶς σπου-

δαῖος ἄνθρωπος ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τῶν μανιατῶν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρονται συγχρόνως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μαρδαῖται καὶ οἰκήτορες τῆς Μαΐνης· ὥστε ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι ἐξελληνισμένοι τῶν πρώτων, δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς τὰ δύο ὀνόματα συνυπῆρχον ἐκ παραλλήλου ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Προσέτι μαρδαῖται ἀναφέρονται ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τὰ θέματα Νικοπόλεως καὶ Κεφαλληνίας. Πλὴν τοῦτου τὸ σημερινὸν ὄνομα Μάνη ἐλέγετο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, Μαΐνα, καὶ οὐδὲ ἦτο ἰδιάζον τῇ Πελοποννήσῳ, διότι ἀπαντᾶται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πλησίον τῶν Μετεώρων, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καττάρου, ἥτοι εἰς χώρας ὅπου παντάπασι δὲν ἀναφέρονται κατασταθέντες μαρδαῖται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν μαρδαῖτῶν τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀμφιβάλλομεν ἂν κατήγοντο ἅπαντα ἐκ τῶν ὠδεκακισχιλίων μαρδαῖτῶν, οἵτινες πρὸ 400 ἐνιαυτῶν εἶχον ἀνακληθῇ ἐκ Συρίας ἐντὸς τοῦ κράτους. Πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι διετήρησαν τὸ ὄνομα τοῦτο στρατιωτικά τινα σώματα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διετήρουν τὸν ὅπλισμόν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀρχαίων μαρδαῖτῶν. Ἡ περὶ τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς αἰφνιδίους ἐφόδους δεξιότης τῶν ταγματῶν τούτων ἀπέβη παροιμιώδης· ὥστε καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ὅταν ἔπραττε τοιοῦτό τι, ἐλέγετο ὅτι ἡγωνίσθη *δίκεν* μαρδαῖτῶν.

Τίς ἦτο ἡ τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Σώζονται μὲν ἐν τοῖς κεφ. μδ' καὶ με' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταστάσεις τινὲς μισθοδοτικαὶ διαφορῶν σωμάτων ἐν στρατείᾳ διατελούντων· ἀλλὰ αἱ καταστάσεις αὗται ἀναφέρονται τὴν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας μισθοδοσίαν ἐκάστου σώματος, οὔτε ἀξιωματικούς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν διακρίνουσιν, οὔτε ὀρίζουσι τοῦλάχιστον πόσον διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία, ὥστε δὲν εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κατ' ἄνδρα μισθοδοσίαν. Οὐχ ἦττον ἔχουσι τι διδασκτικὸν αἱ εἰδήσεις αὗται ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ᾧσι, διότι ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ κυρίως λεγομένου βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς τῶν θεμάτων, καὶ προσέτι ὅτι εἰς τινα θέματα ἡ μισθοδοσία ἦτο μεγαλητέρα ἢ εἰς ἄλλα. Πλὴν τοῦ μισθοῦ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀπερχόμενοι εἰς ἐκστρατείαν ἐ-

λαμβάνον καὶ ἔκτακτόν τινα ἀμοιβήν, ἣτις ἐκαλεῖτο *πρόχρεον*, καὶ ἦτο διάφορος κατὰ τὰ σώματα καὶ τὰς περιστάσεις.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ὀργανικὴ δύναμις, δι' ἧς ὠπλισμένη ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατῴρθησε νὰ ἀναβιδάσῃ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας εἰς περιωπὴν τῇ ἀληθείᾳ λαμπρὰν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἰσχυρότατον ἐν τῷ τότε κόσμῳ. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη οὔτε πόρους εἶχον εἰσέτι ἀποχρῶντας, οὔτε κυβέρνησιν ἐπιτηδείως ὀργανωμένην. Ἰνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν κατὰ τοῦτο, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῆς Γαλλίας, ὅχι καθ' οὗς χρόνους εὐρισκόμεθα, ὅτε κεντρικὴ ἐξουσία ὅπως οὖν ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν αὐτῇ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι, ἀλλ' ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὁπότε κατὰ πρῶτον διεπλάσθη ἡ μοναρχικὴ αὐτῆς κυβέρνησις καὶ ἰδίως ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Κελοῦ (1283—1314) συνεποσοῦντο ἐν ὅλοις εἰς φράγμα 13,589,099, τὰ ὅποια καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν σήμερον ὑπολογιζόμενα δὲν ἀνέβαινον εἰς πλείονα τῶν 70 ἢ 80 περίπου ἑκατομμυρίων. Ἐνῷ δὲ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο ἀπορος ἔτι καὶ ἀνοργάνωτος, ὁ μωαμεθανικὸς τῆς ἀνατολῆς κόσμος εἶχεν ἀποβάλλει τὴν προτέραν ἀκμὴν. Βραδύτερον ὁ μωαμεθανισμὸς ἔμελλε νὰ ἀνακύψῃ αὐθις ἰσχυρὸς καὶ φοβερὸς διὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἣτις παραδεξαμένη τὸ θρησκευμα τοῦτο περιεποίησεν εἰς αὐτὸ νέον πολεμικὸν ὄργανόν καὶ νέαν κατακτητικὴν ὁρμήν. Ἀλλὰ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ πρῶτος, ἦτοι ὁ ἀραβικὸς μωαμεθανισμὸς ὁ ἀπὸ τῆς 8 διαιρεθεὶς καὶ ὑποδιαιρεθεὶς εἰς ποικίλας δυναστείας, περιέπεσεν εἰς ἐντελῆ σχεδὸν παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος ἀπετέλει τότε δύο κύρια συμπλέγματα ἐπικρατειῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐσχημάτιζον τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἰδρυθέντα πρὸ καιροῦ βασίλεια, τὸ δὲ τὰ ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ πρῶτα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὰ δὲ ἐν Ἀσίᾳ ἀνεγνώριζον μὲν τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ ἐν Βαγδατίῳ ἐδρεύοντος καλὶφου, ἀλλ' ὁ καλὶφης οὗτος εἶχεν ἀποβάλλει ἐν τῷ μεταξύ πᾶσαν πραγματικὴν δύναμιν, περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ κράτος αὐτοῦ, καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλείου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Μογγολίας, πράγματι ἦτο κατακεκερματισμένον εἰς πλείους ἡγεμονίας, αἵτινες οὐ μόνον δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὴν κεντρικὴν

ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀδιακόπως ἡγωνίζοντο. Ἐντεῦθεν ἡ μωχμεθανικὴ δύναμις ἡλαττώθη παραδόξως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ὅπου ἀνέκαθεν ἦτο τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ταῦτα δὲ πάντα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ μεγαλύτερον παρ' ὅ,τι δύναται τις νὰ τὸ φαντασθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δυτικῶν ἱστοριῶν, τῶν γεγραμμένων ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἢ δὲν ἐμελέτησαν ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἢ διέστρεψαν αὐτά. Ἡ ἀφανὴς μήτηρ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου Α', εἰδὲ ποτε κατ' ὄναρ πολὺ πρὶν ἢ βασιλεῦσθαι ὁ υἱὸς αὐτῆς, «μέγα φυτὸν κυπαρίσσω προσεικὸς, φύλλοις τε χρυσοῖς πυκαζόμενον καὶ χρυσοῦς τοὺς κλάδους καὶ τὸ στέλεχος ἔχον, οὐπὲρ ὑπερθεὶς ὑπὲρ κορυφῆς ὁ ταύτης υἱὸς ἐκαθέζετο.» Ἀλλ' ὁ χρυσοῦς φοῖνιξ εἰκόνιζεν ἀτελῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὑποίου ἐμελλον νὰ καθήσωσιν ὅ,τε υἱὸς αὐτῆς ἐκεῖνος καὶ οἱ τούτου ἀπόγονοι. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὡμοίαζε τότε μᾶλλον δένδρον ἀμφιλαφές τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε διὰ τῶν κλάδων αὐτοῦ τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Ἐρωτήσατε τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν σύγχρονον κόσμον, ἵνα μάθητε ὁποῖαν τιὰ εἶχε περὶ τῶν βασιλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπόληψιν. Ὁ πολεμιώτατος αὐτῶν Λουϊτπράνδος, ὀνομάζει αὐτοὺς *κοσμοκράτορας*. Ὁ Δάνδολος ἀποκαλεῖ τὸ κράτος ἐκεῖνο *Imperum universale*. Οἱ ἀρμένιοι λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐλαύνει ὡς αἶτος καὶ ὅτι ὁ τρόμος τῶν ὅπλων του σείει τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἡγεμόνες τῶν φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων τῆς δύσεως, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀπλοὶ τοῦ κράτους τούτου πατρίκιοι, ὠνομάζοντο ἤδη ῥῆγες, οὐχὶ βασιλεῖς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας ἐνόμιζε καύχημα αὐτοῦ νὰ λέγηται κουροπαλάτης τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ δὲ μέγας δούξ τῆς Ῥωσίας, ἐπὶ τραπέζης. Οἱ κυρίαρχοι τῆς δύσεως οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθῶσι τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος, λογίζονται τούτου ἕνεκα στασιασταί· ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ἔχουσιν ἴδιον ὄρον ἵνα σημάνωσι τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα· οἱ ἄραβες καλοῦσιν αὐτὸν καΐσαρ, οἱ σλαῦοι τσάρ, οἱ ἀρμένιοι τακαθόρ. Αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν λέγει *βασιλεῖα αὐτοκράτορα*. Οἱ ὑπήκοοί του εἶναι *λαὸς*, οἱ ἐξόχως ἄνθρωποι, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῆς γῆς κάτοικοι *ἔθνη*, ὃ ἐστὶν ὑποδεέστερα ὄντα. Τὸ κράτος του εἶναι ἡ *οἰκουμένη*, ἡ δὲ ἄλλη γῆ, ἡ ἔρημος. Βεβαίως ταῦτα εἶναι ὑπερβολαί· εἶδομεν ὅμως ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀνωμο-

λόγουν τὸ διὰ τῶν ὑπερβολῶν τούτων ἐκδηλούμενον μεγαλεῖον, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἀνυπόστατον· ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν κατὰ μέρος ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ταύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Οἱ πρῶτοι τρεῖς βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Βασίλειος Α΄. — Λέων ΣΤ΄. — Κωνσταντῖνος Ζ΄.

Εἶδομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου τόμου διὰ τίνων περιπετειῶν ὁ ἰδρυτὴς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος προήχθη, ἀπὸ εὐτελοὺς ὑπέρτερου ἐνὸς τῶν μεγιστάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ περιβλεπτον ἀξίωμα τοῦ μονάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Ἵνα ἀξιωθῇ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς ἑαυτοῦ τύχης, οὐδὲν μέγα ἢ ἀπλῶς γενναῖον ἔπραξεν· ἀπ' ἐναντίας δὲν ἀνέβη τὰς κυριωτέρας τῆς κλίμακος ἐκείνης βαθμίδας, εἰμὴ διὰ πολυειδῶς αἰσχροῦ ἐξευτελισμοῦ καὶ διὰ κακουργίας δεινῆς. Ἀποπέμψας τὴν ἰδίαν σύζυγον Μαρίαν ἔλαβεν εἰς δεῦτερον γάμον τὴν παλλακὴν τοῦ Μιχαήλ Γ' Εὐδοκίαν τὴν Ἰγγερηνήν, ἐπιτρέπων αὐτῇ νὰ ἐξακολουθῇ τὰς προηγουμένας πρὸς τὸν βασιλέα σχέσεις, δι' ὃ οἱ δύο πρεσβύτεροι αὐτοῦ υἱοί, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λέων, ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς τέκνα τοῦ Μιχαήλ Γ'. Συνήνεσε νὰ μαστιγῶθῃ ὑπὸ τοῦ ἐξωλεστάτου τούτου ἀνθρώπου τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν· ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαήλ Γ'. Καὶ ὅμως ἅμα γενόμενος ἐγκρατὴς τῶν πραγμάτων, ἀνεφάνη ἄλλος ἄνθρωπος. Μέγας ἀνὴρ βεβιαῖως δὲν ὑπῆρξεν· ἀλλ' εἶχε νοῦν καὶ κρίσιν· ἦτο φιλεργός· δὲν ἐπτοεῖτο ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν, καὶ πρὸ πάντων ἦτο ἐκ τῶν χαρακτήρων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐξευγενίζει ἡ ἀρχή, ἐκέκτητο δηλαδὴ προτέρημα ἰδιάζον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς φύσει πρὸς κυβέρνησιν ὠρισμένους, ἐνῶ οἱ κατὰ τύχην τοιαύτην λαμβάνοντες λειτουργίαν, ἐξαχρειοῦνται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ἐτι ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι καθ' ὃ συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ Μιχαήλ Γ' ἐπεχείρησε νὰ συνετίσῃ αὐτὸν διὰ συμβουλῆς ἐντόνου, ἥτις ὁμοίαζε τῇ ἀληθείᾳ ἀπειλῇ. Μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἐμονάρχησε κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 867 ἀνέδειξε μετριότητα πα-

τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡγεμόνος αὐτῶν Βορίς ἢ Βογόριδος (τοῦ μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ μετονομασθέντος Μιχαήλ) ἐλογίζετο σχεδὸν Ἑλλήν, καθὼ διδασκθεὶς ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ὅταν μετέπειτα ἐβασίλευσεν ὁ Συμεών οὗτος, ἑλληνιστὶ ἀνευφημεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ. Πλὴν τούτου ὅλαι αἱ παράλλαι τῆς Βουλγαρίας πόλεις, ἡ Ἀγχίαλος, ἡ Μεσημβρία, ὁ Πύργος, ἡ Σωζόπολις, ἡ Ὁδησσός, ἡ Ἰστρούπολις, κατφυκοῦντο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισμένων Ἀσιανῶν. Διὰ δὲ τὰς μετὰ τούτων ἐμπορικὰς σχέσεις ἐξωκειοῦντο καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων πρὸς τε τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθιμα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἐπὶ Λέοντος Ε' συνομολογηθεῖσα πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἰρήνη τῷ 817 διετεθήθη, ἐκτὸς μικρῶν ἐν τῷ μεταξύ ἐχθροπραξιῶν, μέχρι τοῦ 893. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ καὶ μετὰ τριετῇ βασιλείαν τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Βλαδιμήρου, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα Συμεών, 893—927, καὶ τότε ἡ ἀσύνητος τοῦ Λέοντος κυβέρνησις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξιν μακροῦ καὶ ἐναγωνίου πολέμου. Τὸ μονοπώλιον τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου διεξήγετο ὑπὸ δύο ἐμπόρων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ἐκαλοῦντο Σταυράκιος καὶ Κοσμᾶς. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἐπιτηροῦμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, ἐτήρουν ἐξ ἀνάγκης τὰ συντεθειμένα. Ἀλλὰ, πλεονέκται ὄντες, ἐκίνησαν πάντα λίθον ἵνα διαφύγῃσι τὸν ἑλεγχον τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισαν ἐπιτήδειον νὰ μεταφέρῃσι τὴν ἔδραν τῶν συναλλαγῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ διὰ τῆς προστασίας τοῦ εὐνοῦχου Μουσικοῦ, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ Στυλιανῷ Ζαούτσα, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ζωῇ, ἥτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ βασιλεῖ Λέοντι, μετὰ τοῦ ὁποίου συνέζη ἐν μοιχείᾳ. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς μεταθέσεως ταύτης, ὁ Σταυράκιος καὶ ὁ Κοσμᾶς ὑπέβαλον τοὺς ἐμπόρους Βουλγάρους εἰς ὑποχρεώσεις ἐπαχθεῖς, εἰς βαρέα τελεωρήματα. Οἱ Βούλγαροι πικρομένησαν εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ὁ δὲ ἀπηύθυνε παραστάσεις εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς Ζωῆς Ζαούτσα αἱ παραστάσεις δὲν εἰσηκούσθησαν. Καὶ τότε ὁ Συμεών, ὅστις

εἶχε μὲν ἐκπαιδευθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ τὰ συμφέροντα τῶν ὁμογενῶν, ἐπεχείρησε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰ διὰ τῶν ὀπλων. Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη ὀλέθριος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ κατὰ τοῦ Συμμεών ἀποσταλέντες στρατηγοὶ ἦσαν οἱ πλεῖστοι λόγου ἄξιοι ἄνδρες. Ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Ἀρμένιος Κουρτίκης ἔπесον γενναίως μαχόμενοι. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχε πρὸ ὀλίγου ἐτι δώσει δείγματα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Πλὴν τούτου ὁ Λέων εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς τῶν μαγιάρων, ἥτις νεωστὶ τότε εἶχε κατασταθῇ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀρπάδ, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰστρου. Προσέτι δὲ συνέδραμον τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαὶ, οἱ Οὐζοι, οἱ Χαζάροι, οἱ Πετσενέγοι· οὐδὲν ἤττον ὁ Συμμεών οὐ μόνον ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ, ἀλλὰ καὶ πολλὰκις κατετρόπωσε τοὺς στρατοὺς τῆς βασιλείας. Καὶ ἦτο μὲν ὁ Συμμεών στρατηγὸς μέγας, οἱ δὲ Βούλγαροι πολεμισταὶ ἄριστοι, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς τὰ ἀτυχήματα ἐκεῖνα πολὺ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν διευθύνετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἄγων ὑπὸ ἡγεμόνος ὅστις πολὺ μᾶλλον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν συγγραφῶν, ἢ περὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἀφοῦ προεκάλεσε τὴν ἀσύνετον ταύτην ῥῆξιν πρὸς φυλὴν τῆς ὁποίας τὰ ἀρχαῖα ἄγρια πάθη δὲν ἠδύναντο νὰ κατευνασθῶσιν εἰμὴ δι' εἰρηνικῶν σχέσεων, ἔπειτα ἐματαίου δι' οὐδὲν ἤττον ἀσυνέτου ἐπεμβάσεως τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρηνίτου προεχειρίσθη ἡγεμὼν τοῦ πολέμου ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, οἱ μαγιάροι περάσαντες τὸν Ἰστρον ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν Συμμεών. Καλῆτέρα περίστασις ἵνα συμπληρωθῇ ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν. Ὁ δὲ Λέων φενακισθεὶς ὑπὸ ἀπατηλῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τοῦ πονηροῦ ἅμα καὶ γενναίου ἐκείνου ἀνδρός, ἀνακαλεῖ τὸν Φωκᾶν, καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι διεπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ Συμμεών, πέμπει ἀντὶ τοῦ Φωκᾶ τὸν Κατακαλὼν, ὅστις ἠττήθη αἰσχροῦς περὶ τὸ λεγόμενον Βουλγαρόφυγον. Ὁ πόλεμος διήρκεσεν οὕτω μετὰ τινων διακοπῶν δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ Συμμεών, καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ περιπετείας θέλομεν μνημονεύσει ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἵνα δὲ δείξωμεν ἀπὸ τοῦδε ὅποιον ἀξίωμα ἐκτήσατο ὡς ἐξ αὐτοῦ ὁ ἄρχων ἐκεῖνος τῶν βουλγάρων, παρατηροῦμεν ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπωνομάσθη βασιλεὺς ἡτοι τσάρ, ἐνῶ οἱ προκατοχοὶ τοῦ ἡκοῦντο εἰς τὴν μετριοφρονεστέραν προσηγορίαν τοῦ κυρίου ἡτοι κνιάζ.

Συγχρόνως ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης τοσοῦτω μᾶλλον συνεχεῖς, ὅσῳ δὲν ἀπῆντων ἤδη τὴν ἐπιτυχῇ ἀντίστασιν, τὴν ἀντιταχθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. Μετὰ τῶν μαωμεθανῶν ἐκείνων συνέπραττον ἤδη καὶ πολλοὶ ἄρνησίθρησκοι χριστιανοί, ἄνδρες ἐπιτήδειοι, καὶ ὡς ἡγεμόνες τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων παριστάμενοι. Εἶδομεν ἐπὶ Βασιλείου ἓνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Φῶτιον. Τῷ δὲ 889 ἕτερος ἄρνησίθρησκος, ὁ τριπολίτης Λέων, ναύαρχος ὢν τοῦ Ἐμίρου τῆς Κρήτης, ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον τῆς Σήμου, ἠχμαλώτευσεν τὸν αὐτόθι στρατηγὸν Πασπαλᾶν, ἐδῆωσε πᾶν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἠπείλησεν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἄλλος πάλιν, ὁ Δαμιανός, ἐλεηλάτησε τὴν πλουσίαν παρὰ τὸν παγασσητικὸν κόλπον πόλιν Δημητριάδα, δεινὴν ἐπαγαγὼν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, μετὰ κόπου δὲ ἐξωσθεὶς ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, διορισθέντος τότε στρατηγοῦ Θράκης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 900 ἔτει, οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης, ἐπαναλαβόντες τὰς ἐπιδρομάς, ἐκυρίευσαν τὴν Λήμνον· ἡ δὲ μετὰ δύο ἔτη γενομένη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἡμερίου ἀπόπειρα τοῦ νὰ προσβάλλῃ τοὺς πολεμίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ἀπέτυχεν. Αὕτη ἡ ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατεία εἶναι κατὰ τοῦτο μάλιστα ἀξιωμακρὸν, ὅτι περιγράφεται ὁπωςοῦν λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφχαλῶ μδ' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Συνέκειτο δὲ ἡ ἐκστρατεία ἐκ δρομόνων μὲν 112, παμφύλων δὲ 75, ἐν ὅλοις πλοίων 187. Οἱ κωπηλάται ἦσαν 34,000 καὶ οἱ πολεμισταὶ 13,127, ἐν ὅλοις 47,127 ἄνδρες, καὶ οὐχὶ μόνον 28,300, ὡς λέγει ὁ Μυράλτ, ὅστις παρέσυρεν εἰς τὸ λᾶθός του καὶ τὸν Χόφρ· ἡ δὲ δαπάνη συνεποσώθη εἰς 437,950 νομίσματα, οὐχὶ ὡς λέγει ὁ Καραμζήν εἰς νομίσματα 271,010.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης προεκάλεσε νέας τῶν Σαρακηνῶν ἐπιθέσεις. Ἐνῷ ὁ Ἡμέριος ἐναυλόχει τῷ 904 μετὰ τοῦ βασιλικῷ στόλου εἰς Λήμνον, ὁ τριπολίτης Λέων συνεπαγόμενος 54 μεγάλα πλοῖα, ὧν ἕκαστον ἔφερε 200 μυχητὰς, ἐπέπλευσε κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἠγκυροβόλησε τῇ 29 ἰουλίου ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις ἦτο ἡ δευτερεύουσα τοῦ κράτους πόλις διὰ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐμπορίαν καὶ βιομηχανίαν, καὶ ἐν ἣ κατέφυγον ὡς εἰς ἄσυλον οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων τῶν νήσων, αἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν ἐπιδρομῶν. Ταύτην τῆς Θεσσαλονίκης

τὴν πολιορκίαν γινώριζομεν ἀκριθέστατα ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτόπτου μάρτυρος, Ἰωάννου τοῦ Καμενιάτου, ἐξ ἧς παρελάβομεν ὅσα ἄλλοτε ἀνεφέρομεν (σελ. 360 καὶ 361 τοῦ τρίτου τόμου) περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης μαθάνομεν προσέτι ὅποσον ὀλέθριον ἀπέβη εἰς τινὰς περιστάσεις τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως, τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς Λέων ἐψήφισεν ἐν τῷ ταμείῳ αὐτοῦ καθήμενος. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη ἀπὸ ξηρᾶς, τὰ δὲ ἐπιθαλάσσια αὐτῆς τεῖχη ἦσαν πολὺ ἀσθενέστερα, διὰ τὸν λόγον ὅτι καθ' οὗς χρόνους κατασκευάσθη τὸ φρούριον, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦτο ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τὰς ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐπιδρομὰς ἰδίως τῶν σλαυικῶν φυλῶν, ἐνῷ ἀπὸ θαλάσσης ἡ πόλις ἐλογίζετο ὀλιγώτερον εὐπρόσβλητος διὰ τὴν ἀκμαίαν τοῦ κράτους ναυτικὴν παρασκευήν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν. Αἱ μὲν σλαυικαὶ φυλαὶ, χειρωθεῖσαι καὶ βαπτισθεῖσαι, περιτῆλλον εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς σχέσεις, ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις, κακῶς ἐπὶ Λέοντος στρατηγουμένη, δὲν κατάρθρωσε νὰ προλάβῃ τὴν ἐφοδὸν τῶν μαμαεθανῶν. Ὅθεν ἄμα ἀναγγελλέντος ὅτι ἡ πόλις ἀπειλεῖται, οἱ ἐπισημότεροι αὐτῆς κάτοικοι συνελθόντες ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισαν δέον νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ἐποχυρώσωσι τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετέβαλον γνώμην πεισθέντες εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐμπείρου τινὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ ὀνόματι Πετρωνᾶ, ὅστις εἶχε σταλῆ τότε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐπιθαλασίου τεύχους ἀπῆται χρόνον τοσοῦτον, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἤθελον προφθάσει πρὶν ἢ τὸ ἔργον συντελεσθῇ καὶ παγιωθῇ. Ὅθεν ὁ Πετρωνᾶς ἐσυμβούλευσεν εἰς τοὺς κατοικοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἕτερον προχειρότερον ὀχύρωμα, νὰ κατασκευάσωσι δηλαδὴ διὰ τῶν πολλῶν μονολίθων τύμβων οὓς εἶχον περὶ τὴν πόλιν ἐν τοῖς παναρχαίοις τῶν Ἑλλήνων νεκροταφείοις, ὑποθαλάσσιον τεῖχος εἰς ἱκανὴν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, τὸ ὁποῖον ἤθελε διακωλύσει τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων τοῦ νὰ πλησιάσωσιν εἰς αὐτήν. Ἄν οἱ πολέμιοι μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης, ἐπεχείρουν ἀποβιβασθέντες ἀλλαχοῦ, νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἤθελον εὐχερῶς ἀποκρουσθῇ διὰ τὸ ἀπόρθητον τῶν ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρωμάτων ὥστε πιθανώτατα τὸ ὑποβρύχιον ἐκεῖνο ἔρυμα ἤθελε σώσει τὴν πόλιν. Καὶ ἐπεδόθησαν λοιπὸν οἱ κάτοικοι ἀμέσως εἰς τὴν κατα-

σκευὴν τοῦ ἔργου. Ἄλλ' ἐνῶ ἦσαν ἤδη περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ δια-
ποντίου τούτου φραγμοῦ, στέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γενικὸς
τοῦ βασιλέως πληρεξούσιος, ὁ στρατηγὸς Λέων, ὅστις ἀποδοκιμάσας
τὰ ἐνεργούμενα, διέταξε τὴν τοῦ ἐπιθαλασίου τείχους ἐπισκευήν. Μετ'
ὀλίγον δὲ ἐπέμφθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἕτερος ἀνώτερος ἀξιω-
ματικὸς, ὁ στρατηγὸς Νικήτας, ὅστις μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Λέων πεσὼν
κατὰ τύχην ἐκ τοῦ ἵππου ἐτραυματίσθη βαρέως, ἀνέλαθεν ἡδὴ τὴν
ὅλην στρατιωτικὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. Ὁ νέος στρατηγὸς βλέπων
τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐπιθαλασίου τείχους ἀτελῶς ἐξ ἀνάγκης διεξαγο-
μένην διὰ τε τὸ μέγα αὐτοῦ μῆκος, καὶ τὸ βραχὺ τοῦ περιλιπομένου
χρόνου, ἐπενόησεν ἕτερον σωτηρίας τρόπον. Ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ εἰς
τὴν πόλιν τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Στρυμόνος
τελοῦντας Σλαῦους, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὗτοι, ὄντες ἔμπειροι τοξόται,
θέλουσι δυνηθῆναι ἀπομακρύνωσι τὴν πρώτην τῶν πολεμίων προσβο-
λήν. Ἄλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Στρυμόνα Σλαῦοι παντάπασι δὲν ἦλθον,
ἐκ δὲ τῶν πλησιέστερον οἰκούντων ὑπήκουσαν ὀλίγοι τινὲς μόνον, καὶ
οὗτοι ὅλως ἀπαράσκευοι πρὸς μάχην. Ἐντεῦθεν δὲ συνέβη ὅτι τὴν 29
ἰουλίου ὅτε ἐπέπλευσεν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ τριπολίτης Λέων, οὔτε ὁ
ὑποβρύχιος φραγμὸς εἶχεν ἀπαρτισθῆ, οὔτε τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος
διορθωθῆ, οὔτε ἐπικουρία σπουδαία ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει. Οὐδὲν ἦ-
τον οἱ κάτοικοι ἀνέστησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν
οἱ πολέμιοι ὑπερέβαλον τὰ τεῖχη τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οἱ Σλαῦοι
ἐγκατέλιπον τὴν ἐπιτραπείσαν αὐτοῖς τάξιν φυγόντες εἰς τὰ ἐνδότερα
τῆς χώρας. Καὶ τότε ἤρξατο σφαγὴ καὶ λεηλασία τρομερὰ, μετὰ τὴν
ὁποίαν οἱ νικηταὶ ἀπέπλευσαν συνεπαγόμενοι 22,000 αἰχμαλώτων,
ὧν πολλοὶ βραδύτερον ἐλυτρώθησαν διὰ χρημάτων. Τῷ δὲ 911 συ-
νέβη νέος ὀκτάμηνος ἀγὼν, καθ' ὃν ὁ ναύρχος Ἡμέριος καὶ ὁ στρατη-
γὸς Σάμου Ῥωμανὸς κατετροπώθησαν περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ
κατεδιώχθησαν μέχρι Λήμνου ὑπὸ τοῦ Λέοντος Τριπολίτου, καὶ τοῦ
συναδελφοῦ αὐτοῦ Δαμριανοῦ τοῦ Τυρίου.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐγένετο δευτέρα εἰσβολὴ τῶν Ῥώσων εἰς τὸ κράτος.
Ἡ πρώτη εἶχε συμβῆ τῷ 865, ἥτοι τρία ἔτη μόλις ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως
τῆς Ῥωσικῆς μοναρχίας ὑπὸ τὸν σκανδιναυὸν ἡγεμόνα Ῥούριχ. Τῷ δὲ
906 ἢ 907 ὁ ἡγεμὼν Ὀλέγ συγγενῆς τοῦ Ῥούριχ, καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνη-
λίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰγὸρ, ἐπεχείρησε νέαν μεγάλην κατὰ τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως ἐκστρατεῖαν. Ὁ Ῥώσος χρονογράφος Νέστωρ βεβαιοῖ ὅτι τὰ ἐπελθόντα πλοῖα ἦσαν δις χίλια, καὶ ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἐκόμιζε τεσσαράκοντα ἄνδρας, συνεπορεύετο δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς πεζικῆς δύναμις. Ὅλα ταῦτα εἶναι ἴσως ὑπερβολικὰ, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ ἂν ἦσαν, τὸ κράτος ἀπέδειξε πολλάκις ὅτι οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοιούτων ἀντιπάλων, ἰδίως δὲ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Καὶ ὅμως ὁ Λέων ἦτο τοσοῦτον ἐλεεινός, ὥστε ἀφοῦ ἀφῆκε τοὺς πολεμίους τούτους νὰ διαπράξωσιν ἀτιμωρητὴ περὶ τὴν βασιλεύουσαν πᾶσαν δῆωσιν καὶ σφαγὴν, ἔπειτα ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν εἰμὴ παρέχων χρηματικὴν ὠρεὰν οὐ μικράν καὶ συνομολογῶν συνθήκην πολιτικὴν ἅμα καὶ ἐμπορικὴν, περὶ ἧς θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα, διότι ὀλίγα εἶναι δυστυχῶς τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σωζόμενα τοιαῦτα δημόσια ἔγγραφα.

Σημειωτέον πρὸ πάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονογράφων ἀναφέρει τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν, τῶν δὲ συνθηκῶν μνημονεῖ μόνος ὁ Λέων ὁ διάκονος, καὶ οὗτος ἀορίστως πῶς. Ἀλλ' ὁ Νέστωρ, ἰστορήσας λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν, παρατίθησιν ἔπειτα αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, λέγων, ὅτι κατὰ μὲν τὸ 906 ἢ 907 συνωμολογήθη προφορικῶς, κατὰ δὲ τὸ 911 ἐγγράφως. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα εἰμὴ περὶ τῆς ἐγγράφου συμβάσεως, ἣτις ὑπολαμβάνεται εὐλόγως ὡς ἡ μᾶλλον ἀξιοπίστος, καὶ περιεῖχεν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου συμφωνεῖται ἀμοιβαία ὑπόσχεσις ἀδιδίου εἰρήνης καὶ φιλίας· κατόπιν δὲ ἔρχονται αἱ εἰδικαὶ διατάξεις.

Ἄρθρον 2. Τὸ χρέος κυροῦται διὰ μαρτύρων, ἡ ἐν ἐλλείψει μαρτύρων, δι' ὅρκου τοῦ ἐναγομένου, ὁμνύοντος κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 3. Ῥώσος φονεύσας χριστιανὸν καὶ χριστιανὸς φονεύσας Ῥώσον τιμωρεῖται διὰ θανάτου ἐν ᾧ τόπῳ ἐξετέλεσε τὸ κακούργημα. Ἐὰν δραπετεύσῃ, ἡ περιουσία του ἀνήκει εἰς τὸν πλησιέστατον τοῦ φονευθέντος συγγενῆ, ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ ἡ κατὰ νόμον προσήκουσα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ φονέως μερίς. Ἐὰν δὲ ὁ δραπετεύσας φονεὺς δὲν ἔχῃ περιουσίαν, λογίζεται φυγόδικος, καὶ ἅμα συλληφθῇ τιμωρεῖται διὰ θανάτου.

Ἄρθρον 4. Ὁ ὑπαίτιος τραύματος πληρώνει 5 λίτρας ἀργύρου (375 δρ)· ἐὰν δὲ ἦναι ἄπορος, καταβάλλει ὅσα δύναται, ἀφαιρούμε-

νος καὶ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον τὸ ὁποῖον φορεῖ, καὶ ὀρκίζόμενος, κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν, ὅτι οὐδεὶς τῶν συγγενῶν ἢ φίλων θέλει νὰ πληρώσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὴν χρηματικὴν ποινὴν. Τούτων γενομένων, ἀπολύεται πάσης εὐθύνης.

*Ἀρθρον 5. Ῥώσος ὑπεξαίρεσας τι παρὰ χριστιανοῦ, ἢ χριστιανὸς παρὰ Ῥώσου, ἐὰν καταληφθῇ ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ἀντισταθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὅστις εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται ἔνεκα τούτου εὐθύνην, καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἴδιον πρᾶγμα· ἀλλ' ὁ κλέπτῃς παραδοθεὶς ἄνευ ἀντιστάσεως δεσμεύεται μόνον. Ἐὰν Ῥώσος ἢ χριστιανὸς εἰσέλθῃ εἰς οἰκίαν ἐπὶ προφάσει ἀναζητήσεως ἰδίου πράγματος καὶ ἀντὶ τοῦ ἰδίου λάβῃ διὰ τῆς βίας ἀλλότριον, ὀφείλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ τριπλάσιον.

*Ἀρθρον 6. Ἐὰν πλοῖον ἑλληνικὸν ἐξοκείλῃ ἐκ τρικυμίας εἰς ξένην χώραν, ὅπου εὐρίσκονται Ῥῶσοι, οὗτοι ὀφείλουσι νὰ διασώσωσι τό τε πλοῖον καὶ τὸ φορτίον καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἂν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, εἰς ἀσφαλῆ ῥωσικὸν λιμένα. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίστασιν τὰ ἐμπορεύματα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ διασωθέντος πλοίου, ἐκποιῶνται. Ὅταν δὲ Ῥῶσοι καταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ὡς πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἴτε ὡς ἔμποροι χάριν ἐμπορίας, ὀφείλουσι νὰ μεταφέρωσι τὸ εἰρημένον πλοῖον καὶ νὰ παραδώσωσιν ἀκριβῶς αὐτό τε καὶ τὸ τίμημα τῶν πωληθέντων ἐμπορευμάτων. Τὰ αὐτὰ δὲ ὀφείλουσι νὰ πράττωσι καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς πρὸς τὰ ῥωσικὰ πλοῖα.

*Ἀρθρον 7. Ῥώσος ἀγορασθεὶς ὡς δοῦλος ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἕλλην ἐν Ῥωσίᾳ, λυτροῦται, καταβαλλομένης τῆς πληρωθείσης δι' αὐτὸν τιμῆς. Ὡσαύτως καὶ οἱ αἰχμάλωτοι, οἵτινες ἀποπέμπονται εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπὶ λύτροις 20 χρυσῶν δι' ἕκαστον (δρ. 300). Ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι μαχηταὶ οἱ θέλοντες νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν αὐτοκράτορα, μένουσιν ἐν Ἑλλάδι.

*Ἀρθρον 8. Ῥώσος δοῦλος δραπετεύσας ἢ ὑπεξαίρεθῃς ἢ ἀπαχθεὶς ἐπὶ ἐκποίησει, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου· ὁ δ' ἀνθιστάμενος εἰς τὴν τοιαύτην ἀναζήτησιν, λογίζεται ὑπαίτιος τῆς πράξεως.

*Ἀρθρον 9. Ἐὰν Ῥώσος ἀποθάνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀδιάθετος, καὶ μηδὲν ἔχων παρ' ἐαυτοῦ

συγγενῇ, ἡ περιουσία του πέμπεται εἰς τὴν Ῥωσίαν πρὸς τὸν πλησιέστερον συγγενῇ του. ὑπαρχούσης δὲ διαθήκης ἐκτελεῖται αὕτη.

Ἄρθρον 10. Ἐὰν μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρισκομένων Ῥώσων ἐμπόρων, ἢ ἄλλων Ῥώσων, κακουργήσῃ τις, καὶ ἀπαιτηθῇ ἡ εἰς τὰ ἴδια ἀπόδοσις αὐτοῦ ἐπὶ τιμωρίᾳ, ὀφείλει ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ νὰ ἀποδώσῃ τὸν ἐνοχον, καὶ ἄκοντα.

Ἐν τέλει ἐπεφέρετο ὅτι πρὸς ἀκριβῇ τήρησιν τῶν συντεθειμένων ἐγράφησαν ταῦτα διὰ κινναβάρους ἐπὶ δύο περγαμηνῶν, ὧν ἡ μία ὑπογραφεῖσα ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐδόθη εἰς τοὺς Ῥώσους πρέσβεις, ἡ δὲ ἄλλη ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥώσων πρέσβεων ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, προσεπεκυρώθησαν δὲ τὰ συνομολογηθέντα δι' ὄρκων, οὓς ὤμοσαν ἐκάτεροι κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ προκείμεναι συνθήκαι, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅποσον ποικίλαι καὶ συνεχεῖς ἦσαν ἔκτοτε αἱ μεταξὺ ἐλλήνων καὶ Ῥώσων σχέσεις, καὶ οὐδὲν καθ' ἑαυτὰς περιέχουσι τὸ ἐπιζήμιον. Ἄλλ' αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῶν περιστάσεις ὑπῆρξαν βεβαίως ταπεινωτικάι.

Τὸ κράτος λοιπὸν ὑπέστη ἐπὶ Λέοντος δεινὰς συμφοράς ἀπὸ τε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Ῥώσων. Τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος, ἐφαινετο ματαιωθὲν, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος τῇ 11 μαΐου 912, ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἑπταέτη υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ὥστε τὴν ἀδεξιότητα τοῦ πρῶην κυβερνήτου διεδέχθησαν αἱ συνήθεις τῆς ἀνηλικιότητος τῶν ἡγεμόνων ἀνωμαλῖαι. Κατ' ἀρχὰς ἀνηγορεύθη συμβασιλεὺς ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις ὅμως ἀπέθανε μετὰ 14 μῆνας, μὴ ἀναδειχθεὶς ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ διαστήματι ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου του. Τότε ἀνέλαβον τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀρχῆς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀρισθέντες ἐπίτροποι. ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τὸν Γαβριηλόπουλον, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τὴν πρωτοφανῆ ταύτην τοῦ ὀνόματος κατάληξιν, ἣτις ἐμέλλε βραδύτερον νὰ ἀποβῇ τοσοῦτον συνήθης παρ' ἡμῖν, μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ ἐπίτροποι οὗτοι ἐξ τὸν ἀριθμὸν δὲν διεξήγαγον ὡσαύτως ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ πράγματα, καθαιρεθέντες μετὰ τινὰς μῆνας ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ζωῆς, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη τοῦ Λέοντος σύζυγος, καὶ εἶχεν ἐξωσθῇ ἐκ τῶν βασιλείων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἤδη κατέλαβεν αὖθις τὴν ἀρχήν.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ Ζωὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων. Οἱ μὲν Ἀραβες τῆς Κρήτης ἐξηκολούθουν τὰς πειρακτικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Βούλγαροι, καίτοι πολλάκις ἀνεχαιτίζοντο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἢ εἰρήνευον προσκαίρως διὰ δώρων, ἐπανελάμβανον ὅμως παλιν τὰς ἐχθροπραξίας· καὶ ἰδίως τῇ 21 αὐγούστου 917 ὁ αὐτοκρατορικός στρατὸς ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἐνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Νικηφόρου, ὑπέστη φοβερὰν πανωλεθρίαν περὶ Ἀγχίαλον. Ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Λέων Φωκᾶς κατώρθωσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἥτταν ἐκείνην ἀναγκάσας τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁρμήσαντα Συμεὼν νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' ἡ ἀστάθεια καὶ ἀνικανότης τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε τὸ κράτος ἤθελε πάθει βεβαίως ἔτι μείζονα δυστυχήματα, ἐὰν τότε δὲν ἐφηρμόζετο κατὰ πρῶτον τὸ σύστημα τῆς ἀναγορεύσεως συμβασιλέων, περὶ οὗ εἵπομεν ὀλίγα τινα ἐν τῷ προοιμίῳ.

Λέγομεν σύστημα, ἀλλὰ καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ἡ ἀναγόρευσις συμβασιλέων ἐξ ἐπισήμων τοῦ κράτους στρατηγῶν, ἢ πολλάκις βραδύτερον ἐπαναληφθεῖσα, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ ἐκ συστήματος, μόνον δὲ βραδύτερον καὶ κατ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς τακτικὸν οὕτως εἰπεῖν θεσμὸν. Ἀμεσον ἀφορμὴν εἰς τὸ πρᾶγμα εἰδωκεν ἡ φιλοδοξία πολλῶν μεγιστάνων, οἵτινες ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἐμελέτησαν τὴν καθαιρέσιν τῆς δυναστείας. Κορυφαῖος τούτων ἦτο ὁ Λέων Φωκᾶς, ὅστις ἐπερειδόμενος εἰς τὰ πάτρια κατορθώματα καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ προσέτι εἰς τὴν σύμπραξιν τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου, γυναικαδέλφου αὐτοῦ ὄντος, ἀναφανδὸν ἐπέζητει τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ μόλις ἄγοντι τότε τὸ 14 τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὑπῆρχεν ἀνὴρ συνετός, ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, ὅστις συνεβούλευσεν εἰς τὸν μαθητὴν του νὰ προλάβῃ τὸ ἐπαπειλούμενον κακὸν προσλαμβάνων προστάτην καὶ σύμμαχον τὸν ναύαρχον Ῥωμανόν, ὅστις ἐπονομάζεται συνήθως Δεκαπληνὸς ἢ Λακαπληνὸς, πολλάκις ὅμως καὶ Ἀθάστακτος ὑπὸ Ἰωήλου, Λέοντος Γραμματικοῦ, Συμεὼν Μαγίστρου, Γεωργίου Μοναχοῦ καὶ ἐν τισὶ χρυσοβούλλαις. Ὁ Ῥωμανὸς δὲν εἶχεν οὔτε τὴν πατρογονικὴν λαμπρότητα, οὔτε τὴν δεξιότητα τὴν στρατηγικὴν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ παιδαγωγὸς ὑπέλαβεν αὐτὸν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἐ-

πείσθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ δεύτερον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα, μὴ ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Διότι τὸ σχέδιον τοῦ Θεοδώρου δὲν ἦτο νὰ ἀναγορεύσῃ τὸν Ῥωμανὸν συμβασιλέα· ἤθελε μόνον νὰ καταστήσῃ αὐτὸν πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχοντα, ἵνα παύσῃ οὕτω ἡ προϋπάρχουσα κυβερνητικὴ ἀστασία καὶ ἀναρχία. Παρεσκεύασε δὲ τὰ πάντα τοσοῦτον ἐπιτηδεύως, ὥστε ὁ Ῥωμανὸς κατισχύσας τῶν ἀντιπράξεων καὶ ῥαδιουργιῶν τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ παρικοιμωμένου Κωνσταντίνου καὶ αὐτῆς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, προεχειρίσθη τῇ 25 μαρτίου 919 μάλιστα καὶ μέγας ἐταιρειάρχης. Μετ' ὀλίγον συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκλήθη βασιλεοπάτωρ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἐταιρειάρχου. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου τὰ πράγματα ἐγένοντο κατὰ τὰ ἀρχῆθεν βεβουλευμένα. Ἄλλ' αἴφνης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 920 ὁ Ῥωμανὸς ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας στέφεται τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι, «ἐκουσίως τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀέκοντί γε θυμῷ (τοῦτο δὴ τὸ δημηρικόν)» λέγει ὁ Κεδρηνός. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ Ῥωμανὸς παρεβίασε τὰς πρὸς τὸν Θεόδωρον συνθήκας· ὅθεν πρὸ πάντων ἐνόμισε δεόν νὰ ἐξορίσῃ τὸν παιδαγωγὸν, μετ' οὐ πολὺ δὲ μὴ ἀρκούμενος αὐτὸς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα περιποίησεν αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, Χριστοφόρον, Στέφανον καὶ Κωνσταντῖνον. Διέταξε μάλιστα τὰ περὶ τῆς πενταπλῆς ταύτης βασιλείας οὕτως ὥστε ὁ νόμιμος διάδοχος τῆς βασιλείας δὲν ἀνευφημεῖτο εἰμὴ μετὰ τὸν Ῥωμανὸν, βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν Χριστοφόρον. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ἐφαίνετο κινδυνεύουσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς φθάσας ἅπαξ εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἀπέδειξεν ὅτι ἔσωζε τελευταῖόν τι ἵχνος συνετῆς μετριοπαθείας, ἐνόησεν ὅτι ἐὰν ἦτο ἀνεκτὸς παρὰ τοῖς ἄλλοις στρατηγοῖς ἐνόσφ διεξῆγε τὴν ἀρχὴν ὡς συμβασιλεύς τοῦ νομίμου διαδόχου, ἤθελεν ἀποτύχει ἐὰν ἐπεχειρεῖ νὰ καταστήσῃ ὅλως ἐκποδὼν τὸν διάδοχον τοῦτον, καὶ δὲν προέβη περαιτέρω. Περιστείλας δὲ τὴν στάσιν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, καὶ προλαβὼν ποικίλας ἄλλας συνωμοσίας ἐξησφάλισε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὠφελήθη ἐπιτηδεύως ἐκ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἱκανότητος τῶν ἀνδρῶν, ὧν πλεῖστοι ὅσοι χάρις εἰς τὰς διασωθείσας παραδόσεις τοῦ Βασιλείου διέπρεπον τότε ἐν τε τῇ στρατιωτικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ διατηρήσας τὴν ἀρχὴν ἐπὶ 26 ἔτη, ἀπηλ-

λάγη μὲν ὅπως δῆποτε τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων, λαμπρὰ δὲ ἔστησε τρόπαια κατὰ τῶν μαχόμεθάνων.

Τῷ ὄντι οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ῥῶσοι καὶ αἱ τουρανικαὶ φυλαὶ, αἵτινες ἀπὸ συμμαχῶν μετεβάλλοντο πολλάκις εἰς ἐχθροὺς. ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔτι τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Ἐν ἔτει μάλιστα 929 βουλγαρικὰ ἢ σλαυικὰ φύλα, ἐμβαλόντα εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, ἐκυρίευσαν τήν τε Νικόπολιν καὶ τινὰ μοῦραν τῆς περὶ αὐτὴν ἡπειρωτικῆς χώρας, καὶ ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι, ὡς λέγουσιν ἥ τε χρονογραφία ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφεῖσα καὶ ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἐπιφέρει· «οἵτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ῥωμαίων ἐγένοντο.» ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμμάρτυρος εἰδήσις ἡ σωζομένη περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι σλαυοβουλγαρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Συμεὼν μικρὸν πρότερον, 927, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 969, ἡ παρακμὴ τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους. Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς παρακμῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ μακροῦ ἐκείνου πολέμου συμμαχία τῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Πετσενέγων. Οἱ πρῶτοι κατέλαβον τότε τὸν μέσον Ἰστρον, οἱ δεῦτεροι τὸν κάτω, καὶ κατελύθη οὕτω ἡ πέραν τοῦ Ἰστροῦ βουλγαρικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Οὐγγροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἔστρεφον ἐνίοτε τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τῶν ἡμετέρων, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία ἦν προσήνεγκον εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐξασθένεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς ζημίας ἣν ἐπροξένουν διὰ τῶν ἰδίων ἐπιδρομῶν διότι ὡς πόρρω ἰδρυμένοι καὶ οὐδετερούμενοι ἐκ διαλειμμάτων διὰ θωρεῶν καὶ ἐπιτηδείων συμβάσεων, ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ οἱ Βούλγαροι.

Γενναϊότερον δὲ ἐσωφρονίσθησαν οἱ Ῥῶσοι. Εἶδομεν τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας οὗτοι συνωμολόγησαν πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα πρὸ τριακοντα περὶπου ἐτῶν. Αἱ συνθήκαι αὗται δὲν ἔσχυσαν νὰ μεταβάλωσι τὸν ληστικὸν τοῦ ἔθνους τούτου χαρακτῆρα, καὶ τῷ 941, ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν Ἰγὺρ, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ ναυτικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις τοῦ Βυζαντίου ἀπησχολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον καὶ εἰς τὴν τῶν νήσων φύλαξιν, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρεσκεύασεν ὑπὲρ τὰ

1000 πλοῖα. Οἱ Βούλγαροι, σύμμαχοι ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ βασιλέως, ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὰ μελετώμενα. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ Ῥῶσοι ἐπρόφθασαν νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὸν Βόσπορον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου μηνὸς καὶ νὰ λεηλατήσωσιν ἀνηλεῶς τὰς δύο αὐτοῦ παραλίας, βασανίζοντες καὶ θανατοῦντες πάντας ὅσους συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ἰδίως δὲ πολλοὺς ἀγίους ναοὺς παρέδωκαν τῷ πυρὶ, καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς μάλιστα ἐδείκνυντο ἀγριώτατοι. Αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ὁ Ἰγὺρ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε στρατεύματα, ἦσαν ἀκριβεῖς. Ἄλλ' οἱ ναύσταθμοι αὐτῆς εἶχον πάντοτε τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς ἑκτακτὸν τινα χρειάν, διαταγαὶ δὲ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγούς νὰ πλησιάσωσιν ἐν τάχει μετὰ τινων ἐκλεκτῶν ἀποσπασμάτων τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ἐκπλεύσας μετὰ πυρφόρων καὶ ὀρμώνων, καὶ καταλαβὼν τοὺς Ῥώσους ναυλοχοῦντας πρὸς τὸ τοῦ Εὐξείνου στόμα, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλὰ μὲν πλοῖα αὐτῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς, ἄλλα δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, πλείστους δὲ συνέλαβεν αἰχμαλώτους. Τὰ λείψανα τοῦ οὕτω κατατροπωθέντος ῥωσικοῦ στόλου κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν λεγόμενα Σγόρα (κατ' ἄλλους Ἀγορά). Καὶ ἐπειδὴ ἐστεροῦντο τροφῶν, πολλοὶ Ῥῶσοι διεσπάρησαν ἀνά τὴν χώραν ἵνα πορισθῶσι τὰ ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ τότε ἐπελθόντες ὁ πατρίκιος Βάρδας Φωκᾶς, καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν Ἰωάννης ὁ Κουρκούας, πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠναγκάσαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει μῆνες τρεῖς καὶ ἐπλησίαζεν ἡ χειμερινή τοῦ ἔτους ὥρα, ὥστε οἱ Ῥῶσοι πανταχόθεν πιεζόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ παλινοστήσωσι, καὶ ἐπὶ τούτῳ τῇ 15 Σεπτεμβρίου ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιπλεύσωσι διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς ἀσιανῆς παραλίας εἰς τὴν θρακικὴν, ἵνα παραπλέοντες τὴν ἀκτὴν ἐκείνην ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ὅστις ἐξηκολούθει ἐπιτηρῶν αὐτοὺς, καὶ εἶχε λάβει πιθανῶς ἐπικουρίας τινὰς ἐν τῇ μεταξῷ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν διαβασιόντων, καὶ συνάψας ναυμαχίαν δευτέραν, τοιαύτην ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθοράν, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ Ἰγὺρ δὲν ἐσώθη εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον εἰμὴ μετὰ 10 μόνον πλοίων.

Πάσας ταύτας τὰς περιπετειὰς καὶ συμφορὰς τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ἀναφέρουσιν οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄραψ Ἑλμκίιν καὶ ὁ λατίνος Λουῖτπρχνδος καὶ αὐτός ὁ σλαῦος Νέσττωρ. Τὰ

δὲ ἐπόμενα ἱστορεῖ μόνος ὁ τελευταῖος οὗτος. Βεβαιοὶ λοιπὸν ὁ Νέστωρ ὅτι ὁ Ἰγὼρ θελήσας νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἥτταν ἣν ὑπέστη, ἐπεχείρησε μετὰ δύο ἔτη νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς, πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, καὶ φοβηθεὶς, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις περὶ εἰρήνης μετὰ δώρων πολλῶν, ὅτι ὁ Ἰγὼρ, ὅστις εἶχε φθάσει ἤδη μέχρι τοῦ Ἰστροῦ, συναινέσας νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν αὐτοῦ, τὸ Κιέβον· ὅτι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ῥωμανὸς ἔπεμψεν αὖθις πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰγὼρ, ὁ δὲ Ἰγὼρ ἰδίους πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῷ 945 συνωμολογήθη ὑπὸ τούτων ἐνταῦθα νέα συνθήκη, τῆς ὁποίας διδεται πάλιν ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Πιθανώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι αἱ περιστάσεις αἱ προηγηθεῖσαι τῆς νέας ταύτης συνθήκης ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Νέστορος οὐχὶ ὅπως ἀληθῶς συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ οἰκονομήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ῥώσων. Τοῦτο τοῦλάχιστον συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τῆς συνθήκης τοῦ κειμένου τῆς ὁποίας πολλὰ διατάξεις παριστῶσι τοὺς Ῥώσους εἰς ἥττονα εὐρισκομένους θέσιν, οὐχὶ εἰς ἴσιν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, ὅπως δίδεται ὑπὸ τοῦ Ῥώσου χρονογράφου.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον ὁρίζει ὅτι ἀναγεοῦται ἡ ἀρχαία εἰρήνη πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος Ῥωμανὸν, Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον, καὶ ἐκφέρει ἀρχὴν κατὰ παντὸς Ῥώσου βαπτισμένου ἢ ἀβαπτίστου, ὅστις ἤθελε παραβῇ τὴν συνθήκην ταύτην.

Ἄρθρον 2. Ὁ Ῥῶσος μέγας ἡγεμὼν καὶ οἱ βοῖάροι (ἦτοι ἄρχοντες) αὐτοῦ δύνανται νὰ πέμπωσιν ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα πλοῖα μετὰ πρέσβων καὶ ξένων ἦτοι ἐμπόρων. Οἱ ξένοι φέρουσι κατὰ τὰ πάλαι ὠρισμένα ἀργυροῦν σφραγιστῆρα, οἱ δὲ πρέσβεις χρυσοῦν. Θέλουσι δὲ τοῦ λοιποῦ κομίζει ἔγγραφον τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος βεβαιοῦν τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν προθέσεις, καὶ ἀναφέρον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστελλομένων πλοίων καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μὴ φέρων τοιοῦτον ἔγγραφον ὑποβάλλεται εἰς κράτησιν μέχρις οὗ εἰδοποιηθῇ περὶ τούτου ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν. Καὶ εἰ μὲν ἀντισταθῇ θανατοῦται, μὴ δικαιουμένου τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος νὰ ἀπαιτήσῃ μηδεμίαν διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδίκησιν. Εἰ δὲ δραπετεύσῃ εἰς Ῥωσίαν ἀναγγέλλεται τοῦτο εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἵνα πράξῃ ὡς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν.

Τὸ ἄρθρον τρίτον ἐπαναλαμβάνει ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν Καραμζήν (παρ' οὗ λαμβάνομεν τὰ κείμενα ταῦτα τοῦ Νέστορος) ὅσα ὥριζεν ἡ

πρώτη, ἡ προφορικὴ σύμβασις, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀλέγ συνομολογηθεῖσα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας καὶ κατοικίας τῶν Ῥώσων πρέσβειων καὶ ξένων. Τὴν προφορικὴν ταύτην σύμβασιν δὲν παρεθέσαμεν ἄνωτέρω, περιορισθέντες εἰς μόνην τὴν βραδύτερον κατὰ Νέστορα συνομολογηθεῖσαν ἐγγράφως συνθήκην. Εἰς δὲ τῶν κυρίων λόγων δι' οὓς τότε ἀπεισιπῆσαμεν αὐτὴν εἶναι καὶ οὗτος, ὅτι ἡ σπουδαιότης αὕτη διατάξις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας τῶν Ῥώσων πρέσβειων καὶ ξένων, ἣτις ἀνεφέρετο δῆθεν ἐν τῇ προφορικῇ συμβάσει, δὲν ἀνευρίσκεται ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἐγγράφῳ, καὶ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνεται ἐν τῇ προκειμένῃ συνθήκῃ τοῦ 945, ὥστε τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ πρῶτον ὠρίσθη τῷ ἐν τῇ παρούσῃ συνθήκῃ, τὰ δὲ λεγόμενα περὶ τῆς πρώτης προφορικῆς συμβάσεως δὲν ἔχονται πολλῆς ἀκριβείας, ἂν δὲν ᾖ ὅλως ἀνυπόστατα. Ὅπως δὴ ποτε αἱ διατάξεις, εἰς τὰς ὁποίας παραπέμπει ὁ Καραμζήν ἐν τῷ ἄρθρῳ τρίτῳ, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Οἱ παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμπόμενοι πρέσβεις συντηροῦνται αὐτόθι ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Εἰς δὲ τοὺς Ῥώσους ξένους ἢ ἐμπόρους, ὅσοι ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑποχρεοῦται ὁ αὐτοκράτωρ νὰ παρέχῃ ἐπὶ ἑξέμηνας ἄρτον, οἶνον, κρέας, ἰχθῦς καὶ ὀπώρας· πλὴν τούτου οἱ ξένοι εἰσέρχονται δωρεὰν εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καὶ λαμβάνουσι διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν τροφάς, ἀγκύρας, κάλους, ἱστία καὶ πᾶν τὸ ἀναγκαῖον· οἱ Ῥῶσοι οἱ διατρίβοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας, οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα εἰς τὴν μηνιαίαν συντήρησιν. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἀπαγορεύῃ εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς κατοικοῦς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ τόπων. Οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι νὰ κατοικῶσι μόνον παρὰ τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, καὶ νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀρμοδίαν τῆς πόλεως ἀρχὴν, ἣτις σημειοῖ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Δὲν εἰμποροῦν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν εἰμὴ ἐν συνοδίᾳ αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ἄοπλοι καὶ οὐχὶ πλείότεροι τῶν πεντήκοντα διὰ μιᾶς. Ἀφ' ἑτέρου μετέρχονται τὴν ἐμπορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκωλύτως, καὶ εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τέλους (οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ τελωνιακοῦ δικαιώματος, τοῦλάχιστον μέχρι τινός, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον). Αὗται εἶναι αἱ διατάξεις εἰς ἃς παραπέμπει ὁ Καραμζήν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου τρίτου· καὶ ἔπειτα παρατίθησι τὴν συνέχειαν τοῦ ἄρθρου τούτου ὡς ἐξῆς. Οἱ Ῥῶσοι ξένοι διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοκρατορικοῦ

ὑπαλλήλου ὅστις διαλύει τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαφορὰς αὐτῶν. Πᾶν ὑπὸ Ῥώσου ἀγοραζόμενον ὕψασμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ἤθελεν ὑπερβαίνει τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ νομίσματα (750 δραχμᾶς), ὑποβάλλεται εἰς τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον ἵνα ἐπιθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν σφραγίδα (ὅπως μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους). Οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωροῦντες λαμβάνουσι τροφὰς καὶ πᾶν τὸ πρὸς διασκευὴν τοῦ πλοίου ἀναγκαῖον, κατὰ τὰ συντεθειμένα. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ διαχειμάσῃσι παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ὑπὸ συνοδίαν.

Ἄρθρον 4. Δοῦλος δραπετεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα εἴτε ἐκ Ῥωσίας, εἴτε ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι διατρίβοντας ξένους, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Μὴ εὐρεθέντος δὲ αὐτοῦ ὁρκίζονται περὶ τῆς φυγῆς του χριστιανοὶ καὶ ἐθνικοὶ Ῥῶσοι κατὰ τὴν ἰδίαν ἑκαστος πίστιν, καὶ τότε οἱ Ἕλληνες διδουσιν αὐτοῖς κατὰ τὰ πρότερον ὥρισμένα (ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Καραμζὴν ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ταῖς συνθήκαις τοῦ Ὀλέγ οὐδὲν τοιοῦτον ὥρισθη) δύο παβολόκια ἢ τοὶ ὕψασματα διὰ τὸν δοῦλον. Ἐὰν δὲ Ἕλλην δοῦλος μετὰ κλοπιμαίων δραπετεύσῃ πρὸς τοὺς Ῥώσους, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ τὸν ἀποδώσωσι σὺν τῷ ὑπεξαίρεθέντι πράγματι λαμβάνοντες ὡς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο δύο χρυσᾶ (δραχμᾶς 30). Ἄρθρον 5. Ῥῶσος κλέψας τι ἀπὸ Ἑλλήνα καὶ Ἕλληνα ἀπὸ Ῥῶσον τιμωρεῖται αὐστηρῶς κατὰ τοὺς ῥωσικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς νόμους, ἀποδίδει τὸ κλαπέν καὶ πληρῶνει διπλασίαν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 6. Ῥῶσος κομίσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἕλληνας αἰχμαλώτους λαμβάνει δι' ἑκαστον μὲν νέον καὶ δι' ἑκάστην νέαν δέκα χρυσᾶ, διὰ πάντα δὲ αἰχμαλώτων μέσης ἡλικίας 8, διὰ πάντα δὲ γέροντα ἢ παῖδα, 5. Δι' ἑκαστον ὅμως Ῥῶσον αἰχμαλώτον ἐν Ἑλλάδι εὐρισκόμενον καταβάλλονται λύτρα 10 χρυσᾶ, δι' ἑκαστον δὲ ἡγορασμένον δοῦλον ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς ὅπως ἀναφέρει αὐτὴν ὁ ἰδιοκτήτης ὁρκιζόμενος κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Ἄρθρον 7. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς χερσονήσου (τῆς Κριμαϊκῆς) καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς. Ἐὰν δὲ πολεμῇ περὶ τὰς χώρας ἐκείνας (πρὸς τοὺς Χαζάρους ἢ τοὺς Πετσενέγους) καὶ ζητήσῃ ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρέχονται αὐτῷ ὅσας νομίσῃ ἀναγκαίαις. Ἄρθρον 8. Ἐὰν οἱ Ῥῶσοι ἀπαντήσωσιν ἑλληνικὸν πλοῖον εἰς τὴν παραλίαν, ὀφείλουσι νὰ μὴ προσβάλῃσι τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ὃ δὲ ὑπεξαι-

ρέσας τι ἐκ τοῦ πλοίου ἢ φονεύσας ἢ ἐξανδραποδίσας τινὰ ἐκ τοῦ πληρώματος, τιμωρεῖται κατὰ τοὺς ῥωσικούς καὶ ἐλληνικούς νόμους. "Ἀρθρον 9. Οἱ Ῥῶσοι κατερχόμενοι ἐπὶ ἀλιεῖα εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνιπερίου ποταμοῦ καὶ ἀπαντήσαντες ἐκεῖ κατοίκους τῆς χερσονήσου ὀφείλουσι νὰ μὴ προξενῶσιν εἰς αὐτοὺς βλάβην τινὰ. οὐδὲ δικαιοῦνται νὰ διαχειμαζῶσιν αὐτόθι, ἀλλὰ πλησιάζαντος τοῦ φθινοπώρου ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. "Ἀρθρον 10. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ διακωλύῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ παντὸς κατὰ τῆς χερσονήσου πολέμου. "Ἀρθρον 11. Τοὺς ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντας Ἕλληνας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ ὁ ἡγεμὼν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἵνα τιμωρηθῶσιν αὐτόθι. Τὸ ἄρθρον 12 εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τρίτον τῆς προπαρατεθείσης συνθήκης, τὸ δὲ 13 ὅμοιον πρὸς τὸ τέταρτον τῆς αὐτῆς συνθήκης. "Ἀρθρον 14. Ζητήσαντος τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος, ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν, ἵνα γίνῃ οὕτω τοῖς πᾶσι δῆλον ὅπως στενὴ εἶναι ἡ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Ἑλλήνων φιλία. Ἐπονται τὰ περὶ τῆς ἀνταλλάγῃς καὶ δι' ὅρκου κυρώσεως τῶν συντεθειμένων.

Αἱ παραχωρήσεις καὶ περιποιήσεις ὅσαι κατὰ τὴν προκειμένην συνθήκην ἐγένοντο πρὸς τοὺς Ῥώσους ἐμπόρους ἐν τῷ κράτει, ἦσαν τότε συνθήεις εἰς ὅλους τοὺς ξένους ἐμπόρους, καὶ εἶναι μάλιστα ὀλιγώτεραι τῶν μετὰ τινὰ χρόνον πρὸς τοὺς ἰταλοὺς συναμολογηθεῖσων. Κατὰ δὲ τὰ ἄρθρα 7 καὶ 10 ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν οὐ μόνον παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς κριμαϊκῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διακωλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων. Πλὴν τούτου κατὰ τὸ ἄρθρον 11 οἱ ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντες Ἕλληνες δὲν εἰμποροῦν νὰ τιμωρηθῶσιν αὐτόθι, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν. Καὶ ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς συνθήκης δηλοῦται, ὅτι αὕτη συναμολογήθη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἡττης ἣν ὑπέστησαν οἱ Ῥῶσοι μᾶλλον, ἢ ὥς ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἡσθάνθησαν δῆθεν οἱ ἡμέτεροι ἕνεκα νέας τινὸς τῶν Ῥώσων προπαρασκευῆς. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως συναγόμενον ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων συνθηκῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων εἶναι, ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ἐμπορικαὶ σχέσεις εἶχον ἀποθῆ συνεχεῖς καὶ ποικίλαι. Οἱ Ῥῶσοι ἤρχοντο καὶ ἡγόραζον ἐξ Ἑλλάδος μέταλλα ἐξεργασμένα, ὑφάσματα, καρπούς καὶ οἶνους· εἰσῆγον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δέρματα, καὶ γουναρικά, κη-

ρὸν, μέλι, δούλους. Καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῶν δὲν διέτριβον μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν Χαζαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ Ῥωμανοῦ συμβάντα· πρὸς μεσημβρίαν δὲ διεπράχθησαν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν λαμπρὰ τῇ ἀληθείᾳ κατορθώματα. Ὁ Ῥωμανὸς ἐφάνη εὐτυχῆς περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δομestίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, προχειρισάμενος εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἀξίωμα, ἅμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἀρχηγέτην στρατιωτικοῦ οἴκου διαπρέψαντος καθ' ὅλην τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα. Καὶ οὐ μόνον ηὔτυχεσε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἔδειξε καὶ τὴν πολὺ μείζονα ἀρετὴν τοῦ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ ἀξιώματι ἐκείνῳ τὸν ἄνδρα τοιοῦτον ὄντα ἐπὶ 23 περίπου ἔτη, ἀπὸ τοῦ 919—942. Ὅποσον δὲ δεδικοιολογημένη ὑπῆρξεν ἡ ἐξαίρετος αὕτη εὐνοία ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων λαμπρῶς. Ὁ Ἰωάννης Κουρκούας, ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγωνιζόμενος, ἐδιπλασίασε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν κτήσεις τοῦ χριστιανικοῦ κράτους, μετενεγκὼν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὅρια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀλφους ποταμοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀνακτήσας ἐν τῷ εὐρυτάτῳ τούτῳ χώρῳ περὶ τὰς 1000 ὡς βεβαιουσι πόλεις. Τσσαυτὴ δὲ ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ὥστε οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι ὀνομαζοῦσιν αὐτὸν ἄλλον Βελισάριον, καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Μανουὴλ συνέταξε περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ἰδίαν συγγραφὴν εἰς 8 βιβλίους διηρημένην, ἥτις ὅμως ἀτυχῶς δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς.

Μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα συνέπραξεν ὁ, τε ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, ὁ πάππος τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, καὶ ὁ υἱὸς Ῥωμανός, ἄξιος ἀναδειχθεὶς τηλικούτου πατρός. Τὸ κράτος τοῦ καλῖφου τοῦ Βαγδατίου ἡκρωτηριάσθη τότε δεινῶς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν χωρῶν ὅσαι ἀνεκτίθησαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἐλαττωθῇ πολὺ· εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας καὶ ἀνατολικωτέρας, καὶ μάλιστα εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἶχεν ἴσως παντάσιν ἐκλίπει. Ἐντεῦθεν διετηροῦντο ἐξ ἀνάγκης εἰς αὐτάς οἱ προὔπαρχοντες μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες, ἀφοῦ ὑπεχρεοῦντο νὰ δώσωσι δείγματα οὐ μόνον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν εὐλαβείας. Ὁ

εἰρήρης τῆς Μελιτηνῆς λ. χ. ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων του ὁσάκις παραγγελθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ εἰρήρης Ἐδέσσης ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τῆς Συρίας ἀποκείμενον ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἐκμαγεῖον ἦτοι μανδύλιον. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἐπειδὴ δι' ἑλλειψιν χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τοῦλάχιστον ἀποχρῶντος τοιοῦτου πληθυσμοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκχριστιανισθῶσιν αἱ χώραι αὗται, οἱ μωαμεθανοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠφελοῦντο ἀπὸ πάσης εὐκαιρίας ἵνα ἀποβάλῃσι τον ἐπιβληθέντα εἰς αὐτοὺς ζυγόν· ὥστε πολλὰ τῶν κατακτήσεων ἐκείνων ἀπέβησαν πρὸς καιροί. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ, τῷ 924, ὁ ναύαρχος Ἰωάννης ὁ Ῥαδηνὸς ὁλοσχερῶς κατεναυμάχησε περὶ τὴν Λῆμνον τὸν διαβόητον Ἰωάννην τὸν Τριπολίτην, τὸν τῆς Θεσσαλονίκης κατακτητήν. Ὁ τολμηρὸς πειρατῆς κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ ἐκ τῆς πανωλεθρίας ταύτης· ἀλλ' ἔκτοτε συνετρίβη ἡ τῶν κρητικῶν ἀράβων δύναμις.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνέβησαν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ γεγονότα τινὰ τῶν ὁποίων ἡ μνήμη περιεσώθη εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς ὁπωσοῦν, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα εὐκρινῶς. Ἐν ἔτει 921 ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων ἀνέφερε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν ὅτι αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ τῶν Μιληγγῶν καὶ τῶν Ἐζεριτῶν, τῶν ὁποίων ἀνεφέρομεν ἄλλοτε τὰς προηγουμένας στάσεις (σελ. 722 τοῦ τρίτου τόμου), ἀπεστάτησαν αὐτῆς μὴ δεχόμεναι τὸν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ διωρισμένον ἄρχοντα, μηδὲ πειθόμεναι νὰ τελῶσι τὴν ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν μηδὲ τὰς ἄλλας πρὸς τὸ δημόσιον ὑποχρεώσεις προαιρούμεναι νὰ ἐκπληρώσωσιν, ἀλλὰ διατελοῦσαι ὥσπερ αὐτόνομοι καὶ αὐτοδέσποτοι. Πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἔκθεσις αὕτη, εἶχε διορισθῇ νέος στρατηγὸς Πελοποννήσου, ὁ πρωτοσπαθάρχιος Κρηνίτης ὁ Ἀροτράς. Τὸ τῶν Κρηνιτῶν γένος ἀναφέρεται πολλάκις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ δὲν ἦτο μὲν ἰσότημον τῶν Φωκᾶδων, τῶν Κουρκουῶν καὶ τῶν ἄλλων πολυθρυλῆτων στρατηγῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· μεταγενέστεροί τινες μάλιστα αὐτοῦ κατήντησαν εἰς ἀπορίαν καὶ τελευταίαν ἐνδειαν ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ὅπως λέγεται ἐν τινι τούτου νεαρᾷ, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ὁ οἶκος οὗτος παρίσταται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὡς ἐπιφανὴς καὶ περίβλεπτος. Καὶ εἶδομεν τῷ ὅτι ὅτι

Κρηνίτης ἦτο ὁ τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ Συμεῶν ἐκπεμφθεὶς στρατηγός, ὅστις ἔπεσε μαχόμενος ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ, καὶ ἤδη μηχανόμενον ὅτι ἕτερος Κρηνίτης προεχειρίσθη στρατηγός τοῦ θέματος Πελοποννήσου τῷ 922. Ἀναγνώσθεις λοιπὸν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρωτεύοντος, ὁ νέος στρατηγὸς ἀνέλαθε νὰ καθυποτάξῃ τοὺς στασιαστάς. Ἀρξάμενος δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ μηνὸς μαρτίου καὶ κατακαύσας τοὺς καρποὺς αὐτῶν, καὶ δηρώσας τοὺς ἀγροὺς μέχρι τοῦ μηνὸς νοεμβρίου, κατηνέγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην δι' ὅσα πρότερον ἐπλημμέλησαν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ στρατηγὸς Κρηνίτης ἑδεκαπλασίασε τὸν φόρον ὃν ἐτέλουν πρότερον οἱ Μιληγγοὶ ἀναβιβάσας αὐτὸν ἀπὸ 60 νομισμάτων εἰς 600· ἐδιπλασίασε δὲ τὸν ἐτήσιον φόρον τῶν Ἐζεριτῶν, ἐπιβαλὼν αὐτοῖς νομίσματα 600 ἀντὶ τῶν πρότερον τελουμένων 300, καὶ εἰσπραξας τὸν νέον τοῦτον φόρον εἰσκόμισεν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐταράχθησαν αὖθις τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου. Στρατηγὸς αὐτῆς διωρίσθη ὁ πρωτοσπαθάριος Βάρδας ὁ Πλατυπόδης, ὁ δὲ Κρηνίτης μετετέθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ τότε συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ νέα στάσις οὐχὶ πλέον τῶν Σλαῦων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Βάρδα τοῦ Πλατυπόδη, καὶ πολλῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων. Ταύτης τῆς στάσεως ἡ αἰτία δὲν ἐξηγεῖται· λέγεται μόνον, ὅτι ὡς ἐξ αὐτῆς ἀπεδιώχθη μὲν ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ἀγέλαστος, ἐγένετο δὲ κατὰ τοῦ θέματος ἐπίθεσις νέων τινῶν σλαυϊκῶν φυλῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἴσως ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφελθέντες οἱ Μιληγγοὶ καὶ οἱ Ἐζερίται ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανόν, ἐξαιτούμενοι νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς γενομένης εἰς τὸν φόρον αὐτῶν προσθήκης. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς, ἵνα μὴ ἐνωθῶσιν οἱ ἀναφερόμενοι, μετὰ τῶν νεωστὶ ἐπελθόντων ἔζωθεν Σλαῦων, ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν, καὶ διὰ χρυσοβούλλου ὥρισε τὸν φόρον, ὅπως πρότερον ἐτελεῖτο.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεχώρησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς ἠνώρθωσε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ἄραβας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὁποῖον ὡς ψιλὸν ἐπωνύμιον ἔφερον ἕκτοτε οἱ τῆς χώρας ταύτης ἄρχοντες. Ὡς αὐτῶς καὶ οἱ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Οὐγώνος πρέσβεις προσελθόντες μετὰ δώρων, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ

Ῥωμανοῦ κατὰ τῶν σαρακηνῶν. Ὁ δὲ ἔπεμψε πλοῖα πυρφόρα ἱκανὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Προβηγκίας, κυρώσας τὴν συμμαχίαν ταύτην διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐγανος Βέρθης μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὐδὲ τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἡμέλησεν ὁ Ῥωμανὸς, ἀνοικοδομήσας καὶ βελτιώσας πολλὰς κατὰ Μακεδονίαν καὶ Θράκην πόλεις, ὅσαι εἶχον πάθει ἐκ τῶν προηγουμένων βουλγαρικῶν καὶ τουρκικῶν ἐπιδρομῶν· κοσμήσας τὴν πρωτεύουσαν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν καὶ ἀμφιλαφῶν κήπων, καὶ ἰδρύσας ἐν αὐτῇ νοσοκομεῖα τε καὶ γεροντοκομεῖα. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 71 τοῦ τρίτου τόμου) τὰς φιλανθρώπους νεαρὰς, δι' ὧν ἡγωνίσθη νὰ προστατεύσῃ τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, κηρύξας περὶ αὐτῆς δόγματα τὰ ὅποια ἤθελον τιμήσῃ τὸν μᾶλλον φιλελεύθερον ἡγεμόνα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Πλὴν τούτου ὁ Ῥωμανὸς ἐπανερχόμενος ὅσῳ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, ὥρισε διὰ μιᾶς τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ὅτι ἐὰν μικρὸς γαιοκτῆτης θέλῃ νὰ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ἀφιερῶσιν τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν.

Οὕτως ἐκυβερνήθη τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 919 μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 944, ἐπιτηδείως καὶ ἐν μέρει ἐνδόξως. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι τὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν πέντε βασιλέων εἶχε τι ἀλλόκοτον, καὶ ὅτι δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἀδιάσπαστον μέχρι τέλους. Ναὶ μὲν κυρίως ἡ ἀρχὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Χριστοφόρος, ἀπεβίωσεν ἀπὸ τοῦ 931· ἔμενον ὅμως πάντοτε τέσσαρες συμβασιλεῖς. Καὶ παρεκτός τοῦ ὅτι ἐπισφαλεστάτῃ προηγέλλετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, ἡ ῥύθμισις τῆς ἐξουσίας μεταξὺ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, δυσκατάληπτον ἦτο πῶς διετηρήθη καὶ μέχρι τινὸς ἡ σύμπνοια ἐν τῷ συνδυασμῷ ἐκείνῳ. Πρὸ πάντων παράδοξος ἦτο ἡ θέσις τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ βασιλέως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἦτο ἤδη 40 ἐτῶν, καὶ εἶχε μὲν ἰδιάζουσαν ῥοπὴν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀλλ' ὅσῳ καὶ ἂν ἀπετρέπειτο ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐνοχλῇται ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς ὃν καταδίκασεν αὐτὸν ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις, ἣν ἐδημιούργησε καὶ συνετῆρει ὁ Ῥωμανὸς. Ἐὰν

εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ὑπέκυψεν ἐκὼν ἀέκων εἰς τὸν ἐπιβληθέντα αὐτῷ χαλινόν· ἂν καὶ μετέπειτα ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον ἐξηκολούθησεν ἀνεχόμενος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, φυσικῶς τῷ λόγῳ καθ' ὅσον προέβχινεν εἰς τὴν ἡλικίαν συνησθάνετο ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας ἐκείνης τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, καθὼς συνάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, εἶχε πνεῦμα πολὺ πρακτικώτερον καὶ θετικώτερον τοῦ πατρὸς του. Αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ θυγάτηρ, ζηλοτυποῦσα πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτῆς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ εὐλόγως ἀνησυχῶσα περὶ τῆς τύχης ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, παρώτρυνε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀνακτῇ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ κράτους, οἱ Φωκάδες, οἱ Τορνίκιοι, ὁ Μαρινὸς Ἀργυρὸς, ὁ Βασίλειος Πετεινός, καὶ πλείστοι ἄλλοι δυσμενῶς ἔβλεπον τὸν οἶκον τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ὁσημέρῃ ἀσφαλιζόντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν καθαίρεσίν του. Ἀφ' ἐτέρου ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ σύνεσις τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔπραξε σφάλματά τινα προκαλέσαντα καὶ ὑποθρέψαντα τὴν κοινὴν δυσχερῆσκειαν. Ἀφοῦ ἐταπείνωσε πέραν παντὸς μέτρου τὸν νόμιμον βασιλέα καταβιβάσας αὐτὸν εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ἀνηγόρευσε τῷ 933 οἰκουμένικόν πατριάρχην τὸν νεώτερον υἱόν του Θεοφύλακτον, εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Τοιοῦτό τι εἶχεν ἤδη πράξει ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὡς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοφύλακτου συνέβησαν πράγματα σκανδαλώδη, καὶ προσέτι ὁ νεανίσκος οὗτος περιύβρισε τὸ ὕψατον τῆς ἐκκλησίας ἀξίωμα διὰ βίου κακοηθεστάτου, ὡς θέλομεν ἶδει κατωτέρω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τῷ 942 ὁ Ῥωμανὸς ἐνδίδων εἰς αὐλικὰς ῥαδιουργίας ἔπαυσε τοῦ ἀξιώματος τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν περιφανῆ Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη τοσαύτας προσε-νεχόντα εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, ὥστε ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν οἰκειοθελῶς τοῦ κυριωτάτου τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ στηρίγματος.

Ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων καὶ παθῶν καὶ συμπερόντων καὶ ἀμαρτημάτων ὠφελούμενοι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀπεράσισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 944, προϊσταμένων τῶν Φωκάδων, νὰ ἐξώσωσι τοὺς παρεισάκτους ἐκείνους βασιλεῖς, καὶ ἐπολιτεύθησαν πρὸς τοῦτο μετὰ πλείστης πανουργίας. Ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν ὥστε νὰ ἐννοῇ

ὅτι ἐκλιπόντος τοῦ πατρὸς ἤθελε συνεκλίπει καὶ τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Στέφανος ἦτο κουφότερος καὶ κενοδόξοτερος. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Πετεινός, προσποιηθεὶς φιλίαν πρὸς αὐτόν, ἤρχισε νὰ τὸν λέγῃ ὅτι δὲν ἐννοεῖ πῶς ἀνέχεται νὰ δεσμεύῃ τὰς νεανικὰς καὶ γενναιοτάτας αὐτοῦ ὁρμὰς διὰ τῆς γεροντικῆς τοῦ πατρὸς κηδεμονίας, αὐτὸς τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλοφυΐα δύνανται ὅχι μόνον τὴν ῥωμαίων βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοῦ νὰ κυβερνήσῃ. Ὁ δὲ, πεισθεὶς πρὸς τῶν ἐπιβούλων τούτων λόγων καὶ προσλαβὼν ἄλλους τινας συνεργούς, ἐκβάλλει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῇ 19 δεκεμβρίου, περιορίζει αὐτόν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, τὸν ἀπέχειρει ἄκοντα μοναχὸν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη τριανδρία δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὅτι εἶχον προΐδει οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, οἱ προπαρσκαυάσαντες πᾶσαν ταύτην τὴν κωμωδίαν, συνέβη τῶνόντι. Ἀμα ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ συνετὸς γέρων, ὅστις καὶ μόνος κατῴρθου νὰ διατηρῇ τὴν ἐνότητα τῆς πολυκεφαλῆς ἐκείνης ἀρχῆς, δεινὴ ἀνεφύη διχόνοια. Οἱ τρεῖς βασιλεῖς ἐπεβούλευσαν ἀλλήλους, οἱ δὲ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπισπεύδοντες ἤδη τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῶν βουλευματος, καὶ προτρεπόμενοι εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἑλένης, συνέλαβον τῇ 27 ἰανουαρίου τοῦ 945 τοὺς δύο ἀδελφοὺς, καὶ ἐξορίσαντες τὸν μὲν Στέφανον εἰς Πάνορμον τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον εἰς Τερέβινθον, ἀπέκειραν ἀμφοτέρους κληρικούς. Καὶ ὁ μὲν Στέφανος μετακομισθεὶς εἰς διαφόρους ἄλλας νήσους ἐγκατεβίωσε τελευταῖον ἐν ἡσυχίᾳ εἰς Λέσβον, ἐπιζήσας ἔτη 19. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θελήσας μετὰ διετίαν νὰ ὀρχαπεύσῃ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν φυλάκων· ἀπέθανε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ῥωμανός.

Τοιοιουτρόπως κατὰ ἰανουάριον τοῦ 945 ἐμονάρχησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Ἡ μακρὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ὑποταγὴ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐφλέγετο ὑπὸ ζωηροῦ φιλοτιμίας πυρός. Ἀλλὰ δὲν διεπαιδαγωγεῖτο ὑπὸ ἐταίρων, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρξεν αὐτουργὸς μεγάλων πραγμάτων, ὠφελήθη ἀρκούντως ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ γενομένης, ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥωμανοῦ ἀνακαινισθείσης διοργανώσεως τοῦ κράτους, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἀνδρῶν αἵτινες προΐσταντο τῶν διαφορῶν τῆς διοικήσεως κλάδων, ἰδίως

δὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Προεχειρίσατο παρακοιμώμενον καὶ παρὰ θύναστέοντα τῆς συγκλήτου τὸν εὐνοῦχον Βασιλείον· ὅχι τὸν ἐπιλεγόμενον Πετεινόν, ὅστις διωρίσθη μέγας ἐταιρειάρχης, ἀλλὰ ἕτερον Βασιλείον, ὅστις καὶ τοι ὦν νόθος υἱὸς τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἔδωκεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δείγματα ἐξαιρέτου ικανότητος, ἃν ὅχι πάντοτε πολλῆς εὐθύτητος. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πάλιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις ὅμως οὐδὲν φαίνεται ἔκτοτε διαπράξας μέγα ἔργον. Προήγαγε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὸν πατρίκιον Ἰωσήφ, εὐνοῦχον καὶ τοῦτον, ἀλλ' ἄνδρα συνετὸν καὶ δραστήριον, ὃν θέλομεν ἵδαι ἐπὶ ἱκανὸν ὡς αὐτῶς πρωταγωνιστήσαντα τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ τοῦ στρατοῦ ἡγεμονία ἀνετίθη εἰς τὸν οἶκον τῶν Φωκάδων, ὅστις, ἐκδικούμενος τὸ πάθημα ὅπερ ὑπέστη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου καταρραδιουργηθεὶς ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀπέβη ἤδη τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως καὶ ἐπὶ 25 ὅλα ἔτη ἔκτοτε ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἴσχυεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὰ μέγιστα διαπράξας τῶν κατορθωμάτων· ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα βιογραφικὰς τινὰς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις.

Ὁ πρῶτος τῶν Φωκάδων τούτων ὁ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος εἶναι ὁ Νικηφόρος ἐκεῖνος Φωκᾶς, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἔφερε τὴν τοῦ Φωκᾶ ἐπωνυμίαν «ἀπὸ τινος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀριστεύσαντος.» Ὁ δὲ Δουκάγγιος νομίζει τὸ ἐπώνυμον συγγενὲς τοῦ focus, πυρός. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Φωκᾶς ἀναφέρεται πολλακίς καὶ πρότερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀποδιδόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἄνδρας μὴ ἔχοντας ἀρειμανίον τινα ὄψιν. Ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι ὁ Μάχλος μνημονεύει γραμματέως τινὸς τοῦ Ζήνωνος Φωκᾶ καλουμένου. Ἐπὶ Ἰουστινίου τοῦ Α' ὁ Μαλάλας καὶ ὁ Θεοφάνης ἀναφέρουσι Φωκᾶν τὸν Κρατεροῦ, ἄνδρα σοφόν. Μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Α' ὑπῆρχε κατὰ Προκόπιον «δορυφόρος τις τοῦ Βελισαρίου, Φωκᾶς τὸ ὄνομα, διαφερόντως ἀγαθὸς τὰ πολεμια.» Ἀλλ' ὁ Προκόπιος οὐδὲν προστίθῃσι τὸ δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἕνεκα τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς ἐπωνομάσθη οὗτος Φωκᾶς. Τελευταῖον ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς, ὁ τοῦ Ἡρακλείου προκάτοχος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς δεῖγμα ἀνδρείας, διότι ῥητῶς χαρακτηρίζεται ὡς «δειλὸς καὶ θρασὺς.» Ὅθεν

ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦ Κεδρηνοῦ ἡ ἐρμηνεία, ἥτις ἄλλως τε δὲν εἶναι βέβαιον ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν τοῦ Δουκαγγίου ἐτυμολογίαν, ἐγένετο μᾶλλον αὐτογνομόνως ὑπ' αὐτοῦ καὶ δὲν ἐστηρίζετο εἰς ἀξιοπιστόν τινα μαρτυρίαν.

Ὁ δὲ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης ἀκμάσας Νικηφόρος Φωκάς, ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι πεμφθεὶς ὡς στρατηγὸς εἰς Ἰταλίαν τῷ 886 ἀπέδειξεν αὐτόθι τὴν τε ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν. Καὶ ἐπαύθη μὲν τῷ 891 ἐξ αὐλικῆς τιнос ῥαδιουργίας, ἀλλὰ ἐπ' ὀλίγον σχολάσας προεχειρίσθη πάλιν τῷ 896 στρατηγὸς τῶν Θρακησίων, πολλὰς διαπράξας ἀριστείας κατὰ τε τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν· ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον ἐν γῆρᾳ βαθεῖ, δύο καταλιπὼν παῖδας, Βάρδαν καὶ Λέοντα. Ἐκ τούτων ὁ Λέων εἶναι ὁ δομέστικος ἐκεῖνος τῶν σχολῶν, ὃν εἶδομεν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἡττηθέντα κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ἀποκρούσαντα ἔπειτα τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν αὐτοῦ, θελήσαντα κατόπιν νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καταστρατηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, καὶ τελευταῖον στασιάζαντα κατ' αὐτοῦ τῷ 920, ὅτε συλληφθεὶς ἐτυφλώθη. Ὁ δὲ Βάρδας Φωκάς, ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ἐξηκολούθησε νὰ ὑπηρετῇ τὸν βασιλέα Ῥωμανόν, οικονομῶν τὰς περιστάσεις, καὶ τῷ 941 εἶδομεν αὐτὸν τρέψαντα καὶ κατασφάξαντα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα τοὺς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποβάντας Ῥώσους. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὁ Βάρδας Φωκάς ἦτο ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐκείνων, οἵτινες ταπτόμενοι μὲν ὑφ' ἐτέρους ἀναφαίνονται ἄνδρες θαυμαστοί, ἀνχλαμβάνοντες δὲ αὐτοὶ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν, οὐδὲν μέγα δύνανται νὰ κατορθώσωσιν. Ἀλλ' ὁ Βάρδας εἶχε τρεῖς υἱούς, ἐξ ὧν δύο ἦσαν στρατηγοὶ ἄριστοι, ὁ δὲ ἕτερος τούτων, ὁ Νικηφόρος, δύναται εὐλόγως νὰ λογισθῇ ὡς εἰς τῶν μεγίστων πολεμικῶν ἀνδρῶν οὓς παρήγαγεν ὁ μέσος αἰὼν. Εἰς τούτους λοιπὸν κυρίως ἀποβλέπων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, καὶ ἄφ' ἐτέρου εὐλαβούμενος τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνδρός, προσχειρίσατο ἅμα μοναρχήσας τὸν μὲν Βάρδαν Φωκᾶν μάγιστρον καὶ δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, τὸν δὲ Νικηφόρον, στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν, τὸν δὲ ἕτερον υἱὸν Λέοντα, στρατηγὸν Καπαδοκίας, τὸν δὲ τρίτον Κωνσταντῖνον, στρατηγὸν Σελευκείας. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος οὗτος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν μωαμε-

θανῶν καὶ μὴ πεισθεὶς νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ, ἐδηλητηριάσθη ὑπ' αὐτῶν· ἀλλ' οἱ δύο ἄλλοι δὲν ἔπαυσαν ταπεινοῦντες τοὺς πολεμίους ἐκείνους καὶ ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις κύριοι τῶν Σχμοσάτων. Μετὰ τινα μά-
λιστα χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ὅλως ἀπήλλαξε τοῦ δομεστικάτου τὸν γέροντα Βάρθαν καὶ ἀνέθηκε τὸ ὕψικτον τοῦτο ἀξίωμα ἐξ ὑπαμοι-
βῆς εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Νικηφόρον καὶ Λέοντα.

Συγχρόνως ὁ πατρίκιος Βασίλειος ὁ Ἐξαμιλίτης, στρατηγὸς τῶν
τῶν Κιβουρραιωτῶν, κατετρόπωσεν εἰς ναυμαχίαν λαμπρὰν τὴν ναυτι-
κὴν τῶν ἐν Ταρσῷ Ἀράβων δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Καλαβρία ὁ πα-
τρίκιος Μαρκανὸς ὁ Ἀργυρὸς ἐξησχάλισε τὴν κυριρχίαν τοῦ Κων-
σταντίνου ἐξώσας τοὺς ἐκ Σικελίας ἐπιδραμόντας Ἀραβας, καὶ ἡνάγ-
κασεν αὐτοὺς νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατεναυ-
μαχήθησαν ὡσαύτως οἱ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ αὐ-
τόθι καλίφης προέτεινε σπονδὰς εἰρηνικὰς, τὰς ὑποίας ἀπεδέξατο ὁ
βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· καὶ ἔπαυσαν τοιουτοτρόπως αἱ ἔφοδοι τῶν
μωαμεθανῶν, οὐ μόνον κατὰ τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν,
ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν παραλίων τῆς Μεσογείου. Τού-
του δὲ ἔνεκεν οἱ κάτοικοι διὰ πρέσβειων καὶ δώρων μεγαλοπρεπῶν ἐδή-
λωσαν τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς εὐγνωμοσύνην.

Ἀπὸ βορρᾶ ὀλίγαι ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιδρομαί-
μία ἐν ἔτει 948 διαφόρων τουρκικῶν φυλῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Ῥώσων
καὶ Βουλγάρων, ἧτις ὅμως δὲν διήρκησε πολὺ, διότι ἐπέπεσον κατὰ
τῶν πολεμίων τούτων οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Πετσενέγοι, ὑποκινηθέντες
ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· ἡ δὲ ἄλλη πάλιν ὑπὸ Τούρκων γενομένη
προήλασε μὲν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ
τοῦ στρατηγοῦ Πόθου τοῦ Ἀργυροῦ, ὁλοσχερῶς καταστρέψαντος
τοὺς πολεμίους τούτους Ἐνταῦτ' ἐξηκολούθει ὁ χριστιανισμὸς διαδι-
δόμενος εἰς τὰ ἀπαίδευτα ἐκεῖνα φύλα. Δύο Οὐγγροι ἡγεμόνες προσελ-
θόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ἀρ-
χιερεῖς ἐστάλην ἵνα κατηχήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Τότε ὡσαύτως
ἐγένετο ἐν τῇ βασιλευσύνῃ καὶ ἡ βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώ-
σων Ὁλγας, ἣν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι ὀνομάζουσιν Ἐλγαν. Ἡ Ὁλγα
ἦτο σύζυγος τοῦ γνωστοῦ ἡδὴ εἰς ἡμᾶς Ἰγὸρ, μήτηρ δὲ τοῦ τετάρ-
του ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Σβιαστοςλαύου, καὶ ἀφοῦ ἐπετρόπευσε τὴν
ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ ἡσφάλισε τὴν ἀρχὴν

ταύτην διὰ πονηρᾶς ἅμα ἀγριότητος καὶ δεξιότητος οὐ τῆς τυχοῦσης, ἀπεφάσισε, προβεβηκυῖα ἤδη τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀσπασθῇ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ῥωσίας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἦσαν τότε ἐτι εἰδωλολάτραι· ἄλλ' ὥς δηλοῦται ἐκ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας παρεθέσαμεν, ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ῥωσίᾳ οὐκ ὀλίγοι οἱ πρεσβεύοντες τὸν χριστιανισμόν. Ὑπὸ τούτων δὲ καὶ τῶν ἐπιτελούντων τὰ τῆς νέας πίστεως ἱερέων φωτισθεῖσα καὶ προτραπεῖσα ἡ Ὀλγα, κατέπλευσεν ἐν ἔτει 955 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα λάβῃ τὸ ἅγιον βάπτισμα. Φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ κυβέρνησις τοῦ Κωνσταντίνου, εἴτε δυσπιστοῦσα πρὸς τὴν πολυπράγμονα ἐκείνην γυναῖκα, εἴτε θέλουσα νὰ ταπεινώσῃ αὐτήν, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποβιβασθῇ ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν ὑπεχρέωσε νὰ μείνῃ ἱκανὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πλοίου. Τελευταῖον ὅμως ἡ ἡγεμονὶς ἀποβιβασθεῖσα ἔτυχεν εὐπρεποῦς δεξιώσεως, ἥς ἡ περιγραφή διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ ἱεῶ κεφαλχαίφ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐδέχθη κατὰ πρῶτον τὴν Ὀλγαν τῇ 9 Σεπτεμβρίου 955. Ἡ ἡγεμονίς, ἥ καθὼς τὴν ὀνομάζει ἡ Βασιλείος τάξις, ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας, προσῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰ βασίλεια παρακολουθομένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν, τῶν προκριωτέρων θεραπαίνων, τῶν ἀποκρισιαρίων Ῥωσίας, ἥτοι τῶν πρέσβων, καὶ τῶν πραγματευτῶν, ἥτοι Ῥώσων ἐμπόρων ὅσοι κατῴκουν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ συνοδία αὕτη εἰσῆχθη ἐν πικρατζίῃ ὑπὸ τοῦ λογοθέτου, προπορευομένης τῆς ἡγεμονίδος, εἰς τὸ λεγόμενον χρυσοτρίκλινον. Ἦτο δὲ τὸ χρυσοτρίκλινον αἶθουσα πολυτελεστάτη, ἐν ἣ ἐξήστραπτεν ἀπανταχοῦ χρυσὸς καὶ ἄργυρος· αἱ πύλαι αὐτῆς ἦσαν ἀργυραῖ· καὶ ἐξαιρέτως ἐθαυμάζετο τὸ ψηφιδωτὸν ἑδάφος, τὸ ὁποῖον ἐμιμεῖτο τεχνικώτατα τὰς χροιάς τῶν διαφόρων ἀνθέων, καὶ παρίστανε ποικιλώτατόν τινα κῆπον. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνων χρυσῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανὸς, περιεστοχισμένοι ὑπὸ τῆς αὐλικῆς θεραπείας, ἥς ἄξιωματικοὶ τινες, οἱ καλούμενοι κανδιδάτοι, ἐκράτουν τὰ σκήπτρα, τὰ πτυχία καὶ τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς βασιλείας. Ἐνταῦθα εἰσελθοῦσα ἡ ἀρχόντισσα Ὀλγα ἐνευθεν ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, οἱ δὲ πρέσβεις πρὸς ἐκύνησαν ἐδαφικίως. Ἡ συνομιλία περιωρίσθη εἰς τὰς τυπικὰς ἀμοιβαίας ἐρωτήσεις περὶ υἱείας, ὁδοιπορίας, καὶ τῶν τοιούτων, μεθ' ὃ οἱ

ξενοὶ ἀπεχώρησαν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῶν βασιλείων, τὸν καλούμενον αὐγουστέκ. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ἡ παρουσίασις αὐτῶν εἰς τὴν βασιλίσσαν. Ἡ δευτέρα αὕτη παρουσίαις ἐτελέσθη ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπῆρχε χώρος ὑψηλότερος τοῦ ἐπιλοίπου ἐδάφους κεκαλυμμένος ὑπὸ πορφυρῶν πρᾶπτασμάτων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χώρου τούτου ἵστατο ὁ μέγας θρόνος τοῦ βασιλέως Θεοφίλου, πλησίον δὲ αὐτοῦ μικρότερος ἄλλος χρυσοῦς βασιλικὸς θρόνος. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου θρόνου ἐκάθισεν ἡ βασίλισσα, ἐπὶ δὲ τοῦ μικροτέρου ἡ νύμφη αὐτῆς, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος. Ἡ θεραπεία τῆς βασιλίσσης καὶ αἱ ἐπιφανέστεραι τῆς αὐτῆς κυρίαι ἵσταντο ἐν τῇ λοιπῇ αἰθούσῃ. Ἡ ἀρχόντισσα Ὀλγα προσκληθεῖσα ἀπὸ τοῦ αὐγουστέως προσῆλθεν εἰς τὸ τρίκλινον, ἀλλὰ περιέμενεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ θαλάμον. Ἐπειτα δὲ εἰσῆχθη εἰς τὴν αἶθουσαν τῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ πραιποσίτου ἦτοι τοῦ αὐτάρχου καὶ δύο αὐτοῦ βοηθῶν, παρακολουθουμένη μόνον ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν καὶ τῶν προκριτωτέρων θεραπαινῶν· διότι οἱ ἀποκρισταῖροι καὶ οἱ πραγματευταὶ δὲν ἐπρουσιάζοντο εἰς τὴν βασιλίσσαν. Ἐνταῦθα ὁ πραιπόσιτος ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ὀλγαν τὰς εἰθισμένας πάλιν τυπικὰς ἐρωτήσεις ὡς ἐκ τῆς Αὐγουστής, μεθ' ὃ ἀναστὰσα ἀπὸ τοῦ θρόνου ἡ δέσποινα ἀπεχώρησεν εἰς τὸν αὐτῆς κοιτῶνα, ἡ δὲ ἀρχόντισσα μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῆς καὶ τῶν θεραπαινῶν ἀπῆλθεν ἵνα ἀναπαυθῇ εἰς τὸ Καινουργίον. Ἀλλὰ μετὰ τὰς ἐπιστήμους ἐκείνας παρουσιάσεις ἐγένετο καὶ ἄλλη οἰκειοτέρα συνέντευξις εἰς τοὺς ἰδιαιτέρους θαλάμους τῆς βασιλίσσης, ὅπου καθήσαντος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Αὐγουστής καὶ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων, προσεκλήθη ἡ ἀρχόντισσα ἀπὸ τοῦ Καινουργίου, καὶ κελεύσει τοῦ βασιλέως, καθήσασα ἐλάλησεν ὅσα ἐβούλετο, δηλαδὴ ἐξέθεσεν, ὑποθέτομεν, κατὰ πρῶτον ἐπιστήμως τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλει τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀναδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐδόθη εἰς τοὺς ξένους τούτους ἐπίσημον γεῦμα, ἡ καθὼς ἐλέγετο τότε κλητώριον, τὸ ὑποῖον διηρέθη εἰς δύο. Καὶ ἐν μὲν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγευματίσεν ἡ βασίλισσα καὶ ἡ νύμφη αὐτῆς μετὰ τῆς Ὀλγας, ἐν δὲ τῷ χρυσοτρικλίνῳ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀποκρισταρίων τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχοντίσης καὶ τῶν πραγματευτῶν. Εἰς ἑκα-

τέραν τῶν δύο τούτων χίθουσῶν ἐστῆθησαν δύο τράπεζαι· ἡ ἰδιαιτέρα βασιλική, ἡ λεγομένη ἀποκοπτή, καὶ ἄλλη μεγαλητέρα, ἡ κοινὴ τράπεζα. Ἐν τῷ τρικλίῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἀποκοπτή τράπεζα ἐστῆθη παρὰ τὸν μέγαν θρόνον τοῦ Θεοφίλου. Ἐκεῖ ἐκάθησε πρώτη ἡ βασίλισσα ἔχουσα πλησίον αὐτῆς ἐπὶ μικροτέρου θρόνου τὴν νύμφην τῆς· καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἔτι εἰσελθῇ ἡ ἀρχόντισσα Ῥωσίας. Ἐπειτα εἰσῆλθεν αὕτη πρὸ τῶν ἑαυτῆς κυριῶν, καὶ, ὑποκλίνασα μικρὸν τὴν κεφαλὴν, ἐστάθη κατ' ἀρχὰς ὀρθήεις τὰ πλάγια τῆς βασιλείσσης. Κατόπιν εἰσῆχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης αἱ ἀρχόντισσαι καὶ προσεκύνησαν ἐδαφιαίως τὴν βασίλισσαν. Τότε ἡ μὲν ἀρχόντισσα ἐκάθησεν εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκάθησαν καὶ αἱ δύο ζωσταί, ἥ τε δηλαδὴ τῆς βασιλείσσης καὶ ἡ τῆς νύμφης αὐτῆς, αἱ μεγάλαι κυρίαι, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον. Αἱ δὲ ἄλλαι ἀρχόντισσαι, αἵ τε τῆς Ὀλγας καὶ αἱ τῶν βασιλισσῶν, ἐγευματίσαν εἰς τὴν παρεσκευασμένην κοινὴν τράπεζαν, ἥτις ἵστατο ἐπὶ χώρῳ ταπεινοτέρῳ τῆς ἀποκοπτῆς. Διαρκοῦντος τοῦ γεύματος οἱ Ἀποστολῖται ψάλλται καὶ οἱ Ἀγιοσοφῖται, δηλαδὴ οἱ ψάλλται τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διετέλουν ᾄδοντες τὰ λεγόμενα βασιλικά (στιχηρά, τροπάρια, μέλη) ἥτοι ᾠσματα ἐγκωμιαστικά τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χορευταὶ δὲ ἐπεδείκνυν τὴν δεξιότητα αὐτῶν διὰ ποιικίλων θυμελικῶν παιγνίων. Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐφιλοξένουν, ὡς προείπομεν, τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν συνοδίαν τῆς Ὀλγας ἐν τῷ χρυσοτρικλίῳ. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα τοῦτο τοῦ βασιλέως, ἔλαβον ἀμέσως δῶρα χρηματικά ὁ μὲν ἀνεψιὸς τῆς Ὀλγας μιλιάρισια 30 (δραχ. 37 περίπου), οἱ δὲ ὅκτω ἴδιοι αὐτῆς ἀκόλουθοι ἅνᾳ μιλιάρισια 20 (δραχ. 25). Οἱ 20 ἀποκρισιάριοι, οἱ 43 πραγματευταί, καὶ οἱ δύο ἐρμηνεῖς ἅνᾳ μιλιάρισια 12 (δραχ. 15)· ὁ παπᾶς Γρηγόριος, μιλιάρισια 8 (δραχ. 10)· οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σβιατοσλαύου, ἅνᾳ μιλιάρισια 5, οἱ ἑξ ἄνθρωποι τῶν ἀποκρισιαρίων ἅνᾳ μιλιάρισια 3 καὶ ὁ ἐρμηνεὺς τῆς ἀρχοντίσσης, μιλιάρισια 15. Μετέπειτα δὲ παρετέθη τὸ ἐπιδόρπιον εἰς τὸ ἀριστητήριον, ἥτοι εἰς τὴν συνήθη αἴθουσαν τῶν βασιλικῶν γευμάτων, ἐπὶ μικρᾷ χρυσῆς τραπέζης, ἥτις ἔφερε τὰ διάφορα γλυκύσματα ἐντὸς δίσκων χυμευτῶν καὶ διαλίθων ἥτοι διὰ ἐγκαυστικῶν καλλιεργημάτων καὶ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένων. Περὶ τὴν τράπεζαν ταύτην δὲν ἐκάθησαν εἰμὴ ὁ βασιλεὺς, ἡ βασίλισσα, ὁ υἱὸς αὐτῶν Ῥωμανὸς, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, τὰ πορφυρογέννητα τούτων

τέκνα καὶ ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας. Τότε δὲ προσεφέρθησαν εἰς αὐτὴν μὲν ἐπὶ διαλίθου δίσκου μιλιαρσία 500 (δρ. 620 περίπου), καὶ εἰς τὰς ἐξ ἰδίας αὐτῆς ἀρχοντίσας ἀνὰ μιλιαρσία 20 (δραχ. 25), καὶ εἰς τὰς 18 θεραπαίνας ἀνὰ μιλιαρσία 8 (δραχ. 10).

Τῇ 10 ὁκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἐγένετο δεύτερον μέγα γεῦμα ἐν τοῖς βασιλείοις, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ χρυσοτρικλίνῳ ἐκάθησεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν Ῥώσων, εἰς ἐτέραν δὲ αἴθουσαν, καλουμένην πεντακοβούκλιον τοῦ ἁγίου Πκύλου, ἡ δέσποινα μετὰ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων καὶ τῆς νύμφης καὶ τῆς ἀρχοντίσσης. Τότε δὲ ἐδόθησαν ἐκ νέου, εἰς μὲν τὴν ἀρχόντισσαν μιλιαρσία 200, εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς μιλιαρσία 20, εἰς δὲ τὸν παπᾶν Γρηγόριον μιλιαρσία 8, εἰς δὲ τὰς ἐξ ἀρχοντίσσης αὐτῆς καὶ τοὺς 22 ἀποκρισιάρχους καὶ τοὺς δύο ἐρμηνευτὰς ἀνὰ μιλιαρσία 12, εἰς δὲ τὰς 18 δούλας αὐτῆς καὶ τοὺς 44 πραγματευτὰς ἀνὰ μιλιαρσία 6. Ὁ Ῥώσος ἱστοριογράφος Κηρμζὴν ἀγανακτεῖ διὰ τὴν σμικρότητα τῶν χρηματικῶν τούτων δώρων, καὶ παρκτηρεῖ ὅτι ὅσῳ ὀλίγον πλοῦσιοι εἰς πολύτιμα μέταλλα καὶ ἂν ἦσαν οἱ τότε ἡγεμόνες τῆς Ῥωτίας, ἡ μεγάλη δούκησσα Ὀλγα δὲν ἐδέχθη βεβαίως εἰμὴ εὐγενείας χάριν τὴν εὐτελεῖ προσφορὰν τῶν 620 δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ ἱστορικός οὗτος ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀράβων, πλουσιωτάτων τότε ὄντων, δὲν προσεφέροντο ἐν τοιαύταις περιστάσεσι χρηματικαὶ δωρεαὶ ἀνώτεραι τῶν 620 δραχμῶν ἐντὸς χρυσῶν καὶ διαλίθων δίσκων, ὅπως ἐγένετο καὶ πρὸς τὴν Ὀλγαν. Ὡστε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ χρηματικαὶ αὗται προσφοραὶ ἐγίνοντο πάντοτε τιμῆς χάριν καὶ οὐχὶ ἕνεκα τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Ἡ Βασίλειος τάξις, περιγράφουσα τὴν ὑποδοχὴν ταύτην τῆς μεγάλης δουκίσσης, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ὑπέλαβόν τινες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὴ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος παρ' ἄλλων ῥηθέντα. Ἀλλ' ἡ Βασίλειος τάξις, σκοπεύουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ πραγματευθῇ περὶ τῆς γενομένης τότε ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδοχῆς, οὐδὲν παράδοξον ἂν εἰς ταύτην καὶ μόνην περιωρίσθῃ. Οὐδὲ ἡ σιωπὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ῥήτην τοῦ Κεδρηνοῦ μαρτυρίαν, ὅτι ἡ Ὀλγα ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη. Καὶ ἔπειτα ἂν ἡ Βασίλειος τάξις οὐδὲν λέγῃ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῆς Ὀλγας, ἀναφέρει ὁμῶς μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτῆς τὸν πᾶν Γρηγόριον, ἐξ αὐτοῦ ἀκούοντα ὑ-

ποδεικνύεται ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἀλλότριον τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης. "Ο,τι δὲ φαίνεται τῷ ὄντι μῦθος εἶναι τὸ ὑπὸ τινων Ῥώσων χρονολογῶν φημιζόμενον, ὅτι ὁ βασιλεὺς δελεασθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς ταύτης προέτεινε νὰ συζευχθῇ αὐτήν· οὐ μόνον διότι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον, ἀλλὰ καὶ διότι τότε ἡ "Ολγα ἦτο ἐξηκοντοῦτις, ὥστε τὰ λείψανα τοῦ κάλλους αὐτῆς δυσκόλως ἡδύναντο νὰ ἀποβῶσι τοσοῦτον ἐπιφοβῶν. Ἀμφίβολον ὡς αὐτως εἶναι, ἂν ἡ "Ολγα βαπτισθεῖσα ἐπωνομάσθη Ἑλένη. Τοῦλάχιστον ἐν Ῥωσίᾳ ἐξηκολούθησε νὰ ὀνομάζεται "Ολγα, καὶ αὐτοὶ οἱ ἡμίτεροι δὲν ἔπαυσαν ἀποκαλοῦντες αὐτήν Ἑλγαν, ἥτις ἐστὶ λέξις σκανδιναυικὴ σημαίνουσα φλόγα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγονότα. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ', ἂν καὶ μὴ ἔχων πολλήν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀσχολούμενος δὲ μάλλον περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὑπῆρξεν ὅμως πολὺ ἀνώτερος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος. Εἶδομεν ὅτι ἐπίστησε τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνας ἐπιτηθεῖους· ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἀνέθηκεν εἰς ἄνδρας καλῶς τὰ κατ' αὐτὴν διεξχαγόντας καὶ ἰδίως ἐξακολουθήσαντας νὰ προστατεύωσι τοὺς μικροὺς ἐλευθέρους γαιοκτῆτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν δυνατῶν. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὅτι καὶ περὶ τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα ἀνεδείχθη πολὺ πρακτικώτερος τοῦ πατρὸς. Ἡ ἀκαδημία, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Βάρδα τοσοῦτον ἀκμάσασα, εἶχε, ὡς φαίνεται, περμεληθῇ ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἄμικ μοναρχήσας τῷ 945, ἀνεζωπύρησε πᾶσαν σπουδὴν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τούτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ, διορίσας καθηγητὰς ἐγκρίτους τῆς μὲν φιλοσοφίας τὸν πρωτοσπαθᾶριον Κωνσταντῖνον, τῆς δὲ ῥητορικῆς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἀλέξανδρον, τῆς δὲ γεωμετρίας τὸν πατρίκιον Νικηφόρον, γαμβρὸν τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως Θεοφίλου τοῦ Ἐρωτικοῦ, τῆς δὲ ἀστρονομίας τὸν γραμματέα Γρηγόριον. Οὐδὲ ἠρέσθη νὰ διορίσῃ τοὺς καθηγητὰς τούτους, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐφώρευε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ πολυτρόπως ἐνεψύχωνε τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν ἀμοδίαίτους καὶ ὁμοτραπέζους καθεκάστην τούτους ποιῶν, καὶ ἀργύρια παρέχων, καὶ ὁμιλίαις μετ' αὐτῶν προσηγεῖς ποιούμενος. Οὕτω δὲ ἡδυνήθη μετ' οὐ πολὺ νὰ διορίσῃ εἰς τὰ ἀ-

νώτατα ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά καὶ δικαστικά ἀξιώματα ἀνδρας διαπρέποντας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δεξιότητι.

Αἱ δὲ συγγραφαὶ περὶ ἧς ἐνησχολήθη ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' στεροῦνται μὲν βεβλῖως καὶ καλλιπερίας καὶ κρίσεως ἀποχρώσεως, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔργα χρήσιμα, διότι δίδουσιν ἡμῖν ἐννοιάν τινα τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀντὶ νὰ συντάσῃ ἐπιγράμματα, καὶ λόγους καὶ προσευχάς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ποιήματα, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Ἡ περὶ *θεμάτων* πραγματεία τοῦ βσιλιέως τούτου, διηρημένη εἰς δύο βιβλία, διδάσκει εἰς ποῖα καὶ πόσα μεγάλα διοικητικά καὶ στρατιωτικά τμήματα ἦτο διηρημένον τότε τὸ κράτος, καὶ τίνας πόλεις περιελάμβανεν ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι περιέχει ἀντιφάσεις τινὰς καὶ σύγχυσιν ἐν κανὴν πραγμάτων· ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ πραγματεία αὕτη, οὐδεμίαν ἄλλην μεθοδικὴν πληροφορίαν ἠθέλομεν ἔχει περὶ τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως. Ἄλλο πολὺ μεγαλῆτερον ἔργον εἶναι ἡ *ἐκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως*, ἥτοι ἐκθεσις τοῦ τυπικοῦ τῆς αὐλῆς, κατὰ μέγα μὲν μέρος συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ ἄλλων ἢ συγχρόνων, ἢ καὶ μικρὸν μεταγενεστέρων. Ἐν αὐτῇ περιγράφονται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἅπασαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἵπποδρομικοὶ ἀγῶνες, ὁ ἱματισμὸς ἐκάστου ἀρχοντος ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, ὁ τρόπος καθ' ὃν προεχειρίζετο, ἡ τάξις ἣν ἐπεῖχεν, αἱ ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας ἐλάβανεν, αἱ ἀνευφημίαι ὧν ἠξιοῦτο. Ὁ αὐλικὸς οὗτος ὀργανισμὸς φαίνεται σήμερον εἰς ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀλλόκοτος· ἀλλ' ὅπωςδὴποτε εἰκονίζει τὸν δημόσιον καὶ ἐν μέρει τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιος μελέτης, ὅσῳ ὅλαι αἱ νεώτεραι αὐλαὶ κατὰ τὸν τύπον ἐκείνον διωργανώθησαν. Παρεκτὸς ὅμως τῶν προειρημένων, ἡ ἐκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως περιέχει καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, περὶ πολεμικῶν τινῶν γεγονότων, περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων, καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ τρίτη τοῦ Κωνσταντίνου συγγραφή ἐπιγράφεται πρὸς τὸν *ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* καὶ κυρίως μὲν πραγματεύεται περὶ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεστοιχιζέτο τότε τὸ κράτος, οἷον τῶν Πετсенέγων, τῶν Ῥώσων, τῶν Τούρκων ἢ Οὐγγρων, τῶν

Βουλγάρων, περὶ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους, περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιστάσεως καὶ περὶ τῶν μηχανημάτων ἅτινα οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετεχειρίζοντο ἵνα ὑποκινῶσι τοὺς λαοὺς ἐκείνους κατ' ἑλληθλων. Ἄλλ' ἡ συγγραφή αὕτη περιλαμβάνει προσέτι καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους σλαβικῶν φυλῶν, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, περὶ στρατολογίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅτι δὲ εἵπομεν ὡς πρὸς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, ἐφχρμόζεται καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας. Μὴ ζητεῖτε εἰς αὐτάς σαφένειαν καὶ ἀκρίθειαν, ἀλλ' εἰάν θέλετε νὰ γνωρίσετε ὅπως οὖν τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μελετήσατε αὐτάς ἐπιμελῶς, καὶ ἂν ἐγκαρτερήσετε, θέλετε διδασθῆ πολλὰ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', εἰς ἃ προσθετέον τὴν ἱστορικὴν διήγησιν περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. Διάφοροι δὲ ἄλλαι συγγραφαὶ συνετάχθησαν τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῇ ἐπιστάσει τοῦ βασιλέως. Τοιαύτη πρὸ πάντων εἶναι ἡ *χρονογραφία ἢ συγγραφεῖσα ἐκ προτάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου δεσπότη, ἀρχομένη μὲν ὅπου ἔληξε Θεοφάνης, ἡγούρ ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, ἀπολήγουσα δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ Β'* τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ *χρονογραφία* αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τῶν γραμματέων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ. Ὡσαύτως ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν ὅσας εἶχε συλλέξει ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ, ἀπηρτίσθη μεγάλη συλλογή, εἰδος ἱστορικοῦ πανθέκτου, περιλαμβάνουσα ἀποσπάσματα τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων ἱστορικῶν, κατατεταγμένα εἰς πεντήκοντα καὶ τρεῖς τίτλους. Δυστυχῶς ἐκ τῶν τίτλων τούτων δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς εἰμὴ δύο μόνον, καὶ τινὰ τεμάχια δύο ἐτέρων, ἐν οἷς ὅμως διετηρήθησαν ἀποσπάσματα λόγου ἄξια τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεως, τοῦ Ἀππιανοῦ καὶ ἄλλων τινῶν μεταγενεστέρων, οἷον Δεξιππου, Εὐναπίου, Μενάνδρου, Πέτρου Πατρικίου καὶ τῶν τοιούτων.

Πλὴν δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων καὶ συλλογῶν ἐγένοντο κατὰ παραγγελίαν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα· γεωπονικά, χειρουργικά, ἰατρικά, καὶ ἰππιατρικά. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος ἔγραψε, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, πραγματείας τινὰς στρα-

τιωτικὰς καὶ ναυτικὰς· ἀλλ' ἂν καὶ οὐδέποτε αὐτὸς ἐστρατήγησεν, ἐπέστησεν ὅμως πολλὴν ἐπιμέλειαν ἰδίως εἰς τὴν τοῦ στόλου συγκρότησιν, ἐπιστατῶν τὴν τῶν πολεμικῶν νηῶν ἐπισκευήν, καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας ἦν πρὸς τοῦτο ἐκτῆσατο, συντελέσας οὐ μικρὸν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν στόλων ἐκείνων, οὔτινες δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ νικηφοροῦντες, ἐνῷ ἡξέυρομεν εἰς ποίαν ταπεινώσιν εἶχε περιέλθει ἐπὶ Λέοντος ἡ ναυτικὴ τοῦ κράτους δύναμις. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν μας, ἐπιφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ἐνῷ ὁ Λέων ὑπῆρξεν ὅλως διόλου τὸ ἀντίθετον τοῦ Βασιλείου, ὁ Κωνσταντῖνος διετέλεσεν ὅμοιος μέχρι τινὸς ἐν μέρει μὲν τοῦ ἐνός, ἐν μέρει δὲ τοῦ ἐτέρου τῶν προγόνων. Δὲν ἦτο ἐκδεδιγμένον ὅπως ὁ πατὴρ, ἀλλὰ σώφρων ὅπως ὁ πάππος· δὲν ἦτο ἀμαθὴς ὅπως ὁ πάππος, ἀλλὰ λόγιος ὅπως ὁ πατὴρ· δὲν ἦτο ἄπρακτος ὅπως ὁ πατὴρ, ἀλλὰ, καὶ τοι μὴ ἔχων τὴν πολιτικὴν δραστηριότητα τοῦ πάππου, δὲν ἐστερεῖτο πρακτικοῦ πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ῥωμανὸς Β'. Νικηφόρος Φωκᾶς. Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἀποθανόντα κατὰ νοέμβριον τοῦ 959 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανὸς Β' εἰς ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἐνὸς ἔτους. Διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ νέου τούτου, προῆλθεν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν χαρακτήρ ἄλλότριος ὅπως οὖν τῶν προηγούμενων ἡγεμόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Ῥωμανὸς Β' εἶχε τὸ ἀθλητικὸν σῶμα καὶ τὴν νοημοσύνην τοῦ ἀρχηγέτου τῆς δυναστείας ταύτης. Ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τὰ δύο ταῦτα προτερήματα δὲν συνεδυάζοντο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ δέουσα μεταξὺ αὐτῶν ἰσορροπία. Ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ κατανοῇ τὰ καθολικὰ τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ ζητήματα καὶ εἰς τὸ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ αὐτῶν ἐν γένει τὰ δέοντα· ἀλλὰ οὐδεμίαν εἶχεν ὀρεξιν νὰ μελετᾷ καὶ διεξαγῇ αὐτὰ κατὰ μέρος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σφριγῶσα αὐτοῦ κρᾶσις εἶχε χρεῖαν ἐνασχολήσεως καὶ δὲν εὗρισκεν αὐτὴν ἐν τῷ ἡθικῷ καὶ διανοητικῷ κόσμῳ, ἐτράπη ἐπὶ τὸν ὕλικὸν καὶ κατέβαλλεν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀγῶνας ἀτρύτους καὶ ἀξιους τῇ ἀληθείᾳ χρηστοτέρας ἀμίλλης. Ἰνα

δὲ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κοσμιωτέρους τῶν ἀγώνων τούτων καὶ εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἀναφέρομεν ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἡδυνήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸν ἵππόδρομον, νὰ ἐστιαθῇ ἔπειτα μετὰ τῆς συγκλήτου, καὶ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας τὰς εἰθισμένας χρηματικὰς ἀμοιβάς, κατόπιν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ σφαιριστήριον, τότε λεγόμενον τζυκανιστήριον, ν' ἀγωνισθῇ αὐτόθι πρὸς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν σφαιριστῶν καὶ νὰ νικήσῃ αὐτούς· τελευταῖον μετέβη αὐθημερὸν πάντοτε ἐξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς κυνήγιον, καὶ, ἀφοῦ ἐθήρυσεν αὐτόθι 4 παμμεγέθεις χοίρους, ἐπέστρεψε σῶος τὸ ἐσπέρας εἰς τὰ βασιλεία. Ἐν τούτοις καίτοι τοιοῦτον διῆγε βίον, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἴπερ ποτὲ καλῶς, διότι ὁ 'Ρωμανὸς εἶχε τὴν νοημοσύνην τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀναθέτῃ αὐτὰ εἰς τοὺς ἱκανωτέρους τῶν ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἀποφασίσῃ τὸ πρακτέον ἐν κρίσει περιστάσεσι. Βεβαίως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ ἐπιτηδεῖα τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἣν διεξήγαγεν ὁ Βασίλειος Α', ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Βασιλείου ἡδύνατο νὰ ματαιωθῇ ἂν δὲν ὑπῆρχε δεξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων ἐκείνων καὶ τῶν δυνάμεων, ὡς συνέβη ἐπὶ Λέοντος. Ὁ δὲ 'Ρωμανὸς Β' ἀνεδέιχθη καὶ τοῦ πατρὸς του ἐπιτηδειότερος, ἐνάμιλλος δὲ μᾶλλον τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του 'Ρωμανοῦ Α' περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφάσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἅμα ὡς ἐμονάρχησεν, εἶχεν, ὡς προείπομεν, ἀναθέσει τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοίκησιν εἰς τὸν νόθον υἱὸν τοῦ 'Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ Βασίλειον, προχειρίσας αὐτὸν παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου. Ὁ Βασίλειος, καὶ τοι ἐξωσθέντος τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, διότι ἦτο φαίνεται ἰδίως προσηλωμένος εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἑλένην, τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου. Καθ' ὅσον ὅμως ἡλικιοῦτο ὁ τούτου υἱὸς 'Ρωμανὸς, συνέβη μεταβολὴ τις εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βασιλείου. Ἡ πρώτη τοῦ 'Ρωμανοῦ σύζυγος ἢ μᾶλλον ἡ μνηστὴ αὐτοῦ Βέρθα εἶχεν ἀποθάνει τῷ 949, τῷ δὲ 956 ὁ 'Ρωμανὸς ἐπτακαίδεκαέτης ἦδη ὢν ἐνυμφεῦθη τὴν Θεοφανῶ, ἣν ἄλλοι μὲν λέγουσιν ἐξ ἐγκρίτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἴκου ἔλκουσαν τὸ γένος, ἄλλοι δὲ ὀνομάζουσι καπύλου θυγατέρα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανῶ ἦτο καλλίστη τὸ εἶδος ἅμα καὶ εἰς ὑπερβολὴν φίλαρχος γυνή. Ὅτε τῷ 959 ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖνος, διεδόθη φήμη ὅτι εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ μὴ ἔχοντος τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμείνῃ τὸν φυσικὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων διοίκησιν, προτρεπομένου δὲ εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς. Τὴν φήμην ταύτην ἐπανάλαβον ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, καίτοι φέγει τὰς ἄλλας τοῦ Ῥωμανοῦ κακίας. Ἀλλ' εἴτε ἀληθῶς ἔχουσιν εἴτε μὴ ἀληθῶς τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἅμα ὁ Ῥωμανὸς ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανῶ, αὕτη ἐδιχονόησε πρὸς τὰς ἀνδραδέλφας αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν πενθεράν, ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπέκλινεν ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ διενέξει πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος φοβούμενος εὐλόγως μήπως ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης διακινδυνεύσῃ ὁ Ῥωμανὸς, δὲν ἔπαυσε μὲν εὐνοῶν καὶ μεταχειριζόμενος τὸν Βασίλειον, ἀλλὰ τῷ 958 προεχειρίσατο παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν Ἰωσήφ ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου εἶχε διακρίνει τὴν ἱκανότητα ἅμα ἐμονάρχησε. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἰωσήφ, ὅστις ἐπελέγετο Βρίγγας, διέτηρήσεν ὁ Ῥωμανὸς ἐν τῷ ὑπερτάτῳ ἐκείνῳ ἀξιώματι· καὶ ἐνταύτῳ διώρισε δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς τὸν Νικηφόρον Φωκάν, δομέστικον δὲ τῶν σχολῶν τῆς δύσεως τὸν Λέοντα Φωκάν, διὰ δὲ τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν οὐ μόνον ἐκραταίωσε παραδόξως τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλου κατορθώματος ἐλάμπρυνεν αὐτὴν ὅσον πρὸ καιροῦ δὲν εἶχε λαμπρυνθῇ.

Ἀφ' ἧς τῷ 823 ἡ Κρήτη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν (σελ. 657 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) πολλαὶ ἐγένοντο πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπόπειραι· ἀλλ' ἅπασαι ἀπέτυχον, οἱ δὲ Ἀραβες ἐκεῖνοι τῆς Κρήτης, τῇ συνεργείᾳ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, ἐξαιρέτως τῶν τῆς Ταρσοῦ, καὶ διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως πολλῶν ἁρνησιθρήσκων, δὲν ἔπαυσαν λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τοῦ κράτους, κυριεύοντες πόλεις μεγάλας καὶ ἐκ διαλειμμάτων κυριαρχοῦντες τοῦ Αἰγαίου. Καὶ εἶχε μὲν ὑποστῇ δεινὴν συμφορὰν ἡ ναυτικὴ αὕτη τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης δύναμις διὰ τῆς περὶ Ἀἴμνον νίκης τοῦ ναυάρχου Ἰωάννου τοῦ Ῥαδινοῦ ἐν ἔτει 924, ἀλλ' ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τῷ 956 σταλεῖσα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐκστρατεία ὑπὸ ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον τὸν Γογγύλην ἀπέτυχεν αὐθις ὁλοσχερῶς, διότι ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐπραξε

τὸ λᾶθος ν' ἀναθέσῃ αὐτὴν εἰς ἄνδρα μηδεμίαν ἔχοντα ἄξιαν. Ἐκτοτε δὲ, ὡς φαίνεται, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐμελέτησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἤρχιζε νὰ παρασκευάζεται ἐπὶ τούτῳ, διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ 960 ἔτους ὑπῆρχον ἔτοιμα διςχίλια πυρφόρα χελάνδικα, χίλιοι δρόμωναες καὶ 307 φορτηγὰ τὰ ὁποῖα οἱ χρονογράφοι ὀνομάζουσι «καράβια καματηρὰ σιτήσεις ἔχοντα καὶ ὅπλα πολεμικά.» Καὶ πλὴν τούτων δύναμις πεζικὴ ἀνάλογος Θρακῶν, Μακεδόνων, Ἀνατολικῶν καὶ Σλαύων. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀποφασίσῃ ὀριστικῶς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, οἱ πλείστοι τῶν συγκλητικῶν ἐψήφισαν κατ' αὐτῆς, ὑπομνήσαντες μὲν τὰς προηγουμένας ἀποτυχίας, καὶ τὴν πληθύν τῶν εἰς μάτην ἀναλωθέντων ἀνθρώπων καὶ χρημάτων, παραστήσαντες δὲ τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τὴν μεγάλην ἐπικουρίαν ἣν ἠδύνατο οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης νὰ λάβωσιν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ ἐξ Ἀσίας. Ἀνέφεραν δὲ καὶ ἕτερον τινα λόγον χαρακτηριστικώτατον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι κατὰ τὴν διατρέχουσαν φήμην ὁ πορθητὴς τῆς Κρήτης θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν. Ἦτο ἄρα γε ἡ φήμη αὕτη μία τῶν συνήθων τότε προφητειῶν, τὰς ὁποίας ἡ τῶν πολλῶν πρόληψις προθύμως ἠσπάζετο, ἥ εἶχε τὴν σπουδαιότεραν ὑπόστασιν ὅτι πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Ῥωμανὸν ἐφοδοῦντο μήπως ὁ Φωκᾶς, ὅστις καὶ πρὸ τούτου μέγα ἐκτήσατο κλέος, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης τοσοῦτον παντοδύναμος, ὥστε νὰ καταλάβῃ παρὰ τῷ Ῥωμανῷ Β' ἣν τάξιν εἶχε σφετερισθῇ παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ πλείστοι τῶν συγκλητικῶν, εἴτε διὰ τοῦτον, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἦσαν ἐναντίοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τῆς μειονοφησίας ἣτις ἐπέμενε νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἀγὼν, συνετάσσετο ὁ Ἰωσήφ Βρίγγας. «Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, λέγει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ὁ χρηστός καὶ ὀρθὸς καὶ ἄυπνος νοῦς, εἰς μέσον σταθεὶς ἔφη· Ἡμεῖς μὲν, δέσποτα, ἴσμεν πάντες ὅσα δεινὰ συνέβησαν παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς· καὶ δίκαιόν ἐστι λογίσασθαι τὰς σφαγὰς καὶ τὰς τῶν παρθένων φθοράς καὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν καταστροφὰς καὶ τὰς τῶν παρθαλασσίων θεμάτων αἰχμαλωσίας, καὶ πρέπον ἐστὶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν καὶ ὁμοφύλων ἀγωνίσασθαι, καὶ μὴ δεδιέναι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τὰ τῆς θαλάσσης πελάγη καὶ τῆς νίκης τὸ ἄδηλον καὶ τῆς φήμης τὸ ἄδύνατον. Καὶ χρὴ μάλιστα τῇ θεοσυνεργήτῳ βουλῇ καὶ

προστάξει σου πειθαρχεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐκ Θεοῦ σοι τοῦτο τὸ ἐνθύμημα. Καὶ γὰρ καρδία βασιλείως ἐν χειρὶ Θεοῦ· μάλιστα διὰ τὸν ὄρθον καὶ πιστὸν δοῦλον στέλλεσθαι τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς θεοκυβερνήτου βασιλείας σου.»

Τοιαῦτα εἶπεν ὁ παρακοιμώμενος· ὑπελείπετο λοιπὸν ἢ νὰ ἐπιμείνῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γνώμην, ἢ νὰ μεταβάλλῃ αὐτήν· ἡ δύνατο δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ διστάσῃ ὅσῳ οἱ πλείστοι τῶν συγκλητικῶν, παρεκτός πολλῶν ἄλλων λόγων κατὰ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπεδείκνυσον καὶ ὅτι, ἐν ἐπιτυχίᾳ, ἡ δύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ ὁ θρόνος τοῦ νέου βασιλείως. Ἄλλος λοιπὸν ἤθελε διστάσει· ἄλλ' ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἐδίστασε, καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τοῦ παρακοιμωμένου, διέταξε νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ τελευτᾶναι ἀπαιτούμεναι παρασκευαί. Τῷόντι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπορεύθη εἰς Φύγελα τῆς Λυδίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐφέσου κείμενα, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀθροισθῇ ὅλος ὁ στόλος. Προέπεμψε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης ταχυδρομικὰς τινὰς ναῦς, τὰς ὁποίας διέταξε «κατασκοπῆσαι καὶ κρατῆσαι γλῶσσαν» λέγει ἡ χρονογραφία, ὅπου τὸ «κρατῆσαι γλῶσσαν» σημαῖνον τὸ λαβεῖν πληροφορίας ἐνθυθυμίζει παραδόξως τὸν ἀνάλογον γαλλικὸν ἰδιωτισμὸν *prendre langue*. Καὶ μαθὼν λοιπὸν ὅτι ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδοῦλ Ἀζιζ, καὶ οἱ ἐπισημότεροι τοῦ φρουρίου Χάνδακος ἄρχοντες διατρίβουσιν ἀμέριμνοι εἰς τὰς ἀγροτικὰς αὐτῶν ἐπαύλεις, ἐξέπλευσε κατὰ ἰούλιον 960 ἐκ Φυγέλων μετ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ προσωρμίσθη οὐ μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἐκείνης τῆς νήσου. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε προφθάσει νὰ παραταχθῇ εἰς τινὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀπόδασιν, καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ καινοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο. Διότι κατὰ τὸν σύγχρονον Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν ἀκριβέστερον συγγράψαντα τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Νικηφόρος συνεπαγόμενος κλίμακας, ἢ μᾶλλον γεφύρας, καὶ ταύτας προσυπαπλώσας ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν παραλίαν, ἀπεβίβασε τάχιστα τὴν στρατιὰν ἐνοπλὸν τε καὶ ἑφιππον, μετ' ὃ διαιρέσας τριχῇ τὴν φάλαγγα, καὶ σαλπίσας τὸ πολεμιστήριον ἐπῆλθεν ἐπὶ τοὺς πολέμιους, ἔχων προπορευόμενον τὸ σταυρικὸν τρόπαιον. Ἡ μάχη δὲν διήρκεσε πολὺ· οἱ πολέμιοι μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν ταγμάτων καὶ ἰλῶν, ἔστρεψαν τὰ νῶτα καὶ κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον, παθόντες δεινὴν ἀνθρώπων φθοράν. Τότε ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε

τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, ἡσφάλισε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἡθοροῖσε τὸν στόλον εἰς εὐλίμενον ἐπίνειον διατάξας νὰ διακωλύῃ πᾶσαν ἐξώθεν ἐπικουρίαν, καὶ συγχρόνως ὅτε μὲν πέμπων ἀποσπάσματα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ὅτε δὲ αὐτὸς ἀπερχόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ὀδηγούμενος, ἀπέτρεπε πᾶσαν ἀπόπειραν συνδρομῆς, ἣν οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης διεννοοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένους.

Ἐν τούτοις ὁ Χάνδαξ, καὶ τοὶ ἀπεκλείσθη οὕτω ἀπανταχόθεν καὶ ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ὑπὸ τῶν ἐμιρῶν Χαλεπίου καὶ Αἰγύπτου, ὧν εἰς μάτην ὁ Ἀβδοῦλ Ἀζιζ ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθίστατο ἐπιμόνως. Πολλοὶ παρῆλθον μῆνες ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος, δεινὴν ὑπέστη ὁ στρατὸς κακουχίαν ἔκ τε τοῦ ψύχους καὶ τῆς τῶν τροφῶν ἐνδείας, καὶ ἀθυρήσας ἤρχισε νὰ ἀπαιτῇ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον. Ἀλλ' ἡ καρτερία τοῦ Νικηφόρου καὶ ἡ πειθαρχία εἰς ἣν ἐσυνήθισε τὰ τάγματα αὐτοῦ κατίσχυσαν τῆς δυσχερείας ταύτης, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ φροντίσας νὰ ἐξαποστείλῃ νέαν καὶ ἄφθονον προμήθειαν σίτου καὶ κριθῆς. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐκ προετάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία ἀξιοῦσα νὰ παραθέσῃ ὅσα ὁ Νικηφόρος ἐλάλησεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀθυρήσαντα στρατὸν, ἀντιγράφει κατὰ λέξιν τὸν λόγον, ὃν κατὰ Θεοφάνην ἐξεφώνησέ ποτε ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὸν ἴδιον στρατὸν περὶ Γάζαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας εὐρισκόμενος (σελίδες 232—233 τοῦ τρίτου τόμου): παρέχουσα ἀπόδειξιν παραδόξου τοῦ συγγραφέως αὐτῆς πνευματικῆς στειρώσεως. Εἰς τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον δὲν εὐρίσκομεν τὸ ἀτόπημα τοῦτο· διότι ὁ λόγος, ὃν εἰς ἑτέραν τινὰ περίστασιν τῆς πολιορκίας ἀποδίδει εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, εἶναι οἰκειότερος πρὸς τὰ πράγματα.

Τελευταῖον μετὰ ἡκτῶ μηνῶν πολιορκίαν ὁ Χάνδαξ ἐκυριεύθη τῇ 7 μαρτίῳ 961 ἐξ ἐφόδου αἰματηρᾶς. Ὁ Νικηφόρος ἐπιφυλάξας τῷ βασιλεῖ τὰ τιμιώτατα τῶν λαφύρων, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἄλλην λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἥτις ἔβριθε θησαυρῶν διὰ τῆς πειρατείας συλλεγέντων. Ἀποῦ δὲ ἀπεκομίσθησαν οὕτω πάντα τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ, καθηρέθη τὸ τεῖχος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ εὐχερῶς καθυποτάξασα τοὺς ἐν αὐτῇ μωαμεθανοὺς ἐπέστρεψεν αὐτὴς εἰς Χάνδακα. Ἐκεῖ ἐπὶ λόφου ὕψηλῳ καὶ ἀνάντους, ἔχοντας πίδακας ὕδατος δαφιλεῖς, οὐ μακρὰν δὲ κειμέ-

νου τοῦ κατερειπωθέντος ἄστεως, ὠκοδόμησεν ὁ Νικηφόρος φρούριον ὀχυρὸν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν ἑλληνικώτατα *Τέμενος*, καὶ ἡσφάλισε διὰ φρουρᾶς ἀξιοχρέου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς τὸ κύριον ὀρμητήριον τῆς ἀνακαινισθείσης ἐν Κρήτῃ ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρέσθη, ἀλλὰ προσεκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον πολλοὺς νέους χριστιανούς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἑλληνας, δι' ὃ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται αὐτόθι εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ Ῥεθύμνης χωρία τινὰ ὀνομαζόμενα Ἀρμένι. Προσέτι ἐπρονόησε περὶ τῆς διαδόσεως μὲν τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς τῆς νήσου, περὶ τῆς ἀναζυπυρῆσεως δὲ τῆς πίστεως ταύτης καὶ παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι, παρ' οἷς αὕτη πολυειδῶς ἐνοθεύθη κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Ἐπὶ τούτῳ ἦλθε τότε εἰς Κρήτην ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Νίκων ὁ ἐπικαλούμενος Μετανοεῖτε, ὅστις ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἠνώρθωσε τὰς πεπτωκυίας ἐκκλησίας, καὶ ἀνήγειρεν ἄλλας νέας, ὧν ἐπιφανεστάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Φωτεινῆς κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐρείπιων ναοῦ ἀρχαίου ἀπέχοντος τῆς Γόρτυνος τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ὀλίγοι τῶν Ἀράβων, ὅσοι ἔμειναν τότε ἐν Κρήτῃ διετήρησαν τὸ θρησκευμα αὐτῶν καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμάρι χωρία τινὰ, ὧν οἱ μωαμεθανοὶ κάτοικοι λογιζονται ἀπόγονοι τῶν Ἀράβων ἐκείνων, καθὼ φέροντες ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ ἀραβικῆς καταγωγῆς, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι ἄλλοι μωαμεθανοὶ τῆς νήσου εἶναι Ἑλληνες, ἀναγκασθέντες νὰ μεταβάλῃσι θρησκευμα ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως τουρκοκρατίας.

Ταῦτα δὲ διαπράξας ὁ Νικηφόρος Φωκάς, «καὶ τὴν νῆσον ἐξημερώσας ἅπασαν,» ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ἀνέπλευσεν ἤδη εἰς Βυζάντιον, συνεπαγόμενος τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐκεῖ ἔτυχε μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης μέχρι τοῦ ἵπποδρόμου, παρακολουθούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου παντός, τοῦ συρρέσαντος ἵνα θαυμάσῃ τὸ θέαμα. Ἦτο δὲ τὸ θέαμα τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ λαμπρόν. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο οἱ ἄμαξαι αἱ κομίζουσαι τὴν λείαν χρυσὸν καὶ ἄργυρον παμπληθῆ εἰς νόμισμα βαρβαρικὸν καὶ ἄκοπον πέπλους χρυσοπάστους, τάπητας ἀλουργοῦς, κειμήλια παντοδαπὰ ἐξειργασμένα μὲν τεχνικώτατα, μαρμαίροντα δὲ χρυσῷ καὶ λίθοις πανοπλίας, ξίφη, θώρακας διὰ χρυσοῦ κεκοσμημένα πάντα, καὶ ἔγχη καὶ ἀσπίδας καὶ τόξα ἀναρίθμητα. Οἱ μάρτυρες τῆς παρα-

τάξεως ταύτης ἐνόμιζον ὅτι βλέπουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν διερχόμενον ἅπαντα τὸν πλοῦτον τῆς βαρβάρου γῆς, καὶ ὡς ποταμόν τινα ἀφθόνως εἰσρέοντα. Κατόπιν δὲ εἶποντο οἱ πολυάριθμοι αἰχμάλωτοι, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὅτε Ἀβδοῦλ Ἀζίζ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῦ καὶ οἱ παῖδες, τεταπεινωμένοι, στένοντες, ὀδυρόμενοι. Ἡ Κωνσταντινούπολις πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀξιοθῆ τοιοῦτου δείγματος τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους· ἡ δὲ οἰκτρά τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης τύχη ἐφάνετο προαναγγέλλουσα τὴν ὁλοσχερῇ τῶν μωαμεθανῶν πτώσιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ βασιλεὺς προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τὸν ἡττηθέντα ἐκεῖνον ἀντίπαλον· ἀπένειμεν αὐτῷ πλούσια δῶρα, καὶ κτῆμα προσοδοφόρον περὶ τὴν πρωτεύουσιν, ὅπου ὁ πρῶτος ἐμίρης διέζησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἀνέσει καὶ τιμῇ, διατηρήσας τὸ πάτριον θρήσκευμα. Οἱ ἀπόγονοι ὅμως αὐτοῦ ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ ἀπαντῶνται ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἀνεμάδων. Ὁ υἱὸς τοῦ ἐμίρη Ἀνεμάς, εἰς ὧν τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, διέπρεψε τῷ 972 εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥώσων πόλεμον· πολὺ δὲ βραδύτερον ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀνεμάς συννόμοσε μετὰ τῶν ἀδελφῶν του κατὰ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ φωραθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τινα πύργον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν, ὀνομασθέντα ἔπειτα πύργον τοῦ Ἀνεμά καὶ χρησιμεύσαντα ὡς δεσμοτῆριον τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορουμένων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ κατορθωθείσα ἀνάκτῃσις τῆς Κρήτης ὑπῆρξε βεβαίως ἐν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἄν ἡ Κρήτη παρέμεινεν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 13 ἐκατονταετηρίδος ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, πιθανῶς οὐδὲν ἤθελε παραμείνει ἐν αὐτῇ ἔχνος ἐλληνισμοῦ· ἐνῷ ἤδη ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Κρήτης, ἐπειδὴ ἀνεζωπυρήθη τῷ 961, καὶ μέχρι τοῦ 1205, ἥτοι ἐπὶ 250 περίπου ἔτη, πολυειδῶς ἐκρατύνθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τε τὴν ἐνετικὴν καὶ τὴν νέαν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Καὶ, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, εἶδομεν αὐτὸν ἐν τῇ παρούσῃ ἐκατονταετηρίδι γενναίως καὶ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀθλήσαντα. Ὅθεν δικαίως τὸ κατόρθωμα ἐκεῖνο ὑμνήθη καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως διὰ πέντε ἀκροάσεων τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, ὅπως πρὸ 300 ἐτῶν αἱ τοῦ Ἡρακλείου νίκαι εἶχον ὑμνηθῇ ὑπὸ ἐτέρου διακόνου, Γεωργίου τοῦ Πισίδου (σελ. 284 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Δυστυ-

χῶς ἡ ποίησις τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ὅπως καὶ ἡ τοῦ Πισίδου ὀλίγον ἄξια τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὅποιον ἐπεχείρησε νὰ ψάλῃ. Τοῦτο δὲ μόνον ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι μαρτυρεῖ, ὅπως καὶ ἐκείνη, τὴν διαρκῆ ἐπίδρασιν τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἰδίως τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι συνεχῶς μνημονεύει τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἡρώων αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιφανῆ ὑπηρεσίαν ἣν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς προσήνεγκεν εἰς τὸ κράτος, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει περιπλοκαὶ καὶ δυσχέρειαι, τῶν ὁποίων γινώσκομεν τὰ ἀποτελέσματα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἀφορμὰς· τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζομεν αὐτὰς ἀκριβῶς. Ὁ κυβερνῶν τὰ πράγματα Ἰωσήφ Βρίγγας δὲν ἦτο βεβαίως ἄνθρωπος κοινός. Ἐν ἔτει 960 συμβάσας ἐν Κωνσταντινουπόλει σιτοδείας δεινῆς, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὑπερῷχησεν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς, ὁ Ἰωσήφ ἐφρόντισε διὰ προμηθειῶν μεγάλων νὰ καταβιβάσῃ τὰς τιμὰς εἰς τὸ ἥμισυ. Πλὴν τούτου διὰ νέων διατάξεων ἐπεκύρωσε καὶ ἠρμήνευσε τὴν προηγουμένως εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτῆτας ἀπονεμηθεῖσαν προστασίαν κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἰσχυρῶν· καὶ δι' ἄλλης νεαρᾶς διηκόλυσε τὴν εἰς τοὺς στρατευσίμους ἀπόδοσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀφαιρεθέντων ἀπὸ αὐτῶν στρατιωτικῶν κτημάτων. Καὶ οὐ μόνον ἔμπειρος κυβερνήτης ἦτο ὁ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ συνέπραττεν εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἡξεύρομεν λόγου χάριν ὅτι εἶχεν ἀγορεύσει ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείας, καὶ ὅτι προθύμως συνέδραμε τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ εἰς ἣν οὗτος εὐρέθη ἐπὶ τῆς νήσου ἐκείνης κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 960 πρὸς τὸ 961. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Ἰωσήφ ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν μέγαν στρατηγόν. Τινὲς μάλιστα τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐδ' ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἀμέσως εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ νέους κατὰ τῶν αὐτόθι μωαμεθανῶν ἀγῶνας. Καὶ τοῦτο μὲν ἢ δὲν εἶναι ἀληθές ἢ δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, διότι, ὡς πρὸ μικροῦ εἵπομεν, ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος ῥητῶς λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐπιστρέψας ἐκ Κρήτης ἐτέλεσε λαμπρὸν θρίαμβον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θρίαμβον, ὁ Νικηφόρος προχειρισθεὶς αὐθις δομέστικος τῆς ἀνατολῆς ἀπεστάλη εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου Χαμβδᾶν, ὅστις ἐπὶ τῆς κατὰ

τῆς Κρήτης ἐκστρατείας εἶχε μὲν ταπεινωθῇ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἀλλ' ἔπειτα ἤρχισε πάλιν δηῶν τὰς πέριξ χώρας. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο ἴσως νὰ ἐκπεμφθῇ κατὰ τοῦ πολεμίου ἐκείνου ὁ καὶ πρότερον κατατροπώσας αὐτὸν Λέων· ἡ δὲ σπουδὴ ἦν ἐδείξεν ὁ Ἰωσήφ νὰ ἀναθέσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν Νικηφόρον, ὑπεμφαίνειν ὅτι ὑπόπτειε τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρουσίαν τοῦ ἀνδρός. ἸΠόθεν ἄρᾳ γε ἐπήγασεν ἡ ὑπόνοια αὐτοῦ αὕτη; Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ὅτι συγχρόνως ἤ,τε χήρα τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἑλένη, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, καὶ ὅτι φοβερὰ συνωμοσία παρεσκευάζετο ὑπὸ τὸν Βασίλειον Πετεινὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸν Ῥωμανὸν καὶ νὰ ἀναγορεύσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βασίλειον, καὶ τοι νήπιον ἔτι ὄντα. Ἡ συνωμοσία αὕτη δὲν εὐδοκίμησε. Μήπως ὁμως εἶχε κοινωνήσῃ αὐτῆς οὐ μόνον ὁ πρῶην παρακοιμώμενος Βασίλειος, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἑλένης, τὸν ὅποῖον θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον προκύπτοντα εἰς μέσον ὡς ἀντίπαλον τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νικηφόρος, δειλασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἐπὶ ἀνηλίκου βασιλείᾳς θέλει ἔχει πολὺ πλείονα ἐξουσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ; Ὅπωςδὴ ποτε ἔκτοτε ὁ Ἰωσήφ ἤρχισε νὰ ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ Νικηφόρου· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον θαρρούντως ὅσῳ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πανίσχυρον, διὰ τὴν ἀπόλυτον εὐνοίαν τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπώλεσεν ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἐρείσματα.

Τῷνόντι περὶ τὰ μέσα τοῦ 961 ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν εἰς Ἀσίαν συνεπαγόμενος στρατὸν, τὸν ὅποῖον ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἑλμακὶν ἀναβιβάζει εἰς 200,000 ἀνδρῶν. Διαπεράσας δὲ τὸν Εὐφράτην ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 καὶ δραστηρίως ἀγωνισθεὶς, καὶ αἰείποτε προκινδυνεύων, ἐκυρίευσεν καὶ κατήρσεν ὑπὲρ τὰ 60 τῶν μωαμεθανῶν φρούρια, συνέλεξε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ τότε ἀποπέμψας εἰς τοὺς ἰδίους σταθμοὺς τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σώματα ἀνεχώρησεν κατὰ μάρτιον τοῦ 963 εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς λείας, ἵνα παραδῶσῃ αὐτὴν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλὰ καθ' ὃδὸν ἔτι εὐρισκόμενος ἔμαθεν ἀπροσδοκῆτως, ὅτι τῇ 15 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς, καὶ ὅτι ὁ πατριάρχης Πολύευκτος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν μὲν τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον, ἀνέθηκαν δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανώ. Ὁ αἰφνίδιος τοῦ Ῥωμανοῦ θάνατος, καίτοι μόλις ἄγοντος τὸ 24 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, συνέβη ἴσως ὡς

ἐκ τῆς ὑπερβάλλουσας ἀσωτίας καὶ ἀκρασίας τοῦ βίου αὐτοῦ· οὐδὲν ἤτον ἀμέσως διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡ φήμη αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐὰν κρίνωμεν περὶ Θεοφανοῦς ὡς ἐκ τῆς μετέπειτα γνωστοτάτης αὐτῆς διαγωγῆς, τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται ἀπίθανον. Ὅπως δὲ ποτε ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως ἀγγελία ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Γινώσκων τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τοῦ Ἰωσήφ περὶ ἧς κατὰ πρῶτον ἤδη ὁμιλεῖ καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ἐδίσταζε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἐτέρου μὴ ἔχων στρατὸν πρόχειρον, ἐφοβεῖτο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Τελευταῖον ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τὸν Κεδρηνόν (ὁ Λέων ἢ ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο ἀναφέρει) ἔλαβε περὶ τούτου διαταγὴν τῆς Θεοφανοῦς, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωσήφ ἐκδοθεῖσαν. Εἰσῆλθε λοιπὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠξιώθη εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου, ἐτέλεσε δεύτερον θρίαμβον ἐν τῷ ἱππικῷ, παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πάντα τὸν πλοῦτον ὃν συναπῆγαγεν ἐξ Ἀσίας, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια ἡσυχάζων.

Ἄλλ' ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἠσθάνετο ὅτι ἡ ἡσυχία αὕτη ἐκυφόρει μεγάλην πραγμάτων μεταβολήν. Ἐκ τῶν δύο βασιλέων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο ἐπταέτης, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τεσσάρων μόλις ἐτῶν. Τὸ κράτος εἶχεν ὡς πάντοτε χρεῖαν κυβερνήτου διαπρέποντος ἐπὶ πολεμικῇ μᾶλλον ἢ πολιτικῇ ἀρετῇ· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ κοινὴ πεποίθησις ἦτο ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ἢ νὰ μείνωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ τοῦτο ἐννοοῦσα ἡ Θεοφανὼ ἤρχισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν παλαιὸν αὐτῆς φίλον, καὶ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ εὐτυχοῦς στρατηγοῦ. Εἶχεν ἄρα γε ἐννοήσει τὴν ἀνάγκην ταύτην ζῶντος ἔτι τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ, μὴ ἔχουσα πεποιθήσιν εἰς τὴν συνέσιν αὐτοῦ, ἀπηλλάγη τοῦ συζύγου ἐκείνου, ἵνα συνδέσῃ σφιγκτότερον τὴν τύχην αὐτῆς μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις, καθ' ὃ λέγεται πρὸς τοὺς ἄλλους, δὲν εἶχε μείνει πρὸ καιροῦ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλητρά τῆς νέας βασιλίδος; ἢ ἀφοῦ ἐπῆλθεν ἐκ τύχης ὁ θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ, ἐνόμισεν ἡ Θεοφανὼ ἀπαραίτητον νὰ θυσιάσῃ τὸν εὐνοῦχον Ἰωσήφ ὑπὲρ τοῦ ἀκμάζοντος ἔτι Νικηφόρου; Τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὅπως ἤλθον τὰ πράγματα κατὰ τοὺς πρῶτους

μῆνας τοῦ 963 ἤ,τε Θεοφανῶ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, εἶχον τὰ βλήματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Νικηφόρον, τοῦτο δὲ ἀναλογιζόμενος ὁ Ἰωσήφ, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνδρὸς ὅπωςδῆποτε, καὶ, ὡς βεβαιοῦται, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκτυφλώσῃ καὶ τὸν παρὰπέμψῃ εἰς ὑπερορίαν. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος ἔχων πάντοτε ὑπόπτως πρὸς τὸν Ἰωσήφ, δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, καὶ ἐκεῖ ἐλάλησεν ὅπως προσῆκεν εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν συνειδήσιν ἅμα μὲν τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἅμα δὲ τῆς γινομένης αὐτῷ ἀδικίας. «Καλῶς, εἶπε πρὸς τὸν ἱεράρχην, καρποῦμαι παρὰ τοῦ κατάρχοντος τῶν βασιλείων, τὰς ἀμοιβὰς τοσούτων ἀγώνων καὶ πόνων. Ἰὼν Ἀλλὰ νομίζει ἄρα γε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὅτι διαφεύγει τὸν ἀλάνθαστον καὶ μέγαν ὀφθαλμὸν, σκευωρῶν θάνατον κατ' ἐμοῦ, τοῦ πλατύναντος τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως, κατ' ἐμοῦ ὅστις μηδέποτε μηδὲν εἰς τὸ κοινὸν ἐπλημμέλησα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνήνεγκον ὅσα μηδεὶς τῶν νῦν τελούντων ἀνδρῶν, τοσαύτην μὲν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ δηρῶσάμενος, τηλικαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάθρων κατερειπώσας; Ὁμολογῶ ὅτι ἤλπιζον πλείονα ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα παρ' ἀνδρὸς συγκλητικοῦ, ὅστις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὐδένα ἔπρεπε νὰ ἐπιβουλεύῃ καὶ μάλιστα εἰς μάτην.»

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἦτο ἀνὴρ γέρων μὲν, ἀλλὰ χρηστὸς, συνετὸς καὶ βέκτης. Συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μὴ διασεισθῇ ἡ διαδοχικὴ μοναρχία, κατενόει ὅμως ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσωσιν εἰς ἀπελπισίαν τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον στρατηγόν. Ὅθεν ἀμέσως εἰσῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια μετὰ τοῦ Νικηφόρου, καὶ συγκαλέσας τὴν σύγκλητον παρέστησεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ προπηλακίζωνται καὶ νὰ ἀτιμάζωνται οἱ ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας ἀφειδήσαντες ἑαυτῶν, καὶ πόνους καὶ κινδύνους καθυπομείναντες. Ταῦτα δὲ προοιμιασάμενος προσέθηκεν, ὅτι ἵνα διασθῶσι τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐνταῦθα ἀσφαλισθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμίων, ἐνόμιζε τὸ κατ' ἐαυτὸν ἀπαραίτητον νὰ ἀναλάβῃ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς τὸ ἄξιωμα ὅπερ εἶχεν ἐπὶ τοῦ τελευταίαντος βασιλέως, ἀναγορευόμενος δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ἣ καθὼς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, αὐτοκράτωρ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας. Αὕτη τοῦ πατριάρχου ἡ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ παμψηφεί.

διότι οὔτε ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς αὐτὴν ἀναφανδόν. Καὶ οὐ μόνον ὁ Νικηφόρος προεχειρίσθη στρατηγὸς ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάμεων, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ συγλητικοὶ ὤμοσαν ὅτι οὐδένα διορισμὸν ἢ προβιβασμὸν θέλουσιν ἐπιχειρήσει, οὐδὲ ἀποφασίσει τι περὶ τῶν κοινῶν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀφ' ἐτέρου δὲ αὐτὸς ὥρκισθη ὅτι οὐδὲν θέλει ἐπιχειρήσει ἀπαίσιον κατὰ τῶν ἀνηλίκων βασιλέων.

Οὕτω δὲ περιβληθεὶς ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικήν, ἀπῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν στρατήγιον αὐτοῦ καὶ ἤρχισε νὰ συλλέγῃ δυνάμεις, ἵνα ἐπιφέρῃ νέας πληγὰς κατὰ τε τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου καὶ κατὰ τῶν Ταρσέων. Ἀλλ' ἐνῶ ἡθορίζετο ὁ στρατὸς καὶ καθεκάστην ἐνησκειτο καὶ ἐνεθαρρύνετο, ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, ὅςτις δὲν ἔπαυε μελετῶν πῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκὴν, τὸν ἐπέχοντα τὰ δευτερεῖα τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ συλλάβῃ τὸν Φωκᾶν ὡς στασιαστήν, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Προσυπέσχετο δὲ ὁ παρακοιμώμενος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν τῆς βασιλείας περιωπὴν. Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ μητρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ φιλόδοξος. Μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἤδη, εἴτε διότι δὲν ὑπελάμβανεν εἶτι ἑαυτὸν ὥριμον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς ἄνδρα τηλικούτον, εἴτε διότι ἐδυσπίστει πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, ἐπεριδόμενος ἐπὶ τοῦ περικειμένου πολυαριθμοῦ καὶ πιστοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ, ἀφοῦ ἐδίστασεν ἐπὶ μικρὸν, ἐπέισθη τελευταῖον καὶ ἀνευφημήθη βασιλεὺς ὑπὸ ὅλων τῶν ταγμάτων ἐν Καισαρείᾳ, τῇ 2 ἰουλίου, προεξαρχόντων τοῦ κινήματος τοῦ τε προρρηθέντος στρατηγοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ πατρικίου Ῥωμανοῦ Κουρκούα, καὶ τοῦ πατρικίου Νικηφόρου τοῦ Ἐξακιονίτου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς τελετῆς ταύτης, ἀνέδειξε μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην, ἐξέπεμψεν ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους διατάγματα ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ πάντα τὰ

παράλια διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, καὶ ἐν ταύτῃ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ἐπὶ καθ' ὃδὸν εὕρισκόμενος ἔγραψε πρὸς τε τὸν πατριάρχην Πολύευκτον καὶ πρὸς τὸν παρακοιμώμενον Ἰωσήφ προτρέπων αὐτοὺς νὰ τὸν ἀναγνώρισωσι, καὶ ὑποσχόμενος νὰ σεβασθῇ τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων βασιλέων, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' ὁ Ἰωσήφ, ἔξω φρενῶν γενόμενος ἕνεκα τῆς νέας ταύτης ἀποτυχίας τῶν ἐπιβουλῶν αὐτοῦ, ἤτοιμᾶσθη νὰ ἀντιστῇ διὰ τῶν φίλων τοῦ στρατηγῶν Μαριανοῦ, Πασχαλίου καὶ τῶν Τορνικίων, οἵτινες ἤγον μακεδονικά τινα τάγματα. Τοσαύτη ὁμως ἦτο ἡ κοινὴ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις, ὥστε καὶ τοὶ εἶχεν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τακτικὸν στρατὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἡδυνήθη νὰ διατηρηθῇ. Οἱ μὲν συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, οἱ αὐτόθι εὕρισκόμενοι, οὐδὲν ἔπραξαν ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ Λέων Φωκᾶς ἔσπευσε νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις εἶχε προελάσει ἤδη μέχρι Χρυσοπόλεως, ὃ δὲ γηραιὸς αὐτῶν πατὴρ Βάρδας ἐζήτησεν ἄσυλον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἄνευ ἐπισήμου τινὸς ἀρχηγοῦ κατ' ἀρχάς, ἐξεγερθεὶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν εἰς τὰς ἀγυῖας περιπολούντων Μακεδόνων, καὶ τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐφόνευσε τὸν Μαριανόν. Τούτου τοῦ πρώτου κινήματος γενομένου, παρέστη αἴφνης ἐν μέσῳ ὁ πρῶν παρικοιμώμενος Βασίλειος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στάσεως· ὥστε ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νικηφόρου φαίνεται ἀναμφισβήτητος. Ἴνα λάβωμεν δὲ ἔννοιαν ὁπόσον μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ οἴκοι τῶν τότε πολιτικῶν ἀνδρῶν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βασίλειος ὥπλισεν ὑπὲρ τοὺς τριςχιλίους ἐκ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν καὶ δούλων. Μετὰ τούτων δὲ κατελθὼν εἰς τὰς ὁδοὺς διήρπασε καὶ κατηδάφισε τὰς οἰκίας τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, κατέλαβε τῇ συνευδοκίᾳ τῆς συγχλήτου τὰ νεώρια καὶ ἐγένετο κύριος τῶν βασιλείων. Ὁ Ἰωσήφ, ἐντρομος γενόμενος, κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὃ δὲ Βάρδας ἀπαλλαγείς ἐκεῖθεν ἀνεσώθη πρὸς τὸν υἱόν. Ἡ ἀναρχία ἐκείνη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τῇ δὲ 15 αὐγούστου, οἱ ἐν τέλει, προεζάρχοντος τοῦ Βασιλείου, ἐξῆλθον, ἐκ διαταγῆς τοῦ Νικηφόρου, μετὰ τοῦ στόλου εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ διατρίβοντος ἐπὶ τῆς Ἀσκανῆς παραλίας ἐν τῇ τῆς Ἱερείας ἀνακτόρῳ. Καὶ τούτου γενομένου, τῇ ἐπαύριον 16 τοῦ μηνός, ἡμέρα κυριακῇ, ἐπιβίβασθεις ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ βασιλικὸν δρομῶνιον καὶ παρακολουθού-

μενος ὑπὸ τῶν ἄλλων πλοίων προσεπέλασεν εἰς τὴν χρυσὴν πύλην, ὅπου ἔδραμον εἰς δεξιῶσιν αὐτοῦ πᾶσα ἡ λοιπὴ πόλις, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων.

Ὁ Νικηφόρος ἐξελθὼν τοῦ δρόμωνος ἀνέβη ἐπὶ ἵππου λευκοῦ κεκοσμημένου διὰ βασιλικῶν φαλάρων καὶ ταπήτων ἀλουργῶν, καὶ ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἔξω τῶν πυλῶν μονὴν τῶν Ἀβραμιτῶν. Ἐκεῖ ἀνεπαύθη ἐπὶ τινα ὥραν καὶ περὶ τὴν ἐνάτην περιβλήθεις τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν καὶ ἱππεύσας πάλιν προσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν χρυσὴν πύλην. Περὶ τὴν πύλην ταύτην, δι' ἧς διῆλθον καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ διέλθωσι τοσαῦται θριαμβικαὶ παρατάξεις, ἦσαν συμπεπικνωμένοι αἱ δύο τοῦ δήμου μερίδες, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι. Ὁ βασιλεὺς ἔσθη ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ἤκουεν εὐμενῶς τὰς ἀνευφημίας, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἐξεδήλωσε τὴν πρὸς αὐτὸν πεποιθήσιν αὐτοῦ. «Καλῶς ἦλθες, ἀνέκραξαν οἱ δῆμοι, ἀνδρειότατε νικητὰ, ἀεισέβαστε, καλῶς ἦλθες, δι' οὗ ὑπετάγησαν ἔθνη. Διὰ σοῦ Ἰσμαὴλ ἠττηθεὶς κατεπτῶθη, διὰ σοῦ τὰ σκῆπτρα Ῥωμαίων κρατύνονται. Ἐντεινε οὖν καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλεύε. Ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀναδείξας σε, Νικηφόρε, βασιλέα αὐτοκράτορα Ῥωμαίων. Εὐφραίνου τοίνυν πόλις ἡ τῶν Ῥωμαίων· ὑπόδεξαι τὸν θεόστεπτον Νικηφόρον· ἦλθε γὰρ ὄντως λάμπων τὴν ὑφήλιον πᾶσαν.» Ἀφοῦ δὲ ἐσίγησαν αἱ μακραὶ αὗται προσρήσεις, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικηφόρος τὴν πορείαν αὐτοῦ μέχρι τοῦ Φόρου, ἥτοι τῆς μεγάλης τοῦ Κωνσταντίνου πλατείας. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἀφίππευσε, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ὅπου ἀνῆψε κηρία καὶ προσεκύνησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· μεθ' ὃ συμπληρώσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν, ἐπορεύθη πεζὸς εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας μετὰ λιτῆς καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἐκεῖ πρὶν ἢ εἰσελθῆ, ἐστάθη ἐπὶ μικρὸν πρὸ τοῦ ὥρολογίου καὶ ἀνευφημήθη πάλιν ὑπὸ τῶν δύο μερῶν τοῦ δήμου.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο βεβαίως ἀνδρῶν κάλλιστος, ἀλλ' εἶχεν ἑξωτερικὰ τινα προτερήματα, τὰ ὅποια συνδυαζόμενα μετὰ μεγάλων ἡθικῶν πλεονεκτημάτων, πλείστην προξενοῦσιν εἰς τὸν λαὸν ἐντύπωσιν. Ὅψιν πρὸς τὸ μέλαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ λευκὸν ἀποκλίνουσιν, κόμην βαθεῖαν καὶ κυανῇν. ὀφθαλμοὺς μαύρους, ὀφρῦς δασείας, ἀνάστημα στρογγύλον ὀπωροῦν, ἀλλὰ βραχίονας στιβαροὺς καὶ στέρνον εὐρύτατον καὶ ὤμους πλατεῖς. Οὕτω δὲ ἔχων καὶ ἄγων τὸ 51 τῆς ἡλικίας ἔτος,

δὲν ἔπαυσεν ἐκ νεότητος διαπρέπων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀνέκτισε μὲν τὴν Κρήτην, ἀνέκτισε δὲ πλείστας κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις, δύο δὲ ἐτέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει θριάμβους. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἂν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης, θεωρῶν τὴν πολιτείαν περιελθοῦσαν εἰς δύο νηπίους βασιλεῖς κηδεμονευομένους ὑπ' ἀνδρὸς δεξιῶν μὲν κατὰ τὰ ἄλλα, ἄλλ' ὅλως ἀπολέμου, οἷος ἦτο ὁ Ἰωσήφ, εἰς τὸν Νικηφόρον μᾶλλον ἀνήρτησεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας. Τοῦτο δὲ τὸ αἶσθημα ἐξέφρασαν αἱ ἀνευφημίαι, αἵτινες ἀντήχησαν καθ' ἣν στιγμὴν ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σταθῇ πρὸ τοῦ ὥρολογίου. «Νικηφόρον βασιλεῖα τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον αἰτεῖ, ἀνέκραζαν τὰ πλήθη. Νικηφόρον οἱ νόμοι ἐκδέχονται, Νικηφόρον τὸ παλάτιον ἐκδέχεται. Αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὐταὶ ἐντεῦξαις τοῦ στρατοπέδου· αὐταὶ εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ λαοῦ. Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀναμένει· Νικηφόρον ὁ στρατὸς ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, Νικηφόρος βασιλεύσει. Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, Σὲ παρακαλοῦμεν· ἐπάκουσον ὁ Θεός, Νικηφόρῳ ζωὴ. Νικηφόρε αὐγουστε, σὺ εὐσεβής, σὺ σεβαστός. Ὁ Θεὸς σέ ἔδωκεν, ὁ Θεὸς σέ φυλάξει. Τὸν Χριστὸν σεβόμενος αἰεὶ νικᾷς. Πολλοὺς χρόνους Νικηφόρος βασιλεύσει. Χριστιανῶν βασιλείον ὁ Θεὸς περιφρουρήσει.» Ἀφοῦ δὲ κατέπαυσαν αἱ ἀνευφημίαι αὐταὶ, εἰσῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸν ναόν, ὅπου ὑπεδέξατο αὐτὸν τὸ τῶν ἱερέων πλήρωμα καὶ ὅπου περιεβλήθη τὸ βασιλικὸν διάδημα κατὰ τὰ εἰθισμένα ὑπὸ τοῦ πατριαρχοῦ Πολυεύκτου. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὰ βασίλεια δορυφορούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἐν τέλει, ἀνέδειξε μὲν Κάισαρα τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, καὶ κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα, ἐπεκύρωσε δὲ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς, ἀνεβίβασε δὲ τὸν Βασίλειον εἰς τὸ τοῦ προέδρου τῆς συγκλήτου ἀξίωμα, τὸ ὅποιον ὁ ἀνὴρ οὗτος διετήρησεν ἕκτοτε 25 ὅλα ἔτη, ἐπὶ τριῶν ἐξίσου ἐπιφανῶν βασιλέων. Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐξωρίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς Παφλαγονίαν καὶ ἔπειτα εἰς μοναστήριόν τι ὅπου μετὰ δύο ἔτη ἀπέβιωσε.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὅποιον πρόκειται ἤδη νὰ λυθῇ ἦτο, πῶς ἤθελε συμβιβασθῇ ἡ νέα αὕτη βασιλεία μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διατηρήσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Νικηφόρος ἔλυσεν τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως πιθανώτατα ἐξ ἀρχῆς εἶχε συμφωνηθῇ μεταξὺ αὐτοῦ

καὶ τῆς Θεοφανοῦς, ἐνυμφεῦθη δηλαδὴ αὐτὴν περὶ τὰ τέλη σεπτεμβρίου. Ἐν ἡμέρᾳ γὰρ τῇ ἐκείνῃ ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν τοιοῦτό τι αἰσθημα, διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς οὐδέποτε φαίνεται ἀγαπήσασα τινὰ ὅπωςδὴποτε, ὡς ἐκ τῆς νέας δὲ αὐτῆς ἡλικίας δυσκόλως ἠδύνατο νὰ προσηλωθῇ εἰς ἄνδρα πρεσβύτερον καὶ ὅχι εὐεϊδῆ. Ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀγωνισθῶμεν νὰ χρονολογήσωμεν πότε ἀκριβῶς ἐτρώθη ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς ὁ Νικηφόρος, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τὰ θέλγητρα ταῦτα μετὰ τῆς τυφλώσεως ἐκείνης, ἥτις συνήθως παρακολουθεῖ τοὺς πρεσβυτικούς ἐρωτας· ὅθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεκάλυπεν αὐτὴν διὰ κοσμημάτων ἀμυθήτων, καὶ ἐπροίκισε διὰ κτημάτων ἐχόντων πλουσιωτάτας προσόδους. Ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἐδυσκολεύθη νὰ ἐγκρίνῃ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἀναδεχθῆ ἐκ τοῦ θεοῦ λουτροῦ τοὺς παῖδας τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδέχθη τὸ γεγονός, εἴτε πεισθεὶς εἰς τὴν βεβαίωσιν τοῦ Νικηφόρου ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Βάρδας ὑπῆρξεν ὁ τῶν παιδῶν ἀναδόχος, εἴτε κλείσας τοὺς ὀφθαλμοὺς χάριν τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, διότι τῷ ὁδῶν τοῦ γάμου σύνδεσμος τοῦ Νικηφόρου μετὰ τῆς Θεοφανοῦς ἦτο ὁ ἐπιτηδειότερος τρόπος τοῦ νὰ εἰέλθῃ ὁ νέος βασιλεὺς ἐντὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι τὰ δίκαια τῶν νομίμων αὐτῆς διαδόχων.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ οἶκος τῶν Φωκᾶδων ἐπέτυχεν ἐπὶ τῶν ἀνηλικίων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, διὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅ,τι μάτην εἶχεν ἐπιζητήσει, ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Κωνσταντίνου, διὰ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· καὶ δεύτερον λοιπὸν, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνισχύθη αὕτη διὰ συμβασιλέως ἄλλοτρίου αὐτῆς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν, ὅπως τὴν ἔλαβε, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Διατρίψας δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος περὶ στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἔπειτα τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 964, ἀνθαμιλλώμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν νικήσαντα πρὸ μικροῦ τοὺς μωαμεθανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ταρσοῦ. Μετὰ τὴν Κρήτην ἢ πόλιν αὕτη ἦτο τὸ ἐπιφοβώτερον ὁρμητήριο τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἀλλὰ φαίνεται

ὅτι αἱ πρῶται παρασκευαί δὲν ὑπῆρξαν ἱκαναί νὰ ἐπαγάγωσι τὴν ἄλωσην αὐτῆς, περιπεφραγμένης οὖσης διὰ διπλοῦ τείχους καὶ διὰ τάφρου, εἰς ἣν ἐπλημμύρει ὁ ποταμὸς Κύνδος. "Οθεν ἀφοῦ εἰς μάτην προσέβαλεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Ταρσὸν, ὁ Νικηφόρος ἐνησχολήθη κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἐκπολιόρκησιν ἐτέρων τῆς Κιλικίας φρουρίων, καταλαβὼν τά τε Ἀδανα καὶ τὴν Ἀνάζαρβον, καὶ τὴν Μοφουεστίαν. Μεθ' ὃ διεχείμασεν εἰς Καππαδοκίαν, ἀφοῦ ἀπέπεμψεν οἴκαδε τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ ἦναι ἔτοιμοι εἰς νέους ἀγῶνας τὴν πρώτην ἁνοιξιν. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς ἐντάμωσιν αὐτοῦ ἡ βασίλισσα μετὰ τῶν δύο νεαρῶν βασιλέων. Κατὰ μάρτιον δὲ τοῦ 965 συγχροτήσας αὐτὴς τὸν στρατὸν, συμποσωθέντα, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, εἰς 400,000 ἀνδρῶν, ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἄλωσην τῆς Ταρσοῦ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπαυρόμενοι εἰς τὰς προτέρας νίκας ἐπεχείρησαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην ἔξω τοῦ τείχους· ἀλλὰ κατατροπωθέντες ἤδη καὶ ἀποκλεισθέντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους μετὰ τινας μῆνας νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ τῆς πείνης, ἐπὶ τῷ ὄρφ ὅτι θέλουσιν ἀπέλθει εἰς Συρίαν συνεπαγόμενοι μόνον τὸν ἀναγκαῖον ἱματισμόν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσην ἐφθασεν ἐξ Αἰγύπτου στόλος κομίζων σῖτον καὶ ἄλλα ἐφόδια· εὐρὼν ὁμως τὴν Ταρσὸν κατεχομένην ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἀπῆλθεν ἄπρακτος, παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ πολλὴν φθοράν, ἀπὸ τε τῶν τρικυμιῶν καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν πλοίων τοῦ βασιλέως. Τότε συνεπληρώθη, ὡς φαίνεται, καὶ τῆς Κύπρου ἡ ἀνάκτησις ὑπὸ τοῦ πατρικίου Νικήτα τοῦ Χαλκούτση, ὥστε προήχθη οὐ μικρὸν τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς κατὰ τὴν Κρήτην μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, καὶ σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν ἀνάκτησιν ὅλων τῶν παραλίων ὀρμητηρίων, ἀφ' ὧν τοιαύτας ἔπασχε τὸ κράτος συμφορὰς ἐπὶ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὁ Νικηφόρος, ἀλλὰ ἐπολιτεύθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπως προηγουμένως εἰς τὴν Κρήτην. Ὅσοι μωαμεθανοὶ ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ μείνωσιν. Οἱ λοιποὶ οἱ μὴ αἰχμαλωτευθέντες ἐν πολέμῳ, ἀπεπέμφθησαν εἰς Συρίαν· τὰ τζαμία κατεστράφησαν· πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις κατὰκρήθησαν ὑπὸ χριστιανῶν. Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδος ἐτελέσθη θριαμβικῶς. Ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεφε συνεπαγόμενος τρόπαια λαμπρά· τό, τε μέρος τῆς ἀναριθμήτου λείας ὅσον δὲν εἶχε διανεῖμει εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τοὺς σταυρικούς τύπους

τοὺς ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ταρσέων κυριευθέντας, καὶ αὐτὰς τὰς πύλας τῆς Ταρσοῦ καὶ τῆς Μοψουεστίας. Ὑπὸ τοιούτων ἄθλων δορυφορούμενος, ἐννοεῖται, ὅτι ἔτυχε δεξιώσεως ἐνθουσιώδους. Οἱ σταυροὶ ἐξειργασμένοι ὄντες ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἀνετέθησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας· αἱ πύλαι τῶν δύο ἀνακτηθέντων μεγάλων φρουρίων ἐστήθησαν αἱ μὲν κατὰ τὴν ἀκρόπολιν, αἱ δὲ κατὰ τὸ τεῖχος τῆς χρυσῆς πύλης· τὸ δὲ πλῆθος ἐψυχαγωγήθη δι' ἵπποδρομικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων ποικίλων θεαμάτων.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ἵνα ζητήσωσιν, ὥς εἶπον, τοὺς εἰθισμένους φόρους. Ὅποιοί τινες ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι, δὲν γνωρίζομεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμαζῇ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου, αἱ δὲ τελευταῖαι γνωσταὶ μετὰ τῆς Βασιλείας καὶ τῶν Βουλγάρων σχέσεις δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων εὐτυχεῖς, ὥστε νὰ ἐξηγῶσι τὴν ἐξακολούθησιν τοιαύτης τινὸς φορολογίας. Ἴσως ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ Β' κυβέρνησις ἐτέλει ἐκ διαλειμμάτων ὥρᾳ τινα εἰς τοὺς γείτονας ἐκείνους, ἵνα ἀπαλλάττεται τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν καὶ διεξάγῃ ἀπερισπάστως τὸν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν πόλεμον. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ὁ Νικηφόρος, 963, τοιαύτην ἀπαίτησιν οἱ Βούλγαροι δὲν προέτειναν, καὶ οὐδὲν ἤττον βέβαιον, ὅτι κακῶς ἐξελέξαντο τὴν ὥραν τοῦ νὰ ἐπαναλαβῶσιν αὐτήν. Ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε παθῇ σφοδρά· ἡ τοῦλάχιστον ἤξευρε νὰ οἰκονομῇ τὰ πάθη ταῦτα, ἀλλ' ἡ πρεσβεία ἐκείνη, ἐρχομένη τὴν ἐπιούσαν τοσοῦτων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν θριάμβων, ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ παροργίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ψυχρότερον ἄνθρωπον. Ὅθεν φαίνεται ὅτι ὅταν ὑπεβλήθη εἰς τὸν βασιλεῖα ἡ ἐντολὴ ἣν εἶχον οἱ τῶν Βουλγάρων πρέσβεις, παρεφέρθη ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως, καὶ ὑψώσας παρὰ τὸ σῦνθηες τὴν φωνήν, «δεινόν, εἶπεν, ἤθελεν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐάν, καταβαλόντες ἅπαντας ἡμῶν τοὺς ἀντιπάλους, ἠθέλομεν δίκην ἀνδραπόδων ἐκτίσει φόρους εἰς ἔθνος Σκυθικόν, πενιχρὸν ἄμα καὶ μιαιρόν.» Στραφεῖς δὲ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, ὅστις, ὡς Καῖσαρ, παρεκάθητο ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς κυβερνήσεως, τὸν ἠρώτησε μετ' ἀπορίας « τί σημαίνει ἄρᾳ γε ἡ περὶ τῶν φόρων αὕτη ἀπαίτησις; μήπως δούλον μὲ ἐγέννησας; καὶ τηλικούτου κράτους βασιλεὺς γινόμενος, θέλω καταντήσῃ νὰ ὑποκύψω εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ

ἄθλιου ἐκείνου ἔθνους;» Ταῦτα δὲ ἱστορήσας ὁ Λέων ὁ Διάκονος, προστίθησιν ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξε καὶ νὰ βεβηλώσῃ τοὺς πρέσβεις, «ἄπιτε, εἰπὼν, καὶ τῷ σκυτοτρώκῃ καὶ διφθερίᾳ ὑμῶν ἄρχοντι ἀπαγγεῖλατε, ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς ἐξ αὐτῆς τὴν σὴν μετελεύσεται χώραν, ἐντελῶς σοι τοὺς φόρους ἀποδιδούς· ὡς μάθης τριδούλος ὢν ἐκ προγόνων, δεσπότης τοὺς Ῥωμαίων ἡγεμόνας ἀνακηρύττειν, οὐχ ὡς ἀνδράποδα τούτους φόρους αἰτεῖν.»

Ὅσον ἐν τούτοις καὶ ἂν ἐννοῶμεν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Νικηφόρου, νομίζομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὕτη ὑπερέβαλε πᾶν μέτρον. Αἱ πολλαὶ ἀποτυχίαι ἅς οἱ ἡμέτεροι εἶχον πάθει ἔκπαλαι ἐν Βουλγαρίᾳ, δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ· ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἐδικαιούτο νὰ πολιτευθῇ τοσοῦτον βαρβάρως πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἴσως ἤθελον συγχωρήσει τὴν παραφορὰν ταύτην, ἐὰν ὁ βασιλεὺς, κυρὼν δι' ἔργων τοὺς λόγους, ἐπεχείρει σπουδαίαν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἐκστρατείαν, ἱκανὴν νὰ καταβάλλῃ αὐτοὺς, ὅπερ ἡδύνατο βεβαίως νὰ πράξῃ· δυστυχῶς ὁμῶς δὲν τὸ ἔπραξε. Στρατεύσας εἰς Βουλγαρίαν ἐκυρίευσεν μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς τὰ κατὰ τὰ μεθόρια φρούρια, ὅτε ὁμῶς ὑπερβὰς τὸν Αἰμόν ἀπῆντησε χώραν δασώδη καὶ τελματώδη καὶ ὑπὸ ὀρέων πανταχόθεν περικλειομένην, δὲν προεχώρησε περαιτέρω, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τιμωρίαν τῶν Βουλγάρων τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθησαν πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ προκατόχων, ἥτοι νὰ ὑποκινήσῃ κατ' αὐτῶν ἑτερόν τινα ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν οἰκούντων λαῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη ἐν ἔτει 967 πρὸς τοὺς Ῥώσους.

Ἡγεμὼν τῆς Ῥωσίας ἦτο τότε ὁ Σβιατοσλαῦος, ὁ υἱὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βαπτισθείσης Ὁλγας, ὅστις ὁμῶς δὲν εἶχεν ἐτι ἀποδεχθῇ τὸ νέον δόγμα. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν τὸν Σβιατοσλαῦον ἔπεμψεν ὁ Νικηφόρος τὸν πατρίκιον Καλοκύρη, υἱὸν τοῦ πρωτεύοντος τῆς Χερσῶνος, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπιτετραμμένον νὰ διεξαγάγῃ τὴν διαπραγματεύσιν. Ὁ Καλοκύρης ἀπῆλθεν εἰς Κίεβον, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῶν Ῥώσων, συνεπαγόμενος 15 κεντηνάρια χρυσίου (1,620,000 δραχμῶν). Τὰ χρήματα ταῦτα ἤθελον ἴσως ἀρκέσει νὰ κατὰπεισῶσι τὸν Σβιατοσλαῦον εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁ Καλοκύρης, ὅστις ἦτο ἀνὴρ θερμουργὸς καὶ τολμηρὸς καὶ φιλό-

δοξος, παραβαίνων ἐκ πρώτης ἀρχῆς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸ βασιλείον πίστιν, προσέθηκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπλὴν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ὀριστικῶς ὡς ἴδιον κτῆμα, καὶ ὅτι ἂν, ἐκεῖθεν ὀρμώμενος, ἐβοήθει τὸν Καλοκύρην εἰς τὸ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤθελε λάβει προσέτι μεγάλας ὠφελείας ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων.

Τοιαύτας ἀκούσας προτάσεις ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδόλως ἐδίστασε νὰ καταβῇ μετὰ 60,000 μαχητῶν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐμβαλὼν δὲ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μέγα αὐτῆς μέρος καὶ πολλὰς πόλεις, καὶ ἔδρευσε εἰς Περεϊασλάβετς, ἥ, καθὼς τὴν λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι χρονόγραφοι, Πραισθλάβαν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, πολιτευόμενος ὡς κύριος τῆς χώρας, καὶ ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὡς σύμβουλον τὸν Καλοκύρην. Τότε ὁ Νικηφόρος μεταβαλὼν σύστημα, ἐπέζητησε τὴν συμμαχίαν τῶν ταπεινωθέντων Βουλγάρων κατὰ τῶν Ῥώσων, καὶ πρὸς κύρωσιν αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὸν Πέτρον νὰ πέμψῃ αὐτῷ κόρας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῶν Βουλγάρων γένους ὡς συζύγους τῶν δύο νέων βασιλέων. Ὁ Πέτρος ἀπεδέχθη προθύμως τὴν συμμαχίαν ταύτην, καὶ ἐκπέμψας τὰς ζητηθείσας κόρας εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρέστησε τὴν ἀνάγκην ταχείας ἐπικουρίας. Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ὁ Νικηφόρος νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἡμαρτημένην αὐτοῦ πολιτικὴν. Τὸ ἐργῶδες ἐπιχειρήμα τῆς ἐξώσεως τῶν Ῥώσων ἐκ Βουλγαρίας, καὶ μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἐπαρχίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους, ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ διαδόχους. Ὁλίγον μετὰ τὰ προεκτεθέντα γεγονότα ὁ Πέτρος ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας, ἣν προεκάλεσαν αἱ θλίψεις αὐτοῦ. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ῥωμανὸς καὶ Βορῆς συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Ὁ δὲ Νικηφόρος, ὅστις εἶχε τελευταῖον ἀποφασίσει τῷ 969 νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίαν κατὰ τῶν νέων τούτων πολεμίων ἐκστρατείαν, ἐγένετο θῦμα συνωμοσίας, ἣν παρεσκεύασαν περιστάσεις ποικίλαι, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν ἤδη τὴν ἐκθεσιν.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας ὁσάκις ἐπείθετο ὅτι πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ πᾶσαν τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης ἐν πολλοῖς ἐπιτήδειος. Ἰδίως δὲ ἐνεπνέετο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν αἵτινες ἐπέπλευσαν ἐπὶ τοῦ ναυαγίου τῆς μεγάλης μεταρρυθμίσεως, τὰς ὁποίας εἶδομεν προαχθείσας εἰς

μέσον ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν ἤδη εἶτι μᾶλλον κυρωθεῖσας ἐπὶ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κιλικίας. Τφόντι τοῦ Νικηφόρου σώζονται δύο νεαρά, δι' ὧν ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τινων τροπολογιῶν ἡ προστασία ἣν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκάτοχοι ἀπένειμαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῆς τῶν δυνατῶν καταπίεσεως. Δὲν περιωρίσθη ὅμως ὁ Νικηφόρος εἰς τοῦτο· ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν διάταξιν δι' ἧς ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἀπηγόρευεν εἰς πάντα μικρὸν γαιοκτήτην, ἀσπαζόμενον τὸν μοναχικὸν βίον, νὰ ἀφιεροῖ τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν, ἐτόλμησε νὰ ὀρίσῃ ὅτι οὐδενὶ ἐν γένει ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ νὰ ἀφιεροῖ ἀγροὺς, τόπους ἢ οἰκίας εἰς μοναστήρια, ἢ μητροπόλεις, ἢ ἐπισκοπὰς, ἢ ξενῶνας, ἢ γηροκομεῖα· οὐδὲ ἐπιτρέπεται ἡ ἰδρυσις νέων μονῶν ἢ ξενίωνων ἢ γηροκομείων.

Ἡ περὶ τούτου νεαρά αὐτοῦ, ἡ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐκδοθεῖσα, πρεσβεύει τοσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχάς, ὥστε καλὸν νομίζομεν νὰ ἀναλύσωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα πλατύτερον. «Ὁ Θεὸς, λέγει, ὑπέδειξε πολυειδῶς ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ ὅμως εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἄλλους εὐαγεῖς οἴκους ἐπικρατεῖ περιφανὴς ἡ τῆς ἀπληστίας νόσος, τὴν ὁποίαν βλέπων δὲν ἤξεύρω τῇ ἀληθείᾳ τίνα τοῦ κακοῦ νὰ ἐπινοήσω θεραπείαν ἢ πῶς νὰ κολάσω τὴν ἀμετρίαν. Ἐἰς τίνας ἄρᾳ γε τῶν πατέρων πειθόμενοι, ἢ πόθεν ἄλλοθεν λαβόντες τὰς ἀφορμὰς προήχθησαν εἰς τοσαύτην περιττότητα; Ἀδιακόπως σπουδάζοντες πῶς νὰ προσαποκτήσωσι τῆς γῆς πλεῖθρα μυρία, καὶ λαμπράς οἰκοδομὰς, καὶ ἀγέλας βοῶν, ἵππων καὶ καμήλων, ἄλλων δὲ κτηνῶν ἀναρίθμητα πλήθη, κατατείνουσι περὶ ταῦτα ὅλην τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν, ὥστε κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ κοσμικοῦ βίου ὁ διὰ πολλῶν φροντίδων φλεγμαινόμενος τοιοῦτος μοναχικὸς βίος· ἐνῷ καὶ τὰ θεῖα λόγια ῥητῶς ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰς τοιαύτας φροντίδας, καὶ ὁ βίος τῶν θείων πατέρων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πολλὰς γῆς διαλαμφάντων, ὑπῆρξεν οὕτω λιτὸς, οὕτως ἀπέριττος, ὥστε ἐνόμιζες αὐτοὺς σχεδὸν μόνῃ ψυχῇ ζῶντας καὶ παραψάλλοντας οὕτως εἰπεῖν τῆς τῶν ἀγγέλων ἀϋλίας. Πλὴν δὲ τούτου ὅταν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀκούω τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, βιαστὴν ὑπάρχειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βιαστὰς ἀρπάζειν αὐτὴν καὶ διὰ πολ-

λῶν θλίψεων δέον ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, ἀφ' ἐτέρου δὲ βλέπω τοὺς τοιοῦτον βίον ἐπαγγελλομένους καὶ ἐπὶ τούτῳ δι' ἰδίου σχήματος διακρινομένους, ἔπειτα δὲ σφόδρα τοῦ ἐπαγγέλματος καταψευδομένους καὶ ἀντιφθεγομένους τῷ σχήματι, δὲν ἡξυρῶ πῶς νὰ μὴ καλέσω τὸ πρᾶγμα ἀπλὴν κωμωδίαν καὶ βλασφημίαν ἄντικρυς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Πρόδῃλος ἄρα κατὰχρησίς ἐστιν ἡ τῶν πολυπλήθρων τούτων ἁγρῶν καὶ τῶν χωρίων κτῆσις τῶν οὕτως ὑπερφυῶν, καὶ φροντίδων πλῆθος ὑπὲρ τοὺς καρποὺς γεννᾶν πεφυκότων. Ἡ δὲ κατὰχρησις αὕτη προήλθεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ὑπερβολῆς. Οὐδ' ἐννοῶ τί παθόντες οἱ ἄνθρωποι ὅσοι προαιροῦνται νὰ πράξωσι τι ἐπιτήδειον εἰς θεραπείαν τοῦ Θεοῦ καὶ λύσιν ἁμαρτημάτων, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν εὐκολον καὶ φροντίδων ἐλευθέραν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παραγγέλλουσιν τὸ πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα καὶ διδόναι τοῖς πτωχοῖς, ἐπιχειροῦσιν ἐξεπίτηδες, οὕτως εἰπεῖν, νὰ καταστήσωσι δύσκολον καὶ πραγματωδεστέραν τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ νὰ ἐπισωρεύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς πλῆθος φροντίδων συνιστῶντες μοναστήρια· ὡς ἂν δὲ μὴ ἤρκουν τὰ μοναστήρια, ἰδρύοντες προσέτι ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα. Τούτων ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἡ σύστασις, ἐνόσφ ἦτο σπάνις αὐτῶν, εἶχε πολὺ τὸ εὐλογον καὶ τὸ χρήσιμον, διότι διὰ τοιούτων καταστημάτων ἡ εὐποιΐα ἀπέβαινε μονιμωτέρα καὶ ἀπεδίδετο εἰς πολλοὺς σύναμα ἀνθρώπους. Ἀφοῦ ὅμως ἐπλεόσασαν ὑπὲρ τὴν χρείαν καὶ τὸ μέτρον τὰ ἰδρύματα ταῦτα, οἱ ἀσχολούμενοι ἔτι εἰς σύστασιν νέων τοιούτων, καὶ παραιτοῦντες τὴν πρόχειρον κατ' ἰδίαν ἀγαθοεργίαν, δὲν ἀναμιγνύουσιν ἄρά γε τὴν κακίαν μετὰ τῆς εὐποιΐας καὶ τὰ ζιζάνια μετὰ τοῦ σίτου ; Μᾶλλον δὲ πῶς νὰ μὴ εἴπω ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ φιλοθεΐα γίνεται προκάλυμμα κενοδοξίας, ἵνα φανεροὶ πᾶσιν ᾧσι τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἀρκοῦμενοι γὰρ ἔχωσι μάρτυρας τῆς ἀρετῆς αὐτῶν μόνον τοὺς παρόντας, ἀλλὰ θέλοντες ὥστε καὶ οἱ ἐπιγινόμενοι νὰ μὴ ἀγνοῶσι ταύτην. Καὶ ταῦτα χριστιανοὶ ὄντες, εἰς οὗς παραγγέλλεται νὰ ἀποφεύγωσι παντὶ τρόπῳ πᾶσαν περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐπίδειξιν. Διότι δὲν γίνεται ἄρά γε τοῦτο κατὰδῆλον ἀφοῦ, ἐνῶ μυρία ἕτερα ὑπάρχουσι τοιαῦτα ἰδρύματα, διὰ τοῦ χρόνου παραμεληθέντα καὶ πολλῆς δεόμενα συνδρομῆς καὶ βοηθείας, ἡμεῖς ἀμελοῦντες αὐτῶν, ἐπιχειροῦμεν μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν ἰδρυσιν νέων, μόνον καὶ μόνον ἵνα φέρωσι ταῦτα τὸ ἴδιον ἡμῶν ὄνομα, καὶ καθαρώς ἀναφαίνωνται αἱ ἡμέτεραι πρὸς αὐτὰ προσφοραί ; Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς

τὴν ἐργασίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν ὑμᾶς διεγείροντες, καὶ τῆς θεομιστοῦς ταύτης φιλοδοξίας θέλοντες νὰ ἐκκόψωμεν τὸ κακὸν, καὶ σπουδάζοντες, ἔὰν προαιρώμεθα νὰ ποιήσωμεν ἀγαθόν, διὰ Θεὸν μόνον νὰ ποιῶμεν τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συνάπτωμεν αὐτῷ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν, ἵνα μὴ στερηθῶμεν πάντως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιμισθίας, κελεύομεν τοὺς εὐσεβεῖς τοὺς βουλομένους νὰ πράττωσιν ἔργα χρηστότητος καὶ φιланθρωπίας, νὰ πωλῶσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς πένητας, ἀκολουθοῦντες τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐντολήν, ὅς τις τοσοῦτον θέλει ἡμᾶς φιλοδαπάνους περὶ τὸν ἔλεον, ὥστε ὅχι μόνον ὅσα χρήματα ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς χρήζοντας, ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δαπανήσωμεν ταῦτα, νὰ ἐπιχειρῶμεν προθύμως τὴν πώλησιν τῶν κτήσεων. Ἐὰν δὲ τινὲς εἰσι τοσοῦτον φιλόκαλοι καὶ μεγαλουργοὶ ὥστε νὰ θέλωσι καὶ μοναστήρια νὰ συνιστῶσι καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα, ὃ κωλύων οὐδεὶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου προὔπαρχόντων περιέστησαν, καθ' ἃ προείπομεν, εἰς παντελῆ ἀπορίαν, ἐκεῖνα οὗτοι ἅς ἐπιμεληθῶσιν, εἰς τὰ κείμενα ἅς δίδωσι χεῖρα βοηθείας καὶ περὶ αὐτὰ ἅς δείξωσι τὸ φιλόθεον. Ἐνόσω δὲ παρορῶντες τὰ προὔπαρχοντα οὕτως ἔχοντα, ἐπιχειροῦσι τὴν οἰκοδομὴν ἄλλων νέων, οὔτε ἐπαινέσω τὸ πρᾶγμα, οὔτε ἐπιτρέψω παντάπασιν, συνειδὼς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἔρως δόξης κενῆς καὶ μανίας περὶ αὐτῆς ἡμολογουμένη. Κελεύομεν δὲ αὐτοὺς νὰ ἐπιμεληθῶσι τῶν προλαβόντων καὶ βοηθείας δεομένων οὐχὶ παρέχοντες ἄγρους οὐδὲ τόπους καὶ οἰκοδομὰς (διότι ἱκανὰ εἰσιν ὅσα ἐξ ἀρχῆς ἔχουσιν), ἀλλὰ συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι χρήσιμα ταῦτα πάντα, ἡμελημένα ὄντα καὶ ἀκαλλιέργητα δι' ἀπορίαν χρημάτων, ἐπὶ δὲ τούτῳ πωλοῦντες τοὺς ἄγρους καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχουσι πρὸς τοὺς θέλοντας τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐκ τοῦ τιμήματος αὐτῶν παρέχοντες εἰς ἐκεῖνα οἰκέτας, βόας, ποίμνια καὶ ἄλλα χρήσιμα κτήνη. Διότι ἂν ἀντὶ τούτων παράσχωμεν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδρύματα αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἄγρους, καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχομεν, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐμποδίζει τὴν ἐκποίησιν τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς εὐαγῆ καταστήματα καὶ ἐκκλησίας, κατ' οὐδὲν θέλομεν ὠφελήσει τὰ ἰδρύματα ἐκεῖνα, ἀφίνοντες ἀθεράπευτα τὰ κακῶς ἔχοντα δι' ἑλλειψιν χρημάτων καὶ ἐργατῶν. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἀφιεροῖ ἄγρους καὶ τόπους εἰς μοναστήρια, ἢ γηροκομεῖα ἢ ξενῶνας ἢ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς· διότι οὐδὲν ἐκ τούτων προκύπτει εἰς τὰ

καταστήματα ταῦτα ὄφελος. Ἐὰν δέ τινα ἐξ αὐτῶν τοσοῦτον κακῶς διωκῆθησαν, ὥστε κατελείφθησαν ἔρημα τόπων, δὲν κωλύεται ὡς πρὸς ταῦτα ἡ τῶν ἀρκοῦντων κτήσις, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ἡ βασιλικὴ γνώμη καὶ δοκιμασία. Κελλία ὅμως καὶ τὰς καλουμένας λαύρας, ἐφ' ὅσον ἐν ἐρήμοις οἰκοδομοῦμενα, περιορίζονται εἰς μόνην τὴν ἰδίαν περιοχὴν, καὶ δὲν περιλαμβάνουσιν ἀγρούς καὶ ἐτέρας κτήσεις, ὅχι μόνον δὲν ἐμποδιζομεν νὰ κατασκευάζωνται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινοῦμεν μᾶλλον τὸ πρᾶγμα.

«Ταῦτα παλαιῶν ἐγὼ καὶ νομοθετῶν, ἐπιφέρει ἐπὶ λέξεως ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος, οἶδ' ὅτι τοῖς πολλοῖς μὲν καὶ φορτικὰ λέγειν δόξω, καὶ πρὸς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπάθοντα· ὦν οὐδὲν ἐμοὶ μέλλον, εἴπερ ἀρέσκειν, κατὰ (τὸν) Παῦλον, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ βούλομαι. Τοῖς δὲ νοῦν ἔχουσι καὶ φρένας, καὶ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ὁρᾶν ἡσκημένοις, ὡς τὸ προσπεσὸν ἀπλῶς ταραχὴν αὐτῶν ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ προσωτέρω χωροῦσι καὶ συνορᾶν βάθος πραγμάτων δυναμένοις, καὶ λυσιτελῇ δόξομεν καὶ ὠφέλιμα τοῖς τε κατὰ Θεὸν ζῶσι, καὶ τῷ κοινῷ παντὶ φθέγγασθαι.» Συνεπώτερον καὶ μετριοπαθέστερον δὲν ἡδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάπαυσιν καταχρήσεως ὁλεθρίας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας πλεῖστα κτήματα παραδιδόμενα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἰδρύματα ἢ ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργούμενα ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἰδίους κυρίους, ἢ ἂν ἐκαλλιεργοῦντο ὅπως δὴ ποτε, αἱ ἐξ αὐτῶν πρόσοδοι κατεδαπανῶντο ὑπὲρ τῆς ἀργίας καὶ τῆς ἀκολασίας. Ὁ βασιλεὺς, καθὼς εἶδομεν, δὲν ἀπηγόρευεν ἀπολύτως πᾶσαν ὑπὲρ τῶν καταστημάτων ἐκείνων προσφορὰν· ἀπηγόρευσε μόνον τὴν ἰδρυσιν νέων καταστημάτων, καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων. Χρηματικὰς ὅμως προσφοράς ἐπέτρεπεν εἰς ταῦτα, καὶ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ προέτρεπε πρὸς τοῦτο, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασταθῶσι χρήσιμα τὰ πολλαχθῶ ἀκαλλιέργητα μένοντα ἀκίνητα τῶν εὐαγῶν οἰκῶν καὶ μοναστηρίων. Τελευταῖον ἐπέτρεπε καὶ αὐτῶν τῶν ἀκινήτων εἰς ταῦτα τὴν ἀφιέρωσιν, ὡσάκις κατήντησαν νὰ μὴ ἔχωσι τοιαῦτα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δυνάμει βασιλικῆς ἀδείας καὶ ἐγκρίσεως. Καὶ ὅμως τὸ μέγα πλῆθος τῶν μοναχῶν κατεξανέστη κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅσον μέτριος καὶ ἂν ἦτο ὁ δι' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενος περιορισμός. Ἡξεύρομεν δὲ ἤδη ὁπόση ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐπιρροή τῆς μοναχικῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους.

Τὸ δὲ δεινότερον, ὅχι μόνον ἡ μοναχικὴ τάξις, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλή-

ρου τὸ πλεῖστον κακῶς διετέθη πρὸς τὸν βασιλέα διὰ τε τὴν προκειμένην νεαράν, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευε τὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων, καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις. Οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς παρῆχον τακτικὰς χρηματικὰς χορηγίας εἰς τοὺς εὐαγεῖς οἴκους καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁ δὲ Νικηφόρος ἐντελῶς ἔκοψε τὰς χορηγίας ταύτας. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διοικήσεως. Εἰς τί συνίστατο ἡ ἐποπτεία αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ὁ μὲν Κεδρηνὸς λέγει ὅτι κατὰ τὸν τότε ἐκδοθέντα νόμον ὠρίζετο «μὴ ἄνευ τῆς αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφίζεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι· ἐπίσκοπου τε τεθνηκότος, βασιλικὸν ἐκπέμπων ἄνθρωπον ἐσταθμευμένην ποιεῖν τὴν ἐξοδὸν προσέταττε, καὶ τὰ περιττὰ ἀνελαμβάνετο.» Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐνῷ πρότερον ἡ ἐκλογή καὶ προχειρίσις τῶν ἀρχιερέων ἐνηργεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἥδη ὁ Νικηφόρος ἐκανόνισε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως σήμερον ὑπάρχει κεκανονισμένον ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ ἱερὰ σύνοδος προτείνει τοὺς ἐπίσκοπους, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς διορίζει αὐτούς. Καὶ προσέτι ἐπειδὴ πολλὰκις συνέβαινε νὰ παρατείνεται ἡ τῶν ἐπισκοπῶν χρεῖα, ὁ βασιλεὺς, ἀποθανόντος ἐπισκόπου, ἐπέμπευ ἀμέσως βασιλικὸν ἄνθρωπον ἐπιτετραμμένον νὰ διαχειρίζεται μὲν τὰς εἰσπράξεις τῆς ἐπισκοπῆς, νὰ ἐπαρκῇ δὲ δι' αὐτῶν εἰς τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα ἐξοδα, νὰ ἀποδίδῃ δὲ τὸ περίσσευμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἄλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος ἄλλως ἐκτίθησι τὸ πρᾶγμα. Κατ' αὐτὸν ὁ Νικηφόρος «εἴτε τὰ θεῖα πρὸς τινων τῶν ἱερέων κινούμενα βουλόμενος διορθοῦν, ὡς ᾤετο, εἴτε κατεξουσιάζειν καὶ τῶν ἱερῶν ὅπερ ἔκσπονδον ἦν, τόμον σχεδιάσαι τοὺς ἱεράρχας κατεδιάσατο μὴ τι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκτὸς τῆς ἐκείνου ροπῆς ἐνεργεῖν.» Κατὰ Λέοντα λοιπὸν τὸν Διάκονον ὁ Νικηφόρος ἀπῆτησε πολὺ πλείονα, ἢ κατὰ τὸν Κεδρηνόν· ἀπῆτησε μὴδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νὰ πράττεται ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε, ἐκ τῶν ἄλλων γνωστοτέρων τοῦ βασιλέως τούτου διατάξεων κρίνοντες, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τὰ περὶ τούτου ὁρισθέντα ἦσαν εὐλόγα καὶ κατ' οὐδὲν προσβάλλοντα τὰ δόγματα τῆς πίστεως, ἀπεναντίας ἐσκόπουν νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς περιστολῆς πολλῶν καταχρήσεων· προσέβχλλον ὅμως τὰ ὑλικά συμφέροντα τοῦ κλή-

τίαν τοὺς πολέμιον ἐν τινι πολέμῳ ἀνηρηκότας. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνδούς εἰς τὴν παράλογον ταύτην ἀξίωσιν, ἀπετράπη τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σκοποῦ. Ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου περιποίησιν καὶ προστασίαν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελοῦμενοι ὅ,τε κληρὸς καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ συγχλητικοὶ ἡρέθιζον ὅσημέραι πλειότερον τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει δὲ συνέβη κατὰ τοῦτο εἰς τὸν Νικηφόρον ὅ,τι εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, πρὸς τὴν πολιτείαν τῶν ὁπῶν εἶχεν οὐ μικρὰν συγγένειαν ἢ πολιτεία αὐτοῦ. Ἐκ τούτου πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ὅσων τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ποικίλων διατάξεων, δι' ὧν οὗτος ἡγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν εἰς τὸ κράτος, κατεξανέστησαν κατὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ κατὰ τὸ σύνθημα οἱ χρονογράφοι καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, συμμερισθέντες τὰ πάθη ταῦτα, ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ ποικίλας ὅσας κατηγορίας τὰς ὁποίας ἡ παντάπασι δὲν εὐρίσκομεν, ἢ πολὺ μετριώτερον ἀπαντῶμεν ἐκφερομένας ὑπὸ τοῦ ἀξιολογωτέρου τῶν συγχρόνων Λέοντος τοῦ Διακόνου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὅστις, καθὰ πρὸ ὀλίγου εἶδομεν, καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὑποδεικνύει ἐν μέρει τὴν προαίρεσιν τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων, δύο μόνας ἄλλας προστρίβει εἰς τὸν Νικηφόρον μομφάς· ὅτι ἀνείχετο τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις ἀποβαλὼν τὸν ἀνδρώδη καὶ στρατιωτικὸν βίον ἐτράπη εἰς τὴν χρηματολογίαν καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μονοπώλιον τοῦ σίτου ἀγοράζων αὐτὸν εἰς μικρὰν τιμὴν, μεταπωλὼν δὲ εἰς μεγάλην· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νέους ἐψήφιζε φόρους, καὶ ἀπαραιτήτως εἰσέπραττεν αὐτοὺς ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἔχει χρεῖαν πολλῶν χρημάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναράς καὶ ὁ Γλυκᾶς ταῦτά τε δεινότερον ἐτραγῶδοῦσι, καὶ ἄλλας πολλὰς προσθέτουσιν αἰτιάσεις. Ὁ Γλυκᾶς λόγου χάριν δὲν ἀναφέρει τὴν πλεονεξίαν τοῦ Λέοντος, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῷ τοιούτῳ πάθει κατηγορῶν ἱστορεῖ, ὅτι, ἐπικρατήσαντος λιμοῦ εἰς τὴν πόλιν τοιούτου, ὥστε ὁ μέδιμνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ νομίσματος, ὁ Νικηφόρος μικροπρεπῶς ἐθεράπευσε τὸ κακὸν διατάξας νὰ ἀνοίξωσι τὰς δημοσίας σιτοθήκας καὶ νὰ δίδωσι δύο μεδίμνους ἀντὶ νομίσματος, ἐνῷ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν εἰς ἀνάλογον τινὰ περίστασιν διέταξε νὰ πωλῶνται δώδεκα μεδίμνοι ἀντὶ νομίσματος. Ἐξεληθόντος δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τοῦ Φωκᾶ πρὸς γύμνασιν τοῦ στρατοῦ, προσῆλθεν ἀνὴρ πολὺς τὴν τρίχα καὶ ἐζήτησε

ρου, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου ἀντεπολιτεύετο τῷ βασιλεῖ. Λέγομεν τὸ πλεῖστον, διότι οὐκ ὀλίγοι ἐπίσκοποι, ἀνομολογούντες τὴν χρηστότητα τῶν προαιρέσεων τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπεμβάσεως αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασαν νὰ υπογράψωσι τὸν προμνησθέντα τόμον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις παρесьρῆθησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἀντιπολιτεύειν δι' ἀναλόγους τινὰς αἰτίας. Τὸ δημόσιον ταμεῖον κατέβαλλεν ἐκ διαλειμμάτων φιλοτιμήματα, ὡς ἐλέγετο τότε, ἤτοι χρηματικὰς δωρεὰς εἰς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου βουλῆς, τὰς ὑποίας ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὑπολαβὼν ὑπερόγκους περιώρισεν. Ἐν γένει δὲ ὁ Νικηφόρος ἀναλογιζόμενος ὅτι τὸ κύριον τῆς πολιτείας καθήκον ἦτο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἀπὸ τῶν ὑποίων τοσαῦτα ἔπασχε θεινὰ, καὶ ὅτι τὸ κύριον πρὸς τοῦτο ὄργανον ἦτο ὁ στρατός, εἰς τούτου πρὸ πάντων τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν, περικόπτων ὅσον ἐνδέχεται τὰς ἄλλας δαπάνας, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην χρεῖαν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἵνα καὶ ἠθικῶς συντελέσῃ εἰς τοῦ στρατοῦ τὴν ἐπίρρωσιν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸν νόμον, ὃν, ὡς ἡξεύρομεν ἤδη, ἀπεπειράθη ποτὲ νὰ θεσπίσῃ καὶ ὁ Φωκᾶς ὁ μετὰ Μαυρίκιον βασιλεύσας (σελ. 192 τοῦ τρίτου τόμου)· νόμον ὀρίζοντα, τοὺς ἐν πολέμοις ἀποθνήσκοντας στρατιώτας μαρτυρικῶν ἀξιουῖσθαι γερῶν, » ὁ ἐστὶν ὅτι οἱ ἐν πολέμοις πίπτοντες στρατιῶται θέλουσι λογιζεσθαι καὶ τιμᾶσθαι ὡς μάρτυρες τῆς πίστεως. Εἴπομεν δὲ καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ κοινῇ ἐκείνῃ, μόνον δὲ ἐπεκράτει παρ' αὐτῇ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῇ τὸ αἶσθημα τοῦτο χρήσιμον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ νὰ καθιερωθῇ ὅτι ὁ ὑπὲρ τοῦ κράτους πίπτων στρατιώτης ἐκπληροῖ καθήκον ἀνάλογον τοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυροῦντος. Ἀριστα λοιπὸν ὁ Νικηφόρος προηρέθη νὰ ἐκδώσῃ τὸν τοιοῦτον νόμον καὶ προέτρεψε τὸν τε Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συναινέσωσιν εἰς αὐτόν. Δυστυχῶς τινὲς τούτων «γενναίως ἀντιστάντες» κατὰ Κεδρηνὸν, κατὰ δὲ τὰς παρούσας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐκκλησίας δοξασίας, ἀνοηταίνοντες, προέτειναν εἰς μέσον τὸν δι' ἄλλας περιστάσεις καὶ δι' ἄλλους λόγους ἐκδοθέντα κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅστις ἀπεφάνετο ἀκοινωνήτους ἐπὶ τριε-

νὰ καταταχθῇ ὡς στρατιώτης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας ἠρώ-
τησε τὸν ἄνθρωπον, πῶς γέρων ὦν ζητεῖ τοιοῦτό τι, ὑπολαβὼν ἐκεῖνος
εὐστόχως ἀπεκρίθη· «πολλῶ ὀυνατώτερος εἰμὶ νῦν ἢ ὅτε ἤκμαζον.»
Τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος «καὶ πῶς τοῦτο;» ὁ γέρων ἐπέφερεν ὅτι
πρότερον ἐπεφόρτιζεν εἰς δύο ἡμίονους τὸν σῖτον, ὃν ἀντὶ νομίσματος ἡ-
γόραζεν, ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης βασιλείας φέρει ἐπὶ τὸν ὦμον σῖτον δύο
νομισμάτων ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ ἐννοήσας τὴν εἰρωνείαν, ἔ-
στρεφεν ἀπλῶς τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς πάλιν
βεβαιοῖ ὅτι ὁ στρατὸς ὅτε ἀνηγόρευσε τὸν Νικηφόρον βασιλέα ἐξε-
τράπη εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ λεηλασίας ἐν τε ταῖς ἐπαρ-
χίαις καὶ ἐν τῇ βασιλευσῇ αὐτῇ, καὶ ὅμως ὁ βασιλεὺς οὔτε τοὺς
πταίσαντας ἐτιμώρησεν, οὔτε τοὺς ἀδικηθέντας ἀπεζημίωσε, λέ-
γων ἀπλῶς ὅτι «οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ ἐν τοσούτῳ πλήθει λαοῦ
ἀτακτοῦσι τινές.»

Καὶ ταῦτα μὲν φαίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πιθανά. Ὁ
Λέων ὁ Διάκονος ὁμιλεῖ τῶντι περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ σίτου ὑπὸ τοῦ
ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος κατὰ τὰ τελευταῖα
τρία ἔτη τοῦ Νικηφόρου λιμοῦ, περὶ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ πρὸς τὸν
στρατὸν εὐνοίας, καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ
τῆς ἀναρρήσεως τοῦ βασιλέως ἀταξιῶν· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζω-
ναράς προεπιφέρουσιν ἄλλα τινὰ τὰ ὅποια διστάζομεν νὰ πιστεύσω-
μεν καθ' ὁλοκληρίαν. Ὁ μὲν Ζωναράς λέγει ὅτι ἐνῷ πρότερον τὸ νό-
μισμα εἶχεν ἐξαγίου σταθμὸν, ὁ Νικηφόρος ἐπενόησε τὸ λεγόμενον τε-
τάρτηρον, ὃ ἐστὶν ἐνόθευσε τὸ νόμισμα κατὰ $\frac{2}{3}$. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς εἰπὼν
ὡσαύτως τοῦτο προστίθησιν, ὅτι ἐξέδιδε δύο εἰδῶν νομίσματα, τὰ μὲν
κίβδηλα, τὰ δὲ γνήσια· ὅτι τῶν μὲν φόρων ἡ πληρωμὴ εἰς τὰ δημό-
σια ταμεῖα ἀπητεῖτο διὰ γνήσιων νομισμάτων, αἱ δὲ δαπάναι ἐνηρ-
γοῦντο διὰ κιβδήλων· καὶ ὅτι ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ νομί-
σματος, ἐκτυπωθέντος ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ
Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο λέγει, ἐνῷ ἱστορήσας τὰς ἄλλας ἀτοπίας τῆς
τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἤθελε σιωπῇσει γεγο-
νός, τὸ ὅποιον, ἂν ἦτο ἀληθές, ἤθελεν ἐπιφέρει φοδερὰν ἀναστάτῳσιν
εἰς ὅλας τὰς ληψοδοσίας τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου δὲ καὶ καθ' ἑαυ-
τὰς ἐξεταζόμεναι αἱ κατηγορίαι αὗται, φαίνονται ὡπρωῦν ἀπίθανοι.
Λέγεται ὅτι τὸ κιβδηλον, τὸ μικρὸν νόμισμα ἐσκορπίζετο εἰς τὰς δα-
πάνας τοῦ κράτους· βεβαίως ὅμως ὅχι εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρα-

τοῦ καὶ τὰς ἄλλας πρὸς αὐτὸν χορηγίας· διότι ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὁμολογουμένως ἐπεδείκνυε πᾶσαν πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίαν, ἦτο ἀδύνατον νὰ δυσαρεστήσῃ αὐτὸν διὰ τοιαύτης ἀδικίας· βεβαίως ὅχι εἰς τὰς πρὸς τοὺς ξένους ἐμπόρους συναλλαγάς, διότι τοιοῦτό τι ἤθελε φυγαδεύσει πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐμπορίαν. Τούτων ὅμως τεθέντων, ἐπειδὴ ὁ στρατιωτικὸς προϋπολογισμὸς ἀπετέλει ἐν τῶν κυριωτάτων κεφαλαίων τῆς δημοσίας δαπάνης, ἰδίως ἐπὶ Νικηφόρου, καὶ πρὸς τούτοις τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους ἤκμαζεν, ἔπεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κιβδήλου νομίσματος ἤθελεν ἱκανῶς περιορισθῇ, ὥστε ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια δὲν ἀπέβαινε πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους κιβδηλία τοῦ νομίσματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργηθῇ εἰμὴ ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, οὔτε τακτικὴ διοίκησις οὔτε ἐξωτερικαὶ σχέσεις πολλαί. Ἄλλ' εἰς τὸ μεσαιωνικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ κράτος ὅπερ ἤκμαζε κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, οὐδὲ προέκυψε τὸ κακὸν τοῦτο ἐνταῦθα εἰμὴ βραδύτερον ὅτε συνέπεσε μετὰ τῆς οικονομικῆς, διοικητικῆς καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ παραλυσίας. Δὲν ἐννοοῦμεν προσέτι εἰς τί ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τοῦ νομίσματος τῶν προτέρων βασιλείων, ἀφοῦ λέγεται ὅτι καὶ ὁ Νικηφόρος δύο εἰδῶν νομίσματα ἔκοπτε, βαρὺ ἢ γνήσιον, καὶ μικρὸν ἢ κιβδηλόν. Τελευταῖον ἵνα συνυπάρξωσι τῶνόντι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον νομίσματα κιβδηλὰ καὶ γνήσια, ἀπαιτοῦνται διατάξεις τινές, περὶ ὧν οὐδὲν λέγουσιν ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς. Ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ καλὸς (1285—1314) ἠθέλησε νὰ πράξῃ ἀνάλογόν τι, ἀφοῦ τῷ μὲν 1295 ἡλάττωσε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ 20 φράγκων, εἰς φρ. 16 καὶ 72 ἑκατοστὰ, τῷ δὲ 1303 εἰς φρ. 6 καὶ 97 ἑκατοστὰ, τῷ δὲ 1305 εἰς 6 φρ. καὶ 15 ἑκατοστὰ, καὶ ἐλῆστευσεν οὕτω τὸ ὑπήκοον, ἔπειτα ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀνταποδόσεως, διότι οἱ φορολογούμενοι τῷ ἀπέδιδον τοὺς φόρους διὰ τοῦ κιβδήλου νομίσματος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε πάλιν νόμισμα βαρύτερον, τῷ 1306, ἀναδιβάσας τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ φράγκα 6 καὶ 15 ἑκατοστὰ, εἰς φράγκα 17 καὶ 63 ἑκατοστὰ. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐστασίασεν, ἀλλὰ περιεστάλη, καὶ ἡ κιβδηλία ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον. Τῷ 1311 ἡλαττώθη πάλιν ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία, τῷ δὲ 1314 πάλιν ἠϋξήσεν εἰς φράγκα 18 καὶ 37 ἑκατοστὰ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγή τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἡ εἰσγωγή ξένων γνησίων νομισμάτων. Ἄνευ τοιούτων

διατάξεων ἀπέβαιναν ἀδύνατος ἢ συνύπαρξις τῶν γνησίων καὶ τῶν κιθδήλων νομισμάτων· διότι ἀναγκαιῶς τὰ γνήσια ἤθελον φυγαδευθῇ ἢ κρυβῇ ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ χαρτονομίσματος, ἡ δὲ ἀξία τῶν πραγμάτων ἤθελεν ὑπερτιμηθῇ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἰσώτερικῆς ἀξίας τοῦ κιθδήλου νομίσματος.

Ἄλλ' εἴτε ἀληθῆ εἶναι εἴτε μὴ τὰ περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Ζωναρᾶ λεγόμενα, τὸ βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων ἐξετράπη εἰς πολλὴν πλεονεξίαν καὶ κατάχρησιν, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβάλλουσα αὐτοῦ τοῦ Νικηφόρου πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοια ἀπέβη καταθλιπτική εἰς τὸ ὑπήκοον, ἐξ ὧν ὠφελούμενοι μοναχοί, ἱερεῖς καὶ συγκλητικοὶ ὑπεξέκατον τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δυσμένειαν τοῦ ὄχλου. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο, ὡς πολλάκις συμβαίνει, καὶ τυχαῖαι τινες περιστάσεις. Ὁ βασιλεὺς ἐπανελθὼν ἐκ τῆς κατὰ Βουλγάρων ἐκστρατείας αὐτοῦ ἐτέλεσεν ἀγῶνα ἱππικόν. Ἄλλ' ἀντὶ ν' ἀφήσῃ νὰ γίνωσιν αἱ συνήθεις ἱπποδρομίαι, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἐκεῖ, διαιρεθεὶς εἰς ἀντιπάλους φάλαγγας κατ' ἀλλήλων ἐπερχομένας, νὰ συγκροτήσῃ μάχην πλαστήν· ἄλλ' οἱ παρακαθήμενοι ἐπὶ τῶν βάθρων τοῦ ἱπποδρόμου Βυζάντιοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀπροσδοκῆτου θεάματος, καὶ φοβηθέντες τὰ γυμνὰ ξίφη καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν, ἐτράπησαν μετὰ πολλῆς βίας εἰς φυγὴν· ἐκ δὲ τοῦ ὀθισμού καὶ τῆς ἀτάκτου φορᾶς συνέβη οὐκ ὀλίγος φόνος, πλείστων συμπατηθέντων καὶ ἀποπνιγέντων οἰκτρῶς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπταιε διὰ τὸν πανικὸν τοῦτον τοῦ ὄχλου φόβον, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον διὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Οὐχ ἦττον οἱ ἐχθροὶ του διέδωκαν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἐξεπίτηδες, ἐρεθίζοντες οὕτω τοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ στρατοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ πραγματική μετὰξὺ αὐτῶν ῥῆξις. Ἐπὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, ἐξεληόντος τοῦ βασιλέως κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐν παρατάξει πρὸς τὴν καλουμένην Πηγὴν (τὸ σημερινὸν Μπαλυκλή) ὅπου ὑπῆρχεν ὠκοδομημένος περικαλλὲς ναὸς τῆς Θεοτόκου, συνέβη, ἄδηλον πῶς, διαμάχη μετὰξὺ βυζαντιῶν καὶ τῶν ἀρμενικῶν ταγμάτων, καθ' ἣν οἱ στρατιῶται ἐτραυματίσαν πολλοὺς πολίτας. Περὶ δὲ τὸ ἐσπέρως ἐπανερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα, οἱ δυσηρεστημένοι βυζάντιοι ὕβρισαν αὐτὸν ἀναφανδόν· καὶ τι γύναιον μετὰ τοῦ θυγατρίου αὐτοῦ εἰς τοσαύτην ἐφθασαν ἀπόνοιαν, ὥστε προέκυψαν τῆς οἰκίας καὶ ἔρριψαν λίθους κατὰ τοῦ βασιλέως. Συλληφθεῖσαι δὲ ἀμέσως αἱ δύο αὗται γυναίκες

κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πραιτωρός εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον, ἐκτελεσθέντα τὴν ἐπιούσαν εἰς τὰς καλουμένας Ἀναράτας, (ἧ Ὀνωράτα), προάστειον τῆς πόλεως. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀφορμαί, αἱ πλεῖσται ἄδικοι, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν δίκαιαι, αἵτινες ἀρχίσασαι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἐπιτηδεῖως καθεκάστην ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὧσων τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῆς συνετῆς τοῦ ἀνδρὸς διοικήσεως, ἠῤῥησαν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσἀρέσκειαν. Ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ ἑξοχος. Εἶδομεν πῶς ἐτελείωσε τὴν προπαρατεθεῖσαν αὐτοῦ νεαράν. Ἡξεύρω, ἔλεγεν, ὅτι διατάσσω πράγματα ἀπ᾽δόντα εἰς τὴν γνώμην τῶν πολλῶν· ἀλλ' ἀδιαφορῶ περὶ τούτου πεπεισμένος ὅτι θέλω ἔχει μετ' ἐμοῦ τοὺς νοῦν ἔχοντας καὶ φρένας. Ὁ δὲ Λέων ὁ Διάκονος διηγεῖται ὅτι αὐτόπτης γενόμενος, ἐνῶ ἔτι ἦτο μεираκίον, τῆς στασιαστικῆς ἐκείνης σκηνῆς, καθ' ἣν μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν βυζαντίων πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ὁ βασιλεὺς ἐπανάρχητο εἰς τὰ ἀνάκτορα δεινῶς ὑβριζόμενος ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ λιθοβοληθεὶς μάλιστα, ἐθαύμασε τὸ ἀκατάπληκτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀδιάσειστον τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, ἣν συνετῆρει ἐν μέσῳ τοιαύτης καταιγίδος, βᾶδην, διὰ τοῦ ἥσπεως πορευόμενος καὶ διασώζων τὸ φρόνημα σταθερὸν καὶ δικαίμενος ὡς ἂν μὴ συνέβη τι ἑκτακτον. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος ἐξηκολούθησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου βουλεύματος τὸ ὁποῖον συνέλαβε τοῦ νὰ ταπεινώσῃ ὅλοσχερῶς τοὺς μωαμεθανούς. Καὶ ἀφοῦ ἀνέκτησε τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξώσῃ τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἔνθεν μὲν ἐκ Σικελίας, ἔνθεν δὲ ἐκ Συρίας.

Ἐπὶ τούτῳ παρεσκεύασεν ἐν ἔτει 966 ἐκστρατείαν ἰσχυράν πρὸ πάντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Σικελίας. Δυστυχῶς περισπώμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων ἀσχολιῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ μελετῶν ἐνταύτῃ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Συρίαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πρὸς δυσμὰς ἐκείνου ἐπιχειρήματος, καὶ δὲν ἐπέτυχε περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν εἰς οὓς ἀνέθηκε τὸ ἔργον. Κατ' ἀρχὰς ἠῤδοκίμησαν οὗτοι, ἀνακτῆσαντες ἀμαχητὶ σχεδὸν τὰς Συρακούσας, τὴν Ἱμέραν, τὸ Ταυρομένιον καὶ τοὺς Λεοντίνους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀρχηγὸς τῆς πεζικῆς δυνάμεως πατρί-

κιος Μανουήλ, ἀνεψιὸς ὦν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νέος θερμουργὸς μὲν ἀλλ' ἀπερίσκεπτος, προῆλθεν ἀσυνέτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ἐνέπесεν εἰς ἐνέδρας, καὶ κατεστράφη αὐτόθι μετὰ τοῦ πλείστου στρατοῦ. Οἱ δὲ μωαμεθανοὶ ἐπελθόντες ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπὶ τὴν παραλίαν ὅπου ἐναυλόχει ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου ἐγκρατεῖς καὶ τῶν πλείστων πλοίων, αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸν τὸν ναύαρχον Νικίτην.

Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνεν ὁ Νικηφόρος νὰ ἀποζημιωθῇ διὰ κατορθώματος λαμπροτάτου. Διότι ὁδηγήσας αὐτὸς τῷ 968 ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατὸν 80,000 ἀνδρῶν, ἐκυρίευσεν πλεῖστα τῆς χώρας ταύτης φρούρια, καὶ συνεξεφόρησεν ἐξ αὐτῶν πλοῦτον ἀμύθητον, μεθ' ὃ ἐπεχείρησεν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς πολυθρυλήτου καὶ μεγάλης μητροπόλεως, ἥτις ἄλλοτε ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἦτο μία τῶν ἀκμαιοτέρων τῆς Ἀσίας πόλεων, ὥστε ἡ ἄλωσις αὐτῆς ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἀσφαλῆ τῆς Συρίας ἀνάκτησιν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πολέμιοι συνεσώρευσαν ἐν αὐτῇ ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, ἡ ἐξ ἐφόδου ἐκπύρθησις ἀπέβη δυσχερεστάτη, ὁ δὲ βασιλεὺς προετίμησε νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, κατασκευάζων ἐπὶ παρακειμένου τινὸς λόφου ὄχυροῦ καὶ καταρρύτου τετειχισμένον στρατόπεδον καὶ καταλείπων ἐν αὐτῷ δύναμιν ἱκανὴν νὰ φέρῃ τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, ἀποστεροῦσα τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας πάσης τροφῆς δι' ἐπιτηδείων καταδρομῶν καὶ διαρπαγῶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ἐξετέλεσε τάχιστα ἐν ἀρχῇ τοῦ 969, τειχίσας, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν κατὰ Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος λόφον, πρῶτος αὐτὸς ἐπωμισάμενος λίθον καὶ τοῦ ἔργου ἀρξάμενος ἵνα ἐμψυχώσῃ τὴν προθυμίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐπετελέσθη τὸ φρούριον, κατέλιπε μὲν ἐν αὐτῷ στρατὸν ἀποχρῶντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προμελετηθέντων, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἄλλης κατὰ τὴν Συρίαν δυνάμεως εἰς τὸν πατρίκιον καὶ στρατοπεδάρχην Πέτρον, ἄνδρα ῥέκτην καὶ ῥωμαλεώτατον, εἰ καὶ εὐνοῦχον ὄντα. Καὶ τότε ἐπανάεζυξε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὑποδεχθεῖς. Τφόντι δὲ ὅσα προεῖδε συνέβησαν, εἰ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπετάχυναν κατὰ τι τὴν παράδοσιν διὰ τελευταίας ἐπικαίρου ἐπιθέσεως. Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 969 οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας εἶχον περιέλθει εἰς ἡμίχλην καὶ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, ὁ δὲ στρατοπεδάρχης Πέτρος πλη-

σιάσας μετὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν εἰς κατασκοπὴν τῆς πόλεως τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην. Ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης παρατηρήσας τὸ τεῖχος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ κατεσκεύασε κλίμακας ἀναλόγους πρὸς τὸ ὕψος τῶν πύργων. Φορτώσας δὲ ταύτας ἐπὶ φορηγῶν ζῶων καὶ παραλαβὼν λεγεῶνα γενναιοτάτων στρατιωτῶν, ἐπλησίασε περὶ μέσας νύκτας πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐπιθείς τὰς κλίμακας ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, ἀνέβη δι' αὐτῶν, εὔρε τοὺς φύλακας καθεύδοντας, ἐφόνευσεν αὐτοὺς, ἐγένετο οὕτω κύριος τῶν τειχῶν, καὶ καταβάς ἐκ τῶν πύργων εἰς τὴν πόλιν ἔβαλε πῦρ εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς γωνίας. Οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀντιοχείας κατ' ἀρχάς καταπλαγέντες συνῆλθον μετ' ὀλίγον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθῶσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ πρῶτ' ἐπρέσβησε καὶ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῶν πυλῶν τὰς ὁποίας ἤνοιζαν αὐτῷ οἱ προκατασχόντες αὐτὰς περὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην στρατιῶται, οἱ κάτοικοι ἐνόησαν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε ματαία καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τῆς περιφανοῦς καὶ μεγάλης Ἀντιοχείας ἀνάκτησις, ἣν πληροφορηθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐτέλεσε λαμπρὰν δοξολογίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος περιῆλθε καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς σχέσεις πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτους. Τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως ἀξίωμα μετεβιβάσθη τότε ἀπὸ τῆς φραγκικῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν, εἰς τὴν γερμανικὴν τῶν Ὁθῶνων. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ὁθων Α' ἐστέφθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως Ἰωάννου ΙΒ' αὐτοκράτωρ Ῥωμικίων, 162 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Γ' (σελ. 537 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἦτο ἄνθρωπος ἰσχυρὸς, πολυμήχανος καὶ ὅλως διάφορος τῶν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Καὶ δὲν ἠθέλε μὲν νὰ ἐριέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, διότι πολὺ ἀπεῖχεν ἔτι τοῦ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἄνω καὶ ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ συνέλαβε τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προσοικειωθῇ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατεχομένην ἔτι κάτω Ἰταλίαν. Ὁθεν ἐσοφίσθη νὰ ζητήσῃ ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ

τῆς Θεοφανοῦς, Θεοφανῶ καὶ ταύτην καλουμένην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει φέρει προΐκα εἰς τὸν υἱόν του τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν. Ἵνα δὲ διαπραγματευθῇ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐξ-
πέστειλεν ἐν ἔτει 968 εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυν τὸν ἐπίσκο-
πον Κρεμόνης Λουϊτπράνδον. Ἡ πρεσβεΐα τοῦ Λουϊτπράνδου ἀπέβη
πολύκροτος, πρὸ πάντων διὰ τὴν σκανδαλώδη ἐκθεσιν ἣν περὶ αὐτῆς
συνέταξε, καὶ ἥτις διεσώθη εἰς ἡμᾶς. Ὁ Λουϊτπράνδος ἦτο μὲν εἰς
τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου,
ἀλλ' ἐνταύτῳ ἦτο εἰς ὑπερβολὴν κενόδοξος, ἐμπαθὴς καὶ ἰδιοτελής
ἄνθρωπος. Ἀφοῦ ὑπκρέτησε τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας Βερεγγάριον Β',
συγγενὴ μὲν ὄντα ἐκ θηλυγονίας τῶν Καρολιδῶν, πολέμιον δὲ τοῦ Ὁ-
θωνος Α', ἔπειτα περιύβρισε τὴν μνήμην τοῦ Βερεγγαρίου Β' διότι
οὗτος οὐδὲν κατέλιπεν αὐτῷ ὠφέλημα διὰ τῆς διαθήκης του, καὶ τώρα
ἤρχετο πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ
υἱοῦ τοῦ Βερεγγαρίου Β' καὶ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του
Ὁθωνος Α'. Τοῦτο ἤδη ἦτο φυσικώτατον νὰ παραγάγῃ δυσπιστίαν
κατ' αὐτοῦ παρὰ τῷ Νικηφόρῳ· τὴν δὲ δυσπιστίαν ταύτην ἀντὶ νὰ
ἐλαττώσῃ ὁ Λουϊτπράνδος διὰ τῆς εὐπρεπείας τῶν τρόπων αὐτοῦ, ἠΰ-
ξησεν ἀπ' ἐναντίας διὰ δυστροπίας καὶ αὐθαδείας ἀφορήτου. Οὐδὲν
λοιπὸν παράδοξον ὅτι ἡ ἀποστολὴ του ἀπέτυχε, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις
τοῦ Νικηφόρου παροργισθεῖσα ἐκράτησεν ὡς λαθρεμπόριον πράγματά
τινα τὰ ὁποῖα οὗτος ἀναχωρῶν ἤθελε νὰ παραλάβῃ μεθ' ἐαυτοῦ ἀτε-
λῶνιστα, ὅπερ δὲν κατέστησε βεβαίως τὸν ἐπίσκοπον πολὺ εὐμενέστε-
ρον πρὸς τοὺς ἡμετέρους. Ἀλλὰ ἡ τίνος πίστεως δύνανται νὰ ᾔξιαι
ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ταῦτα ἡ χλεύη καὶ ἡ ὕβρις ἃς ἐπισωρεύει ἐν ταῖς
ἐκθέσεσιν αὐτοῦ κατὰ τε τοῦ βασιλέως Νικηφόρου, τῆς κυβερνήσεως
καὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ὑποτιθεμένου ὅτι δύνανται ποτὲ νὰ ᾔξιαι
πίστεως ἡ ὕβρις καὶ ἡ χλεύη; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ
πολιτείᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως διεμορφώθησαν δι' ἄλλοκότου
τινὸς κράσεως τῶν λειψάνων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου μετὰ
τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀσικνῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, οἱ τύποι, ἂν
δὲν ἐξηφάνιζον καθ' ὁλοκληρίαν, ἐξευθετέρουν ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα. Οἱ δὲ τύποι οὗτοι δὲν ἠδύναντο εἰμῇ
νὰ φανώσιν ὅπως οὖν παράδοξοι εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον ἐκείνον τοῦ νεά-
ζοντος δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποῖου κυριώτατον στοιχεῖον καὶ κε-
φαλαίωδης ἀφετηρία ἦτο ἐν παντὶ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ ἀνεξάρτη-

σία. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν ὁποίαν ἦτο φυσικὸν νὰ αἰσθανθῶσιν ἐνώπιον τῆς θαυμαστῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· καὶ τῆς ὑπερβαλλούσης πολυτελείας ἣτις ἐπεκράτει εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὴν βασιλεύουσαν, ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἀπὸ χωρῶν, αἵτινες πολὺ ἀπεῖχον νὰ ἀπολαμβάνωσιν ἐτι τοιαῦτα πλεονεκτήματα. Μὴ λησμονήσωμεν παρεκτὸς τούτων τὰ θρησκευτικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἐπίσκοπος Λατίνος δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι μέχρι τινός, δὲν δύνανται ὅμως ποτὲ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν μοχθηρὰν τοῦ ἀνθρώπου τούτου κακωβουλίαν. Τοῦτο ὁμολογοῦσιν τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων οἷον ὁ Λεβὼ καὶ ὁ Σλόσσερ. Ὁ τελευταῖος οὗτος μαλιστα ψέγει διαρρήδην τὴν πεφυσιωμένην τοῦ Λουϊτπράνδου οἴησιν καὶ τὴν αἰσχροὺς κολακειὰν πρὸς τὸν Ὁθωνα καὶ τὸν υἱόν του. Λέγων δὲ αὐτὸν προσφορώτερον εἰς κωμωδίας παράστασιν ἢ εἰς πρεσβεΐας διεξαγωγὴν, ἐπιφέρει ὅτι δι' ὅλα ταῦτα ἦτο ἐντελὼς ἀνεπιτήδειος νὰ ἐπιτύχῃ συμβιβασμὸν τινα εὐλογον μετὰ τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Ἄλλοι ὅμως, οἷον ὁ Γίββων, παρεδέχθησαν κατὰ γράμμα τὸν λίβελλον τοῦτον· ἐν γένει δὲ, ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα περιέχει ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς τότε δυτικῆς κοινωνίας, ἡ ἔκθεσις τοῦ Λουϊτπράνδου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰς καθ' ἡμῶν προλήψεις τῆς δύσεως, εἰς τὸ νὰ κορυφώσῃ τὰ μετὰ τῶν δύο κόσμων πάθη καὶ εἰς τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ μέγα κίνημα τῶν σταυροφοριῶν. Τοῦτου ἕνεκεν ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν λεπτομερεστέραν τοῦ γεγονότος τούτου ἔκθεσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ θέλομεν λάβει ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ παραστήσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστῃς ἡμῶν πολλὰς τῶν ἐθιμοταξιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινιούπολει αὐλῆς.

Καθ' ἃ προείπομεν ὁ Λουϊτπράνδος δὲν ἦλθε τότε πρῶτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν ἔλθει καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν, τῷ 948, εἰς ἄλλας ὅλως διόλου περιστάσεις. Ἐβασίλευε τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ῥωμανὸς εἶχε μνηστευθῇ, ὡς προείπομεν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἱταλίας Λοθαρίου Βέρθαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Βερεγγάριος Β' γινόμενος παντοδύναμος ἐν Λομβαρδίᾳ, δὲν κατέλιπεν εἰς τὸν Λοθάριον εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, τὸ ὁποῖον ἠτοιμάζετο καὶ αὐτὸ νὰ σφετερισθῇ, ἔγραψε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἐκείνον δυναστὴν

διαβεβαιῶν αὐτὸν περὶ τῆς φιλίας του καὶ συνιστῶν αὐτῷ τὸν νεαρὸν βασιλέα. Ὁ δὲ ἐξαπέστειλε τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ γραμματέως του Λουῖτπράνδου, νεωτάτου τότε ὄντος, καὶ τοῦ ὑποίου ἡ οἰκογένεια ἀνέλαθε προθύμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλα τὰ ἐξοδα τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἵνα παρ᾽ αὐτῷ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ Λουῖτπράνδος ἀναχωρήσας ἐκ Παυίας μετέβη κατὰ αὐγούστον τοῦ 948 εἰς Ἑνετίαν, ὅπου εὗρεν ἕνα ἐκ τῶν ἐπισήμων αὐλικῶν τοῦ βασιλέως ἐπανερχόμενον ἐκ τινος ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐπιτραπῇ εἰς Ἰσπανίαν καὶ Σαζωνίαν, καὶ συνεπαγόμενον τοὺς τε πρέσβεις τοῦ καλίου τῆς Ἰσπανίας, καὶ Λουῖτφρέδον τὸν πρέσβυν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ἐκπλεύσαντες δὲ ἐκεῖθεν ὅλοι ὁμοῦ, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 15 Σεπτεμβρίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ τῆς Μαγναύρας, τὸ ὅποιον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ δένδρου ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύστου κατασκευασμένου, καὶ φέροντος ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ διάφορα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου πτηνά. Τὸ δένδρον τοῦτο εἶχε κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου δλόχρυσον (σελ. 683 τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλ' ἀφ' ἧς ὁ Μιχαὴλ Γ', ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀσωτίας του, χωνεύσας τὸ καλλιτέχνημα ἐκεῖνο μετεποίησε τὸ μετάλλον εἰς νόμισμα, δὲν κατασκευασθῇ πλέον, ὡς φαίνεται, ἐκ χρυσοῦ καθαρῷ, ἀλλ' ἐξ ἐπιχρύστου ὀρειχάλκου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάθητο ἐπὶ μεγάλῳ χρυσοῦ θρόνου, τοῦ καλουμένου Σολομωντείου κεκοσμημένου δὲ ὑπὸ δύο ἐπιχρύσων λεόντων. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Λουῖτπράνδος, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ δύο εὐνούχων, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, πάντα τὰ πτηνὰ τοῦ δένδρου ἤρχισαν νὰ κελιδῶσιν, οἱ δὲ ἐν τῷ θρόνῳ λέοντες νὰ βρυχῶνται. Ὁ πρέσβυς, ὅστις εἶχε προειδοποιηθῇ περὶ τοῦτου, οὐδεμίαν ἐδειξεν, ὡς βεβαιοῖ, ἀπορίαν οὐδὲ φόβον· ἀλλ' ὅτε προσκυνήσας τρεῖς τὸν βασιλέα κατὰ τὸ ἔθος, ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξεπλάγῃ οὐκ ὀλίγον ἰδὼν τὸν θρόνον ἀνασυρθέντα δι' ἀφανοῦς τινος μηχανισμοῦ μέχρι τῆς ὀροφῆς, τὸν δ' ἐ' αὐτοῦ καθήμενον αὐτοκράτορα περιβεβλημένον ἕτερον ἱματισμόν. Ἡ ἀπόστασις, λέγει, καὶ τὸ ἔθος αὐτὸ δὲν ἐπέτρεπον τῷ αὐτοκράτορι νὰ τῷ ἀποτείνῃ· αὐτ' εὐθεῖαν τὸν λόγον τὸν ἠρώτησε δὲ ὁ λογοθέτης, πῶς ἔχει ὁ Βερεγγάριος, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ὁ πρέσβυς εἰς τὸ ἴδιον καταλυμα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐνῷ τὰ περὶ τοῦ κελιδήματος τῶν πτηνῶν ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν πρέσβεων ἐν τῷ ἰε κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, τὸ ὅποιον περιγράφει πῶς ἰγίνετο

ἡ τελετὴ αὕτη, περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ὀροφῆς οὔτε ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, οὔτε ἀλλαχοῦ που τῶν τότε γραφέντων εὐρομέν τι λεγόμενον.

Ὁ Λουῖτπράνδος διηγεῖται ὅτι ὁ Βερεγγάριος, ὅστις ἦτο σφόδρα φιλάργυρος, οὐδεμίαν εἶχε λάβει πρόνοιαν περὶ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ ἔθος, ἔπρεπε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅθεν ὁ πρέσβυς ἠναγκάσθη νὰ προσφέρῃ ὡς ἐκ μέρους τοῦ κυρίου του, τὰ δῶρα ὅσα ὁ πενθερός του, πλουσιώτατος ὢν, τῷ εἶχε δώσει ἵνα προσαγάγῃ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ἦσαν δὲ τὰ δῶρα ταῦτα ὅπλα ἐπιτηδείως ἐξειργασμένα, δύο ἀργυροὶ καὶ ἐπίχρσοι κύλικες, καὶ τέσσαρες εὐνοῦχοι, ὧν ἡ γαλλικὴ πόλις τοῦ Βεροδούνου πολλὴν μετῆρχετο τότε ἐμπορίαν μετὰ τῆς Ἰσπανίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον ἤρесе πλείοντερον τῶν ἄλλων. Ὁ πατὴρ τοῦ Λουῖτπράνδου, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἔλθει ὡσαύτως ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶχε διακριθῇ δι' ἐτι τιμιωτέρας προσφορὰς· διότι προσβληθεὶς καθ' ὅδον πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σλαύων στασιαστῶν, καὶ κατατροπώσας αὐτοὺς, προσήνεγκε τοὺς αἰχμαλωτευθέντας αὐτῶν ἀρχηγούς τῷ βασιλεῖ Ῥωμανῷ Α', ὅστις ἐπεδειξάτο τούτου ἕνεκεν ἰδιαίτουαν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐμένειαν. Ἀλλὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πατρὸς τοῦ Λουῖτπράνδου εἶχε ταραξεί κωμικόν τι περιστατικόν. Μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα ἔστειλλεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ὁ πατήρ τοῦ Λοθαρίου Οὐῤῥων, ἦσαν καὶ δύο κύνες, ὁποῖοι οὐδέποτε ἐφάνησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ· τὰ δὲ ζῶα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ὡς φαίνεται ὁ ἱματισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπροξένησε παράδοξον ἐντύπωσιν, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη νὰ ἀναχαιτισθῶσι.

Μετὰ τὴν πρώτην ἐπίσημον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος παράστασιν τῶν πρέσβων, καθ' ἣν συνήθως οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ ὑποθέσεων, ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλει αὐτοὺς εἰς ἰδιαιτέρας συνεντεύξεις, συνωμίλει μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς των, συνετιπᾶτο μετ' αὐτῶν καὶ προσέφερε δῶρα εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο καὶ ὡς πρὸς τὸν Λουῖτπράνδον, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις παρευρέθη εἰς διαφόρους ἐπισήμους τελετάς, αἵτινες συνέπесе νὰ πανηγυρισθῶσι κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴν του. Μία τούτων ἦτο τὸ μέγα γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν γενέθλιον τοῦ Χριστοῦ ἡμέραν εἰς τὸ ἐξάερον τῶν ἰθ' ἀκκουβήτων, ἥτοι εἰς τὴν αἵθουσαν τῶν ἰθ' τραπεζῶν. Τὸ

γεῦμα τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον τῶν 12 μεγάλων γευμάτων τὰ ὅποια ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδε καθ' ἐκάστην τῶν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως 12 ἡμερῶν, καὶ εἰς ἑκαστον τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο περὶ τοὺς διακοσίους πεντήκοντα ἄνδρας ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν, πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἁξιωματικῶν· πλὴν τούτων δὲ καὶ 12 πένητες, καὶ ἐκ διαλειμμάτων οἱ παρευρισκόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένοι πρέσβεις. Τὰ γεύματα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ τυπικὸν περιγράφεται λεπτομερέστατα ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου καὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις σέ' καὶ πγ' τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, διέφερον εἰς πολλὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν γευμάτων. Ἐνῷ συνήθως οἱ ἐσιτῳόμενοι ἐκάθηντο ὡς ἡμεῖς περὶ τὴν τράπεζαν, κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκείνας ἡμέρας καὶ ἄλλας τινὰς ἐτι ἀνεκλίνοντο κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι εἰς τὴν ἰδιαίτεραν καὶ τιμιωτάτην τοῦ βασιλέως τράπεζαν, οἵτινες ἦσαν συνήθως ἂν ὅχι πάντοτε, 12 εἰς τύπον τῆς ἀποστολικῆς δωδεκάδος, ἐν οἷς καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, ὠνομάζοντο δὲ ἅπαντες ἰδίως φίλοι τοῦ βασιλέως, τοιαύτην τινὰ ἀνακεκλιμένην θέσιν ἐλάβανον παρ' αὐτῷ. Ἐνῷ εἰς τὰ ἄλλα γεύματα τὰ σκεύη τῆς τραπέζης ἦσαν ἀργυρᾶ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ σκεύη ἦσαν ὀλόχρυσά. Ἐν γένει δὲ τοσαύτη ἦτο ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν γευμάτων τούτων, ὥστε ταῦτα κατετάσσοντο μεταξὺ τῶν λαμπροτέρων πανηγύρεων τοῦ κράτους. Καὶ ὅσας ἐκ συνέπιπτον δημόσιαι συμφοραὶ, τὰ γεύματα ταῦτα δὲν ἐγίνοντο, ἢ δὲ δαπάνη ἢ δι' αὐτὰ προσδωρισμένη ἐδίδετο εἰς τοὺς πτωχοὺς, ὅπως συνέβη λ. χ. ἐν ἔτει 31 τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας ὅτε σεισμῶν γενομένων φοβερῶν, καὶ συμφορῶν ἐκ τούτων δεινοτάτων, «λυπούμενος ὁ βασιλεὺς, λέγει ὁ Κεδρηνός, τὰ ἐξ ἔθους κλητόρια τοῦ δωδεκαημέρου οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τὰς ἐξόδους αὐτῶν δέδωκε τοῖς πτωχοῖς.» Εἰς ἐν λοιπὸν τῶν γευμάτων τούτων τοῦ ἔτους 948, πιθανώτατα εἰς τὸ πρῶτον, ἐκλήθη ὁ Λουῖτπράνδος καὶ ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ διηγείται πολλὰ ἀλλόκοτα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ τὸ ἐξῆς. Περὶ τὰ τέλη, λέγει, τοῦ γεύματος οἱ κερποὶ προσήγοντο ἐντὸς τριῶν χρυσῶν δοχείων, τὰ ὅποια ἦσαν τοσοῦτον βαρέα, ὥστε ἐκομίζοντο ἐπὶ ἁμαξίου διὰ πορφύρας κεκαλυμμένου. Διὰ τὴν τὰ παραθέσωσι δὲ εἰς τὴν τράπεζαν κατεβίβαζον ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σχοινία ἐπίχρυσά, ἔχοντα εἰς τὰς ἄκρας κρίκους χρυσοὺς, δι' ὧν προσαρτωμένων εἰς τὰς λαβὰς τῶν ἀγγείων, ἀνέσφύροντο ταῦτα διὰ μηχανήματός τινος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὑπάρχοντος

μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τραπέζης, καὶ τότε τέσσαρες ἄνθρωποι, συνωθούν-
τες τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο κατασκευάσμα, τὸ ἐναπέθετον ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βερεγγαρίου προσεκλήθη ὡσαύτως νὰ παρευ-
ρεθῇ εἰς τὴν διανομὴν τῶν φιλοτιμημάτων πρὸς τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τὸ
σάββατον τῶν Βαίων. Μακρὰ τράπεζα ἔχουσα μῆκος 15 ποδῶν καὶ
πλάτος 6, ἦτο, λέγει ὁ Λουὶτπράνδος, ἐντελῶς κεκαλυμμένη ὑπὸ θη-
κῶν, ὧν ἐκάστη ἔφερον ἐπισεσημειωμένον τὸ τε χρηματικὸν ποσὸν τὸ
ὁποῖον περιεῖχε, καὶ τὸν δημόσιον λειτουργὸν δι' ὃν ἦτο προσδιωρι-
σμένη. Ὁ βασιλεὺς ἵστατο εἰς τὴν ἄκραν τῆς τραπέζης· εἰς δὲ τῶν αὐ-
λικῶν ἐκάλει ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τοὺς μέλλοντας λαμβάνειν τὰς
δώρεάς. Πρῶτος ἐκλήθη ὁ κουροπαλάτης, εἰς ὃν δὲν ἐνεχείρισαν, ἀλλ'
ἐφόρτωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸ μέγα χρηματικὸν ποσὸν τὸ δι'
αὐτὸν ὠρισμένον, προσέτι δὲ καὶ τέσσαρα σκαραμάγγια, ἧτοι ἐπενδυ-
τας μακροὺς τοὺς ὁποίους οἱ στρατιωτικοὶ ἔφερον ὅταν ἔβρεχε. Μετὰ
τοῦτον προσῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, λα-
βόντες, ὡς ἴσοι τὴν ἀξίαν, τὸ αὐτὸ ἀμφοτέρω ποσὸν, τὸ ὁποῖον ἦτο
τηλικοῦτον, ὥστε μετὰ κόπου ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ἀνασηκώσωσι. Κα-
τόπιν παρέστησαν 24 μάχιστοι, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἀνὰ 24 λίτρας
χρυσίου, ἧτοι 26,000 περίπου δραχμῶν καὶ δύο σκαραμάγγια. Ἐ-
πειτα οἱ πατρίκιοι, λαβόντες ἕκαστος 2 λίτρας χρυσίου καὶ ἓν σκαρα-
μάγγιον καὶ μετὰ τούτους οἱ σπαθάριοι, οἱ κανδιδάτοι καὶ ἄλλοι
πολλοὶ τῶν ἐν ἀξιώμασι. Παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κεφάλαιον λα' τοῦ πρῶ-
του βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως τὸ διαλαμβάνον «ὅσα δεῖ παρα-
φυλάττειν τῇ παραμονῇ τῆς βαίοφόρου» καὶ λέγον ὅτι οἱ ἐν ἀξιωμα-
σιν εἰσερχόμενοι στιχηθὸν εἰς τὸν ναὸν λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ
βασιλέως ἀνὰ βαίον ἑνὸς καὶ προσέτι ἀνὰ ἑνὸς ἀργυροῦ σταυροῦ οἱ μὲν
μεγάλου οἱ δὲ μικροῦ, οὐδὲν ἐπιφέρει περὶ χρηματικῶν δωρεῶν· ἀλλὰ
ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι αἱ χρηματικαὶ διανομαὶ περὶ ὧν ὁμιλεῖ
ὁ Λουὶτπράνδος δὲν ἐγένοντο· ἐξάγεται μόνον ὅτι ἄλλοτε εἰς ἄλλας
ἡμέρας κατεσπαταλῶντο οὕτω τὰ δημόσια χρήματα καὶ πολλάκις
μάλιστα τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γη' κεφαλαίου τοῦ
δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ταύτην δὲ τὴν κατὰχρησιν
ἠθέλησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ περιστείλῃ ὁ Νικηφόρος, καθ' ἃ προεί-
πομεν. Μὴ παραλείψωμεν ὡσαύτως νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ κατακτη-
σαντες βραδύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀθωμανοὶ, οὔτινες ἐμιμήθη-
σαν πλεῖστα ὅσα τῆς τε διοικήσεως καὶ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοταξίας τῶν

προκατόχων, ἐτήρησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ τὸ ἔθος νὰ καλῶσι τοὺς ξένους πρέσβεις εἰς τὴν τελετὴν τῆς πληρωμῆς τῶν Γενιτσάρων, ἐπιδείξεως χάριν τῶν θησαυρῶν τοῦ κράτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πρώτης πρεσβείας τοῦ Λουῖτπράνδου καθ' ἣν, ἐπειδὴ ὁ, τε Βερεγγάριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶχον ἀμοιβαῖον συμφέρον νὰ οἰκονομήσωσιν ἀλλήλους, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ὁμαλῶς. Ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν πρεσβείαν ἣτις ἐγένετο ἀκριβῶς μετὰ εἴκοσιν ἔτη, τῷ 968, πολλαὶ ὑπῆρξαν ὡς ἡξέυρομεν ἤδη αἱ ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἐκ μέρους τοῦ Νικηφόρου. ἐκ τούτου δὲ αἱ σχέσεις ἀπέβησαν δύσκολοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐνῶ ὁ Ὅθων ἤθελε διὰ τοῦ συνοικεσίου τὸ ὁποῖον ἐπρότεινε νὰ προσλάβῃ ὡς προῖκα τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Νικηφόρος τάνάπαλιν ἐπέμενε εἰς τὸ νὰ ἀνακτῇ τὴν μέσσην καὶ τὴν ἄνω, ἔχων εἰς τοῦτο συνεργὸν τὸν υἱὸν τοῦ Βερεγγαρίου Β' Ἀδαλβέρτον, ὅστις μετὰ τὸν πρό μικροῦ συμβάντα θάνατον τοῦ πατρὸς του εἶχε καταφύγει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Λουῖτπράνδος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 4 ἰουνίου, καὶ κατέλυσεν ἐντὸς τοῦ προσδιορισθέντος δι' αὐτὸν οἰκήματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει μὲν παλάτιον, περιγράφει δὲ ὡς φυλακὴν, προστιθέμενος ὅτι ὁ ἐπιτραπὴς τὰ τῆς καθημερινῆς αὐτοῦ συντηρήσεως οἰκονόμος ἔτρεφεν αὐτὸν κάκιστα. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ὠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, Λέοντος τοῦ κουροπαλάτου καὶ λογοθέτου, ὅπου προέκυψεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας συζήτησις, ἐξ ἧς κακὴ προσιωνίσθη ἡ ἐκβασὶς τῆς ἀποστολῆς. Ὁ Λέων δὲν ἤθελε νὰ ἀποκαλέσῃ τὸν Ὅθωνα βασιλέα, δηλαδὴ ὅπως ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον αὐτοκράτορα, ἀλλὰ ὠνόμαζεν αὐτὸν ἀπλῶς ῥῆγα ἥτοι προσηγόρευε βασιλέα κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης παρ' ἡμῖν σημασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς ἐπέμενε νὰ διατηρήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα τοῦ κυρίου του, ὁ Λέων τὸν εἶπεν ὅτι ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν οὐχὶ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας χάριν, μεθ' ὁ ἀναστὰς ὠργισμένος, ἐδέχθη τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὅθωνος οὐχὶ αὐτὸς ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ διερμηνέως.

Τὴν ἐπιούσαν 7 ἰουνίου, ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο νὰ ἦναι ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, προσήχθη ὁ Λουῖτπράνδος εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐνώπιον τοῦ Νικηφόρου. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τῆς ἐκθέσεώς του ἐπιχειρεῖ τὴν ἀκόλουθον τοῦ βασιλέως γελοιογραφίαν. Ὁ Νικηφόρος εἶναι, λέγει, ἄνθρωπος ὁπώσοῦν τερατώδης, πυγμαῖος, ἔχων κεφαλὴν μεγάλαν

λην, ὀφθαλμοὺς δὲ ἴσους κατὰ τὴν σμικρότητα τοῦ ἀσπάλακος· γένειον βραχὺ, πλατὺ, πυκνὸν καὶ ἡδῶς μίξοπόλιον· μέτωπον στενότατον, κόμην μακρὰν καὶ δασεῖαν. Εἶναι αἰθίοψ τὴν χροιάν, ὥστε δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀπαντήσω περὶ μέσας νύκτας· καὶ ἐνῶ εἶναι προγὰστωρ, ἔχει τοὺς γλουτοὺς ἰσχνούς, τοὺς μηροὺς μικροτάτους, τὰς κνήμας βραχείας, καὶ τοὺς πόδας μικροὺς. Ὁ βύσσινος μανδῦας ὃν φορεῖ εἶναι τετριμμένος καὶ δυσώδης. Ἐπὶ πᾶσιν εἶναι θρασὺς τὴν γλῶσσαν, ἀλώπηξ τὴν διάνοιαν, Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιτοκίαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐν τούτοις τὴν εἰκόνα τοῦ Νικηφόρου κατέλιπεν ἡμῖν καὶ ἕτερος αὐτοπτης χρονολόγος, ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις γράψας πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου, ἐνῶ ἤρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες δυσμενῶς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ διακείμενοι, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς κολακείας αὐτόν. Εἶδομεν δὲ ἐκ τῆς εἰκόνης ταύτης (σελ. 127 καὶ 144 τοῦ παρ. τόμου) ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο μὲν πολλὰ εὐειδὴς ἄνθρωπος, εἶχεν ὅμως σῶμα ἀθλητικόν, καὶ ἦθος ἀκατάπληκτον καὶ εὐγενές, προσενῶν ἐν γένει σεβαστὴν καὶ οὐχὶ γελοίαν εἰς τοὺς παρισταμένους ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶχε κατὰ τι τὸ σῶμα ἀσύμμετρον, ἵπως ἦτο δυνατόν πρέσβυς σπουδαῖος εἰς τοῦτο καὶ μόνον νὰ ἀποβλέψῃ τὸ ἐλάττωμα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔβλεπε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, τὸν διαγαγόντα τὸν βίον ἅπαντα ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, καὶ τοσαῦτα περιφανῆ κατὰ τῶν μωχαμεθανῶν στήσαντα τροπαῖα; Ὡστε ἡ κακοβουλία του γίνεται πρόδηλος ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐξακολουθεῖ καταφατινόμενη ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου του. Ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νικηφόρου, ἐπιφέρει, οὐχὶ ὅμως εἰς ἴσην πρὸς αὐτὸν θέσιν, ἀλλὰ κατωτέρω ἐκάθηντο δύο μικροὶ αὐτοκράτορες (ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, τὰ τέκνα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς) πρώην μὲν δεσπόται αὐτοῦ, νῦν δὲ ὑπῆκοι. Μετὰ δὲ τὴν προεισαγωγικὴν ταύτην περιγραφὴν ὁ Λουῖτπράνδος παρατίθει τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ ὁμιλίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὸν πρέσβυν τοῦτον δὲν ἐτηρήθη τὸ σύνθημα τυπικόν, τὸ ὁποῖον εἶδομεν ἐφαρμοσθὲν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Λουῖτπράνδον ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρεσβεΐας. Δὲν ἐγένετο δηλαδὴ ἐπίσημος αὐτοῦ δεξιῶσις καὶ μετὰ ταῦτα περὶ ὑποθέσεων συνέντευξις. ἄλλ' ἐκλήθη ἀμέσως εἰς τὴν συνέντευξιν ταύτην, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος λαβὼν τὸν λόγον ὠμίλησεν ὡς ἑξῆς.

«Ἐπρεπε καὶ ἠθέλομεν τῷντι νὰ σὲ ὑποδεχθῶμεν εὐμενῶς καὶ με-

γαλοπρεπῶς, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο ἡ ἀσέβεια τοῦ κυρίου σου, ὅς τις κατέλαθέ μὲν τὴν Ῥώμην ἐχθρικῶς, κατεδίωξε δὲ μέχρι θανάτου τὸν Βερεγγάριον καὶ τὸν Ἀδαλβέρτον· καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσεν ἡ ἐτύφλωσεν, ἡ ἐξώρισε πολλοὺς Ῥωμαίους, ἀπειραῖσθον ἐπὶ τέλους νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ ἡμετέρου κράτους τὰς πόλεις διὰ φόνου καὶ πυρός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέτυχεν τοῦ ἀδίκου τούτου σκοποῦ, ἰδοὺ σήμερον ἀποστέλλει πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ προσχήματι εἰρήνης, ὡς εἰ κατασκοπον, σὲ τὸν ὑπαγορεύσαντα καὶ παρορμήσαντα τὴν κακοβουλίαν του.»

Εἰς ταῦτα ὁ Λουίπρανδος βεβαιοῖ ὅτι ἀπήντησεν διὰ τῶν ἀκολούθων ὁρθῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' οὐχὶ κοσμίως ἐκτεθεισῶν παρατηρήσεων. Εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα λόγοι ἀποπνεύουσιν ὑπερβάλλουσάν τινα κατὰ τοῦ Ὁθωνος πικρίαν. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ἱμιλήσῃ αὐστηρότερον τοῦ πρέσβεως, νομίζομεν ἐν γένει ὅτι ὁ Λουίπρανδος δὲν ἐξέθηκε κατὰ λέξιν τοὺς γενομένους διαλόγους, ἀλλὰ διεσκεύασεν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἴδια πάθη καὶ συμφέροντα. Ὅπωςδὴποτε ἰδοὺ πῶς λέγει ὅτι ἀπήντησεν εἰς τὰ προειρημένα. — Ὁ κύριός μου δὲν ἀπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης διὰ τῆς βίας καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπῆλλαξεν αὐτὴν τυράννου, ἢ μᾶλλον τυράννων. Μήπως δὲν ἐδέσποζον αὐτῆς θηλυδρίαι, τὸ δὲ δεινότερον καὶ αἰσχιστον, πόρνοι; Ὑπνωττε τότε νομίζω ἡ ἰσχὺς σου καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν προκατόχων σου, οἵτινες ὀνόματι μὲν οὐχὶ δὲ καὶ πράγματι ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες. Ἐὰν ἦσαν ἰσχυροὶ, ἐὰν ἦσαν αὐτοκράτορες Ῥωμαίων, διατί ἐγκυτέλιπον τὴν πόλιν εἰς πορνῶν χεῖρας; Μήπως καὶ τῶν ἀγιωτάτων παπῶν ἄλλαι μὲν δὲν ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατεπιέσθησαν παρὰ σοῦ; Μήπως ὁ Ἀδαλβέρτος δὲν ἔπεμψεν ὑβριστικὰς ἐπιστολάς πρὸς Ῥωμανὸν καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς προκατόχους σου αὐτοκράτορας; μήπως δὲν ἐσύλησε τὰς ἐκκλησίας τῶν ἀγιωτάτων ἀποστόλων; Τίς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ὑμῶν θείῳ ζήλῳ κινούμενος ἐφρόντισεν νὰ τιμωρήσῃ τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν, καὶ νὰ ἀνορθώσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κράτει τὴν ἐκκλησίαν; Ὑμεῖς ἡμελήσατε ταῦτα πάντα, οὐχὶ δὲ ὁ κύριός μου, ὅς τις ἐκ περάτων γῆς προκύψας καὶ εἰς Ῥώμην ἐλθὼν, ἀνέτρεψε μὲν τοὺς ἀσεβεῖς, ἀπέδωκε δὲ εἰς τοὺς τοποτηρητάς τῶν ἀγίων ἀποστόλων πᾶσαν δύναμιν καὶ τιμὴν. Μεθ' ὃ τφόντι τοὺς καθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς στασιάζοντας, τοὺς ἱεροσύλους παραβιάστας τῶν ὄρκων, τοὺς βασανίσαντας καὶ ληστεύσαντας τοὺς ἀποστολικούς πατέρας, ἐθανά-

τωσε διαφοροτρόπως καὶ ἐξώρισεν, ἐπόμενος εἰς τὰ δόγματα τῶν Ῥωμικίων αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ ἄλλων. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ἔπραττε τοῦτο ἤθελε λογισθῇ ἀσεβής, ἄδικος, ὠμὸς, τύραννος. Εἶναι δὲ πασίγνωστον ὅτι ὁ Βερεγγάριος καὶ ὁ Ἀδαλβέρτος, διὰ τῆς συνεργείας τῶν ὅπλων του, παρέλαβον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ χρυσοῦν σκήπτρον τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου, ὑποσχόμενοι ἐνόρκως πίστιν ἐπὶ προυνσίᾳ τῶν δούλων σου, τῶν ἔτι σωζομένων καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ζώντων. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰσηγήσει τοῦ διαβόλου ἐπιβούλως παρεβίβισαν τὸν ὄρκον ἐκείνον, δικαίως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς βασιλείας, ὡς λειποτάκτας καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἀποστατάς, ὡς ἤθελες πράξει καὶ σὺ πρὸς ὑπηκόους ἀποστατήσαντας.

Ταῦτα ὁμως, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ. δὲν συνομολογεῖ ὁ ἀξιοματικὸς οὗτος τοῦ Ἀδαλβέρτου.

Ἐὰν ἄλλα λέγῃ οὗτος, ἀπήντησεν ὁ Λουῖτπράνδος, εἰς τῶν περὶ ἐμὲ ἀξιοματικῶν θέλει ἀποδείξει αὔριον, τῇ ἀδείᾳ σου, διὰ μονομαχίας ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ὅπως ἐγὼ ἀποφάνομαι.

Ἔστω, ὑπέλαθεν ὁ Νικηφόρος, ὅτι δικαίως ἔπραξε ταῦτα, ὡς λέγεις. Ἀλλὰ ἰδικτί προσέβηκε διὰ πολέμου καὶ πυρὸς τὰ μεθόρια τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐνῶ εἴμεθα φίλοι, καὶ διενούμεθα νὰ συνομολογήσωμεν δι' ἀγχιστείας συμμαχίαν ἀδιάρρηκτον;

Ἐνταῦθα ὁ Λουῖτπράνδος παρετήρησε. Τὴν χώραν ταύτην, ἣν λέγεις ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος σου, ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἡ γλῶσσα ἀποφάνονται ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ἰταλικὸν βασίλειον. Καὶ ἀφοῦ διὰ διαφορῶν λόγων ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ἐπέφερεν. Ἐν τούτοις ὁ κύριός μου μὲ ἐπεμφε πρὸς σέ, ἵνα, ἐὰν θέλῃς νὰ δώσῃς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Θεοφανοῦς, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος αὐγουστου Ὁθωνος καὶ κυρίου μου, βεβαιώσῃς τοῦτο ἐνόρκως πρὸς ἐμέ, καὶ ἐγὼ πάλιν βεβαιώσω ἐνόρκως ὅσα εἰς ἀμοιβὴν τῆς χάριτος ταύτης ὁ κύριός μου θέλει πράξει καὶ τηρήσει πρὸς σέ. Ἀλλὰ καὶ καλίστον ἤδη ἄρραθῶνα φιλίας προσέφερεν ὁ κύριός μου τῇ σῇ ἀδελφότητι, πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένην Ἀπουλίαν.

Ἡ δευτέρα ὥρα, ὑπέλαβε τότε ὁ Νικηφόρος, παρῆλθεν ἡδὴ, ὥστε ἀνάγκη νὰ τελέσωμεν τὴν προέλευσιν ἄλλοτε δὲ θέλομεν ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ῥηθέντα.

Προέλευσις ἐλέγετο ἡ σήμερον παρ' ἡμῖν λεγομένη τελετὴ καὶ πα-

ράταξις· ἡ δὲ προέλευσις τῆς Πεντηκοστῆς, ὃ ἐστὶν ἡ πομπικὴ τοῦ βασιλέως μετάβασις εἰς τὸν μέγαν ναόν, ἡ ἐν αὐτῷ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας, ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὸ ἐπίσημον γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρυσῶν τραπεζῶν ἐδίδετο ἐνταῦθα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, περιγράφονται λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ θ' τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ἀλλ' ὁπόσον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη περιγραφή διαφέρει τῆς βωμολοχίας, δι' ἧς ὁ Λουῖτπράνδος ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ διακωμωδήσῃ τὴν τελετὴν ταύτην! Τοὺς ἐνθεν καὶ ἐνθεν παραπεταγμένους δῆμους παρίστησιν ὡς συρφετὸν ἀνθρώπων χυδαίων καὶ ἀνυποδότητων, ἐνῶ, ὡς γνωστὸν, οἱ καλούμενοι δῆμοι, δηλαδὴ οἱ Βένετοι καὶ οἱ Πράσινοι, ἀπετέλουν τὸ κράτιστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἐκοινώνουν ὅλων τῶν τελετῶν, καὶ περὶ τοῦ ἱματισμοῦ τῶν ὑποίων ἰδίως ὁμιλῶν ὁ Προκόπιος λέγει ὅτι «εὐπαρυφοὶ ἡξίουσι εἶναι ἅπαντες, κομπωδεστέραν ἢ κατὰ τὴν ἐκάστου ἀξίαν ἐνδιδυσκόμενοι τὴν ἐσθήτα.» Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μικρὸν παραβαλλόμενον πρὸς τὰ ἐπόμενα. Καὶ αὐτοὶ, λέγει, οἱ ἄρχοντες, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀνά μέσον τοῦ ὄχλου ἐκείνου πορευόμενοι, ἦσαν περιβεβλημένοι χιτῶνας εἰς ἀληθὴ ῥάκη ὑπὸ τοῦ χρόνου μεταβεβλημένους, διότι κατήγοντο, ὡς βεβαιοῖ, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν παππεπιπάππων αὐτῶν. Οὐδεὶς κατ' αὐτὸν ἦτο ἐκεῖ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων περιβεβλημένος, παρεκτὸς μόνου τοῦ Νικηφόρου, τὸν ὁποῖον ὁμως τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα, κατεσκευασμένα ὄντα δι' ἄνθρωπον μεγαλήτερον, ἀνεδείκνυν ἀηδέστερον τοῦ συνήθους. «Μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἀνακράζει, (διότι ἀποτείνεται πρὸς τὸν Ὁθωνα Α' καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀδελαιῖδα μὰ τὴν (ζωὴν ὑμῶν, ἣν ἔχω τῆς ἐμῆς τιμωτέραν, μία καὶ μόνη τῶν πολυτίμων ἐσθήτων τῶν μεγιστάνων σας εἶναι ἀσυγκρίτῳ πολυτιμότερα ἑκάτὸν ἐξ ἐκείνων τῶν στολῶν, καὶ αὐτῆς τῆς στολῆς τοῦ Νικηφόρου.» Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐνταῦθα ὁ παραλογισμὸς τοῦ Λουῖτπράνδου ὑπερβαίνει πάντα ὄρον. Αἱ στολαὶ τῶν ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύναντο νὰ ᾖναι οὔτε παμπάλαιαι, οὔτε παλαιαί, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὡς εἶδομεν, κατ' ἔτος οἱ βασιλεῖς ἐδίδον εἰς αὐτοὺς πολλὰς νέας τοιαύτας στολάς. Ἦσαν δὲ αὐταὶ κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν ἐκάστης σχεδὸν σελίδος τῆς Βασιλείου τάξεως καὶ τοῦ Κωδίνου, χρυσοκέντηται, καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ ᾖναι ἡ πολυτέλεια αὐτῶν μικροτέρα ἐπὶ Νικηφόρου, ὅτε τοσοῦτοι συνέρρευσαν ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης,

τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 θησαυροὶ, ὥστε ἡ σύγκρισις τῆς αὐλῆς ταύτης πρὸς τὰς ὁμολογουμέ-
 νως πενιχροτέρας τότε βασιλείας τῆς δύσεως, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ κω-
 μική. Ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦ Λουῖτπράνδου προβαίνει κορυφούμενον. Ἀ-
 γανακτῶν διὰ τὰς συνήθεις εὐχὰς καὶ εὐλογίας, αἷτινες ἀντήχουν
 διερχομένου τοῦ Νικηφόρου, ἀνακράζει ὅτι πολὺ εὐστοχώτερον ἤθελον
 πράξει ἂν ἀπέδιδον αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα 16 ἐπιθετα· ἄνθραξ ἐσβεσμένη,
 γρῆιδιον τὸ βῆμα, αἰγίπαν τὸ πρόσωπον, ἀγροῖκε, ἀκάθαρτε, αἰγι-
 πόδη, κερασφόρε, κένταυρε, σύαγρε, ἀμαθέστατε, ἀγριάνθρωπε, βάρ-
 βαρε, ὦμέ, τριχωτὲ, ἀποστάτα, Καππαδόκα. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν
 ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὁ Λουῖτπράνδος προσεκλήθη εἰς τὸ γεῦμα, τὸ ὁ-
 ποῖον ἐδίδετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀμέσως ὁμῶς δυση-
 ρεστήθη διότι δὲν προσδιώρισαν αὐτῷ μίαν τῶν πρώτων ἐν τῇ τραπέζῃ
 θέσεων, ἀλλὰ τὴν 15. Διαρκούντος τοῦ γεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ πρέσβυς
 χαρακτηρίζει ὡς μακρὸν καὶ ἀηδές, ὁ Νικηφόρος ὠμίλησε πρὸς αὐτὸν
 μετὰ σαρκασμοῦ τινος καὶ περιφρονήσεως περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ
 ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κυρίου του. Ἐνῶ δὲ ὁ πρέσβυς ἡτοιμάζετο νὰ
 δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν, ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ
 ὁμιλήσῃ καὶ προσέθηκεν, ὥσανεὶ πρὸς περιφρόνησιν, «ἐσεῖς δὲν εἴσθε
 Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδιοι.» Τότε ὁ Λουῖτπράνδος, μὴ δυνάμενος
 νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ προσέχων ὅτι ὁ Νικηφόρος
 διὰ τοῦ δεικτοῦ ἐπέτασεν αὐτῷ σιωπὴν, ἐξεσφενδόνισε πολλὰς κατὰ
 τῶν Ῥωμαίων ὕβρεις, ἀρχόμενος ἀπὸ Ῥωμύλου, προσέθηκεν ὅτι οἱ
 Λογγοβάρδιοι καὶ οἱ ἄλλοι γερμανοὶ, ὅταν θέλωσι νὰ ὕβρισωσί τινα,
 ὀνομάζουσιν αὐτὸν Ῥωμαῖον, ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ ὀνόματι περιλαμβά-
 νοντες πᾶν ὅ,τι ἀγενές, πᾶν ὅ,τι ἄνανδρον, πᾶν ὅ,τι φιλάργυρον, πᾶν
 ὅ,τι ἀσελγές, πᾶν ὅ,τι δόλιον, πᾶσαν ἐνὶ λόγῳ κακίαν. Καὶ μὴ ἄρ-
 κούμενος εἰς ταῦτα προσετέφερεν ὅτι ἐὰν γίνῃ πόλεμος, αἱ πρῶται μά-
 χαι θέλουσιν ἀμέσως ἀποδείξει ποῖοι εἶναι ἀνδρεῖότεροι, ἡμεῖς ἢ ἐσεῖς.
 Ἐκ τῶν λόγων τούτων παροξυνθεὶς ὁ Νικηφόρος, τὸν μὲν Λουῖτπράν-
 δον διέταξε διὰ τῆς χειρὸς νὰ παύσῃ λαλῶν, ἀρθείσης δὲ ἐκ μέσου
 τῆς τραπέζης παρήγγειλε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ κατάλυμα αὐτοῦ, τὸ ὁ-
 ποῖον ὁ Λουῖτπράνδος ὀνομάζει πάλιν φυλακὴν, καὶ ὅπου βεβαίῳ ὅτι
 ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Ἐπὶ τέλους ἔγραψε πρὸς Λέοντα τὸν κουροπα-
 λάτην καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου (τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικηφόρου) ἐπι-
 στολὴν ἔχουσαν ὡς ἐξῆς. «Ἐὰν ὁ γαληνότατος αὐτοκράτωρ σκοπὸν

ἔχῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἦλθον, τὰ παθήματα ὅσα ὑπεφέρω ἐνταῦθα δὲν μὲ καταβαλλουσι· παρακαλῶ μόνον νὰ πληροφωρῇσά με τὸν κύριόν μου ὅτι δὲν χρονοτριβῶ ἐνταῦθα ἐπὶ ματαίῳ. Ἐάν δὲ ἄλλως ἔχωσι τὰ πράγματα, ἅς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἀποπλευσῶ διὰ τοῦ ἀναχωροῦντος ἐνετικοῦ πλοίου, διότι εἶμαι ἀσθενής, καὶ ἂν ἐπέστη ἡ ὥρα τοῦ θανάτου μου, ἐπιθυμῶ νὰ ταφῶ εἰς τὴν πατρίδα μου.»

Τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὁ Λέων ἐκάλεσε τὸν Λουῖτπράνδον εἰς συνέντευξιν, εἰς ἣν παρευρέθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν δημοσίων λειτουργῶν καὶ ἰδίως ὁ παρακκοιμώμενος Βασίλειος. Ἀλλὰ μετὰ τὰ προεκτεθέντα, ἔννοεῖται, ὅτι ἡ συνεννόησις ἦτο δύσκολος.

Ἀφοῦ ἠρώτησαν τὸν πρέσβυν τίνος ἕνεκεν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἀφίκετο ἵνα συνομολογήσῃ κηδεστίαν μέλλουσαν νὰ ἐπαγάγῃ διηνεκῇ εἰρήνην, οἱ περὶ τὸν Λέοντα παρετήρησαν ὅτι δὲν ἠκούσθη ποτὲ πορφυρογεννήτου πορφυρογέννητος θυγάτηρ νὰ συζευχθῇ ἀλλόφυλον· ὅτι οὐδὲν ἤττον, εἰ καὶ μέγα τὸ πρᾶγμα, εἰμπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐὰν παραδώσωσι τὴν Ῥώμην, καὶ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐπίλοιπον μέχρι τῆς κάτω Ἰταλίας χώραν. Ἐάν δὲ πάλιν ἐπιθυμῶσι τὴν φιλίαν τοῦ βασιλέως ἄνευ κηδεστίας, ἅς ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν Ῥώμην, καὶ ἅς ὑπαγάγωσιν εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ κράτος τοὺς ἀποστατήσαντας ἡγεμόνας τῆς Καπύης καὶ τοῦ Βενευέντου. Εἰς ταῦτα ὁ Λουῖτπράνδος ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Χριστοφόρος συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Πέτρου, ἐνῶ ὁ Ὅθων ἔχει δούλους ἰσχυροτέρους τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὅπερ δὲν ἐρρέθη πολλὰ εὐφυῶς, καὶ εὐχερῶς ἀνηρέθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λέοντα, εἰπόντων ὅτι ὁ Χριστοφόρος οὗτος δὲν ἦτο πορφυρογέννητος. Ἐξακολουθήσας δὲ τὸν λόγον ὁ Λουῖτπράνδος ἐπανεῖλαβε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ὅθων δὲν ἀφῆρεσε τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπῆλλαξεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς πόρνας τινὰς δουλείας, ἀποδοὺς πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὅλα τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κτήματα. Διὰ τὸ λοιπὸν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν πράττει τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὰ κτήματα τῆς ἀποστολικῆς ἑδρας τὰ ἐν τῇ κράτει αὐτοῦ κείμενα· Καὶ ἐπειδὴ ὁ παρακκοιμώμενος Βασίλειος ἀπῆντησεν ὅτι θέλει πράξει τοῦτο, ὅταν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὀργανωθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὁ Λουῖτπράνδος ἀπεκρίθη εἰρωνικώτατα,

ὅτι ἄνθρωπος περιυβρισθεὶς ἐπεκαλέσατο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν· τοῦ δὲ Θεοῦ εἰπόντο·, ὅτι θελεῖ πράξει τοῦτο ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅποσον ἄργα, ὑπέλαθεν ἐκεῖνος.

Ἐνταῦθα ἐκάγχασαν πάντες πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ διακοπείσης τῆς συνεντεύξεως, ἀπήχθη πάλιν ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὸ κατάλυμά του, ὅπου διετέλεσεν, ὡς λέγει, αὐστηρῶς φυλαττόμενος μέχρι τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε προσεκλήθησαν αὐτός τε καὶ τινες πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀφικθέντες τὴν προτεραίαν, νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ, μετὰ τὴν λειτουργίαν, νὰ παρακαθίσωσιν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν. Ἄλλ' ἐνταῦθα νέον πάλιν συνέβη σκάνδαλον. Ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς τῶν Βουλγάρων ἐκάθησεν εἰς θέσιν προηγουμένην τῆς τοῦ Λουϊτπράνδου, ὁ τελευταῖος οὗτος ἀγανακτήσας κατέλιπε τὸ συμπόσιον. Ἀμέσως ὅμως παρηκολούθησαν αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀρχιγραμματεὺς Συμεὼν, καὶ τὸ μὲν δι' ἐξηγήσεων, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν, τὸν κατέπεισαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταπραῦνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, τὸν ἐπεμψεν ἐκ τοῦ ἐρίφιου οὗ ἐγεύετο μέρος εἰς ἐνδειξὴν ἰδιάζουσης εὐνοίας· ὅπερ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Λουϊτπράνδον νὰ εὕρῃ ἀηδέστατον τὸ ἐρίφιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον λέγει ὅτι ἦτο μετὰ σκορόδων, κρομμύων καὶ πράσων ὠνθυλευμένων, καὶ διὰ χαθιαρίου κεκρυκευμένον. Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεχώρησαν οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων προσεκλήθη πάλιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρευρέθησαν ὁ, τε πατριάρχης καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι. Ἐν τῷ συμποσίῳ τούτῳ ἡ ὁμιλία περιεστράφη φυσικῶς τῷ λόγῳ περὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὁ δὲ Λουϊτπράνδος ἀφοῦ παρετήρησεν ὅτι ὅλαι αἱ αἱρέσεις προέκυψαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπερ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἀληθές, ἰσχυρίσθη ἔπειτα ὅτι αἱ αἱρέσεις αὗται δὲν περιεστάλησαν καὶ δὲν κατεστράφησαν εἰμὴ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ δύσει συνόδων, ὅπερ δὲν ἦτο ἀληθές, διότι, καθὼς ἤξεύρομεν, αἱ ἐπὶ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι αἱ κυρίως καταπολεμήσασαι πᾶσαν αἵρεσιν, συνεκροτήθησαν ὅλαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐλαβε δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις δὲν ἔπαυεν ἀπαιτῶν ὥστε ὁ Ὅθων νὰ παραιτήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, καὶ νὰ παραδῶσῃ τὸ Βενεῦντον καὶ τὴν Καπύην εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ὁ Λουϊτπράνδος ὁμιλῶν περὶ τῶν συνεντεύξεων τούτων καὶ τῶν γευμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα πάντοτε ἐκαλεῖτο, δὲν παύει ὑβρίζων καὶ χλευάζων τὰ

πάντα. Ἐξ αὐτοῦ δὲ μανθάνομεν περίεργόν τι περιστατικόν, ὅτι τὸ τραπεζομάνδυλον τῆς βασιλικῆς τραπέζης δὲν ἐκάλυπτεν αὐτὴν ὁλόκληρον, ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτῆς, ὅτι αἱ θέσεις τῆς τιμῆς ἦσαν αἱ ἐντὸς τῆς ὀθόνης ταύτης κείμεναι, καὶ ὅτι αἱ λοιπαὶ ἐλογίζοντο πολὺ κατώτεραι. Εἰς τὴν Βασίλειον τάξιν οὐδεμίαν τοιαύτην λεπτομέρειαν εὐρίσκομεν. Οἱ προσκαλούμενοι εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, δηλαδὴ εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς ἣν ἐκάθητο ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς, ὠνομάζοντο φίλοι αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἦσαν ὅλοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁμοταγεῖς, μὴ διακρινόμενοι εἰμὴ κατὰ τοῦτο ὅτι ἄλλοι ἐκάθηντο πλησιέστερον καὶ ἄλλοι ἀπώτερον τοῦ βασιλέως. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀδελφέντος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπ' ἀνέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν, διεμήνησεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι εἶχεν ἐτοίμους 8,000 ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἦτο βέβαιος νὰ καταβάλλῃ τὸν Ὅθωνα, ἐὰν ἐλάβανεν ἐπικουρίαν τινὰ ἑλληνικὴν. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος παρσκευάσας στόλον 28 πλοίων, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀδελφέντος ἐζήτηε πρὸς τοῖς ἄλλοις χρηματικὴν συνδρομὴν, ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου νὰ δώσῃ τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα, ἐὰν τῷ ὄντι ἔχῃ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔλεγεν. Ὁ στόλος ἐξέπλευσε τὴν 19 ἰουλίου, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρομεν ἂν διεπεραιώθη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὅθων πληροφορηθεὶς περὶ τῶν δυσμενῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Βᾶριν, μὴ περιμένων τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πρέσβεως του· ἀλλ' ἐπειτα διὰ προτροπῶν τοῦ Λουῖτπράνδου, παρήτησε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ὁ δὲ Νικηφόρος, κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης τοῦ ὁποίου δὲν παύει κατακραυγάζων ὁ Λουῖτπράνδος, ἐσεβάσθη τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐδὲν κακὸν ἔπραξε πρὸς τὸν πρέσβυν ἡγεμόνος, ἔχοντος μὲν ἔτι ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπιχειροῦντος δὲ συγχρόνως ἐχθροπραξίας· περιωρίσθη μόνον νὰ καλέσῃ τὸν Λουῖτπράνδον καὶ νὰ τῷ εἴπῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐλευθέρως πρὸς τὸν κύριόν του, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡτοιμάζετο καὶ αὐτὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν προεκτεθεῖσαν τελευταίαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείαν του. Ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 22 ἰουλίου. Διατρίψας ὅμως ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος ἐν Βιθυνίᾳ, ἐκάλεσε πάλιν παρ' ἐαυτῷ τὸν Λουῖτπράνδον καὶ τὸν παρετήρησεν ὅτι ἀφοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ πράξῃ κατὰ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμίας καὶ νὰ συνάψῃ φιλίαν αἰδίον μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ κυρίου του, τοῦλάχιστον ἅς κατορθώσῃ νὰ μὴ συντα-

χθῆ ὁ κύριός του μετὰ τῶν ἡγεμόνων Καπύης καὶ Βενευέντου, τοὺς ὑποίους, δούλους ὄντας τοῦ αὐτοκράτορος, προτιθεται οὗτος νὰ καταπολεμήσῃ. Εἰς ταῦτα ὁ πρέσβυς τοῦ Ὁθωνος ἀπήντησεν ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες οὗτοι εἶναι ὑποτελεῖς τῷ κυρίῳ του, οὗτος δὲν δύναται εἰμὴ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ προσβαλλομένους, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν, κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ, ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ ὃν θέλει πέμψει, καὶ τὰ δύο θέματα ὅσα τὸν μένουσιν εἰσέτι πέραν τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ ἐν τῇ κατὰ Ἰταλίᾳ. Ὁ Νικηφόρος, καίτοι δυσχερεστηθεὶς διὰ τοῦτο, ἐκάλεσεν οὐχ ἥττον τὸν Λουίτπράνδον εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, περὶ τοῦ ὁποίου πάλιν ὁμιλεῖ οὗτος μετ' ἀηδίας, καὶ βεβαίωτο ὅτι, διαρκοῦντος αὐτοῦ, οἱ περὶ τὸν βασιλέα κατ' εἰσῆγησίν του εἶπον τὰ ἐξ ἀμάξεως κατὰ τε τοῦ Ὁθωνος καὶ τῶν Λατίνων ἐν γένει καὶ τῶν Τευτόνων. Ὁ πρέσβυς εἶδε περὶ τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος καὶ τὸν στρατὸν ὃν συνεπήγετο ὁ Νικηφόρος κατὰ τῆς Συρίας. Κατὰ τὴν συνήθειαν δὲ ἣν εἶχε τοῦ νὰ ὁμιλῇ μετὰ περιφρονήσεως περὶ πάντων τῶν πραγμάτων τῆς ἀνατολῆς, λέγει ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο μὲν ἐξ 80,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο κατ' ὅλα ἄθλιος καὶ ἀπόλεμος. Ἐντούτοις ὁ στρατὸς οὗτος εἶναι ὁ μετ' ὀλίγον ἐκπορθήσας πολλὰ μωαμεθανικὰ φρούρια καὶ ἐπὶ τέλους κύριος γενόμενος τῆς Ἀντιοχείας.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νικηφόρου, ὁ Λουίτπράνδος, καίτοι εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, διεκωλύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς, τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς οὔτε κατὰ ζηράν ἕνεκα τῶν Οὐγγρων, οὔτε κατὰ θάλασσαν ἕνεκα τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ πρέσβυς ἀξιοῖ ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν προφάσεις, καὶ ὅτι ἔπαθε πάλιν τὰ πάνδεινα κρατούμενος ἐν τῷ καταλύματί του ὡς ἐν φυλακῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐφθασαν τῇ 15 αὐγούστου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα δι' ὧν, «Νικηφόρος ὁ τῶν Γραικῶν αὐτοκράτωρ παρεκινεῖτο νὰ συνάψῃ ἐπιγαμίαν καὶ φιλίαν ἀδιάρρηκτον μετὰ τοῦ προσφιλοῦς καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ Ὁθωνος, τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος.» Ὁ τίτλος τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος ὁ ἀποδοθεὶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν Ὁθωνα, παρώργισεν εἰς ὑπερβολὴν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ γραμματοκομισταὶ ἐφυλακίσθησαν, τὰ δὲ γράμματα ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐν Μεσοποταμίᾳ τότε ὄντα. Ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθε τῇ 10 Σεπτεμβρίου, τῇ δὲ 17 προσήχθη ὁ Λουίτπράνδος εἰς τὰ βασίλεια ἐνώ-

πιον τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ὅστις ἔχων περὶ ἑαυτὸν τρεῖς ἐτέρους ἀξιωματικούς, ὑπεδέξατο, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ πρέσβεως, εὐνοϊκῶς αὐτὸν, ὑπαναστάς κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ· τὸν εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζεται οὔτε κατὰ τοῦ ἁγίου αὐτοκράτορος, οὔτε κατ' αὐτοῦ ἂν δὲν ἐπέστρεψεν εἰς ἐπὶ πρὸς τὸν κύριόν του· ὅτι παραίτιος τούτου εἶναι ὁ πάπας, ὅστις ἀπέστειλε τῷ ἁγιωτάτῳ αὐτοκράτορι ἐπιστολάς ὕβριστικάς, δι' ὧν ὀνομάζει αὐτὸν αὐτοκράτορα ὄχι Ῥωμαίων, ἀλλὰ Γραικῶν, καὶ ὅτι ὁ πάπας ἔπραξε τὸ ἀνόσιον τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ κυρίου του. Ἄν ὁ πάπας δὲν ἦναι ὁ ἁμαθέστερος τῶν ἀνθρώπων, ἐπρόθεσεν ὁ Χριστοφόρος, ἔπρεπε νὰ ἤξεύρῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, μεταθέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ σκῆπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μετεβίβασεν ἐνταῦθα καὶ τὰ σύμβολα αὐτῆς καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν στρατὸν, μὴ καταλιπὼν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ εἰμὴ ὄχλον χυδαῖον καὶ δουλικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, ἔπεται ὅτι κατ' εἰσῆγησιν μόνον τοῦ Ὁθωνος ἔγραψε τὴν ὕβριστικὴν ἐκείνην ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας τὰ θεινὰ ἐπακόλουθα θέλουσι μετ' ὀλίγον προκύψει εἰς μέσον.

Ὁ δυστυχὴς Λουῖτπράνδος ἐνόμισε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ὅτι ἔφθασεν ἡ τελευταία του ὥρα καὶ ἐζήτησε διὰ παντός τρόπου νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ διορθώσῃ τὸ πρᾶγμα. Εἶπεν ὅτι ὁ πάπας, ὅστις διακρίνεται ἐπὶ ἀφελείᾳ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ πονηρίᾳ, ἔγραψε ταῦτα νομίζων ὅτι θέλει εὐχαριστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ οὐχὶ διὰ νὰ τὸν ὑβρίσῃ. Ὁ πάπας ἤξευρεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος μετέθεσεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἀλλ' ἤξευρε συγχρόνως ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετέβαλον ἔκτοτε καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθιμα καὶ ἐνδυμασίαν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι καθὼς ταῦτα πάντα ἀπῆρεσκον ἤδη εἰς αὐτοὺς, ἀπῆρεσκεν ὡσαύτως καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἰμποροῦν νὰ ἦναι βέβαιαι ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ὁ πάπας θέλει ἐπιγράφει τὰς ἐπιστολάς του οὕτως. «Ἰωάννης Πάπας Ῥώμης πρὸς Νικηφόρον, Κωνσταντῖνον καὶ Βασίλειον, τοὺς κραταιοὺς αὐγοῦστους καὶ αὐτοκράτορας Ῥωμαίων.» Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη ἠὲ εὐχαρίστησε τοὺς περὶ τὸν Χριστοφόρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ συζήτησις ἐπανελθοῦσα εἰς τὰ περὶ κηδεστίας καὶ εἰρήνης ἀπέβη αὐθις τοσοῦτον πικρὰ, ὥστε ὁ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς δὲν ἐπεχείρησε μὲν νὰ διακωλύσῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβεως, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν πολυειδῶς. Εἶδομεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ῥώσους γε-

νομένης συνθήκης ὅτι ὁσάκις οἱ Ῥῶσοι ἔμποροι ἡγόραζον ὕφασμα τοῦ ὑποίου ἢ ἀξία ὑπερέβαινε τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ, ὧφειλον νὰ καθυποβάλλωσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἀρμόδιον ὑπάλληλον ἵνα σφραγισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ διαφύγη ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους. Ἀνάλογόν τι ἦτο κεκανονισμένον ὡς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Ἀμαλφίτας ἐμπόρους τῆς Ἰταλίας, περὶ τῶν ὑποίων ἄλλοτε θέλομεν εἶπει πλείονα τινά. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἔθνη πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον συνομολογηθῇ ἐμπορικαὶ συνθήκαι, ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐξαγωγικοῦ τέλους μέχρι τινὸς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνωτέρας ἀξίας, ἢ κατέβαλλον τέλος κατώτερον τοῦ κεκανονισμένου, ἢ ὅλως ἦσαν ἀτελεῖ. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Ὁθωνος οὐδεμία εἶχε συνομολογηθῇ ἐμπορικὴ συνθήκη, οἱ ὑπῆκοι αὐτοῦ οὐδὲν ἀπελάμβανον ἐξαιρετικὸν προνόμιον, καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πληρώνωσι τὸ τέλος ἀκέραιον διὰ πᾶν ἐμπόρευμα οἷαδὴποτε ἀξίας. Ἐν τούτοις ὁ Λουῖτπράνδος, ἀγοράσας διάφορα πολύτιμα πορφυρᾶ ὕφασματα, ἠθέλησε νὰ ἐξαγάγῃ αὐτὰ ἀτελώνιστα. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἣτις δι' οὐδεμιᾶς μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐδεσμεύετο συνθήκης, οὐδεμίαν δὲ ἀφορμὴν εἶχε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ ἰδιαζούσας πρὸς τὸν Λουῖτπράνδον χάριτας, διέταξε τὰ μὲν εὐτελέστερα τῶν ὕψωμάτων νὰ σφραγισθῶσι διὰ μολυβδίνης βούλλης, ἵνα τελέσωσι τὸν νενομισμένον φόρον, τὰ δὲ πολυτελέστερα ὅλως νὰ κρατηθῶσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τοιαῦτα ἱμάτια ἡρμοζον εἰς μόνον τοὺς ἄρχοντας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἄλλοφύλους, παραγγείλασα ὁμῶς συγχρόνως νὰ ἀποδοθῇ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς τὸν πρέσβυν. Ὁ Λουῖτπράνδος ἐκμανεῖς ἐξετράπη εἰς ὕβρεις, ὡς λέγει, καὶ ἐπεχείρησεν, ὅπερ πιθανώτερον, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν λαθρεμπορίαν του διὰ διαφόρων σοφισμάτων, προσθεὶς ὅτι κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρεσβείαν, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, εἶχεν ἀγοράσει πολὺ πλείονα καὶ πολυτελέστερα ἱμάτια τὰ ὁποῖα οὔτε ἡρευνήθησαν οὔτε ἐσφραγίσθησαν διὰ μολυβδίνης βούλλης. Ἀλλ' ὁ Χριστοφόρος ἐμεινεν ἀμετάπειστος, καὶ παρετήρησεν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ μαλακὸς καὶ ἀπόλεμος, ὅστις διὰ τοιούτων παραχωρήσεων ἐπειράτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὖνοιαν τῶν ἄλλοδαπῶν, ἐνῷ ὁ νῦν βασιλεύων εἶναι ἀνὴρ ῥέκτης (τὸ λατινικὸν τοῦ Λουῖτπράνδου κείμενον μεταχειρίζεται τὴν ἐλληνικὴν λέξιν *ταχύχειρ*)

ὅστις δὲν ἀγοράζει διὰ χρημάτων τὴν φιλίαν τῶν ἔθνων. ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβάλλει διὰ τοῦ ξίφους τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ σέβας.

Ἀφοῦ δὲ εἶπε ταῦτα παρέδωκεν αὐτῷ δύο ἐπιστολάς, τὴν μὲν πρὸς τὸν Ὅθωνα χρυσόβουλλον, ὃ ἐστὶ χρυτοῖς γράμμασι γεγραμμένην καὶ ὑπογεγραμμένην ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὴν δὲ πρὸς τὸν πάπαν ἀργυρόβουλλον, προσθεὶς ὅτι «τὸν πάπαν σας τὸν κρίνομεν ἀνάξιον ἀπαντήσεως αὐτοκρατορικῆς, ὅθεν γράφει πρὸς αὐτὸν τὰς ἀναγκαίας παραινέσεις ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ κουροπαλάτης.» Καὶ ἀφοῦ παρέλαθεν ὁ πρέσβυς τὰς ἐπιστολάς ὁ Χριστοφόρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀνυπακούοντες ἤθος εὐμενέστερον, ἠυχήθησαν αὐτῷ κατευόδιον, καὶ ἀσπασθέντες φιλικῶς ἀπέλυσαν αὐτόν. Ἀλλ' ἐνῷ ἀπῆρχετο, τὸν ἀνήγειραν συγχρόνως ὅτι δὲν δύνανται νὰ τῷ χορηγήσωσιν, εἰμὴ τοὺς ἀναγκαίους, διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν χρῆσιν ἵππους, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ζῶα φορτηγὰ. Τελευταῖον τῇ δευτέρᾳ τοῦ ὁκτωβρίου ὁ Λουῆτπράνδος ἀφοῦ ἐπέγραψεν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ καταλύματός του ἀθλίους τινὰς ὕβριστικούς στίχους, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς, καὶ ὁδοιπορήσας ἡμέρας 49 ἀφίκετο εἰς Ναύπακτον· ἐκεῖθεν ἐξέπλευσε τῇ 24 νοεμβρίου, καὶ διὰ Λευκάδος καὶ Κερκύρας ἐπέστραψεν εἰς Ἰταλίαν, ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ ὑβρίζει καὶ νὰ συκοφαντῇ.

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πρεσβεία. Οὔτε αἱ περὶ κηδεστίας προτάσεις τοῦ Ὅθωνος, οὔτε αἱ ἄτοποι καὶ ἄκαιροι τοῦ πρέσβους αὐτοῦ ἀπειλαὶ παρέπεισαν τὸν Νικηφόρον νὰ παραχωρήσῃ ἢ σπιθαμὴν τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους κτήσεων, ἢ ἐλαχίστην τινὰ τῶν ἀρχαίων τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας ἀξιώσεων. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ τῆς Ἀντιοχείας ἄλωσις συνεπλήρωσε τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κατὰ μωαμεθανῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως τούτου. Ἐνῷ ἄλλοτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐπολιορκεῖτο ἐπανειλημμένως ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ πρωτεύουσῃ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐνῷ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν, οὗτοι, κύριοι ὄντες τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, ἐλεηλάτουν ἀδεῶς ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης νήσους καὶ ὅλας τὰς παραλίας αὐτῆς, ἐκυρίευν τὴν δευτέραν τοῦ κράτους πόλιν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ πολυειδῶς ἐταπείνουν καὶ ἐξησθένιζον τὸν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανισμόν, ἥδη ὁ Νικηφόρος ἀνακτῆσας τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, τὴν

Κιλικίαν, ἡπείλει διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Ἀντιοχείας, τὴν ὁλοσχερῇ αὐτῶν ἐξωσιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐπλήρου τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ θησαυρῶν ἀμυθῶν, καὶ διέκοπτε πᾶσαν κοινωνίαν μεταξὺ μωαμεθανῶν καὶ τῆς Δύσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία ἣν ἐξέπεμψε κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατορθώματα ἐθεράπευσαν μέχρι τινὸς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, καὶ κατέδειξαν τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος ὅπερ ἐκτέτατο καθ' ἅπαντα τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον. Διότι λαβὼν λάφυρον ἐκ τινος τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην κυριευθέντων φρουρίων τὸ ξίφος τοῦ Μωάμεθ, ἀπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὸν καλίφην τῆς Ἀφρικῆς, ἀπαιτήσας εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πατρικίου Νικήτα καὶ τῶν ἄλλων τῆς Σικελίας αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἐσπευσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν· ἀδείους γὰρ αὐτὸν ὑπείσκει, ἐκστρατεῖαν καὶ ἐκπλουν τούτου ἐνωτισάμενον, λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Τὸ γὰρ ἀκαταγώνιστον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ταῖς μάχαις ἀνυπόστατον καὶ ἀπρόσιτον, καὶ ὅπως εὐπετῶς τὸ ἀντίπαλον ἄπαν ὥς ἐκ τινος θείας ῥοπῆς εὐεϊκτῶς κατεστρέφετο, ἔφριτόν τε πάντα ἔθνη καὶ ἐτεθήπесαν, καὶ οὐ πολέμιον ἔχειν, ἀλλὰ φίλον καὶ δεσπότην ἡπείγοντο.» Ἀλλ' ὁσηδήποτε ἦτο ἡ πολεμικὴ τοῦ Νικηφόρου δεξιότης, καὶ ἡ ἰσχὺς ἦν δι' αὐτῆς περιεποίησεν εἰς τὸ κράτος, εἶχεν, ὥς γνωρίζομεν ἤδη, διὰ τὴν περιστολὴν ἣν ἐπεχείρησε διαφόρων ἐσωτερικῶν καταχρήσεων, πολλοὺς πολεμίους καὶ ἰδίως ἅπαντας τοὺς μοναχοὺς. Ἐνῷ πάντες οἱ φιλότιμοι ἄνθρωποι ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, καὶ τὰ αἰσιώτερα προοιωνίζοντο περὶ τοῦ μέλλοντος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπέσκαπτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες εἰς τὸν ὄχλον ποικίλους περὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ πτώσεως χρησμούς, καὶ ὑποσχόμενοι τὴν ἔλευσιν χρυσοῦ μετὰ τὴν πτώσιν ταύτην αἰῶνος. Περὶ δὲ τῆς ἀντιπάλου ταύτης διαθέσεως τῆς κοινῆς γνώμης σώζεται μνημεῖον περιεργότατον διὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ διὰ τὰς παραδόξους φιλολογικὰς τύχας ἃς ὑπέστη.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Λουκιανόν, τὸν εὐφυέστατον τῶν πολεμίων τοῦ ἀρχαίου θρησκείματος, ὁ διάλογος ὁ ἐπιγραφόμενος *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*. Ἐπειτα ἐνομήσθη ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου. Ἄλλοι ὅμως συμπεραίνοντες ἐκ τοῦ περιεχομένου ἐν αὐτῷ τύπου τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν λεπτομε-

ρειῶν, ἠξίωσαν ὅτι ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι προγενέστερος τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Τελευταῖον δὲ ὁ Γάλλος Ἄσε, ὁ ἄριστος σχολιαστής τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, καὶ οἱ ἐν Βόννῃ τοῦτου ἐκδόται, ἐπιμελέστερον ἐγκύψαντες εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ γράμμα τῆς μικρᾶς ταύτης συγγραφῆς, παρατήρησαν ἰδίως ὅτι αὕτη ἀναφέρει σφαγὰς παρθένων ἐν Κρήτῃ, αἵτινες οὔτε ἐπὶ Λουκιανοῦ, οὔτε ἐπὶ Ἰουλιανοῦ συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ὡς ῥητῶς ἐκτραγῶδεϊ ὁ Θεοδόσιος ἐν τῇ ε' αὐτοῦ ἡχοῦσαι· καὶ προσέτι ὅτι ὅσα λέγει περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ τεκταινομένων ἐν τῇ πόλει, συνδυαζόμενα πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ γεγονός τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν, ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνήγαγον τὸ εὖλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ διάλογος συνετάχθη ἐπὶ τοῦ βυσιλέως ἐκείνου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὸ καὶ περιελήφθη ἐν τῇ Βονναίᾳ ἐκδόσει μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις δῆλον ὅτι ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες τῶν ὁμοίων τὰ ἔργα, ὀλίγιστα δυστυχῶς ὄντα, ἢ τοῦλάχιστον μὴ διασωθέντα, ἡδύναντο διὰ τὴν περὶ τὸν λόγον τέχνην, καὶ τὴν εὐφυίαν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν γενναϊότητα τοῦ φρονήματος νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἕνα τῶν λαμπροτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἄν ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν μιμεῖται πάντοτε εὐστόχως τὸν Λουκιανόν, τοῦλάχιστον ἀγωνίζεται νὰ μιμηθῇ πρότυπον γενναῖον. Ἄν ἡ λέξις αὐτοῦ δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ, τὸ πνεῦμα εἶναι ἑλληνικόν. Ὅποια τῶντι διαφορὰ μεταξὺ τῆς συνήθους ἀπειροκαλίσς τῶν χρονογράφων καὶ τῆς χάριτος τοῦ διαλόγου· μεταξὺ τῶν ἀγενῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφοσιώσεων ἢ ἀντιπαθειῶν τῶν πρώτων, καὶ τῆς εὐγενοῦς τιμῆς ἣν ἀποδίδει εἰς τὰ κατορθώματα τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τοῦ διαλόγου συγγραφεὺς, παρ' ᾧ ἀπαντῶμεν ἀπροσδοκῆτως καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ὄνομα, τὸ τοσοῦτον σπανίως ἀντηχῆσαν παρ' ἡμῖν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι· μεταξὺ τῆς πολλάκις γλαφυρᾶς, τῆς πολλάκις κομψῆς τοῦ διαλόγου γλώσσης καὶ τοῦ συνήθως ἡμιβαρβάρου ἐπισήμου ἰδιώματος τῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ αὐχμηρὸν ὁπωσοῦν στῶμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν ἔπαυσε ποτὲ τρέχον τὸ διαυγές ῥεῦμα τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ἰδιώματος καὶ φρονήματος, ἐπιτέλλον μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ταχέως δὲ πάλιν καταδύμενον,

μέχρις οὐ ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος ἀνέβλυσε δαψιλέστερον καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν νέας πραγμάτων καταστάσεως.

Τρία εἶναι τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*. Τριεφῶν, Κριτίας καὶ Κλεόλαος. Ὁ Τριεφῶν ἀπαντήσας τὸν Κριτίαν ἡλλοιωμένον, τεταραγμένον καὶ ὠχρὸν, ἐρωτᾷ αὐτὸν τί παθὼν περιέστη εἰς τοσαύτην φρενῶν ἔκστασιν· ὁ δὲ ἀποκρίνεται ὅτι μέγαν τινὰ καὶ ἄπορον ἤκουσε λόγον παρὰ τῶν τριςκαταράτων ἐκείνων σοφιστῶν· καὶ ἐμπαιζόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ Τριεφῶντος, ἀντιστρέφων δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν σαρκασμὸν προσκαλεῖ ἐπὶ τέλους αὐτὸν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς χώραν ὅπου αἱ πλάτανοι ἀποτρέπουσι τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, εὐχὰ δὲ κελαδοῦσιν ἀηδόνες καὶ χελιδόνες, ἵνα ἡ μελωδία τῶν πτηνῶν τὰς ἀκοᾷς ἐνηδύνουσα, καὶ τὸ ὕδωρ ἡρέμα κελαρίζον, καταθέλῃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Συναινεῖ προθύμως ὁ Τριεφῶν· ἀλλ' ἐκφράζει τὸν φόβον μήπως τὸ ἄκουσμα εἶναι ἐπὶ τῇ καὶ εἰς ὕπερον, ἢ θύρετρον ἢ ἄλλο τι τῶν ἀψύχων μεταβάλλῃ αὐτὸν ἢ θαυμασία ἐκείνου αὕτη κατάπληξις, Ὁ Κριτίας, ὅστις ἦτο, φαίνεται, ἐξφκειωμένος πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὀρκιζόμενος ὅτι τοιοῦτό τι δὲν δύναται νὰ συμβῇ, ἐπικαλεῖται Δία καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀθηναῖν, καὶ Ἥραν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ Ἀθηναῖς ὁμιλῶν παρειαίνει καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ προσφάτως τότε γενομένας σφαγὰς, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν καθ' ἐκάστην αὐτοῦ ἐπώμοσιν ὑπομιμνήσκει αὐτῷ τὰ αἵσχη καὶ τὰς ἀνοσιουργίας τῶν πεπαλαιωμένων ἐκείνων θεῶν. Ἐρωτήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Κριτίου καὶ τίνα λοιπὸν ἐπομόσεται, ἀποκρίνεται·

Ὑψιμέδοντα Θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα,
 υἱὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον,
 ἐν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἐνὸς τρία,
 ταῦτα νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγοῦ Θεόν.

Ἐνταῦθα ὁ Κριτίας παρατηρεῖ εἰς τὸν φίλον του ὅτι διδάσκει αὐτὸν ἀριθμεῖν, καὶ μεταβάλλει τὸν ὄρκον εἰς ἀριθμητικὴν, διότι ἀριθμεῖ ὡς Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, μηδὲ καταληπτὸς εἶναι εἰς αὐτὸν λέγων, ἐν τρία, τρία ἐν. Μήπως ἐννοεῖς, ἐπιφέρει, τὴν τετρακτὺν τοῦ Πυθαγόρου, ἢ τὴν ὀγδοάδα καὶ τριακάδα, ὁ δὲ Τριεφῶν ἀποκρίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγρῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἐπίγεια· ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι νὰ μετρηθῶσι τὰ ψυλλῶν ἔχνη, ἀλλ' ὅτι θέλει τὸν διδάξει τί τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρῶν πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός. Καὶ

ἐγώ, λέγει, τὰ αὐτὰ ἄλλοτε ἔπασχον ὅσα καὶ σύ. Ἀφ’ ἧς ὁμῶς με ἀ-
πῆντησε Γαλιλαῖος, δηλαδὴ χριστιανὸς, ἀναφλαντίας, ἐπίρρινος, εἰς
τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας, καὶ τὰ καλλίστα ἐκμεμαθηκώς, αὐτὸς
ἀνεκαίνισεν ἡμᾶς δι’ ὕδατος καὶ παρεισθήγαγεν εἰς τὰ τῶν μακάρων
ἔχνη, λυτρώσας ἐκ τῶν ἀσεβῶν χώρων. Ἐλα λοιπὸν νὰ σὲ κάμω καὶ
ἐσένα, ἂν θελήσης νὰ με ἀκούσης, ἐπ’ ἀληθείας ἄνθρωπον.—Λέγε, ὦ
πολυμαθέστατε Τριεφῶν, εἶπε τότε μετὰ φόβου ὁ Κριτίας. Ὁ δὲ, ἐπι-
καλούμενος παραδόξως, οὐχὶ τὴν Ἀγίαν γραφὴν, ἀλλὰ τὰς ὀρνίθας τοῦ
Ἀριστοφάνους, ἴσως ὡς οἰκειότερας τῷ ἀκροατῇ αὐτοῦ, περιέγρα-
ψεν ἥδη τὸ χάος, μεθ’ ὃ ἐπῆλθε φῶς ἄφθιτον, ἀόρατον, ἀκατα-
νόητον, ὅπερ ἔλυσεν τὸ σκότος, καὶ τὴν ἀκοσμίαν ταύτην ἀπῆ-
λασε, λόγῳ μόνῳ ῥηθέντι ὑπ’ ἐκείνου, ὅστις γῆν ἐπηξεν ἐφ’ ὕδασι, οὐ-
ρανὸν ἐτάνυσεν, ἀστέρας ἐμόρφωσεν ἀπλανεῖς, δρόμον διετάζατο, οὗς
σύ σέβῃ Θεοῦς, γῆν δὲ τοῖς ἄνθεσιν ἐκαλῶπισεν, ἄνθρωπον ἐκ μὴ ὄν-
των εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε· καὶ ἔστιν ἐν οὐρανῷ βλέπων δικαίους τε
καὶ δίκους καὶ ἐν βίβλοις τὰς πράξεις ἀπογραφόμενος· ἀνταποδώσει δὲ
πᾶσιν ἣν ἡμέραν αὐτὸς ἐνετείλατο. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κριτίας, ἠρώ-
τησε πῶς συμβιβάζονται τὰ περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῶν δικαίων καὶ ἀ-
δικῶν πράξεων, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, πρὸς τὰ περὶ τῆς εἰμαρμένης
ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ πρεσβεύμενα, καθ’ ὃν ὅλος ὁ βίος καθεῖμαρται καὶ
ὅλοι αἱ ἐν αὐτῷ μεταβολαί. Ἀλλ’ ὁ Τριεφῶν ἀποδεικνύει τὸν Ὅμηρον
ἄλλαχού ἀντιφάσκοντα καὶ ἀξιοῦντα ὅτι εἰ μὲν τοῦτο πράξης, τοιοῦτον
θέλει ἐπέλθει τὸ τέλος, εἰ δὲ ἕτερον, ἕτερον. Ὅθεν προσκαλεῖ τὸν φίλον
του νὰ ἀφήσῃ πάντα τὰ τῶν ποιητῶν ὡς ἀδιόρθωτα καὶ ἀμφίλοζα, καὶ
μηδέπω ἠδραιωμένα, ἐὰν θέλῃ νὰ ἀναγραφῇ μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν εἰς
τὰς ἐπουρανίους βίβλους. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κριτίας, διστάζων ἔτι, ἐξέφρασε
τὴν ἀπορίαν του περὶ τοῦ πλήθους τῶν γραφῶν ὅσοι πρέπει νὰ ἦναι
ἐν τῷ οὐρανῷ ἵνα προφθάνωσι νὰ καταγράψωσι τοσαῦτα πράγματα, ὁ
Τριεφῶν τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ βλασφημῇ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς παν-
τοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καταχούμενος νὰ πειθεταί, ἐὰν θέλῃ νὰ
ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Μεθ’ ὃ ὁ Κριτίας ὁμολογεῖ ὅτι ὀρθὰ λέγει ὁ φίλος
του, καὶ ὅτι ἐπροξένησεν αὐτῷ πάθημα ἀντίστροφον τοῦ τῆς Νιόβης,
διότι ἐκ στήλης ἄνθρωπον ἀνέδειξεν αὐτόν· καὶ ἥδη ὅλως παραδούς
τὰ ὅπλα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπικαλεῖται τὸν υἱὸν τὸν ἐκ πατρὸς, καὶ
ἀποδεχόμενος σιωπηρῶς τὴν προσθήκην τοῦ Τριεφῶντος, ἐπειπόντος

«λέγε, παρὰ τοῦ πνεύματος δύναμιν τοῦ λόγου λαβὼν,» ἄρχεται τελευταῖον τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ.

Ἀπηρχόμην, εἶπεν, ἐπὶ τὴν λεωφόρον, ἵνα ἀγοράσω τὰ χρειώδη, ὅτε εἶδα πλῆθος πάμπολυ εἰς τὸ οὖς ψιθυρίζοντας. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν προσοχήν μου, καὶ ἐκύτταξα μετὰ πολλῆς προσοχῆς μήπως διακρίνω τῶν φίλων τινά. Τρόντι δὲ εἶδα Κράτωνα τὸν πολιτικὸν ἐκ παίδων φίλον ὄντα καὶ ἀγαθὸν σύντροφον. Ἡξεύρω ποῖον λέγεις, ὑπέλαθεν ὁ Τριεφών, τὸν ἐξισωτὴν τῶν φόρων. Καὶ ἔπειτα; Τότε παραγκωνισάμενος πολλοὺς, ἐξηκολούθησεν ὁ Κριτίας, ἐπροχώρησα, καὶ εἰπὼν τὸ ἐωθινόν, χαῖρε, ἐδιευθύνθη πρὸς αὐτόν. Ἀνθρωπίσκος δέ τις, ὀνόματι Χαρίκενος, γερόντιον ἔλειπον, βέγγχον, ὑποβῆχον, καὶ μετ' ἀγωνίας πτύον, εὐηγγελίζετο διὰ φωνῆς ἰσχνῆς, ἅμα ἡδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις τινάς, τὴν ἐμφάνισιν ἀνθρώπου, περὶ οὗ εἶχεν ἤδη ὁμιλήσει προηγουμένως, καὶ ὅστις ἔμελλε νὰ χαρίσῃ τὰ καθυστερούμενα τῶν φόρων καὶ νὰ πληρώσῃ ἀντὶ τῶν ὀφειλετῶν ὅλα τὰ χρέη, τὰ τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά. Καὶ ἄλλα ἔτι ἀνοητότερα κατεφλύαρει, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐχαριστοῦντο εἰς τὰ λεγόμενα καὶ ἐπρόσχεον εἰς τὰ καινὰ ἐκεῖνα ἀκούσματα. Συγχρόνως ἄλλος ὀνόματι Χλευόχαρμος, ἔχων τριβώνιον πολύσαθρον, καὶ ἀνυπόδετος ὢν καὶ ἀσκεπής, ἐβεβαίου ὅτι ἄνθρωπός τις τὸν ὁποῖον περιέγραφεν ὡς ἐρημίτην μοναχόν, ἀκακοείμων, ἐξ ὁρέων παραγενόμενος καὶ κεκαρμένος τὴν κόμην» ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγεγραμμένον διὰ γραμμάτων ἱερογλυφικῶν τὸ ὄνομα ἐκείνου ὅστις ἔμελλε νὰ κατακλύσῃ τὴν λεωφόρον διὰ χρυσοῦ. Ὁ Κριτίας ἐνόμισε καθήκον του νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα ἐνύπνια δὲν θέλουσιν ἀποβῆ εἰς καλόν, ἀλλὰ τὰ μὲν χρέη τοῦ Χαρικένου θέλουσι πληθυνθῆ ἀναλόγως τῆς ὀνειρευθείσης ἀποδόσεως, ὁ δὲ Χλευόχαρμος, ἀντὶ τοῦ πολλοῦ χρυσοῦ ὃ ἐφαντάσθη, θέλει στερηθῆ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀβολοῦ τὸν ὁποῖον ἔχει τυχόν. Αὐτοὶ τε ὁμῶς καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτοὺς ἀνεκάγχασαν ἐμπνέζοντες τὴν ἀμάθειάν του, τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ Κράτων τοῦ ὁποίου ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομήν, τὸν ἐσυμβούλευσε νὰ σιωπήσῃ, προσθέτων ὅτι ἐὰν ὑπόσχεται νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικὸν θέλει τὸν ἀποκαλύψει τὰ παρασκευαζόμενα κάλλιστα πράγματα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι ὄνειρα, ἀλλ' ἀληθῆ, καὶ θέλουσι συμβῆ εἰς μῆνα Μεσορὶ, ὅστις ἦτο ὁ τελευταῖος μῆν τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἔτους, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἡμέτερον αὐγουστον. Καὶ εἰς ἐπίμετρον τοῦ χακοῦ, εἰς τῶν παρεστώτων, «δριμὺ καὶ τιτανῶδες ἐνιδῶν» ἀρπάσας

δὲ τὸν Κριτίαν ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ εἰς συζήτησιν σφοδρὰν πρὸς αὐτὸν ἔλθων, τὸν κατέπεισε νὰ συναπέλθῃ μετ' αὐτοῦ, ἵνα φωτισθῇ πληρέστερον, εἰς καταγωγίόν τι, τὸ ὁποῖον ἦτο φαίνεται ἓν ἐκ τῶν πολυτελῶν ἐκείνων μοναστηρίων, ἐν ᾧ ἐνδιαιτῶντο ἄνθρωποι ἔχοντες πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπόληψιν προφητικῆς δυνάμεως, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνδυάζοντες τὸν μοναδικὸν βίον μετὰ τῆς ἀκμαζούσης τότε ἀστρολογικῆς σοφίας. Ἀφοῦ λοιπὸν διῆλθον «σιδηρέας τε πύλας καὶ χαλκείους οὐδούς» καὶ ἀνέβησαν πλείστας ἀνabάθρας, εἰσῆλθον εἰς οἶκον χρυσόροφον, καὶ εὖρον ἐν αὐτῷ ἄνδρας ἐπικεκυφότες καὶ κατωχρωμένους. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶδον τοὺς προσερχομένους εὐχαρίστως, καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς προθύμως, ἐλπίζοντες ὅτι φέρουσι θλιβεράν τινα ἀγγελίαν, διότι ἐφάνιντο εὐχόμενοι τὰ κάκιστα, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς δεινοῖς, καὶ τοιαῦτά τινα προσδοκῶντες ἐπιθύριζον ἤδη πρὸς ἀλλήλους.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησαν τὸν Κριτίαν,

Τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἡδὲ τοκῆς;

Διότι φαίνεσαι χρηστὸς ἀπὸ γε τοῦ στήματος. Ὁ δὲ «δυστυχῶς, ἀπεκρίθη, οἱ χρηστοὶ εἶναι ὀλίγοι καθὼς βλέπω πανταχοῦ. Τὸ ὄνομά μου εἶναι Κριτίας, πατρίδα δὲ ἔχω τὴν αὐτὴν μὲ ὕμᾱς.» — «Καὶ πῶς ἔχουσι τὰ τῆς πόλεως καὶ τὰ τοῦ κόσμου;» — «Χαίρουσι πάντες, ἀπεκρίθη ὁ Κριτίας, καὶ προσεχῶς θέλουσι λάβει ἔτι πλεονάας ἀφορμὰς νὰ χαρῶσιν.» Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες ταῖς ὀφρύσι «δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, εἶπον, ἐξ ἐναντίας ἡ πόλις δυστοκεῖ.» Τότε ὁ Κριτίας προσποιούμενος ὅτι δὲν τοὺς ἐννοεῖ, «βεβαίως, εἶπεν, ὑμεῖς πεδάρσοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ἐννοεῖτε καὶ ταῦτα ὀξύτερκιστα. Μήπως λοιπὸν θέλει συμβῇ ἔκλειψις ἡλίου, ἢ ῥαγδαῖοι ὕετοί, ἢ νιφετὸς πολὺς, ἢ χάλαζα, καὶ λοιμὸν καὶ λιμὸν ἐπιπέμψωσιν;» Ἐκεῖνοι δὲ ἀφοῦ πολλὰ κατεφλυάρεσαν περὶ τῆς σοφίας αὐτῶν, ἐξηγηθέντες ἤδη σαφέστερον ἀπεφάνησαν ὅτι τὰ πράγματα θέλουσι μεταβληθῇ, ἀταξίαι δὲ καὶ ταραχαὶ θέλουσι καταλάβει τὴν πόλιν καὶ τὰ στρατόπεδα θέλουσιν ἡττηθῇ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Αἱ δὲ κακόβουλοι αὐταὶ προρρήσεις κατετάραξαν τὸν καλὸν κῆγαθὸν Κριτίαν, ὅστις μὴ δυνάμενος ἐπὶ πλέον νὰ κρατηθῇ, «ὦ δαιμόνιοι ἀνδρῶν, ἀνεβόησε, μὴ τερατολογεῖτε, τρίζοντες ὁδόντας κατ' ἀνδρῶν ἀρεμάνιων, διότι τὰ κακὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν θέλουσιν ἐπιπέσει, ὡς εὐχομένων τὰ κάκιστα κατὰ τῆς πατρίδος ὑμῶν. Τὰς μαντείας ταύτας δὲν ἐδίδαξεν εἰς ὑμᾶς ἡ σοφία ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καυχᾶσθε, ἀλλ' ὑμεῖς τὰς ἐπενοήσατε,

παρεκτὸς ἂν ἤκούσατε παρὰ γυναικῶν γραϊθίων, τῶν περὶ τοιαῦτα εὐρέματα ἀσχολουμένων.» «Ὁχι, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡμέρας 10 ἅσιτοι διχτελοῦντες, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες ὀνειρώττομεν τὰ τοιαῦτα.» Ἀλλ' ἡ τετεχνασμένη αὕτη ἐπίνοια, ὡς τὴν λέγει, δὲν ἔπεισε τὸν Κριτίαν, ὅστις ἐνέπαιξε τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα καὶ τὴν χαιρεκακίαν, καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι κατὰ μέρος «τὰς ἀλλοκότους ταύτας φαντασίας καὶ τὰ πονηρὰ βουλευόμενα καὶ μαντεύματα, μήπου θεὸς ὑμᾶς ἐς κόρακας βάλῃ διὰ τὸ τῇ πατρίδι ἐπαρᾶσθαι καὶ λόγους κιβδήλους ἐπιφημιζεῖν.» Οὗτοι ὁμῶς ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν πολλὰ αὐτοῦ κατεμέμφοντο, καὶ πολλὰ προσέθηκαν ἔτι ἀπαίσια, τὰ ὅποια ὁ Τριεφῶν δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ, φοβούμενος μὴ πάθῃ μέγα τι δεινόν· «ὥστε ἔασον τούτους, ἐπιφωνεῖ, τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς ἀρξάμενος καὶ τὴν πολυώνυμον ᾧδὴν ἐς τέλος ἐπιθείς.»

Ἀλλ' ἐνῷ περὶ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου εὐρίσκοντο, βλέπουσιν αἰφνης τὸν κοινὸν φίλον Κλεόλαον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς διερχόμενον, καὶ κράζοντες αὐτὸν, ἐρωτῶσι τί τρέχει, καὶ ἐὰν φέρῃ χαροποιὸν τινα ἀγγελίαν. Ὁ δὲ, χαίρει· ἅμω, ἀνεφώνησε πρὸς αὐτοὺς, ὦ καλὴ ζυνωρίς.

Τριεφῶν. Ἰτίς ἡ σπουδὴ; ἀσθμαίνεις γὰρ ἐπὶ πολὺ. Μῶν τι καινὸν πέπρακται; Κλεόλαος. Πέπτωκεν ὄφρῳς ἡ πάλαι βοιωμένη Περσῶν·

καὶ Σοῦσα κλεινὸν ἄστυ.

Πέσει δ' ἔτι γε πᾶσα χθὼν Ἀραβίας,

χειρὶ κρατοῦντος εὐσθενωτάτῳ κράτει

Κριτίας. Τοῦτ' ἐκεῖνο, ὡς

αἰὲ τὸ θεῖον οὐκ ἀμελεῖ τῶν ἀγαθῶν,

ἀλλ' αὔξει, ἄγον ἐπὶ τὰ κρείττονα.

Ἡμεῖς δὲ, ὦ Τριεφῶν, τὰ κάλλιστα εὐρηκότες ἐσμέν. Ἐδυς χέραινον γὰρ ἐν τῇ ἀποβιώσει τί τοῖς τέκνοις καταλιπεῖν ἐπὶ ταῖς διαθήκαις. Οἶδας γὰρ τὴν ἐμὴν πενίαν, ὡς ἐγὼ τὰ σά. Τοῦτο ἀρκεῖ τοῖς παισίν, αἱ ἡμέραι τοῦ αὐτοκράτορος· πλοῦτος γὰρ ἡμᾶς οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἔθνος ἡμᾶς οὐ καταπτόησει.

Τριεφῶν. Κἀγώ, ὦ Κριτία, ταῦτα καταλείπω τοῖς τέκνοις, ὡς ἴδωσι Βαβυλῶνα ὀλλυμένην, Αἴγυπτον δουλουμένην, τὰ τῶν Περσῶν τέκνα δούλειον ἡμαρ ἄγοντα, τὰς ἐκδρομὰς τῶν Σκυθῶν παυομένας, εἴτ' οὖν καὶ ἀνακοπτομένας. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀγνωστον ἐφευρόντες, καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τοῦτ' εὐχαριστήσωμεν, ὡς καταξιωθέντες τοιούτου κράτους ὑπήκοοι γενέσθαι· τοὺς

δὲ λοιποὺς ληρεῖν ἐάσωμεν, ἀρκεσθέντες ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν τὸ, οὐ φρον-
τὶς Ἰπποκλείδῃ, κατὰ τὴν παροιμίαν.»

Τοιαύτη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ κατάστασις τῆς κοινῆς γνώ-
μης, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ νοεμβρίου 969 ἐφθασεν αὐτόθι ἡ περὶ τῆς
ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας εὐφρόσυνος ἀγγελία, ἣν πρῶτος ὁ Κλεόλαος
ἔδωκεν εἰς τοὺς δύο φίλους. Οἱ μὲν καλοὶ καγαθοὶ πολῖται ἔχαιρον
ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἤλπιζον ἔτι μείζονα παρ'
αὐτοῦ ἔργα, οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ πολλοὶ τῶν ἱερωμένων, καὶ τῶν πολι-
τευομένων δὲ οὐκ ὀλίγοι, δυσηρεστημένοι ὄντες, οἱ μὲν πρῶτοι διὰ τὴν
ἀπχόρευσιν τῶν ἀφιερωμάτων, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὰς εὐλόγους τοῦ
βασιλέως οἰκονομίας, ὑπέσκαπτον ἀδιακόπως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, δια-
δίδοντες ψευδεῖς φήμας, καὶ μαντείας ἀνυποστάτους, καὶ ὑποσχέσεις
παραλόγους. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος· ἀλλ'
ὅσῳ ἐξοχος καὶ ἂν ἦτο, δὲν διέφυγεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐπίδρασιν τῆς
κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐπικρατησάσης δεισιδαιμονίας. Ἐν
τῷ μέσῳ τῆς δυσαρκεσίας ἦν ἐπρόξενουν εἰς τοὺς πολλοὺς τὰ τε πρὸ
μικροῦ ὑπομνησθέντα εἰς τὸν ἀναγνώστην γεγονότα, καὶ τὰ πρότερον
ἱστορηθέντα περὶ τῆς φιλαργυρίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, καὶ
περὶ τινων ἐκ τύχης ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων ἀτυχημάτων,
διεφημίσθη πρὸ διετίας προφητεία τις εἴτε ἀστρολόγου, εἴτε μοναχοῦ,
ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐμελλε νὰ καταλύσῃ τὸν βίον παρὰ τὴν βασιλείον ἐ-
στίαν ὑπὸ οἰκείων φονευόμενος. Ἐκεῖνος δὲ φοβηθεὶς τὸν χρησμὸν τοῦ-
τον, κατεσκεύασε πέριξ τῶν ἀνακτόρων ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Κερα-
τίου κόλπου μέχρι τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα παραλίας, τεῖχος ὑψη-
λὸν καὶ ὀχυρὸν, ἀσφαλίσας οὕτω, ὡς ἐνόμιζε, τὴν βασιλείον ἐστίαν.
Ταῦτα λέγει ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι
προσθέτουσιν ὅτι κατασκευαζομένου τοῦ τείχους τούτου, ἠκούσθη ἀπὸ
θαλάσσης ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν φωνὴ βοῶσα «ὦ βασιλεῦ, ὑψοῖς τὰ τεῖχη,
κᾶν μέχρι πόλου φθάσης, ἔνδον τὸ κακὸν, εὐάλωτος ἡ πόλις» καὶ ὅτι
ἐπὶ πολὺ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν, δὲν ἀνευρέθη. Καὶ ταῦτα μὲν
ἐπειδὴ, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον τοῦλάχιστον μέρος, τὴν τοῦ τείχους
κατασκευὴν καὶ τῆς κατασκευῆς τὴν αἰτίαν, λέγονται καὶ ὑπὸ τοῦ
Λέοντος τοῦ Διακόνου, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀληθῆ.
Ἄλλ' οἱ μεταγενέστεροι προσεπάγονται καὶ ἄλλα τινὰ, τὰ ὅποια ὁ
σύγχρονος ἐκεῖνος διαφόρως ἱστορεῖ. Λέγουσιν ὅτι ἕτερος πάλιν ἐφέρετο

χρησμός, ὡς μέλλοντος τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθάνῃ ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως Ἀντιοχείας, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἀντὶ νὰ χαρῇ διὰ τὴν τῆς πόλεως ταύτης ἄλωσιν ἀπ' ἐναντίας ἐλυπηθῇ σφόδρα δι' αὐτήν, καὶ ἀντὶ νὰ ἀνταμείψῃ τοὺς διαπραξάντας τὸ ἔργον, ἤτοι τὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, καὶ τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην, ἀπ' ἐναντίας ἐτιμώρησεν αὐτοὺς. Ταῦτα εἶναι ἀναμφισβητήτως ψευδῆ, διότι παντάπασιν ἄλλοίως ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὃν καὶ μόνον δέον νὰ ἀκολουθήσωμεν περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τελευταίων τοῦ Νικηφόρου ἡμερῶν, ὅχι μόνον ὡς αὐτόπτην τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπηλλαγμένον τῆς κακοβουλίας ὑπὸ τῆς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἐνεπνέοντο πρὸς τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐλευθερίου αὐτοῦ φρονήματος.

Περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 969 ὁ Νικηφόρος παρεσκεύαζε τὴν ἐκστρατείαν ἣν ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ προεχές ἔαρ κατὰ τῶν Ῥώσων, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας. Πλησθεὶς δὲ εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἔθυσεν εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ· ἀλλ' ἐνῷ ἐπανήρχετο ἐκ τῆς τελειτῆς ταύτης, μοναχός τις ἐπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐπιστόλιον καὶ ἔγινεν ἀμέσως ἄφαντος. Τὸ δ' ἐπιστόλιον τοῦτο τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτωνος διακοινωθεῖσαν εἰς τὸν Κριτίαν προφητείαν, διελάβανε τὰ ἑξῆς· «Ἐμοὶ τῷ σκόλῃκι παρὰ τῆς προνοίας ἀπεκαλύφθη, βασιλεῦ, μεταστῆναί σε τῶν τῆδε τῷ μετὰ τὸν παρελθόντα σεπτέμβριον τρίτῳ μηνί.» Ἡ νέα αὕτη προφητεία ἐτάραξε πάλιν τὸν βασιλέα. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνεζήτησε τὸν μοναχόν, ἀπέβη κατηφής καὶ σκυθρωπός, οὐδὲ ᾔθελησεν ἕκτοτε πλέον νὰ ἀναπαυθῇ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐκοιμᾶτο κατὰ γῆς ὑποστρωννύων μὲν δέρμα παρδάλεως καὶ κοκκοβαφῇ πῖλον, καλυπτόμενος δὲ διὰ μανδύου ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸν μοναχόν Μιχαὴλ, θεῖον αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἔσωζε πάντοτε πλείστην εὐλάβειαν. Συνέπεσε προσέτι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ τελευτήσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ καῖσαρ Βάρδας, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποίου ὁμιλῶν ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει αὐτὸν ὑπὲρ τὰ ἑννεήκοντα ἔτη διαβιώσαντα, καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἐξ αὐτῆς ἥβης καταγγραψάντα, καὶ πολλὰ τρόπαια καὶ νίκας ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασιν ἀναδησάμενον.» Ἡ δὲ στέρησις αὕτη ἠϋξήσε τὴν τοῦ Νικηφόρου ἀθυμίαν, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ νοήσῃ πόθεν ἐπέκειτο ὁ ἐπανειλημμένως ἀναγγελλόμενος κίνδυνος, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἄνθρωποι πρὸς αὐτὸν οἰκειότατοι ἐπεβουλεύοντο αὐτὸν

ὕπηρετοῦντες ἅμα μὲν ἴδια πάθη, ἅμα δὲ τὴν τῶν ἄλλων δυσἀρέσκειαν.

Εἶδομεν διατὶ καὶ πῶς ἡ βασίλισσα Θεοφανὼ εἶχε συντελέσει πρὸ ἐξαετίας εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Νικηφόρος τὴν υπερτάτην ἀρχήν. Βεβαίως δὲν ἠγάπησεν αὐτόν. Τῷ 963 ἡ Θεοφανὼ εἶχε μόλις ὑπερβῇ τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτος, ὁ δὲ Νικηφόρος ἦτο πεντηκοντούτης καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἂν εἶχε τὰς ἀρετὰς δι' ὧν σώζονται καὶ κλείζονται αἱ πολιτεῖαι, ἐστερεῖτο τῶν προτερημάτων ὅσα δελεάζουσι τὰς γυναῖκας. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανὼ, εἴτε συνέπραξεν, εἴτε δὲν συνέπραξεν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, βλέπουσα τότε κινδυνεύουσαν, ὡς ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὴν τύχην αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων τῆς, ἐδέχθη τὴν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἀνδρὸς σύζευξιν μόνον ἵνα ἀσφαλισθῇ τὰ καθ' ἑαυτήν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, καθόσον αἱ βασιουργίαι τῶν μοναχῶν καὶ πολλῶν κληρικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν κατάρθρωσαν νὰ παροξύνωσι τοὺς πολλοὺς κατὰ τοῦ Νικηφόρου, καθ' ὅσον εἶδε παρασκευαζομένην δεινὴν κατ' αὐτοῦ θύελλαν, δὲν ἐπεθύμησε παντάπασιν νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτὸν καταστροφὴν, καὶ ἐζήτησε πάλιν ἐν τῇ ἐπικειμένῃ ταύτῃ τρικυμίᾳ νὰ ἀσφαλισθῇ διὰ νέου προστάτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἴσως ὠδηγεῖτο καὶ ὑπὸ αἰσθήματος ὅλως διαφόρου τῶν ὅσα εἶχον ὑπαγορεύσει ἅπασαν τὴν προτέραν αὐτῆς διαγωγὴν.

Ἡ Θεοφανὼ διετέλει τότε ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ κάλλους. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅσον διάκονος καὶ ἂν ἦτο, ἀποθαυμάζει ἐπανειλημένως τὰς ποικίλας τῆς δαιμονίου ταύτης γυναικὸς χάριτας. Τὸ κάλλος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐκ τῶν τρυφερῶν καὶ ἐπιεικῶν ἐκείνων τὰ ὅποια συμβιβάζονται πρὸς τὰ μαλακὰ αἰσθήματα τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀριπρεπῶν καὶ ἀδυσωπῆτων, τὰ ὅποια δεσπόζουσι καὶ φονεύουσιν. Ὁ διάκονός μας μὴ ἡξέυρων πλέον πῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατὰ πληξιν ἣν συνησθάνετο, ὅσάκις ἐνθυμεῖτο αὐτὴν, τὴν ὀνομάζει που Λάκαιναν. Τοιαύτη δὲ οὐσα εἶχε μὲν κατακυριεύσει ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν τοῦ πρεσβύτου ἤδη Νικηφόρου, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτὸν οὐδὲ κεραίαν τῆς ἰδίας καρδίας. Ἐζήτηι πρὸ καιροῦ συναγωνιστὴν τοῦ βίου νεώτερον καὶ ἀκμαϊότερον. Καὶ ὅταν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην προσετέθη ὁ φόβος μήπως συναπολέσῃ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὁποίου ἕνεκα αὐτῆς καὶ μόνῃς

εἶχε συνδέσει τὴν τύχην τῆς, ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἐκείνων παθῶν, ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὴν τέχνασμα ὄντως σατανικόν.

Ὅτε ὁ παρχκοιμώμενος Ἰωσήφ ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Νικηφόρου, εἶχε ζητήσῃ, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνδρομὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐπιλεγομένου Τσιμισκῆ, ὑποσχόμενος αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Τότε ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης διεκοίνωσε τὰ πάντα εἰς τὸν δορικτήτορα τῆς Κρήτης, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ προλάβῃ τὰς σκευωρίας τοῦ Ἰωσήφ καταλαμβάνων ἀμέσως τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτου δὲ γενομένου ἀντημεῖφθη διορισθεῖς μάγιστρος καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον ὁ βασιλεὺς εἶτε ἐνδίδων εἰς τὰς φθονεράς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, εἶτε ἄλλην ἔχων αἰτίαν, ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τὴν μεγάλην ἐκείνου στρατηγίαν, ὥστε ἔκτοτε οὗτος διέτριβε συνήθως εἰς τὰ ἐν Ἀσίᾳ κτήματα αὐτοῦ, ἄδηλον ἂν οἰκιοθελῶς ἢ κατὰ βασιλικὴν παραγγελίαν. Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ἦτο πολὺ νεώτερος τοῦ θείου του, μόλις διανύων τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καθ' οὗς εὐρισκόμεθα ἤδη χρόνους· καὶ ἐνῷ μέγα ἐκτῆσατο ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασιν ὄνομα παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἦτο συγχρόνως ὡραιότατος καὶ χαριέστατος ἄνθρωπος· λευκός, ξανθός, ὀφθαλμούς ἔχων ἀποπνέοντας γενναιότητα ἅμα καὶ γλυκύτητα, καὶ ἀνάστημα μὲν βραχὺ, ἀλλὰ στέρνον καὶ μετὰφρνον εὐρύ, ἰσχὺν γιγαντώδη, ἀλκὴν ἀνantaγώνιστον, ἥρωϊκὸς μὲν ἀναδεικνύμενος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, θαυμασίως δὲ δεξιὸς περὶ πᾶσαν σωματικὴν ἄσκησιν· ἐπὶ πᾶσι φιλόδωρος καὶ μεγαλόδωρος, ἀγαθὸς τὴν καρδίαν, ἱλαρὸς τοὺς τρόπους. Τοιαύτη προτερημάτων συνδρομὴ κατῴρθησεν ἄρα γε πρὸ καιροῦ νὰ τραυματίσῃ τὴν σιδηρᾶν τῆς Θεοφανοῦς καρδίαν; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ νοεμβρίου ὁ μὲν στρατηγὸς Ἰωάννης διέτριβεν ἔτι εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ, διάγων βίον μεγαλοπρεπῆ καὶ ὁπωςοῦν ἄσωτον, ἡ δὲ Θεοφανὼ ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Νικηφόρος διετέλει ἔτι ἀπορῶν ἕνεκα τῶν ἀπαισίων χρησμῶν καὶ ἄθυμῶν ἕνεκα τοῦ προσφάτου θανάτου τοῦ πατρὸς, ὅτε ἡ Θεοφανὼ ἐνόμισεν ἐπιτηδεῖαν τὴν περιστάσιν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθομένου. Ὅθεν προσελθοῦσα αὐτῷ κατὰ μόνας μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτῆς τὴν τέχνην καὶ τὴν χάριν ἵνα πείσῃ τὸν βασιλέα νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην εἰς τὴν βασιλεῦσαν μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς καὶ περιπα-

θείας, ὥστε ἡδύνατο νὰ κινήσῃ τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ. ἐὰν οὗτος ἦτο πλειότερον δῶςπιστος ἢ ὀλιγώτερον περιεσπασμένος τὸν νοῦν. «Πῶς, βασιλεῦ, τὸν εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐνῶ ῥυθμίζεις πάντα τὰ σὰ μέτρω καὶ σταθμῶ ἀκριβεῖ, κανὼν τούτου ἕνεκα λογιζόμενος εὐθύτατος σωφροσύνης, ἀφίνεις τὸν γενναῖον ἐκεῖνον καὶ νεανικὸν ἄνδρα νὰ κυλίσται εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἡδονῶν διάγων βίον ἀργὸν καὶ ἄσωτον, καὶ τοῦτο αὐτανεψιὸν ὄντα τοῦ σοῦ κράτους, λαμπρὰν δὲ τοῦ γένους ἔλκοντα τὴν σειράν; Ἄλλ' εὐδόκησον ἤδη νὰ διατάξῃς ἵνα, ἐγκαταλείπων τοὺς χώρους ἔθθα διατρίβει, ἔλθῃ τάχιστα πρὸς ἡμᾶς καὶ λάβῃ σύζυγον ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἀφοῦ ἐστερήθη δυστυχῶς διὰ θανάτου πικροῦ τὴν νόμιμον αὐτοῦ γυναῖκα. Μὴ ἀρνηθῇς, βασιλεῦ, τὴν εὐλογον ταύτην δέησίν μου, καὶ μὴ ἀνεχθῇς νὰ γίνεταί κωμῳδία καὶ σαρκασμὸς τῶν ἀκολάστων γλωσσῶν ἄνθρωπος συγγενῆς σου στενότατος καὶ διὰ τὰς τῶν πολέμων ἀνδραγαθίας παρὰ πάντων μεγαλαυχούμενος.» Ὁ Νικηφόρος ὅστις δὲν ἡδύνατο νὰ ἀρνηθῇ τίποτε εἰς τὰς γοητείας τῆς Θεοφανοῦς, καὶ οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀφορμὴν ἰδιαζούσης δυσμενείας πρὸς τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν διέταξεν ἀμέσως νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του, τὸν ὑπεδέχθη φιλικῶς καὶ τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν βλέπῃ καθ' ἐκάστην εἰς τὰ βασίλεια.

Τοσοῦτον εἰλικρινῆς δεξιῶσις ἦτο βεβαίως ἐπιτηδεῖα νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν γενναίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου ψυχὴν, οἰαυδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ προηγούμεναι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν διενέξεις, περὶ ὧν ἄλλως τε οὐδὲν λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Ποῖαι εἰσηγήσεις, ποῖαι συκοφανταί ἡδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσιν ἐπὶ μίαν στιγμὴν εἰς θηρίον ἀνήμερον καὶ ἐπίβουλον, ἄνθρωπον ἀναδειχθέντα δι' ὅλου τοῦ βίου, καὶ πρὸ καὶ μετὰ, εἰλικρινῇ καὶ γενναιοφρονα, δὲν τὸ ἠξέυρομεν. Ἴσως εἶχε μισήσῃ τὸν Νικηφόρον, διότι ἐνῶ ἀνεδίβασεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, ἔπειτα περιεφρονήθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἴσως ἡ Θεοφανὼ τὸν ἔπεισεν ὅτι δὲν ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ διὰ νὰ γίνῃ θῦμα τῆς τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τυχὼν φιλικῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ δεξιώσεως, ὁ Ἰωάννης ἔλαβε κρυφίως πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τῆς αὐγούστης προσερχόμενος εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς δώματα διὰ τινων ἀφανῶν εἰσόδων, καὶ συνεφώνησεν ἀπὸ κοινού μετ' αὐτῆς τὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰσῆγαγεν ἐκ δια-

λειμμάτων εἰς τὰ ἀνάκτορα ἄνδρας ῥωμαλέους καὶ τολμηροὺς, τοὺς ὁποίους ὑποδεχομένη ἐκείνη παρεφύλαττεν ἐν οἰκίσκῳ σκοτεινῷ καὶ παρακειμένῳ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς θάλαμον. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν 10 δεκεμβρίου καλέσας παρ' ἑαυτῷ δύο τῶν πιστοτέρων φίλων, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Μιχαὴλ Βούρτζην καὶ Λέοντα τὸν Πεδιάσιμον, ὥρισε μετ' αὐτῶν πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα. Λέγεται ὅτι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς παρευρίσκετο εἰς τὰς συνήθεις ὕμνωδίας, εἰς τῶν κληρικῶν τῆς αὐλῆς παρέδωκεν αὐτῷ σημείωσιν ἀναγγέλλουσαν τὸν παρὰ ρασκευαζόμενον τὴν νύκτα ὀλεθρον, καὶ προτρέπουσαν νὰ βεβαιωθῇ περὶ τούτου διατάσσων ἔρουναν εἰς τὴν γυναικωνίτιδα· ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξεν ἀμέσως τὸν τοῦ κοιτῶνος κατάρχοντα Μιχαὴλ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξέτασιν, ἀλλ' ὅτι οὗτος, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν αὐγούστην, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας, ἀφῆκεν ἀνεξερεύνητον τὸ δωματίον ἐν ᾧ ἐκρύπτετο τὸ στίφος τῶν δολοφόνων. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ἡ βασιλὶς εἰσφοιτήσασα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸ εἰθισμένον, ἀφοῦ ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν δύο νυμφῶν αἵτινες εἶχον ἔλθει τότε πρὸ μικροῦ ἐκ Βουλγαρίας, προσέθηκεν ὅτι ἀπέρχεται νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξύ ἄς μείνῃ ἡνεωγμένως ὁ κοιτῶν, τὸν ὁποῖον αὕτη θέλει κλείσει ὅταν ἐπανάλθῃ. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐξῆλθεν, ὁ δὲ προσευχθεὶς ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν, καὶ περὶ τὴν μελέτην τῶν θείων γραφῶν σχολάσας, ἡσθάνθη τελευταῖον ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ ὕπνου κταβαλλόμενον καὶ κατεκλίθη κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ παρδαλίου δέρματος. Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ δωματίῳ τῆς αὐγούστης κεκρυμμένοι δολοφόνοι ἐξεληθότες ἐκείθεν ξιφῆρεις ἀνέβησαν εἰς τὰ ὑπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερῶα καὶ κατεσκόπευον τὴν προσδοκωμένην ἄφιξιν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰέλθῃ τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοῦ χερσαίου τείχους, ὑψηλοτάτου ὄντος καὶ ἀσφαλέστατα φρουρουμένου· ὥστε ἐδέησε νὰ καταβῇ εἰς τὴν παραλίαν ἐξωθεν τοῦ τείχους, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πλεύσῃ διὰ λέμβου μετὰ τῶν δύο συνωμοτῶν πρὸς τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀφρούρητος, καὶ εἶχε προσέτι τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἦτο πλησιέστατος εἰς τὰ τῆς βασιλίδος δώματᾶ. Τὸ ὥρολόγιον ἐσήμαινεν ἤδη πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν, ἦτοι τὴν ἐνδεκάτην περίπου καθ' ἡμᾶς· δριμύς ἔπνεε βορρᾶς, καὶ χιὼν κατέπιπτε πολλή. Ἡ νύξ ἦτο ἐκ τῶν ἀπαισιῶν ἐκείνων, αἵτινες φαίνονται προωρισμέναι νὰ καλύπτωσι τὰ

δεινότατα τῶν κακουργημάτων. Ὁ ἀτρόμητος Ἰωάννης παραπλεύσας τὸν αἰγιαλὸν, ἀπεβιβάσθη, καὶ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐσύριξεν ἵνα ἀναγγεῖλῃ ἐαυτὸν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων ὑπερφῶν περιμένοντας συντρόφους. Ἐρρίφθη ἀμέσως ἐκεῖθεν κόφινος διὰ σχοινίων ἄσφαλῶν ἐξηρητημένος, καὶ ἀνεσύρθησαν ἐντὸς αὐτοῦ οἱ συνωμόται ἀνά εἰς, τελευταῖος δὲ ἀπάντων ὁ Ἰωάννης. Καὶ ἀνελθόντες οὕτω χωρὶς ὑπ' οὐδενὸς νὰ ἐννοηθῶσιν, ὥρμησαν ἤδη πάντες πρὸς τὸν βασιλικὸν θάλαμον. Μὴ εὐρόντες δὲ τὸν βασιλέα ἐντὸς τῆς κλίνης αὐτοῦ ἐπάγωσαν ἐκ τοῦ φόβου, καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ κατακρημνίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε εὐνουχίσκος τις τῆς γυναικωνίτιδος, προηγούμενος αὐτῶν, τοὺς ὑπέδειξε καθεύδοντα κατὰ γῆς τὸν βασιλέα, ὃν περικυκλώσαντες ἤδη ἤρχισαν νὰ λακτίζωσιν. Ἐξυπνήσαντα δὲ καὶ ἐπ' ἀγκῶνος στηρίξαντα τὴν κεφαλὴν, ὁ Λέων, ὁ ἐπικαλούμενος Βαλάντης, πρῶτος ἐπλήγησεν αὐτὴν διὰ τοῦ ξίφους, μεθ' ὃ προσείλκυσε αὐτὸν ὅλον αἱματοφόρτον ἐνώπιον τοῦ Ἰωάννου, ὅστις πολλὰς εἶπε κατ' αὐτοῦ ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς, καὶ τὸν πῶγωνα αὐτοῦ ἀνηλεῶς ἔτιλεν, ἐνῷ οἱ συνωμόται ἔθραυσαν τὰς σιαγόνας του, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο τὰς λαβὰς τῶν ξιφῶν. Ὁ δὲ τοσαῦτα πάσχων οὐδὲν ἄλλο ἔλεγεν, ἐνόσφῃ ἡδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις, εἰμὴ «Θεοτόκε βοήθει» μέχρις οὗ, ἀφοῦ πλείστας ἄλλας ἔλαβε πληγὰς, μίαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ τὰς ἄλλας παρὰ τῶν λοιπῶν, εἰς τούτων, ὀνόματι Θεόδωρος, κατετρύπησε τὰ στήρνα αὐτοῦ διὰ τραύματος καιρίου.

Πρὸς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὸν οὕτω οἰκτρῶς καταλύσαντα τὸν βίον, ὀφείλει τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος μέχρι τῆς σήμερον εὐγνωμοσύνην ἐξαίρετον καθὼ ἀνακτήσαντα ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἀνασώσαντα τὸν αὐτόθι ἐλληνισμὸν διὰ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναζωπυρήσεως. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρίστων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ. Τὴν σήμερον κρίνοντες τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ διαγωγὴν, ὡς πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰπώμεν ὅτι ἔφερεν εἰς μέσον ἀκαιροὺς πρὸς αὐτοὺς ἀζιώσεις, καὶ ὅτι ἡ σύνεσις ἀπῆλθε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐπελθούσαν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, ἀποδεχόμενος μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ισότητος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ ἐκκλησίας, πρὸς τὴν ἐν

τῇ Δύσει ἐκκλησίαν καὶ βασιλείαν, ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ἄμυναν καὶ παγίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἡ πατροπαράδοτος πολιτικὴ ἐπενεργεῖ πολλάκις καὶ εἰς τὰ ἐξοχώτερα τῶν πνευμάτων, καὶ μάλιστα εἰς καιροὺς καθ' οὓς ἡ τῶν πνευμάτων κίνησις εἶναι ὅπως οὖν νωθρὰ καὶ ἥμισυ νεωτεριστικὴ, ὅπως τότε συνέβαινεν. Ἐὰν ὅμως ὁ Νικηφόρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων πρὸς τὴν Δύσιν ἀξιώσεων, ἠγωνίσθη γενναίως καὶ ὡς οὐδεὶς ἕως ἄλλος τῶν προκατόχων ἢ τῶν διαδόχων ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ μακαρθανισμοῦ· τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον σπουδαιότερον, καθωδηγήθη περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὑπὸ ἀρχῶν ἐλευθερίων, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποβάλλει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ὁπαδοὺς καὶ τοὺς μάρτυρας. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀφοῦ περιέγραψε τὸ τραγικὸν αὐτῆς τέλος, συγκεφαλαιῶν τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν, ἀποθαυμάζει τὴν τε περὶ τὰ πολέμια ἐμπειρίαν καὶ δραστηριότητα αὐτοῦ, καὶ τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ μεγαλοφροσύνην καὶ μεγαλοφυΐαν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ῥώμην καὶ σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν· ἐπιφέρει δὲ ὅτι τοῦτο μόνον προσῆκτον οἱ πολλοὶ εἰς τὸν ἄνδρα τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἤθελεν ἁμεμπτὸν τὴν τῆς ἀρετῆς ἐν παντὶ συντήρησιν καὶ ἀπαρachaράρακτον τὴν τοῦ δικαίου ἀκρίθειαν, ἀπαραίτητος ὢν εἰς τὴν τούτων ἐκδίκησιν καὶ ἀδυσώπητος πρὸς τοὺς ὀλισθαίνοντας. Ἐλάττωμα τὸ ὅποιον ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὴν πτώσιν τοῦ Νικηφόρου, ἀλλ' εἶναι βεβχίως τὸ λαμπρότερον ἐγκώμιον τὸ ὅποιον δύναται νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης, ἅμα περὶ μέσας νύκτας ἐτελέσθη τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο κακούργημα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν βασιλείων αἶθουσαν, τὸ καλούμενον χρυσοτρίκλινον, ἐφόρεσε τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ καθήσας εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐφρόντισεν ἄνευ ἀναβολῆς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ ποδ πάντων περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ, ἀκούσασα τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλὴν, ὤρμησεν ἀπὸ τῆς Χαλκῆς, ἐν ᾗ ἦτο ὁ κύριος αὐτῆς σταθμὸς, πρὸς τὸ τμημα τῶν ἀνακτόρων ὅπου ἰδίως κατῴκουν οἱ βασιλεῖς, ἐλπίζουσα ὅτι θέλει εὖρει ἔτι ζῶντα τὸν ἡγεμόνα. Ἄλλ' αἱ σιδηραῖ πύλαι δι' ὧν τὸ τμημα ἐκεῖνο ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἦσαν ἀσφαλῶς κεκλεισμέναι, ἐνῶ δὲ ἡ φρουρὰ ἠγωνί-

ζέτο ν' ἀναμοχλεύσῃ αὐτάς, ὁ νέος βασιλεὺς διέταξε νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου· ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέκειντο ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ὑπηρετοῦν τὸν ἐκάστοτε μισθοδοτοῦντα αὐτοὺς, πεισθέντες ἤδη ὅτι ὁ πρῶν βασιλεὺς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν, ἀνεκήρυξαν ὁμοφώνως αὐτοκράτορα τὸν Ἰωάννην. Οὕτω δὲ γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων ὁ Ἰωάννης, ἅμα ἤρχισε νὰ ἐξημερώνῃ ἡ 11 δεκεμβρίου, ἐξέσπεσειεν ἀνδρῶν λογάδων στίφος, οἵτινες διερχόμενοι τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως ἀνηγόρευον αὐτὸν αὐτοκράτορα σὺν τοῖς παισὶ τοῦ Ῥωμανοῦ. Εἰς τὸ στίφος τοῦτο προσετέθη μετ' ὀλίγον ἄνθρωπός τις, τὸν ὁποῖον οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν δὲν περιέμενον βεβαίως νὰ ἀκούσῃ πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πτώσει τοῦ Νικηφόρου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος Βασίλειος, ὅστις ἀφοῦ ἐτιμῆθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ὡς οὐδεὶς ἄλλος, καὶ ἐπετράπη τὴν ὅλην τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων διοίκησιν, ἅμα εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν ἀντιπολίτευσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο βέβαιος ἂν ἡ συνωμοσία ἐπιτύχῃ, προσεποιήθη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὅτι ἀσθενεῖ καὶ ἔμενε κλινῆρης περιμένων τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐκβασιν, διὰ νὰ πολιτευθῇ κατὰ τὰς περιστάσεις. Μόλις λοιπὸν ἔμαθε διὰ νυκτὸς τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀμέσως ἀνλαθὼν τὰς δυνάμεις, καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ σπείρας γενναίων νεανίσκων, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον ἀνήγγειλεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν, συνανεκήρυττε μετ' αὐτοῦ σεβαστὸν βασιλέα τὸν Ἰωάννην. Μετ' ὀλίγον δὲ δραμῶν εἰς τὰ βασιλεία προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρακοιμώμενος, καὶ ἤδη συμπράττοντες ἀμφότεροι ἐξέσπεσειαν αὐθαρεῖς προτάγματα εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτεύουσας, παραγγέλλοντα ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ μὴ τολμήσῃ τις νεωτερισμὸν τινὰ ἢ διαρπαγὴν, καὶ προέλαβον τοιοῦτοτρόπως τῶντι πᾶσαν ληστείαν καὶ σφαγὴν ἐξ ἐκείνων αἵτινες συνέβαινον πάντοτε σχεδὸν ἐν τοιαύταις μεταβολαῖς. Ἄλλως τε ὁ μόνος ἐπίφοβος ἄνθρωπος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων, ὅστις διὰ μὲν τῶν πολλῶν αὐτοῦ χρημάτων ἐδύνατο νὰ κινήσῃ τὸν ὄχλον τῆς βασιλευούσης κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς, ἔχων δὲ ὑπὲρ ἐκείνου ἀπάσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως ἀφωτισμένως οὖσας εἰς τὴν μνήμην τοῦ Νικηφόρου, εὐχερῶς ἤθελε καταβάλλει τὸν Ἰωάννην, ἂν ἐπεχείρῃ τοῦτο ἀμελλητί. Ἀλλ' αὐτὸς ἐξυπνήσας καὶ μαθὼν τὴν

σφαγὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον κατεπτοήθη, ὥστε οὐδ' ἐσκέφθη νὰ πράξῃ τι γενναῖον, ἔσπευσε δὲ μόνον νὰ καταφύγῃ ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καταλείπων τὰ πράγματα εἰς τὴν φορὰν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδρανείας ταύτης, ἔπαυσεν ἀμέσως ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας ὅσοι ἦσαν διωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὸν πραίτωρα, ἦτοι ἑπαρχὸν τῆς πόλεως, τὴν δρουγγάριον τῶν πλωίμων, ἦτοι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, τὸν δρουγγάριον τῆς βίγλης, ἦτοι τὸν φρούραρχον, καὶ τὸν νυκτέπαρχον, ἀντικαταστήσας αὐτ' αὐτῶν ἄνδρας οἰκείους, διέταξε δὲ ὅλους τοὺς παυθέντας, καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πρώην βασιλέως νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, καὶ αὐτόθι νὰ διατρίβωσι. Τρεῖς μόνον ἐξέρεσεις τούτου ἐγένοντο. Ὁ μὲν κουροπαλάτης Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος ὁ πατρίκιος, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενοι, ἐξωρίσθησαν εἰς Μήθυμνκν τῆς Λέσθου, ὁ δὲ ἄλλος υἱὸς, ὁ στρατηγὸς Χαλδίας (ἦτοι Τραπεζούντος) Βάρδας, παύσας τῆς ἀρχῆς, ἐξωρίσθη εἰς Ἀμάσειαν. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Ἰωάννης τοσοῦτον ἐπεικῶς ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, ἐξηκολούθει ἐφουβρίζων τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὅστις ἀφοῦ ἔμεινε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 11 εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐπὶ τῆς χιόνος κατακείμενος, ἐκηδέυθη ἔπειτα λαθραίως διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Αὕτη δὲ ἡ περὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ νέου βασιλέως ἀντίθεσις καθίστησι πρόδηλον ὅτι ἅπαξ τοῦ βίου ἀποθηριωθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίης καὶ διὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς Θεοφανοῦς εἰσηγήσεων, ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ μεγαλοφροσύνην. Κατὰ τὰς ἀκολουθούς ἡμέρας ἐξηκολούθησε μεταβάλλων ἅπαν τὸ ὕποπτον προσωπικὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διορίζων οἰκείους ἀντὶ τῶν ἀπολυομένων τῆς ὑπηρεσίας, παύσας ἰδίως καὶ ἀντικαταστήσας ἅπαντας τοὺς στρατηγοὺς ἦτοι τοὺς γενικοὺς διοικητὰς τῶν θεμάτων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐν διαστήματι ἐπτὰ ἡμερῶν, καθ' ἃς δὲν ἐξῆλθε παντάπασι τῶν ἀνακτόρων, καίτοι βαθεῖα ἐπεκράτει ἀπανταχοῦ ἡσυχία καὶ τάξις, ἀσφαλίσας ὅσον ἔνεστιν ἐν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ κυρώσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συνήθων εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀρμενικῶν οἰκογενειᾶν, αἵτινες συνταυτίσασαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ χριστιανικοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ κράτους, ἀπέβησαν περι-

φανεῖς ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀπετέλεσαν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς λαμπρᾶς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, δι' ἧς τὸ κράτος τοῦτο συνετηρήθη καὶ ἐκλείσθη. Ὁ πρῶτος ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, καὶ τούτου ἕνεκα δυνάμενος νὰ λογισθῇ ὡς ἀρχηγέτης αὐτῆς, εἶναι ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς ὁ Κουρκούας, ὅστις τῷ 886 ἦτοι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, δομέστικος ὢν τῶν Ἰκνατῶν, δηλαδὴ ἡγεμὼν μιᾶς μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, εἶχε τυνομόσκει μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, φωραθεὶς δὲ ἐτιμωρήθη εἴτε πηρωθεὶς τοὺς ὀφθαλμούς, εἴτε τυφθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς. Τούτου τοῦ Ῥωμανοῦ Κουρκούα δύο ἐγένοντο υἱοί, Ἰωάννης καὶ Θεόφιλος, ἐξ ὧν ἡ οἰκογένεια ἐκείνη διηρέθη εἰς δύο κλάδους, ἐξ ἑσῶ σχεδὸν ἐπιτήμιους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, τῶν ὁποίων ὅμως μόνον ὁ πρεσβύτερος διετήρησε τὸ ἀρμενιακὸν ἐπώνυμον τοῦ Κουρκούα, προφερόμενον ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ Γοῦργεν, μετατραπὲν δὲ ἐπὶ τὸ μιλαιώτερον. κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθος, εἰς Κουρκούαν. Καὶ ἦτο τὸ ὄνομα Γοῦργεν κύριον παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, μετεβλήθη δὲ εἰς οἰκογενειακὸν παρὰ τοῖς ἡμετέροις, ὅπως πολλάκις συμβαίνει. Ὁ ἀρχηγέτης τοῦ πρεσβυτέρου κλάδου Ἰωάννης Κουρκούας, εἶναι ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος στρατηγός, ὅστις ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο χρόνους διατελέσας δομέστικος τῆς ἀνατολῆς, βασιλεύοντος Ῥωμανοῦ τοῦ Λέκαπηνου, ἀναρίθμητα ἔστησε τρόπαια κατὰ μωαμεθανῶν ἐπὶ τέλους δὲ τῷ 942 ἐξέπενε τῆς ἀρχῆς διὰ ῥαδιουργίας τῶν τοῦ Ῥωμανοῦ υἱῶν, οἵτινες ἐφθόνησαν τὸν εὐτυχῆ στρατηγόν, διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα τοῦ δομεστικού Εὐρροσύνην, μετ' ἐνός τῶν ἰδίων ἐγγόνων. Τοῦ Ἰωάννου τούτου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Ῥωμανὸς Κουρκούας, στρατηγός ὡσαύτως περιφανής, ὃν τῷ 963 ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ διώρισε δομέστικον τῆς Δύσεως, ὅτε προεχειρίσατο δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προλάβῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ὁ τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Κουρκούας διατελέσας στρατηγός ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, ἔπενε τῷ 972 ἐν τῷ ῥωσικῷ πολέμῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλομεν ὁμιλήσει. Τελευταῖος δὲ τοῦ πρωτοτόκου τούτου κλάδου ἀναφέρεται, ἐπὶ Βασιλείῳ τοῦ Βουλγαροκτόνου, τῷ 1008, ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς Κουρκούας, ὁ τοῦ προηγουμένου Ἰωάννου υἱός. Ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διεσώθη φαίνεται ἐπὶ πολὺ, διότι

μετὰ 250 ἔτη περίπου, ὁ τῷ 1143 πατριαρχεύσας Μιχαὴλ Β' ἐπωνομάζετο Κουρκούας. Τοῦ δὲ δευτεροτόκου κλάδου ἀρχηγέτης ὑπῆρξεν ὁ τοῦ πρώτου Ἰωάννου Κουρκούα ἀδελφὸς Θεόφιλος, ὅστις, στρατηγὸς ὢν Μεσοποταμίας, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κουρκούας ἦτο δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς, πολλάκις ὡς αὐτὸς τοὺς μωαμεθανοὺς κατετρόπωνεν. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου Φωκά, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν ἡμέτερον Ἰωάννην, περὶ τοῦ ἐπωνυμίου τοῦ ὁποίου, Τσιμισκῆς, ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει «τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἀρμενίων διαλέκτου πρόσρημα ὃν, εἰς τὴν Ἑλλάδα μεθερμηνεύμενον, Μουζακίτζην δηλοῖ· βραχύτατος γὰρ τὴν ἡλικίαν (τὸ ἀνάστημα) τελῶν, ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκτήσατο.» Ἐντεῦθεν ὁ Δουκάγγιος ὑπολαμβάνει τὴν λέξιν *Μουζακίτζης* ὡς παραφθορὰν τοῦ *Μειρακίτζης*. Ἄλλη ὁμως εἶναι ἡ νεωτάτη ἐρμηνεία τοῦ ἐπωνυμίου Τσιμισκῆς κατὰ τοὺς δεινοὺς περὶ τὰ ἀρμενιακὰ. *Tschemischgaizag*, ὅπερ σημαίνει, λέγουσι, σάνδαλον λαμπρὸν ἢ ἐρυθρὸν, οἷα φοροῦσιν αἱ γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἐν ταύτῃ τὸ ὄνομα πόλεως τινος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἣτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ Ἱεράπολις, καὶ ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν τοῦτο ἐπωνύμιον, τὸ ὁποῖον ἀρμενιαστὶ γράφεται *Tschemeschigh* δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ τῆς πόλεως ἐκείνης ὀνόματος καὶ σημαίνει λαμπρὸν σινδάλισκον.

Ἡξεύρομεν ἤδη ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καὶ τοι μικρὸς ὢν τὸ ἀνάστημα, ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ἀθλητικός. Ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἀνθρώπων ἀπήρχετο ἐλπίδων κενός. Καὶ ἂν, ἐπιφέρει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος δὲν περιέστελλε τὴν ἅπληστον αὐτοῦ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ῥοπὴν, ἦτο ἱκανὸς νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς δεομένους ὅλους τοὺς βασιλικούς θησαυρούς. Τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι ἅμα ὡς ἐβασίλευσεν, ἔσπευσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς ἐπερὸς αὐτοῦ περιουσίας, ἣν τὸ μὲν ἐκ προγόνων ἐκληρονόμησε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἰδίων πολεμικῶν τροπαίων προσεκτέησεν, ἐν μέρει μὲν διανείμας εἰς τοὺς γείτονας γεωργούς, ἐν μέρει δὲ προσδιορίσας εἰς συντήρησιν μεγάλου τινὸς τῶν λελωθῆναιων νοσοκμείου. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς τούτους τε καὶ πρὸς πάντα πάσχοντα πολλὴν ἀείποτε ἐπεδείκνυε συμπάθειαν, μὴ ἀποτροπιάζόμενος νὰ παραμυθῇ καὶ νὰ πλησιάζῃ τοὺς ἐκ τῶν οἰκτροτέρων νόσων ἀσθενοῦντας, αὐτὸς ὁ εἰς ὑπερβολὴν ὢν ἄβρὸς

καὶ φιλόκαλος καὶ περὶ τοὺς πότους καὶ τοὺς ἔρωτας καὶ πᾶσαν τοῦ σώματος ἡδονὴν ἔκδοτος. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἶχε λοιπὸν ἅπαντα τὰ προτερήματα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐλαττώματα τῶν γενναίων φύσεων· δυσεξήγητον δὲ μένει πάντοτε εἰς ἡμᾶς πῶς τοιοῦτος διατελέσας δι' ἅπαντος τοῦ βίου, ἀνεδείχθη τοσοῦτον ἄλλοις καθ' ὅλας τὰς περιπετείας τοῦ κακουργήματος δι' οὗ ἐσφετερίσθη τὴν ἀρχήν· διότι δὲν ἤρκεσθη νὰ θανατώσῃ διὰ φρικτῶν βασάνων τὸν Νικηφόρον, δὲν ἤρκεσθη νὰ περιυβρίσῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδέησε καὶ νὰ ψευδολογήσῃ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἀποκρουσθῇ ὑπ' αὐτῆς.

Τῷ ὄντι ὅτε ἐπτὰ ἡμέρας ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ἀρχήν, καὶ τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη ἵνα ἐξασφαλίσῃ αὐτήν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης προσῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἵνα στεφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὁ γέρον Πολυεύκτος δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰέλθῃ εἰς τὸ ἱερόν, πρὶν ἢ ἐκπληρώσῃ τρεῖς ὅρους. Πρῶτον, ἀποπέμψῃ ἐκ τῶν βασιλείων τὴν Θεοφανώ, τῆς ὁποίας ἡ σύμπραξις εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου ἦτο ἀναμφισβήτητος· δεύτερον, ὑποδείξῃ τὸν αὐτουργὸν τῆς δολοφονίας ταύτης, ὅστις καὶ ἂν ἦναι· καὶ τρίτον ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύνοδον τὸν τόμον δι' οὗ ὁ Νικηφόρος καθυπέβαλλεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ ἀπόφασιν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνδώτῃ εἰς ἀπάσας ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ Θεοφανὼ ἐξωρίσθη ἀμέσως εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ὅπως οὖν ἀπωτέρω κειμένην Προκόννησον (τὴν νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ), ἰδοῦσα οὕτω ματαιωθέντα τὰ χρυσᾶ αὐτῆς ὄνειρα, καὶ τιμωρηθεῖσα τάχιστα διὰ τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Πολυεύκτου, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς Θεοφανοῦς. Ἄν ἤθελεν, ἔσωζεν αὐτήν, ἥτις δὲν ἦτο πλειότερον αὐτοῦ ἔνοχος. Ἀλλ' ἀφοῦ ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς, ἵνα καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ προβῇ περαιτέρω· καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν συμβίωσιν μετὰ γυναικὸς ἢ ὁποία ἡδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιβουλεύτῃ καὶ αὐτὸν, ὅπως ἴσως τοσοῦτους ἄλλους, βεβαίως δὲ τὸν δεύτερον σύζυγον. Ἡ δυσκολωτέρα τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Πολυεύκτου ἦτο ἡ περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ τῆς δολοφονίας αὐτουργοῦ, διότι ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἰδίᾳ χειρὶ ἐπλήγωσε τὸν Νικηφόρον καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς

τοῦτο προέτρεψεν. Οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ καταγγείλῃ ὡς μόνον ἐκτελεστὴν τοῦ φόνου τὸν Λέοντα τὸν Βαλάντην καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς ἐξορίαν. Τελευταῖον ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύνοδον τὸν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τόμον τοῦ προκατόχου, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἂν δὲν ἔπραττε τοῦτο, ἤθελεν ἐκτεθῆ εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ὀργὴν τοῦ κλήρου. Τούτων δὲ γενομένων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 25 δεκεμβρίου, καὶ ἀναιρῶν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, ἠῤῥησε τὰς δωρεὰς ὅσαι ἀπενέμοντο εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ἄλλους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, παρέσχεν ἀτέλειαν φόρων εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀρμενιανῶν, ἐξ οὗ κατήγετο, καὶ ἐν γένει οὐδενίαν ἔδειξε φειδῶ περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων.

Ἀλλ' ἐὰν καθ' ὅλα ταῦτα ἐφάνη ἐνδεέστερος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προκατόχου, περὶ τὴν ἄλλην τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν ἀνεδείχθη λαμπρότατος, περὶ δὲ τοὺς κατὰ τῶν πολέμιων ἀγῶνας κρείσσων τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιφανεστάτου ἐκείνου ἀνδρός. Εἶδομεν τὴν ἀνάγκησιν τῆς Ἀντιοχείας γενομένην κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ Νικηφόρου ἡμέρας. Ὁ πατριάρχης αὐτῆς Χριστοφόρος εἶχε φονευθῇ ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας· ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἐσπευσε νὰ προχειρίσῃ διὰ Πολυεύκτου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου ἱεράρχην τῆς πόλεως ἐκείνης τὸν μοναχὸν Θεόδωρον, χρισθέντα τῇ 8 ἰανουαρίου 970 ἐν Κωνσταντινουπόλει, πιθανῶς διότι ἐν τῇ ἀνωμάλῳ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς Συρίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ αὐτόθι ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου τούτου. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀποθανόντος καὶ τοῦ Πολυεύκτου τῇ 28 ἰανουαρίου, ὁ Ἰωάννης, καλέσας εὐθὺς τὴν ἐπιούσαν εἰς τὴν βασιλείον αὐλὴν τοὺς ἱεράρχας καὶ τὴν σύγκλητον, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀναβιβάζει εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸν ἀναχωρητὴν Βασίλειον, ὅστις καὶ ἐχειροτονήθη τῷ ὄντι τὴν κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, 13 φεβρουαρίου. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι ἂν ὁ Ἰωάννης ἔσχισε τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦ προκατόχου τόμον, πράγματι ὅμως διετήρησε τὸ δικαίωμα τῆς τῶν ἀρχιερέων ἐκλογῆς. Συγχρόνως ἐφρόντισε διὰ σιταγωγίας, ἣν τάχιστα συνήγαγεν ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ ἐμπορίων, νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ δεινὰ τοῦ λιμοῦ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τριετίαν κατετρώχετο τὸ κράτος. Καὶ τότε ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἐξω πολεμίους, ὧν οἱ μᾶλλον κατεπεύγοντες ἦσαν δύο, οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ οἱ Ῥῶσοι,

οἵτινες ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαῦον εἶχον γίνεαι κύριοι ἀπάτης τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ προσεχές ἔαρ, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος· καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε τῶνόν τι ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο μᾶλλον τὸ βούλευμα τοῦ προκατόχου, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ μωαμεθανῶν πόλεμον. Ναὶ μὲν ἡ ἄλωσις τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶχε συνεπαγάγει τὴν ἀνάκτησιν ὅλης τῆς Συρίας· πολλοὶ τῶν αὐτόθι κατακτηθεῖσάν πόλεων ἀπέβλεπον εἰς στάσιν, διότι ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε λάβει καιρὸν νὰ διαθήσῃ τὰ κατ' αὐτάς ἀσφαλῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι θέλουσιν ἔλθει εἰς βοήθειαν αὐτῶν οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε καὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολέμιοι ἦσαν σφόδρα τεταπεινωμένοι καὶ ἐξησθενημένοι ἕνεκα τῶν προτέρων ἀτυχημάτων, ὁ δ' ἐξ αὐτῶν κίνδυνος ὀλιγώτερον ἐπικείμενος τοῦ ἀπὸ τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπαιλήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης παρατάξας εἰς Ἀνατολὴν στρατὸν ἀποχωρῶντα ὑπὸ τὸν Πατρίκιον Νικόλαον, ὅστις, καίτοι εὐνοῦχος ὢν, εἶχε πολλὴν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς ἄλλης δυνάμεως τοῦ κράτους κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου.

Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ πολεμικὴν τινα πράξιν, ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων νὰ λάβῃ τὸν συμφωνηθέντα πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῇ καταδρομῇ τῆς Βουλγαρίας μισθὸν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπέρριψεν ἐπανειλημμένως τὴν πρόσκλησιν ταύτην, προσαπειλήσας ὅτι ἐπελθὼν, θέλει πολιορκήσῃ τὴν βασιλεύουσαν, ὁ Ἰωάννης διέταξεν ἀμέσως τὰ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν ἀπαιτούμενα. Ὁ μάγιστρος Βάρδας ὁ Σκληρὸς καὶ ὁ πατρίκιος Πέτρος διετάχθησαν νὰ πορευθῶσι μετὰ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ καταλαβόντες τὰ μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Θράκης σύνορα, νὰ διαχειμάρσωσιν αὐτόθι περιμένοντες τὸν βασιλέα, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ ἔαρ, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ γυμνάζοντες μὲν τὸν στρατὸν, πληροφορούμενοι δὲ διὰ κατασκόπων τὰ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν συμβαίνοντα. Ὁ πατρίκιος Πέτρος ἦτο ὁ στρατοπεδάρχης ἐκεῖνος ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγούμενου ἔτους εἶχε κυριεύσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ δὲ τῶν Σκληρῶν οἶκος ἀνήκεν εἰς τὴν μεγάλῃν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὁ πατρίκιος Νικήτας Σκληρὸς, τῷ

889, ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο· δεύτερος δὲ ὁ προκείμενος Βάρδας Σκληρὸς, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν πρὸς τὸν Νικήταν συγγένειαν, ὅστις ὅμως ἦτο ἀδελφὸς μὲν τῆς πρὸ μικροῦ θανούσης συζύγου τοῦ Ἰωάννου Μαρίας, τῆς φημιζομένης ἐπὶ κάλλει καὶ σωφροσύνῃ, ἀνὴρ δὲ δραστήριος καὶ γενναϊότατος. Ἀμα κατὰ λαβούσης τὰ μεθόρια τῆς στρατιᾶς ταύτης, οἱ Ῥῶσοι ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς, συνεπαγόμενοι πολλοὺς Οὐγγρους καὶ Βουλγάρους, καὶ συμποσοῦμενοι εἰς 30,000. Καίτοι δὲ ἔχων νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τριπλασίαν δύναμιν, ὁ στρατηγὸς Σκληρὸς δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντιπαραταχθῇ, διακίρσας εἰς τρία τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ δύο μὲν μοίρας διατάξας νὰ ἐνεδρεύσωσιν εἰς τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν ἀντιπάλων ὄρυμους, μὴ προκύπτουσαι ἐκεῖθεν εἰμὴ ὅταν ἡγήσῃ τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτεθεὶς κατὰ μέτωπον. Ἡ συμπλοκὴ ὑπῆρξε σφοδρά. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βάρδα Κωνσταντῖνος, νεώτατος ὢν ἔτι, ἀλλὰ πελώριος τὸ σῶμα καὶ τὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστος, ἐφόνευσε τολμηρόν τινα Ῥῶσον, ὅστις εἶχεν ἐξορμήσει κατὰ τοῦ προκινδυνεύοντος Βάρδα· μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφιρρόπου ἔτι ὄντος τοῦ ἀγῶνος, ἤχησαν αἱ σάλπιγγες, καὶ ἐπατάγησαν τὰ τύμπανα, καὶ προσεβλήθησαν κατὰ νώτων οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων ταγματῶν, ὥστε ἐκπλαγέντες ἤρχισαν νὰ ὑπενδίδωσι. Τότε εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶν ἡγεμόνων προελάσας ἠθέλησε νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συναγωνιστάς, ἀλλ' ὁ Βάρδας ἀντεπεξελθὼν ἔσχιπεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους εἰς δύο ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ζωστήρος, καὶ οὕτω πεσόντος κατὰ γῆς τοῦ ἀθλητικοῦ ἐκείνου σώματος, οἱ Ῥῶσοι ἐτράπησαν ἤδη εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι καὶ ἀνηλεῶς σφαζόμενοι μέχρις ἐσπέρας. Τὰ προσίμια λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος ἀπέβησαν λαμπρά, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης μεταβιβάζων ἀδιακόπως τὰς δυνάμεις ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, καὶ τοποθετῶν αὐτάς ἐπιτηδεῖας καὶ γυμνάζων, ἦτο ἕτοιμος νὰ εἰσβάλῃ πανστρατιᾷ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅτε περιστάσεις ἀπροσδόκητοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναβάλῃ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ἔτος τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐπιχείρημα.

Οἱ Φωκάδες δὲν ἐπέισθησαν νὰ ὑποφέρωσι μέχρι τέλους ἀμαχητὶ τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Βάρδας, ὅστις ἦτο ἐξόριστος εἰς Ἀμάσειαν, συνεννοηθεὶς μετὰ τριῶν αὐτοῦ ἐξαδέλφων, καὶ δραπετεύσας ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἦλθεν εἰς Καισάρειαν

τῆς Καππαδοκίας, ἤθροισεν αὐτόθι μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ῥέπουσι πάντοτε πρὸς στάσιν, ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν προχείρως αὐτοκράτωρ, ἐχειροτόνησε πολλοὺς στρατηγοὺς καὶ ἄλλους ἄρχοντας, ἔδωκεν ἔτι πλείονας ὑποσχέσεις, καὶ ἔπραττε ταῦτα πάντα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις, φρουρούμενος εἰς Λέσβον, ὑπεκίνει εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μακεδόνας διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀβύδου Στεφάνου, ὑποσχόμενος καὶ αὐτὸς τιμὰς καὶ χρήματα. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης πληροφορηθεὶς αἴφνης τὰ γινόμενα, καθυπέβαλεν ἄμέσως εἰς δίκην τὸν ἐπίσκοπον Ἀβύδου, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικηφόρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος καθρέθη τῆς ἱερωσύνης, οἱ δὲ δύο ἄλλοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐξετέλεσε τὴν ποινὴν ταύτην, πέμψας δὲ εἰς Λέσβον διαταγὰς, ἐπήρωσε, λέγουσι, ἀμφοτέρων τοὺς ὀφθαλμοὺς, πράγματι ὅμως τὰς βλεφαρίδας μόνον αὐτῶν ἔκαυσε, ἀφήσας ἀβλαβῆ τὴν ὄψιν. Ἀλλὰ ἐπέβαλε βαρεῖας χρηματικὰς ποινὰς εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅσοι εἶχον ἀποδεχθῆ τὰς στασιαστικὰς ἐκείνας συμβουλὰς. Πρὸς δὲ τὸν Βάρδαν Φωκᾶν ἔγραψε παραινῶν νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὀλεθρίου τολμήματος καὶ ὑποσχόμενος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ πλήρη ἀμνηστίαν. Ἀλλ' ἐκείνου αὐθαδῶς καὶ ὕβριστικῶς ἀπαντήσαντες, ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν Βάρδαν Σκληρὸν, τὸν πρὸ μικροῦ κατὰ τῶν Ῥώσων ἀριστεύσαντα, ἀναβαλὼν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν κατὰ τῶν ἀρκτῶν πολεμίων ἐπιχείρησιν. Ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν στάσιν σχεδὸν ἀμαχητί. Ὅχι μόνον εἶχε ῥητὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως ν' ἀποφύγῃ ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν αἱματοχυσίαν, ἀλλὰ καὶ οἰκοθεν ἀπέκλινε πρὸς τοῦτο, κηδεστής ὢν τοῦ Βάρδα Φωκά, τοῦ ὁποίου ἡ ἀδελφὴ ἦτο νύμφη του, ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ. Ὅθεν ἅμα πλησιάσας εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, προέτεινεν αὐτῷ εἰς τε τὸν ἀρχηγὸν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἀμνηστίαν καὶ ἀπάθειαν, ἐὰν ἀποθέσῃ τὰ ὄπλα. Καὶ ὁ μὲν Βάρδας Φωκάς ἐπέμενε ἀποποιούμενος· ἀλλ' οἱ περὶ αὐτὸν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς ἀμοιβὰς τοῦ Σκληροῦ, ἡτομόλησαν σωρηδὸν εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, ὥστε ὁ Βάρδας Φωκάς, βλέπων ἑαυτὸν παρὰ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλιπόμενον, ἔφυγε διὰ νυκτὸς καὶ ἀπῆλθε μετὰ 300 μόνον εἰς φρουρίον τι καλούμενον Ἀντιγούς, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν πρὸ καιροῦ νὰ ὀχυρώσῃ, εἰσαγαγὼν ἐν αὐτῷ καὶ τροφὰς ἀποχωρώσας. Ἐκεῖ παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ Βάρδας Σκληρὸς καὶ ἀποκλείσας πανταχόθεν, πα-

ρήνεσεν ἐκ νέου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ Φωκᾶς, βλέπων ὅτι παντελῶς ἐμονώθη, καὶ ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ διαφύγῃ τὴν ἄλωσιν, ἐνέδωκε τελευταῖον καὶ λαβὼν πίστις περὶ τῆς ἀπαθείας αὐτοῦ τε καὶ τῶν φιλτάτων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Ὁ Σκληρὸς ὑπεδέχθη αὐτοὺς φιλανθρωπῶς καὶ ἀνέφερε τὰ γενόμενα εἰς τὸν βασιλέα, ζητῶν τὰς διαταγὰς του. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς, ἀποκαρεῖς κληρικὸς νὰ περιορισθῇ εἰς Χίον μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις νὰ διαπεράσῃ διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ αὐτόθι νὰ διαχειμάσῃ, ἵνα κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν Ῥώσων.

Τὸ πρὸ ἐνὸς ἔτους μελετώμενον κατὰ τούτων ἐπιχείρημα ἀπέβαινεν ὀσημέραι μᾶλλον κατεπεῖγον. Ἐπαρθέντες ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, καὶ ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ὀλίγης ἐμπειρίας καὶ τῆς περὶ τὸν βίον ἀκολασίας τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου Κουρκούα, εἰς ὃν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σκληροῦ εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἡγεμονία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ Ῥῶσοι διέπραξαν πολλὰς ἐπιδρομὰς καὶ δηλώσεις εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὥστε εἶπερ ποτὲ ἀπαραίτητον ἀπέβη νὰ περισταλῶσι. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸν χειμῶνα τοῦ 970 πρὸς τὸ 971, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπαναλαβὼν καὶ συμπληρῶν τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ, κατήρτισε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, συνέλεξε τροφὰς καὶ ἡτοίμασε μεγάλας ὀπλῶν προμηθείας.

Συγχρόνως δὲ ἐρρύθμισε ἀσφαλέστερον τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο νομίμους διαδόχους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, τὸν Βασίλειον, ὅστις ἦτο ἤδη 14 ἐτῶν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἑνδεκάετη ὄντα. Ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανὼ ἐνόμισε, φαίνεται, ὅτι δύναται, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ κινήματος τῶν Φωκάδων, νὰ κινήσῃ ἐπανάστασιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν δραπετεύσασα ἐκ Προκοννήσου ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου οὐδένα μὲν εὗρε πρόθυμον νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, κατάρθρωσεν ὅμως νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ νὰ ἴδῃ τὸν τε βασιλέα Ἰωάννην, καὶ τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον. Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε σκανδαλώδης. Πάντα τὰ πάθη τοῦ διαπαιδαγωγηθέντος ἔρωτος καὶ τῆς ἀποτυχούσης φιλαρχίας ὅσα πρὸ μηνῶν ἔβραζον εἰς τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς ταύτης, ἐξεχείλισαν ἤδη ἀκάθεκτα. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε τὰ θέληγτρα, οὔτε οἱ ἑλεγχοί, οὔτε αἱ παρακλήσεις, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ ἔσχυ-

σαν νὰ μεταπείσωσι τὸν βασιλέα Ἰωάννην, ἡ Θεοφανώ, στραφεῖσα πρὸς τὸν παρακοιμώμενον, ὕβρισεν αὐτὸν, ὠνόμασε Σκύθην, ὠνόμασε βάρβαρον, καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀρμήσασα τὸν ἐγρονθοκόπησεν εἰς τὸ πρόσωπον. Τότε ἀπήχθη ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ μονὴν τῆς Δάμιδος. Συνεξωρίσθη δὲ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἐν Μαντινείῳ τῆς Καππαδοκίας. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ θέσις τῶν νομίμων διαδόχων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀπέβαινεν ἐπισφαλής· διότι εἶχον συμβασιλέα ἄνδρα πανίσχυρον, δι' οὐδενὸς συνδεδέμενον πρὸς αὐτοὺς δεσμοῦ, δυνάμενον δὲ νὰ γεννήσῃ ἐκ δευτέρου γάμου τέκνα ἱδια, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ παραγάγῃ συμφέροντα ἐπικίνδυνα εἰς τὴν τύχην τῶν νομίμων διαδόχων. Ταῦτα τὰ ἀτοπήματα θέλουσα νὰ προλάβῃ ἡ σύγκλητος, ἥτις ἐπεθύμει πάντοτε τὴν διατήρησιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, προέτρεψε τὸν βασιλέα Ἰωάννην διὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅμα καὶ τὰ κατὰ τοὺς βασιλόπαιδας, νυμφευόμενος ἄνευ ἀναβολῆς τὴν θείαν αὐτῶν Θεοδώραν, τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς των Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ ἡσπάσθη προθύμως τὴν συμβουλὴν, εἰ καὶ ἡ Θεοδώρα διέπρεπε μᾶλλον ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῆς ἢ ἐπὶ κάλλει καὶ νεότητι. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν κατὰ μῆνα νοέμβριον 970 καὶ ἐπροξένησαν πολλὴν ἀγαλλίασιν εἰς ἅπαν τὸ ὕπηκοον. Εἰς τὴν ἀγαλλίασιν αὐτὴν συνετέλεσαν πλεῖσται αὐλικαὶ καὶ δημοτικαὶ πανηγύρεις, αἵτινες ἀπέβησαν τόσῳ μᾶλλον λαμπραὶ καὶ κοινῆς εὐχαριστήσεως πρόξενοι, ὅσῳ ὁ βασιλεὺς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν συνήθειάν του μεγαλοπρεπὴς καὶ φιλόφρων. Περὶ ταῦτα δὲ διατρίψας καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, εὐρέθη κατὰ τὸ ἔαρ ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλευματος.

Ἡ 28 μαρτίου 971 ὤρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ πρωΐας τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥτις ἦτο ἡ πέμπτη τῆς ἐβδομάδας τῶν Βαΐων, ὁ μὲν στρατὸς παρετάχθη ἐπὶ πολέμῳ διεσκευασμένος εἰς τὰς μεταξὺ τῶν βασιλείων καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας πλατείας καὶ ὁδοῦς, ὁ δὲ στόλος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Ὁ στρατὸς ἦτο πολὺ εὐαριθμότερος τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐπανειλημμένως κατὰ μωαμεθανῶν ἐπελθόντων δεκάκις, εἰκοσάκις καὶ τεσσαρακοντάκις μυρίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ μαχητῶν λογάδων, ἐν οἷς μάλιστα διέπρεπεν ἡ ἴλη τῶν

Ἀθαράτωρ, ἣν πρῶτος διωργάνωσεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν ἀρίστων καταφράκτων ἱππέων ἐπιλεξάμενος, ὡς τὸ κράτιστον τῶν ἰδίων δορυφόρων σῶμα, κατὰ μίμησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (σελ. 387 τοῦ πρώτου τόμου) καὶ τοῖς μετέπειτα Πέρσαις (σελ. 92 τοῦ τρίτου τόμου) *Ἀθαράτωρ*. Ἡ ἔλη αὕτη λαμπρῶς τφόντι ἡγωνίσαστο κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον, βραδύτερον ὅμως δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς σπουδαῖον στρατιωτικὸν σῶμα, καὶ πιθανῶς κατηργήθη ὡς κινήσασα τὸν φθόνον τῶν ἄλλων σωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ στόλος συνέκειτο ἐκ 300 περίπου πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν, ὧν τὰ κράτιστα ἦσαν διὰ σκευαστοῦ πυρὸς ὠπλισμένα, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐκαλοῦντο πυρφόρα. Ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς πρωΐας, ἀφοῦ προσηυχήθη εἰς τὸ ἐν τῇ Χαλκῇ ἱερὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀπῆλθε διὰ μέσου τῶν ταγμάτων καὶ ἰλῶν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐξητήσαστο ἐνταῦθα τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐπορεύθη ἔπειτα, παρεπομένου σύμπαντος τοῦ στρατοῦ καὶ λιτανεύοντος τοῦ κλήρου, πρὸς τὸν ἐν Βλαχέρναις οἶκον τῆς Θεομήτορος. Ἐνταῦθα προσηυχήθη τὸ τρίτον. Ἐξεληθὼν δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἀνῆλθεν εἰς τὰ αὐτόθι ἀνάκτορα, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ ἐκεῖθεν τὸν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν παρατεταγμένον καὶ εἰς ἔκπλουν κατὰ πάντα παρσκευασμένον στόλον. Ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν ναυτικὴν παρασκευὴν, παρήγγειλε νὰ διανεμηθῶσι χρηματικά ἀμοιβὰ εἰς τοὺς ναυδάτας καὶ τοὺς ἐρέτας, καὶ διέταξε νὰ ἐκπλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ διακωλύσῃ τοιοῦτοτρόπως πᾶσαν τῶν Ῥώσων ὑποχώρησιν. Ἄμα δὲ ὡς ἐξέπλευσεν ὁ στόλος, ἀνεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς αὐθημερὸν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν.

Ἐκεῖ ἀφικόμενος τὴν τρίτην ἡμέραν ἔμαθε παρὰ τῶν προσκόπων ὅτι αἱ κλεισοῦραι τοῦ Αἴμου ἦσαν ἀφύλακτοι, διότι οἱ Ῥῶσοι ἐνόμιζον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει ἐκστρατεύσει πρὶν ἢ πανηγυρίσῃ τὴν ἐορτὴν τοῦ πάσχα καὶ τὰς παρεπομένας αὐτῇ τελετάς. Ὅθεν ὠφελούμενος ἐκ τοῦ λάθους τούτου τῶν πολεμίων ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὰς στενάς ἐκείνας διόδους, καὶ νὰ ἐπιπέσῃ ἀπροςδοκῆτως κατὰ τῆς Πραισθλαύας, ἧτις, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας. Ἐπὶ τούτῳ διήρесе τὸν στρατὸν εἰς δύο. Καὶ αὐτὸς μὲν παραλαβὼν τοὺς Ἀθανάτους καὶ πεζοὺς τῶν ἀλκιμωτάτων 15,000, καὶ ἱππεῖς 13,000 προεπορεύθη ὅσον ἐνεστι τάχιον, τὸ δὲ

λοιπὸν στρατιωτικὸν μετὰ τῶν σκευῶν καὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παραγγείλας νὰ ἐπέλθῃ ἐξ ὀπισθεν βάρην. Τῷ ὄντι ὁ βασιλεὺς διῆλθεν ἀκωλύτως ἀπάσας τὰς τοῦ Αἰμου δυσχωρίας, ἐξησφάλισε τὴν διάβασιν τοῦ κατόπιν βαδίζοντος Βασιλείου, καὶ ἅμα εὗρεθεὶς ἐπέκεινα τοῦ ὄρους ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας διέταξε τὸ στράτευμα εἰς βαθείας φάλαγγας, παρήγγειλε τὰς σάλπιγγας νὰ ἐπηχήσωσι τὸ ἐνυάλιον, νὰ ἀλαλάξωσι τὰ κύμβαλα καὶ νὰ παταγήσωσι τὰ τύμπανα, πορευθεὶς οὕτω ἐν παρατάξει λαμπρᾷ ἐπὶ Πραισθλαύαν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἐφθάσε τὴν πρωίαν τῆς 3 Ἀπριλίου πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Ῥώσων. Ὁ Σβιατοσλαῦος δὲν εὐρίσκετο τότε εἰς Πραισθλαύαν, ἀλλὰ διέτριβε περὶ Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν, μετὰ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως. Ὑπῆρχεν ὅμως ἐν Πραισθλαύᾳ φρουρὰ ἱκανὴ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ ἑνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων Ῥώσων, ὃν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Σφέγγελον, καὶ προσέειπε ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν Βορίς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ αὐτὸς ὁ προδότης πατρίκιος Καλοκύρης. Ὅθεν πᾶσα κατεβλήθη προσπάθεια ἵνα ἀποκρουσθῇ ἡ ἐπίθεσις. Καὶ αὐθημερόν ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου οἱ Ῥῶσοι ἠγωνίσθησαν ἐκ παρατάξεως νὰ ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα εἰς ὑποχώρησιν. Μαχόμενοι ὅμως πεζοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ προελάσαν κατ' αὐτῶν ἱππικόν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀκάθεκτον τῶν Ἀθανάτων προσβολήν, τραπέντες δὲ κατέφυγον ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ ὑπέστησαν φθορὰν δεινὴν, 8,500 ἀνδρῶν, καθάπερ ἱστορεῖ, ἀλλὰ ὥς λεγόμενον, ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην ὁ πατρίκιος Καλοκύρης ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μὴ μείνῃ πλειότερον εἰς Πραισθλαύαν, καὶ ἀναχωρήσας λαθραίως διὰ νυκτὸς κατέφυγε πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἐπειδὴ ἐφθασεν ἤδη καὶ ἡ λοιπὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν πρόεδρον Βασίλειον μετὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπεχείρησε τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τῆς πόλεως. Κατ' ἀρχὰς οἱ αὐτοκρατορικοὶ πλησιάζαντες εἰς τὸ τεῖχος ἔβαλον κάτωθεν διὰ τόξων καὶ πετροβόλων ὀργάνων καὶ σφενδονῶν καὶ ἀκοντίων τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων Ῥώσους, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἔρριπτον ἄνωθεν ἀκόντια καὶ βέλη καὶ λίθοις. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ προσαγάγωσι κλίμακας εἰς τὰ τεῖχη καὶ τούτου γενομένου, πρῶτος νεανίας τις ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καταγόμενος, σπασάμενος τὸ ξίφος, καὶ

διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ὑπὲρ κεφαλὴν ἀνατείνας, ἀνέβη ἐπὶ τὰς ἐπάλλξεις, καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὸν αὐχένα τὸν Ῥώσον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἀντιτάχθῃ εἰς αὐτόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ μετὰ τῆς περικεφαλαίας ἐκύλισεν ὡς σφαῖρα ἐξω τῶν τειχῶν πρὸς τὸ ἔδαφος. Ἐντεῦθεν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπαλαλάξαντες ἀνέδραμον πολυάριθμοι διὰ τῶν κλιμάκων, καὶ μετὰ πεισματώδη ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνταγωνισμόν ἠνάγκασαν τοὺς Ῥώσους νὰ καταλίπωσι τὸν περίβολον, διὰ τῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου εἰσελθοῦσα ἡδὴ πᾶσα ἡ περὶ τὸν Ἰωάννην δύναμις κατεκυρίευσεν τὴν πόλιν, καὶ δεινὴν ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους φθοράν. Τότε λέγεται ὅτι συνελήφθη καὶ ὁ Βορίς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύο τέκνων, καὶ προσήχθη τῷ βασιλεῖ, ὅστις ἐδέξατο αὐτὸν ἐν πάσῃ τιμῇ, ἀποκαλῶν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, καὶ λέγων ὅτι ἤλθε νὰ ἐκδικηθῇ τὰς συμφορὰς ἃς οὗτοι ὑπέστησαν παρὰ τῶν Ῥώσων. Ἐν τούτοις ὁ ἄγων δὲν ἐτελείωσε διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ περιβόλου ἀποχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων. Ἑπτακισχίλιοι Ῥῶσοι καὶ Βούλγαροι (διότι πολλοὶ Βούλγαροι ἐκθύμως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἡμετέρων ὡς αἰτίων γενομένων τῆς ῥωσικῆς ἐπιδρομῆς καὶ τυραννίας) κατέλαβον τὴν βασιλείον αὐλὴν, ἐν ἣ, ἐπειδὴ ἦτο ὠχυρωμένη, ἐναπέκειτο καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων θησαυρός. Οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην παροτρυνόμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἠθέλησαν νὰ ἐκπορθήσωσι διὰ μιᾶς καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο τῶν πολεμίων καταφύγιον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ προσέλθωσιν εἰμὴ διὰ στενῆς πυλίδος, πολλοὶ ἐνταῦθα εἰς μάτην κατεκόπησαν, μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἀναχαιτίσας τὴν ὀρμὴν των, διέταξε νὰ βάλῃσι πῦρ εἰς διάφορα τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου μέρη, τὸ ὑποῖον δὲν ἦτο φαίνεται πανταχόθεν διὰ τείχους ἀσφαλοὺς περιπεφραγμένον. Τότε οἱ Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ οἰκοδομήματος καὶ συνεπυκνώθησαν ἅπαντες ἐντὸς τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς, ὅπου ἡγωνίσθησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ οὐδὲν ἤττον καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ περικυκλώσαντος αὐτοὺς Βάρδα τοῦ Σκληροῦ, ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκτὸς ὀλιγίστων, οἵτινες μετὰ τοῦ Σφεγγέλου ἐπέτυχον νὰ διαφύγῃσι πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦν.

Τοιοῦτοτρόπως ἐκυριεύθη ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἡ Πραισθλαῦα τὴν μεγάλην πέμπτην. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέπαυσεν ἐν αὐτῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἐβράβευσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ ἐώρτασε τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν. Ἐν τῇ μεταξύ δὲ διεμήνυσεν αὐθις εἰς τὸν Σβιατοσλαῦν νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Βουλγαρίας, ὠχύρωσε τὰ πα-

θόντα τοῦ φρουρίου μέρη, μετωνόμασε τὴν Πραισθλαύαν ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον Ἰωαννούπολιν, καὶ τελευταῖον καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχωρῶσαν, ἀπῆλθε πανστρατιᾷ ἐπὶ τὸ Δορύστολον, κυριεύσας κατ' ἑθὺς τὴν τε Πλίσκουβαν καὶ τὴν Δίνειαν καὶ ἄλλας διαφόρους πόλεις, αὐθορμήτως ὑποταχθείσας. Ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν. Ἀπ' ἐναντίας ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς Βουλγάρους μετὰ τοῦ βασιλέως ἤδη συντασσομένους, συγκαλέσας τοὺς ἐπιφανεστέρους ἐξ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 300, ἅπαντας ἀνηλεῶς ἀπέκτεινε, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος συνέκλεισεν εἰς εἰρκτάς· αὐτὸς δὲ συναγαγὼν τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς 60,000 ἀνδρῶν συμποσυσμένην, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, βαδίσας ὡπλισθὼν βραδέως, δὲν ἐπλησίασεν εἰς Δορύστολον εἰμὴ τὴν 23 Ἀπριλίου καὶ εὔρε τοὺς Ῥώσους ἐτοιμοὺς νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν ἐν πυκνῇ παρατάξει πρὸ τῆς πόλεως. Ἀντιτάξας λοιπὸν καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατὸν καὶ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν πεζικὴν φάλαγγα, κατὰ θάτερον δὲ τὸ κέρας τοὺς πανσιδήρους ἰππότες, ἐξ ὀπισθεν δὲ τοὺς τοξότας καὶ σφενδονήτας, ἀδιακόπως ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν παρατεταγμένων βάλλοντας, ἐπῆλθε κατὰ τῶν πολεμίων ἐπ' αἰσίοις διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Γεωργίου. Ἡ μάχη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐναγώνιος. Οἱ Ῥῶσοι γαυριῶντες ἐπὶ τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πολεμικῇ φήμῃ ἠγωνίσθησαν, εἰ καὶ πεζοί, μετὰ ῥώμης ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδους. Οἱ περὶ τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἀναμιμνησκόμενοι τὰ πρόσφατα αὐτῶν κατὰ μωαμεθανῶν κατορθώματα, καὶ ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῷ ἰππικῷ αὐτῶν, ἀντετάχθησαν μετ' ἐμπειρίας καὶ τεχνικῆς ἐπιστήμης. Πολλοὶ ἔπεσον ἐκατέρωθεν καὶ ἡ νίκη ἐφαίνετο ἀμφιταλαντευομένη μέχρις οὗ δέλης βαθείας, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπιρράξας κατὰ τῶν πολεμίων ἀνὰ κράτος ἅπαν τὸ ἰππικόν, καὶ ἀναβοήσας ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ἀποδείξωσι δι' ἔργων τὴν ἀρετὴν, ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Οἱ σαλπικταὶ ἠλάλαξαν τὸ ἐνυάλιον βοή ἀθρόα ἀντήχησεν, ὁ στρατὸς ὅλος θεωρῶν τὸν βασιλέα προκινδυνεύοντα, ἐξώρμησε δι' ἀκατασχέτου φορᾶς κατὰ τῶν Ῥώσων, οἵτινες μὴ δυνηθέντες νὰ ὑπομείνωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ῥοπήν, ἔκλιναν εἰς φυγὴν, καὶ πρὸς τὸ τεῖχος συνώσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ἐζήτουν ἄσυλον ὀπισθεν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἐν τῷ ἐλληνικῷ στρατοπέδῳ ἀντήχησαν τὰ ἐπινίκια, καὶ ἀνευφημεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις

ἀμέσως καὶ περιστοιχισμένος ἔτι ὦν ἀπὸ νεκρῶν καὶ τραυματίας, προεβίβασε τοὺς ἀνδραγαθήσαντας, καὶ διὰ ποικίλων ἄλλων δεξιῶσεων καὶ φιλοφρονήσεων κατέστησεν ἅπαντας προθυμότερους εἰς νέους ἀγῶνας.

Τὴν ἐπιούσαν πολλὰ πρῶτ' ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν κατασκευὴν ὀχυροῦ στρατοπέδου περὶ γεώλοφόν τινα, ὅστις ἀνυψοῦτο ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ Δορυστόλου, ἐν μικρῷ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διαστήματι. Τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Δορύστολον ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀσφαλέστερον ὠχυρωμένον τῆς Πραισθλαύας καὶ προσέτι κατείχετο ὑπὸ 60,000 Ῥώσων, ὧν ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ἡδύνατο νὰ ᾖ ἐργὸν πρόχειρον, καὶ ἐνόμισε πρὸ πάντων συνετὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν ἐνδεχομένων περιπετειῶν τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ κατεσκεύασε τὸ ὄχυρόν ἐκεῖνο στρατόπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντος διὰ τοῦ Ἰστρου τοῦ στόλου, ὅστις πρὸ ἐνὸς περίπου μηνὸς εἶχεν ἐκπλεύσει ἀπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, ἤρξατο συντόνως τὸ τῆς πολιορκίας ἐργὸν. Τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον δὲν ἐχρησίμευεν εἰμὴ ὡς ἡ ἀκρόπολις οὕτως εἰπεῖν ἅπαντος τοῦ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιχειρήματος. Ἐν αὐτῷ δὲν ἐστάθμειε συνήθως εἰμὴ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἕτοιμος νὰ ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων τοῦ στρατοῦ μοιρῶν, αἵτινες ἐστρατοπέδευον δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ παρὰ τὴν πόλιν· καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἦσαν τεταγμένοι οἱ Θράκες καὶ οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸν γνωστὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, πρὸς δυσμὰς δὲ αἱ ἀνατολικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τὸν ἐτι γνωστότερον Βάρδαν Σκληρόν. Αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπιτετραμμέναι εἰς τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τοῦ ὁποίου τὰ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀμαρτήματα, δὲν ἐμπόδισαν τὸν βασιλέα Ἰωάννην, δευτέρου ἐξάδελφον αὐτοῦ ὄντα, νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ πάλιν. Οἱ Ῥῶσοι ἅμα ἐπλησίασεν ὁ στόλος, εἴλκυσαν τὰ ἀκάτια αὐτῶν πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεως, ὥστε ἡ πόλις ἦτο πανταχόθεν περιεζωσμένη. Ἡ πολιορκία διεξήγετο ὅτε μὲν ἀκροβολιζομένων τῶν δύο ἀντιπάλων ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων καὶ κάτωθεν ἀπὸ τοῦ πεδίου διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ ποικίλων ἐκηβόλων ὀργάνων, ὅτε δὲ δι' ἀγώνων ἐκ παρατάξεως οὐς ἐπεχείρουν οἱ Ῥῶσοι ἐξορμῶντες ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀναγκαζόμενοι πάντοτε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς αὐτό. Εἰς μίαν δὲ τῶν πρώτων τούτων ἐξόδων ἔπεσεν ὁ γενναῖος Σφέγγελος, ἐκθύμως διαγωνισάμενος,

περιφανῶς δὲ διέπρεψε μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ὁ Θεόδωρος Λαλάκων, ἀνὴρ κατὰ τε τὴν ἀλκὴν καὶ σώματος βώμην δυσάντητος καὶ ἀκαταγώνιστος,» λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Ἄλλ' ἐνῶ οὕτως εἶχον ἐνταῦθα τὰ πράγματα, ὁ Λέων ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος, οἵτινες ἐκρατοῦντο εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου, ἐνόμισαν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ βασιλέως, ἵνα ἐπιχειρήσωσι νέαν κατ' αὐτοῦ στάσιν. Ὅθεν διαφθείραντες διὰ χρημάτων τοὺς φρουροὺς αὐτῶν ἀπῆλθον δι' ἀκατίου εἰς μοναστήριόν τι ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παρλιάς κείμενον, καλούμενον Πηλαμίς. Ἐκεῖθεν δὲ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ φίλων, ἔλαβον παρ' αὐτῶν ὑποσχέσεις πολλὰς, ὅτι θέλουσιν ἀθροῖσαι πλῆθος ἀνθρώπων πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος καὶ ἀνοίξει εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας τῶν βασιλείων. Οἱ φίλοι οὗτοι ἐκάλεσαν τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον τὸν κουροπαλάτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἔλεγον ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἔτοιμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ὅθεν ἀφικόμενοι οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως διὰ νυκτὸς εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς τῶν φίλων καὶ περιέμενον ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συνωμότες, ὅτε ὁ πατρίκιος Λέων, ὁ δρουγχιάρης τοῦ πλωῖμου, εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν φυλακὴν τοῦ Βυζαντίου, μαθὼν τὰ παρασκευαζόμενα, ὥρμησε μετὰ δυνάμειος πρὸς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ διέτριβον ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οἱ δὲ προέφθασαν μὲν νὰ διαφύγωσι διὰ παραθύρου, καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναόν, ἀλλ' ἀποσπασθέντες ἐκεῖθεν ἀπεστάλησαν φρουρούμενοι πρὸς τὴν λεγομένην Καλώνυμον νῆσον, ἣ κατὰ Κεδρηνὸν εἰς τὴν Πρώτην. Ἀναγγελθέντος δὲ τοῦ πράγματος εἰς τὸν βασιλέα, διέταξεν οὗτος νὰ συμπληρωθῇ ἡδὴ ἡ τύφλωσις τῶν δύο ἀνδρῶν, νὰ δημευθῇ δὲ ἡ περιουσία αὐτῶν καὶ οὕτω ἐματαιώθῃ προχείρως τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Φωκᾶδων ἐπιχειρήμα.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν τοῦ Δορυστόλου πολιορκίαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένον τρόπον. Ἡ τοῦ φρουρίου ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἐφαίνετο ἀκατόρθωτος, εἴτε διότι τὰ τεῖχη αὐτοῦ ἦσαν ὑψηλότερα καὶ πλατύτερα τῶν συνήθων, εἴτε διότι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων πανταχόθεν περιπεφραγμένην τὴν πόλιν, καὶ παρενοχλῶν ἀδικόπως τοὺς πολιορκουμένους διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ πετροβόλων ὀργάνων, καὶ ἀποκρούων πᾶσαν αὐτῶν ἐξοδον, ἤλπισε μᾶλλον διὰ

λιμοῦ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παράδοσιν. Πᾶσα ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου χώρα εἶχεν ὑποταχθῇ ἤδη εἰς αὐτόν, διότι ὁ Σβιατοσλαῦος εἶχεν ἀνακαλέσει πανταχόθεν τὰς ῥωσικὰς φρουράς, συμπυκνώσας ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς Δορύστολον· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου φρούρια παρεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα ὥστε οὗτος εὐλόγως προεβόκα καὶ τὴν τοῦ Δορυστόλου προεχθῇ ἄλωσιν, διότι ἤξευρεν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαΐου πολλὴ ἤδη ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ τροφῶν ἐνδεια ἐνεκα τῆς κατεσπευσμένης τοσοῦτου στρατοῦ συμπυκνώσεως. Ἄλλ' αἰφνης ἡ τοῦ Σβιατοσλαύου τόλμη καὶ δεξιότης κατῴρθησε νὰ παρατείνῃ ἐπὶ μῆνα ἔτι ὅλον τὴν ἀντίστασιν. Ἐκλέξας νύκτα βαθεῖαν καὶ ἀσέλῃνον καθ' ἣν ὑετὸς ῥαγδαῖος ἐπιπτε μετὰ χαλαζῆς ἀναμειγμένους καὶ ὑπὸ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν συνοδευόμενος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων, ἐμβὰς εἰς μονόξυλα μετὰ διερχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διαφυγὼν τὴν προσοχὴν τοῦ στόλου, ἐξῆλθεν εἰς ἐπισιτισμόν· καὶ συλλέξας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου σῖτον, κέγχρον, καὶ ὅσα ἄλλα τρόφιμα εὗρεν, ἐπέστρεφεν ἤδη εἰς Δορύστολον, ὅτε εἶδε κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν θεράποντας τοὺς μὲν ποτίζοντας ἵππους, τοὺς δὲ χορτολογοῦντας καὶ ἄλλους ξυλεύοντας, ἐπέπεσεν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς μὲν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀναγκάσας εἰς φυγὴν, ἐπέστρεψεν ἤδη διὰ τῶν μονόξυλων αὐτοῦ εἰς Δορύστολον. Ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, ἡγανάκτησε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στόλου, τῶν ὁποίων ἡ ἀμέλεια ἐπέτρεψε τὸν ἔκπλουν τῶν Ῥώσων καὶ ἡπέλλησεν αὐτοὺς θάνατον, ἐὰν ἐπαναληφθῇ τοιοῦτό τι. Συγχρόνως δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς ἀπέκλεισεν ἔτι στενότερον διὰ τάφρων καὶ φυλάκων τὴν πύλην, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν εἰσαγωγὴν νέων τροφίμων. Καὶ τοῦτο μὲν κατωρθώθη, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ἐπέμειναν καρτερικῶς ἀνταγωνιζόμενοι. Ἡ ἄμυνα αὐτῶν διήρκεσε μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἰουλίου καὶ ἐπέκεινα. Κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα τούτου ἡμέρας πειραθέντες νὰ πυρπολήσωσι τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς, τούτου μὲν τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπέτυχον, ἐφόνευσαν δὲ τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις καίτοι ἐνεκα τοῦ ἀκολάστου αὐτοῦ βίου ὀλίγην εἶχε περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος πρόνοιαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ὅμως ἐκείνην στιγμήν ἐκθύμως κατὰ τῶν πολεμίων ἀντεπεξῆλθε καὶ γενναίως ἔπασε. Τὴν δ' ἐπιόυσαν οἱ Ῥῶσοι ἐπαρθέντες ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τούτου, ἐξῆλθον αὖθις ἵνα ἐκ παραταξέως ἀγωνισθῶσιν, ὑπὸ Ἰκμορα τὸν μετὰ Σβιατοσλαῦον πρῶτον αὐτῶν ἡγεμόνα, ἄνδρα γιγαντώδη καὶ νεανι-

κόν, καὶ πολλὴν σφαγὴν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους ἐπενεγκόντα. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλικὸς σωματοφύλαξ Ἀνεμᾶς, ὅστις, ὡς ἠξέυρομεν ἤδη ἦτο υἱὸς τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης Ἀπδοῦλ Ἀζίζ, καὶ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Ῥώσου μαχητοῦ ἀνταγωνιστῆς, ὁρμήσας κατ' αὐτοῦ διὰ μιᾶς πληγῆς ἀπέκοψε τὴν τε κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· οἱ δὲ Ῥῶσοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ παθήματος τούτου, ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ἄστυ, ἀφοῦ κατέλιπον πολλοὺς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης νεκροὺς.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰκμορος ἐπροξένησεν εἰς τὸν ῥωτικὸν στρατὸν ἀθυμίαν ἣτις ἐξηκολούθησεν, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὥστε ὁ Σβιατοσλαῦος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν νὰ συγκαλέσῃ συμβούλιον τῶν ἀρίστων τοῦ στρατοῦ, ἵνα βουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου, πράγματι δὲ ἵνα ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἄμυναν. Τῶντι ἐκ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, οἱ μὲν ἐγνωμοδότησαν ὅτι ἄλλο δὲν ἔχουσι νὰ πράξωσιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπέβαλον τοσοῦτους πρωταγωνιστάς, εἰμὴ νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς ὅπως ἠδύναντο ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν· οἱ δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη φυγὴ ἦτο ἀκατόρθωτος ἕνεκα τοῦ στόλου, ὅστις ἀγρύπνως ἤδη ἐπετῆρει τὸν ποταμὸν, ἀνάγκη νὰ συνθηκολογήσῃσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ἵνα διασώσωσι τὴν περιλιπομένην στρατιάν. Ταῦτα ἀκούσας μετὰ βαθείας λύπης ὁ Σβιατοσλαῦος εἶπε λόγους τινάς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ἀναφέρονται σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὑπὸ τε τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου καὶ ὑπὸ τοῦ Σλαύου χρονογράφου Νέστορος. «Μὴ κηταισχύνωμεν, εἶπε, τὴν Ῥωσίαν, ἀλλὰ καταλείψωμεν ἐνταῦθα τὰ ὅστ' ἡμῶν. Ἐὰν ἀποθάνωμεν οὐδεμία θέλει προσγίνει εἰς ἡμᾶς ἀτιμία, ἐνῶ ἐὰν σωθῶμεν, θέλομεν ὑπὸ πάντων κατακριθῇ. Ἐγκαρτερήσωμεν λοιπὸν, καὶ, ἂν ἐγὼ προκινδυνεύω πέσω, τότε σκεφθῆτε περὶ ὑμῶν.» Οἱ μαχηταὶ ἀπεκρίθησαν «θέλομεν πέσει πάντες μετὰ σοῦ» καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἔτι ἅπαξ. Τὴν ἐπιούσαν τὸ ἀπόγευμα συνεκροτήθη ἡ τελευταία κρίσιμος ἐκ παρατάξεως μάχη, πρὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀνεμᾶς κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀλλ' ὁ Ῥώσος ἡγεμὼν ἐσώθη διὰ τοῦ ἀλυσιδωτοῦ αὐτοῦ χιτῶνος, ὁ δὲ ἀτρόμητος ἐκεῖνος νέος, κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, πολλοὺς μὲν τούτων ἐφόνευσεν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐφονεύθη καὶ αὐτός. Οἱ περὶ αὐτὸν καταπλαγέντες ὑπὸ τοῦ ἀτυχήματος τούτου ὑπεχώρησαν προτροπάδῃ, καὶ

ἐδέησε νὰ προκινδυνεύτῃ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς τάξεις καὶ ὁρμήσωσιν αὖθις ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Θύελλα δὲ μετὰ βροχῆς ἀναρριπισθεῖσα, προσέβαλε τὰς ὄψεις τῶν Ῥώων, καὶ φήμη διεδόθη ὅτι ἀνὴρ λευκόπῳλος προηγούμενος τῶν ἡμετέρων, διέκοπτε καὶ συνετάραττε τὰς τῶν πολεμιῶν φάλαγγας, καὶ ὅτι ὁ θεσπέσιος ἐκεῖνος ἦτο ὁ μέγας ἐν μάρτυσι Θεόδωρος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπεκαλεῖτο αἰείποτε προστάτην καὶ ἄρωγόν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνεπτέρωσαν τὸ θάρρος τῶν χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατορθώσας νὰ περικυκλώσῃ σχεδὸν τοὺς Ῥώους, ἔτρεψε τελευταῖον αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὸν περίβολον, καθ' ἣν μικροῦ δεῖν νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦς. Εἰς τὴν μάχην ταύτην λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν 15,000 Ῥώων, ἐλήφθησαν δὲ διςμύριαι ἀσπίδες καὶ ξίφη πάμπολλα. Χριστιανοὶ δὲ ἔπεσον 350 ἐκτὸς τῶν πολλῶν τραυματιῶν. Καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Σβιατοσλαῦς ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην πρέσβεις, προτείνων, οἱ μὲν Ῥῶοι νὰ παραδώσωσι τὸ Δορύστολον, νὰ ἀπολύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ νὰ ἐκχωρήσωσι τῆς Βουλγαρίας, ἐπιστρέφοντες διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ αὐτοκρατορικοὶ νὰ ἐπιτρέψωσι τὸν ἀπόπλουν, νὰ ἐπιχορηγήτωσι τὰς ἀναγκὰς τροφᾶς, καὶ νὰ συγχωρήσωσιν ὥστε νὰ προσέρχωνται εἰς Βυζάντιον χάριν ἐμπορίας, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐδέχθη προθύμως τὰς συμβάσεις ταύτας, καὶ διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον ἄνδρα σίτου μέδιμνοι δύο· εὐρέθησαν δὲ οἱ λαβόντες τὸν σῖτον 22,000 ἐκ τῶν 60,000, ὅσοι ἦσαν ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας. Γενομένων τῶν σπονδῶν ὁ Σβιατοσλαῦς ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα, ὅς τις δὲν ἀπεποιήθη τὴν συνέντευξιν, καὶ καθοπλισθεὶς διαχρύσω πανοπλίᾳ προσῆλθεν ἔφιππος παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἰστροῦ συνεπαγόμενος μυρίους χρυσοφοροῦντας ἵππεῖς, ἐνῷ ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ἐπῆλθε ταπεινότερον ἐπὶ ῥωσικοῦ ἀκατίου παραπλέων τὸν ποταμὸν καὶ κωπηλατῶν μετὰ τῶν ἄλλων ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. Τότε εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Σβιατοσλαῦον, καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος δίδει ἡμῖν ἀκριβῆ τινα εἰκόνα ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ σημερινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μέτριον, ἀλλὰ κάλλιστα κατὰ πάντα διηρθρωμένον, εἶχε δασεῖς τὰς ὀφρῦς, καὶ γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἦτο σιμὸς τὴν ῥίνα καὶ ἀραιὸν μὲν εἶχε τὸ γένειον, τὸν δὲ μύστακα πυκνὸν καὶ μακρότατον· ἡ κεφαλὴ του ἦτο σχεδὸν φαλκικῇ, ἀλλ' ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐκρέματο βόστρυχος

ἐμφαίνων τὸ τοῦ γένους ἐπιφανές· καὶ πάλιν ἀφ’ ἐκατέρου τῶν ὧτων ἐξηρτάτο χρυσοῦν ἐνώτιον κεκοσμημένον διὰ δύο μαργαριτῶν, ἐχόντων ἐν τῷ μέσῳ λίθον ἀνθρακᾶ. Ἐφερεν ἐσθῆτα λευκὴν κατ’ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν καθαριότητα διαφέρουσαν τῆς ἐσθῆτος τῶν συντρόφων του· ἡ ὅλη ὄψις αὐτοῦ εἶχε τι σκυθρωπὸν καὶ τραχύ. Ὀλίγα δέ τινα ὁμιλήσας εἰς τὸν βασιλέα περὶ διαλλαγῆς, καθήμενος παρὰ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀκατίου, ἐπέστρεψεν εἰς Δορύστολον, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κατὰ τὰς σπονδὰς ἀπέδωκε τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν ἀντίθετον ὁχθιν, ὅπου ὅμως ἡ τύχη αὐτοῦ ἀπέβη οἰκτρά· διότι πολυάριθμοι Πετσενέγοι ἐνεδρεύνοντες ἐπέπεσον κατ’ αὐτοῦ ἐπιστρέφοντος καὶ κατέσφαξαν αὐτόν τε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὥστε ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης ῥωσικῆς στρατιᾶς ὀλίγοι μόνον ἀνεσώθησαν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, καταβαλὼν οὕτω ἐντὸς δύο καὶ ἡμισυ περίπου μηνῶν τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον καὶ φοβερὸν ἀντίπαλον καὶ ἀνακτήσας πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν, καὶ μετονομάσας τὸ Δορύστολον Θεοδώρουπολιν ἀπὸ τοῦ στρατηλάτου καὶ μάρτυρος Θεοδώρου, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φυλακὴν ἀξιόμαχον, ἐπανῆλθε μετὰ τροπαίων μεγίστων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ βασιλεύουσα παρεσκευάσθη νὰ ὑποδεχθῇ ἐπαξίως τοιούτων ἄθλων τὸν λαμπρὸν αὐτῆς κυριάρχην. Καθ’ ὅλον τὸ μῆκος τῆς λεωφόρου δι’ ἧς προέκειτο νὰ διέλθῃ, αἱ οἰκίαι ἐκοσμήθησαν δι’ ὑψοσμάτων ἀλουργῶν, κλάδοι δὲ δάφνης συμπεπλεγμένοι μετὰ πέπλων χρυσοῦφῶν μετεσχημάτισαν τὴν μακρὰν ἐκείνην ὁδὸν εἰς θάλαμον οὕτως εἶπειν συνηρεφῇ. Τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας καθ’ ἣν ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς, ὁ λαὸς ὅλος συνέρρευσε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, συνεπαγόμενος στεφάνους μὲν καὶ σκῆπτρα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν, χρυσοκόλλητον δὲ λευκόπωλον ἄρμα, ἵνα ἐπιβὰς ἐπ’ αὐτοῦ καταγάγῃ τὸν νενομισμένον θρίαμβον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τοὺς μὲν στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα εὐμενῶς ἀπεδέξατο, καὶ πολυλαπλάσια ἀντὶ τούτων ἀπέδωκε δῶρα, ἐπὶ τοῦ ἄρματος δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιβῇ, ἀλλὰ διέταξε νὰ θέσωσιν ἐπ’ αὐτοῦ ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα συνεπήγετο, τὰς ἀλουργοὺς τῶν Βουλγάρων στολὰς καὶ τὰ στέμματα, ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ ἄρματος χρυσήλατον θρόνον ἀνέθηκε τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἐνηγκαλισμένην τὸν Θεάνθρωπον λόγον, ἣν ἐκ Βουλγαρίας ὡς αὐτως ἐκόμισεν, αὐτὸς παρακολουθήσας ἔφιππος, τεταινιωμένος τὴν κεφαλὴν διαδήματι, καὶ φέρων ἀνὰ χεῖρας τοὺς στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα. Οὕτω κατήγαγε τὸν θρίαμβον ἀνὰ μέσον τῆς κομ-

ψῶς καὶ πολυτελεῶς διεσκευασμένης λεωφόρου μέχρι τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς ὃν εἰσελθὼν ἀπέδωκε τὰς εὐχαριστηρίους εὐχάς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ὡς πρωτόλειον τρόπον τινὰ τῷ Θεῷ δῶρον, τὸ λαμπρότατον τῶν Βουλγάρων στέφος. Μεθ' ὃ ἐπιστρέψας εἰς τὰ βασίλεια ἐκάλεσε τὸν πρῶτον ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βορίς, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα, δηλαδὴ τὴν περιπόρφυρον καὶ διὰ χρυσοῦ καὶ μαργαριτῶν κατὰστικτον τιάραν, τὴν ἀλουργὸν ἐσθῆτα, καὶ τὰ πέδιλα τὰ ἐρυθρά. Γενομένου δὲ καὶ τούτου, ὁ μὲν Βορίς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τῶν μαγίστρων, ἡ δὲ Βουλγαρία ἐδιοικήθη ὡς ἐπαρχία τοῦ κράτους.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Βουλγαρίας, ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας ἐκείνης, ἥτις τοσαύτας καὶ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἐπῆνεγκε πληγὰς εἰς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν, καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Ῥώσων, οἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ προτείνωσι κυριαρχικὰς ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις, ὑπῆρξε τὸ λαμπρότατον, ἀλλ' ὅχι τὸ μόνον τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἀμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐμελέτησε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διῆλθεν ὁμοῦς ἐν τῷ μεταξύ ἱκανὸν χρόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρσκευαζόμενος μὲν εἰς τὸ νέον αὐτοῦ ἐπιχείρημα, ἀσχοληθεὶς δ' ἐν ταύτῃ περὶ τὴν ῥύθμισιν ποικίλων ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Τὰ λάφυρα τῆς Βουλγαρίας καὶ πρὸ πάντων ἡ τακτικὴ φορολογία εἰς ἣν αὕτη καθυπεβλήθη ἀπὸ τοῦδε ἠῤῥησαν τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους ἐνὸς τῶν καταβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν φόρου· ὅθεν τότε κατηργήθη εἰς ὅλα τὰ θέματα ὁ φόρος ὁ καλούμενος καπνικὸν ἢ καπνικὰ, ὅστις ἦτο φόρος εἰδικὸς πληρωνόμενος δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας (σελ. 665 τοῦ τρίτου τόμου). Πλὴν τούτου δὲ εἰς δεῖγμα ἰδιαζούσης εὐλαθείας πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν, διέταξε τὴν ἐγγραφὴν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ ὀβολοῦ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν προσθήκην τῆς ἐπιγραφῆς «Ἰησοὺς Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων.» Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερα ὑπῆρξαν δύο ἕτερα γεγονότα τῆς βασιλείας ταύτης. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὴν αἵρεσιν τῶν Παυλιανιτῶν, τὴν μετοικεσίαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' εἰς Θράκην, τὴν ἐπὶ τῆς Θεοδώρας φοβερὰν καταδρομὴν καὶ ἐπανάστασιν ἐκείνων ἐξ αὐτῶν ὅσοι

παρέμειναν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα καταλύσιν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης (σελ. 73 τοῦ παρόντος τόμου). Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Παυλιανιτῶν τούτων ἐν Ἀσίᾳ κράτος διελύθη ἔκτοτε ὀριστικῶς, πολλάι χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας καὶ αἰρέσεως καὶ ἐπὶ τούτῳ συμμαχοῦντες μετὰ τῶν παντοτεινῶν πολεμίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῶν μωαμεθανῶν. Ταύτην λοιπὸν τὴν ἐπικουρίαν θέλων νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καθ' οὓς χρόνους ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Εὐρώπην μετοικεσίαν ὅλων τῶν Παυλιανιτῶν τῆς Ἀσίας, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ, ὡς λέγεται, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας Θεοδώρου. Καὶ διὰ τίνων μὲν διαπραγματεύσεων κκτωρθώθη ἡ μετοικεσία αὕτη, δὲν ἐξηγεῖται, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ ἂν ἑνὸς μὲν ἡ ἀθυμία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων διαγόντων ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα βίον ληστρικὸν καὶ νομάδα, ἂν ἑτέρου τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ὅσα ἡ κυβέρνησις παρίσχεεν αὐτοῖς εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας. Αἱ κατοικίαι αὗται ἦσαν αὐταὶ ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας πρὸ 200 περίπου ἐτῶν εἶχον μετοικισθῇ πολλοὶ ὁμόδοξοι αὐτῶν, ἡτοι ἡ Θράκη καὶ ἰδίως ἡ περὶ Φιλιππούπολιν χώρα. Ὡς τε τὸ πρῶτον πλεονέκτημα τῶν μετοικιζομένων ἦτο νὰ ἐγκατασταθῶσι μεταξὺ ἀνθρώπων οἰκείων καὶ ὁμοδόξων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποικίαν διὰ νέων μετοίκων, διότι ἡ πείρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι οἱ Παυλιανῖται τῆς Θράκης, εὐχαριστοῦμενοι εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνοχὴν τοῦ δόγματος αὐτῶν, οὐδέποτε συνεμάχησαν μετὰ τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολεμίων τοῦ κράτους, ἀλλ' ἂν ἐναντίας πάντοτε προθύμως ἠγωνίσθησαν καὶ γενναίως ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, συντελοῦντες ἂν ἑτέρου διὰ τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ αὐτῶν πνεύματος εἰς πολλὴν ἐπίδοσιν οὐ μόνον τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς χώρας, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, μέχρι τῶν ὑποίων κατὰ μικρὸν ἐξηπλώθησαν. Καὶ οὕτω τῳόντι ἐξηκολούθησαν πολιτευόμενοι ἐν τῇ μέλλοντι μέγα προσέτι κτησάμενοι ὄνομα ἐν τῇ καθ' ὅλου ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, διότι, καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων, διέδωκαν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἀρχὰς καὶ δοξασίας, καὶ κατέθεσαν οὕτω τὰ πρῶτα τῆς νεωτέρας θρησκευτικῆς μεταρρυθ-

μίσεως ἐν τῇ Εὐρώπῃ σπέρματα. Ἀλλὰ καθὼς ἡ τῶν Παυλιανιτῶν αἵρεσις ἐξηλείφθη βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν κοιτίδι, οὕτω καὶ ἡ ἐν Θράκῃ αὕτη ἀποικία, ἀφοῦ τοσοῦτον ἔγκμασεν ἐνταῦθα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, ἐπὶ τέλους ἐμαράνθη παντελῶς, ἐνῶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἀπέπτη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐγένετο αὐτόθι πρόξενον σωτηρίων ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος μεταβολῶν. Αἱ ἀδιάκοποι συμφοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐξετέθησαν αἱ χῶραι τῶν Παυλιανιτῶν, μάλιστα ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ μετ' αὐτῶν ἀνάμιξις ποικίλων βαρβάρων, ἡ καταδρομὴ τινῶν βασιλέων, καὶ ἡ αὖξουσα δεισιδαιμονία καὶ ἀμάθεια συνεπήγαγον κατ' ὀλίγον τὴν ὁλοσχερῇ καταστροφῇ τῶν ἐλευθερίων ἐκείνων δογματῶν, ὥστε σήμερον οὐδὲν ἔχνος αὐτῶν σώζεται ἐν Θράκῃ. Πολλοὶ προσῆλθον βεβαίως εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, πολλοὶ ἡσπάσθησαν τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα, εὐάριθμοι δὲ τινες ὑπῆρχον ἔτι κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Αἴμου διάγοντες μὲν τὸν βίον ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἐν πενίᾳ, ἀναμιζαντες δὲ εἰς τὸ θρησκευμα αὐτῶν θυσίας αἱματηράς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντελῶς ἀλλότρια τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ὡς φαίνεται, ἐξηλείφθησαν ἔκτοτε, οἱ δὲ ὀλίγοι Παυλιανῖται ἢ μᾶλλον Παυλικιᾶνοι, ὡς λέγονται οἱ κατοικοῦντες σήμερον εἰς Φιλιππούπολιν, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ μόνοι φέροντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ ἄλλοτε πολύκροτον ἐκείνο ὄνομα, κατήντησαν καθολικοί.

Τὸ ἕτερον ἀξιωμακτικόν γεγονός τὸ μεσολαβῆσαν μετὰ τοῦ ῥωσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ, ἀνάγεται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ κράτους σχέσεις. Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς δύσεως, ὁ Ὁθων ἐπανελάβε τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐχθροπραξίας. Καὶ δὲν ἠυδοκίμει μὲν πολὺ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων νὰ πολεμήσῃ πρὸς διαφόρους καὶ ἰσχυροὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀντιπάλους, ἐνόμισε συνεισφέρειν νὰ μὴ ἀπασχολῇται ὑπὸ τοιούτων ἐν τῇ δύσει περιπλοκῶν. Ὁθεν ἀπολύσας ἓνα τῶν ἐπισημοτέρων αἰχμαλώτων τῶν ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ τοῦτου πολέμου γενομένων, Πανδοῦλφον τὸν ἡγεμόνα Βενευέντου καὶ Καπύης, ἀνέθηκεν αὐτῷ νὰ καταπείσῃ τὸν Ὁθωνα νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἐπανελήφθησαν λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Ὁθων δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπευθύνῃ νέαν αἵτησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Θεοφανοῦς μετὰ

τοῦ Ὁθωνος Β', χωρὶς νὰ ἀπαιτήσῃ ῥητὴν τινα παραχώρησιν, ἀλλ' ἀρκούμενος εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἐνόμιζεν ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει διαβιβάσῃ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Δὲν ἔπεμψε δὲ πλέον πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης τὸν κενόδοξον καὶ κακοήθη Λουίτπράνδον, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰς τινὰς Γερμανοὺς μεγιστᾶνας, ὧν προϊστάτο ὁ ἐπίσκοπος Μογοντιᾶκου Θευδέριχος, εἰς τῶν συνετωτέρων καὶ λογιωτέρων ἱερωμένων τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ διεξαχθέντων τῶν πραγμάτων, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἔδωκε προθύμως τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκκαίδεκαετίς Θεοφανῶ ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ συνοδίας λαμπρᾶς, ἔφθασεν εἰς Ῥώμην τὴν 14 Ἀπριλίου 972, ὅπου ἐτελέσθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὁθωνος Β' ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΓ'. Ἡ χρηστὴ, ἡ ὠραία καὶ εὐφυὲς αὕτη νέα, ἥτις ἐκληρονόμησε μόνα τὰ προτερήματα τῆς ὁμωνύμου μητρὸς τῆς, ἔσχυσε βραδυτέρον οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἐπιτροπεύσασα διὰ τὸν πρῶμον τοῦ συζύγου τῆς θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱὸν τῆς Ὁθωνα Γ' καὶ ἀναδείξασα εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς μεγαλοφροσύνην καὶ δεξιότητα. Οἱ δὲ παρακολούθησαντες αὐτὴν, ἢ μετέπειτα ὑπ' αὐτῆς μετακληθέντες σοφοὶ Ἕλληνες, ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν διάπλασιν τῆς Δύσεως.

Τοιοιτοτρόπως ἐξασφαλισθεὶς ἀπανταχόθεν διὰ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐξωτερικῶν στάσεων, διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Ῥώσων καὶ τῆς χειρώσεως τῆς Βουλγαρίας, διὰ τῆς μετοικεσίας τῶν Παυλιανιτῶν καὶ διὰ τῶν φιλικῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν θυνάστην τῆς Δύσεως, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐτρέπη ἤδη κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν πατρίκιον Νικόλαον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν τῶν μωαμεθανῶν τῆς Συρίας, οἵτινες τφόντι, προσλαβόντες μετ' οὐ πολὺ ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Νικόλαος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ διέλυσεν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἠσθάνετο ὅτι ἀπηρτεῖτο ὀριστικώτερα τῶν πραγμάτων ῥύθμισις πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ διεξαγάγῃ αὐτόθι μέγαν ἐπιθετικὸν ἀγῶνα, ἵνα ἀναγκάσῃ ὁλοσχερῶς πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὴν Συρίαν μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Με-

σοποταμίαν καὶ τὴν ἰδίως λεγομένην μεγάλην Ἀρμενίαν, καθιστῶν οὕτω σύνορα τοῦ κράτους πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, τὸν Ἀράξην, τὸ Κάσπιον ὄρος καὶ τὸν Τίγριν, πρὸς νότον δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας καὶ τὸν Σουεσσικὸν ἰσθμὸν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βουλεύματος τούτου ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῆ διακοπὴν τῶν διαφόρων κλασμάτων τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐξασθένεισιν καὶ τὴν παραλυσίαν αὐτοῦ. Διὰ νὰ διευκολύνῃ δὲ τὸ ἔργον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες μόνοι τότε ἐκ τῶν τῆς Δύσεως διεξήγον ἐμπόριον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ ἐκδώσωσι νόμον ἐπιβάλλοντα θάνατον ἢ χρηματικὴν ποινὴν 100 λιτρῶν χρυσοῦ (108,000 δραχμῶν) κατὰ παντός, ὅςτις ἤθελε κομίσαι εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς σίδηρον, ξυλικήν, ὄπλα, ἢ ἄλλο τι πρὸς πόλεμον χρήσιμον, καὶ εἰ Ἑνετοὶ, οἵτινες ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφερόντων ἠναγκάζοντο νὰ ἀναγνωρίζωσι μέχρι τινὸς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἐξέδωκαν τὸν ζητηθέντα νόμον· ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ τοιαῦται ἀπαγορεύσεις, καίτοι πολλάκις διαταχθεῖσαι, πάντοτε παρεβιάζοντο ὑπὸ τῆς πλεονεξίας, ὡς λέγει ὁ Μουρατόρης.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἐγένετο τῷ 973 κατὰ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, διὰ τοῦ τότε δομεστίκου τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ὁ δομεστικός οὗτος, συνεπαγόμενος στρατὸν καλῶς κατηρτισμένον, ἠὺδοκίμησε κατ' ἀρχάς· διότι διελθὼν τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἐδεσσαν χώραν Ὀσροηνὴν (τμῆμα τῆς Μεσοποταμίας, κατεχόμενον ἔτι ὑπὸ τῶν Ἀράβων), ἐκυρίευσεν τὴν Νίσιβιν τῆς Μυγδονίας (μέρος καὶ τοῦτο τῆς Μεσοποταμίας ἀνῆκον ἔτι εἰς τοὺς πολεμίους), καὶ ἔπειτα τραπείς πρὸς βορρᾶν καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν (τὸ σημερινὸν Διαρβεκίρ) καὶ ἐπόρθησε πᾶσαν τὴν περίξ χώραν, συλλαβὼν πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ Περταρμενία, ἥτις εἶχε διατηρήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνας, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἐκπλαγέντες μωαμεθανοὶ ἔφυγον προτροπάδην πρὸς τὸ Βαγδάτιον καὶ διέδωκαν τὸν τρόπον αὐτῶν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν ἐν ἣ οὐδεμία ὑπῆρχε σχεδὸν κυβέρνησις. Οἱ καλῖφαι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλει πᾶν πραγματικὸν κράτος, μὴ διατηρήσαντες εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς καὶ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μνημονεύωνται πρῶτοι αὐτοὶ εἰς τὰς δημοσίας προσευχάς. Ἀληθεῖς κυβερ-

νῆται ἦσαν τότε οἱ κατὰ τόπους ἐμίραι· ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι ἐξαχρειωθέντες κατέτριβον τὸν βίον περὶ κυνηγέσια καὶ εὐωχίας, ὥστε οὐδεμία ἐγένετο παρασκευὴ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξηκολούθει προβαίνων πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρεως, καὶ ἐλεηλάτει τὴν περὶ Μαρτυρόπολιν Σωφηνήν. Τότε ὁ μωαμεθανὸς διοικητὴς τῆς χώρας ταύτης, ἀνὴρ γενναῖος, Ἀβού Ταγλάδ καλούμενος, ἀθροίσας ὅσον ἡδυνήθη στρατόν, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου. Κατὰ δυστυχίαν ὁ στρατηγὸς οὗτος, θαρρῶν εἰς τὰ προηγούμενα κατορθώματα καὶ εἰς τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ὃν ἔγε, περιεφρόνησε τὸν ἀντίπαλον ἐκείνον, καὶ ἐνέβαλεν ἀπερισκέπτως εἰς στενόν τι ἀδιάβατον διὰ τὸ ἰππικόν. Ἐνῶ δὲ εὕρισκετο ἐτι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ταύτῃ, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ μωαμεθανὸς ἡγεμὼν καὶ κατατροπώσας μὲν τὸν στρατόν, αἰχμαλωτεύσας δὲ τὸν δομεστίκον, ἐματαίωσεν οὕτω τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων ὁλοκλήρου ταύτης τῆς ἐκστρατείας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέλαβε τότε αὐτὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου βουλευματος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 974. Παρακολούθησας τὰ ἔγνη τοῦ δομεστίκου, ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Νίσιβιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκαταλίπει οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἐλεηλάτησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν, ἣν οἱ Ἀραβες εἶχον ἀνακτήσει ἐν τῷ μεταξῷ, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν αὐτόθι μωαμεθανῶν λύτρα πολλά. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς προῆλθε πρὸς τὴν Μυκταρσιν, τὴν πλουσιωτέραν πόλιν τῆς χώρας, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ὀνομαζέει αὐτὴν Μιεφαρκίμ, καὶ ἥτις ἐξηγόρασεν ὡσαύτως τὴν λεηλασίαν αὐτῆς διὰ πλείστων καὶ καλλίστων θώρων εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον καὶ χρυσόστικτα ὑφάσματα. Ἦθελε δὲ ὁ βασιλεὺς νὰ προχωρήσῃ μέχρις Ἐκβατάνων (Χαμαδᾶν) τῆς Μηδίας καὶ μέχρι τοῦ Βαγδατίου, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ θησαυροὺς ἀμυθήτους, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα τοῦτο, διότι ἐνῶ ἔδει νὰ διαβῇ χώραν ἔρημον, ἄνυδρον καὶ δύνεβατον, ὁ ἐκπεπληγμένος καλίφης τοῦ Βαγδατίου ἔσπευσε νὰ προτείνῃ αὐτῷ τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἀμέσως δῶρα πλουσιώτατα καὶ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς, διότι ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει περὶ αὐτοῦ ἀορίστως «μυριάδας τριακοσίας ἀργύρου καὶ χρυσοῦ,» τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς πᾶσαν περίστασιν φαίνεται μέγα. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισεν συνετὸν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἔκτασιν ἣν ἔλαβε τὸ κράτος πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ

ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐθριάμβευσε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιδεικνύων τὰ λάφυρα τῆς Ἀσίας, καὶ προπεμπόμενος ὑπὸ τῶν εὐφημιῶν τοῦ πλήθους.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐπάνοδον, ἔλαθε νέαν ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἂν ἔσχισε τὸν τόμον δι' οὗ ὁ κληρὸς εἶχεν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾷ ὑπαχθῇ ῥητῶς εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἥξευρεν ὅμως νὰ διατηρῇ τὰ δίκαια αὐτοῦ καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνώτατον τοῦ κλήρου ἄρχοντα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Βασίλειος κατηγορήθη, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ συνωμοσίᾳ μὲν κατὰ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ παραβασει δὲ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας κανόνων. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε λοιπὸν αὐτὸν νὰ ἀπολογηθῇ· ὁ δὲ ἀπειποιήθη προφασιζόμενος ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν δύναται νὰ δικασθῇ εἰμὴ συνοδικῶς. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξώρισε τὸν πατριάρχην καὶ διέταξε νὰ χειροτονηθῇ ἕτερος, ὁ Ἀντώνιος ὁ Στουδίτης, τοῦ ὁποῖου ἐπαινεῖται ἡ ἱερότης καὶ ἡ ἐπιστήμη.

Εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαθε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν περὶ Ἀνατολῆς βουλευμάτων αὐτοῦ. Αἱ πρὸς τὸν καλίφην γενόμεναι συνθήκαι ἀνετράπησαν ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ. Οἱ μωαμεθανοὶ ἀνέκτησαν ἀμέσως πάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρεως χώρας, ὥστε ὁ Ἰωάννης ἐνόησεν ὅτι δὲν ἀρκοῦσιν ἀπλᾶς περὶ ὑποταγῆς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δεόν νὰ κυριευθῶσι πάντα τὰ φρούρια, ἵνα ἀσφαλισθῇ τὸ ἔργον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφείδ τὰς ἀπωτέρω κειμένας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐτράπη ἤδη ἐπὶ τὴν Συρίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐκυρίευσεν πρὸ πάντων τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Ἀπάμειαν, τὴν Ἐμεσον καὶ τὴν Ἡλιούπολιν. Εἰς τὴν Ἱεράπολιν, τὴν ἵποίαν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Μέμπετζε, εὔρε τὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ σανδάλια, καὶ τὰς τοῦ σεβασμίου τε Προδρόμου τρίχας, τοῦ Κήρυκος, καὶ ἔπεμψεν ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ κειμήλια εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐντὸς δύο τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ναῶν. Ἀπὸ Ἡλιουπόλεως (Βααλβέκ) ὤρμησε πρὸς τὴν Δαμασκὸν, ὅπου ἔπραξε πάλιν τὸ ἄλθος νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐξελθόντος τοῦ ἐμίρου Ἀφτεκίου μετὰ τῶν κατοίκων καὶ πλουσίων δώρων εἰς προϋπάντησίν του, περιωρίσθη νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ φόρον, διῆλθε τὸ Λίβανον ὄρος, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου ὄχυρόν τι φρούριον κείμενον εἰς μίαν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἀποτομωτέρων κορυφῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου, κατέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Φοινίκην, καὶ ἐξεπολιόρκησεν ἐνταῦθα τὰς τε Βαλαναίας καὶ τὴν Βη-

ρυτὸν, ἐν ᾗ εὗρε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐν εἰκόνι σταύρωσιν, ἣν παρέπεμψεν ὡσαύτως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὴν τῆς Βηρυτοῦ ἀνάκτῃσιν, ἐπλησίασεν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἀλλ' αὕτη ἦτο ὀχυρωτάτη, καὶ προσέτι δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ ἄνευ στόλου, παραδόξως δὲ στόλος δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ· ὅθεν ὁ βασιλεὺς καταλιπὼν τὴν Τρίπολιν, ἐξεπολιόρκησεν ἄλλας τινὰς πόλεις, καὶ ἤδη ἀπεφάσισεν αἰφνης νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἄδηλον διὰ τί, ἐνῶ εἶχεν ἔτι καιρὸν νὰ παρατείνῃ τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ.

Ἐπανερχόμενος δὲ συνέπεσε νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὴν Ἀναζαρβον, καὶ τὸν Ποδανδὸν, καὶ ἄλλας κτήσεις πολυτελεῖς, καὶ χώρας εὐφόρους, ὥστε ἔλαβε τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτήσῃ εἰς τίνα ἀνήκουσιν αὗται. Οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκρίθησαν ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα κτήματα ἀνακτηθέντα ἐπ' ἐσχάτων τὰ μὲν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τὰ δὲ ὑπὸ διαφόρων δομεστίκων, τὰ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἐδωρήθησαν ἅπαντα εἰς τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας καὶ ἀγανακτῆσας «δεινόν, εἶπε, νὰ ἀναλίσκωνται τὰ δημόσια χρήματα, νὰ ταιλαιπωρῶνται τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἀναδέχωνται οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀγῶνας, τὰ δὲ ἐκ τοσούτων κόπων καὶ μόχθων προσκτώμενα νὰ γίνωνται κτῆμα εὐνούχου.» Ὁ λόγος οὗτος δὲν ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ παρακοιμωμένου, ὅστις ἐνόησας ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπολέσῃ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ ἀξίωμα, ἀπεφάσισε νὰ προλάβῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν κίνδυνον. Ὅθεν ὅτε ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ὀλύμπου ἔπαυλιν ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων μεγιστάνων τοῦ κράτους, τοῦ πατρικίου καὶ σεβαστοφόρου Ῥωμανοῦ, ὅπου καὶ διέτριψεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, κατῴρθωσεν ὁ παρακοιμώμενος, δι' ἐνὸς τῶν εὐνούχων ὑπηρετῶν, νὰ κερᾷ τὸν Ἰωάννην δηλητήριον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα κατὰ μικρὸν ἀναλίσκουσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ὁποῖον τῶνόντι κατέβαλε μετὰ τινὰς μῆνας τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο σῶμα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέθανε τῇ 18 ἰανουαρίου 976 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 51. Ἐὰν εἰς τὰς τελευταίας κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείας δὲν ἀνέδειξε πρόνοιαν καὶ ἐπιμονὴν ἀνέλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν βουλευμάτων τὰ ὁποῖα προηρῆτο νὰ ἐκτελέσῃ, ἢ κατὰ τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία αὐτοῦ ὑπῆρξε λαμπροτάτη λόγῳ τέχνης, δεξιότητος καὶ τόλμης. Καὶ ἐν γένει ἅπας τοῦ βασιλέως τούτου ὁ βίος παρίστησιν

ἡρωϊκόν τινα χαρακτηρᾶ, παρεκτός τῆς ἀποφράδος ἐκείνης νυκτός καθ' ἣν, μεθυσθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς φιλαρχίας, ἐξετράπη τῆς συνήθους αὐτῷ μεγαλοφροσύνης. Ὁ δὲ πρόωρος θάνατός του ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον θλιβερός, ὅσῳ, ἐὰν ἐπέζη ὀλίγον, ἢ ἀρχὴ ἤθελε περιέλθει ἀπὸ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ χειρῶν εἰς τὰς οὐδὲν ἤττον δεξιὰς χειρὰς τοῦ Βασιλείου Β', ἐνῷ ἤδη διὰ τὴν παρεμπεισοῦσαν μεσοβασιλείαν τοῦ εὐνούχου Βασιλείου, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννουπραχθέντων ἀνετράπησαν, ὃ δὲ Βασίλειος Β' ἀντὶ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ τῆς κατατροπώσεως τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἐδέησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξ ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἀκμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Βασίλειος Β' ὁ βουλγαροκτόνος.

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν δύο νομίμων διαδόχων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο 20 ἐτῶν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος 17. Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐδύνατο βεβαίως ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του νὰ ἀναλάβῃ τὴν πραγματικὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ἐτι ἄπειρος, καὶ ἀνέκαθεν εἰθισμένος νὰ εὐλαβῆται τὸν εὐνούχον Βασίλειον ὡς προστάτην καὶ ὁδηγόν· ἐκ τούτου δὲ ὠφελούμενος ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὅς τις, ἀφοῦ διετέλεσεν ἀλληλοδιαδόχως πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τε τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου, κατέστησεν ἀμφοτέρους ἐκποδῶν, κατῴρθωσεν ἡδὴ ἂν ὅχι νὰ λάβῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς βασιλείας, ὅπως οἱ δύο ἐκεῖνοι στρατηγοί, νὰ μετέλθῃ ὅμως ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν. Ἵνα ἀσφαλισθῇ δὲ κατέφυγεν εἰς διάφορα μηχανήματα, ἐξ ὧν τινὰ ἀπέβησαν ὀλέθρια. Πρὸ πάντων ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὴν μητέρα τῶν δύο βασιλέων Θεοφανῶ, πιθανῶς ἵνα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας ταύτης συντελέσῃ αὕτη εἰς παγίωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιρροῆς ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν υἱῶν της. Τοῦλάχιστον ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνάκλησιν ταύτην τῆς Θεοφανοῦς, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὄνομα δὲν ἀκούεται ἔκτοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἀλλ' ὁ πρόεδρος Βασίλειος προέβη συγχρόνως καὶ εἰς ἐτέραν πρᾶξιν,

τῆς ὁποίας γνωστότερα εἶναι τὰ τε αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ἐπὶ Ἰωάννου, τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἐν τῷ κράτει πρόσωπον ἦτο ὁ Βάρδας Σκληρὸς, ὅστις, ὡς στρατηλάτης πάσης Ἀνατολῆς, καὶ, ἔνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ πολεμικῶν κατορθωμάτων, μέγα ἰσχύων ἐν τῷ στρατῷ, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνεχθῇ ἄλλην κυριαρχίαν. Ὅθεν ὁ εὐνούχος Βασίλειος ἐνόμισε πρέπον νὰ περιστείλῃ μὲν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, νὰ περιποιηθῇ δὲ καὶ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν τοὺς γνωστούς εἰς ἡμᾶς στρατηγοὺς Πέτρον καὶ Μιχαὴλ Βούρτζην. Ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Βάρδαν Σκληρόν, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὴν τοῦ στρατηλάτου ἀρχήν, ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν δευτερεύουσαν στρατηγίαν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν δὲ στρατοπεδάρχην Πέτρον διώρισε στρατηλάτην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μάγιστρον καὶ στρατηγὸν Ἀντιοχείας.

Ὁ Σκληρὸς ἀγανακτήσας, μεταβαίνει ἐν τάχει εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν, οὐχὶ ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ εὐνούχου, ἀλλ' ἵνα ἐκδικηθῇ αὐτόν. Ὁ στρατὸς τὸν ὅποιον εὗρεν αὐτόθι, καὶ ὅστις τὸν ἐλάτρευε, τὸν ἀνηγόρευσε ἀμέσως βασιλέα, «τῶν Ἀρμενίων καταρξάντων τῆς εὐφημίας.» Οἱ Ἀραβες, οἵτινες ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποθάλπωσι πᾶσαν παρὰ τοῖς ἡμετέροις στάσιν, συμμαχοῦσι μετ' αὐτοῦ. τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ αὐτομολοῦσιν ἔκτοτε πρὸς τὸν Σκληρόν· ἄλλοι, ὡς ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, συνεννοοῦνται μετ' αὐτοῦ. Συγκροτηθείσης δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 976 κατὰ τὴν Λάπαρην τῆς Καππαδοκίας μάχης μετὰ τοῦ Σκληροῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Πέτρου, τρέπονται οἱ βασιλικοὶ, καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, σὺν τῇ ἀποσκευῇ καὶ πλούτῳ ἀπείρῳ, περιπίπτει εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσεως τοῦ τε Μιχαὴλ Βούρτζη καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν Ἀτταλέων. Ὅταν αἰεὶδῆσαι αὗται ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος ἐταράχθη μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη ἔτι νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων καὶ τῶν συνήθων αὐτῷ μηχανημάτων. Πείθει λοιπὸν τὸν βασιλέα νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀσίαν τὸν πρωτοβεστιάριον Λέοντα, σύμβουλον μὲν ἔχοντα τὸν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ διαβόητον πατρίκιον Ἰωάννην, περιβεβλημένον δὲ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τοῦ δωρεῖν, καὶ διορίζειν, καὶ προβιβάζειν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Λέων, ἀφειδῶς ποιούμενος χρῆσιν τοῦ τοιούτου δικαιώματος, θέλει προσελκύσει τοὺς πλείστους τῶν ἀποστατῶν. Ὁ Λέων ἐλθὼν εἰς Κοτυάειον τῆς

Φρυγίας, καὶ πῆξας αὐτόθι τὸ στρατόπεδον, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο πάντοτε ὁ πατρίκιος Πέτρος, ἤρχισε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· ἀλλ' αὐταὶ ἀπέτυχον, ὑποληφθεῖσαι ὡς σημεῖον ἀδυναμίας. Τότε ἀπεφάσισε συνετόν τι ἄμα καὶ τολμηρόν. Ἀναχωρήσας ἀπὸ Κοτυαείου, καὶ ἀφίεις κατὰ μέρος τὸν εἰς Διπόταμον παρατεταγμένον Σκληρόν, ὤρμησε πρὸς ἀνατολάς, ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῶτα τῶν στασιαστῶν. Τὸ κίνημα τοῦτο κατεφόβισε τοὺς περὶ τὸν Σκληρόν, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπολαμβάνοντες κινδυνεύουσιν τὴν στάσιν νὰ διαλυθῇ, προσέρρευσαν πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Σκληρὸς ἀπέσπασε τὸν Μιχαήλ Βούρτζην μετὰ εὐζώνου στρατιᾶς, παραγγείλας ν' ἀντιταχθῇ μὲν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς πᾶσαν πρόοδον τοῦ Λέοντος, νὰ ἀποφύγῃ δὲ ὅσον οἶόν τε καθολικὴν πρὸς αὐτὸν συμπλοκὴν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Μιχαήλ Βούρτζης ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο, μανθάνει ὅτι οἱ πρὸς ἀνατολάς τῆς Βερροίας Ἀραβες ἐπεμψαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὸν συμπεφωνημένον ἐτήσιον φόρον καὶ ὅτι οἱ κομίζοντες τὸν χρυσὸν τοῦτον ἐμελλον νὰ διέλθωσιν εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἀνὰ μέσον τῶν δύο στρατευμάτων. Ἡξευρον δὲ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Λέοντα, ὥστε οἱ δύο ἀντίπαλοι ὤρμησαν κατ' ἀλλήλων περὶ τὸ φρούριον Ὁξύλιθον, ἵνα κυριεύσωσι τὸ λάφυρον, καὶ συγκροτηθείσης μάχης, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Βούρτζην, πολλοὺς ἀποβαλόντες, μάλιστα ἐκ τῶν Ἀρμενίων, τοὺς ὁποίους ἀνηλεῶς ἐσφαζον οἱ βασιλικοὶ, ὡς πρῶτους προσχωρήσαντας πρὸς τὸν ἀποστάτην. Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἐκ μάχης κρισίμου, καὶ ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς, ἧς αὐτὸς μὲν ἦγε τὸ μέσον, ἐπέτρεψε δὲ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἰς τὸν γενναῖον αὐτοῦ ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, τὸ δ' ἀριστερὸν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Γαβρᾶν, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Λέοντος περὶ Ῥαγίας, καὶ ἔτρεψε τοὺς περὶ αὐτὸν μετὰ φόνον πολύν. Ἐκεῖ ἔπεσεν ὁ πατρίκιος Ἰωάννης. ἐκεῖ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος, ἐκεῖ ἔπεσον καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ἡχημαλυτεύθη δὲ καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος μεθ' ἐτέρων ἐκ τῶν ἐν τέλει. Ἡ μάχη αὕτη συνεκροτήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 977, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀπέβη ἥδη κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰσελθὼν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Νίκαιαν.

Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ἀμνηχανίᾳ ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος, ὅστις καθὼς ἡξεύρομεν δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινός, ἐδείξε δεξιότητα καὶ τόλμην σπανίαν. Πρὸ πάντων ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ναυτικὰ πράγματα, διότι ὁ ναύαρχος τοῦ Σκληροῦ Μιχαήλ Κουρτίκιος, θαλασσο-

κρατῶν, οὐ μόνον πᾶσαν νῆσον ἐπόρθει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἡτοιμάζετο νὰ εἰέλθῃ. Ὁθεν ὁ Βασίλειος, ἐξαρτυσάμενος στόλον ἀποχρῶντα, ἐκπέμπει τὸν ὑποναύαρχον Θεόδωρον τὸν Καραντηνὸν κατὰ τῶν πολέμιων. Καὶ γενομένης ναυμαχίας πεισματῶδους εἰς Φώκαιαν, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Κουρτίκιον καὶ διασκεδάζονται. Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐπετύγχανε πρὸςκαιρὸν τινα ἀπὸ θαλάσσης ἀναψυχὴν, ἀντιπαρέτασσε καὶ κατὰ ξηρὰν εἰς τὸν Σκληρὸν οὐχὶ πλέον δευτερεύοντας στρατηγούς καὶ πρωτοβεστιαρίους καὶ πατρικίους ἀπολέμους, ἀλλ' ἀνταγωνιστὴν ὄντως ἐκείνου ἐνάμιλλον. Ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπέστησε τότε τὴν προσοχὴν τοῦ ἦτο ὁ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ κουροπαλάτου Λέοντος, ὁ ἐπὶ τοῦ βασιλείως Ἰωάννου στασιάσας, ἀναγκασθεὶς νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα, ἀποκαρεῖς κληρικός, καὶ περιορισθεὶς εἰς Χίον μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἦτο εἰς τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐσῶζε μὲν ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅστις εἶχε πολυειδῶς καταπολεμήσει αὐτὸν ἄλλοτε, ἀλλ' ἐμίσει πολὺ μᾶλλον τὸν καταβαλόντα τὴν στάσιν αὐτοῦ Βάρδαν Σκληρόν. Εἶχε μὲν ἀποκαρῇ κληρικός, ἀλλ' ἡ βεβιασμένη αὐτῇ ἱερωσύνη δὲν ἐλογίζετο σπουδαία· ἡ δὲ κατεπίηγουσα ἀνάγκη τοῦ Βασιλείου καὶ ἡ ἀκοίμητος φιλοδοξία τοῦ Φωκᾶ συνεμάχισαν πρὸς ἀλλήλας, λησμονήσασαι τὰς ἀρχαίας ἐριδας, καὶ καταπατήσασαι τοὺς ἱερωτέρους νόμους. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἀνακληθεὶς λοιπὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, προεχειρίσθη δομέστικος τῶν σχολῶν, καὶ ἐξαπεστάλη κατὰ τοῦ Σκληροῦ ὥστε συνέβη ἡδὴ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ὁ ἄλλοτε κατὰ τῆς βασιλείας στασιάσας Φωκᾶς, ὁ ὑπὸ τοῦ Σκληροῦ καταβλήθεις, ἐπεχείρησε νὰ καταβάλῃ τὸν Σκληρόν, στασιάσαντα νῦν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Φωκᾶς ἀναδεξάμενος οὕτω τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα, διεπέρασε μόνος διὰ τοῦ Ἑλλήσποντου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διὰ νυκτὸς πορευόμενος ἔφθασεν εἰς Καισάρειαν, ὅπου συνεκέντρωσε τὰ λείψανα τοῦ περὶ Ῥαγέας ἡττηθέντος βασιλικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅπου προσῆλθε πρὸς τοὺς ἄλλοις πρὸς αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, ὅστις μετὰ τὴν ἥτταν ἣν εἶχε πάθει, δὲν ἔτυχε, φαίνεται, εὐχαρίστου δεξιώσεως παρὰ τῷ Σκληρῷ. Ἀπὸ Καισαρείας προῆλθεν ὁ Φωκᾶς εἰς τὸ Ἀμόριον καὶ ἐνταῦθα προσεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐκ Νικαίας ἐπελθόντος κατ' αὐτοῦ Σκληροῦ. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν τάξει, χάρις εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις καταλαβὼν

χωρίον ἀσφαλές, ἐξηκολούθησεν ἐνθαρρύνων καὶ αὐξάνων τὴν περὶ αὐτὸν δύναμιν. Ἐκεῖ παρακολουθήσαντος τοῦ Σκληροῦ, συνεκροτήθη περὶ τὰ καλούμενα Βασιλικά θέρμα, δευτέρα μάχη πεισματωδεστέρα τῆς πρώτης καθ' ἣν ὁμως ἐτράπησαν πάλιν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν. Ἐντεῦθεν οὗτος ἀναλογιζόμενος ὅτι ἔχει χρεῖαν ἰσχυρᾶς τινος ἐπικουρίας, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Δαβίδ, ὅστις ἦτο φίλος αὐτοῦ, καὶ συλλέξας αὐτόθι στρατὸν οὐκ ὀλίγον, ἀθροίσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς προηγουμένης τροπῆς διασκεδασθέντας, κατῆλθε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 979, εἰς Παγκάλειαν, πεδῖον ἀπλούμενον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄλυν, ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ Σκληρός. Καὶ ἐκεῖ συνήφθη τρίτη ἐναγώνιος μάχη. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν ἤρχισαν πάλιν νὰ ὑπενδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς, «βέλτιον εἶναι κρίνας τὸν εὐκλεῆ θάνατον τῆς ἀγενοῦς καὶ ἐπονειδίστου ζωῆς,» ὥρμησεν ἀνὰ μέσον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τοῦ Σκληροῦ, καὶ μονομαχῆσας πρὸς αὐτὸν, καὶ βαρεῖαν ἐπενεγκὼν κατ' αὐτοῦ πληγὴν, μετέβαλε τὴν ἀρξαμένην τροπὴν εἰς νίκην λαμπράν καὶ κρίσιμον. Ὁ Σκληρός κατέφυγεν εἰς Μαρτυρόπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἐκεῖθεν τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν καλὶφν Βαγδάτιου, ἐξαιτούμενος ἐπικουρίαν καὶ συμμαχίαν. Τοῦ δὲ καλίου μὴ δίδοντος ἀπάντησιν ὀριστικὴν, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Σκληρός νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βαγδάτιον. Ὁ Βασίλειος, πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα τὸν μὲν Φωκᾶν ἐτίμησε προσηκόντως, ἐξέπεμψε δὲ εἰς Βαγδάτιον πρεσβευτὴν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, διττὴν ἔχοντα ἐντολήν· τὸ μὲν νὰ ἀποτρέψῃ τὸν καλὶφν ἀπὸ πάσης πρὸς τοὺς στασιαστὰς συνδρομῆς, τὸ δὲ νὰ ὑποσχεθῇ ἀμνησίαν εἰς τὸν Σκληρὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, ἐὰν μετανοήσαντες ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ καλὶφς ἀνησυχῆσας διὰ τὴν τοσαύτην ἐπισήμων χριστιανῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ συρροήν, διέταξε νὰ φυλακισθῶσιν ἅπαντες, ὅ,τε πρεσβευτῆς δηλαδὴ καὶ ὁ Σκληρὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγον μὲν θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας τοῦ Σκληροῦ τύχας. Ἐν τούτοις δέ τινες τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίως οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ παῖδες, ἐξηκολούθησαν ἀντέχοντες ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ δηοῦντες τὴν χώραν, μέχρις οὗ λαβόντες ἀμνησίαν τῷ 980 ὑπετάγησαν εἰς τὸν βασιλέα.

Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τοῦ Σκληροῦ ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐνοῦχος Βασίλειος ἀπηλλᾶγχῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἀντιπάλου, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τοῦτο εἰμὴ διὰ θυσίων ὀλεθρίων. Ἦνα ὑποθάλη;

τὴν πίστιν τῶν βασιλικῶν, καὶ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἐδέησε νὰ κατασπαταλήσῃ τὰ δημόσια χρήματα καὶ ἀξιώματα· οὐδὲ ἐνίκησε νικητὴν ὀριστικὴν, ἀλλὰ κατέρυγεν εἰς ἐπανειλημμένας ἀμνηστίας, αἵτινες, ἐπιτρεπόμεναι εἰς κατατροπωθέντας ἐσωτερικοὺς πολεμίους, εἶναι σωτήριαι, ἀλλ' ὅσας δίδονται εἰς στασιαστάς ἀνθισταμένους, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνθηκολογίαι ἐνθαρρύνουσαι τὴν κακόβουλον φιλοδοξίαν καὶ παρασκευάζουσαι νέας στάσεις. Πλὴν τούτου ἐπὶ τρία καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ μικρὰ Ἀσία ἐξετέθη εἰς τὰς καταπιέσεις καὶ τὰς λεηλασίας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἡ εἰσπραξις τῶν πλουσίων αὐτῆς φόρων ἀπέβη δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος· πολλοὶ ἐπιφανεῖς στρατηγοὶ καὶ ἔτι πλείονες κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἔπεσον ἐν τῷ ἀνοσίῳ τούτῳ ἀγῶνι. Οἱ μωαμεθανοὶ ἀντὶ νὰ καταπολεμῶνται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἀπέβησαν τὰν ἀπάλιν δικαίηται τῆς τύχης αὐτῶν· τὸ δὲ χεῖριστον ἡ Βουλγαρία, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ τούτου, ἐπανεῖστη.

Ἡ Βουλγαρία εἶχε μὲν ὑποταχθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἀλλ' ἵνα παγιωθῇ ἡ μετὰ τοῦ κράτους ἔνωσις αὐτῆς, ἀπητεῖτο νὰ συμπληρωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἀρξάμενον ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἀφομοιώσεως, ἀπητεῖτο μακρὰ, συστηματικὴ καὶ ἀπερίσπαστος ἐνέργεια. Οἱ περιλιπόμενοι ἐν τῇ εὐρείᾳ, μεταξὺ Αἰμου καὶ Ἰστρου χώρᾳ Ἕλληνες ἦσαν εὐάριθμοι. Οἱ κύριοι αὐτῆς κάτοικοι, Σλαῦοι καὶ ἐκσλαυισθέντες Βούλγαροι, δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν εὐχερῶς ὅτι ἐπὶ 300 περίπου ἔτη διετέλεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεξάρτητοι, καὶ ὅτι ἐκ διαλειμμάτων μάλιστα ἐπεξέτειναν τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ μὲν τελευταῖος αὐτῶν βασιλεὺς Βορίς Β' εἶχεν ἀπαχθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀποβαλὼν τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα κατετάχθη μεταξὺ τῶν μαγίστρων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι, ὡς μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη, καὶ αὐτὸς ὁ Βορίς δὲν ὑπέλαβεν ἀμετάκλητον τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτοῦ, ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ Βοεβόδαι ἐνάμιλλοι μὲν τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἤσκουν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀκμαιοτέρως δὲ σώζοντες τὰς ἐθνικὰς πεποιθήσεις, καὶ μᾶλλον ἀναλλοίωτα τὰ πάτρια ἦθη· ὥστε φυσικώτατον ἦτο νὰ ἀναρριπισθῇ εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν τὸ ἀρχαῖον τῶν Βουλγάρων ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ νὰ ἀναρριπισθῇ τόσῳ μᾶλ-

λον ὀξύτερον, ὅσω πλειότερα ὑπῆρξεν ἡ ταπεινώσις ἣν οὗτοι ὑπέστησαν ἐσχάτως. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ.

Τῷ ὄντι κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 976, ὁ Βορίς ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ. Συγχρόνως ἐπανάσταντο εἰς τὴν Βουλγαρίαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ ἐκ Τουρνόβου Βοεβόδα Σίσμαν. Ὁ οἶκος οὗτος, ἀνέκαθεν ἰσχυρότατος ὢν, εἶχεν ἀποβῆ ἐσχάτως καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἰσχυρότερος, τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἐκληρονόμησαν καὶ ἠύξησαν οἱ τέσσαρες τοῦ Σίσμαν υἱοί· Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀαρὼν καὶ Σαμουήλ. Μὴ παραλείψωμεν ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὠνόμαζον τοὺς Βοεβόδας τῶν Βουλγάρων κόμητας, καὶ ὅτι, κατὰ Κεδρηνόν, οἱ τέσσαρες οὗτοι υἱοὶ τοῦ Σίσμαν διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο κομητόπουλοι· τὴν δὲ κατάληξιν ταύτην δευτέραν ἤδη φορὰν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πολλαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κινήματος. Παρεκτὸς τῶν περισπασμῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σκληροῦ, ἐνεκα τῶν ὁποίων ἡ κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπέλθῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πάσῃ δυνάμει κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ κόψῃ οὕτω τὸ κακὸν ἀπὸ ρίζης, ἡ πρὸ καιροῦ ὑφισταμένη διένεξις μεταξὺ τοῦ Βοεβοδικοῦ ἐκείνου οἴκου καὶ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς ἐτέθη ἐκ μέσου διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βορίς ἐθανατώθη, ἅμα ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὃδὸν παρὰ Βουλγάρου τινός, παραγνωρίσαντος αὐτὸν διὰ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν ἔφερεν, ἐδὲ ἀδελφός του Ῥωμανός, εὐνοῦχος ὢν καὶ χαρακτῆρος μαλακωτέρου, ἀνωμολόγησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιζήλου οἴκου καὶ ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπ' αὐτόν. Πλὴν τούτου ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν ὁ μὲν Δαβίδ ἐθανατώθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς παρὰ τινων Βλάχων ὁδοιπόρων, ὁ δὲ Μωϋσῆς ἔπεσε πολιορκῶν τὰς Σέρρας, τὸν δὲ Ἀαρὼν ἐφόνευσεν ὁ Σαμουήλ παγγενεῖ, ἐξαίρεσει μόνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βλαδισλαοῦ τοῦ καὶ Ἰωάννου, ὃν διέσωσεν ὁ τοῦ Σαμουήλ υἱὸς Ῥαδομήρ ἢ Γαβριήλ ὁ καὶ Ῥωμανός. Ἐντεῦθεν κατέστη μόναρχος ἀπάσης Βουλγαρίας ὁ Σαμουήλ (ὁ καὶ Στέφανος ὀνομαζόμενος) ὅστις, ὢν ἀνὴρ πολεμικός, ῥέκτης καὶ ἀδυσώπητος, ἅμα συμπληρώσας τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βουλγαρίας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ διαστήματι τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν καθ' οὓς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἀπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ, νὰ ἀφαιρήσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας.

Κατ' ἀρχὰς ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ ἔστησε τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ εἰς Πρέσπαν πλησίον τῆς λίμνης τῆς Ὀχρίδος ἢ Ἀχρίδος. Ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενος ἐπεζέτεινε τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπου εὔρε περι Νικόπολιν ἀποικίας ὁμογενῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ αὐτόθι ἐγκατασταθείσας. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρέσθη, ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικὴν ἀρχὴν εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Λάρισαν, μετοικίσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς πανεστίους εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, τοὺς δὲ ἄνδρας κατατάξας εἰς τὸν στρατόν του· μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ἐπισκόπου Λαρίσης (παρευρεθέντος εἰς τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον μετὰ Ῥηγίνου Σκοπέλων, καὶ Διοδώρου Τρίκκης)· καὶ ἀπέθετο αὐτὸ εἰς τὴν βασιλεύουσαν αὐτοῦ Πρέσπαν. Ἐκ Θεσσαλίας εἰςῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ ἠπέιλησεν αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ταύτης Βασίλειος Ἀπόκαυκος, πρόγονος οἴκου πρωτεύσαντος βραδύτερον ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἠγωνίσθη νὰ διασώσῃ τὴν Κόρινθον, καὶ ἐπειδὴ ἦτο βαρέως ἀσθενής, ἐξήτησατο τὴν συνδρομὴν τοῦ ὀπίου Νικωνος, ἐν Σπάρτῃ τότε διατρίβοντος· ὁ δὲ οὐ μόνον ἐθεράπευσεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκόμισε τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν ὅτι οἱ Βούλγαροι αἰφνιδίως ἀναζευξάντες ὑπεχώρησαν πρὸς βορρᾶν. Τὴν ὑποχώρησιν ταύτην γενομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ 981 προσέκαλεσεν ἡ εἰδήσις ὅτι αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὸ γεγονός ἦτο βέβαιον, καὶ, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δι' ὧν συνωδεύθη, ἀπέβη κρίσιμον ἐπὶ τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τινων μηνῶν τὰ πράγματα εἶχον ὅπωςδὴποτε εἰρηνεύσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἐνόμιζεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς ἡττης τοῦ Σκληροῦ. Δὲν ἤξεύρομεν τί ἐμελέτα νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ ἄλλου πολὺ φοβερωτέρου πολεμίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Πελοποννήσου χώρας, ἀλλ' αἰφνης ἠσθάνθη τὰ πράγματα ἐξολισθαίνοντα ἐκ τῶν χειρῶν του. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὑπῆρξε παντοδύναμος. Ὁνόματι μὲν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐνησκειτο ὑπὸ τῶν δύο ἀπογόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Η', οἵτινες παρίσταντο εἰς ὅλα τὰ συμβούλια τῆς κυβερνήσεως, καὶ εἰς τὴν ἐγκρίσιν τῶν ὁποίων ὑπεβάλλοντο τὰ πάντα, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὰ πάντα

ἀπεφασίζοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅτε ἀπρὸςδοκῆτως προέκυψεν εἰς μέσον νέα θέλησις. Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β' ἦτο τότε 25 ἡδὴ ἐτῶν. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν πέντε ἐτῶν καθ' ᾧ καίτοι ἐπιτρέπων τὴν ὅλην διοίκησιν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παρηκολούθησεν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς διαφόρους τῶν πραγμάτων περιπετείας, ἔλαβε πειρὰν τινα αὐτῶν, καὶ ἤρχισε φαίνεται νὰ ἐννοῇ ὅτι ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, οὗτος διεκινδύνευσε πολλάκις τὴν τύχην τοῦ κράτους, χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ παθῶν. Ὁθεν δὲν ἀπεφάσισε μὲν εἶτι νὰ καθαιρέσῃ αὐτὸν, ἀπεφάσισεν ὁμως νὰ ἀναλάβῃ ἡδὴ τὴν πραγματικὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν τούλάχιστον πραγμάτων, νοήσας ὅτι ἀπὸ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνόσφ ἔμμενεν ἀμέτοχος αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἦναι ἀπλοῦν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν στρατηγῶν. Πῶς ὁ Βασίλειος Β', ὅστις ὄχι μόνον ἐνόησε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη ἄξιός νὰ ἐκτελέσῃ τὰ νοηθέντα, ἐβράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίγνωσιν τοῦ δέοντος, εἶναι δυσεξήγητον. Τὸ βέβαιον ὁμως εἶναι ὅτι τῷ 981 ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων, μὴ ἀκούσας τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ προέδρου, τοῦ δυσαρεστηθέντος διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέγερσιν τοῦ βασιλικοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ζητήσας τὴν σύμπραξιν τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες οὐδὲν ἤττον ἐκείνου ἠγανάκτησαν διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν παράβλεψιν. Καὶ ἤρχισεν οὕτω ὁ Βασίλειος Β' τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ἀπνευστί ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοὺς, ἐνάμιλλος τῇ ἀληθείᾳ ἀναδεικνύμενος τῶν μεγάλων αὐτοῦ κηδεμόνων Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου.

Ἡ πρώτη ἐν τούτοις ἐκστρατεία τοῦ ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ Βασίλειος Β' παραλαβὼν τὰς δυνάμεις τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων, ὑπὸ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Κοντοστέφανον, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῷ 981 διὰ τῆς παρὰ τὴν Ῥοδόπην καὶ τὸν ποταμὸν Ἐβρον χώρας, καὶ διαλθὼν τὰ στενὰ, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μάγιστρον Λέοντα τὸν Μελισσηνὸν, παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαρδικῆς (τῆς σημερινῆς Σόφιας, τῆς τότε ὀνομαζομένης Τριαδίτσας, σελ. 576 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐνῷ δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα εὐρίσκετο ὁ βασιλεὺς, ὁ δὲ Σαμουήλ ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος κατεῖχε τὰς κορυφὰς τῶν περὶ τὸ ὄρεων, ὁ δομέστικος Κοντοστέφανος, ὅστις ὦν

ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Λέοντος Μελισσηνοῦ, ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπειρίας τοῦ βασιλέως, προσῆλθε διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Βασίλειον Β', εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Μελισσηνὸς, ἀντὶ νὰ φυλάττῃ τὰ στενὰ, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἄξιωμα, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἀναζευξώσιν ἀμέσως, τὰ ἄλλα δεύτερα λογιζόμενοι. Ὁ Βασίλειος Β' ταραχθεὶς φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἤκουσε τὴν συμβουλὴν καὶ διέταξε τὴν ἀναχώρησιν κατεσπευσμένως ὅπως οὖν. Τοῦτο νόησας ὁ Σαμουήλ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἡμετέρων, καὶ καταπλήξας αὐτοὺς τρέπει εἰς φυγὴν, καὶ καταλαμβάνει τό τε στρατόπεδον καὶ ἀπασαν τὴν ἀποσκευὴν, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασῆμων. Ὁ δὲ βασιλεὺς διελθὼν τὰ στενὰ μόλις διεσώθη εἰς Φιλιππούπολιν. Ἐνταῦθα ὅμως ἀφικόμενος, εὗρε τὸν Μελισσηνὸν ἐπιμελῶς τηροῦντα τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ φυλακὴν. Ὅθεν καλέσας τὸν Κοντοστέφανον, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ψεύστην καὶ παραίτιον τοσοῦτου κακοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἐνόμισεν ὅτι ἔχει ἀκόμη ἐνώπιόν του νέον εὐαπάτητον, καὶ εὐπτότητον, καὶ ἰσχυρίσθη αὐθαδιάζων ὅτι δίκαια ἐσυμβούλευσεν, ὁ βασιλεὺς ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος, ἔρριψε καταγῆς, ἀποδείξας οὕτω εἰς πάντας ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται τοῦ λοιποῦ ὑπ' οὐδενός.

Οὐχ ἦττον δὲν ἐπανάλαθεν ἀμέσως τὸ κατὰ Βουλγάρων ἐπιχείρημα, τὸ μὲν διότι ἐδέησε νὰ καταπολεμήσῃ νέαν ἐσωτερικὴν στάσιν, τὸ δὲ διότι περιεσπάσθη ὑπὸ ἐτέρων τινῶν πολεμίων, ὥστε οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτι ἐνιαυτοὺς νὰ ἄρξωσι σχεδὸν ἀκωλύτως τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ὁ Ὅθων Β', διαδεχόμενος ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 973, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 980 νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀξιῶν ὅτι ἐδικαιούτο εἰς τοῦτο διὰ τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Θεοφανοῦς. Ὁ Βασίλειος Β' εἶχε ζητήσῃ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ βουλεύματος τούτου, καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐμβάλει εἰς Βουλγαρίαν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ παρὰ τῷ Ὅθωνι Β' παραστάσεις ἀπέβησαν μάταιαι, ἐνόμισε καλὸν νὰ μὴ ἐπιμεῖνῃ εἰς τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον πρὶν ἢ ῥυθμισθῶσι τὰ ἰταλικά, πράγματα καὶ κατώρθωσεν τῶντι τῷ 982 νὰ κατατροπώσῃ ὁλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ τὴν ἰσχυράν τοῦ Ὅθωνος Β' δύναμιν περὶ Τάραντα. Ἐκτοτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνέκτησε πάντα ὅσα εἶχεν ἀποβάλει ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ καὶ ἐν τῇ Καλαβρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα 100 ἔτη.

Ὁχυρώσαντες δὲ τὰ φρούρια ἀνέθηκαν τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς ἀπωτάτω κειμένης ταύτης ἐπαρχίας εἰς ἀνώτατον ἄρχοντα καλούμενον Κατεπάνω, ὅπως ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ἄρχων τῆς Παφλαγονίας (σελ. 674 τοῦ τρίτου τόμου) καὶ ὁ ἄρχων τῶν Μαρδαϊτῶν Ἀτταλείας. Ὁ Κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἐδρευεν εἰς Βᾶριν, καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτοῦ προέκυψεν, ὡς εἰκάζεται, κατ' ἀναγραμματισμὸν ἡ Καπιτανάτα, ἥτοι τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὄνομα μιᾶς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐδέξησεν ὁ Βασίλειος Β' νὰ ἐπιστήσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ Ῥωσικὰ πράγματα. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σβιατοσλαύου Βλαδίμηρος, εἶχεν ἀποφασίσαι νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἀρχαίαν τῶν σλαυϊκῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρειάν· καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν χρονογράφον Νέστορα, Μωαμεθανοί, Ἰουδαῖοι, δυτικοὶ Χριστιανοί, καὶ ἀνατολικοὶ Χριστιανοὶ ἠγωνίσθησαν νὰ προσοικειωθῶσι διὰ πρεσβειῶν εἰς τὸ ἴδιον θρήσκειμα τὸν δυνάστην ἐκείνον τῆς Ἀρκτου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμὸν, καὶ νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρήσκειμα, παρ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποίων εἶχε δεχθῇ αὐτὸ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὀλγα. Ἀλλὰ τοσοῦτον συγκεχυμένας ἰδέας εἶχε περὶ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὥστε ἐνόμισεν ὅτι ἤθελεν ἐξευτελισθῇ ἐὰν προσήρχετο πρὸς αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀπῆτει νὰ κατακτῇ αὐτὴν διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Ὅθεν τῷ 988 ἐπῆλθε μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Χερσῶνος. Ἡ πόλις αὕτη, περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς ὁποίας ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, ἐξηκολούθει εὐποροῦσα ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ σώζουσα μέχρι τινὸς τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπαίθρου χώρας κατεῖχετο ἀπὸ βαρβάρους, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ὑπήκοοι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον προθυμίαν νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄν ἐστέλλετο ναυτικὴ ἐπικουρία, ἡ Χερσὼν ἐσώζετο βεβαίως. ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐξεργάγη ἐν τῷ κράτει νέα μεγάλη στάσις, ὥστε ἡ πόλις ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς, τοῦ ὁποίου περιεσώθη ἡ περὶ τῶν γεγονότων τούτων ἐκθεσις, συνεκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῶν περὶ φυλῶν ἵνα συμβουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλ' αὐτοὶ, λέγει, «ὡς μὴδέποτε βασιλικῆς εὐνοίας ἀπολελαυκότες, μὴδ' ἐλληνικωτέρων τρόπων ἐπιμελούμενοι» (ὅπου ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁμιλεῖ περὶ ἐλληνικῶν τρόπων καὶ ὄχι περὶ Ῥωμαϊκῶν, ὅπως συ-

νήθως τότε ἐλέγετο), ἀπήντησαν, ὅτι συνεβιάσθησαν ἤδη πρὸς τὸν Βλαδίμηρον, καὶ ἐμὲ προέτρεψαν νὰ πράξω τὸ αὐτό. "Ὅθεν ἡ πόλις παρεδόθη, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ἐβαπτίσθη ἤδη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ κατακτηθείσῃ πόλει, καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου Β' ἀδελφὴν Ἀνναν, μεθ' ἧς οὐ μόνον τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίαν ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Βασίλειον Β' εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκραγεῖσαν μεγαλήν στάσιν.

Τὴν στάσιν ταύτην προεκάλεσαν κυρίως οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀσίας, ἀγανακτήσαντες διότι ὁ βασιλεὺς παρέβλεπεν αὐτοὺς παντάπασιν ἐπὶ τῆς εἰς Βουλγαρίαν ἐκστρατείας. Ἀλλὰ συνέπραξαν εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες, ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκήτου αὐστηρότητος μεθ' ἧς ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Βασίλειος Β', ἰδίως δὲ ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεΐνος, ὅστις ἦτο εἰς ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀπεπέμψθησαν ἀτίμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐκστρατείας. Καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐν τῷ Χαρσιανῷ οἰκίαν τοῦ Μαλεΐνου συνῆλθον τῇ 15 αὐγούστου 987 οἱ συνωμῶται καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, περιθέντες αὐτῷ τό τε διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας γνωρίσματα. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἀνεμίχθη εἰς τὴν σκευωρίαν ταύτην. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἀφ' ἧς μετὰ τὴν εἰς Συρίαν ὑποχώρησιν τοῦ Σκληροῦ ὁ βασιλεὺς ἤψατο ἀνδρικώτερον τῆς διοικήσεως, ὁ πρόεδρος, μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὰ γενόμενα, κατέκρινεν αὐτὰ ὑποτονθορύζων, καὶ ἐφαίνετο μελετῶν κακὰ, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νοήσας τοῦτο καθήρεσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς, περιορίσας ἀπλῶς εἰς τὴν οἰκίαν του. ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ δὲν ἠσύχαζε καὶ ἐπέμενεν ἐνεργῶν ἀλλόκοτα ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν ἐξουσίαν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὸ Στενὸν, ἀφαιρέσας καὶ τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας, ἵνα μὴ ἔχῃ πόρους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὀληθρίων ἐκείνων βουλευμάτων. ὥστε περὶ τὰ τέλη τοῦ 987 ὁ βασιλεὺς εὐρέθη μόνος, ἄνευ συμβούλου, καὶ ἐνῷ εἰσέτι δὲν εἶχον ῥυθμισθῆ αἱ πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, ἀπέναντι δεινῆς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καταστάσεως. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα περιεπλάκησαν ἔτι μάλλον.

Ἀφῆσάμεν τὸν Σκληρὸν ἐν φυλακῇ ὄντα εἰς Βαγδάτιον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ καλὶφης, μὴ δυνηθεὶς νὰ κατατροπώσῃ διὰ τῶν εἰκείων δυνάμεων μεγάλην τινὰ ἐν Περσίᾳ στάσιν, ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τὸν περιφανῆ ἐκείνον στρατηγὸν τοῦ Βυζαντίου, ὅστις παραλαβὼν μόνον

τοὺς ὁμογενεῖς αἰχμαλώτους, εἰς τριςχιλίους συμποσούμενους, κατέβαλε δι' αὐτῶν τοὺς Πέρσας, καὶ ἔπειτα εἴτε ἐκόντος εἴτε ἄκοντος τοῦ καλίφου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου εὗρε τὸν Φωκᾶν ὡς βασιλέα ἀνευφημούμενον, ἐνῶ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του ἀνευφημεῖτο. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον ἦτο μόνος νὰ κατισχύσῃ τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ βασιλέως. Ὁθεν ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον μετ' ἀμφοτέρων, ἐπὶ τούτῳ δὲ πρὶς μὲν τὸν Φωκᾶν προέτεινε κοινοπραγίαν, καὶ διανομήν τῆς βασιλείας, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα ἐξέπεμψε τὸν υἱόν του Ῥωμανόν, ὡς δῆθεν αὐτομολήσαντα. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην συνεργῶν καὶ συμβούλων, ὑπεδέξατο τὸν Ῥωμανὸν φιλοφρόνως, διότι ἤξευρεν αὐτὸν ὄντα ἄνδρα ἔμπειρον, ὁραστήριον καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἱκανώτατον. Ὁ δὲ Φωκᾶς συνήνεσεν εἰς τὴν κοινοπραγίαν, ὑποσχέθει· ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν πρώην ἀντίπαλον ὁλόκληρον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἅμα ὁ Σκληρὸς πεισθεὶς εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν ὅρκους, ἦλθε πρὸς τὸν Φωκᾶν εἰς Καππαδοκίαν, οὗτος διέταξεν ἀμέσως νὰ συλληφθῇ καὶ ἀφαιρεθῇ τὰ βασιλικά παράσημα νὰ φυλακισθῇ εἰς φρουρίον τι καλούμενον Τυροποιόν. Καὶ τότε διαιρέσας τὴν δύναμιν εἰς δύο, τὸν μὲν πατρίκιον Καλοκυρὸν Δελφινᾶν ἐξέπεμψεν εἰς Χρυσόπολιν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀβύδου, ἵνα, κατέχων οὕτω τὰ στενὰ, πιέσῃ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων στερήσεως. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα τοῦ 988, οὐδὲν δὲ ἀναφέρεται ἐν τῷ μεταξὺ πραχθέν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς στάσεως. Ἀλλὰ τότε ρυθμίσας ὀριστικῶς τὰς πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, καὶ λαβὼν παρὰ τούτων ἐπικουρίαν ναυβατῶν ἱκανήν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ. Καὶ πρῶτον ἐζήτησε νὰ προσαγάγῃ διὰ λόγων τὸν κατέχοντα τὴν Χρυσόπολιν Δελφινᾶν. Τούτου δὲ ἀποπονηθέντος, διεπειραιώθη διὰ νυκτὸς καὶ ἐπιπεσὼν ἀπροσδοκῆτως, καὶ κυριεύσας τὸ στρατόπεδόν του, τὸν μὲν Δελφινᾶν ἐκρέμασεν ἐπὶ ξύλου κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν τόπον ὅπου εἶχε πῆξει οὗτος τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ Φωκᾶ Νικηφόρον, ὅστις, καίτοι τυφλὸς, ὢν, συνέπραττε μετὰ τοῦ Δελφινᾶ, ἐφυλάκισεν, ἐπιβαλὼν δὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους τὰς προσηκούσας ποινὰς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἀβυδος πολιορκουμένη στενωῶς ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἀνθίστατο. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πέμψει εἰς αὐτὴν τὸν γενναῖον ναύαρχον

Κυριακόν· μετὰ μικρὸν ἐπερχιώθη ὁ τοῦ Βασιλείου Β' ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος καὶ κατόπιν ἀφίκετο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως. Ἐνῷ δὲ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἡτοιμάζοντο νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 989, αἴφνης ὁ Φωκᾶς ἀπέθανε, δηλητηριασθεὶς ὡς ἐφημίζετο. Καὶ οἱ μὲν ἀποστάται ὥρμησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν, οἱ δὲ βασιλικοὶ διώξαντες αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν συνέλαβον τὸν τε Λέοντα καὶ Θεόγνωστον τοὺς Μελισσηνοὺς καὶ Θεοδόσιον τὸν Μεσανύκτην καὶ ἄλλους πολλοὺς, τοὺς ὁποίους παραλαβὼν ὁ βασιλεὺς ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευσύσης, ἐπὶ ὄνων αὐτῶν καθημένων. Ἐξήρесе δὲ τῆς ταπεινώσεως ταύτης μόνον τὸν Λέοντα Μελισσηνόν, διότι οὗτος, ὅτε ἀντιπαρετάσσοντο οἱ δύο στρατοὶ, ἀκούσας τὸν ἀδελφόν του Θεόγνωστον ὑβρίζοντα ἀπρεπῶς τὸν βασιλέα, τὸν εἶχε προτρέψει νὰ παύσῃ, καὶ μὴ ὑπακούσαντα τὸν εἶχε μαστιγῶσαι, ὅπερ ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τοὺς παρόντας «ἴδετε, ὦ οὔτοι, ἀφ' ἐνὸς ξύλου καὶ σταυρὸν καὶ πτόον» (λικμητήριον). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωκᾶ ὁ Σκληρὸς ἐλευθερωθεὶς, ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀποστασίαν· ἀλλὰ προτραπείς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ῥωμανοῦ, κατέθεσε τὰ ὅπλα, λαβὼν εἰς ἀμοιβὴν τὸ τοῦ κουροπαλάτου ἀξίωμα. Δὲν ἠξιώθη ὅμως νὰ ἴδῃ τὸν Βασίλειον Β', διότι καθ' ὁδὸν παθὼν ὀφθαλμίαν, ἐστερήθη τῆς ὁράσεως, καὶ εἰσῆχθη τυφλὸς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις ἰδὼν αὐτὸν χειραγωγούμενον εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας «ὃν ἐφοβούμην καὶ ἔτρεμον, χειραγωγούμενος ἔρχεται.»

Ἐν ἔτει λοιπὸν 990 ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιπάλων, συμπυκνῶσας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλην τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ σπουδαίως τὸν κατὰ Βουλγάρων ἀγῶνα. Περιωρίσθη νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὡχύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων μὴ κατεχόμενα χωρία, κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἀποδοὺς τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, κατέλιπεν ἄρχοντα τῆς πόλεως ταύτης τὸν μάγιστρον Γρηγόριον Ταρωνίτην, ἀπόγονον τοῦ ἀρμενίου ἡγεμόνος Κρικορικίου (ἥτοι Γρηγορίου) ὅστις εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τὸ κράτος ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα. Ἐπιτρέψας δὲ εἰς τὸν Γρηγόριον Ταρωνίτην καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἵνα διακωλύσῃ καὶ περιστείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ

Σαμουήλ, ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ αὐθις ἐπὶ τὴν Ῥύθμισιν ἀνατολικῶν τινων πραγμάτων.

Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀρμενίας Ἰθηρία διετέλει μὲν αὐτόνομος ὑπὸ ἰδίου ἰθαγενεῖς βασιλεῖς, ἀλλὰ πρὸ καιροῦ ἀνεγνώριζε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ δὲ τοῦ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰθηρίας περιεβάλλοντο τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 991 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθηρίας Δαβίδ, ὅστις δὲν εἶχεν υἷον, κατέλιπε τὰς κτήσεις αὐτοῦ διὰ διαθήκης εἰς τὸν Βασίλειον Β', ὁ δὲ ἐνόμισε συνετὸν νὰ καταλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν χώραν ταύτην, ἥτις οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἦτο πλουσία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους ἐπιτηδειοτάτη, καθὼ κρατοῦσα τὰς κλεῖς τῶν λεγομένων Κασπίων ἢ Καυκασίων πυλῶν. Ὅθεν ἐπορεύθη αὐτόθι, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ κληρονομίαν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ βόρειον μόνον μέρος τῆς Ἰθηρίας εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαβίδ Γεώργιον, πείσας μὲν τοῦτον νὰ μὴ ἀπαιτῇ πλειότερα, παραλαβὼν δὲ τὸν υἷον αὐτοῦ ὡς ὁμηρον τῶν συνεθειμένων. Ἐνῶ λοιπὸν αἱ πλεῖσται εὐρωπαϊκαὶ τοῦ κράτους χῶραι, αἱ πλησιέστατα εἰς τὴν πρωτεύουσαν κείμεναι, καταλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ κράτος προσελάμβανε νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις ἀπώτατα κειμένας. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει· ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεκτῆθη, ὡς εἶδομεν, πᾶσα ἡ κάτω Ἰταλία, συγχρόνως ἡ τοσοῦτον ἤδη ἰσχυρὰ Ἐνετία ἐξηκολούθει διατηροῦσα πρὸς τὸ κράτος σχέσεις, αἵτινες ἔφερον κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποτελείας. Ὁ δόγης Τριβοῦνος Μέμμος ἔπεμψε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸν υἷον του Μαυρίκιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λάβῃ ἀξίωμά τι ἐν τῇ αὐτόθι αὐλῇ καὶ εὐκολυνθῇ οὕτω ἡ ἐκλογή του ὡς ὑπερτάτου ἄρχοντος τῆς πολιτείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Ὁ πρόωρος τοῦ Τριβοῦνου θάνατος ἐματαίωσε τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ διάδοχος του Πέτρος Οὐρσέολος ἔπεμψεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τὸν υἷον του Ἰωάννην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νέος οὗτος συνεζεύχθη τῷ αὐτόθι Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος. Ὁ πατριάρχης ἐστεφάνωσε τοὺς δύο συζύγους διὰ χρυσοῦ στεφάνου, καὶ ὁ μέλλων ἄρχων τῆς Ἐνετίας ἐνόμισεν ὅτι ἐτυχε τιμῆς ἐξαίρετου, λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Γεγονότα παράδοξα, τὰ ὅποια ὁμως ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ κράτος, τὸ μεγαλυνόμενον εἰς τὰ

ἄκρα ἐνῷ ἐτραυματίζετο εἰς τὸ κέντρον, εἶχε πολὺ πλείονα ἐπιφάνειαν δυνάμειος ἢ πραγματικὴν δύναμιν.

Ἀπὸ Ἰβηρίας ὁ Βασίλειος Β' ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἵνα ἀσφαλίσῃ ὅπως οὖν τὴν ἐκ τῶν προηγουμένων ἀνωμαλιῶν κινδυνεύσασαν αὐτόθι ἀρχὴν αὐτοῦ. Τῶντι ὁ μὲν διοικητὴς Ἀρμενίας Ἀβού-Ἀλῆ-Χασάν ἐπανάλαβε τὰς ἐπιδρομὰς του, οἱ δὲ ἐμίραι Τριπόλεως, Δαμασκοῦ, Τύρου καὶ Βηρυτοῦ εἶχον στρατεύσει κατὰ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ, φονεύσαντες τὸν ἄρχοντα αὐτῆς Δαμιανὸν εἰς πολὺν ἐνέβαλον κίνδυνον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος Β' ἐστράτευσεν δις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πρὸς περιστολὴν τῶν μωαμεθανικῶν τούτων κινήματων· τῷ μὲν 992 ἀπὸ Ἰβηρίας εἰς Ἀρμενίαν ἀναγκάσας τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς νὰ συνομολογήσῃ εἰκοσαετείς ἀνακωχάς, τῷ δὲ 994 ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν ἐμירῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους ὑπεχρέωσε νὰ ἀναγνωρίσωσι πάλιν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους. Τότε δὲ ἐπανερχόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διὰ τῆς Καππαδοκίας διαβαίνοντα ὑπεδέχθη καὶ ἀφθόγως ἐφιλοξένησεν αὐτόν τε καὶ ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς τὰς ἄχανεῖς αὐτοῦ κτήσεις ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεΐνος, ὅστις ἦτο εἰς τῶν τυχόντων συγγνώμης συνωμοτῶν τοῦ 987. Ὅποια ἄρ' αὖ γε πρέπει νὰ ἦτο ἡ περιουσία ἀνδρὸς δυνηθέντος νὰ καταβάλλῃ τοσαύτας χορηγίας· ὅποσα ἐλεύθερα χωρία κατήντησαν ὡς ἐξ αὐτῆς ὑποτελῆ, καὶ ὅποσον ἐπικίνδυνος ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ τοσοῦτους νεμόμενος πόρους; Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β', εὐχαριστήσας αὐτόν, τὸν προσεκάλεσε νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ τῆς ὑποίας δὲν ἐπέτρεψε πλέον αὐτῷ νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ Εὐστάθιος Μαλεΐνος διεζήσεν αὐτόθι ἐν πάσῃ ἀνέσει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του πᾶσα αὐτοῦ ἡ κτήσις ἐδημεύθη· καὶ πλὴν τούτου μετ' οὐ πολὺ ὁ Βασίλειος ἐξέδωκε τὸν δεῦτερον τῶν νόμων αὐτοῦ δι' ὧν βαίνων εἰς τὰ ἔχνη τῶν προκατόχων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς δυνατοὺς τὸ ὑπειρέρχεσθαι εἰς χωρίον ἢ εἰς ἀγρὸν ἢ καθόλου ἢ μερικῶς.

Ἐκτοτε ἄρχεται ὁ ἀδιάλειπτος, ὁ μακρὸς, ὁ διαβόητος αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστος τὸ ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενον βούλευμα τοῦ Σαμουήλ οὐχὶ νὰ ἀφαιρέσῃ, ὡς ἄλλοτε συνέβη, ἐπαρχίας τινὰς τοῦ κράτους, ἀλλ' ὅπως

νὰ καταλύσῃ τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ, καὶ νὰ περιποιήσῃ τὴν μέχρι Πελοποννήσου κυριαρχίαν εἰς τὴν Βουλγαρο-Σλαυικὴν φυλὴν, ἐφ' ὃ ἐπεχείρησε τῷ 995 νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Πλησιάζωντος τοῦ ἐχθροῦ, ἐξῆλθεν ὁ Γρηγόριος Ταρωνίτης ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὸν υἱὸν τοῦ Ἀσώτην ἐπὶ κατασκοπεύσει· ὁ δὲ συμπλακείς πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τρέφας αὐτοὺς, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας πολυαριθμῶν πολεμίων, καὶ ἡχμαλωτεύθη. Τοῦτο μαθὼν ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ παιδὸς ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἔπεσεν ἡρωικῶς ἀγωνισάμενος. Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Σαμουὴλ δὲν ἐχρονотρίβησε περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὠφεληθεὶς δὲ ἐκ τῆς καταπλήξεως ἣτις παρήχθη ἐντεύθεν εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας, ὧν τινες, καὶ μάλιστα ἡ Πελοπόννησος, κατειχόντο ἔτι ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, διέβη τὰ Θεσσαλικά τέμπε καὶ περάσας τὸν Πηνειὸν ποταμὸν εἰσέβαλεν ἀκωλύτως εἰς Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἰσθμοῦ, δηρὼν τὰ πάντα καὶ λαφυραγωγῶν. Ὀλόκληρον τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος ἐφαίνετο πρόωρισμένον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν κυριαρχίαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἄνδρες ἐπιφανέστατοι ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνεννοημένοι μετὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος Β' δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὸν μάγιστρον Νικηφόρον τὸν Οὐρανόν, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῇ τῷ 980 εἰς Βαγδάτιον ἵνα ἐπαναγάγῃ τὸν Σκληρὸν, καὶ ὅστις εἶχε φυλακισθῇ αὐτόθι μετὰ τούτου. Ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἐκεῖθεν εἴτε μετὰ τοῦ Σκληροῦ, εἴτε ἄλλως, καὶ εὐρίσκετο κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν εἰς Κωνσταντινούπολιν· εἰς αὐτὸν δὲ ὄντα ἕνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἐπιτηδαιωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν ἀνέθηκεν ὁ Βασίλειος Β' τὴν σωτηρίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, διορίσας τὸν ἄνδρα «πάσης δύσεως ἄρχοντα.» Ὁ Οὐρανὸς, ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπῆλθε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σαμουὴλ, ὅστις, μαθὼν ὅτι νέος στρατηγὸς καὶ νέος στρατὸς ἐφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀνῆρχετο ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Οὐρανὸς, διελθὼν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἀφῆκεν εἰς Λάρισαν τὴν ἀποσκευὴν, καὶ ὁδοιπορήσας συντόνως διὰ τῆς κάτω Θεσσαλίας, ἔπηξεν τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ,

ἐνῶ ὁ Σαμουήλ διετέλει στρατοπεδεύων εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην. Ὁ διαχωρίζων τοὺς δύο ἀντιπάλους ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει πρὸ ὀλίγου ἐξ ὄμβρων ὑπερβολικῶν, ὥστε ἡ συμπλοκὴ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπελθούσης νυκτὸς ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι, ὅτε ὁ Νικηφόρος Οὐρανός, ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν προσκοπήσας καὶ εὐρὼν πόρον, διεβιβάσθη καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Οἱ πολέμιοι ἀπαρσκεύαστοι ὄντες, κατετροπώθησαν κατὰ κράτος. Ἀναρίθμητοι ὑπῆρξαν οἱ σφαγέντες, ἐπληγώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ, καὶ ὁ τοῦτου υἱὸς Ῥωμανός, καὶ ἤθελον αἰχμαλωτευθῆ, ἐὰν μὴ ἔκειντο ὡς τεθνεῶτες, συμμίζαντες ἑαυτοὺς μετὰ τῶν νεκρῶν, μέχρις οὐ ἐπιγενομένης νυκτὸς διέφυγον ἀπαρτῆρητοι εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Πίνδου διεσώθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἀλλ' ἅπαν αὐτῶν τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ἀνυπολογίστου αὐτοῦ λείας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ἅπαντες δὲ οἱ αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη, δι' ἧς ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάχθησαν τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας, δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων γεγονότων τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας, ὁ δὲ ἀοίδιμος Νικηφόρος ὡς εἰς τῶν σωτῆρων τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν ἔκτοτε διεξήχθη κυρίως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, 997, ἀνεκτῆθη τὸ Δυρράχιον διὰ παραδόξου συνδρομῆς περιστάσεων. Ὁ αἰχμαλωτευθεὶς υἱὸς τοῦ Ταρωνίτου Ἀσώτης εἶχεν ἐμπνεύσει ἔρωτα σφοδρὸν εἰς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Σαμουήλ, ὅστις, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς περὶ Σπερχεῖον συμφορᾶς, ἠναγκάσθη νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ νέου ἐκείνου· καὶ νομίσας αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰλικρινῶς ἀφοσιωθέντα, προεχειρίσατο στρατηγὸν Δυρραχίου. Ὁ δὲ πείσας τὴν σύζυγον, οὐ μόνον αὐτὸς ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτιμήθη, μάλιστα καὶ ἡ τοῦτου σύζυγος ζωστὴ, ἀλλὰ διὰ τινος τῶν δυναστῶν Δυρραχίου ὀνόματι Χρυσηλίου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε προηγουμένως συνέννοηθῇ, διενήργησε τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου εἰς τὸν στρατηγὸν Εὐστάθιον Δαμνομήλην. Ἐὰν ὅμως πολλοὶ ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸ κράτος, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠγωνίζοντο νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, πολλοὶ ἄλλοι εἴτε ἐβουλγάριζον τρόντι, εἴτε ἐσυκοφαντοῦντο ἐπὶ τούτῳ, παράγοντες ὅπωςδὴποτε τῷ βασιλεῖ πράγματα. Ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, εἰς τῶν προϋχόντων τῆς Λακεδαιμόνος, ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ

Μαλακηνός, ὅστις λογίζεται ὡς πρόγονος τῶν μετέπειτα ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Φωκίδι μεγαλοκτημόνων Μελισσηνῶν, κατηγορήθη παρὰ τῷ βασιλεῖ ὡς συνεννοούμενος λάθρα μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Μαλακηνός οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει δι' ὀλίγων καὶ ὁ Κεδρηνός, ἦτο, κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Νίκωνος, πλειότερά τινα περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἀνὴρ τὰ πρῶτα φέρων ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ συνέσει οὐ μόνον ἐν Λακεδαιμόνι, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Μαλακηνόν, ὁ βασιλεὺς πέμψας δύο τουρμαρχὰς εἰς Λακεδαιμόνα, προσήγαγε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατάρθωσε μὲν οὗτος νὰ ἀποδείξῃ αὐτόθι τὴν ἀθωότητά του, καὶ νὰ προχειρισθῇ μάλιστα συγκλητικός, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν βιογράφον τοῦ Νίκωνος, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ συνάγεται μᾶλλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ κρατήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς Βυζάντιον. Ἀνάλογόν τι δὲ ἐδέησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὸν μάγιστρον Βωδὸν, ἐπιφανῆ κάτοικον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ὁποῖον κατηγορηθέντα ὅτι φρονεῖ τὰ τῶν Βουλγάρων, μετόπισεν εἰς τὴν ἐν Θρακησίᾳ πεδιάδα. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισημοτάτων κατοίκων τῆς Ἀδριανουπόλεως φοβηθέντες μὴ πάθωσι τὰ αὐτὰ καθ' ὃ ὑποπτοὶ γενομένοι, κατέφυγον πρὸς τὸν Σαμουήλ· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἀπαραίτητον κατέστη νὰ καταπολεμηθῇ οὗτος πάσῃ δυνάμει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς βορειοτέrais χώραις, ἵνα μὴ διαδοθῇ τὸ κακὸν τῆς ἀποστασίας καὶ ἀπολεσθῶσιν αὐταὶ διὰ παντός. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ 999 μέχρι τοῦ 1019 δὲν ἔπαυσεν ὁ Βασίλειος Β' στρατεύων κατ' ἔτος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὅτε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτε δὲ ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενος, καὶ διεξαγαγὼν οὕτω ἕνα τῶν πεισματωδεστέρων ἀγώνων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Τῷ 999 ἐπεχείρησεν εἰσβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ Φιλιππουπόλεως, καὶ διορίσας φρουράρχον αὐτῆς τὸν πατρίκιον Θεοδωροκάνον, κατέστρεψε πολλὰ τῶν περὶ Τριάδισαν (Σόφισαν) φρουρίων καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Μοσυνούπολιν (τὸ σημερινὸν Κομουλτζινᾶ). Τῷ 1000 ἐκπέμψας δύναμιν βαρεῖαν κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἰμου βουλγαρικῶν φρουρίων ὑπὸ τὸν Θεοδωροκάνον καὶ τὸν πρωτοσπαθάριον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν, ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν Πραισθλαύαν καὶ τὴν Πλίσκουβαν. Τῷ 1001 ὁ βασιλεὺς αὐτὸς στρατεύσας ἐκ Θεσσαλονίκης πρῶτον μὲν παρέλαβε τὴν Βέρροϊαν παραδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Δοβρομῆρ, ὃν ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνθυπάτου. Ἐπειτα δὲ κυριεύσας μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν τὰ Σέρβια, μετόπισεν

ἐκείθεν τοὺς Βουλγάρους, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰ ἰδίαν φρουράν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλίδαν, συνεπαγόμενος τὸν φρουράρχον Σερβίον Νικολιτσάν, τὸν ὁποῖον, καίτοι γενναίως ἀντιστάντα, προεχειρίσατο πατρίκιον διότι τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο νὰ περιποιῇται ὅσον ἐνδέχεται τοὺς Βουλγάρους, ἵνα προσοικειωθῇ αὐταὺς. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν ἀδυσώπητοι, καὶ πολλάκις δι' ἐπανειλημμένων προδοσιῶν ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλλῃ πρὸς αὐτοὺς τρόπον. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ὁ Νικολιτσᾶς δραπετεύσας μετ' ὀλίγον καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Σαμουήλ, ἐπολιόρησε τὰ Σέρβια. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὁξέως ἐπιφανεῖς ἔλυσε μὲν τὴν πολιορκίαν, ἔτρεψε δὲ εἰς φυγὴν τὸν τε Σαμουήλ καὶ τὸν Νικολιτσάν, ὅστις ὅμως συλληφθεὶς μετ' ὀλίγον καὶ προσαχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα ἀπεστάλη δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ Βασίλειος Β' στραφεὶς μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἠνάρθρωσε μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ ἄλλοτε κατασκαφέντα φρούρια, ἐκυρίευσεν δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔτι κατεχόμενα, καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους μετοίκισας εἰς Βολερὸν τῆς θρακικῆς χερσονήσου, καταλιπὼν δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ ὀχυρώματα φρουρὰν ἀξιόμαχον, ἀνῆλθε πάλιν πρὸς βορρᾶν, ἐξεπολιόρησε τὰ Βοδενά, καὶ ἀσφαλίσας αὐτὰ διὰ φρουρᾶς ἀξιολόγου, ἀποίκισας δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς Βουλγάρους ὡσαύτως εἰς Βολερὸν, ἐπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βούλγαρος φρουράρχος τῶν Βοδενῶν Δραξάν ἐζήτησε νὰ κατοικήσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο, καὶ ἔδωκε μάλιστα αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν ἐγκρίτων τῆς πόλεως κατοίκων. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀφοῦ ἐγέννησε δύο ἐξ αὐτῆς τέκνα, ἔδραπέτευσεν καὶ συλληφθεὶς ἐσυγχωρήθη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ πενθεροῦ καὶ δευτέρον ὅμως ἔδραπέτευσεν, καὶ συλληφθεὶς πάλιν ἔτυχεν συγγνώμης. Ἄλλ' ἀφοῦ ἕτερα δύο ἐποίησε τέκνα, ἔδραπέτευσεν τὸ τρίτον, καὶ τότε συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη. Ἀναφέρομεν τὸ γεγονός τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀδιάλλακτα ἦσαν τὰ πάθη τῶν Βουλγάρων.

Τῷ 1001 ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις σπουδαῖαι τινες μεταβολαὶ περὶ τὰς στρατηγίας τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ διάφοροι ἀραβικαὶ φυλαὶ ἐπεχείρησαν δεινὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μήπως αἱ ἀνωμαλίαι αὗται, παραγόμεναι, παραγάγωσιν ὀχληρὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ πέμψῃ εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα ἀσφαλίσθῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους, αὐτὸν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, ὅστις

τφόντι κατατροπώσας ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀραβας, ἐπήγαγε βαθεῖαν εἰρήνην εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκεῖνας χώρας. Διάδοχον δὲ τοῦ Οὐρανοῦ διώρισεν εἰς Θεσσαλονίκην τὸν πατρίκιον Δαβίδ τὸν Ἀριανίτην, καὶ συγχρόνως ἀποδεξάμενος τὴν παραίτησιν ἣν ἕνεκα γήρατος ὑπέβαλεν ὁ Θεοδωροκάνος, ἐπέτρεψε τὴν στρατηγίαν τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τὸν Νικηφόρον Ξιρίαν. Οὕτω δὲ ῥυθμίσας τὰ κατὰ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, ἐστράτευσε τῷ 1002 ἐπὶ τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Βιδίνιον, καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὸ κατὰ κράτος. Ὁ Σαμουήλ, ὅστις ἀπέφευγεν, ὡς φαίνεται, πάντα ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Βασίλειον ἀγῶνα, ἐπέπεσε διαρκούσης τῆς πολιορκίας, τῇ 15 αὐγούστου, κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ τὴν τε πανήγυριν, ἥτις κατ' ἔτος ἐτελεῖτο αὐτόθι τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐξαίφνης διαρπάσας, καὶ ἄλλην πολλὴν λείαν συλλέξας, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς, ἅμα γενόμενος κύριος τοῦ Βιδινίου, καὶ ὀχυρώσας αὐτὸ ἀσφαλῶς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Σαμουήλ, δηῶν ἐν τῷ μεταξύ καὶ καταστρέφων πάντα τὰ καθ' ὁδὸν βουλγαρικὰ φρούρια. Πλησιάσας δὲ εἰς τὰ Σκόπια, εὗρε πέραν τοῦ Ἀξιῶ ποταμοῦ, καλουμένου ἔκτοτε Βαρδάριον, κατεσκηνωμένον τὸν Σαμουήλ, ὅστις ἔπαθεν ἐνταῦθα, ὅτι εἶχε πάθει πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν περὶ Σπερχειόν. Διότι θαρρῶν εἰς τὴν πλήμμυραν τοῦ ποταμοῦ καὶ νομίζων αὐτὸν ἀδιάβατον, διέτριβεν ἀμερίμνως, ὅτε εἰς τῶν στρατιωτῶν τοῦ βασιλέως εὐρὼν πόρον διεβίβασε δι' αὐτοῦ αὐτόν, ἐπιπεσόντα οὕτω ἀπροςδοκῆτως κατὰ τῶν Βουλγάρων, τρέψαντα αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καὶ κυριεύσαντα τὴν τε σκηνὴν τοῦ Σαμουήλ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ἀμέσως δ' ἔπειτα παρεδόθησαν τὰ Σκόπια, ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν Ῥωμανοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ προηγουμένου ἡγεμόνος Βορίς. Καὶ τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ πεποιθήσις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν εἰλικρινῇ ὑποταγὴν τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου, ὥστε μὴ ἄρκεσθεις νὰ τὸν τιμήσῃ διὰ τοῦ ψιλοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, διώρισεν αὐτὸν στρατηγὸν Ἀβύδου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχὴς εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Περνίκου, τὴν ὁποίαν ἀμέσως ἔπειτα ἐπεχείρησε. Τὸ φρούριον τοῦτο ἦτο, φαίνεται, ὀχυρώτατον, ὁ δὲ φρούραρχος αὐτοῦ Κρακρᾶς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικὰ καὶ πιστότατος εἰς τὸν Σαμουήλ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β', ἀφοῦ εἰς μάττην ἀπέβαλεν οὐκ ὀλίγον στρατὸν, καὶ εἰς μάττην ἠγωνίσθη νὰ προσικειωθῇ τὸν Κρακρᾶν, ἐγκατέ-

λιπε τὸ ἔργον πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπέστρεψε διὰ Φιλίππουπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουσι λεπτομερῶς τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τούτου κατὰ τὰ ἐπόμενα ἑνδεκα ἔτη. Ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἐξέ-
 θηκεν ὅσα ἄχρι τοῦδε ιστορήσαμεν, δὲν ἀκριβολογεῖ πάλιν εἰμὴ ἀπὸ
 τοῦ 1014 καὶ ἐφεξῆς, περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ μεταξύ λέγει ἀπλῶς «ὁ δὲ
 βασιλεὺς οὐ διέλειπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιῶν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ
 τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δηῶν.» "Οθεν βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς
 δὲν ἔπαυσε πεισματωδῶς ἐπιμένων εἰς τὸν ἐναγώνιον τοῦτον πόλεμον,
 μὴ ἀποτραπείς ἀπὸ αὐτοῦ μήτε ὑπὸ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους
 γενομένης στάσεως τῆς κατω Ἰταλίας, στάσεως μετὰ κόπου δαμα-
 σθείσης, μήτε ὑπὸ τῆς συμβάσεως ἐν τῷ μεταξύ ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων
 τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου οἱ πολέμιοι οὗτοι κατέ-
 στρεψαν τὸν ναὸν τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις.
 Ἐννοεῖται πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς
 ἄλλας δυσκολίας. Ὁ μακρὸς ἐκεῖνος πόλεμος ἀπαιτῶν ἀναλώματα
 μεγάλα, κατέστησεν ἀναπόδραστον τὴν αὐστηροτάτην τῶν φόρων εἰς-
 πραξίν. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἕνεκα τοῦ πολέμου τούτου, ἐν
 δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν ἐπανειλημμένων στάσεων, πολλοὶ τῶν γαιοκτη-
 τῶν ἐγκατέλιπον τὰ κτήματα αὐτῶν, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον ἀπε-
 στερεῖτο οὕτως ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσπράξεων αὐτοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ εἶχεν
 εἶπερ ἄλλοτε ποτε χρεῖαν πόρων θαψιλῶν. "Οθεν ὁ Βασίλειος ἠναγκά-
 σθη νὰ ἀνανεώσῃ μέχρι τινὸς τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε
 οἱ γείτονες τοῦ νὰ πληρώνωσι τοὺς φόρους τῶν ἐγκαταλειφθέντων κτη-
 μάτων. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη, ἣτις ἐλέγετο πρότερον ἐπιβολὴ καὶ ἦτο
 τότε γενικὴ, ὅ ἐστιν ἐπεβάλλετο εἰς πάντας τοὺς γείτονας ὡς πρὸς πάντα
 τὰ περὶ αὐτοὺς ἐγκαταλειφθέντα κτήματα, περιορίσθη ἤδη εἰς μόνους
 τοὺς δυνατοὺς, δηλαδὴ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆτας, καὶ τοῦτο ὡς πρὸς
 μόνον τὰ ἐγκαταλειφθέντα κτήματα τῶν ταπεινῶν, δηλαδὴ τῶν μικρῶν
 γαιοκτῆτῶν. Τούτου δὲ ἕνεκα καὶ ἕτερον ἔλαβεν ὄνομα, κληθεῖσα ἀντὶ
 ἐπιβολῆς, ἀλληλέγγυον. Δὲν λέγομεν ὅτι ἔπαυσε διὰ τοῦτο ἔχουσα
 ὅλα τὰ ἀτοπήματα ὅσα ἐξεθέσαμεν, ὅτε κατὰ πρῶτον ὠμιλήσαμεν
 περὶ ἐπιβολῆς (σελ. 63, 64, 65 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλὰ
 νομίζομεν ὅτι τὸ ἀλληλέγγυον ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγώτερον καταθλιπτι-
 κὸν καὶ ἄδικον ἢ ἡ ἐπιβολή, διότι, ὡς προείπομεν, δὲν ἐπεβάρυνεν εἰμὴ

τοὺς πλουσιωτέρους γαιοκτῆτας καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνα τὰ ὑπὸ πενήτων ἐγκαταλειφθέντα κτήματα. Ὑπῆρξαν ἴσως δυνατοὶ τινες εἰς οὓς ἀπέβη ἐπαχθὴς καὶ ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις, ἥξεύρομεν ὅμως ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἡγωνίσθησαν πολλοὶ βασιλεῖς, καὶ αὐτὸς ὁ Βασίλειος, νὰ διακωλύσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἰδίας κτήσεις, διὰ τῆς ἐκ παντὸς τρόπου προσλήψεως τῶν μικροτέρων κτημάτων, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἔπαυον ἐπιδιώκοντες τὴν τοιαύτην προσαύξησιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐκεῖνων διατάξεων· ὥστε ὡς πρὸς τοὺς τοιούτους τὸ ἀλληλέγγυον διηκυκλυνε μᾶλλον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πλεονεκτικῆς αὐτῶν ροπῆς, καὶ δύναται μάλιστα νὰ λογισθῇ ἐπὶ τέλους ὡς ἔμμεσός τις κατάργησις τῶν νόμων ὅσοι ἐξεδόθησαν πρὸς περιστολὴν τῆς ἀπεριόριστου ἐπεκτάσεως τῶν μεγάλων κτημάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν ἤττον ἐκίνησε πολλὴν κατακραυγὴν. Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ θόρυβος οὗτος ἐπροξενήθη οὐχὶ τόσον ὑπὸ τῶν δυνατῶν ὅσον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἀσκητῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν κατάργησιν τῆς νεαρᾶς, δι' ἧς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἀφιέρωσιν γαιῶν εἰς μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας. Τὸ κείμενον τῆς νεαρᾶς ταύτης, δι' ἧς κατηργήθη ἡ προηγουμένη, περισθὲν, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ἄλλας περὶ θρησκείας δοξασίας ἢ ὁ Νικηφόρος, μᾶλλον δὲ ὅτι, ὦν πρὸ πάντων ἀνὴρ πολεμικός, ὑπέγραφεν, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ὅ,τι τῷ καθυπέβαλλον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πολὺ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἦτο συντεταγμένον. "Οθεν παραθέτομεν ἐπὶ λέξεως αὐτὸ τῆς νεαρᾶς ταύτης τὸ κείμενον, ἵνα ὁ ἀναγνώστης, ὅστις γνωρίζει ἤδη τὴν προηγουμένην, δυνηθῇ οἰκοθεν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀκριθείας τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως. «Ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν καὶ παρὰ μοναχῶν ἐπ' εὐλαβείᾳ καὶ ἀρετῇ μαρτυρουμένων, καὶ παρὰ πολλῶν ἄλλων ἀναμαθοῦσα τὴν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν παρὰ τοῦ τῆς βασιλείας ἐπιβάντος κυροῦ Νικηφόρου τεθεῖσαν νομοθεσίαν, αἰτίαν καὶ ρίζαν τῶν παρόντων γενέσθαι κακῶν, καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως, ἅτε μὴ πρὸς ἀδικίαν καὶ ὕβριν τῶν ἐκκλησιῶν μόνον καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἄλλως τε δὲ καὶ ἔργῳ τοῦτο βεβαιωθεῖσα (ἐξ ὅτου γὰρ τὰ τῆς τοιαύτης ἐκράτησαν νομοθεσίας, οὐδ' ὅπως οὖν, οὐδ' ὅτι οὖν χρηστὸν ἄχρι καὶ σήμερον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀπὴν-

τησε βίῃ, ἀλλὰ συμφορᾶς μᾶλλον ἐπέλιπεν εἶδος ὅλως οὐδέν). θεσπίζει διὰ τοῦ παρόντος εὐσεβοῦς ἐνυπογράφου χρυσοβούλλου, τὸ τὴν ῥηθείσαν νομοθεσίαν ἀργεῖν ἀπὸ τῆς παρούσης ταύτης ἡμέρας, ἄκυρόν τε καὶ ἄπρακτον τοῦ λοιποῦ διαμένειν· ἐνεργεῖν δὲ τοὺς πρὸ ταύτης κειμένους περὶ τε τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν νόμους, καὶ οὓς ὅ,τε αἰοίδιμος τῆς βασιλείας ἡμῶν πάππος, ὅ,τε πατὴρ ἐκείνου, ὅ,τε ἐπίπαππος ἄριστά τε καὶ θεοφιλέστατα ἔθεσαν. Καὶ ὥστε ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάθετον εἶναι τὴν παροῦσαν διάταξιν, οἰκείᾳ χειρὶ ὑποσημειούμενοι, χρυσῇ σφραγίδι ταύτην ὑποσφραγισθῆναι διωρισάμεθα. Μηνὶ ἀπριλίῳ δ' ἐπινεμήσεως α'. ἐν ἔτει 6496.» Ὅπως δὲ ἴποτε τὸ ἀλληλέγγυον ἴσχυσεν ἐπὶ 25 ἔτη, καταργηθὲν ὑπὸ Ῥωμανοῦ Γ' τοῦ Ἀργυροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος, ἐπὶ ἑνῶκα ἔτη, ἀλλ' ἀτελέσφορος, διότι ὁ μὲν Σαμουήλ δὲν ἐτόλμα ν' ἀνταγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ Βασίλειος μὴ ἐπιχειρῶν τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν φρουρίων, ἧτις ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἡδύνατο μόνῃ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ὀριστικὴν τῆς χώρας κατάληψιν, περιωρίζετο εἰς ἀπλᾶς ἐπιδρομὰς καὶ δηλώσεις. Ἐπὶ τέλους ὁμως αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας συνεπήγοντο αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ ἀπέβησαν τοσοῦτον δειναί, ὥστε ὁ Σαμουήλ ἀπεφάσισε τῷ 1014 νὰ πράξῃ γενναϊότερόν τι πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας. Ἐπὶ τοῦτω δὲ ἅφ' ἑνός, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐνέβαλλε πάντοτε διὰ τῆς κλεισούρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίου, ἐπετείχισε τὴν δυσχωρίαν ταύτην, καὶ συμπυκνώσας ὀπισθεν τοῦ φραγμοῦ πολλὴν δύναμιν περιέμενεν ἐκεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἅφ' ἑτέρου δὲ ἐξέπεμψε, πρὸς ἀντιπερασπισμὸν, ἕνα τῶν ἐγκρίτων αὐτοῦ στρατηγῶν, τὸν Δαβὶδ Νεστωρίτσην μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου κατὰ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς οὗτος δὲν διεκώλυσε τὸν Βασίλειον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κλειδίου. Τῆς Θεσσαλονίκης ἤρχε τότε, ἀντὶ τοῦ Ἀριανίτου, ἀναλαβόντος τὴν ἡγεμονίαν μοίρας τινὸς τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, ὁ Θεοφύλακτος Βοτανειάτης, ὅστις ἐξελθὼν μετὰ τοῦ υἱοῦ Μιχαήλ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Νεστωρίτση, καὶ τρέψας αὐτὸν κατὰ κράτος, καὶ προσλαβὼν λείαν ἄφθονον καὶ αἰχμαλώτους πολλούς, ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα, πολιορκοῦντα τὸ ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κλειδίου ὀχύρωμα. Ἐν τούτοις ἡ πολιορκία αὕτη παρετίνατο. Οἱ περὶ τὸν Σαμουήλ ἀντεῖχον γενναίως, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους

βάλλοντες ἐτραυματίζον πολλοὺς τῶν ἐπιτιθεμένων, ὥστε ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀπελπίζεται ὅτι θέλει κατορθώσει τὴν διάβασιν, ὅτε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας ἐπενόησε νὰ κάμψῃ τὴν δυσχωρίαν περιοδεύων μετὰ τῆς μοίρας του τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου καίμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν, καὶ ἀνερχόμενος διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν. Τούτου δὲ γενομένου κατῆλθεν ἐξαίφνης τὴν 29 ἰουλίου εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων, οἵτινες καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλιπόντες τὸ τεῖχος καὶ κατεδιώχθησαν ἀπνευστί ὑπὸ τε τοῦ Ξιφίου καὶ τοῦ βασιλέως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔπεσον πολλοὶ πολέμιοι, καὶ πολὺ πλείονες ἠχμαλωτεύθησαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῇ συνεργείᾳ τοῦ υἱοῦ του, γενναίως ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγωνισθέντος καὶ ἀναβιβάσαντος αὐτὸν εἰς ἵππον, καὶ ἀπαγαγόντος εἰς τὸ φρούριον Πρίλαπον (τὸν σημερινὸν Περλεπέν, παρὰ τῇ Κιουτσούκκαρὰ σου, πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαρδαρίου). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεχείρησεν ἤδη, ὡς λέγεται, ἐκδίκησιν φοβερὰν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Παρατάξας τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες συνεποσούντο κατὰ τὰ φημιζόμενα εἰς 15,000 κατὰ λόχους ἀνδρῶν 100, διέταξε νὰ τυφλωθῶσιν οἱ 99 ἀνθρωποὶ ἐκάστου λόχου, τοῦ δὲ ἐκατοστοῦ νὰ ἐξορυχθῇ ὁ ἕτερος μόνον ὀφθαλμὸς ἵνα δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν λοιπῶν. Οὕτω δὲ ἔχοντας ἀπέπεμψεν αὐτοὺς εἰς Πρίλαπον πρὸς τὸν Σαμουὴλ, ὅστις λειποθυμήσας ἅμα εἶδε τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα, δὲν συνῆλθεν εἰμὴ μετὰ καρδιακοῦ παλμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέθανε μετὰ δύο ἡμέρας, τὴν 15 Σεπτεμβρίου. Ἀνεφέραμεν τὸ γεγονός τοῦτο ὅπως τὸ διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι, ἂν καὶ ὁ μὲν Κεδρηνὸς ἐκφράζει δισταγμὸν τινα περὶ τοῦ τοσούτου ἀριθμοῦ τῶν ἐκτυφλωθέντων αἰχμαλώτων, ὁ δὲ Σλόσσερ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὅλον πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, τὰ δὲ μετὰ τῶν δύο ἔθνων πάθη ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι βραδύτερον, ἢ νὰ ἐξογκώσωσι τοῦλάχιστον, τὴν ἀγρίαν καὶ ἐπιτετηδευμένην ἐκδίκησιν. Σημειωτέον προσέτι ὅτι κατὰ τὸν Ἑφραίμιον, ὁ Βασίλειος ἐκ τούτου ἐπωνομάσθη Βουλγαροκτόνος, ἐνῶ τὸ τοιοῦτο ἐπώνυμον προϋποτίθησι θανάτωσιν μᾶλλον ἢ τύφλωσιν. Ἀλλὰ καὶ γενομένην μέχρις ἂν ὑποθέσωμεν τὴν πρᾶξιν, δὲν πρέπει, ὡς πολλάκις εἵπομεν, νὰ κρίνωμεν αὐτὴν κατὰ τὰς παρούσας ἡμῶν δοξασίας, μηδὲ νὰ καταδικάσωμεν τὸν Βασίλειον ὡς ἀνήμερόν τι θηρίον. Ἡ τύφλωσις ἦτο ποινὴ ἀποτρόπαιος, ἀλλ' ἀνεγνωρισμένη τότε, ὡς μὴ ὤφειλε, ὑπὸ τοῦ

ποινικοῦ δικαίου, ὅπως ὁ διὰ τοῦ πυρός ἢ διὰ μυρίων ἄλλων βασάνων θάνατος ἦτο, ὡς μὴ ὤφειλε, ποιὴν ἀνεγνωρισμένην εἰς τινὰς περιστάσεις ἐν ταῖς νομοθεσίαις πολλῶν δυτικῶν τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν μέχρι τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐν μέρει μέχρι ἐσχάτων. Βεβαίως ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτων ποινῶν προξενεῖ τόσῳ μᾶλλον ἀπαισίαν ἐντύπωσιν, ὅσῳ πλείότεροι εἶναι οἱ ἄνθρωποι εἰς οὓς διὰ μιᾶς ἐφαρμόζονται. Ἀλλὰ, καὶ ὑποτιθεμένου πάντοτε ὅτι τοσοῦτοι ἐγένοντο οἱ τυφλωθέντες, ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς τὰ φιανθρωπότερα ἔθνη ἐξίστανται οὕτως εἰπεῖν τῶν φρενῶν καὶ ἐκτραχηλίζονται εἰς ἀνοσιουργήματα ἄξια λαῶν ἀγρίων. Ἡ ἱστορία τῶν δύο πρώτων ἐθνῶν τῆς οἰκουμένης, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου Ἀγγλικοῦ, βρίθει δυστυχῶς τοιούτων γεγονότων. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐπὶ παραδείγματος τὰς πανδήμους σφαγὰς τὰς διαπραχθείσας κατὰ τῶν Μιτυληναίων, τῶν Μηλίων, καὶ τῶν καθολικῶν Ἰρλανδῶν. Καὶ ἔπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐνταῦθα πρόεκειτο οὐχὶ περὶ πράξεως δικαστικῆς ἢ νομοθετικῆς, μετὰ συζήτησιν μακρὰν καὶ ἀνετον, ἀποφασισθείσης, ὅπως συνέβη πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ περὶ πράξεως γενομένης ἐν τῇ ἀκμῇ πολέμου μακροῦ, ἐναγωνίου, κατατρεπτικοῦ, ὑπὸ τὸ κράτος πάθους ἀκαριαίου καὶ ἀκατασχέτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καταλαμβάνονται πολλάκις οἱ στρατηγοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς ἀναλόγους περιστάσεις (ἐν Ἀφρικῇ λόγου χάριν οἱ Γάλλοι στρατηγοί), καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου τόσῳ μᾶλλον παρεφέρθη ὁ Βασίλειος ὅσῳ ὁ ἄγων οὗτος ὁ διαρκέσας ἥδη ἐκ διαλειμμάτων 40 περίπου ἔτη, ἐξηκολούθει ὡς τοσοῦτον πεισματώδης, ὥστε ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ ἔτι οὐ μικρὸν πεισματωδέστερος παρὰ ποτέ.

Τῷόντι ὁ βασιλεὺς ἐκπολιορκήσας τὸ Κλειδίον, προεξέπεμψε τὸν Θεοφύλακτον Βοτανειάτην πρὸς τὰ περὶ Στρούμπιτζαν ὄρη (τὴν σημερινὴν Στρούμνιτζαν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βαρδαρίου) ἵνα καταστρέψῃ τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρώματα τῶν πολεμίων καὶ διανοίξῃ αὐτῷ τὴν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην ἄγουσαν ὁδόν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀφῆσαντες τὸν Βοτανειάτην νὰ εἰσέλθῃ ἀκωλύτως, ἔπειτα ἐνῶ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐν τινὶ ἐπιμήκει στενῷ, καὶ κατέστρεψαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐξ ὀλοκλήρου, πεσόντος καὶ τούτου ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτῃ. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀθυμήσας, δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπαλινδρόμησεν εἰς τὰ Ζαγόρια,

ὅπου παρέλαθε διὰ συνθηκῶν τὸ ὄχυρόν φρούριον Μελένικον, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἄρκοῦσαν μετέβη εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ ἔμαθε τῇ 24 ὁκτωβρίου τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γαβριήλ τοῦ καὶ Ῥωμανοῦ, ὅστις ὑπερεῖχε μὲν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ῥώμην τοῦ σώματος, κατὰ δὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν νοῦν ἦτο πολὺ αὐτοῦ ὑποδεέστερος. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεψύχωσε τὸν Βασίλειον, ὅστις, κατέλθων ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεφάσισεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν, ἐνέβαλεν εἰς Πελαγονίαν, ἐπυρπόλησε τὰ ἐν Βουτελίῳ (τὰ σημερινὰ Βιτώλια) βασιλεία τοῦ Γαβριήλ, ἐκυρίευσεν τὰ φρούρια Πριλάπου καὶ Στυπείου καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ ποταμοῦ Τσερνᾶ, ἥτοι τοῦ ἀρχαίου Ἐριγῶνος, καὶ τῶν Βοδενῶν ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς Θεσσαλονίκην τῇ 9 ἰανουαρίου 1015.

Ἄλλ' ἅμα ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος ἀπεδύθη εἰς νέους ἀγῶνας. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα διεσταυροῦντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ χθὲς ὑποτασσόμενον φρούριον, σήμερον ἀφίστατο, καὶ ὁ σήμερον ὁμνῶν πίστιν αὖριον προέδιδεν. Ὁ βασιλεὺς ἔμαθεν ἤδη ὅτι ἡ φρουρὰ ἣν εἶχεν ἐγκαταστήσει εἰς Βοδενά, ὅτε πρὸ 14 ἐτῶν ἐκυρίευσεν τὴν ὄχυρὰν ταύτην πόλιν, ὕψωσεν αἶψῃς τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Ὅθεν ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ συνθηκῶν καὶ ταύτην μὲν μετόπισεν, ὅπως καὶ τὴν προηγουμένην, εἰς Βολερὸν, ἡσφάλισε δὲ τὴν κατοχὴν τῶν ἐνταῦθα θρακικῶν στενῶν ἀνεγείρας ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχωρίας δύο ἕτερα φρούρια, ὧν τὸ μὲν ὠνόμασε Καρδίαν, τὸ δὲ ἅγιον Ἡλίαν. Τότε ἐπέστρεψεν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔλαθε γράμματα τοῦ νέου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Γαβριήλ, ὑποσχομένου ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς δυσπιστήσας εὐλόγως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐξαπέστειλε τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην (τὸν διορισθέντα στρατηγὸν Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βοτανειάτου) εἰς τὴν χώραν τῶν Μογλένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ φθάσας καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τοῦτο, καὶ δι' ἀγῶνων ἀτρύτων ὑπορύξας καὶ καταστρέψας τὸ τεῖχος ἠνάγκασεν τοὺς ἐνδον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισίν του. Ἐκεῖ ἤχμαλωτεύθησαν ἄνδρες Βούλγαροι ἐπιφανεῖς πολλοί, ὁ Δομετιανὸς Κασκάνος, σύμβουλος τοῦ Γαβριήλ, ὁ φρούραρχος Μογλένων Ἡλίτζης, καὶ ἕτεροι δυνάσται καὶ λαὸς πολεμιστῆς οὐκ ὀλί-

γος· καὶ ἡ μὲν φρουρὰ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἄνω Μηθίαν τῆς Ἀσίας (Ἀσπρακανίαν τότε καλουμένην, Βασπουρακάν) τῶν δὲ κατοίκων ἐπέ-
 τρεψεν ὁ βασιλεὺς τὴν διαρπαγὴν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπυρπό-
 λησε τὸ φρούριον. Ἐκυρίευσεν δὲ καὶ ἕτερον φρούριον γειτονικὸν τῶν
 Μογλένων καλούμενον Ἐνώτια, καὶ ἐνῶ περὶ ταῦτα ἡσχολεῖτο κατὰ
 μῆνα αὐγουστον, λαμβάνει πάλιν ἐκ Βουλγαρίας εἰδησιν σπουδαίαν.
 Ὁ Γαβριήλ οὔτε ἔτος ὁλόκληρον ἄρξας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἐξα-
 δέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισλαύου, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε εἶχε
 σώσει τὴν ζωὴν, μέλλοντος νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ. Ὁ δὲ
 νέος κυριάρχης ἐπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις καὶ ἐπιστολάς ἐαυ-
 τοῦ τε καὶ τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας, δι' ὧν ἀνωμολόγουν πάντες ὅτι
 θέλουσι διατελεῖ τοῦ λοιποῦ ὑπήκοοι πιστοὶ καὶ δοῦλοι. Καὶ τφόντι
 προσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν βασιλέα ὁ Κασκάνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐν
 Μογλένοις αἰχμαλωτευθέντος Δομετιανοῦ, τὸν ὁποῖον πολυειδῶς ἐπε-
 रिποιήθη καὶ ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ μικρὸν ἔπειτα μανθάνει ὅτι
 ὁ Ἰωάννης ἐδολιεύετο αὐτὸν καὶ ὅτι ἡτοιμάζετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν
 στάσιν. Ὅθεν ἀγανακτήσας διὰ τὴν νέαν ταύτην προδοσίαν ἐλεηλά-
 τησε τὴν περιχώρον Ὀστροβοῦ καὶ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδιάδα Πελαγο-
 νίας, ἀποτυφλὼν ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ, ὡς λέγεται, πάντας τοὺς αἰχμα-
 λωτευμένους Βουλγάρους. Ἐκεῖθεν προήλασε μέχρις Ἀχρίδος, ἐν ᾗ
 ὑπῆρχον τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων, καὶ πκραλαβὼν τὴν πόλιν καὶ
 διατάξας τὰ δέοντα, ἀπεφάσισε, καίτοι προεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος,
 νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Δυρράχιον, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπειλεῖ-
 ται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρ-
 χιῶν, ἠθέλησε νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς δυτικὰς. Ἐνῶ ὅμως ὁ
 Βασίλειος ἦτο ἑτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω ταύτην πο-
 ρείαν, λαμβάνει αἰφνης τὴν ἀγγελίαν ὅτι δύο στρατηγοὶ του, ὁ Γεῦρ-
 γιος Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ὀπισθεν
 αὐτοῦ ἵνα συνέχωσι τὴν Πελαγονίαν, ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν τινὰ ἐνὸς
 τῶν ἐπισημοτέρων καὶ δοκιμωτέρων στρατηγῶν τῆς Βουλγαρίας, τοῦ
 Ἰβάτζη, ἐντελῶς μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν ἐξωλοθρεύθησαν. Ἐντεῦθεν
 ὑπὸ λύπης καταληφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πελαγονίαν, καὶ καταδιώξας
 τὸν Ἰβάτζην κατῆλθε μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πάλιν ἀνέβη
 εἰς Μοσυνούπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἄφ' ἐνὸς μὲν κατὰ Στρουμπίτζης τὸν
 Δαβὶδ Ἀριανίτην, ἄφ' ἑτέρου κατὰ τῶν ἐν Τριαδίτζη φρουρίων τὸν Νι-
 κηφόρον Ξιρίαν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀριανίτης ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον Θερμί-

τσα, ὁ δὲ Ξιφίας τὸ φρούριον Βοϊῶν, καὶ τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἰανουάριον τοῦ 1016.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπασχολήθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ ἐτέρων σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον ἐξέπεμψε κατὰ τῶν αὐτόθι Χαζάρων ὑπὸ Μογγὸν τὸν υἱὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ, ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, δι' ἧς τῇ συνδρομῇ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Βλαδιμήρου, καθυπέταξε τὴν χώραν. Συγχρόνως ἐπειδὴ ὁ τῆς ἄνω Μηδίας ἄρχων Σεναχρεῖμ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς γείτονας τουρκικὰς φυλάς, παρέδωκε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα, οὗτος τοῦτον μὲν προεχειρίσατο πατρίκιον καὶ στρατηγὸν Καππαδοκίας, ἀνταποδοὺς ὡς ἰδιοκτησίαν τὰς πόλεις Σεβάστειαν, Λάρισαν, Ἀθαραν, καὶ ἄλλας πολλὰς κτήσεις, στρατηγὸν δὲ Μηδίας διώρισε τὸν Βασίλειον Ἀργυρὸν, καὶ τούτου ἀποτυχόντος, ἀπέστειλεν αὐτ' αὐτοῦ τὸν Νικηφόρον Κομνηνόν, ὅστις τὸ μὲν διὰ πειθοῦς τὸ δὲ διὰ βίας κατέστησεν ὑπήκοον τὴν χώραν τῷ βασιλεῖ. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔτους τούτου μῆνας ἐστράτευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Τριαδίτσαν καὶ ἐπεχείρητε τὴν πολιορκίαν τοῦ ἰσχυροῦ Περνίκου. Ἀλλὰ καίτοι ἐπιμείνας ἐνταῦθα ἐπὶ 88 ἡμέρας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ πλοποῦ καὶ ὑπεχώρησεν ἄπρακτος εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ἀναπαύσας τὸν στρατὸν μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἐπομένου ἔτους 1017, ἐνέβαλεν αὐτὸς εἰς Βουλγαρίαν, καὶ τὸν μὲν Δαβὶδ Ἀριανίτην, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην ἐξέπεμψεν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν πεδιάδων τῆς Πελαγονίας, αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Λογγὸν, διαμοιράσας εἰς τρία τοὺς αἰχμαλώτους, ὧν μίαν μερίδα παρέσχεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ῥώσους, μίαν εἰς τὸν ἰθαγενῆ στρατὸν, καὶ μίαν ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ. Μεθ' ὃ ἐλθὼν μέχρι Καστορίας ἠθέλησε νὰ πολιορκήσῃ τὸ δυσπρόρητον τοῦτο φρούριον. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπείθετο πόσον δύσκολον ἦτο τὸ ἔργον, μανθάνει συγχρόνως ἐκ γράμματος τοῦ ἐν Δορυστόλῳ στρατηγοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακράς μετὰ δυνάμειος πολλῆς, μέλλοντες νὰ προσλάβωσι καὶ Πετσενέγους, ἐτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐξόπισθεν κατ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις, πρὸ καιροῦ ποθῶν ν' ἀγωνισθῇ ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν πολεμίων, ἔβλεπεν αὐτοὺς ἀποφεύγοντας πᾶσαν κρίσιμον συμπλοκὴν, καὶ τούτου ἔνεκεν ἀνηλίσκετο εἰς λεηλασίας καὶ πολιορκίας, ἐπέστρεψε τοσοῦτω προθυμότερον εἰς ἀπάντησιν τῶν πολεμίων, ὅσῳ ἔβλεπε δυσκατάλυτον

τὴν Καστορίαν. Πορευόμενος δὲ κατ' αὐτῶν ἐκυρίευσε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Βοσιγράδ, ὡχύρωπε τὴν Βέρροϊαν καὶ ἐδήλωσε τὰ περίξ 'Οστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ. Πάλιν ὁμως ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ πολεμήσῃ ἐκ παρατάξεως, διότι ἀρνηθέντων τῶν Πετσενέγων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακράς δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον μόνοι. Τότε ἐτράπη ὁ βασιλεὺς αὐθις ἐπὶ πολιορκίας, νομίσας ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην μετὰ δυνάμει·ς ἱκανῆς. Αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ κατέφλεξε τὴν Σέταιναν, ἐν ἣ ἦσαν τὰ βασίλεια τοῦ Σαμοιῆλ, καὶ σῖτος ἀπέκειτο πολὺς, τοῦ ὁποίου ἐπετράπη ἡ διαρπαγὴ εἰς τὸν στρατόν. Ἀλλὰ μόλις διαπράξας τοῦτο πληροφορεῖται ὅτι ὁ Ἰωάννης, μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ πορείαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Διογένους, ἔστησεν ἐνέδραν καθ' ὁδόν. Ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη εὐλόγως μήπως ὁ στρατηγός του οὗτος ἐμπέσῃ εἰς τὴν παγίδα ὅπως τοσοῦτοι ἄλλοι προηγουμένως στρατηγοί, ὁ Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὁρέστης, ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ Ταρωνίτης· ὅθεν οὐδὲν οὐδενὶ διακοινώσας, ἀλλὰ προελάσας ἐφιππος πρὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰπὼν μόνον «ὅστις πολεμιστὴς ἀκολουθεῖτω μοι,» ἀπῆλθε κατεσπευσμένως εἰς τὸν χώρον τῆς ἐνέδρας. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπροξένησεν ἡ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις του μαρτυρεῖ τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅταν οἱ σκοποὶ τοῦ Ἰωάννου εἶδον τὸν βασιλέα ἐπερχόμενον, ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον κραυγάζοντες «Βεζῆτε, Τζαίζαρ» δηλαδὴ «φύγετε, ὁ αὐτοκράτωρ.» Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἤδη φέρει εἰς ἀμηχανίαν τὸν Διογένην, ἀλλ' ἅμα ἀκούσαντες τὴν φοβεράν ἐκείνην κραυγὴν, ἔφυγον ἀμέσως προτροπᾶ-δην σὺν τῷ Ἰωάννῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Διογένην ἀναθαρρήσαντες ἐδίωκον αὐτοὺς κατόπιν, κτείναντες μὲν πολλοὺς, συλλαβόντες δὲ 200 πανοπλίτας, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν τοῦ-του ἀνεψιόν. Ταῦτα κατορθώσας ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε πρὸς τὰ Βοδενὰ καὶ διατάξας αὐτόθι τὰ δέοντα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῇ 9 ἰανουαρίου 1018.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπῆλθε τελευταῖον ἡ ὀριστικὴ κρίσις τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης, ὅστις καὶ πρότερον εἴτε αὐτὸς εἴτε διὰ τῶν στρατηγῶν του εἶχε προσβάλει τὸ Δυρράχιον, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ πολιορκήσῃ αὐτὸ πάσῃ δυνάμει. Ἀλλὰ κρατερᾶς γενομένης συμπλοκῆς περὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύ-

της ἔπεσεν ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαβριήλ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ μετὰ τοσαύτας συμφορὰς καὶ ἥττας τῶν τεσσάρων μάλιστα τελευταίων ἐνιαυτῶν, κατέπεισε τοὺς Βουλγάρους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὁ βασιλεὺς, ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ συμβαίνοντα, ἔσπευσε νὰ στρατεύσῃ δι' ὑστάτην φορὰν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔαρι τοῦ 1018 ἵνα δρέψῃ τὰ ἄθλα τῆς καρτερίας αὐτοῦ καὶ τῆς δεξιότητος. Μόλις δὲ ἀφίκετο εἰς Ἀδριανούπολιν, καὶ προσῆλθον ἐκ μέρους τοῦ περιφήμου Κρακρᾶ ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ υἱὸς του ἀναγγέλλοντες τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ δις ἐπὶ ματαίῳ πολιορκηθέντος Περνίκου καὶ ἐτέρων 35 φρουρίων. Ὁ βασιλεὺς, τιμήσας αὐτοὺς ἀξίως, καὶ ἀναβιβάσας τὸν Κρακρᾶν εἰς τὸν τῶν πατρικίων θρόνον, ἦλθεν εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθησαν πάλιν πρέσβεις ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροβισδου, καὶ Λιπενίου, παραδίδοντες τὰς πόλεις τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκεῖθεν ἐβάδισε πρὸς τὰς Σέρρας, ὅπου παρέστη αὐτὸς ὁ Κρακρᾶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν 35 φρουράρχων, καὶ ἔτυχε καλῆς δεξιώσεως. Ἐκεῖ ὡσαύτως προσέφυγε καὶ ὁ ἡγεμὼν Στρουμπίτζης Δραγόμουζ προσφέρον τὸ τε φρούριον τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸ, συνεπαγόμενος δὲ τὸν πατρίκιον Ἰωάννην Χαλδίας, ὅστις αἰχμαλωτευθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ εἶχε μένει ἐν τῇ φυλακῇ 22 ὅλα ἔτη. Ὁ βασιλεὺς τιμήσας τὸν Δραγόμουζ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, ἐβάδισε πρὸς τὴν Στρούμπιτζαν, καὶ ἐνῶ προσήγγιζεν εἰς αὐτήν, εἶδε προσερχόμενον μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς χήρας τοῦ Ἰωάννου, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, ὑποσχομένης νὰ παραχωρήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, ἐὰν συναινέσῃ εἰς τὰ παρ' αὐτῆς αἰτούμενα. Τί ἦσαν τὰ αἰτούμενα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπέισθη ἡ Μαρία ὅτι πᾶσα περὶ συνθηκῶν συζήτησις ἦτο ἄκαιρος, διότι, πρκεκτὸς τοσούτων ἄλλων στρατηγῶν ἄνευ ὁρου παραδοθέντων, συγχρόνως μὲ τὰ γράμματα αὐτῆς ἦλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως καὶ ὁ Βόγδανος, ὁ τῶν ἐνδοτέρων φρουρίων τοπάρχης, ὅστις πρὸ καιροῦ συνεννοημένος ὦν μετ' αὐτοῦ, προεχειρίσθη ἤδη πατρίκιος. Ἐκ Στρουμπίτζης ὁ βασιλεὺς προέβη μέχρι Σκοπίων, καὶ καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Δαβίδ Ἀριανίτην, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ τῶν φρουρίων Στυπείου (Ἰστιβ) καὶ Προσάκου, μετὰ λιτῶν καὶ ὕμνων εὐφηνούμενος καὶ τιμώμενος. Τότε δὲ τραπείς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπορεύθη εἰς Ἀχρίδα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἔπηξε τὸ στρατόπεδον, καὶ τῆς ὁποίας

ὄλος ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ μετὰ παιάνων καὶ κρότων καὶ εὐφημιῶν. Ἡ Ἀχρίς (ἡ παλαιὰ Λυχνίς) κειμένη ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ ὀχυροῦ παρὰ τὴν ἀρκτικήν ὄχθην τῆς λίμνης, ἣτις ἐξ αὐτῆς μὲν ἀνέκαθεν ὀνομάζεται, ἀπλοῦται δὲ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, ἦτο μητρόπολις τῆς πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἐν αὐτῇ ἦσαν ἰδρυμένα μὲν τὰ βασίλεια τῶν βασιλέων αὐτῆς, ἀποτεταμειυμένοι δὲ οἱ θησαυροί. Εἰσελάσας λοιπὸν εἰς αὐτὴν ὁ Βασίλειος θριαμβικῶς, εὔρε χρυσὸν πολὺν, καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων, καὶ χρυσοῦφεῖς ἐσθῆτας, καὶ νομίσματος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἦτοι 10,800,000 δραχμαί, τὰς ὁποίας ὅλας ἐμοίρασεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐπιστήσας δὲ ἄρχοντα τῆς πόλεως τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, καὶ ἀφήσας ἐν αὐτῇ ἀξιόλογον φρουράν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν παρεμβολὴν καὶ ἐκεῖ ὑπέδεχθη τὴν ἀχθεῖσαν εἰς αὐτὸν χήραν τοῦ Ἰωάννου μετὰ τριῶν αὐτῆς υἱῶν καὶ ἐξ θυγατέρων, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν περιλιπομένων γόνων τοῦ Σαμουήλ. Τρεῖς μόνον ἕτεροι υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου εἶχον καταφύγει εἰς τὸ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ ὄρος Τρωῶρον (Τομὸρ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ Βερατίου)· ἀλλὰ περιζωσθέντες αὐτόθι στενωῶς ἠναγκάσθησαν καὶ οὗτοι νὰ παραδοθῶσι μετὰ τινα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξύ ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τὴν Μαρίαν, καὶ τοὺς μετ' αὐτῆς προσαχθέντας, ἡπίως καὶ φιλοφρόνως, διατάξας νὰ φυλαχθῶσι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Τότε προσῆλθον τῷ βασιλεῖ καὶ ἕτεροι μεγιστᾶνες τῶν Βουλγάρων, ὁ Νεστωρίτης, ὁ Ζαρίτης, καὶ ὁ νέος Δοβρομήρ μετὰ τῶν οἰκείων ἑκαστος ταγμάτων, τοὺς ὁποίους ἅπαντας ὑπέδεχθη εὐμενῶς καὶ βασιλικῶς ἐτίμησεν. Οὕτω δὲ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον περὶ Ἀχρίδα, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς Πρέσπαν, τὸ φίλτατον ἐνδιαίτημα τοῦ Σαμουήλ, καὶ φιλοδόμησεν αὐτόθι δύο φρούρια, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐπονομάσας αὐτὸ Βασιλίδαν, τὸ δὲ ἐν τῇ παρακειμένη λίμνῃ. Ἐκ Πρέσπης δὲ μετέβη εἰς τὴν λεγομένην Διάβολιν (τὸ σημερινὸν Δεβὸλ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κοριτσᾶς), ὅπου ἰδρυθέντος βήματος ὑψηλοῦ, ἐδέχθη τοὺς τρεῖς τελευταίους ὑποταχθέντας υἱοὺς τοῦ Ἰωάννου, τοὺς ὁποίους παραμυθήσας διὰ λόγων ἐπιεικῶν καὶ φιλανθρώπων, ἐτίμησε προσηκόντως, προχειρίσας τὸν μὲν πρεσβύτερον μάγιστρον, τοὺς δὲ δύο ἄλλους πατρικίους.

Ἐκεῖ ἤχθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ἥρως τῶν πεδίων τῆς Πελαγονίας Ἰβάτζης. Ἀλλ' ὁπόσον ἦτο διάφορος ἥ ἄλλοτε. Ὁ Ἰβάτζης

οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, οὔτε μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τῶν παίδων αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων δυναστῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐπείσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα, ἀλλὰ καταφυγὼν εἰς τὸ δύσβατον ὄρος Βροχωτὸν, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ περικαλλῆ βασίλεια τῆς Προνίστας καὶ παράδεισοι καὶ ἄλλαι ἀπολαύσεις ποικίλαι, καὶ συγκροτήσας περὶ ἑαυτὸν δύναμιν οὐ μικράν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Τούτου ἕνεκεν ὁ βασιλεὺς ἐγκαταλιπὼν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ἀπέκλινε πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἦλθεν εἰς Διάβολιν, ἵνα ἡ διὰ νουθεσιῶν, ἢ διὰ πολέμου ἀπαλλαγῇ καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀντιπάλου. Ὁ δὲ Ἰβάτζης, παρατείνων ἐπὶ διαφοροῖς προφάσεσι τὰς διαπραγματευσεῖς, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα, δελεαζόμενον ἐκ τῶν ὑποσχέσεων του, νὰ χρονοτριβήσῃ αὐτόθι ἐπὶ 55 ἡμέρας. Ταῦτα μαθὼν ὁ Εὐστάθιος Δαφνομήλης, τὸν ὅποιον εἶδομεν διορισθέντα φρούραρχον Ἀχρίδος, καὶ θέλων νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν βασιλέα τῆς φροντίδος ταύτης, ἐπεχείρησε πρᾶξιν τολμηράν, μαρτυροῦσαν ὅποσον ἀφωσιωμένοι καὶ ριψοκίνδουνοι ἦσαν τινὲς τῶν στρατηγῶν τοῦ Βασιλείου. Εἶχεν ἐπέλθει τότε ἡ 15 αὐγούστου, καὶ ὁ Ἰβάτζης ἄγων τὴν δημοτελῆ ἐορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶχε καλέσει εἰς εὐωχίαν πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων γειτόνων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐκλήθη, ἦλθεν ὅμως αὐτόκλητος μετὰ δύο μόνον πιστῶν θεραπόντων, ὁ δὲ Ἰβάτζης, καίτοι ἀπορήσας πῶς ἄνθρωπος πολέμιος παρέδιδεν οὕτω ἑαυτὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, τὸν ἐδέχθη οὐχ ἥττον περιχαρῶς καὶ τὸν ἡσπάσθη. Μετὰ δὲ τὴν θείαν ἀκολουθίαν ἀφοῦ πάντες οἱ συνειλεγμένοι διεσκεδάσθησαν εἰς ἴδια καταλύματα, ὁ Εὐστάθιος προσελθὼν πρὸς τὸν Ἰβάτζην τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἴδῃ κατ' ἰδίαν διὰ νὰ τὸν ὁμιλήσῃ περὶ πράγματος ἀναγκαιοτάτου καὶ λυσιτελεστάτου εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰβάτζης, νομίζων τότε ὅτι ὁ Δαφνομήλης ἦλθε διὰ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἀποστασίαν, διέταξε τοὺς θεράποντας νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ λαβὼν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς εἰσῆγαγεν εἰς συνηρεφές τι καὶ ὅλως διόλου ἐρημικὸν τοῦ παραδείσου μέρος. Ἀλλ' ἅμα ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ Εὐστάθιος, ὅστις ἦτο ῥωμαλεώτατος ἄνθρωπος, ρίψας τὸν Ἰβάτζην κατὰ γῆς, καὶ προσερείσας τὸ γόνυ εἰς τὸ στήθος του, ἀπετύφλωσεν αὐτόν, τῇ συνδρομῇ τῶν δύο ὑπηρετῶν του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὀδηγήσει νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε παρ' αὐτῷ, εἰ καὶ ἀφανεῖς ὅσον ἐνδέχεται. Τυφλωθέντα δὲ τὸν Ἰβάτζην ἐξέβαλον τοῦ παραδείσου εἰς τὴν αὐλήν, καὶ αὐτοὶ ἀνέδραμον εἰς ὑπερῶν τι οἶκημα, καὶ ἐλκύσαντες τὰ ξίφη

ἡτοιμάσθησαν ν' ἀντισταθῶσι. Τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον περιεκυκλώθησαν ὑπὸ ἀπείρου ἀνθρώπων πλήθους, βοώντων ἐκδίκησιν καὶ ὀπλισθέντων ὑπὸ παντὸς τοῦ προστυχόντος, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὑπὸ δαυλῶν καιομένων καὶ εὐπρήστου ὕλης. Ἡ ἐπικειμένη καταστροφή ἦτο προφανής· ἀλλ' ὁ Δαφνομήλης, προκύψας ἔκ τινος θυρίδος, καὶ διὰ τῆς χειρὸς κατασιγάσας τὸν ὄχλον, εἶπεν ὅτι ἐπεχείρησε τὸ ἔργον οὐχὶ ἐκ προσωπικῆς ἀπεχθείας πρὸς τὸν δυνάστην αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ προστάγματος τοῦ βασιλέως· ὅτι εἰμποροῦν ἤδη νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφοῦ ἀγωνισθῶσιν ἐκθύμως, θέλουσιν εὐχαρίστως ἀποθάνει, πεποιθότες ὅτι ὑπάρχει ὁ μέλλων νὰ ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα αὐτῶν, πρὸς ὃν ἄς σκεφθῶσιν ἂν δύνανται ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολὺ. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη κατέπληξε τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ διαλύεται κατὰ μικρόν. Οἱ γηραιότεροι μάλιστα καὶ φρονιμώτεροι εὐφημήσαντες τὸν βασιλέα ὑπετάγησαν, ὁ δὲ Εὐστάθιος ἡδυνήθη ἐν πάσῃ ἀνέσει νὰ προσαγάγῃ τὸν Ἰθάτζην τεταπεινωμένον, πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις, βραβεύων τὴν ἀνδραγαθίαν τοῦ ἀνδρὸς, διώρισεν εὐθύς αὐτὸν στρατηγὸν Δυρραχίου, καὶ ἐδωρήσατο αὐτῷ πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ Ἰθάτζου, τοῦτον δὲ παρέδωκεν εἰς φυλακὴν.

Ὁ Βασίλειος διέτριβεν ἔτι περὶ Διάβολιν, ὅτε, αὐτόμολος, κατελθὼν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔκρουσε τὴν θύραν τῆς παρεμβολῆς. Ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν σκοπῶν τίς εἶ; ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι ὁ Νικολιτσᾶς, καὶ ὅτι ἔρχεται νὰ παραδώσῃ τὸ σῶμα τῷ βασιλεῖ. Εἶδομεν τὸν Νικολιτσᾶν τοῦτον πρὸ 18 ἐτῶν ὑπερασπίσαντα γενναίως τὰ Σέρβια, ἀναγκασθέντα ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῇ καὶ τιμηθέντα οὐδὲν ἥττον διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου. Εἶδομεν ἔπειτα αὐτὸν δραπετεύσαντα, καὶ πάλιν συλληφθέντα καὶ σταλέντα τότε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βραδύτερον ἀπολυθεὶς τῶν δεσμῶν ἐδραπέτευσε τὸ δεύτερον καὶ ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα· καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τοσούτων ἄλλων δυναστῶν ἠθέλησε νὰ υποκύψῃ εἰς τὸ πεπρωμένον, ἀλλὰ διετέλεσε κρυπτόμενος εἰς τινὰ ὄρη μέχρις οὗ βλέπων ὅτι ἐκ τῶν συντρόφων του οἱ μὲν παρεδίδοντο εἰς τὴν κατ' αὐτῶν πεμφθεῖσαν δύναμιν, οἱ δὲ ἠλίσκοντο, ἀπεφάσισεν ἤδη ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' αὐτὸς ἀηδιάσας διὰ τὰς τοσαύτας ἐκείνας προδοσίας, οὐδὲ νὰ ἰδῇ ἠθέλησε τὸν ἄνθρωπον καὶ διέταξε νὰ ἀποσταλῇ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ φρουρούμενος. Διαθέσας δὲ τὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Κολωνείας καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως,

καὶ ἐπιστήσας εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα στρατηγοὺς καὶ φύλακας, ἐκ δὲ τῶν αὐτόθι εὐρεθέντων αἰχμαλώτων τοὺς μὲν θέλοντας νὰ μείνωσιν ὅπου εὐρίσκοντο, ἀφήσας, συμπαραλαβὼν δὲ τοὺς ἄλλους, ἀπῆλθεν εἰς Καστορίαν. Ἐκεῖ προσήχθησαν αὐτῷ θυγατέρες δύο τοῦ Σαμουήλ, αἵτινες ἰδοῦσαι παρισταμένην τῷ βασιλεῖ Μαρίαν τὴν χήραν τοῦ Ἰωάννου τοῦ δολοφόνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, ὤρμησαν νὰ τὴν σχίσωσι. Καὶ τούτων μὲν τὴν ἀγανάκτησιν κατεκοίμισε· ὁ βασιλεὺς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει τιμῆσαι καὶ καταπλουτίσει αὐτάς, τὴν δὲ Μαρίαν τιμήσας τῷ ἀξιώματι τῆς ζωστῆς ἐξέπεμψε μετὰ τῶν υἱῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεθ' ὃ παραγγείλας τὸν Εἰφίαν νὰ κατεδαφίσῃ πάντα τὰ ἐν Σερβίοις (μεταξὺ Ἀλιάκμωνος καὶ Ὀλύμπου) καὶ ἐν Σωσκιῷ φρούριᾳ, ἐπορεύθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Σταγῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπου ἦλθεν εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, δηλαδὴ τοῦ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ Βερατίου, Ἐλεμέγ, ἐπαγόμενος καὶ τοὺς συνάρχοντας. Καθ' ὃ ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Χόμφ, ἐκ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ πολέμου τούτου συνάγεται ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυριαρχία εἶχεν ἐξαπλωθῇ οὐ μόνον εἰς τὴν ἄνω Ἀλβανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μέσσην καὶ εἰς τὴν κάτω. Τρεῖς υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου ἠγωνίσθησαν ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν περὶ τὸ ἀρχαῖον ὄρος Τόμαρον χώραν, τὴν Τομόρνισσαν, ἣ Τόμεριτ, καὶ ἰδοὺ ἤδη οἱ ἄρχοντες τοῦ Βερατίου ἐξαιτούμενοι συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως διότι εἶχον ὑποκύψει εἰς τὸ τῶν Βουλγάρων κράτος. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ὀλίγα σλαυικὰ χωρίων καὶ κωμῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὀνόματα μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὴν βουλγαρικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς παρέμειναν αὐτόθι ἱκανοὶ Σλαυο-Βούλγαροι, ἐξ ὧν, καίτοι ἐπὶ τέλους συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ἐγχωρίων, περιεσώθησαν ὅμως πολλὰ τοπικὰ ὀνόματα, ὅπως συνέβη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἂν ἐτέρου πολλοὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρέτουν, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ στρατῷ· διότι Ἀλβανὸς πιθανώτατα ἦτο ὁ στρατηγὸς Δαβὶδ ὁ Ἀριανίτης, ὁ τσακίς ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ μνημονευθεῖς, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους θέλομεν ἶδει ἐν τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἐκατονταετηρίδι ἀγωνιζομένους μετὰ τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Ἐκ τοῦ φρουρίου τῶν Σταγῶν ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Διατρίβων

περὶ Λαμίαν, ἥτις ἔκτοτε ὠνομάζετο Ζητούνιον, ἐπεσκέφθη τὸ πεδῖον τῆς μάχης, καθ' ἣν πρὸ 24 ἑνιαυτῶν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχεν ἔλσχερῶς κατατροπώσει τὸν Σαμουήλ. Τὰ ὅστ' αὐτῶν πεσόντων Βουλγάρων κατέκειντο ἔτι εἰς σωροὺς μεγάλους παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σπερχεῖου, τὸ δὲ θέαμα κατέπληξε τὸν βασιλέα, καίτοι εἰς τοσούτους παρειαυθέντα ἀγῶνας. Εἰς Θερμοπύλας ὑπερευχαριστήθη ἰδὼν τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη παρὰ τὸ ὄρος Ῥουπένι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τότε Σκέλος. Ἐκείθεν δὲ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1019.

Πρὸ καιροῦ δὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὁγδόης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, δύο κόραι ἐντεῦθεν καταγόμεναι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἐκάθισαν ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάχισταί τινες εἰδήσεις διεσώθησαν περὶ Ἀθηναίων μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐνταῦθα ἐξηκολούθουν ἐξοριζόμενοι ἐκ διαλειμμάτων ἄνθρωποι οἵτινες ἦσαν ἢ ἐλογίζοντο ἐσχάτης προδοσίας ἔνοχοι. Ἐν ἔτει 887, ὁ βασιλεὺς Λέων ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας τὸν ἐπίσκοπον Εὐχαΐτων Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, κατηγορηθέντα ὅτι εἶχε συνομόσει κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Εἰρήνης ἐξώρισθησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην οἱ ἀνδράδελφοι αὐτῆς, καθ' ἃ ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἱστορήσαμεν. Εὐρίσκομεν ὡσαύτως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ὅτι τῷ 915 ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς καταπίσεις τὰς ὁποίας ἐπάσχον ἐκ τῆς ἀσωτείας καὶ ἀπληστίας Χασέ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰούδα, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καταφυγόντος εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ναόν, καὶ ὅτι οὔτε τὸ ἄσυλον τοῦτο ἐσεβάσθησαν θανατώσαντες αὐτὸν διὰ λίθων ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ Χασέ οὗτος εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρωτοσπαθᾶριος Χασέ, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννήτης ἐν τῇ πρὸς Ῥωμανὸν συγγραφῇ λέγει μάλιστα εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ χαρακτηρίζει ὡς Σαρακηνὸν οὐ μόνον τῷ γένει, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῷ τρόπῳ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν συμβάντα τῷ 913 ὁ Χασέ ἔσως ἀπεμακρύνθη οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', καὶ διατρίβων ἐν Ἀθήναις λόγῳ ὑπηρεσίας τι-

νός ἢ καὶ ἐξορίας, προεκάλεσε διὰ τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ τὴν τῶν κα-
τοίκων ἀγανάκτησιν. Ἀναφέρονται προσέτι τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων
τινῶν τῶν Ἀθηνῶν, οἷον τοῦ Ἀναστασίου, 872, τοῦ γράψαντος μὲν
κατὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', διαδόχου δὲ διατελέσαντος τοῦ
Νικήτα καὶ τοῦ Σάββα, ὁπαδῶν τοῦ Φωτίου. Ὁμοίως μνημονεύονται
ἐπίσκοποι Ἀθηνῶν τῷ μὲν 997 ὁ Θεοδῆγιος, τῷ δὲ 1025 ὁ Μιχαήλ,
τῷ δὲ 1054 ὁ Λέων. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ταύτης ἑκατονταετη-
ρίδος καὶ ἐφεξῆς αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἀποβαίνουσι σπουδαιότεραι
καὶ πλειότεραι. Πρῶτον ἔχομεν πληροφορίας δύο περιηγητῶν τῆς δυ-
τικῆς Εὐρώπης, αἵτινες, ὅσῳ ἀφελεῖς καὶ ἂν ᾧσι, μαρτυροῦσιν οὐχ
ἦττον ὅτι ἡ φήμη τῆς πόλεως ἐσώζετο ἔτι ἀκμαία ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ
Βουργούνδιος Γουῖδων ἐγκωμιάζει τὰς Ἀθήνας ὡς μητέρα πάλαι
ποτὲ τῆς φιλοσοφίας καὶ καλλιτελείας, ἐξαιρέτως ὅμως ἀποθαυμάζει
τὸ θεῖον καὶ ἀκοίμητον φῶς τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐν τῷ πολυτελεῖ ναῷ τῆς
ἁειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὅςτις ὀνομαζόμενος ἄλλοτε Προπύ-
λαιον ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰάσωνος. Καὶ ὁ Ἰσλανδὸς Σαι-
βούλφ, ὅςτις ἐπορεύθη εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου, 1102—1103
ὁμιλήσας ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ περὶ τῶν Πατρῶν, ἃς καὶ πόλιν
τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὀνομάζει, περὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἄλλων νήσων,
μνημονεύει προσέτι τοῦ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον βοιωτικοῦ λιμέ-
νος Ὅστου τοῦ σήμερον λεγομένου Λιβαδόστου (τῆς ἀρχαίας Κρεού-
σης), ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀναχωρήσας καὶ βαδίσας δύο ἡμέρας, τὸ μὲν
πεζὸς, τὸ δὲ ἐπὶ ὄνου, ἀφίκετο εἰς Θήβας «τὰς ὁποίας, λέγει, ὁ λαὸς
ὀνομάζει Στήβας.» Ἐπειτα δὲ ἀναφέρει τὰς Ἀθήνας, δύο ἡμερῶν ἐξ
ἴσου δρόμον ἀπεχούσας ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, περιφήμους δὲ
διὰ τὸν κηρύξαντα αὐτόθι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀπόστολον Παῦλον,
καὶ τὸν ἅγιον Διονύσιον, ὅςτις γεννηθεὶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ παι-
δευθεὶς κατηχήθη ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰς τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.
Ὁ μὲν Γουῖδων λοιπὸν ἐνθυμεῖται πρὸ πάντων τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσό-
φους, ῥήτορας καὶ ἥρωας, ἂν καὶ παραδόξως διαστρέφη τὰ κατ' αὐ-
τούς· διότι, ὡς εἶδομεν, ὀνομάζει τὸν μὲν Παρθενῶνα Προπύλαιον,
ἰδρυτὴν δὲ αὐτοῦ λέγει τὸν Ἰάσωνα. Ὁ δὲ Σαιβούλφ κυρίως γνωρίζει
τοὺς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μὴ λησμονῶν, ἐννοεῖται, νὰ ἐπα-
ναλάβῃ τὰ περὶ τοῦ ἀκοιμήτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας λύχνου.
Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις μέγα ἦτο τὸ ἄξιωμα τῆς πόλεως τῶν
Αθηνῶν, ἐνεκα τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος. Τοῦτο καθίσταται

συνάγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι χάριν αὐτῶν, ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τῆς Δύσεως, ἡ Ἑνετία, ἐξηκολούθει ἀναγνωρίζουσα πάντοτε, ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Τυφόντι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ Ἑνετία συνηριθμεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν παραρτημάτων τοῦ Ἐξρχάτου τῆς Ραυέννης, οἱ δὲ δόγοι ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς ἐπίτροποι αὐτῶν, ὅπως οἱ ἐν Ῥώμῃ, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Σικελίᾳ διοικηταί. Ἐννοεῖται ὅτι πράγματι ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν ἀνεξάρτητος· καὶ ἐνῷ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐκοσμοῦντο διὰ ποικίλων τιμητικῶν ἀξιωμάτων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐβοήθει αὐτοὺς διὰ τῶν στόλων τῆς εἰμῇ ὁσάκις εὗρισκεν εἰς τοῦτο τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἀφ' ἧς δὲ οἱ Φράγκοι ἴσχυσαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ Ἑνετία δὲν ἐδίστασεν, ἀντὶ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα παρ' αὐτῶν ἔλαβε, νὰ πολιτευθῇ καὶ πολεμίας πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Καὶ ἐπὶ τοῦ δόγου Ἰουστινιανοῦ Παρτετισιπάτσιο (827-829), καίτοι τοῦ δόγου τούτου διορισθέντος ὑπάτου ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως Λέοντος Ε', ἀπέβαλε τὸν πρότερον πολιούχον αὐτῆς Ἑλληνα ἅγιον Θεόδωρον καὶ ἐχειροτόνησεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον. Μάτην ἔκτοτε οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθουν ἐκδίδοντες κανονιστικὰ τῆς ἐμπορίας τῶν Ἑνετῶν διατάγματα. Οἱ Ἑνετοὶ ὀλίγον ἐπρόεχον εἰς αὐτὰ, καὶ παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀπαγορεύσεις τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἔπαυον οὐ μόνον ἐμπορευόμενοι πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν σωματεμπορίαν μετερχόμενοι. Οὐδὲν ἦπτον ἐπειδὴ εἶχαν συγχρόνως μεγάλη συμφέροντα ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἡ δὲ αὐλὴ τοῦτου ἔσωζεν εἰσέτι τὴν ἀρχαίαν αἵγλην, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἑνετῶν ἐφρόντιζον νὰ διατηρῶσιν ἐπιφανεῖάν τινα ὑποτελείας, δεχόμενοι καὶ ἐπιζητοῦντες μάλιστα ἀξιώματα τοῦ κράτους, τὸ μὲν διότι ἡ ἀπὸ τούτων τιμὴ ἠῤῥανεν ὅπως δῆποτε τὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ἐπιρροὴν αὐτῶν (σελ. 224 τοῦ παρόντος τόμου) τὸ δὲ διότι διὰ τοῦ προσχήματος ἐκείνου τῆς ὑποτελείας κατῴρθουν νὰ περιποιῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν σπουδαῖα ὠφελήματα. Οὕτως ἐν ἔτει 991, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' ἐξεδόθη χρυσοβούλλον δι' οὗ ἐκανονίζετο ἡ δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐν τῷ κράτει ἐμπορία, καὶ ἰδίως ὠρίζετο ὅτι ἕκαστον ἐνετικὸν πλοῖον ἐρχόμενον ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας ἐξ Ἑνετίας ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς μέρους εἰς τοὺς λιμένας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δὲν θέλει πληρώνει εἰς τὸ δημόσιον αὐτοῦ ταμεῖον εἰμῇ 17 χρυσῶ νομίσματα, ἧτοι 255 περίπου

δραχμὰς, ἐνῶ πρότερον ἐκ καταχρήσεων τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων, συνέβαινε πολλάκις ἕκαστον πλοῖον νὰ πληρώνη ὑπὲρ τὰ 30 χρυσᾶ νομίσματα (450 δραχμὰς). Πλὴν τούτου ἐπειδὴ περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἐνετικοῖς πλοίοις ἐμπορευμάτων πολλὰ συνέβαινον καταχρήσεις παρὰ τῶν λιμενικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν (χαρτουλαρίων, παραθαλασσίων νοταρίων, λιμεναρχῶν, γενικῶν ὑπολόγων, ξυλοκαλάμων, κομερκιαρίων Ἀβύδου καὶ ἄλλων), τὸ χρυσόβουλλον διέτασσε ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν εἰρημένων πραγματείων θέλει ἐνεργεῖται ὑπὸ μόνου τοῦ λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν, τοῦ ἄλλως εἰδικοῦ καλουμένου, ὅστις ἦτο ὁ ὑπουργὸς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδιαιτέρας βασιλικῆς περιουσίας. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἐξετρέποντο εἰς καταχρήσεις μετακομίζοντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἴδια ἐμπορεύματα, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεύματα Ἀμαλφιτῶν, Ἰουδαίων, Λογγοβαρδιῶν ἐκ τῆς πόλεως Βάριος, καὶ ἄλλων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους τὰ λιμενικὰ καὶ ἄλλα τέλη ἦσαν, φαίνεται, βαρύτερα, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον ῥητῶς ἀπηγόρευε τὴν τοιχύτην εἰς τοὺς Ἑνετοὺς κατάχρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων. Διὰ τοῦ χρυσοβούλλου λοιπὸν τούτου παρεχωρήθησαν μὲν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὠφελήματα τινα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα προνόμια τὰ ὁποῖα βραδύτερον ὑπέσκαψαν αὐτὰ τοῦ κράτους τὰ θεμέλια. Καὶ οὐ μόνον προνόμια τοιαῦτα δὲν παρεχωρήθησαν ἔτι, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐξησφαλίσθησαν τὰ ὠφελήματα τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὡς τε αἱ πρόσοδοι αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας ἦσαν πάντοτε θαυμάσιαι. Οὕτω δὲ πρὸ πάντων ἐξηγεῖται πῶς ὁ Βασίλειος ἐνῶ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπικείμενα ἐνιαυτῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους δαπανηροὺς πολέμους, ἐνῶ, ἵνα ἀνακουφίσῃ τοὺς ὑπηκόους, δὲν εἰσέπραξε τὰς τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν εἰσφοράς, ἡδυνήθη νὰ ἔχῃ εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀποταμίευμα, κατὰ τὸν Ζωναράν, 200,000 ταλάντων χρυσῶν εἰς νομίσματα, παρεκτὸς ἀπείρων πολυτίμων σκευῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων. Τί ἐννοεῖ ὁ Ζωναράς διὰ τῆς λέξεως τάλαντα ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Οἱ ἡμέτεροι ἡρίθμουν τότε συνήθως διὰ νομισμάτων (δραχμαὶ 15), λιτρῶν (72 νομίσματα), καὶ κεντηναρίων (100 λίτραι). Βεβαίως τάλαντα δὲν ἦτο δυνάτὸν νὰ ὀνομασθῶσι τὰ ἀπλᾶ νομίσματα· ἀπ' ἐναντίας ἐκ πρώτης ὄψεως εὐλογώτερον φαίνεται νὰ ἀποδοθῇ τὸ μέγιστον νομισματικὸν μέτρον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὸ μέγιστον

νομισματικὸν μέτρον τοῦ Βυζαντίου· ἀλλὰ τούτου τεθέντος, αἱ 200,000 κεντηναρίων, ἀναλυόμεναι εἰς λίτρας, νομίσματα καὶ δραχμὰς, ᾗθελον ἀπολῆξει εἰς ποσὰ μυθώδη. "Οθεν τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Ζωναρᾶς ὠνόμασεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τάλαντα τὰς λίτρας, ὧν 200,000 ἦτοι δραχμαὶ 216,000,000 περίπου ἀναβιβάζουσι τὸ ἀποταμίευμα τοῦ Βασιλείου εἰς ποσὸν ἱκανὸν τῇ ἀληθείᾳ νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς θαυσιλείας τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἔν καὶ μόνον νέφος ὑπεφάνετο εἰς τὸν ἀπανταχοῦ αἰθριον φαινόμενον ὀρίζοντα· νέφος μικρὸν, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐκυοφόρει μίαν τῶν πολλῶν καταιγίδων αἵτινες ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ σείσωσιν ἐκ θεμελίων τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι, ἀκμάζοντος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, στάσις ἐξεργάγη ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τοῦτο συνέβη ἐν ἔτει 1009 καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος ὑπῆρξεν εἰς τῶν προκρίτων τῆς Βάριος, ὀνόματι Μέλ. Κατ' ἀρχὰς ὁ Μέλ ἀνεδείχθη νικηφόρος, ἀλλὰ τῷ 1011 ὁ Κατεπάνω (ἦτοι γενικὸς διοικητὴς) τῆς κάτω Ἰταλίας Βατίλειος Ἀργυρὸς ἐγένετο κύριος τῆς Βάριος, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν τὸν Μέλ, ὅστις ὅμως ἐπέτυχε νὰ σωθῇ διὰ φυγῆς. Ἡ στάσις λοιπὸν κατεβλήθη τότε· ἀλλ' ὁ Μέλ δὲν ἔπαυσε μελετῶν ἐκδίκησιν καὶ ζητῶν ἐπὶ τούτῳ συμμάχους. Συνέβη δὲ τῷ 1016 νὰ ἔλθωσι Νορμαννοὶ τινες ὡς προσκυνηταὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, διότι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀπῆρχοντο οἱ ἄνθρωποι ὡς προσκυνηταὶ οὐ μόνον εἰς τὸν ἅγιον τάφον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα πλησιέστερα μέρη, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ Γάργανον ὄρος, φημιζόμενον διὰ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ θαύματα. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν τὸ τολμηρότατον καὶ τὸ πονηρότατον τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, τῶν τότε προερχόντων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· καὶ ἐδέσποζον μὲν ἤδη τότε ἀξιολόγου μέρους τῆς βορείου Γαλλίας, τὸ ὁποῖον ἄχρι τοῦδε ὀνομάζεται ἀπὸ αὐτῶν Νορμανδία, ἦσαν ὅμως πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἀποδυσθῶσιν εἰς νέας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. "Οθεν ὁ Μέλ ἀπαντήσας τοὺς προειρημένους προσκυνητάς, εὐχερῶς ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἡμετέρους, λαμβάνοντες ἀμοιβὴν τὰς ὠραιότερας τῆς γῆς χώρας. Τῷ 1016 οἱ Νορμαννοὶ οὗτοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, συνέλεξαν πλῆθος μέγα τυχοδιωκτῶν, ἐπέστρεψαν μετ' αὐτῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐνέβαλον εἰς Ἀπουλίαν ὁδῇ-

γούμενοι ὑπὸ τοῦ Μέλ, τῷ 1018. Κατ' ἀρχὰς ἠθδοκίμησαν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ ἱκανοῦ Κατεπάνω Βουγιανοῦ, τὸν ὁποῖον ἔσπευσε νὰ πέμψῃ αὐτόθι ὁ Βασίλειος. Ἄλλ' ὁ ἀκαταδάμαστος Μέλ ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε νέον σύμμαχον, τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκον Β' τὸν διάδοχον Ὁθωνος Γ'. Καὶ ὁ μὲν Βουγιανὸς κατῴρθησε νὰ ἀνθέξῃ καὶ εἰς τὸν νέον τοῦτον πολέμιον, ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἀπέβαιεν ἐντεῦθεν ὁσημέραι ἐπισφχλεστέρα. Ἐνῷ οἱ ἐγγύριοι, καίτοι ἐν τῷ μεταξύ θανάτῳ τοῦ Μέλ, ἀδικόπως ἐστασίαζον, οἱ μὲν Σαρακηνοὶ, ἐκ Σικελίας ὁρμώμενοι, δὲν ἔπαιον ἐπιχειροῦντες ὀλεθρίας ἐπιδρομὰς, ἀπὸ βορρᾶ δὲ ἐπετίθετο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, οἱ δὲ Νορμαννοὶ ἐπανῆλθον μετὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν πολυαριθμότεροι, καὶ ὑπηρετοῦντες κατὰ τὰς περιστάσεις ὅλους τοὺς διαμαχομένους, παρεσκεύαζον οὕτω τὸν ἴδιον ἐπὶ τέλους θρίαμβον. Ὁ Βασίλειος δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ προῖδῃ ὅτι οἱ τυχοδιώκται ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ κυριαρχήσωσι τῆς κάτω Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, νὰ ἐπιχειρήσωσι μεγάλας ἐκστρατείας κατὰ τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ νὰ πρωταγωνιστήσωσιν ἐν ἀρχῇ τῶν σταυροφοριῶν. Ἄλλ' ἐνόει ὅτι ἡ κατάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας ἀπῆτει ἰδιάζουσιν προσοχὴν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1025 ἐξέπεμψεν αὐτόθι μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς τὸν Ὁρέστην, ἓνα τῶν πιστοτάτων αὐτοῦ εὐνούχων, σκοπεύων νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς κατόπιν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἄλλ' ἐλησμόνει ὅτι ἦτο ἐβδόμηκοντούτης, καὶ ὅτι βίος πολύμοχθος εἶχεν ἀναλώσει τὰς σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὀλίγους μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὁρέστου μῆνας, νοσήσας αἴφνης ἐτελείωσε τῇ 15 δεκεμβρίου τὸ μακρὸν καὶ ἐνδοξὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ὁ Βασίλειος Β' ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν ἡρώων, οἵτινες ἐκλέεσαν τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς δεκάτης καὶ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης δὲν ἔχει χρεῖαν πλειοτέρων σχολίων ἵνα θαυμάσῃ, ἵνα ἀγαπήσῃ, ἵνα ἐκτιμήσῃ τοὺς ἄθλους τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἀλλὰ μίαν θέλομεν ἐπιφέρει παρατήρησιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους. Τοὺς ἄθλους ἐκείνους δὲν ὑπέβηκε καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα εἰμὴ εἰς καὶ μόνος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀνὴρ, ὁ Κάρολος ὁ μέγας. Καὶ ὅμως ἐνῷ τὰ

ἔργα τῶν ἄλλων τῆς δύσεως πρωταγωνιστῶν ἱστοροῦνται ἀπανταχοῦ διὰ μακρῶν, ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν ἱστορία, καὶ ἰδίως ἡ παρούσα αὐτῆς περίοδος, δὲν κατέλαθεν εἰσέτι τὴν προσήκουσαν τάξιν ἐν τῇ εἰδικῇ ἢ καθολικῇ ἀφηγήσει τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τοῦτοις ἐὰν ἡ σχετικὴ τῶν γεγονότων ἀξία ὀρίζεται κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσχον ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον χρόνον εἰς τὴν τύχην ἀξιολόγου μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τῇ μέσῃ ἱστορίᾳ δὲν ὑπάρχουσι βεβαίως πολλὰ τὰ ὑπερέχοντα κατὰ τοῦτο τῶν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντων παρ' ἡμῶν συμβεβηκότων. Ἐν ἓκ τῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον ἐνασχολοῦσι καὶ ἐκ διαλειμμάτων ταράττουσιν ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι τὸ λεγόμενον ἀνατολικὸν ζήτημα, δηλαδὴ ὁ τρόπος καθ' ὃν θέλει ρυθμισθῇ ἡ ἀμοιβαία πολιτικὴ σχέσις τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ οἰκούντων ἔθνων, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ μωαμεθανικοῦ, τοῦ σλαυικοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἄλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ζήτημα ἡγωνίσθησαν νὰ ρυθμίσωσι πρὸ ἐτῶν 900, ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος Β'. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐρρύθμισαν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπενεργεῖ προδήλως μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰ πάθη οὐ μόνον τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, δ. ἴτι, ἵνα εἰς δύο τινὰ μόνον περιορισθώμεν, ἐὰν δὲν κατελύετο τότε ἡ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανικὴ κυριαρχία, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου βουλγαρικὴ, δὲν ἠξέυρομεν ὁποῖα τις ἤθελεν ἀποβῇ ἡ ἀμοιβαία τύχη τῶν Ἑλλήνων, τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Σλαύων. Ἰσως ἀνατολικὸν ζήτημα δὲν ὑπῆρχεν ἤδη, ἀλλ' ἂν ὑφίστατο, ἤθελεν ὑφίσταται ὁμολογουμένως ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις καὶ ὑπὸ ἄλλους ὅρους. Ὅθεν τὰ προεκτεθέντα γεγονότα καὶ οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν δικαιοῦνται ἀναμφισβητήτως νὰ λάβωσιν ἐν τῇ ὅλῃ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τάξιν πολὺ μείζονα τῆς ὑπ' αὐτῶν ἄχρι τοῦδε κατεχομένης,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Παρακμὴ καὶ κατὰλυσις τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ὁ Βασίλειος δὲν εἶχεν, ὡς φαίνεται, νυμφευθῇ ποτέ· ὅθεν ἀνέλαθεν ἡδη τὴν ἐνάσκησιν τῆς ὅλης ὑπερτάτης ἀρχῆς ὁ ἀδελφός του Κων-

σταντῖνος Η' ὅστις καὶ πρότερον ἐλογίζετο μετέχων αὐτῆς, ἀλλὰ ὀνόματι μόνον. Ὅπόσον δὲ δίκαιον εἶχεν ὁ Βασίλειος νὰ μὴ νέμῃ μερίδα τινὰ ἐξουσίας εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα αὐτά· διότι ὁ Κωνσταντῖνος, καίτοι διατρέχων ἤδη τὸ 67 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔχαιρεν ἔτι εἰς ἵπποδρομίας, καὶ μίμους, καὶ γελωτοποιοὺς, καὶ διενευκτέρευε περὶ κύβους καὶ κοττάβους, καθαιρῶν μὲν τοὺς ἐπὶ ἀρετῇ καὶ πείρᾳ προέχοντας στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἄρχοντας, ἀνάγων δ' αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότατα ἀξιώματα ἀνδράποδα ἀνίκανα καὶ κατὰ πάντα λόγον οὐτιδανά. Ἰδίως δὲ διώρισε ἀμέσως τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ θαλαμηπόλον Νικόλαον, δομέστικον τῶν σχολῶν καὶ παρκακοιμώμενον, τὸν δὲ δεύτερον Νικηφόρον, πρωτοβεστιάριον, τὸν δὲ τρίτον Συμεὼν, δρουγγάριον τῆς Βίγλης ἥτοι νυκτέπαρχον· Εὐστάθιον δὲ, ἓνα τῶν ἐλαχίστων ὑπηρετῶν, μέγαν ἐταιρειάρχην· εὐνοῦχον δὲ τινὰ Σπονδύλην, δοῦκα Ἀντιοχείας, καὶ τὸν ἐκ Πισιδίας Νικήταν, δοῦκα Ἰβηρίας, ἀμφοτέρους διαβεβημένους ἐπὶ κακοηθείᾳ ἀνθρώπους. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἀπετύφλωσε καὶ πολυειδῶς ἐτιμώρησε πολλοὺς τῶν διαπρεπεστέρων στρατηγῶν, ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσι, καὶ ἰδίως τὸν περιφανῆ ἄρχοντα τῆς Μηδίας Νικηφόρον τὸν Κομνηνόν, τὸν πατρίκιον Βάρδαν Φωκᾶν, τὸν πατρίκιον Βασίλειον Σκληρὸν, τὸν Ῥωμανὸν Κουρκούαν καὶ ἄλλους· ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ὁρέστην καὶ τὸν Βουγιανόν. Ἐνῷ δὲ τοιοῦτοτρόπως ἀντῆμειβεν ἀρχαίας καὶ προσφάτους ὑπηρεσίας τηλικούτων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπάκτου, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς φοβεράς καταπίσεις τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Γεωργίου, (ὅστις καὶ Μωρογεώργιος ἐπεκαλεῖτο) ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ διήρπασαν τὴν περιουσίαν του, ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἡγανάκτησε, διότι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἀντιπρόσωπός του τοιοῦτου ἔτυχε τέλους, ὥστε οὐ μόνον τοὺς διαπράξαντας τὸν φόνον ἀπηνῶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀμέτοχον ὅλως τῆς πράξεως ἀρχιερέα Ναυπάκτου ἐτύφλωσε. Συγχρόνως ἐνῷ εἰσέπραξε τοὺς καθυστεροῦντας φόρους τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βασιλείας, ἐξέβιασε τὴν εἰσπραξίν ὅλων τῶν φόρων τῶν τριῶν ἐνιαυτῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀναγκασθέντες νὰ καταβάλωσιν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν πέντε δασμοφορίας, ἐντελῶς ἐξηντλήθησαν. Κατ' εὐτυχίαν δὲν ἐτόλμησεν ἢ δὲν ἐπρόφρασε νὰ καθαιρέσῃ ὅλους τοὺς στρατηγούς ὅσοι ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ σχολῇ. Ὅθεν τῷ 1026 ἐμβολόντων τῶν Πετσενέγων εἰς Βουλγαρίαν, ὁ

στρατηγὸς Σιρμίου Κωνσταντῖνος Διογένης συμπλακείς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνῶ ὁ ἀνάξιος ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἠττάτο οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες, περισταλέντες ἐνόσφ' ἔζη ὁ Βασίλειος, ἤδη ἐπανελάβον τὰς ἐχθροπραξίας, οἱ ἀρχαῖοι στρατηγοὶ τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου Γεώργιος Θεοδωροκάнос καὶ Βεριβόης, συμπλακέντες πρὸς τὸν ἀραβικὸν στόλον, τὸν ἐπελθόντα κατὰ τῶν κυκλάδων νήσων, ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν, κυριεύσαντες καὶ δώδεκα σκάφη αὐτανδρα. Ἐτι δὲ εὐτυχέστερον ὑπῆρξεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, νοσήσας αἴφνης κατὰ νοέμβριον τοῦ 1028, ἀπεβίωσεν.

Ὁ Κωνσταντῖνος Η', νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Ἀλυπίου, ἄρρενα μὲν τέκνα δὲν κατέλιπε, τρεῖς δὲ μόνον θυγατέρας, αἵτινες ἦσαν ἤδη καὶ αἱ μόναι κληρονόμοι τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρεσβυτέρα Εὐδοκία εἶχεν ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, αἱ δὲ δύο ἄλλαι, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα, καίτοι προβεβηκυῖαι τὴν ἡλικίαν, εἶχον μείνει ἀμφοτέραι ἄγαμοι μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ζωῆς τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Τότε δὲ μόνον οὗτος, βλέπων πλησιάζοντα τὸν θάνατον, ἐνόησεν ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ σκεφθῇ περὶ διαδόχου καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπανδρεύσῃ ἐπὶ τούτῳ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων. Ἀλλ' ἀφοῦ τοσοῦτον βραδέως ἐπρονόησε περὶ τοῦ πράγματος, ἐπολιτεύθη πάλιν ἀσυνέτως κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ ἐκλέξῃ ὡς γαμβρὸν καὶ διάδοχον ἓνα τῶν δοκιμωτέρων στρατηγῶν τοῦ κράτους, καὶ τοιοῦτοι δὲν ἔλειπον βεβαίως. Αὐτὸς ὅμως προετίμησε τὸν πατρίκιον Ῥωμανὸν Ἀργυρὸν, ὅστις κατήγετο μὲν ἐξ ἑνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἦτο ὅλως ἀπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ, τὸ δεινότερον, ἐγγαμὸς. ὥστε ἐδέησε νὰ ἀναγκασθῇ δι' ἀπειλῶν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης συζύγου διάζευξιν. Τούτου δὲ ἐνεκα ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα Θεοδώρα ἀπεποιήθη νὰ συζευχθῇ ἄνδρα χωρισθέντα διὰ τῆς βίας ἀπὸ τῆς συζύγου του, ὑπανδρεύθη αὐτὸν ἡ Ζωή, ἥτις καίτοι ἄγουσα τὸ 48 ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς, ἦτο ὀλιγώτερον δύσκολος, καὶ ἤρχισε μὲν βραδέως ὁπωσοῦν τὸ σύζυγόν στάδιον, ἀλλ' ἀπεξημιώθη ἀρκούντως διὰ τὴν ἀναβολὴν ταύτην, λαβοῦσα εἰς ἡλικίαν 54 ἐτῶν δεύτερον σύζυγον, καὶ εἰς ἡλικίαν 62, τρίτον, ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ μεταξύ ἐπιφορημάτων.

Ἐν τούτοις ὁ νέος βασιλεὺς Ῥωμανὸς, ὅσῳ μέτριος ἄνθρωπος καὶ

ἂν ἦτο, δὲν εἶχε τὰς κακίας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἢ ἄλλως παρεμύθησε πολλοὺς ἐκ τῶν καταδιωχθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου του ἐπισήμων ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἐπὶ Βασιλείου ἔτι εἰς Ἀντιγόνην ἐξορισθεὶς Νικηφόρος Ξιφίας, ὁ περιφανὴς τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου στρατηγός, ὅστις ὅμως δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Πλὴν τούτων ὁ 'Ρωμανὸς ἀνεδείχθη ἐπεικέστερος περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καταργήσας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον. Ἄλλ' οἱ χρονογράφοι ἐγκωμιάζουσι προσέτι πράξεις τινὰς αὐτοῦ, τῶν ὑποίων ἢ ἀξία δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Λέγουσιν ὅτι ἐπλήρωσε πολλὰ ἰδιωτικὰ χρέη, ὅτι ἠῤ-ξισε κατὰ 80 χρυσίου λίτρας τὴν ἐπιχορήγησιν ἣν κατ' ἔτος ἐδίδε τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ἦτις μέχρις αὐτοῦ συνεποσοῦτο εἰς 100 λίτρας χρυσίου, παρέσχε δὲ καὶ χρημάτων πλῆθος «ἀριθμοῦ κρεῖττον» ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐνῷ καταδαπάνᾳ οὕτω τὰ δημόσια χρήματα, διαπαιδαγωγούμενος ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ χαρακτῆρος ὑπὸ συκοφαντῶν, ἐτιμώρει ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἀνθρώπους καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀθώους. Ἀπετύφλωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς πρώην βασιλίδος τῶν Βουλγάρων, ἐξώρισεν αὐτὴν ταύτην τὴν πρώην βασιλίδαν, ζωστὴν ἀναδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ἐφυλάκισε τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην τὸν νικητὴν τῶν Πετσενέγων, ἔμαστίγωσε δημοσίᾳ ὡς συνενόχους ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν οἷς τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, τὸν τοσοῦτον διαπρέψαντα ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ, καὶ τρεῖς ἐγγόνους τοῦ Μιχαὴλ Βούρτζη· τελευταῖον δὲ ἐξέβαλε τῶν ἀνακτόρων τὴν γυναικαδέλφην αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον. Ἀλλὰ μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας πόλεμον.

Ὁ στρατηγὸς Ἀντιοχείας Μιχαὴλ Σπονδύλης, ὅστις εἶχεν ἠττηθῇ ὑπ' αὐτῶν ἔτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η', ἐξηκολούθει ἀναδεικνύμενος ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ λειτουργίας. Ὅθεν ὁ 'Ρωμανὸς καλῶς ποιῶν καθήρεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναθέσῃ τὸν δύσκολον ἐκεῖνον ἀγῶνα εἰς ἓνα τῶν δοκιμωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν, διώρισεν ἡγεμόνα Συρίας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καραντηνόν, ὅστις εἶχε μὲν υἱὸν τὸν ἐπιφανέστερον ἴσως ναύαρχον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς θέλομεν ἶδει, αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο ὡς φαίνεται

ἐνάμιλλος τοῦ ἔργου εἰς ὃ ἐκλήθη· τὸ δὲ χεῖριστον ὁ Ῥωμανὸς ἀπεφά-
τισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τῷ 1030.
Ἀφικόμενος λοιπὸν εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μεθ' ὅλης τῆς δυνά-
μεως, εἶδε προσερχομένους πρέσβεις μωαμεθανοὺς τῆς Βερροίας, ἦτοι
τοῦ Χαλεπίου, οἵτινες, κομίζοντες δῶρα πολλὰ, παρεκάλουν νὰ τύ-
χωσι συμπαθείας διὰ τὰ γενόμενα καὶ ὑπέσχοντο τὴν ἀκριβῆ ἐν τῷ
μέλλοντι πληρωμὴν τοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον καθυποβληθῆ ἐπὶ Φωκᾶ.
Οἱ ἐμπειρότεροι τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὶ συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα
νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν «καὶ μὴ ἐκστρατεῦσαι κατὰ Συρίας ἐν καιρῷ
θεροῦς, ὅποτε τό τε ὕδωρ ἐν αὐτῇ σπανίζει, καὶ τὸ μὲν Ἀράβων ἔθνος
ἀνυπόστατόν ἐστι οἷα ἐνειθισμένον φέρειν γενναίως τὰ ἐγχώρια θάλπη
καὶ τοὺς φλογμούς καὶ τοὺς καύσωνας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πανοπλῖται
τυγχάνοντες οὐ τληπαθῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ὥραν.» Ἄλλ' αὐτὸς μὴ ἀ-
κούσας τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλὰς, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν,
καὶ ἔπαθεν ὅ,τι προέβλεπον οἱ στρατηγοί, ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν πο-
λεμίων καὶ περιελθὼν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, καὶ ἡττηθείς. Ὅτι δὲ ὁ
στρατὸς ἔπαθε τὴν ἡτταν ταύτην μόνον διότι κακῶς διωκεῖτο, ἀπο-
δεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Γεώργιος Μανιάκης, εἰς
τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ὅστις κατεῖχε μικράν τινα πόλιν,
προσκληθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὑπὸ 800 Ἀράβων ἐκ τῆς νίκης ἐπα-
νερχομένων, εἰς ἀπάντησιν πάντας μὲν αὐτοὺς ἀπέσφαξεν, ἐκυρίευσεν
δὲ 280 καμήλους, τὰς ὁποίας συνεπήγοντο φορτωμένους λαφύρων. Ἀ-
ποταμῶν δὲ κατὰ τὰ μέχρς ἐσχάτων εἰθισμένα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς
τὰς ῥίνας καὶ τὰ ὦτα τῶν πεσόντων, διεκόμεσε τὰ πάντα πρὸς τὸν
φυγόντα βασιλέα, ὅστις ἤδη εἶχε φθάσει εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέ-
τριβεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φωκᾶ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν Μανιάκην ἀντήμειψε διορίσας Κατεπάνω τῆς
κάτω Μηδίας, ὅπου οὗτος ἐξηκολούθησε γενναίως καὶ πολλάκις ἐπι-
τυχῶς ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐν Συρίᾳ ὅμως ἀνα-
χωρήσας ὁ Ῥωμανὸς προεχειρίσατο δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν Συ-
μεῶν, τὸν γνωστὸν ἥδη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Κωνσταντίνου Η', στρα-
τηγὸν δὲ Ἀντιοχείας Νικήταν τινά, οἵτινες ἀμφότεροι ἀνάξιον ὄντες,
κατετροπώθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ τότε μόνον σωφρονή-
σας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν πρωτοσπαθάριον καὶ μέγαν
ἐταυριάρχην Θεόκτιστον, ὅστις κατίσχυσε τῶν πολεμίων, ἐπροστάτευσεν
τὸν φίλον ἐμίρην τῆς Τριπόλεως καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Κωνσταντινού-

ἂν ἦτο, δὲν εἶχε τὰς κακίας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἢ ἄλλως παρεμύθησε πολλοὺς ἐκ τῶν καταδιωθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπισήμων ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἐπὶ Βασιλείου ἔτι εἰς Ἀντιγόνην ἐξορισθεὶς Νικηφόρος Ξιφίας, ὁ περιφανὴς τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου στρατηγός, ὅστις ὅμως δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Πλὴν τούτων ὁ Ῥωμανὸς ἀνεδείχθη ἐπιεικέστερος περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καταργήσας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον. Ἄλλ' οἱ χρονογράφοι ἐγκωμιάζουσι προσέτι πράξεις τινὰς αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Λέγουσιν ὅτι ἐπλήρωσε πολλὰ ἰδιωτικὰ χρέη, ὅτι ἡῤ-ξῆσε κατὰ 80 χρυσίου λίτρας τὴν ἐπιχορήγησιν ἣν κατ' ἔτος ἔδιδε τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ἤτις μέχρι αὐτοῦ συνεποσοῦτο εἰς 100 λίτρας χρυσίου, παρέσχε δὲ καὶ χρημάτων πλῆθος «ἀριθμοῦ κρεῖττον» ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐνῶ καταδαπάνᾳ οὕτω τὰ δημόσια χρήματα, διαπαιδαγωγούμενος ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ χαρακτῆρος ὑπὸ συκοφαντῶν, ἐτιμώρει ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἀνθρώπους καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀθώους. Ἀπετύφλωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς πρώην βασιλίδος τῶν Βουλγάρων, ἐξώρισεν αὐτὴν ταύτην τὴν πρώην βασιλίδαν, ζωστὴν ἀναδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ἐφυλάκισε τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην τὸν νικητὴν τῶν Πετσενέγων, ἐμαστίγωσε δημοσίᾳ ὡς συνενόχους ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν οἷς τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, τὸν τοσοῦτον διαπρέψαντα ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ, καὶ τρεῖς ἐγγόνους τοῦ Μιχαὴλ Βούρτζη· τελευταῖον δὲ ἐξέβαλε τῶν ἀνακτόρων τὴν γυναικαδέλφην αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον. Ἀλλὰ μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας πόλεμον.

Ὁ στρατηγὸς Ἀντιοχείας Μιχαὴλ Σπονδύλης, ὅστις εἶχεν ἡττηθῇ ὑπ' αὐτῶν ἔτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η', ἐξηκολούθει ἀναδεικνύμενος ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ λειτουργίας. Ὅθεν ὁ Ῥωμανὸς καλῶς ποιῶν καθήρεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναθέσῃ τὸν δύσκολον ἐκεῖνον ἀγῶνα εἰς ἓνα τῶν δοκιμωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν, διώρισεν ἡγεμόνα Συρίας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καραντηνόν, ὅστις εἶχε μὲν υἱὸν τὸν ἐπιφανέστερον ἴσως ναύαρχον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς θέλομεν ἶδει, αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο ὡς φαίνεται

ἐνάμιλλος τοῦ ἔργου εἰς δ' ἐκλήθη· τὸ δὲ χεῖριστον ὁ Ῥωμανὸς ἀπεφά-
τισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τῷ 1030.
Ἀφικόμενος λοιπὸν εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μεθ' ὅλης τῆς δυνά-
μεως, εἶδε προσερχομένους πρέσβεις μωαμεθανοὺς τῆς Βερροίας, ἦτοι
τοῦ Χαλεπίου, οἵτινες, κομίζοντες δῶρα πολλὰ, παρεκάλουν νὰ τύ-
χωσι συμπαθείας διὰ τὰ γεγόμενα καὶ ὑπέσχοντο τὴν ἀκριβῆ ἐν τῷ
μέλλοντι πληρωμὴν τοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον καθυποβληθῆ ἐπὶ Φωκᾶ.
Οἱ ἐμπειρότεροι τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὶ συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα
νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν «καὶ μὴ ἐκστρατεῦσαι κατὰ Συρίας ἐν καιρῷ
θερούς, ὅποτε τό τε ὕδωρ ἐν αὐτῇ σπανίζει, καὶ τὸ μὲν Ἀράβων ἔθνος
ἀνυπόστατόν ἐστι οἷα ἐνειθισμένον φέρειν γενναίως τὰ ἐγχώρια θάληπ-
καὶ τοὺς φλογμούς καὶ τοὺς καύσωνας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πανοπλῖται
τυγχάνοντες οὐ τληπαθῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ὥραν.» Ἀλλ' αὐτὸς μὴ ἀ-
κούσας τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλὰς, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν,
καὶ ἔπαθεν ὅ,τι προέβλεπον οἱ στρατηγοί, ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν πο-
λεμίων καὶ περιελθὼν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, καὶ ἡττηθείς. Ὅτι δὲ ὁ
στρατὸς ἔπαθε τὴν ἡτταν ταύτην μόνον διότι κακῶς διωκεῖτο, ἀπο-
δεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Γεώργιος Μανιάκης, εἰς
τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ὅστις κατεῖχε μικράν τινα πόλιν,
προκληθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὑπὸ 800 Ἀράβων ἐκ τῆς νίκης ἐπα-
νερχομένων, εἰς ἀπάντησιν πάντας μὲν αὐτοὺς ἀπέσφαξεν, ἐκυρίευσεν
δὲ 280 καμήλους, τὰς ὁποίας συνεπήγοντο φορτωμένας λαφύρων. Ἀ-
ποταμὼν δὲ κατὰ τὰ μέχρς ἐσχάτων εἰθισμένα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς
τὰς ῥίνας καὶ τὰ ὄτα τῶν πεσόντων, διεκόμισεν τὰ πάντα πρὸς τὸν
φυγόντα βασιλέα, ὅστις ἤδη εἶχε φθάσει εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέ-
τριβεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φωκᾶ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν Μανιάκην ἀντήμευσε διορίσας Κατεπάνω τῆς
κάτω Μηδίας, ὅπου οὗτος ἐξηκολούθησε γενναίως καὶ πολλάκις ἐπι-
τυχῶς ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐν Συρίᾳ ὅμως ἀνα-
χωρήσας ὁ Ῥωμανὸς προεχειρίσατο δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν Συ-
μεῶν, τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὑπρέτην τοῦ Κωνσταντίνου Η', στρα-
τηγὸν δὲ Ἀντιοχείας Νικήταν τινά, οἵτινες ἀμφοτέροι ἀνάξιοι ὄντες,
κατετροπώθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ τότε μόνον σωφρονή-
σας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν πρωτοσπαθάριον καὶ μέγαν
ἐταυριάρχην Θεόκτιστον, ὅστις κατίσχυσε τῶν πολεμίων, ἐπροστάτευσεν
τὸν φίλον ἐμίρην τῆς Τριπόλεως καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Κωνσταντινού-

πολιν, ἀλλ' ὅποσον ἠνώρθωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους αὐτόθι, συνα-
γεται προσέτι ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1031 ὁ ἐμίρης
τοῦ Χαλεπίου ἔπεμψε πρὸς τὸν Ῥωμανὸν τὸν ἴδιον υἱὸν μετὰ δώρων
πολλῶν ἵνα τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀνανεώσει τὴν εἰρήνην καὶ ἐπα-
ναλάβῃ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀρχαίων φόρων. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποστεί-
λας εἰς Χαλέπιον τὸν πρωτοσπαθάριον Θεοφύλακτον τὸν Ἀθηναῖον, ἐ-
βεβαίωσε τὰς σπονδὰς καὶ ἀνωμολόγησε κοινοπραγίαν μετὰ τῶν Χα-
λεπιτῶν. Ἀλλ' ὁ μωαμεθανισμὸς τῆς Συρίας, τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνή-
θησαν νὰ δαμάσωσιν ὁ Φωκάς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος, δὲν ἦτο
πιθανὸν ὅτι θέλει ὑποκύβει εἰς τοιαύτας παροδικὰς ἐκστρατείας ἀν-
δρῶν οὔτινες, ὅσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀξία αὐτῶν, δὲν παρεβάλ-
λοντο πρὸς ἐκείνους· οἱ ἄλλοι ἐμίραι ἐξηκολούθουν τὰς ἐχθροπραξίας
τῶν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐθις κατ' αὐτῶν τῷ
1032, καὶ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Μεσάνακτα, ὅτε πολλαὶ ὀλέθριαι εἰδή-
σεις ἀνεχαίτισαν τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ
Κωνσταντῖνος Διογένης κατηγορήθη πάλιν ὅτι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ
τῆς Θεοδώρας μελετᾷ τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· οἱ δὲ Πετσε-
νέγοι διαβάντες τὸν Ἰστρον ἐλεηλάτουν τὴν Μοισίαν· οἱ δὲ Ἀραβες
τῆς Ἀφρικῆς ἐδήρουν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι Κερκύ-
ρας προελάσαντες ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Κωνσταν-
τῖνος Διογένης, εἴτε συναισθανόμενος τὴν ἐνοχλήν αὐτοῦ, εἴτε ἀπελπι-
σθεὶς διὰ τὰς ἀδίκους καταδρομὰς ἃς ὑφίστατο ἀπὸ τινος χρόνου, ἐ-
γένετο αὐτόχειρ, καὶ ἡ Θεοδώρα ἐκάρη μοναχὴ ὑπὸ τῆς Ζωῆς, ἧτις
ἤξιον ὅτι ἀδύνατον ἦτο ἄλλως νὰ παύσωσιν αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ τὰ σκάν-
δαλα· οἱ δὲ Πετσενέγοι, μηδένα ἀπαντήσαντες ἀντίπαλον, ἐπέστρε-
ψαν εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Νικηφόρος Καραντηνὸς ὁ στρατηγὸς τοῦ Ναυ-
πλίου, τῇ συνδρομῇ τῶν Ῥαουσαίων καὶ πολέμησεν τὸν ἀραβικὸν στό-
λον καὶ κατέστρεψε τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ῥωμα-
νὸς ἐπανῆλθεν οὐδὲν ἥττον ἐκ Μεσανάκτων εἰς τὴν βασιλεύουσιν. Ἐ-
κεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1033 ἐπληροφορήθη νέα τοῦ Νικηφόρου Κα-
ραντηνοῦ κατορθώματα. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπεχείρησαν δευ-
τέραν κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἐπιδρομὴν, διὰ πλοίων 1000
ἐχόντων μυρίους πολεμιστὰς, ὁ δὲ Καραντηνὸς συμπλακίει πρὸς μίαν
αὐτῶν μοῖραν, ἔτρεψεν αὐτήν, καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα 500
αἰχμαλώτους. Αὐθις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου ἔστησεν ἑτε-
ρον τρόποιον κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ὁ Καραντηνὸς καὶ ἐξαπέστειλε

πρὸς τὸν βασιλέα 600 αἰχμαλώτους. Συγχρόνως ἕτερος στόλος ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τὸν πρωτοσπαθάριον Τεκνέαν τὸν Ἀβυθνήν ἐπὶ Αἴγυπτον καὶ πλησιάσας εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκυρίευσεν πολλὰ πλοῖα καὶ πολλὴν λείαν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ πατρίκιος Νικήτας ὁ Πηγονίτης προελάσας μέχρι Βαβυλῶνος, ἐξεπολιόρκησεν τὸ ἔγγιστα αὐτῆς κείμενον φρούριον Περκρίν. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν καὶ οἱ ναύαρχοι ἀνεπλήρουν τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ βασιλέως· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διετεθεῖτο τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὥστε τῷ μὲν 1030 ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀθασγίας Γεωργίου, ἡ χῆρα αὐτοῦ πέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις μετὰ δώρων ἐξητήσατο τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τοῦ κράτους συμμαχίας, καὶ ἔλαβεν σύζυγον τοῦ υἱοῦ τῆς Παγκρατίου τὴν ἀνεψίαν τοῦ Ῥωμανοῦ Ἑλένην, τῷ δὲ 1033 παρέδωκε καὶ τὸ ὀχυρώτατον φρούριον, τὴν Ἀνακουφὴν. Ἀλλ' ἐνῷ τὸ κράτος ἐξηκολούθει ὃν σεβαστὸν παρὰ τοῖς ἔξω, οἱ δὲ πολέμιοι περιεστέλλοντο καὶ ἐν μέρει κατετροποῦντο, ὁ Ῥωμανὸς ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ θῦμα τῶν παρηλικῶν ἐρωτικῶν παθῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ συζύγου.

Ὁ Ῥωμανὸς εἶχε πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Παφλαγὸνα τινὰ εὐνοῦχον ὀνόματι Ἰωάννην, ὅστις ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐβασίλευσεν ἀπέβη παντοδύναμος προχειρισθεὶς πρῶτον πραιπόσιτος, ἔπειτα δὲ ὀρφανοτρόφος. Ὁ Ἰωάννης εἶχε τέσσαρας ἀδελφοὺς, οἵτινες ἅπαντες εἶχον προαχθῆ εἰς διαφόρους ἀρχάς, καίτοι μετῆρχοντο ἐπαγγέλματα οὐχὶ ἐντιμα, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ κιβδηλοποιοῦ. Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἦτο ὡραιότατος τὴν ὄψιν καὶ ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος, ἔλαβεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀξίωμά τι, ὥς ἐκ τοῦ ὁποίου διετελεῖ συνεχῶς παρὰ τῇ βασιλίσσει. Ὁ Ῥωμανὸς ἦτο μὲν ἐξῆκοντούτης ἡδὴ, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ Ζωή, ἣτις εἶχεν ὑπερβῇ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος, θέλει δώσει αὐτῷ ἀντίζηλον καὶ μάλιστα ἀντίζηλον τοσοῦτον νεαρόν. Ἐν τούτοις τοῦτο συνέβη, ὁ δὲ ἔρως αὐτῆς ἀπέβη τοσοῦτον δαιμονιώδης καὶ μανικὸς, κατὰ Κεδρηνόν, ὥστε ἐξαπτόμενος προσέτι ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς φιλαρχίας τοῦ Ἰωάννου, παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ συζύγου διὰ δηλητηρίου βραδέως ἐνεργούντος. Ἀλλ' ὁ ἀνυπόμονος Μιχαήλ δὲν ἠθέλησε νὰ περιμείνῃ τὰ τοιαῦτα τοῦ δηλητηρίου ἀποτελέσματα, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῇ 11 ἀπριλίου 1034 (ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ᾔναι μεγάλη πέμπτῃ), ἀπελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐν τῷ παλατίῳ βα-

λανεῖον, ἀπέπνιξεν αὐτὸν ἐν τῇ κολυμβήθρα τοῦ λουτροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, καὶ ψαλλομένων τῶν ἁγίων παθῶν, μηνύεται ὁ τότε πατριάρχης Ἀλέξιος, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ δῆθεν, νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ πατριάρχης ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ, ἀλλ' εὐρίσκει μὲ ἀπορίαν του νεκρὸν μὲν τὸν βασιλέα, τὴν δὲ Ζωὴν καθημένην ἐπὶ θρόνου λαμπροῦ, ἔχουσαν πλησίον τῆς τὸν Μιχαήλ, καὶ μανθάνει ὅτε προσεκλήθη ἵνα ιερολογήσῃ τοῦτον αὐτῇ. Ἐκθαμβος δὲ γενόμενος ἕστατο ἑννεὸς καὶ ἐνδοιᾶζων περὶ τοῦ πρακτέου, ὅτε ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ Ζωὴ δόντες αὐτῷ μὲν πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ, εἰς δὲ τὸν κληρὸν ἄλλας πεντήκοντα, κατέπεισαν αὐτοὺς νὰ τελέσωσι τὴν ιεροπραξίαν. Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μία τῶν οἰκτροτέρων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καὶ μαρτυρεῖ μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβη ἡ κακοήθεια τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τῶν ἱερωτῶν θεσμῶν.

Ἄλλ' ἡ Ζωὴ ἤτις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον τὸν ἐραστὴν αὐτῆς νομίζουσα ὅτι, ἀντὶ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως, θέλει ἔχει δοῦλον καὶ διάκονον, ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος. Ὁ μὲν Μιχαήλ ἦτο τῳόντι ἄνθρωπος ἀνίκανος νὰ διεξάγῃ τὰ δημόσια πράγματα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔπασχεν ἐξ ἐπιληψίας, ὥστε δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν κατέλαβεν οὐχὶ ἡ Ζωὴ, τὴν κατέλαβεν ὁ πρεσβύτερος τοῦ Μιχαήλ ἀδελφὸς Ἰωάννης, ὅστις πρακτικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ δραστήριος, ἀνέλαβε τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν ὑπὸ τὸ ταπεινὸν ἄξιωμα τοῦ ὀρφανοτρόφου, καὶ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν παλιμβούλων διαθέσεων τῆς βασιλίδος, ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ περιστοιχίσῃ αὐτὴν διὰ γυναικῶν καὶ εὐνούχων οἰκειῶν, δι' ὧν ἐπετῆρει καὶ ἐκανόνιζεν ἅπαντα αὐτῆς τὰ διαβήματα· ἀπεριπάτων τε γὰρ ἐκωλύετο καὶ βαλανείων τε οὐ μετεῖχε, μὴ αὐτοῦ ἐπιτρέψαντος, καὶ ὅλως περιήρετο αὐτῇ πᾶσα ψυχαιγωγία.» Οὕτω δὲ κατοχυρώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀνέθηκε πλεῖστα τῶν πρώτων τοῦ κράτους ἁξιωματῶν εἰς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς, προχειρισάμενος δοῦκα μὲν Ἀντιοχείας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικήταν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν ἄλλον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, πρωτοβεστιάριον δὲ τὸν ἕτερον πάλιν ἀδελφόν του Γεώργιον, καίσαρα δὲ τὸν τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας υἱὸν Μιχαήλ, Νικομηθείας δὲ ἐπίσκοπον συγγενῇ ὡς αὐτὸς τινὰ αὐτοῦ, τὸν εὐνούχον Ἀντώνιον Πάχητα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τῶν

ἐπιφανῶν τοῦ κράτους ἀνδρῶν Κωνσταντῖνος ὁ Δαλασσηνὸς ἐξεδήλωσεν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν χυδαίαν καὶ τριωβολιμαίαν ἐκείνην οἰκογένειαν, ὁ Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸν μὲν Δαλασσηνὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν νῆσον Πλάτην, τὸν δὲ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν αὐτοῦ ἐφυλάκισε, τριῶν δὲ φίλων αὐτοῦ εὐγενῶν καὶ πλουσιῶν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδήμειυσε τὴν περιουσίαν παραδοὺς αὐτὴν εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅστις μετ' οὐ πολὺ προεχειρίσθη καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐνῷ ὅμως ὁ Ἰωάννης ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἐναντιοδοξοῦντας, οἱ μὲν Σαρακηνοὶ ἐκυρίευον τὰ ἐν τῇ Λυκίᾳ Μύρα, ὁ δὲ ἡγεμὼν Ἀβασγίας Παγκράτιος ἐσφετερίζετο ἅπαντα τὰ πρότερον εἰς τὸ κράτος δοθέντα φρούρια, οἱ δὲ Χαλεπῖται ἐξεδίωκον τὸν παρὰ τοῦ βασιλέως πεμφθέντα αὐτοῖς ἀρμοστήν, οἱ δὲ Πετсенέγοι ἐπὶόρθουν τὴν Μοισίαν μέχρι Θεσσαλονίκης προελαύνοντες, οἱ δὲ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐλεηλάτουν τὰς κυκλάδας· αὐὸν οὐδεμία φροντίς ἦν τῷ Ἰωάννῃ, μόνην δ' ἔμμονον ἀσχολίαν εἶχεν, ὅπως ἂν ὁ Δαλασσηνὸς τηροῖτο καὶ μὴ τὰς αὐτοῦ λάθοι διαδράς πλεκτάνας.»

Ἡ μᾶλλον αὐτὸς τε καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἡσχολοῦντο εἰς ἕτερα σπουδαιότατα ἔργα· διότι τῷ 1037 ἐπικρατήσαντος αὐχμοῦ ἐκ μακρᾶς ἀνομβρίας ἐνόμισαν ὅτι διὰ τὴν χρηστὴν αὐτῶν πολιτείαν δικαιουντὰ νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, καὶ ἐποίησαν λοιπὸν λιτανεῖαν, ὁ Ἰωάννης βαστάζων τὸ ἅγιον μαυδύλιον, ὁ μέγας δομέστικος τὴν πρὸς Αὐγάρων ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος τὰ ἅγια σπάργανα. Ἐτέλεσε δὲ καὶ ἄλλην λιτὴν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου. Οὐ μόνον ὅμως δὲν ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζα παμμεγέθους καταρραγεῖσα ἀνέτρεψε τὰ δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι κατεχούσης τὴν πόλιν σιτοδείας, ὁ Ἰωάννης ἡγόρασεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος 100,000 μόδια σίτου καὶ δι' αὐτῶν παρεμύθησε τοὺς πολίτας· ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οὐ μόνον ἡ βιομηχανία ἀλλὰ καὶ ἡ γεωργία ἤκμαζε τότε ἐν ταῖς κυρίως ἐλληνικαῖς χώραις. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι διὰ τὴν συνδρομὴν τοσούτων συμφορῶν ὁ Ἰωάννης ἐνόμισε τῷ 1037 ἀσφαλέστερον νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ ὑπερτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, καὶ ἐζήτησε διὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων μητροπολιτῶν νὰ καθαιρέσῃ τὸν Ἀλέξιον καὶ

νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς πατριάρχης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἀλέξιος αὐτοῦ ψήφῳ ἀρχιερέων, ἀλλὰ προστάζει Βασιλείου τοῦ βασιλέως ἐπέβη τοῦ θρόνου ἀκανονίστως.» Ὁ πατριάρχης ὁμῶς ἀπήντησεν εὐφυῶς ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ παραχωρήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν βυζυζόμενον, ἅμα καθαιρεθῶσι μὲν συγχρόνως οἱ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες μητροπολίται, ἀναθεματισθῶσι δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ στεφθέντες τρεῖς βασιλεῖς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείους τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην μητροπολιτῶν εἶχον χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἰδίως δὲ ὁ Νικομηθεΐας Ἀντώνιος Πάχης, καὶ ἐνταυτῷ αὐτὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ ἀδελφὸς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἐστέφη, ἐδέησε νὰ παύσῃ μὲν πᾶσα αὕτη ἡ σκευωρία, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ τὸ κράτος κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ πλεονέκτου ὀρφανοτρόφου.

Εὐτυχῶς ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, δὲν κατωρθώθῃ νὰ ἐκλείψωσιν ἅπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὅθεν οἱ μὲν Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, οἱ ἐπανειλημμένας ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὰς εἰς τὰς κυκλάδας νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Θρακησίου ἤτοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι στρατηγῶν, καὶ 500 μὲν ζῶντες ἤχθησαν πρὸς τὸν βασιλέα, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀνεσκολοπίσθησαν ἐν τῇ παραλίᾳ ἀπὸ Ἀτραμυττίου μέχρι Στροβίλου· πάλιν δὲ οἱ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδραμόντες χώρας, κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν, τῶν ὁποίων ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος ὁ Χαγὲ, πέμψας 500 αἰχμαλώτους τῷ βασιλεῖ, τοὺς λοιποὺς κατεπόντωσεν· ἡ δὲ ἀποστατήσασα Σερβία ἠναγκάσθη αὐτῇ νὰ ὑποταχθῇ καὶ τελευταῖον ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὅστις, κατ' ἀρχὰς μετατεθείς ἀπὸ τῆς κάτω Μηδίας εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν, μετ' οὐ πολὺ ἐξεπέμφθη ἀπὸ τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν ἐκείνας χώρας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέδειξεν αὐτόθι τὸ τί ἡδύνατο εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ τὸ κράτος, ὅταν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ στρατηγούς. Εἶδομεν εἰς ποίαν ἀνώμαλον κατάστασιν εἶχον περιέλθει τὰ τῆς κάτω Ἰταλίας πράγματα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἅμα καταβαλὼν τοὺς ποικίλους αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολεμίους, εἶχε πέμψει τὸν Ὀρέστην εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, σκοπῶν νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἵνα παγιώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν, καὶ ἀποφασίσας ἐπὶ τούτῳ νὰ ἀνακτήσῃ πρὸ πάντων τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐνόμιζε κάλλιστα

ὅτι ἐνόσφ ἡ παρακειμένη ἐκείνη μεγάλη νῆσος ἦτο εἰς χεῖρας πολεμίων ἀσπόνδων, ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ ἀσφαλὴς τῆς κάτω χερσονήσου κατοχή. Ἀλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπέθανε πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, ὁ δὲ Ὁρέστης ἀνεκλήθη ὑπὸ Κωνσταντίνου Η', ἕτερος δὲ στρατὸς πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Γ' οὐδὲν γενναῖον ἔσχυσε νὰ πράξῃ διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ στρατηγοῦ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις λέγεται ἀξιόμαχος, λέγεται προσέτι ἄθροισθεὶς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι αἱ χώραι αὗται εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἰκανὸν μάχιμον πληθυσμόν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐπὶ Μιχαήλ Δ'. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λογγοβάρδιοι, οἱ ἐγχώριοι καὶ ἀπὸ τινος χρόνου οἱ Νορμαννοὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων οἱ συνεχῶς μεταβαλλόμενοι Κατεπάνω μετὰ κόπου ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοσοῦτους πολεμίους, ὅτε ἐμφύλιός τις μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων ἀγὼν παρέσχεεν εἰς τὴν कुβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν πιθανωτάτην ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀνακτήσῃσι τὴν νῆσον ταύτην, ἣν εἶχον ἀπολέσει πρὸ 200 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Δύο ἀδελφοί, ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ καὶ ὁ Ἀβού-Χάφς, ἤρισαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ ἡττηθεὶς πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀβού-Χάφς ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Κατεπάνω τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας Λέοντος Ὡπου. Ὁ Λέων διαπεράσας εἰς Σικελίαν ἐνίκησε πολλάκις τὸν Ἀβού-Χάφς, ἀλλὰ τότε ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ ὑποπεύσας μήπως οἱ ἐπικουροὶ ἐκεῖνοι ἀποβῶσι κυρίαρχοι, συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ὁμοφρονήσαντες ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον βοήθειαν ἐξ Ἀφρικῆς· ὁ δὲ Λέων μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς αὐτοὺς ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, συνεπαγόμενος 15,000 χριστιανῶν, αἰχμαλώτων ἀπελευθερωθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ ὀρφανοτρόφος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Βασιλείου Β'. Ἐπὶ τούτῳ ἐξέπεμψεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν δύναμιν ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν περιφανῆ Γεώργιον Μανιάκην, μετακομισθεῖσαν αὐτόθι διὰ στόλου τοῦ ὁποίου προΐστατο, ὡς μὴ ὦφειλεν, ὁ πατρίκιος Στέφανος, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ Μανιάκης ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον τῇ 1038, διέταξε νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ στρατεύματα τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας καὶ προσέλαβε

πρὸς τούτοις 300 μισθοφόρους Νορμαννοὺς, ἀγομένους ὑπὸ τριῶν υἱῶν ἑνὸς τῶν ὀνομαστοτάτων μαχητῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης, τοῦ Ταγκρέδου. Οὕτω δὲ αὐξήσας καὶ κατοχυρώσας τὴν δύναμιν ἣν συνεπήγαγεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μανιάκης διεπέρασεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐξεπόρθησεν ἀμέσως τὴν τε Μεσσήνην καὶ τὰς Συρακούσας. Ἐπελθούσης δὲ ἐξ Ἀφρικῆς ἐπικουρίας εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς 50,000 ἀνδρῶν, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος περὶ τὰ λεγόμενα Ῥήματα, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης ὀλοσχερῶς κατετρόπωσε τοὺς πολέμιους, καὶ τοσοῦτος ἐγένετο αὐτῶν φόνος, ὥστε ἐλέγετο ὅτι ὁ παραρρέων ποταμὸς ἐπλημύρηνεν αἵματος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀράβων ὀλίγιστοι περιεσώθησαν, ὁ δὲ Μανιάκης ἐκυρίευσεν μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο 13 ἀλληλοδιαδόχως Σικελικὰς πόλεις, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων ὥκοδόμει ἀκρόπολιν καὶ κατέλειπε φρουρὰν ἱκανὴν ν' ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν τῶν ἐγχωρίων καὶ ἤθελεν οὕτω ἀνακτήσει πᾶσαν τὴν νῆσον καὶ ἀσφαλίσει τὴν κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ὅστις δὲν ἤξεύρομεν πῶς συνέλαβε τὴν ἀγαθὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου εἰς τὸν ἄριστον ἐκείνον στρατηγόν, δὲν παρεσκεύαζεν ἐκ προοιμίου τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ προχειρίσας ἄρχοντα τοῦ στόλου τὸν ἄθλιον γαμβρὸν αὐτοῦ Στέφανον.

Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτέραν κυριαρχίαν ὑπῆγετο ἡ Σικελία, καὶ οἱ ὅποιοι ἐξέπεμπον στόλους καθ' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν παραλίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀγωνισθῶσι διὰ πάσης θυσίας ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου. Τῷ ὄντι μετ' οὐ πολὺ νέος ἐπέπλευσεν εἰς αὐτὴν ἐκ μεσημβρίας στόλος συνεπαγόμενος δύναμιν πολλῇ μείζονα τῆς προτέρας. Ἄν ὁ Στέφανος ἦτο ἄγρυπνος καὶ ἐπιτήδειος, ἡ δύνατο νὰ ἀπαντήσῃ τὸν στόλον τοῦτον ἐν πελάγει, καὶ ἡ νὰ κατατροπώσῃ αὐτὸν, ἡ τοῦλάχιστον νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὸν ζημίαν μεγάλαν πρὸ τῆς ἀποβάσεως. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἀράβων ἡδυνήθη νὰ ἀποβιβασθῇ ἀνέτως εἰς τὴν Σικελίαν καὶ νὰ καταλάβῃ ἀναπεπταμένην τινὰ πεδιάδα, τὰς καλουμένας Δραγίνας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μανιάκης, ἔσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, παραγγεῖλας συγχρόνως τὸν Στέφανον νὰ ἐπιτηρῇ ἀσφαλῶς τὴν παραλίαν, ἵνα μὴ εἰμπορέσωσιν οὗτοι νικηθέντες νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε συγχροτηθείσης μάχης ἐκ παρατάξεως, ὁ Μανιάκης ἔτρεψε κατὰ κράτος τοὺς Ἀράβας, ὧν ἔπεσον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὑπὲρ τὰς 50,000.

Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατώρθωσε λαθὼν τὰς φυλακὰς τοῦ Στεφάνου νὰ διαφύγῃ εἰς Ἀφρικὴν. Ὁ Μανιάκης ὦν πρὸ καιροῦ δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ ναυάρχου, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ὁργὴν του ὅταν τὸν ἀπήντησε, καὶ περιυβρίσας αὐτὸν καὶ κτυπήσας κατὰ κεφαλῆς, ἀπεκάλεσε ῥάθυμον, ἄνανδρον καὶ προδότην τῶν πραγμάτων τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀποφασίσας νὰ ἐκδικηθῇ γράφει ἀμέσως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ὅτι ὁ Μανιάκης μελετᾷ ἀπόστασιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Στέφανος ἦτο, ὡς ἡξεύρομεν, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ παντοδυνάμου Ἰωάννου· ὅθεν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ πιστευθῇ, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ μὲν Μανιάκης ἀπάγεται δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, πᾶσα δὲ ἡ ἀρχὴ ἀνατίθεται εἰς τὸν Στέφανον, συνεχεπεμφθέντος αὐτῷ καὶ τινος εὐνοῦχου Βασιλείου Πεδιαδίτου. Τοῦτο ἤρκεσεν ἵνα οἱ Ἕλληνες ἀπολέσωσιν ἐντὸς μικροῦ τὴν ἀνακτηθεῖσαν Σικελίαν. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγχώριοι Ἀραβες, βοθηούμενοι πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὁμοθησκαν καὶ ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς δειλίας, τῆς ῥαστώνης καὶ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν αὐτοκρατορικῶν ἡγεμόνων ἐκυρίευσαν μέχρι τοῦ 1041 ὅλας τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καταληφθείσας πόλεις, πλὴν μόνως τῆς Μεσσήνης, τὴν ὁποίαν διέσωσαν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον οἱ ἐπιτήδειοι ἀγῶνες τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Κατακαλὼν Κεκαυμένου, ἐνὸς τῶν λαμπροτέρων ἀξιωματικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅστις τὸ κύριον μόνον, ὡς φαίνεται, ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὸν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ δομέστικον τῶν σχολῶν Κατακαλὼν, καὶ τὸν ὁποῖον θέλομεν ἴδει βραδύτερον πρωταγωνιστοῦντα ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οἱ δύο αὐτοῦ ἀρχηγοί, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Πεδιαδίτης, ἔφυγον ἐν τῷ μεταξὺ αἰσχροῦς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ὅταν ἀπῆλθε δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Μανιάκης, ἐστάλη Κατεπάνω τῆς κάτω Ἰταλίας ὁ Μιχαὴλ Δοκειανὸς ἄνθρωπος ἀνάξιος, ὅπως ὅλοι ὅσοι ἀπελάμβανον τὴν ἰδιάζουσιν τοῦ ὀρφανοτρόφου εὐνοίαν. Ὁ Δοκειανὸς ἀφικόμενος περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς ἐκείνους, τοὺς ὁποῖους ἐπιτηδείως εἶχε προσοικειωθῇ ὁ Μανιάκης, καὶ οἵτινες εἶχον οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰ κατορθώματα αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲν ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ συμπεφωνημένον σιτηρέσιον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποσταλέντα ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου, περιύβρισε καὶ ἐμαστίγωσεν, ἀναγκάσας τοὺς γενναίους ἐκείνους πολεμιστὰς νὰ γίνωσιν ἀπὸ συμμάχων πολέμιοι. Τότε τῶντι οἱ Νορμαννοὶ ἀτελπισθέντες ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὴν κάτω

Ἰταλίαν δι' ἴδιον λογαριασμόν καὶ ἀθροίσαντες μὲν πλῆθος πολὺ τυχοδιωκτῶν ἀπὸ τῆς ἄνω καὶ τῆς μέσης χερσονήσου, ὁδηγούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν υἱῶν τοῦ Ταγκρέδου, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1041 τὸν ἐν λόγοις μὲν αὐθάδῃ, ἐν ἔργοις δὲ ἀδέξιον Δοκειανόν. Ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε μὲν ἤδη αὐτὸν καὶ ἐξέπεμψε νέον Κατεπάνω, τὸν Βοϊωάννην, ὅστις ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' πεμφθέντα αὐτόθι ὁμώνυμον στρατηγὸν καὶ ὑπελαμβάνετο ἔχων ικανότητα τινά· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν προσέλαβε καὶ δύνάμιν νέαν ἀποχρῶσαν, ἠττήθη ὡσαύτως κατὰ κράτος καὶ ἡχμαλωτεύθη καὶ ἐν θριάμβῳ περιήχθη μέχρι Βενευέντου· ὥστε ἐν ἔτει 1041, ἐνῶ ἀπεβάλλετο πᾶσα ἡ Σικελία, πλὴν τῆς Μεσσήνης, συγχρόνως ἀπεβάλλετο καὶ ἡ κάτω Ἰταλία πλὴν τεσσάρων πόλεων, Βρεντησίου, Ὑδροῦντος, Τάραντος, καὶ Βάριος· πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ χώρα εἶχε περιέλθει ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Νορμαννῶν.

Ἀλλὰ ἐν γένει τὰ πράγματα εἶχον κακῶς. Ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν Ἀβασγίας Παγκράτιος δὲν ἔπαυσε ἐνοχλῶν τὴν Ἰβηρίαν, ὁ Ἰωάννης ἐπέμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς ικανότητος τοῦ ὁποίου ὅμως, ἂν καὶ τὸν εἶχε χειροτονήσει δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐδίσταζεν, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτὸς, διότι ὑπέσχετο ὅτι θέλει ἐξαποστείλει αὐτῷ ὡς σύμβουλον καὶ παραστάτην ἐν τοῖς πολέμοις, τὸν Δαλασσηνόν· δὲν ἔπραξε δὲ τοῦτο, καὶ ἀπ' ἐναντίας, ἐπιτείνων τὴν κατὰ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς ἔχθραν, ἐξώρισε τοὺς δύο ἀδελφούς του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους συγγενεῖς· ὥστε ὁ δομέστικος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος. Ἀφ' ἐτέρου ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Στέφανος δραπετεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέλαβε τὴν πάλαι ἀρχὴν, ἐκδιώξας τὸν στρατηγὸν Σερβίας Θεόφιλον Ἑρωτικόν καὶ κατατροπώσας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντα ἀμαθέστατον εὐνοῦχον Γεώργιον Προβατῆν. Τὸ δὲ χεῖριστον, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος 1040 ἐπανεστῆ καὶ ἡ Βουλγαρία. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην προεκάλεσεν ἡ χρηματικὴ πλεονεξία τοῦ ὀρφανοτρόφου. Ὁ Βασίλειος Β' ὅτε καθυπέταξε τὰς χώρας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλλοτε καταληφθείσας, δὲν μετέβαλε τὸν τρόπον τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ὅπως εἶχεν ὀρισθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ· ὥστε ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἕκαστον ζευγᾶριον ἐξηκολούθει νὰ δίδῃ «σίτου μόδιον ἓνα, καὶ κέγγρου τοσοῦτον, καὶ οἶνου στάχμον ἓνα.» Ἀλλ' ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ἀντὶ τοῦ εἰς

εἶδη φόρου, ἀπήτησε τὴν εἰς νομίσματα πληρωμὴν αὐτοῦ, δι' ὃ δυση-
ρεστήθησαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκείνων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μάλιστα
πρὸ εἰκοσαετίας χειρωθέντες ἔσωζον ἁκμαίαν τὴν πρὸς τοὺς κυριάρχας
ἀντιπάθειαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1040 ὁ Βούλγαρος
Πέτρος Δελεάνος, ὅστις ἦτο δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς, ἀποδράς
ἐκ τῆς πόλεως καὶ περιπλανηθεὶς μέχρι Βελιγραδίου, εἶπεν ἑαυτὸν υἱὸν
Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Σαμουήλ, καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν ὁμο-
φύλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἀποστασίας. Ὁθεν ἀνηγορεύθη βασι-
λεὺς Βουλγαρίας καὶ ἀνευφημήθη εἰς διαφόρους τῶν μερῶν ἐκείνων πό-
λεις, εἰς Ναϊσσὸν (Νίσσαν), εἰς Σκούπια, καὶ ἀλλαχοῦ, παντοῦ δὲ ὅθεν
διήρχετο ἐφονεύοντο ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως οἱ ἐναντίοι. Ταῦτα μα-
θὼν ὁ στρατηγὸς Δυρραχίου Βασίλειος Συναδηνὸς ἔσπευσε νὰ καταπο-
λεμήσῃ τὸν Δελεάνον, πρὶν ἢ αὐξήσῃ τὸ κακόν. Ἀλλὰ καθ' ὅδον ἔρ-
χεται εἰς ῥῆξιν πρὸς ἓνα τῶν ὑποστρατῆγων, τὸν Μιχαήλ Δερμοκαΐ-
την, ὁ δὲ διαβάλλει αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ὡς μελετῶντα ἀποστα-
σίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Συναδηνὸς ἦτο ἀξιοματικὸς γενναῖος καὶ δρα-
στήριος, ὁ δὲ Δερμοκαΐτης ἄνθρωπος ἄπειρος καὶ φαῦλος, φυσικῶ τῷ
λόγῳ ὁ Ἰωάννης τὸν μὲν πρῶτον καθήρесе διατάξας νὰ φυλακισθῇ ἐν
Θεσσαλονίκῃ, διώρισε δ' ἅντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τὸν κατήγορόν του.
Ἀλλ' ἐὰν ἡ κακία ἔχῃ τὴν λογικὴν τῆς, ἔχουσι τὴν λογικὴν αὐτῶν
καὶ τὰ πράγματα. Ὁ Δερμοκαΐτης, ἅντ' ἡ νὰ πολεμήσῃ τὸν Δελεάνον,
ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ γυμνώσῃ τὸ ὑπήκοον καὶ αὐτὸν τὸν στρατόν·
ἔπειτα δὲ, φοβηθεὶς τὴν δυσἀρέσκειαν τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν, ἔφυγε
διὰ νυκτὸς, καὶ τότε ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ
Δαλματῶν καὶ πιστῶν τινῶν Βουλγάρων, ἀποστατήσας τῶντι προε-
χειρίσατο βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ἓνα τῶν ἀξιοματικῶν αὐτοῦ, τὸν
Τειχομηρόν, διακεκριμένον ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Καὶ λοιπὸν δύο
ἤδη ἐγένοντο στάσεις Βουλγάρων, ἡ μὲν ἀνευφημοῦσα τὸν Δελεάνον, ἡ
δὲ τὸν Τειχομηρόν. Ἀλλ' ὁ Δελεάνος πανουργότερος ὢν ἔπεισε τὸν Τει-
χομηρόν διὰ φιλικῶν γαμμμάτων νὰ συμπράξωσιν ἅμα δὲ συνελθόν-
των τῶν δύο στρατευμάτων, ἐλάλησε πρὸς αὐτὰ λέγων ὅτι εἰ μὲν θέ-
λωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἔγγονον ὄντα τοῦ Σαμουήλ, ἃς ποιήσωσιν ἐκ-
ποδῶν τὸν Τειχομηρόν, εἰδὲ προτιμῶσι τοῦτον, ἃς ἀφαιρέσωσιν αὐτὸν
ἐκ μέσου, διότι, προσέθηκε, αὐτοῦ ἐριθάκους μία λόχμη οὐ τρέφει, οὔτε
μία χώρα εὐοδοθήσεται ὑπὸ δύο κυβερνωμένη ἀρχηγῶν. Ταῦτα δὲ
εἰπόντος αὐτοῦ πολὺς ἡγήρθη θόρυβος, ἀλλ' οἱ πλείονες εἶπον ὅτι αὐ-

τὸν μόνον θέλουσιν ἀρχηγὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὁ μὲν ἄθλιος Τειχομη-
ρὸς ἐλιθοβολήθη, ὁ δὲ Δελεάνος, παρλαβὼν ἀπάσας τὰς δυνάμεις,
ῥομφησε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ, πάσχων ὡς ἡξέυρομεν ἤδη ἐξ ἐπιληψίας, ἐνό-
μισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπευθῇ ἐὰν πέμψῃ εἰς ὅλα τὰ θέματα καὶ τὰς
νήσους τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα δύο, τοῖς δὲ μονάχοις
ἀνὰ ἓν νόμισμα. Πλὴν δὲ τούτου ἐπὶ τῇ αὐτῇ πάντοτε ἐλπίδι τῆς थे-
ραπείας, ἐβάπτιζε καὶ παιδας ἀρτιγενεῖς, δίδων ἀνὰ νόμισμα ἓν καὶ
μιλιαρίσια τέσσαρα. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, τὸ δὲ
κακὸν ἐπετεινετο μᾶλλον, προστεθείσης καὶ ὕδρωπικῆς νόσου, ἀνέθη-
κεν ἤδη ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, καὶ διέ-
τριβε τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον ἐν Θεσσαλονίκῃ προσευχόμενος εἰς τὸν
τάφον τοῦ καλλινίκου ἐκείνου μάρτυρος. Περὶ ταῦτα δὲ ἡσχολεῖτο ὅτε
ἐπλησίασεν ὁ Δελεάνος· οὐδ' εἶχε φαίνεται πλήρη πίστιν εἰς τὸν ἅγιον
παρὰ τοῦ ὁποίου ἐπεκαλεῖτο σωτηρίαν, διότι, ἅμα μαθὼν ὅτι ἐπέρχον-
ται οἱ πολέμιοι, ἐδραπέτευσεν κατεσπευσμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν,
καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὅσα εἶχε χρήματα καὶ πολύ-
τιμα πράγματα, τὰ ὅποια πάντα παρήγγειλε τὸν Μανουὴλ Ἰβάτσην,
οἰκεῖον ὄντα, νὰ μετακομίσῃ κατόπιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἄλλ' ὁ
Ἰβάτσης οὗτος, ὅστις ἦτο πιθανώτατα υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου Βουλγάρου
στρατηγοῦ τοῦ τοσούτον πεισματωδῶς κατὰ τοῦ Βασιλείου Β' ἀντα-
γωνισθέντος, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ βασιλέως, ἠύτο-
μόλησε μεθ' ὅλων ἐκείνων τῶν πολυτίμων πραγμάτων πρὸς τὸν Δελεά-
νον. Τότε ὁ νεοχειροτόνητος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, μὴ ἔχων φαί-
νεται τὰ ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὄργανα, ἐτράπη
πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν· καὶ διὰ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Καυ-
κάνου ἐκυρίευσεν τὸ Δυρράχιον, διὰ δὲ ἐτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Ἀνθίου,
κατετρόπωσε τὸν στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος Ἀλλακκασέα, εἰς μάχην
κρίσιμον περὶ Θήβας συγκροτηθεῖσαν, καθ' ἣν ἔπεσον μέγα πλῆθος
Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως κάτοικοι,
μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς καταπιέσεις τοῦ αὐτόθι εἰσπράκτο-
ρος τῶν δημοσίων φόρων Ἰωάννου Κουτσομύτου, τοῦτον μὲν κατεμέ-
λισαν, αὐτοὶ δὲ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, πλὴν τῆς πρω-
τεύουσας τοῦ θέματος. Ἐν γένει ἡ ἐπανάστασις αὕτη καὶ ἤρχισε καὶ
ἐξηπλώθη ἕνεκα τῆς ἀδυσωπότητος χρηματολογίας τοῦ ὀφφανοτρόφου
Ἰωάννου. Εἶδομεν ὅτι ἀπῆτησεν εἰς χρήματα τοὺς φόρους τῶν Βουλ-

γάρων, ἀλλὰ πρὸ τούτου φαίνεται ὅτι εἰσέγαγε καὶ νέα εἶδη φόρων, ἐξ ὧν εἰς ἥτο καὶ τὸ λεγόμενον ἀερικόν, ὅστις ἐπινοηθεὶς ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ καταργηθῆ· ἥτο δὲ πιθανώτατα φόρος ἐπὶ τῶν θυρίδων ἐκάστης οἰκίας τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου, καὶ συνίστατο νῦν εἰς τέσσαρα ἢ ἐξ ἧ καὶ εἴκοσι νομίσματα καταβλητέα παρ' ἐκάστου τῶν χωρίων ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ δυσχέρεια ἀπέβη γενικὴ καὶ ὑπετρέφετο ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἄλλων κακιῶν τῆς τοῦ ὀρφανοτρόφου διοικήσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, ἧς προΐσταντο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος καὶ ὁ Ἰωάννης Μακρεμβολίτης, οἵτινες ἐξωρίσθησαν καὶ ἐδημεύθησαν. Καὶ εἰς Μεσάνακτα τῆς Φρυγίας πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ συνώμοσαν κατὰ τοῦ δομestίκου Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον ἀγανακτοῦντες ἔβλεπον κατέχοντα τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατηγικὸν ἀξίωμα· ἀλλὰ προδοθῆντες οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτυφλώθησαν, ὁ δὲ προϊστάμενος τῆς συνωμοσίας Γεώργιος Ταρωνίτης, βασανισθεὶς, ἀπεστάλη πρὸς τὸν ὀρφανοτρόπον, χωρὶς νὰ λέγεται τί ἐπὶ τέλους ἀπέγινεν.

Ἀλλὰ καίτοι αἱ συνωμοσίαι αὗται προελαμβάνοντο, ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἀπέβαλε μέγα μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰβηρίας, καὶ σχεδὸν ὅλην τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν, δυσκόλως ἤθελε κατισχύσει τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, ἐὰν μὴ συνετέλει εἰς τοῦτο ἐπιφανὴς τις Βούλγαρος. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1040, ὀλίγους μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐδραπέτευsen αἰφνης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πατρίκιος Ἀλουσιάνος, δεύτερος υἱὸς τοῦ Ἀαρῶν, ἀδελφοῦ τοῦ πάλαι βασιλέως Σαμουήλ, στρατηγὸς δὲ ἤδη ὧν τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Θεοδοσιουπόλεως. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρονογράφους, ὁ Ἀλουσιάνος ἐδραπέτευσε, διότι ὁ ἅπληστος Ἰωάννης τὸν ἠνάγκασε νὰ καταβάλῃ 50 λίτρας χρυσοῦ καὶ πλὴν τούτου ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτὸν κάλλιστόν τι χωρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν Καππαδοκίᾳ. Ζητήσας δὲ ἀλλὰ μὴ τυχὼν θεραπείαν τοῦ ἀδικήματος παρὰ τοῦ βασιλέως, ὁ Ἀλουσιάνος ἀπηλπίσθη, ὡς λέγεται, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸν Δελεάνον, ὅστις, φοβούμενος μήπως οἱ Βούλγαροι ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν μᾶλλον κύριον, ὡς γνήσιον ἀπόγονον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, συνεβιβάσθη πρὸς αὐτὸν, τὸν κατέστησε κοινωνὸν τῆς βασιλείας, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ στρατιὰν 40,000 ἀνδρῶν, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἀλουσιάνος ἐπιχειρήσας τὸ ἔργον ἡττᾶται κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ προστά-

του τῆς πόλεως, εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσον μὲν 15,000 Βουλγάρων, ἡχμαλωτεύθησαν δὲ ὄχι ὀλιγώτεροι τούτων. Οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν παρὰ τῷ Δελεάνῳ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀποτυφλώνει μὲν τὸν Δελεάνον διὰ προδοσίας, φυγῶν δὲ ἔρχεται πρὸς τὸν βασιλεῖα Μιχαήλ εἰς Μοσνουπόλιν. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἀναβιβάσας τὸν πρόσφυγα εἰς τὸ τῶν μαγίστρων ἀξίωμα, καὶ ἐκπέμψας πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον εἰς Βυζάντιον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δηλαδὴ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένας χώρας, συνέλαβε τὸν Δελεάνον, καὶ τὸν Ἰθάτσην, διέλυσε ἐυχερῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν. Οὕτω παριστῶσι τὰ πράγματα οἱ χρονογράφοι· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποπτεύομεν ὅτι ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δραπέτευσις τοῦ Ἀλουσιάνου παρεσκευάσθη μᾶλλον ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ οὗτος, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων τῆς Βουλγαρίας διὰ τῆς τοῦ Δελεάνου ἀποτυφλώσεως, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅπως δὴ ποτε τοιουτοτρόπως κατεβλήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 1041 ἡ μεγάλη ἐκείνη στάσις ἢ διαρκέσασα ἔτος περίπου ὅλον, οἱ δὲ Βούλγαροι κατέστησαν αὐθις ὑπήκοοι τοῦ κράτους. Ἀλλ' οἱ Σέρβοι παρέμειναν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Στέφανον Βοϊσθλαῦον, καὶ συγχρόνως συνέβη, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις, ἄλλη πάλιν στάσις. Λέγομεν ὡς φαίνεται, διότι οἱ χρονογράφοι οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν, μόνη δὲ μαρτυρία περὶ αὐτῆς εἶναι ῥουνική τις ἐπιγραφὴ, περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τῆς ὁποίας ὅμως ὑπάρχουσι τινες οἱ ἔχοντες ἔτι δισταγμούς. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἡξέουρουν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος ἔστατο ἀκόμη, οὐχὶ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὡς εἶπόν τινες, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῷ ἐξ ἐναντίας τοῦ λιμένος, ἐκεῖ περίπου ὅπου σήμερον ὑπάρχει ὁ Τινάνειος κῆπος ἢ ἡ πλατεῖα τοῦ Θεμιστοκλέους, κολοσσικὸς λέων, ὅστις, εἰ καὶ καθήμενος, εἶχε δέκα περίπου ποδῶν ὕψος, καὶ ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ὠνομάσθη ἐπὶ πολὺν χρόνον λιμὴν τοῦ λέοντος ἢ τοῦ δράκου. Ὁ λέων οὗτος ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ὁ μόνος διαρκὴς κάτοικος τοῦ λιμένος τούτου, περὶ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ μία καὶ μόνη οἰκία πλησίον τοῦ λέοντος κατεσκευασμένη καὶ χρησιμεύουσα ὡς ἀποθήκη ἐμπορευμάτων καὶ ὡς

τελωνεῖον. Ἀλλὰ τῷ 1688 ἀπήχθη καὶ ὁ ἐρημίτης ἐκεῖνος τοῦ Πειραιῶς εἰς Ἐνετίαν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου Ἐνετοῦ νυχάρχου καὶ δόγου Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὡς ἐν τῶν τροπαίων τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθείσης ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἣν συνέβη ἡ τοῦ Παρθενῶνος διάρρηξις. Μόλις δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος παρετηρήθη ὅτι ὁ λέων οὗτος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν πλευρῶν ἐπιγραφὴν τινα ῥουνικὴν ἥτοι σκανδιναικὴν. Ἀλλὰ μέχρι ἐσχάτων πᾶσαι αἱ περὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἀπόπειραι εἶχον ἀποτύχει, καὶ τινες μάλιστα ἤρχισαν νὰ ἀμφιβάλλωσιν ἂν οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι ἦσαν τῶνόντι ῥουνικοὶ, καὶ ὅχι φοινικικοὶ ἢ ἄλλοι παναρχαῖοι ἄτιανοί. Τελευταῖον τῷ 1856 ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος Ῥάφν ἐδημοσίευσεν ἐρμηνείαν τινὰ τῆς ἐπιγραφῆς διαλαμβάνουσαν, ὡς πρὸς μὲν τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λέοντος πλευρᾶς, τὰ ἐξῆς. «Ὁ Χάκων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Οὐλφ, Ἀσμουνδ καὶ Ὁερν ἐκυρίευσαν τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς ἐπέβαλον βαρεῖας χρηματικὰς ποινὰς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Δᾶλκ ἤχημαλ-τεύθη εἰς ἀπωτάτω κειμένης χώρας· ὁ Ἐγίλ καὶ ὁ Ῥαγνάρ ἐστράτευσαν εἰς Ῥουμανίαν καὶ Ἀρμενίαν.» Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὁ Ῥάφν ἀνέγνωσε τάδε. «Ὁ Ἀσμουνδ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῖς Ἀσγεῖρ, Θορλεῖφ, Θόρδ, καὶ Ἰθάρ ἐχάραξαν τοὺς ῥούνους τούτους, ἐκ παραγγελίας τοῦ Χαράλδ τοῦ Μακροῦ, ἂν καὶ οἱ παρωργισμένοι Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσι τοῦτο.» Ἀλλὰ καὶ εἰς ταύτην τὴν ἐρμηνείαν ἐγένοντο ἀντιρρήσεις. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐξ ὅλων τούτων τῶν προαναφερθέντων Βαριάγων ὁ μόνος καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς εἶναι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς, ὅστις παρίσταται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἀρχηγὸς τῶν καταβαλόντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος στάσιν μαχητῶν. Ὁ πολυθρύλητος οὗτος Χαράλδ, ἀνεχώρησε περὶ τὸ 1030 ἐκ τῆς βορείου αὐτοῦ πατρίδος καὶ κατελθὼν εἰς Βυζάντιον διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1033 ἕως τοῦ 1043 ἀρχηγὸς τῆς ἐκ Βαριάγων συγκειμένης μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, πολεμήσας πολλάκις πρὸς τοὺς Βουλγάρους, πρὸς τοὺς ἐπανειλημμένως τότε ἐπιτεθέντας κατὰ τοῦ κράτους Ἀραβας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὸν Μανιάκην. Ἐν τῷ μεταξὺ διετέλεσεν ἐραστὴς τῆς Μαρίας, ἀνεψιᾶς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, ἡγαπήθη καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀκολάστου ταύτης γραίας, εἰς τῆς ὑποίας ὅμως δὲν ἀνταπεκρίθη τὰ αἰσθήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέστρεφεν εἰς τὰ ἴδια συναπαγόμενος τοσοῦτον χρυσόν, ὥστε 12 νεανῖαι μόνις ἠδύναντο νὰ μετα-

κομίσωσιν αὐτόν. Ἐκεῖ ἐβασίλευσε τῆς Νορβηγίας τῷ 1047, καὶ βραδύτερον συμμετέσχεν ὡς σύμμαχος τοῦ Νορμαννοῦ Γουλιέλμου τῆς μεγάλης τούτου κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχειρήσεως· ἔπεσε δὲ τῷ 1066 ἐν τῇ μάχῃ δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος κατέκτησε τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ ἱδρυσεν ἐν αὐτῇ τὴν νορμαννικὴν κυριαρχίαν, τὴν τοσοῦτον ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας, κοινωνίας καὶ γλώσσης. Αἱ πληροφορίες λοιπὸν ὅσας ἔχομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐκείνου ἥρωος, τοῦ ὁποίου αἱ περιπέτειαι ἐνθυμίζουσιν εἰς πολλὰ τοὺς πρωταθλητὰς τῶν ἡμετέρων ἡρωϊκῶν χρόνων, συμβιβάζονται πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ῥάφν ἀναφερόμενα γεγονότα· διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς διετέλεσεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μετὰ πολλῶν ὁμοφύλων· ὥστε ἐνόσφ δὲν ἀποδειχθῇ ἄλλως ἡμαρτημένη ἡ ἐρμηνεία αὕτη, δικαιούμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰς ὀλίγας περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις, ὅσαι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ταύτην τῆς στάσεως τῶν Ἀθηναίων τὴν περιστολὴν. Λέγομεν τὴν περιστολὴν τῆς στάσεως, καθότι περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς στάσεως οὐδὲν πλείοτερον γνωρίζομεν. Ὁ Χόπφ ὑποθέτει αὐτὴν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ Σλαύων ἢ Σαρακηνῶν γενομένην, ἢ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ξενικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον νομίζομεν ὅτι, ὅπως ἡ τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Νικοπόλεως, ὑπῆρξε παράρτημα τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτέλεσμα τῶν δεινῶν τοῦ ὀρφανοτρόφου καταπίεσεων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι εἰκασίαι. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι ὁ Πειραιεὺς τότε δὲν ἦτο ἔρημος ὡς βραδύτερον, ἀλλὰ κατωκίετο, ἀφοῦ περὶ τῆς κυριεύσεως αὐτοῦ μόνου γίνεται λόγος καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως ταύτης φαίνεται κατασταλεῖσα ἡ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ μὲν ἐπιβληθεῖσαι χρηματικαὶ ποιναὶ λέγονται βαρεῖαι· ἀλλ' ἴσως κατὰ τὰ λοιπὰ οἱ μαχηταὶ ἐκεῖνοι τῆς Ἀρκτου ἀνεδείχθησαν ἐπιεικεῖς ὅπως οὖν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς ὁποίας δὲν ἦσαν παντελῶς ἀναίσθητοι. Τοῦλάχιστον εἰς τὰ δημῶδη ἄσματα τοῦ Βορρά κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φημίζεται «ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὡς μήτηρ πάσης ἐπιστήμης καὶ τροφὸς πάντων τῶν φιλοσόφων καὶ μηδεμίαν ἔχουσα ὁμοίαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν φήμην.» Αἱ δὲ παραδόσεις αὗται δὲν ἀπέβησαν βεβαίως κοιναὶ εἰς τὰς ὑπερβορείους ἐκείνας χώρας εἰμὴ διὰ τῶν Σκανδιναυῶν οἵτινες εἶδον καὶ ἐσεβάσθησαν ταῦτα τῆς ἀρχαίας δόξης τὰ λείψανα.

Ἐνῷ δὲ ἀκατάπαυστοι στάσεις ἀνέσειον τὸ κράτος καὶ ἐπανειλημμέναι ἦνται ἡκρωτηρίαζον αὐτὸ, ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις πολλή συνέβαιεν ἀνωμαλία. Ἔτι ἀπὸ τοῦ 1038 ἡ Ζωὴ ἐπεχείρησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ὀρφανοτρόφον· ὁ δὲ, καίτοι προλαβὼν τὴν ἐπιβουλήν, δὲν ἐξεδικήθη, διότι ἐφοβεῖτο μήπως, ἐκλιπούσης τῆς βασιλίδος, περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἀδελφὴν Θεοδώραν, διὰ τὴν σωζομένην πρὸς τὸν μακεδονικὸν οἶκον εὐλάβειαν, καὶ τοῦτου γενομένου ἡ Θεοδώρα συζευχθῇ τινὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους, ὅστις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ τὴν παράτασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ διαφύγῃ ἐπὶ πολὺ τὸν κίνδυνον ὃν προέβλεπεν, ἂν καὶ ἄλλοθεν προελθόντα. Ὁ Μιχαήλ Δ', τοῦ ὁποίου ἡ ὑγεία ἐχειροτέρευε καθ' ἐκάστην, ἀπεβίωσε τὴν 10 δεκεμβρίου 1041, ὥστε ἡ Ζωὴ ἔμεινε μόνη τῶν πραγμάτων κυρία. Ἀμα δὲ τοῦτου γενομένου, αὕτη ἐξώρισε τὸν ὀρφανοτρόφον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον. Συγχρόνως ὅμως, δὲν ἤξεύρομεν πόθεν κινουμένη, υἱοθέτησε τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν, τὸν Καίσαρα Μιχαήλ, καὶ ἐστεψεν αὐτὸν βασιλέα τῇ 11 δεκεμβρίου. Ὁ Ζωναρᾶς βεβαιοῖ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἰωάννου· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Γλυκᾶς λέγουσι ῥητῶς ὅτι ὁ ὀρφανοτρόφος ἐξωρίσθη πρὸ τῆς εἰσποιήσεως καὶ τῆς στέψεως. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν ἐπομένων συναγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὡσαύτως ἐξορισθῇ πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ ἀνεψιοῦ, του, ὥστε ἡ μαρτυρία τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Γλυκᾶ φαίνεται πιθανωτέρα, ἂν καὶ οὐδὲ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται πῶς ἡ Ζωὴ ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ ἑαυτὴν εἰς τὸν ἀνεψιόν, ἀφοῦ ἐξώρισεν ὅλους αὐτοῦ τοὺς θεῖους. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Μιχαήλ Ε', περιποιηθεὶς κατ' ἀρχὰς τὴν βασιλίδαν, κατέπεισεν αὐτὴν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ νὰ προχειρίσῃ νωβελήσιμον τὸν θεῖόν του Κωνσταντῖνον. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς δεξιώσεως ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ πλήθους κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τὰ μέσα ἀπριλίου 1042 τῇ κυριακῇ τῇ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς βασιλίδος. Καὶ τῶνόντι ἅμα μὲν ἐπιστρέψας ἐκ τῆς προελεύσεως εἰς τὰ βασίλεια, ἀπέπεμψε τὸν φίλον αὐτῆς πατριάρχην Ἀλέξιον εἰς τὴν ἐν τῷ Στενῷ μονὴν αὐτοῦ, τὴν δ' ἐπελθοῦσαν νύκτα περιώρισεν εἰς Πρίγκηπον τὴν Ζωὴν, διατάξας νὰ ἀποκαρῇ μοναχὴ. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἡμέραν πολλὰ πρῶτὶ παρήγγειλε τὸν ἑπαρχον τῆς πόλεως νὰ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ φόρῳ τοῦ μεγάλου

Κωνσταντίνου εἰς ἐπήκοον ἀπάντων τῶν πολιτῶν διακήρυξιν, ἣ καθὼς λέγει αὐτὴν ὁ Κεδρηνὸς ἀναφορὰν, διαλομβάνουσαν «ὅτι περ κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν φανεῖσα, ἐξώριστα παρ' ἐμοῦ, συμφρονῶν δὲ ταύτῃ καὶ ὁ Ἀλέξιος ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας. Ὑμεῖς δὲ ὁ ἐμὸς λαὸς, εἰ τὴν ἐμὴν εὖνοιαν διατηροῖτε πρὸς ἐμέ, μεγάλων τιμῶν καὶ ἀγαθῶν τεύξεσθε καὶ ζωὴν ἄλυπον καὶ καθαρὰν ζήσεσθε.» Ἀλλὰ τότε ἐνόησεν ὅτι αἱ ἐπευφημῖαι τῆς προτεραίας ἀπηυθύνοντο εἰς τὸν θετὸν υἱὸν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Στεφάνου ἐκείνου, ὅστις πρὸ μικροῦ ἀπώλεσε τὴν Σικελίαν καὶ ἐπωνομάζετο περιφρονητικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ *καλαφάτης*, εἴτε διότι τοῦτο μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα ἄλλοτε, εἴτε διότι τοσοῦτον ἀνίκανος ἀνδείχθη ναύαρχος, ὥστε τὸ πλῆθος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἐπωνυμίου τούτου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο ἐπιτηδειότερος νὰ ἐπισκευάζῃ πλοῖα, ἢ νὰ ἡγῆται στόλων. Πλὴν δὲ τούτων ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀγανακτήσῃ βλέπων ἄνθρωπον ὅστις πρὸ τεσσάρων μόλις μηνῶν εἶχεν ὁμόσει ἐνώπιον τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ εὐπείθειαν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν θετὴν μητέρα, ὑβρίζοντα ἤδη αὐτὴν καὶ κακοποιούντα. Ὅθεν ἅμα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου ἡ διακήρυξις τοῦ Μιχαήλ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, φωνὴ ἀντήχησεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς βασιλείας σιγῆς, λέγουσα ὅτι «ἡμεῖς σταυροπάτην καὶ καλαφάτην βασιλέα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωὴν.» Καὶ εὐθὺς ἅπας ὁ λαὸς ἀνεβόησεν «ἀνασκαφεῖται τὰ ὅσα τοῦ καλαφάτου,» καὶ ἄρπάσαντες ἕκαστος λίθους καὶ βάρβα καὶ τὰ παρατυχόντα ξύλα, τὸν μὲν ἑπαρχον μικροῦ δεῖν ἀπέκτειναν, ἐὰν δὲν ἐπρόφθανε νὰ φύγῃ, αὐτοὶ δὲ ἑδραμον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπιστρέψει ὁ πατριάρχης καὶ ὅπου συνῆλθεν ἅπασα ἡ σύγκλητος, ἀπαιτοῦντες ἅπαντες τὴν ἐπιστροφὴν τῆς βασιλείας. Ἐπειδὴ δὲ ἤξευρον ταύτην εἰς χεῖρας τοῦ Μιχαήλ εὐρισκομένην, ἐνόμισαν συγχρόνως συνετὸν νὰ φέρωσιν ἀπὸ τοῦ Πετρίου εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐνδύσαντες αὐτὴν ἄλουργίδα βασιλικὴν, ἀνευφήμησαν Ἀνασσαν σὺν Ζωῇ τῇ ταύτης ἀδελφῇ. Τούτων δὲ γενομένων ὥρμησαν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ διαρρόων σημείων, ἰδίως διὰ τοῦ ἵπποδρόμου, ἐπείγόμενοι νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαήλ. Ὁ δὲ ἰδὼν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας ματαιωθείσας καὶ ἀποδειλιάσας πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν κίνησιν τοῦ λαοῦ, ἐνόμισεν οὐχ ἥττον ὅτι δύναται ἔτι νὰ σωθῇ, ἐὰν ἐπαναγάγῃ τὴν Ζωὴν. Προσαγαγὼν λοιπὸν

αὐτὴν ἐκ Πριγκήπου καὶ ἀποδύσας τὰ μοναχικὰ καὶ περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ ἱμάτια, συναπῆλθε μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ κοχλίου εἰς τὸν ἱπποδρόμον· ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενος, προέκυψεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος καὶ ἐπειράθη νὰ δημηγορήσῃ πρὸς τὸν λαὸν λέγων, ὅτι ἐξεπληρώθη ἡ ἐπιθυμία του, ὅτι ἰδοὺ ἐπέστρεψεν ἡ βασίλισσα καὶ ὅτι τὰ πάντα ἤδη ἔχουσι καλῶς. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ ἅμα μὲν ἐπλυνεν αὐτὸν πανταχόθεν δι' ὕδρων, ἅμα δὲ ἔρριπτε κατ' αὐτοῦ κάτωθεν λίθους καὶ τόξα. Τότε ὁ Μιχαήλ ἀπελπισθεὶς ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου καὶ νὰ ἀποκαρῇ· ὁ θεὸς ὁμῶς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἶχε διατελέσει δομέστικος τῶν σχολῶν, δὲν κατεδέχθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἁμαχητὶ καὶ πείσας τὸν ἀνεψιὸν του, καθώπλισε μὲν ἐπὶ τούτῳ πάντας τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ, μετεπέμψατο δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ φρουράν. Ταῦτα πάντα, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου ἀναγνώσεως τῆς πρώτης τοῦ Μιχαήλ διακηρύξεως μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, συνέβησαν καθ' ὅλην τὴν δευτέραν τοῦ ἀντίπασχα ἥτοι μετὰ τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, καὶ ἐν μέρει κατὰ τὴν νύκτα τῆς δευτέρας πρὸς τὴν τρίτην. Οἱ ἐπαναστάντες πολῖται ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἦσαν οἱ πλείστοι ἄοπλοι μὴ ἔχοντες ἀνὰ χεῖρας εἰμῇ ξύλα, λίθους καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προέκειτο, οὕτως ἔχοντες, νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς ἐνόπλους καὶ προσέτι κατεσκευασμένους ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν ἀνακτόρων. Ὅθεν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ προσβάλῃσι τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τριῶν σημείων, ἵνα διαιρέσωσι τοὐλάχιστον τοὺς ἀντιπάλους· κατὰ μέτωπον μὲν ἀπὸ τοῦ Αὐγουστέως, ἐκ δεξιῶν δὲ ἀπὸ τοῦ σφαιριστηρίου ἢ τζυκανιστηρίου, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἱπποδρόμου. Ἐντεῦθεν ἠναγκάσθησαν νὰ διαιρέσωσι καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα εἰς τρία τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὀπλων καὶ τῆς ὀχυρότητος τῶν ἀνακτόρων, ἡδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν ἐπὶ ὥρας πολλὰς καὶ νὰ ἐπαγάγῃσι πολὺν φόνον τῶν γυμνῶν καὶ ἀόπλων πολιτῶν, διότι λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπεσον ἄνδρες ἐκ τοῦ δήμου περὶ τοὺς τριςχιλίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατάρθωσαν οἱ πολῖται νὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, καὶ οἱ μὲν πλείους ἡσχολήθησαν δι' ὅλης τῆς ἐπελθούσης ἡδὴ νυκτὸς περὶ τὴν διαρπαγὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ὅσα εὗρισκον, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὴν καταστροφὴν τῶν φορολογικῶν

ἀπογραφῶν, τὰς ὁποίας μετὰ τοσαύτης ἐντελείας εἶχε καταρτίσει ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης· ὀλίγοι δέ τινες ἐζήτησαν νὰ συλλάβωσι τὸν βασιλέα. Ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν ἐπέβη ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος μετὰ τοῦ θείου του καὶ τινων οἰκειοτάτων ἀνδρῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου τὴν πρωΐαν τῆς τετάρτης, ὅπου αὐτὸς τε καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ ἔλαβον ἀμέσως τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Ἡ Ζωὴ τὴν ὁποίαν ὁ Μιχαὴλ Ε' ἀναχωρῶν κατέλιπεν ἐν τῷ παλατίῳ, ἐγένετο οὕτω πάλιν ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας. Πρώτη αὐτῆς φροντὶς ὑπῆρξε ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώραν, ἀλλ' ἐκωλύθη παρὰ τοῦ πλήθους ἀπαιτήσαντος νὰ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτῆς. Τότε ἡ Ζωή, ἵνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, ἐμνηχανέυθη ἕτερόν τινα τρόπον, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἐν ἄλλο τῶν ποικίλων καὶ ἰσχυροτάτων αὐτῆς παθῶν. Ἡ Ζωὴ ἦτο ἤδη 62 ἐτῶν, οὐχ ἥττον δὲν εἶχεν ἐτι ἀσπασθῇ σωφρονέστερον τοῦ προτέρου βίον καὶ διετέλει ἔχουσα ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Κατεπᾶνω Κωνσταντῖνον τὸν Ἀρτοκλίνην. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Κωνσταντῖνον, καίτοι ἐγγαμον ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ σύζυγον καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ βασιλέα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι πάντοτε διὰ τοῦ νέου τούτου βασιλέως θέλει αὐτὴ καὶ μόνῃ ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἡ τοῦ Κωνσταντῖνου σύζυγος, προλαβοῦσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τοιοῦτου βουλευματος, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Τότε ἡ Ζωή, τὴν ὁποίαν οὐδὲν κώλυμα ἠδύνατο νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὀρέξεων αὐτῆς, ἐπέστησε τὸ βλέμμα εἰς ἕτερον ἄνδρα. Ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος εἶχεν ἄλλοτε ἐξορισθῇ εἰς Μιτυλήνην ὑπὸ τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου διότι ἐφημίζετο παρὰ πάντων ὅτι θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν ὡς ἀπολαμβάνων τὴν ἰδιαζούσαν τῆς Ζωῆς εὐνοίαν. Ἐν τῷ μεταξύ αὕτη εὗρεν ἕτερον παρήγορον, ὡς προείπομεν, τὸν Κωνσταντῖνον Ἀρτοκλίνην· ἀλλὰ ἅμα ἄρξασα ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Μονομάχον καὶ προεχειρίσατο αὐτόν, κατὰ τὸν Κεδρηνόν, *δικαστὴν Ἑλλήνων*. Ἡ δὲ ἀποτυχόντος τοῦ μετὰ τοῦ Ἀρτοκλίνου γάμου, ἀπεφάσισε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἕνα Κωνσταντῖνον διὰ τοῦ ἄλλου, καὶ καλέσασα εἰς τὰ βασίλεια τὸν Μονομάχον συνεζεύχθη μετ' αὐτοῦ τὴν 11 ἰουνίου, τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ἔσπεφεν αὐτόν βασιλέα, 50 περίπου ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Μιχαὴλ Ε'.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος ἦτο ἄνθρωπος μέτριος καὶ δὲν

ἦτο μὲν βεβαίως χειρότερος τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ εἶχον κορυφωθῇ, ὥστε ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἀπέβη μία τῶν ὀλεθριωτέρων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Ἀφοῦ ἐξώρισε τὸν μὲν ὀρφανοτρόφον Ἰωάννην εἰς Λέσβον ὅπου οὗτος ἀπέβιωσε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸν δὲ Μιχαήλ Ε' εἰς Χίον, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον τὸν νωβελήσιμον εἰς Σάμον· ἀφοῦ περιποιήθη τοὺς μὲν συγκλητικούς διὰ προβιδασμῶν, τὸ δὲ πλῆθος τῆς πρωτευούσης διὰ διανομῶν χρυαίου, τὸ δὲ λοιπὸν ὑπήκοον διὰ τῶν συνήθων ὑποσχέσεων περὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν, γόνον ἀνάξιον ἑνὸς τῶν ἰσχυροτάτων τοῦ κράτους οἰκῶν, ἐπέστησεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Σέρβον Στέφανον Βοϊσθλαῦον. Ὁ Στέφανος ἔπρεπε βεβαίως νὰ πολεμηθῇ, διότι μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς εἰς τὰς περικειμένas χώρας τοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς ἄνδρα ἀντάξιον αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀνέθηκε τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Στεφάνου εἰς τὸν τότε ἄρχοντα Δυρραχίου Μιχαήλ, ὅστις, εἰς ὧν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διορισθέντων στρατηγῶν, οὐδεμίαν εἶχε πείραν πολεμικῶν πραγμάτων. Ὅθεν ἐνέβαλε μὲν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Σερβίαν μετὰ 60,000 ἀνδρῶν καὶ ἐδήλωσε τὴν χώραν ἀκωλύτως, ἀλλ' ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων διερχόμενος ὁδοὺς ἀποκρήμους καὶ στενοχώρους, ἀπέβαλε 40.000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς 7 στρατηγούς καὶ διεσώθη ἐλεεινὸς μετὰ τῶν ἀθλίων λειψάνων τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς.

Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου τῇ 20 φεβρουαρίου 1043, προεχειρίσθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαήλ Κηρουλάριος, (ἡ, καθὼς λέγει αὐτὸν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, Κηρολλάριος) ὃν εἶδομεν πρὸ δύο ἐτῶν συνομόσαντα κατὰ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ θέλομεν ἴδει πρωταγωνιστήσαντα ἐν τῷ μεγάλῳ ζητήματι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως. Συγχρόνως δὲ δύο ἐξερρήγγυντο στάσεις μαρτυροῦσαι τὴν νοσερὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἡ Ζωή, ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνησε μεταξὺ ἀπριλίου καὶ ἰουνίου τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἶχεν ἀποφασίσει συνετὸν τι πέμψασα εἰς Ἰταλίαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν ἡρωϊκὸν Γεώργιον Μανιάκην. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ ἀνορθώσῃ τὴν εἰς τὰς δυτικὰς ἐκείνας χώρας κυριαρχίαν τῆς βασιλείας, βεβαίως ἦτο ὁ κατὰ τὰ Ῥήματα καὶ ἐν Δραγίναις νικηφορῆσας στρατηγός. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Μανιάκης

εἶχε παλαιὰς ἀφορμὰς διενέξων πρὸς τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν τὸν ὁποῖον εἶδομεν ἀναδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Μονομάχου μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα. Ὁ Σκληρὸς οὗτος οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν ἀξίαν, ἀπέβη δὲ ἥδη παντοδύναμος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ Μονομάχος, ὅστις φυσικῶ τῷ λόγῳ οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀνεπλήρου τὴν ἑλλειψιν ταύτην διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Σκληροῦ, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ ἀφελέστερον ὠνόμαζε Σκλήραιναν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τῆς ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος ἦν ὡς ἐκ τούτου προσέλαβε, διετέλει δῶν καὶ κείρων τὰ κτήματα τοῦ ἀπόντος Μανιάκη, τὰ ὁποῖα ἦσαν γείτονα τῶν κτημάτων τοῦ Σκληροῦ ἐν τῷ θέματι τῶν ἀνατολικῶν, καὶ τὸ χεῖριστον περιύβρισε τὴν συζυγικὴν αὐτοῦ τιμὴν. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἤρκεσθη, ἀλλὰ κατέπεισε τὸν Μονομάχον νὰ παύσῃ τὸν Μανιάκην, καὶ νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ ἄθλιον τινὰ πρωτοσπαθάριον, ὀνόματι Πάρδον. Ἐκ τούτων πάντων παροξυνθεὶς ὁ ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγός, τὸν μὲν Πάρδον ἐφόνευσε, περιβληθεὶς δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας παράσχημα, διεπεραιώθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Ἰδρουντος εἰς Δυρράχιον, ἵνα βαδίσῃ ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰς πολλὴν ἐμπεσὼν ταραχὴν, τὸν ἔγραψε παρακκλῶν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ ὑποσχόμενος πᾶσαν εὐεργεσίαν. Ἀλλ' ὁ Μανιάκης ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῇ κατ' αὐτοῦ δυνάμεις, ἡ δὲ στρατηγία ἀνετίθη εἰς εὐνοῦχόν τινα Στέφανον, πρὸ μικροῦ ἐτι διατελέσαντα ἓνα τῶν θαλαμηπόλων τῆς βασιλίδος. Τοιοῦτου ἀντιπάλου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ κατισχύσῃ ὁ ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχόμενος μέγας στασιαστής. Ὅθεν συγκροτηθείσης μάχης περὶ Ὀστροβὸν, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης προπορευόμενος τῶν ἰδίων ταγματῶν λαμπρῶς ὡς πάντοτε ἡγωνίσαστο, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Στέφανον, καὶ ἥδη ὁ στρατὸς ἀνευφήμει ὡς βασιλεῖα τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὅτε οὗτος αἰφνιδίως ἐκ τοῦ ἵππου πεσὼν ἀπέθανε, λαβὼν ἄδηνον παρὰ τίνος καιρίαν κατὰ τοῦ στήθους πληγὴν. Ἐντεῦθεν τὰ πράγματα μετέβαλον διὰ μιᾶς ὅψιν οἱ νικηταὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς νικηθέντας, ὁ Στέφανος, ἀντὶ φυγᾶδος, εἰςῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τροπαιοῦχος, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς πλατείας, φερομένης πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ δόρατος τῆς κεφαλῆς τοῦ Μανιάκη. Τὸ δὲ κράτος ἐστερήθη οὕτω τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1043, ἐτέρᾳ ἀπόπειρα ἀποστα-

σίας ἐγένετο ἐν Κύπρῳ. Ὁ Θεόφιλος Ἑρωτικός τὸν ὑποῖον πρὸ τριετίας τοσοῦτον εὐχερῶς εἶχεν ἐξώσει ἀπὸ τὴν Σερβίαν ὁ Στέφανος Βοϊσθλαῦος, διωρίσθη κατόπιν στρατηγὸς τῆς μεγάλης ἐκείνης περὶ τὴν Ἀσίαν νήσου. Ἡδὴ δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς γενικῆς τῶν πραγμάτων ἀνωμαλίας, ἐστασίασε προφασιζόμενος τὰς βαρείας τῶν φόρων εἰσπράξεις. Ἀλλὰ συλληφθεὶς εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ κατάρχοντος τοῦ στόλου Κωνσταντίνου τοῦ Χαγέ, τὸν ὁποῖον εἶδομεν καὶ ἐπὶ Μιχαήλ Δ' ἀριστεύσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, προσήχθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις, διαταξάς νά ἐνδυθῇ στολὴν γυναικείαν, καὶ περιαγαγὼν αὐτὸν οὕτως ἱματισμένον ἐν τῷ ἱποδρομίῳ καὶ δημεύσας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἀπέλυσε.

Περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔτους, 1043, ἐτέρα ἐνέσκηψε κατὰ τοῦ κράτους καταιγίς. Ἀφ' ἧς ὁ Βλαδίμηρος καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἀπεδέξαντο τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κράτους σχέσεις ὑπῆρξαν εἰρηνικαί· διότι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ λεγομένου Χρυσόχειρος τῷ 1024, ὑπῆρξε μᾶλλον ἀτομικὴ αὐτοῦ ἐπιχειρήσις, ἢ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώων ἐκστρατεία. Τούλάχιστον δὲν φαίνεται ἐπαγαγοῦσα ῥῆξιν μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔμποροι ἐξηκολοῦθουν ἐλευθέρως ἐμπορευόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, δυνάμει τῶν ὑφισταμένων ἀρχαίων συνθηκῶν. Ἀλλὰ καθ' οὓς εὐρισκόμεθα ἤδη χρόνους, γενομένης φιλονικίας ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἐφονεύθη ἐπιφανὴς τις Ῥώσος. Ἵνα δὲ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦτον ὁ τότε ἡγεμὼν τοῦ ἔθνους Γιαροσλάβ, ἐξέπεμψε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1043 ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν στρατιὰν 100,000 ἀνδρῶν, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τὸν ἴδιον υἱὸν Βλαδίμηρον, καταπλεύσασαν διὰ μονοξύλων εἰς τὸν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Πόντου λιμένα τοῦ φάρου, ὅστις εἶναι πιθανώτατα ὁ ἀρχαῖος τεχνητός, περὶ τὸ Ρούμελι Καθάκ, λιμὴν, ὁ καλούμενος σήμερον *Μαῦρος μόλος*. Σημειωτέον ὅμως ὅτι περὶ μονοξύλων ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κεδρηνός· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐν ἔτει 865 ἐπιδρομῆς (σελ. 751 τοῦ τρίτου τόμου) ὁ Νικήτας ἀπεκάλει τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα τροχαντήρια, ἧτοι πλοῖα ταχυπόρα φέροντα 40 ἕως 60 ἄνδρας· ὥστε καὶ ἡδὴ πρέπει νά ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν πλοίων, ἂν ὅχι μεγαλύτερων, συνέκειτο ὁ τοῦ Βλαδιμήρου στόλος. Ὁ Μονομάχος μαθὼν τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις προτείνων ἀποζημιώσιν εἰὰν συνέβη ἄτοπόν τι· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀπεπέμφθησαν δι' ἀπειλῶν

καὶ ὕδρεων. Τότε ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσους ἐμπόρους διεσκόρπισεν εἰς τὰ μεσόγεια θέματα, ἵνα μὴ συμβῇ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐπιβουλὴ, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου ἐπὶ τὸν φάρον, ἔχων παρεπομένην καὶ διὰ ξηρᾶς ἱππικὴν δύναμιν οὐκ ὀλίγην. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσπλεύσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ οὐδὲ τοὺς Ῥώσους εὗρε προθύμους νὰ ἐκπλεύσωσιν. Ὅθεν ἐπανάλαβε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἀπήτησαν ἀφρόνως τρεῖς λίτρας χρυσοῦ κατ' ἕκαστον τοῦ στρατοῦ ἄνδρα, ὅπερ, ἐάν παραδεχθῶμεν 100,000 ἀνδρῶν, προῦποτίθησι 300,000 λιτρῶν, ἥτοι 324,000,000 δραχμῶν. Τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν μάγιστρον Θεοδωροκάνον νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα μετὰ τριῶν δρομῶνων, ἵνα δι' ἀκροβολισμῶν προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους νὰ ἐξέλθωσι καὶ ναυμαχῇωσιν ἐν πελάγει. Ἀλλ' ὁ τολμηρὸς ναύαρχος, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἀκροβολισμόν, ὠθήσας ἑαυτὸν εἰς μέσους πολεμίους, ἐπτά μὲν σκάφη τούτων κατέφλεξε διὰ τοῦ σκευαστοῦ πυρὸς, τρία δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, καὶ ἐν ἐκυρίευσεν εἰσπηδήσας εἰς αὐτό· ὥστε εἰσελάσαντος ἤδη καὶ τοῦ βασιλέως μετὰ παντὸς τοῦ στόλου, οἱ Ῥῶσοι, μετὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ πρὸ μικροῦ ἐξ ὀλίγων πλοίων ἔπαθον, ἀποφεύγοντες νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς σύμπασαν τῶν ἀντιπάλων τὴν δύναμιν, ἐρρίφθησαν εἰς τόπον ἔχοντα σκοπέλους καὶ πέτρας καὶ ὑφάλους, καὶ ἀπέβαλον αὐτόθι, ἕνεκα τῆς δυσχωρίας, καὶ διότι προσεβλήθησαν συγχρόνως ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τῆς παραπορευομένης ἱππικῆς στρατιᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν, καὶ, ὡς λέγεται, περὶ τὰς 15,000 ἀνδρῶν. Οὕτω περιγράφει τὰ γενόμενα ὁ Κεδρηνός. Ὁ δὲ Καραμζὶν ἄξιόι ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς τῶν ἡμετέρων ἐπιθέσεως, ἀλλ' ἕνεκα ἐπελθούσης καταιγίδος ἔπαθον οἱ Ῥῶσοι τὴν προειρημένην συμφορὰν. Τοιοῦτό τι ἔλεγε τῶντι ὁ Σλαῦος χρονογράφος Νέστωρ· οὐχὶ μόνον ὁμως δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ πάντων μᾶλλον ἀξιοπίστου ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους Κεδρηνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ ἀνατολικὸς ἄνεμος ἦτο ἐναντίος τῶν Ῥώσων. Ὅπως δὲ ποτε οἱ Ῥῶσοι ἤδη διηρέθησαν· καὶ οἱ μὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὰ περιωθέντα πλοῖα ἦσαν ὀλίγα, ἐζήτησαν νὰ διαφύγωσι διὰ ξηρᾶς. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι, οἵτινες εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τὸν Βλαδίμηρον, καταδιωχθέντες ὑπὸ μόνων 24 πλοίων, κατῴρθωσαν κυριεύσαντες τέσσαρα ἐκ τούτων, καὶ καταστρέψαντες τὰ λοιπὰ, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κίεβον. Οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς ἀπελθόντες προσε-

βλήθησαν περὶ Βάρναν ὑπὸ τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦντος Κατακαλὼν Κεκαυμένου, ὃν εἶδομεν πρὸ διετίας ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας ἀριστεύσαντα, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, 800 δὲ ζωγρηθέντες ἀπεστάλησαν τῷ βασιλεῖ. Ὁ Καραμζὶν ἀφοῦ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν περὶ Φάρον καταστροφὴν τῶν Ῥώσων ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καταιγίδος, καὶ οὐχὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ὑποχωρήσεως, ἤδη βεβαίῳ μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι οἱ Ῥῶσοι αἰχμάλωτοι ἐτυφλώθησαν, ἐνῶ ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα Κεδρηνός, ὁ μὴδέποτε διστάσας νὰ ἱστορήσῃ τὰς γενομένας τυφλώσεις, ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν τοιοῦτο ἀνέφερε. Καθὼς βλέπετε, οἱ ὁμόδοξοι ἱστορικοὶ δὲν εἶναι ἐπιεικέστεροι τῶν ἑτεροδόξων πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τρία ἔτη ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οἱ αἰχμάλωτοι ἐπέστρεψαν εἰς Κίεβον, καὶ ἕκτοτε ἡ Ῥωσία, περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς δεινὰς ἐμφυλίους διενέξεις, δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτερικὰς κατακτήσεις.

Ἐὰν ὅμως τὸ κράτος ἀπῆλλάγῃ οὕτω ἐνὸς τῶν φοβερωτέρων πολέμων, οἱ δὲ Ῥῶσοι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα εἰμὴ μετὰ ἕξ καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας καὶ ὑπὸ διαφόρους ὅλως διόλου περιστάσεις, προσετέθη ἡδη εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχαίους καὶ νέους τοῦ κράτους ἐχθροὺς, ἀπ' ἀνατολῶν ἕτερος δεινότατος, οἱ λεγόμενοι Σελδζουκίδαι Τούρκοι, οἵτινες προώδευσαν τοσούτῳ μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσῳ ὁ μὲν βασιλεὺς περιέπιπτε, περὶ τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα, τὰ δὲ πράγματα ἀδιακόπως ἀνεσείοντο ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων. Ἡ σχέσις τοῦ Μονομάχου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σκληροῦ ἀπέβη τοσοῦτον σκανδαλώδης, ὥστε φήμη διεδόθη ὅτι οὗτος μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὴν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἵνα ἀναδείξῃ βασίλισσαν τὴν ἐρωμένην του. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ φέρῃ ἄνω κάτω τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ 9 μαρτίου 1044, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθε πεζὸς πρὸς τὸν ἐν τῇ Χαλκῇ ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῇ ἐφιππος πρὸς τὸν σηκὸν τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ, αἶφνης καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἱππεύσῃ, φωνὴ ἀντήχησεν ἀπὸ μέσου τοῦ περισταμένου πλήθους «ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναν βασι-

λισαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται,» πολλή δὲ ἐπεκράτησε ταραχή, καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἤθελον φονεῦσθαι, μὴδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἴσως ἐξαιρουμένου, ἐὰν αἱ βασίλισσαι δὲν ἔσπευδον νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν καὶ νὰ καθησυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀφήσας κατὰ μέρος τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν. Καὶ ἴσως διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν οὕτω δυσμενῶς διακείμενον ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπραξε τότε ἀμάρτημα ἕτερον, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ ἐννοήσωμεν σήμερον ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ ἐπικρατέστερον τῶν αἰσθημάτων ἦτο τὸ θρησκευτικόν, θρησκείαν δὲ ἐνόμιζον τὸν ὅσον ἐνδέχεται πλείονα πολλαπλασιασμὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας τύπων. Μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτοι ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἡ θεία ἱεουργία ἐτελεῖτο μὲν κατὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ κατὰ πᾶν σάββατον, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐπίσημον ἑορτὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ἡμέραν· τοῦτο δὲ διὰ προσόδου ἔνδειαν. Τὴν σήμερον οἱ εὐλαβέστεροι τῶν χριστιανῶν θέλουσι βεβαίως νομίζειν ὅτι αἱ ἱεουργίαι ἐκεῖναι ἦσαν πλέον ἢ ἀρκεταί· ἀλλ' ὁ Μονομάχος, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ πλῆθους, ἐνόμισε πρέπον νὰ τελεῖται ἡ ἱερὰ λειτουργία καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ἐπεχορήγησεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα δαψιλῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Ἵνα δὲ πορισθῇ τὰ χρήματα ἀπήλλαξε τοὺς Ἰβήρας τῆς ὑποχρέωσεως ἣν εἶχον νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπῆλθε παρ' αὐτῶν φόρους, τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἀνηλίσκετο ἵνα αὐξάνωσιν αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀργίας τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης. Διὰ νὰ λάβωσιν οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι ἐννοίαν τῆς δεινῆς θέσεως εἰς ἣν εὕρισκοντο ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα ζητήματα καὶ αὐτοὶ οἱ λογιώτεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καιρὸν νὰ ἴδωσι πῶς ἱστορεῖ ὁ Κεδρηνὸς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Μονομάχου. Ὁ Κεδρηνὸς ἀγανακτεῖ διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Ἰβηρικοῦ στρατοῦ· ἀγανακτεῖ διότι ἔκτοτε ἤρχισαν μαραινόμενα τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ συγχρόνως, εἴτε αὐτὸς ἐνδοιάζων, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν κοινὴν γνώμην, λέγει ὅτι ὁ Μονομάχος ἔπραξεν ἔργα τινὰ ἀγαθὰ καὶ ἱστορικῆς μνήμης ἄξια, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖ τὴν τε δι' ἀδράς δαπάνης καθημερινὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ

κατασκευὴν βαρυτίμων ἱερῶν κειμηλίων, καὶ τὴν Ἱδρυσιν πολυτελεσ-
στάτου τινὸς μοναστηρίου.

Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐπολιτεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μονομάχος
προεκάλει πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωβανнесίου πόλεμον ἄκαιρον καὶ ὀλέ-
θριον. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Β' ὁ ἄρχων τῆς ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ χώ-
ρας τοῦ Ἀνίου, ὑποταχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐπετράπη τὴν ἡγεμονίαν
αὐτῆς τε καὶ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ τῷ ὄρφ, ὅτι μετὰ τὸν θά-
νατον αὐτοῦ πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθει εἰς τὸ ἐλληνικὸν
κράτος. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωβανнесίου, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κακίκιος, ὠφε-
λούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', δὲν παρέ-
δωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν πατρῴαν ἀρχήν, ἀλλὰ κατέλαβεν αὐτήν, δια-
τηρῶν ἐντούτοις εἰρήνην καὶ ὁμαιχμίαν πρὸς τὸ κράτος. Ὁ δὲ Μονο-
μάχος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα εἰς τὰ ὅποια εὐλόγως ἠρκέσθησαν οἱ
ἄμεσοι αὐτοῦ προκατοχοὶ, καὶ μὴ ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀπο-
βλέψῃ εἰς νέας κατακτήσεις, παρήγγειλε τὸν στρατηγὸν Ἰθηρίας Μι-
χαήλ Ἰασίτην νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Κακίκιον. Ἀποτυχόντος δὲ
ἐκείνου στέλλει ἕτερον στρατὸν καὶ στρατηγόν, καὶ ἐνταύτῳ προς-
καλεῖ τὸν μωαμεθανὸν ἡγεμόνα τοῦ Τιθίου καὶ τῆς Περσαρμενίας
Ἀβουλσεβάρ νὰ συμπράξῃ, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὅσα
φρούρια καὶ χωρία ἐκ τῶν τοῦ Κακικίου ἤθελε κυριεύσει. Καὶ ὁ μὲν
Κακίκιος μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς δύο πολεμίους, παρέδωκεν
εἰς τὸν βασιλέα τὸ Ἄνιον, καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τιμη-
θεὶς μάγιστρος καὶ λαβὼν πολυπρόσοδα χωρία εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν,
εἰσεν ἔκτοτε βίον εἰρηνικὸν καὶ ἀτάραχον. Τότε ὅμως ὁ Ἀβουλσεβάρ
ἐζήτησε νὰ κρατήσῃ ὅσα μέρη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶχε φθάσει νὰ κατα-
λάβῃ· ὁ δὲ Μονομάχος λησμονῶν τὰ συμφωνηθέντα, ἐπεχείρησε νὰ
ἐξώσῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ πέμπει ἐπὶ τούτῳ πάλιν τὸν Μιχαήλ Ἰα-
σίτην, ὅστις εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῇ πρώτῃ κατὰ τοῦ Κακικίου ἐκστρα-
τείᾳ, καὶ ὅστις ἦτο ἐκ τῶν μετρίων ἐκείνων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους συνή-
θως μετεχειρίζετο ὁ βασιλεὺς. Ὁ Ἰασίτης, ἐννοεῖται, ἠττᾶται κατὰ
κράτος. Καὶ ἤδη ἀποστέλλονται τελευταῖον ὁ ἥρως τῆς Μεσσήνης καὶ
τῆς Βάρνης, Κεκαυμένος, καὶ ὁ μέγας ἐταιρειάρχης Κωνσταντῖνος, οἵ-
τινες ἐπανελημμένως νικήσαντες τὸν Ἀβουλσεβάρ περὶ τὰ μέσα τοῦ
1047 ἤθελον πιθανώτατα καταβάλλει αὐτὸν ὀλοσχέρῳ, ἐὰν, ἕνεκα
μεγάλης τινὸς στάσεως ἐκτραγείσης ἐν Θράκῃ, δὲν παρηγγέλλοντο ὑπὸ

τοῦ βασιλέως νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, συνθηκολογοῦντες ὅπωςδὴποτε πρὸς τὸν Ἀβουσεβάρ.

Τὴν ἐν Θράκῃ στάσιν ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ πατρίκιος Λέων Τορνίκιος, πρῶην στρατηγὸς Ἰβηρίας, ἔχων αὐτός τε εὐλόγους ἀφορμὰς δυσχερεσκείας κατὰ τοῦ βασιλέως, εὐρὼν δὲ καὶ πολλοὺς ἐτέρους στρατηγούς προθύμους νὰ συμπράξωσι, διότι ἦσαν παρεωραμένοι καὶ ἄπρακτοι· τὸν Ἰωάννην Βατάτζην, τὸν Θεόδωρον Στραβομύτην, τὸν Πολὺν, τὸν Μαριανὸν Βρανᾶν καὶ ἄλλους. Ἐντεῦθεν ἀξιόμαχον συγκροτήσας δύναμιν, ἐγένετο κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν θρακικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Μονομάχον, ὁ Τορνίκιος, ἂν καὶ ἐπιτηδεύεις προπαρασκευάσας τὸ ἐπιχείρημα, δὲν διεξήγαγεν αὐτὸ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος, καὶ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν βασιλέα νὰ προσαγάγῃ τὸν στρατὸν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ ἔπραξε μὲν πάλιν ὁ Μονομάχος τὸ λάθος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, τὸν ἐπανειλημμένως κατατροπωθέντα ἐν Ἀρμενίᾳ· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισημοτέρων συντρόφων τοῦ Τορνικίου, ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς νωθρότητος αὐτοῦ, τὸν ἐγκατέλειψαν μετ' οὐ πολὺ, ὁ στρατός του διεσκεδάσθη, ὥστε ὁ Ἰασίτης οὐδ' ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐκείνον. Ὁ Τορνίκιος καὶ οἱ ὀλίγοι ὁπαδοὶ τοῦ ὅσοι ἔμειναν μέχρι τέλους πιστοὶ πρὸς αὐτὸν, συνελήφθησαν εὐχερῶς κατὰ μῆνα δεκέμβριον· καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἐτυφλώθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐπομπεύθησαν, ἐδημεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἤρχισαν «τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων κακὰ,» ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀκόλαστος περὶ τὴν δίαιταν, σπάταλος περὶ τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ τὸ δεινότερον εἶχεν ἰδιάζουσας πρὸς τοὺς ἀνικάνους ἀνθρώπους συμπάθειαν· τὸ δὲ χεῖριστον εἶχε κυριώτατον σύμβουλον, ἧ, καθὼς ἐλέγετο τότε, παραδυναστεύοντα, τὸν Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, ὅστις ἦτο μὲν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀξιῶν ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ᾖναι εἰς χεῖρας τῶν λογίων, διεφέρετο πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἰκανωτέρους, γενόμενος ἀρχηγὸς πολιτικῆς μερίδος, ἥτις ἐκ συστήματος ἀντεπάλαιε πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἀπέβη τοῦ καιροῦ προϊόντος πρόξενος μεγάλων συμφορῶν, καὶ ἰδίως τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστη τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Τούρκων.

Τὰ τουρκικὰ ἔθνη ἀνήκουσιν εἰς τὴν λεγομένην Τουρανικὴν φυλὴν. Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Τουρανίων καὶ τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν αὐτῶν τύπων καὶ τῶν διαφόρων ἰδιωμάτων ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ πρώτου τόμου (σελ. 804—805). Τινὰ τῶν τουρκικῶν τούτων ἔθνων προελάσαντα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἶχον πρὸ καιροῦ περιέλθει εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸ κράτος, διότι καὶ οἱ Ἀβαρες καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἦσαν ἔθνη τουρκικὰ. Ἀλλὰ ὑπὸ αὐτὸ ἰδίως τῶν Τούρκων τὸ ὄνομα δὲν ἤρχισαν νὰ περιπλέκωνται πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα, εἰμὴ καθ' οὓς ἤδη εὐρισκόμεθα χρόνους. Τούτων τῶν τουρκικῶν φυλῶν, αἵτινες τότε κατὰ πρῶτον ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, αἱ περιπέτειαι δὲν εἶναι ὅπως οὖν γνωσταί, εἰμὴ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 10 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Αἱ τουρκικαὶ αὗται φυλαὶ ἐπλανῶντο τότε νομαδικῶς εἰς τὴν χώραν τῶν σημερινῶν Κιργίζων ὑπὸ ἡγεμόνα, ὅστις, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἐτέρων ὁμοφύλων στιφῶν, ἦτο ὑποτελὴς τοῦ μεγάλου Χὰν Βιγού, ἡ Ἰακγού. Περὶ τὸ 970 αἱ φυλαὶ ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ὁ τότε ἡγεμὼν ἐκαλεῖτο Σελδζούκ, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν Σελδζουκῖδαι Τοῦρκοι, ἀπαλλαγεῖσαι τῆς εἰρημένης ὑποτελείας, μετηνάστευσαν εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς Βουχαρίας, ἡσπάσθησαν τὸν ἰσλαμισμόν, ἵνα τύχωσι τῆς προστασίας τῶν παρακειμένων ταταρικῶν στιφῶν, καὶ ἀπέβησαν πολυάριθμοι διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ἐνώσεως πολλῶν ὁμοφύλων. Οἱ δὲ ἄμεσοι τοῦ Σελδζούκ διάδοχοι, ἥτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰσμαήλ ἡ Ἀρσλάν, καὶ οἱ τούτου ἀνεψιοὶ Ἰαβγού, Τογρουλβέγ καὶ Δαουδ Γαβρουβέγ, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων εἰς ἃς εἶχε περιέλθει τὸ ἀνατολικώτατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικῶν κρατῶν, τὸ τῶν καλουμένων Γαζναυιδῶν, ἱδρυσαν τὸ μέγα ἐκεῖνο κράτος τῶν Σελδζουκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου. Αἱ πρώται σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθον οἱ Σελδζουκῖδαι Τοῦρκοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἱστοροῦνται ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ. Περὶ τὸ 1045 ὁ τότε ἄρχων τῶν Σελδζουκιδῶν Τογρουλβέγ εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κράτους τῶν Γαζναυιδῶν, καὶ, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος Περσίας, ἔστησε τὴν ἑδραν αὐτοῦ εἰς Χαμαδᾶν, πλησίον τῶν ἀρχαίων Ἐκβατάνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην ὁ Τογρουλβέγ ἐπέμφε τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Κουτλουμούς κατὰ τινων ἀραβικῶν φυλῶν, ὁ δὲ ἡττηθεὶς καὶ ἐν τῇ ἐπιστροφῇ μέλ-

λων νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Μηδίας (τοῦ Βασπουρακῆν) ἐζήτησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Στεφάνου, υἱοῦ τοῦ παραδυναστεύοντος Κωνσταντίνου Λειχοῦδη. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Στέφανος ἐπεχείρησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγένετο συμπλοκὴ καθ' ἣν ἐτράπησαν μὲν οἱ περὶ τὸν ἀδόκιμον στρατηγὸν, ἐάλωσαν δὲ αἰχμάλωτοι αὐτός τε καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐντεῦθεν πληροφορηθεὶς ὁ Τογρουλβέγ τό τε κάλλος τῆς μηδικῆς χώρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τοῦ χριστιανικοῦ τῆς ἀνατολῆς κράτους, ἐξαπέστειλεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ 1048 τὸν ἀνεψιόν του Ἀσάν μετὰ 20,000 ἀνδρῶν. Τῆς Μηδίας ἐστρατήγει ἤδη ὁ Ἀαρών, εἰς τῶν υἱῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου. Ὁ Ἀαρών ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀνίου καὶ Ἀρμενίας Κατακαλὼν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις δραμὼν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος καὶ μετὰ τῆς συνήθους δεξιότητος διεξαγαγὼν τὰ πράγματα, κατετρόπωσε τὸν Ἀσάν, πεσόντα ἐν τῇ μάχῃ μετὰ τοῦ πλείστου τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως. Τότε ὁ Τογρουλβέγ, ἀγανακτῆσας, ἐκπέμπει εἰς Βασπουρακῆν νέαν στρατιὰν 100,000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰβραῖμ Ἰνάλ. Ὁ Κεκαυμένος προέτεινε νὰ ἐξέλθωσιν ἀμέσως εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐξω τῶν συνόρων τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τούτους, τὸ πλεῖστον ἀνίππους ἐτι ὄντας καὶ κεκμηκότας ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἀπεστερημένους πολλῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἐνῷ ὁ βασιλικὸς στρατὸς οὐ μόνον πάντων ὑπὸρεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐπηρμένος ἦτο ἀπὸ τῆς προηγουμένης νίκης. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ἀαρών δὲν ἤκουσε τὴν φορὰν ταύτην τὰς συμβουλὰς τοῦ Κεκαυμένου, ἀλλ' ἐζήτησε τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ πρακτέου, ἀποχωρήσας ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἰβηρίαν, καὶ παραγγείλας τοὺς κατοίκους τῆς Μηδίας νὰ ἀσφαλισθῶσιν ἐντὸς φρουρίων καὶ τειχῶν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις, δύο ἀνδρῶν προκειμένων, προετίμα πάντοτε τὸν ὀλιγώτερον εἰς τὰ πράγματα ἐπιτήδειον, ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀαρών, καὶ τὸν παρήγγειλε νὰ ἀναβάλῃ πάντα ἀγῶνα μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του εἰς τῶν ἀρχόντων τὴν Ἰβηρίας, ὁ Λιπαρίτης, ὅστις ἔλαβε τὰς ἐπὶ τούτῳ διαταγὰς. Ὁ Λιπαρίτης ἦτο, καθ' ἃ λέγεται, ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι δὲν ἀνέδειξε τοιαύτας ἀρετὰς ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι, πρῶτον εἶχε λάβει πολλὰς ἀφορμὰς δυσχερεσκείας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Παγκράτιον, καὶ ἔπειτα οἱ Ἰβηρες δὲν συνετήρουν πλέον τὸν

ἄλλοτε παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντα στρατὸν τῶν 50,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τῶν ὁποίων ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος προετίμησε νὰ λαμβάνῃ χρήματα, δαπανώμενα, ἥξ ὕομεν ἤδη πῶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει. "Οθεν ἐκ πάντων τούτων ἐπῆλθεν ἀναβολὴ οὐ μικρὰ περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπικουρίας, ἣν ἐμελλε νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὸν Ἀαρῶν. Ὁ δὲ Ἰβραήμ λαβὼν πᾶσαν ἄνεσιν, ἐπολιόρχησε μίαν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀτειχίστων τοῦ Βασιπαρακὼν πόλεων, ἐν ᾗ εἶχον συρρέουσι ὑπὲρ τὰς 150,000 ψυχῶν. Εἰς μάτην ὁ Κεκαυμένος ἠγωνίζετο νὰ πείσῃ τὸν Ἀαρῶν, ὅτι τὸ χρέος αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων ἕνα σώσωσι τοὺς πολιορκουμένους. Ὁ Ἀαρῶν ἀπεκρίνετο ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ πράξωσι τι παρὰ τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ὥστε οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ κύριοι τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ ὅλων αὐτῆς τῶν θησαυρῶν καὶ ὅπλων καὶ χρησίμων πραγμάτων, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ καταφυγόντων ἐγένοντο παρναλῶμα πυρὸς ἢ μαχαίρας. Τελευταῖον ἐφθασε καὶ ὁ Λιπαρίτης, καὶ τότε προῆλθεν ἡδη ὁ στρατὸς εἰς ἀπάντησιν τῶν Τοῦρκων, οἵτινες ἔσπευσαν ὡςχύτως νὰ ἀντεπεξέλθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐδάδιζον σποράδην, ὁ Κεκαυμένος συνεβούλευσε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμέσως κατ' αὐτῶν, ἀσυντάκτων ἔτι ὄντων. Ἀλλ' ὁ Λιπαρίτης δὲν συνήνεσε, διότι ἦτο σάββατον, ἥτοι ἡμέρα ἀποφράς κατ' αὐτόν. Οὐδὲν ὅμως ἐκέρδησεν ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Ὁ Ἰβραήμ συντάξας τὰς δυνάμεις καὶ αὐθημερὸν ἐπιτεθείς, ἠνάγκασε τὸν Λιπαρίτην νὰ πολεμήσῃ, καίτοι σαββάτου ὄντος. Ἡ μάχη συνεκροτήθη τῇ 18 Σεπτεμβρίου περὶ τὸ φρούριον Καπετροῦ. Καὶ ὁ μὲν Κεκαυμένος ἔχων τὸ δεξιὸν κέρως, καὶ ὁ Ἀαρῶν ἄρχων τοῦ εὐωνύμου ἐνίκησαν ἀμφοτέρω, τοὺς ἀντιπάλους, ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ στρατηγῶν Λιπαρίτης ἡττήθη καὶ ἠχμλωτεύθη μετὰ πολλῶν ἄλλων περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν. Ὡς τε ποικίλης βλάβης πρόξενος ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον περιμενομένη ἐπικουρία του. Εὐτυχῶς ὁ Ἰβραήμ ἠρκέσθη εἰς τὸ τρόπαιον τοῦτο, καὶ ἐπέστρεψε, συνεπαγόμενος τοὺς αἰχμαλώτους, πρὸς τὸν ἀδελφόν του Τογρουλβέγ. Ὁ δὲ ἀπέδωκε μὲν τὸν Λιπαρίτην ἄνευ λύτρων, ἀπήτησεν ὅμως φέρον παρὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ ἀποποιηθέντος τούτου, ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθροπραξίαι, εἰ καὶ δὲν ἀπέβησαν ἔτι ὅσον βρυσότερον ὀλέθριαι, διότι ὁ Τογρουλβέγ κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ἐπέστησε μᾶλλον τὴν πρσοχὴν εἰς τὴν κατακλυσιν τῶν ἄλλων μωαμεθανικῶν κρατῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐτέρας ἔπαθον πληγὰς αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Εἰς τῶν ἡγεμόνων τῶν Πετσενέγων, ὀνόματι Κεγένης, διχονοήσας πρὸς τὸν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα Τυράχ, ἐζήτησε καὶ εὔρεν ἄσυλον μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ συμποσούμενων εἰς 20,000 ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀνηγορεύθη πατρίκιος, ἐδέχθη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ λαβὼν εἰς κατοικίαν καὶ τροφὴν τρία παρὰ τὸν Ἰστρον φρούρια καὶ ἱκανὴν χώραν ἑκτασιν, ὑπέσχετο νὰ ὑπηρετῇ τὴν βασιλείαν πιστῶς ὡς σύμμαχος. Ἀλλὰ μὴ ἄρκούμενος εἰς ταῦτα ἐπεχειρεῖ ἐπιδρομὰς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἀπαιτήσας εἰς μάτην ἱκανοποίησιν παρὰ τοῦ βασιλέως, διεπέρασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1048 ἐπὶ τοῦ κρυσταλλωθέντος ποταμοῦ μεθ' ὅλων τῶν Πετσενέγων, ὄντων, ὡς λέγεται, 800,000, καὶ ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐξώκειλαν εἰς πολλὴν βίου ἀκрасίαν, καὶ περιέπεσον ἐκ τούτου εἰς νόσον ὀλεθρίαν, οἱ στρατηγοὶ Μακεδονίας, Θράκης καὶ Βουλγαρίας, ἔχοντες ἐπίκουρον καὶ τὸν Κεγένην, εὐχερῶς ἠνάγκασαν τὸν τε Τυράχ καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ νὰ παραδοθῶσι. Καὶ ὁ μὲν Τυράχ καὶ 140 οἱ ἐπισημότατοι περὶ αὐτὸν ἄνδρες ἐλθόντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐβαπτίσθησαν, ἔλαβον διάφορα ἀξιώματα καὶ κατήκνησαν ἐν αὐτῇ· αἱ δὲ πολλὰ ἐκείναι τῶν Πετσενέγων μυριάδες ἐνιδρύθησαν εἰς τὰς περὶ Σαρδικὴν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Μακεδονίας πεδιάδας, ἐρήμους οὔσας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλουσιν ἀποφέρει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δασμὸν οὐκ ὀλίγον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν, ἔνεκα τῶν νέων περιπετειῶν τοῦ τουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ σουλτάνος εἰ καὶ ἀσχολούμενος κυρίως, ὡς προείπομεν, εἰς ἑτέρα πράγματα, δὲν εἶχεν ἀμελήσει καὶ τὸν κατὰ Χριστιανῶν πόλεμον, καὶ εἶχεν ἐμβάλει μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξε μὲν νὰ ἀθροισθῇ ἐν Καισαρείᾳ στρατιὰ ἰθαγενῆς ἀποχρῶσα ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἐξέπεμψε δὲ συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν Πετσενέγων 15,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἀλλ' οἱ Πετσενέγοι αὐτοὶ, κατ' ἀρχὰς ὑπακούσαντες καὶ διαπαιστωθέντες εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, μετ' οὐ πολὺ μετενόησαν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Θράκην, ἠνώθησαν μετὰ τῶν περὶ Σαρδικὴν ἢ Τριαδίτζαν πολυαρίθμων ὁμοφύλων, καὶ ὑπερβαλόντες τὸν Αἰμον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τὴν Βουλγαρίαν δηώσεις. Καὶ ὁ μὲν σουλ-

τάνος εἰσελθὼν εἰς Ἰθέρϊαν καὶ ἀποτυχὼν περὶ τὴν πολιορκίαν ἐνός
 τῶν πολλῶν καὶ ὀχυρῶν αὐτῆς φρουρίων, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὰ
 ἴδια. Ὡς αὐτως δὲ καὶ ὁ Ἀβουλσεβάρ, ὁ μωαμεθανὸς ἄρχων τοῦ Τι-
 βίου, πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκπεμφθείσης αὐτόθι ὑπὸ τοῦ βασιλέως πολυα-
 ρίθμου δυνάμεως, ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ δώσῃ ὁμηρον ἓνα τῶν
 στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρ-
 χίας εἶχον δεινῶς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Πετсенέγων, τόσῳ μᾶλλον
 ὥσῳ καὶ οἱ περὶ τὸν Κεγένην ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν, διότι ὁ βασιλεὺς
 ἐπράξε τὸ λῆθος νὰ φυλακίσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον, πιστεύσας εἰς ἀδεσπό-
 τους συκοφαντίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 1049 ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν
 ταγμάτων καὶ θεμάτων τῆς δύσεως Κωνσταντίνος Ἀριανίτης, ὁρμήσας
 ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἀπαντήσας τοὺς Πετсенέγους περὶ Διάμπολιν
 (τὴν σημερινὴν Ἰάμπολιν) ἠττᾶται παρ' αὐτῶν, ἀποβαλὼν οὐκ ὀλί-
 γους Μακεδόνας καὶ Θράκας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς στρατηγοὺς
 Θεόδωρον Στραβομύτην καὶ Πολύν. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἀ-
 νάγκη νὰ μεταχειρισθῇ ἀπάσας τοῦ κράτους τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν
 φοβερῶν ἐκείνων πολεμίων καὶ μετεπέμψατο ἐπὶ τούτῳ εἰς Θράκην
 πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑῷα τάγματα. Συγχρόνως δὲ λαβὼν παρὰ τοῦ
 Τυράχ καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Πετсенέγων τῶν ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει κρατουμένων ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουσι συντελέσειε τὴν τῶν πραγμά-
 των εἰρηνευσιν, ἐξαπέστειλε καὶ τούτους πρὸς τοὺς ὁμοφύλους. Πρὸ
 πάντων ἡμῶς ἔπρεπε νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν
 ἐπιτηδείαν αὐτοῦ διεύθυνσιν. Κατὰ δυστυχίαν ἐνῷ τὰ ἀθροισθέντα εἰς
 Θράκην τάγματα ἦσαν ἀποχρῶντα, ὁ βασιλεὺς διώρισεν ὑπέρτατον
 αὐτῶν ἡγεμόνα εὐνοῦχόν τινα Νικηφόρον, ὅστις ἦτο ἄλλοτε ἱερεὺς, ἔ-
 πειτα δὲ ἀποβαλὼν τὴν ἱερωσύνην διετέλεσεν ὑπὲρ ἑτῆς τοῦ Μονομά-
 χου καὶ πρὸ μικροῦ ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ προχείρου στρα-
 τηγός. Καὶ συνεξέπεμψε μὲν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ τὸν τε Κατακα-
 λὼν τὸν Κεκαυμένον, καὶ τὸν Ἑρβέβιον Φραγχόπωλον, ἄρχοντα τῶν
 μισθοφόρων Φράγκων, ἀλλὰ παρήγγειλε ῥητῶς αὐτοὺς νὰ ὑπόκηνται
 εἰς τὰ προστάγματα καὶ τὰ θελήματα τοῦ Νικηφόρου. Ἀπῆλθε λοι-
 πὸν ὁ στρατὸς οὕτω κατηρτισμένος καὶ ὑπερβαλὼν τὸν Αἰμον διὰ τῆς
 λεγομένης Σιδηρᾶς (πύλης), ἔπηξε χάρακα ὀχυρὸν περὶ τοὺς Ἑκατὸν
 βουνούς, μελετῶν νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἐπιούσαν εὗζωνος κατὰ τῶν πολεμίων,
 διότι ὁ Νικηφόρος ἐφαντάζετο ὅτι θέλει τοὺς κυριεύσει αὐτοβοεῖ, καὶ
 ἄλλην φροντίδα δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ μὴ διαφύγῃ τις ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ᾧ

συνεπήγαγε καλῶδια καὶ λώρους ἵνα δεσμεύσῃ τοὺς ἀλισκομένους. Ἐν τούτοις ὁ Τυράχ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀντὶ νὰ πείσωσι τοὺς ὁμοφύλους νὰ ὑποταχθῶσιν, ἠνώθησαν ἐξ ἐναντίας μετ' αὐτῶν, καὶ ἅμα διεδόθη ὅτι ἔφθασεν ἡ βασιλικὴ δύναμις, οἱ γενναϊότεροι τῶν Πετсенέγων ἤλθον νὰ προκαλέσωσιν αὐτὴν εἰς μάχην. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Κεκαυμένος, ἀνέκραξεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιτήδειος τῆς συμπλοκῆς καιρὸς, διότι οἱ πολέμιοι σποράδες ὄντες καὶ ἀσύντακτοι εὐκόλως εἰμποροῦν νὰ καταβληθῶσιν. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐμπαίζων τὴν γνώμην τοῦ ἐμπείρου ἐκείνου ἀνδρός, τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ παραστρατηγῇ, αὐτοῦ στρατηγοῦντος· ὅχι, ἀνεβόησε, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ τῶν Πετсенέγων διεσπαρμένων, μήπως φοβηθέντες κρυθῶσιν εἰς τὰς λόχμας· οὐδὲ εἶμαι ἐγὼ, φίλε μου, στρατηγὸς θηρευτικῶν κυνῶν, οἵτινες, ῥινηλατοῦντες, νὰ ἐξάξωσιν αὐτοὺς τῶν καταφυγῶν. Ἀνεβλήθη λοιπὸν ὁ ἄγων εἰς τὴν ἐπαύριον, ὅτε συνεκροτήθη μάχη ἐκ παρατάξεως, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Νικηφόρου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τοῦ μὲν Κεκαυμένου ἄγοντος τὸ δεξιὸν κέρας, τοῦ δὲ Φραγκοπώλου τὸ ἀριστερόν. Ἄλλ' ἅμα γενομένης τῆς συμπλοκῆς, πρῶτος ἐτράπη εἰς φυγὴν ὁ Νικηφόρος, καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ, ἀμνηδὲ τὸν κτύπον, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός, τῶν ποδῶν τῶν ἵππων ἐνεγκόντες, μόνος δὲ ὁ Κεκαυμένος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ στὰς θεραπόντων καὶ τινῶν συγγενῶν ὀλιγοστῶν, καὶ ἥρωϊκῶς ἀγωνισάμενος, ἔπεσε μεθ' ἀπάντων τῶν σὺν αὐτῷ. » Οἱ πολέμιοι ἐγένοντο κύριοι τῆς παρεμβολῆς τῶν βασιλικῶν καὶ ὅλης τῆς ἀποσκευῆς. Ἐν ᾧ δὲ ἐσκύλευον τοὺς ὀλίγους περὶ τὸν Κεκαυμένον πεσόντας, εἰς τῶν Πετсенέγων, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἰδεῖ τὸν στρατηγὸν, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν τοῖς νεκροῖς κείμενον. Ὁ Κεκαυμένος εἶχε λάβει δύο φοβεράς πληγὰς· μίαν μὲν κατὰ γυμνοῦ τοῦ κρανίου, πεσόντος τοῦ κράνους αὐτοῦ, διήκουσαν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τῶν ὀφρύων, ἐτέραν δὲ διαταμοῦσαν τὸν τράχηλον καὶ εἰς τὸ στόμα πεσοῦσαν· ἄλλ' ὅμως ἀνέπνεεν ἔτι, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐκεῖνος Πετсенέγος ἐπιθεὶς αὐτὸν εἰς ἵππον ἀπήγαγεν εἰς τὴν σκηνὴν του, καὶ περιεποιήθη διὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ φροντίδος· ὥστε ἐσώθη οὕτως ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θέλομεν πολλάκις λάβει ἔτι ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Οἱ δὲ Πετсенέγοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη δηρὸντες καὶ πυρπολοῦντες Βουλγαρίαν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Τὰ βασιλικά στρατεύματα πολλάκις παρ' αὐτῶν κατατροπωθέντα, ἐκ διαλειμμάτων μόνον κατέστρεφον ἀποσπά-

σματού τινα αὐτῶν, μέχρις οὐ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1054 οἱ βάρβαροι οὗτοι δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως συνωμολόγησαν τριακονταετῆς σπονδὰς. Ὁ Μονομάχος ἠναγκάσθη νὰ ἀπαλλαγῇ οὕτως ὅπως δῆποτε τῶν Πετсенέγων, διότι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, καὶ ἐβιάσθη πάλιν νὰ ἐπιστήσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπασαν τὴν προσοχὴν. Συνετώτερον δὲ ἢ ἄλλοτε πολιτευθεὶς διώρισε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, ἄνδρα περιφανῆ, ἔλκοντα τὸ γένος ἐξ οἴκου τῆς μικρᾶς Ἀσίας διαπρέψαντος ἐν πολέμοις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἐκατονταετηρίδος, καὶ πλὴν τούτου μετεβίβασεν εἰς Ἀσίαν τὰ μακεδονικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἓνα τῶν ὀλίγων στρατηγῶν, ὅσοι εἶχον εὐδοκιμήσει κατὰ τῶν Πετсенέγων. Ἡδυνήθη δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ μεταχειρισθῇ εἰς Ἀσίαν τὰ εὐρωπαϊκὰ θέματα, ὅσῳ ἀπὸ τοῦ 1053 ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Μιχαῆλος, ὁ τοῦ Στεφάνου υἱὸς καὶ διάδοχος, εἶχε περιέλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Μονομάχον σχέσεις, σύμμαχος γεγένηος καὶ τιμηθεὶς πρωτοβεστιάριος. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Θ', μόλις διατάξας τὰ περὶ τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας ἀπεβίωσε τῇ 11 ἰανουαρίου 1055 ἐκ τῆς πρὸ καιροῦ κατατρυχούσης αὐτὸν ποδᾶγρας. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου θελήσας νὰ διορίσῃ τὸν διάδοχόν του, ἐξελέξατο τὸν Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, ὄντα τότε ἄρχοντα τῆς Βουλγαρίας. Ἀλλ' οἱ ἄνδρες τῆς πολιτικῆς μερίδος προετίμων τὴν Θεοδώραν, ἣν ἡδύναντο νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρωσι κατὰ τὸ δοκοῦν, (διότι ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1050). Ὁφελούμενοι δὲ ἐκ τῆς εὐνοίας, ἣν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔπαυσε σώζων καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, ἔστειλαν καὶ ἔφεραν αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἅμα ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως, ἀνηγόρευσαν βασίλισσαν, συγχρόνως δὲ, συλλαβόντες ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν ἤδη ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ἐπερχόμενον Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, περιώρισαν αὐτὸν εἰς μονὴν τινὰ τοῦ Θρηκκησίου.

Ἡ Θεοδώρα, γενομένη τῷ ὄντι ἀπλοῦν ὄργανον τῆς μερίδος ἧτις ἀνηγόρευεν αὐτὴν, κύριον μὲν αὐτῆς ὑπουργὸν προεχειρίσατο ἓνα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς μερίδος ταύτης, τὸν Λέοντα Στραβοσπόνδυλον, τὰ δὲ ὕπατα τῶν ἀξιωματῶν δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τρεῖς εὐνοήτους, ἀρχαίους αὐτῆς ὑπηρέτας, ὧν τὸν μὲν Θεόδωρον ἀνηγόρευσε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐξέπεμψε κατὰ τῶν Τούρ-

κων, ἀνακαλέσασα τὸν πρότερον διορισθέντα μάγιστρον Ἰσαάκιον Κομνηνόν· τὸν δὲ Νικήταν κατέστησε λογοθέτην τοῦ δρόμου, τὸν δὲ Μανουὴλ νυκτέπαρχον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μονομάχου, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν, ἐπίστρεψε μετὰ τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων εἰς Χρυσόπολιν, ἢ βασιλίτσα, ἢ μᾶλλον οἱ ἄγοντες καὶ φέροντες περὶ αὐτὴν τὰ πράγματα, συνέλαβον αὐτὸν ὡς ἀσυντάκτως ὑποχωρήσαντα καὶ ἐξώρισαν καὶ ἐδήμευσαν. Ἀλλ' ἐνῶ ἡ περὶ τὸν Στραβοσπόνδυλον πολιτικὴ μερὶς ὠκείοποιεῖτο οὕτω τὰ πράγματα, καθιστῶσα ἐκποδῶν τοὺς ἰκανωτέρους τῶν στρατηγῶν, αἴφνης ἡ βασιλίτσα, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1056, ἐνόσησεν ἐξ εἰλεοῦ, ὥστε ἐδέησεν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι νὰ σκεφθῶσι περὶ διαδόχου. Μετὰ τῆς Θεοδώρας ἐμελλε νὰ ἐκλείψῃ καὶ ὁ τελευταῖος περιλιπόμενος γόνος τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Προκειμένου δὲ νὰ ἀναγορευθῇ νέα δυναστεία, πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἐκάλουν εἰς τὸν θρόνον ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, διότι οὕτω μόνον ἡ δύνατο νὰ ἐπέλθῃ σωτηρία ἀπὸ τῶν ἀπανταχόθεν κρεμαμένων κινδύνων. Ἀλλὰ τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐκλογὴ ἤθελε συνεπαγάγει τὴν πτώσιν τῆς πολιτικῆς μερίδος. Ὅθεν ὁ Λέων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, προλαμβάνοντες τὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων, καὶ ἐν ταύτῳ εὐχαριστοῦντες κατ' ἐπιφάνειαν τὰς ἀξιώσεις τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον στρατιωτικὸν μὲν ἄνδρα, ἀλλὰ τοιοῦτον ὥστε νὰ ἦναι ἀπλοῦν ὄργανον τῶν θελήσεων των. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν πατρίκιον Μιχαήλ τὸν Στρατιωτικὸν ἐπιλεγόμενον, βυζάντιον τὴν καταγωγὴν, ὑπηρετήσαντα μὲν ποτὲ ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ μηδέποτε διαπρέψαντα, καὶ ἤδη πρεσβύτην ὄντα, μωρὸν καὶ ὅλως ἄπειρον τῶν πραγμάτων. «Τοῦτο δὲ πεποιήκασιν, λέγει ὁ Κεδρηνός, ἵνα σχῆμα μόνον καὶ ὄνομα αὐτὸς ἔχῃ τῆς βασιλείας, αὐτοὶ δὲ διεξάγουσιν ὡς βούλωνται τὰ κοινὰ, καὶ πάντων τυγχάνωσι κύριοι, ἐπομοσαμένου πρότερον καὶ αὐτοῦ μηδὲν τι πράξαι ποτε τῆς ἐκείνων διχα γνώμης τε καὶ θελήσεως.»

Ἄμα λοιπὸν τῇ 30 αὐγούστου ἀπεβίωσεν ἡ Θεοδώρα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Μιχαήλ Στρατιωτικός. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πολυειδῶς περιεφρόνησαν τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Καρακαλὼν Κεκαυμένος, ὅστις εἶχε λυτρωθῇ ἀπὸ τῶν Πετσενέγων, εἶχε διορισθῇ δοῦξ Ἀντιοχείας. Τοῦτον ἐπαυσε τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ βα-

σιλεύς, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Μιχαήλ, τὸν ὁποῖον καὶ Οὐρανὸν ἐπωνόμασεν, ὥς δῆθεν καταγόμενον ἐκ τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ περὶ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν συντρίψαντός ποτε τὴν τῶν Βουλγάρων δύναμιν. "Οτε δὲ προσῆλθον ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Κεκαυμένος καὶ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἵνα χαιρετίσωσι τὸν βασιλέα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Λέων Στραβοσπόνδυλος οὐδεμιᾶς ἡξίωσαν τοὺς ἄνδρας τιμῆς καὶ ἐπειδὴ οὗτοι παρετήρησαν εἰς τὸν Λέοντα ὅτι εἶναι ἀτοπώτατον οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ μηδέποτε ἰδόντες πολέμιον κατὰ πρόσωπον, νὰ λαμβάνωσι δαψιλῶς βραβεῖα καὶ ἀξιώματα, αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκ παίδων προπολεμοῦντες καὶ ἀγρυπνοῦντες, ἵνα ἐκείνοι κοιμῶνται ἡσυχοί, νὰ παραβλέπωνται καὶ νὰ στερῶνται πάσης βασιλικῆς φιλοτιμίας, ὁ πρωθυπουργὸς ἐτόλμησε νὰ ἀποπέμψῃ αὐτοὺς μεθ' ὕδρεων, καὶ νὰ ἐκφέρῃ οὐκ ὀλίγους προπηλακισμοὺς καθ' ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἀνατολῆς οὕτω πως ἐπολιτεύθησαν οἱ περὶ τὸν Μιχαήλ Στρατιωτικόν. Τὸν δὲ Νικηφόρον Βρυέννιον ἀνεκάλεσαν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ προεχειρίσαντο αὐτῷ στρατηγὸν τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες δὲν ἔπαυον τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ ἐπιδρομὰς. Ἄλλ' ἔλθόντος τοῦ Βρυεννίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἰκετεύσαντος νὰ τῷ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας δημευθεῖσα περιουσία του, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἤδη ὅτι ἀδίκως εἶχε τιμωρηθῇ, ὁ βασιλεὺς τὸν ἀπέπεμψεν ἄπρακτον, εἰπὼν ἀγερῶχος «δεικνύων ἔργα ἀπαίτει μισθούς,» ὡς ἂν ὁ Βρυέννιος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὸ καθῆκον αὐτοῦ ὑπὲρ ἄλλους πολλοὺς κατὰ τῶν Πετсенέγων καὶ ὡς ἂν ἡ ἀπόδοσις ἀδίκως δημευθείσης περιουσίας ἡδύνατό ποτε νὰ λογισθῇ ὡς μισθός.

Ἄλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοὶ οἵτινες ἡδύναντο μέχρι τινὸς νὰ ὑποφέρωσι τοιαύτας ὀλιγωρίας ἐνόσφ' ἐσώζοντο οἱ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἀπόγονοι, δὲν ἠνέσχοντο τὰς ὕβρεις τοῦ κρονολήρου ἐκείνου γέροντος, ὅστις οὔτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν εἰς τὸν θρόνον, οὔτε προσωπικὴν τινα ἀξίαν. "Οθεν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντες, συνεννοήθησαν κρυφίως, προϊστάμενου τοῦ Κεκαυμένου, τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Βρυεννίου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαήλ καὶ νὰ ἀναγορεύσωσιν ἕτερον βασιλέα. Προκειμένου δὲ νὰ ὀρίσωσι τίνα θέλουσιν ἐκλέξει, πάντες ὁμοθυμαδὸν ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Κεκαυ-

μένον ὡς προέχοντα ὁμολογουμένως τῶν ἄλλων κατὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Ἄλλ' ὁ Κεκαυμένος εἶχε τὴν συνετὴν μετριοφροσύνην τῆς ἀληθοῦς ἀξίας. Δὲν ἠγνόει βεβαίως ὅτι ἦτο ὁ ἄριστος τῶν τότε ἡγεμόνων, ἥξευρεν ὅμως ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ γονέων ἀφανῶν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι συνήθως προτιμῶσι τὴν μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γένους συνημμένην ἀρετὴν, καὶ ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπιτηδειότερος ἦτο νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις προσενεγκὼν λαμπρὰς εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, εἶχε προσέτι τὸ προτέρημα ὅτι κατήγετο ἐξ οἴκου εὐκλεοῦς. Διὸ ἐνῶ πάντες ἐχαιρέτιζον αὐτὸν βασιλέα, αὐτὸς ἀναστὰς ἀνευφήμησε βασιλέα τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἄλλους νὰ πράξωσιν ἀδιστακτικῶς τὸ αὐτό. Τούτου δὲ γενομένου ἐκρίθη εὐλογον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὁ μὲν Βρυέννιος εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ὁποίου ἦρχεν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς ἰδίας οἰκήσεις, ἵνα, συλλέξαντες δυνάμεις ἀποχωρῶσας, ἐπέλθωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς κατάληψιν τῆς πρωτευούσης. Καὶ ἀποχαιρετίσαντες τὸν βασιλέα ὅστις οὐδεμίαν εἶχε συλλάβει ὑπόνοιαν τῆς συνωμοσίας, ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1057.

Τὸ πρῶτον ἐν τούτοις βῆμα τὸ γεγόμενον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ἀπέτυχεν· διότι ὁ Βρυέννιος, ἀρξάμενος τῆς στάσεως, πρὶν ἢ κατὰ τὴν ἡμέραν τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγοὺς καὶ πρὶν ἢ παρασκευασθῶσιν οἱ ἄλλοι συνωμόται, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Πισιδῶν καὶ τῶν Λυκαόνων Λυκάνθους. Τότε οἱ ἄλλοι περὶ τὸν Κομνηνόν καὶ Κεκαυμένον δευτερεύοντες συνωμόται, ὁ Ῥωμανὸς Σκληρὸς (ὃν εἶδομεν πρωταγωνιστήσαντα ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας), ὁ Βούρτζης, ὁ Βοτανειάτης, οἱ παῖδες τοῦ Βασιλείου Ἀργυροῦ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες βλέποντες τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας ἡρεμοῦντας καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ Βρυέννιος ἐξεταζόμενος ἀποκαλύψῃ τὰ τῆς συνωμοσίας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν ἐναρξιν τῆς στάσεως. Ὅθεν συνῆλθον ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κασταμῶνα, κτῆμα μέγα τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Παφλαγονίᾳ κείμενον, καὶ εὗρον αὐτὸν διστακτικῶς διὰ τε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βρυεννίου, καὶ τὴν ἀπραξίαν τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβοντος Κεκαυμένου· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ προσέξαντες εἰς τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους, καὶ ἀθροίσαντες ἱκανοὺς τινὰς στρατιώτας καὶ ἐθέλοντας ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰσαάκιον βασιλέα τῇ 8 ἰουνίου. Ἀνήγγειλαν δὲ ἀμίσως τὰ γεγόμενα εἰς τὸν Κεκαυμένον ὅστις ἠπράχτει

πάλιν, διότι ἐμάνθανεν ἀπρακτοῦντα τὸν Κομνηνόν, καὶ εἶχε προσέτι
 περιπέσει ἔνεκα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρός του εἰς ἰδιόζουσάν τινα
 δυσχέρειαν. Ὅτε πρὸ δύο μηνῶν εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Κωνσταντινου-
 πόλεως, ἀπήντησε περὶ Νικομήθειας βασιλικὸν ταχυδρόμον, καὶ ἐπειδὴ
 ἐνόμιζεν ἀναξίαν ἐαυτοῦ τὴν λαθραίαν καὶ ἐξ ἐνέδρας, οὕτως εἰπεῖν,
 ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἐμήνυσε διὰ τοῦ ταχυδρόμου ἐκείνου
 εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Νικήταν νὰ εἴπῃ εἰς τὸν βασιλέα καὶ
 κύριόν του, ὅτι ὁ Κομνηνός καὶ αὐτὸς δὲν θέλουσιν ὑποφέρει τὴν προ-
 ξενηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει θέ-
 λωσιν, ἅς στείλωσι κατ' αὐτῶν δύναμιν, ἵνα κριθῇ ἐκ τοῦ συστάδην
 ὁ προκείμενος ἀγών. Ταῦτα δὲ μηνύσας ἐπέσπευσε τὴν οἰκαδὲ ἐπά-
 νοδον. Ἀλλ' ἔκτοτε ἀκούων τὸν Κομνηνὸν ἄργὸν μένοντα, ἀφ' ἐνὸς
 μὲν δὲν ἤθελεν ἀρχόμενος τοῦ ἔργου νὰ ἐκθέσῃ ἄκοντας αὐτόν τε καὶ
 τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς εὐθύνας τὰς ὁποίας διὰ τῆς σιγῆς των ἡδύναντο
 νὰ διαφύγωσιν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ἀποκαλύψει τὴν ἰδίαν
 ἐνοχλήν, ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ ἀσφαλίῃ ἐαυτόν. Ἀλλ' ἄμα πλη-
 ροφορηθεὶς τὰ ἐν Παφλαγονίᾳ γενόμενα, προσφικεῖσθαι τοὺς στρατη-
 γοὺς τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ ταγμάτων καὶ θεμάτων, καὶ
 ἡνώθη μετὰ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις ἀπῆλθεν ἡδὴ μετὰ στρατιᾶς ἀξιο-
 λόγου πρὸς τὴν Νίκαιαν. Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψε
 κατ' αὐτῶν δὲν ἦτο οὔτε εὐάριθμος οὔτε κακῶς συντεταγμένη, διότι
 συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν ταγμάτων καὶ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως καὶ
 τινων ταγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον πεισθῇ νὰ κοινω-
 νήσωσι τῆς στάσεως. Εἶχε δὲ καὶ στρατηγούς τινας δευτερεύοντας δια-
 κεκριμένους ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ γενναϊότητι, τὸν Βασίλειον Ταρχανιώτην,
 στρατηλάτην ὄντα τῆς Δύσεως καὶ πάντων τῶν Μακεδόνων, τὸν προ-
 μνησθέντα Λυκάνθη καὶ ἄλλους ἰθαγενεῖς τε καὶ μισθοφόρους. Ἀλλ' ἐκ
 τῶν δύο ὑπερτάτων τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων ὁ μὲν δομέστι-
 κος τῶν σχολῶν Θεόδωρος, ὁ πάλαι ὑπηρέτης τῆς Θεοδώρας, ἦτο
 παντάπασιν ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἄνθρωπος, ὁ δὲ δο-
 θεὶς αὐτῷ ὡς συνάρχων καὶ σύμβουλος Ἀαρών, εἶχε μὲν πολλάκις στρα-
 τηγήσει, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου, ἐπέιχε πάν-
 τοτε καὶ ἐδίσταζε περὶ τοῦ πράκτεος. Ὅθεν κατὰ μῆνα ἰούλιον, ἀντι-
 παραταχθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Νίκαιαν «κατὰ τινα τόπον
 Ἀδην παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὀνομαζόμενον,» ὁ Ἀαρών ἄγων τὸ εὐώνυ-
 μον τῶν βασιλικῶν κέρας ἔτρεψε μὲν τὸν προῖσταμενον τῆς δεξιᾶς τῶν

ἀντιπάλων Ῥωμανὸν τὸν Σκληρὸν, μετριώτατον ὄντα στρατηγὸν, ἐδίστασε δὲ ἔπειτα κατὰ τὸ σύνθημα περὶ τοῦ πρακτέου, ἐνῷ ὁ Κεκαυμένος συνέτριψε τὴν δεξιὰν τῶν ἀντιπάλων, ἧς ἤρχεν ὁ Ταρχανιώτης καὶ ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσε ἐπὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν, διαρπάσας αὐτάς καὶ καθαιρέσας, ὁ δὲ Κομνηνὸς ὥρμησε κατὰ τῶν περὶ τὸν Ἀαρῶν, καὶ εὐρῶν αὐτοὺς κατεπτοημένους διὰ τὴν τοῦ χάρακος σύλησιν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν πρὸ μικροῦ ἔτι νικηφοροῦντας. Ἡ μάχη ἀπέβη κρίσιμος, διότι ἐκ μὲν τῶν βασιλικῶν πολλοὶ στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ ἔπεσον καὶ πολὺ πλείονες ἡχμαλωτεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν περὶ τὸν Κομνηνὸν ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται ἐφονεύθησαν, στρατηγὸς δὲ εἰς μόνος, Λέων ὁ Ἀντίοχος.

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὁ γέρων βασιλεὺς Μιχαήλ ἐφάνη συνετώτερος τῶν περὶ αὐτὸν συμβούλων, διότι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπήτησαν νὰ ἐπιμείνῃ, μηδὲν ὅμως γενναῖον καὶ συντελεστικὸν πρὸς ἀντίστασιν πράξαντες. Ἐπεχείρησαν δ' ἀπλῶς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς νικητάς, ἐπιτρέψαντες τὸ ἔργον εἰς τρεῖς ἄνδρας σοφωτάτους οἵτινες προΐσταντο τότε τῆς πολιτικῆς μερίδος, τὸν πρόεδρον Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, τὸν πρόεδρον Θεόδωρον Ἀλωπὸν, καὶ τὸν ὑπατον τῶν φιλοσόφων Ψελλόν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κομνηνὸς εἶχε φθάσει εἰς Νικομήδειαν, καὶ ἐκεῖ εὐρόντες αὐτὸν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ βασιλέως, προέτειναν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα, αὐτὸς μὲν υἱοθετούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀναγορευόμενος καῖσαρ, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν λαμβάνοντες ἀμνηστίαν. Ἔγνοεῖται ὅτι αἱ προτάσεις αὗται ἐφάνησαν γελοῖαι εἰς τοὺς νικητάς καὶ ὅτι οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἔλαβον ἐντολὴν νέαν καὶ ἐπανελθόντες πρὸς τὸν Κομνηνόν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἤδη εἰς τὸ χωρίον τὰς Ῥέας, προέτειναν αὐτῷ νὰ υἱοθετηθῇ καὶ νὰ ἀναγορευθῇ οὐχὶ πλέον καῖσαρ ἀλλὰ βασιλεὺς, νὰ βεβαιωθῶσι δὲ διὰ γραμμάτων πᾶσαι αἱ τιμαὶ ὅσας εἶχεν ἀπονείμει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ στρατεύσαντας. Ταύτας τὰς προτάσεις ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ παραδεχθῶσιν ὅ,τε Κομνηνὸς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄρχοντες, πλην τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις ἐπέμενε ἀπαιτῶν τὴν ὀλοσχερῇ παραίτησιν τοῦ Μιχαήλ· ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ λέγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις, παραπρεσβεύσαντες, προέτρεπον αὐτὸν λάθρα νὰ μὴ ἐνδῶσῃ. Ἐὰν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦναι ἀληθές, μαρτυρεῖ ὀπίσον ὀλίγην πίστιν εἶχον εἰς τὸν Μιχαήλ αὐτοὶ οἱ στενότεροι αὐτοῦ φί-

λοι. Καὶ μήπως δὲν εἶχον δίκαιον; Ἐνῷ ὁ Κομνηνὸς ἦτο ἀδιάλλακτος καὶ ὁ μὲν νικηφόρος αὐτοῦ στρατὸς ἦτο σχεδὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς, κατὰ τὰς ἀκριβεστεράς πληροφορίας, ἠτοιμάζοντο τὸν μὲν γέροντα νὰ ἐξωθήσωσι, τὸν δὲ ἀντίπαλον αὐτοῦ νὰ ὑποδεχθῶσι μετ' ἐπινικίων καὶ ὕμνων, ὁ Μιχαήλ ἐμοίραζε τὰ χρήματα τοῦ ταμείου εἰς τὸν ὄχλον καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, ἄλλο δὲ ἀσφαλὲς προπύργιον κατὰ τοῦ πολεμίου δὲν ἐπενόησεν εἰμὴ τὴν σύνταξιν ἐγγράφου δι' οὗ οἱ συγκλητικοί, ἐπὶ ὄρκοις φρικτοῖς καὶ ἀραις παλαμναιοτάταις, ὑπέσχοντο νὰ μὴ ἀναγνωρίσωσι ποτὲ ὡς βασιλέα τὸν Κομνηνόν. Καὶ πάντες μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὑπέγραψαν τὸ ἐγγράφον τοῦτο, ἅμα ὅμως ἔμαθον ὅτι ὁ Κομνηνὸς ἤγγισεν εἰς τι χωρίον λεγόμενον Ἀλμέας καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἐμελλε νὰ αὐλισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Δαματρίου, συνέρρευσαν ἀπὸ πρωΐας περὶ τὸ πατριαρχεῖον καὶ καταβιάσαντες τὸν πατριάρχην Μιχαήλ Κηρουλάριον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, κατ' ἀρχάς παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ παρ' αὐτῶν ὑπογραφέντος ἐγγράφου. Ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριζαν τὴν αἴτησίν των ταύτην εἶναι ἄξιον μνημόνευτος· ἐπειδὴ, εἶπον, αὐτὸς ὁ Μιχαήλ ἀνεγνώρισε τὸν Κομνηνὸν διὰ τῆς πρεσβείας του βασιλέα, ἐὰν διασωθῇ ἀδιάρρηκτον τὸ ἐγγράφον, δυοῖν ἕτερον θέλει συμβῆ ἔξ ἴσου ἄτοπον· ἢ εὐφημήσαντες καὶ αὐτοὶ τὸν Κομνηνόν, ὡς βασιλέα ἐπιορκήσουσιν, ἢ ἀποποιοῦμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο κολασθήσονται. Ὁ πατριάρχης ὅστις ἐφάνη τὸ πρῶτον καταναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ τοῦ περὶ αὐτοὺς συρρεύσαντος πλήθους, ἔπειτα ἐδέχθη προθύμως τὴν αἴτησιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πατριάρχης, καὶ συγκλητικοὶ καὶ λαὸς, ἀφέντες κατὰ μέρος ἐγγράφα καὶ ὄρκους, ἀνηγόρευσαν μιᾷ φωνῇ αὐτοκράτορα τὸν Κομνηνόν, ὁ δὲ πατριάρχης ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματος διεμήνυσεν εἰς μὲν τὸν Κομνηνόν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ τῶν ἀνακτόρων «κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσεχόντων.» Καὶ ὅτα, ὁ γέρων βασιλεὺς ἠρώτησε τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας πρὸς αὐτὸν μητροπολίτας, τί παρέχει αὐτῷ ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῆς βασιλείας, ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν «τὴν οὐράνιον βασιλείαν.» Τότε ὁ Μιχαήλ ἀποβαλὼν τὴν πορφύραν καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, καὶ ἐνδυθεὶς ἐσθῆτα ἰδιωτικὴν, ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὅπου, ὡς φαίνεται, ἐκάρη μετ' ὀλίγον μοναχός. Ταῦτα ἐγένοντο τῇ 30 αὐγούστου. Τὴν δὲ ἐ-

πιοῦσαν πολλὰ πρῶτ' εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Κεκαχυμένος διὰ δρόμωνος μετὰ τινων εὐπατριδῶν καὶ κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα, διότι εἶχε προχειρισθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως κουροπαλάτης· περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας ἔφθασε καὶ ὁ Κομνηνός, καὶ τῇ ἐπαύριον, 1 Σεπτεμβρίου 1057, ἀπελθὼν ἐπισήμως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐταινιώθη ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος αὐτῆς διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς αὐτοκράτωρ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Ὅθεν ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ περίοδος καθ' ἣν ἤρξε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὁ μακεδονικὸς οἶκος. Δὲν θέλομεν ἐντούτοις καταπαύσει ἐνταῦθα τὸν λόγον περὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, διότι ἀνάγκη νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης πραγματευόμενοι περὶ τῶν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ σχέσεων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου δεκάτου βιβλίου ἐξεθέσαμεν πῶς εἶχον τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ὅτε ἐμονάρχησεν ὁ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀρχηγέτης Βασίλειος. Ὁ κληρὸς ἡμῶν ἦτο διηρημένος εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν καίτοι συνέπραξεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἔσωζεν ἐλευθερίαν τινὰ φρονημάτων καὶ δογμάτων, ἐνῶ τὸ ἕτερον ἐνεφορεῖτο τοῦ πνεύματος τῆς δεισιδαιμονίας, ἣν ἠξίουσαν νὰ ἐνιδρύσῃσιν αὐθις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μοναχοί· καὶ τοῦ μὲν πρώτου προΐστατο ὁ Φώτιος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Ἰγνάτιος. Διὰ τῆς προστασίας τοῦ Βάρδα εἶχε προχειρισθῇ τῇ 25 δεκεμβρίου 857 πατριάρχης ὁ Φώτιος, ἐξωσθέντος τοῦ Ἰγνατίου. Ἀλλ' οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν παρέδωκαν τὰ ὄπλα ἀμαχητὶ, ἀντιταχθέντες εἰς τοὺς φωτιανούς καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καὶ ἰδίως ἐπικαλεσάμενοι τὴν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης Νικολάου Α'. Ὁ δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐνασκήσῃ τὰ δικαιώματα τὰ ὅποια πρὸ καιροῦ ἤθελε νὰ σφετερισθῇ ἐπὶ

τῆς ὅλης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καθήρесе τὸν Φώτιον ἐν ἰδίᾳ συνόδῳ, ἣν συνεκρότησε τῷ 863 ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἐριδος προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας ἐζήτησε συγχρόνως νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸ μικροῦ τότε χριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν, καίτοι ἀνήκουσαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας τὰς πρὸ κειροῦ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, καὶ τοι δεξαμένην τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἐκκλησίας. Ὅθεν ὁ Φώτιος κατήγγειλε, δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, πρὸς τοὺς ἀρχιερατικούς τῆς ἀνατολῆς θρόνους τὸν πάπαν Νικόλαον ὡς αἰρετικὸν καὶ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ 867 μεγάλην σύνοδον, δι' ἧς καθήρесе μὲν καὶ ἀνεθεμάτισεν αὐτὸν, κατεδίκασε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην προσφειώθη τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Λουδοβίκον Β', διὰ νὰ προσοικειωθῇ δὲ αὐτὸν κατέπεισε τὸν Μιχαήλ Γ' νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 23 Σεπτεμβρίου 867, ὁ Βασίλειος, ἀπαλλαγείς τοῦ Μιχαήλ Γ' ἐμονάρχησεν. Ὁ Φώτιος ἐφαίνετο ἀσφαλίσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ, ἔν τε τῇ Δύσει. Ἀλλ' αἶφνης ἡ σκηνὴ μετεβλήθη ὡς ἐκ μηχανῆς.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὁ Βασίλειος κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, ὑπερορίσας αὐτὸν ἐν μοναστηρίῳ τινὶ καλουμένῳ Σκέπη, ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ παρέδωκεν αὐτῷ αὐτὶς τοὺς οἶκας τῆς ἐκκλησίας. Τί ἄρα προεκάλεσε τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν; Ἐρρέθη ὅτι ὁ Βασίλειος ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ Φωτίου ὡς ἀπείρξαντος αὐτὸν τῆς θείας μεταλήψεως, καὶ ἀποκαλέσαντος ἀνδροφόνον καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν συνέβη ποτὲ, ἀπεδείχθη ἀριδῆλως ὑπὸ τῶν σοφωτάτων νεωτέρων ἐρευνητῶν· καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲ ἡδύνατο νὰ συμβῇ, διότι, καθ' ἃ εἶδομεν, ὁ Φώτιος ἀρχὴν εἶχε νὰ περιποιῇται πάντα κυριάρχην, συμβιβασθεὶς δὲ, ὅπως ἡξέυρομεν ἤδη, πρὸς τὸν δολοφόνον τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ εὐεργέτου Βάρδα, βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον ἤθελε διστάσει νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Βασίλειον, ὅστις ἐπὶ τέλους δὲν κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν Μιχαήλ Γ' εἰμὴ διότι προδήλως καὶ ὁμολογουμένως ἐκινδύνευεν ἐξ αὐτοῦ. Πολιτικοὶ λοιπὸν λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλείου, λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ

ἐξωτερικοὶ σπουδαιότατοι. Ἐν πρώτοις οἱ ἰγνατιανοὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῶν φωτιανῶν. Ναὶ μὲν οἱ πλείστοι τῶν ἀρχιερέων συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ὅλον τὸ πανίσχυρον μοναχικὸν τάγμα καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦσαν τυφλῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ὥστε πατριαρχεύοντος τοῦ Φωτίου, ἤθελεν ἐξακολουθῇ κατὰστασις πραγμάτων ἀνάλογος τῆς ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως· ὁ μὲν ἀνώτερος κλῆρος, καὶ οἱ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἄνθρωποι ἤθελον εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀλλ' ἡ μέγαλη τοῦ ἔθνους πλειονοψηφία ἤθελεν ἀντιπολιτεύεται, καὶ δεινὴ ἐντεῦθεν ἤθελεν ἐπικρατῆσαι ἐν τῇ ἀνατολῇ ταραχὴ, τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων ἤθελεν ὁ Βασίλειος νὰ κατευνάσῃ, σκοπῶν κυρίως νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος ὅσον οἶόν τε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Πλὴν τούτου ὁ Βασίλειος ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν Φώτιον ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ ἴσως νὰ αὐξήσῃ τὰς θυσίας εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβλήθη ὁ Μιχαὴλ Γ' πρὸς τὸν Λουδοβίκον Β', ἐνόμιζε δὲ ὁ Βασίλειος ὀλιγώτερον ἐπισφαλές νὰ φανῇ ἐνδίδων κατὰ τι εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως, ἢ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Αἱ πρῶται ἠδύναντο νὰ ματαιωθῶσιν ἐν τῇ πράξει, ὅπως συνέβη ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Ταρασίου, διότι ἡ μερίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας αὐταὶ ἐστηρίζοντο ἐνόσφῃ ἦτο ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ἅμα περιελοῦσα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐμετρίαζε τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλον, ὡς ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος Β' εἶχεν ἀπαιτήσεις πολὺ πρακτικωτέρας· δὲν ἤρκειτο νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ αὐτοκρατορικὸς αὐτοῦ τίτλος, ἀλλ' ἡξίου νὰ ἐπικαλῆται αὐτοκράτωρ αὐγουστος *Ῥωμαίων*, ὀνομάζων ἀπλῶς τὸν Βασίλειον αὐτοκράτορα νέας *Ῥώμης*· ὃ ἐστὶ παρεσκευάζετο νὰ περιορίσῃ τὸν Βασίλειον εἰς μόνην τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀνατολῆς, ἀφαιρῶν ἀπὸ αὐτοῦ πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, κατὰ δὲ τὰς ἐπικρατούσας τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὰς δοξασίας, τοιαύτη ἀπαίτησις ἐλογίζετο ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τοιαύτας ἀξιώσεις· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν, ἔστω καὶ ἐμμέσου, ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἄλλος ἰσχυρότερος αὐτοῦ διάδοχος. Καὶ ἔπειτα ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἠδύνατο οὐδὲ ὡς πρὸς τὸν πάπαν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς πρὸ μικροῦ τότε συγκροτηθείσης συνόδου· μετ' ὀλίγον μάλιστα συνεβιβάσθη πρὸς αὐτόν·

ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος ἐνόμιζε τὴν μετὰ τοῦ πάπα συνεννόησιν προτιμωτέραν τῆς μετὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀφοῦ διὰ τῆς μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου συμμαχίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ ὁ πάπας.

Τοὺς λόγους τούτους εἶχε βεβαίως σταθμίσει πρὸ καιροῦ ὁ Βασίλειος καὶ εἶχε πρὸ καιροῦ διαφωνήσει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πραχθέντα· διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς, ἅμα μείνας μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐνόμισεν ὡς ἐν τῶν πρωτίστων αὐτοῦ καθηκόντων τὴν ἐξορίαν τοῦ Φωτίου καὶ τὴν τοῦ Ἰγνατίου ἀνάκλησιν. Συγχρόνως δὲ ὅ,τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψαν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον ἐπιστολάς, δι' ὧν ἀνῆγγειλαν μὲν εἰς αὐτὸν τὴν γενομένην ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας μεταβολήν, παρεκάλουν δὲ αὐτὸν νὰ συμπράξῃ εἰς ὀριστικὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ῥύθμισιν, εἰς τὴν συγκρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς, ἧς ἔργον θέλει εἶναι ἡ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἀποκατάστασις. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῆς, περιεῖχεν ἐκφράσεις τινὰς ὑπερβολικῆς εὐλαθείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, τὰς ὁποίας αὐτός τε καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ ἐρμηνεύσωσιν ὡς παραδοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων. Ἡ δὲ Βασίλειος ὠνόμαζεν *ἐνθεον* καὶ *ἀποστολικήν* τὴν γνώμην τοῦ πάπα. Ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος ἐβεβαίουν ὅτι «ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ θεαρχικώτατος καὶ παναλκέστατος λόγος, ἓνα καὶ μόνον ἐξηρημένον τε καθολικώτατον ἱατρὸν (τῶν ἀσθενειῶν καὶ τραυμάτων τῶν τῆς ἐκκλησίας μελῶν) προσχειρίσατο, τὴν σὴν δηλονότι ἀδελφικὴν καὶ πατρικὴν ὁσιότητα.» Ἐπειτα δὲ, παραθεῖς τὰς γνωστὰς τοῦ Σωτῆρος ῥήσεις πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσωσιν αὐτῆς.» ἔτι δὲ «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ Οὐρανοῦ κλπ.,» προσέθετε «Τὰς δὲ τοιαύτας μακαρίας φωνὰς οὐ κατὰ τινα πάντως ἀποκλήρωσιν τῷ κορυφαίῳ μόνῳ περιέγραψεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἱεράρχας τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης παρέπεμψε.» «Καὶ τούτου χάριν ἔκπαλαι καὶ ἀνέκαθεν ἐν ταῖς ἀναφύεσσις αἰρέσεσι καὶ παρανομίαις ἐκρίζωται τῶν πονηρῶν σκανδάλων γεγονόσιν (οἱ ἀρχιερεῖς Ῥώμης).» «Καὶ νῦν δὲ ἡ σὴ μακαριότης ἀξίως δια-

τεθεῖσα τῆς δεδομένης σοὶ Χριστόθεν ἐξουσίας . . . τὸν διὰ τῆς θυρίδος εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων ληστρικῶς εἰσελθόντα (Φώτιον) . . . τῇ χειρουργίᾳ τῆς ιεραρχικῆς σου καὶ ἀποστολικῆς ἐξουσίας τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας ἐξέτεμες σώματος.» Βεβαίως διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀνεγνωρίζετο ἐκ πρώτης ὀψεως ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα Ῥώμης. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἰδιὰ τί δὲν ἀνετίθετο εἰς μόνον τὸν πάπαν ἡ ὀριστικὴ καὶ τελειωτικὴ τῆς ἀναχειρας ὑποθέσεως ῥύθμισις, ἀλλὰ συνεκαλεῖτο ἐπὶ τούτῳ σύνοδος οἰκουμενικὴ; διὰ τί αὐτὸς ὁ πάπας συνήγει νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν σύνοδον ταύτην; Πῶς δὲ ἐμελλε νὰ συμπράξῃ; ὡς πρόεδρος; ἀλλὰ τότε δὲν ἦτο κυρίαρχος. Ὡς κυρίαρχος; ἀλλὰ τότε πρὸς τί ἡ σύνοδος; Εἶναι προδῆλον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὅσῳ περιποιητικὴ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔλυε τὸ ζήτημα, ὅπως βεβαιουῖσιν οἱ δυτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἐργενροῖθερ ἀπεναντίας μάλιστα διὰ τῆς προτάσεως τοῦ νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπεδείκνυνεν ὅτι δὲν παραδέχεται ἀπολύτως τὴν κυριαρχικὴν τοῦ πάπα ἐξουσίαν. Καὶ τῶντι μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι βασιλεὺς καὶ πατριάρχης οὐδόλως ἐνόουν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου εἰς τὸν πάπαν ὑποταγῆς· ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Βασιλείου, ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι μόνον ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν συμπράξιν ταύτην ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ παραδώσῃ αὐτῷ, δίκην θυμάτων, τὸν Φώτιον καὶ τοὺς φωτιανούς, ἐπιφυλαττόμενος ὅμως νὰ διασώσῃ ἀκέραιον τὸ κυριαρχικὸν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀξίωμα. Ἐκ τούτου δὲ ἔπεται ὅτι ἡ τε πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δὲν ἀπέδιδον τότε πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς ἐπὶ αἱρέσει κατηγορίας, ὅσας πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν ἀπήγγειλε μὲν ὁ Φώτιος κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἐκύρωσε δὲ ἡ τελευταία οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἀλλὰ πρῶτιστον μέλημα εἶχον τὴν ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραχωρήσεων τὰς ὁποίας κατὰ τὸ φρονιμόμενον ἐποίουν εἰς αὐτὸν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὅταν ἔφθασαν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἰς Ῥώμην, ὁ πάπας Νικόλαος εἶχεν ἀποθάνει· ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς Β' συνεκαλε-

σεν ἐν ἀρχῇ ἰουνίου 869 ἰδίαν εἰς Ῥώμην σύνοδον ἣτις κατεδίκασεν ἀπάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ τοῦ Ἰγνατίου συγκροτηθείσας συνόδους, ὡς παραсуναγωγὰς, ἀνεθεμάτισεν αὐτὴς τὸν Φώτιον, καὶ ἀπένειμε συγγνώμην εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράξαντας ἐὰν μετανοήσαντες φανῶσιν εὐπειθεῖς εἰς τὰ παπικὰ δόγματα. Μεθ' ὃ ὁ πάπας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τοποτηρητὰς ἵνα κομίσωσι τὰς προκειμένας ἀποφάσεις, καὶ προσέτι πρὸς δῆλωσιν ῥητῆς εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποταγῆς, φροντίσωσι νὰ ὑπογραφῶσι πάντα ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ προεδρεύσωσι τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ἣτις πρόκειται ἤδη νὰ συγκροτηθῇ αὐτόθι. Ἡ σύνοδος αὕτη συνῆλθε τῇ 5 ὁκτωβρίου 869, καὶ ἐν αὐτῇ ὅτε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιμείνωσι πολιτευόμενοι ὅσον ἐνδέχεται συμβιβαστικῶς, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ κύριος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος σκοπὸς τῆς συνόδου ταύτης ἦτο νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ὅσοι δὲν ἤθελον ἀναγνωρίσει τὴν γενομένην μεταβολήν, ὃ ἔστι νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔπραξαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Ἀλλ' ἂν ἐπολιτεύθησαν συμβιβαστικῶς, δὲν ὑπετάχθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς ὅλας τὰς θελήσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἐνώσεως τύπος ὃν λατινιστὶ συντεταγμένον ἐξαπέστειλεν ἐκ Ῥώμης ὁ πάπας, ἵνα ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, δὲν μετεφράσθη κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συντομώτερον, καὶ προσέτι εἰς τρόπον ὅπως ἀναιροῦντα τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον ὑποταγῆς. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω πως ἐλληνιστὶ διατυπωθεῖσαν δῆλωσιν ὑπέγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔγινε καὶ ἡδὴ ὅ,τι εἶχε πράξει ὁ πατριάρχης Ταράσιος ὡς πρὸς τὰς πατριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἀδριανοῦ Α' ἐπὶ τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου (σελ. 514 τοῦ τρίτου τόμου). Τῷ ὄντι τὸ ἐλληνικὸν καίμενον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν οἱ ἡμέτεροι, ἔλεγεν ἀπλῶς ὅτι ἀναθεματίζουν τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, ὅτι παραδέχονται πάντα ὅσα περὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Νικόλαος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀδριανός, ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχικῆς τοῦ πάπα ἐξουσίας διελάμβανε. Κατὰ δὲ τὰς ἐπομένους ἀποφάνσεις καὶ ἐνεργείας τῆς συνόδου ἔμελλε νὰ ἀποκαλυφθῇ ἔτι σαφέστερον ἢ τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰγνατίου, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προαίρεσις. Κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν

τοῦ Ἐργενορϋθερ ἡ ἀρχὴ ἣτις ἐπεκράτησε τῶν συζητήσεων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀποφάσεων τῆς προκειμένης συνόδου εἶναι, ὅτι οὐχὶ ὁ πάπας μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ οἱ πέντε πατριάρχαι, ὁ ἐστὶν ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, εἶναι οἱ δικαιούμενοι νὰ κρίνωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἀφορῶντος εἰς τὴν ὅλην ἐκκλησίαν. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἠλίας ἀπεφάνητο ὅτι «τὰς πατριαρχικὰς κεφαλὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναφυόμενα σκάνδαλα δι' αὐτῶν ἀφανίζονται.» ἀπλῶς δὲ προκαθήμενον ὀνομάζει τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Ὁ δὲ Σμύρνης μητροπολίτης Μητροφάνης, εἰς τῶν πιστοτέρων ὁπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου, καταδεικνύων τὴν παντελεῖαν τῶν πέντε ἱεραρχῶν ἰσότητα, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς «ἔθετο καὶ ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἐκκλησίας οἷον τινὰς μεγάλους φωστῆρας τὰς εὐθεῖς πατριαρχικὰς κεφαλὰς φαῦσιν πάσης τῆς γῆς, ὥστε ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός.» Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐκφέρει ῥητότερον τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις κρίνονται οὐχὶ ὑπὸ ἐνὸς τῶν πατριαρχῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς τῶν πατριαρχῶν πλειονοψηφίας, ἐρωτῶν «πρᾶξιν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων τίς λύσαι δυνήσεται ;» Ὡσαύτως δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Βαάνης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς φωτιανοὺς παραίνεσει αὐτοῦ, ἠρώτησεν αὐτοὺς· «δείξατε τὴν ὥραν ταύτην ὅτι εἴτε αἰρετικὸς τις, εἴτε σχισματικὸς ἐν οἰκδῆποτε τόπῳ ἐφρόνησεν ἔξω τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν, καὶ διεσώθη· εἰ γοῦν σήμερον τὰ τέσσαρα πατριαρχεῖα, μᾶλλον δὲ τὰ πέντε κατακρίνουσιν ὑμᾶς, τίς ὁ βοηθήσων ὑμῖν ;» Ὡμίλησε δὲ ὁ Βασίλειος περὶ τεσσάρων μόνον πατριαρχῶν, καὶ ὁ Βαάνης πρῶτον μὲν περὶ τεσσάρων, ἔπειτα δὲ ἀμέσως περὶ πέντε, διότι ὁ σύγκελλος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας δὲν ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ 870 καὶ δὲν μετέσχε κατὰ πρῶτον τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν τῇ ἐνάτῃ αὐτῆς συνεδριάσει· ἀλλ' ἦτο γνωστὴ ἐκ προοιμίου ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ὁμοφροσύνη αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοῦ πάπα ἀντιπρόσωποι, οἱ τῆς συνόδου προεδρεύσαντες καὶ πάσας τὰς δοξασίας ταύτας ἀκούσαντες, οὐ μόνον δὲν ἡμφισβήτησαν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ διὰ τινων κανόνων τῆς συνόδου ταύτης, οἷον τοῦ 14, τοῦ 17 καὶ τοῦ 21 ῥητῶς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἐργενορϋθερ, ἀνεγνώρισαν τὴν μεταξὺ τῶν πέντε ἄρ-

χηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα. Ὡστε οἱ τὴν σύνοδον ταύτην συγκροτήσαντες ἀρχιερεῖς καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες σαφέστατα διὰ τῶν συζητήσεων καὶ ἀποφάσεων αὐτῶν ἀπέδειξαν ὅτι πολὺ ἀπείχον τοῦ νὰ ἀποδέχωνται κυριαρχικόν τι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δικαίωμα τοῦ πάπα.

Τοῦτο δὲ κατέστη ἔτι φανερώτερον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήχθη καὶ αὕτῃ ἡ περὶ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν ὑπόθεσις. Ἐν τῇ 6 συνεδριάσει ἧτις ἐγένετο τῇ 25 ὁκτωβρίου, οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀφοῦ εἶδον ὅτι ὁ Φώτιος, προσαχθεὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἀπεποιήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς, ἠξίωσαν ὅτι τὰ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπεφασίσθησαν ἤδη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ὑπὸ τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ὅτι ἦτο περιττὸν νὰ ἐπιτραπῇ περαιτέρω τις ἀπολογία ἐνώπιον τῆς συνόδου εἰς τοὺς φωτιανοὺς ἐπισκόπους. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος ἀπήτησε νὰ ἀκούσῃ ἡ σύνοδος τοὺς φωτιανούς, καὶ προεδρεύσας αὐτοπροσώπως τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης, διέταξε νὰ προσέλθωσιν οἱ κατηγορούμενοι, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα, οἵτινες δὲν ἀντέστησαν πλείοτερον. Τὸ μὲν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε τὸ αὐτό. Ἐπειδὴ οἱ φωτιανοὶ ἐπίσκοποι ἀπεποιήθησαν, ὅπως καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν δικαιοδοσίαν τῆς παρούσης συνόδου, συγκατεδικάσθησαν ἅπαντες καὶ συνανθεματίσθησαν μετὰ τοῦ Φωτίου, ἡ σύνοδος ὁμῶς δὲν παρέστη ὡς ἀπλοῦς ἐκτελεστής τῶν προηγουμένως ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποφασισθέντων, ἀλλὰ ἐξέδωκεν ἰδίαν ἀπόφασιν, ἀφοῦ αὕτῃ ἠκροάσατο τῶν κατηγορουμένων. Πρὶν ἢ προβῶμεν περαιτέρω, παρατηροῦμεν ὅτι, παρεκτός τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ἐκλήθησαν ἐνώπιον τῆς συνόδου κατὰ τὴν 8 αὐτῆς συνεδρίασιν, τὴν γενομένην τῇ 5 νοεμβρίου, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εἰκονομάχων. Ἐκ τούτων τρεῖς μὲν, ὁ κληρικὸς Νικήτας, ὁ νομικὸς Θεοφάνης καὶ τις Θεόφιλος, ἀρνηθέντες τὰ δόγματα αὐτῶν, προσῆλθον εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν, ἐπαινεθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνόδου. Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστερος πάντων, ὁ γηραιὸς προστάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως Θεόδωρος ὁ Κρίθινος, ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καὶ συνανθεματίσθη μεθ' ὅλων τῶν τετελευτηκόντων καὶ ζώντων ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ἡ σύνοδος ἐξέδωκε προσέτι καὶ τινὰς κανόνας ἀναγομένους τὸ πλεῖστον εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα κυριώτατα παρ' αὐτῆς λυθέντα ζητήματα, τὴν καταδίκην τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν καὶ τὴν καταδίκην τῶν εἰκονομάχων, μεθ' ὃ διελύθη κατὰ

τὴν δεκάτην συνεδρίασιν τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 28 φεβρουαρίου 870. Πρὶν ἢ κηρύξῃ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν ἂν πάντες ὁμοφώνως παραδέχωνται τὰ ἀποφασισθέντα, εἰς ὃ ἡ σύνοδος ἀπεκρίθη διὰ πανηγυρικῶν ἐπευφημιῶν ὡς πρὸς τὰ γενόμενα, καὶ νέων ἀναθεματισμῶν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐπεθύμει καὶ ἡλιπίζε νὰ κλείσῃ τὰς θύρας τοῦ λοιποῦ εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταῦτας ἔριδας, προσέθηκεν ὅτι «λυομένης τῆς ἀγίας ταύτης καὶ οἰκουμενικῆς Η' συνόδου, ὁ φωραθησόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐναντιοῦσθαι, ὅστις ἂν εἴῃ, συγγνώμην παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν οὐχ εὐρήσει, ἀλλ' ἐνδίκως κατακριθήσεται καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ἀπελαθήσεται.»

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη σύνοδος, ἣν οἱ μὲν Λατῖνοι ὠνόμασαν Η' οἰκουμενικὴν, εἰ καὶ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἀπεκάλεσαν βραδυτέρον διαρρήδην ψευδογδόην, ψευδοοἰκουμενικὴν, βιαίαν, παράνομον· καὶ ταῦτα ἐπρέσβευσαν περὶ αὐτῆς αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες, διότι δῆθεν ἀνεγνώρισε τὸ κυριαρχικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἐξ ὧων ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν συνάγεται προδήλως ὅτι ἀπεναντίας ἡ σύνοδος αὕτη καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν πέντε πατριαρχῶν, ἥτοι τὴν λεγομένην ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν, ὀνομάσασα ἀπλῶς προκαθήμενον τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Τοῦτου δὲ οὕτως ἔχοντος, τίνας ἔνεκεν ἄρά γε ἀπεδοκιμάσθη μὲν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, τοσοῦτον δὲ προθύμως ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν δυτικῶν; Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ὁ Ἀδριανὸς Β' ἀπεδέξατο μὲν τὴν σύνοδον τοῦ 869, δὲν ἐπεκύρωσε δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ῥηθέντα καὶ ἀποφασισθέντα περὶ τῆς πενταρχίας. Τοῦτο ὅμως κατ' οὐδὲν ἐλαττοῖ τὸ κύρος τῶν ἀποφασισθέντων, ὅχι μόνον διότι οἱ τοποτηρηταί του οὐδόλως ἀντέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἅμα ὁ πάπας ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἔστω καὶ ὡς πρῶτος ἐν ἴσοις, δὲν ἐδικαιούτο ἔπειτα νὰ ἀναιρέσῃ μονομερῶς τὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασισθέντα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡδύνατέ τις νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ περὶ πενταρχίας ἀποφασισθέντα, μὴπως ἀφ' ἐτέρου ἐκυρώθῃ ἡ κυριαρχικὴ τοῦ πάπα ἀξίωσις; Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ὅχι ὥστε πάντοτε δέον νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ ὁ πάπας ἀπεδέχθη τὴν σύνοδον, οἱ δὲ ἡμέτεροι κατεδίκασαν αὐτήν;

Τὸ σπουδαιότερον ὅπερ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ κατ' αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ μετασχόντες αὐτῆς ἱεράρχαι. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει δὲν εἶχον παρευρεθῇ, παρεκτός τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ῥώμης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, εἰμὴ μόνον 12 ἐπίσκοποι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι προσαυξάνοντες καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἐπομένην συνεδρίαν συνεποσώθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς 102, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκόπων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν αἱ μεγάλαι τῆς Ἀνατολῆς σύνοδοι ὅσαι ἢ παρὰ πάντων ἢ παρὰ τινων ὠνομάσθησαν οἰκουμενικαί. Ἰνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνας τὰς δύο προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Φωτίου προεδρευθείσας συνόδους, τῷ 861 καὶ 867, εὐρίσκομεν ὅτι τῆς μὲν πρώτης μετέσχον 318 ἐπίσκοποι, τῆς δὲ δευτέρας αἱ πράξεις φέρουσι περὶ τὰς 1000 ὑπογραφάς. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἀπέσχον τῆς προκειμένης συνόδου καὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Φώτιον, καίτοι ὁ βασιλεὺς πάσῃ δυνάμει ἐπροστάτευε τὸν Ἰγνάτιον· νέα αὕτη ἀπόδειξις ὅποσον ἄδικος εἶναι ἡ τὸσάκις ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ἐπαναληφθεῖσα κατηγορία ὅτι παρ' ἡμῖν οἱ βασιλεῖς ἤγον καὶ ἔφερον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ δ' εὐάριθμον τοῦτο τῶν ἀποδεξαμένων τὴν σύνοδον τοῦ 869 ἐπισκόπων, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ δυτικοί, ἀλλ' ἐπιφέρουσιν ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνόδων οὐδέποτε ἐξετιμήθη ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μετασχόντων αὐτῶν ἀρχιερέων, καὶ ὅτι ἡ νομιμότης τῆς προκειμένης στηρίζεται ἰδίως εἰς τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τῶν τοποτηρητῶν ὅλης τῆς Δύσεως καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ νομίζομεν ὅτι ἀναμιμνησκόμενοι ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῶν πλείστων προηγουμένων συνόδων, δὲν δυνάμεθα νὰ καταδικάσωμεν τὴν παροῦσαν ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπείσθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ προεδρίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ 150 περίπου ἔτη, ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, δὲν ἔπαυσαν πολιτευόμενοι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης μετὰ τῆς αὐτῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως, ἣν εἶδομεν διαλάμψασαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 869, ὅτε αἴφνης ὁ πάππας Λέων Θ' ἀντιστρέφων τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φωτίου ἀφώρισε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὡς αἰρετικὴν. Τότε τελευταῖον ἐνόησαν οἱ ἡμέτεροι ὅτι δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ ἐξευμενισθῇ ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης, καὶ νὰ συμβιώσῃ

μετ' αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων. Καὶ τότε μόνον ἀναλαβόντες αὐθις τὸ ὄπλον τοῦ Φωτίου ἐπεχείρησαν νὰ ἐγείρωσι κατὰ τῆς ἀκαταπαύστου ἐκείνης τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπιθέσεως φραγμὸν τινα ἰσχυρότερον τῶν ὀρισμῶν, ὅσοι τοςάκις ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων περὶ τῶν ἀπλῶν αὐτῆς πρεσβείων, ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἀμυνόμενοι ἤδη, κατεδίκασαν τὰς καινοτομίας ὅσαι ἐπεκράτησαν ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὰ ἀρχαιότατα τῆς ἐκκλησίας δόγματα, νόμιμα καὶ ἔθιμα, ἵνα ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης, εἴτε ὁμολογῶν τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, εἴτε ἐπιμένων εἰς αὐτάς, εἴτε δηλαδὴ ὑπενδίδων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε χωριζόμενος ἀπὸ αὐτῆς, ἀποβάλλῃ οὕτως ἢ ἄλλως πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἐνασκήσῃ τοῦ λοιποῦ κυριαρχικὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος τοῦ 869 εἶχεν ἀφήσει κατὰ μέρος τὸν φραγμὸν τοῦτον, οὗ τὸν θεμέλιον λίθον ἔθετο ἡ τοῦ 867 σύνοδος, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τοὺς προηγουμένους ὀρισμούς, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς ἀπεδείχθη πλειστάκις ἀνεπαρκῆς, τοῦτου ἕνεκα ἡ προκειμένη σύνοδος ἐλογίσθη ἀποδοκιμαστέα καὶ καταδικαστέα. Ἐννοεῖται ἡδη τίνος ἕνεκα οἱ δυτικοὶ τ' ἀνάπαλιν ἀπεδέχθησαν καὶ ἡσπάσθησαν αὐτήν. Ναὶ μὲν αὕτη δὲν ἐπεκύρωσε κατ' οὐσίαν τὰς κυριαρχικὰς τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ἀξιώσεις, καθιερώσασα ἀπ' ἐναντίας ἐτέραν ἀρχήν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν. Ἀλλὰ κατὰ τύπους ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐφάνη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὑποκύπτουσα εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ πάπα, διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς δι' ὧν οὗτος προσεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς αὐτήν, παρεστάθη ὡς διαιτητῆς, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· διότι ἡ σύνοδος τοῦ 867 ἡ ἐπαγαγοῦσα καιρίαν πληγὴν εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ πάπα, ἀνεντράπη ἐκ θεμελίων· διότι ὁ Φώτιος ὁ κυριώτατος τῶν ἀξιώσεων ἐκείνων πολέμιος, κατεδικάσθη· καὶ διότι ἰσχυσαν ἡδη πᾶσαι αἱ ἰδιόρρυθμοι ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ πάπα κατὰ τοῦ Φωτίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐλογίσθησαν ὡς ἔμμεσός τις ἀναγνώρισις τῆς ποθητῆς κυριαρχίας, καὶ οἱ πάπαι μετὰ τὴν ταπείνωσιν ἣν ὑπέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 867, ἐνόμισαν συνετὸν νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν σχετικὴν ταύτην ἱκανοποίησιν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ζητήσωσι βραδύτερον τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς,

Ἐπὶ τέλους λοιπὸν ἐπεκράτησε τὸ τοῦ Φωτίου σύστημα καὶ ὄχι τὸ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ ζήτημα δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ νὰ

ἦναι ἀπλῶς διοικητικόν, ἀπέβη αὐθις δογματικόν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο δὲν θέλομεν παύσει λυπούμενοι, διότι ὁ Φώτιος πρῶτος ἔφερεν εἰς μέσον τὴν δογματικὴν διαίρεσιν. Ναὶ μὲν οἱ Λατῖνοι ἤθελον βεβαίως καὶ οἰκοθεν μεταχειρισθῇ τὸ ὄπλον τοῦτο· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἤθελον εἶναι πάντοτε προτιμότερον νὰ μείνῃ εἰς αὐτοὺς ἡ πρώτη τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς διαίρεσεως εὐθύνη. Καὶ ἤδη ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ἰγνάτιον ἐπιμένονεν ἐπαινοῦντες τὴν μετριοπαθεῖαν αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτῆς δὲν ἐθυσίασαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅπως ἀπεδείχθη ἀμέσως ἡλίου φαεινότερον. Τῷ νῦν τρεῖς ἡμέραι εἶχον μόνον παρέλθει ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, ὅτε ὁ Βασίλειος συνεκάλεσεν ἰδίαν τῶν πέντε πατριαρχῶν ἢ πέντε μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν δυνάμεων σύνοδον, ἵνα λύσῃ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. Οἱ Βούλγαροι, ὡς ἠξέυρομεν ἤδη, (σελ. 744 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) εἶχον πρό τινας χρόνους ἀποδεχθῇ τὸν χριστιανισμόν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας καὶ βασιλείας. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπέτυχον, τούτου ἕνεκα, ἱκανὰ παρὰ τῶν ἡμετέρων πλεονεκτήματα, ἐφάνησαν ἔπειτα εὐδιάθετοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ὡς αὐτως παρ' αὐτῆς τε καὶ παρὰ τῶν Φράγκων. Μετ' ὀλίγον ὁμως πάλιν, ὑπολαβόντες συμφορωτέραν τὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνωσιν, ἀπέστειλαν αὐτόθι πρέσβεις, ἔτι διαρκούσης τῆς μεγάλης συνόδου, ἵνα λυθῇ ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἀρχηγῶν ἅπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὸ ζήτημα, εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο θρόνων, τῆς παλαιᾶς ἢ τῆς νέας Ῥώμης θέλει ὑπάγεται ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ Βασίλειος συνεκάλεσε τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν τεσσάρων ἄλλων πατριαρχῶν. Ὁ Ἰγνάτιος καίτοι παρὼν δὲν μετέσχε τῆς συζητήσεως οὐδὲ τῆς ἀποφάσεως, διότι ἐνείχετο εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἧτις ἐμελλε νὰ κριθῇ, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Ἀλλ' οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἅμα οἱ Βούλγαροι ὑπέβαλον τὸ ζήτημα αὐτῶν, ἔσπευσαν νὰ ἀντείπωσιν ὅτι ἡ Βουλγαρία εἶναι ἤδη ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἀπετάθη εἰς τὸν θρόνον τοῦτον παραδοὺς αὐτῷ ἑαυτὸν τε καὶ τὴν χώραν καὶ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ δεξάμενος ὁδηγίας καὶ διδασκαλίας καὶ ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτω τῇ ἀληθείᾳ· οἱ τοποτηρηταὶ ὁμως τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀντιπαρετήρησαν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωσι πῶς ἔχουσι τὰ πράγ-

ματα, ἀλλὰ πῶς δεόν νὰ ὁρισθῶσιν. Ἐρώτησαν λοιπὸν τοὺς Βουλγάρους, εἰς τίνα ἀνῆκεν ἡ χώρα αὐτῶν ὅταν καθυπέταξαν αὐτήν, καὶ ἂν ὑπῆρχον τότε αὐτόθι Ἕλληνες ἢ Λατῖνοι ἱερεῖς· ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι ἀπεκρίθησαν ὅτι ἡ μὲν χώρα ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, Ἕλληνες δὲ μόνον ἱερεῖς ὑπῆρχον τότε αὐτόθι, οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀπεφάναντο ἤδη, ὅτι ἄρα ἡ χώρα ἀνῆκεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἐξεργάγη μακρὰ συζήτησις, τῆς ὁποίας ὅμως ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπικύρωσις τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως, λαμπρῶς οὕτως ἐφαρμοσθέντος τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς πενταρχίας κανόνος. Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα διεμαρτυρήθησαν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἐξετελέσθη, ὥστε κατέστη εἴπερ ποτὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ σύνοδος τοῦ 869 καθιέρωσε τὴν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα, οὐχὶ δὲ τὴν κυριαρχίαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Βασίλειος οὐδὲ κεραίαν ἐθυσίασε τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ κύριος σκοπὸς οὗ ἔνεκα κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀπεδοκίμασε πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς δύσεως πραχθέντα, ἥτοι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἀπέτυχεν ἐπὶ τινι χρόνον. Οἱ πολυάριθμοι φωτιανοὶ ἐπίσκοποι, καίτοι κατεδικάσθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου, ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ παραμυθούμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Στενῶ τοῦ Βοσπόρου διατρίβοντος, συνεκρότησαν ἰδίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦντες χωριστὴν ἱεραρχίαν, τελοῦντες χωριστὰς ἱεροπραξίας, καὶ ἔχοντες χωριστὸν ποίμνιον. Τὸ ποίμνιον τοῦτο δὲν ἦτο ὅσον τὸ τοῦ Ἰγνατίου πολυάριθμον· διότι, καθὼς πολλάκις εἵπομεν, ἡ μερὶς τοῦ Φωτίου συνέκειτο ἐκ τῶν λογιωτέρων καὶ ἀνωτέρων τοῦ κράτους τάξεων, ἐνῶ περὶ τὸν Ἰγνάτιον συνεσπειροῦτο ὁ πολὺς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν ὄχλος. Ἐὰν ὅμως οἱ φωτιανοὶ ἦσαν ἀριθμητικῶς ἀσθενέστεροι, ὑπερίσχυον κατὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐκ τούτου κατεῖχον πλεῖστα τῶν δημοσίων ἀξιοματιῶν, ὁ δὲ Βασίλειος συμβιβαστικῶς πάντοτε πολιτευόμενος δὲν ᾔθελε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἡττηθέντων, ἕκαστος ἐννοεῖ οἰκοθεν πῶς οὗτοι ὠφελούμενοι ἐξ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθουν, ἂν ὅχι ἀντιπαλαίοντες κατὰ

τῆς καθεστῶσης ἐκκλησίας, τοῦλάχιστον κεχωρισμένοι διατελοῦντες ἀπὸ αὐτῆς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐπὶ τина ἔτη· ἀλλ' ὁ Φώτιος ἐνόησε πρωϊμώτατα ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις δυσκόλως ἡδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε δογματικῶς διεφώνει πρὸς τὰ καθεστῶτα, οὔτε φύσει ἦτο διατεθειμένος νὰ διαγάγῃ βίον ἰδιωτικόν, ἐσκέφθη ἐξ ἀρχῆς πῶς δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐκρύπτου θέσεως εἰς ἣν περιέστη. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ποτὲ δὲν ἐπεχείρησε νὰ δημαγωγήσῃ· δὲν ἐπεχείρησε δηλαδὴ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς πολλοὺς ἀπαρνούμενος τὰ ἐλευθέρια αὐτοῦ φρονήματα χάριν τῶν προλήψεων τοῦ ὄχλου, καὶ αὐτὸς, ὁ τοσάκις τοσοῦτον εὐτελῶς κολακεύσας τοὺς ἰσχυροὺς δυνάστας, δὲν κατεδέχθη ποτὲ νὰ κολακεύσῃ τὸ πλῆθος· τόσον εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ μεγάλα πνεύματα σώζουσι καὶ ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν ἀριστοκρατικὰς τινὰς ἐξεις. Ἐν ἔτει 869, καὶ πρὸ τῆς συνόδου καὶ διαρκούσης αὐτῆς, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει φυσικὰ φαινόμενα ὀλέθρια, σεισμὸς φοβερὸς καὶ καταιγὶς σφοδρά, ἐξ ὧν ἕνεκα μὲν τοῦ σειρμοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ πλεῖστοι οἶκοι καὶ περιστύλια κατηδαφίσθησαν, καὶ κτηνῶν καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο ἀμύθητος πανωλεθρία, ἕνεκα δὲ τῆς καταιγίδος, ἐκτὸς ἄλλων δεινῶν, αὐτοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου ὁ τῆς στέγης μόλυβδος ὡς μεμβράνα τις συνελίχθη. "Ὅταν πρὸ ὀκτῶ ἐτῶν εἶχε συμβῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει σεισμὸς μέγας (σελ. 739 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν συμφορὰν ταύτην ὡς σημεῖον τῆς θείας ὀργῆς διὰ τὴν καταδρομὴν, ἣν ὑφίστατο τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν. Τίποτε λοιπὸν δὲν ἦτο εὐλογώτερον ἢ νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἡδὴ αἱ τοῦ 869 συμφοραὶ ὡς ἐπιγενόμεναι ἕνεκα τῶν παθημάτων τοῦ Φωτίου. Καὶ τινες φαίνεται τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα καταπλήξωσι τὰ πλήθη καὶ προσελκύσωσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ πεπτωκότος πατριάρχου. Ἀλλ' ὁ Φώτιος, ὅστις τῷ 861 δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὅτι οἱ σειρμοὶ συμβαίνουσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς πλησμονῆς τῶν ὑδάτων, δὲν ἐπέστη οὐδὲ νῦν νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀντίθετον ὄπλον πρὸς ὄφελος αὐτοῦ· καὶ ἀπαντῶν πρὸς ἀρχαῖον φίλον, τὸν μετ' αὐτοῦ πεσόντα καὶ ἐξορισθέντα Γρηγόριον Ἀσθεστᾶν, ὅστις πιθανώτατα προέτρεπεν αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς τὰ γενόμενα τοιαύτην τινὰ ἐρμηνείαν, ἔγραφε διαρρήδην· «ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δίκας τίνουσιν τὴν πόλιν τῶν εἰς

ἡμᾶς ἀδικημάτων ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι, παραινῶ δὲ μηδὲ τὴν ὑμῶν ὁσιότητα ταῦτα ἔννοεῖν.» Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγήσῃ καὶ τοῦτο ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἵνα δημαγωγήσῃ ἔπρεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ παραβῇ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτὸς ὅστις, ὡς πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, παρεβίασε πλέον ἢ ἅπαξ τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον, ἐσεβάσθη ἀείποτε ὡς γνήσιος πάλιν Ἕλληνας τὸ αἰσθητήριον τὸ λογικόν. Ὁ Φώτιος λοιπὸν δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγήσῃ· ἐπειδὴ ὅμως ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ ἕτερον στήριγμα, καὶ τὸ στήριγμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἄλλο εἰμὴ ἡ βασιλεία. Ὅθεν καίτοι καθηρέθη, καίτοι ἐξωρίσθη, καίτοι κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, δὲν ἔπαυσεν εὐλαβῶς πάντοτε πολιτευόμενος πρὸς αὐτὸν, καὶ παραινῶν τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ νὰ εὐχωνται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν του ἐν ταῖς ἱερουργίαις. Ὁ δὲ Βασίλειος πάλιν εὐχαρίστως ἐβλεπε ταῦτα, διότι ποθὼν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καὶ βλέπων ὅτι τὸ γέρον Ἰγνατίος δὲν θέλει ἐπιζῆσει πολὺ, προησθάνετο, ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἐτέρου διαδόχου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑφισταμένας διενέξεις, ἐνῶ ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπάνοδος τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἦτο πιθανὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἐπὶ τέλους τὴν κοινὴν διαλλαγὴν, διὰ συμβιβασμοῦ τινος αὐτοῦ πρὸς τε τοὺς ἰγνατιανοὺς καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Δύσεως. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ὅστις οὐδέποτε κατεδίωξεν αὐστηρῶς τὸν Φώτιον, ἀνεδείκνυτο ὁσημέραι ἐπιεικέστερος πρὸς αὐτὸν, τιμῶν ἰδίως τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός· καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 876 ἀνεκλήθη ὁ Φώτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτραπείς μετ' ὀλίγον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τεσσάρων τοῦ βασιλέως παίδων, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, καὶ Στεφάνου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου ἠξίωσαν ὅτι ὁ Βασίλειος ὠρμήθη εἰς τοῦτο σφόδρα κολακευθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξορίστου συνταχθείσης, ὡς ᾄδεται, γενεαλογίας, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγέτης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρίστατο ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ παναρχαίου καὶ περιφανοῦς ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Ἀρσακιδῶν. Ἄλλοι ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἀνάκλησις παρεσκευάσθη διὰ μαγικῶν ὑδάτων καὶ βρωμάτων παρατεθέντων τῷ βασιλεῖ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου τοῦ Σανταβαρηνοῦ, ὅστις μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἦτο ἐν ταῦτῳ φίλος τοῦ Φωτίου. Τὰ θρυλούμενα ταῦτα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα οὔτε πρὸς τὸν χαρακτῆρα, οὔτε πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων τῶν

χρόνων ἐκείνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος, ὅσῳ κενόδοξος καὶ δεισι-
δαίμων ἂν ὑποτεθῇ, ἦτο ἐνταύτῳ ἀνὴρ συνετὸς, ἀνάγκη νὰ παραδε-
χθῶμεν ὅτι λόγοι κοινοῦ συμφέροντος σπουδαῖοι ὑπηγόρευσαν πρὸ
πάντων τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ.

Καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἦτοι τῷ 877 (κατ' ἄλλους 878) ἐτελεύτησεν ὁ
πατριάρχης Ἰγνάτιος, τῇ δὲ τρίτῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρᾳ κα-
τέλαβεν ὁ Φώτιος ἐκ δευτέρου τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τῇ προτροπῇ
τοῦ βασιλέως. Πῶς τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ ἀναγνώστης, ἐνῷ ἐσώζοντο ἔτι ἀ-
κέραιαι αἱ ἀποφάνσεις τῆς πρὸ ὀκταετίας συγκροτηθείσης μεγάλης συ-
νόδου, ἥτις, προεδρεύοντος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Βασιλείου, τοσοῦτον
πανηγυρικῶς ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον; Πῶς τοῦτο ἐρωτῶμεν καὶ ἡ-
μεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος, εἰμὴ
τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν ὑφ' ἡμῶν, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι αὗται
σύνοδοι δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὴν βραδύτερον
ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὰς σπουδαιότητα, καὶ ὅτι, συγκροτούμεναι κατὰ
τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα τῆς κοινωνίας, δὲν ἴσχυον εἰμὴ ἐνόσφ' ἐλογί-
ζετο ἀναγκαῖον νὰ ἰσχύωσι, καὶ ἔπειτα ἐτίθεντο ἐκ μέσου ἄνευ πολ-
λῶν διατυπώσεων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρεκτὸς εὐαρίθμων τινῶν ἀρ-
χιερῶν, ιερέων, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, πάντες οἱ λοιποὶ ἀπεδέξαντο
καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι
πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς. Μηδὲ ὠφεληθῶσι πάλιν ἐκ τούτου οἱ δυτι-
κοὶ ἵνα ῥητορεύσωσι κατὰ τῆς δουλοφροσύνης τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου,
ὡς προθύμως πάντοτε ὑποτασσομένου εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν· διότι
αὐτὸ τοῦτο ἀπαραλλάκτως ἔπραξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πάπας
Ἰωάννης Η'. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Φώτιος λησμονῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῷ
867 ψηφισθεῖσαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκην, ἔσπευσε νὰ
ἀναγγεῖλῃ εὐλαβῶς εἰς τὸν πάπαν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ καὶ νὰ
τὸν παρακαλέσῃ νὰ συμπράξῃ δι' ἀποκρισιαρίων εἰς τὴν σύνοδον, ἣν
ἐμελέτα νὰ συγκροτήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς κύρωσιν τῶν γε-
νομένων. Ἄλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον ἀληθὲς ὅτι ἀφ' ἐτέρου ὁ πάπας Ἰωάν-
νης Η' λησμονῶν τὰς πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ
Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀσπασθῇ, λη-
σμονῶν ὡσαύτως τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ὁποίαν ἀνωμολόγησεν ὡς
ὀγδόην οἰκουμένην, ἔσπευσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον πρῶτον διὰ
τῶν ἀποκρίσεων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολάς, καὶ

δεύτερον διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς συνόδου ἣν συνεκάλεσεν ὁ Φώτιος ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἥτις συνῆλθε κατὰ νοέμβριον τοῦ 879, καὶ ἐπτάκις συνεδριάσασα, διελύθη κατὰ μάρτιον τοῦ 880, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα τῆς πρὸ δεκαετίας κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσης, καὶ, κατὰ τοῦτο ἡ πανηγυρικώτερα ὄλων τῶν προηγουμένων, πλὴν τῆς ἐν Χαλκηδόνι, διότι, παρεκτὸς τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ πάπα, παρέστησαν ἐν αὐτῇ περὶ τοὺς 360 μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους. Δὲν ἠρκέσθη δὲ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν Φώτιον, ἀλλὰ μονοноῦ ἐθεοποίησεν αὐτὸν, βεβαίως ἀναδείξασα καθυπέρτερον τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῦθιερ, τῆς συνόδου δὲν προέστησαν ὡς ἄλλοτε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλὰ προέδρευεν ὁ Φώτιος. Ὅταν ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει, μετὰ ἄπειρα ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ἐγκώμια, ὁ Καισαρείας Προκόπιος ἀνέκραξε «τοιοῦτον ἔπρεπεν ἐπ' ἀληθείας εἶναι τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου τὴν ἐπιστάσιαν λαχόντα, εἰς τύπον τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,» οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα ἐπεκύρωσαν τὸν λόγον εἰπόντες· «καὶ ἡμεῖς οἱ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς κατοικοῦντες ταῦτα ἀκούομεν,» ὃ ἐστὶν ἀνεβίβασαν τὸν Φώτιον εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ συνεδριάσει οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα οἰκοθεν ἀπένειμαν εἰς τὸν Φώτιον τὴν ὑπέροχον ἐκείνην ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν· διότι ἀφοῦ ἡ σύνοδος ἅπασα ἀνεβόησεν, «ὅτι Θεὸς οἰκεῖ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς ἀγνοεῖ,» οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα προσεθηκαν ἐπὶ λέξεως τὰ ἐξῆς· «τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ τοιοῦτον φῶς διέδωκαν εἰς τὴν καθαρὰν ψυχὴν τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου, ὅτι λαμπρύνει καὶ φωτίζει πᾶσαν τὴν κτίσιν. Ὡς περ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ εἰς μόνον τὸν οὐρανὸν περιέχεται, ὅμως ὅλον τὸν περίγειον κόσμον φωτίζει, οὕτω καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν, ὁ κύριος Φώτιος, καθέζεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν κτίσιν δαδουχεῖ καὶ καταλαμβάνει.» Καὶ πλὴν τούτου ἡ σύνοδος ἀπηγόρευσε διαρρήδην πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην. Τῇ δὲ 13 αὐγούστου 880 ὁ πάπας Ἰωάννης Η' δι' ἀπαντήσεών του πρὸς τε τὸν Βασίλειον καὶ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Φωτίου. Ὁ

ἁγῶν τὸν ὁποῖον ἀνέλαθεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας καὶ
 τοῦ κράτους τῆς ἀνατολῆς, ἐφαίνετο στεφανωθείς δι' ἐπιτυχίας πλη-
 ρεστάτης· ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη καὶ ἐνότης, ἀποκατασταθεῖσα ἐν τε
 τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει. Αὐτὸς δὲ, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγου ἐτι ἐξό-
 ριστος καὶ κατὰδικος, εἶδεν ἑαυτὸν προεδρεύοντα τῶν ἀντιπροσώπων
 σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ἤκουσεν αὐτοὺς ἀναβιβάζον-
 τας αὐτὸν εἰς ὕψος μέγα, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν προκατόχων του εἶχε φθά-
 σει, οὐδεὶς δὲ τῶν διαδόχων ἐμελλε νὰ μετεωρισθῇ, καὶ προσέτι κυ-
 ροῦντας τὸ κεφαλαιωδέστερον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κατὰ τῶν
 καινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκης, διὰ τῆς ἀπαγορεύ-
 σεως ἣν ἐψήφισαν πάσης οἰαςδήποτε προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον τῆς
 πίστεως. Ὁ θρίαμβος ἐνὶ λόγῳ ἦτο πλήρης· θρίαμβος πολιτικός, ἐκ-
 κλησιαστικός, προσωπικός. Ἀλλὰ τὰ χρυσὰ ταῦτα ὄνειρα δὲν ἐμελ-
 λον νὰ διαρκέσωσι πολὺ. Ὁ Ἰωάννης Η' ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας
 ἔγραψε τῇ 13 αὐγούστου 880 πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Φώτιον
 δὲν ἀπεδέχετο τὰ τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν γένει μόνον, προσεπιφέρων ὅτι
 ἐὰν οἱ ἀποκρισιάριοι αὐτοῦ ἐπραξάν τι ἐν αὐτῇ ἐναντίον τῶν ὁδηγιῶν
 τῶν, ἀποφαίνεται τὸ τοιοῦτον ἄκυρον καὶ μὴ ὄν. Οἱ δὲ δυτικοὶ βε-
 βαιοῦσιν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ πάπας Ἰωάννης Η' δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώ-
 τιον εἰμὴ πρῶτον ἵνα προλάβῃ, νῦν μάλιστα ὅτε οὗτος εἶχε τὸν Βα-
 σίλειον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν ὀριστικὴν καὶ διαρκῆ μεταξὺ τῆς παλαιᾶς
 καὶ τῆς νέας Ῥώμης διάστασιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ῥωμαϊκὸς θρόνος
 ἤθελεν ἀποβάλλει πάντα τρόπον ἐνεργείας ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς· δεύτε-
 ρον διότι εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας τοῦ Βασιλείου
 κατὰ τῶν δεινῶς πιεζόντων τὰς παπικὰς χώρας Σαρακηνῶν· τρίτον
 διότι ἤλπιζε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπαρχιῶν
 ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔπαυε προτείνων ἀξιώσεις. Προσεπιφέρουσι δὲ οἱ
 δυτικοὶ ὅτι, καίτοι εἶχε σπουδαίους λόγους ἵνα πράξῃ παρὰ τὰ ἀπο-
 φασισθέντα ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 869 συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ὁ
 Ἰωάννης Η' ἠθέλησεν οὐδὲν ἥττον νὰ διασώσῃ ὅσον ἐνεστι τὸ κύρος
 τῶν προηγουμένως κατὰ τοῦ Φωτίου ψηφισθέντων, ἀποδεξάμενος αὐ-
 τὸν ὑπὸ ὅρους τινὰς μόνον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ζητήσῃ
 συγγνώμην ἐπὶ συνόδου, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ μὴ ἀναμιχθῇ τοῦ
 λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας· ὅτι πάντα ταῦτα περιείχοντο ἐν τε
 ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὴν σύνοδον διὰ
 τῶν ἀποκρισιάριων αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ὁδηγίαις τὰς ὁποίας πρὸς αὐτοὺς

ἔδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἡ μὲν τῶν ἐπιστολῶν ἑλληνικὴ μετάφρασις παντελῶς ἡλλοίωσε τὰς προαιρέσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ τοποτηρηταὶ αὐτοῦ, διαπαιδαγωγηθέντες καὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ Φωτίου, παντελῶς ἐλησμόνησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν καὶ ἀνεγνώρισαν τὸ Φώτιον ἄνευ ἐπιφυλάξεως τινὸς, ἀναβιβάσαντες μάλιστα αὐτὸν εἰς περιωπὴν καθυπερτέραν σχεδὸν τῆς τοῦ ἐντολέως αὐτῶν. Περὶ δὲ τούτων ἀκριβέστερον πληροφορηθεὶς ὁ Ἰωάννης Η' παρὰ νέου τινὸς πρεσβευτοῦ, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 880, τοῦ ἐπισκόπου Μαρίνου, ἀνελθὼν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐκκλησίας καὶ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας, ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον, πάντων ἀκούοντων εἰπὼν ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς ἀφῆκαν αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς οἱ ἁγιώτατοι πάπαι οἱ προκατόχοί μου, ἔστω ἀνάθεμα.

Δὲν θέλομεν μακρηγορήσει ἐνταῦθα περὶ ὅσων οἱ ἡμέτεροι ἀντεῖπον ἢ ἡδύναντο ν' ἀντίπωσιν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν παρέστησαν τὰ πράγματα οἱ δυτικοί. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὁμολογοῦντες ὅτι πολιτικοὶ πρὸ πάντων λόγοι ἰδιοτελοῦς συμφέροντος ἔπεισαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον, ἰδὲν ὁμολογοῦσιν ἄρ' αὖτε συγχρόνως, ὅτι ἡ κατηγορία ἦν τοσάκις ἐξήνεγκον κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὡς ἀγομένης καὶ φερομένης ὑπὸ πολιτικῶν λόγων καὶ ἰδιοτελῶν συμφερόντων, ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν; Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα, λέγουσι, παρεβίασαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὸ ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπαναλαμβάνόμενον (διότι ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 861, σελ. 740 καὶ ἐπ. τοῦ τρίτου τόμου, ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 869, ἥδη δὲ ἐλέγετο καὶ ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν) ἀποδεικνύει, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, δυοῖν τὸ ἕτερον· ἢ ὅτι οὐδένα εἶχεν ἄνθρωπον ἱκανῶς τίμιον, ὥστε νὰ τηρήσῃ πιστῶς τὰς δεδομένας αὐτῷ ὁδηγίας, ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἅμα ἐβλεπον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ἐπείθοντο ὑπόσον παράλογοι ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ἐπολιτεύοντο εἰς τρόπον ὅσον ἐνδέχεται συμβιβάζοντα αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν, ὃν ὤφειλον βεβαίως νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Καὶ ἔπειτα ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἐπεκύρωσε κατ' ἀρχὰς τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 879—880 ἔτους· καὶ μὲν ἔδωκε τὴν ἐπικύρωσίν του μετὰ

τινων ἐπιφυλάξεων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ Ἀδριανὸς Β' ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 879, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσεν ἐντούτοις, ἐνεκα τῶν ἐπιφυλάξεων ἐκείνων, νὰ ἀναγνωρίζῃ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὡς ὀγδόην οἰκουμένηκιν. Τόσον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη ἐλογίσθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ὡς ἔχουσα πλήρες κύρος, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον πλείστοι δυτικοὶ κατηγοροῦσιν αὐτὸν οἱ μὲν ἐπὶ αἰσχρᾷ ἀνανδρίᾳ, οἱ δὲ ἐπὶ ἀδυναμίᾳ χαρακτῆρος, οἱ δὲ τοῦλάχιστον ἐπὶ ὀλίγῃ συνέσει καὶ προνοίᾳ. Ὁ δὲ καρδινάλιος Βαρώνιος κατήντησε νὰ ἐκφέρῃ τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης μῦθος ἔλαθεν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θηλυπρεποῦς πολιτεύματος τοῦ Ἰωάννου Η' πρὸς τὸν Φώτιον. Πλὴν τούτου σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η' πρὸς τὸν πατριάρχην Φώτιον, δι' ἧς ὁ πρῶτος διαρρήδην ἀποδέχεται μίαν τῶν κεφαλαιωδεστέρων ἀποφάνσεων τῆς προκειμένης συνόδου, καὶ διαρρήδην ἀποδοκιμάζει πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην ἢ ἄλλην τινὰ οἰανδήποτε ἀλλοίωσιν αὐτοῦ, γράφων πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «παραδηλοῦμεν τῇ αἰδεσιμότητί σου, ἵνα περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου, δι' ὃ συνέβη τὰ σκάνδαλα μέσον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔχῃς πληροφορίαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οὐ μόνον οὐ λέγομεν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρῶτον θαρρήσαντας τῇ ἑαυτῶν ἀπονοίᾳ τοῦτο ποιῆσαι, παραβάτας τῶν θείων λόγων κρίνομεν, καὶ μεταποιητὰς τῆς θεολογίας τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων, οἳ συνεελθόντες συνοδικῶς παρέδωκαν τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ μετὰ τοῦ Ἰούδα αὐτοὺς τάττομεν.» Ναὶ μὲν οἱ πλείστοι τῶν δυτικῶν ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Πίχλερ ἀνασκειυάσας τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δι' ὧν οὗτοι ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσι τὴν νοθείαν αὐτῆς, ἀποδέχεται τὴν δῆλωσιν ταύτην ἀδιστακτικῶς ὡς γνησίαν. Καὶ διατὶ ὅχι, ἀφοῦ σήμερον εἶναι ἀναμφισβήτητον, κατὰ τὴν σοφωτάτην περὶ τούτου ἀπόδειξιν τοῦ Ἐργενροϊθερ, ὅτι ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ ῥωμαϊκὸς θρόνος πολὺ ἀπέειχε τοῦ νὰ ἀποδεχθῇ ἔτι προσθήκην τινὰ εἰς τὸ σύμβολον. Τελευταῖον δὲ, καὶ τὸ μᾶλλον ἴσως ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Φώτιος οὐδέποτε ἐφάνη γινώσκων, ἢ καὶ πόρρωθεν ὅπωςδήποτε ἀνιτιτόμενος τὸ ἀνάθεμα τὸ ὁποῖον λέγεται ὁ Ἰωάννης Η' ἀπαγγεῖλας κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἐν τῷ πολὺ βραδύτερον συνταχθέντι *Λόγῳ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας*, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου εἰς τρόπον μηδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφιβολίαν ὅτι ἐξηκολούθει φιλικώτατα πρὸς αὐτὸν διακειμε-

νος. Διότι ἐν τῇ κεφαλαίῳ 88 τοῦ Λόγου τούτου ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου τῆς Ῥώμης. α' Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξοκείωτο τὰ ἡμέτερα), οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρεῖος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ (δηλαδὴ τῇ συνόδῳ τοῦ 879—880) παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον, γνώμη καὶ γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο.» Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀντιρρήσεων εἰς τὰ παρὰ τῶν δυτικῶν λεγόμενα περὶ τῆς ἐν ἔτει 879—880 συγκροτηθείσης συνόδου, ἡδύνατο εὐλόγως τις νὰ ἐξαγάγῃ ὡς τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης Η' οὐδέποτε ἀνθεματίσκει τὸν Φώτιον καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλεσε τὴν προηγουμένως δοθεῖσαν ἐπικύρωσιν τῆς συνόδου ἐκείνης· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μαρίνου ὅστις, προϋστάμενος ἀποκλειστικωτέρας τινὸς μερίδος τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπισκόπων, εἶχεν ἀποσταλῆ, ὡς εἶδομεν, εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Φώτιον, ἰδίως ἔνεκα τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τοιούτων πολιτικῶν ζητημάτων, καὶ ὅτι ἔπειτα ὁ Μαρίνος ἀπέδωκε τὸν ἀναθεματισμὸν εἰς τὸν Ἰωάννην Η' ἵνα μὴ φανῇ ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ὑπῆρξε καὶ τις ὅστις καθ' ὁλοκληρίαν συνεβιδάσθη πρὸς τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον τῆς Ἀνατολῆς ἱεράρχην. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ σύνοδος ἡκυρώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', πάλιν ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων περιερχόμεθα εἰς τὸ διὰ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἦττον θλιβερὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰωάννης Η', ἀφοῦ ἔνεκα πολιτικῶν λόγων συνεβιδάσθη πρὸς τὸν Φώτιον, βραδύτερον, ἔνεκα συμφερόντων ὡσαύτως πολιτικῶν, περιῆλθε πρὸς αὐτὸν εἰς ῥῆξιν.

Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος τῶν συζητήσεων τούτων καὶ ἐρίδων, αἵτινες ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ ματαίῳ ἐπὶ τοσοῦτους ἤδη αἰῶνας; Ἡ διάστασις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ὡς ἐκ τῆς ὅλης καταστα-

σεως τῶν πραγμάτων, οὕτως εἰπεῖν, πεπρωμένη. Ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος δυσκολώτατα ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι τότε, καθὼς οὐδὲ προηγουμένως εἶχον ἐπὶ μακρὸν συμβιβασθῆ, καίτοι οἱ λόγοι τοῦ χωρισμοῦ ὑπῆρξαν ἄλλοτε πολὺ ὀλιγώτεροι ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Τῷ οὖν, καθ' οὓς χρόνους, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι συνεπληρώθη ἡ κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς δύσεως ὑπεροχὴ ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κόσμου κλάσμάτων, εἶχεν ἐπικρατήσῃ πολλὴ οἰκειότης, ἂν ὅχι ταύτοτης πλήρης, καὶ ὅμως καθ' ὅλους τοὺς μεγάλους ἐμφυλίου ἀγῶνας, οἵτινες ἀνέσεισαν τὸν Ῥωμαϊκὸν κόσμον πρὶν ἢ οὗτος ὑπαχθῇ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αὐγούστου, εἶδομεν τὸ κράτος ἄλλεπαλλήλως διχοτομούμενον καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἀνατολὴν κατεξανισταμένην πάντοτε ὑπὸ ἑνῶν τῶν ἀντιπάλων κατὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, τασσομένης ὑπὸ τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Καὶ τότε μὲν ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἔπαυσεν ἡττωμένη, ἀνορθωθείσης καὶ ἀσφαλισθείσης τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπεροχῆς τῆς Δύσεως ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἐν τῇ τρίτῃ ὅμως καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστὸν, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς Δύσεως ὑπεροχὴ ἐμειώθη ὡς ἐκ τῆς βαθμιαίας παρακμῆς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς βίος τῆς ἐλληνικῆς ἀνατολῆς ἀπέβη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, διὰ τὸν ἐν αὐτῇ γεννηθέντα, ἀναπτυχθέντα καὶ συστηματοποιηθέντα χριστιανισμόν, ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ δυτικοῦ. Ὅθεν ἡ Ἀνατολὴ ἀποσπᾶται τῆς Δύσεως, ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος, ἰδρύει ἰδίαν βασιλεύουσάν, καὶ μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν παντελῆ ὑπὸ τῶν βάρβάρων κατάλυσιν τῆς δυτικῆς μοναρχίας, ἔμεινε μόνη κληρονόμος, ἀντιπρόσωπος καὶ πρόμαχος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐνὸς μὲν ἐν τῇ δύσει ἐπεκράτει ἡ πολυκέφαλος ἀναρχία, καὶ ἡ ἀμάθεια, καὶ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ βία ἦν συνεπήγαγον μεθ' αὐτῶν οἱ καταλύσαντες τὴν δυτικὴν μοναρχίαν βάρβαροι, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία σπουδαία κυριαρχικὴ ἀξίωσις ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἀνατολὴ, καθὼς διασώσασα τὸ μόνον περιλλίπόμενον κλᾶσμα τοῦ ἀρχαίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὑπελάμβανεν ἑαυτὴν ὡς μόνην διάδοχον ὅλων αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων, καὶ αἰείποτε μὲν διετήρει τὰς περὶ τοῦτου ἀξιώσεις, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ ἐπεχείρησε νὰ πραγματώσῃ αὐτάς διὰ τῆς τῶν δυτικῶν χωρῶν ἀνακτῆσεως.

Ἀλλ' ἅμα ἐκ τοῦ χάους τὸ ὅποῖον κατ' ἀρχὰς ἐσύγχυσε τὰ πάντα ἐν τῇ Δύσει, ἤρχισε νὰ παράγῃται νέα τις εὐρυθμος πραγμάτων κατὰ-στασις, καὶ πρὸ πάντων ἅμα ιδρύθη ἡ νέα δυτικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. δεινὴ ἔρις καὶ διένεξις προέκυψε μεταξύ 'Ανατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ μὲν νέα δυτικὴ αὐτοκρατορία, στηριζομένη εἰς τοῦτο ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἐχρίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη, ἡξίου ὅτι εἶναι διάδοχος τῆς δυτικῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅτι ἐπομένως δικαιούται νὰ ἄρχῃ ἀπάσης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου· ἡ δὲ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία πάλιν, στηριζομένη εἰς τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον αὐτῆς ὑπαρξιν, ἡξίου ὅτι αὕτη καὶ μόνη ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐδὲ ἐπέιθετο νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν. Ἐν ταύτῃ τῇ ἔριδι ὁμολογοῦμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ὅχι τόσον ὡς πρὸς τὰς ἀμφισβητουμένας χώρας (διότι τελευταῖον κατέχουσα οὕτως ἢ ἄλλως τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἥτο φυσικὸν νὰ μὴ θέλῃ νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς ἀμαχητὶ) ὅσον διὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἔφερεν εἰς μέσον. Ἐνῶ ἡ νέα τῆς Δύσεως αὐτοκρατορία δὲν ἐδίστασεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ τελευταία αὕτη ἀπεποιεῖτο νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὴν νέαν αὐτῆς συνάδελφον, μὴ θέλουσα νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὰ τετελεσμένα ἔχουσιν ἀκαταμάχητόν τινα δύναμιν, ὃ δὲ μὴ ἀποδεχόμενος αὐτὰ, ὅσάκις δὲν δύναται νὰ τὰ καταβάλλῃ, κινδυνεύει νὰ καταβληθῇ αὐτός· ἥτο δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἣτις μόλις ἔσωζεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν περικειμένων κινδύνων, δὲν ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐλπίζῃ ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἐν τῇ Δύσει ἀποτελεσθὲν μέγα γεγονός. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀφορμὴν τῆς ἔριδος προσετέθη ἡ οὐσιώδης διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις ἡ ἥδη προκύψασα μεταξύ τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου τῶν δύο κόσμων, μεταξύ τοῦ φεουδαλικοῦ, τοῦ αὐτεπαγγέλτου, τοῦ αὐτεπιτάκτου βίου τοῦ ἐν τῇ Εὐρώπῃ διαπλασθέντος, καὶ τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ διατετυπωμένου, τοῦ πεπεδημένου, τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσαντος, οἵτινες τοσούτῳ ὀλιγώτερον οἰκειῶς καὶ φιλίως ἀπέβλεπον πρὸς ἀλλήλους καὶ διέκειντο, ὅσῳ τότε πολλὴ ἐτι ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ περὶ τὴν δίκαιαν εὐτέλεια, ἐνῶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἤκμαζον τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ἡ βιομηχανία. Ἀλλὰ οὔτε ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μεταξύ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν διένεξις, οὔτε ἡ μεταξύ τῶν δύο κοινωνιῶν ἀντίθεσις ἤθελον ἀρκέσει νὰ ἐπαγά-

γωσιν ὀριστικὴν τινὰ διχοτομίαν, ἐὰν τρίτη τις δύναμις δὲν ὠφελεῖτο ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἐκείνων καὶ διενέξεων, ἵνα παρασκευάσῃ καὶ ὑποθάλη καὶ συστηματοποίησιν τὴν ὀλεθρίαν μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σύγκρουσιν. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν κυριαρχικῶν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἀξιώσεων, ὅστις, ἀγωνιζόμενος ἀδιακόπως νὰ καθυποβάλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μετεχειρίσθη ἐπιτηδεδιότατα πρὸς τοῦτο τὰ τε πολιτικὰ συμφέροντα τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ποικίλην ἀντίθεσιν τῆς νέας δυτικῆς κοινωνίας. Καὶ γινώσκει ὡσαύτως ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ, τε ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καίτοι ἀείποτε ἀναγνωρίζασαι τὰ πρωτεῖα τῆς Ῥώμης, οὐδέποτε συνήνεσαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν μεταβολὴν τῶν πρωτείων εἰς κυριαρχίαν. Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἀληθής, ἡ σπουδαία ἀφορμὴ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως, καὶ ὅχι ἐν ταῖς δογματικαῖς καὶ συνοδικαῖς συζητήσεσιν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἀπλαῖ προφάσεις, καὶ περὶ αἷ ἐν τούτοις κατηναλώθησαν καὶ καταναλίσκονται, ὡς μὴ ὠφελε, μέχρι τῆς σήμερον τοσαύτη πολυμάθεια καὶ τοσαῦτα πάθη. Αἱ δύο ἐκκλησίαι ἐχωρίσθησαν διότι ἡ μὲν δυτικὴ ἐζήτει νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολικῆς, ἡ δὲ ἀνατολικὴ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν δυτικὴν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μεταξύ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διενέξεως, εἵπομεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἐπὶ δὲ τῆς μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διενέξεως, ἀναγκαζόμεθα νὰ εἵπωμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς δὲν ἐστηρίζοντο οὔτε ἐπὶ τῶν κανόνων οὔτε ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἀποκύημα φιλοδοξοῦ τινὸς θεοκρατικοῦ συστήματος εἰς τὸ ὅποιον ἡ Ἀνατολὴ ἦτο τόσῳ ὀλιγώτερον ὑπόχρεως νὰ ὑποκύψῃ ὅσῳ ἐπὶ τέλους ἀπασα ἡ Εὐρώπη κατεξανέστη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κατ' αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πᾶν δίκαιον ὑπὲρ ἑαυτῆς, οὐδὲν ἥττον ἐπολιτεύθη μετὰ πάσης μετριοπαθείας πρὸς τὴν ἀδιακόπως ἐνισταμένην κατ' αὐτῆς ἀγέρωχον ἀδικίαν. Δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε προσπαθοῦσα νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἔνωσιν ἐπὶ ὁροις δικαίοις. Αὐτὸς ὁ Φώτιος ἅμα ἀρχιεράτευσεν ἐν Ῥώμῃ ἀνὴρ εὐδιάθετος νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, οὐ μόνον ἀφῆκε κατὰ μέρος τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐγκύκλιον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα τῷ πάπᾳ δὲν ἡμφισβήτησε, ἐπιμείνας μόνον εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης ἐν τῷ συμ-

βόλῳ προσθήκης, ἀπαγόρευσιν ἥτις, ὡς πολλάκις εἶπομεν, οὐδαμῶς προσέβαλλε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, ἅτε μὴ ἀποδεξάμενον ἔτι τὴν προσθήκην, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀποκρούοντα τότε αὐτὴν ὡσαύτως. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὁ Φώτιος, ὅστις, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχίας τοσοῦτον μετριοπαθῶς προσενέχθη πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον, ἐπειτα, δικαίως παροξυνθεὶς ὑπὸ τῆς διαγωγῆς τοῦ πάπα τούτου, ἐξετράπη εἰς ὑπερβάλλουσάν τινα ἀντίστασιν, τελευταῖον ὅμως, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν μετριοπάθειαν καὶ ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα. Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ ἐπιείκεια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἴσχυσε νὰ μαλαξῇ τὴν φιλαρχίαν τῆς δυτικῆς, ἥτις δὲν συγκατένευεν ἐκ διαλειμμάτων νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς ἡμᾶς σχέσεις εἰμὴ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τούτου, ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς βουλεύματος.

Τὸν καλὸν κάγαθόν Ἰωάννην Η', ἀποθανόντα περὶ τὰ τέλη τοῦ 882, διεδέχθη ὁ Μαρίνος ἐκεῖνος, ὅστις μαθητὴς διατελέσας πιστὸς τοῦ πάπα Νικολάου, ἄδηλον μὲν ἂν εἶχε καταπίσει τὸν προκατόχον νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Φώτιον, ἔπραξεν ὅμως τοῦτο αὐτὸς ἅμα ἀρχιεράτευσεν. Ὁ δὲ Φώτιος πάλιν προσέβαλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μαρίνου ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐξ ἐπισκόπου Κηρενσίου τῆς Ἐτρουρίας μετετέθη εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπισκοπὴν, παρὰ τοὺς ἀπαγορεύοντας τοῦτο κανόνας. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη πλειστάκις παρεβιάσθη ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Φωτίου δις μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ, ἐπτάκις δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐλογίζετο καταργηθεῖσα καὶ μὴ ὑποχρεωτικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αὐστηρῶς ἐτηρεῖτο ἐν τῇ Δύσει, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐκκλησία ἦτο μία, ὅτι ἐνομίζετο ἐπιτετραμμένον παρ' ἡμῖν, δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔναι παράβασις ἀσύγνωστος ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδρίου· ὥστε δὲν διστάζομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι εἶπομεν καὶ ἄλλοτε περὶ Φωτίου, ὅτι δηλαδὴ, ἐνῶ κατ' ἀρχὴν εἶχε δίκαιον ἀποκρούων τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις τῆς Ρώμης, περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπολιτεύθη ἐνίοτε εἰς τρόπον τὸν ὅποιον ἡ σπουδαία ἱστορία δὲν εἴμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ συνετόν. Καὶ ὁ μὲν Μαρίνος ἀπεβίωσε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 884, βραχύν τινα ἀρχιερατεύσας χρόνον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχός του Ἀδριανὸς Γ', ὅστις φαίνεται φιλικῶς πολιτευθεὶς πρὸς τὸν Φώτιον, καὶ πρὸς ὃν ὁ

Βασίλειος ἔγραψε πικρὰν κατὰ Μαρίνου ἐπιστολὴν, ἀπεβίωσεν ὡς αὐτὸς ἐντὸς ὀλίγου, περὶ τὰ μέσα τοῦ 885· δι' ὃ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου ἐπιστολὴν ἀπήντησεν ὁ τοῦ Ἀθριανοῦ διάδοχος Στέφανος Ε'. Ἀπήντησε δὲ εἰς τρόπον ἀγέρωχον καὶ μηδαμῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐπιτήδειον νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα. «Καθ' ὃν τρόπον, ἔγραφε, ἐκ Θεοῦ τὸ ἄρχειν τῶν βιωτικῶν ὑμῖν δέδοται, οὕτω καὶ ἡμῖν διὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὸ ἄρχειν τῶν πνευματικῶν. ἡ γὰρ κατάστασις καὶ ἀρχιερωσύνη τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὴν ἀρχὴν ἐδέξατο, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς ἀκεραιότητι διδασκαλίᾳ πάντας νοουθετοῦμεν καὶ διδάσκομεν. Ἡ οὐ γινώσκεις ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κατάρχει ἡ ἱερὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησία;» Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Μηδὲ ἀρκούμενος εἰς τὸ νὰ ἀποκαλῇ τὸν πάπαν ἐπίτροπον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἑξομοιοῖ αὐτὸν ἀμέσως πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἀνακράζων «ὃ κατὰ τοῦ ἀγιωτάτου Μαρίνου τὰς θεοπειθεῖς ἀκοάς σου καταμιάνας (δὴλ. ὁ Φώτιος), κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημῆσαι ἐτόλμησεν.» Αἱ ἀξιώσεις λοιπὸν τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, ἀντὶ νὰ μετριάζωνται, ἐκορυφοῦντο ἀπ' ἐναντίας. Ἐν τούτοις ποικίλαι περιστάσεις παρεσκεύασαν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον πρόσκαιρον συνδιαλλαγὴν.

Ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη τοῦ πάπα Στεφάνου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς οὖσιν, ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἐπιστολὴ ἔφθασε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως συμβάντος τῇ 29 αὐγούστου 886. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐξωσις τοῦ Φωτίου καὶ ἐξορία αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν ἀρμενιανῶν. Ὁ Λέων εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Φωτίου καὶ εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ἐπιδείξει πρὸς αὐτὸν πολλὴν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην. Διὰ τὴν λοιπὸν καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν μετέβαλε πρὸς αὐτὸν τρόπον; Ὁ τοῦ Φωτίου φίλος Θεόδωρον Σανταδαρηνὸς, ὅστις δὲν ἔπαυσε μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλείῳ, δὲν εἶχε κατορθώσει ποτὲ νὰ ἀξιωθῇ τῆς εὐνοίας τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Λέοντος, ὅστις διεκωμῶδει αὐτὸν ὡς ἀπατεῶνα καὶ γόητα καὶ παρασύροντα τὸν βασιλέα εἰς πολλὰ ἄτοπα. Ὁθεν ὁ Θεόδωρος ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐκποδὼν, καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδεύει παραστήσῃ ὡς ἐπιβουλεύοντα τὸν πατέρα, ὥστε οὗτος καὶ εἰς φυλακὴν ἐνέβαλε τὸν υἱὸν ἐπὶ τρεῖς μῆνας, οὐδὲ ἀπέλυσεν αὐτὸν εἰμὴ ἐπὶ ταῖς

ἐπανειλημμέναις αἰτήσεσι τῶν συγκλητικῶν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μεταξὺ Λέοντος καὶ Σανταβαρηνοῦ σχέσεις, ὅτε ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν καὶ, κατὰ τοὺς χρονογράφους, ἡ δικαία αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον δυσμένεια ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Φωτίου, ὅστις εἶχε δῆθεν ὑποκινήσει πᾶσαν τὴν κατὰ τοῦ διαδόχου τῆς βασιλείας βασιουργίαν, ἵνα περιποιήσῃ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων συγγενῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀληθῶς ὅμως ὁ Λέων οὐδέποτε ὑπέλαβεν ὡς σπουδαίαν τοιαύτην τινὰ ἐπιβουλὴν τοῦ Φωτίου. Ἡξευρεν ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε μεσιτεύσει ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ πατρὶ ἐν καιρῷ τῆς μεγίστης τούτου ὀργῆς. Καὶ βασιλεύσας εἰσῆγαγε μὲν εὐθὺς εἰς δίκην τὸν Σανταβαρηνὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν διὰ τῆς συγκλήτου καὶ ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας, ὅχι μόνον ὅμως δὲν περιέλαβεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τὸν Φώτιον, ἀλλὰ γράψας μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν πάπαν Στέφανον, λέγει τὸν Φώτιον παραιτηθέντα ἐγγράφως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ οὐχὶ ἐξωσθέντα ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές, τοῦλάχιστον ἀληθές δὲν ἦτο ὅτι ὁ Φώτιος παρητήθη οἰκειοθελῶς. Ἀλλ' οὐχ ἤττον ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Λέων ἐπεθύμει νὰ οἰκονομήσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, ὅπερ δὲν ἤθελε συμβῇ ἂν ἐφλέγετο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ σφοδροῦ ἐκδικήσεως πάθους. Ἀλλὰ δὲ ὑπῆρξαν τὰ αἷτια δι' ἃ ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πατριαρχείου. Ὁ Λέων συνησθάνετο ὅτι δὲν ἤθελε γίνεαι κύριος ἀπόλυτος τῆς ἀρχῆς, ἐνόσφ' ἐπατριάρχει ἄνθρωπος λαβὼν καὶ διατηρήσας πάντοτε ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀφ' ἐτέρου ὁ πατήρ του, ἵνα συμποκνώσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, τὴν τε πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν, εἶχεν ἀφιερῶσαι κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη τὸν νεώτερον υἱὸν του Στέφανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν βραδύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ νεαρὸς Στέφανος εἶχε προχειρισθῇ διάκονος ὑπὸ τοῦ Φωτίου, καὶ διετέλει σύγκελλος αὐτοῦ, ἥτοι κατεῖχε τὸ μετὰ τὸν πατριάρχην πρῶτον τῆς αὐλῆς τούτου ἀξίωμα, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος. Τελευταῖον ὁ Λέων ἠλπισεν ὅτι ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις θέλει διευκολύνει τὸν μετὰ τῆς Ῥώμης συμβιβασμὸν, καὶ τούτων πάντων ἕνεκα κυρίως, ὡς πρόφασιν δὲ μεταχειρισθεὶς τὴν πρὸς τὸν Σανταβαρηνὸν φιλίαν τοῦ ἀνδρός, ἐπέσπευσε τὴν παραίτησιν τοῦ Φωτίου, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Στεφάνου, καίτοι μόλις διατρέχοντος τὸ ἐκκαιδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τοιοῦτοτρόπως

κατέβηκε τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος. Ἐκτοτε οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν εἰμὴ ὅτι ἀπεβίωσεν ἐν ἐξορίᾳ τῇ 6 φεβρουαρίου 891. Ἄλλ' ἐὰν τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη διῆλθον ἀφανῇ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμελλε νὰ ἀντηχήσῃ ἐπὶ αἰῶνας αἰνούμενον καὶ βλασφημούμενον μέχρι τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀποβάλλων ἀπηρχαιωμένας προλήψεις καὶ πάθη ἀνάξια τῶν παρόντων καιρῶν, καὶ ἀποδίδων τελευταῖον δικαιοσύνην εἰς ἅπαντας ἀνεξαίρετως τοὺς ἥρωας τῆς ἐκκλησίας εἴτε εἰς τὴν Δύσιν ἀνήκουσιν εἴτε εἰς τὴν Ἀνατολήν, θέλει συγχωρήσῃ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ χάριν τῆς μεγαλοφυΐας μεθ' ἧς ὑπερεμάχῃσεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου.

Ὁ Λέων ΣΤ' δὲν ἠπατήθη ἐλπίσας ὅτι ἅμα κατέβηκε ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος, ἡ διάθεσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης θέλει ἀποβῇ ὀλιγώτερον τραχεῖα. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις κατέστησαν τῷ ἔκτοτε μαλακώτεραι· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνῷ ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἔπαυε προσπαθοῦσα ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν δυτικὴν, ἡ τελευταία αὕτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἄλλο εἰμὴ πῶς ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀγαθῆς ταύτης τῶν ἡμετέρων προαιρέσεως, νὰ βεβαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις, μηδὲν ἄλλως τε φροντίζουσα περὶ τῶν σπουδαιωτάτων συμφερόντων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Εἰς τὰς ἐπιστολάς δι' ὧν ἀνηγγέλθη εἰς Ῥώμην ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ ἀναγόμενσις τοῦ Στεφάνου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον ἱερὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δύναται νὰ ἀσπασθῇ τὴν σκανδαλώδη εἰς πατριάρχην προχείρισιν παιδὸς ἐκκαίδεκαέτους, ἐνῷ διὰ τὴν εἰς ἀπλοῦν ὑποδιάκονον προχείρισιν ἀπαιτεῖτο ἡλικία κατὰ μὲν τὸν 15 κανόνα τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου, ἐτῶν εἴκοσι, κατὰ δὲ τὴν 123 νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κεφ. 13, εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὅμως ὑπερευχαρίστηθεῖσα διὰ τὴν πτώσιν τοῦ φοβεροῦ αὐτῆς ἀντιπάλου, οὐδὲν εἶπε περὶ τῆς ὄντως ἀτόπου ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, ἀλλὰ περιορίσθη νὰ κορέσῃ τὸ ἄσπονδον αὐτῆς μῖσος κατὰ τοῦ Φωτίου, καίτοι πεπτωκότος, ἐπιμένουσα ὅτι, ἐπειδὴ οὗτος ἀκύρως χειροτονηθεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποληφθῇ εἰμὴ ὡς ἀπλοῦς λαϊκός, εἶπετο ἀναγκάτως ὅτι καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἦσαν λαϊκοὶ ἀπλοῖ. Αἱ χειροτονίαι τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, ὅσαι ἐτελέσθησαν

κατὰ τὰ τελευταῖα ἐννέα καὶ ἐπέκεινα ἔτη τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας ἦσαν τοσοῦτον πολυάριθμοι, ὥστε ἡ ἀκύρωσις αὐτῶν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ δεινοτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἀναστάτωσιν. Τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ περιλιπόμενοι ἰγνατιανοὶ, οἵτινες ἀνεκλήθησαν ἤδη ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ἀπελάμβανον μὲν τὴν ἰδιαίχουσαν τῆς Ῥώμης εὐνοίαν, ἐμίσουν δὲ ὅσον καὶ αὕτῃ τὸν Φώτιον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πάπαν Στέφανον, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ τὸ πρᾶγμα· ἐνῷ ἂν ὁ πάπας Στέφανος ἐστηλίτευε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁμωνύμου ἀνελίκου πατριάρχου, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀντιταξῇ εἰς τὴν τοιαύτην διαμαρτύρησιν ἀντίρρησιν τινα εὐλογον. Πλὴν τούτου ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ περὶ τῆς ἐγκύρου ἢ ἀκύρου χειροτονίας τοῦ Φωτίου ζήτημα, παρατηροῦμεν, ἐπόμενοι τῇ γνώμῃ ἣν ἐξέφερον ὁ Πίχλερ, ὅτι πᾶσα περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπέβαιεν ἐντελῶς ἄτοπος, ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης Η' ἐπισήμως ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ πανηγυρικῶς μετ' αὐτοῦ ὡς τοιοῦτος συνέπραξεν. Οὐδὲν ἤττον ὁ διαδεξάμενος τὸν πάπαν Στέφανον Φορμόζος, 891, ἐπέμεινεν ἀξιώων ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντες, καὶ ἂν ζητήσωσι συγγνώμην, δὲν εἰμποροῦν νὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ ὡς ἀπλοῖ λαϊκοί. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τοιούτους παραλογισμοὺς ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐνδῶσῃ. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου Β' τοῦ ἐπικαλουμένου Καυλέα, δεστις διεδέξατο τὸν πατριάρχην Στέφανον ἀποθανόντα τῷ 893, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη σύνοδος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπορρίψῃ τὴν τοῦ Φορμόζου ἀπόφασιν, ἀποφεύγουσα ὅμως κατὰ τὰ λοιπὰ πᾶσαν ἄμεσον πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ῥῆξιν. Καὶ ῥῆξις μὲν δὲν ἐπῆλθεν, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐπέμενεν ἀποκλείουσα τοὺς ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντας· προέβη μάλιστα ἐτι πλέον ἀποποιουμένη νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ Ἀντωνίου τὰς χειροτονίας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι δὲν ἔπαυσε φέρουσα εἰς μέσον τοιαύτας ἀπαιτήσεις, ἐνῷ ἤρχισεν ἡδὴ ἐπικρατοῦσα πολλὴ ἀνωμολία καὶ ἐξευτέλισις τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀξιώματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φορμόζου, ἐν διαστήματι δύο μόνων ἐνιαυτῶν, 896—898, πέντε πάπαι κατέλαβον τὸν ὕπατον τῆς Δύσεως θρόνον. Καὶ τὸ ἐτι παραδοξότερον φαίνεται, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πίχλερ, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νὰ παύσῃ τὰς εὐλαβεῖς αὐτῆς πρὸς τὴν

δυτικὴν σχέσεις μέχρι τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, καίτοι εὐλογώτατα τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀθλίας ἐκείνης τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἣτις διήρκεσεν ἀδιακόπως σχεδὸν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἥτοι ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα.

Οὐδέποτε κατέστη ἐμφανέστερον ὅπως οἱ ἡμέτεροι ἐπεθύμουν τὴν διατήρησιν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνότητος καὶ οὐδέποτε ἀνέδειξαν ἐπὶ τούτῳ πλείονα μακροθυμίαν καὶ ἀνοχήν. Ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τοῦ 882 μέχρι τοῦ 1049, ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Η' μέχρι τοῦ Λέοντος τοῦ Θ', κατέλαβον τὴν ἀρχὴν 46 πάπαι, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ δὲν ἀρχιεράτευσαν ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι, ἥτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, εἰμὴ 16 πατριάρχαι. Ἐκ τούτου ἤδη τοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τῆς συχνῆς τῶν παπῶν μεταβολῆς, ὑποφαίνεται ὅτι ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἀνεσείετο ὑπὸ ἀταξίας πολλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Οἱ πλείστοι τῶν παπῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ αἰσχιστοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἰδίως κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἔσχυσεν ἐν Ῥώμῃ ἡ παρὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως λεγομένη πορνοκρατία, ἥτοι ἡ ἀπόλυτος παντοδυναμία τριῶν διαβοήτων ἐπὶ κακοηθείᾳ γυναικῶν, τῆς Θεοδώρας καὶ τῶν δύο αὐτῆς θυγατέρων Μαρζίας καὶ Θεοδώρας τῆς νεωτέρας, αἵτινες ἐχειροτόνουν καὶ καθήρουν ὡς πάπας, κατὰ τὸ δοκοῦν, τοὺς ἐραστὰς αὐτῶν καὶ τοὺς υἱούς. Καὶ ἐν γένει τοσαύτη ὑπῆρξε τότε ἐν Ῥώμῃ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ἡ τῶν ἡθῶν ἀκολασία καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια, ὥστε κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σλότσερ, εἰάν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ θρησκεία ἦσαν ἐκ τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, βεβαίως ἤθελον τότε καταστραφῇ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις. Ἐνῶ δὲ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τοὺς πάπας, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπατριάρχησαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν περίοδον ἄνδρες, ὧν τινες διέπρεψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ εὐσταθείᾳ χαρακτῆρος, ἅπαντες δὲ, παρεκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου, τοῦ Θεοφυλάκτου, δὲν ἐγένοντο βεβαίως σκανδάλων πρόξενοι ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Τί διεκώλυσε τοὺς ἄνδρας τούτους, ἂν ὅχι νὰ διακόψωσι πᾶσαν σχέσιν πρὸς ἐκκλησίαν ἀνχιᾶν καταντήσασαν τοῦ ἱεροῦ τούτου ὀνόματος, τοῦλάχιστον νὰ παύσωσιν ἀναγνωρίζοντες μὲν τὰ πρωτεῖα αὐτῆς, ἐπερωτῶντες δὲ τὴν κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐν γένει πολιτευόμενοι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς πρόεδρον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου; Τί ἄλλο εἰμὴ ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴ μετακινήσωσι τὸ καθ'

ἐαυτοὺς τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καθεστῶτα καὶ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάστασιν, ὅσῳ εὐπροσώπους καὶ ἂν εἶχον πρὸς τοῦτο λόγους. Τούτου ἕνεκα ὑπέμειναν τὰ αἵσχη τῶν δημιουργημάτων τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς Μαροζίας, καὶ τούτου ἕνεκα ἐμακροθύμησαν ὡς πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν παπῶν ἐπὶ τοῦ πολυθρύλητου ζητήματος τῆς τετραγαμίας τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ τῆς ἀτόπου ἐκλογῆς καὶ διαίτης τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου.

Ἦξεύρομεν ὅτι ὁ Λέων ΣΤ' σπανίως ἐφῆρμοςεν εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τὰς ἀρχὰς τῆς ἡθικῆς τὰς ὁποίας εἶχε διὰ στόματος. Ὅθεν ἀφοῦ διὰ μὲν τῆς 91 αὐτοῦ νεαρᾶς ἀπηγόρευσε τὴν μετὰ παλλακῆς συμβίωσιν, ἀποκαλέσας ταύτην αὖθριν οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως,» διὰ δὲ τῆς 90 ἐπικυρῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον οὐ μόνον τὸν τέταρτον γάμον ὅλως ἀπηγόρευσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τρίτον μετὰ δυσκολίας ἐπέτρεπεν, ὥρισε «τοὺς εἰς τριγαμίαν καταστάντας ὑποκεῖσθαι τῇ δίκῃ, ἥνπερ αὐτῶν ὁ ἱερός κανὼν ἐξενήνοχεν,» ἔπειτα πρῶτος αὐτὸς παρεβίασεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς διατάξεις. Ἔτι ζωῆς τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Θεοφανοῦς, διῆγεν ἐν μοιχείᾳ καὶ παλλακείᾳ μετὰ Ζωῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Στυλιανοῦ Ζαοῦτσα, ἣτις ἐδηλητηρίασε τὸν ἴδιον σύζυγον, καὶ τὴν ὁποίαν ἡδυνήθη οὕτω ὁ Λέων, θανούσης τῆς Θεοφανοῦς, νὰ νυμφευθῇ εἰς δεῦτερον γάμον. Ἦδη ὁ τοιοῦτος δεῦτερος τοῦ βασιλέως γάμος ἐπροξένησε σκάνδαλον μέγα, καὶ ὁ μὲν τότε πατριαρχὼν Ἀντώνιος ὁ Καυλέας ἀπεποιήθη νὰ εὐλογήσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ τοῦτο πράξας κληρικὸς τοῦ παλατίου καθηρέθη. Μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς ἔτους καὶ ὀκτῶ μηνῶν ἀπεβίωσεν ἡ Ζωή, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Λέων ἔλαβε τρίτην σύζυγον, τὴν ἐκ Μαιονίας μὲν καταγομένην, πολυθρύλητον δὲ ἐπὶ τῷ κάλλει Εὐδοκίαν, ἣτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ πρώτου τοκετοῦ, συναποθανόντος καὶ τοῦ νεογνοῦ. Τότε ὁ Λέων διάδοχον μὴ ἔχων, ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον καὶ ἐξελέξατο ἐπὶ τούτῳ τὴν Ζωὴν Καρβωνοψίαν, τὴν ἐγγονον ἢ διεγγονον τῆς ἀδελφῆς τοῦ χρονογράφου καὶ ὁμολογητοῦ Θεοφάνους, τοῦ ὁποίου τὰ ὁστὰ βεβαίως ἐταράχθησαν ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν διὰ τὰ σκάνδαλα ὧν ἐγένετο παραίτιος ἡ ἀνεψιά του ἐκείνη. Τφόντι ὁ Λέων ἔζησε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς ἐν παλλακείᾳ, καὶ μόνον ἀφοῦ αὕτη ἔτεκεν υἱόν, τὸν μετέπειτα βασιλεύσαντα Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, διέταξε τὸν πατριάρχην νὰ εὐλογήσῃ τὸν γά-

μον τοῦτον. Ἄλλ' ἐκάθητο ἤδη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ αἰό-
 διμος Νικόλαος ὁ Μυστικός, ὁ τύπος τῆς χριστιανικῆς ἀκριθείας καὶ
 ἀνδρείας, ὅστις δὲν ἠνέσχετο τὴν τοιαύτην ἀναίσχυτον ἀθέτησιν ὄλων
 τῶν ἱερῶν καὶ πολιτικῶν νόμων, καὶ ἀνέλαθεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ
 τοῦ καθήκοντος ἀγῶνα βαρύν, καθ' ὃν μετὰ περιπετείας ποικίλας, ἐμελ-
 λεν ἐπὶ τέλους νὰ κατισχύσῃ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν παπῶν οὔτινες
 ἀνεδείχθησαν σύμμαχοι τοῦ βασιλέως.

Ὁ πατριάρχης Νικόλαος προσηνέχθη καθ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπόθε-
 σιν μετὰ πλείστης μετριοπαθείας ἅμα καὶ σταθερότητος. Ὁ βασιλεὺς
 πρὶν ἢ ἀποκαλύψῃ τὸν περὶ τετάρτου γάμου σκοπὸν αὐτοῦ, ἐζήτησε νὰ
 βαπτισθῇ τὸ νεογνόν. Ὁ δὲ Νικόλαος ἐπεικεία φερόμενος καὶ ἀναλο-
 γιζόμενος ἴσως τὸ τοῦ κράτους συμφέρον, ἔχοντας ἀνάγκη διαδόχου,
 ἐνόμισεν ὅτι τὸ παιδίον δύναται νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ
 τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι οὗτος θέλει παύσει συζῶν
 μετὰ τῆς μητρός. Καὶ τῶντι δόντος τοῦ βασιλέως τὴν ἔνορκον ὑπό-
 σχεσιν ὅτι θέλει ἐγκαταλίπει τὴν Ζωὴν, ἐτετέσθη τὸ μυστήριον τοῦ
 βαπτίσματος πανηγυρικῶς κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν ἐπιφανείων τοῦ 906.
 Μόλις ὁμως παρῆλθον τρεῖς ἡμέραι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἡ Ζωὴ
 εἰσῆχθη βασιλικῶς δορυφορουμένη εἰς τὰ βασιλεια καὶ ἐστεφανώθη
 τὸν βασιλέα. Τὸ δὲ σκανδαλωδέστερον, ἐπειδὴ ὁ Λέων ἤξευρεν ὅτι
 οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε ἄλλος τις ἀρχιερεὺς θέλει εὐλογῆσαι τὸν
 τοιοῦτον γάμον, ἐπέθηκεν αὐτὸς οὗτος τὸν στέφανον ἐπὶ κεφαλῇς τῆς
 Ζωῆς καὶ ἐποίησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱερολογίαν, γενόμενος οὕτω νυμφίος
 ἐνταύτῳ καὶ ἱερεὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διστάσας φαίνεται περὶ τοῦ κύ-
 ρους τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης, εὔρε πειθύνιόν τινα ἱερέα ὀνόματι Θω-
 μᾶν, ὅστις ἐπανέλαθεν αὐτὴν τακτικωτέραν. Ἐνώπιον τῶν ἐπανει-
 λημμένων τούτων ἀτοπημάτων ὁ πατριάρχης δὲν ἀπέβαλεν οὔτε
 τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, οὔτε τὴν ὑπομονήν. Ἀφοῦ καθήρεσε τὸν ἱερέα
 Θωμᾶν, καθικέτευσε τὸν βασιλέα νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ἄθεσμον
 τοῦτον γάμον, παραστήσας αὐτῷ ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα
 τῆς τοιαύτης τῶν νόμων παραβιάσεως, καὶ παρατηρήσας αὐτῷ πρὸς
 τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐὰν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, λέγεται
 οὕτω αὐχ' ἵνα παρὰνομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ'
 ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων οἷος ὁ νό-
 μος ὁ ἐγγράφος.» Μὴ μεταπειθομένου δὲ τοῦ βασιλέως, παρεκάλεσεν
 αὐτὸν θερμότατα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ζωῆς τοῦλάχιστον μέχρις οὗ

προσκληθῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἵνα ἀποφασίσωσιν ἐν κοινῷ περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ Λέων ὁμῶς μὴδὲ εἰς τοῦτο ἐνθούσις ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἰμπορεῖ μῆτε μίαν ἡμέραν νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς Ζωῆς, καὶ τότε τελευταῖον ὁ πατριάρχης ἀπέκλεισεν αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Λέων, ὅστις δὲν ᾔθελε νὰ ὑποβάλλῃ ἐαυτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν συνόδου, ἔγραψεν ἐν τούτοις κρυφίως εἰς Ῥώμην, παρακαλῶν νὰ σταλῶσιν ἐκεῖθεν πρεσβευταὶ ἵνα κρίνωσι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου διένεξιν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πατριάρχης εἰς οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐπίσημον πρὸς τοὺς πρεσβευτάς τούτους σχέσιν, πρῶτον διότι δὲν ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνωσιν αὐτοὶ μόνοι καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τὸ πολίτευμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον διότι ᾔξευρεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως ὅτι δὲν ἤλθον εἰμὴ διὰ νὰ καταδικάσωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Μὴ θέλων ὁμῶς νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν, εἶπεν ὅτι δέχεται νὰ συνομιλήσῃ μετ' αὐτῶν κατ' ἰδίαν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο, καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῇ τινας τῶν περὶ τὸν Νικόλαον ἀρχιερέων ἐπιτυχῶν δὲ ἐν μέρει εἰς τὴν ῥαδιουργίαν ταύτην, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην εἰς γεῦμα τῇ 1 φεβρουαρίου 908, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γεύματος διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ ἀπαχθῇ εἰς ἔξορίαν, χειροτονηθέντος διαδόχου αὐτοῦ τοῦ συγκέλλου Εὐθυμίου. Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο συνευδοκούντων καὶ συναντιλαμβανόμενων τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα, καὶ ἐπικυρώσαντος ἔπειτα τὰ γενόμενα τοῦ πάπα Σεργίου. Ὁ Πίχλερ καταδικάζει τὴν διαγωγὴν ταύτην τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαρρηθὴν· ὁ δὲ Ἐργενοῦιθερ ζητεῖ νὰ κολάσῃ τὰ πολλὰ αὐτῆς ἀτοπήματα λέγων, ὅτι παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέποντο οὐχὶ μόνον οἱ τέταρτοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πλείότεροι γάμοι, καὶ ὅτι πλὴν τούτου ὁ πατριάρχης Νικόλαος κατηγορεῖτο ὡς ψεύστης, πολλάκις μὲν δι' ὅρκων διαβεβαιώσας ὅτι θέλει δώσει τῷ βασιλεῖ τὴν τοῦ ἐπιτιμίου συμπάθειαν, μὴδέποτε δὲ τηρήσας τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἶναι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Ἄν παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέπετο ὁ τέταρτος γάμος, παρ' ἡμῖν ἀπηγορεύετο ὑπὸ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, τὸ δὲ ζήτημα ἦτο ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλέα νὰ παραβιάζῃ τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὑφισταμένους νόμους, ἐνῷ ἐν τῷ δημοσίῳ τοῦ κράτους

τούτου δικαίῳ ῥητῶς ἀνεγράφετο ὅτι «ὕπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους.» (σελ. 4 τοῦ παρόντος τόμου). Τὸ δ' ἐπιχείρημα ὅτι ὁ πατριάρχης ἠθέτησε τὴν περὶ συγγνώμης ὑπόσχεσιν, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐδόθη ποτὲ ὑπόσχεσις τοιαύτη, εἶναι πλέον παρὰ γελοῖον, διότι ποτὲ δὲν ἠκούσθη νὰ μεταβάλλωσιν ἀμοιβαίως θέσιν ὁ ὑπόδικος καὶ ὁ δικαστὴς, καὶ νὰ καθυποβάλλεται ὁ δικαστὴς εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑποδίκου, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐπέστη ἐπὶ τέλους νὰ ἀθετήσῃ τὸν νόμον πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἥτις δὲν ἔπαυσε καυχωμένη ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὑπενέδωκεν ἤδη εἰς τὴν θέλησιν τῆς βασιλείας κατὰ τοῦ προΐσταμένου τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητα τὰ τῆς ἐκκλησίας δίκαια. Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ ἡ πρόληψις, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὑπηρετήσεν ἀείποτε τὰς ὁρέξεις τῶν κρατούντων.

Ὁ νέος πατριάρχης Εὐθύμιος ὅστις ἔλυσεν ἀμέσως τὸν ἀφορισμὸν τοῦ βασιλέως, ἐπαινεῖται καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων, καθὼς διακωλύσας οὕτω τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδώσῃ νόμον ῥητῶς ἐπιτρέποντα οὐ μόνον τὸν τρίτον γάμον ἄνευ ὄρου τινός, ἀλλὰ καὶ τὸν τέταρτον. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι ὁ πατριάρχης Εὐθύμιος ἦτο ἀνὴρ θεοσεβὴς καὶ λόγιος, ἀλλὰ δὲν φρονοῦμεν ὅτι ἀποδεξάμενος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐθεράπευσε τὸ γενόμενον κακὸν ἢ προέλαβε κακὸν μεγαλῆτερον. Δι' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἠθέλομεν ὑπολάβει ὡς ὀλέθριόν τι πρᾶγμα ἂν ὁ νόμος δὲν ὥριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτρεπομένων γάμων, διότι ὑπάρχουσι πολλαὶ χριστιανικαὶ κοινωνίαι εἰς τὰς ὁποίας ἐπιτρέπονται τέσσαρες καὶ πλείότεροι γάμοι, μὴ παραβλαπτομένης ὡς ἐκ τούτου τῆς δημοσίας ἠθικῆς. Τὸ δεινὸν δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ὑπάρχοντας ἅπαξ νόμου ὅστις ἀπηγόρευε τὸν τέταρτον γάμον, ὁ βασιλεὺς παρέβαινε σκανδαλωδῶς τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅτι ἐνῶ ἡ ἀρμοδιὰ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐπετίμησεν αὐτὸν ἕνεκα τούτου, ἡ μὲν δυτικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸ σκάνδαλον, ὁ δὲ πατριάρχης Εὐθύμιος ἐνόμισεν ὅτι αἶρει αὐτὸ ἐκ μέσου συγχωρῶν τὴν παράβασιν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λέων δὲν ἐνόμισεν ἀποχωρῶσαν τὴν τοιαύτην συγγνώμην, διότι μετὰ τέσσαρα ἔτη, ἐν ἄρχῃ τοῦ 912, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἀποθάνῃ, συνήνεσε νὰ ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Νικόλαος καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ διοίκησις τοῦ πατριαρχικοῦ θρό-

νου, ἐξωσθέντος καὶ ἐξορισθέντος τοῦ Εὐθυμίου. Τοιουτοτρόπως, λέγει ὁ Πίχλερ, ἡ Ῥώμη, ἐαυτὴν καὶ μόνην εἶχεν αὐθις νὰ αἰτιᾶται, ἐὰν ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸν πατριάρχην αὐτῆς κατὰ τῆς παπικῆς ἀποφάσεως. Καὶ οὐ μόνον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνέλαβεν ὁ Νικόλαος, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ καὶ κυβερνήτης τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας κατέστη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ΣΤ' τῇ 11 μαΐου 912, βασιλεῖς παρέμειναν ὁ παῖς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις διεξάγων τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν, ἀπέβαλεν ἐκ τῆς αὐλῆς τὴν Ζωήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβίωσε τὴν 6 ἰουνίου 613, μικρὸν δὲ πρὸ τοῦ θανάτου, διορίσας τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου, κατέστησε προϊστάμενον αὐτῶν τὸν πατριάρχην Νικόλαον. Ναὶ μὲν μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς μόλις ἔτους ἀνεκλήθη δι' αὐλικῆς βραδουργίας, παρὰ τῷ βασιλεῖ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἥτις προσλαβοῦσα νέους συμβούλους, ἀπεμάκρυνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Νικόλαον. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης περιορισθεὶς οὕτω εἰς μόνην τῆς ἐκκλησίας τὴν διοίκησιν, δὲν ἔμεινεν ἄπρακτος· ἐνησχολήθη ἤδη ἀνεκδότως περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἥτις ἐξηκολούθει ταραττομένη οὐχὶ τόσον ἕνεκα τῆς κατ' ἀρχὰς περὶ τὰ πράγματα ἐπισυμβάσης διαφωνίας, ὅσον ἕνεκα τῶν δημιουργηθέντων ἐν τῷ μεταξὺ προσωπικῶν συμφερόντων. Τφόντι ὅτε ἐγένετο πατριάρχης ὁ Εὐθύμιος, ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχιερέων δυσωπούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν νὰ λυθῇ ὁ κατ' αὐτοῦ ψηφισθεὶς ἀφορισμὸς, διατηρουμένης πάντοτε τῆς τοῦ τετάρτου γάμου ἀπαγορεύσεως, ἄλλοι ὅμως συντασσόμενοι ἀκριβέστερον μετὰ τοῦ Νικολάου, ἐπέμενον ἀποκρούοντες τὴν τοιαύτην τοῦ πράγματος οἰκονομίαν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἱ κληθέντες Νικολαῖται, ἐξεβλήθησαν τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τοὺς ὀνομασθέντας Εὐθυμιανούς. Βραδύτερον δὲ ὅτε ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Νικόλαος, ἀνέλαβον συγχρόνως τινὲς τῶν φίλων αὐτοῦ τὰς ἐπισκοπὰς τῶν καὶ ἐκ τῶν ἁλλεπαλλήλων τούτων μεταβολῶν παρήχθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ πολλαὶ ἀνωμαλίαι καὶ διαιρέσεις. Ἐν τούτοις αἱ διαιρέσεις αὐταὶ δὲν ἐπήγαγον ἤδη πραγματικὰς τινας διαφωνίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος σπουδαῖος λόγος περὶ ἄρσεως ἢ διατηρήσεως τοῦ κατ' αὐτοῦ ψηφισθέντος ἀφορισμοῦ, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὑπάρξῃ· ὥστε Νικολαῖται καὶ Εὐθυμιανοὶ συνεφώνουν τανῦν πρὸς ἁλλήλους, ἀφοῦ ἄμφότεροι ἤθελον τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ τετάρτου γάμου· ἀλλ' εἰς πολ-

λὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον διπλοὶ ἄρχιερεῖς, οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Νικολάου προχειρισθέντες. Ἐντεῦθεν αἱ διαιρέσεις καὶ αἱ ἀνωμαλίας, τὰς ὁποίας ἐζήτησεν ὁ πατριάρχης νὰ κατευνάσῃ διὰ πλείστης συνέσεως καὶ μετριοπαθείας. Οὕτω λ. χ. εἰς Θήβας διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἑλλάδος νὰ συναθροίσῃ τοὺς χριστιανούς, νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐντόνως τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ διαπληκτίζωνται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς μὲν περὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ τελώσι τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ καθολικῷ, τοὺς δὲ ἀντιπολιτευομένους νὰ συνέρχωνται ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ ταραττεται οὕτω ἡ τάξις, μέχρις οὐ εὐδοκήσῃ ἡ θεία χάρις νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην αὐτῆς ἐν τῷ χριστεπωνύμῳ πληρώματι. Ἀλλαχοῦ δὲ προέτρεπε τοὺς κατόχους τῶν μητροπόλεων ἄρχιερεῖς νὰ ἦναι ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς προκατόχους. Ἐπὶ παραδείγματος ἔγραφε πρὸς τὸν Κυζίκου Ἰγνάτιον «συμπαθῶς ἔχειν πρὸς τὸν κατασχόντα τὴν ἐν Κυζικῷ ἐκκλησίαν πρὸ τῆς σῆς ὁσιότητος» καὶ ἐν γένει ἐκ παντὸς τρόπου ἐπροσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πρόσωπα, ἵνα προβῇ ἔπειτα εἰς τὴν ἀπὸ κοινου τῶν πραγμάτων ρύθμισιν.

Ἀφ' ἐτέρου ἐπιμένων εἰς τὸν πόθον τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ἡμῶν εἶχε τοῦ νὰ διατελῇ ἡνωμένη μετὰ τῆς δυτικῆς, ὅσας δὴποτε καὶ ἂν ἔπασχε παρὰ ταύτης ἀδικίας, ἔγραψε πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Σεργίου πάπαν Ἀναστάσιον Γ' ἐπιστολὴν, δι' ἧς, ἀφοῦ παρέστησε διὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ εὐπρεπείας, ὁπόσον ἐλύπησεν αὐτὸν ἡ διαγωγὴ τοῦ προκατόχου του, ἔπειτα ἐδικαιολόγησεν ἀξιοπρεπέστατα τὸ ἴδιον αὐτοῦ πολίτευμα ἐπὶ τῆς περὶ τετραγαμίας ἀμφισβητήσεως, καὶ ἐπὶ τέλους προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ ταχθῇ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, κατακρίνων μὲν τὰ προηγουμένως γενόμενα, ῥίπτων δὲ πάντα ἐκεῖνα εἰς κεφαλὴν τῶν κακουργησάντων. Καὶ ἐπειδὴ ἀπάντησις μὲν ἐκ Ῥώμης ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὐδεμία ἦλθε, διὰ τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐξωρίσθη αὐθις ἡ Ζωὴ ἐκ τῆς αὐλῆς, καὶ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν συνετὸν Ῥωμανόν, ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ προβῇ εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ περὶ τετραγαμίας ζητήματος διὰ μόνης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν συνεκάλεσε τῷ 921 ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον μεγάλην, ἐν ᾗ, «ἀπάντων ἐνωθέντων μητροπολιτῶν τε καὶ κληρικῶν τῶν ἀπὸ Νικολάου πατριάρχου καὶ Εὐθυμίου διεσχισμένων» συνετάχθη τόμος ἐνώσεως ὅστις, ἰσχύων ἄχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν εἰς τὰ περὶ τετάρ-

του γάμου, διαλαμβάνει περὶ τούτου ἐπὶ λέξεως τάδε. «Καὶ λοιπὸν ἀποφαινόμεθα κοινῇ γνώμῃ καὶ κρίσει, ἀπὸ γε τοῦ παρόντος ἔτους, ὃ ἐστὶ ἐξάκις χιλιοστὸν τετρακοσιοστὸν εἰκοστὸν ὀγδοόν, ἐπινεμήσεως ὀγδόης, τέταρτον γάμον μηδενὶ τολμᾶσθαι, ἀλλ' εἶναι ἀπόβλητον παντελῶς· καὶ τὸν, εἴτις ἐπὶ τοιοῦτον ἔλθειν συνοικέσιον προθυμηθεῖη, πάσης ἀπεστερημένον εἶναι συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν ἅγιον ναὸν εἰσόδου ἀλλότριον, μέχρις ἂν ἐπιμένει τῷ συνοικεσίῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις ἐδόξε πατράσι, καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν γνώμην ἐκδηλοτέραν ποιῶντες, ὡς ἀλλότριον αὐτὸν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας ἀποκρῦπτομεν.» Διὰ τῆς τοιαύτης περὶ τοῦ τετάρτου γάμου διατάξεως ἐπεκυρώθη μὲν ἀπὸ κοινοῦ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασα ἐν τῇ Ἀνατολῇ δοξασία, συνεβιβάσθησαν δὲ ὅσον ἔνεστιν οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι ὡς πρὸς τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τοῦ βασιλέως Λέοντος· διότι, ἀπαγορευομένου μὲν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ τετάρτου γάμου, ἐκαλύπτετο τὸ γενόμενον ἀνόμημα· ὀριζομένου δὲ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη γίνεται κατὰ τὰ ἀνέκαθεν τοῖς ἁγίοις πατράσι δοξάντα, ἀπεδοκιμάζετο, εἰ καὶ σιωπηρῶς, τὸ ἀνόμημα ἐκείνο.

Ἄμα δὲ ἐξεδόθη ὁ τόμος ἐνώσεως, ὃ Νικόλαος, εἰ καὶ μηδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Γ' ἐπιστολὴν αὐτοῦ, καὶ εἰς ἐτέρας τινὰς ἀποπείρας συνεννοήσεως, τὰς ὁποίας βραδύτερον ἐπεχείρησε πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην τὸν Γ', ἐνόμισε χρέος του νὰ γράψῃ αὐτῇς πρὸς τὸν πάπαν τοῦτον, προτρέπων αὐτὸν ν' ἀποδεχθῇ τὰ ἀποφασισθέντα, «ἵνα, διελαμβάνεν ἐπὶ λέξεως ἡ ἐπιστολὴ, καὶ τῆς τῶν σκανδαλῶν λελυμένης αἰτίας, ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀποστολὴ καὶ συνομιλίᾳ τὴν ἀνακαίνισιν δέξηται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱεροῦ ὑμῶν ὀνόματος ἡ ἀνάρρησις μετὰ τῆς ἡμῶν τεταπεινωμένης κλήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς συνάπτηται διπτύχοις.» Ὁ Ἰωάννης Γ' εἶχε διατελέσει ἐραστής τῆς Θεοδώρας καὶ διὰ τῆς προστασίας αὐτῆς ἀνηγορεύθη ἀρχιερεὺς. Ἀλλὰ καίτοι ἦτο κακοηθέστατος ἄνθρωπος, ἔδειξεν ἀρκετὴν ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα περὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας, καὶ τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἄμυναν, καὶ ἐνόησεν ὅτι ἵνα εὐδοκιμήσῃ περὶ πάντα ταῦτα, ἔχει ἀνάγκην νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν καὶ ἐκκλησίαν. Ὅθεν ἐξαπέστειλε τελευταῖον δύο ἀποκρισιαρίους, οἵτινες ἀνεκαίνισαν τὴν μεταξὺ τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν ἀποδεξάμε-

νοι τὰ γενόμενα ἂν ὅχι ὡς μέλλοντα νὰ ρυθμίσωσι τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας ἐν τῇ Δύσει, τοῦλάχιστον ὅμως ὡς ἔχοντα ἀναμφισβητήτως κύρος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπερ συνεπήγετο τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα Σεργίου πεπραγμένων.

Ἡ ἥττα λοιπὸν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως ὑπῆρξε προφανής, ἡ δὲ ἥττα αὕτη δὲν συνετέλει βεβαίως εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς ὅτι δικαίως ἀπῆτει νὰ ρυθμίζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Ἀλλ' ἔμελλεν οὗτος μετ' οὐ πολὺ νὰ καταφέρῃ πληγὴν βαρυτέραν εἰς τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις διὰ διαγωγῆς ἔτι ἀτοπωτέρας. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος Μυστικός ἀπεβίωσε τῇ 15 μαΐου 925, ἀφοῦ ἐποίμανε τὸ χριστιανικὸν τῆς ἀνατολῆς πλήρωμα ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη, περιλαμβανομένων καὶ τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν τῆς ἐξορίας του, ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον τριςκαίδεκα πάπαι ἀπὸ Φορμόζου μέχρις Ἰωάννου τοῦ Ι'. Ὁ Νικόλαος δὲν ἀνεδέιχθη καθ' ὅλα ἄριστος ἐν μόνῳ τῷ περὶ τετραγαμίας ζητήματι, ἀλλὰ συνέδραμε μετὰ ἐξαιρέτου φρονήσεως τὴν βασιλείαν, μάλιστα ἐπὶ Ῥωμανοῦ, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἐπταίσειν ὅμως ἅπαξ, καὶ διὰ τοῦ πταίσματος τούτου παρεσκεύασεν ἅκων μέγα τῇ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλον. Ὁ Ῥωμανὸς ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα τοὺς τρεῖς πρεσβυτέρους αὐτοῦ υἱούς, τὸν Χριστοφόρον, τὸν Στέφανον, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης νὰ καταστήσῃ τὸν νεώτερον, ὀνόματι Θεοφύλακτον, ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Αὕτη ἡ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἑνώσις τῶν δύο ἀνωτάτων ἐξουσιῶν ἦτο ἥδη ἄτοπος· καὶ ὅμως ὁ Νικόλαος ὅχι μόνον δὲν ἀπέτρεψεν ὁπὸ τοῦτο τὸν Ῥωμανόν, ἀλλὰ καὶ ἔτι ἀτοπώτερόν τι ἔπραξε, κείρας ὀλίγους πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μῆνας κληρικὸν καὶ χειροτονήσας ὑποδιάκονον, καὶ σύγκελλον προχειρισάμενος τὸν Θεοφύλακτον ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο παῖς ἔτι μόλις ὀκταέτης. Ὅπόσον ἡμαρτημέναι ἐπεκράτουν τότε περὶ ἱερωσύνης δοξασταί, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Νικόλαος Μυστικός δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπιχειρῇ τοιαύτας ἀλλοκότους πράξεις! Τὸν Νικόλαον διεδέχθη ἐν τούτοις ὁ μητροπολίτης Ἀμασειᾶς Στέφανος, ὅστις ὅμως δὲν διώκησε τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ μόλις ἐπὶ τριετίαν, ἀποθανὼν τῇ 15 ἰου-

λίου 928. Τότε ὁ Ῥωμανός, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ υἱοῦ του, ἅμα ἡλικιωθέντος, ἀπήτησεν ὥστε ὁ τοῦ Στεφάνου διάδοχος Τρύφων νὰ ὑποσχεθῇ πρὸ τῆς χειροτονίας, ὅτι θέλει παραιτηθῇ ἅμα φθάσῃ εἰς μέτρον ἡλικίας ὁ Θεοφύλακτος. Ἀλλὰ μετὰ τριετίαν πάλιν ὁ Ῥωμανός, φοβηθεὶς μήπως ὁ Τρύφων ἀποποιηθῇ νὰ δώσῃ παραίτησιν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὴν ἄνευ ἀναβολῆς· καὶ, ἀντιστάντος τοῦ Τρύφωνος, μετεχειρίσθη τέχνασμα σκανδαλωδέστατον. Ὁ μητροπολίτης Καισαρείας Θεοφάνης, ἄνθρωπος μὴδὲν ἔχων ἱερὸν καὶ ὄσιον, καὶ διὰ τὴν κτηνώδη αὐτοῦ διαίταν ἐπικαλούμενος χοῖρος, πλησιάσας τὸν πατριάρχην ὡς φίλος, τὸν εἶπεν, ὅτι οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἄλλην αἰτίαν μὴ ἔχοντες ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν ζητουμένην παραίτησιν, λέγουσι τὸν πατριάρχην ἀγράμματον. Ὅθεν προέτρεψε τὸν Τρύφωνα νὰ ἀποστομώσῃ τοὺς ἐναντίους του γράφων ἐνώπιον ἀπάσης τῆς συνόδου ὁλόκληρον τὴν ὑπογραφήν του κατὰ τὸν τύπον. Ὁ δέ, ὢν ἄνθρωπος ἀπλοῦστατος, ὑπέγραψεν ἀμέσως ἐπὶ χάρτου «Τρύφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης» καὶ ἀπέστειλε τὸν χάρτην διὰ τοῦ πρωτοθρόνου του εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις διέταξεν ἤδη νὰ γραφῇ ἄνωθεν τῆς ὑπογραφῆς ἡ παραίτησις, καὶ δυνάμει τοῦ πλαστοῦ τούτου ἐγγράφου κατεβίβασεν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Τρύφωνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοφύλακτος δὲν ἦτο ἐτι εἰμὴ 14 ἐτῶν, ἔμεινε χηρεύων ὁ θρόνος μέχρις οὗ φθάσῃ τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἐκκαίδέκατον ἔτος, καθ' ὃ εἶχε χειροτονηθῇ ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς Στέφανος· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥωμανός ἐζήτησε τὴν ἐπιδοκιμασίαν καὶ τὴν σύμπραξιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐὰν ὑπῆρξε περίστασις καθ' ἣν ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ὤφειλε νὰ ποιήσῃ χρῆσιν οὐχὶ μὲν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια οὐδέποτε νομίμως ἐκτῆσατο, ἀλλὰ τοῦ αἰέποτε ἀναγνωρισθέντος παρὰ τῶν ἡμετέρων προεδρικοῦ τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματος αὐτοῦ, ἦτο βεβαίως ἡ παροῦσα. Ὁ πάπας ἐδίκαιοῦτο καὶ ὤφειλε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ῥωμανὸν ἀπὸ τοῦ βουλευματος τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον παῖδα ἐκκαίδεκάετη· ἐδίκαιοῦτο καὶ ὤφειλε νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὸ γινόμενον περὶ τὴν παραίτησιν τοῦ Τρύφωνος σκάνδαλον. Ὁ δὲ τότε πάπας Ἰωάννης ΙΑ', ὁ τῆς Μαροζίας υἱός, οὐδὲν τούτων πράξας, ἀπεναντίας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιαρίους ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ὑποίων τῇ 2 φεβρουαρίου 933 ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ νεανίσκος

Θεοφύλακτος. Ὁ Θεοφύλακτος ἐπατριάρχησεν ἐπὶ 24 περίπου ἔτη, καὶ κατὰ τὸν Γλυκᾶν «οὐδὲν ἐνέλιπεν ὃ μὴ μετεχειρίζετο χεῖριστον,» διατηρῶν διςχιλίους ἵππους, πωλῶν ὅλα τὰ ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς ποικίλην ἄλλην ἐκτρεπόμενος ἀτοπίαν. Καὶ ὅμως οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης ΙΑ' ἐπέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τοιοῦτον ἱεράρχην, ἀλλὰ οὐδ' ἐκ τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ἐν τῷ διαστήματι ἐκείνῳ πέντε παπῶν, Λέοντος Ζ', Στεφάνου Θ', Μαρίνου Β', Ἀγαπητοῦ Β' καὶ Ἰωάννου ΙΒ', φαίνεται τις μεριμνήσας περὶ τῆς οὕτω ὑβριζομένης ἐκκλησίας ἡμῶν. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβῶσι τὰ τοιαῦτα, ἀφοῦ ἐκτὸς τῆς ἄλλης ἀνωμαλίας, ἣτις ἐπεκράτει τότε ἐν Ῥώμῃ, ὁ τελευταῖος τῶν παπῶν ἐκείνων Ἰωάννης ΙΒ' ὁ ἐγγονος τῆς Μαροζίας, ἦτο καὶ αὐτὸς νεανίας ἐννεακαίδεκα ἐτῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἐξετραχηλίσθη ἀνάσχυντον βίου ἀκολασίαν, ὥστε οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λέγουσιν ὅτι ἡ αἰδῶς διακωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνδιατρίψωσι περὶ τὰ καθέκαστα τῆς διαγωγῆς του.

Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δυσκόλως τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὤφειλε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοιούτων κυβερνητῶν καὶ τόσῳ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ ἐννέσῃ τοῦτο, ὅσαυ δύο μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰωάννου ΙΒ', ἀποθανόντος τελευταίου τοῦ Θεοφύλακτου τῇ 27 φεβρουαρίου 956, ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ θεῖος ἐκεῖνος καὶ ζέων τῷ πνεύματι Πόλυευκτος, περὶ οὗ ἐρέθη ὅτι, «ὥς ἄλλος Ἰωάννης Χρυσόστομος παρὰ πολλῶν ἐγνωρίζετο καὶ ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἐλέγετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφαίνετο,» καὶ ὅστις μετὰ πλείστης ὅσης ὀρθοφροσύνης καὶ γενναιοφροσύνης διώκησε τὰ πράγματα ἐπὶ 14 περίπου ἔτη. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπτὰ αὐτοῦ διάδοχοι μέχρι τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, ὑπῆρξαν ἄνδρες χρηστοί, παρβαλλόμενοι πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἱεράρχας τῆς Ῥώμης, καὶ ἂν δὲν ἀνέδειξαν πάντοτε τὴν ἀπαιτουμένην τοῦ χαρακτῆρος δύναμιν, ἂν δὲν ἐφάνησαν πάντοτε, ὅσον ὤφειλον, αὐστηροὶ πρὸς τὰ ἀτοπήματα τῶν βασιλέων, ἂν οἱ ἴδιοι ἐνίοτε περιέπεσον εἰς ἀτοπήματά τινα, εἶχον ὅμως τοῦλάχιστον τὴν αἰδημοσύνην τοῦ νὰ φαίνωνται ὅτι ἐπιμελοῦνται περὶ τῆς ἐνδεχομένης διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων καταχρήσεων. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διετήρησε μὲν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, δὲν ἐπαυσε δὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιε-

ρέως τῆς Ῥώμης, ὅτε ἐπὶ Κηρουλαρίου ἐπανελήφθη αἴφνης ἡ ἐπὶ Φω-
 τίου ἔρις. Ὑπῆρξεν ἄρα γε ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων τοσοῦτον
 ἀπροςδόκητος, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὀψεως μετὰ τὴν ἐπίμονον ταύ-
 την ἐπιθυμίαν ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἐδειξεν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ
 τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀνέκαθεν καθεστῶτα εἰς τὰς πρὸς τὸν ἀρχιερέα
 Ῥώμης σχέσεις αὐτῆς; ὅχι τῇ ἀληθείᾳ. Καθὼς πολλάκις εἴπομεν,
 τὴν μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διάστασιν ἐπήγαγον ἀπαραιτήτως
 ἀφορμαὶ ἀπ' αἰῶνος ὑφιστάμεναι, αἱ δὲ ἀφορμαὶ αὗται ἀντὶ νὰ ἐκλεί-
 ψωσι κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους χρόνους, ἀπεναντίας εἴπερ ποτὲ
 παρωξύνθησαν. Αἱ πλησιέσταται τῆς διαστάσεως αἰτίαι, κατὰ τὴν
 ἐνάτην, δεκάτην καὶ ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν ἡ ἰδρυσις τῆς
 νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἡ ἀνατολικὴ δὲν ᾔθελε νὰ ἀ-
 ναγνωρίσῃ, καὶ ἡ ἀδιάκοπος προσπάθεια τῆς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων
 τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν. Ἡ μεταξύ τῶν
 δύο αὐτοκρατοριῶν ἀντιζηλία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν
 μεταξύ αὐτῶν ῥῆξιν, διότι, ἐπειδὴ ἑκάτερα περισπᾶτο ὑπὸ δεινῶν ἄλ-
 λων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ἐλ-
 πίσῃ εὐλόγως ὅτι θέλει καταβάλλει τὴν ἐτέραν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ πά-
 παι. ἕνεκα τῆς ἡθικῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καταπτώ-
 σεως, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν
 ἐκκλησίαν τὸ ἀγέρωχον καὶ ἐπιτακτικὸν αὐτῶν ὕψος, καὶ ἀφ' ἐτέρου
 οἱ ἡμέτεροι δὲν ᾔθελον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀθλίας ἐκείνης κατα-
 στάσεως τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων, ἵνα διαλύσῃ πᾶσαν πρὸς αὐτὴν
 σχέσιν, ἐκ τούτου συνέβη ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων 150
 περίπου ἐνιαυτῶν ἐκόπασεν ἡ ἐπὶ Φωτίου ἐγερθεῖσα τρικυμία. Ἄλλ' ἡ
 παπικὴ ἀρχή, εἰ καὶ μὴ δυναμένη νὰ ἐπιβάλλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἀνα-
 τολὴν τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς θέλησιν, δὲν ἔπαυσεν οὐδὲ τότε ἐπιδιώ-
 κουσα τὸν προαιώνιον αὐτῆς σκοπὸν διὰ δύο ἐμμέσων τρόπων· τὸ μὲν
 δηλητηριάζουσα τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης γνώμην διὰ παντὸς εἶδους
 συκοφαντίας κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ δὲ ἀγωνιζομένη νὰ ἀνακτήσῃ
 ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂν ὅχι ἄλλο τοῦλάχιστον τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ
 τὴν Σικελίαν, αἵτινες οὐ μόνον πολιτικῶς ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶς
 εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ αὐτῆς. Μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς
 δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπροςπᾶθον νὰ διαδώσωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν
 καθ' ἡμῶν ὕβριν, χλεύην καὶ περιφρόνησιν, ὁ ἀναγνώστης τὸ ἡξεῦρε
 ἤδη ἐκ τῶν διαβοήτων ἐκθέσεων τοῦ ἐπισκόπου Κρεμῶνης Λουίτπράν-

δου, ὅστις ἦλθεν ἐπὶ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὁθωνος Α'. Ἐν δὲ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ πάπαι ἀντέταξαν εἰς τοὺς ἡμετέρους πρῶτον μὲν τοὺς ἐγγχωρίους, ἔπειτα δὲ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς δύσεως καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς Νορμαννοὺς, πρὸς οὓς, κατ' ἀρχὰς ἀμφιβόλως πολιτευόμενοι, συνεμάχησαν ἐπὶ τέλους, κατορθώσαντες δι' αὐτῶν νὰ καταλύσωσι τὸ τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας κράτος ἐν ὅλῃ τῇ χερσονήσῳ. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ ἐρεθίσωσι τὰ πνεύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ προκαλέσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνανέωσιν τῆς παλῆς, ὅσηδ' ἦτοτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῶν ἡμετέρων τοῦ νὰ ἀποφύγωσιν αὐτήν. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἡρεθίσθη ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅσῳ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Εὐσταθίου καὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΘ', περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Βασιλείου Β', οἱ ἡμέτεροι μετὰ τοςαύτην μακροθυμίαν πρὸς ἄκρους ἀρχιερεῖς ἤκιστα σεβαστοὺς, ἐνόμισαν δίκαιον νὰ ζητήσωσι τοῦλάχιστον τὴν τῶν πρεσβείων πρὸς τὴν Ῥώμην ἰσότητα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀπέκρουσε τὴν ἐπιεικῆ βεβαίως ταύτην πρότασιν. Καὶ τοῦτο πότε; Ἐνῶ παρεκτός τῆς ἄλλης κακοηθείας καὶ ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτει ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ ἡμιόλιον ἥδη ἑκατονταετηρδα, ἐν ἔτει 1045, ὁ πάπας Βενέδικτος Θ' ἐξέποιήσε διὰ τακτικοῦ συμβολαίου τὴν ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν συγγενῇ αὐτοῦ Γρηγόριον ΣΤ' ἀντὶ χιλίων λιτρῶν ἀργύρου, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος τρεῖς πάπαι ἔδρευον συγχρόνως ἐν Ῥώμῃ, ὁ Γρηγόριος ΣΤ', ὁ Σίλβεστρος Γ' καὶ ὁ Βενέδικτος Θ', ὥστε ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις τίνα ἐξ αὐτῶν ὤφειλε νὰ ἀναγνωρίζη ὡς κεφαλὴν αὐτῆς ἡ καθόλου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, ὅτε τῇ 25 μαρτίου 1043 ἐχειροτονήθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος.

Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ἦτο ἄνθρωπος ὀξύς, πολυπράγμων, φίλαρχος καὶ φιλόδουξος. Ὁ Εὐφραίμιος λέγει αὐτὸν θερμουργὸν ἄνδρα, ὑπερόπτην τῶν νόμων καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὀλίγον σεβόμενος τὰ καθεστῶτα ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ πρὸς ἀλόγους ἐξωτερικὰς ἀξιιώσεις. Εἵδομεν ὅτι ἦτο εἰς ἐκ τῶν εὐπατριδῶν οἵτινες συνώμοσαν κατὰ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Μιχαὴλ Δ', ἢ μᾶλλον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ὀρφανοτρόφου. Καὶ τότε μὲν ἐξωρίσθη καὶ ἐδημεύθη· γενόμενος δὲ βραδύτερον πατριάρ-

χης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Θ', διέζησεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου, εἰς ὃν ὤφειλε τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὅστις ἄλλως τε προθύμως μετ' αὐτοῦ συνέπραττεν ἐν παντί. Ἀλλὰ τρία περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Μιχαὴλ συντελέσας, καθ' ἃ προϊστορήσαμεν, εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ ἀρχηγέτου τῶν Κομνηνῶν, τοσοῦτον ἀγερώχως ἐπολιτεύθη, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἠνάγκασε τὸν καλὸν κάγαθὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ πατριαρχείου. Χαρακτὴρ τοιοῦτος δυσκόλως ἡδύνατο νὰ συμβιβάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁσημέραι προαγόμενα πάθη καὶ ἀντικρουόμενα συμφέροντα. Οὐδὲν ἦττον δὲν ἡξέυρομεν ἐὰν αὐτὸς τρώντι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥήξεως. Οἱ Δυτικοὶ βεβαίως μὲν ὅτι αἴφνης ἐν ἔτει 1053, ἦτοι δεκαετίαν ὅλην ἀφ' ἧς ἀρχιεράτευσεν καὶ τετραετίαν ἀφ' ἧς προεχειρίσθη πάπας ὁ Λέων Θ', ὁ Μιχαὴλ ἐκλείσεν ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀφῆρσεν τὰ μοναστήριά των ἀπὸ τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβιβάλλωμεν μέχρι τινός. Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονογράφων ἀναφέρει αὐτό. Ὁ Λέων Θ', ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἣν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ καὶ εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, μνημονεύει μὲν τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου, ἀλλ' ὅχι ὡς πράγματος ἀναμφισβητήτου, διότι ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ, λέγει, καθάπερ ἐπληροφορήθημεν. Καὶ ἔπειτα ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ εἰς ἣν ἀπεκρίνετο οὕτω ὁ Λέων Θ' ἦτο κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενοῦθερ φιλικωτάτη καὶ ὅσον ἐνδέχεται συνδιαλλακτικὴ· ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ πῶς ὁ πατριάρχης οὗτος ἤθελεν ἐπὶ τοσοῦτον ἕλλα πράττει καὶ ἄλλα γράφει. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων συνέταξε τότε συγγραφὴν τινα σταλεῖσαν εἰς τοὺς ἀνὰ τὴν Δύσιν ἀρχιερεῖς, δι' ἧς προσέβαλλε τὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ τὰ δόγματα αὐτῶν, μὴ πραγματευόμενος εἰμὴ περὶ ἀζύμων, νηστειῶν καὶ προσευχῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπελήφθη ὡς ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατριαρχοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων Θ' ἀπάντησε διὰ τρόπον ὑβριστικωτάτου εἰπὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι κατὰ κοινὴν φήμην ἐκάθισέ ποτε (κατὰ τὸ δευτερον ἡμῖς τῆς ὁγδόης ἐκατονταετηρίδος) ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως γυνὴ· ἐννοεῖται ὅτι ἡ φήμη αὕτη ἦτο ἐπίσης γελοία καὶ ἀνυπόστατος ὅσον ἦτο καὶ ἡ περὶ τῆς πκπίσεως Ἰωάννης. Ἀλλὰ ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λέοντος, καὶ

ὅσῳδῆποτε ὕβριστική ἂν ᾗτο ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ πάπα, ταῦτα δὲν ᾗσαν ἱκανὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν μετ' ὀλίγον ἐκραγεῖσαν θύελλαν. Ὅθεν ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀναμφισβήτητων καὶ σπουδαιότερων γεγονότων, ὅσα ἀμέσως αὐτῆς προσηγήθησαν.

Κατὰ ἱανουάριον τοῦ 1054 ἔγραψαν, ἐκ πολιτικῶν κυρίως ἀφορμῶν κινούμενοι, ὅτε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαήλ πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Θ' ἐπιστολὰς ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ὁμονοίας συντεταγμένας. Τὰς ἀπαντήσεις αὐτοῦ ὁ πάπας ἐπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τριῶν ἀποκρισιαρίων. Γράφων πρὸς τὸν βασιλέα ἐπήνεσε τὴν θεοσεβῆ καὶ εἰρηνόφιλον αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον, ἐπεκαλεῖτο δὲ τὴν προστασίαν αὐτοῦ κατὰ τῶν περικειμένων πολέμιων, ἰδίως τῶν Νορμαννῶν ὧν ἐντούτοις πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν, ἰουνίῳ 1053, εἶχεν ἐπικυρώσει ἀπάσας τὰς ἐν Καλαβρίᾳ γενομένας κατακτήσεις, καὶ ὅσας ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελον διαπράξει ἐν Σικελίᾳ. Καὶ ἐνῷ οὕτω συνέπραττε τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, συγχρόνως παρεπονεῖτο ἐπὶ τοῖς ἀγερῶχοις τρόποις τοῦ πατριάρχου, συνιστῶν δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπιτετραμμένοι νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ Μιχαήλ. Πρὸς δὲ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀποκρινόμενος, ἐπὶ μὲν ὡς αὐτῶς αὐτὸν ἐπὶ τῇ εἰρηνόφιλῳ αὐτοῦ διαθέσει καὶ τῇ προαιρέσει πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλήρους ἐνότητος, ἐξέφραζεν ὅμως ἐνταῦτῳ τὴν λύπην του, διότι ἤκουσε περὶ αὐτοῦ πολλὰ ἄτοπα, τὰ ὅποια δυσκολεῖται νὰ πιστεύσῃ· ἰδίως ὅτι ἀμέσως ἐκ λαϊκοῦ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος, ὅτι ἐζήτησε νὰ καταπατήσῃ τὰ προνόμια τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ὅτι σφετερίζεται τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ ὅτι διέπραξε διωγμὸν κατὰ τῶν Λατίνων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τελοῦσι δι' ἄζυμων τὴν εὐχαριστίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάπας ἔψεγε τὸν Μιχαήλ διὰ τινὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἣτις ἐφαίνετο παριστῶσα τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς μεμονωμένην καὶ ὑποδεεστέραν τῆς ἀνατολικῆς, ἀλλ' ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα ὅτι οὗτος θέλει ἐπανορθώσει τὰ γενόμενα καὶ καταστήσει πραγματικὴν τὴν πλήρη εἰρήνην.

Αἱ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης ρήξεως διαμειφθεῖσαι ἐκαστέρωθεν αὗται ἐπιστολαὶ δέον νὰ ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα παρ' ἡμῶν ἀκριβέστερον. Τὸ κείμενον τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλέντων γραμ-

μάτων δὲν σώζεται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πάπας βεβαίως ἐν ταῖς ἀπαντήσε-
 τιν αὐτοῦ ὅτι συνετάχθησαν ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς
 τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης. Ὡς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως
 ταύτης ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ὁμολογουμένας παρ' αὐτοῦ τοιχύτας
 διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ μοναρχίας; Διὰ κρυφῆς συμ-
 πράξεως μετὰ τῶν Νορμαννῶν, δι' ἀπειλῶν, διὰ κατηγοριῶν παραγε-
 γραμμένων, διὰ κατηγοριῶν περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια δὲν ἦσαν ἐτι
 βεβαιωμένα, διὰ σοφιστικῶν παρεξηγήσεων καὶ διὰ σκανδαλωδῶν
 φημῶν περὶ ἀνυπάρκτων πραγμάτων. Τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου ἀπὸ λαϊ-
 κοῦ σχήματος πρὸς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὕψος προαγωγῆς εἶχεν ἤδη
 συζητηθῆ πολλὰκις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ Ταρρασίου, ἐπὶ
 Νικηφόρου, ἐπὶ Φωτίου, καὶ δὲν εἶχε ποτὲ δώσει ἀφορμὴν εἰς σπου-
 δαίαν διένεξιν. Ὡς αὐτὸς καὶ ἡ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐπωνυ-
 μία, ἥτο ἐπὶ πέντε καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας ἀδιαλείπτως ἤδη
 ἐν χρῇσει χωρὶς νὰ διακωλυθῇ ἐκ τούτου ἡ εἰρηνικὴ τῶν δύο ἐκκλη-
 σιῶν συμβίωσις. Δὲν ἤξεύρομεν ἀκριβῶς τί ἐπραξεν ὁ πατριάρχης Μι-
 χαήλ ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας.
 Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀφ' ἧς οἱ Ἀραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Συ-
 ρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία καὶ ἐκκλη-
 σία ἠναγκάσθησαν πολλὰκις νὰ ἐπεμβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν
 χειροτονίαν τῶν πατριαρχῶν ἐκείνων, διότι ἐνεκα τῶν καταδρομῶν ἃς
 ἐπάσχεν αὐτόθι ἡ χριστιανικὴ πίστις, παντελῶς ἔλειπον ἐκ διαλειμ-
 μάτων οἱ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἀπαιτούμενοι λειτουργοί· καὶ οὐδὲ
 ἐλογίσθη ποτὲ ἄτοπος αὕτη ἡ ἐξ ἀκαταμαχῆτου ἀνάγκης καὶ πρὸς
 συντήρησιν τῆς πίστεως διδομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνδρομὴ
 εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκεῖνας. Ἀλλὰ, ἔλεγεν ὁ Λέων Θ', ἡ ἐπιστολὴ τοῦ
 πατριάρχου περιέχει φράσιν τινὰ σκοποῦσαν νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἀξίωμα
 τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὅμως καθ' ἣν δίδει ἐρμηνείαν τῆς φρά-
 σεως ταύτης αὐτὸς ὁ Ἐργενροῖθερ, οὐδεμίαν αὕτη περιεῖχε σπουδαίαν
 κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας προσβολήν, καθὼς ἀπλῶς παρατηροῦσα,
 ὅτι, περιληφθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα ἐν τοῖς διπτύχοις τοῦ Βυ-
 ζαντίου, οὗτος θέλει μνημονεύεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνα-
 τολῆς, ἐνῶ τάνάπαλιν τὸ τοῦ Κηρουλαρίου ὄνομα δὲν θέλει τύχει νέας
 μνημονεύσεως, εἰμὴ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ Ῥωμαϊκῇ. Δὲν ὑπε-
 λείπετο λοιπὸν εἰμὴ μόνος ὁ διωγμὸς ὃν ἐπαθον, κατὰ τὰ φημιζόμενα,
 οἱ Λατῖνοι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Περὶ τούτου εἶχε βεβαίως ὁ πάπας

καὶ δικαίωμα καὶ καθήκον νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Πρῶτον ὅμως δὲν ἦτο παντάπασι βέβαιον ἂν τὸ πρᾶγμα συνέβη, καὶ τούτου δὲ δοθέντος, ἄδηλον ἦτο μέχρι τίνος δὲν προεκλήθη ὑπὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς ὕβρεως ἀνθρώπων, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν ὅτι οὐδὲν κατὰ τοῦτο ἐγνώριζον ὅριον καὶ ἔπειτα προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἐπιστολάς τοσοῦτον πρὸς αὐτὸν εὐλαβεῖς, ὁ πάπας, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν θρυλουμένην ἐκείνην ἀδικίαν, ἐξετράπη εἰς τοσαύτας ἄλλας κατηγορίας καὶ ἐλάλησεν ἐν γένει εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀπειλητικόν, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐζήτει προφάσεις διενέξεων. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ ἀποκρισιχριοὶ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ προϊστάμενος αὐτῶν καρδινάλιος Οὐμβερτος, καθίστησι τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ἀφικόμενοι κατὰ ἰούλιον τοῦ 1054 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον παρὰ τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἐντίμου δεξιώσεως· ἄλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε πᾶσιν πρὸς αὐτοὺς συζητήσιν περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἐκόμισαν περιεχομένων κατηγοριῶν, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ῥώμης δικαιοδοσίαν ἣν οὗτος ἐπέζητει ἀποκλειστικῇ, ἐνῷ αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας. Τότε ὁ Οὐμβερτος, ὅστις ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ προξενήσῃ σκάνδαλα, συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν ἀπάντησιν εἰς τὰς αἰτιάσεις τὰς ὁποίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων εἶχεν ἀπευθύει κατὰ τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ συζητήσῃ ἐπισταμένως τὰ πράγματα, ἐξετραχηλίσθη εἰς ὕβριν δεινοτάτην, ὠνόμασε τὴν Ἀνατολὴν πατρίδα πάσης αἱρέσεως, ἐπέσῳρεσε κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διαφόρους ἀνυπάρχτους μύθους καὶ κατηγορήσεν ἰδίως τὸν πατριάρχην ὅτι ἀναβαπτίζει τοὺς Λατίνους, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κηρουλάριος ἀπεφάνηκε ἐπὶ συνόδου ὅτι εἶναι συκοφαντία. Μὴ ἀρκοῦμενος δὲ εἰς ταῦτα συνέταξε καὶ ἑτέραν συγγραφὴν κατὰ τοῦ Ἑλληνος μοναχοῦ Νικήτα Στηθάτου, ὅστις εἶχεν ὡς αὐτὸς γράφει πρό τινος κατὰ τῶν ἁζύμων, ἀλλὰ μετὰ πλείστης ὀσῆς μετριότητος. Τὰς εἰς τοὺς Λατίνους ἀποδιδόμενας καινοτομίας ὁ Νικήτας δὲν ἐχαρακτήρισεν ὡς αἵρεσιν, ἀλλὰ ὡς παρέκβασιν ἀπλῆν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, ἔλεγε δὲ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πασιφανῇ τῆς ὅλης οἰκουμένης ὀφθαλμόν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Οὐμβερτος τὸν ὠνόμαζε τυχοδιώκτην, ὄνον, ἐπικούρειον, πόρνον, ἀρχαιαιρετικόν, καὶ

τὰ τοιαῦτα. Ἐνώπιον τοῦ σκανδαλου τούτου οἱ ἡμέτεροι ἐπολιτεύθησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν μετριοπαθείας. Ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπέχρεωσε τὸν Νικήταν νὰ ἀνακκλέσῃ ὅσα ἔγραψε, καὶ νὰ καύσῃ μάλιστα τὴν συγγραφὴν του· ὁ δὲ πατριάρχης ἐπέμενε μὲν πάντοτε ἄξιῶν ὅτι τὰ ἀνὰ χεῖρας ἀντικείμενα δὲν ἠδύναντο νὰ συζητηθῶσιν εἰμὴ ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐξηκολούθει δὲ κοσμίως πρὸς τοὺς πρέσβεις πολιτευόμενος, μέχρις οὐ οὗτοι ἔπαυσαν ἀποδίδοντες αὐτῷ τὰ ἴσα, ἀλλὰ καὶ τότε περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ διακόψῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς σχέσιν, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐτοῖς τὴν τέλει τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῇ ἐνορίᾳ του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ μέσα ἰουλίου 1054, ἥτοι ἓνα περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἀποκρισιarίων τοῦ Λέοντος Θ'. Ἀπέναντι τῶν ὑβριστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀρχιερέως τούτου τῆς Ῥώμης, ἀπέναντι τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς χλεύης τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, οἱ ἡμέτεροι ἀπῆντων ὅτι ἡ ἔρις αὕτη δεόν νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· καὶ ἐν τούτοις παραχωροῦντες εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ παραχωρήσωσι χωρὶς νὰ προδικασθῇ τὸ ὀριστικὸν ζήτημα, ὑπεχρέουν τὸν Νικήταν Στθηάτον ν' ἀποδοκιμάσῃ ἐπισήμως ὅσα κατὰ Λατίνων ἔγραψε. Τί ἄλλο ἠδύναντο εὐλόγως νὰ ἀπαιτήσωσιν οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον; Αὐτὸς ὁ Ἐργενροίθερ ὁμολογεῖ ὅτι διὰ τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ Νικήτα ἐπέτυχον νίκην λαμπροτάτην. Ναὶ μὲν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ δὲν ἐδέχετο νὰ δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπόφασιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ πάπα δικαιοδοσίαν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ προκύψῃ ὀριστικὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δυτικῶν ῥήξις. Ὡστε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἠδύναντο κάλλιστα νὰ περιμείνωσι καὶ ἤδη τὴν συγκρότησιν τῆς προτεινομένης συνόδου, ἐπιφυλάττοντες, ἂν ᾔθελον, τὰ ὑποτιθέμενα δικαιώματά των. Ἀλλ' ἐξ ἄρχῆς ἐφάνη ὅτι δὲν εἶχον ἔλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἵνα προξενήσωσι σκάνδαλα. Ὅθεν τῇ 16 ἰουλίου, ἐνῶ κληρὸς καὶ λαὸς ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰσβαλόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀσεβῶς ταράξαντες τὴν θείαν λειτουργίαν, προσῆλθον μέχρι τῆς ἀγίας τραπέζης, ἀπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριαρχου Μιχαήλ, καὶ ἔπειτα ἐξῆλθον ἐκτινάσσοντες τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν δίκην! Ὅπόση ἦτο ἡ ἄνοχη καὶ ἡ

μετριοπάθεια τῶν ἡμετέρων, οὐδέποτε ἀπεδείχθη λαμπρότερον, ἢ κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ἐν νεῦμα τοῦ πατριάρχου ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγῃ δεινὴν τῆς κακουργίας τιμωρίαν. Καὶ ὅμως ὁ ἱεράρχης ἡμῶν ἐπέτρεψε τὴν ἀβλαβὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐξοδον· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ἠδυνήθησαν ἐπίσης ἀβλαβῶς νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ ἀπεχαίρετισαν τὸν βασιλέα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὰ εἰθισμένα δῶρα. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἐξαντλοῦντες πάντα τρόπον συνδιαλλαχγῆς, παρεκάλεσαν αὐτούς, εἰς Σηλυβρίαν ἡδῆ ἀφικομένους, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι εἰμποροῦν εἰσεῖτι νὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα. Τῷντι ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ ἄλλοι τοποτηρηταὶ ἐπέστρεψαν τῇ 20 ἰουλίου· δυστυχῶς ὅμως ἅψ' ἐνὸς οὗτοι εἰς οὐδεμίαν ἐπείθοντο νὰ ἔλθωσι σχέσιν πρὸς τὴν ἱεράν σύνοδον, καὶ οὐδεμίαν νὰ δώσωσιν ἐξήγησιν περὶ τοῦ ὕβριστικοῦ αὐτῶν ἐγγράφου, ἅψ' ἐτέρου ἢ κοινῇ γνώμῃ τῆς βασιλευούσης εἶχεν ἐπὶ τέλους τοσοῦτον παροξυνθῇ ὥστε δὲν ἠδύναντο ἡδῆ ἄνευ ἐσχάτου κινδύνου νὰ παρατείνωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβὴν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ πρὸτρέψῃ αὐτούς νὰ ἀπέλθωσιν ὅσον τάχιστα ὀριστικῶς. Κάλλιστα δὲ ἔπραξε τοῦτο, διότι μόλις ἀνεχώρησαν ἐξεργάγῃ, ἔνεκα τῆς κορυφωθείσης κατ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως, στάσις, ἣτις μετὰ κόπου κατηνύσθη.

Ἵνα πεισθῇ δὲ ὁ ἀναγνώστης ὅπως ὀρθοῦν εἶχον νὰ ἀγανακτήσωσιν οἱ ἡμέτεροι, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἦτοι καθ' ὅλης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸς, ὁ ἀποτεθεὶς τῇ 16 ἰουλίου ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς μεγάλης ἡμῶν μητροπόλεως, παρεκτός ποικίλων ἄλλων ὕβρεων, κατηγόρει αὐτούς 1) ὡς Σιμωνιακοὺς, 2) ὡς Οὐαλεσιανούς, 3) ὡς Ἀρειανούς, 4) ὡς Δονατιστὰς, 5) ὡς Νικολαΐτας, 6) ὡς Σεβηριανούς, 7) ὡς Πνευματομάχους ἢ Θεομάχους, 8) ὡς Μανιχαίους, 9) ὡς Ναζαρηνοὺς, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἡξίου ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρεσβεύει τὰς πλάνας ὅλων σχεδὸν τῶν αἱρέσεων, ὅσαι προέκυψαν ποτε εἰς φῶς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἀφοῦ δὲν ἀνεκλήθη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἄνευ ἀποκρίσεως. Ὁθεν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ συγκαλέσας τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, ἀπεδοκίμασεν αὐτὸ διαρρηθὴν, ἰδίως ἐνδιατρίψας εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ζήτημα· διότι οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον ἐν τῷ διαδοχῇ αὐτῶν ἀφορισμῷ εἶχον τὴν ἀφροσύνην νὰ κατηγορήσωσι τοὺς ἡμετέρους πρὸς τοῖς

ἄλλοις ὡς πνευματομάχους ἢ θεομάχους, καθ' ὃ περιαιρέσαντας δὴ-
θεν ἀπὸ τοῦ συμβόλου τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου
πνεύματος.

Ὅταν ἐπραγματεύθημεν τὰ περὶ τῆς πάλης μεταξύ τοῦ πατριάρχου
Φωτίου καὶ τοῦ πάπα Νικολάου, δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ κατακρίνωμεν
τὸν πρῶτον ὡς μὴ ἀρκεσθέντα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κυριαρχικὴν ἀξίω-
σιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀναμίζαντα εἰς τὴν προκειμένην
ἔριν καὶ τὴν δογματικὴν διένεξιν. Ἐπὶ τῆς παρούσης ὁμως περιστά-
σεως, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Δυτικοὶ, παρε-
κτός τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀδικημάτων, περιέπεσον προσέτι εἰς τὸ λάθος
τοῦ νὰ ἀναζωπυρήσωσι τὸ δογματικὸν σκάνδαλον. Ἐν τῷ διαστήματι
τῶν 180 ἐτῶν ὅσα διήλθον ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, πᾶσα ἐ-
πίσημος περὶ δογμάτων συζήτησις εἶχε βαθμηδὸν ἐκλείψει, αἱ δὲ με-
ταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις ἀπέβησαν ἂν ὅχι πάντοτε φιλικαί,
τοὐλάχιστον εἰρηνικαὶ ὅπως οὖν. Αἱ διαφωναὶ ὅσαι ἐκ διαλειμμάτων
συνέβαινον, προέκυπτον ἐκ τῆς ἀξιώσεως ἣν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης
αἰείποτε εἶχον τοῦ νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἡμετέραν
ἐκκλησίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν διαφωνιῶν ὅσαι ὑφίσταντο περὶ τὰ δόγματα
καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους. Αὐτὸς ὁ Νικήτας ὁ Σπηθάτος,
ὁ πρὸ μικροῦ τότε κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας γρά-
ψας, οὐδαμῶς ἐθίξε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως ζήτημα, ὅτε αἰφνης οἱ περὶ
τὸν Οὐμβερτον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ἔφεραν πάλιν αὐτὸ εἰς μέσον,
καὶ ἐτράχυναν οὕτω τὰς ἀφορμὰς τῆς διαστάσεως. Οἱ δὲ ἡμέτεροι οὐ
μόνον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν προση-
νέχθησαν μετὰ πλείστης ἀνοχῆς καὶ μετριοπαθείας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς
καταστροφῆς τοῦ δράματος τούτου ἔδειξαν τὴν προαίρεσιν αὐτῶν τοῦ
νὰ ἀφήσωσι μίαν πύλην ἠνεωγμένην πρὸς τὴν συνδιαλλαγὴν διότι ἐν
τῇ συνοδικῇ πράξει δι' ἧς ἀπεδοκιμάσθη καὶ ἐστηλιτεύθη ὁ λεγόμε-
νος ἀφορισμὸς τοῦ Οὐμβέρτου καὶ συντροφίας, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐλο-
γίσθησαν ὡς ἰδιογνωμόνως ἐνεργήσαντες καθ' ὅλα, οὐχὶ δὲ ὡς γνήσιοι
τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Λέοντος Θ', ὅστις ἄλλως τε εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ
ἀποθάνει τῇ 19 ἀπριλίου, πρὶν δηλαδὴ ἐκεῖνοι φθάσωσιν ἔτι εἰς Κων-
σταντινούπολιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι κατὰ τινας μεταγενεστέρους
εἰς τῶν ἡμετέρων, ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ, συνεκρότησεν, εἴτε κατ' αὐτὸ
ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1054, εἴτε τῷ 1057, σύνοδον πολὺ μείζονα τῆς προ-

τέρας, ἧς μετέσχον παρεκτός πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων ὅ,τε πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ οἱ μητροπολίται Βουλγαρίας καὶ Κύπρου, καὶ ἡτις ἐξέτεμε τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοὺς Λατίνους, ἐπικυρωθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν μὴ παρευρεθέντων ἐν αὐτῇ πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἀλλ' ὁ μὲν Πίχλερ μετὰ δισταγμοῦ τινος μνημονεύει τῆς συνόδου ταύτης, ὁ δὲ Ἐργενροϊθερ ὑπολαμβάνει αὐτὴν ὅλως ἀμφίβολον, βεβαιῶν ὅτι αἱ μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις, αἵτινες καὶ βραδύτερον ἐξηκολούθησαν μέχρι τινὸς ὑφιστάμεναι, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲ κατὰ τὸν ὑπόλοιπον τῆς τοῦ Μιχαήλ πατριαρχίας χρόνον· ὅτι δὲ μόνον ἄδηλον ὑπάρχει ὁποῖαί τινες ἀκριβῶς ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται. Ὅπως δὴποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχῃσι τὰ περὶ τούτου, τὸ οὐδὲν ἤττον βέβαιον εἶναι ὅτι ἔκτοτε οἱ πάπαι ἀπελπισθέντες νὰ ἐπιτύχῃσι τὴν εἰρηνικὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν διὰ κατακτήσεων ἐκτέλεσιν τοῦ ἀκοιμήτου αὐτῶν βουλεύματος, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πρῶτον μὲν τοὺς Νορμαννοὺς, καὶ μετ' οὐ πολὺ τοὺς σταυροφόρους. Πλὴν τούτου ἐκ τῆς ὅλης ταύτης μελέτης συναγεται ἐπίσης ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν δὲν προέκυψεν ἐκ δογματικῶν διαφωνιῶν, ἀλλ' ἐνεκα πολιτικῶν συμφερόντων· ὥστε ἅμα ἐξέλιπον τὰ πολιτικὰ ταῦτα συμφέροντα, ὅπερ εὐτυχῶς συνέβη ἤδη, καὶ ἅμα κατηργήθη ἡ κυριαρχία, ὅπερ ὡσαύτως συνέβη ὡς πρὸς μέγα μέρος τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ κωλύον ἵνα ἀποκατασταθῇ ἡ ἔνωσις.

Ἐνωσιν δὲ λέγοντες ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐννοοῦμεν, κατὰ τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν ῥηθὲν, οὐχὶ τὴν ἐσωτερικὴν, τὴν δογματικὴν ἔνωσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν, τὴν πολιτικὴν. Ὅσοι ὁμιλοῦσι περὶ δογματικῆς ἐνώσεως, δὲν ἠξεύρουσι τί λέγουσι· διότι κἀνὲν ποτὲ ἔθνος δὲν θέλει συναινέσει νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις καὶ παραδόσεις ἀντὶ ἄλλοτρίων. Ἡ δογματικὴ λοιπὸν ἔνωσις εἶναι μακαρία κενή, ὄνειρον τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει γίνεαι πρᾶγμα. Τούτου ὅμως τεθέντος, λέγουσί τινες, ἰτί σημαίνει ἡ ἐξωτερικὴ ἐκείνη ἔνωσις; Σημαίνει, ἀπαντῶμεν, τὴν μεταξύ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην, προτιμωτέραν οὖσαν, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως ἣτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπεκράτησε μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, καὶ ἄχρι τοῦδε δυστυχῶς ἐπικρατεῖ μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ ἐνὸς μέρους τῆς Δύσεως. Ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ

ἀποτελέσωσι μίαν ἐπικράτειαν, ἔχουσιν τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους· ὅλοι ὅμως αἱ διάφοροι αὗται πολιτικαὶ κοινωνίαι εἰμποροῦν νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσεις φιλικὰς, νὰ ἔχωσιν ἢ μία παρὰ τῇ ἄλλῃ ἀντιπροσώπους, νὰ διεξάγωσι δι' αὐτῶν πολλὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ νὰ συντελῶσιν οὕτω εἰς τὴν ἀμοιβαίαν εὐημερίαν, καὶ τοὶ διατηροῦσαι ἑκάστη τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἀνάλογόν τι ἤθελεν εἶσθαι εὐκαταῖον νὰ γίνηται πρὸς τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς κοινωνίας· καὶ φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ᾔναι τις τυφλὸς ἵνα μὴ διακρίνῃ ὁπόσων ἀγαθῶν πρόξενος ἡ δύνατο νὰ ἀποβῇ ἡ τοιαύτη ἔνωσις. Ἀλλὰ, λέγουσι πάλιν ἕτεροι, ἐκ τῆς ἐνώσεως δύναται νὰ διακινδυνεύσῃ ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅπερ δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως. Τοῦτο ἦτο ἀληθές ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι. Τὴν σήμερον ὅμως τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ὡς καὶ πάσης ἄλλης τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ θρησκεία, εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ὁρθόδοξα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἔθνη, οἱ Ῥῶσοι, οἱ Ῥουμῖνοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀρμένιοι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτὰ ἔγιναν Ἑλληνες, οὔτε οἱ Ἑλληνες ἔγιναν Ῥῶσοι, Σέρβοι, Ῥουμῖνοι, Βούλγαροι ἢ Ἀρμένιοι. Ἀπεναντίας ὅλοι οἱ Δυτικοὶ ὅσοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν, διότι φύσει οἱ ὀλίγοι ἀποδέχονται τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν πολλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διαβιοῦσι. Τούτου ἕνεκα τὰνάπαλιν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πολυάριθμοι ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν τελευταίων ἐκατονταετηρίδων ἐξιταλίσθησαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἐπρέσβευον δόγμα πολέμιον τοῦ ῥωμαϊκοῦ. Ἡ ὀρθοδοξία ὑπῆρξεν ἀπαραίτητον τοῦ ἐλληνισμοῦ ἔρεισμα ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, διότι τότε κύριον αὐτοῦ συστατικὸν ἦτο ἡ γλῶσσα, ἥτις καθ' ἑαυτὴν, ἄνευ ἄλλων ἡθικῶν δυνάμεων, δὲν ἀποτελεῖ ἀκαταγώνιστον ἐθνικὸν προπύργιον κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδράσεως. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐν τῇ 13 ἐκατονταετηρίδι ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἤρχισεν ὅπως νὰ παρακμάζῃ, καὶ ἐπέτειλεν εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς ἱστορίας ὁ νέος ἐλληνισμός, ὅστις ἀναβαπτισθεὶς κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου, ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν συστατικῶν αὐτοῦ ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς. Τὸ πάτριον θρησκευμα δὲν ἔπαυσε μὲν οὐδὲ θέλει παύσει ἀποτελοῦν ἐν τῶν κυριωτάτων ἡθικῶν ἐλατηρίων τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκπροσωπεῖ ἤδη αὐτὸ καὶ μόνον

τὸν ἑλληνισμόν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἰπώμεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τείνωμεν χεῖρα ἀδελφικὴν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς κοινότητας· διότι οὕτω πράττοντες διακινδυνεύομεν τὴν ἐθνότητα ἡμῶν. Τούτου ἕνεκα τὸ καθ' ἡμᾶς πεπείσμεθα ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελε διαστάσει νὰ παραδεχθῇ τὴν ἐξωτερικὴν ἑνώσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ τὸ δεινὸν εἶναι ὅτι τὸ ἁζιώμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἶναι τοσοῦτον ἱστορικῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας ὥστε πᾶσα ὡς πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο παραχώρησις ἤθελεν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἁζιώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἑλληνική, ἡθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, ἐκλιπόντος τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ ἀρχηγέτης τῶν Κομνηνῶν. Τὸ κράτος, εἰ καὶ ἀπέβαλε περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχεν οὐδὲν ἥττον ἑκτασιν μείζονα, ἢ ὅτε ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀνεκτήθη ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία, ἁξιόλογον τῆς Συραίς μέρος καὶ ἐν Εὐρώπῃ πᾶσα ἡ Βουλγαρία. Δύο νέοι πολέμοι, οἱ Τοῦρκοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Νορμαννοὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἶχον μὲν ἐπιφανῆ ἀπὸ τινος χρόνου, ἀλλ' οἱ στόλοι καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ κράτους οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον καιρίας κατενεγκόντες πληγὰς εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἐφαίνοντο πλέον ἢ ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἐπικρεμασθέντας αὐτοὺς εἰς τὸν ὀρίζοντα κινδύνους. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ εἶχε μὲν περιέλθει ἐσχάτως εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς καὶ ἀνικάνους, ἀλλ' οἱ διάσημοι στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν διασώζοντες τὰς παραδόσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὁ Νικηφόρος Καραντηνός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τοσαύτας ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης δρέψαντες δάφνας, ἦσαν ἑτοιμοὶ, καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ ἀνανεώσωσι τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος

Οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου ἦσαν ἀνεξάντλητοι. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Βασίλειος Β' ἀφοῦ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους πολέμους, καὶ ἀφοῦ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὐδένα εἰσέπραξεν ἄμεσον φόρον, κατέλιπε περὶ τὰ 250,000,000 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἀποταμίευμα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις τοῦ κράτους τοῦτου συνεποσοῦντο εἰς 600,000,000 δραχμῶν καὶ ἐπέκεινα, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 3000 ἑκατομμύρια· τοιοῦτους δὲ πόρους οὐδὲ κατ' ὄναρ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τότε ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις πολὺ ἀπεῖχε τῆς παρ' ἡμῖν ἀκμαζούσης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ποικίλης βιομηχανίας, ὧν ὑπόφορος τῶν ἡμετέρων, κατὰ τοῦτο, ὅπως σήμερον εἴμεθα ἡμεῖς ὑπόφοροι αὐτοῦ, ἔχων διοίκησιν ἀτελεστάτην ἔτι, οὐδὲ δυνάμενος, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς καὶ στόλους, οἳ οἱ ἦσαν οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους στόλοι καὶ στρατοί. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, διότι τότε οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ἐν τῇ 11 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἦτο ἔτι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ τεχνικώτερον διοικούμενον τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν· ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἀνεδείκνυνεν ὁσημέραι ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγκρίτους. Ὁ ἐξἑλληνισμὸς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως εἶχε συμπληρωθῇ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἔφθασεν εἰς τὰ τελευταῖα αὐτοῦ συμπεράσματα ἀποδείξας τὸ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ τὸ τί δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἐὰν ἡ ἀπόπειρα ἦν ἐπεχείρησε πρὸς θεραπείαν τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ κοινωνικῆς καταστάσεως διὰ τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ βουλεύματος τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀποτύχει, ὁ κυβερνητικὸς, ὁ διοικητικὸς, ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, ὃν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία πολυειδῶς συνεπλήρωσε καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὄρων τῆς κοινωνικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, ἐφαίνετο παραδόξως εὐδοκιμήσας καὶ ἀναδείξας αὐτὸ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Ἄλλ' οὐδεμία τέχνη δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν φύσιν, καὶ οὐδεὶς μηχανικὸς ὀργανισμὸς, ἔστω οὗτος τελειότατος, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἑλλειπούσας ἠθικὰς καὶ ὕλικὰς τῶν ἐθνῶν δυνάμεις. Τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος, ἦτοι τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἀπλούμενον,

ἀπρητίσθη διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ποικίλων φυλῶν. Πρώτη ἐθνικὴ βᾶσις τοῦ κράτους τούτου εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ, ἥτις κατεῖχε τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κερκυνίων ὁρέων μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλ-λυρίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τοῦ Εὐζείνου πόντου καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια. Μετὰ δὲ τῆς ἐλληνικῆς ταύτης φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας ὅλαι αἱ φυλαὶ ὅσαι κατοικοῦσαι εἰς τὰς μεσογειο-τέρας πρὸς βορρᾶν τῶν Κερκυνίων καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστροῦ χώρας, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐξελληνισθῇ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐλληνισμὸς οὗτος, ὅ,τε ἀρχέγονος καὶ ὁ ἐπί-κτητος, ἔπαθε δεινὰς ἀκρωτηριάσεις καὶ δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε ἐλαττοῦ-μενος. Ἀφ' ἧς, κατὰ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικὴν. ὥστε ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος συνέ-ταξε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀραβιστὶ καὶ οὐχὶ ἐλληνιστί. Ὁ δὲ ἐν ἔτει 869 προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρ-χου Ἀντιοχείας, Θωμᾶς ὁ Τύριος, δυσκόλως ἐλκεῖ τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἡ περιέχουσα τὴν ὁρθὴν καὶ ἀμώμητον πίστιν, πεμφθεῖσα δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θωμᾶ, συνετάχθη, καθ' ἃ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρογραφῶν αὐτῆς συνάγεται, ἀραβιστὶ, ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουκαρᾶ, ἐπισκόπου Χαρρᾶν ἐν Φοινίκη, μετεφράσθη δὲ ἐλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου Μιχαήλ. Καὶ ἂν ὁ κληρὸς ὅστις ἦτο καὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ ἐλληνισμοῦ, εἶχε τοσοῦτον ἀπομαθεῖ τὴν ἐλληνικὴν, εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅποσον ἀμυδρὰ αὐτῆς ἔχνη ἐσώζοντο παρὰ τοῖς λοιποῖς κατοικοῖς· τούτο δὲ ἐξηγεῖ ἀποχρώντως διατὶ, ἐνῶ κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατον-ταετηρίδα ἡ μοναρχία ἡμῶν ἀνέκτισε τοσαύτας χώρας καὶ πόλεις ἐν Συρίᾳ, δὲν ἔδυνήθη ποτὲ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰς κατακτήσεις ταύτας.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων τούτων χωρῶν μεταβαίνοντες εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, εὐρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ἐλληνισμὸν ὑποχωροῦντα ἀδιαλείπτως εἰς ἐτέρας φυλάς καὶ γλώσσας.

Εἵπομεν ἄλλοτε (σελ. 2 τοῦ τρίτου τόμου) ὅτι ἐτι ἀπὸ τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ποικίλα βάρβαρα φύλα, οὐννικὰ, γερμανικὰ, καὶ πρὸ πάντων σλαυικὰ, εἶχον ἀναμιχθῆ μετὰ τῶν ἐξελληνισθέντων ἐγχωρίων Θρακῶν, Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐν τῇ ἄνω Μοισίᾳ, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Δαρδανίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ. Ἄλλ' ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι, ἐνῷ οἱ μωαμεθανοὶ κατελάμβανον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, μεγάλη καὶ ῥιζικωτέρα τῆς προηγουμένης μεταβολὴ συνέβαινε συγχρόνως εἰς τὰς μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου χώρας, ἐπενεργήσασα μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐπὶ Ἡρακλείου μὲν νέα σλαυικῶν φυλῶν στίφη κατέλαβον τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν (σελ. 222 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἐγκατεστάθησαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου οἱ Βούλγαροι (σελ. 312 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Οἱ Βούλγαροι, ὡς πολλάκις εἵπομεν, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν σλαυικὴν φυλὴν, ἀλλ' εἰς τὰς φιννο-οὐραλικὰς ἢ τουρκικὰς ἢ τουρανικὰς φυλάς· κυριαρχικώτεροι δὲ ὄντες τῶν Σλαύων, ἀνέλαβον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ σλαυικῶν φυλῶν, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ὅσαι ἦσαν δυτικώτερον ἰδρυμέναι. Ἀφ' ἐτέρου δὲ εὐαριθμότεροι ὄντες τῶν ὑπηκόων καὶ βαρβαρώτεροι, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν, καὶ κατὰ μικρὸν παντᾶπασιν ἐξεσλαυίσθησαν. Οὕτω δὲ ταυτίσαντα τὴν ἐθνότητα αὐτῶν καὶ τὴν τύχην τὰ δύο ἐκεῖνα φύλα ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς ἃς τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, πολλὰς πρὸς μεσημβρίαν ἐποικίσεις, τὰς μὲν διὰ τῆς βίας, τὰς δὲ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς πρότερον ὑπὸ ἑλληνικῶν φυλῶν κατεχομένης χώρας μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου.

Διηκολύνθη δὲ πολὺ ἡ ἐποικίσις αὕτη ἐκ τε τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα (σελ. 294 καὶ ἐπομ., σελ. 310 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅπως καὶ σήμερον, οὐδέποτε ἠρέσθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν, ἀλλ' ἐζήτησεν αἰετοτε στάδιον ἐνεργείας εὐρύτερον, εὐπωρότερον, ἀσφαλέστερον. Ἐντεῦθεν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς 7 καὶ 6 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος

ἀποικίαι, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἔτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἤλαττοῦτο ὁ ἐνεργητικὸς, ὁ ἐλεύθερος, ὁ γνήσιος αὐτῆς πληθυσμὸς. Διότι τίποτε δὲν συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν αὕξησιν τοῦ δουλικοῦ πλήθους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὅσον αἱ ἀδιάλειπτοι ἐκείναι τῶν ἐλευθέρων ἀποικίαις. Ἐπειδὴ ἤλαττοῦντο οἱ ἐλεύθεροι βραχίονες, ἔδει νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ δούλων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς δοῦλοι δὲν ἐπῆρ-
κουν, εἰσῆγοντο δοῦλοι ξένοι. Ὡστε ὁ ὕλικὸς τῆς Ἑλλάδος πληθυσμὸς ἴσως μέχρι τινὸς δὲν ἤλαττοῦτο, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ τοῦ ἔθνους δύνα-
μις ἐμειοῦτο· διότι τοῦτο συνέκειτο ἤδη ἐξ εὐκρίθμων σχετικῶς ἐλευ-
θέρων, πολλῶν δούλων καὶ οὐκ ὀλίγων ξένων. Τὸ τυχοδιωκτικὸν σὺτὸ
πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων
χαρακτήρων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων
τοῦ ὁποίου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους θέλομεν ἄλλοτε ὑμιλήσει, ἀ-
πέβη ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς ὠφέλιμον μᾶλλον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐν ὅσῳ
τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνων, ὁ διασκορ-
πισμὸς οὗτος τῶν δυνάμεών του ἠῤῥξανε τοὺς πόρους αὐτοῦ, χωρὶς νὰ
δικαικινδυνεύσῃ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν του. Ἀμχ ὁμως προέκυψαν εἰς
μέσον ἔθνη ἄλλα ἐπίσης ἰσχυρά καὶ ἔχοντα συμπεπυκνωμένας τὰς ду-
νάμεις αὐτῶν, τὸ ἔθνος ἡμῶν εὐρέθη ἀπέναντι τῶν νέων τούτων ἀντι-
πάλων εἰς τὴν ἑσίν στρατοῦ ἔχοντας τὰ διάφορα αὐτοῦ τμήματα
πόρρω ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα, καὶ ἀναγκαίως κατετροπώθη. Κα-
τετροπώθη δὲ τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οὐδέποτε ἐπέστη νὰ σωφρονισθῇ
κατὰ τοῦτο. Ἀφοῦ τοσαύτας ἔπεμψε μέχρι τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετη-
ρίδος ἀποικίας, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τετάρτης καὶ τῆς τρίτης ἐζήτησε πάλιν
νέας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τύχας. Αἱ πολυάριθμοι πόλεις αἱ κτισθεῖ-
σαι ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀ-
νατολῇ, ἀναγκαίως ἠρξίωσαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνταῦθα ἐλληνισμόν (σελ.
307, 308 τοῦ δευτέρου τόμου). Εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας τοῦ κακοῦ
ἀφροῦς προσετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλαι. Ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ.
ἑκατονταετηρίδι ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία καὶ ἀναστάσις συνετέλε-
σαν ὡς αὐτως εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἰθαγενεοῦς πληθυσμοῦ, ὡς δηλοῦται
ἐκ τῆς θλιβερᾶς εἰκόνης ἣν ἔγραψε περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς τότε Ἑλ-
λαδος, ὁ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων Πολύβιος (σελ. 364 τοῦ δευτέρου
τόμου). Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. μέχρι τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατον-
ταετηρίδος ἡ ἐλάττωσις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας, δι' ὧν ἀνέ-
κχθεν κυρίως συντηροῦνται καὶ προάγονται οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν

τούτων, καὶ λεηλασίαι καὶ καταστροφαὶ τὰς ὑποίας ἐπήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ, μετὰ δὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἡ καταπιεστικὴ τῆς Ῥώμης διοίκησις, δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ αὐξήσῃ ὅσον ἄλλοτε, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, οἵτινες ἅπαντες ὁμιλοῦσι περὶ τῆς λιπν-
θρωπίας πολλῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ Χριστὸν ἑκατον-
ταετηρίδι (σελ. 441, 442 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐν τούτοις καθ' ὅλου εἶπεῖν ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὕλικου τοῦλάχιστον πληθυσμοῦ δὲν εἶχεν ἀποβῆ, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικὴ μέχρι τῶν χρόνων τούτων. Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀκριβεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν. Εἴπομεν ἄλλοτε (σελ. 317 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἐν τῇ μητροπό-
λει καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπελογίσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων εἰς 20 ἑκατομύρια περίπου κατοίκων, ἐξ ὧν ὅμως τὸ ἥμισυ ἦσαν δοῦλοι καὶ ἐκ τού-
των πάλιν οὐκ ὀλίγοι ξένοι. Ἰδίως δὲ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν Καμ-
βουνίων καὶ τῶν Κεραινίων χώρας, εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὰς ἐνθεν καὶ ἐνθεν μικρὰς νήσους, ὑποτίθεται ὅτι ὦκουν, ἐν τῇ 5 καὶ ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ, περὶ τὰ 4 ἑκατομύρια ψυχῶν. Περὶ δὲ τὴν 1 πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα ἕτεροι ὑπολο-
γισμοὶ ὀρίζουσι τὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀπαριθμηθεισῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, εἰς 3,000,000, τῆς δὲ Κρήτης εἰς 700,000. Ἄν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχωσιν ὑπόστασιν τινα ἀληθείας, καθίσταται πρόδηλον ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας ἑκατονταετη-
ρίδος μετὰ Χριστὸν ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ὑπέστη ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι ὑπερβάλλουσάν τινα ἀραίωσιν. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατον-
ταετηρίδος ἤρχισαν αἱ ὀλέθρια ἐπιδρομαὶ τῶν βορείων βαρβάρων (σελ. 452 καὶ ἐπομ. τοῦ δευτέρου τόμου)· καὶ ναὶ μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν ἐπήγαγον μέχρι τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος ὀριστικὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων ἐγκατάστασιν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραι-
νίων ὁρέων, ἀλλ' ἡ περὶ πάσας τὰς σχέσεις διαταραξὶς καὶ ἡ φθορὰ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ἧς ἐγίνοντο πρόξενοι, δὲν ἔπαυε συντελοῦσα εἰς τὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσιν. Αἱ δὲ παραδόξως ἐν τῇ 6 ἑκατον-
ταετηρίδι συσσωρευθεῖσαι φυσικαὶ καὶ λοιμικαὶ συμφοραὶ (σελ. 141 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) κατήνεγκον ἔτι μείζονας πληγὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ὠριότης τοῦ κλίματος καὶ ἡ εὐφυΐα, ἡ φιλεργία, ἡ δραστηριότης τῆς ἐλληνικῆς

φυλῆς ἀντεπάλαισαν κατὰ τῆς ἐπηρείχας τῶν ποικίλων ἐκείνων δεινῶν τῶν ἀδικλείπτως σχεδὸν ἀναφυομένων ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐννεακοσίων. Πολλὰ ἀνεφέραμεν γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης οὔτε ἰκανοῦ πληθυσμοῦ ἔστεροῦντο, οὔτε εὐπορίας ἀξιολόγου. Ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, ἦσαν πόλεις πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐπέλθωσι μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος Γ'. Ἐν γένει δὲ ἡ βιομηχανία, ἡ ναυτιλία, ἡ κτηνοτροφία ἤκμαζον παραδόξως (σελ. 361—363 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐν τῇ 7 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι δὲν ἦσαν ἔρημοι κατοίκων, πολλοὺ γε καὶ δεῖ. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο πυκνὸς ὅσον τὸ πάλαι, ἐνιαχοῦ μάλιστα, ἰδίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ἀπέβη ἀραιὸς, ἐκ τούτου δὲ ἐξαιρέτως ὠφελούμενοι οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπεχείρησαν τότε τὰς ἐποικίσεις αὐτῶν. Ὄθεν ἐν ἔτει 659 εὐρίσκομεν ποικίλας σλαυικὰς φυλάς κατεχούσας τὰς περὶ Θεσσαλονικὴν χώρας (σελ. 306 τοῦ τρίτου τόμου). μικρὸν δὲ ἔπειτα ἐτέρας ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Βόλου, καὶ ἐν Ἡπείρῳ περὶ Βόνιτζαν· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἄλλας ὡς αὐτὼς σλαυικὰς φυλάς καταλαβούσας ἰκανὰς τῆς Πελοποννήσου χώρας (σελ. 435 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). καὶ τελευταῖον ἐν ἔτει 929 ἄλλας σλαυικὰς ἢ βουλγαρικὰς φυλάς ἐνιδρυθείσας ἐν Ἡπείρῳ πάλιν περὶ Νικόπολιν (σελ. 91 τοῦ παρόντος τόμου). Ἐν Εὐρώπῃ λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἥτις πρὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, πολλήν μὲν εἶχεν ὑποστῆ μετὰ βαρβάρων ἐπιμιξίαν πρὸς βορρᾶν, πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἶχεν ἀποβῆ ἀραιότερα ἢ τὸ πάλαι, ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, πρὸς βορρᾶν μὲν δὲν ἀπετέλει ἤδη εἰμὴ μικρὸν μέρος τῶν κατοίκων, περισταλεῖσα κυρίως εἰς τὰ παράλια· νοτιώτερον δὲ ἦτο ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἡναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ οὐκ ὀλίγα τῶν ὑπαίθρων εἰς ποικίλας σλαυικὰς φυλάς.

Τίς ἦτο ἡ ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαυικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς μετὰ τὸ Ἰστρου καὶ Ταϊνάρου χώρας ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύοντα μέχρι τινὸς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Οἱ ἐκ σλαυισθέντες Βούλγαροι ὑπέκυψαν πολλάκις εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν καὶ ἰδίως ἐπὶ ἡμιόλιον

καὶ ἔτι πλέον ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1020—1186 οἱ βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ ἐξελληνίσωσι τὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας· διετέλεσαν δὲ οἱ Βούλγαροι αἰέποτε, καὶ ὅταν δηλαδὴ ἀπετέλουν ἴδιον κράτος, εἰς συνεχεῖς ἐκκλησιαστικάς, ἐμπορικάς, φιλολογικάς σχέσεις πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξενίκησεν ἡ σλαυικὴ γλῶσσα ἐν Βουλγαρίᾳ. Τῆς δὲ Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας οὐκ ὀλίγα τμήματα ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους· αἱ ἐν αὐταῖς σλαυικαὶ φυλαὶ ἐκτῆσαντο ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἰδίαν αὐτονομίαν, ἐπεχείρησαν πολλάκις πολέμους κατὰ τῆς ἡμετέρας μοναρχίας, καὶ ἠνάγκασαν τὴν μοναρχίαν ταύτην νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν πάσῃ δυνάμει. Καὶ ὅμως ἡ σλαυικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ὀλίγον ἐπεκράτει ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὥστε αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν δὲν εἰμύπορεσαν νὰ ἀνακαλύψωσιν αὐτόθι εἰμὴ δύο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σλαυικὰς ἐπιγραφάς. Τὸ πολὺ δὲ ἐπῆλθεν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἰσορροπία τις τῶν δύο γλωσσῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἀναφέρονται καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τῶν Σλαβῶν, εἰς ὅλους τοὺς πολέμους. Ὁ σιφὸς Ταφελ ἀπέδειξε τοῦτο ἀκριβέστατα. Ἡ δυναστεία τοῦ Βασιλείου Α' ἐκαυχᾶτο ἐπιλεγομένη μακεδονικὴ. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, γράφων πρὸς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀπεκάλει αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, καὶ σπαθην τῶν Μακεδόνων. Εἰς δὲ τὰς μετημβρινωτέρας χώρας ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραυνίων μέχρι Ταινάρου, πολλαὶ μὲν ἰδρύθησαν σλαυικαὶ φυλαὶ, πολλάκις δὲ ἀπέβησαν αὐτόνομοι, καὶ πολλάκις ἠνάγκασαν τὴν κυβέρνησιν ἡμῶν νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ συστάδην. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηλείφθη ἡ σλαυικὴ γλῶσσα, ἐπεκράτησε δὲ αὐτῆς ἀπολύτως ἡ ἑλληνικὴ. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀναμφισβητήτων γεγονότων ἀναγκαιῶς συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ σλαυικὸς πληθυσμὸς ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ αἱ δύο φυλαὶ ἀπέβησαν ἴσαι σχεδὸν τὸν ἀριθμόν· ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Ἠπείρῳ, τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς διετέλεσε πάντοτε ἀσυγκρίτως τοῦ σλαυικοῦ ἐπικρατέστερος. Ὅποσον δὲ ἦτο τότε ἐπικρατέστερος συνάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰς μὲν σλαυικὰς φυλάς κατάρθρωσε νὰ συγχω-

νεύση ἐν ἑαυτῷ ἐντὸς ἐπτὰ ἑκατονταετηρίδων, ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 14, ἐνῷ δὲν ἐπέτυχεν ἔτι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὰς ἀλβανικὰς ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς 19. Ἄλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότων συνάγεται ὅτι εἰς ὅλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς αὐτάς τὰς νοτιωτέρας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο τότε ἡλαττωμένος ὅπως δῆποτε, ἀφοῦ τοσαῦτα σλαυϊκὰ φύλα εὗρον τόπον νὰ κατοικήσωσιν ἐν αὐταῖς.

Παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους κατφυκοῦντο ἐν τῇ 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδι καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων φυλῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης τῶν δύο τούτων φυλῶν δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ἄλλ' ὅμως, εἰ καὶ λεληθότως, ἐπενήργουν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους.

Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἰστρου κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἶμον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὸν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βλάχων, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμιξέως τῶν πολυαρίθμων Ῥωμαίων ἀποίκων, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἱδρυσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 2 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν εἰς Δακίαν, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἀναμιξέως ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς βλαχικῆς γλώσσης μέχρι τῆς σήμερον εἶναι ἡ λατινικὴ. Τοῦτο ἤδη ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἡμέτεροι, ὅ,τε Κίνναμος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης. Ἡ δὲ γνώμη ὅτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου Βλάχοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον εἶναι ἀπόγονοι ἄμεσοι τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀποικίων ὅσαι ἰδρῦθησαν ποτὲ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, δὲν φαίνεται πιθανή, πρὸ πάντων διότι, πῶς, τούτου θεθέντος, ἤθελεν ἐξηγηθῇ ἡ τε ταυτότης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου Βλάχων, καὶ ἡ πολλὴ ὁμοιότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ἰδιώματος; Οἱ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βλάχοι (οὕτω κληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Σλαύων οἵτινες καὶ τοὺς Ἰταλοὺς ἐνίοτε Βλάχους ὠνόμαζον) ἀπετέλεσαν ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὰς Ῥουμουνικὰς ἡγεμονίας τῆς *Μαύρης Βλαχίας* καὶ τῆς *Οὐγγροβλαχίας* (τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας). Ἀλλὰ πρότερον διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων, τῶν Πετσενέγων

καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων τουρκικῶν τὸ πλεῖστον φυλῶν, ὅσαι κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνους ἐκυριάρχησαν ἀλληλοδιαδόχως τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐπιχειροῦντα ἀδιαλείπτους ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπιδρομὰς (τινὰ δὲ, καὶ ἰδίως οἱ Βούλγαροι, ὀριστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκυκτεσταθήσαν), δὲν ἔπαυον στρατολογοῦντα συναγωνιστὰς καὶ ἐκ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου φυλῶν, εὐκόλως ἐννοεῖται πῶς πολυαριθμοὶ Βλάχοι εὐρίσκονται ἐνιδρυμένοι ἔκτοτε παρὰ τὸν Αἴμον. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἴμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαβικῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπὸ αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίας εἰς ἀποικιάσασιν. Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρει κατὰ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τῆς 11 ἐκατονταετηρίδος, ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίον *βλαχικόν*, Ἐξεβὰν καλούμενον· λέγει δὲ τοὺς Βλάχους διάγοντας μὲν βίον νομαδικόν, καταλεγομένους δὲ ἐν τῇ βασιλικῇ στρατῷ. Ἐπειτα ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης μνημονεύει τῶν Βλάχων ὡς συλλαβόντων ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τὸν φυγάδα Ἀνδρόνικον. Ὁ Κίναμος λέγει, ἐπὶ Μανουὴλ ὡσαύτως, πολὺν Βλάχων ὁμίλον σतालέντα εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ Λέοντα Βατάτζην. Ἐτι ἀπὸ τῆς 12 ἐκατονταετηρίδος ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας ὀνομάζει μέρος τῆς Θεσσαλίας *Μεγάλην Βλαχίαν*· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης οὕτω λέγει καλούμενα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰ μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Βραδύτερον δ' ἀποβαίνει συνηθέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνὸς τμήματος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐπισήμως μάλιστα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τίτλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας. Καὶ οἱ μὲν μεταξὺ Αἴμου καὶ Ἰστρου Βλάχοι, ὧν ἡ χώρα καλεῖται συνήθως *Λευκὴ Βλαχία* (κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Μαύρης Βλαχίας) συνεταύτισαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτόθι Βουλγαροσλαβῶν, καὶ κατίσχυσαν μάλιστα τούτων ἐπὶ τινα χρόνον, δόντες τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸ τρίτον βουλγαρικὸν κράτος. Οἱ δὲ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον συνεταύτισθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου μετὰ τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν διότι ἂν σώζωσιν ἔχνη τινὰ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῶν ἰδιώματος, μεταχειρίζονται ὅμως πολὺ τὴν ἐλληνικὴν, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν ἄνδρες ἀνέδειξαν φρόνημα τῇ ἑλληνικῇ ἐλληνικώτατον.

Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ὅπως οἱ Βλάχοι δὲν ἀναφαίνονται ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς ἱστορίας θεάτρῳ εἰμὴ βραδύτερον· ἀλλ' ὅμως προϋπῆρχον πολὺ πρότερον. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ Βασιλείου Β' κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐξεφράσαμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ στρατηγὸς Δαβίδ ὁ Ἀρειανίτης ἦτο Ἀλβανὸς τὸ γένος. Ἀλλὰ ὀνομαστί δὲν διακρίνεται ἡ φυλὴ αὕτη εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ ὃν ἤθροισεν ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου κατὰ Νικηφόρου Βοτανειάτου, λέγει αὐτὸν συγκείμενον πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξ Ἀρβανιτῶν. Μικρὸν ἔπειτα ἡ Ἄννα Κομνηνὴ λέγει ὅτι ὁ Κομισκόρτης, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς, μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην πρὸς Ῥοβέρτον Γυσκάρδον, διώρισε φρουράρχον τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, κατήγετο ἐξ Ἀρβανῶν. Ἐκτοτε τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν δὲν προκύπτει αὐθις εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ 100 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ὅτι ὅμως ἡ φυλὴ αὕτη προϋπῆρξεν εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατὰ πρῶτον μνημονεύεται, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τὸ σημερινὸν Ἑλμπασσάν τῶν Τούρκων ἐκαλεῖτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Ἀλβανούπολις, ὅστις καὶ ὅρος ἀναφέρει αὐτόθι Ἀλβανόν. Ὁ δὲ ἀρχαῖος οὗτος τοῦ ὀνόματος τύπος, ὃν ἀπαντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μεσαιωνικοὺς ἡμῶν συγγραφεῖς, καὶ δι' οὗ μέχρι τοῦδε διακρίνομεν τὴν φυλὴν ταύτην, ἔχει πρόδηλον συγγένειαν μετὰ τῶν τριῶν δημωδεστέρων τύπων· Ἀρβανίτης, ὃν μεταχειρίζεται σήμερον ὁ κοινὸς λαὸς, Ἀρβερία, ὅστις εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γκέκοις καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τῶν καθολικῶν Ἀλβανῶν· καὶ Ἀρβερία, ὃν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Τόσκοις. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν παρὰ τῷ Πλινίῳ ἰλλυρικὴν νῆσον Ἀρβαν. Ἐτι δὲ συνηθέστερον καλοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ Ἀλβανοί, Σκίπ, Σκιπετάρι, Σκιπερία, ὅπερ ἔχει ὁμολογουμένην ὡσαύτως σχέσιν πρὸς τὴν δαρδανικὴν πόλιν Σκούποι, ἣν ἀναφέρει ἡδὴ ὁ Πτολεμαῖος. Ὅθεν πάντα τὰ σημερινὰ τῆς φυλῆς ταύτης ὀνόματα ἔχουσιν ἀρχαιοτάτας ἐν τῇ χώρᾳ ῥίζας· καὶ τοῦτο ἡδὴ ὑποδεικνύει ὅτι ἡ φυλὴ ἦτο ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ἐπηλυς, ὥστενες ἐπρέσβευσαν, ἀξιώσαντες ὅτι ἐπόκησε κατ' ἄλλους μὲν ἐξ Ἰαπυγίας, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς περὶ τὸν Καύκασον Ἀλβανίας. Καὶ ἔπειτα οὐδεμία ἱστορικὴ εἰδησις ὑπάρχει περὶ τοιαύτης τινὸς ἐποικήσεως τῆς Ἀλβανικῆς φυλῆς, ἥτις ἀριθμοῦσα, ὡς ὑποτίθεται, ἡμιόλιον ἑκατομμύριον ψυχῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρειέλθῃ λεληθότως

εἰς ἣν ἤδη κατέχει χώραν πρὸς δυσμὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὅθεν ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσι κρᾶμα τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἤτοι τῶν Ἰλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἐθνῶν ὅσα ἐκ διαλειμμάτων ἐπέκησαν εἰς αὐτήν, ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Γότθων, μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων, Σλαβίων καὶ Τούρκων. Ἡ δὲ λαλουμένη ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης γλῶσσα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν τοιαύτην καταγωγὴν· διότι σύγκειται κατὰ μέρος ἐκ λέξεων ἀνηκουσῶν εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔθνη, ἔχει δὲ καὶ ὑπόλοιπόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς εἰμὴ λείψανον τοῦ ἀρχαίου ἰλλυρικοῦ ιδιώματος. Πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν προῖόντος τοῦ χρόνου· ἤθελον δὲ οἱ πλείστοι συγχωνευθῆ ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐὰν πολιτικαὶ ῥαδιουργίαι δὲν ἀντέπραπτον εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ῥοπὴν τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενοῦς ἐκείνης φυλῆς.

Σλαῦοι λοιπὸν καὶ Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν τὰ κυριώτερα φύλα ὅσα κατῴκουν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ μεγάλῃ χερσονήσῳ τῇ ἀπλουμένη μετὰ τὸ Ἰστρου καὶ Ταϊνάρου. Ἀλλ' ὅχι τὰ μόνα. Ποῦ καὶ που ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ὁποικίαι Ἀρμενίων, Σύρων, Τούρκων, Μαρδαϊτῶν, μετοικισθέντων ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως ἐν οἰκείοις χρόνοις ἱστορήσαμεν, ὑπὸ διαφόρων βασιλέων διὰ διαφόρους λόγους ἐξ Ἀσίας. Καὶ πλὴν τούτων ἤκμαζον τότε οὐκ ὀλίγαι ἰουδαϊκαὶ ὁποικίαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις. Ὁ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι περιηγηθεὶς τὰς χώρας ταύτας Βενιαμὴν Τουδέλας ἀναφέρει αὐτὰς ἀκριβέστατα. Αἱ δὲ πολυπληθέστεραι ἐβραϊκαὶ κοινότητες ἦσαν τότε ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ τῶν Θηβῶν. Εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἄλλοτε ὤκουν κατὰ τὸν Τουδέλαν 20,000 Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους ἐπεσκέφθη οὗτος αὐτὴν περιωρίσθησαν εἰς 2,500, οἵτινες ἐξωσθέντες ἐκ τῆς πόλεως, διέμενον εἰς Πέραν, καὶ ἐπασχον αὐτόθι ἐτι πολλὰς καταδρομὰς, ἂν καὶ ὁ Τουδέλας, ἀφοῦ λέγει ὅτι οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεταξουργοὶ, καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἐπιφέρει ὅτι τινὲς ἦσαν πλουσιώτατοι. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην πόλιν τῶν Θηβῶν ὤκουν 2,000 Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργάται μετὰ ξης καὶ πορφύρας. Εἰς Θεσσαλονικὴν δὲν ὑπῆρχον τότε εἰμὴ 500 Ἰουδαῖοι, εἰς Ἀλμυρὸν 400, εἰς Παιδεστὸν 400, εἰς Κόρινθον 300, εἰς Κρίσσαν, Χαλκίδαν, Καλλιπόλιν ἀνά 200· καὶ εἰς Ἄρταν, Ἀντιόχειαν, Ναύπακτον, Λακεδαιμόνα, Λαμί-

αν ὀλιγώτεροι. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς Κέρκυραν ὅπου σήμερον ἀκμάζει πολυάριθμος καὶ εὐπορος ἐβραϊκὴ κοινότης, ὁ Γουδέλας δὲν ἀπῆντησεν εἰμὴ ἓνα μόνον Ἰουδαῖον. Τελευταῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον παντοδαποὶ καὶ ἄλλοι ἐμποροὶ, ἰδίως Ῥῶσοι, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει, καὶ Ἱταλοὶ, οἵτινες ἦσαν ἤδη πολυάριθμοι ὡσαύτως εἰς τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογείους, οἷον ἐν Λακεδαιμόνι, ἂν καὶ εἰς ἐτί δὲν εἶχον λάβει τὰ ὑπέρογκα ἐκεῖνα προνόμια, τὰ ὅποια ἐμελλον νὰ συντελέσωσιν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ μέχρι τῶν μέσων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἕτερόν τι ὑφίστατο κακὸν, οὐ μικρὸν ἐπενεργήσαν εἰς τὴν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ἀρραίωσιν. Ἡ παραλία καὶ αἱ νῆσοι ἐδρῶντο πολλάκις ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐκ μόνης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Λέων ὁ Τριπολίτης ἀπήγαγε, τῷ 904, 22,000 νέους αἰχμαλώτους, πλὴν τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ φονευθέντων. Μικρὸν πρότερον, ἤτοι τῷ 896, ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ Δαμιανὸς, κατέσφαζεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους τῆς Δημητριάδος. Τοιαῦτα δὲ τινα ἔπασχον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Αἴγινα, ἡ Πάρος, ἡ Νάξος, ἡ Λέσβος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ γεωτέρου καὶ τῆς ὁσίας Θεοκτίστης. Ὅτε ἐπὶ τέλους τῷ 961 ἀνεκτῆθη ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε τοσοῦτον ἐλαττωθῆ, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτοῖσι νέοι ἔποικοι, Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι. Παρέμειναν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀραβῶν οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ. Τότε ὡσαύτως λέγεται ὑπὸ τινων καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ μεταγενεστέρων γεγονότων, ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῇ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεθῇ αὕτη στενότερον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, μετώκησαν αὐτοῖσι πολλαὶ ἐπιφανεῖς τῆς βασιλευούσης οἰκογένειαι, καὶ λαβοῦσαι μεγάλας ἐν Κρήτῃ κτήσεις ἐγκατιστάθησαν ὀριστικῶς, καὶ ἀπέβησαν βραδύτερον ὀνομαστικὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου· οἱ Χορτάτοι, οἱ Μελισσηνοὶ, οἱ Λύγηνοι, οἱ Βλαστοὶ, οἱ Κλάδοι, οἱ Σκορδίλαιοι, οἱ Φωκάδες (ἐξ ὧν βραδύτερον παρήχθησαν οἱ Καλλιέργαιοι), οἱ Καλέτεροι, οἱ Βαροῦχαιοι, οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Καφάτοι, οἱ Μουσοῦροι, οἱ Γαβαλάδες καὶ ἄλλοι. Ἐν γένει δὲ ἀνάλογά τινα ἐγένοντο καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ ἑλληνικὸς

πληθυσμός εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἐλαττωθῇ, ἀναμιχθεὶς μάλιστα ἐνιαχοῦ μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ.

Πυκνότερος καὶ ὁμοειδέστερος ἦτο οὗτος τότε ἐντὸς τῆς εὐρείας καὶ πλουσίας χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐποικῆσαντες ἐκεῖ πολυάριθμοι Γαλάται καὶ Γότθοι, εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελληνισθῇ, ὀνομασθέντες οἱ μὲν πρῶτοι ἔτι ἐπὶ Στραβῶνος Ἑλληνογαλάται, οἱ δὲ δεύτεροι ἔτι ἐπὶ Θεοφάνους Γοτθογραῖκοι. Νέαι μεγάλαι ἀλλοφύλων ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶχον ἀκόμη γίνεαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀνατολικὴ χερσόνησος ἔπαθε μὲν ὡσαύτως ἐπιδρομὰς δεινὰς· καὶ ἴσως φοβερωτέρας τῆς εὐρωπαϊκῆς· οὐννικὰς, περσικὰς, ἀραβικὰς. Ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν συνεπήγοντο ὁριστικὴν τῆς χώρας κατοχὴν. Ὁλίγοι τινὲς Πέρσαι, Ἀραβες, Σλαῦοι, Μαρδαῖται εὐρίσκοντό που καὶ που, ἀλλ' ὅχι τοσοῦτοι, ὥστε νὰ ἀλλοιωσωσιν οὐσιωδῶς τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν τούτων κατοίκων ἦτο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οἷον ἐν τῇ τετάρτῃ, οἷον ἐν τῇ πρώτῃ, οἷον ἐν τοῖς ἀρχαιότατοις χρόνοις. Ἡ μικρὰ Ἀσία διηρεῖτο πάντοτε ἐθνολογικῶς εἰς δύο μεγάλα τμήματα, χωριζόμενα ἅπ' ἀλλήλων διὰ γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλυσος μέχρι τῆς νήσου Ρόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραμμῆς ταύτης ὄκουν τὰ σημιτικὰ φύλα· Καππαδόκαι, Κιλικες, Λυκάονες, Κατάονες, Λύκιοι, καὶ ἐπέκεινα τῆς Καππαδοκίας οἱ μιγάδες Ἀρμένιοι· πρὸς δυσμὰς δὲ, τὰ Ἀριανὰ ἔθνη· παρὰ τὴν θάλασσαν μὲν οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ οἱ Θράκες, οἱ Μυσοὶ, οἱ Λέλεγες, οἱ Βιθυνοὶ, οἱ Φρύγες, οἱ Παφλαγῶνες, οἱ Γαλάται. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα ταῦτα ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ ἐξελληνισθῇ· ἔτι ἀπὸ τῆς 5 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἢ μόνη ἐμπορικὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας γλῶσσα ἦτο ἡ ἐλληνικὴ. Ἀπὸ δὲ τῆς 2, ὅτε ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πάρθων βασιλείᾳ πχρίστανον τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη προετέτι ἡ μόνη φιλολογικὴ τῆς χερσονήσου γλῶσσα. Ἐπειτα ἀπὸ τῆς 2 μ. Χρ. διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ αὐτοῦτι γλῶσσα. Τελευταῖον δὲ διὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει. Πολλῶν ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων τὸ ἀρχικὸν ἰδίωμα ἐντελῶς πρὸ καιροῦ ἐξέλιπεν, οἷον τὸ τῶν Λυδῶν, καὶ Καρῶν καὶ Γαλατῶν, ἔτι ἀπὸ Στραβῶνος. Ἀλλων διετηρήθη τὸ πάτριον ἰδίωμα ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν. Ἀλλ' ἡ

πεπολιτισμένη μικρὰ Ἀσία μίαν εἶχε γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ μέγας Βασιλεὺς, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος, ἦσαν Καππαδόκai, ὅτι ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν τῷ Πόντῳ, ὅτι ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς ἦσαν Σύροι. Ἡ ἐνεργητικωτέρα λοιπὸν ἡμᾶς τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ εἶχεν ὅλως ἐξελληνισθῇ. Οἱ Καππαδόκai, οἱ Φρύγες, οἱ Ἰσαυροὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ πολυάριθμοι καὶ γενναῖοι Ἀρμένιοι, λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πρεσβεύοντες τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα, εἶχον ταῦτίσει τὴν τύχην αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα μὲ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ἐκεῖθεν ἐστρατολογεῦντο τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐκεῖθεν παρήχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βσιλεῖς, οἱ Φωκάδες, οἱ Κουρκοῦai, οἱ Σκληροὶ, οἱ Μανιάκai, οἱ Κεκαυμένοι, οἱ Κορμνηνοὶ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν παροῦσαν περίοδον. Ὡστε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ κράτους ἦτο τότε ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἀλλ' ὁ ἐπίκρητος οὗτος ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐλάλει μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐστερεῖτο ὅμως τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἰδίως τῆς φιλοτιμίας τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας οὐχὶ διὰ ἠθικοῦ δεσμοῦ ἀρρήκτου, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ συμφερόντων ποικίλων μὲν καὶ σπουδαίων, τὰ ὅποια ὅμως δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀνθεξωσιν εἰς τοὺς ἀνασειόντας καὶ ἀπειλοῦντας ἀκαταπαύστως τὴν ἀνατολὴν δεινοὺς κλονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἕτερα συμφέροντα, τὰ ὅποια περιστάσεις ἕτεραι ἠδύναντο νὰ παραγαγῶσιν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ ἐμελλε δυστυχῶς νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντων γεγονότων ὁ ἀναγνώστης βλέπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀδιαλείπτως σχεδὸν χρησιμεύουσαν ὡς σταδίου ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ συμμαχῶσι μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ὑπώπτευσε βεβαίως ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος δὲν εἶχε ῥίψει βαθείας ῥίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο χώρα ἑλληνικὴ ὅπως τὸ πάλαι ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ἡ μεγάλη Ἑλλάς τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν ἐμελλεν ὅπως καὶ ἡ τῆς ἀρχαιότητος μεγάλη Ἑλλάς νὰ ἀντιταξῇ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν ἀδιάλλακτον καρτερίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μητροπόλεως. Ὅθεν ἡ ἀσφαλεστέρα, ἡ κυριωτέρα ἠθικὴ τοῦ κράτους δυνάμεις ἦτο πάντοτε ὁ ἀρχέγονος ἑλληνι-

σμός· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἑλληνισμός οὗτος εἶχεν ἐλαττωθῇ, τὸ κράτος τοῦτο ἔστατο ἐπὶ θεμελίου ἀσθενοῦς καὶ ὅλως δυσκινήτου πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ ὄγκον, ὁμοιάζον πρὸς πυραμίδα ἀνεστραμμένην μᾶλλον, ἢ πρὸς οἰκοδόμημα ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς προσηκούσης βάσεως.

Καὶ οὐ μόνον ἡλαττώθη ὁ ἑλληνισμός, ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐξησθένησε διὰ τε τῆς ἀδιακόπου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγκατασταθέντων ἄλλοφύλων συγκρούσεως, καὶ διὰ τῆς ποικίλης ἠθικῆς ἀλλοιώσεως ἣν ἐπὶ ματαίῳ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ μεταρρυθμισίς τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος. Ὅτι ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐν τῷ ἑλληνισμῷ συγχώνευσις τῶν Σλαύων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ, ἱστορήσας τὴν περὶ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἐξοδὸν πολυκρίθμων Σλαύων εἰς τὴν Πελοπόννησον, διηγεῖται περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὁποῖα ἐπήγαγεν ἡ τῷ ἄλλοφύλων τούτων μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπιμιξία τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον. Ὑπῆρχε, λέγει, ἐν τοῖς κατ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐπιφανῆς τις Πελοποννήσιος ἀνὴρ, ὁ Νικήτας ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ Σοφία ἐνυμφεῖσθαι τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ Χριστοφόρον, τὸν ἀποθανόντα τῷ 931. Ὁ Νικήτας λοιπὸν οὗτος ἐκχυᾷτο πολλάκις ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ, ὅτε ὁ περιβόητος γραμματικὸς Εὐφῆμιος ἀπέσκοψε ποτὲ εἰς αὐτὸν τὸ ἰαμβεῖον τοῦτο, «γαρὰσδοειδῆς ὄψις ἐσθλαβωμένη,» τὸ ὅποιον ἔμεινε φαίνεται πολυθρύλητον ἐν τῇ ἀνατολῇ. Καὶ τί μὲν σημαίνει ἡ λέξις «γαρὰσδοειδῆς» δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγηθῇ ἀποχρώντως· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ γραμματικὸς Εὐφῆμιος εἶπε πρὸς τὸν Πελοποννήσιον ἄρχοντα Νικήταν, ὅστις ἐφρόνει μέγα ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ὅτι φέρει προδῆλως ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸν τύπον τοῦ Σλαύου. Νεώτεροι δὲ τινες ἠξίωσαν ὅτι οἱ Σλαῦοι ἐπενήργησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰσαγαγόντες εἰς αὐτὴν τὸν συνεχέστατον ἀπαντῶμενον ἄνευ λόγου ὑποκοριστικὸν τύπον, καταβιβάσαντες εἰς πλείστας λέξεις τὸν τόνον ἀπὸ τῆς προπαραληγουσῆς εἰς τὴν παραλήγουσαν, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τῆς προφορᾶς τὸ δασύ πνεῦμα, ἀφανίσαντες τὴν ἀπαρέμφατον καὶ ἀντικαταστήσαντες ἀντ' αὐτῆς τὸ νὰ μετὰ τῆς ὑποτακτικῆς. Ἐκ τῶν ἀποδιδωμένων εἰς ἡμᾶς ἀλλοιώσεων τούτων τινὲς μὲν εἶναι ὅλως ἀνυπαρκτοί, διότι οὐδεὶς νέος ἑλλην τὰ ὀνόματα Λάρισα, Ὀλυμπος, Κόρινθος, Ἐπίδαυρος, ἐτόνισε ποτὲ Λαρίσα, Κορίνθος, Ὀλύμπος, Ἐπι-

δαῦρος· αἱ δὲ πραγματικῶς ὑπάρχουσαι, οὐδόλως ἐπῆλθον ἐκ τῆς μετὰ τῶν Σλαύων ἐπιμιξίας, ἀλλὰ εἶναι πολὺ προγενέστεραι. Ὁ δὲ Φαλλμεράιερ εἶχε προβῆ μέχρι τῆς βεβαιώσεως ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅλως ἐξωστρακίσθη ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἦν ἐλαλησαν κατόπιν οἱ αὐτόθι Σλαῦοι ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνῶ ἡ γλῶσσα ἦτις ἐλαλεῖτο ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, οὐδένα φέρει ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, ὥς θέλομεν ἶδει βραδύτερον. Δὲν ἄρνούμεθα ὅτι αἷμα σλαυικὸν ἀνemiχθη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτάτας ἑλληνικὰς χώρας. Ἐπὶ τέλους ὁμοῦς ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυσε τοῦ σλαυισμοῦ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὄρεων, εἰ καὶ μετὰ μακροὺς καὶ δεινοὺς ἀγῶνας.

Ἐτερον κακὸν, κακὸν μεῖζον δι' ἡμᾶς, εἶναι ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ ἔθνους κατὰστασις, τῆς εἰκόνα θλιβεράν διεγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ (σελ. 368—380) ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον, ἀπεναντίας ὅσημέραι ἐχειροτέρευεν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ῥοπή ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα. Εἰς μάτην ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 861 ὁ Φώτιος εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ περιστείλῃ ὅπως οὖν τὴν πληθύν τούτων. Ὁ Βασίλειος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατέβαλον πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ αἰοιδίμου ἀνδρὸς τεθέντας ὡς πρὸς τοῦτο φραγμοὺς. Εἰς μάτην βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἐπεχείρησε, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ νεαρᾶς, νὰ ὑψώσῃ ἐτέρους τινὰς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ φραγμοὺς, ἰδίως ἀπαγορεύσας τὴν ἀφιέρωσιν νέων κτημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ πνεύματα ἦσαν οὕτω διατεθειμένα, ὥστε ὁ Βασίλειος Β' ἠναγκάσθη νὰ ἀκυρώσῃ τὴν νεαράν ἐκείνην, καὶ νὰ βεβαιώσῃ, αὐτὸς ὁ πρακτικώτερος καὶ μαχιμώτερος τῶν βασιλέων, ὅτι αἱ δυσχέρειαι πρὸς τὰς ὁποίας τοσοῦτον γενναίως ἀντεπάλαιεν, αἰτίαν καὶ ῥίζαν εἶχον τοὺς περιορισμοὺς οὓς ὁ Νικηφόρος εἶχε θέσει εἰς τὴν αὖξιν τῶν μοναστηρίων. Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξ ὧν ἔβριθον ἥ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι, πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστᾶνες ἐκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίαις μονὰς, ἵνα ἔχωσιν ἑτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἐρασταὶ ἐκτιζον μονὰς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, οἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς υἰείας των. Ἴνα δὲ εἰδικώτερον μνησθῶμεν ἐνταῦθα μόνον τῶν ἄχρι τοῦδε σωζομένων ἰδρυμάτων

τοῦ ἁγιωνύμου ἄρους Ἀθωνος, προσεπιφέρωμεν ὅτι τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπροστατεύθησαν ἰδίως κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διατηρουμένων χρυσοδοῦλλων τοῦ Βασιλείου Μακεδόνης, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος ΣΤ', τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ Β'.

Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην κοινωνικὴν νέκρωσιν μεγάλους πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτημάτων, ἠϋζανε καὶ ἡ κοινὴ δεισιδαιμονία. Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι ἀρχαῖον νόσημα τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν καὶ ἐπεκράτει δεινὴ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, μετρίαζομένη ὅμως τότε καὶ οὐδετερουμένη διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὅτε βραδύτερον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἐδέχθησαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ τηρήσωσι τὰς πλείστας αὐτῶν ἑξεις καὶ προλήψεις· ὥστε τὸ κακὸν παρέμεινε χωρὶς νὰ ὑπάρχωσι πλέον τὰ δύο ἰσχυρὰ ἐκεῖνα αὐτοῦ φάρμακα. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἡγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τοιαύτην τάσιν τῶν πνευμάτων διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἔθνους εἰσαγωγῆς ἀρχῶν γενναιοτέρων καὶ ἐλευθεριοτέρων. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπείρας ἐκείνης, τὸ δεινὸν τὸ ὁποῖον ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου, ἐδεινώθη καὶ ἠϋξήσεν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων ἀντιδράσεων. Περὶ τούτου ἔχομεν δυστυχῶς μαρτυρίας ἀναμφισβητήτους. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως τοῦ ἱεροῦ Νικωνος, τοῦ ἱσίου Λουκά, τῆς ἁγίας Θεοκτίστης, περιστρέφονται περὶ τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα θαύματα, καὶ τὰς μᾶλλον τερατώδεις προφητείας, ἰάσεις ἀσθενῶν, ἐκδιώξεις δαιμονίων, μεταστάσεις νεκρῶν εἰς οὐρανούς καὶ ἄλλα τοιαῦτα μαρτυροῦντα τὴν παράδοξον ἠθικὴν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησε τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Καὶ μήπως μόνος ὁ λαὸς ἐκυριεύετο ὑπὸ τοιαύτης δεισιδαιμονίας; Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, ὁ πλείστην ἀποδείξας σύνεσιν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐξιλέωνται τὸ θεῖον διὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ Γ' κτιζόντας ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ· ἐνῷ τῇ ἀληθείᾳ μεγίστη τοῦ θεοῦ ἐξιλέωσις ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ φόνος τοῦ κακοθεστάτου ἐκείνου τέρατος. Ἐνῷ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κοινὴ θεοβλάβεια, οἱ ἄνθρωποι οὔτινες ὤφειλον ἰδίως νὰ χειραγωγῶσι καὶ νὰ διαφωτίζωσι τοὺς πολλοὺς, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ὑψίστου, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξιοι τῆς μεγάλης ταύτης ἐντολῆς.

Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχον ἐντελῶς ἐκλείψει οἱ καλοὶ κάγαθοὶ ἱεράρχαι. Οἱ πατριάρχαι Νικόλαος Μυστικὸς καὶ Πολύευκτος ἤθελον τιμῇσαι τοὺς λαμ-
 προτέρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας χρόνους. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχι-
 ερέων ὑπῆρξαν τινες οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ ἐξαίρετῳ ἀρετῇ, οἷον ὁ περὶ
 τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἀθα-
 νάσιος ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας, ὁ ἐπίσης Σικελὸς ἐπίσκοπος Ἀργού-
 ρος Πέτρος, ὁ Ἀθηναῖος Θεόπεμπος, ἐπίσκοπος Σπάρτης, καὶ πρὸ πάντων
 ὁ Κερκύρας ἅγιος Ἀρσένιος, τοῦ ὁποίου δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσω-
 μεν ἐνταῦθα τὸ γενναῖον καὶ χριστιανικὸν πολίτευμα. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο
 μητροπολίτης Κερκύρας περὶ τὸ 931. Μαθὼν δὲ ὅτι Σκύθαι (δηλ.
 Σλαῦοι ἢ Σαρακηνοὶ) ἐδῆουν τὴν ἀντιπέραν στερεὰν καὶ ἠπειλοῦν
 τὴν νῆσον, ἐπορεύθη ἀτρόμητος πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς συνετίσῃ. Καὶ ἐ-
 πειδὴ οὗτοι ἐζήτουν νὰ τὸν ἀπαγάγῃσιν ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, οἱ
 Κερκυραῖοι, ὁρμήσαντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν βαρβάρων, τοὺς ἐνίκη-
 σαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν Κερκύρας λε-
 γομένων Τετρανησίων, ἀπληλευθέρωσαν τὸν ἀρχιερέα. Βραδύτερον πλε-
 ονέκτης βασιλικὸς ὑπάλληλος ἐσυκοφάντησε τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἐπὶ
 ἀπιστίᾳ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον. Τότε ὁ Ἀρ-
 σένιος δραμὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτυχε νὰ κατευνάσῃ τὴν ὁρ-
 γήν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπιστρέφων ὁμῶς ἠσθένησεν ἐν Σκιαθῶ ἕνεκα
 τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέθανε πλησίον τῆς Κορίνθου, ἐπὶ
 εἰκοσαετίαν ὄλην ἀρχιερατεύσας τῶν Κερκυραίων. Ἐκ Κορίνθου, ὁ νε-
 κρὸς τοῦ μετεκομίσθη πανηγυρικῶς εἰς Κέρκυραν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μη-
 τροπόλει αὐτῆς. Συγκατελέχθη δὲ δικαίως ὁ ἀνὴρ μετὰ τῶν ἁγίων
 καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐλογίσθη πολιῦχος αὐτόθι, τιμω-
 μένης τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 19 ἰανουαρίου. Ἀλλὰ πῶς οἱ εὐάριθμοι
 οὗτοι ἀγαθοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῆς δεινῆς περὶ τε τοὺς
 θεῖους καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους ἀσεβείας ἣτις ἐπεκράτει πολλάκις
 κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν; Μήπως δὲν ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώ-
 στης τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον τελοῦντα τὴν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ
 τοῦ Μιχαὴλ ἱεροπραξίαν ἐνώπιον τοῦ ἀτάφου ἔτι νεκροῦ τοῦ Ρωμα-
 νοῦ, τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς δολοφονίας τῶν δύο νυμφίων; Καὶ ση-
 μειωτέον ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ, το-
 σοῦτον ἡ δύναμις τῆς λέξεως ταύτης εἶχε ταπεινωθῇ ἀναλόγως τῶν
 περιστάσεων. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἀπέθανεν, εὐρέθησαν ἀπο-
 τεθησαυρισμένα παρ' αὐτῷ 25 χρυσίου κεντηνάρια, ὃ ἐστὶ περὶ τὰ

2,700,000 δραχμῶν, τὰ ὅποια ἤθελον ἰσοδυναμεῖ σήμερον πρὸς 13 ἑκατομμύρια καὶ ἐπέκεινα. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῆς πλεονεξίας τοῦ ὑπερτάτου ἀρχιερέως ἐμιμοῦντο, ἐννοεῖται, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν προεξάρχοντες. Ἵνα δώσωμεν δὲ ἐννοιάν τινα μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβαινε τότε ἡ καταπίεσις τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μάλιστα κλήρου, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν ἔτει 1038 ἀρχιεράτευε τῆς Θεσσαλονίκης ὁ μητροπολίτης Θεοφάνης. Εἶχε δὲ ἐπικρατήσῃ τότε λιμὸς μέγας εἰς Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ὁ μητροπολίτης, προφασιζόμενος τὴν αἰτίαν ταύτην, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Θεσσαλονίκης τὰ παρ' αὐτοῦ ὀφειλόμενα σιτηρῆσια. Εἰς μάτην ὁ διατρίβων τότε ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Μιχαὴλ Δ' παρήνεσε τὸν ἀρχιερέα νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπέμεινεν ἀρνούμενος. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰπὼν ὅτι ἔχει ὁ ἱδὺς ἀνάγκην χρημάτων, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ δάνειον 100 λίτρας (περὶ τὰς 108,000 δραχμῶν) μέχρις οὗ φθάσῃ ἐκ Βυζαντίου τὸ περιμενόμενον χρυσίον. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἠρνήθη καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ὁμνῶν ὅτι δὲν ἔχει περισσοτέρας τῶν 30 λιτρῶν. Ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ βασιλέως, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα ὅτι ὁ μητροπολίτης ψεύδεται. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξωσθῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, καὶ πέμψας ἀνθρώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὰ ταμεῖα αὐτοῦ εὗρεν ἐν αὐτοῖς 3,300 λίτρας χρυσοῦ, ἥτοι περὶ τὰ 3,240,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 15,000,000 καὶ ἐπέκεινα.

Οὕτως εἶχον ἐθνολογικῶς καὶ ἡθικῶς οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, ἡ νάρκωσις καὶ μέχρι τινὸς ἡ νέκρωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἤθελεν ἐκθέσει αὐτοὺς εἰς κινδύνους μεγίστους, καὶ ἂν ἀπετέλουν ὄγκον ἐθνικὸν ὁμογενῆ καὶ συμπαγῆ. Πολὺ δὲ ἀπεῖχον τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς ἐνότητος, διότι συνέκειντο ἐκ τριῶν ἑτεροειδῶν ὁμάδων τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὴν κυρίαν τοῦ κράτους βάσιν, ἀλλὰ βάσιν μικράν ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κράτους· τοῦ ἐπικτήτου ἑλληνισμοῦ, ὅστις συνέπραττε μὲν μετὰ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ δὲν ἦτο φύσει μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος· τελευταῖον τῶν ἑτερογλώσσων ἀλλοφύλων, οἵτινες ἦσαν πολυάκις ἀναφανδὸν πολέμιοι. Ἐπὶ τοιούτου θεμελίου καὶ διὰ τοιαύτης οἰκοδομικῆς ὕλης, ἐπεχείρησεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 9 μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἐπραξέ μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα

δί' ἐπιτηδαιοτάτης χρήσεως καὶ τελειώσεως τῶν προϋπαρχόντων μηχανικῶν ὀργανισμῶν. Ἄλλ' ὅσω θαυμάσιος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ τεχνητὸς βίος ὃν ἐδημιούργησεν, ὁ βίος οὗτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ πολὺ, καθ' ὃ ἀναλίσκόμενος καὶ ἀνατρεπόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν τρόπων, ὅσοι ἦσαν ἀπαράκλητοι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Τοῦτο θέλει καταστῇ πρόδηλον ἅμα προσέξωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ δύο κυριώτατα ὄργανα τοῦ μηχανικοῦ τούτου βίου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ δημόσιοι πόροι.

Τῆς στρατολογίας ἐξηροῦντο αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι, αὐτοχειριζόμενοι κοινωνικῶς, κατέφευγον ἀδιακόπως εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἐξηροῦντο ὡσαύτως αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν κληρικῶν τῆς ἐνεργοῦ ἐκκλησίας· ἐξηροῦντο προσέτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἑτερογλώσσων, διὰ τὴν ὀλίγην πίστιν ἣν ἡ κυβερνήσις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτούς. Εἰμποροῦμεν λοιπὸν θαρροῦντως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ διετέλει ἐκ συστήματος ἀμέτοχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ δύο τρίτα πολὺ ἀπείχον τοῦ νὰ μετέχωσιν αὐτῆς καθ' ὀλοκληρίαν. Στρατεύσιμοι ἦσαν μόνοι οἱ νεμόμενοι στρατιωτοτόπια· οἱ δὲ τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῶσι φυσικῶς τῷ λόγῳ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέρος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο μέρος ἤλαττοῦτο ἔτι μᾶλλον διὰ ποικίλων περὶ τὰ στρατιωτοτόπια καταχρήσεων καὶ πλὴν τούτου, οἱ στρατεύσιμοι πολλὴν ἐπεδείκνυσαν νωθρότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (σελ. 55—59 τοῦ παρόντος τόμου)· θέματα ὀλόκληρα ἐξηγόραζον τὴν προσωπικὴν ὑπηρεσίαν διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον ὀλίγη δὲ ὑπῆρχεν ἡ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λειτουργίας ταύτης φιλοτιμία, ὥστε ἀπειροὶ ἄνθρωποι ἠγόραζον βαθμοὺς στρατιωτικούς, καὶ ἔφερον τὴν στολὴν καὶ ἀπελάμβανον τὰς τιμὰς τῶν βαθμῶν τούτων, χωρὶς ποτὲ νὰ ἰδῶσι πολέμιον ἢ ἄλλως νὰ ἐκπληρώσωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ περὶ τούτου σύγχυσις τῶν ἰδεῶν προέβη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε ὑπαρχουσι παραδείγματα καὶ κληρικῶν, οἵτινες ἠγόρασαν διὰ χρημάτων πολλῶν στρατιωτικούς βαθμοὺς, παραδόξως συμβιβάζοντες τὰ δύο ταῦτα δυσσυμβίβαστα ἀξιώματα. Ἀς ἐλπίζωμεν ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα ἦσαν σπάνια, ἀλλὰ θέλομεν οὐχ ἤττον ἀναφέρει ἐν ἐνταύθα, ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἐννοίαν τινὰ τοῦ ἀληθοῦς κυκεῶνος

τῶν πραγμάτων ὃν ἐπήγαγον αἱ πολυειδῶς ἡμαρτημέναι θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δοξασαὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Διηγείται λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ κεφαλαίῳ ν' τῆς πρὸς τὸν ἰδιὸν υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφῆς, ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς του, Λέοντος Σ', ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει γέρον κληρικὸς πλουσιώτατος, ὀνόματι Κτενᾶς, ὅστις ἦτο καὶ δομέστικος τῆς νέας ἐκκλησίας καὶ τεχνίτης εἰς τὸ ἔξμα οἷος οὐδεὶς ἕτερος τῷ τότε καιρῷ. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τσαῦτα ἀγαθὰ, ἐπόθησε νὰ γίνῃ καὶ πρωτοσπαθάριος, ἵνα στολιζέται καὶ τιμᾶται ὡς τοιοῦτος, πρὸς πλείονα δὲ τοῦ πραγματος πίστῳσιν λαμβάνῃ καὶ πρόσχημά τι ἐτησίου μισθοῦ, λίτραν μίαν (δραχ. 1,080). Ὁθεν παρεκάλεσε τὸν τότε παντοδύναμον παρακοιμώμενον Σαμωνᾶν νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τούτου παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλῃ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντὶ τῶν ζητουμένων τιμῶν, λίτρας 40 (περὶ τὰς 43 χιλ. δρ.). Ὁ Λέων Σ' ὅσον ὀλίγον στρατιωτικὸς καὶ ἂν ἦτο, ἤσθάνετο ὅτι ἦτο αἰσχρὸν νὰ διακωμωδῇ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἄξιωμα, καὶ ἀπήντησεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ὁ Κτενᾶς ἐπιμένων προσέθηκεν εἰς τὰς 40 λίτρας «καὶ σχολαρίκια ζυγὴν μίαν, ἐκτιμηθέντα λίτρας 10, καὶ τραπεζίου ἀσίμιν ἐνζῶδον διάχρυσον ἀνάγλυφον, ἐκτιμηθὲν καὶ αὐτὸ λίτρας 10.» Τότε ὁ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς καὶ λαθὼν τὰς 40 λίτρας, καὶ τὰ πολυτίμα ἐνώτια, καὶ τὰ ἐπίχρυσα καὶ δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἀργυρὰ τῆς τραπέζης σκεύη, ἐχειροτόνησε πρωτοσπαθάριον τὸν Κτενᾶν, ὅστις ὅμως δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ δύο ἔτη, πληρωθεὶς οὕτω ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου λίτρας 2 ἀντὶ τῶν 60, τὰς ὁποίας προκατέβαλεν.

Ἐνῷ δὲ οἱ στρατευόμενοι ὁσημέραι ἤλαττοῦντο, καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἐπεδείκνυν ἐλαχίστην προθυμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, τὸ ὑποῖον ἀπὸ σπουδαιοτάτου ἀπέβαινε πολλάκις γελοῖον, ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, στρατοῦ πραγματικοῦ καὶ πολυαριθμοῦ. Ὁθεν ἀφοῦ ἐστρατολόγει ὅσους ἠδύνατο ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ὑπεχρεοῦτο ν' ἀναπληροῖ τὸ κεχρηνὸς τοῦ ρυθμοῦ διὰ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως διὰ Ῥώσων, Νορμαννῶν, Φράγκων, καὶ Βαριάγγων. Ἀλλ' οἱ ξένοι οὗτοι χρησιμεύοντες πρὸς καιρὸν, ἀπέβαινον ἐπὶ τέλους πολυειδῶς ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κράτος. Ἀμα δὲν ἐπληρόνωντο τακτικῶς, ἢ ἅμα ζητήσαντες χάριν τινὰ δὲν ἐπέτύγχανον αὐτήν, δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐπὶ Μιχαήλ Στρατιωτικοῦ Ἐρβέβιος ὁ Φραγκόπωλος παρεκάλεσε νὰ λάβῃ

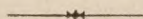
τὸ τοῦ μαγίστρου ἀζώωμα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἰτησίς του, ἀπῆλθε μετὰ 300 Φράγκων πρὸς τοὺς Τούρκους, «οἷα βάρβαρος καὶ τὴν ὀργὴν ἀκατάσχετος,» λέγει ὁ Κεδρηνός. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν ἐπραῖξαν οἱ περὶ τὸν Μανιάκην Νορμαννοὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἅμα δὲν ἐπληρώθησαν τοὺς συμφωνηθέντας μισθοὺς; Καὶ τὰ τοιαῦτα συνέβαινον καθεκάστην. Ἐν τούτοις οἱ μισθοφόροι οὗτοι ἐφλεβοτόμουσαν ἀνηλεῶς τὸ κράτος διὰ τε τῶν τακτικῶν ἀμοιβῶν τὰς ὑποίας ἐλάμβανον καὶ τῶν καταχρήσεων τὰς ὑποίας ἐποίουν. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρός, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Νορβηγίαν, συνεπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ τοσοῦτον χρυσίον, ὥστε 12 νεανία μόλις ἠδύνατο νὰ μετακομίσωσιν αὐτό. Τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἄπληστοι. Πλὴν τούτου βλέποντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα εἰς τε τὴν αὐλὴν καὶ τὴν πρωτεύουσιν καὶ τὰ θέματα, δὲν ἠδύνατο τῇ ἀληθείᾳ νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο, τοῦ ὑποίου οἱ κάτοικοι ἀπέβαλλον ὅσημέραι τὴν προθυμίαν τοῦ προπολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πατρώας ἐστίας. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι συνετέλεσαν εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τε τὴν τότε κορυφωθεῖσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους, καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐπραγεῖσαν ἐκεῖθεν καταιγίδα. Ὡς τε τὸ κράτος ἐσώζετο μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπενομεύετο ὑπὸ τῶν ξένων τούτων.

Ὅμοια δὲ καίρια ἐλαττώματα, ἕνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρεμφερῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν πλημμελημάτων, ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἕτερον μέγα ὄργανον τῆς κυβερνητικῆς ταύτης μηχανῆς, ἥτοι τὴν τῶν δημοσίων πόρων εἴσπραξιν. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην θαψιλῶν χρηματικῶν πόρων πρὸ πάντων ἵνα ἐπαρκῇ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, δι' ὧν ὤφειλε νὰ ἀντιπαρατάσσεται κατὰ τῶν ἀδειαλείπτως καὶ πανταχόθεν ἐπιτιθεμένων πολεμίων. Καὶ ἡξυρόμεν ἤδη ἐκ πολλῶν δεδομένων, ἀναγομένων ὅλων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος περίοδον, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττε τρόντι ἀπὸ φόρων ποικιλωτάτων ποσὰ ὑπέρογκα. Ἀλλ' οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου διανενημένοι. Πολλὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα, τὰ δὲ λοιπὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἑγγειον φόρον, ἀπηλλαγμένα ὄντα τῶν ἀναριθμήτων ἄλλων ὑποχρεώσεων, εἰς ἃς ὑπέκειτο ἡ ἀκίνητος κτῆσις. Ὡς παράδειγμα τῆς πρώτης τῶν κτημάτων τούτων τάξεως ἀναφέρομεν τὸ ἀπὸ

τοῦ ἔτους 1088 σωζόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, δι' οὗ ἡ νῆσος Πάτμος, μεταβληθεῖσα ὀλόκληρος εἰς μοναχῶν οἰκητήριον, ἀπηλλάγη ἐς αἰὶν παντὸς οἰουδῆποτε δημοσίου τέλους καὶ βάρους. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν κτημάτων τῆς δευτέρας τάξεως ἀναφέρομεν τὸ σωζόμενον χρυσόβουλλον, τὸ ἐν ἔτει 1228 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Δούκα Βατάτση ἐκδοθὲν, δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ὄρος Λέμβου, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἀνοικοδομηθεῖσα μονὴ μεθ' ὅλων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ κτημάτων, ἀπηλλάττετο παντὸς φόρου καὶ βάρους, παρεκτὸς τοῦ ἐγγείου. Ὡς αὐτως καὶ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα. Ὡς τε οἱ ἄμεσοι φόροι, ἐνῶ ἦσαν ὑπέρογκοι, ἀντὶ τῆς βαρύνουσι τοῦλάχιστον ὅλα τὰ κτήματα, κατεβάλλοντο ὑπὸ τινων μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆται ἐξαντλοῦμενοι καθ' ἡμέραν πρὸς ἰδίαν τε καὶ κοινὴν βλάβην, οὐδένα ζῆλον κατήντησαν νὰ ἔχωσι πρὸς συντήρησιν τοῦ καταστρέφοντος αὐτοὺς κράτους. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπελθόντων νέων καὶ φοβερωτέρων πολεμίων, ἀπ' ἀνταγών μὲν τῶν Τούρκων, ἀπὸ δυσμῶν δὲ τῶν Νορμαννῶν καὶ τῶν σταυροφόρων, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὸν νέον τοῦτον κλονισμόν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συμμάχους τοὺς Ἑνετοὺς, τοὺς Γενουαίους, τοὺς Πισάτας καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὗτοι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν ἀτέλειαν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεῖα τοῦ κράτους. Ἰδρύσαντες δὲ πανταχοῦ ἀποικίας ἰσχυράς, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἴδια ἐντὸς τοῦ κράτους ἐκείνου κράτη, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασείσωσιν αὐτὸ πολυειδῶς, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐμμέσων αὐτοῦ φόρων. Ὡς τε ἡ πολιτεία αὕτη ἐνῶ ἐστερεῖτο οἰκιοθελῶς πολλῶν ἐκ τῶν ἀμέσων αὐτῆς πόρων, διὰ τὸ ἀφορολόγητον τοσούτων κτημάτων, ἠναγκάζετο, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀμνηχανίαν, νὰ θυσιάσῃ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐμμέσων.

Ἀλλ' ὅσα σπέρματα διαλύσεως καὶ ἄν περιεῖχε τὸ ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν τέχνην καὶ μέχρι τινὸς τὴν σύνεσιν, δι' ἧς αὕτη κατώρθωσεν ἐπὶ δύο ὅλας ἐκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας προηγουμένως ἀπολεσθεῖσας χώρας. Ἐὰν ἤμαρτε πολλάκις, ἤμαρτε διότι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡρώων αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαίρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζων. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι καὶ οἱ ὕλικοι καὶ ἡθι-

κοὶ πόροι τοῦ ἔθνους, δι' ὧν ἡδυνήθη ἡ δυναστεία ἐκείνη νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε· διότι τελευταῖον, ἢν τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἰργάζετο καὶ δὲν ἐμάχετο μέχρι τινός, οὐδεμία τέχνη ἦτο ἱκανὴ νὰ διασώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα πρὸς τὰ ὑποῖα εἶχον νὰ πολεμήσωσι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ὡς ἀπέδειξεν ἡ τοσοῦτον πεισματωδῶς διεξαχθεῖσα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀτελέσφορος ἀποβᾶσα μεταρρύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος. Ἄλλ' ὅπως εἶχε τότε ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατὰστασις, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι ἀντέσχον, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξωσι, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως κράτος ἐπὶ τῆς γῆς ἠναγκάσθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ν' ἀντιπαραταχθῇ πολεμίους.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΝΗΝΟΙ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ μεταξὺ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταυτίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀπετέλεσαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐκυβέρνησεν, ἐστήριξε καὶ ἐκλείψε τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας· τοῦλάχιστον ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτῆμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονευόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες, Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος. Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθάριος Νικηφόρος ὁ Κομνηνός, καθυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἀρμενικὴν χώραν Ἀσπρακινίαν (Vaspuracan) καὶ διχτελέσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης ταύτης χώρας, πολλάκις κατετρόπωσε τὰ περίξ πολέμια ἔθνη, μέχρις οὗ μετὰ δεκαετίαν, ὁ Κωνσταντῖνος Η΄ φθονήσας τὴν ἐπιρροὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτίσαστο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθήρσεν αὐτὸν, καὶ καταδικάσας ὡς συνομόσαντα κατὰ τῆς βασιλείας, ἐπῆρωσε τὰς ὀψεις αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνός διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλείου ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς δομέστικος· καὶ τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις διέπρεπεν ὡσαύτως ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής. Ἀλλὰ βασι-

λεύσας ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ, παρεκτός τῶν ποικίλων ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινα περιπλοκὴν τῆς ὁποίας τὰ σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου τούτου διαδόχων, ἤρχισε νὰ ὑψώνῃ τὴν κεφαλὴν μερίς τις ἀνθρώπων, οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἀδαεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὅμως ἤξιοι νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἣτις, περιεστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ἀδικοῦτως ὀργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἄξια μελέτης. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῇ κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῇ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, ἐξεπρόσώπει τὸν ἐπίκτητον, τὸν ἀσιανὸν ἐλληνισμόν μᾶλλον, ἢ τὸν ἀρχικόν, τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσο ἀληθές, ὥστε ἐνῶ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαυσεν ὅλως νὰ μεταχειρίζεται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἐλληνικὴν, δὲν ἐπωνομάσθη ἐλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξηκολούθει ὀνομαζόμενον ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐταῦτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωλολάτρου, Ἑλληνες δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοὶ καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὀνομάζοντο Ἑλλαδικοί, ἵνα μὴ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλλην, ὡς ἀσυμβιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὡς τε συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἣτις ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὅμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν ἀπεδέχοντο τὸ ἕτερον κύριον τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτηριστικόν, τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς δὲν ἦτο

ὡς γνωρίζομεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε διαπλασθῇ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νέαι τις διασκευὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῇ διὰ τῆς διαδόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλει γλώσσης, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδάζετο ὡς πάτριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἡρμηνεύοντο, ἐχρυμάζοντο, ἀναγκαιῶς ἐπῆλθε συνοικειώσις τις μεταξὺ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὔραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ αἰεθαλοῦς διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ᾔναι ἱκανὸς νὰ ῥυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτό τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαῖνον ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὐρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὅλως διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθοῦσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περίφημος διάλογος *Φιλόπατρις* ἢ *διδασκόμενος*, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὅλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὅποσον ὅμως ὀλίγον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβήτητως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος σπανιώτατα οἱ χρονογράφοι ὑπαινίττονται ὡπὸς δὴ ποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ οὐδ' ἅπαξ τὸ ὄνομα Ἑλλην ἀναφέρεται ὡς οἰκτεῖον τοῦ ἔθνους ὀνομ. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν ἑλληνικὴν, ὀνομάζονται ὅμως Ῥωμαῖοι, καὶ ἐκπροσωποῦσι κατὰστασιν πραγμάτων ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ᾗ ὅμως ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος ὅπως ἐτροπολογήθη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἂφ' ἧς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ τέχναι τοσοῦτον ζωηρῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μά-

λιστα βρασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπῆλθε φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλειότερα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ἡ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας θέλομεν παρακολουθήσει βραδύτερον τὰς περιπετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναζωπύρησιν τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὅμως παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλης συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας ἣτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυἀριθμος καὶ ἰσχυρά, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας, ἀπὸ τίνος ὅμως χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωκώθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἤδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἥκιστα πρακτικὴ. Οἱ λόγιοι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχον ἐτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται βώμης καὶ δραστηριότητος ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπίρρωσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἐτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἦττον οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριον τῶν ἀσιανῶν ἐκείνων σπαθοφόρων, οἵτινες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκβαρβαρωθείσης. Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέτυχε τότε σύμμαχον ἰσχυρὸν, τὸν κληρὸν, ὅστις ἀπετροπιάζετο ὡσαύτως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι, ἂν οὔτε τὴν συνείδησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὔτε ὑγιεῖς πάντοτε θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος, καὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὠφελήματα. Οὕτω δὲ προστατευθεῖσα,

αὐξήσασα, καὶ ὀχυρωθεῖσα ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν τάξις, ἐκήρυξεν ἤδη ἀναφηνδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Εἶδομεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν μερίδα ταύτην ὑπεσκελίσασαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ περιποιήσασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀσθενῇ Θεοδώραν, δι' ἧς ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ Στρατιωτικόν, καὶ δι' αὐτοῦ τοσοῦτον καταπίεσσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, ὥστε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἐκείνης, δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος ὁ Λειχούδης, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε κυβερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἀθὴν τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιχαὴλ, διετέλεσεν εἰς τῶν πρεσβευτῶν, δι' ὧν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τοὺς περὶ τοῦτον μεγάλους στρατηγούς· ὁ σύγκελλος Λέων Στραβοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ' καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα· ὁ πρόεδρος Θεόδωρος ὁ Ἀλωπός καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὑπάτος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ἀμφότεροι μετὰ τοῦ Λειχούδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρεσβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῇ ἤδη προφανῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῇ τῶν ἀξιώσεών του, καὶ, συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμηχάνων, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἡττάν, ἣν ὑπέστη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἡ ἔχουσα τὴν συνείδησιν ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐσώζετο τὸ κράτος. Ὡστε ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγὼν ἐμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυσχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ἅμα κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος μετριοπαθὴς καὶ συνετὸς, δὲν ἠθέλησεν, ὠφελούμενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλως διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη οἱ τε πρεσβευταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μὲν, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε συνέπραξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσον ἔνεστι τὰς δύο μερίδας.

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψελλόν, ἐτίμησε δὲ ἑξαιρέτως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γινόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τοῦ σκευοφύλακος, καὶ ἐτίμησε δι' ἀξιοματίων τοὺς ἀνεψίους τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ, οὔτε νὰ θυσιάσῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς μερίδος ἧς ἰδίως προΐστατο, καὶ δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν, διώρισε τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον, κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην, μέγαν δομέστικον, εἰκόνισεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάθην εἰς τὰς χεῖρας, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεκάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλείων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου γενομένας δωρεὰς καὶ ἐδήμευσεν πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Ὅτι, τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυσηρέστησεν οὐδ' αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὅστις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νοήμων ἀνὴρ. Ὁ Σκυλίτσης λοιπὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς. «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱεροσυλίαν φερόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἅτε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγειλαμένους καὶ τὴν συβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτον τρυφὴν, καὶ μηδὲ τῶν πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδείων καὶ ἀναγκαιῶν ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀγρογεῖτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὁ καὶ εἴθε εἰς τέλος αὐτῷ κατῴρθωτο, οὐκ ἐπὶ τοῖς σεμνεῖοις μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἀπλῶς.»

Ἄλλ' ἐὰν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγιοι ἄνδρες, τοῦλάχιστον οἱ συνειτώτεροι ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν διαταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πατριάρχης παρωργίσθη δεινῶς ἕνεκα τῶν διατάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἀποδίδει τὴν αἴφνης ἐκραγεῖσαν ἀντιπολίτευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς προσέβαλε μὴ ἀπο-

δεχόμενος πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ πολλάκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς καίτοι μὴ ἀρνούμενοι τὸν χαρακτήρα ἐκείνου τοῦ πατριάρχου, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεβιάσθη πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβῶν ἐξαίρετά τινα προνόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαφιλεύσαντα αὐτῷ τοσαῦτα ὠφελήματα Κομνηνόν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν ἐνέδιδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις. Ἡ ὁλοσχερῆς μεταβολὴ τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιοτέρας καὶ πρακτικώτερας ἀφορμῆς πρὸς τὴν διένεξιν. Ἐξεύρομεν δὲ ἤδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοιαύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἧτις αἰεποτε ἐλογίσθη ὡς καιρία κατὰ τῆς ἐκκλησίας προσβολή. Καὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἐνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρχης ἤγειρε σημαίαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσθευsen ὅτι ἡ ἱερωσύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας, καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα μάλιστα εἶναι ἀνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ ἐφόρσε καὶ τὰ κοκκοθαφῇ πέδιλα, τὰ ὁποῖα μόνον οἱ βασιλεῖς ἐφόρουν. Καὶ οὕτω παρastas ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ αὐτὸν ἀναφανδόν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν, ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προφέρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δημωδέστερον «εἰώ σέ ἐκτίσα φοῦρνε, εἰώ ἵνα σέ χαλάσω.» Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἐξώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψιούς αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1058, εἰς Προκόννησον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προεχειρίσατο πατριάρχην, τῇ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, ἀπήλλαξε μὲν ἐν τῷ μεταξύ τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν Οὐγγρων ἐπιδρομῆς καὶ τινος τῶν Πετσενέγων ἐπαναστάσεως, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἐξομαλίσῃ τὰς δυσχερεῖς ὥσας ἀπῆντηsen εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὰς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθουν ἐρίζοντα πρὸς ἄλληλα, ἡ δὲ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερίς ἐπλεονέκει τῆς ἐτέρας.

Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, τὸ κυριώτατον ἀγλαΐσμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη, ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακαλὼν, ἦτο συγγενῆς τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσῃ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πειθόμενοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἡδύναντο νὰ διασώσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφελήματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερίς ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις ἦτο ὁ φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγός καὶ προσέτι δὲν ἡδύναντο νὰ ἀνεχθῇ τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ κυρίως τὸ κράτος ἐσώζετο ἀπὸ τοσούτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δυναμιν τοῦ χαρακτηῖρος τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ῥυθμίσῃ κατὰ τὸ δέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοῦλάχιστον συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγον ἐπελθόντων διαφορῶν γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραυνοῦ καὶ νοσήσας, παρητήθη τῆς βασιλείας καὶ ἡσπάσθη τὸν μονιχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, δὲν ἠξεύρομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέζησε περὶ τὰ δύο ἔτη, καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγεινίζοντα. Ἄλλ' ὥς ἐκ τοῦ διαδόχου ὃν προεχειρίσατο, καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε πτοηθῇ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περισπασμῶν, καὶ ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προοίουσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ εἰς αὐτήν. Τυφόντι ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μὲν στερηθῇ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἡδύναντο ὅμως νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, συζευγνύων αὐτὴν μετὰ τινος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἡδύναντο νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, εἰς τὸν ἀνεψιόν του Θεόδωρον τὸν Δοκαιανόν, ἢ εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων ἔπραξε, διότι οὐδένα τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς διέλθει. Προεχειρίσατο δὲ βασιλεῖα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν στρατηγῶν οἵτινες ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων, ὥστε ἀποῖς λόγοις ἐξόχως προσκείμενος, ὥ-

φελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βασιλείας γνωρίζεσθαι.» Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν «τὴν Ἰωνιάν, ἣτοι συναγωγὴν θεῶν, ἡρώων τε καὶ ἡρωϊνῶν γενεαλογίας, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν.»

Τότε ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκατάσχετα καὶ ὀλέθρια τὰ δεινὰ, καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ, τὰ ὅποια ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλῶσι τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσοβήθησαν δὲ, καθ' ἃ ἡδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντίνος Δούκας, στεφθεὶς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως 1059, ἐπέστησε μὲν πλείστην προσοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὠλιγώρησε τοῦ στρατοῦ, ὅστις περιῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ τὰ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη, «ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὅπλα κατὰ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγόρους καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς.» Περὶ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ βασιλέως διηνεκῶς, «τῶν δὲ στρατιωτικῶν ἡμεληκότος καὶ ῥαθυμήσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν μερῶν τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο, καὶ ἐληϊζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπιδρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίᾳ ὑποχωρήσει καὶ δειματώσει τῶν ἡμελημένων στρατιωτῶν.» Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς τοῦ Δούκα βασιλείας, 1060-1067, οἱ Τούρκοι οὐ μόνον ἐληληάτησαν τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελιτηνὴν, τὴν Κολώνειαν, καὶ ὅλας τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην χώρας, ἀλλὰ καὶ ὀριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ Νορμαννοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖχον ἔτι αὐτόθι οἱ ἡμέτεροι, ἐξαιρέσει μιᾶς καὶ μόνης, τῆς Βάριος. Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσαν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου ἕτερόν τι τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὐζοι, ἢ Οὐγούζοι. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, συμ-

ποσούμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτην εἰς ἐξήκοντα μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρὰν εἰς χιλιάδας μόνον ἐξήκοντα, διεπέρασαν παγγενεὶ ἐπὶ ἀναριθμήτων ἀκκτίων παντὸς εἶδους τὸν Ἴστρον, καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διαβάσιν των, ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὑπαιθρον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δέ τις αὐτῶν προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαينوμένη πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ ἀρπάζουσα λείαν ἀναριθμητον. Καὶ αὕτῃ μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου, ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ προσεκτήσατο καὶ ἐπανάξευξεν ἀθλίως εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἄλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλουν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολούθουν κατέχοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκείθεν ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ καταπίσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ ποικίλων δώρων, καὶ ἀποτυχὼν ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Τοσαύτῃ ὁμως ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔνδεια, ὥστε ἐνῶ πρὸ 50 ἐνιαυτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλαυνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πολεμίων, ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν Οὐζῶν εἰμὴ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς μόλις ἀφίκετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάκχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκείνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετσενέγων. Οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπήκοοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμήτων ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐπτακοσίων τοῦλάχιστον ἡ τελευταία ὅπως οὖν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἤθελον ἐξαλειφθῇ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐκεῖνας χώρας, ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὅπως οὖν ἐν τῷ μεταξύ πολιτισθέντες, ἤθελον καταστραφῇ. Καὶ τούτου ὁμως μὴ γενομένου, οἰκτρὰ ὅπωςδὴποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπὸ τινος χρόνου παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, οἱ Πετσενέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων, οἱ Οὐζοί. Ὡστε ὁ Ἑλληνισμὸς ἡλαττώθη

μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ὁσημέραι τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὐθις ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἔτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεβίωσε κατὰ μάϊον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν, καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ υἱῶν Μιχαήλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου, εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἑγγραφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἑγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Ξιφιλίνῳ, ὅστις ἦτο εἰς τῶν μᾶλλον περιβλέπτων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος, καὶ εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχοῦδης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μηχανήματα δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερίς ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον ἰσχυροὶ, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάριος, ἥτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ προπύργιον τῆς αὐτόθι ἀνατολικῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι, ἐμβαλόντες αὐθις εἰς τὸ κράτος, ἐλεηλάτουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶ ὄντες ἀπλήρωτοι, πάσχοντες ἔνδειαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ κακῶς στρατηγούμενοι, ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ πολεμήσωσιν, ἢ ματαίως ἠγωνίζοντο. Οἱ Τοῦρκοι τρέψαντες τοὺς Μελιτηνοὺς, οἵτινες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν μέχρι Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ὥρμησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδῆώσαν ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν, ἐπήγαγον μέγαν ὄλεθρον περὶ Χαλέπ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκραύγαζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβαρωτέρων· «ἐξ ἀνάγκης, λέγει ὁ Σκυλίτσης, βασιλέως ἰδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου αὐτὰ ποσῶς καταστῆσαι τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐναντίοις καιροῖς.» Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἓνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, στρατηγὸν γενναϊότατον ἅμα καὶ τὴν ὄψιν

κάλλιστον. Ἄλλ' ἡσθάνετο, ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ εὐκόλως νὰ κατα-
 πείσῃ εἰς τὴν τοῦ στρατηγοῦ ἀνάρρησιν τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ ἐπλειο-
 νοψήφει ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχην, ὅστις ἦτο εἰς τῶν κυ-
 ριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὁπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέχνασμα ἀ-
 στεῖον ἅμᾳ καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Βάρ-
 δαν, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς σφόδρα
 ἐκδοτός, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος προτέρημα. Ἡ βασιλίστα λοιπὸν
 διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας ὅτι, ἐὰν ἐξαφανίσῃ τὴν ἐγ-
 γραφον ἐκείνην διαβεβαίωσιν τῆς, προθύμως θέλει συζευχθῆ τὸν ἀδελ-
 φόν του. Ὁ δὲ κατέπιεν ἀμέσως τὸ δέλεαρ, καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν
 αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ μάλιστα
 εἰς τὸν μέγιστα παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλὸν, νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνάγκ-
 ην τοῦ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ἡ ἀπαιτούσα νὰ συζευχθῇ ἡ
 βασιλὶς ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμοειδεῖ, προσέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴ ἐκ-
 στομίσῃ τίς ἦτο ὁ θυμοειδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνὴρ· ἀφοῦ δὲ παρε-
 σκεύασεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἐμελλεν ἤδη νὰ χαιρετίσῃ τὴν
 βασιλίσσαν ὡς νύμφην του ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἶφνης, πρὸς
 δεινὴν ἐκπληξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης
 πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προΐσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰσέρχε-
 ται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασιλεῖα ὁ Ῥωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς
 τῇ βασιλίδι ἀναγορεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 ἰανουαρίῳ 1068.

Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνῆκεν εἰς μίαν
 τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἔλκουσαι τὸ γένος ἐκ
 μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προΐσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος
 καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄνθρωπος δρα-
 στήριος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστός, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἦναι
 τις τότε χρηστός ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς
 δυσχερείας μεγάλας, ὧν ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀκμάζουσα καὶ ὀσμήμεραι
 προαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιδρομὴ τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων. Ἐ-
 λάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τῶν
 πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τού-
 των ὁπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναζωπυρήσωσι κατὰ
 τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μαρνανθέντα μωαμεθα-
 νισμόν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον τὴν πολεμικὴν ὁρμήν, τὴν συνήθη εἰς ἁ-
 παντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανούς, ἀλλὰ καὶ ἀρετὰς τινὰς ἄλλας,

τάς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τούρκοι, οἱ Ὁσμανίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτήσαντο, οἱ δὲ πρῶτοι μωαμεθανοὶ, οἱ Ἀραβες, δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελδζουκίδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελδζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὕπατοι αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορρεούσας ἀρετάς. Ἡ χρυσὴ αὕτη περίοδος τῶν Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολὺ· ἀλλ' ὅμως διήρκεσεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καιρίας κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, 1063, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβέγ, τὸν ὁποῖον ἠζέυρουσιν ἤδη οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ὡς ἓνα τῶν ἰδρυτῶν τοῦ σελδζουκικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, ὅστις ἐφημίσθη ἐπὶ τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριθείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἐτι δὲ ὀνομαστότερος ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζύρης αὐτοῦ Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ. Ἡδὴ ὁ τοῦ Τογρουλβέγ βεζύρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαῖδ Μεχεμέχ, ὅστις ἐζῆσεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, καὶ ἐτέρου Ἀβουσαῖδ, ὅστις ὠνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουάρῃ, ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζάρ, τὴν τετρακτὺν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν. οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κοσμήματα τοῦ Κχορασάν, τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκείνοι ὠρμῶντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζύρης Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανής, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διάδοσιν καὶ ἀναζωπύρησιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον· ἀλλὰ καὶ περὶ ἕκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν αὐστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀκάματος καὶ ὑπηρέτης πιστὸς τοῦ κυριάρχου του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες, κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἠπέλουν δι' ἐπιδρομῶν φοβερῶν τὴν κατάκτησιν ἀπάσης

τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς αὐτοὺς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἔπραξεν. Ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς πρὶν ἢ ὀργανώσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἢ ἀσφαλίσῃ ὅπως οὖν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἤμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Ἡ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ προηγηθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅσῳ οὐ μόνον ὁ λαὸς, καθ' ὃ γινώσκομεν, ἔπασχεν ἡθικὴν νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ νόσος αὕτη εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας. Ἐνῷ τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, καὶ δὲν ἠδύνατο τὰ σωθῆ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἐξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτόν· ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προβασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλὸς, ὁ ὑπερτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὕτῃ ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν σύζυγον, εἰμὴ ἐνόσῳ ἡννοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ῥωμανὸς, καίτοι ἦτο ὁ χρηστότερος ἴσως ἄνθρωπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγενῶν τινων αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν.

Ὁ Ῥωμανὸς ἅμα ἐβασίλευσε διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν· δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν. Ἡ περιγραφή ἦν διδαι ἡμῖν ὁ Σκυλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλλεινῇ. Εὐάριθμος ὢν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὅπλων καὶ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς ἀπλήρωτος, ἀναλκίς καὶ φέρων σημαίας ῥυπαράς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὅποιά τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήντησαν. Ὁ Ῥωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαιῶν, ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσούτῳ βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὀλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων· καὶ ἐνεθάρρυνεν ὅπως οὖν τὸν ὄχλον ἐκείνον διὰ προ-

βιβασμῶν καὶ δώρων καὶ ἐπιτηδεΐας ἐκλογῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἔπασχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἐξ ἔθνων ποικίλων, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὖζων καὶ Φράγκων καὶ Βαριάγων καὶ ἄλλων συγκλύδων φυλῶν· ἐξ ὧν οἱ μὲν Οὖζοι καὶ οἱ Φράγκοι ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ στασιάζωσιν ἐπὶ ἐλαχίστη προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν οἵτινες, ῥαδιουργούμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἐμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ῥωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιοῦτου δὲν ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσι μεγάλα πράγματα. Οὐδὲν ἤττον ὁ Ῥωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναστείλῃ ὅπως οὖν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἄνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος, καὶ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὁλοσχερῇ, ἀνεχαίτισεν ὅμως τὰς προόδους αὐτῶν.

Οἱ Τούρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατοὺς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἤκουσε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ὑπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὅτε μὲν τρέπων τοὺς πολεμίους, ὅτε δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτοὺς, αἶετοτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκώλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ ἰανουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμψας τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἰς παραχειμασίαν, ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετὴν, καὶ βραβεύουσα τοῦ ἐραστοῦ τὰ ἄθλα, προσέφερεν αὐτῷ τὴν Ἰωνίαν. Ἄλλ' αὐτὸς μὴ διατρέψας παρ' αὐτῇ εἰμὴ δύο μόνον μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκλητικῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὐθις, οὐδὲ τὰς πασχάλιους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολέμων.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἀριδὴλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίας.

Μία τῶν φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασίᾳ, ὃ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος, ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα, ἐγκατέλιπε τὴν χώραν ἣς εἶχεν ἐπιτραπῇ τὴν φυλακὴν, καὶ κατετροπώθη αἰσχροῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδρομὰς. Ὁ βασιλεὺς ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι παντοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρὼν οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνίκωντο, ἢ οὐδόλως ἡγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐπέστρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κουροπαλάτην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσαακίου, καὶ εἰς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανός, καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἔτι, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νέος· ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανής, ὃ δὲ Ῥωμανὸς, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν περιστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἄξιωμα, ἀπέστειλε δὲ ἤδη αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθροίσας τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐτῷ αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ῥωμανὸς, ἐνῶ ἐφαίνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφθόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μοῖραν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουὴλ, κολοβωθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν, καὶ ἡχημαλωτεύθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαὴλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν, ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδήλωσαν τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν ὁ Μανουὴλ ἤθελε νικήσει ἔχων ἅπασαν τὴν δυνάμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὁμως ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτη· ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ ἀγενοῦς ἀντιζηλίας φερόμενος, ἐπραξεν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Ὅπου δὲν ἡττητῆται, ἀλλὰ ἀποφύγει τὴν ἐπίδρα-

σιν αὐτῆς! Καὶ νῦν δὲν τὸν ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ παλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῇ ὅπως οὖν καλλήτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τῷντι τῇ 13 μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναζεύξεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαίσιοι οἰωνοί· ἀλλ' αὐτός, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις, εἴτε πειθόμενος ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατόν ὅπως δῆποτε νὰ ἀναβληθῇ, ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἤθροισεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπεμψεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀχρήστους στρατιώτας καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικούς, ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μετ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἰκανωτέρους, ἐπέρασε τὸν Ἄλυν ποταμὸν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰθρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ εὐθεὶ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἵνα συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νενοημένον τὸ σχέδιον, διότι, ἡττηθέντος τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, οἱ δευτερεύοντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῷ, καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνόσφῃ ἡ δύναμις τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἔμελλε νὰ προσέλθῃ ἦτο ἀοίκητος καὶ ἔρημος, διέταξεν ἕνα ἕκαστον στρατιώτην νὰ συνεπαγάγῃ δύο μηνῶν τροφὴν μετ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη διαταγὴ, δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ ὁ σουλτάνος ἀπῆλλαξε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῷ ὁ Ῥωμανὸς ἐσκόπει νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἐνῷ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ὁσονοῦπω, ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοίρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις τὸ ἄριστον τοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ῥουσέλιον (οὗτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ ἡμέτεροι, τὸ δὲ ἀκριβὲς ὄνομα του ἦτο Oursel de Bailleuil) καὶ τὸν ἑλληνα στρατηγὸν Ἰωσήφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν πέριξ χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπληθούσαν μυριάνδρον Τούρκων δυνάμιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολὺ, καὶ ὅτι ἀνακαλούμενα ἠδύναντο τάχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλὰ ἐπι-

κειμένου τοιούτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπῆται νὰ διατηρῇται ὁ στρατός ὅσον ἐνδέχεται συμπεπυκνωμένος, διότι μυρία περιστάσεις ἡδύναντο νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ῥουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην πόλιν Ματζικιέρτ, μανθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ περίξ πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτός, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκῶσαν. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος διαμηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. Ὁ βασιλεὺς, τυφλώττων πάντοτε, ὠμίλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἐπὶ τέλους ὅμως ἐστείλεν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἐχθροὶ ἤδη ὑπενέδωκαν· ἀλλ' ἐνῶ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως, ὁ ὀρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελαύνων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ῥωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει κατέναντι αὐτοῦ τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν καὶ ἐξῆλθε μετ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμενόν τινα, ἐπέστρεψε τὸ ἐσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. Ἀλλὰ νυκτὸς ἐπελθούσης ἀσελήνου, οἱ Τούρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ τόξων καὶ παριππεύσεων εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν· τὸ δὲ δεινότερον, τὸ πρῶτὴ μία τῶν Οὐζων μοῖρα ἠτομολύησε πρὸς τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρούσθησαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως, ἀπέστειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ῥουσέλιον, παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Αὐτοὶ ὅμως δι' εἰσηγήσεως κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσιν, ἀπῆλθον διὰ τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια. Ὁ βασιλεὺς ἠγνώνει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν· ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἤττον νὰ ἀγωνισθῇ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. Ἐνῶ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοιοῦτοτρόπως ἕνεκα τοῦ πρώτου αὐτοῦ σφάλματος, ἦτοι τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα. Ὁ σουλτάνος, ἄδηλον πόθεν κινούμενος, ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης· ὁ δὲ Ῥωμανὸς ἀντὶ νὰ δεχθῇ προθύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ και-

ρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγερώχως ὅτι ἐὰν ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπεδεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πῆξῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος, τότε μόνον θέλει ἔλθαι εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰςέτι δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῷ οἱ περὶ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐσυζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης, ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δῆθεν οἱ πολέμιοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδειλίασαν καὶ ὅτι ἐζήτουν ἀπλῶς νὰ μετεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὐ φθάσωσιν αἱ ἐπικουραὶ αὐτῶν, διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνακωχῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι, καταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης προσβολῆς καὶ συνταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως ἡδυνήθησαν, ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. Ἦρχισε δὲ ἤδη νὰ κλίνη ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ῥωμανός, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦντας, καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐπιστρέψωσιν αἴφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλκτον στρατόπεδόν του, ἢ καὶ αὐτὸν μικρὰν τοῦ στρατοπέδου του εὕρισκόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. Ὄθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὰ τάγματα ὅσα εὕρισκοντο ὅπως οὖν μικρὰν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθορμήτους, ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς ἦταν, τὴν δὲ πλάνην ταύτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα υἱὸς Ἀνδρόνικος, ὥστε ἀντὶ τακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγὴ ἐλεεινὴ, προεξάρχοντος τοῦ Ἀνδρόνικου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας, οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης, οἱ ἐναντίοι, οὔτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφῳ ἵσταμενοι, ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταραχὴν, ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἵσταμένων Καππαδοκῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἱποκόμων. Οὕτω δὲ μὴ ἔχων περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πελεμίων, ἀντέσχεν ὁμῶς ἐπὶ μακρὸν, πολλὰς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληρώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου. Ἐπειτα κατακοντισθέντος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἤναγκασθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο, ὅτε περὶ τὸ ἐσπέρας ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμαλωτός.

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς καίμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τραυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον, οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχίματι «ἀνθρωπίνως δὲ ὅμως τὸ γεγονὸς λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρόνως ἐνεγκὼν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, Θεῷ τὸ πᾶν ἀνετίθει ὡς μεῖζον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόπαιον.» Ὅτε κατ' ἀρχὰς προσήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον, ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐδίστασεν ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγουμένως αἰχμαλωτευθέντα Βασιλάκιον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ οἰκτρῶς ἀνοιμῶζαντα ἐπέισθη, καὶ ὥσπερ ἐμμανὴς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὀρθός. Τότε ἔπescen ὁ Ῥωμανὸς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνεσῆκωσε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτὸν, «μὴ φοβεῖσαι, τὸν εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδένα θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῇ ἀξίως τῆς αὐτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμέ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀναλογιζόμενος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβούμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς.» Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σκηνὴ καὶ θεραπεία ἢ ἀρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολὴν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίαιτον καὶ κατὰ πάντα ὁμοταγῇ, δις τῆς ἡμέρας συνεχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλὼν καὶ διὰ πολλῆς τρόπων εὐγενείας ἀνακτῶμενος τὸν ἄνθρωπον, μηδέποτε μὴδ' ἄχρι βραχυτάτου λόγου εἰπὼν τι προσβλητικὸν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περὶ τινων σφαλμάτων τὰ ὅποια ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλέα τί ἤθελε πράξει ἐὰν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤθελε τὸν τιμωρῆσαι δεινῶς. «Ἄλλ' ἐγὼ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σε μισοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο· καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνῷ ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.» Μετὰ ὅκτῳ δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβῆς τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι ἄδρᾳ εἰς τὸν σουλτάνον λύτρα· καὶ ἀπολυθεὶς μετὰ

πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπὶ τινας ἡμέρας ἵνα μεταβάλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρὸς του. Ἐπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν διήλθε τὰς Ἰβηρικὰς κώμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἅμα ἔμαθε τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ, ἦν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύαζεν ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων μετὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Ψελλοῦ, νὰ ἀναγορεύσῃ μονάρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία ἦτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἥττον ἑαυτὴν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκάρη ἄκουσα· διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἀπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ῥωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμήσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλῃ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμειος πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντῖνος. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρέτεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρέψαντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν ἢ παραδοθῇ, συλλέξας ἅπαν τὸ ἀργύριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν, ἔπεμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τῶν Τούρκων διαμηνύσας ὅτι ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώτῃ ἀκέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπεθύμει τοῦλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμήματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπεκύρωσαν τρεῖς ἄρχιερεῖς, ὁ Χalkηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνείας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπῆλθον ὑπὸ τοῦ Ἀνδρόνικου ἀπὸ Ἀδάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῇ μέχρι Κοτυαίου ἐν εὐτελεῖ ὑπόζυγι ὀχοῦμενος, καὶ πάσχων δεινῶς ἐκ κοιλιακοῦ νοσήματος, τὸ ὁποῖον λε-

γεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγουμένης αὐτοῦ δηλητηριάσεως. Ἡ κατὰστασις τοῦ ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἐμελλε νὰ ἀποθάνῃ μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁμως εἰς Κοτυάειον κατέφθασε διαταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς ματην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὅρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ νέμεσιν ἡ διαταχὴ ἐξετελέσθη, καὶ ἐξ τελέσθη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε ὁ ἐλεεινὸς νοσῶν ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀφοῦ προσετέθησαν καὶ αἱ δύο ἄλλαι αὐτοῦ πληγαί, κατήντησε πτώμα ἀληθές· καὶ οὕτως ἔχων δὲ ἐσύρθη ἀνηλεῶς μέχρι Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τηρήσας μέχρις ἐσχάτων ἀπτόητον φρόνημα, καὶ κηδευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας, ἥτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς εὐπρεπέστερα πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα.

Ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς τὸ κράτος ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ ἀνατολῶν ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἐκυφοροῦντο ἀπὸ δυσμῶν, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδῃ, τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὰ πράγματα ἡ μερίς τῶν Ψελλῶν, Δουκῶν καὶ συντροφίας, τοὺς ἀπηλπτιμένους ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, τὴν ἐπιτυχίαν ἣτις μέχρι τινὸς ἔσπεψε τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν γενομένων συνθηκῶν, καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀμοιβὴν ἣς ἠξιώθη ὁ ἀνὴρ, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐλεεινολογῶμεν τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ νὰ συγχινηθῶμεν ἐκ τῶν θλιβερῶν περιπετειῶν τῆς βασιλείας αὐτῆς, αἵτινες περὶ τὰ ἔσχατα ἀπέβησαν ὄντως τραγικαί. Ὅπόσον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περιστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησεν ὁ τοῦ Διογέους ἀνταγωνιστής. Καὶ αὐτὸς ἀπέβισε μετ' ὀλίγον, τῷ 1072, ἐκ θανάτου οὐχὶ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν Διογένης ἐξέπνευσεν ὡς ὁ ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἀλπ- Ἀρσλάν ὡς ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ἡγεμόνων. Ἀμα ἀπολύσας τὸν βασιλέα ἐτράπη κατὰ τοῦ καλῖφου, ἐταπείνωσεν αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, ἐπανάλαβε τὸν κατὰ τοῦ κράτους πόλεμον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ Διογέους, ὡς θέλει ἐξηγηθῇ μετ' οὐ πολὺ ἀκριθέστερον, ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ζήλω του νὰ καταναγκάσῃ διὰ πολλῆς βίας καὶ ἀγριότητος τοὺς χριστιανούς τῆς Γεωργίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ θρησκευματος τούτου, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ἐξερράγησαν ταραχαὶ εἰς Τουρκεστάν, ἡτοιμάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιθεωρήσει τὸν στρατὸν

αὐτοῦ συγκείμενον ἐκ 200,000 ἵππέων, καὶ εἶχεν ἀναγορεύσει ἐν μέσῳ λαμπρῶν πανηγύρεων διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαλεκ-σάχ, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν τῇ Γεωργίᾳ πολέμου, ὅτε αἴφνης εἰς τῶν αἰχμαλώτων ὃν ἤλεγξε διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς εἶχεν ὑπερασπίσει ἑαυτὸν, καὶ ὃν ἠθέλησεν ἰδίᾳ χειρὶ νὰ τιμωρήσῃ δεινῶς, ἐξαγαγὼν ξίφος κεκυρμμένον ἐτραυμάτισε τὸν σουλτάνον θανασίμως. Τότε ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἀποθνήσκων ὡμολόγησεν ὅτι παρεβίασε τὴν ὀφειλομένην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ταπεινώσιν· ὅτι ὑπέλαθεν ἑαυτὸν ὡς τὸν μέγιστον κυριάρχην καὶ ὡς ἀνώτερον πάσης προσβολῆς· ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς κατεκρῆμνισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου καὶ ἀπέδειξεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀσθένειαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὅτι διὰ ταῦτα πάντα καθικετεύει τὸν Ὑψίστον νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά του καὶ νὰ τῷ ἐπιδαψιλεύσῃ τὴν ἑαυτοῦ χάριν. Ἐτάφη δὲ εἰς τὴν πόλιν Μερῶ καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή· « Ὑμεῖς πάντες ὅσοι εἶδατε τὴν μέχρις οὐρανῶν μετεωρισθεῖσαν μεγαλειότητα τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἔλθετε εἰς Μερῶ καὶ ἰδέτε αὐτὴν εἰς κόνιν μεταβληθεῖσαν. » Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης δὲν ἔδειξε κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας αἰσθήματα ὀλιγώτερον εὐγενῆ· ἀλλὰ περὶ μὲν τὸν ἕνα τῶν νεκρῶν τούτων ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τὸν ἕτερον κατήρχοντο αἱ σικαὶ τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ δύναμις ὕλική καὶ ἡθικὴ ἀκατάσχετος ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ πολλῶν μὲν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἵππέων, συμπεπηγμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος καὶ συμφέροντος, ὑπὸ διαδόχου δὲ τῆς ἀρχῆς ἀξίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἔτι ἀξιώτερου βεζύρου Νεζάμ-έλ-Μούλκ· ἐδῶ ὕλική καὶ ἡθικὴ παραλυσία οἰκτρὰ ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ στρατοῦ μὲν συγκειμένου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ κακῶς συντηρουμένου, ὑπὸ ἡγεμόνος δὲ ἀθλίου, τοῦ Μιχαήλ Ζ', καὶ τοῦ ἔτι ἀθλιωτέρου διδασκάλου καὶ συμβούλου Ψέλλου, ὅστις δὲν ἡσχύνθη νὰ καυχηθῇ ἐν τισι τῶν ἰδίων συγγραμμάτων, ὅτι εἶπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνδρὸς, ἐξ οὗ ἐν τούτοις καὶ μόνου ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κοινὴ σωτηρία.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ θλιβερά τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἀποτελέσματα. Ὁ Σκυλίτσης λέγει ῥητῶς καὶ ἐπανειλημμένως, ὅτι ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων κατέστησε τὸν Μιχαήλ Ζ' ἀπρόσᾶπαν ἔργον ἀδέξιον καὶ ἄπρακτον, καὶ ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος, ἐν μέσῳ τῶν κρι-

σιμωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ἱάμβους καὶ ἀναπαιστούς, ἀμαθέστατος μὲν ὢν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ὁ Ψελλὸς ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων, ἀνέλαβε τοῦλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφίᾳ τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκείνος ἀνὴρ ἐνόμιζε φαίνεται εἰλικρινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἡσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερόν τι, ἀφίνων τὸν Μιχαήλ Ζ', τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγούς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λαγοθέτην τὸν εὐνοῦχον Νικηφόρον, ὅστις διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρός του Κωνσταντίνου, καὶ ἔπειτα δούξ Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῇ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ ῥαδιουργίαις καὶ δωροδοκίαις. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠνομάζετο συνηθέστερον Νικηφορίτης, δὲν μετέβαλε φύσιν, ἀλλ' ἠϋξῆσε τὰς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδοθέντος εἰς τὴν διάθεσίν του· ἐσυκοφάντησε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὅπως οὖν ἔμπειρον ἄνθρωπον ὅστις ἐσώζετο ἔτι τυχὸν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ γενόμενος οὕτω ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλέως, ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἀχανῆ, δημεύων, ἀπαιτῶν ἀχρεώστητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐσφετερίσθη ἀναφανδὸν τὸ μονοπώλιον ὅλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἐν χρυσοῦν τὸ μόδιον ἦτοι τὸ κοιλόν) ἀλλ' ὑπεξήρει προέτι τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐπεκλήθη ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν *Παραπινάκιος*· καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προέκυψεν ἐκ τούτου ἐνδεia τροφῶν, ὥστε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς μέγας. Ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργήσας τὸ μονοπώλιον, εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σίτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Νικηφορίτην, ὅστις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προσεπῆλθεν ἕτερον δεινὸν φοβερώτερον, λοιμός. Ἄλλ'

ὁ Νικηφερίτης ἐξηκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφορὰν, καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπεζέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σηκῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερὰ τούτων κειμήλια καὶ ἐπιπλα.

Οὕτως ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῶ οἱ Τούρκοι, ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένοους ἀνατραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν ὡς προείπομεν ἐνέβαλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰσώρμησαν πολυάριθμοι, κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σποραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέγα σελδζουικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ παρακμάζῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκσάχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἰδρύσας πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμάν Α' εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ ᾔηται ἄνθρωπος ἰκανώτατος, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξιόλογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος προσεπιμαρτυρεῖ, ἂν ἦτο χρεῖα νέας μαρτυρίας, τὴν ἀθλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἀδελφὸς τοῦ Μανουήλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρων Ῥουσελίου, ἡττᾶται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καίσαρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας· ἀλλ' αὐτὸς ἐπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προσβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ῥουσελίου, ὅστις συνεπαγόμενος αὐτὸν σιδηροδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει, πολλὰ πράττων κακά. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ῥουσέλιος βλέπων ἑαυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τοσαύτην πολεμίων πληθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καῖσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι, οὔτινες προθύμως ἐννοεῖται παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὡς συντελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, κατατροποῦσι τὸν τε καῖσαρα καὶ τὸν Ῥουσέλιον. Καὶ ἄμφότεροι μὲν μετ' ὀλίγον ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ, ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὁ Ῥουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικός· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπτεύων τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν, δὲν ἐπέστρεφεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀφοῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιεβλήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ'

οὐ πολὺ μάλιστα αὐθις προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ 'Ρουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανάλαβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα ὅμως συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἣτις δὲν τοὺς ἡμπόδισε νὰ τὸν συλλαβῶσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσιμος. Ὁ Σκυλίτσης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ 'Ρουσελίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν· «ἀπατᾶν γὰρ 'Ρωμαίους ἐνωμότως παρὰ τοῖς Τούρκοις ὄρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέτητος.» ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ "Αλπ-'Αρσλάν καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνδόξων ἀνδρῶν, δὲν εἶχον ῥίψαι βιζαντίας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

Ἐνῶ δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνώσα τὰ πράγματα πολιτικῇ μερί, κατ' ἀρχὰς μὲν ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινῇ ὡς αὐτῶς πραγμάτων ἀναστάτῳσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφορίτση, ἐπανεστήσαν αὐθις, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαήλ Δ', 1010, εἶχον ἐξεγερθῆ ἔνεκα τῶν καταπίσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἐλαβον δὲ συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνακτήσει τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερόν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλὴς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἡττήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὁποῖον, συναγωνισθέντα ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ 'Ρωμανοῦ Διογένηος, εἶχον φαίνεται πρότερον ὑπόπτως οἱ περὶ τὸν Μιχαήλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοὺς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καὶ κατετρόπωσε τοὺς τε Χρωδάτους ἐπιχειρήσαντας ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομὰς, καὶ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Βάριος, εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὅμως κατηνύασθη ἡ θύελλα αὕτη τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξεργράγη ἄλλη εἰς τὰς βορειοανατολικωτέρας. Ὁ δούξ τῶν παριστρίων

Νέστωρ, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαιτῶν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφορίτῃ· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παρὰκειμένων χωρῶν τῆς Βουλγαρίας, ἔχων συμπράκτορας εἰς τοῦτο τοὺς Πετсенέγους. Ὡς ἂν μὴ ἤρκουν δὲ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερίς ἀπεφάσισε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας· καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τὸν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον, ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὐρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἕξ περίπου ἐνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατὸν, καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ σептмвριον καὶ ὀκτώβριον τοῦ 1077, δύο ἐξερράγησαν συγχρόνως σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Οἱ μὲν περὶ τὸν Βρυέννιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Δυρραχίῳ ὅπου ἔδρευε, καὶ ἐκείθεν ὁρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοί, οἱ Συναδηνοί, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 ὀκτωβρίου τὸν μεταξὺ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἔλκοντα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Φωκάδων καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυεννίου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλείοτερον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἕνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, ὁ Νικηφορίτης ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προσφκειώθη διὰ μεγαλητέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους, καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς πρωτεύουσας. Ὅθεν ἅμα πλησίασας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐγκαταλειφθεὶς σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἀπέθετο τὴν ἀρχήν, καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικόν

σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναιμωτὶ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα.

Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πενήκοντα ἔτη. Ἐκδοτος εἰς πολλὴν βίου τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν, ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καίτοι γέρων ἤδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ σταδιοδρομίαν ἐν ἣ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτάτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἰς τῶν ἐγκρίτων στρατηγῶν τοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνείδησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐσκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὴν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἔτι Μιχαήλ Ζ'. Αἱ δύο αὗται κυριαί, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερά τῆς ἄλλης, ἐφάνησαν ἀμφοτέραι πρόθυμοι νὰ ἀναβῶσιν αὖθις τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἔστω καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ αὐτῶν ἤρμοζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμᾶς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνεζεύχθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτης ἐτέθη ἐκποδῶν, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ διοίκησις περιῆλθεν εἰς δύο ὑπηρετάς τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαῦους τὴν καταγωγὴν, Βορίλον καὶ Γερμανόν, τῶν ὁποίων ἡ πλεονεξία καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρώην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐπροσιμιάζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βρυένιος ἤρχεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμάν Α', ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμέναι. Ὡς τε τὸ κράτος τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας ἔτι, ὅτε εἶχεν ἀναγορευθῇ ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, ἀπετέλει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ

Ἰστρου μέχρι Ταινάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἥδη εἶχε κατεκερματισθῇ εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὑπεῖκον εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Ἀλλ' ὅσον ὀλεθρία καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ἡ καταστροφή τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μακράν. Οἱ ὑλικοὶ αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι θαυμάσιοι καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλλει ἀπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφελῇ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος οὗτος ἡδύνατο νὰ προκύψῃ καὶ προέκυψε τῷ ὄντι ἐξ ἐνὸς τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἰκῶν, ἐν αἷς εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡϋθανε καὶ ἐπρόκοπτεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προωρισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δεῦτερος ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἣτις ἐμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας βασιλεύσαντος Ἰσαακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱός, ὁ Μανουὴλ, ὃν ὁ Ῥωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψῃ τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ῥωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπὸ τῆς ἀσθενείας ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ὁ Ἰσαάκιος, ἐξαπεσταλὴν, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ' κατὰ τῶν Τούρκων, λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς ἣν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δουξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἄνθρωπος λόγου ἄξιος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποῦ καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχὴν. Ἐν ἔτει 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὡσαύτως παρακολουθήσει τὸν Ῥωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καί-

τοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθανόντος ὁμως τοῦ Μανουὴλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ παρκαμυθήσῃ τὴν μητέρα των τοσοῦτον δεινὸν παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ 'Αλέξιος σταλεῖς ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ' ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικρὰν Ἀσίαν, κατῴρωθεωσεν νὰ παρκαλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὸν Ρουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἐνὸς τῶν ἐπικινδυνωτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν. ἄλλο τι ὁμως λόγου ἄξιον τότε δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπολιόρχησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ 'Αλέξιος Κομνηνὸς ἐπιχειρήσας ἐξοδόν, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν ὅτε πλησιάσαντος ἐξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἤρχισαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὁπαδοί, ὁ 'Αλέξιος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Μιχαὴλ Ζ' νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν ὅτι προτιμᾷ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὁ 'Αλέξιος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ νέου τούτου συναινέσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ 'Αλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς. ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν ὁπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς Δούκας, ἀπὸ τοῦδε, ἐπειδὴ οὗτοι παρητήθησαν, διαβεβαιοῖ αὐτὸν περὶ τῆς πίστεώς του.

Ὁ 'Αλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσαετής· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, εὐφημον ἤδη ἐκτῆσάτο ὄνομα· καὶ διετέλει περιβεβλημένος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὕπατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νοβελισσίμου· ὥστε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔχων ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοβερὸν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἠσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδείοτερον τοῦ 'Αλεξίου. Οὐδὲν ἤττον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἢ ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, ἔπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεύοντα, τρεῖς ἐπανειλημμένας πρεσβείας, προτείνων νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης, διορίσας τὸν 'Αλέξιον

Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ 'Αλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἦσαν ἀσθενῆ καὶ εὐάριθμα· διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς 'Ανατολῆς ἀπασχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυέννιου. Ὁ 'Αλέξιος ἐξεληθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαθε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμῆ τοὺς ἵππεῖς τοὺς καλουμένους μὲν πομπωδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὁμῶς ὄντας, προσέτι δὲ μικρόν τι ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καὶ τινας Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῶ ὁ Βρυέννιος ἀντιπαρετάσσετο ἔχων τὰ μακεδονικὰ καὶ θρακικὰ τάγματα, καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσενέγους. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἐμπειρὸς καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἦττον ὁ 'Αλέξιος παρασύρας τὸν ἀντίπαλον ἐντὸς χώρου στενοῦ, καὶ παρασκευάσας περὶ αὐτὸν ἐπιτηδεῖας ἐνέδρας, κατετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς ὃν προσήνεχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλανθρώπως· ἔπειτα ὁμῶς ἠναγκάσθη νὰ τὸν παραδῶσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅστις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ καταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐδέησε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡσαύτως, τὸν Βασιλάκιον, ὅστις συμπράττων τῷ Βρυέννιῳ καὶ ὁρμήσας ἐκ Δυρραχίου προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων καὶ Ἀρβανικῶν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἀναφέρων τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Βασιλάκιον ἐνίκησεν ὁ 'Αλέξιος περὶ Ἀξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπικεικῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὧν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Παρεδόθη ὁμῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν, ὅστις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε καθ' ὁδὸν ἐφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβόντες τὸν Βασιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, καθ' ὅς εἶχον διαταγὰς. Πάλιν δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1079, ὁ 'Αλέξιος ἐδάμασε τοὺς Πετσενέγους ἐπιχειρήσαντας νέας λεηλασίας εἰς Βουλγαρίαν.

'Αλλ' ἐνῶ ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς καθυπέτασεν οὕτω εἰς τὸν Βοτανειάτην ἅπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος, καὶ ἐγίνετο ἡδη σκέψις πῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ 'Ανατολῇ ὁσημέραι προαγόμενοι Τούρκοι, αἴφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐξερράγη θύελλα. Ὁ

Νικηφόρος Μελισσηνός, γαμβρὸς τοῦ 'Αλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τούτου Εὐδοκίᾳ, καὶ διαμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλα κτήματα, ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τῷ 1080, συμμαχήσας δὲ μετὰ τῶν Τούρκων καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπὶ τινά καιρὸν ἀναχαιτίζει αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ τοῦ Νικηφόρου Παλαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπέπρωτο βραδύτερον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπολέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αὐλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνακαλεῖται, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνός μένει ἤδη κύριος ἀνενόχλητος ἀξιολόγου μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας, συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐν τούτοις ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης διχοστασίας, ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν Κυζικον, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἑδρὰν αὐτῶν.

Καὶ ὥς ἂν μὴ ἤρουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυσηρέστησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Κομνηνοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμα καὶ ἠγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλὰ ἤξεύρομεν ἤδη ὅτι εἶχε παρ' ἑαυτῷ δύο Σλαῦους, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γερμανόν, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τὸν τε Ἰσαάκιον, καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμνηχανῶντο σκευωρίαν ἵνα παραγάγῃσι δυσπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος (διότι περὶ αὐτοῦ κυρίως προέκειτο) ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχε μυηθῇ ἐκ παιδῶν κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν λεπτοτέραν ἐκείνην τῆς πολιτικῆς ῥαδιοιουργίας τέχνην, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλου ἐτελειώθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Νοήσας ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα, ἅφ' ἐνὸς μὲν περιποιοῖτο ὅσον ἐνεστι τὸν βασιλέα, ἅφ' ἐτέρου δὲ κατῴρωσε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιλίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Καὶ μετ' οὐ πολὺ προσωκειώθη ἐνὶ μᾶλλον τὴν εὐνοίαν αὐτῆς διὰ τούτου ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενῇ του, Συναδηνόν, ἡ δὲ βασιλὶς ἐπόθει μᾶλλον φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαζομένην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομήν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ

τοῦτο ὑπὸ τῆς Μαρίας, ἑματαίου τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κατορθοῦσιν, ἀπεφάσισαν νὰ κατὰστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδὼν τοὺς Κομνηνοὺς, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὰ βασιλεία ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ δικαιολογούντες ἔπειτα τὰ γενόμενα διὰ ψευδοῦς τινος κατηγορίας. Εἶχον δὲ ἤδη ὀρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαιοώθησαν τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς τοῦ 1087, παρὰ τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρασκευαζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἰκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἀμέσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίως μεθ' ἑαυτῶν τὸν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν καὶ τὸν οὐδὲν ἥττον ἀρειμάνιον Οὐμπερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμαννοῦ Ῥοβέρτου, καὶ τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἐξῆλθον πολλὰ πρῶτὶ τῆς μετὰ τὴν κυριακὴν δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμπερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλος τις Λογγιβαρδόπουλος, οὐ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἤξεύρομεν, οἱ πρῶτοι ὁποῦλοι οὕς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχύτης δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλὴν, ἐνήργησε τὰ δέοντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κωνσταντινουπολίτας νὰ ποιήσωσιν ἁμαρτίον τι, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω, κατὰ Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν. «Τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χρεῖς Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ', εἶπα κελῶς γεράκιν μου.» ὃ ἐστὶ τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, εὐγὲ σου Ἀλέξιε, ἐνόητες τί σὲ ἐτοίμαζον, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ' ἐσώθης ὡς ἱεράξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοῦλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα Κομνηνὴ, ἣτις ἰστόρησε τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον «Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν ὁδηγός, διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς

ὕπώπτευσαν ὅτι ὁ 'Αλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης, καὶ ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ 'Αλεξιάς εἶναι ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοούμεν, ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἁξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ τῶν γεγονότων ἐκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. 'Αλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινὰ πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἄννης. Τὴν μὲν ὀλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ τοῦ Βοτανειάτου ἐπιρροὴν τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέρει ἤδη καὶ ὁ Σκυλίτσης αὐτός, τὸ δὲ πρὸ μικροῦ παρατεθὲν δημῶδες ἁσματίον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατήσασαν πεποίθησιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ 'Αλεξίου ἐπιβουλῆς. Ὅπως δὴποτε ὁ 'Αλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς Θράκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον εἶχε συγκροτηθῇ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ ὁποῖου ὁ 'Αλέξιος εἶχε νυμφευθῇ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅστις εἰ καὶ ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἔγινε λόγος περὶ ἀναγορεύσεως νέου βασιλείως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῇ τοῦ Ἰσακίου ὁ 'Αλέξιος. Ὁ Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην πέμπτην διὰ συνεννόσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἐν τούτους ὁ στρατὸς τοῦ Κομνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσκορπίσθη τῇδε κἀκέῃσε, ὁ Βοτανειάτης ἠδύνετο διὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτὸν, νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του μείναντα ἐπὶ τινὰ χρόνον μεμονωμένον μετὰ ὀλίγων ἁξιοματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις διετέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡσαύτως, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. 'Αλλ' ὁ γέρων βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἐτέρου ἀντιπάλου, τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἠδυνήθη, οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, ἀπελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν 'Αλέξιον. Ἀνέθηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολό-

γον, ὅςτις προσελθὼν τῷ ἄντι βασιλεὺς προτείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν, καὶ μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ φιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφημίαν, καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατριβὴν. Ὁ Ἀλέξιος ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὰ προτεινόμενα· ἀλλ' ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας «συμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον, (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρὶ) συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τὰρὰ δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλέα, εἰμὴ νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του.» Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῇ μετὰ τοῦ ἐτοίμου πρὸς πόλεμον βασιλικῷ στρατοῦ, ἀλλὰ ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηνύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.

Τοιοιουτρόπως ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοὶ οἴκοι συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανειατῶν· ὥστε ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νέα τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις συνεχωνεύθη ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῆς μεσαιωνικῆς, καὶ ἔπαυσε ταράττουσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐθένησε νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρὸς τοῦ Μελισσηνός, ἀναγορευθεὶς ὡς αὐτῶς αὐτοκράτωρ, ἵστατο ἐν Χρυσοπόλει· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφός Ἰσαάκιος εἶχε μὲν παραχωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα, ἀλλ' ἐδίκαιούτο νὰ λάβῃ ἐξαιρέτόν τινα ἐν τῇ πο-

λιτεῖα τάξιν. Πλὴν τούτου, ὁ Ἰωάννης Δούκας, καὶ ὡς πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολὴν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ παραμεληθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως· ἡ δὲ Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ κληαιρεθέντος Βοτανειάτου, ἐπεριδομένη εἰς τε τὴν προστασίαν ἣν προσφάτως ἔτι εἶχεν ἀπονείμει τοῖς Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ Ἀλεξίῳ, καὶ εἰς τὸ θαυμάσιον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μείζονας πάντων ἀξιώσεις. Ὅπόση ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ὁ Ἀλέξιος, καὶ τοι ἦτο τοσοῦτον νέος, ἐνέπνεεν ἡδὴ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ὠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκάς, εἰς τὴν διαλύσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνονται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῇ, ἵνα εἰμπορέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπάστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἐτι πρὶν ἢ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάθει παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ μὴ ἀποδεχθεὶς, καὶ εὐλόγως, τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμὸν, ὑπέσχετο τὸ πολὺ νὰ ἀπονεύμῃ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πρωτεύουσας τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκείνον· ἐτήρησε δὲ ἡδὴ τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνὸς, νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τι πλειότερον, ἠρκέσθη εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἐνῷ πρότερον ὁ καίσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα τοῦ κράτους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἐπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένευε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἐπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνὸς ὅστις εἶχεν ἡδὴ ὑποταχθῇ, ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῇ τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερεν. Ἴσως ἤλπισεν ὅτι καὶ ἄνευ ἀξιώματός τινος θέλει διατηρήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιροὴν αὐτοῦ. Τῷ ὄντι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται, παραχωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν Ἀννα Δαλασσηνὴ, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ συνέσει καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης, τὴν ἐγγόννην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποῖου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις τινὲς ὑποδείξασαι κατ'

ἀρχὰς ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάθετος νὰ διαζευχθῇ ἀπὸ αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὕτη μόλις πεντεκαίδεκάτης οὔσα, δὲν εἶχεν ἔτι τεκνοποιήσει. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἄμα εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἔχειρίτισε μετὰ τῶν ναυτικῶν τὸ πρῶτον ὡς βασιλέα τὸν Ἀλέξιον, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν Εἰρήνην ὡς βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνοὺς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταξαν νὰ μὴ συνάπτηται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης. Ἀφ' ἐτέρου ἡ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολούθει διατρίβουσα ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεψιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται, διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Καὶ ἄληθῶς ὅτε ἐστέφθη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέφθη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῇ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Ζ', ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ' δὲν εἶχε διατεθῇ περὶ τὰ ἔσχατα φιλικῶς πρὸς τὸν θεῖόν του τοῦτον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Βοτανειάτην, πρὸς ὃν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἀπλῇ κηδεστεία, ἐνῶ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ δραστηριότητος παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχει, κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῇ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὁμοῦ παρέχων τελευταῖόν τι δεῖγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψίος του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκεῖνον ὡς συμβασιλέα καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπείσθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἄρραβωνισθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ροβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκπτώσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' πατρός τοῦ Κωνσταντίνου, ἠπέλπει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου πκλινόρθωσιν τοῦ συμπενθήρου τούτου. Ἡ ἐλπὶς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβῇ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου. Ἀφ' ἐτέρου

ὁμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Ῥοβέρτου, ἡρραβωνίσθη τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἀπέθανε πρωΐμως. Ὁ δὲ Ἀλέξιος, ἐξακολουθῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγενικῶν πραγμάτων, ἐπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένειμεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίᾳ, τὸ δὲ τοῦ πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἀδελφόν του Ἀδριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Νικηφόρον, ὃν ἀνηγόρευσε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, ἦτοι μέγαν ναύαρχον, καὶ εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡσαύτως τὴν τοῦ σεβαστοῦ προσηγορίαν, ἣτις ἄλλοτε ἦτο πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῃ τῷ βασιλεῖ προσήκουσα, ἥδη δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἂν προσετέθησαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματα, ἀφ' ἑτέρου ὅπως ἐξέλιπεν ἔκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίου.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυσκολίας ἀπῆντησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμπερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυσοικονόμητα ἦσαν τὰ δημόσια πράγματα, τὰ ὅποια εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐφαίνοντο ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀλώσεως τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικαίας, προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ οὐ μόνον ἀδιακόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε παραλυσίαν ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἡ αὕτῃ δὲ παραλυσία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἐπαναστάτεως τῶν Βουλγάρων, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων, τῶν Χρωδάτων, τῶν Νορμαννῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου κινήματος τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευούσης εἶχον ἀγανακτήσει ὡς ἐκ τούτου δεινῶς· καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐκείνας, ἠναγκάσθη, πρὸς ἐξοχώσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, νὰ ὑποβάλλῃ ἐαυτὸν καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν εἰς θρησκευτικὰ ἐ-

πιτίμια, ἤτοι τεσσαρακονθήμερον νηστείαν καὶ χαμευνίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετανόιας δείγματα. Μηδὲ νομίση τις ὅτι ἡ ἀκόλαστος ἐκείνη στρατιὰ ἦτο τοῦλάχιστον πολυάριθμος. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφουσα τὴν ἀθλιότητα εἰς τὴν περιῆλθε τὸ κράτος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, βεβαίῳ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις συνίστατο εἰς 300 στρατιώτας ἰθαγενεῖς, καὶ τούτους ἀναλκιδας καὶ ἀπειροπολέμους, καὶ εἰς εὐαριθμήτους τινὰς ξενικοὺς μισθοφόρους. Προςτίθῃσι δὲ ὅτι τὰ βασιλικά ταμεῖα οὐδὲν εἶχον λόγου ἄξιον περίσσευμα.

Οὐδὲν ἦττον ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀνέδειξεν ἐκ παίδων οὕτως εἰπεῖν πολλὴν στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, ἡδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ σπουδαίαν τινὰ παρ' αὐτοῦ τῶν πραγμάτων βελτίωσιν. Ἐσωτερικὸς ἀντίπαλος οὐδεὶς ἤδη ἀντιπαρίστατο. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡδύνατο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόμαχος. Οἱ χρηματικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πόροι ἦσαν ἐπίσης θαυσιεῖς, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον. Ἄν ὑπῆρχε λοιπὸν καιρὸς νὰ τακτοποιηθῇ δεόντως ἡ διοίκησις, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤθελε στερηθῇ οὔτε χρημάτων οὔτε ἀνδρῶν, καὶ οὕτω παρασκευασθεὶς ἤθελε πιθανώτατα κατορθώσῃ νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σύνορα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἀνελάμβανε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἐλάμβανε συγχρόνως τὴν ἀγγελίαν ὅτι νέος καὶ πολὺ φοβερώτερος πολέμιος, ὁ Νορμαννὸς Ῥοβέρτος Γυσκαρδὸς, ἦτο ἐτοιμὸς νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἴνα ἐκτιμήσωμεν τὴν σπουδαίότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ Ῥοβέρτου, ἥτις δὲν ὑπῆρξε γεγονὸς μεμονωμένον, ἀλλὰ στενωῶς συνεδέετο μεθ' ὅλων τῶν ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Γνωρίζομεν ὅτι πρὸ αἰώνων ἐσωρεύοντο ποικίλαι ἀφορμαὶ ἀντιπαθειῶν, διενέξεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὅστις ἔσωζε πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ κυβερνητικῆς εὐρυθμίας, δὲν ἡδύνατο νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἡ ἀπαιδευσίς καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ

μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατάλυσιν τοῦ αὐτόθι ῥωμαϊκοῦ κράτους, παρεσκευάζε τὴν διάπλασιν πολιτισμοῦ νέου πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Ἀνατολὴ ὤφειλε νὰ συμβιβασθῇ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Πάλιν δὲ τὰ νεαρὰ ἐκεῖνα γερμανικὰ φύλα ὑπὸ τοσοῦτου οἰστροηλατοῦντο μαχίμου ὀργασμοῦ, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην κοινωνίαν, ἐν ᾗ, ὡς μὴ ὤφελε, τὸ πολεμικὸν πνεῦμα ἡλαττοῦτο ὁσημέραι καὶ ἐμαραίνεται. Ἐντούτοις ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἀντίθεσις δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγῃ σπουδαίαν ῥῆξιν ἐὰν δὲν προσετίθεντο εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀφορμαὶ διενέξεων. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τινος νὰ προαισθάνηται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ ὅπως οὖν τὰς ἰσχυρὰς ἀλλὰ διεσπασμένας ὅλως πρότερον δυνάμεις αὐτοῦ, ἠνώρθωσε διὰ τοῦ τότε δαιμονίου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὴν πρὸ 350 περίπου ἐνιαυτῶν ὅλως ἐκλιποῦσαν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δ' ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἣτις ἤξιον ἑαυτὴν πάντοτε μόνην κληρονόμον τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς, δὲν ἐπέιθετο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν ἐκείνην δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὑπὸ ἄλλοτριῶν φυλῶν ἀνιδρυθεῖσαν. Ἐντεῦθεν προέκυψαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐχθροπραξίαι τινὲς μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται περιωρίζοντο εἰς τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν μεθόρια, διότι ἐκάτερα, ἀπασχολουμένη εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐξωτερικῶν πολεμίων, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα κρίσιμον καὶ ὀριστικόν. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαγάγῃ ἡ θρησκευτικὴ διένεξις. Ἐξεθέσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τὰς ποικίλας τῆς διενέξεως ταύτης περιπετείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤξιον νὰ σφετερισθῇ κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ σὺμπαντος τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώριζον μὲν προθύμως τὰ πρωτεῖα τοῦ ἱεράρχου τῆς δύσεως, ἀλλὰ δὲν ἐπέιθοντο, καὶ εὐλόγως, νὰ ἐνιδρύσων ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον οὐδένα, δεσπότην ἀπόλυτον καὶ αὐτογνώμονα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ πάπας προσέβαλε τοσοῦτον ἀποτόμως τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὥστε ὁ πατριάρχης Φώτιος, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀνακηρύξῃ ἐπὶ συνόδου

ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς δύσεως παρεβίασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικόν, τὸ κυβερνητικόν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία, ἀπεδείχθη ἀριθύνως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιῆλθον αὐταὶ αὐθις εἰς εἰρηνικὰς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ πραγματά δὲν εἶχον εἰσέτι ὥριμάσει τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίαις. Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανελήφθη, καὶ εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔνοχον μυρίων αἰρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῇ ὁ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου τυγκρούσεως καιρὸς, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἀπλὴ πρόφασις, ἐπανῆλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἐτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Γ', ἃν καὶ ἄδῃλον τί ἔπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίνου Γ' τοῦ Λειχοῦδῃ (1059—1063) καὶ Ἰωάννου Η' τοῦ Ξιφιλίνου (1064—1075) αἱ σχέσεις ἀναφαίνονται αὐθις φιλικαί. Ὁ παπας Ἀλέξανδρος Β' (1061—1073) μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπαυσεν, ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιάριον, τὸν εὐλαβῇ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον, τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς τὸν Ὑψιστον δεήσεις ἴσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ' ἀπὸ δεινοῦ νοσήματος· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Μόντε-Κασίνου, ἐπεκαλέσατο τὰς εὐχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλείου, καὶ ὥρισε διὰ χρυσοβούλλου ὅτι θέλουσι πέμποντα κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἡρραβῶνισε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκαρδου Ἐλένης, καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπάνδρευσε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιάν· διότι οἱ μικτοὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διαδόχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Β'

τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ' (1073—1085), περιῆλθον κατ' ἀρχάς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα πρέσβεις, ὃ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν τὸν πατριάρχην Ἐνετίας Δομίνικον μετὰ ἐπιστολῆς ἐκδηλοῦσης τὴν ζωηρὰν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἀπανταχοῦ γῆς εὐχὴν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐμμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκεσθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ ῥέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ', τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ' καθρέθη ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκήδετο περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπάθη μόνη δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν προσιώνιον ταύτῃν ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφελῇθῃ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν τῶντι ἐπιτήδεια ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τούτῳ.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελδζουκίδαι, οἵτινες περιεποίησαν ἐπὶ τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν τῆς ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἦδὼν ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσάχ περιέπεσεν εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα, οὐ μόνον κατεκερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ιδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρχων, ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ κυνηγεία πολὺ μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ γυναικειᾶς τινὸς βραδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζύρην Νεζάμ. ἐλ Μούλκ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτούς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενὴ του Σολιμάν, καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκυβερνᾶτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἦττον ὁ Τουτούς ᾔθελε δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ διὰ τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίου πολέμου τῶν

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Δ΄.) 72

μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν, καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζίτζε, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου τῶν αὐτόθι ἀρχόντων Φατιμιδῶν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μαλεκσάχ εἶτε ὑπέικων εἰς τὴν ἀνάγκην, εἶτε θέλων νὰ μετριάσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλέπ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γενναῖον καὶ ἅμα ἄγριον Ἀκζογκὸρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Βαγὶ Σεϊάν. Πλὴν τούτου ἐδόθησαν μικραὶ τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἶκον τῶν Ὁκαϊλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὀρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἤρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου κειμένης Ἑδέσσης, καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη. Πᾶσα ὅμως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβαλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὐταὶ μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμιξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς, ἐπήγαγον συμφορὰς δεινотάτας εἰς τε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους, ὅσοι προσήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τούρκοι ἰδίως ἐλήστευον καὶ ἐφόνευον ἀνηλεῶς, εἰσέρχοντο κραυγάζοντες καὶ μαινόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς τελουμένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιύβριζον καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ἧ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἥδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παροργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ ὀρμήσωσιν εἰς ἐκδίκησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰώνων διεξαγομένη πάλῃ τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν Ἀράβων οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἐκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσιν τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τοῦ Σωτῆρος, ὥστε ἤρχισε νὰ λογίζεται ὡς κοινὴς τῆς χριστιανωσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἀγὼν καὶ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ αὐτῆς τῆς Γερμανίας συμμεπέσχον τῶν ἄθλων τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Ναυάρρας καὶ τῆς Ἀραγωνίας. Τὰ δὲ περὶ τῶν κατορθωμάτων

αὐτῶν ἡρωϊκὰ ἔσματα ἐξήπτον ἔτι μᾶλλον τὸ κοινὸν φρόνημα. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολλοὶ εἶχον συμβῆ πρὸ καιροῦ ἀνωμαλίας ὡς ἐκ τῶν ὁποίων πολυάριθμοι τῶν χωρῶν τούτων ἱππῶται εἴτε ἀμαρτήσαντες ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξιλεωθῶσιν εἰμὴ δι' ἱεροῦ τινος ἀγῶνος, εἴτε μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡσυχίας ἀπρακτοῦντες ἐπεζήτουν ἀφορμὴν νέων ἐχθροπραξιῶν. Καὶ ἐνῷ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ δύσει, ἡ ἀκολασία ἦν εἰδόμεν ἐπικρατήσασαν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν, ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκάθητο ἄνδρες χρηστότεροι, καὶ ἤδη προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα ὁ ἐνάρετος καὶ μεγαλοφυῆς Γρηγόριος Ζ΄. Ὁ δημιουργὸς οὗτος τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ὅστις κύριον μὲν σκοπὸν συνέλαβε νὰ καθυπαγάγῃ καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἐλησμόνει δὲ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἀπεδέχετο, ἐνόησεν ἀμέσως ὅπως αἱ περιστάσεις ἦσαν πρόσφοροι ἵνα μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ ἀρχαῖαι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἀπαιτήσεις. Ἡ ἰδέα γενικῆς τινος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐπιστρατείας πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἀγίου τάφου ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν μωαμεθανῶν δὲν ἦτο νέα. Ἐπὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὁ πάπας Σέργιος Δ' ἀπηύθυνε περὶ τούτου ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, τὸν κληρὸν καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ἀλλ' ἐν τῷ νῷ τοῦ Γρηγορίου Ζ' ἡ ἰδέα αὕτη συνεδυάσθη μετὰ πολὺ μειζόνων βουλευμάτων. Κατ' αὐτὸν ἐὰν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ὑπέκρινετο εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἐστράτευε τφόντι ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς ἀνατολῆς, ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνοι τοῦ γεγονότος ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἤθελε λάβει τὰξιν τιὰ ὑπερέχουσιν ὅλων τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν κυβερνῶμενοι λαοὶ ὑπ' ἐκείνου ἤθελον χειραγωγηθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ κίνημα, οἱ δὲ κοσμικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες ἤθελον παρασταθῇ ὡς ἀπλοὶ αὐτοῦ ὑποστράτηγοι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ λάβῃ ποικίλας ἀφορμὰς διενέξεως πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' κάλλιστα εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος τοῦτο, εἶχε τὴν προαίσθησιν ὅτι τὸ μελετώμενον ἐπιχειρήμα ἡδύνατο νὰ συνε-

παγάγη τὸν θρίαμβον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δαιμόνιος οὗτος νοῦς δὲν ἐμελλε μὲν νὰ ἴδῃ πραγματούμενα ἅπαντα τὰ κολοσσιαῖα αὐτοῦ σχέδια. Τὸ μέλλον μόνον ἐπέπρωτο νὰ μαρτυρήσῃ ὅποσον ὀρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ αὐτῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἀλλ' ἐτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προανακρούσματα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σταυροφοριῶν.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμαννῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησαν ὡς μισθοφόροι τοῖς αὐτόθι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένοις ἄρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ωραίας ταύτης χώρας, ὠφελήθεντες ἅμα μὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς ἃς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πενήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοὶ οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἐμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπραΰνῃσι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὁποῖα παραδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα Γουλιέλμον, τὸν ἐπικληθέντα Κατακτητὴν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἑτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τοσούτου χρόνου προπαρασκευαζομένης μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ῥήξεως ἥτις, ἂν ὅχι ἀμέσως, ἐμελλεν ὅμως, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγῃ τὴν χεῖρωσιν τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας καὶ ἐκκλησίας. Τῷ ὄντι τῷ 1057 ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ῥοβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἥτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ κατῴρθωσεν ἅσφακλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ῥοβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας, ὡς ἐξ ἴσου πολεμίους αὐτοῦ, ἐζήτησεν ἕτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ὅστις ἐχθρικῶς ὡσαύτως διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους

τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους, προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἡθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ῥοβέρτος, ἔνθεν μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ῥογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαιρεθέντων καὶ ἐξασθενησάντων μωχμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἔνθεν δὲ αὐτὸς κατέλυσεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἀρχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος ἀπάσης τῆς χώρας, μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, ἔρριπεν ἥδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἐπὶ τάδε τοῦ Ἀδρίου κτήσεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ῥοβέρτος παρεσκευάσει τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθῆν αὐτῷ ἑπώνυμιον. Ὅτε, τῷ 1071, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἀνατολῆς ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμανῶν κατὰκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῇ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ βλέποντες ὅποσον ἔλειπεν εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόρρω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντῖνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βοτανειάτης, καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ, κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνετο νὰ παραστῇ ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητῆς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενθέρου· ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχανήματι χαρακτηριστικώτατον τῶν τότε δημοσίων καὶ ιδιωτικῶν ἡθῶν.

Αἱ μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἡξέυρομεν, διακοπῇ· καὶ καθὼς πολλοὶ προσκυνηταὶ τῆς Δύσεως προσήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοί, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱερούς

τόπους. Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδαιοτάτους καὶ πιστοὺς ἀξιωματικοὺς, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὕρωσι μεταξὺ τῶν προσερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχόν τινα παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παραπινάκιον καὶ δυνάμενον ὥπωςδῆποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῶνόντι μετ' ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχόν, ὀνόματι Ῥαϊντορα, «ἄνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον,» ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημον, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καλῶς (διότι, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ) προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. Ὅθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ῥοβέρτον, καθ' ὃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὗρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς θυγατρὸς του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο περιορισμένο καὶ ἐλθόντα εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ῥοβέρτος, ὅστις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ἀξιωματικοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ῥοβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ περιβληθεὶς βασιλικὴν πομπήν, ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματουργῇ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αυτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ θαυμάτων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ σύζυγον, υἱόν, διάδῃμα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη· ὅτι τὸ ἐγκλημά του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κόρη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν υπεράσπισιν τοσοῦτον ἱερῶν δικαίων. Ἐφαίνετο δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἂφ' ἐτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ῥοβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδόμενας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἡγανάκτου ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἄλλ' ὁ πανοῦργος ἡγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνή, ἵνα εὐ-

δοκιμῇ μέχρι τέλους, εἶχε χρεῖαν νὰ ὑποστηρίχθῃ ὑπὸ δυνάμεων περ-
ζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυ-
νάμεων τούτων ἡττολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περιπτου-
ἐναιαυτῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁμοῦ δὲν ἡμέλησε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ
τούτῳ κατισχύουσι βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατώτεροι, ἀλλὰ
καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατώτεροι ἡσθάνθησαν αἰετοτε τὴν ἀνάγκην νὰ περι-
καλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἡθικῆς
τινος δυνάμεως. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ
ἐπιχειρήμα αὐτοῦ ἄξιων ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος
συμπενθέρου του συγχρόνως ἐνόμισε πρόσφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τῶν
εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς
Ῥώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ', ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἶκας τῆς δυτικῆς
ἐκκλησίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ
παντὸς τρόπου ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς.
Ἡδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἣν ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ πατριάρχου Ἐ-
νετίας Δομνίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα ὡς ἀρχιεράτευσεν, ὑπε-
μύνησκε τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ' ὁποῖων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ
τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἢ πάλαι ποτὲ ἐπικρατήσασα με-
ταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως ὁμοφροσύνη, καὶ ὁπόσων συμφορῶν παραίτιος ἀπέβη ἡ βρα-
δυτέρον μεταξύ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπειδὴ
ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἐλθῃ εἰς ἔργα, ἡζεύρων
ὅτι φιλοὶ λόγοι οὐδὲν ἡδύναντο νὰ ἐπαγάγῃσι σπουδαῖον ἀποτέλεσμα,
διότι οἵαδήποτε καὶ ἦν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ' εἰς
τὸ νὰ ἐνδώσῃ, ἡ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολεμιωτάτη πρὸς
πᾶσαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παραχώρησιν. Καὶ δὲν
ἐκήρυξε μὲν ἅμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον, ἀλλ' ὠφε-
λούμενος ἐκ τοῦ ὁσημέραι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν
πνευμάτων ἔνεκα τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν
καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ
τῶν μωαμεθανῶν ἀγῶνα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤθελε
λάβει ἀφορμὴν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας
τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυ-
κλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλῆρωμα, παρεσκεύασε τὰ πνεύματα
εἰς τὴν ἰδέαν γενικῆς τιнос κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἔ-

πειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκον Δ' ὅτι πλείονες τῶν 50,000 ἀνδρῶν εἶναι ἑτοιμοὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπας καὶ στρατηγός, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἑνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μετὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων.» Ἀνάλογα δὲ ἔγραφε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἑτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῆ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα, καὶ ἔκτοτε ὁ πάπας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μαχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐμπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἰφνης δὲν ἐξερρήγνυτο ἁγῶν φοβερὸς μετὰ τῶν ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ' ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγαλεπήβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὧσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθαρίσῃ μὲν τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοηθειῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένας τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος· ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαβωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ, ἴσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος Δ' ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας· καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρῶτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης

διὰ πανούργων παραχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἑρρίκον Δ' ὠφελοῦμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἑρρίκος Δ', ἐπειτα δὲ κατετροπώθη ὁ Γρηγόριος Ζ', ἀποθνῶν μακρὰν τῆς Ῥώμης ἐν Σαλέρνῳ τῷ 1085· ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διχδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε προτιμῆσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ' ἤξιεuren ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλλει γνώμην. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσει νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ', τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσιν, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἐκπτώτος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ῥοβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἰκτῶ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχχνοις, προέτρπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διέτασε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλευσῶσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ῥοβέρτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἁγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἀπεδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ῥαίκτορα ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρῶν βασιλέα Μιχαήλ. Ἀρά γε ἡπατήθη ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου, ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφεν ὅσα ἔγραφε; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων, ὅτι, κατὰ τινας τῶν συγχρόνων, καὶ αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ἐγένετο θῦμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας; ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι ἐπρέσβευον ἔκτοτε ὅτι παρεσκύασε τὴν φενακὴν ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγός του Γαῖτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχειρημα ἦτο ὅλως ἄδικον. Καὶ τῶντι, παρεκτός τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ῥοβέρτος δὲν ἦτο ἄθρωπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, ἵπῳ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔλαθεν, ὡς θέλομεν ἶδει, ἀποδείξεις περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαήλ εὐρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης δισταγμὸν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἐπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαήλ Ζ' διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευσῇ ἐκείνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τῶν νεωτέρων δὲν παρῆλθον ἐν σιγῇ τὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολιτείαν τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαρρήδην λέγουσιν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματος ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἀπατεῶνα, ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀπατεῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβὼ, ὅστις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φενακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου ὑπέθετε ὁ ἦθεν γνήσιον τὸν Μιχαήλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὅλην ἀλήθειαν, προσπαθὼν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρεῖαν τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἑρρίκον πάλην. Τούτου ὁμως θεέντος, ἵπῳ συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη καταπάτησις ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἐπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἦτο ἀνὴρ μεγα-

λοφῆς, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστός ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὅσάκις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῆτει, δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν. Οὐδὲ τολμῶμεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Δυστυχῶς, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ, παντοῦ καὶ πάντοτε, πολὺ ἀκριβεῖς τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ δύσει. Ἐκ τῆς διαγωγῆς ὅμως ἐκείνης τοῦ Γρηγορίου Ζ' δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προτείναν πολλοὶ εὐρωπαιοὶ ἱστορικοὶ, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱερούς ἅμα καὶ ἡρωϊκοὺς, ἐνῶ ἐξεναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμούντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἤξιούντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἐπίσης ἐνδοξον τό τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος τὸ ὁποῖον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοὶ, δὲν ἐπικυροῦται βεβαίως ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετάς, τὴν γενναιοφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀπηλλαγμένα τῶν κακιῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχιμον πνεῦμα, τῆς πλεονεξίας, τῆς βίας, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθριαμβεύσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς παρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἡ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον, εὐρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνειδήσις τοῦ δικαίου καὶ ἡ πόθος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδείξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους ἀγῶνας ὅσους ἠγωνίσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα εἰς τοῦ ὀπρίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα.

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας δραστηριότητος ὁ Ροβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους, στρατὸν 30,000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸ κράτιστον ἀποτελοῦν 1,300 Νορμαννοὶ ἵππεῖς· προσέτι καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα πχρέσχον οἱ πολεμίως πρὸς τοὺς ἡμετέρους διακείμενοι Δαλμάται. Διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέτῃ νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυρραχίον, μεταβαλὼν τὸ προηγούμενον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Νικόπολιν, διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου τούτου πλοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνετο νὰ ὁρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχανήμα ἵνα ἀσφαλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξαμένην ἔριν, ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, νὰ ὑποθάψῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐχάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἓνα τῶν παρ' ἐκυτῷ μεγιστάνων ὀνομαζόμενον Ῥαοῦλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκοφόρον, δι' ἣν ἔφερε λυκὴν ἐπὶ τῆς πανοπτίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως. ὁληθῶς δὲ ἔνθα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον, καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὁμως καθ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσεν νὰ ἰδῇ ἀνατρεπόμενον ὑλόκληρον τὸ μηχανήμα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν ἄπρακτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάρρυνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ῥαοῦλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπανοδὸν του, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα εἶναι ὑποκριτὴς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅπως δὲ πλάσμα τὸ κατ' αὐτὸν, διότι αὐτὸς, ὁ Ῥαοῦλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φαιὸν ἐνδεδυμένον τριβώνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προέθετο δὲ ὅτι ἐπανερχόμενος ἤκουσε καθ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἐξωσιν τοῦ Βοτανειάτου καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόμενιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμβασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ', τὸν μέλλοντα γαμβρὸν τοῦ Ροβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ· ὅτι ἱκανοποιήθη οὕτως ἀποχρώντως ἡ φιλοτιμία τοῦ ἡγεμό-

νος τῶν Νορμαννῶν, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου διαπραχθέντων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας παρὰ τοῦ Ῥαοῦλ, παρωργίσθη τοσοῦτον, ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτὸν, ἀπειλήσας ἐτι δεινότερα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥαοῦλ Ῥογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἡμετέρους· διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὠμονόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρώχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων. Κωμικώτατος δὲ ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ὅστις ἐνόμισεν ὡς αὐτως εὐλογον νὰ ὀργισθῇ καὶ «μεγάλα κεκραγῶς καὶ τὸν μηρὸν τῇ δεξιᾷ πλήττων» ἐν καὶ μόνον, μεθ' ὅρκων φοβερῶν παρεκάλει τὸν Ῥοβέρτον, τοῦτο, ὅτι ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν, καὶ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ῥαοῦλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν μικρὸν ἀμέσως εἰς οἰκτιστὸν θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Ῥαοῦλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ῥοβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἐμελλον ποτὲ νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀγυρτίαν.

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἐκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ῥαοῦλ, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἔαρ, ὁ Ῥοβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευὰς του, εἶχε διαταξεί τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλείότερον τὴν ἐνάρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαδόχον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γενόμενον, παρήγγειλεν αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφῶ. Ἀλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυρὰν, ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκμηψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δὲ, κατὰ μῆνα ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαὴλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ, ἐνῷ ἡσχολεῖτο περὶ τοῦτο, προκατέπεμψε πάλιν τὸν Βοημοῦνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυρράχιον χωρὶα τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ

στρατοῦ, ὅς τις ἐμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' Κωνσταντῖνον, θέλει ἀποτραπῆ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ, καὶ μετ' ὀλίγον ἐμαθε τὰς ἐπανελημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημούνδου περὶ Δυρράχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῇ πρὸς ἄμυναν, καὶ ὅτι ἤρχισεν ἐργαζόμενος συντόμως ἐπὶ τούτῳ, ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀπριλίου ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχειρῆμα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὡς ἡξέυρομεν ἤδη, τοιαύτη ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἀπελπισθῇ. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ῥηθέντα, ἐνθυμίζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κῦζικον καὶ τὴν Νίκαιαν, ὅτι στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν, ὅτι χρήματα δὲν ὑπῆρχον, καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπῆρχετο ὁ Ῥοβέρτος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τινων πόρων, περὶ ὁχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὐρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὠμονόουν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ῥογέρου καὶ Ῥαοῦλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ῥοβέρτου ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ἀδελφός του Οὐμβερτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβερτόπουλος ἦτο, ὡς ἡξέυρομεν ὡσαύτως, στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάρρη-

σιν αὐτοῦ. Ἐτερος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἐρμᾶννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαρσάδκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ὁ τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ῥοβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' αὐτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἐρβαῖος ἐφάνη προθυμότατος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, καὶ προέτρεπε τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὄλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως, παρεσκευάσθη κατὰ νῶτων τοῦ Ῥοβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ στάσις, ἣτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῆτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολεμίως πρὸς τὸν Νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανειλημμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφάκτην, καὶ σώζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἐρρίκον Δ' ἐπιστολὴ, ἣτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους, καὶ προσέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινα τοῦ ἐπιστήμου ὕφους τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προσαγορεύσεις ἃς ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Ἀλέξιος εἶναι· *πανευγενέστατε καὶ τφόντι χριστιανικώτατε ἀδελφὲ*, ἐτι δὲ καὶ ἡ *εὐγενία σου καὶ ἡ μεγαλοδύναμις σου ἐξουσία*. Περὶ αὐτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει ἡ *βασίλειά μου*, καὶ τὸ *κράτος ἡμῶν*. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμνηχανίᾳ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφυγε τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλεῖα τὸν Ἐρρίκον. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ πράγματα, ὁ Ἀλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144,000 χρυσῶν (2,160,000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅρκοι, ἐτέρας 216,000 χρυσῶν (3,240,000 περίπου δραχμῶν), καὶ, ἵνα καταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενότερον, προσφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ Ἐρρίκου θυ-

γατέρων. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου, λέγει αὐτὸ *ῥωμανάτον παλαιᾶς ποιότητος*, ἐξ οὗ ὑποδεικνύεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἔκτοτε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κιβδηλείας τῶν νομισμάτων. Ὁ Ἑρρίκος ἀπεδέχθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν μικρὰν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κατὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἥττον ἐπωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπρσπασμόν· ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ ὁράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀρχιερέως, ἢ μᾶλλον τῆς κινδυνευούσης ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ τοῦ ἀρχιερέως, ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκῆδετο, φενακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως ἐσάκεις εἶχε πρὸς τοῦτοῖδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν Ἑνετῶν. Ἡ ἀνατολικὴ μοναρχία ἡ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους πολλὰκις θαλασσοκρατήσασα, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν μακρῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρήσεως. Καὶ τὸν μὲν ἡπειρωτικὸν στρατὸν ἥλπισεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ οἶκοθεν, στόλον δὲ ὅπως οὖν λόγου ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ δι' ἑλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἐπραξε μὲν καὶ κατὰ τοῦτο ὅ,τι ἦτο δυνατόν, καὶ ἐπεμψε ναυτικὴν τινα μοῖραν εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπείγομενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ἰσχυρὸν, καὶ συμμάχους τοὺς ναυσιβίους Δαλματοὺς, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν. Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προνόμια ὑπέρογκα περὶ ὧν θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλείονερά τινα, διότι εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν τοῦ καιροῦ προϊόντος εἰς τὴν τοῦ κράτους καταλυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἀμαλφίς καὶ ἡ Ἑνετία ἔδρυσαν τὰς πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἀποικίας κατὰ τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς τὰς ἐνετικές. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ αναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, τὰς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἑνετῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείου Β' ἐτι ἐπιτραπείσας αὐτοῖς προνομίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἤδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς

πολὺ μείζονα δικαιώματα. Ὑπῆρχον μὲν καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἐνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἶχον αὐτόθι ἰδίας οἰκίας, δὲν ἀπετέλουν ὁμῶς σωματεῖον αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπαρκτον. Ἦδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀμνηχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατῴρθησε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ βασιλευσούσῃ κοινότητα ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, ἥτις διὰ τῶν προνομίων τὰ ὅποια εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε καὶ τῆς ἐπιτηδείας αὐτῶν τοῦ καιροῦ προϊόντος χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως, κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ ἀληθὲς κράτος ἐν κράτει. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε περὶ τούτου διευτυπώθησαν ἐν χρυσοβούλῳ ἐκδοθέντι κατὰ μάϊον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἐνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πέραν, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἔμπορεῖον τῆς πρωτευούσης, πλησίον τῆς παλαιᾶς ἐβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκληρον τμήμα ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποθαφρῶν, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἀγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐλειτουροῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἐνετοί. Ὁ δούξ Ἐνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετὰ ἀναλόγου μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἐνετίας ἔλαβε τὴν προσηγορίαν τοῦ ὑπερτίμου μετὰ ἀναλόγου ὡσαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἐνετίᾳ ἐκκλησίας ὠρίσθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἰκανὴ χρυσίου ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἐνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητρόπολιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀμάλφιος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάσας τὰς ἡλ-
λας τοῦ κράτους πόλεις «ὅποι ποτ' ἂν ἐκεῖνοι ῥτήσαντο» καὶ προσέτι ὠρίσθη ὅτι οἱ Ἐνετοὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδένα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικόν, ἢ ἄλλον οἷον δῆποτε φόρον, ὄντες «ἐξω πάσης Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας.» Ἵνα κατανοήσωμεν ὑπόσῃ ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου, δεόν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνε-
τικαὶ ἀποικίαι ἰδρῦθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἔμπορεῖα τὰ ὅποια συνέπεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀναφέρωμεν, ὀνομάζομεν δὲ αὐτὴς ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ῥητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικαὶ ἀ-
ποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδικεῖαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιτρα, Ἀδανα

Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στρόβιλον, Χίον, Θεολόγον καὶ Φώκαιαν· ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Δυρράχιον, Αὐλῶνα, Κέρκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορώνην, Ναύπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὐβοίαν, Δημητριάδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἀδυδον, Ῥαιδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἀπραν, Ἡράκλειαν, καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τὸ δὲ τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀνάλογοι ἐνετικάι ἀποικίαι ἐσυστήθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίας καὶ διὰ τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλαὶ καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικράτειαι ἠδύναντο καταχρηστικῶς νὰ νέμονται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατον μέρος τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' αἱ ἐνετικάι αὗται ἀποικίαι κυβερνώμεναι ἅπασαι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἑνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ πλουτήσασαι καὶ θαλασσοκρατήσασαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκαίως παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθοῦσαν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατάλυσιν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἡδύνατο ἄρα γε νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἠδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἑνετοὶ προσήνεγκον αὐτῷ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἐμπόδισαν τὸν Ῥοβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδρίαν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηράν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προσφκειοῦτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἑνετοὺς, οὗτοι ἠδύναντο νὰ ρίψωσι τὸ βάρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐκέρδαινον τοσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεων, ὥστε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσπορισθῶσιν ἔτι μεῖζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παράσχει τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἠττήθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ διότι ἐπανελημμένως κατὰ ξη-

φάν κατατροπώθη. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν ἐκείναι ὑπῆρξαν ἐν τῶν μεγαλύτερων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς ἐνῶ ἐπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἡσυχολεῖτο ἐνταύτῃ δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειότερων χρημάτων, ὅσῳ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὅχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν συμμάχων. Εἶδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἑρρίκον Δ' ἐδέησε νὰ ἀποστείλῃ 360,000 χρυσῶν, ἥτοι ὑπὲρ τὰ 5,400,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τοσαύτας χρεῖας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νέα κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομάς. Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοὶ, ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεῖρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις ἐκυβέρνηα τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀντηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ῥοβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως καταπείσῃ τοὺς δυστροπωτέρους, «ἀναγκάζομαι,» ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους, «ἀναγκάζειν οὐς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν,» καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου, ὥστε μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου, ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δέον νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελεύσεως εἰς ἣν παρῆσαν ἡ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικόν, καὶ οἱ ἐγκριτοὶ τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα «εἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περικλέα ἐκείνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδαπάνηται.» Τούτους τοῦλάχιστον τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀννα, μαρτυροῦσα οὕτω ὅτι ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ παραθέτωσιν ἐπισήμως τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ιστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγούς τῆς κατὰ πόντον Ἡρχλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ

Χώματος νὰ δράμωσι μεθ' ὄλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας φρουράς. Προέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατὰ τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων νὰ ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ δυσπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρίας Γεώργιον Μονομαχάτῃν, τὸν ἐδρεύοντα εἰς Δυρράχιον, τὸ ἐπιστημότερον φρούριον τῆς δύσεως, ἐξαπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων φίλων του, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων, ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσον οἶόν τε ὀλιγώτερον ὁχληρὰν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμάν, εἶχον γίνεαι κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας· ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὰς περὶ ἡ χώρας, καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἐλληνικὸς χριστιανισμὸς, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἡναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχὴν τινα, νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλητέρου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα, καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ υποχωρήσωσι πέραν τῆς Νικομηδείας, συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὄριον τὸ ποτάμιον ὁ Δράκων (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργετσιδ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον), ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο.

Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περισπασμοί, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ῥοβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῷ μεταξύ ἀτυχήματα. Εἶδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησιῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουνίου μηνός, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἐπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρίας τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φουρίων εἶχε παραμεληθῇ οὐδὲν ἥττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλείων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβῆσαν με-

ταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχωρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθατε νὰ βελτιώσῃ ὁπωρῶν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρραχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως κειμένου Αὐλῶνος, ἡδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χεῖρωσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθόντος καὶ τοῦ Ῥοβέρτου εἰς Αὐλῶνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιδάσθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ Δυρράχιον, ἐνῷ ὁ Ῥοβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας, καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλῶσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς, καὶ διασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνθηνα. Αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ὑπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὡς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μετὰ τῶν πλείστων πλοίων, καὶ περιμείνας εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχῆσαντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπέλθῃ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὖθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὥστε περὶ τὰ μέσα ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλήτου Ἐπιδάμου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευάς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ῥοβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐξαιρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρραχίου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προσῆλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἑνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησεν ὁ Ἀλέξιος. Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἤδη καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκοινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν πρὸς τούτοις ἡ ἐνδεῖα τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἥττης ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἡκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον· ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἀφίξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως οὐδεμία τῶν συμφορῶν τού-

των ἴσχυσε νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ῥοβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή.

Ἄλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ῥοβέρτος, εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, πλεονεκτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἡττῆς τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμός τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἵπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἡγεμόνος φήμη εἶχον ἐκφοβίσει ὅπως οὖν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρραχίου. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδεύει παρασκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερὸν περιφερόμενος εἰς τὰ τείχη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθήκον τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας, μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαήλ μῦθον τοῦ Ῥοβέρτου, διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἡθικόν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδειότερα τῆς μοχθηρᾶς πανουργίας. Διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τῷντι συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαήλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰμὴ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ῥοβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην καὶ ἀπελθόντων τῶν πρέσβεων, προστάσσει εὐθὺς νὰ κοσμήσῃ πολυτελῶς τὸν Ψευδομιχαήλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὀργάνοις μουσικοῖς καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἄπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἄλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὅπως οὖν τοῦ γόητος, ὥστε διεκριθῆσαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον γνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἐτι δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφαδάζοντος τοῦ Ῥοβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν, ἐξορμᾷ αἰφνης ἡ τοῦ Δυρραχίου φρουρὰ, καὶ οὐ μικράν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν, ἐπανῆλθεν ἀβλαβῆς.

ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἐξοδὸν, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐπήγαγεν ἱκανὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἦτταν τῶν Νορμαννῶν ἐπήρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἄν ὁ πεισματώδης Ῥοβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδείων πρὸς τειχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχείρει ἐξόδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλητέρας, καθ' ἃς αἰέποτε μὲν ἔδιδε δείγματα λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δὲ ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἦττον ὁμως ἐνεκαρτέρει ὁ Ῥοβέρτος, περιέσφιγγεν ὁσημέραι στενότερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ πέριξ ὄρη καὶ τέμνη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ῥοβέρτῳ μέγας τις μόσυν, ἥτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατεσκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τείχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πάτωμα ἐκλείετο διὰ θύρας δι' ἧς 500 ἄνδρες ἐμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρατηρήσας καλῶς τὰκα τὰ τὴν μηχανὴν ταύτην, κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηρητημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἴστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος. Ὡστε καταπίπτουσα ἔφρασε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασιν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἐνῶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἡγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιβάσωσι τὴν θύραν, κατεχαλαζοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων, καὶ κατεφλόγοντο διὰ ναύτης καὶ πίσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπρησθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου, οἱ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πάτωμα εὐρισκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἰστάμενοι ἀνοίξαντες τὴν περιπέζιον θύραν ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμή ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς ἄνδρας, οἵτινες κατακόψαντες ὅσους ἀπῆντησαν Νορμαννοὺς, συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ἄλλ' ἤδη ἐπῆρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυρραχίου αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος. Συμβιβασθεῖς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ συγ-

κεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς Ἀσίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτεύουσας περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς μητρός. Ἐγραψε δὲ πρὸς τὸ ἐν Ἀνδριανουπόλει στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συρρεύσει οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἐβρου διάβασιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσεται ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἤδη ἡμῖν Πακουριανὸν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως, καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανᾶν « ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά. » Ἐνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων, ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὁπρος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Καθασίλας. Παρείποντο δὲ δισχίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Παυλιανῖται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ξαντᾶν καὶ Κουλέοντα· οἱ Παυλιανῖται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρυλήτων ἐκείνων αἰρετικῶν τῆς Ἀσίας, οἵτινες, πολλάκις κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, μετῴκισθησαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς περὶ Φιλιππούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν αἰετοτε μαχηταὶ μὲν φοβεροὶ διὰ τὴν ἀρεμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τοῦ κράτους ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδαριώτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀξιδὸν ἐγκατασταθεῖσαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἐκ πατρός μὲν Τούρκου γεννηθεὶς, ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῇ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιοῦτους Τούρκους θέλομεν ἀπαντῆσαι εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ πάλης, ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φραγκικῶν ταγμάτων προΐσταντο ὁ Πανουκωμίτης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οὐμβερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων, ὁ Ναμπίτης. Προσῆλθε δὲ ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βοδῖνος.

Ὁ Ἀλέξιος χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ γυμνάσῃ ὅπως οὖν τὸν αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκείνον στρατὸν, καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβεστέρας περὶ τῶν κατὰ τὸν Ῥοβέρτον εἰδήσεις,

ἐπλησίασε μεσοῦντος τοῦ ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐστρατοπέδευ-
 σεν ἐπὶ λόφου ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου,
 ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐν
 τῷ ἄμα ἐμήνυσε πρὸς τὸν Παλαιολόγον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον.
 Ὁ συνετὸς τοῦ Δυρραχίου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακού-
 σῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον
 ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παραγγελίαν ἠναγ-
 κάσθη νὰ ἐνδώσῃ· καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέθετο
 πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γεγόμενα καὶ τὴν παρούσαν
 τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἠρωτήθη ἂν νομίζῃ καλὸν νὰ συναφθῇ
 μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήν-
 τησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον νὰ ἀποκλεισθῇ πανταχό-
 θεν ὁ Ῥοβέρτος, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, νὰ
 στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω νὰ βιασθῇ νὰ παραδῶσῃ
 τὰ ὄπλα. Ἡ γνώμη αὕτη τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων
 ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνευτέρα. Τφόντι
 ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι
 κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὀρίζεται εἰς 70,000 ἀνδρῶν,
 ἐνῶ οἱ περὶ τὸν Ῥοβέρτον δὲν ἦσαν πλείότεροι τῶν 30,000· ἀλλὰ πρὸς
 τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπι-
 τηδειότεροι τοῦ ὑπερδιπλασίου ἐκείνου πλήθους. Ἡ πανοπλία αὐτῶν
 ἦτο πληρεστέρα, τὰ ὄπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώ-
 τερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου
 ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παν-
 τάπασι καιρὸν νὰ ἀσκηθῇ, καὶ τὸ χερίστον ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἐνότη-
 τος, συγκείμενος, ὅπως εἶδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσ-
 σοντο μὲν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβολον
 ἂν ἤθελον μείνει πισταὶ εἰς αὐτάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποι-
 κίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περι-
 πτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκροτεῖτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ῥοβέρτου στρατὸς
 ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλὴν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν
 ἦσαν εἰμὴ 1,300, ὁ δὲ λοιπὸς ὄμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων
 τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῶν ὀπλων, ὁ
 στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἡσκεῖτο ἀπὸ τριῶν ἡδὴ ἐτῶν, ἐντὸς
 τῶν ὁποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ ἀντιπάλου· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐμελλε
 νὰ δεκαπλασιασῇ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἡ πεποίθησις ὅτι ἂν ἤττατο,

οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμώτερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφι-
βόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολό-
γου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, τρίβων
τὸν πόλεμον καὶ φθείρων οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογι-
ζόμενοι ὅποσον δεινῶς εἶχον τὰ κατὰ τὸν Ῥοβέρτον, συμπεπιεσμένον
ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνά-
μενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδόλως διστάζομεν ὅτι
ἀπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμός ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν
ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετὰ τινας ἐνιαυτοὺς, ἐπὶ τῆς πρώτης
σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου υἱὸς Βοημοῦνδος ἐπανελάβε τὴν κατὰ
τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπειρότερος γενόμενος ἠνάγκασε,
διὰ τοιοῦτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ κατα-
θέσῃ τὰ ὅπλα, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διακρίσιν τοῦ Ἑλλήνος μο-
νάρχου. Ἀλλὰ ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν
ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιεστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναδηνοὶ, οἱ
υἱοὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένης, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδουνοι, ἡγα-
νάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφανοῦς τοῦ πολέμου διεξαγω-
γῆς· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εὐρισκόμενος ἔτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς
καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ
περιϋβρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἓνα τῶν ὀνομα-
στοτέρων μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστά-
δην ἀγών.

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ
Δυρράχιον τῇ 18 ὁκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ
τεταγμένη οὕσα παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶχεν ἤδη κατατροπωθῇ, ὅτε ἡ
ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ῥοβέρτου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς
παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βα-
σιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν
κρίσιμωτέραν στιγμὴν, συνεπλήρωσε τὴν ἥτταν τῶν περὶ τὸν Ἀλέξιον,
καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ῥοβέρτος
διενυκτέρευεν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ ἐξακισχίλιοι νε-
κροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἡμφισθη-
τήθη πεισματωδῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἔπεσεν ὁ γηραιὸς Νικηφόρος
Παλαιολόγος, ὅς-τις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λαῶς νὰ ἀντιταχθῇ εἰς
τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δὲ ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς
τὸν Βοτανειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῇ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς

τὸν νέον τοῦ κράτους σωτῆρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει κατὰ τῆς μάχης, ἀλλ' ἀποφασισθείσης ἅπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ υἱῷ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαί ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἁμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς των· ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμοῦντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκός Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ Ζ', ὁ Νικηφόρος Συναδηνός. «ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὠραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος,» ὁ Ζαχαρίας, πλεῖστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἔλειπνεν ὑπὸ ἄλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν περιόδου, ἐπὶ 800 ἥδη ἐνιαυτοὺς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι, ὅπως καρδίαι ἐλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸς δὲ Ἀλέξιος ἐρριψοκινδύνευσε ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἦδη διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογάδες τοῦ νορμαννικοῦ στρατοῦ μαχεται, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκατεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ ἀπανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὤρμησαν ἀπὸ ρυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως, μικρὸν παρεκκλίναντος τοῦ ἵππου, τοῦ δὲ, ἀπώσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέμνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήττει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὑπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγων ὀρθωθείς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἐδραῖος καθήσας, καὶ μηδὲν τῶν ὀπλων ἀποβαλὼν, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περὶρρυτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὄψεσιν, ἐξηκολοῦθει μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ροβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἐπὶ ὀρμῇ ἀκαθέκτῳ, ἅπαντες δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἱππῶται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, τῆς ὁποίας, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἰμακτηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων εὐρέθη καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαήλ, ἄδελον πῶς φανευθεὶς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα εἰσι βεβαίως τὰ κατὰ

τὴν σύζυγον τοῦ Ῥοβέρτου Γαίταν, ἣτις παρακολουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην στρατείαν, μετασχοῦσα δὲ ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων, ἡγωνίσθη περιφανῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενδούσαν εἰς τοὺς ἡμετέρους, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φεύγοντας· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κρατοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουσα δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ διεκώλυσε τὴν πάροδον, καὶ ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθεστέρους, ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Νορμαννὸς χρονογράφος Γουλιέλμος ὁ Ἀπουλος, ἡθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλαττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ ᾔναι Νορμαννή, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονογράφος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ γυναῖκα ἀλλόφυλον. Καὶ ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν ἡμετέρων ἀλήθειαν, ἀπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὅπόσον εὐγενεστέρα ἀνεδείχθη ἡ Ἑλληνὶς Ἄννα Κομνηνὴ, μὴ διστάσασα νὰ ἀποθαυμάσῃ τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλάδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἐσπερίαν ἡρωίδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ῥοβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὀλοσχερής. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ' σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῇ τὸν σύμμαχόν του, ἀπέδωκε τὸ κατορθῶμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκμάζον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν. Ἀλλὰ καίτοι πολυλάκις τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν, νομίζομεν ἐντούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, καθ' ὃ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξιοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προσέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὅλων τῶν δυτικῶν ἐθνῶν. Οὔτε οἱ Φράγκοι, οὔτε οἱ Λογγοβαρδοὶ, οὔτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἡδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννοὺς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἡδυνήθησαν νὰ ἰδρύσωσι κράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιώσωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἡττηθέντων, ἐνῶ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτελεσμα, τὰ πρῶτα τῆς ἡττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἡδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπα-

νέλθῃ εἰς τὸ Δυρράχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἤδη εἰς τοὺς προὔχοντας τῶν ἀποίκων Ἐνετῶν, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως αὐτῷ ἐξ Ἀρβανῶν ὀρμωμένῳ Κομισκόρτῃ,» λέγει ἡ Κομνηνή. Δευτέραν λοιπὸν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανούς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς ἐκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέστατον. Ὁ Κομισκόρτης ἀνέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἐνετοῦ τινος, ὁ Ῥοβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὀρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατὰκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ, προελθὼν μέχρι Καστορίας, παρέλαθεν εὐχερῶς τὴν δυσπρόρητον ταύτην πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμνηχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην βραγδαίαν τῶν πολεμίων πρόσodon, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυρράχιον ἥττηθέντος στρατοῦ. Ἐτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος, εἰς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεις παρενεβάλλοντο ποικίλα προσκόμματα. Ἐνῷ αἱ περισωθεῖσαι ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλαὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡσαύτως ὑπὸ πολεμίων· ἐνῷ οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπὶ αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Παυλιανῖται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιππούπολιν, ἀπειποῦντο νὰ στρατεύσῃ καὶ πάλιν· ἐνῷ οἱ πρῶτοι πόροι ἠναλώθησαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὴ ὑπῆρχε πρὸς εὕρεσιν νέων δυσκολία.

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἄνθρωπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Εἰμποροῦμεν ἐνίοτε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀντεπάλαιε πρὸς τὰς ἀπανταχόθεν περικειμένας δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομεν εὕρεῖ ποτὲ αὐτὸν ἀμνηχανοῦντα καὶ μὴ ἠξεύροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξερράγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ῥοβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ' περιέστη εἰς ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ'. Ὁ Ῥοβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημουῆδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημουῆδος κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσε τὰ τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν· ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἐκ νέου καὶ γυμνάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν

τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη, καὶ ἐναγώνιος· κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοί, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσης ἐπιχείρημα, ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δευτέρον αὐτῶν μετὰ τὸ Δυρράχιον ὀρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινὴν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς, ἀπήτησε τοὺς μισθοὺς του· ὁ δὲ Βοημούνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀφηνιάσαντας συναγωνιστάς, εἰμὴ ὑποσχόμενος νὰ μεταβῇ ἄμεσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρετανίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος, συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρό τινων ἐνιαυτῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Γουσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος αὐτὸς, ἐξ οὗ λογίζεται ἔλκων τὸ γένος ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος περιφανὴς φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Ἀλλ' ἐξ ὧν τῶν προεκτεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάμβανον ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ῥοβέρτον ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἄμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημούνδου, ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομὴν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὀχυρᾶς Καστορίας. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1083 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χερσονήσῳ εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου λίμνης καὶ κοινωνούσης μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἣτις ἦτο τότε ὠχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων· ἡ δὲ χερσονήσος ἐκείνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων

ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ ἀνέχενος ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καὶ, στήσας τὰς ἐλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· ἀλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως διορθοῦντας τὰ γενόμενα ῥήγματα, μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διανοηθεὶς τολμηρότερον τι ἅμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περικλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὡς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, οὔτινες φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τεῖχος. Τοῦτο εἰκάσας ὀρθῶς ὁ Ἀλέξιος, ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὴν πόλιν συγχρόνως ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τε τοῦ ἰσθμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐστρατοπέδευε, καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς πέριξ ποταμοῖς ἀκάτια, μετεκόμισεν αὐτὰ ἐπὶ ἁμαξῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λογάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὅλον ἐπιχείρημα εἰς τὸν δεξιώτατον τῶν συναγωνιστῶν τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Δυρραχίον, κητύχησε τοῦλάχιστον νὰ ἀναδειχθῇ πρωτουργὸς τῆς ἀνακτήσεως τῆς Καστορίας. Τῶντι ὁ Παλαιολόγος ἐκπλεύσας ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ἰσθμοῦ, προσπελάζει ἔτι νυκτὸς οὔσης καὶ ἐν σιγῇ βαθεῖα εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Ἄμα δὲ ἐξημέρωσεν ἐφορμῶσιν ἄφ' ἑνὸς τὰ περὶ τὸν βασιλέα τάγματα ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους, ἀναρριχᾶται δὲ ἄφ' ἑτέρου ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιπίπτει ἀπροσδοκῆτως κατὰ νώτων. Ὁ Βρυέννιος, καίτοι οὕτω ἀπανταχόθεν περιζωσθεὶς, ἐπέμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀνταγωνιζόμενος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία, καὶ ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν, παρεδόθη εἰς τὴν διακρίσιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἀνεπιτάσθη αὐθις ἐπὶ τοῦ δυσπορθήτου ἐκείνου φρουρίου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν, ὁ δὲ χρηστὸς Βρυέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὥμοσεν ὅμως πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πολεμήσει εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἄλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκαίρως· διότι ἅμα ἐπανελθόντος τοῦ Βοημούνδου εἰς Ἰταλίαν, ὁ γέρων Ροβέρτος, ὅστις εἶχεν ἤδη

καταβάλλει τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ στάσιν καὶ συνέτρεξεν ὅπως οὖν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ', ἐπεχείρησε παρασκευᾶς πολλὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀτύχημα. Ἐξεστράτευσε δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084. Ἀλλὰ μόλις φθὰς εἰς Βουθρωτὸν μαθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκύρας. Ὅθεν ἀνέκαμψε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας τὸν ἐνετικὸν καὶ τὸν ἑλληνικὸν στόλον γίνεται αὖθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν ἡπειρον ἐπιχείρημα. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὁ Ῥοβέρτος ἐκυρίευσε μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλληνίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ νορμαννικὸς στρατὸς στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος, διελύθη τῇδε κἀκείσε. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταξύ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥοβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων. Τὸ δὲ Δυρράχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς νῆσοι ἀνεκτῆθησαν αὖθις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τετραετείς ἀγῶνας κατέστη πάλιν κύριος ὁλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τοῦλάχιστον μέρους τοῦ κράτους. Ἀλλ' ὅπως εἶχον τότε, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, αἱ μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προῖδῃ τις ὅτι νέαι ἐμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἐξ Εὐρώπης ἐπιδρομαί, καθὼς καὶ ἐπῆλθον τφόντι πολυφοβερώτεραι τῆς πρώτης, αἱ καλούμεναι σταυροφορίαι. Ἐν τῷ μεταξύ διῆλθον μὲν ἔτη δέκα ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ στόλου, νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὔτε τότε ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου εὐκαιρίαν. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ κράτος δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ ἐχθρῶν ἀνεξαντλήτων· διότι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰμαρμένη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἰστάμενος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἐδέχθη τὰ πρῶτα καὶ ὀρμητικώτερα κύματα τῶν χειμάρρων ἐκείνων

οἵτινες ἐπὶ 1000 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοὺς, ἐκχεόμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἠπείλυσαν τὴν ὑπαρξιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περισωθέντων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ δύσει ἀνατείλαντος νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ἐνῶ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀφοῦ συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προσήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσχάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

Ὁ Σελδζουκίδης Σολιμάν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας, καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀτταλείας παμφυλιακὴν παρალიάν. Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν καταστροφὴν του, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τουτοῦς, ἀδελφοῦ τοῦ Μαλεκσάχ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησεν. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβουλ Κασέμ, ἀπεφάνητο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ἃς ὁ Σολιμάν εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας, ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σινώπην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια· καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκσάχ ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμάν υἱὸς Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἑτέρου πρὶν εἰ ἐξασφαλισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κράτος, Τούρκος τις πειρατής, ὀνόματι Τζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ τῆς ζητῆς νὰ κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέησε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ μὴ ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Αἱ νῆσοι ἀνεκτλήθησαν τῶντι τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Τζαχᾶς ἐδόλοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότερος παρὰ ποτε, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτόν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀδιακόπως περιεσπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἐτέρων πολεμίων.

Τῶντι ἐν τῷ μεταξύ ἐστασίασαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ

ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιστάλησεν· ἀλλὰ πολὺ φοβερώ-
τερα δεινὰ ἐνέσκηψαν ἀπ' ἄρκτου. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ Δυρρά-
χιον μάχην οἱ Παυλιανῖται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, καθ' ὅλας
τὰς πιθανότητας διότι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπείθετο νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευ-
θερίαν τῆς συνειδήσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγάλων αὐτοῦ
σφαλμάτων. Καθ' ἃ πολλάκις εἴπομεν, οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες
μαχιμώτατοι, ὥστε συνέφερον εἰς τὸν Ἀλέξιον νὰ τοὺς περιποιηθῇ ὅσον
ἐνεστιν. Ἐνθ' δὲ ἀντὶ τούτου ἐψύχρανεν αὐτοὺς δι' ἀνόητου θρησκευ-
τικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήσας νὰ τοὺς τιμωρήσῃ διότι ἀπεποιήθησαν
νὰ στρατεύσωσι, κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ
νορμανικοῦ πολέμου, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, παρέμεινεν
ἡμέρας τινὰς εἰς Μοσυνόπολιν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀφώπλισεν αὐ-
τοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμεισε τὰ κτήματά των, τὰ ὅποια διένειμεν εἰς
τοὺς ἰδίους στρατιώτας καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς
διαφόρους νήσους, στερηθεῖς οὕτω ἅνεν λόγου μαχητῶν ἀρίστων. Ἀλ-
λὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ
ἐκείνου ἁμαρτήματος.

Ὁ Ἀλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἑαυτῷ Παυλιανίτην τινὰ θερά-
ποντα ὀνόματι Τραυλὸν, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς
τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ καταδρομὴν, ἐδραπέτευσεν ἐκ Κων-
σταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ αὐτὸν μοῖραν οὐ μικρὰν ὀπλι-
τῶν, ἤρχισε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς
τοῦτο ἄρκούμενος, συνεννοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐντὸς τοῦ κράτους
κατασταθέντων Πετсенέγων, καὶ εὔρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους
νὰ κοινωνήσωσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχησε δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκι-
κὴ ὡσαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων, καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλε-
μον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπαγαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας
ἐκείνας συμφοράς. Τῷ 1086 οἱ Πετсенέγοι, ὑπερβάντες τὸν Αἰμόν,
κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δομέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστρά-
τηγον Βρανᾶν, ἀμφοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μάχην. Ἀλλὰ μετ' ὀλί-
γον ἕτερος τοῦ Ἀλεξίου στρατὸς, ὃν ἦγεν ὁ Τατίκιος, ἀνεχαίτισεν
αὐτοὺς, ἡττηθέντας καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν
Μαυροκατακαλῶν καὶ Βεμπητζιώτου καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχω-
ρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ,
ὅστις εἶχε διορισθῇ μέγας δομέστικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θά-
νατον. Ἀλλὰ τῷ 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἰμόν κατε-

τροπώθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρίᾳ, καίπερ λαμπρῶς ἡγωνίσθησαν αὐτόθι αὐτός τε ὁ Ἀλέξιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως οἱ Πετσενέγοι προσβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαλόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγομένους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ ἀρχοντόπουλοι ἀπετέλουν ἴδιον τάγμα διςχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὅλοκληρίαν ἐξ υἱῶν ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτω ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερὸν τῶν ἀρχαίων λόχον, ὥστε ἡ καταστροφή τοῦ τάγματος τούτου ἐλύπησε πολὺ τὸν βασιλέα. Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παραλαβὼν οὕτως συμμάχους τοὺς Κομάνους ὁλοσχερῶς ἐξωλόθρευσε τοὺς Πετσενέγους εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντὶ συμμάχων ἐγένοντο αὐθις πολέμιοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη Σταυροφορία.

Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σχεδὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξεργράγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ καλουμένη πρώτη σταυροφορία. Οἱ πλείστοι τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τῶν ἀνατολικῶν, βεβαιοῦντες ὅτι ὁ Νορμαννὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094, καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρὸς τε τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐξαίτουμένας τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν κόμητα Φλανδρίας Ροβέρτον. Ὁ πατριάρχ-

χης Συμεὼν ἴσως ἐπέστειλε τὰς ἀποδιδομένας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίους ἐπιστολάς, ἂν καὶ, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὡς θέλομεν ἶδει, ἀντημείφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του αὐτὴν πρὸς ὁμοθρήσκους. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος βεβαίως δὲν ἀπηύθυνε τοιαύτην τινα πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι καὶ ἰδίως ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἥτις τούναντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὅλως ἀπροσδοκῆτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιχειρήμα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῳ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφερθείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, εἶτι δὲ καὶ μικροῦ τινος ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει· «Οὕτω δὲ μικρὸν ἑαυτὸν ἀναπαύσας, λογοποιουμένην ἡκηκόει ἀπείρων φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν οὖν τὴν τούτων ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὸ τῆς γνώμης ἄστατον καὶ εὐάγωγον καὶ τ' ἄλλα ὁπόσα ἡ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ παντός· καὶ ὅπως ἐπιχειρήμασι κεχνηότες αἰεὶ διὰ τὴν τυχούσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθήκας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Εἶχε γὰρ αἰεὶ τοῦτο ἀδόκον, καὶ πάνυ ἐπαληθεῖον, καὶ οὐκ ἀναπεπτῶκει, ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο, ὥστε καιροῦ καλοῦντος ἔτοιμον πρὸς τὰς μάχας εἶναι.» Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν αἴτησιν τινα ἀναφέρει.

Ἀλλ' ὁπόσον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενα εἰσὶν ἀνυπόστατα, προσεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἥδη μεγάλητερος ἢ πολλάκις ἄλλοτε. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, οἵτινες διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας, καὶ εἰς ἀδιακόπους διατελοῦντες ἐμφυλίους ἀγῶνας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπειλήσωσι σπουδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνοι ἀληθῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀπέχοντες εἶτι τοῦ νὰ ἦναι κύριοι ἀπάσης τῆς χερσονήσου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σολιμάν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, καὶ πρὸ μικροῦ μόνον ταχθέντες αὖθις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν πολλῶν ἄλλων πολεμίων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ τέλους Νορμαν-νοὺς, Πετσενέγους καὶ Κομάνους, ἡδύνατο εὐλογώτατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι

θέλει ἂν ὄχι ἐξώσῃ καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τοῦλάχιστον περιστεῖλει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμία λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστάσεων εἰμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὗρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τὴν ἀποδιδομένην αὐτῷ ἱκετήριον ἐπιστολὴν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐκβάλῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Δυτικῶν προτεινόμενα κείμενα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κειμένοις ἐκείνοις, τὰ περιυβρίσαντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰς τὸ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἀφεύκτως ὑποχείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας Τουρκικὴ κατὰκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμφορὰν ταύτην, νομίζομεν τὰ πάντα δίκαια καὶ θεμιτά. Ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρὸν, συγκρινομένη πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος ἡμῶν καθυποβαλλόμενον εἰς τὸν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέπτωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες, ἃς ἔχωμεν τοῦλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι τὸ κράτος θέλει περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, σωζόμενον οὕτω ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ.»

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραψεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἶδει τὸν θρόνον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τοσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν; Ὁ Ἀλέξιος ἐκάλει οἴκοθεν καὶ εἰςῆγεν εἰς τὰ σπλάγχχνα τοῦ κράτους αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβούλευσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ μετὰ τοσοῦτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ ἐξωσθῶσιν; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτοὺς, διὰ τί πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διὰ τί ἤδη ἐκάλει αὐτοὺς; Ἄλλ' εἶναι καὶ τυφλῷ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐχαλκεύθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ παρασκευάσωσι πόρρωθεν τὰ πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομὴν καὶ διαρπαγὴν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρesyρθησαν ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν οἱ πλαστογραφῆσαντες τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην, ὥστε, ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς εὐπρεπειᾶς, παρέστησαν τὸν Ἀλέξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἱππεῖς

καὶ τοὺς βαρύνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προσκαλοῦντα αὐτοὺς νὰ λεηλατήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλούτη τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης, καί, τὸ ἀπαισιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ζωγραφίζοντα τὸ κάλλος τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ βραβεύσωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν! Τοιαῦτα αἵσχη ἀνασκευῆς οὐ χρῆζουσι. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης ἐπιστολῆς ὅσα δίδουσιν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη *Thesaurus novus anecdotorum*, ὑπὸ Μαρτίνου καὶ Δυράνδου, καταχωρίζει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ῥοβέρτον, κόμητα Φλανδρίας· οἱ δ' αὐτοὶ ἐκδόται ἐν ἐτέρᾳ συλλογῇ ἐπιγραφομένη *Amplissima collectio*, δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρώτου, καὶ προσέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι ἐνῷ τὸ πρῶτον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100. Ἐρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουιβέρτος Νογεντῖνος, ὅστις ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ *Historia Hierosolimitana* δίδει ἕτερον κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γένει μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν ἔννοιαν συντεταγμένον, δι' ἄλλων ὁμως λέξεων· ἰδίως δὲ περιέχον τὴν περικοπὴν ἐν ἣ ὁ αὐτοκράτωρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλλους τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, περικοπὴν ὅλως ἐλλείπουσαν ἀπὸ τῶν προτέρων.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαυσε διεξαγόμενος ἁγὼν πεισματώδης περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἐγράφη τῷ ὄντι ἢ δὲν ἐγράφη ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξίου. Ὁ δὲ ἁγὼν οὗτος διῆλθε δι' ἀπροσδοκῆτων περιπετειῶν. Ἐπὶ μακρότατον οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγαι καὶ οἱ Ὁλλανδοὶ ιστορικοὶ ὑπελάμβανον ἁποφώνως ὡς γνησίαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην· ὁ Lebeau, ὁ Michaud, ὁ Brunet de Presle, ὁ Peyré, ὁ Van de Velden, ὁ Kervyn de Lettenhove, ὁ Van Campen. Ἀπ' ἐναντίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιστολὴ ἐλογίσθη ὑποπτος καὶ ἐπὶ τέλους κατηγγέλθη ὡς πλαστή. Ὁ μὲν Γίββων ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς εἶπεν· «εἴτε ἀληθὴς εἶναι εἴτε νόθος.» Ὁ δὲ Mills καὶ ὁ Finlay ἀπεφάναντο αὐτὴν παραδόξως τοῦλάχιστον ἀλλοιωθεῖσαν· οἱ δὲ Γερμανοὶ Reiske, Heeren, Schlosser, Wilken, Raumer,

Schrœkh ὅλως ἀπεδοκίμασαν τὴν ἐπιστολὴν ὡς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑποβολιμαίαν.

Ἐπὶ ζητήματος ἐπιστημονικοῦ, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα οὐχὶ πολ-
λοῦ λόγου ἄξιου, ἡ Εὐρώπη διηρέθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα,
ὅτε αἰφνης τὰ στρατόπεδα ταῦτα ἀντήλλαξαν τὴν σημαίαν αὐτῶν.
Ἡ μὲν Γερμανία, ἀντὶ νὰ ἐπιτιθεται κατὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἀνέλαβε τὴν
ὑπὲρ αὐτῆς ἄμυναν, ἐνῶ ἡ Γαλλία ἥτις ἦτο πρότερον ὁ κράτιστος
τῆς ἐπιστολῆς πρόμαχος, ἔστρεψε τὰ ὅπλα κατ' αὐτῆς. Ἐν τῇ νέᾳ
ταύτῃ φάσει τοῦ ἀγῶνος ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν οὐδετέρα. Ἀλλ' ἐν Γερ-
μανίᾳ μὲν ὁ Haken, ὁ Sybel, ὁ Hagenmayer ἐπροςπάθησαν ἐκ
παντός τρόπου νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ κύρος τοῦ κειμένου τούτου· ἐν
Γαλλίᾳ δὲ, ἀφοῦ ὁ περιφανὴς Hase ἐξέθηκεν ἀμφιβολίας τινὰς περὶ
τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὁ κόμης Riant παρελθὼν εἰς μέσον τῷ 1879
κατέστησεν ἡλίου φαεινότερον ὅτι ἡ περιβόητος ἐκείνη ἐπιστολὴ οὐδέ-
ποτε ἐγράφη. Καὶ ὅμως τοσαύτη εἶναι ἡ μανία τῆς ἀντιλογίας, ἡ
καταλαβοῦσα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὰ περὶ τὴν ἱστορίαν ἐνδιατρί-
βοντα πνεύματα, μεγάλα τε καὶ μικρά, ὥστε ὁ Ρῶσος Βασίλευσκι, ὁ
ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 ὑπέρμαχος ἀναδειχθεὶς τῆς ἐπιστολῆς, ἐπανελ-
θὼν εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα, τῷ 1880, ἡγωνίσθη διὰ ποικίλων σοφιστειῶν
καὶ παρεξηγήσεων νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καλοῦ κάγαθου
καθολικοῦ Riant. Ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν ἀνῆρσεν.

Οὐδὲ ἠρκέσθησαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ροβέρτον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλε-
ξίου, διότι ἄλλοι πάλιν ἠξίωσαν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἐδέχθη
κατὰ τὴν ἐν Πλακεντία σύνοδον, ἣν συνεκάλεσε τῷ 1095, καὶ πρεσ-
βείας καὶ ἐτέρας ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, δι' ὧν οὗτος ἐξελι-
πάρεϊ τὴν βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τῷ 1095 τὸ
σταυροφορικὸν κίνημα εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῆ, ἡ δὲ Σύνοδος ἐκείνη
δὲν εἶχε συγκροτηθῆ εἰμὴ ἵνα κυρώσῃ τὸ ἐπιχειρήμα διὰ τῶν εὐλο-
γιῶν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἔπειτα πῶς συμβιβάζεται καὶ αὕτη ἡ αἵ-
τησις μὲ τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἀλεξίου ὅτε οὗτος ἔμαθε τὴν ἄφιξιν τῶν
πρώτων σταυροφόρων; Καὶ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ
1095 ἀλληλογραφία περὶ τούτου μεταξὺ Οὐρβανοῦ Β' καὶ Ἀλεξίου,
ἐνῶ, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἶδει, ὁ πάπας γράφων θραδύτερον περὶ
αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον, παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ πάσῃ
δυνάμει τὸ ἐπιχειρήμα, οὐδόλως μνημονεύων τῶν ὑποτιθεμένων ἐκεί-
νων αὐτοῦ αἰτήσεων; Τὸ ἀληθές, τὸ βέβαιον, τὸ ἀναμφισβήτητον

εἶναι ὅτι πάντα τὰ περὶ ἱκετηρίων ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν θρυληθέντα ἐν τῇ Δύσει ἀνεπλάσθησαν ἀπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν Σταυροφόρων, ἥτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς παρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων. Ἐννοεῖται μὲν ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ πολλὰ δευτερεύοντα αἰτία· ἀλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερεύοντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ περιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολάς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχείων τὰς εἰδικὰς περιπετείας, αἵτινες παρεσκεύασαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Μέχρις ἐσχάτων ἐπρεσβεύετο ὅτι τῷ 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθῃ ὡς προσκυνητὴς εἰς Ἱερουσόλυμα ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀμβιανοῦ καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὅποια καὶ ὅποια οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον θεινὰ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνεννόηθη μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐντολήν νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν σήμερον κατέστη βέβαιον ὅτι ὁ Πέτρος δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι Παλαιστίνης, καὶ ὅτι, ποθῶν νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, προεκάλεσε μετὰ τὴν εἰς Εὐρώπην ἐπιστροφήν του τὸ ἐπὶ ἀπελευθερώσει τοῦ ἁγίου Τάφου κίνημα, προτείνων καὶ τινὰς ἐπιστολάς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον γνησίας. Ὅπως δὴποτε ἐπανελθὼν εἰς Ἰταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὅστις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ τὴν βραχεῖαν ἀρχιερωσύνην τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτορος Γ' ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ρώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστρόπως πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βίκτωρ Γ' δι' ἐπιστολῆς γραφείσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονεῖτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ ἁγίου Τάφου, καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀτοπημάτων, προέτρεπε τὸν βασιλέα νὰ μὴ λητμονῇ ὅτι ἡ ῥωμικὴ

ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ, ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῇται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιάρχους, ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάζῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἁζύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντῆσαι ὅτι παρακαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγκροτηθῇ αὐτόθι σύνοδος ἐπιτηδεῖα πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περιεσπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυσχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β' ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ' ἀρξάμενον ἀγῶνα, καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπείζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ' τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσαύτως τοῦ Γρηγορίου Ζ' εἰς τὸν φοβερὸν τοῦτον πολέμιον ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀντιταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κακῶς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος, ὁ Οὐρβανὸς Β', προθύμως φυσικῶς τῷ λόγῳ ἡσπᾶσθη τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Ἐπεὶ τῶν τότε προέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἀπλοϊκὸς οὗτος ἀνὴρ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἣτις, καθὸ ἐπαγγελλομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὧν ἐπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκαιῶς ἐμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἄκρου τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἐπετύγχανε διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν ἐβυσσοδόμουν οἱ προκατόχοι αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' εἶχε διατυπώσει ὁριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπέιθοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσει τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἐτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκαιῶς ἐνασκήσει ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιρροήν, καὶ συνεπαγάγει θάσσον ἢ βράδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον ἂν ὅχι καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ χεῖρωσιν.

Ὁθεν ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀνέλαβε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέτχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἐπιστρατεῖαν κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος, ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔτυχε πολλαχοῦ ἐνθουσιώδους ἀκροάσεως, μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὅπου, ὡς προείπομεν, πολὺς ἀπὸ τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ζήλος, ἔνεκα τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶνος. Ὅπόσον δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὸν κατόπιν κατὰ μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντίᾳ συγκαλεσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικώτερον τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέρρουσαν πλείοτεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἄνθρωποι, ὃ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγκωνισμένος καὶ περιφρονήμενος πάπας παρέστη οὐ μόνον ὡς δικαστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου Δ', ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκευαζομένης στρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπώρῳ εἰς Κλερμόν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνῆλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτὸς πρὸς τοὺς ἡθροισμένους χριστιανούς, ἀπήτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κακουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι τοῦ καὶ αἱ εὐλαθεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλλοντο, ἐπροξένησαν τοσαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσεῖτι παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραζαν· «αὕτη ἡ θέλησις Κυρίου,» καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλείστοι τῶν παρόντων ἀνέλαβον τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὃ δὲ ἅπαξ ἐκραγεῖς ἐνθουσιασμός συμπαρέσυρε μετ' ὀλίγον ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιχειρήμα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐρράφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἔνεκα οἱ ἀγωνισταὶ ἐκείνοι ὠνομάσθησαν σταυροφόροι καὶ τὸ ἐπιχειρήμα αὐτῶν σταυροφορία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποικίλων λόγων οὔτινες

προεκάλεσαν τὸ κίνημα τοῦτο, δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον αἰσθημάτων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλεῖστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίας ἡκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἀπλῶς ἐκ φιλοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνδρες, οἱ δὲ ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγῃσι τοὺς δανειστάς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Puy Ἀδεμάρ· οἱ δὲ πρῶτοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ῥογέρος Β' τοῦ Foix καὶ ὁ κόμης Ῥαιμουῆδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν πλεῖστοι ἄλλοι Γάλλοι μεγιστᾶνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουίλλωνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου, ὁ κόμης Ῥοβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δούξ τῆς Νορμαννίας Ῥοβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὐγὼν ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α' ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννὸς ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημουῆδος, κατῆλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προσιώμειζεν αἴσια εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημουῆδου συνεξεστράτευσεν καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυβύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἱπποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογίζεται παρ' αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεαροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱππότου, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουίλλωνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπωνομάσθη Ἀχιλλεὺς, ὁ δὲ Νέστωρ τοῦ νέου τούτου τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξ ἀναλογίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἑκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστᾶνες ἡσυχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸ ἐπιχειρήμα αὐτῶν παρασκευάς, προέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σμήνη ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἡγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἱππότου Οὐαλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἕνεκα τῆς πενίας «*Mhδὲρ ἔχοντος*» τὸ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἱερέως Γοττεσχάλκ.

Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάλκ διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μιαιράς πράξεις, ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρία ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἦγον ὁ Οὐάλτερος ὁ μὴδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης, παρεξετράπησαν καθ' ὁδὸν, ἐν Οὐγγαρία τε καὶ ἐν Βουλγαρία, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ δρώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ἱστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. «Ἐκτὸς τῶν βιαιοπραγιῶν, παρατηρεῖ ὁ Λεβὼ, δι' ὧν ἡ μερίς αὕτη τῶν σταυροφόρων καθημάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀχαλίνωτοι καὶ ἄτακτοι ἐκείνοι ὄχλοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρώμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιῶσει ἧς ἔτυχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκοῦμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ παλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περίχωρα τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, ἔβαλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνύμενοι δ' ἐπίσης ἀσεβεῖς ὅσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἐμελλον νὰ πολεμήσωσιν, ἐσύλουν τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀφαιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ληστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος δυσπιστίαν, ἣτις μὴδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὸν μετεβιβάσθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τί ἐμελλε νὰ περιμένῃ ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρειμανίων ἀνδρῶν, ὧν προανηγέλλετο ἡ ἄφιξις. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἢ τοιοῦτους ἐλευθερωτὰς, καὶ ἂν ἦναι ἀληθές, ὥς ἠξίωσαν οἱ δυτικοί, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος συνεννοήθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν καταττροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὥφειλον νὰ αἰτιῶνται ἐνεκα τούτου αὐτοὶ ἑαυτοὺς, διότι αὐτοὶ προεκάλεσαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ὑπουργὸν πολίτευμα εἶναι ἐν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὁμῶς ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ.»

Θέλομεν ἶδει προΐουσης τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν μέχρι τίνος εἶναι ἀληθῆς ἡ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλὰκις γενομένη κατηγορία, ὅτι δὲν προσηνέχθη εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου, αὐτὸς ὁ Μισῶ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐδωκεν αὐτῷ τὰς μᾶλλον σωτηριώδεις συμβουλὰς. Προτοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος καίτοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὅποῖον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς καὶ ἡδύνατο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρέωσης τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετὸν, οὐδὲν ἤττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιμείνωσι πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἄφιξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες ἐκεῖνοι ἐπέμεινάν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερωτέρας δηρώσεις, παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα νὰ μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Μισῶ μάλιστα βεβαίῳ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἔπραξαν ὅσα ἔπραξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα νὰ τοὺς διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτορὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόβασιν, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐξετραχλίστησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν ἰθαγενῶν, προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων τρισχίλιοι μόνλις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλεῖσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάλτερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τῆς ὑποδοχῆς ἥτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχαιότερων δυτικῶν μαρτυρουσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησίς τις εἶχε γίνεαι προηγουμένως μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσιάσθῃ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέθηκεν εἰς

αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν ἅγιον Τάφον. Καὶ ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς δύσεως ἡγεμόνες, οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. "Οθεν οὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὁμιλῶν ὑπηνίξατο ὅπως δῆποτε τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόσκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκαίας εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφάς, καθικέτευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτείρῃ τὴν θλιβεράν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν, οὐδόλως δὲ ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἤθελεν ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, ἔαν τῶνόντι εἶχε καλέσει αὐτοὺς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προσῆλθον οἰκοθεν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ προσκλήσεως τοῦ Ἀλεξίου, θέλει καταστῇ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσαντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἡξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ διαφόρων σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διαφόρους ἀκολουθήσαντες ὁδοὺς, ὡς χεῖμαρροι ἀπὸ διαφόρων ὁρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμὸν, ἔμελλον νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτος ἔφθασεν αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, δούξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κατὰ αὐγούστον τοῦ 1096 μετὰ 10,000 ἱππέων καὶ 70,000 πεζῶν, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας ἐν πλειοτέρᾳ βεβαίως τάξει ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι, ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἄφιξίν του, παρεκάλεσεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινὰ, ὑποσχόμενος ἀντὶ τούτου πᾶσαν εὐκολίαν περὶ τὴν τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δούξ ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τῶνόντι ἐξέδωκεν ἀμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὅλων τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαιρέσει τῆς τῶν ἵππων τροφῆς ἧτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πά-

λιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προσῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προσήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφονται δαπάναις αὐτοῦ· τοιαύτην δὲ ἀξίωσιν οὐδόλως προέτεινεν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλιππουπόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ μανθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμὼν, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α' ἀδελφὸς Οὐγῶν, διετέλει περιωρισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὐγῶν εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δυρράχιον, ἀφοῦ ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα κομπορρήμονα ἐπιστολήν. Οὐδὲν ἦττον ἐγένετο δεκτὸς εἰς Δυρράχιον μετὰ πάσης τιμῆς καὶ ἐπετηρεῖτο μὲν, ἀλλὰ τοσοῦτον λεληθότως, ὥστε οὐδ' ἐνόησε τὸ πρᾶγμα· οὕτω δὲ ἐπιτηρούμενος ἀφίκετο εἰς τὴν βασιλεύουσαν ὅπου, τυχὼν λαμπρᾶς ὑποδοχῆς καὶ ὑπερευχαριστηθεὶς ἐκ τούτου ἔδωκεν ἀδιστακτικῶς τὸν ἀπαιτηθέντα παρ' αὐτοῦ ὄρκον πίστεως. Οὕτως ἀφηγεῖται τὰ περὶ τούτου ὁ νεώτατος Γερμανὸς ἱστορικὸς τῶν σταυροφοριῶν Β. Κουγλερ. Ἄλλοι ὅμως προγενέστεροι, καὶ ἰδίως οἱ Γάλλοι ἠξίωσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὐγῶνος, καὶ ὅτι ταῦτα μαθὼν ὁ Γοδοφρέδος ὅτε ἀφίκετο εἰς Φιλιππούπολιν ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξίου, ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροξένησε δεινοτάτην περὶ Σηλυβρίαν δῆλωσιν. Ὅπως δὴποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος συνεβιβάσθη μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον ὅστις, παύσας τὰς ἐχθροπραξίας ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γοδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθὴς, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μεταξὺ τῶν φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων δυσπιστία μεγάλη. Ἐνῶ οἱ ξένοι ἐκεῖνοι ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυτρώσωσι τὸν ἄγιον Τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιλαμβανόμενοι πάσης περιστάσεως, ἐπεχειροῦν δεινὴν τοῦ κράτους δῆλωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτά· καὶ, τὸ χεῖριστον, ἐφημίζοντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῇ εἰς ὁμοίας, ἂν ὅχι φοβερωτέρας, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημιῶν τούτων ἐπικούρων, ἐστοχάσθη ἀπαραιτήτων τοῦλάχιστον νὰ ὁρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὐλογον συνδρομὴν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἐτέρου ὥστε νὰ ἀ-

ποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει εἰς Ἀσίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἱκεσιῶν τοῦ Ἀλέξιου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς, ἅμα ἀποφασισθείσης τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψει πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολήν, ἣς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (Annales Ecclesiastici) καὶ δι' ἣς παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἐνδοξόν τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λέξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλέξιου καὶ ἐτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὑποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρόφιμα, ὥς ἐξάγεται ἐκ τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον καὶ ἐξ ἐτέρας πρὸς τὸν Βοημοῦνδον, αὐτολεξεῖ παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ἣ ῥητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης εἶναι αὐταὶ αἱ συνθήκαι τὰς ὑποίας ἤδη προέτεινεν εἰς τοὺς σταυροφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Τφόντι δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικετεύσει μετὰ γοερῶν κραυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτόν· καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ προσῆλθον, ἤθελεν ἀπαιτήσῃ νὰ μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα κατακτήσωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ ἱκέτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ κατ' αἴτησιν αὐτοῦ προσδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστολάς του· καὶ ἂν ἐπέμενε, νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοῦς προτείνοντας τοιαύτην ἔνστασιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλέξιου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀποδείξεις ὅτι ὠμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν, ὅσῳ οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλέξιου, ἀλλὰ οὐδὲ ἠδύναντο οἰκοθῆναι νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονωτέρας τοῦ Ἀλέξιου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐ-

τοῦ διήλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἐμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν· δι' ἑλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἐμελλον ἀπαραιτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἐμελλον νὰ ἀπαντήσωσι, καὶ ὡς ὁδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ δυτικοὶ προέκειτο νὰ ἴδωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἀνυπολογίστους ζημίας, τὰς ὁποίας ἐκ προοιμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προσέτι ὅτι ἐπὶ ἤλθον, καθ' ἃ ἔλεγον τούλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαβεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἀγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῷ κατακτήσεων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδικαιοῦτο νὰ προτείνῃ ἢν προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὐλογον, συνωμολόγησε περὶ τούτου συνθήκην πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἀπάσης τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὐγὼν, ὁ πρὸ καιροῦ, ὡς ἠξεύρομεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῇ, ἐγένετο ἤδη ἐπιστήμως πρὸς τὸν Γοδοφρέδον Βουίλλωνος, ὅστις ἦτο ὁ μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὁ ἀφικθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτὴν, 25 μαρτίου 1097, ἡμέραν ἣτις μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἐκατονταετηρίδων ἐμελλε καὶ αὖθις νὰ ἀντηχήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ἠυτρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς διότι ἐμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐταῖς τελετῇ ἥς ὅμοιαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἑλληνισμός. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἐμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ὁμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὅσον-δήποτε καὶ ἂν ἦσαν εἰθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖναι στολαὶ. ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσὸς συνεδύαζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζακίου καὶ τῶν ἄλλων βχυρτίμων γουναρικῶν, δι'

ὧν ἐκοσμοῦντο τότε οἱ μεγιστᾶνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν φαίνεται εἰς τὸ πλῆθος βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ περὶ τεταγμένοι εἰς τὰς πολυαριθμούς χρυσοδαυδαλοὺς αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διήλθον ἵνα φθασωσι μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρεμάνιον ὅσιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημιζετο ἐπὶ κατορθώμασι πολυθρυλήτοις. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἐαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων, οἵτινες περὶ Δυρράχιον καὶ Λάρισαν καὶ Καστοριάν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνομαστοτέρων ἵπποτων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὕπατοι ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκείνοι δὲ, κλίναντες γόνυ καὶ προσκυνήσαντες, ἠσπάσθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλαθείας ὁ Γοδοφρέδος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιχόχως ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε· «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὅλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων, καὶ ὅτι ὠπλίσθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον ὅτι ἡ φήμη διεσάλπισεν ἀπανταχοῦ τὴν τε ἀκράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς πίστεώς σου. Τούτου ἕνεκα καὶ προσέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτον σὲ βλέπουσιν. Ὅθεν προαιρούμενοι νὰ σὲ περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ σὲ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν, καὶ νὰ θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὅπως διὰ τοῦ πλῆθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῇς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς.» Τότε ὁ δουξ τῆς Λοθαριγγίας ἐνέθετο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἑλληνος μονάρχου, καὶ ὥμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελής· τὸν δ' αὐτὸν ὅρκον ὥμοσαν ἐν τῷ ἅμα πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων ὑπεχρεώθη-

σαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάσας τὰς ἀρχαίας τοῦ κράτους κτήσεις, ὅσας ἐμελλον νὰ ἀνγκησῶσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικὰ ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνευφημήθη ὡς θετὸς τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεπληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὅποια ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτόν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὅποια συγκείμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἔππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν καὶ ὑπερέβαλον ἀπάσας τὰς προσδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδου ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον κατὰ πᾶσαν ἐβδομάδα ἀξιώλογα χρηματικὰ ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανεήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους· διότι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἀπάσας τὰς προμηθείας ὧσων εἶχον χρεῖαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ γεγονός ἐστὶν ἀξιοσημείωτον, ἔνθεν μὲν διότι, συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὅπως δαψιλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἔνθεν δὲ διότι ἀποδεικνύει ὅπως ὁ Ἀλέξιος ἀπέφευγεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμείου προκαταβολῆς, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρωμῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἣτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἐριδος καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήματος. Ἐὰν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο ἐλικρινῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιοτέρον καὶ εὐεργετικώτερον. Ἀλλ' ἡ χρηστὴ τοῦ Γοδοφρέδου προαίρεσις δὲν συνεβίβαζετο πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρύξας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἦτο οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκείνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ὁμνύοντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν

προστάτην καὶ πρόμαχον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας βασιλέα; Ὁ πάπας ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐννοεῖ παντάπασιν νὰ παρὰδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπεναντίας ἤξιον νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ἀποκαλυφθῶσι βραδύτερον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπίεσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμβάσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων ἀπαρράλλaktως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τάδε· «Προσελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρέ (δηλαδὴ ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεῖ ἐπωμόσατο ὄνπερ ἀπητεῖτο ὄρκον, ὥστε ὑπόσας πόλεις καὶ χώρας ἢ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων τὸ πρῶτον τελούντα, πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ πρὸς τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομοσάμενος, χρήμκτ' αὖτε ἱκανὰ λαβὼν, ὁμίστιός τε καὶ ὁμοστράπεζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαψιλῶς εὐωχηθεὶς, διαπεράσας κατὰ τὸν Πελεκάνον ἠύλισατο.» Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν «ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνὸρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους, ἔχων μάλιστα αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατόν· νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὐλογον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τινα πρὸς οὐδένα τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ τούτων ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ φυλάξωσιν αὐτοὶ, ὑπέσχοντο νὰ ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν· ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὅρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστὸς εἰς τὸν ἴδιον λόγον.» Ὑπάρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν διαφοραὶ τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῇ ὡς γνησίους τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων, καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμήσῃ τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν συνομολογίαν τῶν συνθηκῶν, ὁ Γοδοφρέδος διεπεραιώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκηδὸνα ἵνα περιμεῖνῃ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς. Ἄλλ' οἱ ἀδιακόπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἐμελλον νὰ ἐπιπαροξύνωσι καὶ καταστήσωσι δυσχερέστερα τὰ πράγματα, Ὅ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ 'Ροβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, ὅστις παρέστη νῦν ὡς προστάτης καὶ πρόμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχε διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκαθεν χειραγωγῆσαν τὸν Βοημοῦνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, εἶχε τότε προστεθῇ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, δι' ἣν ἔπαθε πρὸ τινῶν ἐνιαιυτῶν ἦτταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρηνίτης), λέγει ἡ Ἄννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου τὴν τοσαύτην ὁδοιπορίαν ἀνεδέξατο. Οἱ δὲ γε λοιποὶ κόμητες καὶ τούτων μᾶλλον ὁ Βαϊμοῦντος, παλαιὰν μῆνιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρασχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης νίκης ἣν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὴν Ἀχρίσαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον ὁμογνωμονήσαντες καὶ αὐτὴν τὴν μεγάλοπολιν κατασχεῖν ὀνειρώττοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνώμην. . . . τῷ μὲν φαινομένῳ τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιούμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλύσαι καὶ τὴν μεγάλοπολιν κατασχεῖν ἐθέλοντες.» Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀξιούσα ὅτι πάντες οἱ τῆς δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἑκτοτε τὴν κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εἰλικρινῶς ἵνα ἐλευθερώσωσι τὸν ἅγιον τάφον. Τινὲς ὅμως, καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βοημοῦνδος, ἤθελον τῶντινὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Βοημοῦνδος ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 1096 μετὰ τοῦ ἀνεψίου αὐτοῦ Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἵππους, πολυαριθμούς δὲ πεζοὺς. Ἀποβίβασθεις δὲ εἰς Χαονίαν ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Καστορίαν, ὅπου ἔπληθυνε τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὅλῃ γὰρ ἡμέρᾳ πρὶν ἡἐκπλεύσῃ ἐξ Ἀπουλίας, εἶχε γράψαι πρὸς Γοδοφρέδον τὸν Βουιλλῶνος ἐπιστολήν, ἥς ἡμφισβητήθη μὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Riant τὸ κείμενον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡἐννοια, θεωροῦντος πιθανώτατον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος προέτεινε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ Ἀλεξίου. «Δὲν ἄγνοεῖς, ἔγρα-

φε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον, ὃ ἀγαθώτατε ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νὰ πολιτευθῇς πρὸς ὃν ἀχρεῖον, ἢ μᾶλλον πρὸς θηρίον τοῦ χειρίστου εἵδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν λαόν. "Ο,τι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις τὸ φρονήσει καὶ σύ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῖτος. Μὴ πορευθῇς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕπαγε νὰ στρατοπεδεύσῃς περὶ Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω φθάσει καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχάς τῆς ἀνοίξεως, καὶ θέλω σοὶ παράσχει μετὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τὰς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.» Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη, μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ καταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορίας καὶ ἀφικόμενος εἰς Πελαγονίαν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινά, κατεπυρόλησεν αὐτὴν καὶ κατέβαλεν εἰς ἔδαφος, ἐξηφάνισεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικούς χρονογράφους, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατωκίετο ὑπὸ αἰρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνες οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι αἰρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἤξευρε. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἰοιόηποτε καὶ ἂν ἦσαν, ἡ καταστροφή ἐκείνη ἦτο ἀποτρόπαιος· καὶ οὕτω πως χαρακτηρίζει αὐτὴν (*une odieuse exécution*) εἰς τῶν νεωτέρων Γάλλων ἱστοριογράφων τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ Peyré, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παραδόξων τούτων ἐπικούρων, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωσι μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας οἱ ἐλληνικοὶ στρατοί· καὶ δὲν ἰδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς πάντοτε, ἀλλὰ βεβαίως ἐξέπληρωσαν καθήκον ἱερὸν ἀντιπαραταχθέντες. Τελευταῖον τὴν 1 Ἀπριλίου τοῦ 1097, ὁ Βοημοῦνδος ἔφθασεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὸν Βοημοῦνδον ὅτι πᾶσα κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς ἀνυχτολῆς ἐπιχειρήσις ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσαν τοῦ νὰ πο-

λεμήτωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήνιον ἐκείνον σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέρωχος Ταγκρέδος ἀπεποιήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας 'Ροβέρτος, ὅστις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημουνδος, διὰ τῆς 'Αδριατικῆς μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ παρχάδειγμ. τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημουνδου, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς 'Ασίαν. 'Αλλ' ὁ ἔσχατος πάντων στρατεύσας 'Ραιμουνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γιλλίου (ἢ Αἰγιδίου Saint-Gilles) ὅστις βραδύτερον ἐμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάχων τοῦ 'Αλεξίου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ἄλλως. Πορευθεὶς μετὰ δεκακιςμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, 'Ιστρίας, Δαλματίας, Δυρραχίου καὶ Πελαγονίας, ὁ 'Ραιμουνδος περιῆλθεν, ὡς πάντες οἱ λοιποὶ, εἰς ῥήξεις πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐκυρίευσε καὶ ἐδῆωσε διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν 'Ραιδεστόν· καὶ κατεπείσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγου νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν 'Ανατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ, καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὅμως θέλει προσκυνήσει αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίσει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ 'Αλέξιος ἀγανακτήσας προσέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ 'Ραιμουνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἐμελέτα ἤδη σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημουνδου, τὴν τοῦ βασιλέως καταλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ προέτεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ 'Ασίας, ὅσοι ἐφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. 'Αλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμ. ἀκκτόρητον, διότι ὁ στόλος, δι' οὗ ἡδύνατο νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη καθόδος ἀνῆκεν εἰς τὸν 'Αλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ῥῆξις αὕτη ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδυσώπησαν τὸν 'Ραιμουνδον καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὁμώσῃ, «ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς, τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ 'Αλεξίου, ἐνόσω καὶ ὁ 'Αλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας.» Διεμαρτυρήθη ὅμως ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὁμώσῃ ὑποταγὴν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυσχερὲς τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην,

καὶ ἡγωνίσθη διὰ τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρω-
χον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ῥαιμούνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρο-
νογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὼς
καὶ ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς συνομολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν
κύριον Τολώσσης καὶ ἀγίου Γιλλίου, τὸν ὁποῖον ὀνομαζοῦν αὕτη Σαγ-
γέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. «Ὁ
βασιλεὺς, λέγει ἡ Ἀννα, ἡγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ
περιὸν αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ
τοῦ βίου καθαρόν.» Τούτου δὲ ἕνεκα ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ τὸν ἄνδρα
ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἀφοῦ διεπέρασαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀσίαν καὶ μετε-
πέμπετο αὐτὸν συχνάκις διεξηγῶν τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἐμελλον
καθ' ὁδὸν νὰ ἀπαντήσωσι καὶ τὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς
εἰλικρινείας τῶν Φράγκων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κακίας τοῦ Βοημούνδου,
παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἐπιβου-
λάς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημούνδος ἐκληρονόμησεν ἐκ
τῶν προγόνων τὴν ἐπιτοκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι θαῦμα μέγιστον θέ-
λει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὥμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ῥαιμούνδος θέλει
τὸ καθ' ἑαυτὸν σπεύσει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταχ-
θέν. Αὕτη τῆς Ἀννης ἡ ἔκθεσις συμφωνεῖ πλείοτερον πρὸς ὅλην τὴν
μετέπειτα διαγωγὴν τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδείχθη εἰς
τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἀλλ' ὅπως δὴποτε, καὶ ἂν δη-
λὰ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὅρκον, τὸ κύρος τῶν
προσπαρθεμένων συμβάσεων δὲν ἡλκττώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλείο-
τεροι ὥμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστε-
ρος Γοδφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας καὶ πάντες οἱ λοιποὶ,
καὶ αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὅρκον.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπεριχώρησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ
περὶ Χαλκηδὸνα στρατόπεδον, ἀπεφάσισαν νὰ προσλάσωσιν, ἀρχόμε-
νοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ
Νικομηδείας ἐν ἀρχῇ τοῦ μαΐου 1097. Ἐτι ἐνῷ διέτριβον περὶ Χαλ-
κηδὸνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῇ μετ' αὐτῶν ἐν σώμα τοῦ ἐλληνι-
κοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ ἀνδρῶν 40,000 κατὰ τὴν ὁμολογίαν
τοῦ ἑγγελοῦ χρονογράφου Ὁρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸν
στρατηγὸν Τατίκιον τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥοβέρ-

του Γουσκάρδου. Τὸν Τατίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονογράφοι τῆς δυνστεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἰς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ «ἄσματος Ἀντιοχείας» συγγραφεὺς, λέγει εἰλικρινῇ τῶν Φράγκων φίλον· ἡ δ' ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἓνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατόν εἰλικρινῶς πρὸς τοιοῦτους συμμάχους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξιος, δικτριβὼν εἰς Πελεκάνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετῆρει τὸ ὅλον ἐπιχείρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ᾗ ἔδρευσαν δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ἣτις κατείχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη δὲ ἔτι μᾶλλον δυσπρόβητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κελιδζέ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἄξίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῷ 16 μαΐου ἐπέπεσεν ἀπὸ τῶν περὶ ὁρέων μετὰ πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα χιλιάδων ἰππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην ἡττήθη κατὰ κράτος. Οὐδὲν ἤττον ἡ φρουρὰ τῆς Νικαίας, καὶ τοὶ ἐγκατελειφθῆ εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι ἔβλεπεν αὐτὴν περιέζωσμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἰππέων, ἐξακοσίων δὲ χιλιάδων πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐβδομαδας ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφόδους, θεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τρυμάτα. Τὰ τείχη ὑπεσκάπτοντο μὲν καὶ ἐρρήγνυντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας προσήγαγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ παλιν τάχιστα ἐπεσκειάζοντο. Τὸ δὲ χεῖριστον, διὰ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκανίας λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον ἀκωλύτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν λίμνην, ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἔξω χώρας κοινωσίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκιεμλίκ) πολυαριθμὰ πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100 ἄνδρας ἕκαστον. Ἀπὸ δὲ τῆς Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ ζηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης, καὶ καθελκυθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὀπλισθέντα διὰ τῶν λεγομένων Τουρκοπῶλων, τεταγμένων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περιέζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρκοπῶλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρ-

κων γεννηθέντων, ἀπαρλλάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὁσμανίδαις τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῷ λοιπὸν οἱ Τουρκοπῶλοι κατέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατίκιος ἐξέπεμψε διςχιλίους τοξότας ἐπὶ τὸ κακριώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὀχυρωμάτων, καὶ μηχανὴν ἐπιτηδεῖαν νὰ καθαιρέσῃ μέγαν τινὰ πύργον, ὃν οἱ σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι. Μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοξοτῶν συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες, ὥστε ἡ ἔφοδος ἀπέβη γενικὴ. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπηλπίσθησαν καὶ ἦλθον εἰς λόγους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τῇ 20 ἰουνίου ὑψώσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων αὐτοῦ τὰς αὐτοκρατορικὰς σημαίας, καὶ ἀνοίξας μὲν τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν εἰσέγαγε δι' αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Τατικίου, οὐχὶ δὲ καὶ σύμπαντα τὸν στρατὸν τῶν Λατίνων. οὗτοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται διὰ μικρῶν μόνον ἀποσπασμάτων εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐπιτρέπετο νὰ παρατείνωσι τὴν διατριβὴν των εἰμὴ ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον.

Οἱ χρονογράφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγοροῦσιν τὸν Ἀλέξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βουτουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὅχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεξημίωσε τοὺς μὲν ἡγεμόνας διὰ δώρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ, καθίσταται πρόδηλον ὅτ. ἡ ἄλωσις ὤφειλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῷ ὄντι ἡ πόλις δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ ἀφοῦ κατελήθη ἡ Ἀσκανία λίμνη· κατελήθη δὲ ἡ λίμνη διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβίβασθέντων καὶ ὀδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδειώτεροι τῶν μηχανῶν ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἐπὶ πᾶσι οἱ ἐν Νικαίᾳ Τούρκοι ἐπρωτίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τί κακὸν λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Ἀλέξιος εἰς τὴν παρέλαβὴν μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, διασώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας, ἀπεξημίωσεν οὐδὲν ἥττον τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων; Τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον

ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδ' ὁλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως πολιτείαν, ὥστε πάντες οἱ πρότερον ἀποποιηθέντες τὸν ὅρκον τῆς πίστεως, ἰδίως ὁ "Ραιμοῦνδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὥμοσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευωρήθη ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένας πρᾶξιαις τῶν συνθηκῶν.

Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Ὁ δ' "Αλέξιος συνεκπέμφας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιον μοῖραν, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως, παρασκευάσας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνηθῇ νὰ συντρέξῃ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικήσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιδζέ "Αρσλάν, ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, μάλιστα δὲ περὶ Δορύλαιον, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν, ἔφθασαν κατὰ ὀκτώβριον εἰς "Αντιόχειαν, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Διαρκούσης ὁμως τῆς πολιορκίας ταύτης εἰς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουῖνος, παρεβίασε πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν "Αλέξιον συνθήκας. Εἴπομεν ἤδη ὅτι τὸ κράτος κατεῖχεν ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας τὴν "Εδέσσαν (σήμερον "Ορφαν), κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου. Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος εἶχε προσκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς πέριξ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰσελθὼν οὕτω εἰς τὴν ἐλληνίδα πόλιν, υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ θετοῦ πατρὸς, γίνεται κύριος τῆς πόλεως, καὶ ὁρμώμενος ἀπὸ αὐτῆς ἰδρύει τὴν πρώτην φραγκικὴν ἐν τῇ "Ανατολῇ ἡγεμονίαν, ἣτις, κειμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκραν τῆς Μεσοποταμίας, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἥτοι πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουῖνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους πρόσκτησις, διότι ἐχρησίμευεν ὡς προμαχὼν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἰδρυμάτων αὐτῶν. "Αλλ' εἶναι περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ Βαλδουῖνου ἦτο τόσῳ μάλλον σκανδαλώδης, ὅσῳ δὲν προέκειτο περὶ πόλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτηθείσης, προέκειτο περὶ κτήματος

ἀπὸ χριστιανῶν ἀρπαγέντος, ἡ δ' ἀρπαγὴ συνωδεύθη ὑπὸ δεινοῦ ἰδιωτικοῦ κκυργήματος. Αὐτὸς ὁ Μισῶ, ἂν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ διακαιολογήτῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βαλδουίνου, δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ· καὶ ὁμολογεῖ ῥητῶς ὅτι «ἐνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὅποια οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου τούτου κράτους, οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας.» Καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἔτι τὴν γενναϊότητα νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλδουίνου ἐμέλλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσιν οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιτοκρία τῆς Ἀντιοχείας διήρκεσε μῆνας ἑννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολούθου 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατίκιος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσιν τὴν ἐπιχείρησιν, προέτρεψε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλητέρου στρατοῦ, καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσκούετο ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως, κομίσει δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαίῳ μαλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ῥαδιουργίαι τοῦ Βοημούνδου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῇ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ ὅχι νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως, ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκ παντὸς τρόπου. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατίκιος ἀνεχώρησεν διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἡ διαγωγὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης, ἐμεσολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ ταύτης θῦμα, οὐχὶ αὐτουργός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βασιλικῶν ταγμάτων.

Ἄλλ' ὅπως δῆποτε καὶ ἂν ἔχῃσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκεύασε δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῇ καὶ 40,000 περίπου φράγκοι, ἐξ ἐκείνων οὔτινες ἦ εἶχον καθυστερήσει

ἐν Ἀσίᾳ, ἥ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλαμβάνομένων τῶν παραλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ὅχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάντας σταυροφόρους· διότι ἂν οἱ Τούρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσέτι κύριοι καὶ τῆς παραλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύνατο νὰ διακοπῇ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτήθη ἡ παραλία, κατέστη δυνατόν νὰ προσέλθῃ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφικθεὶς δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας, μανθάνει ὅτι ἡ πόλις ἐάλω τῇ 3 ἰουνίου ὑπὸ ἀρνησιβήσκου τινὸς παραδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημούνδου. Οὐδὲν ἦττον ὁ βασιλεὺς προέθετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' ὀλίγον ἐπληροφόρηθη ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησαν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογὰ κατὰ προσταγὴν τοῦ σελδζουκινοῦ σουλτάνου. Βαρκιαρόκ. Ἀλλὰ τότε προσελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Σαρτρῶν (comte de Blois et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμμεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες φράγκοι παρέστησαν τὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανούς ὡς μηδεμίαν παρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύνανται τοῦ Κερβογὰ ὡς ἀκαταγώνιστον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκαν τὴν ἰδίαν κατὰπληξιν καὶ ἄθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυαρίθμους φράγκους, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνακάμψῃ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν πέριξ κατοίκων. Ἀπαντες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτομένους ἐκείνους φυγάδας, καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαίτιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον.

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι, κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβογὰ, καὶ ἀσφαλίσαντες οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας, ἐπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συντεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ὅτι ἐπὶ τῷ ὄρῳ τούτῳ θέλουσι παραδώσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν, οὔτε ἄλλην τινὰ πόλιν ἐξ

ὅσων κυριεύσωσι, προτίθενται νὰ ἀποδώσωσιν. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ σταυροφόροι ἡδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς ὅπωςδὴποτε παραβάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν ταύτην. Ἡ δὲ εκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὕγωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουῖνον τὸν κόμητα Ἐννεγαύης (Hainaut). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος καθ' ὁδὸν, ὁ δὲ Οὕγων ἐφθάσε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀνέκαμψεν εἰς Γαλλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀλεξίου, οἱ πλεῖστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅστις πρόφασιν ἐζήτει νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἔκπτωτος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ χρηστός κόμης Τολώσσης Ῥαιμουνδος ἤξιον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους ὅρκους. Ἡ ἐναντία μερὶς ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅστις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθρήσκου Πύρρου ἢ Φυρρούς, κατέλαβεν ἤδη αὐτὴν ὀριστικῶς, καὶ ἔδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατῖνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαρίθμου ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοῦλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης· μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ὅρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα ἐστερήθη τοῦ ἀρχιποίμενος αὐτοῦ, μόλις δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνός, ταπεινώσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνολογηθέντος ἐκείνου ὅρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἤλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρήσκου τυραννίας. Σώζεται δὲ ἐπιστολὴ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· α' Ἐνικῆσαμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἰρετικούς Ἑλλήνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰακωβίτας. Ὅθεν ἐξορκίζομέν σε, πάτερ ἀγιώτατε, σὲ τὸν πατέρα τῶν

πιστῶν, ἵνα προσέλθῃς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σὺ δ' ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἔλθε νὰ ἐδρεύσῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθε νὰ ἐκριζώσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἱρέσεως· ἔλθε νὰ χειραγωγήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ ἣν ἀρχήθην ἡμῖν διέγραφας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πύλας ἐκατέρας τῆς Ἱερουσαλήμ.»

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἦν ἐπὶ τούτῳ ἐπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονείτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεκστρατεύσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, παρακαλῶν μόνον νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς του. Ὁ κόμης Τολώσσης Ῥαιμουῦνδος παρετήρησε πάλιν ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι νὰ πράξωσι κατὰ τὴν αἵτησιν τοῦ Ἀλεξίου· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεβίασαν τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπιστήμως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νὰ ῥήξωσι τοὺς ὅρκους. Ὅθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, διαπράξαντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως σφαγὴν καὶ δῆωσιν, ἧτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἧτις κατὰ πολὺ ὑπερβῆσα τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελῆ καὶ ἄδικον αἱματοχυσίαν, προσέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰῖς πολλὰς ἀμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὔτε φύλον, οὔτε ἡλικίαν, οὔτε ὑποταγὴ τῶν ἡττηθέντων εὖρον χάριν ἐνώπιον αὐτῶν, λέγει εἰς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Παιδιά νήπια, παιδιά θηλάζοντα ἠρπάζοντο ἀντλεῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπείθοντο νὰ φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ, οἱ μὲν ἐσφάζοντο, (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιοι ἐλέους, παρατηρεῖ εἰς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων,) οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων, κατελιθάζοντο, καθυπεβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐρρίπτοντο ζῶντες εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμά-

τῶν ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἰς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγωδίας ταύτης ἱερωμένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας ἀπηντῶντο κεφαλαὶ καὶ μέλη ἀνθρώπινα φύρδην μίγδην συνεσφωρμένα. Διηγοῦνται δὲ τὰυτα πάντα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φορικτῶν αὐτῶν εἰκόνων ἤθελεν ἀναζητήσει τις ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἔχνος οἴκου ἢ συμπαθείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ, ὅπως καὶ οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὔτε τοὺς ἀπίστους, οὔτε τοὺς Ἰουδαίους, οὔτε τοὺς αἰρετικούς. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαίζουσι τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα θύματα· καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ ἱερωμένος, ὁμιλῶν περὶ τινῶν ἀράδων καταφυγόντων εἰς τὰ ὑπερῶα τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἤθελον πολὺ ἐπιθυμήσει νὰ πετάξωσιν· ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως.» Τοιοῦτοτρόπως ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ὁπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων. Μόνος ὁ Ῥαιμοῦνδος δὲν ἔβαψε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἵματα ἀνθρώπων ἀόπλων καὶ πλασμάτων τοῦ Θεοῦ ἀθῶων· δούς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δεῖγμα τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βασιλείως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ σεβασθῇ καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει.

Οἱ σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων προέβησαν ἤδη ὀριστικῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν ἰδρύσαντες ἐν Συρίᾳ βασιλείον αὐτοτελές, καὶ ἐγκαταστήσαντες ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχν. Ἀξίον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλῶνος, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ὕπατος τοῦ νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν αὐτῷ συνήθως τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑαυτὸν μετριοφρώνως πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἀγίου τάφου. Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδῃμα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων, ὡς βεβαιοῦσιν ἐγγραφα δημόσια, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῇ στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐν ἣ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἁκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ τύψις τοῦ συνεδότος τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συν-

τεθειμένων, ὁ Γοθοφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἰς τῶν ὀλίγων χρηστῶν ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Βαλδουῖνος, ὢν ὀλιγώτερον εὐσυνειδήτος, ὡς ἡξέυρομεν ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐσφετερίσθη τὴν Ἐδεσσαν, ἔσπευσεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ νὰ στεφθῇ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει· ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατῖνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἄλλ' ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἔδειξε κατ' ἀρχὰς δισταγμὸν τινα περὶ τὸν ὁλοσχερῆ σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβλεψε χεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας δικαιώματα. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρέθων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε πύσει πέμπων τροφᾶς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ ἅμα ὡς ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ, παντάπασιν ὀλιγωρήσαντες τοῦ ἀνδρός, ἐπεχείρησαν νὰ διορίσωσιν ἀπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες εἰς τὰ ἁζιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο. Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἀναβιβασθεὶς Ἀρνούλδος ἦτο ἄνθρωπος ἁξιομίεμπτος ἠθικῆς καὶ διαγωγῆς· ὁμολογεῖ ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἱερέων ἐβουσιώσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου· ὁμολογεῖ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεὼν. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης οὗτος ἀπεβίωσεν ἐν τῷ μεταξύ· ἄλλ' ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· συνελθὼν ἐχειροτόνησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὁποῖον οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδιαιλείπτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀπελπισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρὰ τῶν ὀρθόδοξων πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων κυριάρχων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἁγίαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱεουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδὰμ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρνόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται καὶ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἁζιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, καὶ προκαλέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὀλεθρίας ἐπεμβάσεις θυτικῶν τινῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἄλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἐνὸς παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀφ' ἐτέρου ἀναζωπυρήσασα τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης, προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦντες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, κατέλυσαν τὰς ἐμφυλίους ταύτας διενέξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν Καλίφην τοῦ Καΐρου. Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου περὶ Ἀσκάλωνα κατὰ αὐγουστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλεῖστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὅρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τριακόσιοι δὲ μόνον ἰππόται παρέμειναν πρὸς ἄμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὡστε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμός ὁ διαδοθείς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως, νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχους.

Τῷ ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αὖθις πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταί· μάλιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο αἱ χῶραι αἱ μηδόλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης ἐκστρατείας μετασχοῦσαι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ Λομβαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἅμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὁ Μισώ, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπαζόντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ δὲ χεῖριστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ σύγχρονος Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος τῶν ζώων τούτων ἐν ταῖς ἀγίαις ἡμέραις τῆς τεσσαρακοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξακολουθεῖ ὁ Μισώ, ἔπραζαν τὰς δεινοτάτας ἀταξίας. Εἰσβαλόντες ἐνοπλοὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κατεπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἕνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατευνασθέντες τελευταῖον διὰ τῆς μετρίότητος τοῦ Ἀλεξίου διεπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον προσῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι σταυροφόροι, ὥστε τὸ ὅλον πλῆθος συνεποσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρακούων τὰς συμβουλὰς τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὧν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας, εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδισεν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ τούτου συναγωνισταί, περιεπλάκη εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλαγονίας καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ

ἐπαλειημμένας ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ ἰούλιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς συνετρίβη, ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἔδραμον ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι ἀναριθμῶσιν εἰς 160,000 τοὺς χριστιανούς τοὺς φονευθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁρμήσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς Γάλλους καὶ Γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐπιχειρήσιν συνεποσώθη. ὡς βεβαιοῦται, εἰς 400 χιλ. ψυχῶν. Ἐκ τῶν ἐπιζησάντων οἱ πλείστοι ἠχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δέτινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατῖνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπεβούλευσεν αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ περυνθέντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων ὁδῶν, ἐνέπεσον εἰς τὴν τριπλὴν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δειψῆς καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος (ὁ Γοθοφρέδος εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1100) ἐπεμψε τῷντι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεήσῃ τοὺς χριστιανούς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῇ τῇ πίστει, παύων τὰς μετὰ ἀπίστων συνεννοήσεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν. Καίτοι δὲ ἔχων δικαιοτάτας ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διὰ τε τὰς κακώσεις τὰς ὑποίας ἐπήγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην παράβασιν τῶν ὅρκων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἥττον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἕνα τῶν πρέσβεων μέλλοντα νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπα Πασχαλίῳ, καὶ ὁ πρέσβυς γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἵτησιν. Ἀλλ' ἄμα ἀφίκετο εἰς Ἰταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανέλαβεν εἰς τὸν πάπαν τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸ ἅπαντας τοὺς Γάλλους μεγιστᾶνας καθαπτομένας πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Πῶς ἐντούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἀρπίνος ὁ κόμης Αὐαρίκου (Bourges), ἀνὴρ ὀνομαστός ἐπ' ἀνδρείᾳ, αἰχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διετέλει φυλακισμένος ἐν Βαγδατίῳ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ἐὰν δὲν ἀπολύσῃ τὸν Ἀρπίνον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τούρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους

εὐρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῇ. Ὅθεν ὁ Ἀρπίνος ἡλευθερώθη, καὶ ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν αὐλήν του, παρέπεμψεν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν. Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχμάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ἀνέκτησεν ὡσαύτως τὴν ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνῷ ἔχομεν μαρτυρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος λέγει διαρρήδην ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀλεξίου ῥηθέντα εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. «Ἐξ ἐναντίας, προστίθῃσιν ὁ χρονογράφος οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς σταυροφόρους σωτηρίους συμβουλὰς καὶ ἐπανειλημμένως προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ὁδὸς καθ' ἃς δὲν ἐμελλον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰμὴ κακουχίαν καὶ θάνατον.» Καὶ ὁ Μισώ δὲ συνεστάλη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεοτύπους περὶ δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἐκείνων στρατῶν ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὴν ἀπρόβλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προέδιδε τοὺς σταυροφόρους, οὔτε ἡμέλει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας πρὸς αὐτοὺς· δὲν ἠδύνατο ὁμως καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ ὀρκῶν κατεκράτουν χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτόν, τόσῳ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ὅσα ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύων πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ μωαμεθανῶν, ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων, μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἥτοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον κορυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημούνδον ἐπιστολὴν εἰλικρινῇ, δι' ἧς ἀπῆτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημούνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῶν γενομένων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἡδὴ

ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημίνην ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπόν τινα λόγον νὰ μὴ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν, τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις μὴ ἀρκούμενος νὰ κατακρατῇ τὰς ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις, ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἤρπασεν. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημούνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκείμενον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδινοῦ τῆς χώρας μέρους μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς, ἐκυρίευσεν τὴν ἀρχαίαν Γερμανίκειαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρακειμένας κωμοπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτόθι φρουρὰν ἀποχρῶσαν ὑπὸ τὸν Μοναστράν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προσίμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἴπετο νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημούνδον, ὅστις ὅμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἰκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ὅτι ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον εἶχε χρείαν ἐπικουρίας. Τούτου ἕνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισατῶν, τῶν Φλωρεντινῶν καὶ τῶν Γενουαίων, ὄντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια μετὰ 900, ὡς βεβαιοῦσι, διήρεων, τριήρεων, ὁρμώνων καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων· διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον, ἀπέσπασε μοῖραν τοῦ πολυαρίθμου ἐκείνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ πίστεως. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομὴν, ἐκπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Τατίκιον καὶ τὸν Λαντούλφον, Λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οἵτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῷ καὶ τῆς Κνίδου, ἔμαθον ὅτι οἱ Πισᾶται ἔπλεον περὶ τὴν Ῥόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καὶ, καταλαβόντες τοὺς πολεμίους μεταξὺ Ῥόδου καὶ Πατάρων, παρασκευάζονται ἀμέσως ὡς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐφόδου τοῦ Πελοποννησίου πλοιαρχοῦ Περιχιτάνους, ὅστις δις διασχίσας

ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον, καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἐλληνικὸν πῦρ, ἐπανῆλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Τότε ἡ σύρραξις ἀπέβη γενικὴ. Ἐτερος Ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεήμων καλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικὰς ναῦς. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ὁλοσχερὴς ὄλεθρος τῶν Πισατῶν ἐφαίνετο ἀναπόδραστος, τρικυμία σφοδρὰ αἴφνης ἐπισκῆψασα ἐπήγαγεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἤττον αἱ ζημίαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνην τὴν καταγιγίδα, κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀκέραιος σχεδὸν εἰς τι παρὰ τὴν Ῥόδον νησιδιον. Οἱ δὲ Πισαταὶ δεινὰ πάσχοντες ἀπὸ τε τῶν κυμάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῇ, ἀπέβαλον πλείστας τῶν νηῶν. Ναὶ μὲν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον, ὥστε καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δῶσιν τινα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Κύπρον, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν, ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδίκειαν, οὕτω ὅμως κακῶς ἔχοντες, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσι τι· τοῦλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχείρημα ἀναφέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόχησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βοημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῇ ἅμα στρατοὺς τὸν μὲν κατὰ ξηρὰν, ὑπὸ τὸν Καντακουζηνόν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντοῦλφον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὤρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων· ἀλλὰ προσβληθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τρικυμίας μεγάλης, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς Κορώνην, ὥστε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἔφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἐκυρίευσεν τὴν Λαοδίκειαν, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἄκρα ἀνθίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστράς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάκτησιν ἀπάσης τῆς Κιλικίας καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἀδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν. Ὅθεν ὁ Βοημούνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἀνθέξῃ τῷ βασιλεῖ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων,

διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε, καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὕτω τὴν μεταξύ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἄμα δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου· παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν· ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους τροφάς· ὅτι διακωλύει κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διάβασιν αὐτῶν· ὅτι ἐνὶ λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἡ Εὐρώπῃ νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῖος ἔλεγε ταῦτα; Ὁ Βοημούνδος, περὶ οὗ ἅπαντες οἱ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι λαβὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μωαμεθανὴν ἣν εἶχεν εἰς χεῖράς του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουίνου τοῦ ἐκ Βούργης, καὶ τοῦ Ἰοσελίνου, ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμάλωτον αὐτοῦ χρήματα, καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτω εἰς τὴν τύχην των τοὺς δύο συναγωνιστάς. Ἄλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλβέρτου Ἀκουίνσιου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλεξίου ἐλέγοντο ἦσαν ψεῦδη ἀναιδῆ. Πῶς ὁμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἄρχοντος τοσοῦτον δραστηρίου καὶ ἐπιβούλου; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἠγωνίζετο ν' ἀντιπαλαίσῃ δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου, ἀπηλευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καΐρου 300 Γάλλους εὐπατρίδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν πολέμους· καὶ φιλοφρονήσάμενος αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα των ἵνα διατρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημούνδου πάθη, συνάδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις αἰτίνες ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγχανον ἀκροάσεως εὐμενεστέρας ἢ αἱ εἰλικρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἐκάστην, ὅτι ὁ Βοημούνδος ἠυδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπῃ, καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Τρόντι ὁ Νορμαννὸς ἡγεμὼν, πορευθεὶς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαίρετου δεξιώσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προσέλαβεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γενναίους συναγωνιστάς, καὶ ὑπερβάς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρηναῖα συνήγαγεν ἐν Ἰσπανίᾳ οὐδὲν ἥττον ἀξιόλο-

γον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὖρε πολλὴν ὡς αὐτῷ προθυμίαν, ἤθροιζεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βἄριν, ἵνα διαπεράσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ, κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάρδου πραχθέντα, εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἣτις ἦτο παρεκλούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέα ἀπόδειξις, ἐὰν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἥττον σπουδαῖον, τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησιν.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἀγῶνες αὐτοῦ ἐμκταιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὐρίσκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τοῦ Μοναστρά. Ὁ βασιλεὺς ἐσπεύσε νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς δύο τούτους στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλουμένας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἐπεμψε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἐτέρως δυνάμεις εἰς Λαοδικεῖαν ὑπὸ τὸν Πετσεάν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν Ἀρμένιον Ἀσπιέτην· ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν προτέρων, καὶ, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρά, ὁ Ταγκρέδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἅπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὑπλίσας πλοῖα τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἐλληνικὴν ναῦν, ἧς ῥινοκοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναυδάτας, ἀπέπεμψεν ἵνα διασαλπίσωσι βεβαίως τὴν ἱπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἐμελλεν ἂν ἀποβῇ ὅλως διάφορον τῆς ἀρχῆς.

Ἐτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1105 ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεχέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα, καὶ παρήγγειλε νὰ ἔλθωσι νὰ σταθμεύσωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ Σεπτέμβριον μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρούρια. Ἰδίως δὲ ἐξησφάλισε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων

κινδυνεύον Δυρράχιον, καταστήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀλέξiou, δεύτερον υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου, νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ' ἐτέρου συνήγαγε καὶ καθήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένας πλοῖα ἱκανά, τὰ ὅποια, ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἰσαακίον Κοντοστέφανον, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυρραχίου παραλίαν, παραγγείλας νὰ διακωλύσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν διαπεραίωσιν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις παρσκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἤτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδρίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1107. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος, ἀντὶ νὰ περιμείνῃ αὐτὸν, καθ' ὅς εἶχε ῥητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἐλληνικὴν παραλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφρονά τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομὴν, καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν, ἐπτοήθη τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβίβάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 ὀκτωβρίου εἰς Αὐλῶνα. Συνεπήγετο δὲ 12 μὲν χιλιάδας ἱππέων, 60 δὲ χιλιάδας πεζῶν, Γάλλων, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες εἰς τὴν στερεάν ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς περὶ τὴν χώρας, καὶ τὴν 13 τοῦ μηνός, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυρράχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυρραχίῳ ἡγεμόνος, τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημούνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιπέσῃ αὐτῷ εἰς τὸ λᾶθος τῆς ἐκ τοῦ συστάδην παρατάξεως· λᾶθος τὸ ὅποιον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον δεινὰς συμφοράς. Ἀλλὰ προέβητο μᾶλλον ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βοημούνδον εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μεταφορὰν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθειρῶν τοιούτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ' ὀλίγον μὲν ἄλλ' ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημούνδος δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρίως τὴν πολιορκίαν, οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινὰ ἐξ Ἰταλίας, καὶ προσέτι ὅτι τὸ Δυρράχιον εἶχεν ἄφθονον τροφῶν προμήθειαν, ὀχυρώματα δυσπρόρητα, ἡγεμόνα πιστὸν καὶ ἱκνόν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν, καὶ μόνον μικρά

τινα ἀποσπάσματα προεξέπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τῷόντι ὁ Βοημοῦνδος ἀνέβαλεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἐφοδον μέχρι τῆς προσεχούς ἀνοίξεως, παρατηρῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ φοβερά ἐκεῖνα ὀχυρώματα, παρασκευάζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικροὺς τινὰς ἀκροβολισμοὺς κατὰ τῆς φρουρᾶς, ἥ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἕκτοτε δυσχερῶς τὰ κατ' αὐτὸν, διότι καύσας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψῃ οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαραίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συναγωνιστάς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιοιτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐλληνικῶν παραλίων συγκοινωνίας. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν διόδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσχη πρωϊμώτατα στέρησιν τροφῶν, καὶ νὰ δεκατεύηται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὁποῖα παρακολουθοῦσι τὴν στέρησιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθυμία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῆ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδεῖαν εἰς ἀγῶνας κρίσιμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακούψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταῖον τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν· ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε ν' ἀνοίξῃ ῥήγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσότερον ἔβλαπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην, ἢ τὰ τεῖχη τὰ ὁποῖα ἐπάτασσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκαυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμιοι ὠρυζαν ὑπόνομον· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπονομεύσαντες, κατέπρησαν διὰ πυρφόρων σωλήνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολεμίους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκευάσαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τεύχους τοῦ Δυρραχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἣτις καταβιβασθεῖσα ἐμέλλε νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὸ φρούριον· κατεστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦτο τὸ μηχανήμα, παθόντων τὰ πάνδεινα τῶν ἐν αὐτῷ εἰσελθόντων πολεμίων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀναχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, προέβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὴν Δεάβολιν, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τῶν διαχωρίζοντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ

παρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημούνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὗται ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολεμίων ὀρμὴν μάχαι σπουδαῖαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημούνδου ἀνεψιὸς Γουϊδων, ἀγανακτῆσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τειχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἐξορμᾷ πρὸς τὰ Κάνινα, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμπε. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν Μιχαὴλ, βουλευέται ἤδη νὰ ἐκπορθήσῃ καὶ τὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ στρατόπεδον ὅστις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχων δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαρζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἔλος ἄβατον. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ὁ Γουϊδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χωρίου δυσάλωτον, παραμένει ἐκεῖθεν τοῦ Χαρζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Καντακουζηνὸς περὶ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαράτάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην, ἔχων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τεταγμένους Ἕλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας Τούρκους τινὲς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἑτερον Ἀλανοὺς, καὶ προπέμψας ὡς ἀκροβολιστάς τοὺς Πετсенέγους. Οἱ Φράγχοι συνησπικότες, καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες, ἀπέτέλουν ὄγκον συμπαγῇ καὶ δυσδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετсенέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τούρκοι, καὶ τρίτοι οἱ Ἀλανοί, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν ταξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐσχατοὶ ὁμοῦς πάντων ὀρμήσαντες οἱ Ἕλληνες, τοσοῦτον βιαίως προσέκρουσαν κατὰ τοῦ κινητοῦ ἐκείνου τείχους, ὥστε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππεῖς ἐδίωξαν αὐτοὺς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολιχνίου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βοημούνδος ἀπεκλείετο καὶ ἡκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ νωθρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετήρει τὴν παραλίαν, ὥστε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπὶ τινα χρόνον ἄνεσιν καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρῶς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατάρθρωσε τελευταῖον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, διώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἦττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παράπονα τῶν ἄλλων τοῦ στόλου ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυρραχίου, ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ ναύαρχον τὸν Μαριανὸν Μαυροκατακαλῶν, ὅστις ἀνε-

δείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὐθις εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθαλασσοκράτησεν, ὥστε οὐδὲ ἐν πλοῖον ἡδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξύ Ἰταλίας καὶ Βοημοῦνδου ἐκόπη ὁλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων περιῆλθεν ὥς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν· λοιμὸς καὶ λιμὸς ἐπεκράτησαν αὐθις ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ δραπετεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρέτ, Προβεγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυμήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε, καὶ ὅσα ἐτι ἡπειλοῦντο, ἠυτομόλησε μετὰ 30 ἄλλων ἱππέων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμανδὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δ' Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἡπατήθῃ ὑπὸ τῶν ὄρκων τοῦ Βοημοῦνδου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἱματὸς χριστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἀκούσῃ τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐζήτησεν ὁμήρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημοῦνδος ἐπεθύμησε νὰ ὀρισθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἤθελεν ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ὁμήρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προσεπιστείλας ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνόν. Προσελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημοῦνδος ἀπήτησεν ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ ἐν διχαστήματι ἐξ σταδίων· νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἱππέων, καὶ μήτε γόνυ μήτε τὸν τράχηλον νὰ κλίνη εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰσερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῇ αὐτὸν οὐχὶ ὡς ὑποτελῆ, ἀλλ' ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδὲ ὁλως ἐπειδόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἣν ἄλλοτε ὤμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημοῦνδος. Ἄν ἐν μέσῳ τοσοῦτον κρίσιμων περιστάσεων, καθ' ὅς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος συναγωνιστῶν, ὅλων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων εὐρισκομένων, βασιλεὺς ἢ στρατηγὸς ἡμέτερος ἤθελε προτείνει τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἤθελον εὖρῃ λόγους ἀποχρῶντας ἵνα καταμεμφθῶσι τὰς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσχολίας. Ὅπως-δήποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτός

μόνων τῶν ὄρων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰσερχόμενος ὁ Βοημοῦνδος νὰ μὴ δώσῃ θεῖγμα τι εὐλαβείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιούσαν ὁ Βοημοῦνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὗτοι ὄροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανεύοντων, ἐνέπεσεν ἕρις δεινὴ, εἰς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν ὅτινες συνώδευον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυσανασχετήσας διὰ τὴν πολυλογίαν ταύτην, καὶ στραφεῖς ἀγερῶχος πρὸς αὐτὸν, αὐδεις, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συναψῶμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπληξεν εἰσέτι τινὰ διὰ δόρατος, ἄλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τείχη προσκρούοντες. Ἐὰ τοίνυν τὰ πολλά. Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή.» Καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξὺ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅστις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ κράτος συμφοράς, καὶ τοσάκις παρεβίασεν ὄρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὐτῇς μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὐρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ δυσπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἡρωϊκὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρειμάνιον ὕψος, τὴν ἀγέρωχον ἄμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἄλλ' οἰαيدῆποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαὶ, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὀριστικός τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλὰς. Ὅθεν μετὰ βραχείαν εἰσαγωγικὴν διάλεξιν ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε ῥητῶς νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημοῦνδου, νὰ ἐπιβάλλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ταγκρέδον, νὰ τὸν διαταξῇ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ σταλησόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον, καὶ, καθόλου εἰπεῖν, ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὄροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημοῦνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναίνεσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὅλων τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀγώνων, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανεῖλθῃ τὴν ἐπιούσαν πρῶτῃ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἐλ-

ληνικόν στρατόπεδον, καὶ σκεφθεὶς ὠριμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμνηχανίας εἰς ἣν εὐρίσκετο, ἀνήγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν κείμενον διασωθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὑλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περίληψις μόνη ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὅσας ἀνέλαβεν ὁ τεταπεινωμένος ἐκεῖνος πολέμιος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἡθετήθη καὶ ἀνεκηρύχθη ἄκυρος καὶ μηδὲν ἔχουσα τὸ ἐνεργόν, « . . . νῦν δὲ οὖν ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος . . . εἰς ἐτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, ὥστε *λίξιον γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἀνθρώπου* καὶ, ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον, *οἰκέτην καὶ ὑποχείριον*. Ἐπειδὴ καὶ σύ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιάν ἐμὲ ἔλκειν βεβούλησαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι *λίξιον*, ἐσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν, ἣν καὶ φυλάττειν εἰς αἰὶ βούλομαι καὶ ἐπόμενι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ . . . , ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὁπλίσσεται τὴν δεξιάν κατὰ παντὸς ἀνθισταμένου τῷ κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χεῖρας ἀνταράμενος, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὓς Παγάνους ἡμεῖς ὀνομάζομεν . . . »· «ἐτι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμπεφωνημένων μάρτυς ὁ Θεὸς, μηδεμίαν μηδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα σκήπτρα, εἴτε νῦν εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε καὶ ἔχειν· καὶ ἀπλῶς ὅποσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περιεῖχεν ἡ νῦν κατέχει κατὰ τε ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν, ἐκτὸς τῶν ῥητῶς δεδωρημένων μοι παρὰ τοῦ Θεοπροβλήτου κράτους ὑμῶν, ἃ καὶ κατ' ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἐγγράφῳ· ἀλλ' ὅποσῃν ἂν δυνηθεῖν χειρῶσθαι χώραν, τελοῦσαν ποτε ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀπωσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκείνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν ὑμετέραν ἀναρτᾶν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν . . . » «Ἀλλ' οὐδὲ ἄνθρωπος ἐτέρου γενήσεται ἢ ἐτέρας ἀρχῆς μείζονος ἢ ἐλασσονος, ἄνευ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου . . . τοὺς δὲ προσερχομένους μοι ἀνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξαναστάντας τοῦ κράτους τοῦ

τοῦ ἐμοὶ ἐκδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμψομαι, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσομαι »

«Ταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκήπτρον τῆς Ῥωμαίων τύχης ἐτύγχανον οὔσαι. Περὶ δὲ τῶν μηδέπω δεδουλευκότων τῇ Ῥωμανίᾳ, ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὥς ἵνα τὰς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἄνευ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μάχης, καὶ ταύτας ἀπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ὑμετέρας βασιλείας λογίζομαι, εἴτε τουρκικαὶ εἰσιν, εἴτε ἄρμενικαί.» «Πρὸς μὲν τοι τὸν Ταγκρέ καὶ ἀνεψιόν μου ἀκήρυκτον ἐξω πόλεμον εἰ μὴ θελήσει καθυφεῖναι τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενείας, μηδὲ ἀπολύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ὑμετέρας βασιλείας. Ἐπὰν δὲ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀναρρυσθῶσιν αἱ πόλεις, αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπόζῃ τῇ ἀντιλήψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ χρυσοβούλλου λόγου δεδωρημένα μοι, ἃ καὶ ῥητῶς ἐξαριθμηθήσεται, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι εἰσιν ἐκτὸς τῶν δεδωρημένων ἐμοί, τῷ σκήπτρῳ ὑμῶν προσαρμόζονται» «Ἐτι καθυπισχνοῦμαι καὶ ταυτὶ πρὸς τοῖς ἄνωθεν εἰρημένοις, βεβαιότερας τὰς συμφωνίας ποιούμενος. Συμφωνῶ γάρ, ἵνα ἐγγυητὰς ἀποδοίην ἐπὶ ταύταις ταῖς συμφωνίαις, ὥστε ἀπαραβάτους καὶ ἀπαραθράύστους μένειν εἰς τὸ διηνεκές τοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους μου ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην μοι χώραν τῆς βασιλείας σου παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὁμόσαι τὰ φρικωδέστατα, ὡς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὀρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτερον κράτος» «καὶ ὅσοι μὲν ἐνταυθοὶ τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπιδημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεις καὶ τὰς συμφωνίας δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τόν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ σὸν υἱόν. Ὅσοι δὲ ἀπῶσι τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὀπλιτῶν, οὓς καθάλλαριους σύνθηες καλοῦμεν, ἀποστειλάσης ἄνθρωπον τῆς βασιλείας σου κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὀρκους ἀποτελέσουσι καὶ κεῖνοι.»

Μετὰ ταῦτα ὀνοράζονται ῥητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ αἱ χώραι ὅσας ἐμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς λίξιος τοῦ βασιλέως ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐπιφέρεται ὁ ἐξῆς ἀξιοσημείωτος ὅρος. «Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπόμνυμι τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιόχου πρεσβευόμενον Θεόν, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους πατριάρχης ἔσται Ἀντιοχείας, ἀλλ' ὅν ἂν προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρεμμάτων τυγχάνοντα τῆς κατὰ τὴν Κωνσταντι-

νούπολιν μεγάλης ἐκκλησίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπιβαίη καὶ πράξει πάντα ἀρχιερατικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι, κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια.»

Κατόπιν ὀρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσαι ἀποτμηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας, ἐντελῶς ἐμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ κράτους· μεταξύ δὲ τούτων ἦν, ὡς προεῖρηται, καὶ ἡ Λαοδικεῖα. Ἐπειτα μνημονεύονται χῶραι τινες, κείμεναι εἰς τε τὰ ἐπὶ τὰδε τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς παρεχώρει τῷ Βοημούνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσα ἀπеспάσθησαν ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὅρκοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ σημειοῦται ὅτι «ταῦτα ἐγράφη τε καὶ αἱ ὅρκοι συνετελέσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον δευτέρας ἐπιμεμήσεως ἔτους ἡδὴ διαρρέσκομένου σ'χιζ'» (6617) ἥτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1108.»

Μεταξὺ τῶν ὑπογραφάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ Ἀμάλφης ἐπίσκοπος Μκυρος, ὁ σταλεῖς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ληγάτος. Τὸ δὲ ἐγγραφον ἐπεσφραγίζετο ὡς ἐξῆς. «Τὸν μὲν οὖν ἐγγραφον ὅρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημούδου ἔλαβεν, ἀντιδίδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χρυσόβουλλον λόγον, ἐνσημασμένον διὰ κινναβάρεως ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς.» Ῥητότεροι συνθῆκαι καὶ σαφέστεραι ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτέ, οὔτε διὰ φοβερωτέρων ὀρκῶν ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπιεικέστατος πρὸς τὸν Βοημούνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμαννὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖρας του· ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ αὐτόν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν αἰχμαλώτους. Ἡδύνατο τοῦλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μέχρις οὗ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· οὐδὲν τούτων ἐπραξεν, ἀλλ' ἠρέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Ἀφῆκεν αὐτῷ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς· καὶ ἂν ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινάς, ἀπεζημίωσεν αὐτὸν διὰ παραχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυειδῶς τὸν Βοημούνδον, νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἄξιωμα, καὶ παρασχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολῦτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς

ἐδικαίωσε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημούνδος; Ἄρα ἐπα-
 νελθὼν εἰς Ἀπουλίαν, ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αὖθις εἰς πόλεμον
 κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει τὸν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦ-
 το στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεβίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1111 ἔτους. Τὸ δὲ
 δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ἱστορι-
 κῆς κατὰ τῶν βασιλείων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ῥαδιοϋργίας εἶναι, ὅτι
 οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὅχι μόνον δὲν ὡμολόγησαν τὴν ἀγασθὴν τοῦ
 Ἀλεξίου προαίρεσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ περικλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοη-
 μούνδου διαγωγῆς, ἐπενόησαν ὅτι ὁ βασιλεὺς, διὰ δηλητηρίου ὅψι
 ἐνεργοῦντος, ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἄλλ' ὁ καλὸς κάγαθος Λεβὼ δὲν ἠνέ-
 τχετο τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην συκοφαντίαν, καὶ ἀνασκευάζει αὐτὴν
 λαμπρῶς διὰ τῶν ἐξῆς ἀξιωματημονεύτων λόγων. «Ἀποδεικνύει δὲ μέ-
 χρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατῖνοι ἦσαν προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Ἀλε-
 ξίου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὐ-
 τος δὲν ἤφησε τὸν Βοημούνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρεσκεύασε
 τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὅψι ἐνεργοῦντος. Καὶ διὰ νὰ κα-
 ταστήσῃ τὴν συκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν, εἶπον ὅτι ὁ Βοημούν-
 δος ἀπέθανεν ἑξ μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα
 ταῦτα ἐπινενοημένα ὑπὸ τοῦ μίσους, καταψεύδονται ὑπὸ τῶν ἐπισημο-
 τέρων μαρτυριῶν.» Ἄν ἐχρειάζετο δὲ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις τῆς πονη-
 ρίας τοῦ Βοημούνδου φύσεως, ἄρκει νὰ ἀναφέρωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν
 προσήνεχθη πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς τοῦ τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλά-
 δος ἐπιχειρήματος, αὐτοῦ, τοὺς κοινωνήσαντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων
 καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδω-
 κεν εἰς αὐτοὺς, καὶ περιώρισθη μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλου-
 σι παραχειμασεῖ ἐν Ἑλλάδι, ἐπιχορηγοῦμένων αὐτοῖς τῶν χρειωδῶν
 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅτι παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει
 τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς
 ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν πάντων τούτων διαταγὰς, καὶ ὁ Λεβὼ παρατηρεῖ
 ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται περιποιοῦσι τῷ βασιλεῖ τόσῳ πλείονα τιμὴν,
 ὅσῳ πλείότερον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσιν αὐτῷ οἱ Λατῖνοι.
 Τὴν δὲ ἄνοιξιν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεψεν εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ
 ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρασχὼν δαψιλῇ παρεμύθησεν αὐτοὺς
 διὰ τὴν ἰδιοτέλειαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστορικός.
 Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐζωγραφήθη διὰ
 μελανωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτήρ, τῶν δὲ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως

δὲν ἔπαυσεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετὴ, ἡ χρηστότης καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία τοῦ Βοημούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μακράϊωνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου. Ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθον μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐπικουραὶ τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν, ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν ἐνταῦθα νὰ παρασπῆσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς δύσεως, ὁ γερμανὸς Σλόστερ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ ἀνατολικὸν κράτος κίνδυνον, καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου· ἐξημίωσε δὲ αὐτὸ κατὰ τοῦτο μόνον ὅτι ἠῤῥξησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους κατοίκους τῆς βασιλευσούσης. Πολλοὶ, λέγει, τῶν σταυροφόρων, εἴτε μηδόλως ἐξακολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν Παλαιστίνην ὁδοιπορίαν, εἴτε ἐπανερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐγκαθίσταντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαπλασιασθέντος εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ ταύτης πληθυσμοῦ, ἐνοθεύθη μὲν ἐπὶ μᾶλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, ἀπέβη δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκρίβωσεν ἀποχρώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἠττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατὰ τι τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε παντελῶς ἐματαιώσαν τὴν πρώτην ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν πραγμάτων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί; Τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἤξεύρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ πλεῖστον ἄσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διακεκμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὅ ἐστι διὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ μεγαλητέρων τμη-

μάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατόν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνοι τοῦ γεγονότος ἡλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι πρόσοδοι, ἡκρωτηριάσθησαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονήσωμεν προσέτι ὅτι ὡς ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἡναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ δύο μεγάλους πολέμους καθ' ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης, τοῦ Βοημούνδου, τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Προστιθεμένης δὲ εἰς ταῦτα πάντα καὶ τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, ἅς ἡναγκάσθη νὰ στρέφῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτων συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἅς συνεξέπεμψε μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν λεηλασιῶν καὶ δολώσεων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν πολὺ ἀσφαλέστερον καὶ ὀριστικώτερον, παρ' ὅτι ἀπηλλάγχῃ διὰ τῶν προσκαίρων κατορθωμάτων τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιωρίζοντο αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἡ πρώτη σταυροφορία, ἡδυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐπῆλθεν ἰσοζυγίον τι πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων ὡς ἐξ αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπήνεγκεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὕλικας τε καὶ ἠθικὰς, ἀνιάτους καὶ θανάσιμους.

Ὁ Σλόσσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύος τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατασταθέντων. Ἄν οἱ ξένοι οὗτοι ἐγκαθίσταντο αὐτόθι ὡς ἰδιῶται μετερχόμενοι ἐμπορίαν ἢ ἄλλην τινὰ βιομηχανίαν καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρᾶγμα δὲν ἤθελεν εἶναι ἄτοπον, τοῦλάχιστον ἐκτακτόν τι ἄτοπον, διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἢ βιομηχανικὰς πόλεις· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη ἄλλο τι. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὑπαρξιν. Καὶ ἴσως μὲν ἡδύνατο τότε νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς σταυροφορίας, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως οἱ Ἑνετοὶ ἤθελον πράξει, ὅτι ἐπραξαν οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι· ἤθελον συνταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων· τούτου δὲ γενομένου, τὸ κράτος ἤθελεν ἐκτεθῇ ἔκτοτε εἰς

τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀλέξιος δυσχερῶς ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθάπερ ἤξευρομεν ἤδη οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Γενοואῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημούνδου ἐν ἔτει 1103, καὶ εἶχον λεηλατήσῃ δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συνεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ ἁγίου Τάφου, πράγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἐλληνικὰς παραλίας καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον οἱ Ἑνετοὶ οἱ τοσαύτας λαβόντες προνομίας, δὲν ἐδείξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Ἰ Τί ἡδύνατο ἤδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἑνετῶν, ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλον φοβερῶτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τούλάχιστον τῶν δύο, κατ' αὐτοῦ ἀναφανδὸν ἀντιστρατευομένων ἰταλίδων πόλεων, καὶ τῷ 1112 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ἃν ὄχι ἀπαράλλακτα, τούλάχιστον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἑνετῶν προνόμια. Οἱ Πισᾶται ἐκτέησαντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμῆμα ἴδιον καὶ λιμένα, ὅπως πρότερον οἱ Ἑνετοί. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνῷ οἱ Ἑνετοὶ ἐνέμοντο πληρεστάτην ἀτέλειαν, οἱ Πισᾶται, κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς συνθήκας, ὅσας μὲν ἐμπορεύοντο ἰθαγενῆ ἐλληνικὰ προϊόντα, τοῦτο μόνον ἔλαβον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μὴ τελῶσι φόρους ἀνωτέρους τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἄλλοδαπῆς εἰσαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας κατέβαλλον μόνον 4 %. Αἱ συνολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς Πισάτας συνθήκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνομίων· ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάντοτε ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἡλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνιακὰ τοῦ κράτους εἰσδήματα. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπήγαγον καὶ ἄλλα ἀτοπήματα. Ἀντὶ ἐνὸς κράτους ἐν κράτει, τοῦ Ἑνετικοῦ, παρήχθη ἤδη καὶ ἕτερον, συνεπαγαγὸν ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσα ἤξευρομεν ἤδη ὅτι προέκυψαν ἐκ τῶν ἐνετικών ἰδρυμάτων. Καὶ πρόσέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον, περιήρχοντο πολλάκις εἰς ῥήξεις, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνειν, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθὴς ἐμφύλιος ἀγὼν, περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅστις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου, δεινοτάτας εἰς τὸ κράτος συμφοράς. Τὰ

κακὰ ταῦτα ὑπερεπλεόνασαν, ὅτε μετὰ τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος ὅτι τὸ ἐν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενουαίους προνόμια ἀνάλογα τῶν Πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παραχθεῖσα ἐν τῷ κράτει πολυαρχία, καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία, παρεσκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν. Ὡςτε μία τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ θυσμῶν ἐπιδρομῆς, διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παρεχωρηθῶσι τὰ προνόμια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὡς πολλὰκις εἵπομεν, καὶ ὡς θέλει κατασταθῇ πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἰκμάδα τοῦ κράτους καὶ νὰ τὸ παραδώσωσιν ἐτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δυτικῶν αὐτοῦ πολεμίων, πολὺ πρὶν περιπέσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπήγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία. Ἡ προαιώνιος ἀντιπάθεια ἥτις ὑπῆρχε μετὰ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἕνεκα ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων, ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἦλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου κατέστη πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἥδη ὅτε σύμπασα οὕτως εἰπεῖν ἡ Εὐρώπη ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἦλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἐὰν οἱ Λατῖνοι ἔβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλέα προσκυνούμενον ὡς πρόσωπον ἱερὸν καὶ ἅγιον, καὶ ἡγανάκτουν διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονεύωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρου εὐλαβείας δείγματα· οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἡγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσοῦτον πλείονος φρίκης, ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνατολήν. Οἱ Δυτικοὶ κατηγόρουν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμίως πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παραβάτας τῶν συντε-

θειμένων. Τὰ ἀμοιβαία πάθη καὶ μίση ἐκορυφώθησαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἤλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἔδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασιλείον ὠργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλὰ οὐδὲ σκιάν τινα ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὧν ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας αὐτόθι ἐγκυτέστησαν, ὅπως ἐκβαλόντες τὸν κληρὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα διαρπάσαντες.

Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοπικὴν σύνοδον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτόθι ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει Λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ πάπα κυρουμένους, τὸ ἰσοζύγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὡς ἀκολούθως. Δι' αὐτῆς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτήσατο μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἔτι ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἐδεσσαν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτησις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἣν ὑπέστη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησαν καθαρὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημίαι· ἡ δῆλωσις καὶ ἡ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμητῶν σταυροφορικῶν στρατῶν αἱ ὑπέρογκοι χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατοὺς· οἱ πόλεμοι οὗς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ· ἡ θυσία εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παραχωρῶν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώσαντα τὴν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσοδον ἡ ἀπώλεια ἣν ὑπέστη ἡ ἀνατολική

ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκοπῶν τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ ἡ ἔτι μείζων ἀπώλεια τῶν δύο πατριαρχείων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὅποια δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ τοὺς δεινότερους χρόνους τῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, ἥδη δὲ κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρετηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατηνύσθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὰ προϋπάρχοντα μεταξύ δύσεως καὶ ἀνατολῆς πάθη, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπιπαρωξύνθησαν· ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος τούτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέλους ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Δύσεως κατάρκτησις· ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατάρκτησις ἐκείνη δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ μόνον διηκολύνη τὴν μωαμεθανικὴν ἐπιδρομὴν καὶ κυριαρχίαν· ὅτι καὶ τούτου γενομένου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἔκπυσεν οὐδὲν ἥττον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ ὅτι οὕτω διαωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖνα τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον, ὡς μὴ ὤφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργοῦσιν εἰς τε τὴν τύχην τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γεγονός ἀπαισιώτερον τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἢ πάτριος ἡμῶν ἱστορία. Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν τίς εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιοῦσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς τὰς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐμπορικὰ, βιομηχανικὰ, πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τοῦτο μέχρι τινός· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρατηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχε, διότι ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν διετήρησε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν τόπων· ὅτι καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς σκοπός, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάρκτησις ἐπὶ τέλους ὡς αὐτως ἀπέτυχε, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ χῶραι μετὰ τοσαύτας θυσίας καὶ τοσαῦτα παθήματα ὑπέκυψαν εἰς τὸν μωαμεθανικὸν ζυγόν· ἐνῷ ἂν οἱ σταυροφορικοὶ ἄγωνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν χριστιανῶν τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤθελεν οὐδὲν ἥττον καρπωθῇ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέκυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμός ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ

δὲν ἤθελον πάθει ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τοσαύτας συμφορὰς αἱ ὠραιότεραι τῆς γῆς χῶραι.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι φανῇ ὅπως οὖν ὡχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ τῶν προσιμίων καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρέλθει· ἀλλ' εἶχε παρέλθει ἀπὸ κατέστρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος διῆγεν ἤδη τὸ 53 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ ἀπὸ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατὰστασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν δὲν ἐπολέμησεν ἕκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκους· καὶ πρὸς τούτους ἐνίοτε μὲν αὐτοπροσώπως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων, καὶ ἰδίως τοῦ Εὐμαθίου Φιλοκάλου. Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὠνομάζετο κράτος τοῦ Ἰκονίου, ἀφ' ἧς ὁ Κελιδζέ Ἀρσλὰν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν, ἐδρευσεν εἰς Ἰκόνιον, ὠνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ Ροῦμ ἢ τῆς Ῥωμανίας, καθὼ συγκείμενον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ Ῥωμαϊκῶν χωρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ ἀνατολικὸν κράτος χῶραι. Μετὰ τὰς ἡττας ὅσας οἱ Τούρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, εἶχεν ἐλαττωθῇ πολὺ ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σαῖσσᾶ, νίκησεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Ὁ σουλτάνος οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δειγμάτων, διότι προσελθὼν ἐφίλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος, καὶ τὸ σπουδαιότατον συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος ὅσα τοῦτο κατεῖχε πρὸ τῆς ἡττης τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένης, ἥτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Σαῖσσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μασουδ (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ Τούρκοι ἐπανελάβον τὰς ἀδιακόπους αὐτῶν ἐπιδρομὰς. Ὁ Ἀλέξιος δὲ ἤρθε συγχρόνως παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν ἀπῆλθεν γενομένων συνθηκῶν, καὶ μὴ θελήσαντος ἐκείνου νὰ ἐνβοημοῦν, ἀθῆναι πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων. Ἐκ τούτου δόσῃ, ἀπε- Τριπόλεως Βερτράνδος, υἱὸς τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης τῶν ὁ κόμη, ὁμόσας καὶ πρότερον πίστιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πα- Ῥαιμούνδου, ἡ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερ- λιν πρόθυμος 12, οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του τράνδου τῷ 1

ἐπανελάβον τὸν ὄρκον τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοθοφρέδου, ἀπέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῇ συνδρομὴν· νέαν δὲ κατὰ τῶν σταυροφόρων ἐκστρατεῖαν οὐτε ἐπέχειρσεν ὁ Ἀλέξιος, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥστε ἐντελῶς ἐματαιώθησαν αἱ περὶ Δεσβολιν γενόμεναι συνθήκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῇ αἱ προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἡσχολήθη ἔκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς, ἀποδεικνύων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει του ἡ γνησιότης καὶ ἡ ἀνεξάρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῶν περιστοιχίζόντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων κινδύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης, δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὅχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομίλων. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις ὑπὸ αἵρεσιάρχην τὸν ἱατρὸν Βασίλειον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξελώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυᾶς τις τοῦ τῶν Παυλιανιτῶν δόγματος, ἀλλὰ παραφυᾶς τοσούτῳ μᾶλλον νόθος, ὅσῳ καὶ αὐτὴ ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῇ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολλὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Παυλιανίτας μὴ ὄντας πολυαριθμούς, εἶδομεν ἄνωγέρῳ πῶς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου. Ὁ δὲ ἱατρὸς Βασίλειος ἐπέχειρσεν νὰ διαδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διασκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τούτῳ δούς εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαυονικὸν ὄνομα τῶν *Βογομίλων*, ὃ ἐστὶ τῶν *ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ*. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπήκοον ἀπὸ τοῦ μιάσματος ἐκείνου. Ὁ αἵρεσιάρχης μάτην προτραπείς νὰ μετανοήσῃ, κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον. Οἱ δὲ ὁπαδοὶ του συνεχωρήθησαν, καὶ οὕτως ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἀλλ' ἡ φοβερὰ ἐκείνη ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλεξίου. Πρώτην ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν ποινὴν εἰς αἵρετικόν. Εὐτυχῶς ἡ ἀσεβὴς αὕτη παραβίασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπανελήφθη, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πατριάρχης Ἀν-

τιοχείας Βαλσαμῶν κατεδίκασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀποφνηάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτω ἀπὸ ρίζης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθείαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ὁσημέραι ἐπιθετικωτέρας γινομένας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως θρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β' διάδοχος Πασχάλιος Β' ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Ε' τῆς Γερμανίας πάλιν τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ἠχημαλτεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἐριδος ταύτης, καὶ ἔπεμψε τῷ 1112 πρέσβεις εἰς Ῥώμην ἵνα διενεργήσωσι τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν ἐξακοσίων ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλεύματος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος ἐφαντάσθη ὅτι ἡ δύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τῆς δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὃ ἐστὶ χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολυτιμότεον ἀγαθὸν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἠπατήθη παραδόξως. Ὁ πάπας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον Χρυσολῶνον, οὐχὶ ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως στέμμα, ἀλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὥστε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῦ ἄλλως τε ἡ πραγματώσις ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφέρομεν αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναφανδὸν τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητούντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλὰ, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπανάλαβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζήτησις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παρώξυνεν αὐτὴν ἄπ' ἐναντίας. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίως ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος, καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκο-

πον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτὸς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ὑπεμύνησκειν αὐτῷ, αἵτι ἐνῷ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὄσσην ἐπαδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοήν, ἀπο τινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευούσης καὶ ὁ κληρὸς αὐτῶν, ἀποπτύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπείθειαν, οὔτε ἐπιστολὰς παρ' αὐτοῦ δέχονται, οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκρισιάρχους αὐτοῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σύνεσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἐξαφανισθῇ. Ἵνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθουμένη συνδιαλλαγή, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπαρχίας ὅσαι ὑπήγοντο εἰς αὐτὸν ἑκπαλαί. Μόνον δὲ ἀφοῦ τὰ μέλη ἐνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς, θέλουσιν ἐξομαλίσθῃ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑφιστάμεναι μεταξύ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραί, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσφῃ ἡ μία ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης.» Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν ὁκτώβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἤρνεϊτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὅμως ἐνόει τὴν ἀπλὴν προεδρείαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῆτει εὐπείθειαν καὶ ὑπακοήν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅ ἐστιν ἡξίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς κυριάρχου ἐξουσίαν. Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ἤσθάνετο ὅτι, ἀργούντων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον τῶν ἄλλων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξύ Πασχαλίου Β' καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν ἐξηκολούθησαν, ὡς φαίνεται, ἢ τοῦλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρᾶκτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβίωσαν ἀμφοτέρω· ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατὰ αὐγούστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει

μοναρχία τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν σχέσιν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἐκατέρω ὑπόστασιν αὐτοτελῇ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διαρρήδην διὰ τῆς ΚΖ' αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφηνάμενος· «τὰ μέντοι ψυχικὰ ἅπαντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὀφείλουσι κρίνεσθαι τε καὶ ἐκβιβάζεσθαι.» Ἐν τῇ πράξει ὅμως πολλάκις ἐξετράπη τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φυτικὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ῥοπὴν πρὸς τὴν κατὰ-χρησιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγεῖται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μακρῶν εἶπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπᾶστος μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνου τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἐὰν ἦτο δυνατὸν οὗτος νὰ ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις, αἵτινες ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν ἠγωνίζοντο νὰ φθείρῳ τὴν ὀρθοδοξίαν; Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης συνεζήτει πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφωνίας, κατεδίκασε τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰωάννου Ὑπάτου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἰταλοῦ, καθήρесе τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμά, καὶ ἁμαθὴς ὢν καὶ ἀνόητος, εἶχε φαίνεται ἀποπλανηθῇ ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκείνης· συνεζήτει πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολλὰς γυναικας· καὶ ἐπὶ πᾶσι προσεπάθησε νὰ μεταπείσῃ τὸν αἰρεσιάρχην τῶν Βογομίλων· ἀλλὰ τὴν ὀριστικὴν καταδίκην τοῦ τε Νείλου καὶ τοῦ ἱατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν ὁ Ἀλέξιος εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἐτέρου δὲν θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ παραδείγματος ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προστάγματος, παρὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα, γάμον μεταξὺ δύο συγγενῶν εἰς ἕκτον βαθμόν. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἐξαίρεσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιῶται νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεὺς. Αἱ ἐξαίρεσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὐλογοὶ τὸ δὲ παράλογοι, οὐδέποτε ἴσχυσαν νὰ ἀντρέψωσι τὴν παρ' ἡμῖν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου· μία τῶν μακροτέρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλεθριωτέρων τῆς ὅλης μεσαιωνικῆς ἡμῶν ιστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκατόχων του μόνος ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38, ἥτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γονυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινὴν, προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προσφάτων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παρχαιῶσιν. Ἡ πλημμελὴς κοινωνικὴ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε πολλάκις περιεγράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἡγωνίσθησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως· ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος δύναται νὰ λογισθῇ ἕνεκεν αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἠῤῥησε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ τὸ ἐλαττώσῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παραχωρήσεων, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτροπείσης εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἀθωνος. Γνωρίζει δὲ ἥδη ὁ ἀναγνώστης τὰς οὐδὲν ἥττον ὀλεθρίας θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Πισάτας. Ἀλλ' ἐὰν ἔπαισε καθ' ὅλα ταῦτα ὑπέικων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι, παραλαβὼν τὴν διοίκησιν παραλυθεῖσαν ἐπὶ ἔτη ὅλα πεντήκοντα, ἠνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν θάρρος καὶ πεποιθήσιν, ὅτι ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλλῃ ἐπανειλημμένως τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινοτέρας θεέλλης ἥτις μετὰ τσαούτας ἄλλας ἐνέσκηψε ποτὲ εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ ὅτι ἂν δὲν ἀνέκτισεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολεσθέντων, διετήρησεν ὅμως ἀκέραια ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα καταστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπίβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιούμεν βεβαίως νὰ παραστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστα καὶ μικρὸν, γινώσκουσιν ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύνανται νὰ κρι-

θῶσι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλα τῶν ἐθνῶν συμ-
φέροντα καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν αἰείποτε καὶ
αὐτοὺς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν,
ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν.
Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβούλευσαν ἀναφανδὸν αὐτὴν
τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνχτολικοῦ κράτους, καὶ δὲν παρεθίασαν ἐπανειλημ-
μένως τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν
καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθη πρὸς αὐτοὺς εἰλικρινέστερος; Ἐὰν ἐπέ-
τρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον
ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἐπεμπε στρατοὺς
ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλους ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελεν ἐξαντλήσει
τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἄλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται
εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τὰς ὁποίας δύνανται ὑπὸ τῶν εὐλόγων
νὰ ἐκφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Δυτικοί· ὅτι προλαθὼν κατέλαβε τὴν Νί-
καιαν δι' ἰδίας φρουράς, καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγων ἐπικου-
ρίας εἰς Συρίαν. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαραὶ συκοφαντίαι, καὶ
δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι, μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκαν-
δαλώδους ἐπιπορκίας τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ταγ-
κρέδου. Ἀλλὰ, λέγουσι, καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνην ἀπεκάλεσεν
αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Ναί, ἀπε-
κάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν· ἐὰν ὑπάρχη ὅμως περίστασις, καθ' ἣν ὁ Ἀ-
λέξιος ἐπραξεν ὅ,τι ὤφειλε νὰ πράξῃ, εἶναι ἡ περίστασις, καθ' ἣν ἡ βα-
σίλισσα Εἰρήνην ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάβοσημον ἐκείνην κατη-
γορίαν.

Θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νικήταν Ἀχομινάτον
τὸν Χωνιάτην τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θά-
νάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν
τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς παρούσης
περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν ἐλληνικὴ πηγή. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέ-
ξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύ-
τερος ἦτο ὁ Ἰωάννης· ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς
ἡμᾶς Ἄννα Κομνηνὴ, ἣτις, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ πρώτου
αὐτῆς μνηστῆρος Κωνσταντίνου Δούκα, εἶχε συζευχθῇ τὸν Νικηφόρον
Βρυέννιον, υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἶδομεν διαπρέψαντα
ἐπὶ Ῥωμανοῦ Διογένους κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ βραδύτερον στασιάζ-
σαντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανειάτου, κατατροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλε-

ξίου. Ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τῶν τέκνων τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαρχίᾳ, ἤξιον νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου, καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρωγὸν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος προετίμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην· καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέβαινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν· εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὡσάκς ἢ δὲν ὑπῆρχεν υἱός, ἢ ὁ υἱός ἦτο ἀνήλικος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὅσας συκοφαντίας καὶ ἄν ἐπεσώρευεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλεεινῶς ὡς προπετῇ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἄν ἔλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυεννίου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤξευρε, τὰ δὲ πράγματα ἐμελλον μετ' οὐ πολὺν μαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης ἠδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυένιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένειμε μὲν ἐξαίρετα εὐνοίας δείγματα εἰς τὴν Ἄνναν, τιμήσας αὐτὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις Καισαρίτσαν, ἠγωνίσθη ὅμως ἐνταύτῃ νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπα. Καὶ ἐπειδὴ ἐβλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσαν, δὲν ἤθελε δὲ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους δυσχερείας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεξιν, τὴν εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ. Ὁ ἱστορῶν ταῦτα Νικήτας παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυφίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τί εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, ἐὰν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν μέσῃ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱός του Ἰωάννης, λαβὼν τὴν μητέρα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντας τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτοκράτωρ. Τότε ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἀφοῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσῆλθε μετὰ κραυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχορραγοῦντος Ἀλεξίου, καὶ ἤρχισε νὰ καταβοᾷ τοῦ υἱοῦ ὡς κλέψαντος τὴν βασιλείαν ἐτι ζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἔνεκα τούτου τιμωρίαν του. Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων ἤδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεδιασμένου μειδιάματος, καὶ παρετήρησεν αὐτῇ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινή λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῷ μόλις τὸν

μένουσιν ὀλίγαι στιγμαὶ ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸ θεῖον ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν εὗρέ τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ἢ ἀποκριθῇ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους· «ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογγον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡς αὐτῶς τοῦ βίου ἀπαλλαττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρῶην προσέκεισο.» Καὶ ὅμως ὁ Γιββων βεβαίως ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου, ὡς χαρακτηρίζοντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῷ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος, δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρὸς του. Ὅποιος δὲ τις ἦτο ὁ Βρυέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ᾔθελε νὰ προτιμήσῃ τοῦ Ἰωάννου, ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἡ ἰδία αὐτοῦ σύζυγος, ἥτις ἠγανάκτει, διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσχημάτισεν αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκείνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τρόπου ὅστις ἦτο βεβαίως εἰκονικώτατος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλου τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς περὶ τοὺς λόγους κοσμιότητα. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βρυέννιος δὲν ἀπέβη μνήμης ἥξις εἰμὴ διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «ἱστοριῶν βιβλία Δ'» εἰς ἣν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι καὶ ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς εἰσαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μακρᾶς καὶ πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτου ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου, μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζομένας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ῥωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι, βλέπων ἐαυτὸν δεινῶς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῇ, ὅσον ἐνδέχεται στενότερον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Βλαδὶμήρου Β', καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεμφεν αὐτῷ περὶ τὸ 1116 διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα, τὴν χρυσὴν ἄλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔστειπε τὸν Βλαδὶμήρον Β' ἐν τῇ κατὰ τὸ Κίεβ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν Τσάρ. Ἀλλ' ὁ Βλαδὶμυρος ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν

ἐκεῖνο στέμμα, ἵνα μὴ κινήσῃσι τὸν φθόνον καὶ τὴν ἔχθραν τῶν ἄλλων Ῥώσων ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ἔμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἰστόρησε. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἐν τινι ῥωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχθεῖσιν ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου τοῦ Φοβεροῦ. ἦτοι ἐν τῇ ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ τε καὶ παρὰ τισιν ἄλλοις μεταγενεστέροις διὰ πολλῶν καὶ προδήλων μυθευμάτων πεποικιλμένα. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν ὅτι ἐπενοήθησαν πρωθυστερῶς ἵνα ἀναγκάσῃσι εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τῶντι παραχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἔμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα Σταυροφορία.

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἠξιώθησαν τοσούτων ἐγκωμίων ὥσων ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐπωνομασθη *Καλοῖωάννης* εἰς ἔνδειξιν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον· καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπαθεῖαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, ὁμιλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ χρηστότητι. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς πολυπλόκους δυσχερείας ἃς ἔφερον εἰς μέσον ἡ πρώτη σταυροφορία. Οὐδεμία σταυροφορία ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς πολλάκις, ἀλλὰ ἦ κατὰ τῶν συνήθων ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἀντιπαλῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἢ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπαχθῶν ὑποχρεώσεων ἃς ἀνέλαθεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Πρᾶγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους τούτου, ἐκ τῶν 25 ἐνιαυτῶν τῆς προκειμένης βασιλείας, ἐπὶ δέκα συνεχῆ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἑννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἑξ ἔτη. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέκρουσε τὰς ἀλληλοδια-

δόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετсенέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὐγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετсенέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθορὰν ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιθεσιν. Πρὶν ἢ ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους πολεμίους εἶχε στρατεῦσαι ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οἵτινες ῥήξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐλεηλάτουν τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτησεν ἐξ ἐφόδου τὴν Λαοδικεῖαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυρίευσεν τὴν Σωζόπολιν. Τότε ἐδέησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέντων πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλλήθησμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγείς ἀπ' αὐτῶν ἔτρεψεν αὐθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβαλὼν εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτησε τὴν Κασταμῶνα, ἐφ' ᾧ ἀνακάρψας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὁμοιον ἐκείνου ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ῥωσοβουλγαρικοῦ πολέμου (σελ. 201 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κασταμῶνος πολὺ ἀπέειχε τοῦ νὰ ἔχῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, ἐπὶ τῷ ᾧ οἷον εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς. Ἀλλ' ἡ Κασταμὼν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρίς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυναμέθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἡνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνός ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι, ἡττωμένων αὐτῶν ὁσάκις ἐπῆρχετο ὁ βασιλεὺς, ἐπαναλαμβάνόντων δὲ τὰς ἐπιδρομὰς, ἅμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τί δ' ἐπήγαγε τὴν ἑκτοτὲ ἐπὶ δεκαετίαν κατὰπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἄδηλον· ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἐτέρας τινὰς περιπλοκάς πολὺ σπουδαιότερας ὅλων ὅσας προῖστορήσαμεν.

Εἴπομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου γενομέναι πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἀφ' ἧς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν πρέπον νὰ ἐπιτρέψῃ ἀνάλογά τινα πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάθειαν ἐκείνην τῶν Ἑνετῶν, ἀπεποιήθη τῷ 1118 τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του παραχωρηθέντος προνομίου. Ὁ τότε Δόγης τῆς Ἑνετίας Δομένικος Μικιέλης

δὲν ἠνέσχετο, ἐννοεῖται, τὴν ἀποποίησιν ταύτης, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρησε τὴν Κέρκυραν· ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε τότε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, προτιμήσας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων σταυροφόρων εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὑποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων παρεχωρήθη τῇ Ἑνετίᾳ. Ἐπανελάθε δὲ ὁ Μικιέλης τὸν κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀγῶνα ἐπανερχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐτράπη κατὰ τῆς Ῥόδου, ἣν ἐλεηλάτησεν. Ἐπιτεθείς ἔπειτα κατὰ τῆς Εὐβοίας, ἀπέτυχεν· ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διαχειμάσας αὐτόθι, 1124—1125, ἐδήλωσεν ἐκείθεν ὁρμώμενος τὴν Λέσβον, τὴν Σάμον, τὴν Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἑνετοὶ ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅθεν ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ὅπου καθήρεσαν τὰ ὄχυράματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος κατεκτήθη ὡς αὐτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδῶσῃ καὶ ἐπεκύρωσεν κατὰ αὐγουστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ Ἑνετοὶ ἔμποροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις, ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκατεστημένοι· ἀνέλαθον ὅλα τὰ κτήματα καὶ πλεονεκτήματα αὐτῶν, ὅλας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅλην τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, ἡ δὲ γενομένη πρὸς ἐξωσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐκείνου καρκίνου. Μετὰ τινὰ δὲ ἔτη ἤτοι τῷ 1137, ἀνεκώθη καὶ ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Οὔτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ Κίνναμος λέγουσι τί ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν οὐδὲν ἀναφέρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξέυρομεν ὅτι δὲν ἔπαυσε προτείνων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτῶν τὴν εἰς αὐτὸν παραδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδου Β', καὶ μὴ καταλιπόντος εἰμὴ τριετῆ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπίτροποι τῆς κόρης ταύτης, ἵνα ἐ-

πιτύχωσιν ἰσχυρόν τινα αὐτῆς προστάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μανουήλ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη τὴν πρότασιν· καὶ ἐπειδὴ ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Φούλκων συνέζευξε τὴν Κωνσταντίαν μετὰ τοῦ κόμητος τῆς Πικταυίας Ῥαιμούνδου, τοῦ καὶ καταλαβόντος ἀμέσως τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεφάσισε νὰ ἀνακτῇ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ πολέμου. Ὁ δὲ μαθὼν αὐτὸν μεγάλας ποιούμενον ἐπὶ τῆς Συρίας προπαρασκευᾶς, συνεμάχησε μετὰ Λέοντος τοῦ ἡγεμόνος τῶν κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ταῦτίσαντας τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ εἴτε μεταναστεύοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπηρετοῦντας ἀμέσως τὸ κράτος τοῦτο, εἴτε ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον φρόνημα καὶ πολιτείαν. Αἱ ἀδιάκοποι ἐπιθέσεις τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Τούρκων φυλῆς καὶ ἡ ἀσθενὴς τῶν ἡμετέρων ἀντίστασις ἔφερε τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους συμμάχους εἰς ἀπελπισίαν, ὥστε ἐζήτησαν προστασίαν ἄλλην, τὴν τῶν σταυροφόρων, τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἀνέκαθεν ὑφίσταντο θρησκευτικαὶ τινες διαφωνίαι μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἡμῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐκολονῆτο εἰς τοὺς δυτικούς νὰ ὠφεληθῶσι. Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κιλικίας ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τοῦ Ῥαιμούνδου. Ὁ Ἰωάννης φυσικῶς τῇ λόγῳ ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὴν Κιλικίαν· καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξεπολιόρκησεν ἀλληλοδιαχῶς ἅπαντα τῆς χώρας ταύτης τὰ φρούρια, παρέστη ἐνώπιον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ ἔκθεσις τοῦ Γαλλοῦ Μισὼ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς σταυροφόρους εἶναι πολυειδῶς ἀξιωματημόνευτος, καὶ τούτου ἕνεκα θέλομεν παραθέσει αὐτὴν αὐτολεξεί.

«Αἱ ποικίλαι μεταβολαί, λέγει, αἱ ἀνασεύσασαι τὴν τῆς Ἀντιοχείας ἡγεμονίαν ἐξήγειραν τὰς ἀξιώσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, προήλασε μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ, καταπολεμῶν Τούρκους, Ἀρμενίους καὶ Φράγκους. Οἱ νικηφόροι Ἕλληνες ἤλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ Ἀντιόχειαν, ἐμποιήσαντες τρόμον εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Συρίας πόλεις. Τὰ κατὰ τοὺς Φράγκους εἶχον τοσούτῳ μάλλον ἐπισφαλῶς, ὅσῳ ὁ μὲν κόμης Τριπόλεως Ῥαιμούνδος, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχε φονευθῇ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων τῆς

Δαμασκού, προσεβάλλετο τότε ὑφ' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ σουλτάνου τοῦ Μοσοῦλ καὶ τοῦ Χαλέπ· ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ, ἵνα δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης, καὶ ἤδη, πολιορκούμενος αὐτὸς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μομφερράνδου, ἐκινδύνευε νὰ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου Ζεγκῆ, οὐδὲ ἤλπιζε σωτηρίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ταχείας ἐπικουρίας τῶν ἄλλων χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀμνηχανίᾳ εὐρισκομένων τῶν Φράγκων, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἐφοβοῦντο τὰ βουλευμάτα.»

«Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς αὐτῶν, διέκοψε τὸν κηρυχθέντα ὑπ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ, ἄρκεσθεις εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας, συνετάχθη μετὰ τῶν Λατίνων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας, καὶ καταπολεμήσῃ τοὺς μουσουλμάνους ἡγεμόνας τῆς Συρίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν κατ' ἄρχας νὰ πολιορκήσῃ τὴν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀρόντου Καισάρειαν, καὶ ἔπειτα νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὸ Χαλέπ. Ὁ δὲ ἱερὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἀνεζωπύρησεν ἀπάσας τῶν πιστῶν τὰς ἐλπίδας, ἤθελε βεβαίως ἐπιτύχει, ἐὰν οἱ νέοι σύμμαχοι δὲν ἐδιχονόουν μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους. Ὁ κόμης τῆς Ἐδέσσης καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες συναπῆλθον μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Καισαρείας, κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς πανηγύρεις καὶ εὐωχίας, ἀντὶ νὰ συναγωνίζωνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε οὗτοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους μόνους, διέκοψαν αἴφνης τὰς προσβολὰς τῶν, καὶ, εἴτε ἵνα τιμωρήσῃ τὴν ἀπραξίαν τῶν συμμάχων αὐτῶν, εἴτε ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, συνωμολόγησαν ἀναχωρῆσαι πρὸς τὸν πολέμιον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους. Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ διηγάγεν ἡμέρας τινὰς εἰς Ἀντιόχειαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἕνεκα στάσεως κατ' αὐτοῦ ὑποκινήσεως, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκαταλείπων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεικνύοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἐμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρῶσα τῆς ἀγαθοπι-

στίας του ἐγγύησις, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προσκληθεῖς, οὐδὲν ἤττον εὗρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειαν πάλιν δυσπιστοῦντας καὶ λησμονοῦντας τὴν ὁσημέρῃ φοβερωτέρῃ ἀποβαίνουσαν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μάτην ἐπρόσπαθησε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀναγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προσκύνησιν τοῦ ἀγίου Τάφου· ἡ ἀγγελία αὕτη ἠῤῥησεν ἀπεναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ὁ δὲ Φούλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νὰ τὸν παρκατηρήσῃ, ὅτι, πρὶν εἰσελθῇ εἰς τὴν πόλιν τῶν προσκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθίῃσῃ πᾶν βασιλείας πρόσχημα. Ὁ βασιλεὺς χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πλῆγίαν ταύτην ἀποποιήσιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταῦρον· καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπέβιωσε (τῇ 8 ἀπριλίου 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολεμίου φοβεροῦ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλακίς εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτῶν συμμάχους, καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὕβριστικῶν προκαταλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἐπεζήτουν τὴν συνδρομήν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἠδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τὴν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθρήνητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατήσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠφελοῦμενοι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρύματα τῶν σταυροφόρων καὶ αὐτὸ τὸ ἐλληνικὸν κράτος.»

Ὅποσον μετριοπαθὲς καὶ δικαία εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν, ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ Ἀλέξιου τοῦ Κομνηνοῦ. Καὶ ὅμως ἐν Συρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύθη, ὅπως ἤθελε πολιτευθῇ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδυνεύοντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων, συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων, μέχρις οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατίνοι ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς παραλόγους δυσπιστίας, ὑπεχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανειλημμένως τοὺς δυτικούς, ὅπως ὁ Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν βλέποντες ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαραίτητον χρεῖαν τῆς ἐπικουρίας του, καὶ ὅτι οὗτος ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσχῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, ἔκριναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὸν πατέρα του. Καὶ

πρὸς τὸν ἀρχιερέα δὲ Ῥώμης συνέπεσε νὰ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν διενέξεώς τινος· αἱ δὲ δύο ἐκκλησίαι δὲν διέκειντο φιλικώτερον ἢ ἄλλοτε, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἄμα βασιλεύσας ἔγραψεν ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν πάπαν Ὀνώριον Β' ἐκδηλῶν εἰρηνικὰς διαθέσεις. "Ὅλα ταῦτα ἐξηγουοῖσι διατὶ δὲν ἡρεθίσθη ἡ χολὴ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ. Δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ὑπῆρξε διαφορὰ τις χαρκατῆρος μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο ζωηρὸς καὶ εὐθυμος «καὶ μηδένα διὰ ζυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στερήσας, ἢ ἐς τὸ σῶμα ὁπονοῦν λυμηνάμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρο παρὰ πᾶσι λελόγισται, καὶ κορωνίς ὡς εἰπεῖν τῶν ὅσοι Ῥωμαίων ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν γένους ὑπερεκάθησαν.» Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐτράπελον τοῦτο καὶ ἐπιεικές, τὸ ὁποῖον ὁ χρονογράφος προδήλως ἀντιπαρατίθησι πρὸς τὸ σύννον καὶ σκυθρωπὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ πατρὸς, ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὡς ἐκ τῶν πολὺ ὁμαλωτέρων περιστάσεων ἐν αἷς εὐρέθη ὁ υἱός.

Βεβαίως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· διότι, παρεκτὸς τῶν Ἑνετῶν εἰς οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαταχθῇ δι' ἔλλειψιν ἱκανοῦ στόλου, κατετρόπωσεν ἅπαντας τοὺς ἄλλους πολεμίους αὐτοῦ. Ἀλλ' ὠφελήθη ἄρα γε ἀποχρώντως, ὡς πρὸς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἐκ τῆς σχετικῆς εὐδίας ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δεκαετοῦς ἐκείνου διαστήματος κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμία ἀναφέρεται πολεμικὴ πρᾶξις; Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἐνεργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, δὲν θέλομεν ἐξαγαγεῖν τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδὲν περὶ τούτων ἀπάντων ἐνήργησεν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατέλιπεν εἰς τὸν διάδοχον, στρατὸν μὲν πολυάριθμον, ταμεῖον δὲ πλήρες χρημάτων· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἐξετράπη εἰς καταπιέσεις, προσέβαλεν ὁμῶς καιρίως ἔτερα σπουδαῖα τοῦ κράτους συμφέροντα. Αἱ ἀπὸ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείαι ἀπετίθεντο πρότερον εἰς εἰδικὸν ταμεῖον ἐξ οὗ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· καὶ πλὴν τούτου πᾶσαι αἱ παράλια χῶραι καὶ νῆσοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀνάλογόν τινα ἀριθμὸν ὠπλισμένων πολεμικῶν πλοίων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ὁ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα ἐπιτετραμμένος Ἰωάννης ὁ ἐκ Πούτσης, φιλοτιμούμενος νὰ αὐξήσῃ τὰ ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ σωρευόμενα χρήματα, τὰς τε ἐκ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείας εἰσε-

κόμισεν εἰς αὐτὸ, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπήλλαξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήσας, ὡς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλληται ὡσαύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμεῖου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἐτέρας χρείας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προϊοῦσαν παρακμὴν τῆς νευτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις, εἰ καὶ πολυαριθμὸς γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως θειότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτου ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἡθικὴ καὶ ὕλική τοῦ κράτους ἀλλοίωσις ἡῴζανεν ὁσημέραι, οὐδὲν προσιωνίζομένη αἴσιον.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων Πετсенέγων καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίας εἰς κατοικίαν ἐν τε ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιαναῖς ἐπαρχίαις, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὡστε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμιγνύομενον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χερίστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφαίνεται Ἑλλήν στρατηγὸς, ὅπως οὖν λόγου ἄξιός ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ὅσοι δὲ μνημονεύονται, οὐδ' ἐπὶ τόλμῃ οὐδ' ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὐγγρους πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγώσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγόμενον Κουρτίκιον, ὡς μὴ ὑπερασπίσαντα δεόντως πόλιν ἣν μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς κατείχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράθασιν, ἐπέβαλεν ἔτι βαρυτέραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικεῖαν στολὴν περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνου ἐποχοῦμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστοριῶν βιβλία ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουὴλ, καὶ εἶναι μετὰ τὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην εἰς τῶν κυρίων ἡμῶν ὀδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τί ἀπέγιναν αἱ μεγάλαι ἐκείναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, καὶ ὧν τινες εἶχον ὑπηρετήσῃ ἐντίμῳ ἀκόμη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἶδει ἔτι τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφανομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλεῖστα ἀποβαλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἐνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐν ταύτῳ τὸ ἀξίωμα ὅπερ

εἶχον ὥς ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρωθῶσιν ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκείνης διετέλει εἰς διηνεκὴ ἀναστάτῳσιν ἕνεκα τῶν Τούρκων καὶ τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κερνηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ ᾔῃαι τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἅμα καὶ ἀνόθευτος, παρείχεν ἄλλοτε εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ πόρους θαυσιεῖς καὶ ἀνδραγίθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλήτεραι, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι πρὸ καιροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν καιρίαν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους, καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας, δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τοῦρκος ὀνόματι Ἀξούχ αἰχμαλωτευθεὶς προσεφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὁμήλικος τοῦ Ἰωάννου συναντράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθεὶς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἐπειτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἡγαπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος, καὶ ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδείχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διὰ τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα, καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον κατήγετο ἐκ Τούρκων, ἐνῷ ἐπὶ πέντε καὶ ἑξ ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένας φυλάς. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ Τοῦρκος οὗτος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινὰ ἔχωμεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Τουρκοπῶλων, ἧτοι τοῦ τάγματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον συνέκειτο ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλείότεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρκιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τοῦρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφελήθησαν πλείοτερον παντὸς ἄλλου ἐκ τῆς ὕλικῆς ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμὴν, εἶχον

πολλήν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἧς παντάπασιν ἐστεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φύλα ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· ἐνῷ ἀπεναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξισλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαινεν. Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τοῦρκοι τοσοῦτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῷ ἡ χερσόνησος αὕτη εἶχε πολλοὺς καὶ μαχίμους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἣν παρῆγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιακοποὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἣν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντέστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προετίμησαν νὰ ταυτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ῥητὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἠσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου υἱὸς, λαθὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἣτις τὸν δυσηρέστησεν, ἐξετέλεσε μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἀγανακτήσας κῆτομόλησε διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγημε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῃ σουλτάνου καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς τοῦ κράτους. Εἰμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ἀφοῦ συγγενὴς στενότατος τοῦ βασιλέως δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ τοῦτο, πολλοὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμά του; Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἑνετοὶ ἀνέκκτησαν ἀπάσας τὰς ὀλεθρίας προνομίας ὅσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγουμένης, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἷτια τῆς παραλυσίας ἠὔξησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπερβαίνοντα προσεχῆ καταστροφὴν.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίῳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προκαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν δύο λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐ-

τὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἥς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δειγμάτῃα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν παριστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο. Ὅθεν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐζήτησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουήλ ὡς διαδοχόν· οἱ δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμήθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουήλ ὑπῆρξεν ὁ ἥρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθησάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουήλ ἐπεζήτηε τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεζήτηε τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὁμοίαζε πολὺ τοὺς πολυθρυλήτους τότε ἱππότητας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ, παραδεξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὅπλισμόν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπὸ δειγμα γινόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύναντο νὰ ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοῦλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλῶν ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ραιμοῦνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίνναμος λέγει «ἄνδρα ἰσχυρὸν καὶ ῥώμῃ κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς» δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχών ποτε περιφήμου τινὸς ἱπποτικοῦ ἀγῶνος, παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρώδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἰταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ῥωμαλεωτέρους τῶν ἱπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθήσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομεστικοῦ Ἀζούχ. Ὁ Μανουήλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάν-

νει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προέβαινον νωθρῶς ὁπωςοῦν, ὁ δὲ Μανουήλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν, διεξήλασε σῶος ἀναμέσον πεντακοσίων Τούρκων ἱππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν, ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἣτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβὰς τὸν Σᾶον ποταμὸν ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὄχθην, ὅςτις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο· «κἂν αὐτὸς» προσέθηκε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἐλόμενος, ἀποπροσποιεῖσθαι σε τοὺς λόγους χρεῶν, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν, τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.» Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρας αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐφιππίου του. Ἡ ζέσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ αἰέποτε ἐτρύπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἔσχιζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀτιπαραταχθῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἀλλὰ ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπισφαλής. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβῆ μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα. Τὸ κράτος περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοσοῦτων πολεμίων καὶ εἰς τοιαύτην περιελθὼν ἔνδειαν ὑλικῶν καὶ ἡθικῶν πόρων, δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῇ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἦν συνησθάνετο ὁ Μανουήλ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παραχωρήσεις, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐξεγερθῇ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ῥῆξις. Ὅχι ὅτι ὁ Μανουήλ ἐθυσίασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κἀνὲν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Ἀπ' ἐναντίας θέλομεν ἶδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκ-

κλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις, οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεκκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐνῷ ἡξεύρομεν καὶ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἔτι σαφέστερον νοῆσαι ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ξένων πρὸς τοὺς δυτικούς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβιβασθῶσιν οἱ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουήλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διητᾶτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς, ἐνῷ οἱ καιροὶ δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὔτε χρηματικὰς, οὔτε ἄλλας ἀσωτείας.

Ἄμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινουπόλιν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀξούχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσαακίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουήλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἡξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διὰ τε τὴν φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῷ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο ὅζως περὶ τὰς ὀργὰς καὶ δυσζύμβλητος τοῖς πολλοῖς, καί, τὸ πάντων χερίστον, φοφοδής· διὸ καὶ ἔσπευσεν ὁ Μανουήλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδὲνα ἔχοντα ὁπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγνημε τὴν γυναικαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ', ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρεσκείᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς, ἀλλ' ἐτράπη πρωϊμώτατα εἰς ποικίλους ἀθέσμους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεψίαν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνῷ παρέλαβεν αὐτὸν βρίθοντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρὸς, ἡναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιχειρήσῃ, δεινὴν τοῦ ὑπηκόου καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπήτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου ὃν εἶδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμώτατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουήλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἰς τοῦλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἀπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγ-

κους. Ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ καὶ ὁ παππος αὐτοῦ φρονίμως ποιοῦντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἔπεμψε κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀντιοχείας Ῥαιμούνδου ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βρανᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ῥαιμούνδου, ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1144 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὁμώσει πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ φιλή αὕτη διατύπωσις κατ' οὐδὲν ἠῤῥησε τὴν πραγματικὴν τοῦ κρατοῦς δύναμιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τοῦτο μόνον ὅτι ἀπησχόλησε στρατὸν καὶ ἠνάλωσε πόρους, οἵτινες ἠδύνατο νὰ ἀποβῶσι πολὺ ὠφελιμώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνωτέρων πολέμων. Εὐλογώτερος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγὼν, καθ' ὃν ἐστράτευσεν ἐπανειλημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, δούς ποικίλα δαίγματα τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἧς οὗτοι παρεχώρησαν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέησε δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνα ὁ βασιλεὺς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κρατοῦς ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη *δευτέρα σταυροφορία*.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προεκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρησις μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελτζουκικοῦ κρατοῦς ὑπὸ τὸν σουλτάνον Ἐμαδεδδὶν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκὸρ, ἐξασθένειος δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὺν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανειλημμένη κατ' ἀρχάς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα παλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεδδὶν, 1146, ἄλωσις τῆς Ἐδέσσης. Ἡ Ἐδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατίνοι ἱδρυσαν ἐν Συρίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνατολῶν πολέμων. Ὅθεν ἡ πτώσις αὐτῆς κατέπληξε τὸν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δοῦκα, καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἐσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ Μισὼ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἡτις ἤθελε βεβαίως

ἀρκέσει ἵνα περιστείλῃ τοὺς μωαμεθανούς, ἐὰν ᾗτο δυνατόν νὰ ἐπι-
κρατήσῃ εἰλικρίνεια μεταξύ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἀλλ' ἡ εἰλι-
κρίνεια αὕτη ᾗτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν δύο φύλων καὶ θρη-
σκευμάτων πάθη. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὖτις ἡ δυτικὴ Εὐρώπη.
Καὶ τῷντι οἱ δύο ἰσχυρότεροι αὐτῆς ἡγεμόνες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερ-
μανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ', ἀ-
πεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συ-
ρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κορράδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70
χιλιάδας βαρέως ὀπλισμένων ἵπποτων, πολυάριθμον δὲ ἐλαφρὸν ἱπι-
κὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λουδοβίκος εἶχον ζητήσῃ παρὰ Μα-
νουὴλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν
οὗτος δὲν ἀπεποιήθη. Ὁ Κορράδος ᾗτο σύγγαθρός του. Εἶναι ἀληθές
ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγένετο εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τοῦ
βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ῥογέρου Β' καὶ ἐγί-
νετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐκ συνεννοήσεως
πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ᾗσαν ἐτι-
γνώστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὅταν ὁ Κορράδος ἐπλησίασεν
εἰς τὸν Ἴστρον, ὁ Μανουὴλ ἠρέσθη νὰ πέμψῃ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν
ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν
θέλουσι προξενήσῃ ζημίας εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κορράδος
καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὥμοσαν ἀδιστακτικῶς τὸν περὶ τούτου ὅρ-
κον, καὶ τότε ὁ Μανουὴλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τρο-
φάς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς
ᾤδευσε τῷντι ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμφωνημένα τὰς
ἀναγκαίας τροφάς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὅμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμα-
νῶν μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαγάγῃ ῥῆξιν δεινὴν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ
σύνεσις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαὴλ τοῦ Ἰταλι-
κοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πολλὰς
καταχρήσεις· ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ
διὰ τῆς βίας καὶ περιύβριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἤλθον εἰς
χεῖρας πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἔπεμψεν ὁ Μανουὴλ
ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξένων διάβασιν. Ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς ταῦ-
τα πάντα διεμήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς θρακι-
κῆς χερσονήσου. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραίνεσιν ταύτην,

καὶ ἀφοῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροβάχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορὰς μεγάλας· ἀφοῦ, ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσαν, περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουήλ, διεπεραιώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς δύσεως δὲν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς ἣν εἶχον προξενήσει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἴδει κορυφωθείσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτός ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσωσιν, ὁ βασιλεὺς Μανουήλ δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου, καὶ πολλάκις ἀπεναντίας δεινῶς ἐταπείνωσε τοὺς ἀγερῶχους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παραδείγματος ὁ Κορράδος, μετὰ τὰ ἐν Χοιροβάχοις παθήματα, ἐννοήσας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόσπορον παρὰ τὴν ἄδριαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἴτιος, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παράλογος ὁρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν τέως μὲν ὑπελάμβανε τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἕνεκα τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, νῦν δὲ διδασκόμενος τὸ ἐναντίον, θέλει ἐπιρρίψει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ ἐξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κορράδος, ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ, ἠξίωσε νὰ διεπεραιωθῇ εἰς τὴν καταντικρὺ παραλίαν ἐν πομπῇ βασιλικῇ, ὁ Μανουήλ τὸν διεμήνυσεν ὅτι ἄτοπα ζητεῖ. Ὡστε ὁ Κορράδος, ὅστις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξύ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἡμετέρους πολλὴν ἔπαθε φθοράν, ἐταπεινώθη καὶ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβοδίου.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἰστρον ποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ'. Ὁ Μανουήλ ἐπεμψεν ὡς αὐτὸς πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαιτήσαντας ὅρκους σαφεστέρους ἢ ἀπὸ τὸν Κορράδον· διότι ἐζήτησαν νὰ ὁμώσῃ μὲν ὁ Λουδοβίκος, νὰ ὁμώσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστάνες ὅχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι κυριεύσει πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως ὅ,τε Λουδοβίκος καὶ οἱ περὶ αὐτόν· τοῦ δὲ

δευτέρου ὅρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέβαλον μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. Ὅτε δὲ ἀφικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαθε τὴν ἀπαίτησιν, εἰς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγρης, ἀφοῦ πολλάς ἐξήμεσεν ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τοῦτου συγχροτηθέντι συμβουλίῳ, ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσωσι τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκατόρθωτον, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα καὶ νὰ ὁμώσωσι τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον πίστεως καὶ εὐλαθείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῆ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτευούσης τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξύ ἀφίκετο καὶ ὁ Λουδοβίκος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ ἡμέτεροι δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Δυτικούς μετὰ τῆς εἰλικρινείας ἣν εἶχε δαίξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ῥητῶς, ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουὴλ, ἐνέδραι ἐστήθησαν ἐν αἷς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐφονεύοντο. ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἢ εἰς τὰς πόλεις εἰσδοῦς, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμῶντες ἀπὸ τὰ τείχη σχοινία πρῶτον μὲν ἀνεΐλκον τὸ τμήμα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα καὶ οἷα ἤθελον τῶν τροφίμων, ἄθροισμα δρῶντες περὶ τε τοὺς σταθμούς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ χεῖριστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, παγκάκιστοι δὲ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλφιστα ἐποιοῦν ὀλέθρια τὰ σῖτα. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἤξευρε ἀκριβῶς ἂν καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγετο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἔκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεται εἰς τοὺς Λατίνους, ὡσάκτις εἶχον νὰ λαμβάνωσι τι, καὶ ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν σταυροφόρων διὰ γραμμάτων καὶ προτροπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουὴλ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀ-

πόγνωνσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παρούσαν : πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες ἐνῶ ἔλεγον ἑαυτοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐλεηλάτουν ὅσον ἡδύναντο τοὺς χριστιανούς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύσωσι τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν; Τὸ δὲ δεινότερον, ὁ εἰς τοῦλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης, φαίνεται βέβαιον ὅτι συνεννοήθη μετὰ τοῦ Ῥογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, δηγῶν καὶ πορθῶν αὐτήν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπισωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφορὰς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος.

Ὁ Κορράδος, εἰ καὶ εὗρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβίκον Ζ' μετὰ στρατοῦ ἀκεραίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπανελάθεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπανεληθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν διεχείμασεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπῆλθε μὲν διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀποτυχούσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκοῦ, ἥς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῇ μεταξὺ ἐμβολόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1148 εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ματαίως ἐξήντησε τοὺς πόρους καὶ ἔφθειρε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδοβίκος δὲ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφθασε κακῶς ἔχων εἰς Ἀττάλειαν, ἐκεῖθεν διεπεριχώθη διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλὰ, ὡς πρὸ μικροῦ εἵπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκοῦ· ἀπέτυχεν ὡσαύτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1149 ἐπανεῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλίαν ἄπρακτος. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν αὐτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅπως ἀτελέσφορος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικοὶ κατάρθρωσαν τοῦλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινας τῆς Συρίας, καὶ νὰ ἰδρύσωσιν αὐτόθι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι· τὸ δὲ χερίστον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισώ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄδοξος, δι' οὐδενὸς ἡρωϊκοῦ ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὡς ἡμέραι παρακμάζουσai, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παραδόξως νὰ μαραίνεται.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο τῆς ἀνατολῆς κράτος ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ῥογέρος Β', ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατακτῆσαντος τὴν Σικελίαν Ῥογέρου Α'. Τῷ δὲ 1147, ἐνῷ ὁ Κορράδος καὶ ὁ Λουδοβίκος διέβαινον τὰς ἀρκτικὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠνάγκαζον τὸν Μανουὴλ νὰ συμπυκνώσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ῥογέρος Β' ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἶχε ζητήσει ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τῶν βασιλοπαίδων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, καὶ ὅτι ἡ διαπραγματεύσις αὕτη ἀπέτυχε διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ῥογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι, ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κορράδου καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Μανουὴλ ἤθελε διακαλυθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης βεβαιοῖ, ὅτι, καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπίδρομή τοῦ Ῥογέρου ἐγένετο διὰ ῥητῆς συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Ὅπως δὴποτε τῷ 1147 νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων 60 ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς, διότι οἱ πενέστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοὶ, πάσχοντες, ἢ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιοῦντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ ἀπὸ τῆς καταπιεστικῆς τοῦ κράτους φορολογίας, οὐδεμίαν ἔδειξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ χιλιῶν ἵπποτῶν καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ ἀρχινάρχος τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεύς, ὅστις εἰ καὶ Ἕλλην τὸ γένος ὑπηρετεῖ τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῇ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἀκαπνὸν φορολογίας ἀποδιδράσκοντες ἔλαθον ὑπὸ χαυνότητος νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπεσόντες πυρὶ,» ἀποθαιμαρίζει τοὺς Μονεμβασιώτας, οἵτινες, συνετοὶ ὄντες καὶ γινώ-

σκοντες τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθεσιν καὶ κυριαρχίαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεὺς ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια «Ἀκαρνανὰς τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λεγομένους Ἀρτινοὺς,» ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβίβασθεις εἰς Κρίσσαν, ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας, δηῶν τὰς κωμοπόλεις δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλουσιωτάτη, ἥτις ὁμως δὲν ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μονεμβασίας, ἀλλὰ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο παθεύσα διαρπαγὴν φοβεράν. Χρυσὸς, ἄργυρος, πολὺτιμοι λίθοι, τὰ πάντα ἀπήχθησαν ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι, ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ἱεροὶ ναοὶ, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκρυψαν τῶν πολυτίμων πραγμάτων· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πολλοὶ ἠχμαλωτεύθησαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐφημιζοντο ὡς ἐπιτήδειοι μεταξουργοί. Ταῦτα δὲ διαπραξάντες ἐν Θήβαις οἱ Νορμαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρίσσαν καὶ ἐπλευσαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστὴν τότε οὖσαν διὰ τε τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορίζετο, εὐφίως κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κορίνθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλωτοι, διότι οὔτε ὀχυρώματα εἶχον οὔτε φρουράν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφάνετο ἀπόρητος, διότι καὶ φρούριον ἦτο ὀχυρόν, καὶ φρουράν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οὔτινες κατέφυγον αὐτόθι ἐκ τε Κορίνθου καὶ τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἄνανδροι καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμα ἐπιπλεύσαντος τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. «Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὅποσον ἦτο δυσπρόρητον «σὺν Θεῷ πολεμῆσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χώρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φασκὼν τοὺς ἔνδον καὶ πλύνων ὡς ἀγενεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην ὃν καὶ γυναῖκός ὠνόμαζε μαλακώτερον.» Ἐπραξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὠραίας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτηδείους, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπειτα ἐλεηλάτησαν τὴν Εὐβοίαν, καθὰ δὲ λέγουσί τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονολογιῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου,

ὅςτις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα (ἄφου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαήλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονὸς ἐὰν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα, ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σώζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἢ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Ammiraglio) ἢ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἦν εἰσεκρόμισε. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ῥογέρος ἱδρυσεν ἐν Πανόρμῳ τὰς μεταξουργοὺς γυναῖκας ὅσας ἡχμαλώτευσεν ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργοστάσια.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1148, ὁ Μανουήλ, ἀπαλλαγείς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφασίσε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ῥογέρον καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἀπλᾶς δηώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. Ἐδέησεν ὅμως νὰ ἀντιβάλῃ καὶ αὐτῇ τὸν ἀπαραίτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πετσενέγων. Καὶ τούτους μὲν ἐξέωσε πέραν τοῦ Ἰστροῦ καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν· ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις παρήλθεν ἡ ἐπιτήδεια τοῦ ἔτους ὥρα, δὲν εἰμπόρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1149. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευὴν, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἡθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περίπου πλοίων· διότι, ἐπιφέρει, καὶ εὐανδροῦσα τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἡρωϊκούς, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διεσκευασμένος καὶ ἄριστα γεγυμνασμένος ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναμος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἐτέρων δὲ πεντακοσίων φορταγωγῶν καὶ ἱππαγωγῶν. Τοῦ στόλου ἀρχηγός, (ἡ καθὼς ἐλέγετο ἤδη τότε ὁ ἀρχιναύαρχος, μέγας δούξ) διωρίσθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουήλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς.

Ἀλλὰ πρὸς τὸν στόλον τοῦτον τοῦλάχιστον, καίτοι τοσοῦτον πο-

λυάριθμον ὄντα, δὲν εἶχε φαίνεται πολλήν πεποίθησιν ὁ βασιλεὺς· διό-
 τι ἔτι ἀπὸ τοῦ 1148 ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα συν-
 δρομὴν τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὠφελήματα,
 δούς μὲν ἀξιόλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐν Κων-
 σταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ῥητῶς ὅτι ἡ παραχωρηθεῖσα εἰς
 αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην.
 Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ οἱ αὐτοκρατορικοὶ καὶ οἱ Ἑνετοί, ἀπὸ
 ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Καί τοι ὁμῶς
 λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα οἱ περὶ τὸν Μανουήλ, δὲν ἐπέτυχον
 ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ σκοποῦ διὰ τε τὸ ὀχυρὸν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν
 ἀνδρείαν τῶν ἀμυνομένων. Ἐπεσεν ὁ μέγας δουξ λαβὼν καίριον τραῦ-
 μα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ
 κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖφαι ἐν Κωνσταντινουπόλει
 καλούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ Γάλλου Pierre d' Aulps) ἐπεχείρη-
 σαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἄνοδον ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων
 τινῶν καὶ ἰδίως ἐνὸς τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου
 Ἀξούχ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν προσωρινὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν μετὰ τὸν
 θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· ἅπαντες δὲ
 οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐκρημνίσθησαν κατὰ πετρῶν, παρεκτός
 μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅστις
 κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἢ ἐξολισθήσῃ ἡ κλίμαξ
 ἣτις παρέσυρε τοὺς λοιποὺς, ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπι-
 στρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, μεγάλην προξενήσας ἐκπληξιν
 εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὡς
 ἀπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπειδὴ εἶδε ναῦν ἐκ τῶν με-
 γίστων τοῦ στόλου προσοκείλασαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρὸς τινα
 βραχῶδη τοῦ περιβόλου ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύουσιν κίνδυ-
 νον ἕνεκα τῶν ἐπιρριπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν
 καὶ βελῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διήρους πρὸς
 τὴν ναῦν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐρείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀσπί-
 δος προφυλαττόμενος, εἴλκυσε διὰ καλωδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐ-
 τοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν
 τοὺς στρατιώτας ῥίπτοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέ-
 κραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀνδρείαν, προσθεὶς ὅτι αὐτὸς
 ἀναλαμβάνει τὴν ἕνεκα τούτου εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ
 καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμήματα ἐλάβομεν ἥδη

ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥστε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Βέρθα ὠμολόγησέ ποτε ἐν μέσῃ συγχλήτῳ, ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ πολεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὅμως ἤκουσεν ἐν Γερμανίᾳ ὑπ' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα, οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Κέρκυρα ἀντεῖχεν· ὁ δὲ Ῥογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἵνα κομίσῃ τροφάς εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦτον· καὶ μία μὲν αὐτοῦ μοῖρα ἐκ τεσσαρακοντα πλοίων συγκειμένη, ἀπεσπασθῇ περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἐπλευσεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. Ἄλλ' ἑτέρα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβαινον δεινὰ. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν ἐξεργάγῃ ἕρις τοιαύτη, ὥστε ἦλθον εἰς χεῖρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότατοι ἐκατέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἠγωνίσθησαν νὰ καταπύσωσι τὸ κακόν. Οἱ Ἑνετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὗ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς, ἠνάγκασε τοὺς στασιαστάς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἑνετοὶ ἀναχθέντες εἰς τὸ πέλαγος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον Ἀσπερίδα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν αὐτοῦ ναυλοχούντων ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπολήσαν αὐτά. Μεθ' ὃ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδαν νῆαν ἐνεβίβασαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνευφήμησαν ὡς βασιλέα, περιαγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἐμπαιζοντες οὕτω τὸν Μανουήλ. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν εἰρηνικῶς, καὶ ἐπιτρέψῃς ἀμνηστίαν εἰς τοὺς κακουργήσαντας, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅπως μάλιστα ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἐκεῖνα συμμαχίαι αἱ διὰ τοσούτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. χ. ἀφοῦ ἐπετρέπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νέα ὠφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν, ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικράν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπροξένησαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἄζιωμα δεινῶς περιύβρισαν καὶ μετ' οὐ πολὺ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανειλημμένως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλέα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερουμένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ

λάβῃ βοήθειάν τινα παρὰ τοῦ Ῥογέρου, παρεδόθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκταστήσας ἐν αὐτῇ φρουράν ἀσφαλῆ ἐκ Φράγκων μισθοφόρων συγκειμένην, ἀπέπλευσεν εἰς Αὐλῶνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ῥογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχειρήμα εἰς τὸν γνωστὸν ἡμῖν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ὁρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὁμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τούρκοι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἐπρεπε τῷντι νὰ κατέχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίσῃ εὐλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐν ταύτῳ κατὰ τοσούτων ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπῆτει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάγκησιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλειότερον τὸν Ῥογέρον, τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τούτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεὶς δὲ σύναμα καθ' ὅλων, ἦτο φυσικὸν νὰ περιπέσῃ εἰς πολλοὺς κινδύνους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὅμως νικηφόρος ἀφοῦ ἐξήντηλθεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἀντὶ νὰ πλεύσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἐλθὼν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βοόσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιθανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀφίου) δὲν προέβη περαιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ ναυτικὰ ἀπειρίαν, εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἑνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον δὲν ἐσύμφερε νὰ γίνωσιν οἱ ἡμέτεροι αὖθις κύριοι τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὲν Σεπτέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινὴ, κατεστράφησαν τὰ πλείστα τῶν πλοίων, ἐνῷ ἦτο δυνατόν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος· καὶ ἐν τῷ μεταξύ, κατὰ τὰ ἔτη 1150—1153, ὁ βασιλεὺς ἠδιακόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλματῶν, τῶν Σέρβων, τῶν Οὐγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιαδόχως κατετρόπωσεν αὐτοὺς

καὶ ἔταπείνωσε. Τότε ἀντὶ τὰ ἐπιμείνη εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψῃ ἀπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συνετὸν, ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθανόντος τοῦ Ῥογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ Γουλιέλμου προέτεινεν εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἀρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομὴν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἑνετοὶ, ἀναφανδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἤττον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὐθις ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὅποια ὅλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβαίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλείσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσι τοῦλάχιστον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας λόγου ἄξιους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανᾶν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κοντοστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ Σέρβων πολέμου ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων οἴκου γενομένου πολυκρότου βραδύτερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἔτι ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὐρὼν πρόθυμον σύμμαχον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ῥοβέρτον Βασεῦϊλιον, ἐξ ἀδελφον μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου, ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βᾶριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσεν ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίας Ῥιχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέαι δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἰωάννην Ἀγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας, ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐκπεμφθέντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετελεῖ οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἣν ἠσθάνοντο κατὰ τῶν Νορμαννῶν οἱ μέχρι τινὸς ἐλληνίζοντες κάτοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλ-

λὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος τφόντι ἐξαίρετος, ἀπέθανεν εἰς Βᾶριν. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχηγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἔτι διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὅμως τάχιστα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου παρασκευαζομένας ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπικουρίας ἐξ Ἀνατολῆς ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε νὰ τῷ πέμψῃ. Ὅθεν περιωρίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὐσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἀννῆς Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτω νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ δὲ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνεφανίσθη μόνος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καὶ τὸ χεῖριστον ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἄξιολόγου, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἡττήθησαν ὀλοσχερῶς καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβεν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψε μὲν εἰς Ἰταλίαν ἑτέρον τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας δυνάμεως ἐν Ἀγκῶνι ἥδη συλλεγείσης· καὶ οὗτος ἀνέκτησεν ἐν Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἔπειθ' ἅψ' ἑτέρου ὁ μὲν στόλος τοῦ βασιλέως ἡττήθη περὶ Εὐβοίαν ὑπὸ τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου Μαΐου, ὁ δὲ Γουλιέλμος προέτεινεν αὐθις λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουὴλ ἐνόμισε τελευταῖον φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην, δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμκλώτους ἄνευ λύτρων, ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λείαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξαίρειται τῶν μεταξουργῶν οἵτινες ἔμειναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158· φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλιμοι τῶν ὅρων οὓς εἶχε προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἅμα βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο ὅτι θέλουσι κρατηθῇ οἱ ἥδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὡς τε μάλιστα ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μανουὴλ κατεδαπάνησεν εἰς τὸν πεισματώδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἵπερ ποτὲ δὲ ἐφάνη ὅποσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἐνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεῖ εἰς

τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἑνετοὶ ἦλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἐν μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περιύβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιθανώτατα τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγκῶνα, γινόμενοι οὕτω παραίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1154, ὅλως ἐγκαταλιπόντες τὸν Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη. Τοιαύτη τῶν συντεθειμένων παραβασίς ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξύ τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἑνετίας ῥῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Μανουὴλ, ἀπησχολημένος ὢν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρήσῃ τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ὅτι θελεῖ ἀναπληρώσῃ τὴν ἑλλειψιν τῆς συμμαχίας των, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδα πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια. Ὅθεν περὶ τὸ 1157 συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γενουαίους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξύ τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ ἀνχιτόρου τοῦ δεσπότη Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἡλαττώσεν εἰς 4 ⁰/₁₀ ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνθυπέσχοντο οὐ μόνον νὰ μὴ υποστηρίξωσι προσβολὴν τινὰ κατὰ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχονται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μανουὴλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακὸν, ἠῤῥησεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἣτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εὐκρινεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἡγωνίζετο ἀδιακόπως ἐν τῇ ἀνατολῇ πρὸς ποικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ δύσει. Ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὅσων εἶχον γίνεαι κύριοι. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερρόζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταῦρον ἰδρυμάτων αὐτῶν, ἐκυρίευσαν πρό τινος ἅπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Ναὶ μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δούξ Ρενάλδος (Renaud de Chatillon) ὁ τοῦ Ῥαιμούνδου διάδοχος, κατετρόπωσε τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμένιους

καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταῦρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν δικαιοῦμενον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβήν, ἐδήλωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον· οἱ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὐτὴν τὴν Κιλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσεν πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτησεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ῥενάλδος ἐκπλαγείς ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως, καὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξῃ, ἔδραμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην, καὶ ὑπετάχθη εἰς ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνώσας δὲ τῷ χεῖρι ἕχρι καὶ ἐς ἀγκῶνας αὐτοῦς, ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου καλῶδιον, χεῖρὶ δὲ τῇ ἐτέρᾳ ξίφος ἐφέρετο. Ἦρτ' οὖν τηνικαῦτα βῆμα λαμπρόν· καὶ Ῥενάλδος μὲν ἄποθέν που τῆς βασιλείου σκηνῆς ἵστατο, ὡς ἂν μὴ θαρρῶν τὴν εἰσφοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὅμιλος ἀσάνδαλοι τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσῆσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἅπαντες δακρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευεν· παρακληθεὶς δ' ὕστερον, παρελθεῖν τὸν πρίγκηπα ἐκέλευσεν. Εἰσελθόντι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπαροίνημα, ὅρκους ἄλλα τε πολλὰ πιστωσχαμένῳ, ὅσα δηλονότι βασιλεῖ βουλομένῳ ἐτύγχανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερέα ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν.» Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβειων πολλῶν ἐθνῶν χριστιανικῶν ἅμα καὶ μωαμεθανικῶν, οἵτινες εὐρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐν Κιλικίᾳ εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκείνου τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου. «Ὅτε δὴ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θαῦμα κατεῖχε τοὺς ὅσοι τηνικάδ' ἐτύγχανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρατυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐθνῶν, Χωρασμίων τε καὶ Σουσίων καὶ Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε τῆς ἀπάσης καὶ Βαβυλωνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκείνοι κλεῖζουσι σουλτάν, Νουραδὶν τε τοῦ Βερροιαίου σατράπου, καὶ Ἰαγουπασάν τῶν Περσῶν φυλάρχου, καὶ Ἀθασγῶν καὶ Ἰθέρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινίων καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων.» Τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπὶ τοῦ προκειμέ-

νου εἶναι ὅτι ὁ Μισῶ ἀπεσιώπησεν ἀπάσας ταύτας τὰς σκηναὺς καὶ ὅσας μετ' ὀλίγον θέλομεν ἀναφέρει· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια συγκαλύπτεται μὲν πολλάκις ὑπὸ τοῦ νέφους τῶν πολιτικῶν συμφερόντων, δὲν βραδύνει ὅμως νὰ ἀνατείλῃ αὐθις λαμπροτάτη. Ὁ καλὸς κάγαθός Γουσταῦος Schlumberger γεγωνυῖα τῇ φωνῇ πρό τινωνέτων ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Ῥενάλδος ἡμίγυμος καὶ φέρων καλῶδιον περὶ τὸν τράχηλον καθικέτευσε τὸν βασιλέα Μανουὴλ νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ ὤμοσε πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐκ τῶν υποχρεώσεων τὰς ὑποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ῥενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεὺς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τφόντι ὁ ὅρος οὗτος εἶχε συνομολογηθῇ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῇ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὐθις ἐπισήμως. Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνομολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὠρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὅσakis οὗτος τὸ ἀπῆτει. Συγχρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερόζης ὤμοσεν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουὴλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσῆλσε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ῥενάλδος πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ' παρείπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρων βασιλικὸν παράσημον· «ὥς ἐκπεπλήχθαι τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπηλυ, λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὁρῶν πρὸς τούτοις Ῥενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχείων, ποσὶν ἀμφὶ τὸν βασιλεῖον παραθέοντας ἵππον, Βαλδουῖνον δὲ ἄνδρα στεφροφοροῦντα μακρὰν ἄποθεν ἔφιππον μὲν παντάπασι δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον.» Αἱ σκιαὶ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσκίρτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουὴλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περιωρίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μανουὴλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χαλέπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδὴν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐζητήσατο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀθλίων λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἔπεται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουὴλ ἤξευρεν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῇ· ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων, συνήνεσε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας ἐπανέλαθε τῷ 1157 τὸν ἀδιάκοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλὰ κατετρόπωσεν αὐτούς, ὥστε ὁ τοῦ Ἰκονίου σουλτάνος Ἀζεδδίν, ἐξητήσατο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν αἰχμαλώτων, ἐτι δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἐν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομὴν τινα εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάση δυνάμει θέλει ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἄλλων μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουὴλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελεῖ ἀπάσας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουὴλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανέλαθεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὄρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουὴλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὕψωσεν ὅμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπέτυχον διότι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐνόει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως δὲν ἔπαυσε δεικνύων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς πολλὴν εὐλάβειαν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρήσατο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥστε οἱ λατῖνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζωγράφισαν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ' εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας, ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Α' ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐίκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ', ὁ Λουδοβίκος Ζ' συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσεται. Ὁ δὲ ἀπῆντησεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξαν-

δρος εἶναι καλὸς κάγαθός ἀνὴρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετὰ τινα δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυράν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν, νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ρώμης στέμμα. Ὅθεν τῷ 1166 ἔπεμψεν εἰς Ρώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εἰλικρινῇ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ καιροῦ νὰ τιμήσῃ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως ὅτι καὶ ὁ πάπας θέλει ἀποδώσῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιασκέψιν πρὸς τε τὸν ἀνώτερον κλῆρον καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἀπεκρίθη ὅτι εὐγνωμονεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαιρέσει, ὅτι ἐπιδοκιμαῖ προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἔφεσις δὲν εἶναι εὐλόγος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἀγίων πατέρων· διὸ οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῇ τὴν συναίνεσίν του, ἵνα μὴ ταραξῇ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ' αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἐξαπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα δύο καρδινάλιους, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὴν συζήτησιν, οὐχὶ πλεόν περὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ προέτεινεν εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιοῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπῆτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ρώμην, ὅπερ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδέχετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Τῶντι οἱ δύο ἀποκρισιᾶριοι τοὺς ὁποίους

ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβεως τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἔνωσιν, ἐὰν ἀφίνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι βούλεται, περιορίσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς τρία τινά· τὸ *πρωτεῖον*, τὸ *ἐκκλητορ*, τὸ *μνημόσυρον*, ὃ ἐστὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ κατ' ἐκκλησίαν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις, ὁ βασιλεὺς, ἡ σύνοδος, προεξάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαήλ Ἀγχιᾶλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168, ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος, καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. "Ὡστε κατέστη καὶ αὐθις πρόδηλον ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγίνετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἰς τὴν δυτικὴν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύναντο εὐλόγως νὰ συναινέσωσιν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως, ἡγωνίσθη ὅμως καὶ κατάρθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας βουλευμάτων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου. Ἐνταῦθα προέκειτο περὶ ζητήματος καιρίου διὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὅπόσον ἦτο πρόχειρος ἡ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, τοῦ Βοημούνδου, καὶ τοῦ Ῥογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῇ ἔτι φοβερώτερος, ἐὰν ἡ Ἰταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀνακτῇ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν, ἀντέπραπτεν εἰς τὰς τοῦ Φρειδερίκου ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἑνετῶν, τῆς Παδοῦης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούας, διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ὁποίους ἀδιαλείπτως ἔστελλεν εἰς Πίσαν, εἰς Μεδιόλανον, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγκῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἔνεστι σεβαστὴν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας. Εἶδο-

μεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ'. Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουῖνου ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἀμαλάρικος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Μανουήλ, ὥστε διαζευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἀγνήν, ἔγημε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Σέρβοι ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπτύσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθησαν αὐτῷ νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὐγγρων πράγματα ἐδέησε πολλὰκις νὰ ἐπεμβῇ, διότι μέγα συμφέρον εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῳ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζας εἶχε μὲν υἱούς, ἀλλ' εἶχεν ἐν ταύτῃ καὶ δύο ἀδελφοὺς, Λαδισλάον καὶ Στέφανον, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο, κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἰθισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἀλλ' ὁ Γεῖζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον ὡσαύτως καλούμενον· ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοὶ του κατέφυγον πρὸς τὸν Μανουήλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέφανος, ἔγημε Μαρίαν τὴν ἀνεψιὰν τοῦ βασιλέως, θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Ἀποθανόντος λοιπὸν τοῦ Γεῖζα τῷ 1161, ἀνεκηρύχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱὸς του, ἀλλ' οἱ δύο θεῖοι τοῦτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουήλ, ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ. Τότε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Λαδισλάος· ἀποβιώσαντος ὅμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτον κατεπίεσε τὸ ὑπῆκοον, ὥστε οἱ Οὐγγροι ἐπαναστάντες καθήρεσαν αὐτόν, καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὐτῷ Στέφανον τὸν νεώτερον. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Οὐγγρων πόλεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νίκης περιφανοῦς, ἦν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδῆς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Βρανᾶς, οἱ Οὐγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν βασιλεὺς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὁποῖον ὁ Μανουήλ, ἐπειδὴ ἐπέστη περὶ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσει πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλαις παρέμεινε πιστὸς τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὑπερῃφάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουήλ ἐν Κωνσταντινουπό-

λει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πανήγυρις αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἐκθεσιν τοῦ χρονογράφου. Ἀβασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὴν νίκην ἐνωτισάμενος θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινοῦμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα, γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν τροπαιουχίαν περισαλπίζοντα. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατὰγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἐφας πύλης, ἥτις ἀνέωγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἶα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραίφνῃ κατορθώματι θριαμβεῦειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ τὰ τῆς πομπείας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον διατέταχεν. Ἄπας οὖν περιπόφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατὰστικτος ἀπηρώρητο, καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόσδον ἐκείνην μεταρρυσέντες ὡς ῥεῦμα κατὰ πρानοῦς ὀχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγοράς, οἴκους, νεῶς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο, ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυῖας καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυψούμενα, πᾶσιν ἐνεποιοῦν θαυμασμόν, καὶ τὰ τέγῃ δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐπῆγε καιρὸς, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον, ἔμποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἐλκόμενον, ἔδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄζων, ὅτι μηδὲ θεᾶν ἦγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχάς, καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἐπειτα δ' ὁ κρατῶν προῆει αὐτὸς, ἔππο ὑψαύχενι ἔποχος, κύνιστος καὶ κόσμους τοὺς βασιλικούς περιφανῶς περικείμενος. Παρέπιπτο δὲ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριαμβοῦ αἵτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκείθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὡς περ

δὲ τόξον ἀνιείς ἑαυτὸν τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἔκπῳ ἀμίλλαις.»

Ἄλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουὴλ εὐτυχὴς ἐπιχείρησις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλαρίχου εἰς ἐκστρατείαν τινά, ἣτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἀσύνετος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλάριχος εἶχεν ἐπανειλημμένως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγματα, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλως παρακμάσαντος αὐτόθι μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμίδαι καλίφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικοὶ καταστάντες βεζύραι αὐτῶν εἶχον παντελῶς ἐξαχρειωθῇ. Κατὰ τοῦ τότε βεζύρου Σαβέρ εἶχεν ἐγερθῇ ἀντίπαλος φοβερὸς, ὁ Δαργάμ, εἰς τῶν κυριωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἐξέωσε τὸν Σαβέρ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς τὴν βοήθειαν τοῦ Νουρεδδίν· καὶ τῷ ὄντι ὁ Νουρεδδίν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκούχ, κατετρόπωσε τὸν Δαργάμ. Ἄλλ' ὁ Σαβέρ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἐπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχήν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαλαρίχου· καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς, κατεπίσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τῷ 1167 ὁ Σιρκούχ ἀπεστάλη αὖθις ὑπὸ τοῦ Νουρεδδίν ἐπὶ τῷ ἀπαρακαλύπτῳ ἤδη σκοπῷ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος. Τότε ὅμως ὁ Ἀμαλάριχος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν χώραν, ἣν δις ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νουρεδδίν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουὴλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἤδη, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλε νὰ προσκρούσῃ πρὸς δυσκολίας μεγάλας διὰ τε τὴν δυσπιστίαν ἣτις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νουρεδδίν μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμμαχήσωσιν ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχείρησις, ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ἤθελε γίνεαι πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, πα-

ρεκτός ἂν ὁ Μανουήλ διανοεῖτο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἤττον παρεσκεύασε δύνάμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν, καὶ ἐξάπεστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἀμαλάρικος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρία αὕτη σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐστράτευσε μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀλλ' ἐμβαλόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκούχ εἰς Αἴγυπτον μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἤδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φονεύεται μὲν ὁ Σαβέρ, ἀναγορεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ καλίου βεζύρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας ἀποθανόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκούχ, προεχειρίσθη ἄντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλίου ὁ νεώτατος τῶν ἐμίρων τοῦ στρατοῦ τοῦ Νουρεδδίν, ὀνόματι Σαλαδδίν, ὅστις, ὢν μόλις τριακοντούτης, ἔμελλε μετ' οὐ πολλὸν νὰ καταπλήξῃ ἀνατολὴν καὶ δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἐφθασε τελευταῖον εἰς Πτολεμαῖδα ὁ ἐλληνικὸς στόλος. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγὼν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἤδη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμιέττας, ἣτις κεῖται παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρχαία Ταμίαθις. Ἐπὶ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι. Τότε ὁ Κοντοστέφανος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐφοδὸν ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὁμως στιγμήν ἠτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάρικος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι.

Ἐτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ῥήξις εἰς ἣν ὁ Μανουήλ περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρεσκείας εἶχε λάβει βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἥτις ἐνῶ τοσαῦτα ἐπέτυχε πρόνομια, οὐ μόνον δὲν ἐτήρει τὰ συντεθειμένα, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως

ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀφοῦ ὁμως ἅπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνομολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὕτη συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, ἄχρισ οὐδέ ἐέλθωσιν εὐμενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴ αὐξήσωσιν αἱ δυσχέρειαι διὰ τῆς εἰς τοσοῦτους ἐχθροὺς προσθήκης πολεμίου ἐπικινδυνότερου ἴσως πάντων τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' ὁ Μανουήλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τῆς φρονήσεως· καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπεῖρά τις τυχοδιωκτῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἑνετοὶ οὐκ ὀλίγοι, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορείου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων, καὶ τὴν ἀποζημιώσιν τῶν παθόντων, ἐπιρρίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ ληστρικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βράδυτερον ἀπῆλλαξαν τοὺς Ἑνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης, καὶ ὅτι ὁ Μανουήλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλουσίας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εἶχον πράξει ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, παροξυνθεὶς εὐλόγως, δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡσαύτως πάντα τρόπον ἵνα τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας Βιτάλης Μικιέλης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουήλ, δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουήλ, ὅστις ἤθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἑνετοὺς ἐμπόρους καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημιώσιν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταντήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην ἐπέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες προέτρεψαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑπασχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ἑνετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἐλληνικῶν συναλλαγῶν κύριοι. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νὰ τὰ παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουήλ ἐπιβουλὴν, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδὲν ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβων 20,000 Ἑνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' οἱ διζυῦριοι οὗτοι Ἑνετοὶ δὲν συνεπήγοντο μόνον χρήματα, συ-

νεπήγοντο καὶ ὅπλα· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπεστάλησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βιαίαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡσαύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ παρουσίαν στρατοῦ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολὺ ἐνήργησεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ. Νομίζομεν ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι ἂν αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονὴν του, οὐδ' οἱ Ἑνετοὶ προσήνεχθησαν μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς ἐιλικρινείας, πολιτευθέντες ἀπ' ἐναντίας εἰς τρόπον ὅστις δὲν ἡδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγματα ἀντὶ νὰ τὰ κατευνάσῃ.

Τῷντι τῇ 12 μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἑνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶσιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ συνελήφθησαν δεκακισχίλιοι ἄνδρες. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία ἐκήρυξεν ἕνεκα τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ Μανουὴλ καὶ μετ' οὐ πολὺ προσέβαλε τὰς παραλίας καὶ τὰς νήσους, ἰδίως τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἑνετία ὑπεκίνησε τοὺς Σέρβους κατὰ τοῦ κράτους καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τῷ 1174, καὶ συνωμολόγησε τῷ 1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαννῶν· ὥστε ὁ Μανουὴλ, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος εἰς μάτην εὐθὺς ἐξ ἄρχῃς εἶχεν ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Ἑνετῶν περὶ Μαλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν τριπλὴν ἐκείνην συμμαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισᾶται ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ προσβάλωσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχόμενος νὰ πληρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἐν ἑκατομύριον καὶ πεντακοσίας χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὸ ἐξῆς πιστῶς τὰ παραχωρηθέντα προνόμια. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες Πισᾶται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ῥῆξιν πρὸς τε τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντας Γενουαίους. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Πισᾶται ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνεχώρησαν οἰκοθεν καθὼς μὴ εὐρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμολογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὐθις δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν